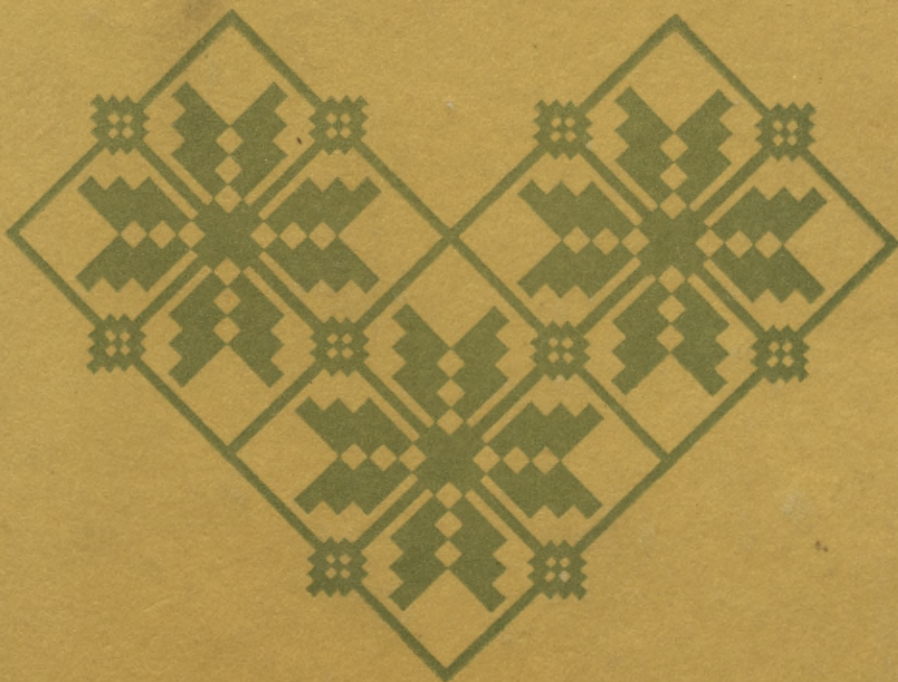


92-5
L 22



LATVIEŠU
ŽURNĀLISTIKAS
VĒSTURE
NO PIRMSĀKUMIEM
LĪDZ PIRMAJAM PASAULES KARAM



A. Briģis R. Treiņš

LATVIEŠU
ŽURNĀLISTIKAS
VĒSTURE

IZDODĀNĀS
RĪGĀ 1925. G. DEKĀMĒCĪBĀ

92-5
22

0

A.Grigulis , R.Treijs

LATVIEŠU ŽURNĀLISTIKAS VĒSTURE

NO PIRMSĀKUMIEM
LĪDZ PIRMAJAM PASAULES KARAM

Autoru redakcijā

MĀCIBU LIDZEKLIS
ŽURNĀLISTIKAS SPECIALITĀTES STUDENTIEM



RĪGA «ZVAIGZNE» 1992

76.12d(2L)
Gr 548

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA

92-

9711

0304078357

Grāmatā pirmo reizi tiek sniegts sistemātisks latviešu žurnālistikas kurss, sākot ar periodiskās preses parādīšanos Latvijā un iekļaujot periodu līdz I pasaules karam. Tajā aplūkoti nozīmīgākie laikraksti un žurnāli, apskatīts ievērojamāko latviešu žurnālistu un publicistu literārais mantojums, raksturotas preses izdošanas un izplatīšanas formas.

ISBN 5-405-00400-6

© Arvīds Grigulis,
Rihards Treijs — 1992

PRIEKŠVārds

Humanitāro zinātņu disciplīnām ir daudz sazarojumu, un tās savstarpēji ir cieši saistītas. Bez specialitātei nepieciešamo zinību apgūšanas nav domājama sabiedriska darbinieka pilnvērtīga personība. Pie humanitārajām zinātnēm pieder arī žurnālistika un tās vēsture. Latviešu literatūras vēsture ir izdota vairākkārtīgi un daudzos sējumos; tiesa, katrā literatūras vēsturē nelielas nodaļas veltītas žurnālistikai, taču šīs nodaļas ir pārāk konspektīvas, lai gūtu priekšstatu, cik plaša un daudzpusīga ir latviešu žurnālistika. Šī grāmata domāta kā ierosinājums, lai beidzot mums rastos arī daudzsējumu žurnālistikas vēsture, kā pamudinājums, lai žurnālistikas vēstures pētniecību iesāktu attiecīgi Zinātņu akadēmijas institūti, jo pāris cilvēkiem nav iespējams milzīgo žurnālistikas materiālu apkopot un izanalizēt pilnīgāk un daudzpusīgāk. Šī grāmata ir daļēji populārzinātniska un domāta kā palīglīdzeklis gan studentiem, gan visiem tiem, kuri interesējas par žurnālistiku.

Abi šīs grāmatas autori — akadēmiķis Arvīds Grigulis (1906—1989) un vēstures zinātņu doktors profesors Rihards Treijs ilgu laiku bijuši saistīti ar nodarbībām Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātes Žurnālistikas nodaļā. A. Grigulis daudzus gadus lasījis lekcijas žurnālistikas vēsturē, viņa darbu šajā jomā turpina R. Treijs. Šinī grāmatā materiāls iedalīts divās grupās: pirmajā ietilpst visi periodiskie izdevumi, izņemot revolucionāros un reliģiskos; otrajā ietilpst revolucionārie izdevumi. (Ārpus pārskata paliek reliģiskie izdevumi, jo tie prasa speciālas zināšanas.) Pirmās grupas rakstu autors ir A. Grigulis, bet otrās — R. Treijs.

Ja divi autori strādā pie radniecīgām tēmām, tad kopējai sadarbībai ir divas iespējamības. Pirmā — abi kopīgi analizē attiecīgo tēmu, kopīgi izdara vispārīnājumus un secinājumus, rezultātā rodas vienots zinātnisks darbs. Otrā —, ja tēmas ir saturiski sadalāmas, tad autoriem iespējams, kopēji nesadarbojoties, izveidot zinātniskus darbus, kuriem ir tikai atsevišķi saskares punkti. Apvienojot šos divus darbus vienā grāmatā, saistot detalizēti kopējos vēsturiskos posmos, rodas apvienots darbs ar divām patstāvīgām pētīšanas sfērām. A. Grigulis un R. Treijs ir gājuši pa otro ceļu. Tematiskiem saskares punktiem ir tā nozīme, ka tie viens otru papildina. Skaidrs, ka tādējādi tekstā rodas stilistiskas atšķirības, jo katram autoram ir savs izteiksmes veids, savs rokraksts. Šajā gadījumā ir vēl kāda atšķirība, kas ietekmē kopējo darbu, — katram autoram ir sava

tematiska tendence. R. Treija zinātniskie pētījumi saistīti ar vēsturisku koncepciju, bet A. Grigulis kā rakstnieks žurnālistikas vēstures tēmu galvenokārt saista ar literatūras materiāliem. Tas ir dabiski, jo daudzas publicistikas problēmas savijas ar daiļliteratūru, turpretī R. Treija materiāls ciešāk saaudzis ar sabiedriski politiskām problēmām, kuras līdz ar to ir dominējošas.

Nav ko slēpt, šīs grāmatas pamatteksts ir tapis 80. gadu pirmajā pusē, bet pēc šī laika daudz kas ir mainījies Latvijas vēstures un tātad arī latviešu žurnālistikas vēstures vērtējumā. Radikāli pārstrādāt manuskriptu, kas prasītu ne vienu vien gadu, autori tomēr neuzskatīja par iespējamu, domādami, ka gudrs lasītājs prātis pats atdalīt graudus no pelavām.

IEVADS

Latviešu žurnālistikas mūžs ir vairāk nekā 220 gadu garš — žurnāls «Latviešu Ārste» sāk iznākt 1768. gadā. Taču reizē jānorāda, ka atšķirībā no lielajām Rietumeiropas kultūrtautām un Krievijas pirmais periodiskais izdevums Latvijā — laikraksts «*Rigische Novellen*» — nāca klajā vācu valodā 1680. gadā Rīgā. Cēlonis bija viens — vācu krustnešu iebrukums Latvijā 13. gadsimtā, kura rezultātā Daugavas krastos tika nodibināts koloniāls režims. Baltvācu baronu un mācītāju interesēs nebija attīstīt rakstību latviešu valodā un organizēt skolas iezemiešiem, nemaz nerunājot par periodiska izdevuma veidošanu vietējiem iedzīvotājiem. Nebūt nemazinot vācu apgaismotāju J. G. Herdera (1744—1803) un G. H. Merķeļa (1769—1850) lomu progresīvu ideju izplatīšanā Latvijā, nevar neatzīmēt, ka, tikai pateicoties augošajai latviešu zemnieku kustībai un sakarā ar dzimtbūšanas atcelšanu Kurzemē (1817) un Vidzemē (1819), muižnieki kopā ar garīdzniekiem bija spiesti 1822. gadā uzsākt Jelgavā «Latviešu Avīžu» — pirmā laikraksta latviešu valodā — izdošanu. Siem preses izdevumiem līdz pat feodālisma sairumam 19. gs. vidū bija feodāli klerikāls raksturs. Tie ar retiem izņēmumiem pauda un aizstāvēja savu maizes tēvu intereses.

Par latviešu nacionālās žurnālistikas sākumu var runāt tikai ar laikraksta «Mājas Viesis» (1856—1910), bet īpaši ar «Pēterburgas Avīžu» (1862—1865) iznākšanu. Šie izdevumi bija cieši saistīti ar pirmo Latvijas nacionālās atmodas kustību — jaunlatviešu kustību¹, kura no topošās latviešu buržuāzijas pozīcijām iestājās par Latvijas pamatnācijas politiskajām un ekonomiskajām tiesībām, bet it sevišķi par nacionālās kultūras attīstības nepieciešamību. «Pēterburgas Avīžu» dibinātāji un vadītāji, reizē jaunlatviešu kustības ideologi — Kr. Valdemārs, Kr. Barons un J. Ālunāns bija arī latviešu nacionālās publicistikas pamatlicēji.

Gandrīz vienlaikus ar latviešu žurnālistikas izveidošanos tika izdarīti pirmie mēģinājumi vērtēt atsevišķus preses izdevumus un publicistu darbu. Par nozīmīgākajām šiem jautājumiem veltītajām grāmatām un brošūrām nedaudz sīkāk.

1887. gadā ar Kr. Valdemāra priekšvārdu Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas apgādā iznāca grāmatas «Pēterburgas Avīžu piemiņa» pirmā burtnīca², kurā bija sakopoti minētajā laikrakstā publicētie stāsti, dzejoļi, humora un satīras nodaļas «Zobugals» materiāli.

Ietekmīgākās 19. gs. otrās puses latviešu buržuāziskās avīzes «Baltijas Vēstnesis» (1868—1906, 1917—1919) vadītāji 1893. gadā izdeva Rīgā sava laikraksta divdesmitpiecu gadu jubilejai veltītu grāmatu. Tajā bija ievietoti gandrīz 80 redakcijas vadītāju un līdzstrādnieku dzīves apraksti

¹ Sīkāk sk.: LPSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. — 1989, 4, 3.—34. lpp.

² Vairāk burtnīcu neiznāca.

un ģimenes. Lasītāji varēja iepazīties ar «Baltijas Vēstneša» dibinātāja ilggadējā redaktora B. Dīriķa, kā arī Kr. Valdemāra, K. Biezbārža, A. Kronvalda, Ausekļa un citu biogrāfijām.

Interesi saista arī 1896. gadā Rīgā iznākusi T. Zeiferta (Teodora) brošūra «Mūsu laikrakstu virzieni», kurā pirmo reizi bija mēģināts īsi apskatīt latviešu žurnālistikas izveidošanos un attīstību 19. gadsimtā, vienlaikus raksturojot svarīgāko izdevumu platformu.

1901. gadā Rīgā iznāca pirmā grāmata, kurā bija aplūkots viena redaktora un publicista darbs — T. Zeiferta brošūra «Dr. philos. P. Zālīte mūsu avīžniecībā». Tajā bija apskatīta P. Zālītes darbība, gadsimtu mijā rediģējot «Dienas Lapu», «Mājas Viesi» un «Mājas Viesa Mēnešrakstu». Tiesa, P. Zālītes darbība brošūrā bija parādīta tendenciozi negatīvā aspektā.

«Rīgas Lapas» (1877—1880), «Rīgas Avīzes» (1902—1915), «Vārda» (1903—1907) un citu izdevumu konservatīvā redaktora un žurnālista Fr. Veinberga 70 gadu jubilejai bija veltīta 1914. gadā Rīgā izdotā grāmata «Fridrihs Veinbergs: 1844—1914». Tajā bija ievietoti presē, pirmām kārtām «Rīgas Avīzē» publicētie slavējošie atceres materiāli.

Plašu rezonansi sabiedrībā izraisīja 1911. gadā Rīgā iznākusi A. Upīša brošūra ««Dzimtenes Vēstnesis» un viņa loma latviešu sadzīvē», kurā tās autors asi kritizēja tā laika lielāko buržuāzisko laikrakstu «Dzimtenes Vēstnesis» par laipošanas politiku, slēpjoties aiz objektivitātes maskas.

Latvijas Republikas laikā tika pētīti galvenokārt buržuāziskie preses izdevumi. Pats nozīmīgākais darbs šajā laukā ar lielu kultūrvēsturisku vērtību ir grāmata «Latvju preses 100 gadi», kuru 1922. g. izdeva Rīgas pilsētas Mākslas muzejā notikušās jubilejas izstādes komisija. Tajā ievietoti J. Mišņa sastādītie laikrakstu un žurnālu rādītāji, kuros ietverti arī marksistiskie izdevumi, gan pirmām kārtām legālie. P. Ērmanis sniedzis īsus biogrāfiskus datus par latviešu preses darbiniekiem, marksistisko laikrakstu un žurnālu līdzstrādniekus ieskaitot.

Iebildumus tomēr izraisa grāmatā ievietotais pazīstamā redaktora un publicista Āronu Matīsa apskats «Latviešu laikrakstniecība». Vispirms — latviešu žurnālistikas sākuma datēšana ar 1822. g., kad sāk iznākt «Latviešu Avīzes», neztur kritiku, jo jau 1768. g. nāk klajā žurnāls «Latviešu Ārste». Patvaļīgs subjektīvs raksturs ir apskatā dotajai periodizācijai vispār. Par to liecina jau periodu nosaukumi: «vācu avīžniecības laikmets», «tautiskais laikmets», «demokrātisko centienu laikmets» un «lielo pārgrozību laikmets», kuriem nav dots un nevar arī būt zinātniska pamatojuma. Par marksistiskajiem izdevumiem autors vai nu nerunā nemaz, kā, piemēram, par «Cīņas» izdošanu, vai arī raksta par tiem no sava subjektīvā viedokļa.

Turpināja pieaugt arī atsevišķiem preses izdevumiem un publicistiem veltītu grāmatu un brošūru skaits. Vispirms tas sakāms par «Pēterburgas Avīzēm». 1937. gadā grāmatu sērijā «Latvijas vēstures avoti» prof. A. Tentēļa redakcijā iznāca 300 lappušu plaši «Dokumenti par «Pēterburgas Avīzēm»» oriģinālvalodās. Tie bija iegūti Latvijas un Igaunijas arhīvos un citās dokumentu krātuvēs. Grāmatas zinātnisko vērtību cēla personu, vietu vārdu, lietu un arhivāliju rādītāji.

Daudzus žurnālu un avīžu rakstus atstājot neminētus, vēl jāatzīmē A. Gobas grāmata «Pirmās «Pēterburgas Avīzes» un viņu nozīme tautas atmodas gaitā», kura tika izdota Rīgā 1929. gadā. Tas bija pirmais plašākais un nopietnākais pētījums par šo laikrakstu, kas, runājot monogrāfijas autora vārdiem, bija «mūsu pirmais brīvais un neatkarīgais vārds».

20. un 30. gados parādījās pirmie plašākie latviešu žurnālistu memuāri. To vidū vispirms jāmin 1938. gadā Rīgā izdotās M. Ārona plašās atceres «Manas dzīves atmiņas grāmata» un P. Zālītes lakoniskie «Mani memuāri», kas iznāca 1935. gadā.

Pēc otrā Pasaules kara vēsturnieki un žurnālisti pirmām kārtām pētīja latviešu revolucionāro presi, gandrīz pilnīgi ignorējot citu tipu izdevumus vai arī to gaitas nereti attēlojot vienpusīgi. Trīs grāmatas ir veltītas «Cīņas» vēsturei — ««Cīņa»: piecdesmitai gadadienai kopš pirmā numura iznākšanas» (1954), ««Cīņas» slavenās gaitas: sakarā ar 70. gadadienu kopš laikraksta pirmā numura iznākšanas» (1974) un «Ar «Cīņu» cīņā» (1985). Visas tās ir tapušas staļinisma un brežņevisma periodā, ir novecojušas un neatbilst zinātnes mūsdienu prasībām.

Latvijas revolucionārās preses izveidošanās un attīstība 20. gs. sākumā plaši analizēta 1981. gadā izdotajā R. Treija monogrāfijā «Pamatšķiras brīvais vārds: Latvijas marksistiskā prese 1898—1917». Taču paškritiski jāatzīst, ka laikmets arī tai uzspiedis savu zīmogu.

Nemarksistiskie latviešu preses izdevumi visplašāk apskatīti akadēmiskajā sešsējumu «Latviešu literatūras vēsturē» (1956—1962) un 1987. gadā iznākušajā augstskolu mācību līdzeklī «Latviešu literatūras vēsture: No pirmsākumiem līdz XIX gadsimta 80. gadiem». Tiesa, tas darīts vairāk no beletristikas un kritiku publicēšanas viedokļa, bet tas nebūt nemazina minēto darbu vērtību.

Visnotaļ ir apsveicama fundamentālā trīssējumu bibliogrāfiskā rādītāja «Latviešu periodika» pabeigšana. Tā pirmais sējums, kura 2., papildinātais, izdevums nāca klajā 1977. gadā, sniedz sīkas ziņas par vairāk nekā 700 periodiskiem izdevumiem, kas izdoti latviešu valodā no 1768. gada līdz 1919. gadam. Rādītājs ir neatvietoājams palīgs visiem, kuru interešu lokā ir latviešu preses pagātne.

Konspektīvu pārskatu par visu latviešu žurnālistikas vēsturi no tās pirmsākumiem līdz 80. gadu pirmajai pusei sniedz A. Griguļa un R. Treija raksts «Periodiskā prese», kas ievietots 1984. gadā iznākušajā Latvijas padomju enciklopēdijas V sējuma 2. grāmatā. Jāņem vērā, protams, ka raksts tapis stagnācijas laikā ar visām no tā izrietošajām sekām.

Strādājot pie šīs grāmatas, kur tas bija nepieciešams, ņēma talkā arī arhīva dokumentus.

Neizpalika arī žurnālistu memuāri, laikabiedru liecības un citu autoru pētījumi. Bet pats galvenais — laikrakstu un žurnālu komplekti, bez kuru rūpīgas izskatīšanas un analīzes nebija domājams uzrakstīt šo darbu.

Grāmatu beidzam ar 1914. gadu — pirmā pasaules kara sākumu. Tiesa gan — par izdevumiem, kuri savas gaitas turpināja, stāstījums netiek pārtraukts. Vai ir loģiski apstāties pie 1914. gada? Domājams — jā, jo, sākoties karam, kad daudzi legāli periodiskie izdevumi tika slēgti un arvien nepanesamāks kļuva cenzūras jūgs, preses darba apstākļi radikāli mainījās. Latviešu žurnālistikas vēsturē sākās jauns posms, kuru izvērtēt ir turpmāko pētījumu uzdevums.

I. LATVIEŠU ŽURNĀLISTIKAS IZVEIDOŠANĀS UN ATTĪSTĪBA FEODĀLISMA PERIODĀ

FEODĀLISMA IZVEIDOŠANĀS UN TĀ SEKAS

Vācu bruņinieki sakāva brīvās latviešu ciltis un izveidoja okupācijas varu. Vairāku gadusimteņu laikā okupācijas raksturs mainījās, bet vienmēr par ļaunu latviešu tautai. Iebrucēji Baltijā uzbūvēja 150 nocietinātas pilis. 13. gs., baidīdamies no zemnieku sacelšanās, vasaļi neapmetās savos lēņu valdījumos, bet dzīvoja nocietinātajās pilīs. No zemniekiem vāca nodevas, kas bija noma par to zemi, ko apstrādāja zemnieks ar savu ģimeni, savāktu nodevu uzglabāšanai feodāļi savu valdījumu centros uzbūvēja lielas ēkas. Ar laiku vasaļiem pavēlēja dzīvot šais centros, tādā kārtā 14. gs. veidojās muiža ar dzīvojamo māju un saimniecības ēkām. Tā vasaļi no bruņinieka pārvērtās par muižnieku.

Pēdējos dzimtbūšanas gados radās dažādas juridiskas teorijas, kas apgalvoja, ka dzimtcilvēks ir vergs. Viena no tām šo uzskatu motivēja šādi: iekarotie laudis kļūst par neaprobežotu uzvarētāja īpašumu, resp., par vergiem, un tādēļ latviešu dzimtcilvēks ir vergs, tāpat arī viņa ģimenes locekļi (Kurzemes statūti). Šī safabricētā teorija neatbilst konkrētiem vēsturiskiem apstākļiem, jo pēc latviešu cilšu sagrāves latviešus gan apspieda, bet viņiem bija savas tiesības, ja izpildīja noteiktās nodevas. Šādas attiecības satur juridiska liguma formu, un reizē ar to latvietis ir tiesību subjekts, bet nevis lieta, kāds ir vergs. Cits jautājums ir tas, ka iekarotāji, kas izveidojušies par muižniekiem, neievēroja sākumā nodibinātās attiecību formas, ļāva vaļu patvaļai un neierobežoti izkalpināja dzimtcilvēku, tādējādi faktiski to novedot verga stāvoklī. Sākumā ievāca tikai nodevas, bet, muižai ekonomiski nostiprinoties un paplašinot laukus, zemnieki kļuva par muižas darbaspēku. No viena arkla lielas zemnieku saimniecības prasīja kļaušas līdz 300 zirdzinieka dienu gadā, bet zemkopības darbu sezonas laikā vajadzēja dot vēl vienu kājnieku.

Līdzīgā stāvoklī kā Vidzemē, zemnieki atradās arī Kurzemē, kas ilgus gadus pastāvēja kā Kurzemes hercogiste un bija pakļauta Polijai. Lai saglabātu varmācības ceļā iegūtās tiesības, muižnieki izstrādāja īpašus juridiskus kodeksus un centās tos apstiprināt pie Polijas karaļa. (Piltenes statūti un Kurzemes statūti.) Smago apstākļu dēļ kā Vidzemē, tā arī Kurzemē plašos apmēros notika zemnieku bēgšana. 1638. gadā Kurzemes landtāgs pieņēma lēmumu, ka zemniekam, kas otrreiz pieķerts bēgšanā, nocērtama kāja.

17. gs. Vidzemi izpostīja Polijas-Zviedrijas karš. Izšķirošas uzvaras guva Zviedrija, sākās zviedru laiki Vidzemē. Kaut gan Zviedrijā dzimtbūšana nepastāvēja, taču Latvijā dzimtbūšanu neatcēla, bet tā ieguva vēl nesaudzīgākas formas. Tam bija divi iemesli — pirmkārt: zviedri bija

ieinteresēti draudzīgi sadzīvot ar vācu muižniekiem, lai radītu politisku bāzi savas varas nostiprināšanai.

Otrkārt: Lai palielinātu muižnieku varu pār zemniekiem, zviedri kā likumīgu sodu ievada miesas sodus. Muižnieks arī līdz tam varēja netraucēts fiziski mocīt dzimtcilvēkus, bet zviedru valdība tam piešķīra likumīgu raksturu.

Kā pozitīvi momenti zviedru laikā minami divi: pirmkārt, ievada t. s. vaka grāmatas — tie bija saraksti, kur atzīmētas zemnieku nodevas un kļaušas. Taču šīs vaka grāmatas pa lielākai daļai muižnieki ignorēja. Otrkārt, zviedru laikā tika sekmēta zemnieku bērnu lasītmācīšana, jo skola esot baznīcas priekštelpa. Ar to sākās skolu veidošanās Latvijā (lasītmācīja latviešu valodā).

Ziemeļu karā (1700—1721) Krievijas karaspēks padzina zviedrus no Vidzemes. Krievijas cars apstiprināja visas Vidzemes muižniecības un Rīgas pilsētas valdošo slāņu privilēģijas un tiesības. 18. gs. 80.—90. gados un 19. gs. sākumā Latvijā spilgti izpaudās dzimtbūtnieciskās saimniecības krīze. Kļaušu palielināšanās izputināja zemniekus.

Regulāri notika zemnieku nemieri. Pēc Kauguru nemieriem 1802. g. cara valdība izdeva zemnieku likumu. Valdība prasīja, lai muižnieki izdarītu agrārreformu. Pirmo projektu par zemnieku atbrīvošanu bez zemes izstrādāja Igaunijas guberņas muižnieki. Līdzīgu projektu 1817. Kurzemē un 1819. gadā Vidzemē izstrādāja šo guberņu muižnieki. Ar šiem likumiem, pēc cara apstiprinājuma, dzimtbūtnieciskā iekārta un reizē ar to feodālā sistēma Latvijā beidzas. Saprotams, ka pāreja uz kapitālistisko ražošanu un dzīves veidu bija ilga un sarežģīta.

SKOLA

Lai runātu par publicistikas sākumiem, vispirms jārunā par lasīšanas prasmi vispār. Vācu iebrukuma laikā latviešiem nebija savas rakstības tādā nozīmē, kā to šodien izprotam, tautas garīgā kultūra izpaudās folklorā. Var apbrīnot latviešu tautas vitālo spēku, kas briesmīgajos, necilvēciskajos dzimtbūšanas iekārtas apstākļos spēja saglabāt ētisko un estētisko vērtību atziņas un, papildinot tās, nodot tālāk no paaudzes uz paaudzi. Skaistuma izjūtas, ētiskas normas, laba un ļauna vērtējumi bija tautā tik stipri, ka varmācība nespēja tos iznīcināt.

Latviešiem lasītprašanas māku tuvināja lieli vēsturiski notikumi — reformācija Latvijā. 16. gs. divdesmitajos gados luterānisms prasīja, lai baznīcas ceremonija, sprediķi ieskaitot, noritētu tautai saprotamā valodā. Vispirms mācītājiem pašiem vajadzēja mācīties latviešu valodu. Jau 1525. g. Vācijā latviešu valodā iespieda primitīvu dievvārdu grāmatīņu luterāņu baznīcas vajadzībām, bet pa ceļam uz Rīgu to katoļi nozaga. Sacensībā ar luterāņu mācītājiem Viļņā 1585. g. iespieda katķismu latviešu valodā katoļu baznīcai. Luterāņi nepalika parādā un īsā laikā Karalaučos izdeva vairākas reliģiskas luterāņu grāmatas. Šajā konfesiju karā ievērojamu vietu ieņēma reliģisku dziesmu dziedāšana, ko luterāņi izmantoja plašos apmēros. Luterāņu mācītāji pat sāka latviešu bērnus aicināt uz baznīcu dziedāt korī. Dažās vietās šajos koros apmācīja arī lasīt. Tā Rīgā radās pirmā latviešu bērnu skola.

Kādā savā ziņojumā Alūksnes mācītājs, Bībeles tulkotājs, populārais Ernsts Gliks raksta:

«Cik bēdīgi te ir ar nevāciešu ticību, tas vairāk ir apraudāms, nekā aprakstāms. Starp desmitiem viens māk tēvreizi. (...) Tādēļ baznīca un altāris stāv tukši. Pret postu var līdzēt vienīgi caur skolām.»¹

E. Gliks labi zināja faktiskos apstākļus, jo ilgāku laiku dzīvoja starp latviešiem, lai varētu iemācīties latviešu valodu. Viņš arī nodibināja vairākas skolas un sarakstīja ābeci.

1727. g. nāca klajā jauns Kurzemes dziesmu grāmatas izdevums, kas sekmēja lasīt mākas apgūšanu zemniekos. Interesi par iespiesto vārdu radīja arī kalendāri, kas vispirms sāka parādīties Jelgavā, bet pēc tam pārplūdināja visu Latviju. 1775. g. Jelgavā uzsāka darbu hercoga Pētera Birona dibinātā *Academia Petrina* — Jelgavas ģimnāzija.

LAICĪGĀ LITERATŪRA

Latviešu laicīgā literatūra savas gaitas sāka Kurzemē. Ievirzi tam deva Gothards Fridrihs Stenders, t. s. Vecais Stenders (1714—1796). Dzimis Latvijā, labi pazina dzimtcilvēka stāvokli. Vairākus gadus darbojies ārzemēs, kur iepazinies ar apgaismes un racionālisma idejām. Apgaisme Vecajam Stenderam nav pieņemama, jo apgaismes principi neatzīst dzimtbūšanas iekārtu. Gluži otrādi, viņš visu mūžu ir dzimtbūšanas atbalstītājs, jo nav spējīgs iedomāties Latviju bez dzimtkungiem un dzimtļaudim. Racionālisms viņam kā domātājam ir tuvāks, un viņš cenšas apgūt un realizēt dzimtbūšanas iekārtas apstākļos dažas racionālisma idejas (*ratio* — prāts). Viņa pamatdoma ir prāta attīstība, un galvenais prāta attīstības avots ir literatūra:

*Cik spēdams lasi grāmatas,
Tās prātu pacilā..*

Jau ārzemēs būdams, viņš saraksta latviešu gramatiku un vārdnīcu, ko iespiež Braunšveigā 1761. g. 1766. g. G. F. Stenders atgriežas Latvijā un kļūst par mācītāju Sunākstē. Viņš ir pārliecināts, ka ar reliģiska satura grāmatām vien nevar aizpildīt latviešu zemnieka garīgo pasauli. Zemnieka domas saistāmas ar konkrētiem dzīves apstākļiem, kas viņam palīdzēs veikt savu dzimtcilvēka pienākumu pret muižu un dievu, un reizē ar to viņš pats iegūs labākas dzīves iespējas. Vecais Stenders saraksta virkni laicīga rakstura grāmatu: «Augstas gudrības grāmata», «Jaunas ziņģes», «Jauna ABC un lasīšanas mācība», «Bildu ābice». Vecais Stenders pārliecināts ne tikai par savām literārajām spējām, bet arī par zīmēšanas dotībām un ilustrē savu ābeci, un zīmē arī ilustrācijas «Jaunai Kurzemes Dziesmu grāmatai». Stipras tradīcijas latviešu literatūrā atstāj Vecā Stendera dzejoļkrājumi «Ziņģu lustes». Šim «ziņģēm» galvenā īpatnība ir sentimentālas jūtas. Nopietnākā Vecā Stendera grāmata ir latviešu-vācu un vācu-latviešu vārdnīca, kurai vēl tagad ir filoloģiska nozīme.

Raksturīga līnija Stendera mācītāja darbā, kas viņu pamudināja pievērsties laicīgai literatūrai, bija arī viņa attieksme pret latviešu folkloru — tautas dziesmas viņš sauca par blēņu dziesmām.

Vecā Stendera laicīgās literatūras ievirze bija stimulējis arī latviešu periodisko izdevumu izaugsmi.

¹ Tautas izglītība un pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1900. g. — R., 1987. — 41. lpp.

ŽURNĀLISTIKA

Gandrīz vienā laikā ar pirmajām latviešu laicīgajām grāmatinām sāk attīstīties arī latviešu žurnālistika. Acīmredzot pirmie žurnālistisko izdevumu veidotāji saprata, ka lasāmvielai ir daudz lielāks iespaids, ja tā nonāk pie lasītāja regulāri un sistemātiski pauž radniecisku domu, tad rezultāts ir iedarbīgāks, jo aktīvāks. Pie tam žurnālistika operē ar konkrētiem dzīves notikumiem, un tas lasītājā nodibina uzticību drukātam vārdam. Šī iemesla dēļ vācu mācītāji nežēloja enerģiju un deva līdzekļus, lai radītu muižai un baznīcai derīgu periodiku.

Latviešu žurnālistikas sākuma posmā ir dažas īpatnības. Pirmie periodiskie izdevumi iznāk dzimtiekārtas apstākļos. Pirmais periodiskais izdevums ir žurnāls un tajā nav krasas feodālās audzināšanas tendence — iemācīt zemniekam padevību muižai un baznīcai.

«Latviešu Ārste»

(1768—1769)

Pirmā latviešu periodiskā izdevuma «Latviešu Ārste» pamatizdevums — atvieglināt zemnieka grūto stāvokli, pasargājot viņu no slimībām un tamlīdzīga posta. «Latviešu Ārsti» organizēja vācietis P. Vilde (1732—1785).

1765. g. P. Vilde ieradās Kurzemē, viņu aicināja Kurzemes hercogs par ķirurgu Jelgavā. Tūlīt viņš šeit sāka gatavot īpatnēju manuskriptu «Zemnieku ārsts». Gatavojot šo manuskriptu, P. Vilde aizrāda vācu muižniekiem, ka vismaz savas saimniecības interesēs viņiem nāktos rūpēties par dzimtcilvēku apstākļiem. Vilde izdevuma ievadā saka:

«...dažreiz zemnieks vairāk vēlas, lai atpestīšanas stunda ātrāk tuvotos, viņš ir bezjūtīgā noslēgtībā, nāvi uzskata par galu visām grūtībām.»

1766. g. P. Vilde pārceļas uz Igauniju — Peltsamu (Oberpāli), kur ierīko nelielu slimnīcu un pie slimnīcas arī spiestuvi. 1768. g. viņš sāk realizēt savu ieceri par darbu «*Eine ärztliche Anweisung für den Landmann*» sarakstīšanu igauņu un latviešu zemniekiem. To viņš saraksta vāciski. Viņa darbu igauņiski tulko igauņu apgaismotājs Hupels, latviešu valodā — Ēveles un Smiltenes mācītājs Jēkabs Lange. P. Vilde savas atziņas sāka izplatīt Igaunijā un Latvijā nelielu brošūriņu veidā 1768. g. Ievadā viņš raksta:

«Īsa mācība no tām vājībām un no šās zemes zālēm, ar kurām cilvēkus un lopus var ārstēt un izzālot. Ar dažu citu labu ziņu un padomu tiem vidzemniekiem un kurzemniekiem par labu sarakstīts un driķos izdots.»

P. Vilde izdeva 25 šādas brošūriņas. Daži autori uzskata, ka šīs brošūriņas nevar pieskaitīt periodiskiem izdevumiem, jo P. Vilde tikai savu sarakstīto grāmatu sadalot pa burtniecīnām un izplatot periodiskā izdevuma formā. Iespējams, ka tā tas arī bijis, kaut gan ir autori, kas uzskata, ka P. Vilde katru «gabalu» gatavojis atsevišķi. Liela pamata šim strīdam nav, jo izplatīšanas veids pa «gabaliem» materiālu daļēji padara par periodisku izdevumu.

Nekas izcils P. Vildes darbā nav, tajā dotas dažādas vispārējas receptes. Slimības un ārstniecības līdzekļi sadalīti grupās, pa lielākai daļai tie

Latweeschu Arste

1768

ihsa ntahjiba no tham

Wahjibahm,

un no schahs Semmes Sahlehm, ar kurrabm
Zilwekus un Lohpus warr ahrsteht un
tsahloht.

Ar

daschu zittu labbu Sinnu un Padobnu, teent
Widsemneekem un Kursemneekem
par labbu farakstis, un
Drückos tschoht

Dier-Pahlen, 1768.

Zurnāla «Latviešu Ārste» titullapa

ir tautas ārstniecības līdzekļi. Galvenā nozīme P. Vildes darbam ir tā humānajā mērķtiecībā palīdzēt dzimtcilvēkiem viņu nelaimēs. Praktiski maz kas no šīm grāmatīnām aizgāja līdz zemniekam, nebija lasītpratēju, bet pats galvenais — zemnieks neuzticējās kungu padomiem ārstniecībā, viņš labāk ārstējās pie pūšlotājas, īpaši pie tādas, kas zināja arī dažādu augu dziedniecības spēku, vai arī vienkārši sviedrējās pirti.

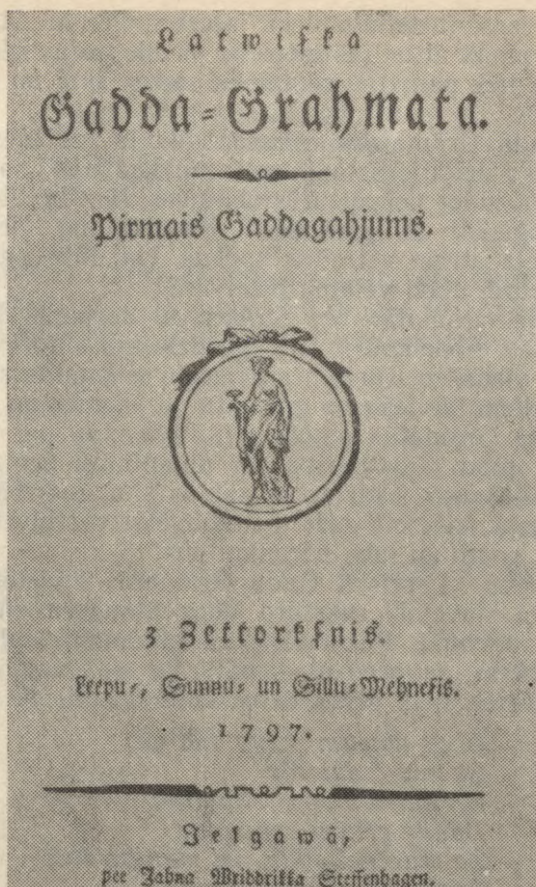
Pavisam cita rakstura ir nākamais periodiskais izdevums, ko vācieši organizēja un izdeva zemnieka audzināšanas nolūkos. Šis izdevums ir

«Latviska Gada Grāmata»

(1797—1798)

Pēc sava rakstura «Latviska Gada Grāmata» ir almanahs — rakstu krājums. To var uzskatīt arī par žurnālu, jo iznāk 4 reizes gadā, ik ceturksni. Sējums maksāja 15 vērdirpus. Žurnālu izdod Jelgavā J. F. Stefenhāgens (1743—1812), no Vācijas ieceļojis ķirurgs un bārdzīnis, kuru 1769. g. Kurzemes hercogs ieceļ par grāmatu iespaidēju. J. F. Stefenhāgena spiestuves izdevumā iznāca gandrīz visas pirmās latviešu grāmatas. Šī firma no paaudzes uz paaudzi pastāvēja līdz 1919. g., kad bermontiešu uzbrukuma laikā uzņēmumu sagrava.

«Latviskas Gada Grāmatas» redaktors Matiāss Stobe (1740—1817), vācu tautības žurnālists, dzimis Irvē mācītājmuižā. Studējis Kēnigsbergā filozofiju un teoloģiju. Mācītāja amatu neieņēma, visu mūžu strādājis par mājskolotāju, darbojies arī kā literāts. No 1800. g. līdz savai nāvei sastāda



Zurnāla «Latviska Gada grāmata» titullapa

Kurzemes kalendāru. Savā reliģiskajā un laicīgajā publicistikā cenšas ieaudzināt zemniekos paklausību kungam un baznīcai, pauž tipiskus feodālos uzskatus. Publicējis arī dažas praktisku padomu grāmatas: pavāru grāmatu, pamācību dārzkopībā, meža likumu grāmatu u. c. «Latviskas Gada Grāmatas» otrā iznākšanas gadā M. Stobe parakstās kā izdevējs.

«Latviskas Gada Grāmatas» lielums 17 cm, kā tautā mēdza teikt — dziesmu grāmatas formātā, 10 iespiedlokšņu bieza. Izplatīja ar iepriekšējās parakstīšanās metodi. Tā kā «Gada Grāmatā» publicē abonentu sarakstu, tad redzams, ka galvenie parakstītāji ir mācītāji, daži no tiem pasūta vairākus desmitus eksemplāru un cenšas pārdot tos zemniekiem, pārējie abonenti ir muižas kalpotāji — mežsargi, moderi, vagari u. c. Divus gadus pastāvējusi, «Latviska Gada Grāmata» spiesta savas gaitas pārtraukt. Pirmajā gadā uz izdevumu parakstās 2020 abonentu, bet otrajā vairs tikai 865.

Tam nav gadījuma raksturs, ja divdesmit gadus pirms dzimtbūšanas atcelšanas iznāk izdevums ar samērā plašu, daudzpusīgu laicīgās literatūras materiālu. Jau Vecā Stendera aizsāktai laicīgai literatūrai tas pats uzdevums kā reliģiskajai — dzimtcilvēkam pacietīgi jāsamierinās ar savu stāvokli. Uz šiem stenderiskajiem principiem M. Stobe samērā plaši izvērš publicistiskā izdevuma saturu. Viņš cenšas atrast tos novadus zemnieka

dzīvē, kas varētu izraisīt dzimcilvēku interesi. Pēc M. Stobes pielietotiem principiem arī turpmāk attīstījās latviešu pirmie periodiskie izdevumi, var teikt, ka M. Stobe liek pamatus zemnieku sadzīvīskai un padevības publicistikai.

«Latviskās Gada Grāmatas» rašanos diktēja muižniecības augstākās sfēras, kas gatavoja dzimtiekārtas atcelšanu. Muižnieki saprata, ka, dzimtiekārtas pātagai nozūdot no vēstures skatuves, jārada citi spēcīgi līdzekļi zemnieka psiholoģiskai audzināšanai. Baznīca ne vienmēr sasniedza zemnieku, vajadzēja atrast vēl citus spēkus. Un, lūk! Literatūra! Tai var uzdot palīdzēt noturēt dzīvi vēlamā līdzsvarā.

«Latviskā Gada Grāmatā» bez Stobes vēl darbojās Jaunais Stenders (Vecā Stendera dēls Aleksandrs), garīgo dziesmu autors J. Baumbašs un Fr. Mačevskis — viens no Kurzemes dziesmu grāmatas sastādītājiem, sarakstījis arī «mīļajiem latviešiem» grāmatu no «Zemes un māju kopšanas».

«Latviskā Gada Grāmatā» daudz primitīvu ziņu par dabas zinātnēm, zemkopību, dārzkopību. Tas darīts, lai palielinātu zemnieku zināšanas, bet diemžēl dzimtbūšanas iekārtas apstākļos šīm gudrībām praktiskā nozīme niecīga. Tekstā ievietoti daži dzimcilvēku vēstuļveidīgi sacerējumi, ar kuriem apsveic «mīļo un labo baronkungu».

Pirmajā ceturksnī «Latviskā Gada Grāmatā» ievietota pirmā kritika latviešu valodā, tā slavējoši raksturo Vecā Stendera «Augstās gudrības grāmatas» otro izdevumu. Raksturīgi, ka almanahā daļa literārā materiāla izteikta «peršās», acimredzot domāts, ka tādā veidā pateiktais ilgāk paliks prātā. Piemēram, cik grūta dzīve kungam un cik laba zemniekam:

*Gods dievam manā būdiņā,
Es mierā dzīvoju
Un katrā dienas stundiņā
Daudz prieku pabaudu;
To man nei gods, nei mantas dos,
Tāpēc par tiem ne bēdājos.*

Līdzīgas domas arī šādā «dzejojumā»:

*Ir lieliem kungiem jāstrādā,
Tiem arī nākas grūt,
Tiem dien un nakti jāgādā,
Ka varam mierā būt.*

*Lai tie tad arī mielojas,
Lai tos apsvēti dievs,
Jo tad, kad viņiem laimojas,
Ir mums labi izies.*

*Kaut mēs gan kungu barībā
Paēsties nevaram,
Mums tomēr nevaid trūcība,
Kaut knapi pārtiekam...*

Mācītāji atkārtoti brīdina zemniekus no dzeršanas posta, bet tai pašā laikā muižas «dedzina» spirtu un ierīko krogus. Vecais V. Pantēnijs ironiski izteicās: «Manā draudzē ir viens lūgšanas nams, bet sešdesmit un seši krogi.»

Arī dzeršanas posts «Latviskā Gada Grāmatā» atradis savu vietu. Viens no tādiem dzejojumiem sameklēts Vecā Stendera atstātajos manuskriptos:

*Ak, brandvīns! Kad tu nebūtu,
Tad jātu es vēl rumaku,
Tad zābaki ar kažoku
Man tagadiņ vēl apgērbtu —
Bet kamēr tu man vilina,
Balts spieķis mani pavada
Un basām kājām jāstaigā,
Un skrandas jāvelk mugurā.*

Kaut arī «Latviskā Gada Grāmata» pastāvēja tikai divus gadus un neguva vērā ņemamu lasītāju atsaucību, tomēr tā rādīja ceļu citiem, latviešu zemniekiem domātiem pirmajiem periodiskajiem izdevumiem.

II. FEODĀLISMA ATLIEKU SAIRŠANAS UN KAPITĀLISMA FORMĒŠANĀS LAIKMETA PERIODISKIE IZDEVUMI

DZIMTBŪŠANAS IEKĀRTAS SAIRŠANA KURZEMĒ UN VIDZEMĒ

Dzimtbūšanas atcelšana likvidēja zemnieka personisko atkarību no muižnieka, bet zemnieks ar šo brīvīšanas aktu tika aplaupīts — visu viņa zemi atņēma un piešķīra muižai. Lai zemnieks varētu apsaimniekot savu māju zemi, viņam bija jāstājas ar muižnieku nomas attiecībās un nomas apmērus šādos apstākļos neierobežoti diktēja muižnieks. Jaunās, kapitālistiskās saimnieciskās un sadzīviskās attiecības, kas pakāpeniski tuvojās, prasīja muižnieku ienākumu palielināšanu. Muižnieki centās ražot lauksaimniecības kultūras, kuras nesa lielākus ienākumus, bet tās prasīja vairāk darba un zemniekam atlika maz laika savas zemes apstrādāšanai. Pārmērīgā darbā nodzītais zemnieks nejaudāja pietiekami labi apstrādāt arī muižas laukus. 19. gs. 30. gados ražas bija tik zemas, ka 1841. g. Vidzemē sākās bads. Šādos apstākļos notika zemnieku nemieri.

Zemnieku dzīvē pēc dzimtbūšanas atcelšanas (1817. un 1819. g.)¹ redzamu vietu ieņēma pagasta organizācija. No muižas atbildība par zemnieku pienākumiem pārgāja uz pagastu kā publiski tiesisku zemnieku kārtas obligātu organizāciju.

Ekonomiskā saimniecība Latvijā no manufaktūras pārgāja uz fabrikas darbu. Fabrikai bija vajadzīgi strādnieki, tas ietekmēja laukstrādnieku pārceļšanos uz pilsētu. Ar 1848. g. Vidzemes zemnieku pagaidu likumu — klaušu nomu ar rentes banku starpniecību apmainīja pret naudas nomu. Laukos sāka veidoties gruntniecība.

Kā Kurzemes, tā Vidzemes zemnieku likumi noteica, ka pagastiem jāuztur skolas. Lai veicinātu skolu apmeklēšanu, dažos apvidos par neatļautu kavēšanu vecākiem vai saimniekiem bija jāmaksā pagasta kasē soda nauda — piecas kapeikas par nokavētu dienu. Zemniekos pieauga lasīt un rakstīt pratēju skaits. Galvenā lasāmviela bija Bībele un dziesmu grāmata, tomēr izraisījās arī interese par laicīgo literatūru, to plaši izmantoja mācītāji, un sākās viņu sarakstīto grāmatu plūdi. Gandrīz vai katrs mācītājs uzskatīja par savu pienākumu kaut ko sacerēt «tiem mīļajiem latviešiem». Mācītāju sacerētās grāmatas veido veselu bibliotēku: tur ir mācību grāmatas, praktiski padomi, lielā cietnā miklas un anekdotes, sentimentālu stāstu tulkojumi un lokalizējumi, dzejoliši. Šīs literatūras beletristiskā daļa ar savu pliekanību un sentimentalitāti dod ievirzi arī pirmajiem latviešu autoriem.

¹ Latgalē dzimtbūšanu atcēla 1861. gadā.

Istais darba lauks periodiskai presei sākās pēc dzimtbūšanas atcelšanas. Kurzemē iznākušās «Latviešu Avīzes» bija pirmā bezdelīga, jo tūlīt tai sekoja «Ceļa Biedrs», «Vidzemes Latviešu Avīzes», «Tas Latviešu Ļaužu Draugs» un «Draugs un Biedrs».

«Latviešu Avīzes»

(1822—1915)

Pirmais posms

«Latviešu Avīzēm» izdošanas atļauju ieguva Jelgavas ģimnāzija (*Academia Petrina*), kura to iznomāja mācītājam K. F. Watsonam un firmai «J. Stefenhāgens un dēls». Šo izdevumu ierosināja vācu mācītāji savu saimnieku — muižnieku interesēs.

K. F. Watsons (1777—1826) bija viens no mērenākajiem vācu mācītāju ideologiem. Darbojās par mācītāju Lestenē un Strutelē. Interesējies par latviešu un lietuviešu folkloru. Pārvācošanas politikas pretinieks. Sarakstījis lasāmgrāmatu latviešu bērniem.

Tam, ka pirmā latviešu avīze iznāca Jelgavā, nav gadījuma raksturs. Jelgava nebija vienīgi Kurzemes guberņas centrs, tolaik latviešu nacionālā kultūra visplašāk nostiprinājās un izvērsās Jelgavā. Vidzemei nebija tāda sava kultūras centra kā kurzemniekiem. Kaut arī Rīga teorētiski skaitījās pie Vidzemes guberņas, tā daudzus gadus bija atrauta no guberņas dzīves, un Rīgā valdīja specifiska pilsētas vara. Par latviešu kultūras centru Rīga sāka kļūt tikai 19. gs. otrā pusē.

Jelgavas lapa, kā tautā sauca «Latviešu Avīzes», sākumā iznāca lielā formātā, divu kvartlapiņu lielumā (lapas garums 24 cm). Apmēram tādā formātā iespieda visas latviešu pirmās avīzes.

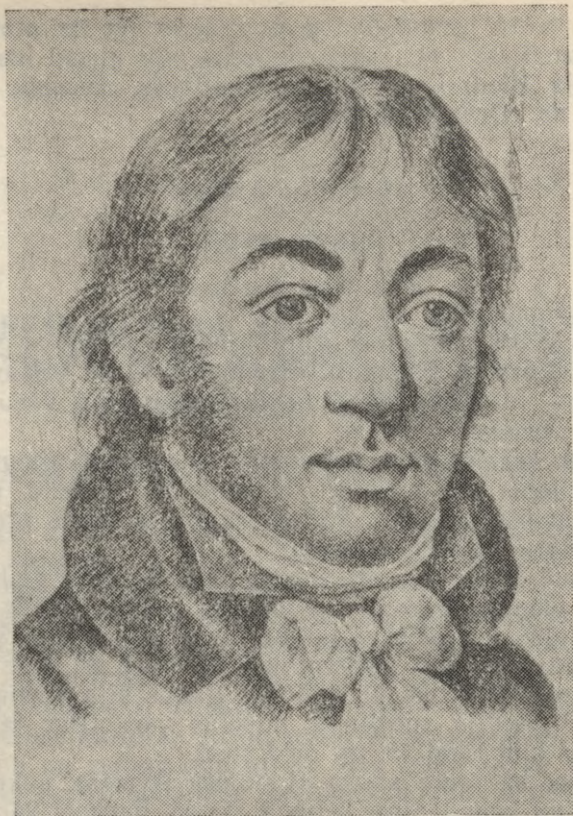
«Latviešu Avīzes» iznāca reizi nedēļā. Pirmajos mēnešos tām bija tikai divas lapiņas, bet drīz laikraksts kļuva divreiz biezāks, nāca klāt reliģiska rakstura pielikumi. Pielikumu nosaukumi mainās («Baznīcas ziņas», «Baznīcas un skolas ziņas», «Baznīca un skola» u. c.). Bez regulāriem pielikumiem «Latviešu Avīzēm» iznāk arī neregulārie pielikumi, laika gaitā to skaits liels. Raksturīgākie un nozīmīgākie no tiem: 1823. g. — «Pavēlēšana tās ķeizarskās majestet», 1831. g. — «Pavēlēšana tās ķeizarskās gādības» (Senāta pavēle sakarā ar sacelšanos Viļņas apkārtnē 1831. g.), 1841. g. — «Par ziņu visiem zemniekiem» (Padomi sakņkopībā), 1843. g. — «Pielikums A» (Četrlauku augu seka), 1866. g. — «Pielikums» (Jaunie māju pārdošanas likumi), 1868. g. — «Nāciet palīgā Igauņu zemes bada cietējiem!», 1877. g. — «Eiropa» (Karte), 1882. g. — «Kurzemes Savstar-

Latweefchu Awifes.

Ar augstas Gewefchanas - Commissiones hianu un nowehleschanu.

Nr. 2. Sectorbena 136 Janwara 1827.

«Latviešu Avīžu» tituls



Kārlis Vatsons

pīgās krusas apdrošināšanas biedrības sludinājums», 1911. g. — «Īsa «Latviešu Avīžu» vēsture» u. c.

1859.—1876. g. daudziem numuriem pievienoti V. F. Hekera, J. F. Stefenhāgena, E. Plātesa, G. Reijera, A. Dēbnera, K. un M. Bušu grāmatu veikalū un izdevniecību katalogu atsevišķi laidieni.

Pirmais «Latviešu Avīžu» redaktors K. F. Vatsons organizē avīzi kā tehniski, tā ideoloģiski. Avīzes uzdevums formulēts ievadvārdos:

«Mēs gribam latviešu zināšanas vairot, dažas ziņas no klātienē un tālienes atnesdami, dažū labu padomu dodami, dažas gudrības izpauddēdami, ir brīžam pasmiedamies kaut ko labu mācīt un tā, cik spēdami, piepalīdzēt pie arāju ļaužu prāta cilāšanas un labklāšanas. Latviešu valodu un latviešu tautu mēs no sirds mīļojam.»

Kā redzams no šiem ievadvārdiem, avīzes uzdevums padarīt gudrāku latviešu arāju kārtu. Te vēlreiz izpaužas Vecā Stendera deklarētie racionālistiskie principi; tas gan netiek minēts, ka avīzes otrais pamatzdevums ir izkopt latviešu zemniekā mīlestību un padevību baznīcai un muižai. Visu 19. gs. pirmo pusi šo otro uzdevumu maskē, familiāri un draudzīgi sarunājoties ar zemnieku, un, ja mācītājs un muižnieks ir draugs, tad taču nav ko naidoties!

Izdevumu organizē pēc avīzes principa, jo tā nosaukums taču ir «Latviešu Avīzes». Pirmo lappusi aizņem primitīva informācija par dažādiem

notikumiem Krievijā, Vācijā, visā pasaulē. Kaut arī primitīvas, tās tomēr ir informācijas, un informēšana ir avīžu galvenā funkcija. Viss pārējais «Latviešu Avīzēs» ir rakstiņi par sadzīves jautājumiem, par zemnieku attiecībām ar muižu, dažādi saimnieciski padomi.

Sākumā «Latviešu Avīzes» nav populāras. To izplatīšanos veicina Kurzemes pārvaldes 1823. gadā izsludinātais rikojums, ka visām Kurzemes pagastu tiesām ir obligāti jāabonē «Latviešu Avīzes», jo tur tiks izsludināti valdības likumi un rikojumi, kas pagastu tiesām obligāti. Abonēšanai atļauts no pagasta lādes ņemt 2 sudraba rubļus. «Latviešu Avīžu» eksistenci materiāli atbalstīja arī augstākas muižniecības iestādes. Daudzus gadus laikraksts saņēma Kurzemes Bruņniecības komitejas (Ritterschaftskomitee) ikgadēju pabalstu 500—1500 rubļus. Bez tam no 1885. gada laikrakstu atbalstīja arī Kurzemes Landrātu kolēģija. Sādu tādu summu savāca arī no lasītājiem, numurs maksāja 5 sudraba kapeikas.

Pēc K. F. Vatsona nāves redaktora pienākumus uzņemas maz populāri mācītāji. Sākumā J. Kēlers, pēc tam J. Rihters. Šo redaktoru laikā avīze kļūst neinteresantāka, jo abi redaktori daudz nesaprot no žurnālistikas darba un viņiem nav arī sevišķas intereses ar avīzi noņemties. Draudžu mācītāji, cenšoties avīzi popularizēt, uzdod krodziniekiem pirms dievkalpojuma sarīkot publisku avīzes lasīšanu un apspriešanu.

Par avīzes līdzstrādniekiem pamazām sāk iesaistīties latviešu autori, kuri kaut cik necik iemanījušies literārā darbā, taču viņi turpina aizsākt ideoloģisko līniju. «Latviešu Avīzēs» un daļēji arī «Mājas Viesī» izaug vācu mācītājiem noderīgais latviešu literāta tips. Piemēram, A. Līventāls kādā savā dzejolī «Latviešu Avīzēs» sniedz savu pašportretu:

*Svešos darbos netinos,
Savā kārtā pieturos,
Kurā Dievs man licis ir.
Šī man laimību piešķir.*

Drukāšanās iespējas «Latviešu Avīzēs» iegūst arī Neredzīgais Indriķis. Pārāk ilgi viņam neiznāk darboties, par to paziņo avīzes sirsniņš nekrologs. Daudz raksta E. Dinsbergs¹, K. Šēnbergs u. c.

1835. gadā par «Latviešu Avīžu» redaktoru nāk Jelgavas latviešu draudzes mācītājs V. Pantēnijs (Pantenius, 1806—1849). Viņš gan nepieļauj latviešiem citu stāvokli kā to pašu zemnieka kārtu, taču, saskatot zemnieku grūto dzīvi, dažkārt saredz arī to, ka te vainojama tā netaisnība, kas nāk no muižas. Viņš savā darbībā ir humānāks. «Latviešu Avīzēs» V. Pantēnijs 1844. g., sākot ar 7. numuru, publicē rakstu «Padoms, vai būs iet par skolmeistaru, vai ne», kurā izsakās par skolu un zemnieku bērniem:

«Nabaga ļaužu bērniem Tu gribi par skolmeistaru iet! Nudien tiem nabaga bērniem grūti pasaulē! Plāna maizīte, noplisis, novalkāts apģērbs, tikvien kartupeļi pilnam vēderā, dūmi, aukstums, viss tas nabaga bērnu spiež, kašķis, utis, ja ne vairāk gnīdas papildnam, tā dažs bērns pūst aizkrāsnē, ja nav tik liels, ka to var pa mežiem dzīt un par boznieku laist uz muižu.»

«Kunga bērniem, cik savādi! Tiem nav irbulis rokās, kartupeļi vēderā, skrandas mugurā, kašķainas rociņas, no dūmiem sakvēpināts vaigs. Tiem ir gaiša, silta istaba, smuks, glīts mundieriņš. Ja tiem

¹ Dinsberga, līdzīgi arī Reinberga, Krumberga u. c. uzvārdi agrāk rakstīti arī citādās formās: Dinsbergis, Dinsberģis, Reinberģis, bet tagad pieņemts lietot pareizāko formu — Dinsbergs utt. — Red.

māca ABC, tad tiem rauga glītu grāmatiņu, ar lepnu vāku un ar jaukā m bildēm. (..) Mācīta preilene, caur tik daudzu skolām izdzīta cauri, sēž bērnam blakām, pate arī balta, glīta un bērnam rāda.»

Šeit notēlotais kontrasts dod patiesu un drūmu ainu. Lai kaut cik atvieglinātu nabaga bērnu likteni, Pantēnijs lielu vērību pievērš skolām. Par skolu dibināšanu viņš izsakās:

«.. kaut ar eņģeļu mēlēm varētu runāt par šo lietu un patiesības gars atvērtu lasītāju acis.»

Pantēnijs nīda žūpību un muižnieku krogu ierīkošanas tieksmes.

Ipatnējas domas Pantēnijam ir par latviešu valodu, viņš uzskata, ka latviešu valoda nav vēl izkopta un tāpēc nepieciešams lietot no vācu valodas aizgūtus vārdus, bet, attīstot latviešu valodu, šos aizstājējus samazinās. Pantēnija interese par latviešu valodu jauzama arī pirmajā polemikā latviešu publicistikā «Latviešu Avīzēs» 1835. gadā.

18. numurā ievietota recenzija ar parakstu V. P.: «Ziņas par vienu jaunu grāmatu un kāds vārds no svešām valodām.» Recenzents visumā pozitīvi atsaucas par Dundagas mācītāja G. Rodes sprediķu grāmatu un ieteic to pirkt, taču atļaujas arī dažas kritiskas piezīmes par valodu. Viņam šķiet, ka Rodes valoda sprediķu grāmatā ir «vāciskāka» par mācītāju jau izveidoto valodu. Recenzents saka:

«Ne zinām, vai tas nelaiķis (Rode jau šai laikā miris) mūsu tēvu zemē dzimis: no viņa valodas spriest, ne būs Kurzemieks, jo viņa valoda griežas uz vācu pusi, un tie vārdi ne ir tā salikti kopā, ka mēs Latvieši tos blakus liekam; vēl žēlojamies par to, ka arī bokstābu salikšana šini sprediķu grāmatā ir savāda, kā citās latviešu grāmatās. (..) Ne sakiēt vis, latviešu valoda ir ļoti nabadzīte! Ne cik ir to vārdu. Ne var stipri un svarīgi, ne var koši un milīgi, ne var gudri un samānīgi tani sarunāties. Var gan, ja tik valodu prot...»

Sajā laikā, kad Pantēnijs publicē recenziju par Rodes sprediķu grāmatu, Ernestam Dinsbergam ir tikai 19 gadu un viņš strādā par kučieri pie Dundagas mācītāja, un jau sāk rakstīt dzejoļus Vecā Stendera garā. E. Dinsbergs pašmācības ceļā ieguvis zināmu izglītību un cer tikt par skolotāju, bet bez vietējā mācītāja palīdzības par to nebija ko domāt. Izlasījis «Latviešu Avīzēs» recenziju, kur kritizē viņa draudzes tikko mirušo mācītāju, un nezinādams, kas slēpjas zem inīciāliem V.P., saraksta un iesūta «Latviešu Avīzēm» pretrakstu, kurā cenšas atspēkot recenziju. Seko vēl kāds raksts, kurā starp citu atbildēts arī Dinsbergam, un atklājas, ka V. P. ir mācītājs V. Pantēnijs. Dinsbergs ir vislielākās šausmās par to grēku un pārdošību, ko viņš pastrādājis, taču nekādu tālāku seku šim komiskajam konfliktam nav, un Dinsbergs savu skolotāja vietu dabū.

V. Pantēnija literārā darbība ir aktīva, bez publicistiskiem rakstiem viņš sarakstījis arī virkni didaktisku dzejoļu. Daļa V. Pantēnija avīžu rakstu publicēti grāmatās «Pirmais solis uz laimi» (1838) un «Pirmā nieku grāmatiņa, kur nav nieki iekšā» (1846).

Pantēnijs nomira 1849. gadā. Sakarā ar bērēm A. Leitāns saraksta divus dzejoļus, kurus «Latviešu Avīžu» redakcija izdod kā neregulāru pielikumu.

Pēc Pantēnija nāves par «Latviešu Avīžu» redaktoru nāk Rihards Šulcs, kas šai laikā ir Jelgavas latviešu draudzes mācītājs. Dažus gadus vēlāk viņš kļūst par noteicēju avīzes izdošanā. 1853. g. «Latviešu Avīžu» izdošanas tiesības no Stefenhāgena firmas iegūst firma «J. Hofmanis un

A. Johansons», taču tai pietrūka līdzekļu, un tāpēc ar 1855. g. laikraksta iznākšanu garantēja un subsidēja Kurzemes Lauku kopšanas biedrība (*Kurländische landwirtschaftliche Gesellschaft*), kuras pilnvarotais bija R. Šulcs. Tādējādi Šulca rokās sakoncentrējās kā izdevēja, tā redaktora tiesības. 1857. g. izdošanas tiesības sāka nomāt Latviešu Draugu biedrība, bet arī šai gadījumā R. Šulcs nezaudē ne izdevēja, ne redaktora tiesības, jo viņš 1852. g. kļūst par Latviešu draugu biedrības Kurzemes nodaļas direktoru.

LATVIEŠU DRAUGU BIEDRĪBA

(1824—1940)

Latviešu literārā biedrība (*Lettische literarische Gesellschaft*), ko vācu mācītāji nosauca par Latviešu draugu biedrību, vairāk nekā simts gadu neatraujami saistīta ar latviešu literatūru un mācību par latviešu valodu. Pamatos tā domāta vāciešiem, galvenokārt mācītājiem, lai tie apgūtu latviešu valodu. Pēc dzimtbūšanas atcelšanas valdošām vācu aprindām bija jākoncentrē visi iespējamie spēki latviešu zemnieku audzināšanai padevībā un godbijībā pret muižu. Muižas ietekmē latviešu sarunu valoda bija noplicināta, vienīgi folklorā un zemnieku sētā saglabājās tautas valodas vitālais spēks. Valodā bija jāieklausās dziļākos un plašākos ietvaros un tur kā no aizbērtas akas jāatrok latviešu valodas būtiskākā izpratne. Šo ceļu gāja nopietnākie mācītāji, kuri spēja rast kontaktu sarunām ar zemniekiem. Jau 19. gs. sākumā Vidzemē neliela mācītāju grupa savstarpējā sadarbībā sāka apgūt latviešu valodas gramatiskās likumības. Šī grupa bija pirmie ierosinātāji oficiālās biedrības dibināšanai, 1824. g. tika juridiski noformēta Latviešu literārā biedrība, 1827. g. apstiprināja šīs biedrības statūtus. Biedrības vadības priekšgalā prezidents ar diviem direktoriem — Vidzemes un Kurzemes nodaļām. Dibināšanā piedalījās 14 mācītāji, no tiem 12 vidzemnieki un 2 kurzemnieki. Tomēr stāvoklis drīz mainījās, biedrības centrs pārvietojās uz Jelgavu un tās darbība pieņēma vairāk politisku raksturu, piegriežot mazāku vērību latviešu valodas pētniecībai. Apvienojot vienā personā biedrības vadītāja un «Latviešu Avīžu» redaktora pienākumus, R. Šulcs izveido vienotu idejiski organizatorisku centru. Biedrība kļūst par avīzes ruporu, un otrādi — avīze darbojas kā biedrības rupors.

R. Šulcs nomirst 1886. g., bet viņa un viņam līdzīgo mācītāju iedibinātā politika kļūst par vadošo līniju «Latviešu Avīzēs».

Latviešu literārā biedrība vairāk nekā simt gadu pastāvēšanas laikā uzņēmusies kontroles funkcijas pār latviešu literatūru. Savās sanāksmēs tā iztirzā iznākušos latviešu rakstnieku darbus, un, ja kur mana draudus pret konservatīvo līniju, tūlīt publicē nosodījumus. Viena no parastākajām sankcijām ir izslēgšana no Latviešu draugu biedrības, īpaši tas attiecas uz latviešu sabiedriskiem darbiniekiem, kurus laiku pa laikam uzņem biedrībā. Tā tas notika ar Ansi Leitānu, kas bija pieļāvis viņa rediģētajā «Mājas Viesī» jaunlatviešu idejiskās «ķecerības». Astoņdesmitajos gados tas pats notika ar vairākiem Rīgas Latviešu biedrības biedriem, ar B. Diriķi priekšgalā. Latviešu literārā biedrība kopējā koncertā apkaroja «Dienas Lapu» un revolucionārās strādniecības izdevumus.

Vācu tautības iedzīvotājiem, galvenokārt mācītājiem, bija domāts regulārs biedrības izdevums, almanahs «Magazina». Almanaha pamatuzdevums pētīt latviešu valodu un publicēt atziņas par visiem tās elementiem, sevišķi gramatisko struktūru. Almanahi «Magazinas» iznāk, sākot ar

1828. gadu. Tie ik pa trim numuriem tiek sasieti atsevišķā sējumā. Pavisam līdz 1905. gadam iznāca 20 sējumi. Pēdējais — 21. iznāk buržuāziskās Latvijas laikā 1936. g., mitoloģijas pētniecības nozarē — Vilhelma Manberta «Latviešu-prūšu mitoloģija».

Garajā Latviešu draugu biedrības darbības laikā ir dažādi posmi gan aktivitātes, gan darbības nozīmes ziņā. Ir gadījumi, kad biedrībā tikai 4 biedri. Visnozīmīgākā biedrības darbība ir A. Bīlenšteina (1826—1907) vadības laikā. Astoņdesmitajos un deviņdesmitajos gados viņš organizēja ekspedīcijas valodas pētniecībai un folkloras vākšanai. Pret latviešu nacionālām interesēm A. Bīlenšteins izturējās vienaldzīgi. Gadsimteņa beigās biedrībā uzņēma arī dažus redzamus latviešu valodniekus, kā K. Milenbahu un J. Endzelinu. 20. gs. pirmajā ceturksnī dažādu vēsturisku notikumu dēļ biedrība nikuļo. Divdesmitajos gados ir mēģinājums biedrību aktivizēt, izstrādāt pat jaunus statūtus, bet tas neko nelīdz, tā savu nozīmību nevar atjaunot, nikuļo līdz 1940. gadam.

*

Pēc garās Latviešu literārās biedrības gaitas redzams, ka mācītāju sadomātais epitets — Latviešu draugu biedrība ir viltīgs. Šī draudzība bija liekulība, jo biedrības darbības mērķis bija latviešu tautas attīstībai svešs un naidīgs. Sevišķi tas sakāms par periodu, kad biedrību un «Latviešu Avīzes» vada mācītājs R. Sulcs. Savā darbībā viņš neatzina nekādas kompromisus, ortodoksāls līdz pēdējam, viņa garīgā pasaule bija visai aprobežota, toties veikls, izdarīgs un tāpēc izvirzījās mācītāju pasākumu priekšgalā.

R. Sulcs mazāk nekā citi iepriekšējie «Latviešu Avīžu» redaktori centās mierināt latviešus par viņu grūto dzīvi. Viņš popularizēja domu, ka tāds stāvoklis radies vēsturiski un ar dieva ziņu. 1856. gadā R. Sulcs avīzē publicē Bārtas un Nīcas mācītāja Gustava Brašes¹ rakstu. G. Braše bija viens no tiem mācītājiem, kas vairākus gadu desmitus uzmetās par teorētiķi «latviešu lietās». Rakstā «Domas par tām dažādām tautām un valodām zemes virsū» 1856. g. 18. decembrī viņš izsakās:

«Voi jūs, miļi latvieši, manim var būt par ļaunu ņemsiet, ka jūs lieku to tautu rindā, kas jo mazas un nespēcīgas bijušas par citām, tagad, acīm redzot, vēl arvien iet mazumā? — Ne ticu! — Bet, ja kāds, tā sakot, tautas dēls gribētu par to ļaunoties, tam sacītu: Eij tiesājies ar Dievu, kas tikpat, kā viņš liek vienam cilvēkam mirt jāv mātes mīesās, otram tikko dzimušam, citam tikko pa-augušam, vēl citam sirmā vecumā, tāpat arrīdžan ar savām tautām dara! Eij, tiesājies ar Dievu, kas pēc savas patikšanas vienam liek stipram, veselam, lielam, otram vājam, mazam būt!»

Ar Dievu tiesāties nav iespējams. Nevar un nedrīkst! Tamdēļ to krustu, kas latviešiem uzkrauts no Dieva, jānes ar pacietību. Bet tālāk Braše jautā: ja latvieši ir tik vārgi un tādā vārgulībā Dievs viņus nolīcis, kamdēļ tad vācieši rūpējas par tiem «miļajiem latviešiem»? Un pats arī atbild:

«Mātei nav brīv atstāt savu bērnu ne koptu, kad viņu arī redz delamā kaitē sērgam; nedz tēvam savu bērnu ienīst, kad arī viņu redz vārguli.»

Vārgulim latvietim ar vislielāko pateicību jāizturas pret kungiem, jo bez kungiem šis vārgulis būtu pagalam.

¹ Šī mācītāja uzvārds (vāciski *Brasche*) agrāk rakstīts arī Braže un Brāše. — *Red.*

Tomēr rodas cilvēki, kas iet tiesāties ar «šo Dievu». Un ne G. Brašem, ne R. Sulcam nebija ne jausmas, ka viņi stāv to notikumu priekšā, kas sajauc viņu kārtis, un viņu apgalvojumi ieies vēsturē, apzīmogoti ar kauna zīmogu.

Jura Neikena konflikts ar «Latviešu Avīzēm»

Kāds stāvoklis sešdesmitajos gados ir «Latviešu Avīžu» un Latviešu draugu biedrības nometnē, spilgti liecina Umurgas mācītāja J. Neikena konflikts ar «Latviešu Avīzēm».

Blakus mācītāja amatam J. Neikens (1826—1868) darbojas rakstniecībā un ir viens no latviešu reālistiskā stāsta dibinātājiem. Mācītāju saimē viņš ir diezgan neparasta personība, visi tā laika luterāņu mācītāji pēc tautības vācieši, bet J. Neikens latviešu zemnieka dēls, tikai pēc toreizējiem nosacījumiem skaitās vācietis, jo izgājis no arāju kārtas un ieguvis augstāko izglītību.

Sešdesmitajos gados vācu aprindas mobilizē visus spēkus, lai apkarotu jaunlatviešus¹ un «Pēterburgas Avīžu» ietekmi. Lai palielinātu «Latviešu Avīžu» un Latviešu draugu biedrības prestižu un popularitāti, šai akcijā cenšas iesaistīt arī J. Neikenu. Viņš, neuztverot R. Sulca nodomu, pieņem ierosinājumu izdot savu avīzi. J. Neikens 1863. g. saņem koncesiju avīzes «Ceļa Biedris» izdošanai. Pirms avīzes izdošanas viņam jāierodas pie ģenerālgubernatora un jāiesniedz avīzes programma, kurā ietverti reliģiskas morāles un audzināšanas jautājumu risinājumi. Materiālu iemeslu dēļ J. Neikens avīzes koncesiju iznomā Latviešu draugu biedrībai, viņš nebija ņēmis vērā, ka, saistoties ar Latviešu draugu biedrību, tiek saistīts arī ar visu «Latviešu Avīžu» politiku.

R. Sulcs un «Latviešu Avīzes» karo ne tikai ar jaunlatviešiem un «Pēterburgas Avīzēm», bet arī ar konkurējošo «Mājas Viesi». J. Neikenam tas nav pa prātam, un tai pašā 1863. g. sākas konflikts. J. Neikens bija nostādīts fakta priekšā, ka viņa avīze, kas iegūta ar pilnas koncesijas tiesībām, netiek vis izdota kā patstāvīga avīze, bet gan kā «Latviešu Avīžu» pielikums. J. Neikens, par to sašutis, izsūta Latviešu draugu biedrības biedriem apkārtrakstu, kurā motivē, kamdēļ līgums par «Ceļa Biedra» koncesijas iznomāšanu Latviešu draugu biedrībai pieteikts anulēšanai. Šajā apkārtrakstā viņš starp citu saka:

«Gada sapulcē (Latv. draugu biedr.) 1861. gadā prezidenta kungs savā atklāšanas runā konstatēja, ka esot divas latviešu literāriskas partijas, un nosauca viņas, skatoties pēc viņu orgāniem, par «Avīžu» un «Mājas Viesi»² partiju. (Skat. protokolu 1861. gadā.) Kopš kāda laika abas šīs partijas atrodas dedzīgā strīdā un ne tikvien savos orgānos, bet jau pie tiesu iestādēm. Par referentu kļuva Vidzemes direktors un uzņēmās nepateicīgo savienotāja lomu; viņš biedrībā mēģināja samierinoši darboties, veicināt savstarpēju ciešamību, taisnīgu atzinību abēju starpā ik pēc viņu literāriskiem nopelniem. Tas viņam izdevās tikai pa daļai. (. .)

Notālēm «Latviešu Avīzes» gan sludina savu teoriju: biedrībai vajagot tautas orgānu, nedrīkstot savus spēkus saskaldīt u.t.t., bet kas negrib noliegt, ka arī citas nokrāsas lapām latviešu tautas literatūrā

¹ Sk. nodaļu «Jaunlatvieši un viņu izdevumi».

² Sk. nodaļu «Mājas Viesis».



Juris Neikens

ir tiesības pastāvēt, kas zina cienīt tagadējo «Pēterburgas Avižu» reālistiski krietno saturu un «Mājas Viesa» valodniecisko kuplumu, kas ievēro arī to apstākli, ka pēdējais, neskatoties uz visiem kavēkļiem, pamazām ieguvis tikpat lielu lasītāju skaitu kā «Latviešu Avīzes». (...) «Biedriba» caur savu sociālsakaru ar «Latviešu Avīzēm» ir nokļuvusi partijas stāvoklī (...) viņai tūlīt vajadzētu atsacīties no katras rosīgas provinciāl un kārtu politikas, literāriskas lietas tikai literāriski tiesāt, «Avīzes» atsvabināt no netaisni iegūta stāvokļa, dot vietu dažādām progresējošās tautas kultūras strāvām.»¹

No šī apkārtraksta teksta redzams, ka J. Neikenam ne prātā nenāk nostāties ne pret «Mājas Viesi», ne arī pret «Pēterburgas Avīzēm», jo tās viņš vērtē pozitīvi. Tādējādi skaidrs, ka R. Šulca un citu «Latviešu Avīžu» piekritēju nodoms aicināt J. Neikenu cīņā pret jaunlatviešiem uz smiltīm būvēts. Tālākā apkārtraksta tekstā redzam: vienošanās līguma projektā J. Neikenam nepieņemams noteikums, ka «Ceļa Biedrī» varēs ievietot visu, kas «Latviešu Avīžu» aprindām ienāk prātā:

«Mācītāja Firhuļa (Slokā, tagadējais Vidzemes direktors) kontrakta projekts pagēr (§ 1), ka es pilnīgi atteiktos no sava īpašuma uz «Ceļa

¹ Apkārtraksta tulkojums laikrakstā «Dzimtenes Vēstnesis», 1910, 84. lpp.

Biedri» un izdotu direktijai koncesiju līdz ar viņieti. Bet koncesiju es dabūju tikai uz manis sastādīto programmu vienīgi priekš manis un saņēmu pie ģenerālgubernatora pret stingru solījumu parakstu. Tālāk man vajagot (§ 2) «Ceļa Biedri» Latviešu literatūras biedrības «vārdā un uzdevumā» rediģēt par zināmu algu. Kā tad tas «vārds un uzdevums» saskan ar «Ceļa Biedra» redaktoram apsollīto brīvību un patstāvību? Uz viņu tas var darīt tikai spaidīgu un kavējošu iespaidu, un, ievērojot biežo personu maiņu direktijā (kur drīz var nākt kāds Vārvs, kas Jāzepu nepazīst), tas varētu dot iemeslu jaunam pārpratūmam. Un — cui bono? — tomēr man vajagot (§ 5) par lapas saturu publikai un priekšniecībai pretim būt atbildīgam. Neiespējami! Kā lai es atbildu par to, kas tiek drukāts citu vārdā un uzdevumā?»

No sacītā skaidrs, ka J. Neikenam nebūt nav bijis nodoms «Ceļa Biedri» pārvērst par «Latviešu Avīžu» uzskatu un ideju paudēju. J. Neikens savas avīzes koncesiju iznomā ne «Latviešu Avīzēm», bet gan Latviešu draugu biedrībai. Bet, tā kā «Latviešu Avīzes» un Latviešu draugu biedrība, kā J. Neikens saka, ir kļuvušas par vienu «partiju», tad tiek realizēts tas, kas ir pretējs J. Neikena uzskatiem. Acimredzot, pēc J. Neikena nodoma, koncesiju iznomājot Latviešu draugu biedrībai, «Ceļa Biedris» varētu eksistēt kā patstāvīga avīze. Uzskatu atšķirība ir tik liela, ka, beidzoties līgumā paredzētajam gadam, «Ceļa Biedris» attiecības ar Latviešu draugu biedrību un «Latviešu Avīžu» redakciju sarauj un 1864. gadā tās vispār neiznāk. 1865. gadā šī avīze sāk atjaunot savu iznākšanu kā patstāvīgs izdevums, bet 1867. gadā savu darbību izbeidz. «Ceļa Biedri» J. Neikens ievieto savus darbus: stāstus, dzejoļus, plašāku apcerējumu par Luteru un dažus literārus sikumus. Pēdējā posma «Ceļa Biedri» var uzskatīt par J. Neikena literāro darbu kopojumu. Ciņā pret jaunlatviešiem «Latviešu Avīzes» tiešu palīdzību no «Ceļa Biedra» nesaņēma.

Galvenā «Ceļa Biedra» nozīme ir tā, ka tur ievietoti J. Neikena darbu pirmteksti.

*

«Latviešu Avīžu» žurnālistiskā darbība sadursmē ar jaunlatviešiem bija nevarīga. Galveno triecienu centās dot G. Braše vācu žurnālā «Inland». Sabiedrības attīstības gaitā Latviešu draugu biedrības un «Latviešu Avīžu» ietekme un nozīme strauji samazinājās. Tās pārvērtās par šauru baznīcas lapu. Aktīva avīznieciskā materiāla trūkuma dēļ arvien vairāk «Latviešu Avīzes» piepilda dažādi mācītāju dzejoļi, arī dzejoļu tulkojumi un citi beletristiski sacerējumi. Dažos avīžu numuros ir tikai dzejoļi un tirgus sludinājumi.

«Latviešu Avīžu» ietekmi un nozīmi samazina arī tas, ka jau sešdesmitos un septiņdesmitos gados iznāk virkne latviešu periodisku izdevumu: «Baltijas Vēstnesis», «Balss», «Baltijas Zemkopis», «Tiesu Vēstnesis», «Darbs» u. c. Visu šo izdevumu redaktori un līdzstrādnieki ir ticīgi ļaudis un savos izdevumos blakus daudziem plašiem materiāliem nekad neaizmirst arī baznīcu un reliģiju. Tādējādi «Latviešu Avīzēm» taciņa kļūst pavisam šaura. «Latviešu Avīžu» nelaime vēl bija tā, ka pēc R. Šulca aiziešanas 1864. g. viņa vietā par avīzes redaktoriem nāca žurnālistikas jaunatļūmos nespēcīgi mācītāji (T. Kupfers, G. Fīrhufs u. c.).

«Latviešu Avīžu» izdevēji saprata, ka avīzi var paglābt no bojāejas, iesaistot darbā jaunas paaudzes mācītājus un latviešu tautības literātus. Sakarā ar to var runāt par šī izdevuma pārorganizēšanu.

«Latviešu Avīžu» reorganizācija un beigu posms

Jau 1896. gadā, kad Latviešu draugu biedrības priekšnieks ir A. Bilenšteins, «Latviešu Avīžu» redakcijā sāk strādāt mācītājs Jānis Veismanis (dzejnieks Pavasaru Jānis, 1868—1913). Tautā Pavasaru Jānis kļuva populārs ar saviem sentimentāli liriskiem dzejoļiem, kas apkopoti grāmatā «Ziedoņa sappi».

Pēc studijām Tērbatas universitātē J. Veismanis sāka strādāt par mācītāju Jelgavas cietumā, jo vāciskās mācītāju instances viņam sākumā kā latvietim citu darbu nedeļa. Pavasaru Jāņa popularitāte pamudināja «Latviešu Avīžu» izdevējus pieaicināt viņu redakcijas darbā, lai kaut cik nostiprinātu nikuļojošās avīzes pastāvēšanu. J. Veismanim avīznieciskais darbs iepatīkās, viņš no Latviešu draugu biedrības iznomāja «Latviešu Avīžu» koncesiju un kļuva par šī laikraksta izdevēju un redaktoru (1897). Pēc tam viņš nopirka Jelgavā namu un pārveda uz turieni redakciju un ekspedīciju. Pavasaru Jāņa vadībā «Latviešu Avīžu» redakcijā sāk darboties latviešu rakstnieki — Līgotņu Jēkabs, J. Janševskis u. c. Pavasaru Jānis, strādādams redakcijā, 1896. g. avīzē ievieto deviņpadsmitgadīgā zemkopības skolas audzēkņa J. Jaunsudrabiņa pirmo dzejoli «Ziemas nakts». Vispār J. Veismaņa vadībā avīzē publicē samērā daudz latviešu rakstnieku darbus.

Koncesija tika iznomāta ar noteikumu, ka avīzei jāpiekopj «laba satiecība zemes iedzīvotāju starpā». Jākultivē draudzība starp latviešiem un vāciešiem. J. Veismanis to arī centās darīt, un tomēr laiku pa laikam viņam radās konflikti ar Latviešu draugu biedrības pīlāriem. Šo nesaskaņu rezultātā 1908. g. J. Veismanis atbrivojas no saistības ar Latviešu draugu biedrību un aiziet kā no izdevēja, tā no redaktora posteņa.

Mācītājiem ar T. Dēbneru priekšgalā rodas grūtības ar avīzes izdošanu. 1912. g. tiek nodibināta sabiedrība «Latviešu Avīzes». Personas, kas apvienojas šai sabiedrībā, ir atbildīgas iemaksātās summas apmēros, un tām tiesība kontrolēt sabiedrības darbību. Sabiedrības galvenā finansētāja ir Latviešu lauksaimnieku ekonomiskā sabiedrība, kas reizē ar to kļūst par laikraksta «Latviešu Avīzes» koncesijas īpašnieci.

Latviešu lauksaimnieku ekonomiskās sabiedrības direktora J. Bisenieka nodoms ir izveidot kaut ko līdzīgu preses trestam, t. i., iegūt savā ietekmē vairākus preses izdevumus. Bez «Latviešu Avīzēm» viņa noteicošā iespaidā jau atradās liels dienas laikraksts «Dzimtenes Vēstnesis». Ne jau visi nodomi realizējās. Par «Latviešu Avīžu» redaktoru uzaicināja pazīstamu žurnālistu Nikolaju Puriņu (rakstnieku Puriņu Klāvu, 1858—1935).

Pirmā pasaules kara apstākļi pārtrauc ilggadīgās Jelgavas lapas iznākšanu uz visiem laikiem. Noslēdzās viskonservatīvākā latviešu periodiskā izdevuma mūžs.

J. Veismanis pēc aiziešanas no «Latviešu Avīzēm» atkal atsāk avīznieka darbu un 1909. g. nodibina sabiedriski politisku laikrakstu «Jaunās Latviešu Avīzes». (Sk. nodaļu. «Jaunās Latviešu Avīzes».)

«LATVIEŠU AVĪZĒM» RADNIECĪGI IZDEVUMI

«Latviešu Avīzēm» drīz sekoja vēl citi periodiski izdevumi, kas pēc sava rakstura radniecīgi šīs avīzes pirmajam posmam.

«Vidzemes Latviešu Avīzes»

(1824—1889)

«Vidzemes Latviešu Avīzes» vairāk gan tikai vārda pēc radniecīgas ar «Latviešu Avīzēm». Kurzemes pārvalde 1823. gadā izsludināja rīkojumu, ka visām Kurzemes pagasta tiesām obligāti jāabonē «Latviešu Avīzes», jo tajās izsludinās valdības likumus un rīkojumus, kas Kurzemes pagasta tiesām obligāti. Vidzemes gubernators daudz neņēma vērā to, ko darīja Kurzemes guberņa, tāpēc uz vidzemniekiem neattiecās ne norāde par obligāto «Latviešu Avīžu» abonēšanu, ne arī par Kurzemes likumiem. Vidzemē bija pašiem savi zemnieku likumi, savi pagasti un savas pagasta tiesas.

Vidzemes vācu mācītāji nebija tik labi sagatavoti literārajam darbam kā Kurzemes mācītāji, un vidzemniekiem nebija tāda centra kā kurzemniekiem, tamdēļ Vidzemē neiznāca avīze, kas varētu papildus ievietot likumus un rīkojumus, bet tāda avīze bija vajadzīga, jo Vidzemes zemnieku likumos noteikts, ka jārūpējas par to, lai zemnieki varētu iegūt ziņas par likumiem un noteikumiem. Zemnieku likumu 203. § noteica, ka rīkojumu publicēšanas izdevumus sedz Vidzemes Bruņniecības kase, reizē ar to priekšnoteikums iespiestam izdevumam jau nodrošināts. Izdošanas darbu vadīja Rīgas apriņķa tiesa un nodibināja periodisku izdevumu, ko nosauca «Vidzemes Latviešu Avīzes». 1824. gadā šī avīze sāk iznākt Limbažos. «Vidzemes Latviešu Avīzes» atšķirās no Jelgavas lapas ar to, ka nemaz nebija literāra teksta. Šo avīzi sastādīja apriņķa tiesas sekretārs, ievietojot tikai likumus, rīkojumus un sludinājumus. Sākumā avīze iznāk neregulāri, ar 1870. gadu — divas reizes mēnesī. 1855. g. tā sāk iznākt Valmierā, tiek iespiesta Rīgā. Tā kā valdības likumu un rīkojumu nav tik daudz, lai regulāri aizpildītu avīzi, tad bieži vien tai nākas iztikt tikai ar sludinājumiem, bet arī tādu, kas gribēja izdot naudu par sludinājumiem, nepietika, tādēļ avīzē sastopamas kuriozitātes, piemēram, visā lappusē publicēts tikai viens sludinājums: Tāds un tāds barons meklē sulaini. Bieži mainījās redaktori. Pa visu pastāvēšanas laiku iznāk viens pielikums, kurā paziņots, kādas grāmatas un «landkartes» dabūjamas latviešu grāmatu tirgotavā pie V. Hekera.

«Vidzemes Latviešu Avīzes» izbeidz savas gaitas 1889. gadā. Tā kā pēc guberņas sadalījumiem daži pagasti, ko apdzīvo igauņi, pieskaitīti Vidzemei, tad sākumā bija paredzēts, ka «Vidzemes Latviešu Avīzes» iznāks latviešu un igauņu valodā. Vairāki avīzes numuri nav saglabājušies, iespējams, kādos no tiem sastopami teksti arī igauņiski.

Dažus Vidzemes mācītājus iekārdināja tā popularitāte, ko viens otrs Kurzemes amata brālis ieguva ar «Latviešu Avīzēm», tas pavedināja uz domu arī vidzemniekiem radīt līdzīgu izdevumu. Šīs idejas rezultātā radās avīze «Tas Latviešu Ļaužu Draugs».

«Tas Latviešu Ļaužu Draugs»

(1832—1846)

Lai kādā guberņā varētu izveidoties preses centrs, vajadzīga pilsēta, kur to organizēt. Kurzemē tā bija Jelgava. Vidzemē arī savs guberņas centrs — Rīga. Varētu domāt, ka Vidzemes guberņai izdevīgāks stāvoklis, taču nekas tamlīdzīgs nebija. Rīgai pašai bija sava saimniecība, savs pārvaldes institūts, savas baznīcas, savi kārtības ruļļi u. c., ar visu to, kas

notika ārpus pilsētas teritorijas, Rīgai nebija nekādas daļas. Jelgava atradās pašas Kurzemes sirdī, bet Rīga — Vidzemes malā.

Rīgas Jāņa draudzes mācītājs H. Treijs novērojis, ka Vidzemes iedzīvotāji maz lasa kurzemnieku avīzi, un viņš bija pārliecināts, ka, izdodot īpašu avīzi vidzemniekiem, tā radītu pietiekošu interesi, lai varētu pastāvēt. Nodrošinājis sevi ar koncesiju, H. Treijs 1832. g. Rīgā sāk izdot un rediģēt nedēļas avīzi «Tas Latviešu Ļaužu Draugs». (Sākot ar 1838. g., nedaudz tiek mainīts nosaukums — «Tas Latviešu Draugs».) Avīzei tādš pats formāts kā «Latviešu Avīzēm», tikai burti lielāki un salikums retāks. Treija izdevumu kā Kurzemes, tā Vidzemes guberņas vācu aprindas ar sevišķu sajūsmu nepieņēma. No avīzes, kas iznāk Rīgā, var sagaidīt vairāk ļaunuma nekā labuma. Pēc dzimtbūšanas atcelšanas vislielākās briesmas var būt tās, ka laucinieki sāks aizplūst no laukiem un, bez šaubām, pirmām kārtām uz Rīgu. Lai izkļiedētu šādas aizdomas, jau pašā sākumā avīzē publicē rakstus un dzejoļus, kas brīdina zemnieku neiet uz pilsētu. Vecs zemnieks raksta uz Rīgu savam dēlam, kurš pametis lauku godīgo dzīvi, vēstule nobeidzas šādiem vārdiem: «*Nāci jel atpakaļ, dēls! Mēs visi tev ar lielu prieku atkal uzņemsim.*» Tas pats arī dzejolīti:

*Cik garda mīļa maize,
Ko sviedriem strādāja!
To nespiež aplam raize,
Kas laikā gādāja!
Tādēļ jūs, pilsētnieki,
Ja patik prieki jums,
Te būs jums saldi prieki,
Atnāciet tik pie mums.*

Šī atruna sevišķi daudz neizgaisināja bažas par zemnieku avīzi, kura nāks no Rīgas, un tādēļ Treijs nesaņēma nekādu palīdzību no vācu iestādēm, ko tik bagātīgi dabūja Jelgavas lapa. Šī paša iemesla dēļ mācītāji neizrādīja sevišķu atsaucību uzaicinājumam līdzdarboties H. Treija avīzē, tas ietekmēja viņu vēlīgi atvērt redakcijas durvis latviešu pirmajiem literātiem A. Leitānam, A. Līventālam, J. Ruģēnam u. c. 1841. gada 35. numurā lasītāju uzmanību piesaistīja J. Ruģēna dzejoļa rindas:

*Kad atnāks latviešiem tie laiki,
Ko citas tautas tagad redz?
Kad aizies tumsībā tie tvaiki,
Kas ļaužu acis cieti sedz?*

Vēlāk A. Leitāns apliecināja, ka H. Treijs viņam devis pirmos padoņus, «kā taisāma avīze». Par «Rīgas būšanām» avīzē tikpat kā nerakstīja, nedrīkst taču uzburt nekādas interesantas dzīves ainas, kas var vilināt uz Rīgu. Visā avīzes pastāvēšanas laikā tanī nav ziņu par Rīgā dzīvojošiem latviešiem un viņu darbību amatu brālībās. «Tas Latviešu Ļaužu Draugs» domāts Vidzemes arāju kārtai un visumā maļ tās pašas dzirnavas kā «Latviešu Avīzes». Ir dažādas pamācības zemkopjiem, liels daudzums sprediķu, bet sevišķi daudz jauno latviešu dzejnieku dzejoļu, kuros runāts par to, cik jauka ir zemnieka dzīve, ja viņš kārtīgi strādā un klausu kungam. Apkopoti pantiņi, kas piemēroti iekalšanai krustos un piemiņas akmeņos.

Avīzei ir dažāda rakstura pielikumi: «Latviešu Drauga Pavadoņi Dieva vārdu mīļotājiem», «Bišu stropi un šķirstiņi», «Par nabagu apgādāšanas komisiju» u. c.

Vērojams, ka ar laiku izdevējam un redaktoram Treijam vai nu sāk

pietrūkt naudas, vai šis pasākums apnicis. Īpaši tādas sairšanas pazīmes izpaužas 1845. g. Garie sprediķi iet vairākos turpinājumos, pa visu gadu tikai divi laicīga rakstura dzejoļi. 1846. g. izdevumā krīze vērojama vēl krasāk. Avīzes formāts samazinās divas reizes. Jau tā pirmo latviešu avīžu apmēri nav lieli — kvartas formā, un, ja to pārloka uz pusēm, tad tā vairs neatgādina avīzi. Tieši krīzes gadā nāk gadījums, kas pieliek punktu avīzes pastāvēšanai. Deviņpadsmitā gadsimta četrdesmitajos gados sākas savdabīgi zemnieku nemieri. Izplatās baumas, ja pāries «ķeizara ticībā», būs dažādi atvieglājumi, dabūs zemi, tādēļ sākās masveida pāriešana pareizticībā. Vācu muižnieki apkaro šo pāriešanu, viņiem izdodas panākt galma aprindu piekrišanu ar visasākiem līdzekļiem vērsties pret konfesiju mainītājiem. Katru svētdienu pie luterāņu baznīcām ticības mainītājus nežēlīgi pēra. Pareizticīgo baznīca savukārt ieinteresēta, lai pēc iespējas vairāk būtu viņu draudzes locekļi. Vairākās vietās steigā sāka celt pareizticīgo baznīciņas.

H. Treijs savā avīzītē 1846. gadā trijos numuros publicē stāstu «Tas vecs uzticams mācītājs Leišu zemē un viņa audzēknis Jānis». Te runāts par to, ka Lietuvā, kas ir katoļu zeme, ir viena luterāņu draudze, ko vada vecs uzticams mācītājs. Viņam ir audzēdēls Jānis. Visi luterāņu draudzes dalībnieki, ieskaitot Jāni, samusināti atsakās no luterāņu draudzes, pāriet citā ticībā un nonāk briesmīgā postā un briesmīgās nelaimēs, jo dievs nogriež no viņiem savu vaigu, un, kad viņi nožēlo grēkus un pāriet atpakaļ luterticībā, dievs atkal viņiem piegriež savu vaigu. Svešā ticība, kas sagādāja tik daudz nelaimes, tika adresēta it kā katoļu baznīcai, jo Lietuvas apstākļos tas citādi nevarētu būt. Taču pēc dažām baznīcas izdarībām un pēc zemteksta lasītājam bija skaidrs, ka stāsts vērsas pret pāriešanu pareizticībā. Katrs, kas ies šo grēcīgo ceļu, tiek bridināts: ikviens vainīgais saņems dieva sodu un — lasi starp rindiņām — arī pēšanu pie luterāņu baznīcas. Tā to arī uztvēra pareizticīgo baznīcas vadība un iesniedza savas baznīcas augstākā instancē sūdzību, ka tiek apvainota pareizticība. Cars nevarēja neņemt šo sūdzību vērā, sāka iedarboties attiecīgā birokrātiskā mašīnērija, un rezultātā avīzi «Tas Latviešu Draugs» slēdza. Treiju izsūtīja no Vidzemes guberņas, norādot piespiedu dzīves vietu Kauņā, kur viņš spiests pavadīt piecus gadus. Sak, tik labi prati rakstīt par leišu zemi, tad māki tur arī dzīvot. Šī avīze ir pirmais latviešu periodiskais izdevums, pret ko vērsās cariskās patvaldības represijas, bet tas nebūt nenozīmēja, ka avīze bija progresīva.

Atšķirīgs no citiem mācītāju izdevumiem ir J. H. Braunšveiga (1825—1898) mēnešraksts «Draugs un Biedris».

«Draugs un Biedris»

(1866—1869)

J. H. Braunšveigs, mācītājs un publicists, ieguvis teoloģijas maģistra grādu, darbojās gan vācu, gan latviešu žurnālistikā. Dzīvojot Valmierā, viņš izdeva rakstu krājumu «*Rigaer Handelszeitung*» (1862). Vakareiropas autoru ietekmē šis grāmatas rakstos popularizētas vietējiem apstākļiem neraksturīgas domas, piemēram, skolas atšķiršana no baznīcas, dažu baznīcas ceremoniju neobligāts raksturs u. c.

1864. g. H. Braunšveigs pārnāk uz Rīgu un izdod avīzi vācu valodā «*Rigaer Blätter*». Šajā laikā viņš sāk pievērsties arī latviešu publicistikai. Kā ievadījumu regulāram periodiskam izdevumam Braunšveigs sacer un izdod sešas brošūras: «Draugs un biedris katram derīgam darbam», «Jauni

prieki», «Vasaras labumi», «Gaiši vakari», «Iekšzemnieks», «Ārzemnieks». Visām šīm brošūrām ir populārzinātnisks raksturs, to galvenais un vienīgais uzdevums — dot latviešiem zināšanas dabaszinību jautājumos, mehānikā, ģeogrāfijā. Var redzēt, ka viena no H. Braunšveiga kaislibām ir mašīnas. Savdabīgi viņš apiet dievvardu sludināšanu latviešiem, sacīdams:

«Ir daudz darbu, ko Dievs debesis un zemē strādā, bet jāmācās un jāpūlējas pie tam, kamēr skaidrāki saprotam. Tādēļ skolas, mazas un lielas un augstas, visādas ir ietaisāmas. Jo mazāk par Dieva darbiem zināsim, jo mazāk Dievu zināsim. Jo mazāk Dievu zināsim, jo mazāk pratīsim ticēt. Bet par īstām ticības lietām šoreiz negribu rakstīt, bet par citām vecām un jaunām lietām, par ko lasītāji līdz šim maz dzirdējuši un lasījuši.»

Lielākā daļa latviešu valodā sarakstīto H. Braunšveiga rakstu vienkāršā formā iepazīstina latviešu zemnieku ar dažādiem populārzinātniskiem jautājumiem. Ar to viņa darbi paceļas pāri citiem vācu mācītāju publicējumiem.

1866. gadā H. Braunšveigs sāk izdot mēnešrakstu «Draugs un Biedris». Šai mēnešrakstā viņš cenšas realizēt tos pašus principus kā iepriekšējās brošūrās. Taču lasītāji, kas pieradināti pie anekdotēm, miklām un diletantiskiem dzejolišiem, sāk pieprasīt, lai žurnālītī dod arī kādu vieglāku materiālu, un H. Braunšveigs kaut cik ir spiests piekāpties. Bez tam kā pielikumu mēnešrakstam viņš izdod pirmo latviešu bērnu žurnālu «Bērnu Pastnieks». Kaut gan tā apjoms tikai dažas lapiņas, taču tas dod ievirzi jaunai linijai latviešu žurnālistikā. H. Braunšveiga izdevumā «Draugs un Biedris» savus pirmos darbus publicē Kaudzites Matīss un Kronvalda Atis.

H. Braunšveigs apsveic Rīgas Latviešu biedrības nodibināšanu, «Baltijas Vēstneša» iznākšanu un citus latviešu pasākumus. Dabiski, ka ar tādu nostāju viņam nekāda sadarbšanās ar «Latviešu Avīžu» izdevējiem un redaktoriem neiznāk.

«Draugs un Biedris» ar 1867. g. iznāk divas reizes mēnesī, ar 1868. g. reizi nedēļā. 1869. g. šis H. Braunšveiga izdevums pārstāj iznākt.

CEĻĀ UZ MERKANTILU ŽURNĀLISTIKU

«Mājas Viesis»

Pirmais posms

(1856—1893)

1856. gadā iznāca jauna tipa avīze «Mājas Viesis», kas no iepriekšējiem izdevumiem atšķīrās ar to, ka tai sākumā bija tikai merkantils raksturs, t. i., dot izdevējiem peļņu.

19. gs. piecdesmito gadu pirmajā pusē sabiedrības uzmanībā ir Krimas karš, kurā kā rekrūši piedalījās arī latviešu zemnieku dēli. Poligrāfiski litogrāfiska firma «Hartungs un Plätess» nolemj šo apstākli izmantot, cerot piesaistīt lasītāju interesi ar frontes notikumu aprakstīšanu. Firmai nelielas lapiņas izdošana neko daudz neizmaksā, izdevēji cerēja uz peļņu. Latviešu lasītpratēju skaits šai laikā neliels un naudas zemniekam maz, tomēr peļņa paliek peļņa. Firma pieprasa koncesiju avīzei «Mājas Viesis» un to bez grūtībām dabū. Galvenais izdevuma organizētājs Hartunga fir-

Mājas viesis.

Nr. 1.

Birmdeceņa 2. Jubli

1856.

M e e r s!

Laikraksta «Mājas Viesis» titullapa

mas pilnvarotais Rīgā Ernsts Plātešs (1821—1887) arī pats izdod dažas grāmatas latviešiem. Jaunā laikraksta izdevēji skaitās abi — Hartungš un Plātešs. 1858. gadā, izmaksājot Hartungam viņa daļu, Ernsts Plātešs kļūst par firmas īpašnieku un turpmāk skaitās vienīgais «Mājas Viesis» izdevējs.

Lai savai avīzei, kas domāta Vidzemes zemniekiem, iemantotu lielāku popularitāti, Plātešs par redaktoru uzaicina latvieti Ansi Leitānu (1815—1874), kurš jau bija uzņemts par biedru Latviešu draugu biedrībā. A. Leitāns bez skolas izglītības, pašmācības ceļā iemācījās lasīt un rakstīt tik tālu, ka varēja veikt pagasta skrīvera pienākumus. Viņš aizrautīgi darbojās «Latviešu Avīzēs» un sevišķi izdevumā «Tas Latviešu Ļaužu Draugs», kur ieguva arī dažas iemaņas avīzes organizēšanā. A. Leitāns visu mūžu intensīvi tulkoja un lokalizēja no vācu valodas stāstiņus, un ar «Genovevu» un tamlīdzīgiem asarainiem gabaliem kļuva par sava laika populārāko rakstnieku. Kaut arī 1856. gadā, uzņemoties redaktora pienākumus, viņš vēl nav savas slavas augstumos, tomēr ir jau pienācīgi sagatavots vadīt tādu vienkāršu periodisku izdevumu, kāds ir Plāteša «Mājas Viesis».

Kad «Mājas Viesis» sāka sagādāt nepatīkšanas mācītāju aprindām un citiem vācu ideologiem, dedzīgais latviešu «kultūras kontrolētājs» mācītājs G. Braše želojās, ka koncesija «Mājas Viesim» iegūta Rīgas birģeļa ģimenes ietvaros un neviens mācītājs nav pat zinājis, ka iznāks tāda avīze. Plātešs ar mācītāju iebildumiem sevišķi daudz nerēķinājās. Raksturīgi, ka mācītāji, kuriem bija iebildumi pret atsevišķiem rakstiem «Mājas Viesī», nevērsās pret izdevēju Plātešu, bet gan pret redaktoru latvieti Ansi Leitānu.

Izdevēju izredzes nopelnīt uz Krimas kara aprakstīšanas rēķina jau pašā sākumā nerealizējās: kamēr nokārtoja izdošanas formalitātes, Krimas karš jau bija beidzies: «Mājas Viesis» pirmo numuru ievada E. Dinsberga dzejolis «Miers». Tas neizskan kā vienīgi miers pēc kara, tas ir arī ētiski morālisks miera sludinājums:

*Miers, miers virs zemes,
Cilvēkiem labs prāts.
Miers, miers ir tas,
Pēc kura katrs prasa.
Kam prāts
No Dieva dāvināts.*



Ansis Leitāns

*Viss karš nu tumšā nāves bedrē grimis,
Lai grimst, līdz nogrimst elles dziļumos,
Lai valda miers pār visām zemes malām,
Lai valda miers līdz pašam pasaulis galam.*

Formāts «Mājas Viesim» bija tāds pats kā «Latviešu Avīzēm», tikai jau no paša sākuma iznāk 4 lapas, t. i., 8 lappuses. Materiālu izkārtojums arī līdzīgs «Latviešu Avīzēm» — ievadā primitīvas ziņas par pasaules notikumiem, pēc tam dažāda satura raksti un rakstiņi.

«Mājas Viesim» ir galvas zīmējums, kurā ir neliela bildīte, katram mēnesim sava.

Ja redaktors būtu mācītājs, viņš uz visām pusēm rakstītu vēstules un aicinātu savus amata brāļus piedalīties jaunajā avīzē, bet A. Leitāns meklēja rakstītājus latviešu vidū, arī pats daudz rakstīja. Jāņem vērā arī tas, ka «Latviešu Avīzes» un šī laikraksta aprindas jauno konkurējošo izdevumu uzņēma vēsi, pat neievietoja ziņojumu par «Mājas Viesi» iznākšanu. Šajā laikā sabiedrības attīstībā notikušas radikālas pārmaiņas, ir jau izveidojusies jauna latviešu inteliģence, Tērbatā darbojās studentu pulciņš.

«Mājas Viesis» uzaicināja Tērbatas studentus dot rakstus avīzei, un studenti pieņēma uzaicinājumu ar lielu atsaucību.

Studentu pulciņa dalībnieks J. Alunāns pāris gadu laikā «Mājas Viesī» publicēja simts rakstu, gan plašākus apcerējumus par sabiedriskiem jautājumiem, gan īsus saimnieciskus padomus.

Pēc sava satura un idejiskās virzības Tērbatas studentu raksti krasi atšķiras no līdz tam latviešu valodā publicētā. Šie autori ir tie, kas iet «cīnīnā ar mācītāja Brašes piesaukto Dievu».

Nozīmīgs un pārsteidzošs ir «Mājas Viesī» 1858. g. 19. numurā ievietotais raksts «Latviešu valoda». Zem virsraksta piezīme: «Pa daļai par atbildi uz to rakstu: «Lieciet vērā», M. V. 16tā Nrī.»

Kas tad īpatnējs ir šai rakstā, uz ko J. Alunāns cenšas dot atbildi? Šajā rakstā ir divas tēmas: viena — iztirzā jautājumu par «arāju skolām», t. i., pēc Vācijas parauga latviešiem vajaga ieviest zemnieku skolas, kur arājus apmāca zemes kopšanas zināšanās, otra šī raksta tēma ir Jēkaba baznīcas vecākā mācītāja Bertholca ziņojums Latviešu draugu biedrībai. Bertholcs izsakās:

«Tauta! liels, svēts vārds! Kam sirds ne pukst jo priecīgi, «tautai» piederot: un tautas valoda ir viņas dzīvības dvaša. Bet voi Latvieši tagad vēl ir tauta? Še visus Latviešu pazinējus ņemu par saviem lieciniekiem, lai tie saka, voi Latviešu sirdī gan mājō īsta tautas jausma, ar visu to prieku, ko tā piešķir, jeb voi viņi tikai ne jūt savā sirdī jo vairāk pavalstnieku kārtas starpību? Latvietis ir tik daudz kā arājs; Latviešu valoda ir arāju valoda. Pie «tautas» visas ļaužu kārtas ar savām starpībām pieder, kuras nu zinot voi ne zinot tiešām var uzrādīt. Ap to laiku, kad Kaupis vēl Latviešus veda ciniēties, kad tie mīta savās koka pilīs, kad tie kleijāja pa mežiem, un Pērkons un Liga bij viņu dievekļi, un Vāci tiem nāca pretim, spēks pret spēka, tad tie vēl bij tauta, zināms meža tauta un neba mācīta, bet tomēr tauta. Bet tādu Latviešu sen vairs nav; Tagad tie vairāk nekā vairs nav kā ļaužu kārta. Voi nu katra kārta lai runā savu valodu? Ir gan bijuši tādi laiki. Muižnieki runāja spranciski, tie, kas turējās kopā starp muižniekiem un arājiem, runāja vāciski, un arājs latviski. Latvietis, gaismā vests caur lankartēm un pie tā runādams latviski, sevi jūt tā kā atstātu esam. Un tādā vientuļā būšanā to vēl grib pamest? To jau vairs ne var. Viņam ne tik vairs būt Latvietim. Arāji būs mūžam, kamēr zeme izdos augļus, bet nekur nav rakstīti, ka tādēļ arvienu vajaga būt arī Latviešiem. Latvietim, t. i., viņa valodai vajaga mirt, pa īsu, voi pa ilgstošu.»

Saprotams, ka šādu bērnu dziesmu latviešu tautai J. Alunāns nevarēja paciest un centās to sagraut savā pretrakstā:

«Tagad šinis dienās par Latviešu valodu daudz rakstīti. Ļaudis gudrojuši un izgudrojuši, ka Latviešu valoda esot arāju valoda. No šīs lietas viņi tāļāk sprieduši, ka Latviešu valoda esot jāaizmirst. (..) Daži varbūt nu vaicās: kāpēc vēl tādas blēņu vēstes vēl pasaulē laiž? Redziet, tāpēc, lai ļaudis priekš Latviešiem nekādas lāgas grāmatas neraksta, tā kā Latvieši caur savu tēvu valodu nevar piekļūt pie atzišanas. (..) Tāpēc mūsu padoms ir šāds: turiet savu tēvu valodu godā un cienā, un jums labi klāsies virs zemes. Jo kas sevi pašu negodā, to arī citi negodās. (..) Tiešām smeijamas tās domas, pēc kurām visi tie, kas pa vāciski māk runāt, esot par kungiem saucami, kamēr tie, kas pa latviski runā, esot zemnieki. (..) Voi valoda cilvēku taisa par kungu, jeb voi tikums?»

Sis J. Alunāna raksts ir pirmais jūtāmākais prettrieciens vācu leģendai, ka latvieši nav tauta un viņu valoda tikai arāju valoda, kurai jāiznīkst.

Pie nozīmīgākiem J. Alunāna rakstiem «Mājas Viesī» vēl minami: «Kādas ziņas par to, kā ticība un priesteri cēlušies», «Īsa pamācīšana, kā tautu vārdi pa latviski jāraksta», «Par jauniem latviešu valodā taisāmiem vārdiem», «Ko tas vārds «latvietis» apzīmē», «Ziņas par krievu zemi» u. c. Īpatnējs ir samērā plašs J. Alunāna raksts «Kāds vārds par kalpiem» («Mājas Viesis», 1856. g. 8. nr.), tas vēršas pret latviešu zemniekiem, kuri necienīgi izturas pret saviem kalpiem. Viņš raksta:

«.. tagad, kur saimnieki no klausas atsvabināti sāk par nomniekiem uz savu roku dzīvot; tagad, kur muižas savus laukus vairs neapstrādā ar darbiniekiem, bet ar puīšiem, ko uz veselu gadu sader — tagad allaž un daudzkārt dzird žēlojamies, ka saime jo dienas jo vairāk palieko nepaklausīga, stūrgalvīga, kūtra, nebēdīga, blēdīga un t. jo pr. (..) Tiesa gan, labu gājēju tagad reti, reti atradīsi. Pats zinu godīgus saimniekus un teicamus muižu nomniekus, kas tik caur gājējiem vien izputējuši. (..) vēl daudz vietās redz, ka gājējiem šo to atrauj, šādas tādas pārestības dara, vēl allaž redz, ka par slimiem lopiem vairāk gādā nekā par slimiem gājējiem, vēl allaž redz, ka ar veciem, nespēcīgiem lopiem žēlsirdīgi un milīgi apietas un tos visādi taupa, bet no gājēja, kas savu saimnieku un kungu dienestī palicis vecs un nespēcīgs, palīdzīgu roku atrauj un to bez žēlastības vienu pašu pasaulē atstāj. Voi tad nu brīnums, ka gājēji paliek stūrgalvīgi? (..) Gājēju bērni jau agrī, jo agrāk, jo labāk, jāsūta skolā un proti trīs gadus no vietas. (..) Turklāt skolmeistarim vajadzētu bērniem skaidri izstāstīt, kas tiem gājēju kārtā jādara, ja grib palikt par godīgiem ļaudīm, un kāds grūts sods gājējam ceļas no nepaklausīšanas, stūrgalvības, blēdības utt. (..) Bet te rakstītājam smagi jānopūšas, iedomājoties, kā ar skolām iet. Gājēju bērns tik vien ziemu laiž skolā, kur tik daudz pātarus iemāca, ka var pie Dieva galda pieiet. Visu citu laiku gājēju bērnus pieliek pie lopiem, ziemā pie lopu barošanas, vasarā pie lopu ganišanas. Še viņi veselu gadu, starp lopiem vien būdami, par lopiem paliek.»

Kaut, rādot šo drūmo kalpu dzīves ainu, J. Alunāns neaizmirst saimnieku labumu, viņš tomēr pieprasa cilvēcisku attieksmi pret kalpiem un prasa viņu bērniem dot pagasta skolas izglītību.

Savos rakstos «Mājas Viesī» J. Alunāns izmanto arī satīru, piemēram, sacerējumā «Uzpūsti ļaudis un uzpūtušies ļaudis».

Samērā daudz «Mājas Viesī» raksta arī Kr. Valdemārs, pievērsoties gaivenokārt jūrniecības jautājumiem: «Par kuģošanu Kurzemes un Vidzemes jūrmalā, vecos laikos un mūsu dienās», «Par kuģošanu mūsu dienās» u. c.

Centīgs līdzstrādnieks ir arī Kr. Barons. Viņš studē fizikas un matemātikas fakultātē, savas zināšanas astronomijā un dabaszinātnēs viņš vienkāršā valodā pastāsta lasītājiem. Kaut arī Kr. Barons ar folkloras vākšanu tolaik vēl nenodarbojas, taču varam secināt, ka tautasdziesmu jautājumi jau ir nonākuši viņa interešu lokā. 1857. gadā rakstā «Igauņu tautas dziesmas» viņš izsaka domu par latviešu folkloras vākšanas nepieciešamību.

Blakus Tērbatas studentu pulciņa biedriem, kas plaši publicējas «Mājas Viesī», tā laika sabiedrībā atradās vēl cilvēki, kuri pauda līdzīgus uzskatus. Viena no spilgtākām tādām personībām ir Juris Caunītis (1826—1861). Pēc Cimzes semināra beigšanas viņš 1846. g. strādāja par skolotāju Vangažos un Aizupes skolās. 1853. g. pārnāk uz Rīgu un sāk strādāt par skolotāju Tilo fabrikas skolā Āgenskalnā. Nodibināja strād-

nieku svētdienas skolu un bibliotēku. Savā skolotāja darbā J. Caunītis ieguva popularitāti ar referātu 1851. g. Vidzemes skolotāju konferencē Turaidā. Sajā referātā viņš asi vērsās pret latviešu pārvācošanas tendencēm. Konferenci vācu valodā protokolēja mācītājs Juris Neikens. Protokolā atrodamas galvenās J. Caunīša tēzes, kuras reducējas uz šādām atziņām:

Pārvācošana ir kaitīgs un tautu samaitājošs pasākums.

- a) Pārvācošana ir tautības laupīšana un tautas slepkavošana;
- b) latvieši ar pārvācošanu tiks apturēti savā izglītībā;
- c) pārvācošana postīs latviešu morāli;
- d) latvieši ar pārvācošanu pazaudēs visu patiesības mīlestību, cieņu un padevību pret visu svēto vai kas līdz šim par svētu turēis;
- e) visa pārvācošanas kustība ir tikai cilvēka prāta izdomājums.

Protokolā atzīmētas arī paša J. Neikena domas pārvācošanas jautājumā. To, ko J. Caunītis savā runā apzīmējis par pārvācošanu, viņš neuzskatot un neapzīmējot par mākslīgu cilvēku izdomājumu, bet gan par paša Dieva gribu un lēmumu. Spriežot pēc novērojumiem un parādībām daudzu tautu pagātnē un tagadnē, viņa (t. i., Neikena) pārliecība esot tā, ka šis Dieva lēmums (t. i., latviešu pārvācošana) pēc gadu simteņa ar līdzekļiem un ceļiem, kurus viņi vēl nevarot pārredzēt, tomēr piepildīšoties un nesīšot labumu latviešiem. Lai arī citādi viņš (Neikens) sev mīļā amata brāļa Caunīša darbu atzīstot, tomēr viņa pārliecību Caunītis neesot satricinājis.

J. Caunītis līdzīgas domas paudis arī vēl dažās citās skolotāju sanāksmēs. Skaidrs, ka mācītāji J. Caunīša vārdu ierakstija vismelnākajā sarakstā, un tas lauku skolotāja gaitās draudēja ar lielām nepatīkšanām. Acimredzot arī J. Caunītis pats to saprata un pārcēlās uz Rīgu.

Kopš «Mājas Viesa» iznākšanas J. Caunītis ir cītīgs šī laikraksta līdzstrādnieks. Ar viņa rakstu «Jauns sakāms vārds: jauni laiki, labi laiki» (1859. g. 18. nr.) sākās samērā plaša polemika par tā laika dzeju. J. Caunītis saka:

«Es pēc savas saprašanas domāju, ka tie vārdi «rimēt» un «rimē» no vācu vārdiem «reimen» un «Reim» cēlušies. «Reimen» vācu valodā apzīmē tik daudz, ka pie dziesmu taisīšanas uz to raudzīt, lai rindu jeb strēķu galu zilbes vienādi skan. Kas nu pie dziesmu taisīšanas tik uz «rimēm» vien rauga, tas ir kā mērkaķis, ko cilvēks dara, to tūlīt bez saprašanas grib pakāļ darīt. Latviski tad nu «rimēt» būtu tikdaudz kā sliktas dziesmas taisīt un «rimes» tikdaudz kā sliktas dziesmas. (..) Vecos laikos dziedātāji pa tūkstošiem dziesmu dziedāja, kas nebij driķētas un tomēr visai tautai, tiklab Vidzemē kā Kurzemē, sirdi un galvā stāvēja un vēl stāv; tagad «rimētāji rimē» un liek savas «rimes» driķēt, bet reti kādu atradis, kam prāts nestos šīs «rimes» dziedāt. (..) Vecos laikos slavenas sievas un krietnas meitas caur dziesmām uzteica, tagad tikai par ģeķīgām meitām un palaidņā sievām rimē.»

Nekādas lielās problēmas J. Caunītis neizvirza, viņam tikai nepatīk tā laika tukšā «peršu kalšana». Ar to šīs pārdomas par dzeju būtu izbeigušās, ja nenāktu īpašs starpgadījums. 1859. g. 25. nr. J. Caunītis publicē recenziju par Dignājas mācītāja Kārļa Veiriha sastādīto dzejoļu grāmatu «Dziesmu vainaks». Recenzents izsakās, ka daži dzejoļi «par daudz stomidamies mūsu valodu runā. (..) Trīsdesmit astotā dziesma ir tirs ērms latviešu valodā.» Šī trīsdesmit astotā dziesma «Īsts miers kapā» izrādījās par Ernesta Šēnberģa tulkojumu. 19. gs. otro pusi visus periodiskos

izdevumus pārpludina E. Šēnberga diletantiskie dzejoļi, stāsti, humoristiskā proza u. c.

E. Šēnbergs (1825—1894), pabeidzis Irlavas skolotāju semināru, strādāja par skolotāju un ērģelnieku Gramzdā. Tā kā tolaik periodiskā prese viņa darbus labprāt publicēja, tad E. Šēnbergs pats varēja secināt, ka viņš ir «liels dzejnieks». Izlasījis J. Cauniša kritiku par viņa tulkojumu, E. Šēnbergs savu sašutumu izpauž, sākot polemiku par J. Cauniša rakstu «Jauns sakāms vārds: jauni laiki, labi laiki». Viņš raksta:

«Kāds vecs grieķeru gudribas mācītājs Kilons raksta tā: «Kas arvien ko runā, kas tam tik, dzirdēs daudzreiz to, kas tam nepatīk.» (..) Gan rakstītājam C., kas latviešiem šo augšam minētu sakāmu vārdu «Jauni laiki, labi laiki» devis, ir taisnība, kad viņš caur saviem rakstiem grib parādīt, cik modīgi tie jaunie laiki, dažā vīzē labi, dažā atkal slikti, jo ik viens liekas tas gudrais būt, ik viens grib, lai tā dara, kas viņam patīk.

Dažs, kam pašam glāžu jumts, mētā akmeņus uz otra jumta. Cits, savu precī gribēdams pārdot, otra precī vaino.»

Šai pašā rakstā Šēnbergs pārmet, ka J. Caunītis savā grāmatā «100 dziesmas un ziņģes ar notīm jauneklīem par godu sagādātas» liek dziedāt vācisko piedziedājumu «Heidā! Juhē!» Tāpat aizrāda, ka J. Cauniša grāmatā ir neatskaņotas rindas, kur jābūt atskaņotām. E. Šēnbergs cenšas «rīmes» attaisnot:

««Rīmes» vārds jau sen «Latviešu Avīzēs» apspriests, latviešu valodā uzņemts un kā ļoti derīgs vārds no visiem labprāt valkāts.»

Savā laikā «Latviešu Avīzēs» patiešām izraisījās nelielas pārrunas par «rīmēm», bet runa bija par atskaņojumiem.

J. Caunītis neatbild uz E. Šēnberga rakstu, bet strīdū iejaucas kāds Z. (Cimzes semināra audzēknis Jēkabs Zvaigznīte). Viņš šajā ne visai auglīgā polemikā ievieš zināmu skaidrību, sakot:

«. . dziesmu taisītājiem vispirmāk sev vajadzētu prasīt: vai tā lieta, kuru es gribu apdziedāt, manai tautai saprotama? Otra jautāšana: vai viņa šai laikā der? (..) Man tā liekas, ka rakstītāji domājuši, rīmēs esot viss dziesmu jaukums. Nemaz neesmu rīmju ienaidnieks, bet rīme ir un paliek dziesmas izpušķošana. Ja pašai dziesmai bez rīmēm jaukuma un spēka nav, rīmes viņai to neiedos. Kā mūsu laika kroga papa dažreiz mēdz ūdeni pie brandvīna liet, tā mūsu dziesmu taisītāji ūdeni pie savas tintes lej, un viņu dziesmas ir ūdenīgas, bez spēka.»

Nopietnāka saruna ir J. Cauniša kritikās par konkrētiem darbiem, te raksturīgs apcerējums par R. Šulca tulkoto grāmatu «Plūdu briesmas» («Mājas Viesis», 1860. g. 86. nr.). J. Caunītis par šo grāmatu saka:

«. . it labi var ar riekstu salīdzināt, kam kodols gan iesākumā it labs un gards bijis, bet kam latviešu valodas tārpi ne vien čaumalu nejauki saplosījuši, bet vietām arī pašu kodolu sadragājuši. (..) Arī nesaprotu, kāpēc cienītais rakstītājs ar tādām vācu lupatām kā «Blau- mandags» un «līderlīgs» mūsu valodu grib pušķot.»

J. Caunītis vispār kritizē R. Šulca valodu un ieteic viņam iepazīties ar latviešu gramatiku, pārmet arī mācītāju liekulību, sakot:

«Šī grāmatiņa grib mums iemācīt mācītāju par svētu vīru saukt. Nu, nu — cienīgs rakstītājs! Nesajauciet par daudz cilvēku ar viņa

amatu. Kurš cilvēks svēts un kurš ne, — to tikai Dievs zina. Manas domas par šo lietu ir šādas: ja kāds cilvēks, vienalga kādā amatā Dievs to licis, ar visu spēku uzticīgi dzenas savu vietu pa godam izpildīt un visās citās lietās uz Dieva žēlastību, kas mums iekš Jēzus Kristus ir atspīdējusi, paļaujas, tad to Dievs savā laikā pie saviem izredzētiem uzņems. Turpretim var mācītājs arī pazust, ja viņš, citus rādams, pats priekš savām durvim aizmirst slaucīt.»

Vēl skarbākus vārdus J. Caunītis izsaka «Mājas Viesa» 1860. g. 52. nr. par «Pasaules stāstu grāmatu», ko no vācu valodas tulkojis R. Šulcs. Vispirms J. Caunītis domā, ka atsevišķi vēstures notikumi nav tā atspoguļoti, lai tie varētu dot pareizu priekšstatu par pasaules notikumiem. Galvenā vaina ir tā, ka, kaut gan grāmata domāta latviešiem, tā nemaz neapgaismo vēsturiskus notikumus, kas skar latviešu tautu:

«Ja šī pasaules stāstu grāmata grib par pilnīgu stāstu grāmatu izdoties, tad viņai arī daudz vairāk par mūsu tautu vajadzēja stāstīt, nekā tur atrodas. Kaut gan lielu un varenu darbu vēl nezinām pieminēt, ko mūsu tēvi darijuši, tad tomēr netrūkst ko stāstīt par tām mokām, ko viņi cietuši.»

J. Caunītim ir arī iebildumi pret latviešu valodas nepilnībām un kļūdām, kas sastopamas grāmatā.

Kritiku J. Caunītis nobeidz šādiem vārdiem:

«Laikam atkal būs liels troksnis un brēkšana, ka mēs cienīgam rakstītājam nepatiesi sāpes darijuši, bet ko tur varam līdzēt, mēs esam un paliekam latvieši, kam sirds arī sāp redzot, ka cienīgs rakstītājs mūsu tautu nicinādams domā: «Priekš tādiem muļķiem, kādi latvieši ir, jau kaut kādas driķētas grāmatas labas diezgan!»»

J. Cauniša asās recenzijas sacēla lielu vētru mācītāju aprindās. Un neviens cits kā atkal «speciālists latviešu lietās» G. Braše metās palīgā R. Šulcam un «Mājas Viesa» 1861. g. 9. nr. norāda, ka Cauniša uzbrukumi R. Šulcam nepamatoti:

«... mācītājs Šulcs, latviešu valodu gan mācēdams un latviešu tautu nevis nicinādams, bet no visas sirds milēdams, nepiekusis šai lietai par labu pūlējās jau dažu gadu dienu no dienas viņai avīzes apgādā, jau dažu skolās un mājās valkātu grāmatu viņai par prieku sagādājis. Bet ko vēl citi latvieši, lai arī it reti kāds rādās nezinis, to šeitān labprāt zināmu daru: proti: kas otram taisni pelnīto godu nenovēl, tas pats ne pie kura godīga cilvēka godu nepanāks.»

Ar šo Brašes aizstāvību neizbeidzas mēģinājumi R. Šulcu aizstāvēt, tie vēl ilgi turpinās.

Bez plašākiem sabiedriskiem un kritiskiem rakstiem «Mājas Viesa» sākuma posmā ievietoti dzejoļi, kas slavē tā iznākšanu un izsaka prieku, ka tur ir «riktīga» latviešu valoda:

VIDZEMNIEKA PRIEKŠ PAR «MĀJAS VIESI»

*Kam tad ilgāk kavēties,
Mājas Viesi lasīt!
Kam par rubli žēloties,
Kam aiz ausim kasīt!
Neģģgi velti maksa būs,
Ko par viņu devis?*

*Mantu, kas drīz nesapūs,
Krāšu es priekš sevis.*

*Latviets viņu dāvā man,
Latviets būdams, lasu,
Vācu vārdu nedzird gan,
Neģģ es ar to prasu.*

Šī dzejoļa autors ir Saukas skolotājs J. Dauge. Līdzīgā kārtā dzejo kāds cits dzejnieks:

*Mēs latvieši! Un pie šī vārda
Mēs mūžam draugi paliksim,
Kas tautas godu kājām spārda,
To vārguli nožēlosim.*

Avīzē savus darbus cītīgi publicē arī trīs valmierieši: J. Ruģēns, P. Krumberģis un M. Reinberģis.

«Mājas Viesī» sākuma periodā ievietotie raksti, bez šaubām, nevarēja nesacelt apjukumu un niknumu mācītāju aprindās. Sākās plaši izvērstā kampaņa pret jaunajām tendencēm «Mājas Viesī». Latviešu periodikā ienāca jauna ideoloģiska līnija, kas atklāti nostājas cīņas pozīcijā pret dzimtbūšanas iekārtas paliekām, iestājas par latviešu valodas un kultūras attīstību. Šo atzinumu paudēji ieguva vienojošu apzīmējumu — jaunlatvieši. Kā jau to varēja gaidīt, — pirmo plašāko un asāko triecienu jaunlatviešiem deva G. Braše ar Tērbatā iznākušajā vācu žurnālā «*Inland*» ievietoto rakstu «Skats uz mūsu latviešu tautas literatūru pēdējā laikā, īpaši žurnālistiku». Īsi raksturojot «Mājas Viesa» iznākšanu un pasvītrot, ka neviens mācītājs netiek uzaicināts par līdzstrādnieku, G. Braše cenšas dot plašu un pēc viņa domām izsmelošu «Mājas Viesa» darbības analīzi. Viņš izsakās:

«Drīzumā tomēr avīze pieņēma noteiktu nokrāsu. Tā arvien vairāk izvērsās par nacionālu pasākumu, kas opozīcijā visam, ko tautas izglītības labā dara no citas puses. Sakarā ar vienu vai otru latviešu uzrakstītu grāmatiņu «Mājas Viesī» uzstājas kā reāla, praktiska, brīvprātīga tautas izglītības virziena pārstāvis un cīnītājs pret pretējās puses aizstāvēto, tikai iedomāti nepilnīgo, tikai baznīcas gara virzienu. (..) Viņš (M. V.), reizē no vienas puses ignorēdams, no otras puses kritizēdams, cenšas paralizēt svešu ietekmi uz tautas izglītību un vispārīgi runā tādā tonī, kas mūsu zemnieku kārtā nevar modināt nekādu laipnu šķiru satiksmi.»

G. Brašiem nepatīk, ka dzejoļos pārāk uzsvērts vārds *latvietis*. Bez tam viņš kritizē J. Alunāna rakstu «Latviešu valoda», pārmetot, ka autors necienīgi vērsās pret mācītājiem, kuri raksta par latviešiem, uzskata par aplamību arī J. Cauniša kritikas par divām R. Sulca grāmatām. G. Brašes acīm netiek nepamanīts, kas «Mājas Viesī» nav pieņemams vācu aprindām, to visu viņš atzīmē savā plašajā rakstā «*Inlandē*», bet ar to vien nav gana, tiek iesniegti arī ziņojumi dažādām instancēm. Leitānu par vāciešiem nepatīkamu avīzes rediģēšanu 1861. g. izslēdz no Latviešu draugu biedrības. Acīmredzot brīdinājumu ir saņēmis arī izdevējs E. Plātešs un no savas puses ietekmējis A. Leitānu. Kā turpmāk jāvada avīze un ko no viņa grib, Leitāns aptver un «Mājas Viesa» 1861. g. 11. numurā raksta:

«Tādēļ te zināmu darām, lai uz priekšu mums tādus strīdes rakstus neviens nepiesūta, jo tādi pagalam netiks uzņemti.»

Pie tam viņš paziņo, ka viss tiks laists caur «pucesudmalām».

Jau 1860. g. Tērbatas studentiem ir skaidrs, pa kuru ceļu turpmāk aizies «Mājas Viesis» un ka viņiem te nekas vairs nav darāms. Tērbatas studentu vārdā J. Alunāns «Pēterburgas Avīzēs» atvadas no «Mājas Viesa» ar epigrammu:

*Čuči, «Mājas Viesi», čučī:
Sūru grūtu miedziņu,
Uzgūlušies smagi kluči,
Spiež tev ārā dzīvību.*

Drīz pēc Tērbatas studentu aiziešanas no «Mājas Viesa» izbeidzas arī J. Cauniša līdzdarbība avīzē. Taču J. Cauniša saceltie putekļi tik ātri nenorimst, un «Mājas Viesī» tika izvērsta vesela kampaņa, kuras uzdevums reabilitēt R. Šulca grāmatas. Tā 1861. g. 9. nr. G. Braše ievieto rakstu, kurā pēc punktiem cenšas atspēkot visas J. Cauniša kritiskās piezīmes par R. Šulca «Pasaules stāstu grāmatu». Arī Bernhardu Dīriķi aicina palīgā ar «piemīligiem» rakstiem nolīdzināt J. Cauniša izraisītos asumus.

Savās turpmākās gaitās «Mājas Viesis» kādu laiku maz ko atšķiras no «Latviešu Avīzēm». Viena otra kritika parādās, bet tās ir milīgas un beznozīmīgas, to autors ir Bernhards Dīriķis. Arī A. Leitāns pats daudz raksta, lai avīze nepaliktu tukšā. Pēc «Baltijas Vēstneša» iznākšanas 1868. g. samazinās līdzstrādnieku skaits un krīt arī avīzes tirāža. Sašutumu sabiedrībā izraisīja 1870. g., t. i., sešus gadus pēc J. Alunāna nāves, «Mājas Viesī» ievietotā nīrdzīgā atbildes epigramma pret kādreizējo J. Alunāna atvadas epigrammu:

*Čuči G... A... jel čučī,
Beidzis sūru mūžiņu!
Uzgūlās Tev lieli kluči,
Spieda ārā dzīvību.
Un šie kluči, ko tu vēlē
Nevainīgam M... V...
Tie, tie tavu sveci dzelē
Uzkrituši pakausim.
Caur to vien, ka nenotika
Mēdidams, ko vēlēji,
Dūša švaka tev palika,
Aizdziedāj Tev circeņi.*

Ja A. Leitāns būtu paredzējis, kāda reakcija izraisīsies sabiedrībā, tad šo paskvilu, bez šaubām, nebūtu laikrakstā ievietojis. Pat B. Dīriķis, kurš līdz tam draudzīgi sadzīvoja ar «Mājas Viesi», pārmet «Baltijas Vēstnesi» par J. Alunāna aizskaršanu. J. Alunāna piemiņu aizstāvēdams, Kronvalda Atis asi vēršas pret «Mājas Viesi». A. Leitāns pat nekaunas uzbrukt Kronvalda Atim. Palīgos A. Kronvaldam dodas Kr. Valdemārs un K. Biezbārdis. Šī savstarpējā sadursme ilga līdz 1871. g. vidum. Latviešu avižniecībā bija sacies pirmais skandāls. Par to uztraucās Fr. Brīvzemnieks, jo saprata, ka tas var stipri kaitēt visai tautiskai lietai. Lai samierinātu «Baltijas Vēstnesi» ar «Mājas Viesi», viņš «Mājas Viesī» publicē apcerējumus par Kr. Valdemāra darba «*Vaterländisches und Gemeinnütziges*» pirmo un otro daļu (1871. g. 39. nr., 1872. g. 10. nr.). Bez tam vēl 1872. g. 34. nr. uzrakstīja «Mājas Viesī» plašāku apcerējumu par tautiskiem centieniem, cildinot Kronvalda Ata brošūru «Tautiski centieni» («*Nationale Bestrebun-*

gen»). Fr. Brīvēznieka aktīvās darbības rezultātā sadursmes izplēnēja, un «Mājas Viesa» līdzstrādnieku skaits uz kādu laiku pieauga.

1873. gada vasarā bija gaidāms nozīmīgs sabiedriskās dzīves notikums — jau 25. aprīlī «Latviešu Avīzēs» izsludināja pirmo Vispārējo latviešu dziedāšanas svētku programmu. Šo svētku (1873. g. 26.—29. jūnijā) norise atainojās arī «Mājas Viesī». 26. numura «Iekšzemes ziņu» nodaļā publicētais raksts «Vispārīgie Latv. dziedāšanas svētki» sākas ar vārdiem:

«Tie pirmie lielie svētki, uz kuriem tautas dēli un meitas no Kurzemes un Vidzemes sanākuši un sanākdami apliecinājuši, ka viņiem vectēvu dziesmu gars modies un ka šis ligsmāis šķīstais dziesmu gars viņus kā brāļus un māsas savienojis vienprātībā un mīlestībā. Tikai vienprātība varēja iespēt tādā īsā laikā un tādus lielus svētkus izriktot.»

Tālākā tekstā teikts, ka pirmajā svētku dienā (otrdienā) pl. 14⁰⁰ Latviešu biedrības namā pulcējušies 43 kori, dziedātāju kopskaits — 1035 (863 dziedātāji un 172 dziedātājas). Pirmais dziedātāju sapulci apsveicis biedrības priekšnieks J. Baumanis, viņa īsās runas tēma — latvieši dziesmu cienītāji. «Latvieši dzied iekš dzīrām un pie darba, iekš mājām un uz laukiem.» Pēc runas dziedāja «Dievs, svētī Latviju». Vēl runāja R. Tomsons, aicinot svētkos ne tik vien ārēji, bet arī iekšīgi tērpties svētku uzvalkā. Sai sanāksmē tika pasniegts svētku kopīgais karogs, zem kura jāpulcina koru karogi, un dāvinātas grezni izstrādātas «taktes nūjiņas» diriģentiem Zilem un J. Bētiņam. Sanāksme beidzās ar koru «proves» dziedāšanu.

Trešdienā paredzēta vispārīga skolotāju sapulce un «garīga koncerte» Doma baznīcā. Skolotāju sapulcē nolēma, ka ik gadus jāriko šāda sanāksme, un iecēla komisiju, kuras priekšnieks Kronvalda Atis.

Doma baznīcā bija ieradies ģenerālgubernators un citi «augsti kungi». Pēc koncerta, pl. 10⁰⁰ vakarā, Biedrības zālē sarīkota goda maltīte 600 cilvēkiem.

Nākošā (27.) numurā turpinās dziesmu svētku mielasta aprakstīšana:

«Visu pirms uzdzēra veselības mūsu augstam Kungam un Ķeizaram, un, to darīdams, R. Tomsons pieminēja, ka īpaši mūsu augstam Ķeizaram tas gods un tā pateicība pienākas, ka mēs Latvieši spējuši tādus svētkus svētīt.»

Runu beidzot, visi, kājās pieceļoties, dziedāja: «Dievs, sargi ķeizaru».

No vācu dziedātāju biedrības viesus sveic Bērents. Daži izteikušies, ka tautas dziesmas ir bērnu dziesmas, tāds uzskats izraisīja nepatiku: «. . . nedz bērni tās tikai dzied, nedz bērni tās ir sacerējuši.»

Kronvalda Atis runāja par latviešu tautas garu, kas nav zudis, bet tautā «uztaupījies» un nu no jauna modies. Tautas gars esot miera un prieka gars.

Pēterburgas latviešu vārdā svētku dalībniekus sveica Grīntāla kungs. Pēc viņa domām, zudis sveības gars un tā vietā stājies sabiedrības mīlestības gars.

«Lai ne tikai miers un vienprātība valda Latvoju tautā, bet arī starp visām tautām, kam liktenis reiz lēmis šinī zemē kopā dzīvot.»

Doma baznīcā garīgais koncerts sākās sešos pēcpusdienā.

Trešā svētku dienā pl. septiņos pēcpusdienā Ķeizara dārzā (Viesturdārzā) sākās laicīgais koncerts. Sapulcējušies ap 10 000 klausītāju, daži gan domājot, ka 15 000.

Ceturtdā dienā tai pašā Ķeizardārzā norisinājies dziesmu karš, kurā

pirmo goda dāvanu ieguvis Mazsalacas vīriešu koris. («Latviešu Avīžu» 1873. g. 28. numurā minēts, ka dziesmu karā piedalījušies 15 kori. Iepriekšējā dienā laicīgais koncerts iesākts ar «Dievs, sargi ķeizaru», pēc tam sekoja «Rīga dimd», «Tēvijas dziesma», «Sauls meita», «Es dziedāju, man jādzied», «Kas tie tādi, kas dziedāja» u. c., pēdējā dziesma «Nu ardievu, Vidzemīte».)

Ceturtajā svētku dienā trešo reizi sapulcējās skolotāji. Šai sanāksmē ievērojamākais — Kronvalda Ata runa. Viņš atzīst, ka šādas sapulces ir vajadzīgas, jo tajās skolotāji savstarpēji iepazīstas, tas stiprina un dod spēku grūtajam amatam, notiek domu apmaiņa, skolotāji tiek pasargāti no pašapmierināšanās.

«Mājas Viesī» aprakstot dziedāšanas svētkus, jūtams noskaņojums — ir labi, kā ir, un nav jāaizmirst dot godu ķeizaram un citiem «augstiem kungiem».

*

A. Leitāns bija pirmais latviešu tautības avīzes redaktors un pirmais arī izbaudīja, cik sarežģīts un dažbrīd ļoti nepatīkams ir redaktora darbs. Bet viņš ar veclatvieša sīkstumu izturēja šo pienākumu līdz pat savai nāvei — 1874. g.

Pēc A. Leitāna nāves izdevējam E. Plātesam nebija viegli organizēt avīzes tālākās gaitas, nevarēja taču kuru katru ņemt par redaktoru, tas varētu viņa izdevumu novest līdz izputēšanai. Bet drīz atradās vajadzīgais kandidāts «Mājas Viesā» redaktora pienākumiem, tas bija Heinrihs Laube — tad jau Laubes Indriķis.

Laubes Indriķa (1841—1889) tēvs bija Durbes galdnieks, pēc tautības vācietis, ar saviem pasūtītājiem, cik iespējams, runāja vāciski. Viņa sieva, pēc tautības latviete, šajā mājas kārtībā neko nespēja grozīt. Tādos apstākļos auga viņu dēls Heinrihs. Tēva trūcīgā rocība jauno Heinrihu tālāk par apriņķa skolu izvadīt nevarēja. Šai pašā apriņķa skolā tanī laikā mācījās arī Fr. Brīvzemnieks. Abi apriņķa skolas audzēkņi sadraudzējās, un tas arī noteica to, ka Heinrihs Laube, kas līdz tam skaitījās par vācieti, kļuva par latvieti — Laubes Indriķi. Turpmākajos gados Fr. Brīvzemnieks rakstīja ar Laubes Indriķi mudināja viņu pētīt latviešu vēsturi un kultūru.

Laubes Indriķis, pārcēlies dzīvot uz Jelgavu, strādā par mājskolotāju vācu ģimenē. Šeit viņš iepazīstas ar Alunānu ģimeni un, sadraudzējies ar Ādolfu Alunānu, piedalās ģimenes vakaros, kur tiek pārrunāti latviešu kultūras jautājumi. Izplatās ziņas, ka Laubes Indriķis saietas ar šaubīgiem latviešiem, un viņu par mājskolotāju vācu ģimenēs vairs nepieņem. Laubes Indriķis dodas uz Rīgu un ar Ā. Alunāna atbalstu dabū intendanta vietu Rīgas Latviešu biedrībā. Rīgā viņš intensīvi nododas pašmācībai, regulāri seko visiem latviešu periodiskiem izdevumiem. Viņa darbi, dzejoļi, stāsti, apcerējumi, arvien biežāk sāk parādīties latviešu periodiskajos izdevumos. Tolaik visu beletristisko materiālu periodiskos izdevumos sauca par feļetoniem. Laubes Indriķis rakstīja arī īsus humoristiskus sacerējumus, un tos sāka saukt par sīkajiem feļetoniem, drīz šo nosaukumu lietoja visi periodiskie izdevumi. Tādējādi Laubes Indriķi var uzskatīt par šī žanra nodibinātāju.

Lūk, šo rakstnieku E. Plātes 1874. g. pieņem par faktisko «Mājas Viesā» redaktoru, par juridisko redaktoru paliek pats izdevējs. E. Plātes pēdējos gados arvien vairāk sekoja sava izdevuma liktenim un tā ieguva priekšstatu, kā būtu jāvirza avīze. Par mērauklu kļūst tie paši vecu vecie A. Leitāna principi. Jaunais redaktors Laubes Indriķis raksta daudz un par visdažādākiem jautājumiem. Sabiedrībā plašāku vērību ieguvuši viņa

darbi: «Mūsu laika raksti», «Skolas pamati», «Patriotisms un tautiskie centieni», «Mūsu rakstu tēvu nopelni un grēki», «Latviešu kritiķa uzdevums» un monogrāfiskie apcerējumi par Kasparu Biezbārdi, Krišjāni Baronu un Kronvalda Ati. Bez tam viņš saraksta rindu stāstu: «Smiltnieku Andrejs», «Pats savās cilpās» un «Beidzamais burvis», virkni dzejoļu un sīkos feļetonus. Laubes Indriķa darbi sastopami visos tā laika periodiskos izdevumos: «Rotā», «Baltijas Vēstnesī», «Baltijas Zemkopī», «Tiesu Vēstnesī», «Austrumā», «Vārpā» u. c. Raksturīgi, ka savus darbus vismazāk viņš ievieto avīzē, kuru pats vada, — «Mājas Viesī». A. Leitāna ievirze un E. Plātesa realizētā līnija, cik saprotam, viņam neliekas pievilcīga, un tāpēc Laubes Indriķis galvenokārt raksta citiem izdevumiem. Tas bija iespējams, jo izdevējs E. Plātešs ne sevišķi ievēroja, kas notiek jau samērā plašajā latviešu preses klāstā.

A. Leitāna iestaigāto ceļu pārtrauc ilggadējā «Mājas Viesā» saimnieka E. Plātesa nāve 1887. g. Litogrāfijas un tipogrāfijas firmu manto viņa dēls filozofijas doktors, Heidelbergas universitāti beigušais Arnolds Plātešs, līdz ar to kļūstot par «Mājas Viesā» īpašnieku. Kamēr tiek kārtotas mantošanas lietas, nekādas lielas pārmaiņas nenotiek, pārmaiņas pasteidzina redaktora Laubes Indriķa nāve 1889. g.

Filozofijas doktors A. Plātešs radikāli pārkārto savas attiecības ar avīzi, un reizē ar to mūsu publicistikā sākās cits, sarežģīts posms, kur līdzšinējās avīzes vietā rodas pilnīgi jauns izdevums ar citiem centieniem un mērķiem.

JAUNLATVIEŠI UN VIŅU IZDEVUMI

Pēc dzimtbūšanas atcelšanas muiža kļuva par galveno kapitālistiskās saimniecības centru laukos, tai pašā laikā daļai latviešu zemnieku, kuri bija mazāk saistīti ar kļaušām, radās iespēja uzlabot savu materiālo stāvokli. Pie šādiem ļaudīm piederēja krodzinieki, melderi, vagari, mežsargi u. c. Kļaušas nomainot ar naudas nomu, šai grupai pievienojās vēl citas zemnieku saimniecības, kurām dažādu iemeslu dēļ izveidojās labāki apstākļi. Turīgākā zemniecības daļa varēja saviem dēļiem nodrošināt plašāku izglītību, ne tikai pagasta un draudzes skolu, radās latviešu inteliģence un reizē ar to modās nacionālā pašapziņa. Par studējošo skaitu J. Alunāns almanahā «Sēta, Daba, Pasaule» (1860) ievada VII lpp. saka:

«Tērpatas augstā skolā jeb universitātē gadu no gada vairāk nekā četrdesmit Latviešu jaunekļu ar dažādām zināšanām pūlējās.»

Studenta Krišjāņa Valdemāra vadībā Tērbatā izveidojas latviešu studentu pulciņš, kura aktīvā darbībā radās jaunas atziņas un jauna domāšana. Ja līdz tam kāds latviešu jaunietis nonāca līdz augstskolai, tas «pārvērtās» par vācieti, vārda *latvieši* vietā vācieši lietoja — arāju kārtā. Kr. Valdemārs kā izaicinājumu vācietības atziņām pie savām durvīm piestiprināja vizītkarti ar uzrakstu «Latvietis».

Kr. Valdemāra pulciņa dalībnieki izvērta intensīvu darbību un popularizēja savas idejas presē. Šī pulciņa idejiskā mērķtiecība vērsās pret dzimtsiekārtas atliekām ekonomikā, ideoloģiskā un sociālā sfērā. Šo progresīvo antifeodālo ideju paudēji ieguva paliekošu nosaukumu — jaunlatvieši, kuri savā ideoloģiskā darbībā ir apgaismotāji. Aizstāvot visas latviešu zemniecības intereses un vēršoties pret vācu muižniecību, jaunlatviešu kustība iegūst nacionālu raksturu. Jaunlatvieši, kā jau apgaismotāji, vērtēja cilvēka apziņu kā sabiedrības virzošo spēku, no tā izrietēja cen-

šanās iepazīstināt tautu ar dažādām zinātnes nozarēm un veicināt tautas nacionālo pašapziņu. Tautas labklājības pamats un attīstības spēks ir darbs (Kr. Valdemārs). Jaunlatvieši apvienoja tautu ar prasību pēc nacionālām tiesībām un nacionālās kultūras. Savās publikācijās viņi iepazīstināja sabiedrību ar latviešu smago ekonomisko un politisko stāvokli, šīs publikācijas kļuva par mobilizējošu spēku. Jaunlatvieši sekmēja latviešu valodas un literatūras attīstību, uzsāka folkloras vākšanu. Aktīvākie jaunlatvieši ir Kr. Valdemārs, J. Alunāns, Kr. Barons, Kronvalda Atis, J. Zvaigznīte, J. Caunītis un K. Biezbārdis. Jaunlatviešu ideju attīstības rezultātā latviešu literatūrā izveidojās jauns virziens — tautiskais romantisms, kura spilgtākie autori ir Auseklis un A. Pumpurs. Sie dzejnieki sludina latviešu tautas attīstību līdz pilnīgai pretspēku uzvarai. Ar saviem sabiedriskiem centieniem jaunlatviešiem tuvs Fr. Brīvzemnieks.

Ievērojams notikums tā laika dzīvē bija J. Alunāna grāmatas «Dziesmiņas» (Latviešu valodai pārtulkotas) iznākšana 1856. g. Ievadā autors saka:

«Šīs dziesmiņas pārtulkojot, man bij šādas domas: es gribēju rādīt, cik latviešu valoda spēcīga un jauka, un tad es arī dzinos latviešu valodu cik paspēdams no svešiem grabažiem iztīrīt.»

Sai Alunāna grāmatai īpašu uzmanību velta «latviešu lietu kurators» mācītājs G. Braše. Zurnālā «Inland» viņš raksta:

«Svarīgs mums šķiet jautājums, kam rakstījis Alunāna kungs? Latviešiem taču nē. Pagaidām viņiem paliks neizprotami dzejas jaukumi un tāpat valodas skaistums. Vēl lielākā mērā nebaudāmas pievienotās filoloģiskās piezīmes. (. . .)

Ja Alunāna kungs rakstījis latviešu valodas vācu draugiem, kāpēc viņš priekšvārdu un pielikumu nav sniedzis vāciski? Kāpēc 5. lappusē viņš apelē pie «draugu sirdīm», bet ne valodas pratējiem? (. . .) Kāpēc 70. lappusē teikts «istais tautas draugs», nevis «istais valodas draugs»? Vai tad latviešu literatūras radītāji nebija īstie latviešu tautas draugi, nevis kā «Mājas Viesi» 12. numurā tos sauc par latviešu draugiem ar ragiem. (. . .) Bet ja būtu ļaudis, kam kāda jauna Latvija «kā skaistā jaunava» (. . .), tad mēs sirsnīgi brīdinām no Lorelejas.»

Šajā rakstā daļēji atmetis «draudzīgos» norādījumus mīļajiem latviešiem — būt pacietīgiem arājiem un necelt naidu starp vāciešiem un latviešiem, Braše nu jau pāriet uz brīdinājumu, ka nepaklausība var nest nepatikšanas un pat iznīcību. Gleznainais salīdzinājums ar Loreleju norāda, ka tam, kas paklausa maldīgiem vīlinājumiem, tam laiviniekam jāiet bojā pie Lorelejas klints. Tiek minēts jēdziens «Jaunā Latvija», ko Braše salīdzina ar «Jauno Vāciju». Ar šādu nosaukumu dēvēja literātu grupu Vācijā 19. gs. trīsdesmitajos gados. Kustības aktīvāko periodu nosauca par vētras un dziņu (*Sturm und Drang*) laikmetu. Jaunās Vācijas kustību, kuru vadīja inteliģence, ierosināja franču jūlija revolūcija. Kustībai divi virzieni: liberālais ar devīzi «bez tēvzemes nav brīvības» un radikāli demokrātiskais ar devīzi «bez brīvības nav tēvzemes». Abi virzieni atzina sīkās valstiņās sadrumstalotās Vācijas apvienošanu vienā valstī. Literatūrā jaunvācisko virzienu ievadīja H. Heine.

Braše, ņemot kā pamatu jaunās Vācijas kustību, iedibina jēdzienu — jaunlatvieši. Tiem ir vieta tikai uz Lorelejas klints ar sašķaidītu laivu. Tērbatas studenti labprāt pieņēma Brašes iedēvēto nosaukumu — jaunlatvieši.

Pēc jaunlatviešu padzīšanas no «Mājas Viesa» (1860) viņi nebūt nedomāja aprimties. Aktīvi turpinot jaunlatviešu aizsākto darbu, Juris Alunāns noorganizē un izdod almanahu «Sēta, Daba, Pasaule».

«Sēta, Daba, Pasaule»

(1860)

Sis almanahs iznāca trijos sējumos. Visi trīs sējumi iznāk 1860. gadā, kaut arī pirmais sarakstīts, kā tas redzams pēc cenzūras atzīmes, 1859. gadā.

«Sētas, Dabas, Pasaules» divus pirmos sējumus J. Alunāns saraksta viens pats. Almanahu ievada Alunāna atdzejotais čehu dzejnieka F. L. Čelakovska dzejolis «Nevis slinkojot un pūstot»:

*Nevis slinkojot un pūstot
Tautu labā godā ceļ.
Nē, pie prāta gaismas kļūstot,
Tauta zied un tauta zeļ.*

*Ja ikviens tik zemē sētu
Vienu graudu veselu,
Kas gan izskaitīt tad spētu
Zelta kviešu krājumu.*

Sis dzejolis emocionāli ietver Alunāna darbības programmu — vairot latviešu tautā izglītību, zināšanas, darba tikumu un laikmeta izpratni. Almanaha ievadā viņš asi kritizē stāvokli latviešu skolās, kur bērni spiesti mācīties pēc novecojušām grāmatām, un atzīst, ka vispār latviešu grāmatu par maz, ar savu krājumu J. Alunāns cer vairot zināšanas. Izteikts pārmetums tiem, kuri paskolojušies kaunas no savas latviešu valodas — «Viņi godu tur par kaunu un kaunu par godu!».

Pirmajā almanaha sējumā virkne derīgu saimniecisku padomu, arī ģeogrāfiskas un vēsturiskas ziņas, neiztrūkst pat joku stūrītis «Sāls druskas». Interesantākais šajā sējumā ir ironiskais raksts «Grāmatu spriedēji», kurā J. Alunāns ironizē par literatūras kritiku. Viņš iedala spriedumus 6 grupās: lēni spriedumi, slavējami spriedumi, nekatrējādi spriedumi, lišķīgi spriedumi, rupji, bezkaunīgi spriedumi un nāvīgi spriedumi. J. Alunāns min arī, ka vienu un to pašu darbu viens spriedējs «līdz debesīm paceļ», bet otrs par «pēdīgo muļķi pataisa un noķēzī».

Almanaha otrs sējums ir veltīts Krievijai. Kā autors pats aizrāda — «Statistika no Krievu zemes». Izgaismoti temati: teritorijas lielums, augstienes un kalni, upes, ezeri, kanāli, klimats, tautas, kārtas, mājokļi, zemes kopšana, vīna un saulgriezes kopšana, dārzāju kopšana, ābeļdārzi, meži, dzelzs, mēri un svāri, ienākumi un izdevumi (piem., ienākšana no ķeizara muižām — 3 600 000 rbļ., bet izdošanas ķeizara ģimīnijai — 9 600 000 rbļ.), izglītība un dažādas tabulas.

J. Alunāna Krievijas apskatā neizpaužas īpašas tendences, tam ir vispārīglītojoša nozīme. Tomēr vācu mācītāji savos izdevumos, kā arī sprediķos no kanceles nikni apkaroja J. Alunāna almanahu, sevišķi asi vērsoties pret otro sējumu. Ja ne ko citu nevarēja sameklēt, tad apgalvoja, ka raksts par Krieviju ir tādā valodā, ka neviens latvietis saprast nevar. Šo uzbrukumu pamatā ir bailes no tā, ka latvieši savu interešu aizstāvēšanai nesāk meklēt palīdzību Krievijā.

Trešajā sējumā nozīmīgākais darbs ir J. Zvaigznītes apcerējums «Par

latviešu tautas dziesmām». Savā rakstā viņš jautā, kur latviešu tauta ir likusi savas cīņas dziesmas.

«Latvieši, es jums prasu — vai jūs no tiem laikiem nekā neatminat? (No tiem laikiem, kad vīri drāza bultas un stopus lieca karam?) Vai mātes, jūs šūpuli iežūžinot, tikai par pelitēm, kaķiņiem un kraukliņiem dziedāja? Vai tēvi garos vakaros nekā nestāstīja par vecveciem notikumiem? Vai priekšējos laikos tēvs, stopus un bultas drāzdams, nekā no varenim slaveniem darbiem neteica? Vai tik par kumeliņu, auziņām, alutiņu dziedāja?»

Latviešiem ir bijuši gari kari, ilgi kari, bet cīņu dziesmu nav. Vai tās ir nozaudētas? Zvaigznīte to pieļauj. Tas maz ticams, jo kādēļ tad tūkstošiem cita rakstura tautas dziesmu saglabājušās?

Savā laikā strīdīgs jautājums bija arī par eposiem. Tagad tas atrisināts. Eposa mums nav bijis, jo, kad sākās krustnešu iebrukums, latviešu ciltīm nebija vienotas politiskas un estētiskas atziņas, kas dotu apstākļus eposa radīšanai.

Bez šī apcerējuma Zvaigznīte vēl publicē Piebalgas, Nītaures, raudeņu un dzērbeniešu tautas dziesmas, arī dažus lietuviešu tautas dziesmu tulkojumus un garāku dzejojumu «Trīne», kas skar rekrūšu tēmu. Šajā sējumā J. Alunāns ievieto dažus paša darbus — oriģinālus un atdzejojumus, publicēti arī Ernesta Dinsberga dzejoļi.

Pēc atzīmes trešajā grāmatā redzams, ka J. Alunāns nodomājis izdot arī ceturto sējumu par dabas zinātnēm. Taču nodoms nerealizējās, laikam gan tādēļ, ka Pēterburgā sāk organizēt jaunu latviešu laikrakstu «Pēterburgas Avīzes».

Almanaha nosaukums «Sēta, Daba, Pasaule» tiek izmantots arī vēlāk. Pirmais to dara Kronvalda Atis, kas 1873. gadā izdod līdzīgu almanahu, numurējot to kā 4. sējumu. Šā nosaukuma izmantošana ilgst līdz deviņdesmitajiem gadiem, un almanahs sāk attālināties no jaunlatviešu idejām un kļūst par korporācijas «Letonija» rupu.

«Pēterburgas Avīzes»

(1862—1865)

Vēsturiskie apstākļi izveidojās tā, ka par nākamo jaunlatviešu centru Tērbatas vietā izveidojas Pēterburga. Izšķiroša nozīme te bija Krišjānim Valdemāram. 1858. gadā Kr. Valdemārs beidz Tērbatas universitātes kamerāliju (ekonomikas) nodaļu un pārceļas uz dzīvi Pēterburgā. Te viņš dabū darbu avīzē «*St. Peterburger Zeitung*» par redaktora palīgu. Kaut arī šajā amatā Kr. Valdemārs paliek tikai vienu gadu, viņam rodas doma Pēterburgā nodibināt latviešu avīzi. Lai sekmīgāk noritētu avīzes organizēšana, Kr. Valdemārs pieaicina Juri Alunānu, kurš tikko beidzis Tērbatas universitāti ar gradēta studenta titulējumu un iestājies mežsaimniecības institūtā netālu no Pēterburgas. Kr. Valdemārs šai laikā strādā ierēdņa darbu un daudz raksta par kuģniecības jautājumiem gan krievu, gan vācu presē. Kuģsaimniecības problēmas tai laikā cariskās Krievijas ekonomiskajā politikā ieņem ļoti redzamu vietu. Kr. Valdemāra raksti nodrošina viņam ievērojama speciālista prestižu, kas ir iemesls viņa sadraudzībai ar ķeizara brāli admirāli Konstantinu Nikolajeviču, tam ievērojama nozīme «Pēterburgas Avīžu» iznākšanā un pastāvēšanā. Kr. Valdemāram nodibinās labas attiecības ar Pēterburgas cenzūras vadošām iestādēm, un viņš kļūst ne tikai par «Pēterburgas Avīžu», bet arī par visu Pēterburgas



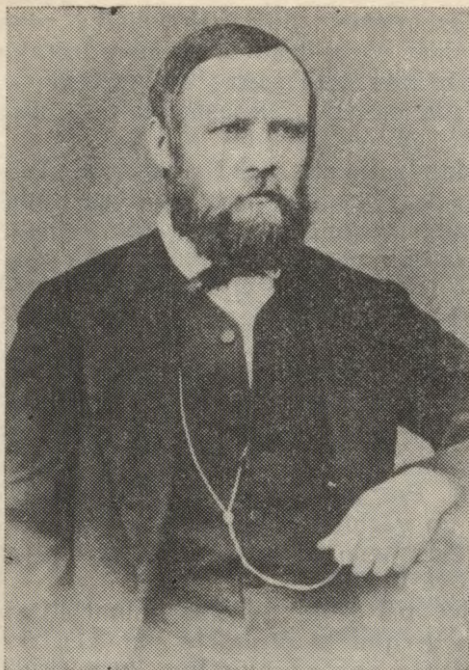
«Pēterburgas Avīžu» titullapa

latviešu valodā rakstītu materiālu cenzoru. Juris Alunāns kārtoja nepieciešamās juridiskās formalitātes un iesniedza tautas apgaismošanas ministram lūgumu. Šajā iesniegumā īsi formulēti jaunās avīzes uzdevumi un izstrādātā programma, pasvītota pamatdoma — dot latviešiem dažādas zināšanas. Sākumā rodas sarežģījumi, kas draud šos labos nodomus pārsvītrot, un galvenais šķērslis, ka sakarā ar gaidāmām reformām preses novadā valdība koncesijas neizsniedz. Tikai Kr. Valdemāra «augstie sakari» panāk to, ka izņēmuma veidā graduētais students, jaunās avīzes redaktors J. Alunāns saņem oficiālu atļauju izdot «Pēterburgas Avīzes». Viss tā kā būtu kārtībā, taču draud jauna nelaime. Juris Alunāns jau ilgāku laiku slimo ar tuberkulozi, un enerģiskā darbība slimības procesu paātrina. Bija vajadzīgs redaktora palīgs un nepieciešamības gadījumā arī aizstājējs, tāds cilvēks, kam J. Alunāns varēja pilnīgi uzticēties. Tāds cilvēks bija jau Tērbatas studiju laikā iepazītais Kr. Barons, kurš, līdzekļu trūkuma dēļ studijas pārtraucis, dzīvoja Dundagā. 1862. gada 25. maijā Kr. Barons ierodas Pēterburgā un pa J. Alunāna slimošanas laiku kļūst par jaunās avīzes faktisko redaktoru.

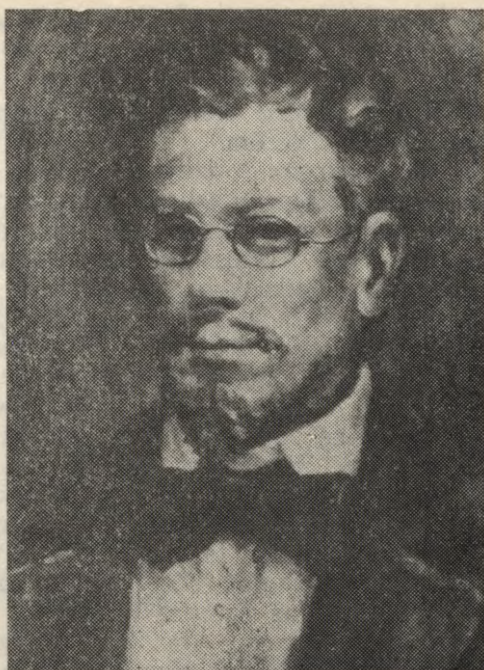
Paplašinās arī redakcijas darbinieku skaits. Aktīvi avīzes darbā jau no paša sākuma iesaistās J. Zvaigznīte, kurš pārceļas uz Pēterburgu 1861. gadā un sāk strādāt par ģimnāzijas skolotāju. Sevišķi liela loma J. Zvaigznītem ir satīriskā pielikuma veidošanā. Kā aktīvs līdzstrādnieks jāmin arī Jānis Frīdemanis (1837—1899), kas strādāja Pēterburgā Tieslietu ministrijā.

Lai darītu zināmu Latvijā par jaunās avīzes nodibināšanu, sastādīja un nodrukāja plašu ziņojumu «Ziņas par «Pēterburgas jaunām avīzēm»», kuru izsūtīja lielā skaitā uz Kurzemi, Vidzemi un citur, kur varēja cerēt sastapt lasītāju. Šajā ziņojumā ir plaši izteikta jaunās avīzes programma un uzdevumi. Nekādu krasu jaunlatviskumu ziņojums nedeklarē. Vēlāk vācu mācītāji — avīzes apkarotāji atsaucas uz to, ka faktiski avīze neatbilst tai programmai, kas deklarēta ziņojumā. Drīz rodas tiem laikiem samērā plašs abonentu skaits — 4000 lasītāju.

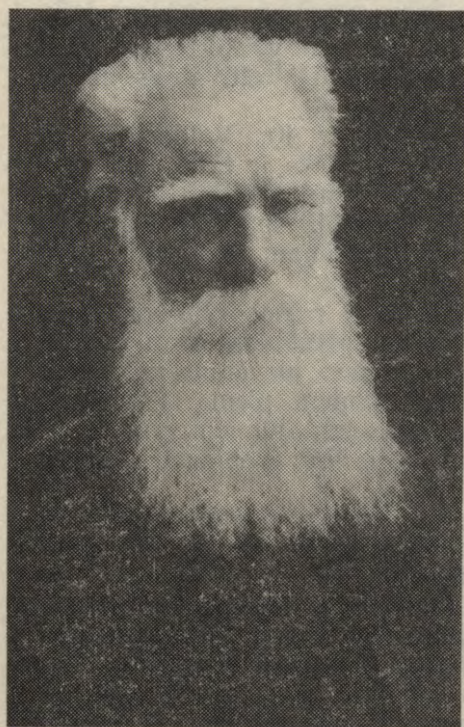
Pirmo laikraksta numuru bija paredzēts izdot 1862. g. 6. jūnijā, taču organizēšanas un tehniskie darbi aizkavējās un avīze iznāca tikai



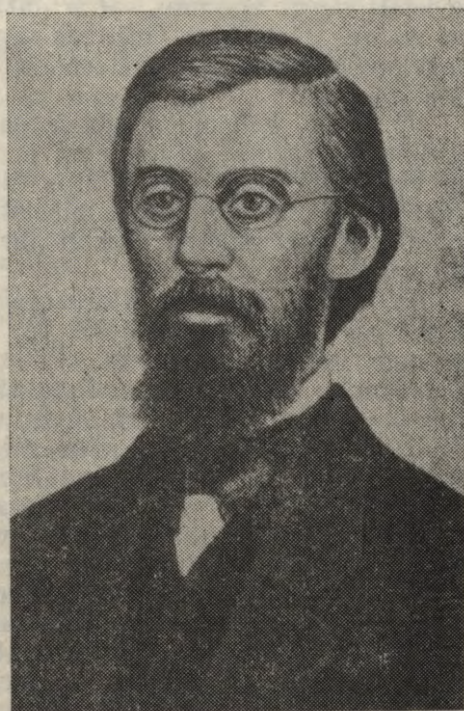
Krišjānis Valdemārs



Juris Alunāns



Krišjānis Barons



Jēkabs Zvaigznīte

14. jūlijā. Šī aizkavēšanās redakcijas darbiniekiem bija laba mācība, viņi saprata, ka tehnisko iemeslu dēļ ne vienmēr varēs izdot avīzi paredzētajā dienā, tādēļ «Pēterburgas Avīzēs» vispār nav iznākšanas datuma, kā to sastopam gandrīz visiem periodiskiem izdevumiem, tiek iespiesta tikai numerācija pēc kārtas.

«Pēterburgas Avīžu» formāts ir nedaudz lielāks nekā «Latviešu Avīzēm» un «Mājas Viesim». «Pēterburgas Avīzēm» ir zīmēta «galva», tāda ir arī «Mājas Viesim», taču tur zīmējums aizgūts no vācu izdevumiem. «Pēterburgas Avīzēs» galvas zīmējums attēlo zemnieka ģimeni, kura aizrautīgi lasa laikrakstu. Šis attēls ir visā toreizējā Krievijā pazīstamā latviešu ksilogrāfa Augusta Dauguļa (1830—1899) kokgriezums. Viņš veidojis arī Zobugala, Brenča un Zvinguļa, un Bizmaņa tēlus.

A. Daugulis ir īpatnēja personība latviešu tēlotājā mākslā. Dzimis Tērbatā, mācījās un darbojās galvenokārt Pēterburgā. Par saviem darbiem ieguva mazo sudraba, lielo sudraba un pat zelta medaļu. Pazīstams arī Vakareuropā. Kaut gan Latvijā viņš nav ne dzīvojis, ne darbojies, tomēr ar savu tautu nebija pazaudējis sakarus. Par to liecina viņa aktīvā līdzdalība jaunlatviešu kustībā Pēterburgā un darbība «Pēterburgas Avīzēs». Šie viņa satīriskie tēli turpināja savu eksistenci daudzus gadu desmitus latviešu satīriskajos izdevumos un dzīvo vēl šodien.

«Pēterburgas Avīzes» ir nedēļas izdevums ar pārnedēļas humoristiski satīrisku pielikumu. Pirmajos numuros pielikums nosaukts par «Dzirksteli», ar 20. avīzes numuru tiek pārdēvēts par «Zobugalu», kura titullīdzinājuma it kā esot attēlots pats Juris Alunāns.

«Pēterburgas Avīzes» skar latviešu nacionālās kultūras jautājumus, politekonomiju, tieslietas, agrārzinātņi, filozofiju, literatūru, literatūras kritiku u. c. Rakstu autorus šodien grūti noteikt, jo pa lielākai daļai raksti ievietoti vai nu anonīmi, vai ar dažādiem iniciāļiem, vai vienkārši svītriņu, un ne visi ir atšifrēti. Grūtības sagādā tas, ka pašu «Pēterburgas Avīžu» darbinieku rakstītajos materiālos, atmiņās, vēstulēs utt. ziņas nereti ir pretrunīgas.

Viens no galveniem pirmā gada rakstiem ir Kr. Valdemāra «Kas zemniekam jāzina». Valdemārs norāda, ka zemnieks ir tāds pats cilvēks kā visi, ilgu laiku viņš ir bijis tikai mašīna kungu rokās, arī zināšanu tikai tik daudz, cik sniedza bībelstāsti un mācītāja sprediķi. Tagad laiki mainījušies. Zemnieks var kļūt par zemturi, un viņam jāapgūst izglītība, zināšanas.

Raksturīgs Kaspara Biezbārža (1806—1886) raksts «Ko var dvēsele atzīt? Kas ir tai iespējams?». Tas ir pirmais apcerējums ar filozofiskām un materiālisma tendencēm. «Pēterburgas Avīzes» pievērsās arī vēsturiskām tēmām, rakstīja par valodniecības jautājumiem, piem., «Par latviešu valodu» (1862. g., 21. nr.), skolu un izglītības jautājumiem, jurists Jānis Frīdemanis publicēja vairākus rakstus par tiesību problēmām, pievērsa uzmanību latviešu valodas jautājumiem.

Raksti iztīrā visdažādāko tematiku, un gandrīz vienmēr autori atrod iespēju lielākā vai mazākā mērā veicināt nacionālo domu, modināt tautisko pašapziņu, sludināt prāta apgaismību.

Ja kārtējos avīzes numuros vispārējais tonis ir mierīgs, tad satīriskie pielikumi «Dzirkstele» un «Zobugals» raksturīgi ar asu jautājumu nostādījumu un risinājumu, negatīvo apkarojot ar ironiju un izsmieklu. Pa lielākai daļai satīras mērķis ir mācītāju patvaļas apkarošana, atsevišķas satīras bultas skar atpalcību un tunsonību vispār (Brenča un Zvinguļa dialogi), izsmēja «kaunīgos latviešus», kuri kautrējas no savas tautības. «Dzirksteles» 2. numurā rakstā «Kāpēc cēlām dzirksteles» teikts:

«. . . kāpēc cēlām smieklu avīzi, dzirksteli? To cēlām tāpēc, lai ar laiku Latviešu tauta iemācītos smieties — tā tauta, kas pašus priekus neprot baudīt bez raudāšanas.

Tāpēc jūs citas tautas, kas šos vārdus lasiet, neliedziet, ka Latviešiem arī ir smieklu lapiņa. Tā tiem ir vairāk vajadzīga nekā citām tautām.»

Viens no veiksmīgākiem satīriskiem tēliem, ko rāda «Pēterburgas Avīzes», ir cilvēks ar parūku un bizi jeb Bizmanis. Tajā laikā, kad visi no parūkas sen atsacījušies, bize kļūst par reakcijas, atpalicības simbolu. Bizmanis slavē vecos laikus, kad nebija ne skolu, ne grāmatu, kad valdīja pazemība, tagad skolas ienes nemiera garu, kas ir pasaules lielākais ļaunums.

No «Pēterburgas Avīžu» satīrisko pielikumu materiāliem tālāk attīstās Brenča un Zvinguļa tēli, vienmēr ar jauniem jautriem dialogiem. Šo dialogu komisms izraisās no tā, ka Brenčis apstrīd Zvinguļa jaunās idejas.

Pielietots arī «komiskais alfabēts» (pie katra alfabēta burta ir kāda asprātība vai dzīves gudrība):

*Seski lien pa dienu alā,
Pūces gaismu neieredz;
Kas no otra sviedriem dzīvo,
Labprāt sev ar tumsu sedz.*

Sastopamas arī replikas par tā laika rakstniekiem un literatūru:

*Lai Lapsa kūmiņš aug un zied,
Dīnsbergis viņa godu dzied.*

Šai replikai ir pavisam vienkāršs uzdevums — atzīmēt Dīnsberga tulko Gētes poēmu «Lapsa kūmiņš».

Labvēlīgi atzīmēts Kaspars Biezbārdis par viņa rakstu avīzē:

*Biezbārdis rakst par dvēseli
Kā filozofs, un — latviski.*

«Pēterburgas Avīzes» turpina «Mājas Viesī» aizsāktu cīņu pret mācītājiem — latviešu valodas kropļotājiem. «Latviešu Avīzēs» publicēts uzaicinājums mācītājam Grotam izdot atsevišķā grāmatā viņa garīga satura dziesmas, bet Grots ir pazīstams kā latviešu valodas neprašs un kropļotājs. Pret šo ačgārnību, ka kropļās dziesmiņas ieteic izdot atsevišķā grāmatā, «Pēterburgas Avīzes» publicē satīru avīzes vēstulniekā t. s. «Pasta tašā»:

*Ak cienīgs, miļlais māc'tais Grot,
Voi nevarētu Jūs mums dot
Ar' kādu jaunu dziesmiņ',
Kas skaidra tā kā ūdeņtiņš
Un burbulē kā avotiņš, —
Tos vārdus kā uz iesmiņ':
Tur sev tu tev
Un tev tur sev
Ar sev par tev —
Keries, veries,
Karies, turies un atsperies.*

Šāda vērtšanās pret mācītāju, to nosaucot pat vārdā, tiem laikiem ir briesmīgs noziegums. Pie tam viegli uztverams, ka šī satīra dziedama

meldiņā «Cik spoži spīd mans Jēzuliņš». Šie nedaudzie piemēri dod priekšstatu par satīras dažādību «Dzirkstelē» un «Zobugalā». «Pēterburgas Avīžu» satīriskais pielikums tautā kļūst populārs un piesaista lasītājus. Skaidrs, ka humoriski satīriskajos pielikumos ņem dalību visi galvenie «Pēterburgas Avīžu» redakcijas darbinieki un līdzautori. Tieši kam pieder viens vai otrs feļetons, nav nosakāms. Daži autori, izdarot rūpīgus stila salīdzinājumus, īpaši pievēršot vērību teikumu veidojumiem, secina, ka asprātīgāko un asāko materiālu pielikumam devis J. Zvaigznīte. Viens no pierādījumiem ir tas, ka J. Zvaigznītem, slimības dēļ aizejot no avīzes, pielikumā samazinās politiskais asums un asprātības. «Dzirkstele» un «Zobugals» ievieš īpatnēju tradīciju, ievietojot satīras un humora kopojumus arī dzejas un prozas daiļdarbus. Seit sastopami Kr. Barona stāsti «Šamaitāta tirgus braukšana» un «Vectēva precības», bez tam arī vairāki viņa dzejoļi. Starp citu, arī dzejolis «Upe un cilvēka dzīve», kas ir ne vien labākais Kr. Barona dzejolis, bet arī mūsu klasiskās dzejas viens no spožākajiem paraugiem:

*Mazs avots kalnā ceļas
Un saulei pretī smaid.
Un jautri straujus viļņus
Uz krēslu leju raid.*

— — —

Paņēmiens papildināt humoriski satīriskus krājumus ar nopietniem gan daiļliteratūras, gan populārzinātniskiem darbiem latviešu žurnālistikā un grāmatniecībā turpmāk sastopams diezgan bieži. Piemēram, Raiņa un P. Stučkas «Mazos Dunduros», Raiņa «Virpuļu kalendāros» u. c.

Jau pašas pirmās ziņas, ka Pēterburgā iznāks latviešu avīzes, satrauca mācītāju aprindas un īpaši Jelgavas mācītāju izdevumu «Latviešu Avīzes». Apskatot pirmos četrus avīzes numurus, «*Rigische Zeitung*» tūlīt atklāja uguni: «Pēterburgas Avīzes» cenšoties latviešus sakūdit pret vāciešiem, mazināt cieņu pret muižniekiem un mācītājiem. «Latviešu Avīzes», nežēlojot niknus epitetus, regulāri publicē rakstus par «Pēterburgas Avīzēm». Nepagāja neviens svētdiena, kad kādā luterāņu baznīcā netiktu sludināts, ka Pēterburgā tiek drukāta avīze, kas kalpo pašam sātānam, un neviens kristīgais cilvēks to nedrīkst lasīt, lai nenonāktu velna kalpībā. Arī muižniecības aprindas sāka interesēties par izsludināto ļaunumu, un «Pēterburgas Avīžu» lietu pārrunāja Kurzemes landtāgs (1862). Plaši iztīrējot «Pēterburgas Avīžu» «noziegumus», landtāgs pieprasa, lai šī avīze tiktu stingri cenzēta un lai veicinātu «Pēterburgas Avīžu» apkarošanu, piešķirt «Latviešu Avīzēm» 500 rubļu lielu pabalstu no bruņniecības kases.

Šīm pašām landtāga domām pievienojas mācītāju sinode un pieprasa «Pēterburgas Avīzes» slēgt. Muižnieku un mācītāju pamudināts, Baltijas ģenerālgubernators barons Līvens 1862. gada 27. septembrī nosūtīja iekšlietu ministram Pēterburgā plašu sūdzību par «Pēterburgas Avīzēm». Sūdzībā ietilpst šādas atziņas:

«Laikraksta kaitīgais virziens jau sāk rādīt augļus: dažās muižās, pēc ienākušām drošām ziņām, starp zemniekiem sāk parādīties nemiers ar savu stāvokli un nepaklausības gars, un var sagaidīt, ka tālāka laikraksta izplatīšana šai zemē sacels bistamus nemierus zemnieku šķirā, jo viņa viegli notic visam, kas drukāts, sevišķi tam, kas nāk no Pēterburgas.»

Īstenībā šis jaunlatviešu laikraksts, tāpat kā jaunlatvieši, stāvēja tālu no stihiskās zemnieku kustības, tomēr netieši «Pēterburgas Avīzes» ietek-

mēja zemnieku nemierus, vismaz tajā ziņā, ka tautas masās ieviesa spriešanas spēju un kāpināja domu par citu dzīvi.

Generālgubernators Līvens pieprasīja «Pēterburgas Avīžu» cenzūru pārceļt uz Rīgu, un, sākot ar 16. numuru 1862. gadā, tās cenzē Rīgā. Šis apstāklis ne vien ierobežoja avīzes satura raksturu, bet sagādāja arī lielas tehniskas grūtības, jo materiāli bija jāšūta no Pēterburgas uz Rīgu un atpakaļ, pie tam nekad nevarēja zināt, kas pēc cenzūras no aizsūtītā paliks pāri.

Taču Līvenam ar to vien nepietika, 1863. gadā viņš pieprasīja avīzi slēgt uz 8 mēnešiem un nevēlamās personas izsūtīt no Baltijas. Avīzi slēdza uz 4 mēnešiem, no maija līdz oktobrim. Paralēli šai rīcībai tiek izvērstā arī oficiāla slepena kampaņa pret jaunlatviešiem. Kr. Valdemārs, Kr. Barons, J. Alunāns u. c. tika pakļauti slepenai žandarmērijas izspiegošanai. Ir saglabājies plašs žandarmērijas ziņojumu materiāls, pēc kura redzams, ar kādu rūpību izsekoja jaunlatviešu redzamākos darbiniekus. Žandarmērijas ierēdņi, cenšoties attaisnot savu darbību un iztērētos līdzekļus, nereti pārspīlēja jaunlatviešu «noziegumus».

Nemot vērā minētās represijas, pilnīgi saprotami, ka «Pēterburgas Avīžu» redakcijā sāka valdīt piesardzības gars. Pie šīs piesardzības acimredzot pieskaitāms tas, ka «Pēterburgas Avīžu» 1864. gada 8. numurā bez kādiem īpašiem paskaidrojumiem ievietots ģenerālgubernatora Līvena portrets. Radikālākie jaunlatvieši to uzņēma nosodoši.

Sevišķi smagi to pārdzīvoja Juris Alunāns, kurš, būdams slims, jau no 1863. g. pavasara uzturējās pie brāļa Zemgalē, tomēr uzmanīgi sekoja «Pēterburgas Avīžu» gaitai. Tā viņa brāļa dēls Ādolfs Alunāns raksta:

«Viņš ar nepacietību gaidīja uz katra jauna numura iznākšanu. Pasta dienas viņu atkal redzami uzbudināja, viņš it kā nespēja sagaidīt jaunākā numura pienākšanu, staigāja nemierīgs apkārt un nervozi drebēja, avīzi atlokot.»

Reiz šo rindiņu rakstītais atradās Kauļu mājās, kad patlaban pienāca «Pēterburgas Avīžu» jaunākais numurs, kurā atradās šī laikraksta ievērojama pretinieka ģimetne. Tikko Juris to bija ieraudzījis, viņš vārda pilnā ziņā saļima sēdekli, galvu nodurdams uz blakus stāvošā galda. Es piesteidzos Jurim klāt, un tik vēl tad, kad atkārtoti kļuva jautājies, kas tam kaiš un kāda iemesla dēļ tas uzbudinājies, Juris rādīja uz «Pēt. Avīžu» jaunāko numuru un, dziļi nopūzdamies, lēni sacīja: «Nožēlojamie draugi, — viņi jau sāk glaimot! Nu viss pagalam!»¹

Tieši Līvens bija tas, kas apkaroja jaunlatviešus.

Cenzūras svītrojumi un avīzes izdošanā radītās tehniskās grūtības kavēja laikraksta regulāru iznākšanu. Šie apstākļi samazināja abonentu skaitu. Laikraksta eksistēšana kļuva arvien neiespējamāka. Pēdējais 22. numurs iznāca 1865. gada 17. jūnijā. Tajā ievietots paziņojums:

«Redakcija, kas tikai uz šo pusgadu bija uzņēmusies «Pēterburgas Avīzes» apgādāt, tagad dod zināmu, ka uz nākošo pusgadu šīs avīzes vairs neiznāks. Tie nedaudzie, kas taču uz visu gadu par mūsu avīzēm naudu piesūtījuši, var to maksu par otro pusgadu atdabūt Pēterburgā pie Kr. Valdemāra, uz Vasilij Ostrov 4. līnijā namā Nr. 5 un Rīgā pie grāmatu pārdevēja Deubnera.»

¹ Sk. grām.: A. Goba. Pirmās «Pēterburgas Avīzes» un viņu nozīme tautas atmodas gaitā. — Rīga, 1929. — 126. lpp.

Tajā laikā, kad Pēterburgā organizējās «Pēterburgas Avīzes», sarosījās arī ridzinieki un mēģināja noorganizēt jaunu avīzi Rīgā. Sai organizatoriskā darbā enerģiski piedalījās Āgenskalna pulciņa dalībnieki. Āgenskalna pulciņu noorganizēja skolotājs Juris Caunītis, kurš jau sabiedrībā bija pazīstams ar saviem rakstiem «Mājas Viesi». J. Caunītis strādāja vairāku fabriku īpašnieka Ādolfā Tilo fabrikas skolā, kurš iecietīgi izturējās pret latviešu sabiedriskiem darbiniekiem. Āgenskalna pulciņš Rīgas latviešu sabiedrībā darbojās samērā ilgi. Dažās Rīgas sabiedrisko darbinieku sanāksmēs, kur tiek pārrunāts jautājums par avīzes izdošanu Rīgā un par iespēju dibināt latviešu biedrību, piedalījās arī no Pēterburgas iebraukušais Kr. Valdemārs. Viņam izdodas pārliecināt, ka izdevīgāk avīzi izdot Pēterburgā, nevis Rīgā, kaut vai cenzūras dēļ vien. Kad jaunās avīzes dibināšana bija kaut cik pavirzjusies uz priekšu, Kr. Valdemārs noorganizēja Pēterburgā kādā restorānā Vasilija salā plašāku sanākumi ar Rīgas sabiedrisko darbinieku piedalīšanos. Šeit nolēma, ka izdevīgāk avīzi nosaukt nevis ar projektēto vārdu «Atbalss», bet gan par «Pēterburgas Avīzēm». Tajā pašā laikā sākās arī līdzekļu vākšana jaunajai avīzei. Atsaucība bija liela. Tā, piemēram, kāds latviešu lieltirgotājs ziedoja laikraksta vajadzībām 500 rubļu. Neatrūka arī citu ziedotāju kā Pēterburgā, tā arī Rīgā.

Līdz «Mājas Viesim» latviešu valodā iznākušās avīzes nevar uzskatīt par latviešu nacionālās žurnālistikas aizsākumu («Latviešu Avīzes», «Tēvija»), jo tās neizkopa latviešu kultūru un neaizstāvēja latviešu nacionālās tiesības. Latviešu nacionālās žurnālistikas nodibinātāji ir jaunlatvieši ar Kr. Valdemāru un J. Alunānu priekšgalā. Latviešu žurnālistiku aizsāk jaunlatvieši jau «Mājas Viesi», kaut gan tikai fragmentāri. Latviešu žurnālistikai pamatus liek «Pēterburgas Avīzes».

«PĒTERBURGAS AVĪŽU» TRADĪCIJU TURPINĀJUMS «DUNDURU» ALMANAHOS SEPTIŅDESMITAJOS GADOS

«Pēterburgas Avīžu» idejas aktivizēja Pēterburgas latviešu inteliģenci vēl ilgi pēc tam, kad šis laikraksts jau bija beidzis iznākt. Sevišķa rosība sākās pēc Ausekļa ierašanās Pēterburgā (1874). Tuvākais Ausekļa līdzgaitnieks bija pedagogs un literāts Pēteris Gūtmanis (1848—1916).

Pēteris Gūtmanis studēja tieslietas Tērbatā, tur arī sākās viņa literārā darbība A. Kronvalda literārajā pulciņā. Viņa pirmais dzejolis «Rūpes par līgaviņu» publicēts «Baltijas Vēstnesī». Šajā laikrakstā viņš ir vairāku satīrisku un humoristisku darbu autors. 1873. g. pārceļas uz Pēterburgu un strādā par mājskolotāju. Kopā ar Ausekli viņš noorganizē radošās inteliģences grupu, kurā piedalās arī Baumaņu Kārlis (1835—1905), Kažoku Dāvis (1850—1913), A. Jurjāns (1856—1922) u. c. Literārās grupas «Burtņieks» kolektīvam rodas ideja noorganizēt preses izdevumu, kas sasauktos ar kādreizējo «Pēterburgas Avīžu» pielikumu «Dzirkstele» un «Zobugals». P. Gūtmanis iegūst tiesības izdot almanahu, nolemj izdot katru gadu vienu sējumu un dot almanaham «Dunduru» nosaukumu.

P. Gūtmanis kā izdevējs parakstās ar literāru pseidonīmu *Barons v. Kamp à Ausim*, kas izdomāts kopā ar Ausekli, parodējot Vidzemes barona Kampenhauzena uzvārdu. Pirmais almanaha numurs iznāk 1875. g. ar nosaukumu «Jauni Dunduri». «Pēterburgas Avīžu» satīriskajā pielikumā blakus satīrai tika ievietoti nopietna rakstura literāri darbi. Šo īpat-

nējo pasākumu turpināja arī «Dunduri», piemēram, Ausekļa dzejolis «Lai top». Almanaha «Jauni Dunduri» pirmā sējuma priekšvārdu autors (atšifrējumā Baumaņa Kārlis) ievada ar šādiem vārdiem:

«Tēvu zemei grūti laiki — dēliem jāiet palīgā!»

Tas ir — dundurniekiem pamatos paliek tas pats ienaidnieks, kas «Zobugālā»: valdošās vācu aprindas, kas cenšas noturēt savu kundzību; daudzas privilēģijas muiža pratusi saglabāt, mācītāji jaucas skolu dzīvē, nav aizmirsta arī «kārķļu vācietība». Šādā aspektā veidojas satīras asās smailes. Joprojām vācu reakcijas simbols ir Bizmanis, joprojām sabiedriskās nebūšanas graiža Zvinguļa un Brenča dialogi. Ne velti uz almanaha vāka greznojas Zobugala sminošā seja.

Auseklis satīrā «Pirmās vispārīgās ziņas par Lejputriju» ironizē par to, kādi īstenībā ir tie, kas uzmetas par latviešu draugiem:

«No kustoņiem ir vērā liekami ēzeļi, vilki — avju kažokos, pūces, kas bēg no dienas gaismas, melnas vārnas ar iebaltu kaklu un dēles, kas izziž mīlīgi cilvēkam pēdējās asinis un smadzenes.»

Tādā pašā noskaņā veidota ironija «Bizmanis un Latvietis». Asprātīgi līdzjūtības vārdi izteikti pagasta skolotājam:

*Par mazu nieka naudiņu
Un kādu pūru graudiņu
Viņš visu gadu nomocās
Un dažreiz grūti nopūšas.*

— — —
*Cik sūra tāda dieniņa,
Cik sūra maizes doniņa,
Viņš dusmu pilns to drupina
Un siļķes asti lupina.*

Otrais sējums «Dunduru pēcnākami» (1876) ievadā solās, ka dunduri tāpat kā iepriekšējā gadā:

«. . . no dabas nebūs kūtri un jo vēl vairāk un trakāki skraidīs un baidīs, džinkstēs un žvingstēs, rūks un sūks — izlutinātās asiniņas . . .»

Otrajā sējumā tā džingstēšana un žvingstēšana paliek apmēram tajā pašā līmenī kā iepriekšējā, arī objekti, pret kuriem vēršas satīras asumi, ir tie paši. Tas ir tīri likumsakarīgi, jo vecie sabiedriskie ļaunumi vēl dzīvo. Šai ziņā raksturīgs dialogs:

DZIESMIŅA PĒC MELDIJAS «AK, EGLITE, AK, EGLITE»

*Bizmanis: Ak, Zobu-gals, ak, Zobu-gals,
Vai tu jau atkal kājās? —
Kādēļ iz miega traucīni,
Kādēļ tu mani tramdīni!
Ak, Zobu-gals, ak, Zobu-gals,
Vai tu jau atkal kājās?!*

*Zobu-gals: Ak, bizmani, ak, bizmani!
Tu es' mums apakš kājām.
Ej meklē citur vietiņu,
Kur vari baudīt miedziņu.
Ak, bizmani, ak, bizmani,
Tu es' mums apakš kājām.*

*Cienīgtēvs: Ak, Zobu-gals, ak, Zobu-gals!
Vai ilgs gan būs tavs mūžiņš?
Tavs priekšgājējs līdz pārsteidzās,
Ar driz pēc tam tas nobeidzās.
Ak, Zobu-gals, ak, Zobu-gals,
Vai ilgs gan būs tavs mūžiņš?*

*Zobu-gals: Ak, cienīgtēvs, ak, cienīgtēvs!
Tik veries un atsperies.
Ar cimdiem rokās strādāšu
Un briesmīgs starp jums bradāšu.
Ak, cienīgtēvs, ak, cienīgtēvs,
Tik speries un atķeries!*

Plašākai tēmai pieskaras satīra «Zobugala ukazus»:

«Visiem tiem, kas pret savu tautu grēkojuši, dzīviem kā mirušiem, jāsanāk veļu dienās uz Zilo kalnu, lai varētu pēc nozieguma sodīt. Piedots tiks tiem, kas nožēlos no visas sirds savus grēkus un nedarbus. Pēdīgi tiek vēl pieminēts, ka tiem vesela un puskoka lēcējiem bez atraušanās jāatnāk.»

Minētie teksta fragmenti dod priekšstatu par sējuma pamatprincipiem.

Almanaha 3. sējuma «Dunduru padēli» (1877) ievads liecina, ka iepriekšējie Pēterburgā izdotie «Dunduru» almanahi ir sasnieguši Latviju un radījuši satraukumu mācītāju aprindās. No ievada teksta vēl redzams tas, ka «Dunduru» darbinieki sevi uzskata par jaunlatviešiem, to apliecina arī viņu idejiskie centieni. Latvijas mācītāju uzbrukums vērsts tieši pret almanaha izdevēju P. Gūtmani — Dunduru tēvu. Tādiem, kas tik nekautīgi vēršas pret mācītājiem un muižniekiem, nav un nevar būt vietas Latvijā. «Dunduru padēli» ievadrakstā teikts:

«Tā par provi ņēmies kāds Cienīgais tēvs iz Gulbju valsts nospriest Dunduru tēvam, Baronam Kamp à Ausim, nākošu likteni teikdams: «Schade um diesen jungen Mann, er wird hier in der Heimat keine Stellung mehr finden!» («Zēl šā jaunā cilvēka, viņš dzimtenē vairs neatradīs nekādu darbu!»)

Šiem draudiem tanī laikā Latvijas laukos vēl ir zināms pamats, jo muižai un mācītājiem joprojām teikšana skolās un pagasta instancēs.

Ievadā izteiktas domas papildina dialogs:

«Slābais. Vai pazīsti šos putnus — tā nosaucamus Dundurus?

Gļēvais. Vai tu traks — tos jau nevar rokās ņemt?

Slābais. Še lasi — «дозволено цензурою».

Gļēvais. Tā — tā — tā, dod man — es parādīšu lielajam kungam.

Slābais. Bet nesaki, ka no manis, ka neizdzen mani iz mājas.»

Trešajā sējumā paplašinās satīras adresāts, vairs nav tikai muiža un mācītāji, bet «Dunduru» autori jau diferencētā latviešu sabiedrībā saskata spekulāciju ar nacionālām jūtām. To redzam rakstā «Rīgas jaunas modes tautieši»:

«Latviešu tirgotājs (bodes durvis stāvēdams, zemniekiem garām ejot, pārdomā pie sevis): Kad jau nu esmu, esmu latvietis, ko darīt? Bet jāmēģina tie putni savā makā dabūt. (Skaļi.) Ej, tautieši, nākat iekšā! Nupat dabūju visjaunākās modes kaklautus, tūkus, bukstiņus,

vadmālas (skaita ģārus pātarus) un pārdodu uz galvošanu par to vislētāko tirgu. Tautieši, tautieši, nākat sapirkaties, tautieši!!

Cīts tirgotājs (bodes durvis stāvēdams, noklausijies no pirmā): Nu, kas bij tautieši, nāk sapērk dzelžus, sāli un labu tabaku!

Cepurnieku žids (bodes durvis stāvēdams, pie sevis): Vine ar to tautiese taisē viene liele rebe, paprovēs es ar. (Skaļi uz zemniekiem, kas ģarām iet.) Tautiese! tautiese! Kas būs? Nāks pie tautiese un sapērkaties Jums viene liele cepure!»

Ceturtais sējums «Dundurs pats» iznāk 1878. g. un ir «Dunduru» pēdējais laidiens. Kāpēc «Dunduru» almanahs apstājas, nav grūti secināt. Šī izdevuma lielākie entuziasti bija Auseklis un P. Gūtmanis. Te satikās divi cilvēki ar vienādiem centieniem un rakstura īpašībām, kas vajadzīgas ciešai sadarbībai. Ne velti viņi pat sacerēja kopīgus rakstus. Ja no tādas divu cilvēku sadarbības viens aiziet, tad otra darbība tāpat ir pušu cirsta. P. Gūtmanis 1878. g. pārcēlās darbā uz Petrozavodsku. Ar laiku P. Gūtmanis atsakās no saviem jaunības demokrātiskiem ideāliem un, strādājot Pleskavā par vācu valodas skolotāju, pieslienās monarhistiskiem uzskatiem, tiek pat apbalvots ar vairākiem ordeņiem un iegūst valsts padomnieka titulu.

1879. g. mirst Auseklis. Gatavojot ceturto sējumu, ne viens, ne otrs, ne arī pārējie «Dunduru» darbinieki nedomā, ka almanaham nāksies apstāties, par to liecina ievadvārdi. Pēdējā sējuma īpatnējākās lappuses ir tās, kas saistītas ar serbu-turku karu. Tam veltīti vairāki teksti. Joprojām blakus mācītājiem izsmieti tautiskās idejas izmantotāji, piemēram, dzejoli «Padoms».

Satīras bultas ķer arī Latviešu draugu biedrību. Tur ironizēts, ka mācītāju grupa, kas pulcējusies Latviešu draugu biedrībā, dažkārt analfabētiski spriež par latviešu valodu:

«Vārdus cilādams, taustīdams un šā un tā salīkdams, esmu atradis, ka Latviešu valodā vēl daudz vārdu trūkst, bet arī, ka mums daži pavīsam nevajadzīgi ir, kā to arī Zēēvaldt kungs liecinās. Bet tas visnevajadzīgākais vārds Latviešu valodā ir tas vārds «vispārīgs». Ne vajadzīgs viņš ir tādēļ, ka Latviešiem nekas vispārīgs neder, jo viņi nemaz nav vēl tik tāļ attīstījušies un pēc savas dabas ar nekad neattīstīsies, ka tiem varētu atvēlēēt kaut ko vispārīgu darīt. Kam viņiem vajadzīgs vispārīgu dziedāšanas svētku, vispārīgu skolotāju, zemkopju un citu sapulču, diezgan, ka viņiem pagasta un krogus sapulces ir.»

Nepārprotams un mērķtiecīgs ir arī dzejolītis «Ikkatram pazīstams noslēpums»:

*Kāds pulciņš melnā ādā
No seniem laikiem ģādā,
Ka Latvjiem labi ietu —
No gaismas projām skrietu.
Bet — lika drusku pagaidīt!*

Ceturtais sējums liecina, ka «Dunduri» nav ne nobaidīti, ne apsīkuši, viņi varētu žirgti turpināt savu lidojumu, ja apstākļi nebūtu tik nelabvēlīgi.

Par «Dunduru» almanahu nozīmību liecina kāds īpatnējs fakts. Rainim un P. Stučkam kā Pēterburgas universitātes studentiem, bez šaubām, bija zināma Ausekļa un P. Gūtmaņa grupas darbība, un «Dunduru» almanahs

kļuva par ierosinājumu. 1888. g. tūlīt pēc Pēterburgas universitātes beigšanas Rainis un P. Stučka Rīgā publicē studentu gados sarakstīto humoristiski satirisko rakstu krājumu «Mazie Dunduri». Ievadā teikts:

«Dunduri bij drusciņ likušies nosnausties un aizsnaudušies pie 10 gadiem. (...)»

Jo ilgāk Dunduri snauda, jo naigāk viņi tagad pie darba ķersies. Viņi grib sākt biežāk tautās staigāt, un, ja tik miļie latvieši Dundurus tāpat miļos, kā Dunduri viņus, tad solāmieš sērstu nākt latvju sētās, cik bieži spējams, līdz ar katru jaunu mēnesi.»

No sacītā redzams, ka autori «Mazos Dundurus» grib izvērst par mēnešrakstu, t. i., žurnālu. Taču šis nodoms nerealizējās, jo kā Raini, tā Stučku Latvijā gaida jauni sarežģīti uzdevumi.

Pēterburgas «Dunduru» almanahi bija izdevumi, kuros vēl konkrēti turpinātas jaunlatviešu idejas un pielietoti jaunlatviešu izdevumu satiriskie tēli. Interesanti ieklausīties, ko 1887. g. Kr. Valdemārs saka, sastādot «Pēterburgas Avīzēm» veltīto piemiņas krājumu. Viņš vērtē tā laika jaunlatviešu darbību, kad pats ir šīs kustības vadītājs. Kr. Valdemārs ir atturīgs jaunlatviešu vērtētājs un neformulē jaunlatviešu lielo nozīmi latviešu sabiedriskās domas attīstībā. Grāmatas ievadā Kr. Valdemārs, starp citu, raksta:

«Slavenais vācu dziesminieks Šillers kādā vietā saka, ka rakstnieku dažreiz nevar vis pazīt no tam, ko viņš teic un raksta, bet no tam, ko viņš neteic un neraksta. Šis vārds itin kā zīmējas uz «Pēterburgas Avīzēm». Šai lapai bij tas īpašs un sūrs liktens daudz svarīgas lietas neteikt, lai gan lasītāji ilgodamies gaidīja, ka par tām runās. (...) Kas tagad lasa franču rakstnieka Voltēra un Ruso pazīstamos rakstus, tas mēdz brīnīties, kā šie raksti, kur nekas īpaši jauns nav teikts, iespēja 18. gadu simtenī tik stipri iesildīt lasītāju garus, ne vien visā Francijā, bet pa daļai ar citur Eiropā. Nevaru liegt, ka arī mūsu dārgais Garlibs Merķelis, kā tas pats izsaka, caur Voltēra un Ruso rakstiem tapa uzskubināts tik dedzīgi, tik karsti aizstāvēt latviešu un igauņu brīvību un tiesības. Un tagad, — kāds brinums! — var lasīt Voltēru un Ruso aukstām asinīm un tur atrast diezgan vainu un vāju domu, bet it maz ko jaunu. Ja nu tas tā var notikt ar tik slaveniem varoņiem, kādi bija minētie franču rakstnieki, ko tad lai gaidām no tādiem niecīgiem rakstniekiem, kādi strādāja «Pēterburgas Avīzēs». Lieta ir tā, ka dažas cilvēcībai pie viņas attīstības ļoti svarīgas un derīgas domas, reiz izteiktas, paliek gandrīz par visas tautas īpašumu it isā laikā, tā ka drīz jau tūkstoši runā un domā tāpat, kā iesākumā runājuši, vai tikai viens pats, vai pāris cilvēku.»

III. LATVIEŠU ŽURNĀLISTIKA 19. GS. OTRAJĀ PUSĒ

Jaunlatviešu darbības aktīvais posms nav ilgs, tie ir piecdesmitie un daļēji sešdesmitie gadi, ar izskaņu septiņdesmito gadu sākumā. Kapitālismam attīstoties, par nediferencētu sabiedrību, kāda bija latvieši feodālisma laikā, vairs runāt nevar. Formējas kapitālistiskai sistēmai raksturīgās šķiras — buržuāzija, proletariāts un sīkburžuāzija. Sešdesmito gadu beigās iezīmējas pirmie soļi uz nākamajiem raksturīgiem notikumiem.

Septiņdesmitajos gados kapitālisma attīstības rezultātā zūd galvenās pretrīnības starp mantīgām latviešu un vācu aprindām pilsētās, latviešu kapitāls sāk piedalīties kopējā kapitālistiskajā saimniecībā. Latviešu un vācu kapitālisti top par viena darijuma kontrahentiem vārda visplašākajā nozīmē, tomēr savas privilēģijas vācu aprindas notur.

Vienlaikus ar latviešu mantīgā slāņa izveidošanos un nacionālās pašapziņas aktivizēšanos latviešu sabiedrībā centrā izvirzās jautājumi par nacionālās preses tālāku attīstību un biedrošanās iespējamībām. Latviešu draugu biedrība dažkārt vairāk pretojās latviešu nacionālās pašapziņas izpausmēm nekā veicināja tās.

Visaktīvāk pirmo latviešu biedrību centās nodibināt B. Dīriķis, K. Biezbārdis un J. Caunītis. Cauriem vakariem strīdoties, 1861. g. viņi sastāda jaunas latviešu biedrības statūtus. So biedrību ierosina nosaukt par Latviešu literārisko biedrību. Cenšanās bija velta, ģenerālgubernators Līvens paziņoja, ka neesot vajadzības dibināt jaunu biedrību, lai ņemot vien aktīvu daļību Jelgavas biedrībā, t. i., Latviešu draugu biedrībā, kura savukārt apsolīja tos, kas grib dibināt jaunu biedrību, uzņemt bez ierunām savās rindās. Tomēr vairums latviešu sabiedrisko darbinieku uz tādu kompromīsu neielaidās, gaidīja citus laikus.

1867. gadā Igaunijā izcēlās bads. Vācu aprindas nodibināja palīdzības biedrību trūkumcietējiem. Šī biedrība bija bez Pēterburgas juridiskas sankcijas, tikai guberņas apmērā ar centru Tērbatā. Drīz nodibinās arī latviešu «Palīdzības biedrība trūkumciedzamiem igauņiem». Šīs lokālās biedrības darbinieki prata izvērst samērā plašu sabiedrisku darbību. Isā pastāvēšanas laikā biedrība paspēja sarīkot 5 priekšlasījumus, 2 koncertus un vienu teātra izrādi — Jaunā Stendera «Žūpu Bērtulis». Sie sarīkojumi liecina par lielu sabiedrisko aktivitāti un par nobriedušu tendenci dibināt latviešu biedrību ar visām juridiskām tiesībām.

Kamēr paspēja savākt kaut kādus līdzekļus, bads Igaunijā jau bija beidzies, bet no šīs biedrības izveidojās Latviešu labdarības biedrība, kas darbojās paralēli Rīgas Latviešu biedrībai un pastāvēja ilgus gadus. Līdztekus ģenerālgubernatora apstiprinātai biedrībai trūkumcietējiem sabiedriskie darbinieki organizēja citu, plašāku biedrību. R. Tomsona vadībā izstrādāja iecerētās biedrības statūtus ar oficiālu nosaukumu «Rīgas

Latviešu biedrība». Statūtus iesniedza ģenerālgubernatoram ar lūgumu nosūtīt uz Pēterburgu apstiprināšanai. Rīgas vadošās latviešu sabiedrības centieni ģenerālgubernatoram vairs neizlikās bīstami, un 1868. g. Pēterburgas instances statūtus apstiprināja.

Pēc «Pēterburgas Avīžu» apstāšanās (1865) B. Dīriķim nebija aizmirsušies viņa centieni nodibināt avīzi Rīgā. Sajā virzienā viņš atkal izvērta intensīvu darbību, un 1868. g. viņam izdodas iegūt koncesiju jaunas avīzes «Baltijas Vēstnesis» izdošanai Rīgā. B. Dīriķis kļuva izdevējs un galvenais redaktors. Paralēli tam līdz pat 1877. g. viņš joprojām strādāja Vidzemes kamerālpalātā. Postenis kamerālpalātā palīdzēja iegūt koncesiju.

1868. g. iznāk «Baltijas Vēstneša» paraugnumurs, kurā ir paziņojums, ka Rīgas Latviešu biedrības statūti apstiprināti. Tam, ka paraugnumurā tiek publicēts ziņojums par biedrības statūtu apstiprināšanu, nav gadījuma raksturs. Kā avīze, tā biedrība ir hofrāta (zemākā ierēdņa tituls) Bernharda Dīriķa un viņa domu biedru ilggadīgs lolojums. Un gluži saprotami, ka B. Dīriķis vienlaikus ir avīzes redaktors un biedrības priekšnieks, arī sabiedriskā politika līdz ar to ir vienāda kā avīzei, tā biedrībai. Un Rīgas Latviešu biedrība «Baltijas Vēstnesim» ir sabiedriski politiska bāze. Daži autori pat uzskata, ka «Baltijas Vēstnesis» ir biedrības oficiozs.

«Baltijas Vēstnesis»

(1868—1906)

«Baltijas Vēstneša» paraugnumurs iznāk 1868. gada 25. oktobrī. Laikraksts regulāri sāk iznākt ar 1869. gada 1. janvāri, sākumā divas reizes nedēļā, bet ar 1870. gadu reizi nedēļā. «Baltijas Vēstnesim» ir arī vairāki pielikumi: 1878.—1880. g. satīrisks pielikums «Zobugals», 1872. g. pārdēvēts par «Šis un Tas», no 1885. g. līdz avīzes slēgšanai literārs pielikums ar dažādiem nosaukumiem.

1880. gadā notiek avīzes reorganizācija, un tā iznāk kā dienas avīze — 6 reizes nedēļā.

«Baltijas Vēstnesim» sākumā nav tautā sevišķi liela uzticība, tādēļ avīze no izdošanas divas reizes nedēļā pāriet uz vienu reizi. Tikai pamazām «Baltijas Vēstneša» prestižs sabiedrībā pieaug, tas izskaidrojams ar to, ka jaunlatviešu idejas un citu autoru progresīvas domas dažkārt izpaužas atsevišķos rakstos. Kr. Valdemārs publicē apcerējumu «Par kuģošanas amata vērtību», Kronvalda Atis rakstu par skolotāju konferenci 1869. gadā «Divi svētku dienas Turaidā». Šie raksti pauž Kronvalda uzskatus par latviešu valodas mācīšanu skolās.

Ipatnējs ir plašais Kronvalda raksts «Rudens nāk, rudens nāk». Neieskatoties dziļāk, šķiet, ka autors tikai apjūsma rudens ainavas, taču, vēriņāk ielūkojoties, redzams, ka raksta pamatnolūks parādīt latviešu valodas iespējas veidot liriskas, emocionālas dabas ainas.

Redaktors B. Dīriķis kopā ar R. Tomsonu publicē plašāku rakstu par Garlību Merķeli. Avīzē publicējas visi tā laika redzamākie dzejnieki un rakstnieki: A. Pumpurs, Auseklis, Kaudzītes Matīss, Fr. Brīvzemnieks, Vensku Edvards u. c. Šajos darbos izpaužas tipiskas tautiskā romantisma īpašības, vēlākos gados tautiskais romantisms pāriet pseidotautiskā romantismā ar J. Lautenbahu-Jūsmiņu priekšgalā.

«Baltijas Vēstnesī» nopietnāk veidojas arī latviešu literatūras kritika. 1874. g. avīzē publicēts raksts «Dzejas nodaļa mūsu laika rakstos 1873. gadā». Tajā Kaudzītes Matīss raksturo visus 1873. gadā «Baltijas

Baltijas vēstnesis.

Baltijas vēstnesis iznāk reizi nedēļā, ceturtdienā, un maksā:

par gadu	2 rubļi — kas, ar nosūtītāju	2 rubļi 25 kop.
par pusgadu	1 „ 10 „	1 „ 25 „
par triju mēnešiem	60 „	75 „

Preceļa un sūtījuma atņemamā Pēterburgā cet. Nr. 69 (Starp Zamorin-ela un Djeļajeva).

N. 3.

Ceturtdēna, tal 21. janvārī.

1871.

Laikraksta «Baltijas Vēstnesis» tituls

Vēstnesī», «Mājas Viesī» un «Latviešu Avīzēs» publicētos dzejoļus. Lietišķi novērtēts katrs dzejolis; tas liecina ne tikai par kritiķa rūpību un pacietību, bet arī par literārām zināšanām. Plašā apcerējuma ievaddaļā Kaudzītes Matīss formulē literatūras kritikas uzdevumus:

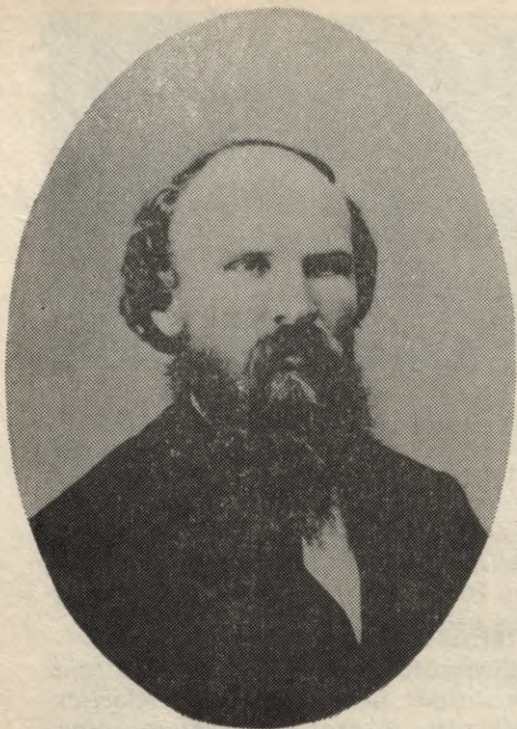
«Kritika ir katra strādnieka uzticamākā padomniece un vadītāja. Viņa nedrīkst pa likumainiem ceļiem staigāt, nedrīkst nedz draudzēties, nedz nīsties, nedz glaimot, nedz pelt, nedz iekārot, nedz skaust; viņai nav jāpazīst arī žēlastība un līdzcietība. Īsi sakot: kritikai vajag būt prāta, bet ne sirds auglim. Tāpēc tad kritika nedrīkst daudz par darba krietnību priecāties, bet tai nākas vairāk viņa nekrietnības uzrādīt. Tik krietnība spēj kritikas priekšā pastāvēt.»

Rakstniekiem, kurus varētu par visas gaismotas pasaules stūrētājiem dēvēt, vajadzētu uz katra soļa kritikas līdzī sūtiļ, jo nevienam no viņiem nepārbaudītam nav tiesības uz tā lielā cilvēcības kuģa kāpt, un tāpēc tad jārauga, ka arī paši pārbaudītāji būtu pārbaudīti.»

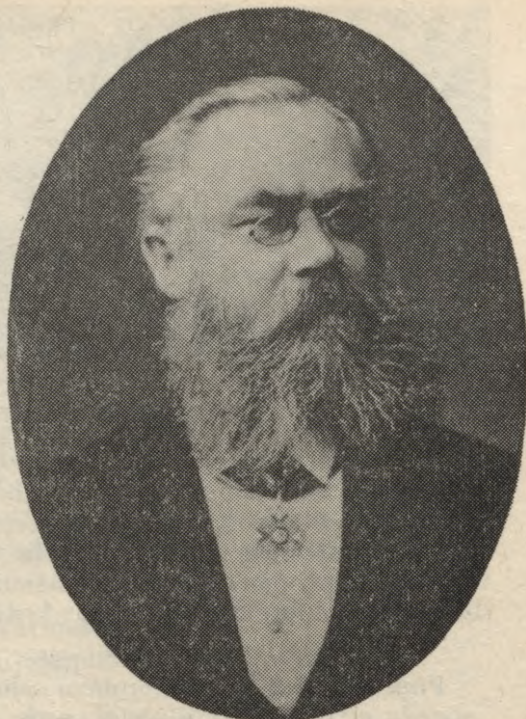
Šie vārdi, kas teikti vairāk nekā pirms simts gadiem, šķiet laika gaitā diemžēl izplēnējuši, un reti kad tos atceras un praksē piemēro. Ar pirmo plašāko literatūras kritiku iesākās arī polemika. Tā Auseklis konstatē, ka Kaudzītes Matīsa apcerējumā ir dažas kļūdas. Kaudzītes Matīss nav ar šiem iebildumiem mierā un savukārt ieblīst pret Ausekļa iebildumiem.

Latviešu literatūras kritikā ilgus gadus ir tendence — katru pārmetumu atspēkot. Ja avīze vai žurnāls nevar visus **par** un **pret** nopublicēt, tad ņem palīgā brošūras. Nepietiek ar to vien, ka rakstnieks strīdas ar rakstnieku, bet katram rakstniekam ir savi draugi, tie metas palīgā ar rakstiem periodiskā presē vai brošūrās. Bez šiem personīgiem ķīviņiem 19. gs. pēdējā ceturksnī sākas nebeidzami literāri strīdi, kuru estētiskie principi pamatojas atšķirīgos sabiedriski politiskos uzskatos. Blakus nopietnām kritikas sadursmēm put arī pelavu mākoņi.

«Baltijas Vēstneša» sākuma periods, īpaši pielikums «Zobugals», nepatīk «Latviešu Avīzēm» un kompānijai ap tām. Neskatoties uz B. Dīriķa mēģinājumiem lavierēt, viņu tomēr uz laiku izslēdza no Latviešu draugu biedrības. Šajās nesaskaņās zināma loma arī tam, ka, pieaugot «Baltijas Vēstneša» abonētu skaitam, samazinās «Latviešu Avīžu» abonētāji. Un tais laikos reti kāds, īpaši laucinieks, šķiedis naudu, pasūtot divas avīzes. Kaut arī B. Dīriķa galvenā rakstura īpašība bija lavierēšana un kompro-



Atis Kronvalds



Bernhards Dīriķis

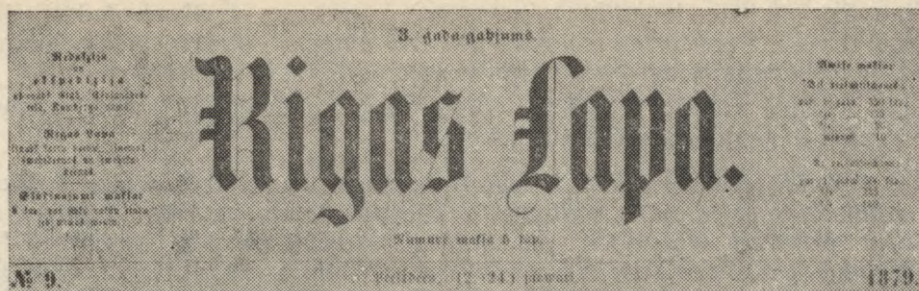
misu meklēšana, nesaskaņas ar «Latviešu Avīzēm» un Latviešu draugu biedrību nebija vienīgā viņa sabiedriskā sadursme. Septiņdesmito gadu sākumā Rīgas Latviešu biedrībā jeb «māmuļā» izcēlās lielas nesaskaņas, kurās galvenā loma bija B. Dīriķim un viņa avīzei. Pēc pirmās draudzīgās sadzīvošanās biedrībā radās konflikts, biedrības biedri dalījās divās daļās — saimniecības vīros un literātos. Saimniecības vīri bija «naudas maiši», kuri aizdeva naudu, galvenokārt nama būvei, tādēļ tie uzskatīja sevi par biedrības pilāriem. Pie tā saucamās rakstnieku grupas piederēja inteliģence: literāti, žurnālisti, advokāti u. c. Šo grupu vadīja B. Dīriķis. Kad viņš «Baltijas Vēstnesī» sāka apgaismot savus ieskatus, viņu izslēdza no runas vīriem.

Šie biedrības krīzes apstākļi pamudināja B. Dīriķi padomāt par avīzes likteni. Viņš veica īpatnējus organizatoriskus pasākumus un līdztekus «Baltijas Vēstnesim» sāka izdot avīzi «Rīgas Lapa».

«Rīgas Lapa»

(1877—1880)

«Rīgas Lapa» ir pirmā latviešu dienas avīze, sāk iznākt 1877. g. Tā kā B. Dīriķim nebija iespējams reizē rediģēt divas avīzes un dienas avīze prasa intensīvu ikdienas darbu, tad viņš par faktisko redaktoru «Rīgas Lapai» aicina jauno juristu Frici Veinbergu (1844—1924). Fr. Veinbergs vēlāk izveidojas par visreakcionārāko latviešu sabiedrisko darbinieku un avīžnieku.



Laikraksts «Rīgas Lapa»

Lai kā Veinbergs pūlējās ar lētām dienas ziņām, «Rīgas Lapai» tomēr panākumu nav. 1880. gadā nodibina akciju sabiedrību «B. Dīriķis un biedri». Tās pirmie locekļi: B. Dīriķis, A. Vēbers, K. Kalniņš un K. Bergs. Šīs akciju sabiedrības īpašumā pāriet «Baltijas Vēstnesis», «Rīgas Lapa» un «Balss». Akciju sabiedrība no «Rīgas Lapas» atsakās, tās izdošanu ar 1880. g. 1. jūliju pārtrauc. «Baltijas Vēstnesi» nolemj izdot kā dienas avīzi, bet «Balsi», kas līdz tam iznāca divas reizes nedēļā, izdot reizi nedēļā.

«Baltijas Vēstnesis», pieaugot sabiedriskām pretišķībām, arvien jūtāmāk nostājas konservatīvās pozīcijās.

19. gadsimta pēdējā ceturksnī «Baltijas Vēstnesis» kopā ar «Latviešu Avīzēm» un «Balsi» pārstāv latviešu preses konservatīvo spārnu. Rainis «Apdziedāšanās dziesmās» šai kompānijai veltīja dzejoli:

*Veci ļaudis brīnījās:
Gāguļ karš — bābu karš?
Baltais vecis karā gāja,
Trijas bābas līdzās veda:
Māsa brēca, Līze ķērcā,
Mamā muti plakšķināja.*

Tā laika lasītājam bija skaidrs, kas ir šīs trīs «bābas»: laikraksts «Balss», mācītāju lapa «Latviešu Avīzes» un «Rigische Zeitung», bet «baltais vecis» — «Baltijas Vēstnesis».

Kad sāk iznākt «Dienas Lapa», tad «Baltijas Vēstnesim» izraisās liela preses sadursme, kurā iesaistās plaša sabiedrība. It sevišķi tad, kad «Dienas Lapa» kļūst par marksisma un sociāldemokrātisku ideju propagandētāju.

Pēc B. Dīriķa nāves (1892) par «Baltijas Vēstneša» redaktoru kļūst A. Vēbers un redīgē avīzi līdz 1895. gadam. Pēc tam blakus A. Vēberam kā līdzredaktors nāk N. Puriņš (arī dzejnieks un dramaturgs, ar pseidonīmu Puriņu Klāvs), kas līdz tam strādā avīzē par ārzemju nodaļas vadītāju.

Latvijas politisko, ekonomisko un sabiedrisko dzīvi satricināja un pārveidoja 1905.—1907. g. revolūcija Krievijā.

Par revolucionāriem notikumiem Latvijā ilgu laiku buržuāziskā prese neziņoja ne vārda. Pirmās ziņas «Baltijas Vēstnesī» ir par notikumiem Pēterburgā. Sākot ar 8. janvāri, publicēti pirmie ziņojumi par streikiem Pēterburgā. Laikrakstā ziņots, ka 7. janvārī Pēterburgas pilsētas priekšnieks aizliedz visas sapulces un gājienus, bridinot, ka drūzmas un nekārtības tiks novērstas ar stingriem līdzekļiem. Blakus arī paziņojums, ka

7. janvārī sāk streikot 174 fabrikas un rūpnīcas, streikos piedalījušies 92 859 cilvēki. Pēterburgā neiznāk neviena avīze, jo streiko visas tipogrāfijas. Pēterburgas telegrāfa aģentūras biļetenus izplata rokrakstā.

11. janvāra numurā «Baltijas Vēstnesis», nepievienojot īpašus komentārus, ziņo par notikumiem Pēterburgā:

«Strādnieku aprindās bij izplatītas baumas un rakstiski uzaicinājumi sapulcēties 9. janvārī, pulksten 2 pēc pusdienas uz Pils laukuma un caur priesteri Gaponu pasniegt Keizara Majestātei lūgumu par strādnieku vajadzībām. Sinis uzaicinājumos nebija ievietoti politiski prasījumi, un lielākā daļa strādnieku tika maldināti par sapulcēšanās mērķi uz Pils laukuma. Priestera Gapona fanātiskais sprediķis, kuru viņš turēja, aizmirsdams sava amata svēto pienākumu, un noziedzīga aģitācija no ļaunvēlīgu ļaužu puses uztrauca strādniekus tiktāl, ka viņi 9. janvārī sāka milzīgos baros plūst uz pilsētas centru. Dažās vietās starp ļaudīm un kareivjiem iznāca asiņainas sadursmes. (..)»

Šodien pienākusi telegramma ziņo pēc «Valdības Vēstneša», ka 9. janvārī krituši 96 un ievainoti 333.»

Kaut arī šo ziņojumu «Baltijas Vēstneša» redakcija īpaši nekomentē, taču no faktu snieguma veida secināms, ka avīze ir nelabvēlīgi noskaņota pret strādnieku rīcību.

12. janvārī avīze ziņo, ka streiki sākušies arī Maskavā, Viļņā un Kauņā, par notikumiem Rīgā pagaidām ne vārda. Bet, ka Rīgā nebūt nav mierīgi, liecina tas, ka «Baltijas Vēstnesis» neiznāk no 12. līdz 17. janvārim. 18. janvāra numurā tikai īss lakonisks ziņojums:

«Trešdien, 12. janvārī darbi mūsu drukātavā nostājās. (..) No 13. līdz 17. janvārim mūsu kantoris bija slēgts, un «Baltijas Vēstnesis» neiznāca.»

Bet, kā zināms, tieši šajā laikā — 13. janvārī Rīgā notika masu demonstrācija un apšāva strādniekus Kārļa ielā (tagadējā 13. janvāra ielā) un pie Daugavas. Demonstrācijas laikā «Baltijas Vēstneša» redakcijai izsita logus.

Tikai 19. janvāra numurā laikraksts ievietoja oficiālu ziņojumu, kurā no policijas viedokļa samērā sīki ziņots par notikumiem 13. janvārī. Galvenā notikumu norise attēlota šādi:

«Pie demonstratīvajiem gājējiem piedalījās arī sievietes un studenti. No manifestantiem apcietināja 121 personu. Daudz vietās nemiernieku policeja un kara spēks izgaiņāja. Ap pulksten 2 dienā viņi demonstrēja pa Iekšrīgu un apturēja visas drukātavas, kurās darbi bija jānobeidz, un tāpēc arī avīzes nevarēja iznākt vairākas dienas. No Iekšrīgas ļaužu bars gāja uz Maskavas Ārīgu, kur daudz fabrikas, to starpā arī Kuzņecova fabrika, apturēja darbus. Savienojušies ar šo fabriku strādniekiem, nemiernieki griezās ap pulksten 5 pievakarē uz pilsētu atpakaļ. Pie dzelzceļa tilta viņiem unteroficieru mācības bataljona puskompānija aizkrustoja ceļu. Ļaužu pulkā sauca: «Uz priekšu!», lai gan policejas ierēdņi uzaicināja ļaudis izklīst. Kāds students piepeši kļiedza: «Atpakaļ! Škrieniet augšā pār tiltu!», un tūlīt arī kāds ļaužu pulks gāzās augšā pār tiltu uz priekšu. (..) Pa tam bija piesteigusies vēl viena puskompānija, kura aizkrustoja ceļu pūlim, kas uz Kungu ielu spraucās.»

Še nemiernieki saņēma kareivjus ar šāvieniem. Kad šās otrās pus-kompānijas komandieris redzēja pirmo puskompāniju no nemierniekiem ielenktu, arī viņš pavēlēja šaut. Ļaudis bēga no šāvieniem uz visām pusēm un izklīda drīz vien pavisam. Ciņas vietā atrada 22 kritušos, to starpā 2 sievietes, un 60 ievainotos, no kuriem dažus aizveda pilsētas slimnīcā. Bez tam pristava palīgs Biļevs tika ievainots tik grūti, ka viņš nomira, tiklīdz bij aizvests uz slimnīcu. No apakškareivjiem 8 bija ievainoti, no kuriem 5 aizveda slimnīcā, kur no tiem viens nomira. No ievainotiem privātiem ļaudīm nomira 12. 7 ievainotus studentus aizveda uz Sarkanā Krusta slimnīcu, no kuriem 3 nomiruši. Pārējie 4 ir Izraēls Gribovs, Osips Soboļevskis, Antons Austriņš (! — A. G.) un Pēters Ozoliņš.»

(Faktiski nogalināti tika 70 demonstranti un apmēram 200 smagi ievainoti.)

«Baltijas Vēstnesis» šai laikā neko neziņoja par zemnieku nemieriem. Tikai 15. martā Vidzemes gubernators savā rīkojumā norāda, ka:

«Pēdējā laikā laukstrādnieki un batraki griezušies pie muižu īpašniekiem un saimniekiem ar dažādām prasībām un draudiem, ja neizpildīsot viņu prasījumus, tad lietošot varu pie dzīvības un īpašuma. Reizē ar to dažos guberņas apvidos notikušas lielas nekārtības.»

Tā kā avīzei nav iespējams noklusēt gubernatoru pavēles, tad tikai tādā ceļā 8. aprīli no Vidzemes un Kurzemes gubernatoru pavēlēm ir zināms par zemnieku nemieriem Igaunijā, Vidzemē un Kurzemē. Sprotams, pavēlēs izziņots brīdinājums un soda apmēri par piedalīšanos nemieros.

1905. g. vasarā notiek vairāki baznīcu nemieri. Par tiem «Baltijas Vēstnesis» ziņo samērā bieži, bet vienmēr tikai kā pārrakstījumus no vācu avīzēm, tā tiek ziņoti tikai fakti bez kādiem īpašiem komentāriem. Kādā stilā šie ziņojumi avīzē ievietoti, redzam no publikācijas 17. maijā:

«Vistrakāki gājis 8. maijā Lazdonē. Jau pa sprediķa laiku baznīcā bijis nomanāms kā uztraukums. Kad beigas dziesma bijusi dziedama, kāds pūlis trokšņotāju sākuši dziedāt dumpīgas dziesmas, kuras ērgelnieks, ar pilnām ērgelēm spēlēdams, gribējis pārņemt. Bet nekārtībnieki norāvuši ērgelnieku un plēšu minēju no ērgelēm. Mācītājs ienācis baznīcā un cieši lūdzis netraucēt dievkalpošanu, bet nav uzklauts, tā ka viņam bijis jāiet atpakaļ ģērbkambarī. Pa tām starpām kāds virietis ar sarkanu viepli (masku) uzkāpis kancelē un turējis dumpīgu runu, pēc kuras atskanējuši skaļi piekrišanas saucieni. Vēlāk piespie-duši mācītāju iznākt pie baznīcas durvīm, ar varu piespiezdami ņemt sarkanu karodziņu rokā un iet viņiem līdzī. Pie mežiņa, mācītāju muižas tuvumā, mācītāju palaiduši vaļā, jo tam bijis viens pāris jālaulā un pēc tam mironis jāglabā. No turienes nemiernieki devušies uz Praulenes pagasta namu, ko izdauzījuši; pagasta skriveris bijis izbēdzis. Tad gājuši uz Praulenes muižu...»

Sakarā ar daudziem baznīcu nemieriem konsistorija tās slēdza, pārtraucot dievkalpojumu, aprādot, ka baznīcas varēs turpināt savu darbību tikai tad, kad draudze atbildēs par nekārtībām un novērsīs tās.

Oktobra vidū pieņemams streiku kustība. Visā Krievijā sāk streikot dzelzceļnieki. 12. oktobrī vispārējam dzelzceļnieku streikam pievienojas Latvijas dzelzceļnieki. 15. oktobrī Rīgā tika izsludināts ģenerālstreiks. Sakarā ar to 17. un 18. oktobrī «Baltijas Vēstnesis» neiznāk. Tādējādi tikai 19. oktobra numurā redakcijai izdevās avīzē ievietot cara manifestu:

«Jucekļi un nemieri galvas pilsētās un daudz Mūsu valsts vietās pilda Mūsu sirdi ar lielām un grūtām skumjām. (..) Lielais Keizariskā dienesta apzvērējums Mums pavēl ar visiem prāta un Mūsu varas spēkiem censties ātri izbeigt priekš valsts tik kaitīgus jucekļus. (..)»

Mēs uzdodam valdībai to pienākumu izpildīt mūsu nelokāmu gribu un 1) iedzīvotājiem dot nesatricināmus pilsonīgas brīvības pamatus, dibinājoties uz faktiskiem personas, apziņas, vārda, sapulču un sabiedrību brīvības principiem, 2) (..) līdz Valsts domes saukšanai, arī tās iedzīvotāju šķiras aicināt pie dalības pie Valsts domes, kuras tagad pilnīgi bez vēlēšanas tiesībām, pie kam vispārīgas vēlēšanas tiesības principam jaunā nosakāmā likumu došanas kārtībā dodama tālāka attīstīšanās un 3) nolikt par nesatricināmiem noteikumiem, ka neviens likums nevar dabūt likumisku spēku bez Valsts domes atļaujas un ka no tautas izvēlētiem vīriem nodrošināma iespēja, ka viņiem ņemama dalība pie uzraudzības vai no Mums ieceltās iestādes darbojas likumīgi.

Mēs uzaicinām visas Krievijas uzticamos dēlus, iedomājoties savu pienākumu pret tēviju, palīdzēt pie šo nedzirdēto nekārtību apklusināšanas un ar Mums pielikt visus savus spēkus pie miera un klusuma nodibināšanas tēvijas ārēs.»

Manifesta abstraktais raksturs un ķeizara solījumi tautā neradīja uzticību, un streiki un nemieri turpinājās.

Preses virsvalde paskaidroja, ka tiks publicēti jauni preses likumi, bet līdz tam jāvadās no tiem kriminālkodeksa pantiem, kas attiecas uz presi. «Baltijas Vēstneša» 29. novembra numurā publicēti jaunie preses pagaidu noteikumi, kurus apstiprina Visaugstākā pavēlniecība un uzdod senātam tos izpildīt. Tātad tie iegūst likuma spēku:

«Iepriekšējā cenzūre, kurai līdz šim bija padota visa Krievijas prese, ar šo jauno likumu atcelta tiklab priekš pasaulīgās kā garīgās preses. Tāpat atcelti visi līdzšinējie noteikumi par administratīviem sodiem un par kaucijas naudām, kas maksājamas laikrakstu izdošanas ziņā. Turpmāk laikrakstus varēs sodīt tikai tiesas ceļā.»

Tātad tiek atcelta koncesiju sistēma — nav vairs vajadzīga iepriekšēja atļauja preses izdevuma izdošanai, tajā vietā tiek ieviesta reģistrācijas sistēma:

«.. jāpaziņo pienācīgai iestādei, ka grib izdot tādu un tādu laikrakstu, kas iznāks tādā un tādā drukātavā — un vēlākais pēc divām nedēļām, pie nekrievu izdevumiem vēlākais pēc 2 mēnešiem jādabon atļaujas apliecība.

Laikraksta atbildīgais redaktors var būt katrs Krievijas pavalstnieks, kas sasniedzis 25 gadu vecumu un bauda vispārīgas pilsoņu tiesības.»

Iepriekšējās cenzūras vietā likums ievieš pēciespiešanas cenzūru:

«Pie laikraksta drukāšanas pie katra jauniznākuša numura, tiklīdz to no drukātavas laiž laukā, jānosūta zināms skaits eksemplāru vietējam preses lietu pārzinātājam. Uz šās personas nolēmumu var atsevišķus laikraksta numurus konfiscēt, pie tam vainīgos saucot pie likumīgas atbildības.

Nolēmums par kāda laikraksta arestēšanu tālīn paziņojams pienācīgai tiesu iestādei, kurai savā nākošā rīcības sēdē lieta jāskata

caurt. Aresta apstiprināšanas gadījumā viņai tiesība laikraksta izdošanu apturēt līdz tiesas spriedumam. Tiesa var nodot arī spriedumu, ka laikraksts pavisam apturams.»

24. novembra preses likumam bija liela nozīme tālākā Latvijas preses vēsturiskā gaitā. Koncesijas sistēmas atcelšanai ir divi atšķirīgi rezultāti: tā paver ceļu periodisko izdevumu izdošanai, un Latvijā arī sākās periodisko izdevumu plūdi. Var iznākt tādi izdevumi, kurus agrāk izdot nebija iespējams, piemēram, humoristiski satīriski izdevumi, jo tiem koncesijas vispār netika izdotas. Tomēr pirmsiespiešanas cenzūras atcelšana un soda cenzūras ieviešana pavēra ceļu plašam preses teroram, jo katru brīdi varēja pārtraukt preses izdevuma iznākšanu, to slēgt un atbildīgo redaktoru nodot tiesai. Tas arī tika plašā mērā realizēts. Latviešu preses izdevumi samaksāja tūkstošiem rubļu naudas sodu, un atbildīgie redaktori regulāri dabūja izciest cietuma sodus.

Kā miertiesas, tā apgabaltiesas strādāja, kā tautā saka, atlocītām piedurknēm.

Saprotams, no manifesta deklarētās preses brīvības pēc jaunā preses likuma vairs nekas pāri nepalika.

«Baltijas Vēstnesis» savu mūžu beidz atbilstoši jaunajam preses likumam. 1906. g. 14. februārī avīzē «Balss» publicēts paziņojums:

«Baltijas Vēstnesis» uz ģenerālgubernatora pavēli pa kara stāvokļa laiku apturēts, tāpēc ka «iespiedis veselu rindu nepatiesu un ļoti tendenciozu ziņu par soda ekspedīciju darbību». «Balt. Vēstneša» abonentiem piesūtīsim «Balsi», kura tagad iznāks ikdienas.

Administrācija.»

Bet tieši pēc gada «Balsi» piemeklē tāds pats liktenis kā «Baltijas Vēstnesi».

Pie tendenciozām ziņām acimredzot pieskaitāmi tāda veida raksti, kā, piemēram, «Nevainīgi upuri»:

«Jauns gads pienācis. Līdz ar to Baltiju piemeklējis briesmīgs liktenis. Posts un briesmas staigā pa visu zemi un nenovēršami iegriežas katrā mājā. Krīt cilvēku upuri bez skaita, notiek milzu zaudējumi pie mantas un tikumības. Ļaudis neaprakstāmās izbailēs: veselas ģimenes bēg mežos, kur nereti nosalst bērni, izved no mājām gaļu, aprok to mežos, kur tā samaitājas. Mājas nodeg ar visu labību un inventāru, kas tajās atrodas. Baltijas kultūra ātriem soļiem slid uz leju.

Galvenais tas, ka pa lielai daļai cieš nevainīgi ļaudis. Tā, piem., jauno ricības komiteju locekļus saņem un dažreiz nošauj. (. .)

Tā kā gandrīz nekādas izmeklēšanas nenotiek, tad personīgi ienaidnieki uzdod visus tos, kuri kaut kā tiem nepatīk, par revolucionāriem un sociālistu vadoņiem, lai zaldāti pēdējos arestētu, Bēdīgu lomu spēlē pagasta skrīverī. Kad bija jaunas vēlēšanas, tad tie, baidīdamies zaudēt vietu, pārgāja uz jauno pusi, tagad, redzēdami, ka reakcija spēkā, tie piepeši «atsakās» no «jauniem» amatiem un ķeras pie «vainīgo» izzināšanas un uzdošanas. (. .)

Ir zināms, ka vairāki vācu muižnieki, piem., Stāmerienes barons Volfs, atklāti izteikušies pret saviem zemniekiem: ja šiem (muižniekiem) jāpiekāpjas, tad visa zeme tapšot pārvērsta par pelnu kaudzi, agrāk šie nepiekāpšoties, pirms asinis nesmelšoties zābakos. Katrs Baltijas apstākļu pamatīgāks pazinējs zinās, ka Baltijas vācieši zemniekus-latviešus tā apspieduši, ka vairs nebija spēka izturēt. (. .)

Drūmas jūtas pārņem sirdi jaunā gadā, noskatoties uz Baltiju, bet nezaudēsīm cerību uz labāku nākotni.»

m.—j.

«Baltijas Vēstnesis» nekad nav bijusi revolucionāra avīze, pat nevar teikt, ka tā uzrāda īpašas simpātijas 1905. g. revolūcijai. Acīmredzot soda ekspedīcijas šausmu darbi satraukuši redakcijas darbiniekus un tie nevarēja klusēt. Šādi un tamlīdzīgi raksti par soda ekspedīcijas šausmu darbiem nevarētu parādīties iepriekšējās cenzūras laikā.

1906. g. lēmums par «Baltijas Vēstneša» apturēšanu ne jau uz visiem laikiem izbeidz šī laikraksta gaitas. Pēc daudziem gadiem rodas mēģinājums atjaunot «Baltijas Vēstnesi», tas no jauna sāk iznākt 1917. g. un kā konservatīva avīze pastāv līdz 1919. gadam.

«Baltijas Vēstnesim» gadu gaitā tuvs līdzgaitnieks ir laikraksts «Balss», bet šai avīzei ir arī patstāvīga vieta žurnālistikas vēsturē un savs īpatnējs raksturs.

Laikraksts «Balss»

(1878—1907)

«Balss» sāka iznākt 1878. gadā, to izdeva un rediģēja advokāts Aleksandrs Vēbers, viņa literāla pseidonīms Varaidošu Sanders (Aleksandrs saīsināts par Sanderu). Laikraksts iznāk divas reizes nedēļā. Jau septiņdesmitajos gados «Balss» reizē ar «Baltijas Vēstnesi» palielina formātu. 1880. gadā, pēc tam, kad tiek nodibināta akciju sabiedrība «B. Dirīķis un biedri», «Balss» iekļaujas šajā akciju sabiedrībā un iznāk reizi nedēļā.

Jau sākumā starp B. Dirīķi un A. Vēberu pastāv vienošanās, ka «Baltijas Vēstnesis» galvenokārt pievērsīsies Rīgai, bet «Balss» vairāk lauku dzīvei. Šī noruna arvien mazāk tiek ievērota. Politiski sabiedriskā ziņā «Balss» daudz neatšķiras no «Baltijas Vēstneša». Sākumā «Balss» cenšas ieturēties mērenos liberālos toņos, bet deviņdesmitajos gados, kad sākās buržuāziskās sabiedrības un tās preses uzbrukumi «Dienas Lapai» un strādnieku kustībai, «Balss» iesaistās šai cīņā. Tomēr «Balsij» kā nedēļas avīzei sabiedrisku jautājumu risināšanā ir daudz mazākas iespējas nekā dienas avīzei «Baltijas Vēstnesim».

Lai pievilktu lasītājus, «Balss» lielu vērību pievērš dažādiem pielikumiem. Ar 1894. g. ir stāstu pielikums, vienu loksni biezs, kurā publicēti lētas kategorijas vācu autoru darbu tulkojumi. Avīzē latviešu autoru oriģināldarbus A. Vēbers ievieto ar atlasīti (R. Blaumaņa pirmās noveles, Sudrabu Edžus, A. Alunāna, Kr. Valdemāra, Kaudzītes Reiņa (R. Vidzemnieka) u. c. darbus).

Bez tam laikrakstam no 1894. līdz 1905. gadam ir «Zemkopības pielikums» un no 1897. līdz 1906. gadam — «Tirdzniecības un kuģniecības pielikums».

A. Vēbers (1848—1910), pēc tautības vācietis, mūža lielāko daļu saistījis ar latviešu sabiedrību, tās kultūras dzīvi un pats devis nopietnu ieguldījumu tās attīstībā. Dzimis Rucavas apvidū, tēvs mūrnieks. Mācoties Jelgavas ģimnāzijā, viņš nāk tuvākās attiecībās ar Alunānu dzimtu. Pētera Alunāna bibliotēkā A. Vēbers samērā plaši iepazīst latviešu tautas vēsturi, kas viņu aizrauj. Kopā ar latviešu ģimnāzistiem viņš nodibina pulciņu, kur studē latviešu valodu un literatūru. Kaut gan jaunlatviešu kustība šai laikā jau zaudējusi savu nozīmi, A. Vēberu aizrauj dažu bijušo jaunlatviešu darbinieku darbi. Ģimnāziju beidzot, viņš izlaiduma aktā savā svinīgajā runā slavē hercoga Jekaba nopelnus Kurzemes vēsturē un



Laikraksta «Balss» tituls

Kr. Valdemāru kā jūrnieceības popularizētāju Latvijā. «*Jungletten*» tā laika vācu sabiedrībā joprojām skaitījās briesmīgs raksturojums, un jaunais ģimnāzijas absolvents bija uzdrošinājies pieminēt vienu no visbīstamākajiem «*Jungletten*» — Kr. Valdemāru. Šī priekšlasījuma dēļ vien vācu aprindas pret A. Vēberu ir noskaņotas rezervēti. Pēc Jelgavas ģimnāzijas beigšanas A. Vēbers studē Tērbatas Universitātē vēsturi un filoloģiju. Pēterburgā viņš pabeidza nevis aizsāktu vēsturi un filoloģiju, bet juridisko fakultāti. Kā Tērbatā, tā Pēterburgā viņš saistās ar latviešiem, aktīvi līdzdarbojas latviešu žurnālistikā, ir regulārs «Baltijas Vēstneša» līdzstrādnieks un kādu laiku, pārtraucis studijas, ir šīs avīzes redakcijas darbinieks. Pēc studiju beigšanas A. Vēbers pārnāk uz Rīgu un strādā par advokātu, paralēli izvērs darbību Rīgas Latviešu biedrībā, ir runas vīros, kādu laiku vada Teātra komisiju, ilgu laiku ir Zinību komisijas priekšsēdētājs, bez tam ieņem vēl daudz un dažādus amatus organizācijās un ir Rīgas pilsētas domnieks. Gadiem ilgi nav neviena nozīmīgāka notikuma latviešu sabiedrībā, kur pašā redzamākā vietā nebūtu Vēbers (Varaidošu Sanders).

Pēc B. Dīriķa nāves 1892. g. A. Vēberam rodas nesaskaņas ar pārējiem akciju sabiedrības «B. Dīriķis un biedri» biedriem, un 1903. g. viņš pārdod savas akcijas Arvedam Bergam.

Naidīgi noskaņots pret 1905. g. revolūciju, A. Vēbers pārdod savas lauku mājas un pilsētas īpašumus un aizbrauc uz Vāciju. Tur viņš atjauno savu ģimenes vārdu *Wöber* un kļūst par visvācu interešu propagandistu, vairākās brošūrās apgalvodams, ka mazākām tautām (te pieskaitāmi arī latvieši) neesot dabiskas tiesības eksistēt (prūši un poļi). Ar savu rīcību Vācijā A. Vēbers pārvelk svītru sava mūža darbam latviešu sabiedrībā un kultūrā. Lielāku cilvēka traģēdiju grūti iedomāties un arī grūti izskaidrot. Daži autori, kuri labi pazinuši A. Vēbera raksturu, šādu rīcību izskaidro ar to, ka A. Vēbers vienmēr bijis svārstīgs, godkārīgs un centies piemēroties, kur labāk.

A. Vēbers mirst 1910. g., Vācijā tiek kremēts, un pelni atvesti uz Rīgu.

Kļūdams par laikraksta «Balss» izdevēju, Arveds Bergs tai pašā laikā ir arī a/s «Dīriķis un biedri» akcionārs. A. Bergs 1904. gadā par avīzes redaktoru uzaicina pazīstamu sabiedrisko darbinieku Vili Pluti-Olavu (1867—1917).

V. Olavs-Plute pēc Jelgavas ģimnāzijas beigšanas 1888. g. studēja Tērbatā teoloģiju. Fakultāti beidz 1892. g. Strādā par skolotāju un pāris gadus «Pēterburgas Avīžu» (jauno) redakcijā. Žurnālistikā darbojies jau kopš ģimnāzijas gadiem. No 1899. līdz 1904. g. studē Rīgas Politehniskā

institūta komercnodalā. Nodibina Rīgā komercskolu. Aktīvi piedalās Rīgas Latviešu biedrībā, izveidodams tur tā saucamo «liberālo opozīciju», nostājoties pret galēji reakcionārām izpausmēm.

Kad 1906. g. februārī slēdz «Baltijas Vēstnesi», V. Olavs pārorganizē «Balsi» par dienas avīzi. Kā dienas avīzes redaktors V. Olavs to pārveido, un «Balss» kļūst par tā laika latviešu avīžniecības visdaudzpusīgāko un vislabāk organizēto dienas preses izdevumu. Organizē ārzemju telegrammas, seko interesantākām ziņām krievu presē, atsaucas uz redzamākiem notikumiem Latvijā.

Savdabīga ir V. Olava pieeja 1905. g. revolūcijas jautājumiem. Viņš uzskata, ka 1905. g. soda ekspedīcijas darbība pret latviešu zemniekiem ir netaisna un pārāk nežēlīga. Pēc viņa domām, zemnieku neapmierinātības pamatā ir tas, ka, atceļot dzimtbūšanu, zemniekam atņemta zeme un viņš ir spiests par šo zemi iet pārmērīgās muižas klušās vai maksāt augstu renti. Tāpat V. Olavs aizstāv pagasta pašvaldības darbiniekus, kuri bijuši spiesti stāties pagastu priekšgalā 1905. g. revolūcijas laikā, bet soda ekspedīcija uzskata tos par galvenajiem vainīgajiem. «Balsī» ievietots samērā plašs ziņojums par kādu piedzērušos kazaku grupu, kas aplaupījusi un terorizējusi zemniekus.

V. Olavs vairākkārt vērsās pret patronāta tiesībām, t. i., tiesībām muižām iecelt mācītājus. Ārpus V. Olava redzes loka paliek lauku un pilsētas proletariāts.

1906. g. notiek cariskās Krievijas pirmās Valsts domes vēlēšanas. V. Olavs fanātiski tic, ka Valsts dome spēs demokratizēt carisko Krieviju. Šai laikā Valsts domes jautājumi un notikumi Domē ir galvenais avīzes materiāls. V. Olavs ir arī pārliecināts, ka tieši Dome mazinās Baltijas muižnieku varu saimnieciskā un sabiedriskā dzīvē. Atreferējot Domes sēdes, laikrakstam iespējams atspoguļot revolucionārus notikumus. Zīmīgs piemērs ir 1906. g. 23. maijā ievietotā Baltijas interpelācija:

«Baltijas gubernās un Vitebskas gubernas kaimiņu apriņķos pēdējā laikā notikusi acimredzama nelikumīga un patvarīga rīcība no soda ekspedīcijas puses:

1. *Cilvēku nošaušana bez izmeklēšanas un tiesas.* (Tiek nosaukti konkrēti fakti.)

2. *Spīdzināšana un pēršana, uzskaitot līdz 400 cirtienus.* (Tiek nosaukti konkrēti fakti.)

3. *Zemnieku māju un mantas, kā arī sabiedrisku ēku sadedzināšana,* (Tiek nosaukti konkrēti fakti: piemēram, Ziemeļblāzmas nams 100 000 rubļu vērtībā u. c.)

4. *Patvarīga lopu un lopu ēdamā atņemšana zemniekiem, preču atņemšana tirgotājiem uz laukiem un to izdalīšana sodu ekspedīcijas zaldātiem.* (Tiek nosaukti konkrēti fakti.)

5. *Vainīgo nesodišana par vislielākām nelikumībām. Tā līdz pat šim laikam nav saukti pie likumīgas atbildības vainīgie pie asins izliešanas 16. oktobrī 1905. g. Rēvelē, kur bez jebkāda iemesla ar ķaraspēka nodaļas zaldātiem tika nonāvēti 63 cilvēki un ievainots vēl liels skaits mierīgu Rēveles iedzīvotāju.*

6. *Administrācijas patvarības turpināšanās plašā mērā, izdarot apcietināšanas bez vainas uzrādīšanas pašiem apcietināmiem.* (Tiek nosaukti konkrēti fakti.)

Visu augšām sacīto ievērojot, mēs lūdzam Valsts domi pieprasīt iekšlietu ministra k.:

Vai ministra k. jau zināmi minētie fakti, un, ja zināmi, tad kādus soļus viņš spēris, lai 1) darītu galu tādai nelikumīgai rīcībai, 2) lai vainīgos sauktu pie likumīgas atbildības, 3) lai cietušie dabūtu pienācīgu atlīdzību.»

Saprotams, šī interpelācija tiek noraidīta. Vienīgais, ko pa šo līniju panāk Valsts dome, — tiek atcelta cilvēku nogalināšana bez izmeklēšanas un tiesas, sākas intensīva kara tiesas darbība.

Daudz vietas avīzē aizņem arī krievu-japāņu kara apraksti.

V. Olava rediģēšanas laikā aktivizējas arī mākslas un teātra atspoguļojumi avīzē. Kā kritiķis un recenzents visvairāk darbojas Andrejs Upīts, dodot īsas atsauksmes par J. Poruka, Tīrzmaliēti, K. Skalbes, Apsesdēla, J. Akuratera, Fallija darbiem. Vēl recenzijas raksta Zeltmatis un R. Tautmīlis-Bērziņš. Tiek atspoguļota arī teātra dzīve. 1905. g. R. Tautmīlis-Bērziņš sniedz pārskatu par teātra izrādēm. Atzīmējot Aspazijas «Sidraba šķidrauta» panākumus, kritiķis aprāda, ka, sākot ar 10. februāri, Aspazijas lugas izrādes aizliegta. Sarežģītajos sabiedriskajos apstākļos ir tomēr samērā liels oriģināllugu birums, uz nozīmīgākām skatuvēm izrādīto lugu skaits sasniedz 13. Starp tām R. Blaumaņa, Ā. Alunāna un Aspazijas lugas. Aspazijas «Sidraba šķidrauta» aizliegums saprotams, jo šīs izrādes Rīgas Jaunajā teātrī pārvērtās par masu demonstrācijām. Ainā, kad Guna uz skatuves, vicinot savu sarkano atriebības šķidrautu, aizdedzina pils kolonnas, zālē sākās demonstrācija, skatītāji piecēlās kājās un dziedāja Internacionāli.

Teātra dzīvē izveidojās konflikts starp Rīgas Latviešu biedrības teātra galveno režisoru Jēkabu Duburu un jauno režisoru Aleksandru Freimani, kuri viens otram pierakstīja vainu par vājām lugām Rīgas Latviešu biedrības teātra repertuārā.

1906. g. jūlijā V. Olavs atsakās no redaktora pienākumiem un, kā tādās reizēs parasts, atvada no lasītājiem:

«Atvdoties negribu uzskaitīt visu to ievērojamo notikumu virkni, kas pārgrozījusi visu mūsu dzīvi, bet minēšu tikai tos mērķus, kurus allaž turēju priekš acīm, «Balsi» vadot.

Mēs dzīvojam laikmetā, kur mirst vecā un dzimst jaunā Krievija. Abas viņas šķir bezdibens. Ja gribam kļūt no vecās Krievijas jaunajā, tad mums jāpāriet it kā pār tiltu. Vecajā Krievijā diezin vai kāds latvietis vēlēsies palikt, visi cenšas uz jauno. Daži ar lielu skubu, pārgalvīgi un ar urravām. Mans princips bij un ir, ka pār tiltu, un it sevišķi pār tādu tiltu, kur abās pusēs atveras bezdibeņi — reakcija un revolūcija — jāiet apdomīgi.»

Otrs V. Olava princips:

«. . . tiši neaizskārt neviena kolēģa, neviena cilvēka, lai darītu galu tām riebīgām polemikām, kuras agrāk bij tik parastas latviešu redakcijās.»

Trešais viņa princips bijis turēties pie patiesības, kaut gan V. Olavs pieļauj, ka ne vienmēr tas izdevies.

«Beidzot daži no cien. «Balss» lasītājiem vēlēsies no manis dzirdēt kādu vārdu par tagadējo situāciju, kur stīgas tā savilkta, kur gaiss tā apmācies un katram negribot jājautā: Kas būs rīt? Uz šādu jautājumu pēc manas pārlicības var atbildēt tikai praviets. Cik ikdienišķa cilvēka prāts tāļi sniedzas, tad droši varam apgalvot tikai vienu lietu: cilvēks uzvarēs . . .»

V. Olava atvadišanās raksts ir datēts ar 3. jūliju, bet pirmo Valsts domi padzen 8. jūlijā. Bez šaubām, jau jūlija sākumā bija skaidrs pirmās Domes liktenis, un tādēļ ir pamats domāt, ka tas ietekmēja V. Olavu atteikties no avīzes rediģēšanas. Viņam bija jāatzīst, ka visi ticējumi Domei bija aplami, bez tam bija jābaidās arī par to, ka nāksies atbildēt par vienu otru rakstu avīzē. Un šī atbildēšana vēlāk nāca. 1908. g. V. Olavu notiesā ieslodzījuma cietoksnī uz vienu gadu. Ieslodzījumā viņš saraksta grāmatu «Galvenie virzieni ētikā».

«Balss» izdevējiem vajadzēja domāt par jaunu redaktoru. 1906. g. 4. jūlijā par avīzes «Balss» redaktoru nāk Āronu Matiss. Ilggadīgs avīznieks, darbojies jau «Dienas Lapā» (1888—1895) un «Balss» redakcijā strādāja kopš 1905. g. vasaras. Āronu Matiss vairākus gadus strādāja «Dzimtenes Vēstnesī» un bija viens no redakcijas vadošiem darbiniekiem, piedalījās vairākos šīs avīzes literāros konfliktos. (Skat. nodaļas «Dzimtenes Vēstnesis» un «Dienas Lapa».) Stājoties redaktora darbā, viņš publicē avīzē ievadrakstu, kur raksturo toreizējo stāvokli Latvijā:

«. . pats ģenerālgubernators Sologubs uz Pēterburgu ziņojis, ka stāvoklis Baltijā ļoti bīstams un uz rudenī jāgaida jauna katastrofa. (. .) Grūti pateikt, vai no šī stāvokļa mierīga izeja ir iespējama. Mēs personīgi šaubāmies, vai kara stāvokļa un pastiprinātās apsardzības atcelšana droši varētu novērst draudošo katastrofu. Par daudz beidzamos mēnešos pie mums ir sakrājies ienaida, nelikumības un īgnuma, par daudz apstākļi ir saasināti. Tomēr šis solis ir jāmēģina, pa šo ceļu ir jāiet, jo visos citos ceļos acu priekšā stāv neizbēgams posts. Bet jāizšķiras drīz. Ja šodien vēl nav par vēlu, tad rit vai parit jau var būt par vēlu.»

10. jūlija numurā ir paziņojums par pirmās Domes atlaišanu. Cars Domi atlaiž tādēļ, ka tā nav attaisnojusi viņa cerības. Cariskajā pavēlē teikts:

«Mūsu cerībās mūs piemeklēja grūts pārbaudījums. No iedzīvotājiem ievēlētīe likumdevēji uzcelšanas vieta piegriezās viņiem nepiekrītīgam uzdevumam, sāka pārmeklēt Mūsu ieceltās vietējās valdības darbību, aizrādīja Mums uz pamata likumu nepilnību, kuru pārgrozījumus var izdarīt tikai caur Mūsu Patvaldnieka gribu, un gāja pie skaidri nelikumīgiem darbiem, kāds ir griešanās pie tautas Domes vārdā. Caur tādām nepienācībām samulsinātie zemnieki, nenogaididami sava stāvokļa likumīgu labošanu, vairāk gubernās stājās pie svešu ipašumu atklātas izpostīšanas un laupīšanas, tapa nepaklausīgi pret likumu un likumīgo valdību.»

Jaunas Domes vēlēšanas cars noliek 1907. g. februārī. Runājot par nākošo Domi, laikraksts «Balss» norāda, ja vēlēšanas nebūs pārāk apspiestas un ierobežotas, tad arī no nākošās Domes nekas labāks cara interesēm nav gaidāms, jo sabiedrības atmosfēra ir tāda, ka lielus uzlabojumus un pārkārtojumus nevar gaidīt. Tieši gatavošanās nākamās Domes vēlēšanām ir par iemeslu tam, ka Āronu Matīsam 1907. g. februārī no redaktora amata jāaiziet. Āronu Matiss pats par to paskaidro savās atmiņās:

«. . man uz valdības rīkojumu bija jāatstāj redaktora vieta, tādēļ ka biju uzstādīts par kandidātu Valsts domes balsotāju amatam.»

Laikrakstam «Balss» joprojām pastāv literāriskais pielikums ar mainīgiem nosaukumiem.

1906. g. par rakstu «Zemnieku agrārbanka Baltijā» Āronu Matīss sodīts ar 50 rbļ. vai 10 dienām aresta.

Ar 1907. g. 7. februāri Āronu Matīsa vietā par redaktoru nāk F. Vitands, bet jau tā paša gada 19. maijā «Balsi» slēdz.

«Baltijas Vēstnesis» un «Balss», veidojot vienotu līniju, daudzus gadus pārstāvēja latviešu preses konservatīvo, labēji noskaņoto daļu; demokrātiskāka «Balss» kļuva, kad par redaktoru nāca V. Olavs-Plute. 1905.—1907. g. revolūcijas periodā «Balss» aktīvi nostājās pret vietējo vācu reakcionāro presi un soda ekspedīciju darbību, samērā spilgti izgaismoja tautas postu un tādējādi kā periodisks izdevums kļuva populārāks, bet par to arī samaksāja ar tālāku savas eksistences neiespējamību.

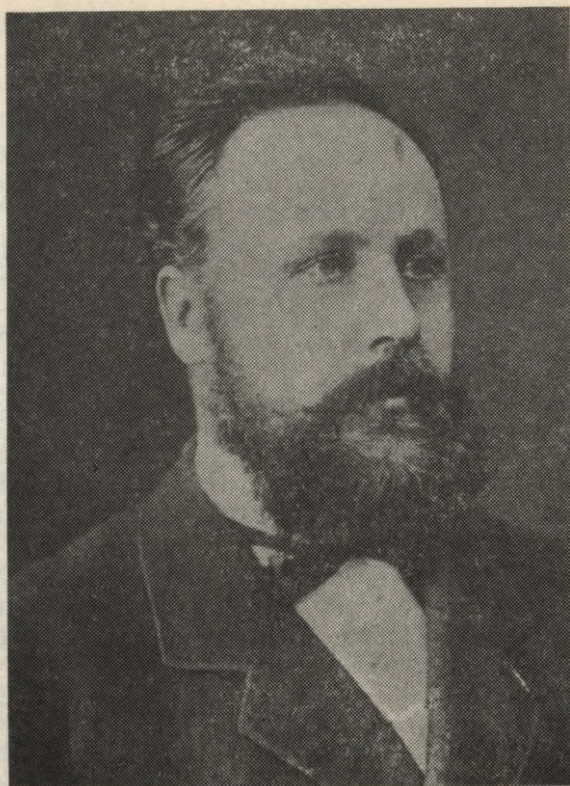
Pēc «Balss» slēgšanas akciju sabiedrības «Dīriķis un biedri» akcionāri negribēja samierināties ar pilnīgu preses izdevuma zaudēšanu. Tūlīt pēc tam, kad 1907. g. 19. maijā slēdza «Balsi», 21. maijā akciju sabiedrība sāka izdot dienas laikrakstu «Vēstnesis». Kamēr redaktors A. Bergs no 3. līdz 11. jūnijam izcietā cietumsodu, izdevēji izdeva dienas laikrakstu «Savietis». Ar Baltijas ģenerālgubernatora 1907. g. 30. jūnija pavēli abus laikrakstus slēdza.

1906. g. izdevējs K. Štrāls (faktiskais izdevējs D. Zeltiņš-Golts) sāk izdot dienas laikrakstu «Plēsums», bet paspēj iznākt tikai divi numuri, kad izdevums abonētu trūkuma dēļ apstājas. Šo laikrakstu 1907. gadā iegūst akciju sabiedrība «B. Dīriķis un biedri». Un pēc «Vēstneša» un «Savieša» siēgšanas 6. jūlijā atsāk izdot «Plēsumu». Arī šo laikrakstu 11. jūlijā slēdza, un akciju sabiedrībai «B. Dīriķis un biedri» vispār noliedza izdot jebkādu periodisku izdevumu. Bet tas neko nelīdzēja, uzņēmīgie akcionāri, pieaicinot jaunas personas, atkal organizē laikrakstu, neatkarīgu no akciju sabiedrības. Šis laikraksts ieguva nosaukumu «Dzimtenes Vēstnesis» un līdz pat pirmajam pasaules karam bija latviešu pilsonības vadošā avīze.

Bez jau minētajiem periodiskiem izdevumiem — «Baltijas Vēstneša», «Rīgas Lapas» un «Balss» — septiņdesmitajos gados savas gaitas sāka daži mazākas nozīmības periodiski izdevumi, tā saucamie Māteru Jura un Riharda Tomsona izdevumi.

MĀTERU JURA IZDEVUMI

Māteru Juris (1845—1885) pēc pagasta skolas beigšanas izglītību ieguvis pašmācības ceļā. Daudz un dažādās vietās strādājis par pagasta rakstvedi, jau šajā darbā ieguvis praktiskas juridiskas iemaņas. 1873. g., kad viņš strādāja Piltenes maģistrātā par rakstvedi, viņu ievēroja Kurzemes gubernators un iecēla par Kurzemes gubernātas tipogrāfijas inspektoru un tulku. Šajā amatā Māteru Juris samērā labi apguva Kurzemes zemnieku tiesības un kļuva populārs kā sabiedrīks darbinieks, sāka darboties arī kā žurnālists un rakstnieks. 1879. g. ar pseidonīmu Teodors Rolands «Baltijas Zemkopī» publicēja romānu «Sadzīves vilņi», kas tai pašā gadā iznāca arī grāmatā. Romāns veltīts Baumaņu Kārlim. Vienā laikā ar «Sadzīves vilņiem» iznāca brāļu Kaudziņu «Mērnieku laiki». Abi romāni mūsu literatūrā nodibina romāna žanru. Atšķirībā no brāļiem Kaudzītēm Māteru Juris pliekanā stilā attēlo muižas dzīvi klaušu laikos. Tikai dažos fragmentos, notēlojot muižas kalpotāju attiecības, parāda arī reālistiskas ainas. Romānam bez tam ir arī tendence samierināt latviešu zemniekus ar muižniekiem.



Māteru Juris

Strādājot gubernas tipogrāfijā un tulkojot dažādus juridiskus rakstus, Māteru Juris arī pats saraksta darbus par juridiskiem jautājumiem, galvenokārt domātus zemniekiem. Tā Māteru Juris iegūst zemnieku tiesību zinātāja autoritāti, viņš devis arī virkni latvisko juridisko terminu. Daudz raksta par zemnieku tiesībām un vērsas pret muižnieku privilēģijām. Ar to viņš iegūst pat tāda cilvēka slavu, kurš cīnās ne tikai par zemnieku, bet visas tautas nākotni. Ed. Veidenbaums šajā sakarībā veltīja viņam dziesli:

*Tik ērkšķiem bij kaisīts tavs darbigais mūžs.
Vēl piemiņu skauģi kapā tev grūž;
Bet velti: kā ziemeļos atspidums sārts,
Driz celsies un mūžīgi dzīvos tavs vārds.*

Ed. Veidenbaums pārvērtē Māteru Jura nozīmību.

Māteru Jura popularitāti vēl palielina viņa ilggadīgais konflikts ar Rīgas Latviešu biedrību un «Baltijas Vēstnesi». Kā laika biedri liecina, konflikta sākumi ir pavisam niecīga rakstura, bet, tā kā Māteru Juris bija strīdīgs un neiecietīgs, un viņa pretinieki pārāk iedomīgi un lielmanīgi, tad šī plēšanās pārvēršas īstā preses karā. Gan «Baltijas Vēstnesis», gan Māteru Juris savai avīzei izdod īpašus pielikumus šim savstarpējam karam. Tas, ka Māteru Juris nebaidās no tik krasiem strīdiem, viņam piešķir īpašu oreolu. Viņš iet pat tik tālu, ka uzraksta romānu paskvilu «Patriotisms un mīlestība», kurā izsmej Rīgas Latviešu biedrības aprindas.

Baltijas Zemkopis.

Muakt Jelqamā it nedēlas.

Parāta būs presubslūdanā: no 1. Maia 1887 gada galām 1873 — 1 r. 30 l., par gada 2 r., par pusgadu 1 r. 10 l., par 3 mēn. 60 l., ar presubslūdanā: no 1. Maia 1887 gada galām 1873 — 2 r., par gada 2 r. 30 l., par pusgadu 1 r. 40 l., un par 3 mēn. 90 l.

Redakcija un ofisietāte Riatā rēķ. N. 2. — Subskribētājam jānosūta 6. Rītā gada 1. grāmatu 1887. Riatā rēķ. N. 2.

N. 3.

Trešdēcā, 14. Maia.

1875.

Laikraksta «Baltijas Zemkopis» tituls

Romānu publicē «Tiesu Vēstnesī». Kā šis romāns, tā savstarpēju ķīviņu raksti pārsniedz solidas preses robežas. Mākslinieciskā vērtība Māteru Jura romāniem niecīga.

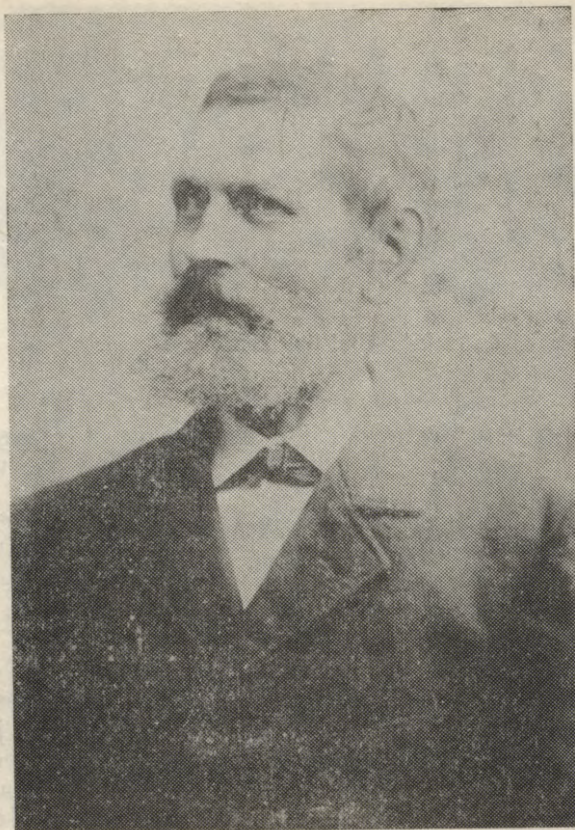
Patī lielākā Māteru Jura kaislība bija periodisko izdevumu izdošana. Atrazdamies nemitīgā naudas trūkumā, kas daļēji izskaidrojams ar nelīdzsvarotu dzīves veidu un nemitīgiem plānojumiem un pasākumiem, viņa periodiskie izdevumi tam sagādāja nepārtrauktas rūpes un galu galā pārtrināja nāves stundu.

1875. g. Māteru Juris izdeva un rediģēja nedēļas avīzi «Baltijas Zemkopis». Šis laikraksts sākumā pretendēja kļūt par latviešu zemkopības avīzi. Māteru Juris bija gan veikls sabiedrisko un juridisko jautājumu risinātājs, taču ar mazām teorētiskām zināšanām lauksaimniecībā, un lauku darbus viņš varēja iepazīt, vērojot pa pagasta skrīvera istabas logu. Gaidītos rezultātus nedeva arī mēģinājums piesaistīt avīzes darbā lauksaimniecības skolas audzēkņus. Laikraksts drīz vien kļuva par sabiedriski politisku nedēļas avīzi.

«Baltijas Zemkopim» ir vairāki regulāri pielikumi: «Skola», kas vēlta skolas dzīvei un pedagogijai, «Baltijas Zemkopja» pielikums, kur ievietoti beletristiski un satīriski sacerējumi. Redakcijas līdzstrādnieku vidū bija literāti Ernests Šenbergis, Lapas Mārtiņš, dramaturgs Ādolfs Alunāns u. c. Tomēr Māteru Jura dabā nebija mierīga sadzīvošana arī ar saviem līdzstrādniekiem, radās konflikti. Tā apvainojies no avīzes aizgāja Šenbergis. Sevišķi asā formā izvērtās konflikts ar Ādolfu Alunānu. Pēkšņi avīzes vēstulniekā parādījās ziņojums: «*Ādolf Allunān. Papiru kurvil!*» Māteru Juris acīmredzot bija pārāk zemu novērtējis Ā. Alunānu kā pretinieku. Gan savās kuplējās, gan satīrās Ā. Alunāns nekad neaizmīrsa pieminēt «Baltijas Zemkopi» un Māteru Juri. Māteru Juris pat mēģināja Ā. Alunānu iesūdzēt, bet, tā kā nespēja nodziedāt kupleju, kurā viņš izsmiēts, prāva beidzās bez panākumiem.

Avīzei ir arī virkne neregulāru pielikumu. To vidū «Turku kara pulki» attēlos, «Tagadējais krievu karš» u. c. Kaut arī laikraksts ieguva diezgan lielu lasītāju skaitu, Māteru Jurim neizdevās pārvarēt materiālās grūtības, kas saistītas ar tā izdošanu. 1879. g. laikrakstu iekļāja vairākām personām, kuras izveidoja «Baltijas Zemkopja» sabiedrību, kas bija laikraksta faktiskā izdevēja no 1879. gada. Sabiedrības pārstāvji bija fabrikants A. Ābrants un literāts un grāmatu tirgotājs (pēc izglītības ārsts) Pūcišu Ģederts (īstajā vārdā G. Eilenbergs). Avīze pamazām zaudēja tautā savu popularitāti. 1883. g. «Baltijas Zemkopja» koncesiju nopirka akciju sabiedrība «B. Dīriķis un biedri» un 1885. g. ļāva avīzei izbeigt eksistenci.

1880. gadā, t. i., gadu pēc tam, kad Māteru Jurim nākas zaudēt



Lapas Mārtiņš

Baltijas Zemkopi», viņš nodibina jaunu nedēļas avīzi — «Tiesu Vēstnesis». Praktiskā darbā viņš bija pierādījis, ka ir pratējs zemnieku tiesību jautājumos, tādēļ spēja izveidot pirmo juridisko izdevumu mūsu žurnālistikā. Bet jau «Baltijas Zemkopja» liktenis pierādīja, ka bez naudas avīzi izdot nevar, un tai laikā Kurzēmē vēl nebija tik daudz lasītāju, lai ar abonēšanas maksām varētu segt visus izdošanas izdevumus. Puslīdz regulāri avīze iznāk līdz 1881. g. 15. jūlijam, tad tās iznākšana apstājas. Lai nezaudētu koncesiju, ir pietiekami, lai gadā izdotu vismaz vienu periodiska izdevuma numuru. Šo obligāto «Tiesu Vēstneša» numuru Māteru Juris izdeva 1882. g. 12. jūlijā. 1883. g. laikraksts iznāk no 9. jūlija līdz 30. decembrim, 1884. g. no 6. janvāra līdz 16. maijam. Daudzo parādu dēļ Māteru Juris galu galā nonāk cietumā. Te viņš saraksta lielāko daļu darbam «Vidzemes un Kurzemes Privāttiesību likumu grāmata». Sarūgtināts un aizmirsts rakstnieks, avīžnieks un jurists mirst ar trieku 1885. gadā.

RIHARDA TOMSONA IZDEVUMI

Rihards Tomsons (1834—1893) ir viens no redzamākiem latviešu sabiedriskiem darbiniekiem 19. gs. otrajā pusē. Pēc izglītības agronoms, studējis Prūsijas Lauksaimniecības akadēmijā. Viens no pirmajiem, kas sāka interesēties par latviešu teātra izveidošanos un attīstību. Darbojies kā režisors, iestudējot Jaunā Stendera lugu «Žūpu Bērtulis»; tas notiek

jau «Palīdzības biedrības trūkumciezdamiem igauņiem» darbības laikā. Nesamierinājies ar Jaunā Stendera lugu, kas izsmej latviešus, R. Tomsons pats sāk gādāt repertuāru, sarakstot divas ludziņas — «Mikus» un «Mikus nāk mājās», kā arī lokalizējot dažas vācu dramaturga K. Holteja ludziņas. Pirmos septiņus «Baltijas Vēstneša» gadus ir regulārs šī laikraksta līdzstrādnieks. 1873. gadā Rīgas Latviešu biedrības ietvaros noorganizē pirmo latviešu lauksaimnieku kongresu. Tajā gan galvenokārt piedalās pirmie dzimtsmāju pircēji. Šajā kongresā izskan doma, ka latviešu lauksaimniecība var sekmīgi attīstīties tikai tad, ja būs lauksaimnieciska rakstura literatūra. Tomsons pats ķeras pie darba un jau pēc gada publicē divus almanaha «Vārpa» sējumus, kas iznāk Rīgā. Šis almanahs ir pirmais lauksaimniecības izdevums. (Māteru Jura «Baltijas Zemkopis» iznāk no 1875. gada.)

Almanahā ievietoti raksti par lauksaimniecības jautājumiem, piemēram, «Trīslauku sistēma», «Vairāk lauku sistēma ar ganības laukiem», «Sēju mainīšanas sistēma», «Zemi vajag ar saprašānu un spēku izstrādāt» u. c. Bez tam autors vēl raksta par skolu problēmām un ķīmijas elementārām zināšanām. Kā izklaidējošs materiāls almanahā ir trīs apcerējumi «Slavenu vīru dzīves apraksti», kuros stāstīts par V. Divālu, Sokrātu un A. Menčikovu. Šis almanahs tā laika zemnieku dzīvē nav sevišķi nozīmīgs. R. Tomsons to arī domājis kā ievadījumu plašākam pasākumam, t. i., laikrakstam «Darbs».

«Darbs» ir «zemkopības laikraksts ar bildēm», iznāk no 1875. g. 18. aprīļa, reizi nedēļā. Avīzes materiāls konkrētāk pieiet zemnieku dzīvei, sniedzot gan teorētiskas atziņas, gan padomus lauksaimniecības jautājumos. Laikraksta «Darbs» nozīmi zināmā mērā mazina tai pašā laikā iznākušais Māteru Jura «Baltijas Zemkopis». R. Tomsons cenšas piesaistīt savai avīzei nozīmīgus rakstniekus. Sevišķi plaši tas neizdodas, ir tikai daži Kr. Valdemāra un Kr. Barona raksti. R. Tomsons savos saimnieciskos pasākumos ir neveiksmīnīks, un pie viņa neveiksmēm pieskaitāms arī tas, ka laikraksts «Darbs», neieguvis sevišķu popularitāti, apstājas 1876. g. 16. augustā. Bankrotē arī R. Tomsona mākslīgo mēslu fabrika, un viņš, atstājis Rīgu, dabū darbu Iekškrīvijā, kur mirst 1893. g. R. Tomsona agrāra rakstura izdevumi no specializācijas viedokļa bija nozīmīgāki nekā Māteru Jurim, taču sabiedriskā popularitāte R. Tomsona izdevumiem mazāka.

Runājot par šī perioda izdevumiem, nedrīkst piemirst Kaspara Biezbārža avīzi «Pasaule un Daba».

«Pasaule un Daba»

1875. g. K. Biezbārdis kopā ar grāmatu izdevēju K. Štālbergu izdod ilustrētu nedēļas avīzi «Pasaule un Daba». Galvenokārt pats to pieraksta par dažādiem eksakto zinātņu un filozofiskiem jautājumiem: «Spiritisms un materiālisms», «Aramā zeme» u. c. Dažos rakstos vērojams, ka K. Biezbārdis sāk atiet no materiālistiskā pasaules uzskata. Viņa konflikts ar Rīgas Latviešu biedrību noved pie tā, ka 1876. g. izdevums apstājas.

Pārskats par tiem periodiskiem izdevumiem, kas sāka iznākt septiņdesmitajos gados, liecina, ka sabiedrības attīstības rezultātā notiek periodisko izdevumu diferencēšanās gan idejiskā ziņā, gan pēc tematiskas specializācijas, gan žanriski, gan arī finansiālās organizācijas ziņā. Šo izdevumu raksturu nosaka ekonomiskas un sabiedriskas dzīves virzība un pretešķības.

IV. 19. GADSIMTA ASTOŅDESMITO UN DEVIŅDESMITO GADU ŽURNĀLISTIKA

SABIEDRISKĀS DZĪVES RAKSTUROJUMS

19. gs. astoņdesmitajos un deviņdesmitajos gados turpinās zemnieku nemieri, ir vairāki bada gadi, ir agrārā krīze. 1880. g. Jaunjelgavas apriņķī tiek aizdedzinātas vairākas muižas, zemnieku mājās izdara kratišanas, meklējot ieročus, notiek atsevišķi uzbrukumi baroniem.

Astoņdesmito gadu sākumā Vidzemes gubernators iesniedzis iekšlietu ministram latviešu lapiņas tulkojumu, ko Rīgas Latviešu biedrības priekšnieks Grosvalds atradis savā pasta kastītē. Tur, starp citu, teikts:

«Saprotams, ka tagadējā valdība un pastāvošie likumi jāiznīcina tāpēc, ka tos ievēduši liekēži, lai izsūktu strādnieku šķiru. Saprotams, ka jāiznīcina arī paši liekēži, jo viņi domā vienīgi par to, kā strādnieku algu sabāzt savās kabatās. Saprotams, ka tagadējo iekārtu nav ierīkojis Dievs, bet cilvēki, bet tāpēc cilvēkiem tā arī jāpārtaisa.»

Lapiņu parakstījusi «Sabiedrība «Nāvi vāciešiem»».

Sakarā ar zemnieku nemieriem muižnieki pieprasa karastāvokļa ieviešanu. Vairākās muižās novieto dragūnu eskadronus.

Krievijā cara valdība izvērta plašākas revīzijas uz vietām, Latvijā organizēja tā saucamo Manaseina revīziju, kuru ierosināja iekšlietu ministr grāfs Ignatjevs. Par revīzijas vadītāju cars Aleksandrs III apstiprināja senatoru Manaseinu. 1882. g. maijā Manaseins ar 15 revidentiem ieradās Rīgā. Latviešu valodas tulks — jurists un literāts Stērstu Andrejs. Cetos mēnešos zemnieki Manaseinam iesniedz vairāk nekā 10 000 lūgumu un sūdzību, neskatoties uz to, ka muižnieki revīziju traucēja visādiem līdzekļiem. Revīzija ilga 15 ar pusi mēnešus, to pabeidza 1883. g. augustā. Manaseinam par godu Rīgā sarīkoja lāpu gājienu. Kā Manaseina savāktie dokumenti, tā arī viņa ziņojums caram izgaiss bez rezultātiem. Iespējams, ka tika nozagti.

Šis īpatnējais fakts sasaucas ar latviešu literatūru — brāļi Kaudzītes «Mērnieku laikos» attēlo, ka Slātavas un Čangalienas mērniecības ruļļus nozog. Varētu domāt, ka Kaudzītes šo faktu būtu patapinājuši no Manaseina revīzijas fināla, ja «Mērnieku laiki» nebūtu jau iznākuši 1879. g., t. i., pirms Manaseina revīzijas. Acīmredzot tanis laikos dokumentus zaga ne vienreiz vien.

Līdzīga revīzija kā Baltijas guberņās notika arī citos Krievijas novados. Šo revīziju rezultāti pārliecināja carisko patvaldību par nepieciešamām reformām un administratīviem pārveidojumiem. Baltijas guberņās reformām bija dažas īpatnības, jo te, kā laukos, tā pilsētās, gadu simtus valdīja vācu tautības virskundzība. Sakarā ar starptautisko stāvokli ca-

riskā patvaldība bija ieinteresēta samazināt baltvācu pārlicējo ietekmi un cara varas nostiprināšanai sekmēt rusifikāciju (no otrās klases mācības notika krievu valodā).

Ar 1888. g. pārveidoja policiju, nodibināja centralizētu policijas pārvaldi. Tiesu reformu jau realizēja sešdesmitajos gados.

Pēc 1890.—1891. g. krīzes Latvijas rūpniecībā sākās uzplaukums, kas turpinājās līdz 1900. g. Šai periodā Rīga kļuva par vienu no lielākām Krievijas eksportostām. Rūpniecības un tirdzniecības aktivitātes rezultātā sāka izveidoties jaunas uzņēmumu organizācijas formas — akciju sabiedrības. To formēšanās sekmēja arī preses attīstību.

1885. gada 28. novembrī cars parakstīja rīkojumu, ka Baltijas guberņu skolas un semināri jānodod izglītības ministrijas pārziņā. Par mācību valodu skolās pakāpeniski padarīja krievu valodu, vienīgi ticības mācība notika dzimtajā valodā.

Latviešu sabiedriskā un saimnieciskā dzīvē arvien lielāka loma piekrita vēlētai Rīgas pilsētas domei, kura jau izveidojās 1877. g., pamatojoties uz Krievijas pilsētu likumu (1870. g.). Gadsimtu mijā sakarā ar Rīgas pilsētas domes vēlēšanām starp latviešu vēlētājiem izcēlās asas sadursmes, kurās aktīvi iesaistījās periodiskie izdevumi.

Reizē ar kapitālisma attīstību veidojās un attīstījās latviešu nacionālā kultūra, radās profesionālā literatūra, mūzika, teātris, māksla. Savas aktivitātes dēļ par vienu no spēcīgākajiem kultūras faktoriem kļuva žurnālistika.

Šai laika posmā periodikas izdevumos ir četras grupas:

- 1) vietējo vācu muižnieku un buržuāzijas izdevumi,
- 2) krievu aprindu izdevumi,
- 3) latviešu buržuāzijas prese,
- 4) latviešu revolucionārie izdevumi, izdoti ārzemēs un ievesti Latvijā.

Periodisko izdevumu attīstība ir nepārtraukti saistīta ar žanrisko attīstību. Pirmās sākotnējās formas bija avīzes un almanahi, daudz sarežģītāka ir žurnālu formēšanās, kas sākās astoņdesmitajos gados.

PIRMIE LITERĀRI SABIEDRISKIE ŽURNĀLI

Pirmo latviešu izdevumu «Latviešu Ārste» mēdz dēvēt par žurnālu, bet tas pārāk vienkāršots, to nopietni nevar iesaistīt žurnālu veidošanās procesā. Šis process ir sarežģīts, līdz nostiprinās un izveidojas literāri sabiedriska mēnešraksts kā tips. Pirmie mēģinājumi ir meklējumi atrast organizatorisku struktūru žurnāla funkcijas izpaušmei, te jāmin «Pagalms» un «Rota».

«Pagalms»

(1881—1882)

1880. gada oktobrī «Baltijas Vēstnesī» un citos izdevumos ievietota informācija, ka Jelgavā iznāks pirmais latviešu žurnāls «Pagalms». Izdevēja un grāmatu tirgotāja E. Zislaka parakstītajos reklāmas sludinājumos teikts:

«Ar augstas valdības atvēršanu izdošu zem Tērbatas universitātes latviešu valodas lektora J. Lautenbaha (Jūsmaņa) redakcijas vēl šai gadā, decembra mēnesim sākot, pārnedēļām, jaunu ar bildēm pušķotu laikrakstu «Pagalms».»



Žurnāla «Pagalms» tituls

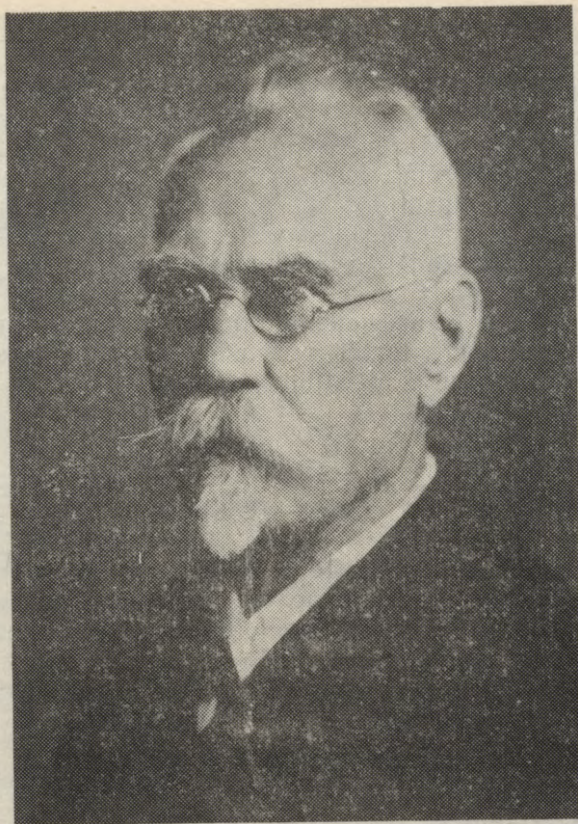
Programmu solija plašu, bet tā pilnībā nekad netika realizēta. Pirmā numura ievadrakstā J. Lautenbahs paskaidro, kādēļ žurnāls nosaukts tādā vārdā: jaunais izdevums būšot tā pagalma pēcnācējs, kas Rīgā 1880. g. vasarā otrajos dziesmu svētkos pulcējis tūkstošiem krietnāko ļaužu, arī šis pulcēšot latviešu tautu zem gaismas karoga un Līgas miera spārnim.

Pirmajā gadā «Pagalms» iznāk divas reizes mēnesī, otrā — reizi nedēļā. Formāts gandrīz kā avīzei — 35 cm. Pārvērst žurnālu par nedēļas izdevumu, bez šaubām, bija kļūda, jo ne izdevējs, ne redaktors, ne rakstītāju kolektīvs, ne arī lasītāji nav vēl sagatavoti tik aktīvam literāri sabiedriskam periodiskam izdevumam. Nelaieme arī tā, ka Lautenbaham Jūsmiņam pašam nav priekšstata, kādam jābūt literāri sabiedriskam žurnālam. Viņš par paraugu ņem vācu mietpilsonisko žurnālu «Gartenlaube» un saka:

«...centisimies pasniegt savai tautai īsteni ģimilijas lapu, kas varētu katras mājas galdu godam pušķot.»

Par to liecina arī Jāņa Lauksmaņa žurnāla galvas zīmējums — senlatviešu karavīri tukšo alus kausus un blakus laimīgas ģimenes dzīves aina. Gandrīz vai katrā numurā ievietotas pa visu lappusi no Vācijas žurnāliem aizgūtas bezgaumīgas bildes. Lielu daļu žurnāla teksta Lautenbahs pieraksta pats gan ar īsto vārdu — Lautenbahs, gan ar pseidonīmu — *Jūsmiņš* vai arī *Jakobus*. Pēc satura viņa raksti ir dažādi, vispirmām kārtām liels skaits dzejoļu, vairāki stāsti, daži ceļojumu apraksti, iespiesta saīsinātā veidā pat Tērbatas universitātē uzrakstītā disertācija «Latviešu gramatikas vēsture», kas lasītājus vēl mazāk interesēja nekā pārējie viņa sacerējumi. Ar Lautenbaha kritiskiem rakstiem gadījās arī sarežģījumi. Tā recenzijā par F. Mālberga dzejoļu krājumu «Dzejas skaņas» recenzents sapinās pretrunās — paslavēja, pēc tam visu iepriekš teikto noārdīja. Sakarā ar šo kritiku izdevējs Eilenbergs (Pūcišu Ģederts) nesamaksāja F. Mālbergim honorāru.

Vairākos turpinājumos publicētais Baltijas vācu rakstnieka, kādreiz



Jēkabs Lautenbahs

populārā mācītāja dēla T. H. Pantēnīusa stāsts par Kurzemes dzīvi «Olas dēļ» arī īpaši nepiesaistīja lasītājus. Astoņdesmito gadu pirmajā pusē latviešu dzeja sakarā ar J. Alunāna un Ausekļa nāvi bija jūtami pasliktinājusies. «Pagalma» dzejas nodaļa varēja radīt interesi ar jaunu autoru parādīšanos. Šajā ziņā visintensīvāk savu darbību izvērsa Apsišu Jēkabs (toreiz vēl Jaunzemju Jānis), viņš šai žurnālā publicēja gan dzejoļus, gan tēlojumus, gan Andersena pasaku tulkojumus.

Žurnālā savas literārās gaitas sāka arī Pēteris Blaus, ne tikai ar dzejoļiem, bet arī ar divām ludziņām. Tāpat te sāka publicēties «jocīgais» literāts Jānis Steiks, kas tolaik bija teoloģijas students. Viņa dzejnieka mūžs pagāja visādās savādībās, taču tieši «Pagalmā» publicēts viņa labākais dzejolis «Zvēr tēvijai»:

*Šie kauli, šī miesa,
Šis gars un šī sirds
Ir Teou zemes tiesa,
Kamēr vien saule mirdz.*

Bez tam vēl «Pagalmā» publicējas Jānis Straume, Kārlis Štālbergs, Vensku Edvards. «Dunduru» almanaha redaktors P. Gūtmanis piedalās ar diviem F. Breta-Hārta dzejoļu tulkojumiem. Neskatoties uz to, ka šie minētie darbi un vēl citu autoru sacerējumi nedod sevišķi kuplu un interesantu devumu, iespējams, ka žurnāls varētu pat pastāvēt, ja to netraucētu

organizatoriskas dīvainības. Izdevējs un iespiedējs E. Zīslaks dzīvoja Jelgavā, bet redaktors, Tērbatas universitātes latviešu valodas lektors J. Lautenbahs-Jūsmiņš Tērbatā. Manuskriptiem vajadzēja ceļot no Jelgavas uz Tērbatu, no Tērbatas uz Jelgavu, tas kavēja žurnāla iznākšanu, traucēja arī strīdi starp izdevēju un redaktoru. Abonentu skaits nepārtraukti samazinājās. Formāli žurnāls gan iznāca 1881. un 1882. g., kad lasītāju trūkuma dēļ apstājās, bet patiesībā tas turpināja iznākt līdz 1884. g., jo 1882. g. nespēja iespiest visus numurus, un naudu abonentiem sūtīt atpakaļ negribēja, tādēļ tos numurus, ko neiespieda 1882. gadā, turpināja sūtīt līdz 1884. gadam.

Žurnāls «Pagalms» tā arī neiedibināja žurnāla tipu un uzskatāms vieņīgi kā šī žanra aizsācējs, tomēr, piesaistot jaunus autorus, šis izdevums veicināja latviešu literatūras attīstību.

«Rota»

(1884—1888)

Kad beidza izsūtīt aizkavētos 1882. g. «Pagalma» numurus, advokātam Jānim Klāviņam (1843—1902) ienāca prātā izmēģināt laimi, turpinot latviešu literāri sabiedriskā žurnāla izveidošanu. Uz lielu naudu viņš droši vien necerēja, bet slava arī ir laba lieta, īpaši advokātam. Un J. Klāviņš 1884. g. Rīgā nodibināja jaunu žurnālu «Rota», tā iznākšanu pamatojot, ka latviešiem ir gan politiski, gan aroda laikraksti, bet trūkst žurnāla,

«. . kas ar mākslu un zinātņi izrotātus gara augļus, iz rakstniecības lauka pasniegdams, būtu jo derīgs prāta cilvēkam un jo patīkams izglītotam sirdsprātam».

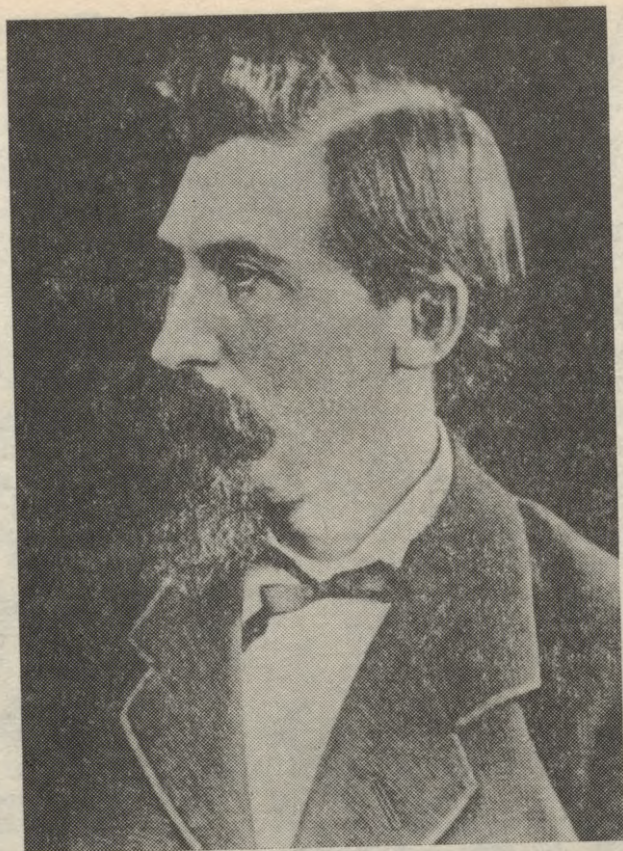
Pirmo žurnāla numuru iespiež 20 000 eksemplāros, ko izsūta reklāmas nolūkos, bet tālāk 2000—3000 eksemplāros. Žurnālu «Rota» izdeva Rīgā un iespieda sākumā M. Jākobsona, pēc tam E. Plātesa spiestuvē (Rīgā).

Ar 1886. g. 15. jūliju J. Klāviņš finansiālu un darba apstākļu dēļ nodod žurnāla izdošanu brālīm Kārlim Klāviņam, literātam un skolotājam. Acīmredzot K. Klāviņš ne visai veiksmīgi tiek galā ar rediģēšanas darbu, jo ar 1886. g. 18. novembri pieaicina par līdzredaktoru J. Lautenbahu-Jūsmiņu, droši vien uzskatot to par lielu speciālistu žurnālu rediģēšanas darbā, kaut arī tas savu nevarību jau bija pierādījis žurnālā «Pagalms». Redakcijā darbojās arī Puriņu Klāvs. «Rota» par paraugu vairs neņem «Gartenlaubi», tomēr žurnāls pēc ārējā izskata vairāk atgādina avīzi — 33 cm.

Sākumā rediģēšanas darbā J. Klāviņš pieturas pie tā paša parauga kā savā laikā J. Lautenbahs, tomēr drīz viņš sāk meklēt citus ceļus, un jau otrajā izdošanas gadā žurnāls vairāk orientējas uz krievu literatūru un arī bilžu attēlus ņem no krievu žurnāliem, ievieto arī tulkojumus no krievu valodas. Latviešu autoru ziņā astoņdesmitos gados ir vēl liela trūcība, un «Rotai» galvenokārt jāapmierinās ar tiem pašiem, kas sevi parādīja «Pagalmā». Taču nāk klāt daži jauni autori — J. Purapuķe, Esenbergu Jānis un Laubes Indriķis, kurš šai laikā pēc A. Leitāna nāves ir «Mājas Viesa» atbildīgais redaktors.

Sākumā regulāri, bet 1886. g. reizi mēnesī žurnālam ir īpaša literāra nodaļa ar nosaukumu «Rotas feļetons».

Kā žurnālists Laubes Indriķis ir ļoti daudzpusīgs. Tā «Rotā» viņš raksta apcerējumus par Kr. Baronu, A. Kronvaldu u. c. Viņa daudzpusīgā un



Indriķis Laube

ražīgā darbība ir vienmēr saistīta ar avīžniecību, un tāpēc viņš ir izpelnījies nosaukumu «Avīžu rakstnieks» un nebūt ne ironiskā nozīmē.

Līdz 1886. gadam žurnāls «Rota» iznāk regulāri, bet jau 1887. gadā šim nedēļas žurnālam iznāk tikai 12 numuri un pēdējā — 1888. gadā tikai viens numurs. Šī biogrāfiskā shēma runā pati par sevi un apliecina arī otrā latviešu žurnāla pāragro nāvi. «Rota» apstājas 1888. gadā. Neveiksmīgā žurnāla rakstu turpinājumus iespieda «Dienas Lapā» un laikrakstu «Rotas» abonentiem piesūtīja līdz 1887. g. 1. oktobrim. 1888. g. izdeva vienu «Rotas» numuru, lai nezaudētu koncesiju.

Nevienam no šiem abiem pirmajiem žurnāliem neizdevās nodibināt literāri sabiedriskā žurnāla tipu, to paveica trešais latviešu žurnāls «Austrums», kuram ilgs un sarežģīts mūžs.

«Austrums»

(1885—1906)

Pagājušā gadsimta astoņdesmitajos gados Maskavā dzīvoja un strādāja prāva grupa latviešu darbinieku, kuri sevi jau bija parādījuši latviešu kultūras darbā, starp tiem tādas izcilas personības kā Kr. Valdemārs, Kr. Barons, Fr. Brīvzemnieks, J. Krodznieks un J. Velme. Viņus

neapmierināja pirmie mēģinājumi radīt Latvijā pirmos literāri sabiedriskos žurnālus, un tā radās ideja Maskavā izdot latviešu žurnālu, kas varētu nopietni veicināt literatūras, valodas un sabiedriskās dzīves attīstību Latvijā. Viņus nebaidīja tas, ka žurnāls iznāks tālu no galvenā lasītāju kontingenta, jo «Pēterburgas Avīzes» pierādīja, ka šādas grūtības ir pārvaramas. Visaktīvāk šajā pasākumā iedegās Jēkabs Velme, kas arī kļuva par jaunā žurnāla izdevēju un redaktoru, pārējie Maskavas latvieši viņu atbalstīja. Jaunā žurnāla veidotāji nebija organizatoriski saistīti, tāpēc šī palīdzība nereti bija relatīva un visu smagumu nastu galvenokārt nācās nest J. Velmem vienam pašam.

Jēkabs Velme (1855—1928) Tērbatā studējis ģermāņu filoloģiju, neilgi strādājis Latvijā par skolotāju un te iedraudzējies ar Apsišu Jēkabu. 1882. g. pārceļas uz dzīvi Maskavā, strādā Pētera-Pāvila skolā un pēc gada kļūst par Maskavas universitātes vācu valodas lektoru. Bez tam J. Velmem ir plašas zināšanas gan krievu, gan vācu literatūrā, no tā viņš gūst pārliecību par reālisma progresīvo nozīmi literatūras attīstībā, un tas izpaužas viņa redaktora darbā. Kaut arī gadu gaitā mainās izdošanas vietas un izdevēji, J. Velme līdz pat 1903. g. piedalās rediģēšanā, tomēr viņa līdzredaktori dažkārt ietekmē žurnāla raksturu.

1885. gadā sāk iznākt žurnāls «Austrums». Izdevējs un redaktors Jēkabs Velme. Kāpēc jaunajam izdevumam ir tāds nosaukums — «Austrums»? Tāpēc, ka Maskava atrodas uz austrumiem no Latvijas. Prospektā «Ievēdējs» (1. numurā) teikts:

«Austrums» attīstīs literatūru, ne tikai balstoties uz vācu literatūru, bet arī no tām bagātībām, kas ir krievu literatūrai, krievu kultūrai. «Austrums» jau nedomā būt tikai literārs žurnāls vien.» Tā programma daudz plašāka, tas «. . . pūlēsies skaidrā tekošā valodā pasniegt ziņas par dabu un sadzīvi, par saimniecības un skolas vajadzībām, par tirdzniecību un jūrniecību, tiesu būšanu un tautas saimniecību, par cilvēku un kustoņu veselības kopšanu, par vēsturi un valodniecību, par mūsu un citu tautu ierašām un mantām, ievērodams sevišķi mūsu tautu un viņas radniecības.»

Žurnāla redakcija šo solījumu realizē. Žurnāla formu J. Velme izvēlas ne jau vairs pēc sentimentālā nedēļas izdevuma «Gartenlaube» (dibināts 1853. g. Leipcigā, pieder pie t. s. «ģimilijas» izdevumiem, domāts tikumiskai audzināšanai un laika kavēklim) parauga, bet gan pēc redzamākiem krievu un vācu literāri sabiedriskiem žurnāliem. Tas ir mazāka izmēra nekā «Pagalms» un «Rota» (pirmie numuri 23 cm, vēlāk līdz 26 cm). Materiālu iedalījums gandrīz tāds pats kā mūsdienu literāri sabiedriskajiem žurnāliem: ievietoti prozas darbi, dzejoļi, literatūras kritika, populārzinātniski apcerējumi, pašās beigās sīkumi un šaha nodaļa. «Austrums» jau ar pirmajiem sīkiem ir dziļāks un nopietnāks par abiem iepriekšējiem latviešu žurnāliem, tas nodibina paliekošu literāri sabiedriska mēnešraksta tipu.

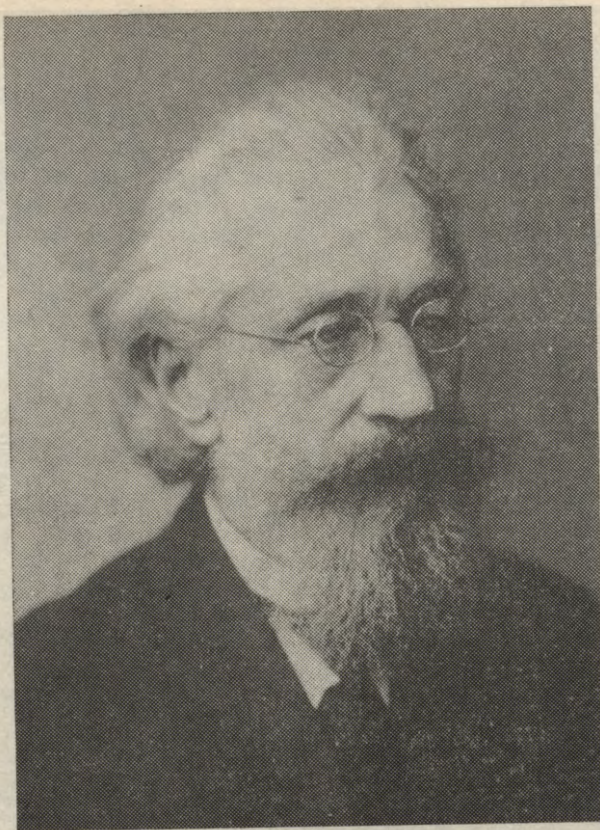
Lai veicinātu literatūras un zinātnisku rakstu attīstību, J. Velme jau pirmā gada sākumā izsludināja konkursu:

«. . . izmaksās prēmijas par labākajiem romāniem un labākajām novelēm. Kas gribētu konkurēt pie prēmijām, tad jāievēro šādi nosacījumi:

- 1. Viela jāņem iz latviešu tagadējās dzīves jeb viņu vēstures.*
- 2. Valodai vajaga būt skaidrai un tekošai.*
- 3. Manuskripti jāraksta skaidri un «Austruma» ortogrāfijā.*



Zurnāla «Austrums» titullapa



Jēkabs Velme

4. Katram iesūtītājam jāuzraksta motto un tas pats motto arī konvertam, kurā atronas sacerētāja vārds un adrese.
5. Prēmijām godātie raksti paliek redakcijai priekš nodrukāšanas «Austrumā».
6. Raksti iesūtāmi vēlākais līdz 1. novembrim 1885. g.
7. Prēmijas ir šādas priekš romāniem: I — 75 rubļ. un II — 50 rubļ.; priekš novelēm: I — 25 rubļ. un II — 15 rubļ.»

Paralēli ziņots, ka prēmijas izmaksās arī par labākajiem zinātniskiem darbiem. Literatūrā prēmiju piešķīra Jaunzemju Jānim par stāstu «Laiques spoks», kas bija iesūtīts ar pseidonīmu Apsišu Jēkabs. Ar isto vārdu iesūtīt darbu «Austrumam» viņam bijis neērti, ilgi gudrojis, kādu pseidonīmu pieņemt, līdz ieraudzījis aiz loga augam apsīti. Tā radās *Apsišu Jēkabs*. Par obligāto moto, kāds vajadzīgs sacensībām, autors bija izvēlējis Kaudzītes Matīsa rindas:

*Ak, tā piktā māmuliņa,
Tautas dzeja sirmajā,
Nepielūdzama ir viņa,
Sirdi nolaupīja tā.*

Tā kā prēmijas tika paredzētas romānam vai novelēm, tad garais stāsts «Laiques spoks» neiekļāvās nevienā no šīm kategorijām, bet tas bija vēra

nemams darbs, tālab Apsīšu Jēkabam piešķīra noveles žanra prēmiju 15 rubļus.

J. Velmem vispār liela nozīme Apsīšu Jēkaba rakstnieka personības veidošanā. Viņu draudzība nodibinājās, strādājot par skolotājiem Latvijā, un turpinājās visu laiku, kamēr J. Velme bija «Austruma» redaktors. Viņu regulārajā sarakstē J. Velme stimulēja Apsīšu Jēkabu pievērsties realīsimam un studēt krievu literatūru. Apsīšu Jēkaba darbos var vērot vairākus krievu literatūras ietekmes momentus. Apsīšu Jēkabs izauga par pirmo mūsu reālistiskā stāsta nodibinātāju un izveidotāju, un te liels nopelns ir J. Velmem un «Austrumam». Jau 1885. g. 6. un 7. numurā nodrukāts stāsts «Pie pagasta tiesas», bet 11. numurā «Laimes spoks», pēc tam seko citi Apsīšu Jēkaba darbi. «Austrumam» viņš iesūta ne tikai stāstus, bet arī publicistiska rakstura ciklu «Vēstules iz tēvijas» u. c. Šajā ciklā izgaismotas gan literatūras, gan valodas, gan sabiedriskas tēmas, neizpaliek arī reliģija.

«Austrumā» izsludinātā literārā sacensība popularizēja jauno žurnālu. Tam radās kā lasītāji, tā rakstītāji. Tā laika iespējamības robežās J. Velmem izdodas «Austrumā» sakoncentrēt gandrīz visu literatūras devumu, neizpaliek arī vecie autori, kā J. Lautenbahs-Jūsmiņš ar saviem pseidotautiskiem varoņiem, un pat dzejnieks J. Steiks ar šādām rindām:

*Sur ne tur, it ne kur,
Nezinu ne šā, ne tā.
Gāju, gāju es pa lauku,
Redzēj' mēnestiņu jauku.
Tas man rādīj' šā un tā
Sur un tur, kur nekur,
Sētiņā vai klētiņā.*

Par šo dzejoli Rainis «Mazajos Dunduros» izteicās:

«. . ja tev gadās atdurties pret šiem negēlīgiem pantiņiem, bēdz no viņiem — bēdz no viņiem kā no mēra!»

Taču galvenā «Austruma» vērtība ir autori ar nopietnu literāru devumu: Esenbergu Jāņa liriskie dzejoli, Sudrabu Edžus liroepiskie dzejojumi, Puškina, Krilova, Heines, Lēnava un citu darbu atdzejojumi. Prozā gūst ievērību R. Blaumaņa, Doku Ata, A. Lerha-Puškaiša, Zeiboltu Jēkaba un J. Janševska sacerējumi. No tulkojumiem minami I. Turgeņeva, Ļ. Tolstoja, I. Gončarova, P. Rozegera darbi. Kā jauninājums jāatzīmē dziesmas, kas žurnālā publicētas ar notīm, piemēram, E. Dārziņa «Jūs, kalni, un jūs, lejas» u. c.

Kritikas nozarē lielu popularitāti ieguva J. Lautenbaha-Jūsmiņa un Teodora (T. Zeiferta) polemika, kas iegājusi literatūras vēsturē ar nosaukumu «Dzejnieks un viņa laiks». So polemiku 1888. un 1889. gadā «Austrumā» ilustrē divi T. Zeiferta raksti: «J. Lautenbaha-Jūsmiņa dzeja» un «Dzejnieks un viņa laiks» un divi J. Lautenbaha-Jūsmiņa raksti: «Teodora kritika» un «Par kritiku». Šī polemika ieviesa principiālu skaidrību par tautiskās dzejas problēmām, kas pirms tam izraisīja haotisku literāru strīdu starp Kaudzītes Matīsu (Kalnieku) un J. Lautenbahu-Jūsmiņu. Šis literārais ķīviņš, kas izpaudās vairākos periodiskos izdevumos, aizsākās jau pirms «Austruma» iznākšanas un ilga vairākus gadus.

Notikumu «gaita» šāda: ar pseidonīmu *Kalnieks* Kaudzītes Matīss, kurš septiņdesmitajos gados un astoņdesmito gadu sākumā neapšaubāmi bija viens no labāk sagatavotajiem latviešu literatūras vērtētājiem, 1880. g. laikrakstā «Balss» publicēja recenziju par Lautenbaha-Jūsmiņa dzejojumu

«Zalkša ligava». Kaudzītes Matīsa pieeja saudzīga, viņš izvērza noteiktu domu, ka folkloras atdarinājumi nevar nekā dot mākslas literatūrai. Kaudzītes Matīsa formulējumi nav visai skaidri, un tie pārāk krasī aplūko jautājumu par atskaņu lietojumu dzejā. Tomēr spriedumu konteksts apliecina, ka runa nav tikai par atskaņām vien, ir prasība par nopietnāku dzīves un mākslas izpratni. Pret šo recenziju 1881. g. īpašā brošūrā «Domas par tautiskās dzejas nodibināšanu» vērsās Pārstrauta Jānis. 1882. g. seko arī īpašā brošūra ar Kalnieka atbildi: «Pārstrauta Jānis un viņa domas par tautiskās dzejas nodibināšanu».

Savā brošūrā Kaudzītes Matīss veltī ironiskus vārdus Pārstrautu Jānim:

«P. kgs. ceļ «Zalkša ligavu» pilnības ziņā pār visu, ko vien šai kārtā cilvēki līdz šim darījuši, it kā kad pasaulei būtu atvērta caur to kāda nepazīta gaišības puse, pēc kuras taustiņi tēvu tēvi, un tādēļ nu priekš atvērēja jākrit visai radībai uz vaiga, jo

2. P. kgs ne tikvien pašas mazākas vēsmiņas pacelšanos pret «Z. l.» vai «Līgu», bet arī to, ja viņam bez mitēšanās negavilē visi, «kam vien mēle, kam vien prāts», ierauga par negantu noziegumu, nosaukdams visus, kas tādu «aplamu pārdrošību» rādījuši, par matskalditājiem, kritikas nemeistariem, spriedelētājiem, meistarzeņģeriem, cunftzeņģeriem, neprašām utt.»

Pēc tam polemikā iejaucas Jakobus (žurnālā «Pagalms»), kāds Montanuss (Liepājas avīzē «Latvietis») un kāds Sumbru Atis (laikrakstā «Balss»). Tāds Pārstrautu Jānis tiešām eksistēja, tajā laikā teoloģijas students, tomēr pēc stila un polemikas manierēm, pēc pārākuma pozīcijas ir pamats domāt, ka Pārstrautu Jānis sadarbojies ar pašu J. Lautenbahu-Jūsmiņu. «Jakobusa» un «Montanusa» vārdi ir J. Lautenbaha-Jūsmiņa pseidonīmi. Uzticīgs Lautenbaha ieroču nesējs ir Sumbru Atis (Jānis Sanders), tolaik teoloģijas students Tērbatā, vēlāk mācītājs, un vienmēr Lautenbaha aizstāvis. Kaudzītes Matīss šai «sabiedrībai» nepaliek parādā un publicē otru brošūru «Vēlreiz Pārstrautu Jānis ar savām «domām» un Montanus ar tādām pašām domām» (1883).

Kaudzītes Matīsa un Lautenbaha polemikā, nu jau žurnālā «Austrums», iesaistās arī Apsīšu Jēkabs. Savās «Vēstulēs iz Tēvijas» (1886) viņš saka:

«Pametīsim acis tagad uz jaunāko virzienu, uz dzeju tautas dziesmu veidā. No šīs puses dzird izsakām pret pirmējo pārmetumus, ka dzeja ar atskaņām tik akls pakaladarinājums vācu dzejai, kas pilnīgi atmetams, un ka nu reiz atnācis laiks, kur nāktos celt jaunu dzejas ēku uz tautas dziesmu pamata utt., utt. Šai ziņā tad nu arī dzied, ko māc. Un te nu dažs labs kā bāztin piebāž savu dzejojumu ar «tautu dēliem», «tautu meitām», «bāleliņiem», «saules meitām», «jūras meitām», «kumeliņiem», «ritināj» un «darināj», «asariņām» un «valodiņām», «līgaviņām», «sērdienītēm» utt.

Pabeidzis dziesmas darinātājs domā, ka šāda dzeja jau nu pilnīgi tautas dziesmu garā, kur tas tik noklausījies kādus vārdus vai teikumus iz istajām tautas dziesmām, bet pats ir pārliccināts, ka viņa dziesma pilnīgi var līdzās stāties tautas dziesmai vai ka tā no tautas dziesmas nemaz nav šķirama. Nedomā, ka es mūsu tautas dziesmu necienu, nē, es viņas cienu ļoti augstu, es viņas turu par mūsu rakstniecības lielāko bagātību un daiļumu; bet tādēļ, ka es viņas tik augstu cienu, es ceļos pret to, ka viņas nicina, ka viņu neaiztiekamo daiļumu vārta «dziesmu darinājumos», kuriem tik maz sajēgas no tautas dziesmu rakstura, no viņu gara, no viņu noslēpumainā daiļuma.»

Šī pa dažādiem periodiskiem izdevumiem un atsevišķām brošūrām izvērstā polemika neatrisina izvirzīto problēmu līdz galam. Lautenbaha-Jūsmiņa pseidotautiskais romantisms gan dabū jūtamu sūci, bet nebūt ne taisās grimt. Ir vajadzīgs šīs polemikas principiālāks noslēgums, un to arī dod «Austrumā» ievietotā polemika «Dzejnieks un viņa laiks» (1888). Šī polemika reducējama uz sekojošām tēzēm: Teodors (Teodors Zeiferts) kritizē Lautenbaha-Jūsmiņa dzejojumu «Zalkša līgava», galvenokārt par to, ka tajā nav nekā no «sava laika klēpi dzimušām idejām», tādēļ tai ir niecīga nozīme, jo katrs rakstnieks raksta savam laikam arī tad, ja viņš risina vēsturiskas tēmas. J. Lautenbahs-Jūsmiņš turpretī apgalvo, ka liels dzejnieks raisās vaļā no tagadnes idejām, un izvirza mūžības idejas, resp. raksta mūžībai. Bet Teodora atziņa — kas raksta savam laikam, raksta arī mūžībai, bet, kas raksta mūžībai, tas neraksta ne savam laikam, ne mūžībai. Šie vienkāršie principi ir paslēpti gandrīz vai bezgalīgos pierādījumos un vārdu mudžekļos.

Šī polemika Lautenbaha-Jūsmiņa literārai karjerai bija liktenīga. Vairums lasītāju saprata, ka taisnība ir Teodora pusē, bet tas nostādīja zem jautāšanas zīmes J. Lautenbaha-Jūsmiņa lielāko dzejas daļu. Viņa izveidotais pseidotautiskais romantisms ar savu pliekanību bija zaudējis jebkādu ietekmi. J. Lautenbaha-Jūsmiņa loma latviešu literatūrā samazinājās turpat vai līdz nullei. Vēlāk pēdējos, pilnīgi iznīcinošos spriedumus par viņa literārajiem sacerējumiem deva J. Jansons-Brauns un Andrejs Upits.

Lai cik enerģiski un lietpratīgi J. Velme vadītu žurnālu «Austrums», viņam nācās pārvarēt ievērojamas grūtības. Maskavā iespiest latviešu žurnālu bija sarežģīti un dārgi, un dārdzību vēl palielināja pasta izdevumi, kas tolaik bija lieli. Kaut gan rakstnieku līdzdalība ir atsaucīga, tomēr to skaits joprojām nebija liels, turklāt šo rakstnieku darbi jaunajos sabiedriskajos apstākļos neiemantoja plašu popularitāti. Laikmeta idejiskā seja bija kļuvusi sarežģītāka, pretrunām bagātāka, jaunas tendences arvien vairāk ieviesa revolucionārā proletariāta uzņēmšana uz vēstures skatuves. Divu kultūru princips arvien krasāk izpaudās periodiskos izdevumos. Atmosfēru saasināja «Dienas Lapas» iznākšana 1886. g. «Austruma» patriarhālisms nemaz necentās atrast jaunus līdzekļus, lai palielinātu popularitāti un abonentu skaitu. J. Velme nonāca finansiālās grūtībās. Dabiski, ka sabiedrība nevarēja ļaut apstāties žurnālam, kuram jau bija savas tradīcijas un kurā publicējās tā laika nozīmīgākie rakstnieki, sava loma arī populārzinātniskiem rakstiem. Vajadzēja atrast izeju no kļūmīgās finansiālās situācijas.

1887. g. J. Velme pārcēla «Austruma» izdošanu uz Jelgavu, un žurnālu sāka iespiest E. Zislaka spiestuvē. Uzticamības persona, kura palīdzēja veikt organizatoriskus darbus, bija Jēkabs Draviņš-Dravnieks (1858—1927).

Draviņš-Dravnieks pēc skolotāja gaitām Kaukāzā un Latvijā aktīvi sāka darboties kā žurnālists un rakstnieks. Viņa pirmie darbi publicēti «Tiesu Vēstnesī», viņa stāsts «Brūtes meklētājs» guva popularitāti. 1887. g. īsu brīdi viņš strādāja Rīgā «Dienas Lapas» redakcijā, tai pašā gadā pilnīgi pārcēlās uz Jelgavu, kur plaši izvērta savas izdevniecības darbību. J. Draviņš-Dravnieks sastādīja un izdeva «Svešu vārdu vārdnīcu», daļu no pirmās latviešu konversācijas vārdnīcas, «Mācības vēstules krievu valodā» u. c. Ierīkoja savu spiestuvi. 1892. g. viņš oficiāli kļuva par «Austruma» izdevēju («Austrumu» savā spiestuvē viņš neiespiež) un jau 1893. g. ir arī līdzredaktors. Tā kā žurnālu iespiež Jelgavā un J. Velme ne vienmēr ir iespējas kontrolēt to, kas notiek Jelgavā, šo apstākli izmanto J. Draviņš-Dravnieks, faktiski žurnāla rediģēšanu pārņemot savās

rokās, un to sāk veidot pēc savas gaumes. Šo divu redaktoru gaumes acīmredzot bija atšķirīgas, jo žurnāls ieguva pavisam citu raksturu nekā Maskavas laikā. Lai palielinātu ne pārmerīgi lielo «Austruma» metienu, Draviņš-Dravnieks piemēroja «Austruma» saturu lētai publikas gaumei. Par publicēto prozas darbu galveno līniju kļuva virkne banālu romānu, ko tulkoja no vācu valodas (V. Heimbargas «Siržu pārbaudījums», E. Verneras «Pie altāra» u. c.). Šis periods iekrita Jaunās strāvas aktīvās darbības laikā. Jaunās strāvas prasības literatūrā bija pilnīgi pretstatā ar J. Draviņa-Dravnieka literārajiem principiem, tāpēc dabiski, ka «Austrums» sāka atsevišķos feletonos un rakstītos uzstāties pret Jauno strāvu. Dažbrīd tika ņemti palīgā Brenča un Zvinguļa dialogi, piesardzības dēļ gan atsevišķas replikas, kas vērstas pret Jauno strāvu, ievīstītas daudzvārdu mudžeklī, un ne vienmēr uzreiz atšifrējamas. Skaidri saprotama šāda anekdote:

PIEDZIVOJUMS

*Reiz redzu puiku gadu sešpadsmit,
Kas maurā sēž un elso elsodams.
«Kam raudi, kas tev kaiš, mans puisēnit?»
Es vaicāju tam, tuvāk pieiedams.
Tas atbild raudādams, es tikko sapratu:
«Es «Dienas Lapā» jokus lasiju.»*

Arī līdzstrādnieku skaits J. Draviņa-Dravnieka laikā samazinājās. Redzamākos darbus deva Doku Atis un Ansis Lerhis-Puškaitis, zinātnisko publikāciju nodaļā — K. Milenbahs.

Raksturīgi, ka ne tikai Jaunā strāva un «Dienas Lapa» vērsās pret J. Draviņa-Dravnieka «Austrumu», bet arī P. Zālītes vadītais «Mājas Viests». Par to P. Zālīte dabū savu tiesu, jo Brenča un Zvinguļa dialogā «Austrumā» Zvingulis ieguvis mācītu ļaužu grādu — *Dr. philos.*, kāds ir arī P. Zālītem.

1895. gadā J. Draviņa-Dravnieka firma bankrotē un kopā ar citām mantiskām vērtībām ūtrupē pārdod arī «Austruma» koncesiju, ko nopērk G. Kalniņa un I. Deičmaņa firma Rīgā. J. Velme dzīvo Maskavā, un viņam kā galvenam redaktoram joprojām nav iespējams ietekmīgi vadīt žurnālu, kaut arī manuskriptu adrese vēl arvien uzrādīta J. Velmes dzīvokli Maskavā.

G. Kalniņa un I. Deičmaņa spiestuvei literāro darbinieku nebija, domājams, koncesiju šī firma nopirka, lai uzlabotu savu materiālo stāvokli, bet tai laikā žurnāls nedeļa lielu peļņu. Firmai nācās pieņemt redaktoru no malas. Redakcijas darbinieku skaitā iekļuva arī Aronu Matīss. Sākumā gan viņu pieņēma tikai par sīkumu nodaļas vadītāju, taču ar savu darbīgumu un pieredzi žurnālistikā drīz vien viņš kļuva par faktisko redaktoru. Viņš rūpīgi seko latviešu literatūrai un cenšas piesaistīt žurnālam talantīgus rakstniekus. To vidū atzīmējami Andrejs Upītis, Pērsietis, A. Saulietis, Zvarguļu Edvards, J. Poruks, A. Brigadere, V. Plūdonis, V. Eglītis, E. Birznieks-Upītis u. c. Tomēr šo rakstnieku darbi ir neliela apjoma un neskar sarežģītus sadzīves jautājumus. Cits raksturs ir Andrieva Niedras romānam «Liduma dūmos», kas īsā laikā izraisīja plašu lasītāju interesi un ap kuru iedegās strīdi. No 1899. g. A. Niedra vadīja «Austruma» literāro daļu un, redakcijā strādājot, publicēja savu romānu. Konflikta dēļ A. Niedra no «Austruma» aiziet. Lasītāju skaits samazinājās, kad pēc «Liduma dūmiem» seko Viktora Eglīša romāns «Rīta blāzmā». Ipatnēju vietu «Austrumā» ieņem Miķeļa Valtera (A. Papārdes) raksti par ārzemju

literatūru, bet arī tas nepiesaista lielāku lasītāju skaitu. Ir arī daži nelieli vērtīgu darbu tulkojumi (A. Puškina, A. Čehova, G. Mopasāna, A. Dodē u. c.), tomēr joprojām pārsvarā tulkoti sekli, banāli vācu autoru sacerējumi. Latviešu literatūras klāstā dažkārt nepopulāri gadījuma rakstura autori.

Šī posma noslēgums ir G. Kalniņa un I. Deičmaņa firmas bankrots. «Austrumam» no Rīgas nākas pārceļot uz Cēsīm (1902. g.), jo koncesiju ūtrupē nopērk progresīvais grāmatu izdevējs Jānis Ozols.

Jānis Ozols (1859—1906) pēc Vecpiebalgas draudzes skolas beigšanas sāk tēva mājās Vecpiebalgas «Kūrēnos» tirgoties ar grāmatām un organizē savu izdevniecību. 1895. g. J. Ozols pārceļas uz Cēsīm, kur atver grāmatu veikalu, vēlāk nodibina pats savu spiestuvi. Viņa izdevumā iznāk Raiņa, Aspazijas, brāļu Kaudzišu, R. Blaumaņa, J. Poruka, E. Treimaņa-Zvārguļa un vēl citu latviešu rakstnieku darbi. Šajā sakarībā jāmin viņa izdotsis oriģināldarbu almanahs «Jaunā Raža» (1898—1906). J. Ozola izdevniecība latviešu kultūras un grāmatniecības attīstībā ieņem īpaši ievērojamu vietu.

Pēc tam kad 1902. g. J. Ozols nopērk «Austruma» koncesiju, viņam apgabaltiesā jāapstiprina galvenais redaktors. J. Ozols jaunu galveno redaktoru nepiesaka, bet saziņā ar J. Velmi panāk, ka tas turpina parakstīties par žurnāla galveno redaktoru. Šāda formāla parakstīšanās turpinās līdz 1903. g. maijam, kad J. Velme pārtrauc pildīt žurnāla «Austrums» redaktora pienākumus.

J. Velme veicis milzīgu darbu, nodibinājis literāri sabiedrisku mēnešrakstu, apvienojis ap to vairākas latviešu rakstnieku paaudzes. Šīs darbības dēļ J. Velmes vārds nedrīkst nozust no latviešu literatūras un žurnālistikas vēstures.

Arī pēc tam, kad J. Velme vairs nav žurnāla «Austrums» galvenais redaktors, J. Ozols jaunu redaktoru apgabaltiesā nepiesaka, bet atbilstoši tā laika noteikumiem viņam kā izdevējam ir tiesība zināmu laiku veikt galvenā redaktora pienākumus. Tādējādi J. Ozols ir vienlaikus izdevējs un redaktors līdz 1903. gada beigām. J. Ozols redakcijas darbā pieaicināja Teodoru Zeifertu, kurš līdz jūlijam bija žurnāla literārās daļas vadītājs (būtībā faktiskais redaktors).

Sākot izdošanu, publicētais J. Ozola prospekts lielu īpatnību nesola, tikai apņemas dot to labāko literatūrā un arī citās nozarēs.

T. Zeiferts pieiet «Austruma» rediģēšanas darbam daudz rūpīgāk un ar lielākām kultūras prasībām nekā Āronu Matīss. Viņa rediģēšanas laikā palielinās autoru skaits gan dzejā, gan prozā, minami A. Saulietis, J. Poruks, Līgotņu Jēkabs, K. Skalbe, P. Blaus, Vēsmiņu Kārlis (K. Krūza), Mākonis (vēlākais revolucionārs Jēkabs Kalniņš), dažus dzejoļus publicē arī Andrejs Upīts, kaut gan viņa galvenā deva «Austrumā» ir prozas darbi.

Nozīmīgāka kļuva žurnāla kritikas nodaļa, te redzamākie ir T. Zeiferta darbi: «Deviņpadsmitā gadusimteņa pēdējais desmits latviešu rakstniecībā» (1903), «Progress un reakcija» (1903), īpatnēja ir recenzija par 1903. g. Pēterburgā iznākušo A. Niedras romānu «Kad mēness dilst». Šai recenzijā T. Zeiferts asi pārmet A. Niedram par efektu meklēšanu ar dažādiem šausminošiem stāstījumiem, viņš romānā saskata pavisam maz vietas, kurām literāra vērtība. Vispārējā secinājumā T. Zeiferts saka:

«. . . viņam (A. Niedram) nav stāvējuši priekš acīm cēli mērķi. Tur var būt savs subjektīvs iemesls: ka pašam rakstītājam tas sagādāja baudījumu rakņāties pa visiem šausmu skatiem; vai arī savs objektīvs

*nolūks: lai iemantotu jo plašā mērā popularitāti un pievilktu par sa-
viem cienītājiem klāt arī tos, kas līdz šim šķirstījās pa Šablovska un
Alunāna izdevumiem. Tikpat vienā, kā otrā gadījumā viņš nošķiras no
tiem, kas nopietni cenšas pēc nopietniem mērķiem. Un ja nu reiz tā, ja
viņa darbā parādās subjektīvi dzenuļi bez gaišiem mērķiem, tad zūd
īstais dzīves mirdzums arī no viņa grāmatas visspožākajiem skatiem.
Ka viņam arī tādi skati, to neviens nevarēs liegt, skati, kādus starp
latviešu rakstniekiem tikai Niedra var tēlot. (..) Bet tumšie ņem virs-
roku. Un tie met savu melno ēnu arī uz to rakstnieku, no kura reiz
daudz ko cerēja.»*

Nemot vērā šādu spriedumu par romānu «Kad mēness dilst» un zinot, ka A. Niedra bija pašlepnis un iedomīgs, skaidrs, ka A. Niedram, atkal iestājoties «Austruma» darbā, T. Zeifertam tur vairs nav vietas, un viņš no «Austruma» aiziet. Ar 1903. g. jūliju «Austruma» literāro daļu sāk vadīt A. Niedra, kļūstot arī par faktisko redaktoru. Andrievam Niedram pārņemot rediģēšanu, «Austrums» savu seju manāmi izmaina. Vispirms izpaužas A. Niedras raksturīga īpašība: viņš cenšas žurnālu pēc iespējas pierakstīt pats un tikai tad, ja to nespēj, pieaicina citus rakstniekus. A. Niedra vispirms žurnāla vairākos numuros ievieto savu drāmu «Zemes». Šī drāma ir jau kādreiz «Austrumā» publicētā romāna «Līduma dūmos» dramatisējums. Bez tam vēl vairākos turpinājumos stāsts «Vecais Grīvis» un īsie stāsti «Aklā fantāzija» un «Dūmu Pēteris».

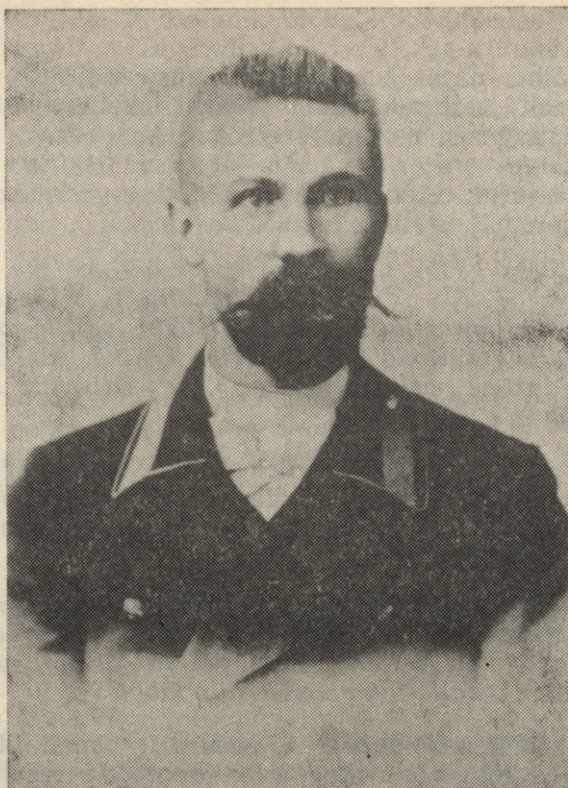
«Austrumu» 8. numurā A. Niedra publicēja plašu recenziju par Raiņa dzejoļu grāmatu «Tālas noskaņas zilā vakarā». Tās galvenajā daļā recenzents vulgarijē jēdzienu — kas ir šķiru dzejnieks, un krasi noraida domu, ka Rainis ir šķiru dzejnieks. Pēc Andrieva Niedras domām, Rainis ir tikai lirīkis.

1903. gadā A. Niedra paspēj vēl uzrakstīt recenziju gan par E. Treiņa-Zvārguļa grāmatu «Ardievas jaunībai», gan par brāļu Kaudzišu romānu «Mērnieku laiki». Kaut arī «Austruma» 1903. g. pēdējo burtnīcu A. Niedra paraksta jau kā redaktors, taču nekādas īpatnības šis numurs neuzrāda. 1903. gadā «Austrumā» pavadītie mēneši ir arī A. Niedras rakstniecības gulbja dziesma, strauji viņš noiet no aktīvā literatūras ceļa un pakāpeniski beidz eksistēt kā rakstnieks.

J. Ozols atsakās no sava žurnāla vai nu labprātīgi, vai arī kādu īpašu iemeslu dēļ un pārdod «Austruma» koncesiju A. Niedram. Pāris gadus vēlāk traģisks notikums pieliek punktu progresīvā grāmatizdevēja J. Ozola ražīgai darbībai — viņu 1906. gadā nošauj soda ekspedīcija.

«Austrums» Andrieva Niedras īpašumā un vadībā

Atpircis no J. Ozola koncesiju, sākot ar 1904. gadu, A. Niedra kļūst par «Austruma» izdevēju un arī redaktoru. Viņš saprata, ka, balstoties uz ilggadīgām «Austruma» tradīcijām, iegūstot šo žurnālu savā īpašumā, varēs izpeldēt lielos literāri sabiedriskos ūdeņos. Bez žurnāla palīdzības viņam tik ātri un tik strauji savu karjeru neizdotos realizēt. Ar savu pirmo literāro devu A. Niedra bija ieguvis samērā lielu popularitāti, viņa vadītajā «Austrumā» šajos divos gados izdevās ne tikai piesaistīt plašu rakstnieku līdzdalību. Viņam pat izdevās no «Austruma» līdzstrādniekiem izveidot t. s. «Austruma» pulciņu un pat pretendēt uz jauna virziena — «jaunnacionālisma» izveidošanu. Ar lozungu «familija, tauta, tēvija». Kaut arī pulciņš nebija stingri organizēts, tur tomēr skaitījās šādi rakstnieki:



Andrievs Niedra

J. Kosa, Tīrzmaliete, A. Ķeniņš, J. Kleinberģis un Andrejs Upīts. Kaut arī J. Porukam sveši jaunacionalisma principi, viņš publicējās A. Niedras vadītajā «Austrumā». Tā kā pulciņam nebija nekādas izstrādātas organizācijas, tas drīz vien izplēnēja.

A. Niedra (1871—1942) latviešu literatūrā un sabiedriskajā dzīvē ir visavantūristiskākā un visdēkainākā persona. Audzis samērā trūcīgos apstākļos, bez tēva, daudz ko spēja veikt pašmācības ceļā. Pēc Vecpiebalgas draudzes skolas viņš pārceļas uz Rīgu un kā eksterns gatavojas beigt Jelgavas ģimnāziju. Jau skolnieka gados A. Niedra saraksta pirmos stāstus, ko publicē «Baltijas Vēstnesis» un «Dienas Lapa». No 1890. līdz 1899. g. viņš ar pārtraukumiem studē Tērbatā teoloģiju. Pēc fakultātes beigšanas uzreiz neizdodas dabūt mācītāja vietu, un A. Niedra pelnās kā mājskolotājs, arī kā žurnālists un rakstnieks. Skolas un studiju laikā publicējis vairākas grāmatas: dzejoļu krājumu «Pirmās ziedoņa vēsmas» (1887), stāstus «Bez paša pagātnes» (1898), «Nespēcīgā dvēsele» (1899). Jau šajā posmā A. Niedram veidojas reakcionāri principi, viņš atzīst vācu aprindu vadošo lomu Latvijā, uzskatot, ka tautas attīstībā visvairāk var dot turīgo latviešu buržuāzisko aprindu sadarbība ar vāciešiem.

Lielsku vielu A. Niedram dod krievu-japāņu karš. Nerēķinoties ne ar kādiem konkrētiem faktiem, viņš «Austrumā» pats raksta plašus kara aprakstus un kara vērtējumus, izplūstot himniskā sajūsmā par cariskās Krievijas panākumiem cīņā pret Japānu, un sludina drīzu Japānas sakāvi. No frontes gan nāca pretēja rakstura ziņas.

1904. gadā «Austruma» 10. un 12. numurā A. Niedra publicē (raksts gan iespiests anonīmi) rakstu «K. Skalbes: Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties». K. Skalbes darbs izmantots plašam estētisko problēmu traktātam, kur pasaka «Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties» būtībā noder tikai kā piemērs estētisku problēmu interpretācijai. A. Niedras pamatprincips ir šāds: cilvēka garīgos procesos viņš izšķir divu atšķirīgu ideju formēšanos — loģiskā ideja un estētiskā ideja. Pēc viņa uzskatiem loģiskā ideja ne vienmēr var modināt estētisko ideju:

«..mākslinieks nevar savam darbam ņemt loģisku ideju par attēlojamo priekšmetu nedz ar' par izejas punktu. (..) Tātad māksliniekam ir neiespējami ar fantāzijas līdzekļiem izteikt loģisko ideju. (..) Bet ir jau par stulbumu saucama tā tuvedzība kritikā, kas taisni tos «mākslas darbus» apzīmē par «krietnākiem», kas iztīrājot sabiedriskās zinātnes problēmas.»

Kā redzams, ar vienu spalvas vilcienu A. Niedra pārsvītro visu latviešu sabiedrisko dzeju. K. Skalbes darbam A. Niedra pārmet galvenokārt divus momentus, pirmkārt, Skalbe apvainojot dzimteni, Latviju pielīdzinot trekno cūku zemei. Un vēl:

«Viss, kas rakstīts «Ziemeļmeitā» zināmai programmai par patiku, lai izvestu loģisko ideju, kur nav viņai blakus esošās estētiskas idejas, viss tas ar savām alegorijām pieder pie šā sacerējuma aizmirstamās puses; jo drīzāk lasītāji viņu aizmirsīs, jo labāk.»

Pārbijies no sociālisma idejām, A. Niedra ir apmaldījies trīs priedēs. Bez šaubām, K. Skalbes «Ziemeļmeita» ir progresīvs sacerējums ar lieliskām estētiskām gleznām, kas idejiski vēršas pret dzīves trulumu, mietpilsonību, apātiju, apmierinātību ar mantiskiem labumiem, tādēļ šī pasaka kā izcils mākslas darbs dzīvos vienmēr. Nekādām sabiedriskām teorijām, nedz partijas programmām K. Skalbe šo pasaku nav pielāgojis.

1923. g. žurnāla «Ritums» 2. numurā, rakstā «Rakstnieki un mākslinieki par sevi», K. Skalbe izsakās, ka «Ziemeļmeitas» ideja dzimusi Ērgļos, kur viņš strādājis par skolotāju, dzīvojot šaurā un nabadzīgā istabā. Viņam tikpat šaura un nabadzīga likusies skola un visa apkārtnē. K. Skalbe rakstīja:

«Es redzēju un jutu šo seklību un šaurību. Tā mani nospieda. Arī plašākā sabiedriskā dzīve bij tāds pat aprobežots apvārsnis. Veinberģis sludināja «Rīgas Avīzēs» savas idejas un centienus. Mani modās nemiers un protests pret visu šo šaurību un ikdienību, tiklab tuvākā apkārtnē kā visā Latvijā. Šī protesta noskaņa mani ierosināja «Ziemeļmeitas» ideju. (..) Es gribēju izteikt šo protestu mākslā.»

A. Niedras uzbrukums izskan tukšā gaisā, un turpmākajā gaitā sabiedriski aktīvā dzeja ieņem arvien lielāku nozīmību. Sai patiesībai vislielākais pierādījums ir ģeniālā Raiņa dzeja. Bez rezultātiem arī A. Niedras cenšanās savā rakstā tīri mehāniski piekabināt jaunatnes problēmas. Ar šo rakstu A. Niedra savu melnsimtniecisko pozīciju tikai vērš plašumā un izraisa pret sevi naidu progresīvās aprindās.

A. Niedras rakstā «K. Skalbes: Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties» paustiņiem principiņiem seko Andrejs Upīts, kurš tai laikā ir Niedras pulciņa dalībnieks. Tas reljefi redzams A. Upīša recenzijā par K. Skalbes otro dzejoļu grāmatu «Kad ābeles zied» (1904. gada «Austruma» 12. numurā). A. Upīša spriedumi ir kategoriski:

«Saprotama lieta, ka viss šē sacītais nevar zīmēties uz Skalbi, bet pa daļai no tā būs izprotams, kāpēc viņš savu dzejoļu otrā krājumā tik uzcītīgi mēģinās pakāļ «Tālām noskaņām». Kad pagājušā gada «Pēterb. Av.» parādījās Skalbes atsauksme par nupat minētiem dzejoļiem, tad jau tūliņ varēja domāt, uz kuru pusi nošķiebsies Skalbes dzejas tālākais virziens. Visā šī atsauksme bij viens apbrīnošanas un dievināšanas sauciens par tur atronamo ideju un izteiksmi. Skalbem trūka mākslinieka nivelējoša pārskata; viņš nespēja nojaust, ka tas, par ko viņš sevišķi iejūsminājās, ir «Tālās noskaņās» visrupjākais, estētiski piedauzīgais elements, ka to autora dzejoļos tikai tur ir ista dzeja, kur viņa «ideja» redzami nesīaipās pa rindu un pantu starpām, bet kur tā vaj nu izkristalizējusēs dzejiskos oriģinēlos simbolos un skaistās gleznās, jeb kur tās pavisam trūkst. Bet minētais autors tomēr arī visvājākos dzejoļos ir jau arī vairs ne dzejnieks, bet propagandisks publicists, taču istis un patiess. Bet Skalbe savos dzejoļos à la «Tālās noskaņas» ir vāja kopija no tā, ir sauss, neists, neinteresants — šie dzejoļi atstāj tādu iespaidu kā skaņas, ko dzirdam no gramafona.»

1905. g. 12. oktobrī «Baltijas Vēstnesī» Andrejs Upīts ievieto ziņojumu:

«Ar šo paziņojumu, ka esmu atteicies no līdzdalības pie «Austruma» un ar tā redaktoru-izdevēju A. Niedru un viņa veikalu nestāvu nekādā sakarā.

Andrejs Upīts.»

A. Niedra nevar paiet garām arī 1905. gada politiskiem notikumiem Latvijā. Par revolucionāro situāciju viņam savs vērtējums, ko izklāsta īpašā rakstā «Grūtā brīdī» «Austruma» 1905. gada 2. numurā. Šis raksts sabiedrības daļā izraisīja sašutumu. Emocijām bagātā tekstā A. Niedra toreizējos apstākļus raksturo vienkāršotā shēmā. Viņš vienādā pozīcijā attēlo strādniekus revolucionārus, kas cīnās ielās un barikādēs pret carisko režīmu un necilvēciskiem dzīves apstākļiem, un (pat ar lielākām simpātijām) policistus un žandarmus. Šo situāciju viņš raksturo šādi:

«..bet skaidri tu redzi vienā pusē sajūsminātu, satracinātu ļaužu pulku, jaunekļus mirdzošām acīm, strādniekus rievainām delnām, jaunavas, kas kā pavasara vētraī rokas pretim pleš... par savu ticību viņi dzied savā kara dziesmā... Un otrā pusē maza saujiņa policistu un žandarmu, kuri zina, ka viņi ar savām krūtīm vien neaizturēs šos trakos plūdus, ka tie noskalos, salauzis viņus kā pērnajās vasaras niedru stiebrus... bet kuri tomēr stājas šai drūzmai pretim, met kā vienīgo kavēkli paši savu augumu ceļā šai sniega lavīnai, jo pienākums, dzelzu pienākums viņiem teic: apturi, vaj mirsti! Sāvienī rib, cilvēki saplok samītajā sniegā... vieni priekš savas ticības, otri priekš sava pienākuma.»

A. Niedra noklusē, ka soda ekspedīcijas, dragūnu kolonnas, kazaku drūzinas iet no mājas uz māju, no pilsētas uz pilsētu, slepkavojot cilvēkus, pat dažkārt ar zobeniem kapā mītiņu dalībniekus.

Tikpat žēlabainā balsī kā žandarmus un policistus, A. Niedra aizstāv arī streiklaužus. Viņš nostājas arī pret strādnieku izvirzītām prasībām — astoņu stundu darba dienu un cilvēcisku algu, kūda strādniekus pret viņu ideoloģiskajiem vadītājiem. Visā raksta galvenais akcents ir atziņa:

«..es neticu tam pavasarim, ko gribēja ataicināt ar sarkanu karogu.»

Šo kontrrevolucionāro tekstu A. Niedra ne vien ievieto «Austrumā», bet nodrukā arī atsevišķā brošūrā un izplata baznīcās un dažādās sanāksmēs. Bez šīs proklamācijas A. Niedra publicē vēl dažas līdzīgas brošūras: «Kurp mēs ejam?», «Ko nemiernieki meklē mūsu baznīcās?», «Kā izposta mūsu fabrikas?».

Tas A. Niedram bija viegli izdarāms, jo savās gruntsmājās «Pelītēs» viņš bija iekārtojis spiestuvi.

Pēc A. Niedras domām, pret revolucionāriem jācīnās ar viņu pašu līdzekļiem: ja revolucionāri kaisa baznīcās savas proklamācijas, tad A. Niedra savas.

1905. g. novembrī, sākot ar «Austruma» 11. numuru, A. Niedra savu žurnālu iespiež Rīgā, «Rīgas Avīzes» spiestuvē. Šajos pāris gados A. Niedra «Austrumā» publicē savus stāstus «Bads un mīlestība», «Pilsētas galva», «Vientulība», «Ceturtais biedrs», romānus «Vilis Vālodze» un «Sikspārnis», arī drāmu «Miljonārs» un dzejoļus. Šie darbi sasteigti, bez nopietnas mākslinieciskas vērtības. Bez «Austruma» pulciņa biedriem dažus darbus vēl publicē Aspazija, J. Poruks, A. Brigadere, V. Plūdonis, A. Saulietis, Diženajo Bernhards. No tulkojumiem nozīmīgākais ir plašais V. Rabes romāns «Bada mācītājs». Jauninājums ir tas, ka A. Niedra žurnālā ieviesa īpašu humoristisku nodaļu «Uz sveķainā celma».

Laimīgi novadījis divus gadus (1904. g. un 1905. g.), A. Niedra gatavojas turpināt izdot «Austrumu» 1906. gadā. Bet... «Austrums» uzskrien uz sēkļa. A. Niedra ar savu krasi negatīvo nostāju pret 1905. g. revolūciju bija izraisījis sašutumu. 1905. gads, īpaši rudens, bija raksturīgs ar revolucionāriem uzplūdiem, ar daudzām revolucionāro cīņu uzvarām. 1906. g. janvārī iznāk «Austruma» tā gada pirmā burtnīca. Šis «Austruma» numurs atkal apliecina savas prettautiskās pozīcijas. No žurnāla jau 1905. g. beigās sāka atkrist lasītāji. Pirmajā 1906. gada numurā ievietoti divi A. Niedras darbi, kas aizpilda gandrīz visu numuru, tie ir aizsāktais romāns «Zem sarkanā karoga» un politisks apcerējums «Lauku nemieri». Abiem šiem darbiem kontrrevolucionārs raksturs. Romānā attēlots kādreizējais revolucionārs Bērzs, kas divus gadus kā politiskais emigrants pavadījis ārzemēs, atgriežas Latvijā un gatavojas iesaistīties revolucionārā darbībā. Romāns nekad nav ticis pabeigts, bet pēc šī pirmā turpinājuma jau var secināt, ka A. Niedra cenšas pielietot īpatnēju paņēmieni kontrrevolucionāro ideju popularizēšanā. Viņš romāna centrā izvirza pārliecinātu revolucionāru, kurš notikumu norises gaitā pamazām nāk pie atziņas, ka viņa revolucionārie uzskati ir maldīgi un visai sabiedrībai kaitīgi, un tas beidzas ar «grēku nožēlošanu». Nepabeigtajā romānā šis princips līdz galam nav realizēts, bet A. Niedra neatmet nodomu to izlietot tālākā literārā gaitā, jo domā, ka tas var dot spēcīgu emocionālu efektu reakcionāru ideju aizstāvēšanā. 1911. gadā A. Niedra saraksta garāku stāstu «Pēteris Salna», un Āronu Matīss to publicē avīzē «Dzimtenes Vēstnesis». Izveidojas savā laikā populārā «Pētera Salnas lieta». Pēc šā stāsta iespiešanas Vidzemes luterāņu baznīcas augstākā instance — Vidzemes konsistorija, nespējot izprast A. Niedras psiholoģiski viltīgo gājieni, ierosina pret viņu apsūdzību un izmeklēšanu. Konsistorijā uzskatīja, ka, aprakstot Pētera Salnas revolucionārās gaitas un motīvus, kāpēc viņš gāja pa šo ceļu, autors popularizē šķiru naidu, līdz ar to A. Niedras stāstam esot amorāls raksturs. Konsistorija pēc izmeklēšanas piespriež baznīcas sodu — stingru rājienu. A. Niedra spriedumu pārsūdz uz ģenerālkonsistoriju. Šo sarežģīto lietu izbeidz vispārējā 1913. g. amnestija. Galvenās nepatīkšanas bija tās, ka izmeklēšanas laikā uz dažiem mēnešiem A. Niedra tika atstādināts no mācītāja pienākumiem. «Pētera Salnas lieta» vēl kādā

ziņā saistās ar 1906. g. «Austrumu». Pirmajā numurā ievietotajā darbā «Lauku nemieri» A. Niedra cenšas atrast tos motīvus, kādēļ agitatoriem 1905. g. izdevās samulsināt zemniekus. Šīs pašas tēzes izmantotas arī stāstā «Pēteris Salna». Šie fakti liecina, ka A. Niedra pēc 1905. gada revolūcijas reakcionāra darbinieka gaitas nebūt nav izbeidzis un tikai stāsta «Pēteris Salna» kompozicionālas neprecizitātes un konsistorijas locekļu aprobežotības dēļ nonācis nepatīkšanās.

1906. g. «Austruma» 1. numurā bez jau minētajiem A. Niedras darbiem vēl sastopam nenozīmīgu tulkojumu no vācu valodas, ar iniciāļiem parakstītu recenziju par «Mērnieku laikiem», nodaļā «Uz sveķainā celma» Dūmu Brenča feļetons. 1906. g. 1. numurs ir arī «Austruma» pēdējais numurs.

Lai sevi kaut cik rehabilitētu sabiedrībā, A. Niedra pārdrūkā kādu bildi, kurā kombinētā zīmējumā ievietots Aspazijas dzejolis «Mēness starus stīgo». Šis niecīgais viltīgais gājiens nedeva pozitīvus rezultātus, tika izsludināts vispārējs Andrieva Niedras boikots. «Austrums» vairs nespēja eksistēt un apstājās. Drūms beigu cēliens tik nozīmīgam izdevumam, kas pastāvēja turpat 22 gadus. «Austrums» apstājās, bet A. Niedras kontrrevolucionārās gaitas turpinājās, pieņemot arvien plašākas un sarežģītākas formas.

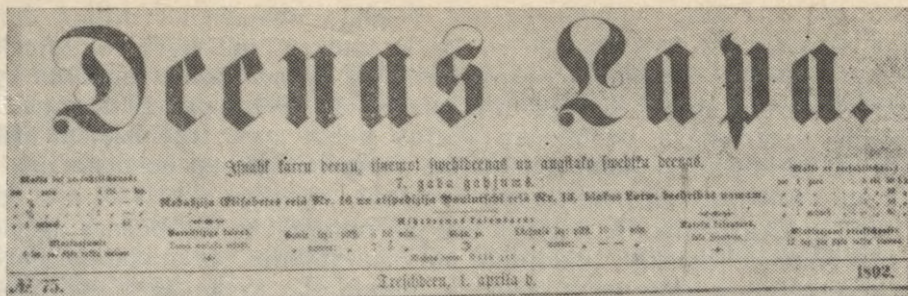
19. gs. pēdējos divdesmit gados blakus «Austrumam» iznāca virkne nozīmīgu periodisku izdevumu, taču pats nozīmīgākais šai laikā ir avīze «Dienas Lapa».

«Dienas Lapa»

(1886—1905)

Kapitālisma attīstības gaitā viena no raksturīgākām īpašībām ir kapitāla koncentrācija — kapitāls koncentrējas lielākos uzņēmumos. Šī procesa rezultātā tiek izputinātas amatnieku darbnīcas, sīkākā uzņēmēji, sīki veikalnīki; piemēram, kad nodibināja atslēgu fabriku, izputēja desmitiem amatnieku darbnīcu, kuras izgatavoja atslēgas. Lai kaut cik stabilizētu savu materiālo stāvokli, sīkie amatnieki, uzņēmēji un sīko namu īpašnieki centās organizēties dažādās biedrībās, kurām bija viņu interesēs vajadzības gadījumā jāsniedz materiāls pabalsts. Septiņdesmitajos gados Rīgā un arī citās Latvijas pilsētās organizējās biedrības pēc amatu veidiem, piem., Fūrmaņu biedrība, Ķelneru biedrība u. c. Dibinājās arī plašāka rakstura biedrības, kā Jonatāna biedrība, Pavasara biedrība u. c. Pie šīm biedrībām populāras bija «bēru kases», kas izsniedza pabalstus ģimenes locekļa nāves vai ilgstošas saslimšanas gadījumos. Starp šīm daudzām palīdzības biedrībām 1878. g. izveidojās pati lielākā — Rīgas latviešu amatnieku biedrība, kura 1883. g. nodibināja Rīgas latviešu amatnieku krāj- un aizdevu kasi. Sākumā kase domāta biedrības biedru vajadzībām, bet, vēlāk paplašinoties, tā attīstījās necerēti strauji un izauga par liela stila kredītiestādi. Pirmie kases direktori bija G. Eilenbergs (rakstnieks un grāmatu izdevējs Pūcišu Ģederts) un P. Bisnieks. Tā kā Pūcišu Ģederts bija parādījis interesi par žurnālistiku, nopērkot no Māteru Jura un vadot «Baltijas Zemkopi», tad domājams, ka viņam pirmajam radās ideja, ka šai krāj-aizdevu kasei vajadzētu izdot savu avīzi. Šis nodoms tika realizēts, un pēc koncesijas iegūšanas 1886. g. nodibināja dienas laikrakstu «Dienas Lapa». Par izdevēju pieteikts P. Bisnieks. Avīzes izdošanai organizēja īpašu paju sabiedrību.

Sākotnējā prospektā par galveno redaktoru minēts populārais jurists un literāts Stērstu Andrejs, tomēr viņš šos pienākumus neuzņēmas, un par



Azīve «Dienas Lapa»

redaktoru apgabaltiesā pieteica Frici Bergmani, pēc izglītības juristu, bet arī pazīstamu publicistu. Viņš bija saistījies ar Rīgas amatnieku palīdzības biedrību un kādu laiku bija viena no vadošām personām.

Fricis Bergmanis (*Kalninieku Fricis, Kalninieku Spricis, Kalninieks*) (1860—1898) pēc Kuldīgas ģimnāzijas beigšanas studēja Pēterburgas universitātē tieslietas. Jau studiju laikā sāka darboties kā literāts, publicējot «Rotā» un «Balsī» humoreskas, tēlojumus, I. Turgeņeva dzejoļu tulkojumus un tautasaimnieciskus apcerējumus. Pēc studijām, pārnākot uz Rīgu, publicēja brošūru «Fabrikas strādnieks 19. gadusimtenī» ar pseidonīmu Kalninieku Fricis. Šajā brošūrā autors cenšas aprakstīt fabrikas strādnieka stāvokli «Europas rietumā» un «Ziemeļ-Amerikas sabiedrotās valstīs». Ievadā teikts, ka autors iecerējis izdot otru brošūru par fabrikas strādniekiem Krievijā, bet tā netiek uzrakstīta. Jautājumam par strādnieku stāvokli Ziemeļamerikā un Vakareiropā F. Bergmanis pieiet no ekonomista viedokļa, centrā izvirzot utopisku labprātīgu peļņas dalīšanu starp strādniekiem un fabrikantiem. Politiskiem un ideoloģiskiem jautājumiem autors cenšas nepieskarties. Acīmredzot šķiru problēmas un marksisms Fricim Bergmanim ir sveši.

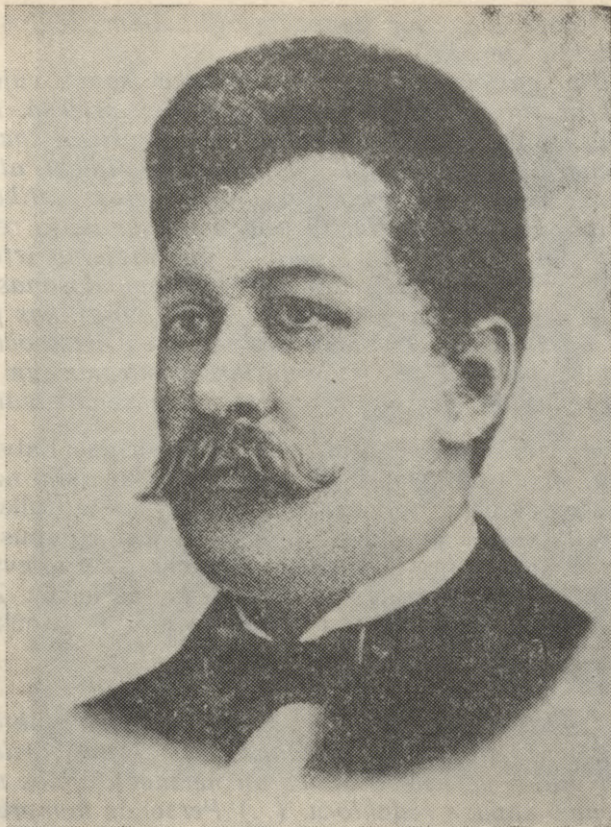
Tā kā sākotnēji «Dienas Lapas» uzdevumi nepārsniedz ekonomiskus jautājumus, tad Fr. Bergmaņa kandidatūra «Dienas Lapas» redaktora pienākumiem ir piemērota. Laiku pa laikam «Dienas Lapa» publicēja plašākas ziņas par strādnieku dzīvi Vakareiropā. Šo rakstu lielākā daļa paša Fr. Bergmaņa sarakstīta, tāpat arī daži apcerējumi par politiekonomiskām problēmām.

Jau Fr. Bergmaņa laikā «Dienas Lapa» saturiskā ziņā ar demokrātiem akcentiem piesaistīja strādniecību un ieinteresēja daļu progresīvās inteliģences.

No regulāriem līdzstrādniekiem pirmām kārtām jāmin Āronu Matīss, kas redakcijā aktīvi darbojās jau Raiņa laikā.

1888. gada 18. oktobrī notiek galvenā redaktora maiņa, par «Dienas Lapas» redaktoru nāk tikko Pēterburgas universitātes juridisko fakultāti beigušais Fr. Bergmaņa paziņa Pēteris Stučka, kurš savu sabiedrisko pozīciju jau pierādīja, kopā ar Raini sarakstot un publicējot grāmatu «Mazie Dunduri» (1888). «Dienas Lapas» vadība ir šī vēlākā marksista un padomju valstsvara pirmais lielākais sabiedriski politiskais darba lauks.

P. Stučkas vadības laikā «Dienas Lapā» tiek akcentēti demokrātiski principi, tās saturs padziļinās un paplašinās kultūras jautājumu un sa-



Pēteris Stučka

biedriskās dzīves atspoguļojumos. Vadot «Dienas Lapu» un sabiedriskā dzīvē aktīvi nostājoties pret reakcionārām izpausmēm, veidojas P. Stučkas personība un sākas marksisma principu apgūšana. P. Stučka šai periodā publicē arī vairākus savus darbus: ««Baltijas Vēstnesis» un tautas dziesmu krājumu klajā laišana», «Kur latviešu jaunekļiem der studēt», «Partijas un kliķes», «Latviešu intelīgence un mūsu izturēšanās pret to», laikrakstu apskatā ievietots raksts pret «Balss» uzbrukumiem «Dienas Lapai» u. c. Jau Fr. Bergmaņa laikā daļa darboņu ar demagoģiskiem līdzekļiem cenšas kompromitēt «Dienas Lapu». P. Stučkas laikā šī kampaņa pieaug. Par demagoģiskiem uzbrukumiem «Dienas Lapai» P. Stučka norāda rakstā «Atvadoties» (1891), ar kuru atvadās no «Dienas Lapas» redaktora pienākumiem:

«Bet atklātības darbinieks arī nav vergs, kam nebūtu tiesības uz izskaidrošanos, aizstāvēšanos, kur tādas vajadzētu. (..) Visiem pa prātam nekad nevar izlikt, pēc tā patstāvīgs darbinieks pat nevar kārot, un arī es pēc tā neesmu dzinies. Tātad saprotams, ka arī spriedumi par manu darbību būs dažādi, ka vieni to atradīs par derīgu, piedodamu, citi atkal par nederīgu, smādējamu. Kamēr šie spriedumi paliek pieklājības robežās, tie nopietnam darbiniekam būs tikai pa prātam, jo drošs, nešaubīgs pretinieks arvien vairāk cienījams nekā šaubīgs līdējs piekritējs; citādi tas turpretim ir, ja pretinieks ķeras pie nepieklājīgiem,

negodīgiem līdzekļiem, caur slepenām aģitācijām mēģina kaitēt savam atklātam pretiniekam. (..)

Kad drusku vairāk par 3 gadiem atpakaļ savus vājos spēkus nodevu šī laikraksta vadībai, atradu visu to jau priekšā. Pirmo 2 gadu pastāvēšanas cīņā jaunais laikraksts bija droši un sparīgi pierādījis savu eksistences spēju, un bija jādomā, ka pretinieki, atzīdami šo notikušo faktu, sāks atmet neklājīgo cīņā metodi, iztikdami ar godīgiem atklātības līdzekļiem. Bet tā bija maldīšanās, jo reiz iesāktā politika no viņu puses kļuva turpināta ar apbrīnojamu izturību. Tā pati jaunu nolūku un motīvu uztiēšana, tā pati apmelošanas sistēma tapa turpināta un turpinās vēl joprojām. Tie paši kungi, kas pārmeta «Dienas Lapai» «personību», klusumā atzina mūsu aizstāvētās domas, ka atklātā darbībā persona no lietas ne ikreiz šķirama, un sāka mēģināt celt neslavā redaktora personu caur izslēgšanu iz dažādām komisijām.»

P. Stučka šeit runā par īpašiem notikumiem Rīgas Latviešu biedrības darbībā. 1890. g. Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisija noraidīja pirmā «Dienas Lapas» redaktora Fr. Bergmaņa un žurnālista, tulkotāja, «Dienas Lapas» redakcijas locekļa J. Vidiņa iestāšanās iesniegumus Zinību komisijā. Sakarā ar šo notikumu «Dienas Lapā» 1890. g. bija ievietots protesta raksts un P. Stučkas kritiska piezīme par komisijas darbu. Zinību komisijas priekšsēdētājs A. Vēbers uzsāka kampaņu pret P. Stučku un 1891. g. P. Stučku izslēdza no Zinību komisijas sastāva.

Tālāk savā rakstā P. Stučka turpina:

«Un nu sākās sistemātiska «Dienas Lapas» redaktora vajāšana: Teātra komisijas, Latv. biedrības runas viru, Zinību komisijas protokoli ir pārbagāti pildīti ar izdevošāmiem un neizdevošāmiem mēģinājumiem izslēgt «Dienas Lapas» redaktoru. (..) Personas kompromitēšana nav pilnīgi izdevošies, mēģinājums atbaidīt inteligentus spēkus no laikraksta vadības un līdzstrādības bijis velts, jo reiz celta krietna ideja atrod un atradis arī joprojām arvien jaunus pārstāvētājus un cīnītājus.»¹

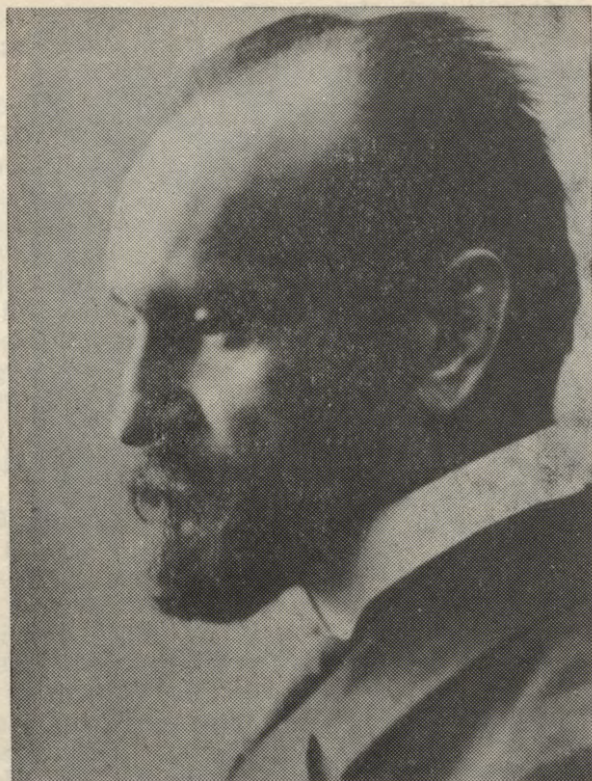
Pēc šī P. Stučkas raksta redzama aina, kādos apstākļos nācās strādāt «Dienas Lapas» redaktoram un redakcijai.

Uz P. Stučkas ieteikumu par «Dienas Lapas» galveno redaktoru izdevēji uzaicina viņa studiju biedru J. Plickšānu-Raini. J. Plickšāna apstiprināšana ieilgst, un viņš pie redaktora darba stājas 1891. gada decembra beigās. Tādējādi tikai ar 1892. gadu sākas Raiņa laikmets «Dienas Lapā», kas ilgst līdz 1895. gada beigām.

Raiņa uzaicināšanai par «Dienas Lapas» redaktoru nav gadījuma raksturs, jau studiju laikā viņš iesūtīja «Dienas Lapai» savus rakstus un līdz ar to bija avīzes līdzstrādnieks. Nozīmīgs raksts «Dienas Lapā» 1887. g. «Maģistra Voltera ziņojums Ķeizariskās Ģeogrāfijas biedrības etnogrāfiskās nodaļas sēdē». Rainis pats personīgi studiju laikā piedalījās šīs etnogrāfijas nodaļas darbā. Pēc viņa ierosinājuma 1891. g. pie «Dienas Lapas» nodibinās īpašs pielikums «Etnogrāfiskas ziņas par latviešiem» (1891.—1894. g.), ko visu laiku vadīja redakcijas darbinieks Aronu Matīss.

Pēc studiju beigšanas Raiņa uzmanības centrā ir arī latviešu dramaturģija, 1888. g. «Dienas Lapā» viņš samērā plaši recenzē divas Ā. Alunāna lugas — «Lielpils pagasta vecākie» un «Kas tie tādi, kas dziedāja». Stājoties redaktora amatā, Rainis sākumā nedomā ieviest redakcijas darbā īpašas pārmaiņas, nedz arī mainīt avīzes virzienu. 1891. g. 17. decembrī

¹ Stučka P. Atvadoties. Grām.: Rakstu izlase. — R., 1976. — 1. sēj., 42. lpp.



Jānis Pliekšāns (Rainis)

«Dienas Lapā» bez paraksta publicēts ievadraksts, kas īstenībā ir Raiņa ievadvārdi nākošajam redaktora darbam. Šajā rakstā teikts:

«Nekāda avīzes vadības maiņa te nevar nekā mainīt. «Dienas Lapa» arī turpmāk centīsies visiem spēkiem izplatīt gara gaismu, kura ir katras tautas augstākais mērķis, viņas lielākais spēks un viņas varenākais cīņas ierocis; kam stipri gara ieroči, tas nau pārvarams nekādās dzīves briesmās. Bet gara gaismai vajag atspīdēt pār visiem, ne tikvien pār bagātiem, bet arī pār nabagākām un zemākām šķirām: jo plašāk sniedzis izglītība, jo lielāks tautas spēks. (..) Maziski, patīgi labumi bija vainīgi, ka «Dienas Lapa» netika viscaur tā uzņemta, kā pienācās; savā možā, jaunā garā viņa bija par modinātāju un skubinātāju dažā labā vietā, un to viņai nekad nevarēja piedot; arī uz priekšu nevar nodoties cerībām, ka šāds stāvoklis grozīsies. (..) Kur bija jāaizstāvo tautas gods un labums, tur «Dienas Lapa» vienmēr bij atrodama pirmā vietā; viņas pagātne lai galvo par viņas nākotni. Nekādas jaunas programmas redakcijai šini maiņas gadījumā nevajag uzstādīt; viņa tik pūlēsies visiem līdzekļiem palīdzēt pie tautas attīstīšanas, sasniegt savus augstākos mērķus visjopilnīgākā un plašākā mērā.»¹

Par to, ka «Dienas Lapa» netika uzņemta, kā pienākas, Rainis 1888. g. izsakās:

¹ Rainis J. Kopoti raksti. — R., 1983. — 18. sēj., 76. lpp.



Elza Pliekšāne (Aspazija)

«Baltijas Vēstnesis» izgājušā sestdienas numurā lūdzās piedošanu no saviem lasītājiem, ka šis vairs nespējot «D. L.» «atgaiņāšanās rakstus» nedz atstāstīt, nedz uz tiem ko atbildēt. Tomēr viņš arī šoreiz bija «varonīgi sapurinājies». Mēs priecājamies, dzirdot par viņa tādu nespējību, jo nu varbūt ir cerība, ka viņš beigs savus pastāvīgos uzbrukumus «D. Lapai».»¹

Raiņa laikā «Dienas Lapa» kļūst par sabiedriskās dzīves aktīvu veidotāju un sabiedriskās domas formētāju. Šajā procesā galvenā nozīme nav redaktora maiņai, bet gan tam, ka daudzi sabiedriski faktori ir sasnieguši noteiktu kvalitāti, kas prasa izpausmi. Vispirumā kārtā jāmin, ka virkne sabiedrisku darbinieku sākuši apgūt marksistisko pasaules uzskatu un popularizēt marksismu un sociāldemokrātiskas idejas.

Ap «Dienas Lapas» redakciju izveidojas aktīvs sabiedriska centrs, kurā bez Raiņa un P. Stučkas darbojas tādas izcilas personības kā J. Jansons-Brauns, Fr. Roziņš, D. Bundža, P. Dauge, Aspazija, J. Vidiņš u. c. Šīs personības ar savu darbību redakcijā un citos sabiedriskos pasākumos rada sabiedrisku kustību, ko viņi paši kādā «Dienas Lapas» ievadrakstā nosauc par Jauno strāvu. Savā darbībā Jaunā strāva skar visas tā laika sabiedriskās izpausmes līnijas.

¹ Rainis J. Kopoti raksti. — R., 1983. — 18. sēj., 53. lpp.

1893. gadā nelegālā strādnieku kustība Latvijā sāk formēties aktīvos strādnieku pulciņos, tajos piedalās redzamākie «Jaunās strāvas» daļbnieki.

1893. gadā Rainis no jūlija līdz oktobrim uzturējās ārzemēs, šajā laikposmā viņš Cīrihē piedalījās II Internacionāles 3. kongresa beigu sēdēs. Tur viņš iepazinās ar Bēbeli, kurš Rainim iedeva dažus K. Marksa un F. Engelsa darbus. Raiņa brauciens uz ārzemēm aktivizēja marksistiskās domas attīstību Latvijā, «Dienas Lapā» arvien vairāk tiek paustas marksistiskās domas un atziņas, raksta par streikiem Rietumeiropā, par strādnieku kustību. Rainis bija autors vairākiem ievadrakstiem, kādu laiku viņš vadīja ārzemju hronikas nodaļu. Saprotais, ka plaši K. Marksa un F. Engelsa darbu izklāsti nebija iespējami, tos notvertu cenzūra, taču Fr. Roziņa, P. Dauges, J. Jansona-Brauna un arī paša Raiņa rakstos bieži tika izmantoti marksisma klasiķu atzinumi. Neskatoties uz marksistiskās domas aktivitāti «Dienas Lapā», avīze nav uzskatāma par marksistisku izdevumu, jo tajā publicēti arī tādi raksti, kuriem nav nekā kopēja ar marksismu. Tāpat redakcijas darbā strādāja cilvēki, kuri tālu stāvēja no marksisma, kā, piemēram, Āronu Matiss u. c.

Rainis kā redaktors aktivizēja literāro pielikumu, publicēja E. Veidenbauma, Aspazijas, Zvanpūša u. c. progresīvo dzejnieku dzejoļus. Samērā plaši «Dienas Lapā» ievietoti arī humoristiski un satīriski darbi. Starp vērtīgiem literāriem darbiem gadās arī neveiksmes, kas liecina, ka publicējamajam daiļdarbu atsijāšana ne vienmēr izdarīta pietiekami rūpīgi.

Kaut arī marksisma un sociāldemokrātisko ideju popularizēšana ir «Dienas Lapas» galvenā pamatfunkcija un galvenais vēsturiskais uzdevums, taču vislielāko troksni sabiedrībā izraisīja literāri jautājumi, kas izvērsa asas polemikas, piesaistīja plašas lasītāju masas un popularizēja kā «Dienas Lapu», tā Jauno strāvu. Vislielākie nopelni šajā ziņā J. Jansona-Brauna literatūrkritiskiem apcerējumiem.

1892. g. sākumā «Dienas Lapas» redakcija saņēma korespondenci no Liepājas, ka pagājušajā gadā 26. decembrī jautājumu vakarā J. Jansona kungs nolasījis referātu par latviešu jaunāko literatūru. Šis ziņotājs informē, ka referāts izraisījis lielu interesi un būtu vēlams to laist klajā.

Tas arī drīz notiek. Jau 1892. g. «Dienas Lapas» pielikumā, atsevišķā brošūrā publicētas Jansona-Brauna «Domas par jaunlaiku literatūru». Acīmredzot tas ir nedaudz paplašināts Liepājā nolasītais referāts. (Tā kā J. Jansonam-Braunam ir divi kritiskie apcerējumi ar vienādu virsrakstu, tad brošūrā publicētais traktāts parasti tiek dēvēts «Domas par jaunlaiku literatūru. I».) Īsā laikā šī Jansona-Brauna brošūra ieguva sensacionālu raksturu ar krasiem, ne vienmēr pienācīgi motivētiem spriedumiem. Līdz tam neviens vispārējā latviešu literatūras apskatā nebija devis tik asus vērtējumus, bez tam bieži vien izteiktus īpatnējā ironiskā stilā. Sai rakstā tiek popularizēts un aizstāvēts reālisms, šķirot to no naturālisma. (Sai laikā J. Jansons-Brauns ir Maskavas universitātes students.)

Janis Jansons-Brauns (1872—1917) līdz 1903. g. ir tikai Jansons, bet konspirācijas dēļ kādu laiku dažiem rakstiem lieto pseidonīmu O. Brauns. Pēc tam saucas Jansons-Brauns. Kā to P. Stučka norāda nekrologā par Jansonu-Braunu, šis pseidonīms aizgūts no G. Hauptmaņa lugas «Vientuļi ļaudis», kurā Brauns — atjautīgs mākslinieks ir nokavējis vilcienu, un viņam vienalga, vai kaut kur nokļūt dienu agrāk vai vēlāk. Pēc Liepājas ģimnāzijas beigšanas 1890. g. Jansons-Brauns aizbrauc uz Maskavu un iestājas Maskavas universitātē Vēstures un filoloģijas fakultātē, tur nopietni nododas marksisma un literatūras studijām. Jau studiju laikā kļūst pazīstams literatūras kritiķis. 1895. g. rudenī Jansons-Brauns pārgāja uz

Tērbatas universitātes tieslietu fakultāti, aktīvi darbojās studentu zinātniski literārā biedrībā («Pipkalonijā»). 1897. g. J. Jansonu-Braunu līdz ar citiem jaunstrāvnikiem apcietina un izsūta uz Smoļensku. 1900. g. viņš nelegāli dzīvo Liepājā, 1901. g. tiek apcietināts un ieslodzīts Smoļenskas cietumā. Pēc soda izciešanas 1903. g. atgriežas Latvijā. 1904. g. Rīgā sadraudzējas ar Gorkiju un 1905. g. vairākas nedēļas pavada pie Gorkija Jaltā. 1905. g. J. Jansons-Brauns rediģēja «Dienas Lapu». 1906. g. emigrēja uz ārzemēm un dzīvoja Bernē, Briselē un Londonā. 1917. g., ar kuģi «Zara» izbraucot no Anglijas uz dzimteni, iet bojā kuģa katastrofā. Emigrācijas laikā aktīvi piedalās literārajā dzīvē Latvijā, sūta uz Latviju vēstules un rokrakstus.

«Domas par jaunlaiku literatūru. I» ir arī pirmais Jansona-Brauna kritiskais apcerējums par literatūru. Brošūras sākuma daļā autors interpretē reālismu kā pasaules rakstniecības pamatvirzienu Vakareirokā, interpretē arī tipizācijas procesu kā paņēmieni, kur no dzīves novērojumiem tiek veidots tips jeb raksturs. J. Jansons-Brauns naturālismu uzskata kā negatīvu reālisma novirzienu, bet ne kā patstāvīgu virzienu.

Runājot par dramaturģiju, Jansons-Brauns pārmet, ka daudzas lugas piesātinātas ar vulgarizētiem skatiem un rupjiem jokiem.

Nepazaudējot ironisko akcentu, Jansons-Brauns ar plašiem piemēriem parāda vairāku romānu māksliniecisko nevarību. Apcerējums tomēr nobeidzas optimistiski, un autors cer, ka latviešu literatūra atbrīvosies no dominējošās salkanības un pliekanības. Pirmajās «Domās» J. Jansons-Brauns tikai retos gadījumos nosauc autorus, bet gada laikā izstrādā daudz plašāku vērtējumu par latviešu literatūru, jau pievēršoties noteiktiem rakstniekiem un viņu konkrētiem darbiem. 1893. g. Jansons-Brauns Jelgavā nolasa plašu referātu, kurš sacel vēl lielāku troksni nekā viņa pirmais darbs. Šo Jelgavā nolasīto referātu «Dienas Lapa» publicē 15 numuros, atkal ar virsrakstu «Domas par jaunlaiku literatūru».

Kritisks vērtējums skar daudzus tā laika rakstniekus. Ievadā J. Jansons-Brauns aizrāda, ka plašākus literatūras pētījumus pašreiz nav iespējams izdarīt, jo:

«... mūsu rakstnieku sacerējumi tiklab formas, kā satura ziņā gūžam maz izšķiras viens no otra, tie pa lielākai daļai «putni, kas līdzīgi puķēm, un puķes, kas līdzīgas putniem».»

Vienīgais izņēmums, kam ar pozitīvu vērtējumu pievēršas J. Jansons-Brauns, ir Apsīšu Jēkabs:

«Griezīsimies tagad pie mūsu ievērojamākā rakstnieka Apsīšu Jēkaba ražojumiem. Viņam tuvojoties, soļi mums tiek it kā klusāki un godbijīgāki, jo teit mūsu priekšā stājas rakstnieks, kas pie sava svarīgā darba ķēries ar visdziļāko nopietnību, iz kura sacerējumiem visgarām atspīd bagātas mākslinieka dāvanas.»

J. Jansons-Brauns gan norāda, ka pēdējos Apsīšu Jēkaba darbos manāms apsikums, taču viņš neaptver, ka pēc stāsta «Uz pilsētu» pilnīgi izbeidzas nopietnā Apsīšu Jēkaba literārā darbība. J. Jansona-Brauna vērtējumos ir daži nopietni trūkumi — viņš nesaskata Rūdolfā Blaumaņa ieguldījumu tā laika literatūrā. J. Jansons-Brauns gan redz pliekanu sentimentu stāstā «Šūpulis», bet nepamana tos nozīmīgos R. Blaumaņa stāstus, kas sakopot 1893. g. iznākušajā krājumā «Pie skala uguns». Nepamanīts paliek arī romāns «Mērnieku laiki». J. Jansona-Brauna otrās «Domas» radija pagriezīenu latviešu literatūras attīstībā, tika doti iznīcinoši



Janis Jansons-Brauns

triecieni pseidotautiskam romantismam, banālam sentimentam, paviršībai raksturu veidojumos.

Lielākā daļa rakstnieku J. Jansona-Brauna referātu uzņēma pozitīvi un atzina tā nozīmi literatūras attīstībā. Tomēr bija arī tādi, kas asi uzstājās pret J. Jansona-Brauna domām. Visniknākais uzbrukums J. Jansona-Brauna «Domām» ir brošūra «Latviešu literatūras soģiem un nievātājiem» (1895), kas parakstīta ar pseidonīmu *Brunhilde*. Tikai vēlākos gados izdevās noskaidrot, ka šīs brošūras autors ir konservatīvais kritiķis un jurists J. Kreicbergs. Brošūrai demagoģisks raksturs jau tajā ziņā vien, ka tā balstās uz viltota pamatatzinuma, ka J. Jansons-Brauns aizstāvēt un gribot ievazāt mūsu literatūrā naturālismu. Brunhilde norāda:

«...pavisam nepanesama, riebīga J. kga uzpūtība, lieluma mānija, lai gan viņa «slavenā» kritika ir tikai pamflets, apmelojums.»

R. Blaumanis nejūtas personīgi aizvainots, kaut gan J. Jansons-Brauns nokritizē viņa stāstu «Šūpulis», un «Dienas Lapā» Nr. 153 vēršas pret Brunhildes literāri nekompetento brošūru:

«Lai nu lasītājos nepalīktu nekādas šaubīšanās, ka latviešu rakstnieki nestāv sakarā ar Brunhildes sarakstīto grāmatiņu — darbu, kas

*tikai kaitē latviešu rakstnieka godam, tad turu par savu pienākumu
vairāku man pazīstamu nopietnu rakstnieku vārdā atklāti izsacīt cie-
tāko pretošanos šādai mūsu aizstāvēšanai. (. .) mēs J-am atbildēsim ar
saviem darbiem. Mūsu darbi ir mūsu aizstāvji. Citu mums nevajag!*

Rūdolfs Blaumanis.»

«Dienas Lapas» sarunās par literatūru savdabīgu vietu ieņem Aspazijas un R. Blaumaņa polemika dzejā par dzejas nozīmību. Aspazija dzejolī «Atzinums» «Dienas Lapā», 1895. g. Nr. 217, izsaka nožēlu, ka savā dzejā nav pievērsusies sabiedriskiem jautājumiem:

*Kad reiz par savu izredzēto
Tu, Mūza, mani skūpstīji,
Kādēļ tad dzīves īstenību
Tu manām acīm apslēpi?*

*Tu pasauls tumšos bezdibeņus
Ar rīta blāzmu pārklāji,
Un zelta šķidrautos priekš manis
Tās kailumu tu ietīni —*

— — —

Uz to R. Blaumanis publicē «Dienas Lapā» (1895. g.) dzejojumu Aspazijai, lai viņa sevi nešausta, ka dzīvi uzlabot nevar, bet gan nabagiem un cietējiem var palīdzēt ar daiļumu, ar mākslu:

*Zem grūta darba smagiem svariem
Arvienu ļaužu vairums ies.
Tos atņemt diženākiem gariem
Nedz izdevās, nedz izdosies.*

*Jel atmet tādēļ maldu domas
Cilvēces nastu nīcināt —*

— — —

Atbildes dzejolī «Rūdolfam Blaumaņam» Aspazija saka:

*Kur atrast tādu cietsirdību
Un rūgtāku vēl apsmieklu,
Kad izsalkušam līdzēt gribu,
Tam sniedzot puķi smaržīgu!*

*Nav mūsu uzdevums un bažas
Tiem maizes kurvjus iznēsāt,
Mums rādīt tik, kā viņu važas
Tie paši spētu sadragāt.*

Kā redzams, šinī polemikā Aspazija parāda savu saistību ar Jauno strāvu, šajā un arī dažos dzejoļos «Sarkanajās puķēs» viņa izsaka revolucionārus atzinumus.

Raiņa laikā «Dienas Lapa» pievērs uzmanību literatūras teorijas un estētikas jautājumiem. 1894. gadā astoņos numuros kā ievadraksts turpinājumos ievietots plašs apcerējums «Par dzeju», parakstīts ar pseidonīmu *Unus* (Kārlis Kasparsons). Šī plašā materiāla autors teorētiski cenšas interpretēt mākslas pamatus un izpausmes. Viņa spriedumi un secinājumi pretrunīgi, jo svārstās no ideālistiskām pozīcijām uz materialistiskām un otrādi, bez tam virkne formulējumu neskaidri. Tai laikā vēl nebija īpašas



Fricis Roziņš

intereses par estētiski filozofiskiem jautājumiem, tādēļ šis apcerējums lielu rezonansi sabiedrībā neradīja, tomēr tas ir pirmais plašākais traktāts estētikas novadā.

Kārlis Kasparsons (1865—1962) studēja Tērbatā teoloģiju, tad filoloģiju, pēc tam dabas zinības un medicīnu. Abas pēdējās fakultātes beidzis. Tērbatā kopā ar citiem studentiem nodibināja studentu zinātniski literāru biedrību «Pīpkalonija», kas izdeva almanahu «Pūrs» trīs sējumos, kur K. Kasparsons publicējās ar pseidonīmu *Siguldietis* un arī ar īsto uzvārdu. Darbojies «Dienas Lapā», «Austrumā» u. c. Kopš 1902. g. kā ārsts praktizē Rīgā. Buržuāziskās Latvijas laikā ieņēmis dažādus amatus valsts dienestā.

Jau tai laikā, kad P. Stučka bija redaktors, «Dienas Lapā» tika pievērsta liela uzmanība teātrim un dramaturģijai. Raiņa interesi dramaturģijā apliecina viņa recenzijas par Ā. Alunāna lugām. Deviņdesmitajos gados teātra un dramaturģijas problēmas kļūst sevišķi aktuālas. Pēc «Dienas Lapas» publikācijām par teātra izrādēm izvērsās polemika, kas piesaista plašu sabiedrības uzmanību.

1894. g. februārī Rīgas Latviešu teātrī tika izrādīta H. Zūdermaņa luga «Gods». Šī luga jau Vācijā Zūdermanim sagādāja popularitāti un izraisīja strīdus. Ņemot vērā Latvijas šauros apstākļus, strīdi nevarēja pieņemt tik plašus apmērus kā Vācijā, tomēr sīvas diskusijas saviļņoja sabiedrību.

Kas ir diskusiju galvenais pamats? H. Zūdermaņa lugā liela vēriena bagātņieka Mīlīga kariete sabrauc sētas mājas nabadzīgo Heineki. Lai atlīdzinātu nodarījumu, Mīlīgs cietušā dēlu Robertu sūta uz Indiju labi atalgotā darbā. Pārbraucis apciemot vecākus, Roberts redz mājās tragisku situāciju — Mīlīga dēls pavedis un samaitājis viņa māsu. Vecāki samierinās ar meitas netikumību, jo no tādas viņas dzīves atlec mantisks labums. Daļa sabiedrības šo lugu nepieņēma tādēļ, ka uz skatuves krasi atklāta neķītrība. Progresīvākie teātra kritiķi, gluži otrādi, gan saskatot lugā dažas nepilnības, atzina, ka tajā atsegta sociālā netaisnība — bagāto privilēģijas rada postu trūcīgajiem. Strīdū iejaucās visi tā laika periodiskie izdevumi. Konservatīvie domātāji grupējās ap «Baltijas Vēstnesi». Tiek ņemti palīgā dažādi anonīmi autori: *Māte-laucīniece* u. c. Varaidošu Sanders «Baltijas Vēstnesi», recenzējot lugu, piekrit kādam apmeklētājam, kas izteicies, ka negods uz skatuves rādīt tādu lugu. A. Deglava recenzijā «Mājas Viesi» pasvitrots lugas patiesīgums un saistība ar aktuālām mūsu dzīves problēmām. «Dienas Lapas» recenzenti F. Roziņš un J. Jansons-Brauns uzsver, ka Zūdermaņa lugā izvirzītais konflikts sakņojas sociālā netaisnībā, bet H. Zūdermanis cenšas šo konfliktu izlīdzināt, liekot Roberta draugam teikt, ka katrai kārtai ir savi principi par to, kas ir gods un kas negods, un tādēļ «sadzīve» starp ielas māju un sētas māju nav traucējama. Viss plašais konflikts maz skar literatūras problēmas un ievirzās strīdos par sabiedriskām attiecībām.

Skandalozā polemika par Zūdermaņa lugu vēl nebija norimusi, kad uz Rīgas Latviešu teātra skatuves parādījās līdzīga luga. Aizsāktā polemika turpinājās ar jaunu aktivitāti. Tā bija Aspazijas luga «Zaudētās tiesības», kuru teātris izrādīja tā paša gada aprīlī. Aspazijas lugas konflikts ir līdzīgs, tāpat trūcīga cilvēka morāli sagrauj ciniska bagātība, tikai Aspazijas drāma beidzas traģiski. Aspazijai pārmeta, ka viņas «Zaudētās tiesības» pēc satura un idejas pārāk tuvu Zūdermaņa lugai. Aspazija attaisnojās, ka viņas luga uzrakstīta pirms Zūdermaņa «Goda» izrādīšanas Rīgā. Nekāds spēcīgs arguments tas nav, jo Aspazija tikpat labi runāja kā latviski, tā vāciski un perfekti pārzināja vācu literatūru. Aspazijas lugas nozīme ir tā, ka materiāls ņemts no latviešu tautas sadzīves.

Pāršķirstot tā laika preses izdevumu komplektus, redzams, ka sadurmes starp jaunstrāvnikiem un konservatīvām aprindām notika par visdažādākajiem jautājumiem.

1895. g. beigās Rainis no «Dienas Lapas» galvenā redaktora pienākumiem atsakās, un viņa vietā atkal nāk P. Stučka. Pirms aiziešanas no avīzes «Dienas Lapā» publicēti divi Raiņa dzejoļi: «Šinī aukstajā lepnajā dvēslē» un «Dziļākās domas»:

*Domas tik plašas,
Tirdošas, smagas,
Itin kā liktens
Dzelžainā vara.*

*Nekāda prieka
Domāt šīs domas,
Bēgtu — kur bēgsi?
Tver, glauž un samīn.*

Kādi iemesli pamudināja Raini atteikties no redaktora pienākumiem? Ne jau viņu nobaidīja nepārtrauktie reakcionārās preses uzbrukumi «Dienas Lapai», kaut gan tā laika zināmā sabiedrības daļā radusies atmosfēra viņu sarūgtināja, — par to liecina arī minētais dzejolis. Oficiālā versija

situāciju interpretē šādi: deviņdesmito gadu vidū pieauga cenzūras spaidi, svītrojumi un aizturējumi, kā arī izplatījās ziņa, ka «Dienas Lapu» tiks slēgta. Tas pamudināja izdevēju galveno pilnvaroto P. Bisnieku pieņemt dažus drošības pasākumus, lai nerastos pēkšņi zaudējumi. Sakarā ar to viņš noteica, ka galvenajam redaktoram jāiemaksā prava drošības nauda un reizē ar to jāklūst par avīzes līdzizdevēju, kurš tad arī ciestu daļu no zaudējumiem, kas rastos, ja avīzi slēgtu. P. Stučkam bija iespēja šo summu iemaksāt, un tādēļ notikusi redaktoru maiņa. Šo versiju apstiprināja arī Aspazija.

Raiņa laikā ar «Dienas Lapu» un Jauno strāvu ir saistīts vēl kāds īpašs izdevums — almanahs «Pūrs». Tērbatas studentu zinātniski literārās biedrības biedri sarakstīja manuskriptus projektētam almanaham «Pūrs». Pirmajā sējumā teikts:

«Pūrs» darināts un pielocīts ar populārzinātniskiem apcerējumiem Daugavieša apgādībā.»

Ir nepareizs uzskats, ka Tērbatas studentus, kas darbojās zinātniski literārajā biedrībā un kas sastādīja «Pūru», sauca par «daugaviešiem». Tērbatas studenti savāca rakstus un atsūtīja uz Rīgu, un «Dienas Lapas» darbinieki rūpējās, lai raksti tiktu iespiesti. Vajadzēja radīt īpašu centru, kur manuskripti tiktu savākti, gādāt par to iespiešanu, izplatīt izdevumu. Radās entuziasts, kas pats gan nebija students — Jānis Krēsliņš, pēc amata krāsotājs, kas saziņā ar «Dienas Lapas» redakcijas darbiniekiem nodibināja pulciņu «Daugavieši».

«Pūram» ir nevienmērīgs raksturs, pirmā sējuma (1891) saturs ļoti dažāds. Teoloģijas students J. Ermanis deva divus sprediķu garā rakstītus apcerējumus — «Grūti laiki» un «Svētdienas rītā», kuri nesaskanēja ar šī izdevuma progresīvajām tendencēm.

Pirmajā sējumā darbojās studenti J. Kauliņš, J. Ermanis, A. Dauge, J. Alksnis, K. Kasparsons (arī ar pseidonīmu Siguldietis) un Ed. Veidenbaums.

Otrajā sējumā (1892) publicēja savus populārzinātniskus darbus studenti J. Kauliņš, A. Dauge, R. Jirgens, K. Kasparsons, T. Bredenfelds, J. Alksnis, J. Bērziņš, A. Krumbergs. Otrajā sējumā sakarā ar Ed. Veidenbauma nāvi ievietots nekrologs un publicēts viņa darbs «Vairāk gaismas!».

Trešajā sējumā (1894) autori V. Ermanis, P. Kalniņš, B. Nolle, Siguldietis u. c.

Aleksandra Duges rakstā «Vēstures likumi» un K. Kasparsona (Siguldieša) «Dialektikā» sastopami pirmie marksistiskie atzinumi, kas liecina, ka Tērbatas studenti iepazīnuši marksismu, kaut gan Aleksandrs Dauge un K. Kasparsons par marksistiem nekļuva.

Pēc apstiprināšanas apgabaltiesā 1896. g. martā P. Stučka kļuva arī par atbildīgo redaktoru. Daži autori min, ka šajā laikā radušās Raiņa nesaņķas ar dažiem Jaunās strāvas biedriem, tomēr līdz aizbraukšanai no Rīgas, lai pārietu jurista darbā uz Panevēžu, viņš vairākkārt piedalās Jaunās strāvas nelegālajās sanāksmēs.

Kad P. Stučka otrreiz uzņēmās redaktora pienākumus, cenzūras žņaugi pieauga, tomēr laikrakstā turpinājās maskēta marksisma propaganda. Var minēt F. Roziņa rakstus «Plašie uzskati», «Lielajā piemiņas dienā» un dažas anonīmas publikācijas. Pēc žandarmērijas materiāliem zināms, ka jau ilgāku laiku notikuši Jaunās strāvas dalībnieku izsekojumi un bija savākts pietiekami daudz materiālu, sākās Jaunās strāvas un jaunstrāvnieciskās «Dienas Lapas» likvidēšana. 1897. g. jūnijā «Dienas Lapu» uz astoņiem

mēnešiem slēdza. 21. jūnijā iznāca pēdējais P. Stučkas parakstītais avīzes numurs. Ar to beidza pastāvēt Jaunā strāva un «Dienas Lapa» kā Jaunās strāvas izdevums.

Jaunā strāva bija legāla kustība, tādēļ reakcijai nebija īpašu grūtību tās likvidēšanai. Strādnieku nelegālā kustība arī cieta no Jaunās strāvas sagrauves, taču apturēt nelegālo revolucionāro strādnieku kustību neizdevās.

Jaunās strāvas sagrauves laikā apcietināja vairākus tās aktīvos darbiniekus un sodīja administratīvā kārtā (tiesas process jaunstrāvnīeku lietā nenotika), acīmredzot baidījās no masu protestiem. Rainis uz pieciem gadiem tika izsūtīts uz Slobodsku Vjatkas guberņā, P. Stučka tikpat ilgu laiku sākumā uz Vitebskas, vēlāk Vjatkas guberņu, J. Jansons-Brauns trīs gadus uz Smoļenskas apgabalu. Raiņa apcietināšanas laikā cietumā Aspažija salaulājās ar Raini. Izmeklēšanas cietumā Rainis pārtulkoja Gētes «Faustu». Dažiem aktīviem jaunstrāvnīekiem, kā Fr. Roziņam, D. Bundžam u. c., izdevās emigrēt uz ārzemēm, kur tie organizēja latviešu revolucionāro presi.

Astoņus mēnešus pēc «Dienas Lapas» slēgšanas, 1898. g. februārī, kad avīze var atsākt iznākšanu, izdevējs P. Bisnieks veic atbildīgā redaktora pienākumus. 1899. g. janvārī «Dienas Lapas» koncesiju nopirka A. Plātešs.

TRIS IZDEVUMI VIENĀ SAJŪGĀ

Deviņdesmito gadu beigās jaunais avīzes «Mājas Viesis» izdevējs, tikko Heidelbergas universitāti beigušais Dr. philos. A. Plātešs, enerģiski ķērās pie šī laikraksta pārorganizēšanas («Mājas Viesi» Plātesa firma sāka izdot 1856. g.), par redaktoru pieaicinot Dr. philos. P. Zālīti. Kā izdevējam, tā redaktoram rodas ideja avīzes popularizēšanai izdot jaunu literāri sabiedrisku mēnešrakstu, kas nosaukumā saistīts ar «Mājas Viesi», tas sauktos «Mājas Viesi Mēnešraksts». Bet ar diviem izdevumiem A. Plātesam vēl nepietiek, pēc Jaunās strāvas sagrauves viņš nopērk arī «Dienas Lapas» koncesiju. Visus šos trīs izdevumus vada P. Zālīte, tāpēc arī mēdza ironiski runāt par «P. Zālītes koncernu».

Pēteris Zālīte (1864—1939) pēc Rīgas guberņas ģimnāzijas beigšanas studēja Jēnas universitātē, pēc tam papildinājās Berlīnes un Pēterburgas universitātēs. Daudzus gadus darbojās žurnālistikā, vadot dažāda rakstura izdevumus. Latvijas laikā universitātes profesors.

P. Zālītes tiešā vadībā atradās «Mājas Viesis» un «Mājas Viesi Mēnešraksts». Tieši pēdējam viņš veltīja vislielāko uzmanību. «Dienas Lapas» vadībai pieaicināja Grigoriju Pasiti, kas skaitījās arī juridiskais «Dienas Lapas» atbildīgais redaktors.

G. Pasītis (1836—1908) mācījies Pēterburgas Garīgajā akadēmijā, pēc tam skolotājs Rīgā un Tallinā, 1882.—1883. g. latviešu rakstu cenzors. Darbojies Rīgas Latviešu biedrībā un žurnālistikā, sarakstījis dzejoļu krājumu «Otriem latviešu dziedāšanas svētkiem par piemiņu».

Jau tehniskā ziņā vien «Mājas Viesi Mēnešraksts» atšķīrās no līdzšinējiem izdevumiem. P. Zālīša dzīvesbiedre tika speciāli sūtīta uz Vācijas iepazīties ar klišeju izgatavošanas tehniku, tādēļ arī ilustratīvais materiāls mēnešrakstā labas kvalitātes.

P. Zālīte paaugstina «Mājas Viesi Mēnešraksta» literārās daļas māksliniecisko līmeni, piesaistot latviešu labākos rakstniekus. Savu rediģēto izdevumu redakcijas sastāvu viņš papildina ar tādām izcilām personībām



Laikraksta «Mājas Viesa Mēnešraksts» titullapa

kā Aspazija (kas kļūst arī par P. Zālītes izdevuma tehnisko darbinieci), R. Blaumanis un T. Zeiferts.

P. Zālīte bija labs organizators, viņam no izdevēja Plātesa firmas izdevās pat panākt autoriem honorāru palielināšanu. Sevišķi liela nozīme mēnešraksta popularitātei bija nepārtraukta Raiņa līdzdalība. Lielie tulkojumi nodrošināja Rainim eksistenci Slobodskas trimdā. Aspazija sarakstē, kā arī, apciemojot Raini trimdā, stimulēja viņu tulkot lielus vācu un krievu klasiķu darbus. No redzamākiem Raiņa tulkojumiem minami: jau izmeklēšanas cietumā pārtulkotais J. V. Gētes «Fausts» un «Ifiģēnija Tauridā», G. E. Lesinga «Nātans Gudrais», R. Hamerlinga «Amors un Psihe», M. Ļermontova «Dēmons». «Mājas Viesa Mēnešrakstā» kā «Fausta» tulkotāji atzīmēti divi — E. Rozenberga (Aspazija) un Rainis. Vēlāk gan Aspazija paziņoja, ka viņa ir tulkojusi tikai nelielu fragmentu un ka viss pārējais tulkojums pieder Rainim; pēc tam visur un vienmēr kā «Fausta» tulkotājs minēts tikai Rainis. Bez tam vēl «Mājas Viesa Mēnešrakstā» publicēti Raiņa dzejoļi un arī daži publicistiska rakstura darbi: apcerējumi «Aleksandrs Puškins» un «Francijas jaunākā literatūra». Ja bez Raiņa darbiem «Mājas Viesa Mēnešrakstā» nebūtu citu publikāciju, arī tad šis žurnāls izvirzītos latviešu žurnālistikas pirmajās rindās.

Raiņa «Fausta» tulkojums līdz šai dienai tiek uzskatīts par lielu novatorisku sasniegumu tā laika latviešu valodas attīstībā. Ši iemesla dēļ traģikomisks izklausās tracis, kas tika sacelts ap «Fausta» tulkojumu. «Baltijas Vēstnesis», kas visu laiku bija naidīgās attiecībās ar «Dienas Lapu», nemainīja savas attiecības pret šo avīzi arī tad, kad tā pārgāja P. Zālītes redakcijā, pie tam šis naidis skāra arī abus pārējos P. Zālītes rediģētos izdevumus. Tāpēc nav brīnums, ka «Baltijas Vēstnesis» sacēla pret «Fausta» tulkojumu neglītu traci, kur tika lietotas pat līdz tam latviešu presē vēl nedzirdētas rupjības: «Fausta» tulkojums esot pieskaitāms pie «sēnalām» un pie «nelietīgiem» rakstiem.

«Tulkojuma forma pa lielai daļai «visai neizdevusies», saturs «blēņas», vispāri — «sēnalas» un «nelietība». (..) «Fausts» nav īsti derīgs «Mēnešrakstam» kā ģimilijas laikrakstam, jo, ja to pilnīgi grib dot, tad tajā atrodas daudz vietu, kuras pie ģimilijas galda neklājas lasīt.»

Taču patiesība drīz guva uzvaru, un «Fausta» tulkojuma apkarojumi mitējās, pat valodnieks K. Mīlenbahs bija spiests mainīt savus uzskatus.

Pats par sevi saprotams, ka arī Aspazija visus tā laika rakstītos darbus publicēja «Mēnešrakstā». Starp regulāriem «Mēnešraksta» līdzstrādniekiem minami tā laika visievērojamākie latviešu rakstnieki: V. Plūdonis, J. Poruks, A. Deglavs. Ed. Treimanis-Zvārgulis, Sudrabu Edžus, J. Zeibolts, Ed. Zeibots, Zeltmatis, Doku Atis, Līgotņņ Jēkabs, V. Eglītis. Nozīmīgus darbus «Mēnešrakstā» ievietoja arī redakcijas darbinieks R. Blaumanis — drāmu «Potivara nams», noveli «Nāves ēnā» u. c. Īpaša vieta P. Zālītes izdevumiem J. Poruka personības attīstībā. P. Zālīte ne vien publicēja J. Poruka darbus, bet arī daudz darija, lai stimulētu viņu aktīvā radošā darbā, un vajadzības gadījumos sniedza materiālo atbalstu.

Arī «Mājas Viesa» literārajā daļā piedalījās tie paši rakstnieki, kas «Mēnešrakstā». «Mājas Viesim» bez literārā pielikuma bija arī lauksaimniecības pielikums.

Sabiedriski politiskā daļa «Mājas Viesī» virzīta pa mērenu un piesardzīgu sabiedrības vērtējuma ceļu. Šis laikraksts ieguva lielu popularitāti.

Trešais P. Zālītes «koncerna» izdevums «Dienas Lapa» šajā trijotnē atradās pabērna lomā, daļēji tas laikam atkarīgs no tā, ka «Dienas Lapai»



Pēteris Zālīte

faktiskais un juridiskais redaktors bija cits — jau minētais G. Pasītis. «Dienas Lapas» literāro pielikumu aizpildīja gandrīz tikai tulkojumi. Taču sabiedriski politiskie akcenti, resp. P. Zālītes ideoloģiski politiskā līnija «Dienas Lapā» izpaudās visaktīvāk, un uzbrukumi P. Zālītem galvenokārt tika adresēti kā «Dienas Lapai».

P. Zālītes «koncerna» izdevumos darbība ritēja aktīvi, bieži vien ar radošu novatorismu, kas tos latviešu žurnālistikas attīstībā izvirzīja pirmajā vietā. Saprotais, regulāri notika sadursmes ar konkurējošiem izdevumiem — «Baltijas Vēstnesis», «Balsi» u. c. Bet drīz vien nāca notikumi, kas P. Zālītes izdevumu stabilitāti satricināja un tālākā attīstībā samazināja sabiedrisko nozīmību. Šo notikumu pamatā bija Rīgas pilsētas Domes vēlēšanas 1901. gadā. Rīgas Latviešu biedrība ar «Baltijas Vēstnesi» priekšgalā sastādīja un izvirzīja latviešu domnieku kandidātu listi un uzaicināja sabiedrību par to balsot. P. Zālītes «Dienas Lapa» rakstīja par to, ka domniekos vēlas tikt dažādi spekulanti un tumši ļaudis, arī par to, kādas priekšrocības var dot, sadarbojoties ar vāciešu izvirzītiem kandidātiem. Acimredzot P. Zālītes samērā svārstīgajā vēlēšanu programmā sava loma izdevējam vācietim A. Plātesam. Domes vēlēšanas beidzās latviešiem nelabvēlīgi, iecerētā skaita vietā ievēlēja tikai 12 domniekus. Tas jau izskatījās pēc skandāla. Meklēja vainīgo un to atrada, tas bija P. Zālīte ar saviem izdevumiem. Rīgas Latviešu biedrība un «Baltijas Vēstnesis»

radīja veselu kampaņu un izraisīja sabiedrisko sašutumu pret P. Zālīti. Ar paziņojumiem presē no P. Zālītes vadīto izdevumu līdzdalības atteicās T. Zeiferts, R. Blaumanis u. c. Pie atteicējiem piesaistījās arī J. Poruks, kaut gan viņš aizrādīja, ka esot jau dažus darbus pārdevis un tādēļ tie tomēr parādīšoties P. Zālītes izdevumos. Galu galā J. Poruks no P. Zālītes izdevumiem neaizgāja. Sabiedriskā skandāla rezultātā tomēr samazinājās P. Zālītes izdevumu līdzstrādnieku skaits, un tas iedragāja prestižu kā «Mājas Viesim», tā «Dienas Lapai». Mazāk skandāls skāra «Mājas Viesa Mēnešrakstu». Kā vēsturisks liecinieks par visiem šiem notikumiem ir T. Zeiferta 1901. g. izdotā brošūra «Dr. philos. P. Zālīte mūsu avīzniecībā». Raksturīgi, ka brošūru cenzējusi Pēterburgas cenzūra, tātad kāds speciāli braucis uz Pēterburgu, domājot, ka Rīgā šis teksts var arī neiziet cauri. T. Zeiferta brošūra acīmredzot ir sarakstīta Rīgas Latviešu biedrības un «Baltijas Vēstneša» ietekmē, jo vairums pārmetumu jau iepriekš izdiskutēti presē, izņemot, protams, 1901. g. notikumus, kuros, bez šaubām, ir daļa P. Zālītes vainas. T. Zeiferts par katru cenu cenšas atrast iemeslu uzbrukt P. Zālītem, par to liecina viņa brošūrā iztirzātais rakstnieku honorāru jautājums. P. Zālītes izdevumos tika paaugstināti honorāri, un T. Zeiferts par to saka:

«Tikai jāpalūkojas, kādiem dzenuļiem šē izšķirošā loma. Ja viens saimnieks sāk saviem puisiem dot 120 rubļu, kamēr apkārtējie dod tikai 100 rubļu, — kādi iemesli šē var būt? Laikam taču: Viņš nevar dabūt savam darbam pietiekoši darba spēka par parasto algu. Viņa darbs var būt grūtāks, ilgāks, netirāks; jeb vai saimniekam pašam tādas īpašības, ka puisi pie tā negrib lāgā strādāt; jeb vai tur citi kādi apstākļi sliktāki nekā citur; jeb vai viņš savu saimniecību grib nostādīt spīdošā stāvoklī un nokonkurēt savus kaimiņus. Lai būtu šā vai tā: saimnieks dod augstāku algu tāpēc, ka viņa intereses to prasa; pats savu labumu viņš tura priekš acīm, ne puisi labumu.»

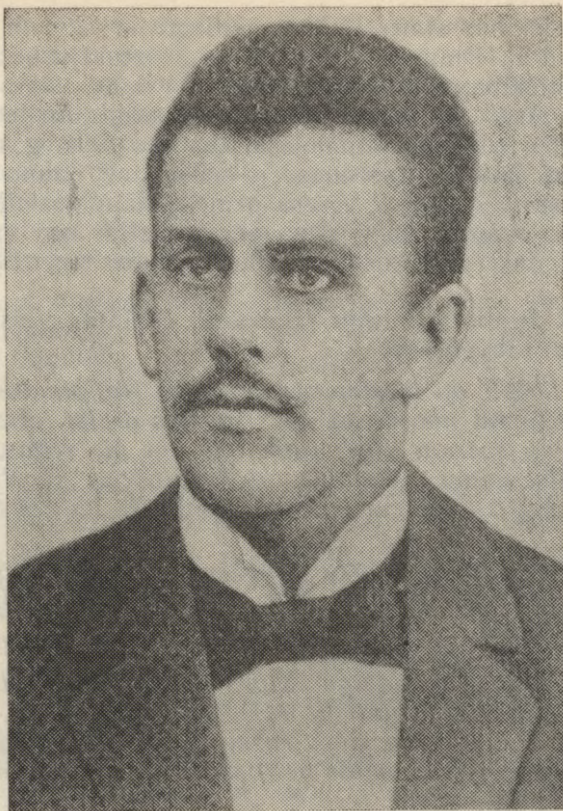
Lai mazinātu T. Zeiferta brošūras nozīmi, Ādolfs Alunāns publicēja «Dienas Lapā» 1902. g. 10. janvārī rakstu «Teodors Zeiferts kā kritiķis», kurā sameklēja dažas nosodāmas īpašības T. Zeiferta personā, taču šim rakstam nebija plašas sabiedriskas atbalss.

Sabiedrības uzmanības centrā izvirzījās arī citas un samērā sarežģītākas domstarpības. Pārrunu pamatā J. Asara recenzijas par trim Blaumaņa lugām: «No saldenās pudeles», «Skroderdienas Silmačos» un «Indrāni».

Jānis Asars (1877—1908), ievērojams literatūras kritiķis un mākslas teorētiķis, aktīvs žurnālists. Mācoties Nikolaja ģimnāzijā Rīgā, darbojās skolnieku pulciņos un kopā ar citiem sastādīja skolnieku rakstu apkopojumu «Vārpas» (2 sējumos). Par skolnieku līdzekļiem to izdeva Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļa. Jau mācoties ģimnāzijā, publicēja dažādu autoru darbu tulkojumus «Mājas Viesī» un «Austrumā». Studēja Rīgas Politehniskā institūtā ķīmiju. Par piedalīšanos revolucionārā kustībā 1899. g. viņu izslēdza no institūta. Studijas turpina 1900 g. Paralēli studijām J. Asars 1901. g. sāk strādāt P. Zālītes rediģēto izdevumu redakcijās.

Rakstot recenzijas par abām R. Blaumaņa komēdijām, J. Asars izsaka asus vērtējumus par humora seklu raksturu. Par komēdiju «No saldenās pudeles» viņš «Dienas Lapas» 1901. g. 103. numurā izsakās:

«Vai nu pārspīlētas klauniskas karikatūras, vai gluži neiespējami, nedabīgi tipi. Kaut cik individuāli noteikta rakstura neviens!»



Jānis Asars

Līdzīgā stilā turpinās visa recenzija. Pozitīvāks vērtējums nav arī recenzijā par «Skroderdienām Silmačos» — «Dienas Lapas» 1902. g. 26. un 27. numurā:

«Ja Blaumanis grib to atzišanu, ka jaunā luga ir viens solis uz priekšu, tad es saku: tā ir desmit soļu uz priekšu! Tas ir vesels lēciens viņa ar «Trīnes grēku» uzsāktā slavenā «attistības» gaitā. Un pierādījums, ka nekur jau neveicas tikl uz priekšu ar tādu vēja ātrumu, kā slidot lejup pa stāvu līdzenumu. Tur iet visvieglāk. Tu esi nošļūcis lejā — pats īsti nezini, kā!»

Tik asiem R. Blaumaņa komēdiju vērtējumiem ir divi pamatmotīvi. Pirmkārt — J. Asars visos savos literārajos vērtējumos ir ļoti principiāls tajā ziņā, ka prasīja mākslai augstus estētiski morālus mērķus un mākslinieciskas meistarības izteiksmi. Viņš labi pārzināja pasaules rakstniecību, studēja stila jautājumus, bija lingvists, kas pārzināja vairākas valodas un tāpēc spējīgs orientēties visas pasaules rakstniecības vērtībās. Ne velti viņš ir sarakstījis pirmo Pasaules rakstniecības vēsturi latviešu valodā. Šo iemeslu dēļ R. Blaumaņa ar zemnieku dzīvi saistītais reālisms un no tautas sadzīves atvasinātais humors, acīm redzot, J. Asaram svešs un pat nesaprotams. J. Asars nav vienīgais latviešu autors, kuram pretenzijas pret R. Blaumaņa komēdijām. Bet, tā kā sabiedrība ļoti labvēlīgi uztvēra R. Blaumaņa komēdiju humoru un raksturu veidojumus, tad radās

samērā asas pretišķības starp J. Asara sniegto kritiku un sabiedrības uz-
tveri. Šodien, kad R. Blaumaņa komēdijas ir izturējušas ilggadīgu laika
pārbaudi, šīs pretišķības top vēl krasākas.

Otrkārt — J. Asars kā jauns literatūras kritiķis un teorētiķis nokļuva
P. Zālītes rediģēto izdevumu atmosfērā, kas pēc 1901. g. notikumiem bija
ļoti saspilēta; bez šaubām, tas nevarēja neietekmēt jauno redakcijas dar-
binieku. Tomēr, spriežot pēc J. Asara principiālām pozīcijām daudzos ci-
tos jautājumos, ir skaidrs, ka viņš savās recenzijās nav vadījies tikai pēc
šīs sakveldētās redakcijas atmosfēras, bet pamatos recenzijās ielicis savas
atziņas.

Recenzējot R. Blaumaņa lugu «Indrāni» («Mājas Viesa Mēnešrakstā»
1904. g.), J. Asars labvēlīgāks:

*«Gandrīz liekas, ka Blaumanis, tāpat kā Hauptmans pēdējās lugās,
par vari grib tagad novērsties no visa, kas ārējs, taisni nicināt tādas
knifus, kuri jau katram diletantam var būt pie rokas, iet tiši garām
visam teatrāliskumam, neļauties arī kārdināties no Niedras retoriskā
jūtu patosa, bet strādāt ar nolūku vienkārši un raksturot smalkāki,
iekšķīgāki.»*

*Un tiešām — labākais «Indrānos» ir rūpīgā izstrādāšana un se-
višķi smalki izvestais dialogs. Šai ziņā šis darbs stāv tāļu pāri par
viņa pirmām lugām.»*

Neizpaliek arī kritiskas piezīmes:

*«Tādai drāmai ir vajadzīga dzīves garīga «dziļkultūra», un autors
uz to nav spējīgs. «Indrāni» ir rakstīti rūpīgi, gludi, bet rakstīti ar
vēsām asinīm. Tie pavairo mūsu rakstniecību par vienu labi izstrādātu
darbu, bet kaut ko jaunu tie tur neienes.»*

Pēc 1901. g. notikumiem katram no trim Plātesa izdevumiem sava
tālākā gaita. «Mājas Viesa Mēnešraksta» saturā nekas daudz nemainās.
Uz neilgu laiku samazinās līdzstrādnieku skaits, bet pēc tam viens otrs
atkal atgriežas. «Mājas Viesa Mēnešraksts» pastāv līdz 1905. gadam, kad
revolucionāro notikumu apstākļos izbeidz savas gaitas. «Mājas Viesim»
pēc 1901. g. neveiksmēm kādu laiku gaita iet ierasto ceļu, tāpat katram
avīzes numuram ir literārais pielikums, katru mēnesi lauksaimniecības
pielikums.

1906. g. mainās atbildīgais redaktors, P. Zālītes vietā Plātesis pieņem
Antonu Benjamiņu. Tomēr 1906. g. decembrī Benjamiņa vadībā paspēj
iznākt tikai viens numurs. 1907. un 1908. gadā iznāk katrā 104 numuri.
1909. g. A. Plātesis atkal maina redaktoru, aicinot atpakaļ P. Zālīti. 1909.
un 1910. gadā «Mājas Viesis» iznāk ne vairs kā dienas avīzes, bet kā ik-
nedēļas žurnāls.

Pēc visa ir skaidrs, ka avīze «Mājas Viesis» pārdzīvojusi sarežģītus
krīzes apstākļus un kā mēģinājums izkļūt no krīzes radīts šis jaunais ne-
dēļas žurnāls, ko P. Zālīte ievada ar šādiem vārdiem:

*«Ja kāds pierāda manas pārliecības un darba nepareizību, tad ar
prieku domāšu un darišu citādi. Jo es meklēju patiesību un dzenos pēc
pilnības un taisnības. Un šajā dziņā ir augstākā laime. Tāpēc mans
lozungs ir: arvienu pilnīgākam kļūt.»*

Mēģinājums atjaunot agrākā izdevuma stāvokli jaunajam nedēļas žur-
nālam neizdodas. Vispirms tā apjoms ir niecīgs — tikai 10 lapas biezs,
ļoti vienkāršā noformējumā, saturā galvenokārt viduvēji publicistiski rak-
sti, literārā daļa niecīga. Atsevišķus darbus, galvenokārt dzejoļus, publicē
K. Krūza, J. Akuraters, A. Austrīņš. Ar pāris darbiņiem literārās gaitas

šeit aizsāk aktrise Tija Banga. No publicistiskiem rakstiem nozīmīgākais ir ziņojums par pirmo Baltijas žurnālistu kongresu 1909. g. 21. un 22. martā. Šo kongresu sasauca Rīgas Literātu un Mākslinieku biedrība, uzaicinot pārstāvjus no latviešu, vācu, krievu un igauņu preses izdevumiem. Kongresā piedalījās pavisam neliels skaits — ap 50 cilvēku, no latviešiem galvenokārt «Dzimtenes Vēstneša» līdzstrādnieki. Par to, ka kongress vāji apmeklēts, kā iemeslu min dārgo ieejas maksu — 3 rbļ. no personas. Par galveno tēmu izvirzās sadarbība starp dažādu tautību izdevumiem. Kongress pieņem rezolūciju, kurā trīs punkti:

«1. Pirmais Baltijas žurnālistu kongress atzīst vietējo tautību bezpamatotu apvainojumu taktiku, kas iziet uz to, lai valdības acīs uzkrautu cittautībniekiem, no vienas puses, it kā valsts separātismu, bet, no otras puses, sociālrevolucionārus centienus. Šādu taktiku kongress atzīst par presē morāliski nepielaižamu un par kaitīgu pie vietējo tautību tuvināšanas.»

Divi pārējie punkti atkārtoti šīs pašas domas variantus. Acīmredzot kongress organizēts vācu aprindu interesēs, un tam latviešu žurnālistikas vēsturē nav sevišķas nozīmes. Atzīmējams tikai kā pirmais mēģinājums izmantot kongresa formu žurnālistikas vajadzību kārtošanai. Vēl nedēļas žurnālā «Mājas Viesis» raksturīgs ziņojums ir Krievijas ķeizara pavēle par Baltijas pagaidu ģenerālguberniāta atcelšanu. Šis ģenerālguberniāts tika nodibināts 1905. g. revolūcijas apspiešanai Baltijā.

Ar šo daļēji neveiksmīgo nedēļas žurnālu «Mājas Viesis» vēsture beidzas 1910. g. 29. decembrī.

Trešajam izdevumam, laikrakstam «Dienas Lapa», beigu cēliens ir sarežģītāks nekā abiem pārējiem A. Plātesa izdevumiem. Jau 1901. gada notikumi «Dienas Lapu» satricināja vairāk nekā «Mājas Viesis» un «Mājas Viesis Mēnešrakstu». Ar to varbūt arī izskaidrojams tas, ka A. Plātes pirmām kārtām sāka raisīties vaļā no šī izdevuma. 1904. g. «Dienas Lapas» koncesiju iegūst J. Jēkabsons un M. Ozoliņš. Par redaktoru nāk V. Beķeris. Ar 1905. g. 27. oktobri redaktors ir J. Jansons-Brauns, un šajā laikā «Dienas Lapa» kļūst par revolucionāru avīzi, kas atspoguļo 1905. g. revolūcijas notikumus un tos aktivizē. Laikrakstu regulāri konfiscē. 1905. g. ar Pēterburgas Tiesu palātas 19. decembra lēmumu «Dienas Lapu» apturēja un ar ģenerālgubernatora pavēli slēdza. Tiesas procesa laikā J. Jansons-Brauns, sekojot partijas norādījumam, bija emigrējis uz ārzemēm.

Revolūcija nāca ar jauniem sabiedriskiem principiem un jauniem sabiedriskiem izdevumiem, kā arī ar jaunā pretišķībām, un P. Zālītes rediģētie izdevumi arvien vairāk ievirzījās literāra arhīva fondā.

DAŽI RAKSTURĪGI IZDEVUMI 19. GS. BEIGĀS

«Jaunā Raža»

(1898—1910)

Almanahs «Jaunā Raža» atšķiras no pārējiem izdevumiem ar to, ka tas domāts vienīgi daiļliteratūrai un literatūras kritikai, turklāt tikai latviešu rakstnieku oriģinālsacerējumiem. Tas ir sevišķi raksturīgi tādēļ, ka līdz šim visi periodiskie izdevumi ievietoja oriģinālsacerējumus vienlaikus ar tulkojumiem, un parasti tulkojumu skaits bija lielāks par oriģināldarbu skaitu. Tas vien jau norāda almanaha veidotāju pamatcentienus —

veicināt latviešu literatūras attīstību, bez tam liecina arī par to, ka latviešu literatūra gadsimteņa beigās ir sazarojusies un paaugstinājusi mākslinieciskās kvalitātes līmeni. Prozas darbu ir krietni mazāk nekā dzejas, tas tomēr nenorāda, ka šajā laikā dzeja būtu pārsvarā par prozu, bet acimredzot almanaha apmēri ierobežoja prozas darbu uzņemšanu krājumos. Tie nebija visai lieli — 7—11 lokšņu katra gada izlaidumā. Galvenais nopelnis almanaha «Jaunā Raža» tapšanā ir Cēsu progresīvajam grāmatu izdevējam Jānim Ozolam. Viens no dibinātājiem ir arī almanaha redaktors Teodors Zeiferts (Teodors), kurš tanī laikā jau izveidojies par redzamu redakcijas darbinieku un literatūras kritiķi. Viņš centās organizēt materiālu tā, lai tas atspoguļotu pēc iespējas plaši un daudzpusīgi mūsu literatūru, bez tam ir redzama vēlēšanās almanahā uzņemt rakstnieku jaunākos darbus. Tam nolūkam jau arī almanahs ieguvis nosaukumu «Jaunā Raža». Tas paver ceļu jauniem, līdz tam maz pazīstamiem dzejniekiem, piemēram, Mākonim (īstajā vārdā Jēkabs Kalniņš, 1879—1918), kurš, mācoties Kuldīgas skolotāju seminārā, jau pievērsās literatūrai, rakstot tēlojumus un dzejoļus. Semināra laikā iepazīstas arī ar marksismu. Tēlojumos viņš bieži skar sabiedriskas tēmas, taču viņa dzejoļi, kas publicēti «Austrumā» un «Jaunajā Ražā», galvenokārt liriska rakstura. 1905. g. revolūcijas laikā Mākonī par revolucionāru darbību Liepājā apcietina kopā ar matrožu grupu un notiesā uz 15 gadiem katorgas cietumā. Jēkabs Kalniņš (Mākonis) gāja bojā, piedaloties pilsoņu karā Krievijā.

Ne ar visiem autoriem T. Zeifertam iet vienlīdz gludi, «Jaunajā Ražā» sastopami vairāki jaunu dzejnieku vārdi, kuri pēc tam vairs nekur citur neparādās. T. Zeiferts spēja saskatīt arī atsevišķa rakstnieka talanta specifiskas īpašības, tieši viņa mudināts par redzamu fabulu rakstītāju izauga Pērsietis. Almanahā piedalās visi tā laika redzamākie rakstnieki un dzejnieki: Aspazija, R. Blaumanis, Zvarguļu Edvards, Kaudzītes Matīss, J. Janševskis, A. Saulietis, A. Upīts, J. Purapuķe, E. Birznieks-Upītis, J. Jaunsudrabiņš, K. Štrāls, J. Dievkociņš, V. Eglītis, A. Ķeniņš, Naurēnu Elza (E. Stērste) u. c.

Literatūras kritikas daļa ir vājāka un trūcīgāka par literāro daļu. Bez T. Zeiferta kā kritiķi vēl publicējas E. Pīpiņš-Vizulis, L. Bērziņš u. c. Sākot ar 1898. g., almanahs iznāk ik gadu pa sējumam. 1906. g. soda ekspedīcija nošauj progresīvo grāmatu izdevēju J. Ozolu. Almanaha 8. numurā T. Zeiferts visu rakstnieku vārdā atvadās no viņa īpašā rakstā «Jānis Ozols», kurā teikts:

«Ozols uzņēmās starpnieka lomu starp tautas inteliģenci un tautas plašākajām daļām. Šī loma nepastāvēja grāmatu izdošanā vien, bet vispārīgi izglītības veicināšanā, grāmatas izplatot, sabiedrisko dzīvi piekopjot, apziņu modinot.»

Šie J. Ozolam veltītie atvadu vārdi nav vienīgie foreizējā saspīlētā laikmeta presē.

Nekrologus «Jaunās Ražas» pastāvēšanas laikā nākas veltīt vairākiem rakstniekiem, arī soda ekspedīcijas noslepkavotajam Jūlijam Dievkociņam, Ansim Lerhim-Puškaitim, Zemgaliešu Birutai, Fridriham Mālbergim, Fricim Brīvzemniekam, Rūdfolam Blaumanim, Jānim Asaram. Lieliem zaudējumiem pārpilns laiks!

Pēc J. Ozola nāves pēdējos piecus «Jaunās Ražas» sējumus izdod grāmatizdevējs D. Zeltiņš Rīgā. Pavisam iznāca 12 sējumu, katru gadu viens. D. Zeltiņam nebija tā organizatoriskā vēriena, kāds bija J. Ozolam, un 1910. g. almanahs «Jaunā Raža» beidza iznākt.

«Liepājas Pastnieks»

(1877—1882)

Politisks un literārs laikraksts. Iznāca reizi nedēļā, izdots un iespiests Liepājā V. Nīmaņa spiestuvē. Redaktors un izdevējs V. Nīmanis. Tipisks latviešu nomales izdevums ar vietējās dzīves atspoguļojumu. Sākot iznākt laikrakstam «Latvietis», «Liepājas Pastnieks» spiests apstāties.

«Latvietis»

(1882—1905)

Sabiedriski politisks laikraksts, iznāca reizi nedēļā, bet ar 1903. g. divas reizes. Izdots un iespiests Liepājā, redaktors un izdevējs grāmatu tirgotājs K. Ukstiņš. Pie laikraksta nodibināšanas aktīvu dalību ņēma Fr. Brīvzemnieks, neskatoties uz to, ka tai laikā viņš dzīvoja Maskavā. Sākumā avīzē publicēti daži Fr. Brīvzemnieka darbi. Organizatoriskas nevarības dēļ nozīmīgākie līdzstrādnieki pārstāja avīzei rakstīt, un tā sāka nīkuļot, vienīgi E. Dinsbergs palika uzticīgs tās līdzstrādnieks. Pēc K. Ukstiņa nāves 1904. g. par avīzes redaktoru nāk kādreizējais jaunstrāvnīks J. Kovaļevskis. Viņam izdevās aktivizēt laikrakstu, taču 1905. g. «Latvietis» slēdza. Tā vietā J. Kovaļevskis 1906. g. pieteic laikrakstu «Tagadne» ar juridisko redaktoru K. Skaru. Kad «Tagadni» slēdz, tūliņ seko «Liepājas Avīze», kurai iznāk tikai 16 numuri, pēc tam piesaka avīzi «Biedrs». Arī šo avīzi slēdz. Vēl pēc mēneša viņš piesaka «Liepājas Vēstnesi» ar juridisko redaktoru M. Podnieku. Slēdz arī to. 1907. g. pieteic avīzi «Jaunais Liepājas Vēstnesis» ar atbildīgo redaktoru J. Jakuli.

1907. g. J. Kovaļevskis nodibina jaunu avīzi «Liepājas Atbalss», kas pastāv līdz 1915. gadam. 1908. g. paralēli šim izdevumam J. Kovaļevskis redīgē zinātnes un rakstniecības žurnālu «Mēnešraksts», kas iznāk vienu gadu Liepājā. Šī žurnāla literāro daļu vada Līgotņu Jēkabs. Kritikā darbojās arī Antons Birkerts, kā vērtīgākie minami Aspazijas, V. Plūdoņa un E. Treimaņa dzejoļi.

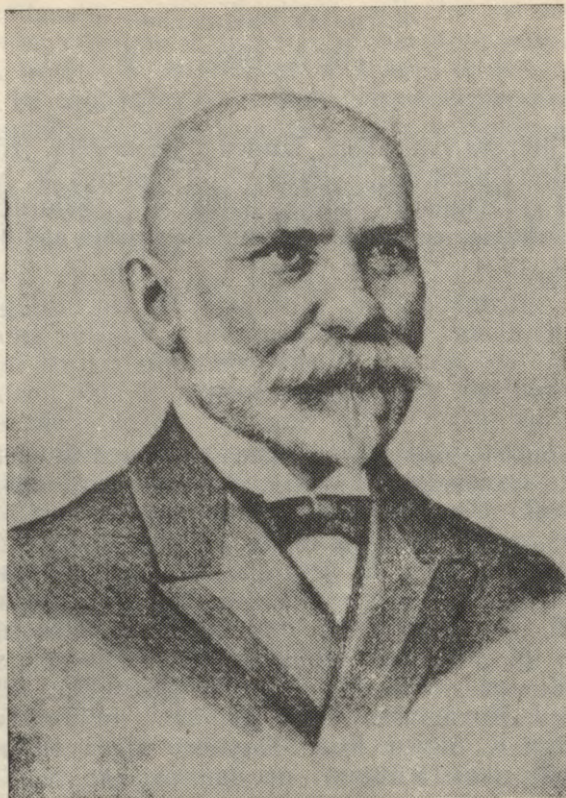
«Tēvija»

(1884—1914)

1884. g. Rīgā sāk iznākt nedēļas laikraksts «Tēvija», ko noorganizēja latviešu pareizticīgo aprindas. Redaktors Jēkabs Krauklis, izdevējs R. Bušs. Jau savā pirmajā programmas rakstā jaunā laikraksta izdevējs apsolvās strādāt tautiskā garā, uzsverot:

«... tautas jūtu un tautas domu neievērošanas jautājumos, kas stāv sakarā ar tautu un tautību, pilnīgi var ieskaitīt par vienu no lielākajiem noziegumiem un maldīšanām.»

Šajā redakcijas sastāvā laikrakstam nav ilgs mūžs, tas pastāv tikai nedaudz vairāk par sešiem mēnešiem. Sākotnējā laikraksta periodā, J. Kraukļa laikā, literatūrai nav veltīta liela uzmanība. Kā izņēmums minams 1885. g. 20. februāra numurā ievietotais raksts «Mūsu rakstniecība».



Jānis Cakste

Raksts iesūtīts no Pēterburgas un parakstīts ar pseidonīmu Akots (līdz šim pseidonīms nav atšifrēts). Rakstā lietpratīgi izsekota latviešu literatūras attīstības gaita, dodot atsevišķiem posmiem un atsevišķiem rakstniekiem samērā precīzu raksturojumu, te pirmo reizi latviešu kritikā runā par reālistisku literatūru (kas tekstā domāts kā reālists):

«Tātad pēc patriotiska laikmeta izcēlās divas straumes: vienā atspīd īstenība savā dabīgā veidā, un tamdēļ šo straumi sauksim par reālistisku.»

Nedēļu pēc Akota raksta ievietošanas avīze apstājas lasītāju trūkuma dēļ. Pēc 10 mēnešiem 1886. gadā laikraksts «Tēvija» atjaunojas Jelgavā, par redaktoru un izdevēju strādāja Jelgavas ārsts Jēkabs Bullis.

Jēkabs Bullis (1852—1886, literārais pseidonīms *Ziediņš*). Pēc Jelgavas ģimnāzijas beigšanas J. Bullis studē medicīnu Tērbatā, Pēterburgā un Kijevā, strādā par ārstu Jelgavā. Bija Jelgavas Latviešu biedrības priekšnieks.

Atdzimušo avīzi redaktors Bullis-Ziediņš cenšas vadīt demokrātiskā garā. To apliecina arī tas, ka avīze populāra Tērbatas progresīvo studentu aprindās. 1888. g. E. Veidenbaums raksta savam brālim:

«Dienas Lapa» un «Tēvija» ir mūsu piekritējas, un šitās avīzes vajadzētu pabalstīt un izplatīt.»

Tehwija.

Laikraksta «Tēvija» tituls

«Tēvijai» ir samērā plaša literārā daļa. Viens no «Tēvijas» cienītājiem vēlāk raksta:

«...liela avižu lapa, bet vidū pār visu sleju stāsts «Visskaistākā». Ne kā tagad, kad avīzes parasti fejletonu iespiež «zem stripas».»

Diemžēl samērā plašajā literārajā materiālā ne visai augstvērtīgas kvalitātes vācu romānu tulkojumi, tikai pa retam gadās kāds nopietnāks darbs. Rīgas Latviešu biedrības vasaras sapulču referātos laikraksts «Tēvija» nereti tiek kritizēts.

J. Bulla dedzīgi aizsāktais «Tēvijas» vadīšanas laiks nav ilgs. J. Bullis-Ziediņš slimo ar tuberkulozi un 1887. g. mirst. 18 mēnešus «Tēvija» neiznāk, atjaunojas 1888. g. 10. novembrī, kad pēc koncesijas iegūšanas to sāk izdot un rediģēt jaunais advokāts J. Čakste (vēlākais Latvijas Valsts prezidents).

J. Čakstes redaktora darbs ilgst līdz pat 1914. g., kad Kurzemes gubernators avīzi slēdz. Acīmredzot J. Čakste pa laikam tikai formāli skaitījās redaktors, jo regulāri mainās dažādi faktiskie redaktori.

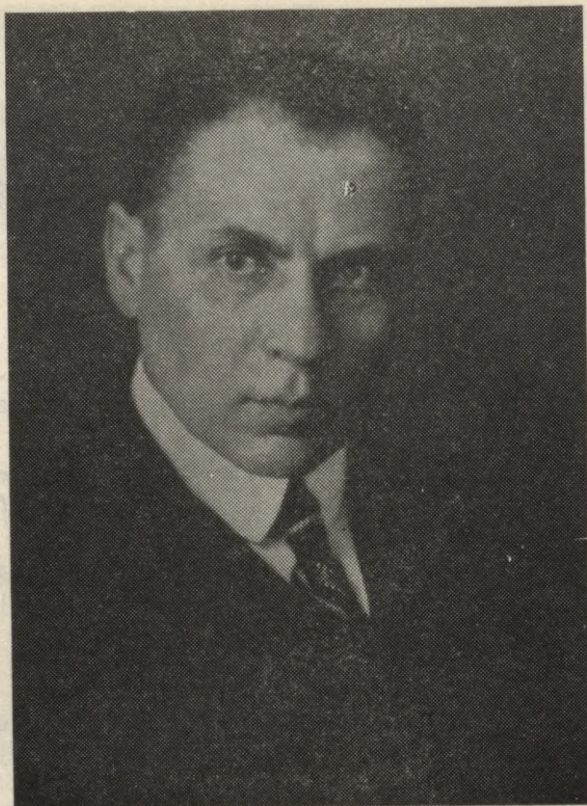
Laikraksts ilgā pastāvēšanas laikā Kurzemes lasītājos ieguva redzamu popularitāti. Avīzes regulārie pielikumi: literārais pielikums ar mainīgiem nosaukumiem, biškopības un tiesas un tautsaimniecības pielikums.

PERIODISKO IZDEVUMU DIFERENCIĀCIJAS PROCESA ĪPATNĪBAS

Saimnieciskās attīstības un diferenciacijas procesa rezultātā 19. gs. otrā pusē rodas īslaicīgi periodiski izdevumi sīkiem saimnieciski politiskiem nolūkiem. Rīgā un daudzās pilsētās neregulāri iznāk periodiski izdevumi šauru lokālu interešu apmierināšanai, tās bija veikalu un uzņēmēju sludinājumu lapas, ko parasti publicēja 3 vietējās valodās — latviešu, vācu un krievu. Pie šādiem izdevumiem minami: «Limbažu Sludinātājs» (1886—1887), «Cēsu Ziņotājs» (1884—1909), «Kurzemes Sludinājumu Lapa» (1892—1893), Rīgas sludinājumiem iznāk «Vidzemes Inteligences Lapa» (1887—1888). Līdzīgi izdevumi vēl ir Bauskā, Ventpilī, Valmierā un citur.

Par žurnālistisku kuriozu izvēršas 1883. g. izreklamētais sabiedriski politisks un literārs laikraksts «Pagastu un Biedrību Vēstnesis», jo iznāk tikai viens numurs — 25. novembrī. Šī laikraksta redaktors bija P. Alunāns.

Iznāk arī lauksaimnieciska rakstura izdevumi, kuriem gan jau bija priekšteči.



Antons Birkerts

«Arājs»

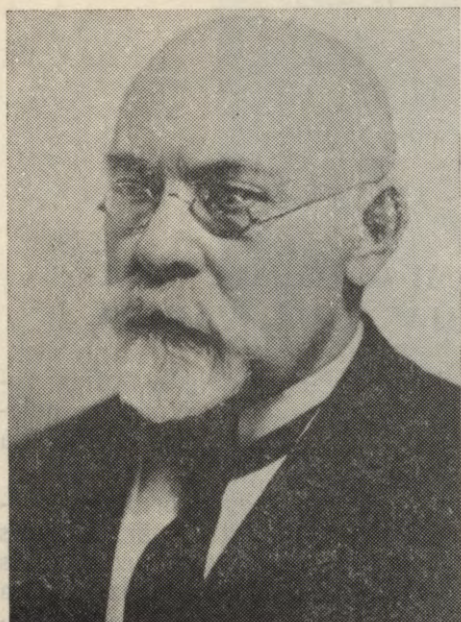
(1882—1885)

Autors, kas pievērsies praktiskai lauksaimniecībai, ir K. Lepevičs. Jau 1852. g. viņš sarakstīja grāmatu «Padoma devējs zemes kopējiem jeb Zelta graudi sirdsmīļajiem arājiem», tai sekoja otra — «Zirgu draugs». 1882. g. K. Lepevičs sāk Rīgā izdot «zemkopības un politikas laikrakstu» (vēlāk «zemkopības un dabas zinību laikraksts») «Arājs». Atšķirībā no Māteru Jura un Tomsona izdotajiem lauksaimniecības izdevumiem «Arājs» raksturīgs ar lietišķiem konkrētiem padomiem lauksaimniecībā.

«Zemkopis»

(1893—1915)

«Zemkopis» ir pirmais mēnešraksts, kas jau balstās uz plašu sabiedrisko bāzi. Tā tematika ir lauksaimniecība, dārzkopība, tirdzniecība, rūpniecība. Iznāk Jelgavā. Līdz 1895. g. izdevējs un redaktors ir J. Draviņš-Dravnieks. Sākot ar 1895. gadu, iznāk reizi nedēļā, redaktors J. Bergs, bet izdevējs Jelgavas Lauksaimniecības biedrības vārdā J. Bisenieks. No 1897. gada redaktori J. Bergs un J. Bisenieks, izdevējs J. Bisenieks, bet no 1909. gada līdz 1915. gadam līdzizdevējs arī Latviešu lauksaimnieku ekonomiskā sabiedrība.



Jēkabs Dravnieks (arī Draviņš-Dravnieks)



Jānis Bisenieks

Atsevišķi lauksaimniecības jautājumi latviešu periodiskos izdevumos ir sastopami jau no pašiem žurnālistikas sākumiem. Laika gaitā periodiskiem izdevumiem sāk izveidoties lauksaimnieciska rakstura pielikumi; tas saprotams, jo vairums latviešu iedzīvotāju saistīti ar zemkopību. Tāpat raksturīgi vairākkārtīgi mēģinājumi radīt agrārizdevumus, taču «Zemkopis» nāk jau ar plašāku vērienu un tendenci konsekventi un sistemātiski risināt lauksaimniecības jautājumus. Tomēr pirmie pārmetumi «Zemkopim» tieši no specializācijas viedokļa. 1906. g. «Balsi» aizrādīts, ka izdevums arvien vairāk un vairāk atsakās no speciāliskiem lauksaimniecības rakstiem un pievēršas politiskai žurnālistikai, dažos numuros par lauksaimniecību varot sastapt tikai nedaudzas rindiņas. Sakarā ar tāda veida pārmetumiem sabiedrībā izvirzās prasība pēc jauna plašāka, specializēta lauksaimniecības izdevuma.

Jāatzīmē, ka «Zemkopi» konsekventi iespieda latīņu burtiem un jaunā ortogrāfijā.

Raksturīga īpatnība šim izdevumam vēl tā, ka 1907. gadā, kad tika slēgts augšzemnieku dialektā iespiestais žurnāls «Auseklis», līdz 1908. g. jūlijam «Zemkopis» publicēja dažus rakstus augšzemnieku dialektā.

Sakarā ar pirmo pasaules karu 1915. g. «Zemkopis» pārtrauca iznākt.

Pabeidzot pārskatu par 19. gs., jāpiezīmē tā raksturīgā īpatnība, proti, neskatoties uz to, ka reliģiskie jautājumi skarti gandrīz visos izdevumos un tiek izdoti reliģiska rakstura pielikumi, atkal un atkal publicēti specifiski reliģiska rakstura periodiski izdevumi. No tiem minami: «Mīlīga Pamācīšana» (1821—1824), «Ziņas par Notikumiem iekš Dieva Valstības» (1833—1834), «Tā Skola tās Dievbijāšanas jeb Dievbijīgas Pamācīšanas» (1856—1868), «Latviešu Tautas Biedris» (1877—1881), «Evangēlists» (1881—1915), «Baznīcas Vēstnesis» (1896—1902) u. c.

V. PERIODISKIE IZDEVUMI GADSIMTU MIJĀ UN 1905. GADA REVOLŪCIJAS PRIEKŠVAKARĀ

Sajā periodā žurnālistikas attīstība dalās divās atšķirīgās līnijās: topošā revolucionārās strādniecības žurnālistikā, ar galveno izpausmi nelegālā formā, un buržuāzisko un sīkburžuāzisko periodisko izdevumu tālākā attīstībā.

19. gadsimta beigās raksturīgas ar reakcionāro spēku uzbrukumu progresīvai žurnālistikai un progresīvai sabiedriskai domai vispār. «Dienas Lapas» un Jaunās strāvas sagrāve vairākus gadus paralizēja progresīvās domas attīstību legālajā latviešu presē. Vadošo jaunstrāvnieku izsūtīšana trimdā samazināja sabiedrisko aktivitāti lielā sabiedrības daļā, jaunstrāvnieciskā doma varēja turpināties tikai ārzemēs iznākušos revolucionāros izdevumos, kurus bija izveidojuši emigrējošie jaunstrāvnieki. Ārzemēs tie iznāca legāli, bet Latvijā tika izplatīti nelegāli.

Jaunās strāvas attīstība rādīja, ka tās ietvaros sākusies marksisma pakāpeniska apgūšana un propaganda. Tieši marksistiskā propaganda bija par iemeslu, ka «Dienas Lapa» nonāca policijas uzraudzības centrā. Taču marksistisko ideoloģiju un tās propagandu neizdevās apturēt, tā meklēja arvien plašākas izpausmes formas.

Nelegālās organizācijās veidojās tie pamati, uz kuriem izauga Latviešu Sociāldemokrātiskā strādnieku partija, bet bez Krievijas proletariāta revolucionārās pieredzes un organizatoriskas palīdzības šis darbs nevarēja sekmīgi veikties. Samērā plašā marksistu darbība ārzemju izdevumos palīdzēja veidoties pirmajam Latvijā izdotajam nelegālajam latviešu sociāldemokrātiskajam izdevumam «Cīņa».

Pirmo nelegālās revolucionārās preses pieredzi deva politiskās agitācijas lapiņas, kas tika nelegāli iespiestas un izplatītas masās.

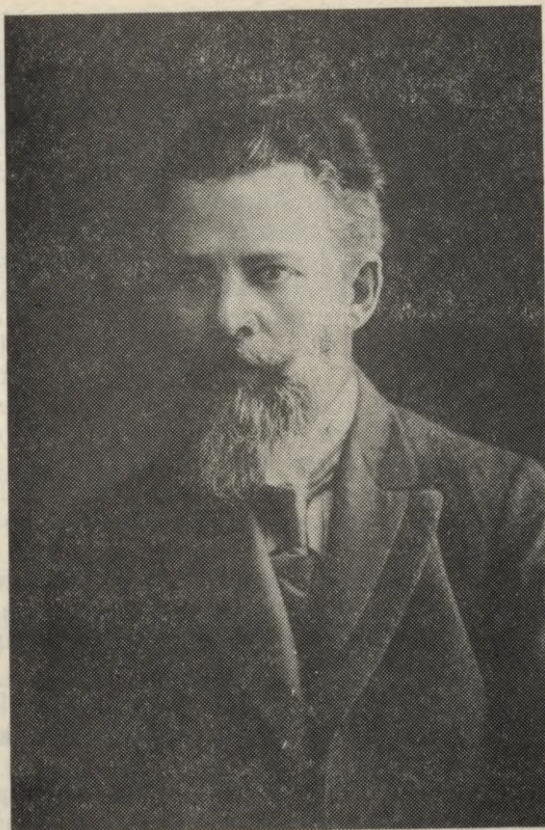
SABIEDRISKI POLITISKIE IZDEVUMI

«Vārds»

(1901—1907)

Pēc Jaunās strāvas sagrāves ar valdības rīkojumu latviešu izdevumiem aizliedza izsniegt koncesijas. Saprotais, katram likumam ir izņēmumi, tāpēc atļauju dabūja tie izdevumi, kuri, pēc augstāko instanču ieskatiem, neapdraudēja valsts intereses. Koncesijas ieguva valdībai uzticamas personas, tās izsniedza arī specializētiem un saimnieciskiem izdevumiem.

Advokāts-hofrāts J. Klāviņš, kurš kādu laiku strādāja pie Baltijas gubernatora par prokurora palīgu, izņēmuma veidā dabūja koncesiju dienas



Teodors Lejas-Krūmiņš

avīzes «Vārds» izdošanai Rīgā. Kā līdzizdevēji piesaistīti G. Kalniņš un I. Deičmanis.

J. Klāviņa vārds lasītājiem nav svešs, jo 1884. g. viņš izdeva un rediģēja žurnālu «Rota», kas pastāvēja līdz 1888. gadam. Koncesiju trešai latviešu dienas avīzei «Vārds» J. Klāviņam izsniedza ar dīvainu nosacījumu — valdības pavēles un rīkojumi jāpublicē krievu valodā bez tulkojumiem, latviešu valodā var būt tikai likuma vai rīkojuma nosaukums, ievadraksti nedrīkst būt par politisku vai sabiedrisku tematu. Drīkst rakstīt par dabaszinātnēm u. c. Pusei no avīzē ievietotā beletristiskā materiāla jābūt krievu valodā. Pirmos divus nosacījumus J. Klāviņš ievēroja, bet ar trešo citādāk.

Pirmajā numurā ievietotā programma neko īpaši savdabīgu neparedz: būs valdības rīkojumi, korespondences, ziņas par svarīgiem politiskiem notikumiem, kritisks apskats, raksti par rūpniecību, tirdzniecību, lauksaimniecību, tieslietu nodaļa — bez tiesībām apspriest spriedumus, bibliogrāfija, raksti par teātri un mūziku, sporta apskats, tirgus un citas ziņas, ilustrācijas vajadzības gadījumā, dienas notikumi un telegrammas, redakcijas atbildes uz dažādiem pieprasījumiem, sola arī publicēt romānus, noveles, stāstus un dzejoļus, kā arī izdot ik nedēļas literāru pielikumu.

So programmu avīze arī cenšas realizēt. Sabiedriski politisko informāciju sniedz bez īpašiem akcentiem, domstarpības gan sarunās par vācu privilēģijām rakstā «Senāk un tagad». Plašāki kultūras traktējumi,

piemēram, rakstā «Kultūras labās un ļaunās puses», ir primitīvi moralizējoši. Spilgtu vietu latviešu žurnālistikā laikraksts «Vārds» neatstāj. Savdabīgs stāvoklis izveidojas avīzei ar tās literāro daļu, kuru vadīja T. Lejas-Krūmiņš.

Pirmajā pusgadā redakcijai nekādi daiļliteratūras darbi krievu valodā nebija sagatavoti, un tamdēļ daži rakstnieku darbi publicēti avīzes tekstā, nevis literārajā pielikumā. Mināmi: Andreja Upīša stāsti no cikla «Mazie cilvēki»: «Zuši», «Čigānu pļavā», garais stāsts «Kalna kāpēji», E. Birznieka-Upīša stāsts «Sadursme», Pērsieša «Iedzīvojies» u. c.

Ar 1901. g. jūniju sāk iznākt atsevišķs literārs pielikums, tajā ievietoti gan latviešu rakstnieku oriģināldarbi, gan tulkojumi no citu tautu literatūrām. Daļa šī materiāla tulkota krievu valodā, kā to prasīja noteikumi. Darbus galvenokārt tulkoja tiesību zinātņu students K. Dišlers un pielikumā publicēja arī dažus savus liriskus tēlojumus. No latviešu prozas tulkoti: R. Blaumaņa «Andriksons», E. Birznieka-Upīša «Pelēkā akmens stāsti», A. Brigādes «Kņaze Irena» u. c. Tā kā šajā laikā latviešu rakstnieku darbi reti tulkoti krievu valodā, tad arī šim mazumiņam ir sava nozīme latviešu literatūras popularizēšanā. Literārais pielikums pastāv tikai līdz 1902. g. jūlijam.

Pēdējo reizi J. Klāviņš parakstīja avīzi 1902. g. 25. janvārī. Pēc J. Klāviņa nāves 1902. g. februārī izdevēju tiesības iegūst dārzkopis F. Lasmanis, G. Kalniņš un I. Deičmanis, bet ar 1903. g. «Vārda» izdevējs ir F. Lasmanis, sākot ar 1906. g., — F. Veinbergs.

Pēc J. Klāviņa nāves par redaktoru nāk F. Lasmanis (faktiskais redaktors 1902. g. bija J. Kreicbergs), sākot ar 1903. g., redaktors ir F. Veinbergs.

1902. gada jūlijā, «Vārda» 144. numurā, F. Veinbergs paziņoja, ka pieprasījis koncesiju savai avīzei, bet līdz tās iznākšanai strādās avīzē «Vārds», pēc koncesijas saņemšanas abonentiem piesūtīs jauno avīzi, kura stāsies «Vārda» vietā.

1902. g. 15. jūlijā F. Veinbergs saņēma koncesiju savam laikrakstam «Rīgas Avīze». Ar šo brīdi «Vārds» pievienojās «Rīgas Avīzei» un īstenībā tam vajadzēja beigt pastāvēt, taču F. Veinbergs negribēja zaudēt «Vārda» koncesiju, un šī avīze turpināja eksistēt kā nenozīmīga lapa, kas iznāca neregulāri, bet juridiski pastāvēja līdz 1907. gadam. Šajās lapās tika pārdrūkāti daži «Rīgas Avīzes» raksti. Jāuzskata, ka «Vārds» būtībā beidza eksistēt 1902. gada jūlijā.

Ieguvis savu avīzi, F. Veinbergs sāka plaši un bramanīgi rīkoties.

«Rīgas Avīze»

(1902—1915)

Dienas laikraksta «Rīgas Avīze» redaktors izdevējs ir advokāts F. Veinbergs; ar 1907. gadu izdod sabiedrība «Rīgas Avīze», bet ar 1915. gadu faktiskais izdevējs J. Bisenieks.

Latviešu avīžniecībā F. Veinberga izdotā «Rīgas Avīze» ir viskonservatīvākais izdevums, šajā ziņā tā pārspēj pat mācītāju lapu «Latviešu Avīzes» un A. Niedras rediģēto «Austrumu».

F. Veinberga avīzes programma:

«Mēs esam kristīti. Mums jābūt kristīgiem.»

«Mēs esam Krievijas pavalstnieki. Mums jābūt uzticamiem cara pavalstniekiem.»



«Rīgas Avīzes» tituls

«Mēs esam cēlušies no latviešu tautas, mums jāmiļo un jācieņi sava tauta.»

F. Veinbergs daudz runā par tautu, bet viņa pozīcija ir tīri demagoģiska, viņš apelē pie tautas savu konservatīvo interešu aizstāvēšanas dēļ.

«Mēs piederam tautai, tādēļ mēs nedrīkstam atstāt savu tautu un viņas zemi grūtos brīžos.»

«Neturi sevi gudrāku par saviem tēviem, bet neturi arī savus bērnus gudrākus par sevi.»

«Audzē savus bērnus pie darba un paturi to gudrāko mājās.»

«Esi savas mājas saimnieks un gādnieks.»

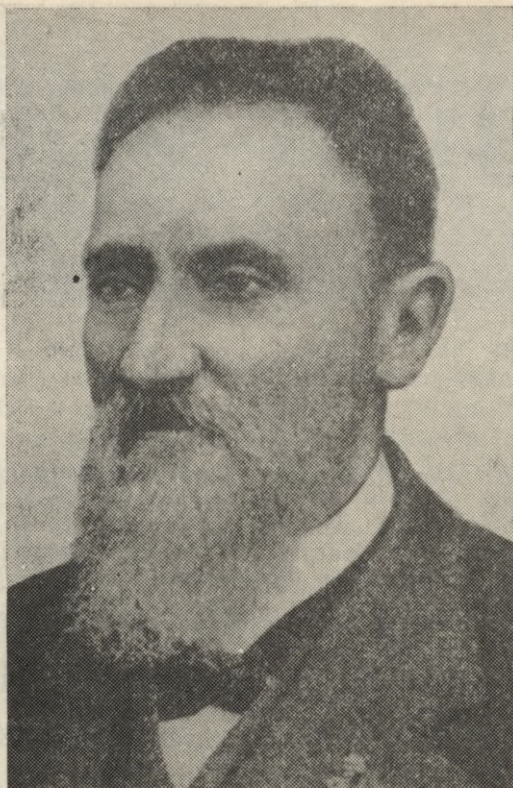
«Dzimtenes zeme lai ir tava zeme.»

«Sociālisms ir mūsu tautas lielākais mēris, tādēļ tev pret to visur un visādi jākaro.»

Tieši pēdējais «bauslis» spilgti izpaužas «Rīgas Avīzē». F. Veinbergs kā žurnālists pazīstams arī agrāk, tā vārds pirmo reizi minēts pirmajā dienas avīzē «Rīgas Lapā» (1877. g.), kuru viņš rediģēja. Pēc B. Dīriķa nāves F. Veinbergs kādu laiku bija «Baltijas Vēstneša» faktiskais redaktors, taču viņa mērķis vienmēr bijis iegūt pašam savu avīzi. Izmantojot situāciju, kas izveidojās pēc Jaunās strāvas sagrāves, kad avīžu koncesija tika izsniegta tikai izņēmuma veidā, F. Veinbergam radās iespēja tikt pie savas avīzes.

Tajā laikā viena no populārākām avīzēm bija P. Zālītes vadītā «Dienas Lapa», to vajadzēja dabūt nost no ceļa, tad «Rīgas Avīzei» pavērtos plašākas iespējas. F. Veinbergs vairākkārt denuncē «Dienas Lapu» gan sakarā ar Raiņa dzeju, gan arī citiem dažādiem motīviem. Pēc tam pienāca kārta «Baltijas Vēstnesim» kā lielākam konkurentam; F. Veinbergs ziņoja cenzoram, ka šajā avīzē ir nodaļas, kas nav paredzētas programmā, ziņojuma rezultātā minētās nodaļas slēdza. Šī «cīņa» pret konkurentiem lielu labumu nedeļa, «Rīgas Avīzes» abonentu skaits neko nepalielinājās.

Ar rakstiem «Greizie ideāli» un «Izglītoto latviešu pienākums» F. Veinbergs sacēļ pret sevi plašas sabiedrības niknumu. Viņš uzaicina visus latviešus, ja kāds mana sociālistus vai sociālistiskas runas, tūdaļ ziņot žandarmērijai. Šādu ziņojumu rezultātā represēti vairāki sabiedriski darbinieki. F. Veinbergu sāka saukt par «Melno Frici» un viņa avīzi par «Melno Avīzi». F. Roziņš ārzemēs iznākošajā žurnālā «Sociāldemokrāts» 1904. g. 22. numurā raksta:



Fridrihs (Fricis) Veinbergs

«Valdības garā vadītā «Rīgas Avīze» jau sen bija sacēlusi riebumu un īgnumu starp latviešu apzinīgiem proletāriešiem, un tāpēc jau septembra beigās no Baltijas sociāldemokrātu strādnieku organizācijas tika nolemts un izsludināts boikots pret Veinberģa laikrakstu. Tas bija vilcis stipri vien, jo oktobrī «Rīgas Avīzes» abonentu skaits jau bija kritis par vairāk simtiem. Decembra sākumā boikots tika atjaunots un drukātie uzsaukumi «Nost ar «Rīgas Avīzi!» tika lielā skaitā izplatīti un izsūtīti pa visu Baltiju. Veinberģa «gudrā galva» samanīja, ka nu viņa svars pavisam jau grimst, bet viņš palaidās uz to, ka caur viņa denuncēšanu citiem dienas laikrakstiem jābeidzas un ka tamdēļ gribot negribot visiem būs jālasa viņa laikraksts. Un kā par spīti tas tagad drukāja visnejaukākās riešanas rakstus pret strādnieku kustību; viņa aģenti un piekritēji izdalāmās vietās dažreiz vāi ar varu spieda strādniekiem vīrsū «Rīgas Avīzi» un lielijās, ka pret Veinberģi un viņiem it neko nevarot izdarīt. (. .)

Veinberģa un biedru rupjā prastā nekaunība prasīja ārkārtējus cīņas līdzekļus, un pie tādiem bija jāķeras. Ar organizācijas atļauju viena grupa uzņēmās ar ķīmisku maisījumu izsmirdināt «Rīgas Avīzes» izdalāmās vietas un tā publikas priekšā taisni apzīmēt tos ļautiņus, kuri tic un dara pēc Veinberģa pavēles. Sis štuks tad arī izdevās varen smalki: 20. decembra vakarā plkst. 7 visās 60—70 «Rīgas Avīzes» izdalāmās vietās uzreiz sāka tā smirdēt, ka izdalītāji nezināja vairs, kur glābties un tuerties no nepanesamās smakas.»

Tajos laikos Rīgā avīzes izplatīja galvenokārt ar pārtikas veikalu starpniecību. Pēc šīs «izsmirdināšanas» akcijas vairākos veikalu logos ielika plakātus: «Še «Rīgas Avīzi» neizplata.»

«Sociāldemokrātā» ar ironisku akcentu aprakstīta F. Veinberga jubileja un veltītas izsmejošas replikas tiem, kas sumināja F. Veinbergu viņa jubilejas sarīkojumā 1904. g. 12. janvārī. Šīs jubilejas viesi J. Čakste, J. Kreicbergs, V. Olavs-Plute, mācītājs J. Rozēns, mācītājs V. Maldonis, jaunais dzejnieks Atis Ķeniņš u. c. ierosināja sarakstīt spēcīgu brošūru pret sociāldemokrātiem un visiem revolucionāriem. Šīs brošūras konkrētā organizēšana notika Rīgas Latviešu biedrībā, kur bez jau minētiem kundiem vēl piedalījās arī Fr. Brīvzemnieks. Visi bija pārliecināti: ja tāda brošūra tiks uzrakstīta un izdota, tad ar to pašu sociālisti tikšot iznīcināti. Sociālistus neiznīcināja, laikam tāpēc, ka brošūra netika uzrakstīta.

Savās bezjēdzībās «Rīgas Avīze» iet tik tālu, ka sakarā ar «Uguns un nakts» pirmizrādi ievieto ķengājošu rakstu — «Rainis kā literārs zaglis». Rainis šo lugu esot nozadzis un pārrakstījis no A. Pumpura «Lāčplēša». Muļķība tik liela, ka pats F. Veinbergs droši vien tai neticēja, bet viņam pietika ar to, ka izgāzis dusmas pret Raini.

Pēc aiziešanas no P. Zālītes izdevumiem J. Poruks dažus savus dzejoļus iesniedza «Rīgas Avīzei», taču viņš drīz vien saprata, kur nokļuvis, un 1905. g. «Baltijas Vēstneša» 220. numurā publicēja paziņojumu:

«Uz vairākiem pieprasījumiem no laukiem es atrodu par vajadzīgu atklāti paziņot, ka es jau no janvāra mēneša š. g. nestāvu nedz ar «Rīgas Avīzi», nedz ar viņas izdevēju F. Veinbergu nekādā sakarā.»

J. Poruks.»

1906. gada sākumā «Rīgas Avīze» pretēji pārējai presei apsveica soda ekspedīcijas ierašanos.

Bez atsevišķiem literāriem darbiem, ko F. Veinbergs publicēja avīzē, viņš izdeva arī «Rīgas Avīzes» literāro pielikumu, kur ievietoti galvenokārt ne visai augstas kvalitātes tulkojumi. Lai paceltu savas avīzes tirāžu, F. Veinbergs ar dažādiem denūciācijas rakstiem un dusmu izvirdumiem pret sociālistiem publicēja arī erotiski pikantas anekdotes. Sakarā ar to Andrejs Upīts 1913. g. «Jaunās Dienas Lapas» pielikumā ievietoja asi nosodošu rakstu pret «Rīgas Avīzi» — «Cūkkūts estētika».

Kaut arī progresīvā sabiedrība vērsās ļoti asi pret F. Veinbergu un viņa konservatīvo avīzi, tā tomēr pastāvēja līdz 1915. gadam, kad pirmā pasaules kara apstākļu dēļ apstājās. Ar to F. Veinberga karjera nebūt nav galā, viņš pārsteidz lasītājus vācu ķeizarkārības armijas okupācijas laikā, kļūstot par okupācijai paklausīga laikraksta «Rīgas Latviešu Avīze» redaktoru-izdevēju.

Starp izdevumiem, kam tomēr izdevās dabūt koncesiju, vēl jāmin žurnāls «Vērotājs».

«Vērotājs»

(1903—1905)

J. Veismanis (Pavasara Jānis) paralēli redaktora darbam «Latviešu Avīzēs» nodibināja samērā plašu literatūras mēnešrakstu «Vērotājs». Koncesijas iegūšana izņēmuma veidā viņam kā mācītājam nerādīja grūtības. Mēnešraksts «Vērotājs» sāka iznākt 1903. g. Jelgavā. Ar tehnisko kvalitāti tas atšķīrās no citiem latviešu periodiskiem izdevumiem, iespiests uz laba papīra, katra burtnīca apmēram 7 loksnes. Ar «bildēm pušķoti» līdz

tam jau bija daudzi periodiskie izdevumi, taču tās bildes bija pa lielākai daļai aizgūtas no citu tautu izdevumiem. J. Veismanis turpretī pie katras «Vērotāja» burtņicas pievienoja redzamāko latviešu mākslinieku gleznu reprodukcijas. Vēl šis žurnāls atšķirās ar to, ka autoriem maksāja samērā augstus honorārus. Pavasara Jānim (Veismanim) bija tā labā īpašība, ka viņš pats nepierakstīja žurnāla lappuses ar saviem sacerējumiem, bet gan centās piesaistīt tā laika pazīstamākos latviešu rakstniekus un dzejniekus. Viņš žurnālā maz ievietoja sabiedriski aktīvu dzeju, bet no galēji konservatīviem autoriem arī atteicās. J. Veismanim ir iebildumi arī pret dekadentiem. Žurnālā publicēti J. Akuratera, P. Blaua, R. Blaumaņa, A. Brigaderes, Ligoņņu Jēkaba, Naurēnu Elzas (Elzas Stērstes), V. Plūdoņa, J. Poruka, A. Saulieša, E. Treimaņa, Sudrabu Edžus, A. Upīša darbi. Vēl atzīmējamās Pērsieša fabulas, Ligoņņu Jēkaba recenzijas un K. Milenbaha raksti par valodniecību.

Kaut gan J. Veismanis cenšas izvairīties no sabiedriskiem konfliktiem, tomēr jau ar paraugnumuru aizsākas literārs konflikts. Publicēts R. Blaumaņa stāsts «Laimes klēpī», kas sagādā jaunu prieku P. Zālītes rediģētajos izdevumos «Mājas Viesī» un «Dienas Lapā». Šie izdevumi paziņo, ka R. Blaumanis ir literārs zaglis. «Dienas Lapā» un «Mājas Viesī» kāds J. Krūmiņš ar pseidonīmu «Novērotājs» publicēja rakstu, kurā apgalvoja, ka šis R. Blaumaņa stāsts «Laimes klēpī» ar virsrakstu «Ievas laime» drukāts 1899. g. Hekera kalendārā, no kurienes R. Blaumanis šo darbu «nozadzis». Izrādās, ka abi darbi, kā «Laimes klēpī», tā «Ievas laime», ir R. Blaumaņa sarakstīti, tikai Hekera kalendārā tas publicēts anonīmi. Varētu likties, ka ar to strīds izbeidzies ar pilnīgu R. Blaumaņa uzvaru, taču ne J. Krūmiņš, ne P. Zālīte nerimstas un pārmet R. Blaumanim par kāda cita stāsta aizgūšanu no vācu literatūras. R. Blaumanis tālākā strīdā neielaižas. Šis strīds starp R. Blaumanim un P. Zālīti būtībā ir 1901. gada konflikta turpinājums.

Bez minētajiem darbiem «Vērotājā» pirmo reizi publicēta R. Blaumaņa luga «Indrāni».

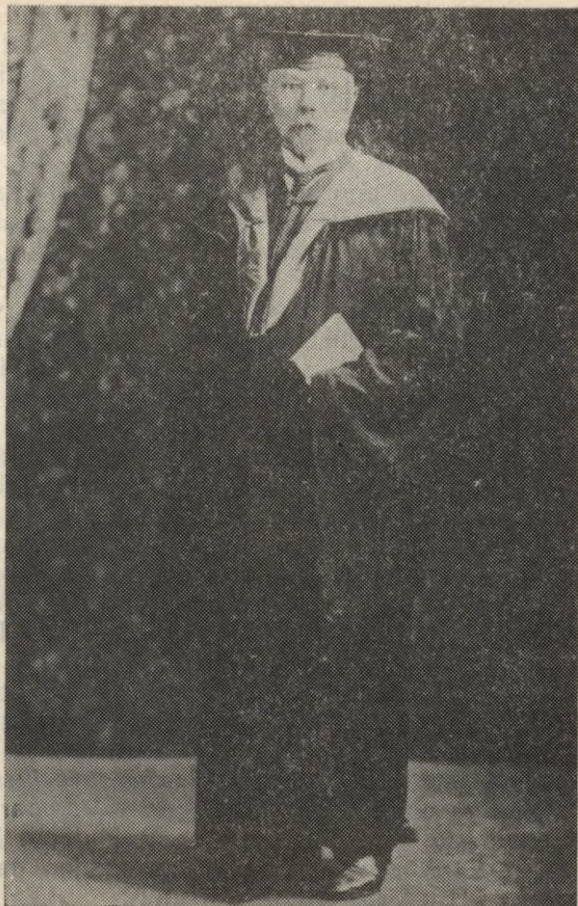
Andrejs Upīts izteicās, ka pēc «Vērotājā» publicētajiem darbiem grūti noteikt šā žurnāla virzienu, nevar taču noteikt to, kā nav, jo «Vērotājs» tiešām necentās pēc kāda noteikta virziena. Tā kā šai laikā žurnālu skaits ir niecīgs, «Vērotājam» ir sava nozīme tā laika liriskās dzejas veicināšanā. Sakarā ar 1905. gada notikumiem žurnāla iznākšana tiek pārtraukta.

Tāpat kā mācītājam J. Veismanim, arī mācītājam J. Rozēnam izdevās iegūt periodisku izdevumu koncesijas.

J. ROZĒNA PERIODISKIE IZDEVUMI

Jura Rozēna periodiskie izdevumi ne uzreiz tik viegli nosaucami, ne uzreiz tik viegli žanriski raksturojami, jo viņš tos maina un dažādi kombinē.

Juris Rozēns (1869—1927) dzimis Lielsesavā. Pēc gala eksāmeniem Rīgas guberņas ģimnāzijā no 1888.—1894. g. studē Tērbatā teoloģiju. Strādā par palīgmācītāju Sesavā, Nūrmuižā, Sabilē un vēlāk par palīgmācītāju Pēterburgā Jēzus baznīcā, latviešu draudzē. J. Rozēna dzīves apstākļi un žurnālistikas darbības sākumi saistās ar Pēterburgas latviešu draudzes Jēzus baznīcas mācītāju J. Sanderu, kas tai pašā laikā ir arī vietējā garnizona mācītājs. (Vēlāk mācītājs Rīgā un buržuāziskās Latvijas laikā Latvijas universitātes profesors. Populārs kļūst ar dažām dīvaiņām latviešu valodas reformas tendencēm un mēģinājumiem saistīt baz-



Juris Rozēns

nīcas dziesmas ar latviešu folkloru.) 1896. g. J. Sanders Pēterburgā izdod reliģisku avīzi «Baznīcas Vēstnesis», pats uzņemoties redaktora pienākumus. Redakcijas darbā 1899. g. viņš pieaicina savas draudzes palīgmācītāju Juri Rozēnu. «Baznīcas Vēstnesis» iznāk līdz 1902. g.

1900. g. J. Rozēnu ieceļ par Kaukāza kara apgabala mācītāju Tiflisā (Tbilisi). Acīmredzot garnizona mācītāja pienākumi viņam aizņem maz laika, jo, tur dzīvojot, varēja sadarboties arī ar periodiskiem izdevumiem Pēterburgā un Latvijā.

1901. g. kā «Baznīcas Vēstneša» pielikums sāk iznākt jaunatnei domāts mēnešraksts «Jaunības Draugs». Redaktori J. Sanders un J. Rozēns. Kopš 1901. g. novembra J. Rozēns žurnālu rediģē un izdod viens pats. «Jaunības Draugs» bija abonējams arī atsevišķi, bez «Baznīcas Vēstneša», vēlāk tas kļuva par pilnīgi patstāvīgu izdevumu. «Jaunības Draugs» ir pirmais bērnu un jaunatnes žurnāls latviešu periodikā, pirms tam gan pirmais mēģinājums sastopams 1886. g., kad mācītājs H. Braunšveigs žurnālam «Draugs un Biedris» kā pielikumu izdeva mēnešlapiņu ar bildēm «Bērnu Pastnieks».

Kaut arī J. Sanders un J. Rozēns abi ir gan mācītāji, gan redaktori, žurnālu «Jaunības Draugs» ar dievvārdiem pārmērīgi neapgrūtina, bet

tas mainās 1904. gadā, kad žurnāla vadību pārņēma baptistu sludinātājs un reliģisku grāmatu izdevējs J. Freijs, kas pārvērtā žurnālu par reliģisku izdevumu un beidzot par reliģiska laikraksta «Avots» pielikumu.

1902. g. J. Rozēns «Jaunības Drauga» izdošanu no Pēterpils pārceļ uz Cēsīm un iespiež J. Ozola spiestuvē, bet tā paša gada decembrī žurnāla izdošanu pārceļ uz Rīgu.

«Jaunības Drauga» rediģēšanu J. Rozēns uzņemas pats, regulāri pieaicinot par žurnāla līdzstrādniekiem redzamus tā laika rakstniekus. Žurnālā ir nodaļa vismazākajiem lasītājiem — «Mazo Draugs», kas vēlāk saucas «Bērnu Pasaule» un ko rediģē Jūlijs Dievkociņš. 1902. g. J. Rozēns žurnālam «Jaunības Draugs» pieaicina par dzejas nodaļas vadītāju A. Ķeniņu, bet 1903. g. A. Ķeniņa vietā nāk R. Klaustiņš. Žurnāls ievieto samērā daudz tulkojumu, kurus izvēlas galvenokārt E. Birznieks-Upītis. Redzamā vietā izvirzās A. Čehova, L. Tolstoja, N. Gogoļa, V. Gētes, R. Kiplinga un P. Rozegera bērniem piemēroti darbi. Samērā daudz tautasdziesmu, teiku un pasaku. Oriģinālliteratūrā — R. Blaumaņa, A. Ķeniņa u. c. dzejoļi. Īpašā nodaļā «No senākās rakstniecības», ko vada Ludis Bērziņš, publicēti Vecā Stendera, Garlība Merķeļa u. c. sacerējumi. Garāku apcerējumu par Juri Neikenu publicē R. Vidznieks (Kaudzītes Matīss). Žurnālā pirmo reizi ievietots A. Saulieša stāsts «Aiz sniega un tumsas» ar nosaukumu «Mazā viešņa», arī A. Upīša stāsts «Iebūvieša dēls», E. Birznieka-Upīša «Seskiņš», A. Brigaderes, A. Lerha-Puškaiša u. c. darbi.

Populārā veidā sniegti samērā plaši materiāli par dabas zinātnēm. Īpatnējs materiāls ir toreiz jaunā valodnieka J. Endzelina «Druskas iz valodniecības».

Tā laika apstākļos pirmais bērnu žurnāls samērā veiksmīgi veic savu uzdevumu. Bērnu žurnāla apvārsnis J. Rozēnam tomēr par šauru, un paralēli «Jaunības Draugam» viņš 1902. g. sāk Rīgā izdot literāri sabiedrisku iknedēļas žurnālu «Apskats». Žurnāla redakcijas darbā J. Rozēns pieaicina J. Janševski — literārās daļas vadīšanai.

Žurnālā sastopami A. Saulieša, V. Plūdoņa, A. Austriņa, Nautrēnu Elzas (Elzas Stērstes) dzejoļi. Vairākas Sudrabu Edžus sadzīves poēmas («Dzīves klintis», liroepiski dzejījumi no Lietuvas senatnes u. c.). Šī Sudrabu Edžus īpašā aktivitāte izskaidrojama ar to, ka jau «Apskata» paraugnumurā publicēts E. Vizūļa apcerējums par Sudrabu Edžu. Tā kā par viņu tajā laikā vēl sevišķi daudz nerakstīja, tad, dabiski, šāds īpašs raksts varēja Sudrabu Edžu aktivizēt.

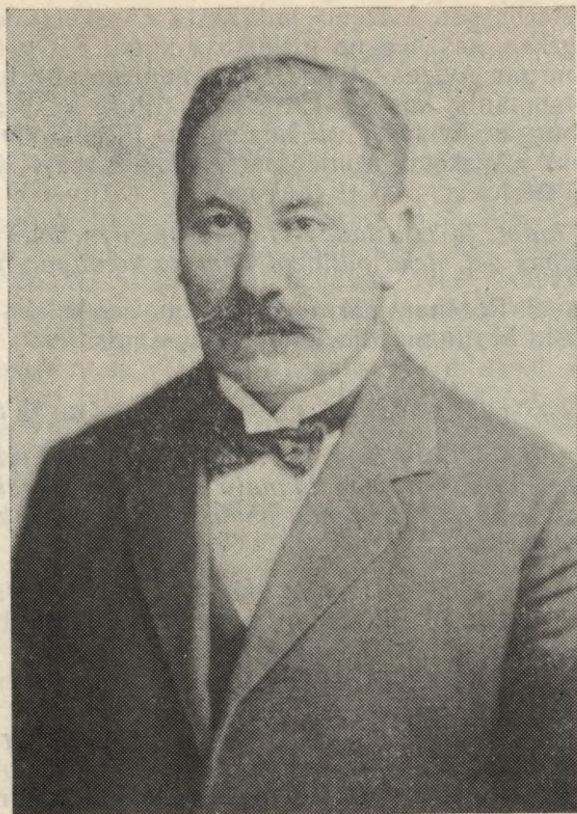
Oriģinālprozā redzamākie autori — J. Janševskis, A. Brigadere, Apsišu Jēkabs, Ed. Čālītis u. c.

No tulkojumiem atzīmējama M. Māterlinka drāma «Monna Vanna».

No literatūrteorētiskiem rakstiem minami V. Plūdoņa apcerējums par Esenbergu Jāni, J. Lautenbaha-Jūsmiņa «Leišu raksti un rakstnieki», no etnogrāfiskiem rakstiem redzamākais ir J. Endzelina «Kas bija Usiņš».

1903. g. J. Rozēns pārorganizē žurnālu «Apskats» par prāvu nedēļas laikrakstu, paturot to pašu nosaukumu un turpinot numerāciju, bet žurnāls pārtop kā iknumura pielikums.

Šie iknumura pielikumi, kaut arī apmēros samērā plaši, tomēr literārā ziņā tālu atpaliek no iepriekš izdotā žurnāla. Samazinās autoru skaits, nav vairs aktīvas saskares ar literatūras attīstības procesu, plašāka vieta tiek ierādīta populārzinātniskiem rakstiem un sadzīves tēlojumiem. 1904. g. pielikumos dominē tulkojumi. Ievietoti N. Gogoļa, A. Čehova, G. Mopasāna, K. Hamsuna stāsti, F. Ničes apcerējums «Par karu». No oriģinālliteratūras minami K. Dišlera tēlojums «Dzejnieka dvēsele» un divi L. Lai-



Jēkabs Janovskis (J. Janševskis)

cena dzejoļi. K. Dišlers, vēlākais juridisko zinātņu profesors, tolaik publicējās samērā daudz. Literāro darbību pārtrauca, sākot darboties par juristu. No pielikumā ievietotiem diviem L. Laicena dzejoļiem viens ir dzejolis «Albumā». Daži autori nepareizi uzskata, it kā šis dzejolis būtu šeit publicēts ar pseidonīmu *Malēnietis*. Šo pseidonīmu L. Laicens lieto «Pēterburgas Avīžu» literārajā pielikumā savam pirmajam prozas darbam «Kā Stūra krogs atdzīvojās», bet abi minētie dzejoļi publicēti ar L. Laicena vārdu. 1905. g. literārajos pielikumos ir daži nozīmīgāki darbi, kā J. Poruka «Druvienas sila ezera nolaišana» un «Svētceļojums uz Linteni», E. Birznieka-Upīša «Pelēkā akmens stāstu» ievadtēlojums, nedaudzi Zemgaliešu Birutas, K. Jakobsona, K. Vēsmiņa dzejoļi. Starp tulkojumiem minami St. Pšibiševska drāma «Sniegs», M. Māterlinka drāma «Interjers», Ļ. Tolstoja stāsts «Cik zemes cilvēkam vajadzīgs», M. Gorkija īpatnējā humoreska «Ūdens un viņa nozīme dabā un cilvēka dzīvē», kur viņš izsmej dažas ačgārnības pedagoģijā.

Šo literāro pielikumu pamatizdevums laikraksts «Apskats» aktīvi iesaistās preses dzīvē Latvijā, slavē Andrieva Niedras īpašumā pārgājušā «Austruma» 1. numuru. Tolaik F. Veinbergam prese pārmeta, ka viņš savā «Rīgas Avīzē» denuncējis «Baltijas Vēstnesi», sakarā ar to tika noliegts divas «Baltijas Vēstneša» nodaļas. F. Veinbergs savā «Rīgas Avīzē» taisnojās un noliedza savu vainu. J. Rozēns atbalstīja kolēģi, toties ironiski izturējās pret «Pēterburgas Avīzēm». Sakarā ar V. Plutes un A. Niedras

aiziešanu no «Pēterburgas Avīzēm» laikrakstā «Apskats» ievietotā karikatūrā attēlotas žurkas, kas bēg no grimstoša kuģa. Šis grimstošais kuģis domātas «Pēterburgas Avīzes», tikai J. Rozēnam nav bijusi pilnīga informācija, jo R. Blaumanis, kas karikatūrā arī figurē kā bēgoša žurka, tai laikā no «Pēterburgas Avīzēm» vēl neaizgāja. Pieskaroties Alūksnes dedzināšanas prāvai, «Apskats» ironizē par Alūksnes mācītāju Valteri, kurš par savu draudzi izteicies:

«.. labāki būtot, ja īsti daudz cilvēku apmirtu badā sava slinkuma un savas žūpības dēļ, nekā palīdzot tiem no komitejas puses.»

1904. g. beigās J. Rozēnam pārnākot uz Rīgu par Viļņas kara apgabala mācītāju, laikraksta 50. numurā ievietots paziņojums:

«Paziņojums cien. «Apskata» lasītājiem!

Preses virsvalde atļauj avīzi izdot 2 reizes nedēļā. (..) Tā kā es ap Ziemassvētkiem pārnākšu savā jaunajā amatā un varēšu dzimtenē uz dzīvi nomesties, tad arī vairs man nebūs ar savu «Apskatu» jādzīvo it kā šķirtā laulībā.»

1905. g. J. Rozēns ir lielā sajūsmā par 17. oktobra cara manifestu un priecājas, ka atcelta iepriekšējā cenzūra un ka nu varēs brīvi un atklāti runāt. Bet viņš pievilās tāpat kā daudzi, kas ticēja caram.

28. oktobrī 84. numurā lasītājiem paziņo, ka gubernators atļāvis J. Rozēnam atvērt tipogrāfiju un avīze varēsot iznākt vienmēr laikā. Arī šim optimismam laiks pārvelk pāri svītru, jo pasta un telegrāfa darbinieku streika dēļ aizkavējās vairāku numuru izsūtīšana. Revolūcijas norises gaitā mainās J. Rozēna pieeja notikumiem, un reizē ar to mainās arī avīzes raksturs, vairs nerunā tikai par zemnieku nemieriem, bet gan par «revolucionāro kustību Baltijā». Notikumu norisi cenšas atspoguļot patiesi. Tā 92. numurā ievietots materiāls «Mēs esam apmeloti»:

«Bargas un asiņainas dienas ir nākušas pār latviešiem. Bez izmeklēšanas, bez tiesas tiek apšauts katrs, uz ko krīt aizdomas vai uz ko slepens ienaidnieks aizrāda. Bet lielākā daļa cieš pavisam nevainīgi ļaudis. Mājas tiek izpostītas, un pār iedzīvotāju dzīvību nav žēlastības. Zaldātu bari pastrādā visādas varmācības. Kā ziņo, vīriem rauj sievas nost un pie meitām pastrādā varas darbus. Dienā un uz klaja lauka. Tādas šausmas latvieši nav vairs sen piedzīvojuši. Liekas, it kā pašu laik nemaz nedzīvotu īstu dzīvi, bet tikai sapņotu kādu asiņainu murgu sapni. Prāts nevar saprast, ka maz tādas lietas var notikt; līdzīga apslaktēšanas piemēra nekur nevar atrast. Kāpēc viss tā, kāpēc zaldāti tā zvēriski saniknoti uz katru, ko domā esam latvieti? Mēs esam apmeloti, negēlīgi apmeloti no mūsu tautas ienaidniekiem, mēs esam nostādīti par separātistiem, kas atklāti sacēlušies pret Krieviju, kas grib atdalīties no valsts un nodibināt kādu īpašu republiku. Katrs šejienietis zin, ka tie ir tiši meli.»

Vācu presē tieši to pārmeta arī pašam J. Rozēnam, ka viņš ir separātists, aģitējot par Latvijas atdalīšanos no Krievijas. Šajā sakarībā J. Rozēns publicē rakstu «Politiski denuncējumi pret Rozēnu, «Apskata» redaktoru».

««Rigaer Tageblatt» ievietoja denuncējošus rakstus par J. Rozēnu, it kā viņš pagasta delegātu kongresā un citās sapulcēs uzstājies, prasot Latvijas pilnīgu atdalīšanos no Krievijas. Rozēns paskaidro, ka

viņš ne pagasta delegātu kongresā, ne tautskolotāju kongresā nav uzstājies par autonomiju, bet, ka «... Krievijā jānodibina demokrātiska valdība ar plašām vietējām pašvaldībām...»

No tā secināms, ka J. Rozēns personīgi piedalījās lielās politiskās sarunās un neaptvēra, ka jau ar to vien, ja viņš prasa demokrātijas ieviešanu cariskajā Krievijā, viņš ir sagādājis sev vietu cietumā vai cietoksnī.

J. Rozēna personīgā politiskā aktivitāte pamudina viņu arī uz to, ka dzelzs jākaļ, kamēr tā karsta, un no politiskiem notikumiem jācenšas iegūt materiālu labumu. Ar vienu avīzi nekādus lielus labumus neiegūsi. Un J. Rozēnam rodas ideja paralēli «Apskatam» izdot dienas avīzi «Dienas Apskats», kas iznāktu nevis sešas reizes, bet septiņas reizes nedēļā — arī svētdienās. «Apskats» un «Dienas Apskats» strādā roku rokā, sākumā gan pārdrūķējot to, kas jau vienā avīzē nodrukāts. Literārā daļā ievēribu izpelnās Edvarda Vulfa dzejoļi, pavisam četri, daži no tiem ar noteiktu revolucionāru saturu; piemēram, «Pūķis» («Apskatā», 1905. g. 31. decembrī):

*Melns, briesmīgs un riebigš nezvērs kāds,
Kā lietuvēns nabaga tēviņu māc...
Pār tēviņas druvām viņš nogūlies
Un viņas asiņu piezīdies.*

*Daudz nests viņam tikamu upuru —
Vīru, sievu un ziedošu jaunavu.
Bet viņam nav diezgan un dusmās viņš rēc:
«Pēc asinīm akmiņa sirds mana brēc!»*

*Un tēviņas ciematos asaras plūst,
Un zeme no asarām neizžūst, —
Raud sievas, raud bērni, raud sirmgalvji
Un sēri tēviņas aizstāvji...*

*Bet meža dziļumos varens un stalts,
Zeltmirdzošās gaismas bruņās kalts,
Vēl tēviņas aizstāvis Lāčplēsis mīt...
No miega viņš celsies, — ne šodien, tad rīt.*

Arī pašam E. Vulfam tāda veida dzejoļi ir diezgan liels retums.

J. Rozēnam iznāk konflikts ar vācu presi arī baznīcas jautājumos. Viņam nekad nav izdevies nodibināt sevišķi labas attiecības ar baznīcas vācu aprindām, tāpēc spiests strādāt ne visai izdevīgā garnizona mācītāja amatā. Programmas rakstā savai otrajai avīzei «Dienas Apskats» viņš izsakās:

«... mūsu mīļākā publika būs darba ļaudis, amatnieki, zemnieki un tie citi mazie ļaudis, kam grūti iet. (...) Mēs uzstāsimies pret tagadējās baznīcas izvirtušo kārtību un centīsimies pēc pamatīgām pārgrozībām baznīcas iekšējos saturos.»

Sakarā ar to vācu avīze «Rigaer Tageblatt» baznīcas nemieros vaino J. Rozēnu, kurš esot satricinājis draudžu tagadējos kārtības pamatus.

Pirmo no J. Rozēna laikrakstiem aizliedz «Dienas Apskatu». Oficiālais pamats — B. Neimaņa dzejolis prozā «Vergi» (tulk. P. Lejiņš). Dzejoļi kalnraču tēlos simbolizēts proletariāts, kas nokratīs savas važas:

«Sākumā klusās balsis ar laiku kļuva skaļākas un stiprākas. Un daži drošākie dziedāja:

«Brāļi, uz priekšu! Nokratiet bezkaunīgās bailes, sviēdiet nost arī cauro maisu, pildītu ar zemiem smirdošiem aizspriedumiem. Paceļiet galvas un atlieciet likās muguras, esiet stipri, brīvi!

... Sagruvušā valdības jūga pelēkās klintīs nevarēs jūs aizturēt, brāļi! Ar drosmi uz priekšu! Lai grimst, kam jāgrimst!»

Un tūkstoš aizsmakušas balsis kļiedza:

«Lai grimst, kam jāgrimst!»»

(«Dienas Apskats», 1906, 2. numurā.)

Daži autori neprecīzi norāda, ka šis dzejolis iespiests «Apskatā» un nevis «Dienas Apskatā».

«Dienas Apskata» pēdējais 9. numurs iznāca 1906. g. 13. janvārī. Dažas dienas pēc «Dienas Apskata» slēgšanas — 1906. gada 17. janvārī iznāca arī «Apskata» pēdējais 6. numurs.

Pēc «Dienas Apskata» un «Apskata» slēgšanas J. Rozēnam bija skaidrs, ka viņš stāv cietuma vārtu priekšā. Lai no tiem izbēgtu, viņš emigrē uz Ameriku. Par viņa dzīvi Amerikā dati ir pretrunīgi. Pēc dažu autoru ziņām, J. Rozēns 1906. g. emigrējis uz Sanfrancisko, kur kādu laiku bijis mācītājs, 1917. g. studējis Kalifornijas universitātē un pēc tam strādājis par advokātu. Pēc citu autoru ziņām, viņš Amerikā nodarbojies ar lauksaimniecību.

Lai kopsummā cik pretrunīgi būtu J. Rozēna izdevumu idejiskie ceļi, taču kā revolucionārā kustībā, tā latviešu kultūras dzīvē J. Rozēnam ir sava vieta.

SAIMNIECISKA RAKSTURA UN SPECIALIZĒTI IZDEVUMI

«Valmieras Lauksaimnieks» («Lauksaimnieks»)

(1903—1905)

Žurnāls «Lauksaimnieks» iznāk divas reizes mēnesī Valmierā. Izdevējs — Kauguru lauksaimnieku biedrība. Redaktors — H. Enzeliņš. 1905. g. faktiskais redaktors K. Ulmanis (vēlākais Latvijas Valsts prezidents).

1903. g. 25. novembrī iznāca žurnāla pirmais numurs, kurā redakcija formulē sava žurnāla uzdevumu:

«Saviem cienījamiem lasītājiem!

«Valmieras Lauksaimnieks», iz lauksaimnieku vidus izaudzis, centīsies pēc labākās iespējas kalpot sevišķi lauksaimnieku praktiskām vajadzībām: lauksaimniecības veicināšanai un lauksaimnieku turības un izglītības pacelšanai...»

Izdevumam, kā jau no prospekta redzams, ir tīri praktisks uzdevums veicināt praktisko lopkopību un zemkopību. Bet, tā kā izdevumu vada speciālisti, tad arī visi praktiskie padomi balstās uz zinātniskiem pamatiem. Jāatzīmē, ka pie šī izdevuma bez K. Ulmaņa aktīvi piedalās arī Tērbatas Veterināro institūtu beigušais veterinārārsts Augusts Kirhenšteins, kas tai laikā strādā Limbažos. Viņš žurnālā publicējis rakstus «Barības kaļķis lopbarībā», «Par mājlopu ārstēšanu», «Par asins sērgu pie ragu lopiem» u. c.

Žurnāls bez rakstiem par lopkopību daudz raksta par lauksaimniecību, dārzkopību, piena apstrādāšanu, par lauksaimniecības mašīnām. Pielikumā — sieviešu apģērba piegrieztnes. Sakarā ar izdevuma popularitātes pieaugšanu, sākot ar 6. numuru 1903. g., 24. martā tiek mainīts nosaukums — «Valmieras Lauksaimnieka» vietā «Lauksaimnieks».

«Baltijas Biškopis»

(1903—1905)

Neliela apmēra žurnāls — vienu iespiedloksni biezs. Iznāk reizi mēnesī, Jelgavā. Izdevējs un redaktors — E. Šēfers.

Žurnāla uzdevums ir sniegt padomus praktiskajā dravniecībā, kā arī dot norādījumus medus izmantošanā. Savdabīgu vietu ieņem jautājumi par biškopības terminoloģiju. Piemēram, iztirzāts jautājums par to, ka bišu mājoklim ir divējādi nosaukumi, Kurzemē — strops, Vidzemē — trops. Neitrūkst praktisku norādījumu par dravu ierīkošanu, par biškopības biedrības sanāksmēm. Ir interesanti fakti par dravniecību un medus lietošanu senatnē: «Medus pie ebrejiem» u. c. Žurnālītī arī nedaudz beletristikas — Paņina stāsts «Mazā bitīte», T. Veiharta «Strautmaļu Jancis ķezā» u. c.

Žurnāls «Baltijas Biškopis» ievirza ceļu tālākai dravniecības literatūras attīstībai.

«Modes Vēstnesis»

(1900—1902)

Izdevums «Modes Vēstnesis», kas pēc sava nosaukuma drīzāk atgādina humoristisku žurnālu, īstenībā ir pirmais latviešu modes un saimniecisko padomu paudējs ar samērā nopietnu raksturu. Iznāca reizi mēnesī Jelgavā. Izdevējs un redaktors K. Berris. Minētā izņēmuma pamatojums acīmredzot ir tas, ka žurnāls nemaz neskar politiskus jautājumus, un tamdēļ cariskajai patvaldībai no šī izdevuma nekādas briesmas nedraudēja. Žurnāls raksturojas kā arodniecisks un beletristisks izdevums. Daiļliteratūrā atzīmējami tulkotie ģimeniski romāni «Burvīga pils» un «Mācītāja kundze», oriģinālliteratūras novadā J. Janševska, Tīrzmaliētes, E. Treimaņa un žurnāla literārās daļas vadītāja J. Ezera dzejoļi, prozā Apsesdēla tēlojumi un Puriņu Klāva stāsts «Pūrs», kā arī viņa apcerējums «Kronvalda Atis kā tautas audzinātājs».

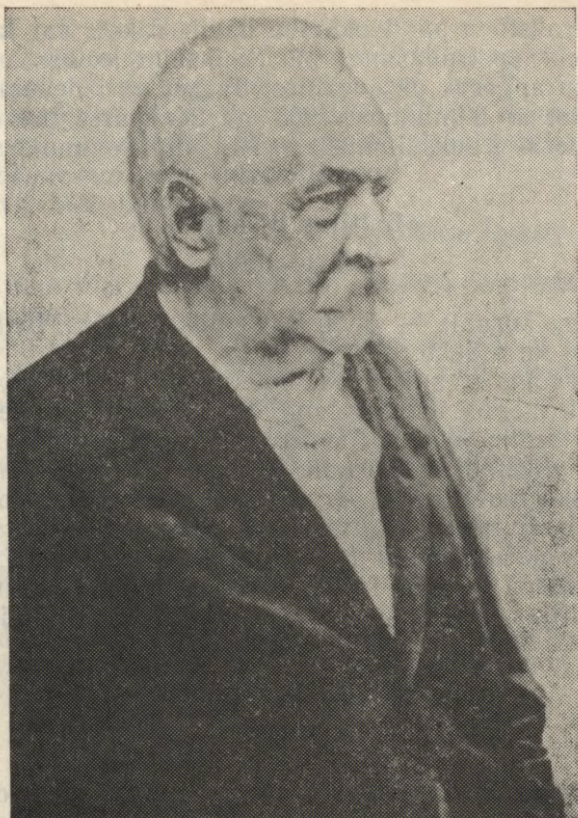
Redaktors-izdevējs motivē žurnāla iznākšanu, norādot, ka reizē ar latviešu materiālā stāvokļa uzlabošanu ir laiks pievērst lielāku vērību savam apģērbam. Bez daudziem modes zīmējumiem ievietotas arī piegrieztnes un padomi šuvējām, neitrūkst dažādu saimniecisku padomu. Žurnāla mūžs nav ilgs, līdzekļu trūkuma dēļ tas apstājas 1901. g. maijā, 1902. g. iznāk tikai viens numurs.

Līdzīgs iznākšanas pamatojums kā «Modes Vēstnesim» ir arī pirmajam mūzikas periodiskam izdevumam «Dziesmu Pūrs».

«Dziesmu Pūrs»

(1900—1903)

Mūzikai veltīts periodiskais izdevums radās vēlāk nekā citi periodiskie izdevumi. Kā ievadījums mūzikas periodikā uzskatāms «Mūzikas kalendārs» (1890. un 1891. g.).



Nikolajs Puriņš (Puriņu Klāvs)

1900. g. komponists un ērgelnieks Oskars Sepskis sāka izdot un rediģēt rakstu krājumu «Dziesmu Pūrs». Sākumā izdevums iznāca neregulāri, bet ar 1901. g. reizi mēnesī. Almanahā daudz paša O. Sepska kompozīciju, atbilstoši Cimzes kompozīcijas principiem viņš komponēja reliģiskas un laicīgas dziesmas. Šis izdevums apstājās 1903. g.

Tomēr jāpiebilst, ka no laika gala gandrīz visi periodiskie izdevumi ievietoja rakstus un atsauksmes par mūziku, dažkārt kā pielikumus izdeva dziesmu kompozīciju notis.

PĒTERBURGĀ IZNĀKUSIE LATVIEŠU PERIODISKIE IZDEVUMI

«Pēterburgas Avīzes» (jaunās)
(1901—1905)

Pēc Jaunās strāvas sagrāves bija dots rīkojums neizsniegt koncesijas periodiskiem izdevumiem latviešu valodā Baltijā, bet ārpus Baltijas šis rīkojums uz periodiku latviešu valodā neattiecās. Jaunlatviešu «Pēterburgas Avīzes» un Velmes žurnāls «Austrums» pierādīja, ka ārpus Latvijas iespējams izdot periodisku izdevumu. Tieši jaunlatviešu «Pēterburgas Avī-



«Pēterburgas Avižu» tituls

zes» kļuva par ierosinājumu jaunam 20. gs. laikrakstam ar tādu pašu nosaukumu.

Par jauno «Pēterburgas Avižu» iznākšanas norisi ir leģenda. Elektrotehniskais institūts Pēterburgā bija jauna laikmetīga iestāde. Kādā šī institūta sarīkojumā ieradies institūta goda priekšnieks lielkņazs Mihails Aleksandrovičs un svētku mielasta laikā sācis draudzīgi aprunāties par dzīvi un dažādām vajadzībām. Šajā institūtā zinātniskās padomes sekretārs bija Oskars Rāviņš, kurš veikli izmantoja situāciju, paziņojot, ka viņa ģimenē tikko ieradies mantinieks, un lielkņazu uzaicināja uz kristībām. Noticis tas, kam neviens neticēja, — lielkņazs tiešām kristībās ieradies un kļuvis par jaundzimušā krusttēvu. Sajās viesībās O. Rāviņam ienākusi prātā ideja atjaunot vēsturisko situāciju un izkaulēt no lielkņaza tiesības izdot Pēterburgā avīzi latviešu valodā. Vēsture atkārtojas arī tai ziņā, ka, izņemot dažus pirmos numurus, avīzei bija atļauts iznākt bez cenzūras, t. i., Rāviņam pašam jācenzē avīze, ar to O. Rāviņš arī lepojās un blakus avīzes titulam nodrukāja — *«iznāk bez iepriekšējas cenzūras»*. Saprotams, šis uzraksts bija labs aizsarglīdzeklis pret dažādiem uzbrukumiem, bet šī privilēģija derēja tikai līdz iepriekšējās cenzūras atcelšanai 1905. gada oktobrī, pēc tam O. Rāviņa izdevums bija pakļauts parastajiem pēciespiešanas cenzūras noteikumiem, un reizē ar to sākās dažādas neveiksmes.

Oskars Rāviņš (1862—1929) dzimis Mēmeles pagastā, Gricgales skolotāja dēls. Mācījās ģimnāzijā Rīgā, studēja Pēterburgā matemātiku, ieguvis arī vācu valodas skolotāja tiesības. O. Rāviņš strādāja par lektoru, bibliotekāru un 25 gadus bija zinātniskās padomes sekretārs Pēterburgas Elektrotehniskā institūtā.

Par avīzes mērķiem un redakcijas organizatorisko pusi izteikts avīzes ievadā:

«No laikrakstiem Jums jau būs nācis zināms, ka Augstā valdība atļāvuse Elektrotehniskā institūta mācīto padomes sekretāram O. Rāviņam Pēterburgā izdot jaunu latvisku laikrakstu zem nosaukuma

«Pēterburgas Avīzes».

Ši ziņa Jums varbūt sacels jautājumu, ar kādu tiesību šis laikraksts grib nest neaizmirstamo un neaizmirsto «Pēterburgas Avižu» vārdu? Par «Pēterburgas Avīzēm» jaunizdodamais laikraksts sauksies tādēļ, ka viņš grib dzīt tālāk to vagu, kurā pirmie sprauda lemesi K. Valdemārs un viņa domubiedri. (..) Latviešiem vajag apzināties, ka viņi ir tauta, kurai savs darbs, sava nozīme un sava nākotne lielajā Krievu tautas saimē. Tikai tad šis iekšējais tēvzemes mīlestības spēks saistīs latviešus citu pie cita un visus kopā pie savas dzimtenes, tikai tad viņi

būs nepārvarami robežu sargi. Citādi laika vēji viņus aizputinās kā smiltis no Baltijas jūras kāpām. (..) Tātad trīs lietas K. Valdemārs rakstījis mūsu programmā: Latviešu darbs, latviešu izglītība un tēvu zemes mīlestība.»

«Jaunajam laikrakstam būs lielāks formāts par nedēļas laikrakstiem, un viņš iznāks divas reizes nedēļā. (..) Bez tam laikrakstam pie katra numura būs literārisks pielikums.»

Tālāk prospektā teikts, ka avīzes pirmo, otro un astoto nodaļu, tas ir — telegrammas, jaunākās ziņas un ziņas par Pēterburgu, vadīs Rūdolfs Blaumanis. Šīm nodaļām domātās vēstules adresējamas uz Pēterburgu. Pārējās nodaļas vadīs V. Plute-Olavs, kuram vēstules sūtāmas uz Rīgu. Literārisko pielikumu vadīs Andrievs Niedra, kuram raksti sūtāmi uz avīzes redakciju Pēterburgā. Pielikumā būs humoristiski satīriskā nodaļa «Purva malā». Pastāvēs līdzstrādnieks Zvārguļu Edvards.

Parauga numuru izplatīja 55 000 eksemplāros. Redakcijas adrese — Pēterburgas Elektrotehniskais institūts, O. Rāviņam.

1902. g. O. Rāviņš paziņoja, ka viņa ipašumā pāriet spiestuve «Meiera un Spundes kg. drukātava».

Par to, ka avīze dod informāciju un aktīvus vērtējumus par notikumiem Latvijā, liecina daudzi raksti. Redakcija vērsas pret landtāgiem kā novecojušu institūtu, ziņo par kalpu drūmo stāvokli Latvijā un arī par to, ka vēl arvien pastāv zemnieku kļaušas.

Avīze ironizē par muižniekiem, kas prasa 6 milj. rubļu atlīdzības naudas par slēgtajiem krogiem.

Arzemju ziņās raksta arī par ogļraču ģenerālstreiku Francijā.

Regulāri sekots kultūras dzīvei Latvijā. Ipašs raksts vērsas pret sēnalliteratūras plūdiem, minot izdevumus: «Trīs naktis pie miļākās zārka», «Priekš dzimšanas uz nāvi notiesāts», «Kā sieva vīru pārdevuse» u. c. Sēnalliteratūras izplatītāji uz katru grāmatas metienu pelnot ap 190 rbļ. Jāatrod līdzekļi, kā šo ļaunumu apkarot, ieteic derīgas grāmatas izdot tādā pašā formātā un tikpat spilgtiem un krāsainiem vākiem kā sēnalliteratūras izdevumiem.

Ar Grāvrača parakstu izsludina konkursu «*par labāko humoristisku vai satīrisku stāstiņu, kas ņemts iz latviešu dzīves (15 rbļ.) un 10 rbļ. par labāko «Purva malai» derīgo dzejolu.*

Grāvracis ir viens no R. Blaumaņa pseidonīmiem «Pēterburgas Avīzēs». Kā redzams, jaunā avīze uzsāk možu gaitu un solās būt interesanta. Arī visi nodaļu vadītāji ir sabiedrībā ievērojamas personības. Varētu gaidīt veiksmīgu ilggadīgu gaitu, taču nelaieme nenāk brēkdama. Izrādās, ka šīs redzamās personības redakcijas darbā savstarpēji nesaprotas.

R. Blaumanis ar A. Niedru jau vairākkārt sastrīdējušies, bet te viņiem sākumā lielas ķildas neradās. Taču asa sadursme izveidojas starp V. Olavu-Pluti un A. Niedru. Jau paraugnumurā V. Olavs publicē plašu rakstu «Cik ilgi jūs klibosiet uz abām pusēm?», tajā teikts:

«Latvieši izrāda cenšanos iedabūt pilsētu domnieku amatā jo lielāku skaitu tādu vīru, no kuriem cer, ka tie aizstāvēs viņu intereses. (..) Lielai daļai no viņiem nav nekas vairāk no latvietības kā tikai latviešu dzimums un pa retam arī latviešu vārds, vairāk nekā pusi no viņiem var apzīmēt vislabākajā gadījumā par klibotājiem uz abām pusēm.»

Kandidāts A. ir izglītots un turīgs vīrs. Šo iemeslu dēļ latviešu vēlētajiem to izredzās par savu aizstāvi. (..) Viņam pat pierēķina par varoņa darbu, ka tas kādu reizi aizstāvējis latvietību pret savu sievu.

Tas noticis tādā kārtā: dzimte pavairojusies ar vienu locekli, kuram vajadzēja dot vārdu. Virs noiet pie sava dvēseles gana, to lūgdams, lai izdara kristības ceremoniju latviešu valodā. Pēc īsas aizbildināšanas pēdējais to arī apsola un gatavojas uz latvisku runu. Te pēc kāda briža viņam par lielu brīnumu atnāk sieva un ar asarām lūdzas to pašu mācītāju, lai apžēlojas par nabaga māti, kurai bērna dvēsele dārgāka par latvietību, un neliedz viņas lolojumam kristību vācu mēlē. Mācītājs apņemas turēt sievas kanti un izdara kristību vācu valodā.»

Autors piemin vēl līdzīgus piemērus. Šis jautājums acīmredzot ir ļoti aktuāls, jo avīzē izraisās pārrunas. Avīzes literārās daļas vadītājs Andrievs Niedra nevis avīzē, bet viņa vadītajā literārajā pielikumā 21. augustā publicē savu rakstu «Atklātības darbinieka mājas dzīve». A. Niedra pārmet V. Olavam, ka tas jaucoties cilvēku personīgajā dzīvē. A. Niedra piemin pāris sabiedrībā pazīstamus cilvēkus, kuri esot nevainojami, solīdi, viens no tiem teicams skolotājs, ļoti iecienīta persona, un ka šis skolotājs tai pašā laikā sastāvot vācu draudzē, neesot nevienam nekādas daļas, jo tā esot šī cilvēka personīgā dzīve.

Tātad, pēc A. Niedras domām, «klibošana uz abām pusēm» ir katra cilvēka personiskā darīšana, un nevienam tur nav tiesību iejaukties.

V. Olavs 1902. g. 28. augustā publicēja rakstu «Atbilde A. Niedras kungam». Raksts mazāk pievērsās principiālam jautājumam par «klibošanu uz abām pusēm», bet vairāk tam, ka vienā un tai pašā redakcijā strādā cilvēki ar dažādiem uzskatiem, un aizrādīja A. Niedram, ka viņš savu rakstu nav vis centies ievietot avīzes tiešajā tekstā, bet gan atsevišķajā literārajā pielikumā, ko pats vada. Izraisījās pretiliecinātības, kas vairs nenorima, un beidzās tā, ka 1902. g. beigās abi strīdnieki aizgāja no «Pēterburgas Avīzēm» un notika redakcijas sastāva maiņa. 1903. g. 2. janvārī O. Rāviņš paziņoja:

«Pēterburgas Aižu» lasītājiem

Caur šo paziņojumu, ka redakcijas sastāvā notikuse pārmaiņa. Sākot ar nākamo numuru, galveno lapu vadīs Rīgā dzīvojošais advokāts Jānis Ansberģis, kuram jāiesūta visi galvenai lapai domāti raksti, izņemot Pēterburgas ziņas, uz adresi: Rīgā, Suvorova ielā 8 zvērināta advokāta palīgam J. Ansbergam. Literārisko pielikumu vadīs Rūdolfs Blaumanis, un pielikumam domātie raksti jāiesūta uz Pēterburgu, uz avīzes galveno redakciju. «Purva malas» vadība uzticēta Eduardam Treimanim-Zvārgulim, un tai nodomātie raksti adresējami Rīgā. Izteikdams sirsnīgu paldies bijušajiem avīzes vadītājiem V. Plutes un A. Niedras kungiem par viņu pūlēm «Pēterburgas Avīžu» labā, it sevišķi aizrādu uz to, ka pārmaiņas redakcijas sastāvā nebūt nenozīmē uzskatu un virzienu maiņu, bet ka mēs arī uz priekšu turpināsim uzsāktu ceļu.»

J. Ansberģis tiešām centās vadīt avīzi tādā pašā liberāli demokrātiskā garā kā V. Olava laikā, taču viņa vadībā parādās plašāki speciāli raksti, kas mazāk var interesēt lasītāju. V. Olavs šai ziņā bija operatīvāks žurnālists, tomēr tieši J. Ansberģa rediģēšanas laikā avīze ieguva sensacionālu raksturu, kas to Latvijā padarīja ļoti populāru. Tā bija Alūksnes apkārtnes dedzinātāju izmeklēšanas un tiesāšanas prāva, par kuru Latvijā, latviešu periodiskiem izdevumiem bija uz stingrāko aizliegtas jebkādas publikācijas. Šis konflikts sākās ar to, ka Alūksnes barons Konrāds Vitinghofs-Sēls, izmantojot patronāta tiesības, pret draudzes gribu pieņēma par

mācītāju Johanu Valteri. Draudzei bija iebildumi pret Valteri, jo tas sprediķojot norauj vārdu galotnes un pa kanceli tā kustoties, ka liekas — viņš danco. Tas visu dievlūgšanu padarot nenopietnu. Sakarā ar šo draudzes konfliktu Alūksnes apkārtnē izcēlās vairāk nekā desmit ugunsgrēku. Pirmo ziņojumu «Pēterburgas Avīzes» pārņēma no Rīgas vācu avīzes «*Rigasche Rundschau*». Šis laikraksts ziņoja, ka prāva pret Alūksnes zemniekiem par dedzināšanu un nepaklausību mācītājam tiks iztiesāta Rīgas Apgabala tiesā 25. augustā šīnī gadā.

«Pēterburgas Avīzes» vainoja dedzināšanā patronāta tiesības, kas saņikno tautu, un rakstīja, ka šis viduslaiku institūts būtu sen atceļams.

Izdevēja O. Rāviņa nesaimnieciskās rīcības dēļ 1903. gadā avīzes iznākšanā radās pārtraukumi, tāds pārtraukums bija arī no 23. augusta līdz 24. septembrim. 1903. g. 9. oktobrī laikrakstā plašs tiesas prāvas atreferējums, kas ienesa skaidrību notikumu gaitā. Trīs apsūdzētie — fotogrāfs Aleksandrs Zālītis, kuru aizstāv zvērināta advokāta palīgs Grunsberģis, kurpnieks Augusts Vijups, ko aizstāv zvērināts advokāts Hvoļsons, un strādnieks Jūliuss Strazds, kuru aizstāv zvērināts advokāta palīgs Šablovskis.

Pēc barona liecības 12. augustā dega mācītāja šķūnis, pēc tam barona šķūnis, pilns ar āboliņu. Aizdegās arī mācītāja muižas rija, nodega barona divstāvu koka ēka, kas bija pazīstama ar nosaukumu — vecā pils.

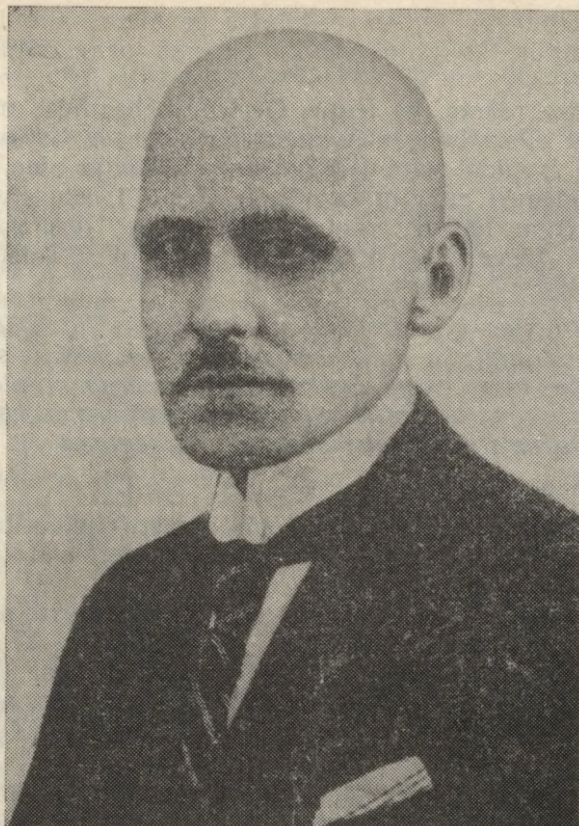
Kā galvenais vainīgais apsūdzēts fotogrāfs Zālītis, kurš kopā ar saviem sabiedrotiem izgatavojuši degļus ar aizdegšanās laika distanci, lietojot bērza koka piepes, kas deg lēni. Galīgo spriedumu avīzē neievietoja. Pozitīvu rezultātu šai dedzināšanas akcijai nebija, jo mācītājs Johans Valters joprojām palika Alūksnē.

Turpmākā avīzes gaitā pievērsta uzmanība arī mākslas dzīvei Rīgā. Ar pseidonīmu *Asais* ievietots plašāks raksts, kas kritizē Rīgas teātru vadošo sastāvu; tur teikts, ka Rīgas teātrī nav mākslas iestādes un tam divi iemesli: pirmkārt, — ko viņi sniedz, otrkārt, — kā viņi sniedz. Rīgas Latviešu biedrības komisijā «pilnīgi sveši kungi» ieņem vai veselu pusi no «vecā» teātra komisijas 12 locekļiem. Vēl sliktāks stāvoklis ir Jaunajā teātrī. Teātra komisijā ievēlēti dažāda profila veikalnieki, bija ierosināts kooptēt komisijā Aspaziju, bet to noraidīja, tādēļ ka Aspazija sieviete.

Ar 1904. g. 2. numuru Ansbergs vairs avīzi neparaksta, tātad viņš no tās aiziet. Turpmāk O. Rāviņš viens ir avīzes izdevējs un redaktors. Faktiskie redaktori — A. Šteins no 1904. g. janvāra līdz 1905. g. aprīlim un K. Ducmanis no 1904. g. rudens līdz 1905. g. aprīlim.

«Pēterburgas Avīžu» redakcija no iznākšanas sākuma ieturēja demokrātisku līniju, nelielu disonansi ieviesa tikai īslaicīgā Andrieva Niedras līdzdalība.

Sākot ar 1905. g., sabiedriskā aktivitāte pieauga un tā savos rakstos pastiprināja demokrātiskus akcentus, vērsās pret carisko patvaldību un tās organizētām muižnieku aizsardzības vienībām, atklāti nosodīja soda ekspedīcijas darbību un muižnieku zvērisko rīcību revolucionārās kustības apspiešanā. Laikrakstā ievietoja arī ziņojumus par zemnieku un baznīcu nemieriem Latvijā. Šie ziņojumi avīzi padarīja populāru, jo tik asas ziņas neviens vietējais Latvijas izdevums publicēt nevarēja. «Pēterburgas Avīzes» aizsargāja uzraksts «iznāk bez cenzūras», no kā attiecīgās varas iestādes varēja secināt, ka avīzi aizsargā kaut kādas privilēģijas, un tādēļ vērsšanās pret šo laikrakstu sākās tikai 1905. g. beigās, pēc iepriekšējās cenzūras atceļšanas, tad summēja «Pēterburgas Avīžu» «politiskos noziegumus». Avīzes nodarījumus iztiesāja valdošajā senātā.



Kārlis Ducmanis

«Pēterburgas Avīzēm» tieši 1905. gada sarežģītajā situācijā izdevās Latvijā iepludināt revolucionāru notikumu ziņas, kas aktivizēja arī revolucionāru noskaņojumu.

Avīze informēja, ka izplatīta necilvēciska proklamācija:

«Kaujiet studentus!»

«Strādnieki, neticat tam, kas iet pie jums un pierunā sacelties pret Caru. Visu, ko maz var, Cars jums dos. Dzeniet viņus no savām fabrikām, kad viņi iet pie jums. Sītiēt viņus un nokaujiet viņus! Cars teiks jums paldies. Dievs un baznīca stāvēs pār jums!»

1905. g. 20. februārī rakstā «19. februāris» autors, atceroties dzimtbūšanas atcelšanu, izsakās:

«Salīdzinot šai ziņā divus laikmetus — tagadni un 60. gadu brīvīšanas kustības — varam atzīmēt vienu pamatliniju, kura kā sarkans pavediens velkas kā toreizējai, tā arī tagadējai kustībai cauri. Tā ir dzimtlaužu nepanesamais stāvoklis priekš atsvabināšanas un zemnieku šķiras galīgi nepanesamais stāvoklis mūsu dienās.»

1905. g. 17. marta «Pēterburgas Avīzēs» ievietots raksts «Andrieva Niedras Grūtā brīdī». Rakstu «Grūtā brīdī» A. Niedra vispirms publicēja «Austrumā», bet pēc tam atsevišķā brošūrā kā proklamāciju pret

revolūciju. «Pēterburgas Avīžu» redakcija ar nicināšanu izsakās par šo materiālu un brīnās, kā tādu cilvēku sākumā uzaicinājuši avīzē vadīt literāro nodaļu.

25. martā avīzē raksta, ka Rīgas Ģertrūdes baznīcas mācītājs iesniedzis sūdzību pret «Pēterburgas Avīzēm» un pieprasa šīs avīzes slēgšanu, bet pagaidām tā ir tikai velta trokšņošana. 6. maijā ziņo, ka Rīgas latviešu aktieri iesnieguši petīciju žurnālam «Teatr i iskusstvo», protestējot pret žņaugiem Rīgas teātros: protestē pret to, ka tiek aizliegtas lugas: Gorkija «Dibenā», Ibsena «Heda Gablere» un «Spoki», Tolstoja «Tumsības varā». Petīcijā teikts:

«Administrācijas iestādes pie mums rikojas bez kādām ceremonijām. Bijuši gadījumi, ka lugas (piemēram, «Pusideālists» un «Sidraba šķidrants»), kas atļautas no dramatiskās cenzūras, no vietējās policijas izrādīšanai, pēc tam, kad biļetes jau pārdotas un publika jau sāk ierasties, tikušas dažas stundas pirms izrādes aizliegtas.»

Galvenais vaininieks — vietējās policijas cenzors.

5. jūlijā avīzē ziņots, ka Latvijā lielos apmēros izplatītas proklamācijas, kas vēršas pret revolūciju, tām paraksta vietā rakstīts «*dozvoļeno cenzuroi*».

1905. g. 19. augustā ievietots plašs apcerējums «Iz vietējās dzīves jautājumiem», kas parakstīts ar iniciāļiem — Ws. 1905. g. 27. oktobrī un vēl sekojošos divos numuros publicēta plaša recenzija par Aspazijas lugu «Sidraba šķidrants» un tās uzvedumu teātrī. Šī recenzija apmēra un analīzes daudzpusības ziņā ir plašākā par šo lugu vispār. (Recenzija parakstīta ar šifru.)

Ievērojama nozīme ir tam, ka «Pēterburgas Avīzes» popularizēja pasaules kultūras darbinieku protestējošu nostāju pret Maksima Gorkija apcietināšanu:

«Grandioza petīcija.»

Vācu sabiedrība, mākslinieki un literāti ļoti uztraukti par to, ka Krievijā starp daudziem strādnieku kustības vadoņiem apvainots un arestēts arī ļoti populārais un ievērojamais krievu rakstnieks Maksims Gorkijs.

Baidīdamies par viņa tālāko likteni, «Berl. Tag.» griežas pie visiem vācu zinības, literātu, mākslas un sabiedrības priekštāvjiem ar uzsaukumu aizstāvēt talantīgo un simpātisko krievu rakstnieku. Uzsaukums «Glābiet Gorkiju» jau parakstīts no daudzām Berlīnes redakcijām, ievērojamiem literātiem, sabiedrības darbiniekiem un zinību vīriem. Parakstu skaits ātri aug.»

Šī informācija mobilizēja arī latviešu sabiedrību pret pazīstamā rakstnieka apcietināšanu.

«Pēterburgas Avīžu» redakcija bija nodomājusi paātrināt Raiņa dzejoļu krājuma «Vētras sēja» publicēšanu un 1904. g. sāka kā laikraksta pielikumu iespiest dzejoļu krājumu pa loksņēm, bet tehnisku iemeslu dēļ paspēja nodrukāt tikai 2 loksnes. Pirmais krājuma nosaukums bija «Laika šalkas». Grāmata iznāca 1906. g. J. Ozola apgādā ar nosaukumu «Vētras sēja».

Lai arī cik privileģētā stāvoklī O. Rāviņš atradās ar savu laikrakstu, tomēr preses cenzūras uzmanībai «Pēterburgas Avīžu» sabiedriski politiskā aktivitāte nepalika nepamanīta. Izrādījās, ka Iekšlietu ministrijas

ierēdņi rūpīgi sekojuši katram rakstam, un, ņemot vērā to tēmas, sagatavoja apsūdzības rakstu pret «Pēterburgas Avīzēm». Visprecīzāk par šo jautājumu teikts 1905. gadā, «Pēterburgas Avīžu» 68. numurā:

*«Pēterburgas Avīžu» prāva valdošā senātā.
Iekšlietu ministra raports senātam.*

Pēterburgas latviešu valodā bez iepriekšējās cenzūras iznākošais latviešu laikraksts «Pēterburgas Avīzes» pēdējā laikā ir sākusi izrādīt vislielākā mērā radikālu, ar pastāvošu valsts kārtību nesamierināmu virzienu, cenšamās sacelt Baltijas lauku iedzīvotājus pret augsto varu, pastāvīgi uzbrukdama likumības un kārtības aizstāvjiem un runādama ironiskā un pat izsmejošā tonī par dažādiem valdības soļiem. Joprojām «Pēterburgas Avīzes» sistemātiski uzmusina Baltijas iedzīvotājus pret muižniekiem un mācītājiem un runā nepieklājīgā tonī par reliģiju un dievkalpošanas lietām. Rakstos un piezīmēs, kuri zīmējas uz valsts sabiedrisko kārtību, avīze propagandē sociāldemokrātiskās partijas uzskatus.

Ziņas no provincēm avīzē tiek grupētas vislielākā mērā tendenciozi: ar vislielāko rūpību tiek izņemtas iz krievu bez cenzūras — sevišķi radikāla virziena avīzēm zināmas nokrāsas ziņas par strādnieku streikiem, par slepkavībām, par agrār- un citiem nemieriem — ar vārdu sakot, tas viss, kas attēlo tumšās krāsās to kārtību, kāda pastāv valstī.

Vēlēšanās veicināt nemieru un pretdarbības demonstrāciju izplatīšanos kā sarkans pavediens velkas cauri visiem avīzes numuriem. Ārzemju ziņas un kara ziņas «Pēterburgas Avīzes» smēļ pa lielākai daļai no angļu un dažādām vācu avīzēm, kuras izturas naidīgi pret Krieviju, un uz šo ziņu pamata nereti taisa slēdzienus, kuri ir tik asi, ka bieži noiet taisni līdz naidīgai izturēšanās pret mūsu valsts kārtību. Lai dabūtu daudz maz skaidru jēdzienu par runā esošās avīzes raksturu un virzienu, pietiek kaut vai īsumā iepazīties ar viņas atsevišķu numuru saturu par tekošu gadu.»

Tiesu palātas ziņojums «Pēterburgas Avīzēs» nav pabeigts, jo avīze tiek apturēta. «Pēterburgas Avīžu» pēdējais 76. numurs iznāk 1905. gada 18. decembrī. Jau sava laikraksta sākuma periodā 1902. g. O. Rāviņš drošības labad apgabaltiesas preses nodaļā bija pieteicis citu laikrakstu — «Galvas Pilsētas Avīze», un nu šis agrāk pieteiktais izdevums sāka iznākt.

1905. g. 5. janvārī iznāca «Galvas Pilsētas Avīzes» pirmais numurs. Avīzes izdevēja un redaktore ir O. Rāviņa dzīvesbiedrene Olga Rāviņa. «Galvas Pilsētas Avīzes» pirmajā numurā redaktore-izdevēja O. Rāviņa paziņo, kādēļ «Pēterburgas Avīžu» vietā iznāk «Galvas Pilsētas Avīze»:

«Lasītājiem!

19. decembrī 1905. g. Pēterburgas tiesu palātas rīcību sēdē uz Cenzūras Komitejas priekšlikumu nolēma līdz tiesas spriedumam apturēt no mana vīra Oskara Rāviņa izdotās un vadītās

«Pēterburgas Avīzes».

Būdama pārliecināta par progresīva Pēterburgā iznākoša latviska laikraksta vajadzību un lielo nozīmi, es uzņemos izdot pa «Pēterburgas Avīžu» piespiestas klusēšanas laiku

pie kurām strādās viss «Pēterburgas Avīžu» redakcijas un līdzstrādnieku sastāvs.

Ar cienīšanu Olga Rāviņa.»

Olgas Rāviņas rediģēšanas laikā avīzes faktiskais redaktors bija K. Ducmanis.

Kārlis Ducmanis (1881—1943) pēc Jelgavas ģimnāzijas beigšanas studēja Pēterpilī juridiskajā fakultātē, pārzināja vairākas valodas. Strādāja par žurnālistu. Latvijas laikā ilgus gadus ieņēma augstus amatus diplomātiskā dienestā un tiesu resorā. Ar literatūru sāka nodarboties «Pēterburgas Avīzēs», publicējot «Purva Malā» humoreskas ar parakstu *Atskabarga*. 1904. g. turpina darboties «Pēterburgas Avīzēs», kuru galvenais un arī vienīgais vadītājs palika līdz 1906. g. jūlijam. Pēc tam viņš vadīja laikrakstu «Pēterburgas Vēstnesis».

«Galvas Pilsētas Avīzes» 2. numurā turpinās atreferējums par «Pēterburgas Avīžu» prāvu Augstākajā senātā, starp apsūdzības rakstā minētiem materiāliem norādīts, ka 17. numura literārā pielikumā nodrukāts H. Heines dzejolis «Audēji», 18. numurā literārajā pielikumā «*griež uz sevi vēribu dzejols «Vecu ļaužu stāsti»*». Līdzīgs saturs arī otram dzejolim «Tā nepaliks».¹

Nemot vērā «Pēterburgas Avīžu» konsekventi pretvalstisko pozīciju, lietu ministrs Buligins ierosina avīzi pilnīgi slēgt.

«Galvas Pilsētas Avīžu» 3. numurā turpinās senāta prāvas apraksts, kurā O. Rāviņš un aizstāvība norāda, ka apsūdzības rakstā minētie fakti izgaismoti tikai fragmentāri un nedod pareizu priekšstatu par rakstu būtību. Senāts ar lēmumu pieprasa, lai tiktu iesniegti pilnīgi rakstu tulkojumi. Pēc tam kad O. Rāviņš iesniedzis rakstu pilnīgus tulkojumus, «Pēterburgas Avīzes» attaisnoja. Šim negaidītajam spriedumam nav būtiskas nozīmes, jo administratīvās instances laikrakstu jau bija slēgušas.

«Galvas Pilsētas Avīze» iznāca mazākā formātā, un, kaut izdevēja redaktore Olga Rāviņa solīja turpināt «Pēterburgas Avīžu» tradīcijas, tomēr šīs avīzes materiāls stipri sašaurināts, salīdzinot ar 1905. g. «Pēterburgas Avīžu» saturu. Pirmajā numurā ziņots, ka apcietināts «Pēterburgas Avīžu» līdzstrādnieks Hermanis Asars, tai pašā numurā teikts, ka represijas vērstas pret Jelgavā iznākošo avīzi «Spēks» un tās redaktoru K. Hiršu un izdevēju K. Neilandu. Abi izsūtīti uz Iekškrīeviju.

Vēl avīze ziņo, ka Kēnigsbergā dibinājusies biedrība, lai palīdzētu vācu bēgļiem iz Baltijas. Biedrības priekšgalā stāvo Kurlzemes muižnieki barons Manteifels un kņazs Līvens. No tā secinām, ka vācu muižnieki un to ģimenes bēga prom no Latvijas.

1906. g. 3. februārī iznāca pēdējais — astotais «Galvas Pilsētas Avīzes» numurs. Bet jau tā paša gada 24. februārī pieteikts un iznāk jauns izdevums «Pēterburgas Lapa». Izdevēja Olga Rāviņa, par atbildīgo redaktoru Oskara Rāviņa vietā parakstās viņa māte J. Rāviņa. Izdevums iznāca neregulāri, bet atkal tādā pašā formātā kā «Pēterburgas Avīzes». Faktiskais redaktors joprojām K. Ducmanis līdz jūlijam, pēc tam A. Melnalksnis.

Pirmajā šā laikraksta numurā ievadrakstā teikts, kādos apstākļos apstājās «Galvas Pilsētas Avīze» un kādā garā tiks vadīta jaunā avīze:

¹ Abi Raiņa dzejoļi krājumā «Vētras sēja».

Naktī no 2. uz 3. februāri, kad tika drukāti «Galvas Pilsētas Avīzes» 9. numura pēdējie eksemplāri, «G.P.A.» tipogrāfijā ieradās policijas priestavs ar visiem saviem pavadoniem, paziņoja, ka «G.P.A.» uz tiesas palātas lēmumu apturētas.

Kamēr tiks iztiesāta pret «G.P.A.» sūdzība, «G.P.A.» lasītājiem tiks pasniegta «Pēterburgas Lapa», kura, protams, strādās tādā pašā garā kā «Galvas Pilsētas Avīzes».

Tāpat kā visiem iepriekšējiem Rāviņa izdevumiem, arī šim ir literārais pielikums kopā ar «Purva Malu».

Tā kā Valsts dome sagādāja patvaldībai visdažādākās nepatīkšanas, tad vajadzēja radīt institūtu, kas samazinātu Domes nozīmi un ietekmi. Tā bija Valsts padome. «Pēterburgas Lapa» ziņoja par Valsts padomes nodibināšanu un par to, ka tajā iecelti pārstāvji no muižniecības, garīdzniecības, zemstes, zinātnes, industrijas un tirdzniecības. Padomei piešķirtas vienādas tiesības ar Domi.

Otrajā avīzes numurā ziņās no Rīgas teikts, ka Rīgas Jaunā teātra telpās Romanovu ielā projektē novietot karaspēka daļas.

Ziņojumos no Rīgas pastāsta arī, ka Valsts domes vēlēšanām nodibināta īpaša partija — «Latviešu tautas partija», kuras būtība raksturota vienā epitetā, šī partija ir «Fr. Veinberga dzemdējums».

No Jelgavas ziņo, ka tur iznākusi filozofijas doktora P. Zālītes rediģētā avīze «Laiks», un ironizē par P. Zālītes «augstajiem toņiem».

Avīzes 11. numurā publicēti jauni preses noteikumi, kuri pasliktina līdzšinējo periodisko izdevumu izdošanas kārtību. Pirmkārt, klišeju materiāli pakļauti iepriekšējai cenzūrai, kas izpaužas tādējādi, ka klišejām jābūt parakstītām ne vēlāk kā 24 stundas pirms numura izlaišanas. Galvenais preses darbības ierobežotājs šajos noteikumos ir 9. punkts, kas nosaka:

«Apturētā vai uz tiesas lēmuma aizliegtā preses orgāna izdevējam tiek aizliegts izdot personīgi jeb caur kādu citu personu apturētā vai aizliegtā laikraksta vietā kaut kādus jaunus laikrakstus.»

Iepriekšējā kārtībā bija iespējams aizturētā izdevuma vietā jau nākošā dienā pieteikt jaunu izdevumu ar citu nosaukumu un citu atbildīgo redaktoru, un attiecīgs periodisks izdevums varēja puslīdz veiksmīgi turpināt iznākt, tikai ar citu nosaukumu. Žurnālistikas vēsturē ir piemēri, ka gada laikā viens un tas pats izdevums iznāk ar vienpadsmit divpadsmit dažādiem nosaukumiem. Izdevēju sameklēt jaunam izdevumam ir daudz grūtāk nekā atrast jaunu redaktoru, tādēļ šis jaunais noteikums bremsēja periodisko izdevumu izdošanu.

Pavisam «Pēterburgas Lapai» iznāk 44 numuri. 1906. g. 3. septembrī laikraksts tiek administratīvi apturēts. Apturētās «Pēterburgas Lapas» vietā 1906. g. 11. novembrī iznāk laikraksts «Pēterburgas Avīžu Cīņa». Izdevējs Olga Rāviņa, redaktors J. Rāviņa, faktiskais redaktors A. Melnalksnis. Šis laikraksts iznāca neregulāri, pavisam tikai 7 numuri.

Viena no interesantākām ziņām «Pēterburgas Avīžu Cīņā» ir ziņojums:

«Rīgas apgabala tiesa 21. dec. iztiesās apsūdzību pret aizliegtā «Baltijas Vēstneša» redaktoru Juri Kalniņu par rakstu «Kas iznāks»

minētās avīzes 1905. g. 275. nr., kurā starp citu aprādīta ģenerālgubernatora Solloguba un kara spēka ricība. (..) Laupot, dedzinot un cilvēkus nogalinot mūsu zemē (..), Sollogubs savā uzvaras gaitā ne tikai asinis noslicina un sartos sadedzina jauno kārtību, bet izposta visu, kas gadās ceļā.»

Ar šo izdevumu beidzas O. Rāviņa žurnālistiskā darbība, jo tas ir viņa pēdējais latviešu izdevums. Kā bija redzams, O. Rāviņš vairāk nekā 5 gadus organizēja preses cīņu pret carisko patvaldību un citām reakcionārām tā laika izpausmēm. Neviena Latvijā legāli iznākusi latviešu avīze nevarēja sniegt objektīvus rakstus par notikumiem Latvijā.

Ar nenogurstošu enerģiju O. Rāviņš cīnījās pret cenzūras žņaugiem, pret uzraudzības instanču teroru, viena slēgta izdevuma vietā tūlīt organizējot jaunu izdevumu, iesaistot atbildīgā darbā pat sievu un māti. Tiesu palāta konstatēja, ka aiz ģimenes locekļiem, kas paraksta un rediģē avīzes papildinājumus, vienmēr stāv pats O. Rāviņš un tamdēļ viņš par visiem izdevumiem kopsummā tiek sodīts ar 1 gadu un 6 mēnešiem cietoksnī. Par O. Rāviņa preses izdevumiem no daudzu cilvēku liecībām zināms, ka viņu nepārtraukti vajāja materiālās grūtības: bieži nespēja samaksāt līdzstrādniekiem un tipogrāfijai, nespēja samaksāt arī pasta izdevumus, kas tolaik bija dārgi. O. Rāviņš dažkārt pats brauca uz Rīgu ar avīžu maisiem un tirgojās uz ielas stūriem. Pēc aculiecinieku nostāstiem, avīžu maiši vienmēr ļoti ātri iztukšojušies, jo O. Rāviņa izdevumi Latvijā bija ļoti populāri.

Ierauts avīžu izdošanas kaislibā, O. Rāviņš riskēja ar savu sabiedrisko stāvokli Elektrotehniskajā institūtā, bet toties kā nozīmīga personība iegāja latviešu žurnālistikas un kultūras vēsturē.

Tomēr ar šo sakāvi Rāviņu dzimta uzreiz nesamierinās, bet cenšas atrast izeju, izdodot Baltijas apgabaliem domātu izdevumu krievu valodā. Pirmais tāds izdevums ir «Прибалтийское эхо», kuru gan parakstīja kā izdevējs A. Jagodovskis un redaktors A. Kuзнецовs. Iznāca tikai 4 numuri. Šajā izdevumā ziņo, ka būs jauns līdzīgs izdevums «Прибалтийский голос», bet tam iznāk tikai viens numurs, kurā kā izdevēja parakstās Olga Rāviņa, redaktors K. Landers.

«Pēterburgas Avīžu» un to papildizdevumu literārie pielikumi

«Pēterburgas Avīžu» literārie pielikumi sākumā iznāca četrās lapās, vēlāk divās, pie tam pusi no vienas lappuses un dažkārt visu lappusi aizņēma humoristiski satiriskais pielikums «Purva Mala». Tā kā O. Rāviņa izdevumi iznāca vairāk nekā piecus gadus, tad tikpat ilgi iznāca literārais pielikums. Dažādu iemeslu dēļ vairākiem numuriem «Purva Mala» izpalielik. Literārā pielikumā mākslinieciskā kvalitāte ir nevienāda.

1902. g. literāro pielikumu vadīja Andrievs Niedra, bet «Purva Malu» Rūdolfis Blaumanis, kuram gan redakcijā bija vēl citi uzdevumi. R. Blaumanis «Purva Malā» parakstījās ar pseidonimu *Grāvracis*, dažiem viņa rakstiem ir arī citi pseidonīmi.

Pirmajā gadā Andrievam Niedram izdodas piesaistīt nozīmīgus rakstniekus: R. Blaumani, K. Skalbi, Ed. Treimani-Zvārguli, A. Saulieti, A. Upīti, A. Austriņu, L. Laicenu, K. Blauu, Ezerieti, Tīrzmalieti, A. Ķeniņu, K. Jēkabsonu u. c. Jau paraugnumurā ievietots Aspazijas dzejolis «Zārkā». Tolaik jaunā dzejniece iedomājās, ka viņa guļ zārkā un kas ap šo zārku no-

tiek. Toreizējā Aspazijas daiļrade bija pretstatā ar tādu zārkā gulēšanu, un tādēļ šis dzejolis izsauca sabiedrībā īpašu popularitāti, radās pat parodijas.

Sarežģītāk ar prozas darbiem. Stāstus ne tik viegli sameklēt. Ir daži tēlojumi, piemēram, A. Brigaderes «Kad lapas birst», R. Blaumaņa stāsts «Līze», K. Skalbes tēlojumi u. c. Literārā pielikumā ievietoja Viktora Egliša romānu «Tilti un pārgājēji». Pēc tam sekoja A. Niedras ar šausmu detaļām piesātinātais romāns «Kad mēness dilst». Sižets atspoguļo poļu valdīšanas laikus Kurzēmē.

Tulkojumos — Čehova, Mopasāna u. c. stāsti.

Literārā pielikuma lappusēs interesi izraisa «Purva Mala», kur galveno daļu sastāda humoristiski dzejoļi. No «Purva Malas» prozas sacerējumiem redzama vieta savdabīgam žanram, ko nodibina Andrejs Upīts, jau pirmajā gadā publicējot astoņas «Mazo cilvēku vēstules», kur isās satīrās atklātas dažādu tipu negatīvās īpašības. Gandrīz katrā numurā satīras bultas ķer P. Zālītes izdevumus, īpaši «Dienas Lapu». Acīmredzot R. Blaumanis noslēdz rēķinus par savu aiziešanu no P. Zālītes izdevumiem.

Sākot ar 1903. g. 6. numuru, R. Blaumanis aiziet no «Purva Malas», paliekot A. Niedras vietā par literārās daļas vadītāju. Viņa vietā «Purva Malā» nāk Ed. Treimanis-Zvārgulis. Atvadoties no «Purva Malas», R. Blaumanis publicē dzejoli «Grāvrača ardievas»:

*Sūnās slauku savu dūņu lāpstu —
Sveiki, kas man bijāt brāļi, biedri!
Projām mani sauc no purva malas
Uz tām raibām pļavām, zaļiem mežiem.*

*Tomēr čūskām ciņos nebūs miera,
Nāk mans vietnieks svilpodams no kalna.
Spīd tam baltais lāpstas kāts uz pleca,
Zib aiz jostas asais cirvis kā sudrabs.*

Vēl šajā numurā publicēti Grāvrača izsludinātā konkursa rezultāti, kurā pirmo vietu ieguva Ed. Treimaņa-Zvārguļa dzejolis «Pļaujas svētki», godalgots arī A. Ķeniņa dzejolis «Dzejnieka gaudas». «Jaunais grāvracis» E. Treimanis savukārt 7. numurā publicē dzejoli «Jaunā grāvju racēja dziesma»:

*Viram roku!
Nelgam koku!
Ļaunu pelt!
Daiļu celt!
Lai sāk zelt!
Viss, kas labs.*

— — —

Literārajā daļā joprojām publicējas dzejnieki Vēsmiņu Kārlis (K. Krūza), Doku Atis (Švurksts), īpaši daudz K. Skalbes darbu — gan dzejoļi, gan tēlojumi, bez tam plašāks viņa apcerējums par Raiņa «Tālas noskaņas zilā vakarā».

R. Blaumanis, būdams pats dramaturgs un cienīdams dramaturģiju, literārajā pielikumā ievieto 1900. g. mirušā rakstnieka Jukuma Paleviča divas lugas — komēdiju «Preilenīte» un drāmu «Purvā». Lugu «Purvā» autors savā laikā bija iesniedzis teātrim ar nosaukumu «Spigaņi», bet tā tika noliegta.

Literārajā pielikumā daudz vietas aizņem Ļ. Tolstoja romāna «Augšāmcelšanās» tulkojums. Publicēti arī daži Verbickas darbi.

«Purva Malā» vairākos numuros ievietots R. Blaumaņa garāks dzejojums «Kā šovasaru pavadījāt?» — satīra par dažiem latviešu laikrakstiem Rīgā. 15. numurā ar Tāravas Anniņas parakstu publicēta neliela satīra «Mācītāja gaudas».¹

Jaunais Grāvracis Ed. Treimanis-Zvārgulis ar literārā pielikuma 62. numuru arī noslauka savu «lāpstu sūnās» un dodas «zilajās tālēs». Vecajam Grāvracim jānāk atpakaļ vadīt «Purva Malu» un arī Literāro pielikumu. Tikai 1904. g. sākumā R. Blaumanis aiziet pavisam no «Pēterburgas Avīzēm».

1904. g. Literāro pielikumu un «Purva Malu» paraksta O. Rāviņš viens pats. Pēc R. Blaumaņa aiziešanas no «Pēterburgas Avīzēm» ne literārajam pielikumam, ne «Purva Malai» īpaša vadītāja vairs nav. Ik pa brīdim literārais pielikums paliek tikai uz divām lapām.

Arī 1904. g. var atzīmēt dažas interesantas publikācijas: G. Hauptmaņa luga «Audēji», vairāki Leonīda Andrejeva darbi, arī Ļ. Tolstoja stāsts «Kreicera sonāte». Publicēti arī Ed. Treimaņa, A. Austriņa un L. Laicena dzejoļi.

«Purva Malā» citīgi sāk publicēties Līvu Jurka (Juris Puriņš). Satīras bultas atkal ķer P. Zālīti. Vairākkārt pielikumā iztrūkst «Purva Mala», un nereti pielikumu aizpilda no krievu izdevumiem aizgūti attēli.

1905. g. Literārais pielikums un «Purva Mala» nikuļo un visā gada laikā iznāk tikai ap 25 tā numuri. Ievērojams kļūst J. Akuratera dzejolis «Ar kaujas saucieniem uz lūpām», kas īsā laikā top par revolucionāru kaujas himnu. Tikai dzejoļa pēdējā rindā «*Un pilis kritis, troņi grūs*» cenzūras dēļ troņu vietā trīs punkti.

Vairāki raksti vēršas pret Andrievu Niedru, pirmkārt, jau raksts «Andrievs Niedra un Andrejs Upīts pret K. Skalbi». «Purva Malā» īpašā karikatūrā Andrievs Niedra un Fr. Veinbergs slauka prom proklamācijas, zem karikatūras paraksts: «*Vadzi, Frici, man liekas, ka mēs divi vien ar šo šmuci nekad galā netiksim...*»

«Pēterburgas Avīžu» turpinājumos «Galvas Pilsētas Avīzes», «Pēterburgas Lapas» un «Pēterburgas Avīžu Cīņa» Literāro pielikumu un «Purva Malas» nozīme jūtami samazinās, pēdējā galvenokārt balstās uz atsevišķām anekdotēm.

«Pēterburgas Avīžu» literāro pielikumu labākā daļa ir nozīmīgs ieguldījums latviešu literatūrā. To liecina ne vien plašais dzejoļu klāsts un stāsti, bet arī liela apmēra sacerējumi, kā J. Paleviča lugas, A. Niedras romāns «Kad mēness dilst».

«Purva Mala» savukārt dod pirmo plašāko ievirzi satīriski humoristiskai periodikai.

¹ A. Griguļa grāmatā «Labvakar, Kamil!» 78. lpp. ieviesusies neprecizitāte Andreja Upīša pseidonīma lietā, pamatojoties uz Andreja Upīša teikto viņa grāmatā «Rīta cēliens», kurā norādīts, ka pseidonīmu *Tāravas Anniņa* viņš sācis lietot 1902. g. «Mazo cilvēku vēstulēs». Taču 1902. g. ievietotās «Mazo cilvēku vēstules» nav publicētas ar Tāravas Anniņas, bet ar Andreja Upīša vārdu. No tā ir nepareizi secināts, ka «Pēterburgas Avīzēs» vēl neparādās Andreja Upīša pseidonīms Tāravas Anniņa. Kā redzams, Andrejs Upīts Tāravas Anniņas pseidonīmu sāk lietot 1903. g.

LATVIEŠU STRĀDNIĒKU PRESES SĀKOTNE

Proletariāta periodika Latvijā radās XIX gs. 90. gadu vidū, kad pakāpeniski attīstījās strādnieku kustība, kurā piedalījās sociāldemokrātija.

Strādnieku preses galvenais veids toreiz bija necenzētas lapiņas, lielāko tiesu nevis iespiestas, bet hektografētas un veltītas ekonomiskajai aģitācijai, t. i., dažādu fabriku un rūpniecības nozaru strādnieku vajadzību un prasību iztīrējumam.

Sīs literatūras pirmā izdevēja bija Pēterburgas «Cīņas savienība strādnieku šķiras atbrīvošanai» (1895), kura ietekmēja arī strādnieku kustību Latvijā. Par tās darbību pirmo informāciju latviešu valodā 1896. g. augustā sniedza «Dienas Lapa». Tajā bija stāstīts arī par lapiņu izdošanu Pēterburgā.

Latvijā pirmās revolucionārās lapiņas parādījās 90. gadu otrajā pusē. Pirmo zināmo proklamāciju latviešu un vācu valodā «Maizi! Brīvību!» ar parakstu «Rīgas strādnieku komiteja» izdeva vietējā Politehniskā institūta studenti 1897. gada aprīlī. Proklamācija bija uzrakstīta sliktā latviešu valodā, taču iespiesta tipogrāfijā. Pēc policijas ziņām, lapiņa tikusi izplatīta Rīgā apmēram 20 vietās, to skaitā tādos lielos uzņēmumos kā Felzera fabrika un Baltijas vagonu fabrika.

Proklamācijas saturs liecina, ka tās izdevēji jau itin labi orientējās sava laika strādnieku kustības jautājumos. Pirmā lapiņa ne tikai atzīmēja strādnieku kustības tuvākos mērķus un norādīja, ka tos var sasniegt, cīnoties organizēti un vienoti, bet arī akcentēja solidaritātes lielo nozīmi šajā cīņā, tā jau no paša cīņu sākuma cenzdamās dot Rīgas proletariāta akcijām vienotu ievirzi.

Vēl spilgtāk šī doma bija uzsvēta 1898. g. 1. Maija svētku priekšvakarā izdotajā lapiņā «Biedri strādnieki un strādnieces!». Proklamācija bija iespiesta tipogrāfijā vairākās valodās, un, spriežot pēc paraksta «Rīgas strādnieku komiteja», tās autori arī bija Politehniskā institūta studenti.

Lapiņā bija norādīts, ka proletariāta stāvokli varēs uzlabot tikai tad, kad strādnieki satrieks divus savus lielākos ienaidniekus: cara valdību un kapitāla kundzību. Lapiņa aicināja proletāriešus neklausīt tiem, kuri pūlas strādniekus atturēt no piedalīšanās vispasaules proletariāta svētkos, aicināja uz solidaritāti ar citu zemju strādniekiem. Tā beidzās ar K. Marksa un F. Engelsa lozungu: «Visu zemju proletārieši, savienojieties!»

Gadsimta sākumā sāka iznākt arī Rīgas Politehniskā institūta studentiem domātas lapiņas, parādījās pirmā sociāldemokrātiskā proklamācija Daugavpilī. Tad arī Latvijā nelielā daudzumā aizsāka izplatīt Vakareiropas Latviešu sociāldemokrātu savienības (1899) lapiņas. Rīgas sociāldemokrātiskā organizācija, kas arī bija nodibinājusies 1899. gadā, stājās pie hektografētu proklamāciju izdošanas atsevišķu uzņēmumu strādniekiem. Sevišķi plašu vērienu lapiņu izdošana Latvijā ieguva pēc Baltijas Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku organizācijas izveidošanas (1902).

Taču aģitācija ar vietējo lapiņu palīdzību bija šaura, jo skāra tikai vietējos un galvenokārt ekonomiskos jautājumus.

Šī problēma bija aktuāla arī latviešu sociāldemokrātiem. Taču pēc Jaunās strāvas un «Dienas Lapas» sagraves viņiem nebija iespējams izveidot periodisku preses izdevumu Latvijā. Tālab šajā laikā svarīgu nozīmi revolucionārajā kustībā Latvijā, pirmām kārtām marksisma izskaidrošanā,

Auseklis.

Einis un Literarisks mēnešraksts.

NO 3.

Cleveland, O. Marta 1900

3. Gads.

Mēnešraksta «Auseklis» tituls

Ieguva emigrējušo jaunstrāvnieku ārzemēs izdotie sociāldemokrātiskie žurnāli «Auseklis», «Latviešu Strādnieks» un «Sociāldemokrāts». Atšķirībā no «Dienas Lapas» minētie izdevumi nebija pakļauti cariskās cenzūras žņaugiem un varēja atklāti paust savas idejas. Otrām kārtām šo žurnālu redaktori un lielākā daļa autoru — P. Stučka, F. Roziņš, P. Dauge, D. Bundža un citi XIX gs. beigās un īpaši XX gs. sākumā bija nostājušies jau samērā stabilās sociāldemokrātiskās pozīcijās.

Žurnāls «Auseklis»

(1898—1901)

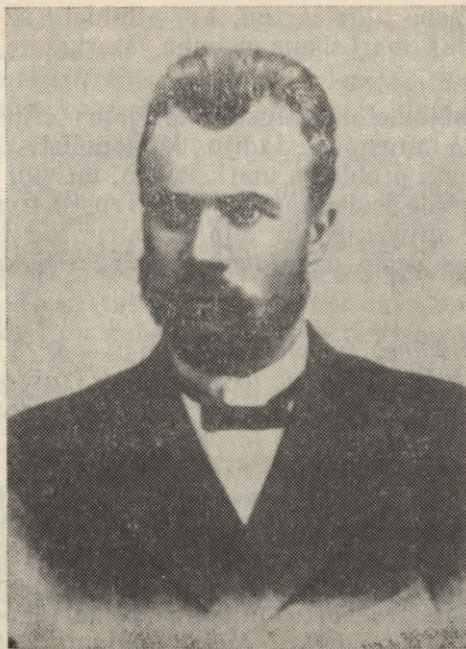
Sākoties jaunstrāvnieku vajāšanām, D. Bundža emigrēja uz ASV, kur Bostonā 1898. g. aprīlī sāka izdot zinātnisku un literāru mēnešrakstu «Auseklis». To atbalstīja pēc viņa iniciatīvas tajā pašā laikā nodibinātā Amerikas Latviešu sociāldemokrātu savienība. Žurnālu iespieda A. Raufmaņa tipogrāfijā Klīvlendā — 1898. gadā 555 eksemplāros. Sakarā ar D. Bundžas slimību 1900. gada aprīlī par «Ausekļa» redaktoru kļuva J. Kundziņš. Viņš, kā arī pārējie žurnāla līdzstrādnieki — K. Siliņš, J. Lejiņš un citi — bija galvenokārt Latvijas marksistisko pulciņu audzēkņi.

Dāvids Bundža (1873—1901) pēc darba Jelgavā tiesu izmeklētāja kancelejā 1896. gada pavasarī sāka strādāt par tiesu referentu «Dienas Lapas» redakcijā, iegūdam tur pirmo žurnālista pieredzi. Viņš ne tikai nodibināja pirmo sociālistisko preses izdevumu latviešu valodā, bet, pēc nepilnīgām ziņām, publicēja «Ausekli» vairāk nekā divdesmit rakstu. Pārsteidz autora interešu loka plašums, dziļās marksisma zināšanas, prasme parēzi analizēt un novērtēt strādnieku kustības jautājumus dažādās zemēs.

Veselības stāvoklim pasliktinoties, D. Bundža nolēma atgriezties Eiropā. Viņš ārstējās Cīrihē, tad Sanremo pilsētā Itālijā, pēc tam Nicā, Francijā, bet glābt viņa dzīvību nebija ārstu spēkos. D. Bundža ar tuberkulozi mira divdesmit septiņu gadu vecumā.

«Ausekļa» pirmajā numurā ievietotajā prospektā D. Bundža rakstīja:

«Apņemdamiēs raidīt klajā mūsu «Ausekli», mēs līdz ar to esam apņēmušies cieši un noteikti uzstāties pret katru nelaisību un varmā-



Dāvids Bundža

cību, lai tā nāktu no kurienes nākdama! Ar visiem spēkiem kalpot to ļaužu interesēm, kuri visvairāk cieš no kapitāla jūga — to esam uzstādījuši par savu svētāko pienākumu.»

Prospektā bija uzsvērts, ka žurnāls galveno uzmanību veltīs sabiedrisko un tautsaimniecības zinātņu izplatīšanai, jo tās «strādniekiem visnepieciešamākās». Redakcija apsolija informēt lasītājus par dzīvi Latvijā, īpaši par strādnieku kustību, lai «Auseklis» arī dzimtenē būtu noderīgs ciņšbiedrs.

Realizējot šo programmu, žurnāls daudz uzmanības veltīja sociālisma teorijas, pirmām kārtām K. Marksa ekonomiskās mācības propagandai. Tas publicēja gan oriģinālrakstus, gan arī vairākus tulktus apcerējumus, to skaitā Kautska, P. Lafarga un citu marksisma popularizētāju darbus. Jau pirmajā numurā «Auseklis» sāka iespiest plašu teorētisku, bet viegli saprotamā valodā uzrakstītu D. Bundžas apcerējumu «Prece». Tajā Marksa «Kapitāla» garā galvenos vilcienos pareizi bija izskaidrots, kas ir prece, tās lietošanas un maiņas vērtība un citi jautājumi. D. Bundža vēl un vēlreiz atgādināja lasītājiem marksisma nozīmi proletariāta dzīvē:

«Sevišķi pateicoties K. Marksa ģeniālajiem pētījumiem, mums iespējams kritiski apskatīt tautsaimniecību un modernās sabiedrības virzienus. Tautsaimniecībai un sabiedrības zinātnēm ciešs savstarpējs sakars. Tikai šo zinātņu pētījumi sniedz strādniekiem labākos ieročus ciņā pret kapitālismu. Tās ir īstas strādnieku šķiras zinātnes.»

Rakstā «Kapitāls» (1900, 9—12) bija parādīts, kas ir kapitāls un kā tas veidojas, ko nozīmē pārdot darbaspēku kā precī un kā uzņēmējs iegūst

virsvērtību, kas ir darba alga u. tml. Lai atbildētu uz šiem jautājumiem, atkal tika ņemta talkā marksisma mācība. Markss te bija raksturots kā «ģeniāls zinību vīrs».

Katrā ziņā atzīmējams un augstu vērtējams «Ausekļa» mēģinājums raksturot kapitālisma augstāko stadiju. Monopolistiskais kapitālisms toreiz bija pavisam jauna problēma marksistiem, un viņi tikko sāka analizēt tā būtību. Tomēr žurnālā ievietotajā rakstā «Trustu (resp., trestu — R. T.) problēmi» (1901, 2) gluži pareizi bija atzīmēts, ka tresti ir *«tagadējās sabiedrības ražošanas veida augstākais pakāpiens»*, ka kapitālismam jāattīstās līdz

«augstākai pakāpei (uzsvērums mans — R. T.), jāizlieto visi viņam pieejšie ražošanas spēki; to sasniegšanai, tas pārplīsīs it kā zemē iesēts labības grauds, nokratis veco čaumalu un dos dzīvību jaunajām asinīm — augstākai sabiedrības formai».

Mulķīgi būtu domāt, turpināja mēnešraksts, ka trestus vajag iznīcināt. Jāpauž, lai tie atrastos nevis privātīpašnieku, bet sabiedrības rokās.

«Auseklis» galveno uzmanību veltīja kapitālisma un tā pretrunu apgaismošanai un izskaidrošanai. Tas skaidroja lasītājiem, ka proletariātam jācīnās pret kapitālistisko iekārtu, jālikvidē tā un jānodibina sociālistiska iekārta. Žurnāls rezolūti paziņoja: «Mēs sludinām, ka tagadējo ražošanas kārtību vajag pārgrozīt.» Rakstā «Tagadējā sabiedrība» (1900, 7) bija uzsvērts, ka tikai tad tauta atsvabināsies no spaidiem, kad strādnieku šķira iegūs politisko varu un visus ražošanas līdzekļus pārvērtīs par kopēju īpašumu. «Auseklis» aicina lasītājus stāties starptautiskajā strādnieku atbrīvošanās armijā un nenogurt cīņā,

«iekams nav sagāzta tagadējā kapitālistiskā konkurences kārtība un tās vietā nodibināta ziniski (resp. zinātniski — R. T.) iegroziņa sadzīves kārtība» (1898, 3).

Žurnāls akcentēja proletariāta lomu un atzīmēja, ka strādnieku šķira ir vienīgā šķira, kas cīnās pret katru varmācību un spaidu un kurai nodrošināta uzvara. Proletāriešu armijā ir jāmodina un jāaudzina šķiras apziņa, tad carisms sašķīdīs. «Auseklis» norādīja, ka līdz ar kapitālisma attīstību cīņa starp strādniekiem un fabrikantiem saasinās. Viena no svarīgākajām šīs cīņas formām ir streiks. Žurnāls uzsvēra, ka streika galvenā nozīme — proletariāta apziņas audzināšana.

Jau pirmajā iznākšanas gadā «Auseklis» publicēja plašu D. Bundžas rakstu «Krievu strādnieki un streiks» (1898, 6—7). Īpašu uzmanību pelna viņa stāstījums par strādnieku kustību Krievijas galvaspilsētā un Pēterburgas «Cīņas savienības strādnieku šķiras atbrīvošanai» darbību. D. Bundža atzīmēja, ka pēc šīs organizācijas nodibināšanas sākās plašāka darbība.

«Dibinās streiku sabiedrības un kases, no strādnieku vidus ceļas apzinīgi agitatori. Kļūst drukātas un izplatītas brošūras un proklamācijas.»

«Auseklis» vērtēja Pēterburgas marksistu izdevumus atzinīgi:

«Sevišķi ievērojams «Savienības» proklamāciju praktiskais raksturs. Katrā proklamācijā paziņo kādu varmācību vai netaisnību no valdības»

vai fabrikantu puses. Katra proklamācija, atgādinādama strādnieku prasības, cenšas modināt viņos pašapziņu. (..) Proklamācijas, aizrādīdamas uz kapitālistisko izsūkšanu un cara kalpu varmācībām, pastāvīgi modina strādniekos dūšu un pašapziņu, fabrikantos sacel bailes.»

D. Bundža pamatoti secināja, ka «Savienības darbība visai sekmīga. Strādniekos, acīm redzot, mostas un pieaug šķiras apziņa.» «Auseklis» bija pirmais latviešu preses izdevums, kas tik plaši un vispusīgi iepazīstināja savus lasītājus ar «Cīņas savienības» darbības pieredzi.

Mēnešraksts nepagāja secen arī proletariāta politiskās partijas izveidošanas jautājumam. Tiesa, tas gandrīz nemaz nav pievērsies šai problēmai tieši, taču netieši par to ir rakstīts vairākkārt. Vispirms sakarā ar KSDSP I kongresu.

1898. g. jūlijā «Auseklis» informēja lasītājus, ka vairāku sociāldemokrātisku organizāciju delegāti

«. . . noturējuši Krievijā slepenu sapulci, kurā atsevišķas grupas sabiedrojušās vienā kopējā organizācijā zem nosaukuma «Krievijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija».

Žurnāls šajā numurā publicēja kongresa lēmumus, atskaitot manifestu, kuru ievietoja nākamajā burtiņā. «Auseklis» beidza kongresa atreferējumu vārdiem:

«Cerēsīm, ka tepat durvju priekšā diena, kur arī latviešu proletāriešu brigāde (..) cīnīsies šās armijas rindās pret «Eiropas žandarmu».»

Jau iepriekš minētajā rakstā «Krievu strādnieki un streiks» D. Bundža, speciāli uzsveris, ka proletariāta partijas izveidošana ir pirmais un svarīgākais strādnieku kustības uzdevums, rakstīja:

«Pret organizētu valsts varu sekmīgi var cīnīties tikai organizētā strādnieku vara. Un šīs varas pamats jau rādās būt nostiprināts. Sociāldemokrātiskā strādnieku partija Krievijā nodibināta.»

Tikai jāvēlas, norādīja raksta autors, lai KSDSP drīzumā piedrotos arī latviešu un citu mazo tautu sociāldemokrātiskās organizācijas.

Sociāldemokrātiskās partijas pirmais uzdevums, uzsvēra «Auseklis», ir izskaidrot proletāriešiem, ka viņiem jācenšas gāzt tādu kārtību, kur «strādnieks kļūst par vergu un mašīna par viņa nospiedēju». Žurnāls aicināja visus proletāriešus, kuri nav apmierināti ar pastāvošo kārtību, pieslēties sociāldemokrātiem, aicināja nepalaist garām nevienu gadījumu, kad iespējams izskaidrot sociāldemokrātijas idejas un principus.

Mēnešraksts sistemātiski iepazīstināja lasītājus ar sociāldemokrātisko partiju darbību citās zemēs. Arī tas neapšaubāmi rosināja latviešu revolucionārus vairāk domāt par savas politiskās organizācijas izveidošanu.

Ciešāki sakari «Auseklim» bija izveidojušies ar lietuviešu sociāldemokrātiem. Viņu partija jau sakarā ar žurnāla pirmā numura iznākšanu atsūtīja redakcijai publicēšanai Viļņas un Kauņas strādnieku apsveikumu «Latviešu proletāriešiem» (1898, 6). «Auseklis» publicēja rakstu «Leišu sociāldemokrātija» (1899, 2—3), kurā bija pastāstīts par strādnieku kustības augšanu, proletariāta partijas izveidošanos un darbību Lietuvā.

Tikpat sirsnīgi latviešu marksistu izdevums sveica Somijas strādnieku partijas nodibināšanos. Vienlaikus tas asi vērsās pret carisma uzbrukum

šā novada autonomijai. «Auseklis» iepazīstināja lasītājus arī ar ASV Sociālistiskās strādnieku partijas darbību, informēja par strādnieku kustību ne tikai Krievijā un Latvijā, bet arī Polijā, Itālijā, Savienotajās Valstīs un citās zemēs.

«Auseklis» teica savu vārdu arī cīņā pret bernšteinismu. Plašā rakstā «Sociālisma apkarotāji» (1901, 6—8) tas, pamatojoties uz Marksa, Plehanova un Hēgeļa atziņām, kritizēja vācu revizionisma pamatlicēju. Mēnešraksts atzīmēja, ka Bernšteins cenšas pierādīt, it kā sociālistiem nevajagot «*censties pēc galamērķa*», t. i., pēc visas tagadējās sistēmas pārgrozīšanas, bet

«.. lūkot vairāk uz «praktiskiem» panākumiem, ar citiem vārdiem sakot, lai tie stājas būt par revolucionāriem un lai apmierinās tāpat kā vidusšķira: še reformas gabaliņš, tur reformas gabaliņš».

Tāpēc, secināja žurnāls, Bernšteins būs labs palīgs sociāldemokrātiskās partijas apkaršanā.

Cik plaši žurnāls bija izplatīts Latvijā? J. Kundziņš uz minēto jautājumu atbild šādi:

«Gandrīz katra «Ausekļa» burtņica lielākā skaitā tapa iesūtīta Baltijā. Un kā tas toreiz kā vienīgais latviešu brīvais drukātais vārds tika lasīts!» (Proletāriets, 1912, 8, 120. lpp.).

Mēnešraksts bija pazīstams Rīgas Politehniskajā institūtā, Dombrovska kokzāģētavā, Baltijas skolotāju seminārā un citur Latvijā. Reizē tomēr jākonstatē, ka J. Kundziņš stāvokli idealizē. Latviešu sociāldemokrāti, kas šajā laikā darbojās dzimtenē, savās atmiņās norāda, ka «Ausekli» te saņēma maz un neregulāri. Līdz ar transporta grūtībām viens no cēloņiem, kāpēc žurnāls nokļuva dzimtenē tikai nelielā skaitā, bija arī apstākļi, ka tā redakcijā pārsvaru pakāpeniski guva cilvēki, kas bija pret sakaru paplašināšanu ar Latvijas sociāldemokrātiskajām organizācijām.

«Auseklis» ievietoja savās slejās arī tādus literārus darbus, kuri no proletariāta redzes punkta vērsās pret mantīgajām šķirām, piemēram, K. Puriņa dzejoļus «Dāvinājums tautietim» un «Mūžīgā patiesība», K. Siliņa skici «Laba izdevība». No labākajiem tulkojumiem mēnešrakstā atzīmējams Heines dzejoļa «Audēji» latviskojums, Beranžē dzejolis «Ubags» un Hervēga dzejolis «Pēdējais karš». Tie liecina, ka «Ausekļa» redakcija centās izvēlēties demokrātiska rakstura daiļdarbus revolucionāro ideju izplatīšanai lasītāju vidū. D. Bundža pats bija arī veiksmīgs tulkotājs.

«Auseklis» turpināja iznākt līdz 1901. g. augustam, taču savu kaujiniecisko raksturu tas pamazām sāka zaudēt. Četros gados — 41 numurs, tas nav sevišķi daudz, bet nav arī maz pirmajam latviešu marksistiskajam žurnālam. «Auseklis» nemirdzēja ilgi, bet spoži. Tas lika pirmos pamatus latviešu sociāldemokrātiskajai presai, sekmēja revolucionārās kustības izaugsmi Latvijā.

Citi latviešu preses izdevumi Bostonā

Latviešu sociāldemokrātu savienība kopš 1902. gada aprīļa «Ausekļa» vietā sāka izdot Bostonā žurnālu «Proletāriets». J. Kundziņa, K. Siliņa, J. Jurgā un citu redaktoru vadībā tas iznāca līdz 1917. gada oktobrim (īsu laiku arī Cīrihē): sākumā reizi mēnesī, ar 1909. g. — divas reizes

mēnesī, ar 1913. g. — reizi nedēļā. 1910. gadā žurnāla metiens bija vairāk nekā 450 eksemplāru, bet 1913.—1914. g. daži numuri iznāca pat 10 tūkstoš eksemplāros. 1910.—1912. g. «Proletārietim» bija literārs pielikums, gan bez īpašas vērtības. Arī žurnāls kopumā kaut cik nopietnas pēdas Latvijas revolucionārajā kustībā nav atstājis.

No 1904. g. janvāra līdz 1905. g. decembrim Bostonā 1—2 reizes mēnesī iznāca progresīvs latviešu laikraksts «Amerikānietis», kas turpināja «Amerikas Latviešu Avīzes» (1896—1903) — pirmā latviešu ārzemju izdevuma — tradīcijas. «Amerikānieša» izdevējs bija J. Lācis, redaktors — K. Siliņš.

Žurnāls «Latviešu Strādnieks» (1899—1900)

Otrs latviešu marksistiskās periodikas izdošanas un izplatīšanas centrs 19. un 20. gadsimta mijā izveidojās Rietumeiropā — pirmām kārtām Anglijā un Šveicē. Vakareiropas Latviešu sociāldemokrātu savienība, kuras centrs atradās Londonā, lai popularizētu sociālisma idejas un veicinātu revolucionāro kustību Latvijā, sāka izdot žurnālu «Latviešu Strādnieks». Tā redaktors bija F. Roziņš.

Fricis Roziņš (1870—1919), jau studējot Tērbatas universitātē, kļuva par latviešu progresīvo studentu rakstu krājuma «Pūrs» līdzstrādnieku. Laikrakstā «Dienas Lapa» iezīmējās viņa īpatnējais literārais rokraksts, attīstījās spilgtais publicista talants. Pēc «Latviešu Strādnieka» F. Roziņš rediģēja mēnešrakstu «Sociāldemokrāts», kuram bija liela loma latviešu proletariāta partijas nodibināšanā. 1904. gadā Bernē nāca klajā F. Roziņa grāmata «Latviešu zemnieks» — pirmais plašākais marksistiskais pētījums Latvijas agrārvēsturē.

No 1913. līdz 1917. gadam F. Roziņš bija Bostonā iznākošā latviešu sociāldemokrātu laikraksta «Strādnieks» redaktors, bet pēc Oktobra revolūcijas, atgriezies dzimtenē, kļuva par Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes izpildu komitejas — Iskolata — priekšsēdētāju; faktiskās pirmās Latvijas Padomju valdības galvu. 1919. gadā F. Roziņš strādāja par Padomju Latvijas zemkopības komisāru, vienlaikus rosīgi darbojoties publicistikā.

«Latviešu Strādnieka» pirmais numurs iznāca Londonā 1899. g. decembrī. Izdevuma programma bija formulēta tajā ievietotajā F. Roziņa plašajā rakstā «Ko mēs gribam», kas satura bagātības ziņā daudzkārt pārsniedza savu tiešo uzdevumu ietvarus. Pēc būtības tajā bija izklāstīta Vakareiropas Latviešu sociāldemokrātu savienības programma.

F. Roziņš vairākkārt akcentēja proletariāta lielo lomu ceļā uz jaunu iekārtu, norādīdams, ka strādnieku šķira ir vienīgā, kurai ir *«tieša interese cīnīties un gāzt līdzšinējo sabiedrības kārtību»*, ka tikai tad sociālisms var cerēt uz uzvaru, ja tas balstās uz šo šķiru. Principiāla ir arī viņa tēze par politisko cīņu kā proletariāta atbrīvošanas kustības svarīgāko formu. F. Roziņš uzsvēra — *«politiskā šķiru cīņa ir vienīgā, kas tos (strādniekus — R. T.) var vest pie uzvaras»*, tikai tā dos strādnieku kustībai cerētos panākumus.

«Latviešu Strādnieka» programmas raksts pirmo reizi latviešu marksistiskajā presē plašāk izteicās par proletariāta partijas nepieciešamību, kā arī raksturoja šo organizāciju sīkāk. Tas paskaidroja, ka sociāldemokrātija, pirmkārt, ir politiska partija, jo tās uzmanības centrā ir sabiedriskas un valsts iekārtas jautājumi. Otrkārt, tā ir revolucionāra partija, jo



Mēnešraksta «Latviešu Strādnieks» tituls

«.. iziet uz pastāvošās valsts un sabiedrības kārtības gāšanu un grib nodibināt tai vietā citu, labāku, taisnāku (resp. taisnīgāku — R. T.), šolaiku ražošanas kārtībai piemērotāku sabiedrību».

Treškārt, sociāldemokrātija ir strādnieku partija. Tas nenozīmē to, ka visiem sociāldemokrātiem jābūt strādniekiem, bet gan to, ka vienīgi sociālisms var atbrīvot strādniekus no kapitālistiskās apspiestības. Un, beidzot, sociāldemokrātija pēc sava rakstura ir starptautiska.

Runājot par «Latviešu Strādnieka» konkrētajiem plāniem, F. Roziņš pirmajā vietā izvirzīja uzdevumu izplatīt sociālisma mācību, pie tam, viņš uzsvēra, vajadzēs arī «kritiski aplūkot, analizēt un apkarot dažādus citus uzskatus, domas un virzienus». Tādējādi tika deklarēts, ka žurnāls nestāvēs nomaļus no cīņas pret savu pretinieku uzskatiem. Otrkārt, žurnāla redaktors solīja rādīt lasītājiem, kā un ar kādiem panākumiem cīnās latviešu strādnieku domu biedri citās zemēs, īpaši Krievijā. Tātad mēnešraksta darbības pamatā jau kopš pirmās tās pastāvēšanas dienas tika iedibināts solidaritātes princips.

Pildot solījumu par lasītāju iepazīstināšanu ar sociālisma mācību, žurnāla redaktors publicēja vairākus savus teorētiskos apcerējumus. To vidū vispirms jāmin raksts «Darba algas» (1900, 4, 111.—121. lpp.). Tajā F. Roziņš vienkāršā un saprotamā valodā vispirms izskaidroja lasītājiem tādus svarīgus politiskās ekonomijas jēdzienus kā darbs, darba līdzekļi un ražošanas līdzekļi, sīki aplūkoja darba algas būtību kapitālisma apstākļos. Apcerējuma nobeigumā, kur F. Roziņš izdarīja vairākus secinājumus («mācības»), viņš no jauna akcentēja, ka,

«.. cik augsta arī nebūtu darba alga un cik īsa arī nebūtu darba diena, kapitālists tomēr strādniekiem nolaupa vienu daļu nesamaksāta darba».

Tāpēc cīņa par darba dienas saīsināšanu un darba algas paaugstināšanu nevar beigties un nebeigsies, kamēr nebūs gāzta

«... kapitālistiskā ražošanas īpašuma forma un kamēr strādniekiem pašiem nepiederēs apstrādājamās dabas vielas un darba līdzekļi».

1900. gada jūlija numurā «Latviešu Strādnieks» aizsāka publicēt plašu F. Roziņa traktātu «Konstitūcija»¹. Tajā viņš populārā formā izskaidroja lasītājiem, kas ir valsts pamatlikums, kas nosaka tā būtību un par kādu konstitūciju jāiestājas proletariātam. Traktāts ne tikai sniedza latviešu strādniekiem svarīgu izziņas materiālu šajā jautājumā, bet arī rosināja viņus enerģiskāk cīnīties par patvaldības gāšanu un Krievijas pārveidošanu uz demokrātiskas satversmes pamatiem.

Būdamts īsts strādnieku izdevums, mēnešraksts īpaši daudz uzmanības veltīja proletariāta atbrīvošanās kustības jautājumiem. Jau kopš pirmā numura tas skaidroja lasītājiem, kāpēc un kā proletāriešiem jāvēršas pret pastāvošo iekārtu. F. Roziņš rakstā «Maija 1. dienas svētki» (1900, 2, 42.—51. lpp.) norādīja, ka strādnieku apspiestības pamatā ir ražošanas līdzekļu atrašanās mantīgo šķiru rokās. Strādniekiem turpretim pieder tikai viņu darbaspēks, kas, lai nenomirtu badā, ir jāpārdod. Pilsonība apspiež proletariātu ar politiskiem līdzekļiem valdības izdoto strādnieku spaidu likumu veidā.

Apcerējuma autors iepazīstināja lasītājus ar strādnieku likumdošanu Anglijā, Francijā, Amerikas Savienotajās Valstīs un citās zemēs, pastāstīja par II Internacionāles kongresu atziniem šajos jautājumos, kā arī par Parīzes Starptautiskā sociālistiskā kongresa lēmumu svinēt 1. Maija svētkus. Pēdējos gados, piebilda F. Roziņš, šo dienu atzīmē arī Krievijas un Latvijas strādnieki, prasot 8 stundu darba dienu, sapulču, runas, streiku un biedrošanās brīvību.

«Latviešu Strādnieka» redakcija centās sistemātiski informēt savu auditoriju par strādnieku stāvokli un kustību kā Latvijā, tā arī, protams, iespēju robežās, Krievijā. Apskatā «Krievu strādnieku kustība pēdējos gados» (1900, 8, 251.—255. lpp.), piemēram, bija pastāstīts par proletariāta cīņu Pēterburgā, Grodņā, Vitebskā u. c. pilsētās. Vairākas žurnālā publicētās korespondences informēja par streiku kustību Kijevā, Varšavā, Viļņā un citur.

Īpašu uzmanību, runājot par strādnieku jautājumu mēnešraksta slejās, pelnījis F. Roziņa raksts «Rīgas dumpis» (1900, 2, 51.—59. lpp.). Tajā viņš ne tikai analizēja šīs ievērojamās revolucionārās akcijas cēloņus, sīki aprakstīja tās norisi un carisma nežēlīgo izrēķināšanos ar nemieru dalībniekiem, bet arī pirmais deva marksistisku vērtējumu 1899. g. maija notikumiem, parādot dumpja kā stiprās, tā vājās puses. Lai gan šī uzstāšanās bija stihiska, F. Roziņš tūmēr uzskatīja, ka šai akcijai ir izcila vieta Latvijas proletariāta vēsturē, jo, pirmkārt, daudzās fabrikās un darbnīcās strādnieki ieguva algas paaugstinājumu, otrkārt, kas ir daudz svarīgāk, strādnieki te pirmo reizi jutās kā šķira.

«Rīgas notikumos pirmo reizi parādās Baltijas vēsturē jauns princips, strādnieku šķiras cīņas, t. i., sociālisma princips.»

Atšķirībā no «Ausekļa», kas visu uzmanību veltīja vienīgi pilsētu proletariāta atbrīvošanās kustībai, «Latviešu Strādnieks» sāka pievērsties arī,

¹ Sakarā ar to, ka žurnāla izdošana tika pārtraukta, viss traktāts 1900. gadā iznāca brošūras veidā.

tiesa, epizodiski, agrārajam jautājumam un revolucionārajam procesam laukos.

Rakstā «Slepena zemnieku un kalpu sabiedrība Krievijas melnzemes apgabalā» (1900, 4, 127.—130. lpp.) bija pastāstīts par zemnieku kustību Iekškrīvijā un ieteikts arī Latvijas lauku proletariātam rosīgāk organizēties.

«Sevišķi lielo muižu kalpiem derētu sākt vienoties (..) un raudzīt caur streiku, caur kopēju atstāšanos no darba vissteidzamā darba laikā iekarot labāku algu, isāku darbdienu, garāku diensvidus atpūtu utt.»

Rakstā bija gluži pareizi uzsvērts, ka pilsētu strādniekiem, kas ir attīstītāki, jāuzņemas pirmais kalpu modināšanas un organizēšanas darbs.

«Latviešu Strādnieks» deva savu ieguldījumu arī oportūnisma kritikā. Šajā sakarā vispirms jāmin F. Roziņa raksts «Tauta un tēvzeme» (1900, 5, 139.—151. lpp.), kas polemizēja ar šajā pašā numurā publicēto M. Valtera apcerējumu «Iz latviešu sadzīves». F. Roziņš kritizēja viņam nepieņemamos M. Valtera uzskatus nacionālajā jautājumā un parādīja, kā uz šo problēmu jāraugās sociāldemokrātiem. Viņš paskaidroja, ka sociāldemokrātija sludina tautu brālību un tās mērķis nav nacionālā nošķiršanās.

«Sociāldemokrātiskā strādnieku kustība ir nacionāla jeb, manis dēļ, tautiska, tikai formas un ne satura pēc. Latviešu strādniekiem jāvienojas latviešu sociāldemokrātu partijā tāpēc, ka tiem nav iespējams citās valodās lasīt, spriest un debatēt.»

F. Roziņš uzsvēra, ka latviešu proletāriešiem jācinās pret saviem apspieđējiem, tāpat kā katras zemes strādnieki cinās pret saviem, bet, kad mērķis būs sasniegts, tad vairs «nebūs starpība starp jūdu un grieķi». Raksts orientēja latviešu proletariātu pirmām kārtām ne uz nacionālo, bet šķiru cīņu, aicināja strādniekus sekot internacionālisma idejām. Tādējādi savā laikā «Dienas Lapas» sāktā cīņa pret latviešu pilsonības uzskatu izplatīšanu strādnieku kustībā tika ievirzīta jaunā un reizē dziļākā gultnē.

Vēršoties pret bernšteīnismu, «Latviešu Strādnieks» jau savā pirmajā numurā nosauca Bernšteīnu un viņa domubiedrus par istabās tupošiem gudriniekiem, kas pievienojušies buržuāzijas meldijai un saka, ka strādnieki, saņēmuši savās rokās visas sabiedriskās un politiskās darīšanas, nezināšot, ko ar tām iesākt. Tādējādi mēnešraksts pēc būtības nosodīja proletariāta politiskās cīņas ignorēšanu. Tas norobežojās arī no krievu eseru idejām, norādot, ka sociāldemokrāti negaida glābiņu no saujiņas teroristu, bet no rūpniecības attīstības un strādnieku kustības.

«Latviešu Strādniekam» pieder prioritāte asas, nesaudzīgas cīņas uzsākšanā latviešu marksistiskajā presē pret koloniālismu un militarismu. Arī šajā laikā galvenā loma bija F. Roziņa darbiem. Viņa rakstā «Eiropas barbari pret Āzijas kultūru» (1900, 8) bija atmaskota Krievijas un citu koloniālo lielvalstu laupītāju politika Āzijā. F. Roziņš atzīmēja, ka krievu lielrūpniecībai iekšējais tirgus jau palicis par šauru. Taču ar attīstītāko valstu industriju tā vēl nav spējīga konkurēt. Tāpēc Krievijai vajadzīgi jauni tirgi, kurus iekaro nevis preču labums un lētums, bet

«..zaldātu ieroči un diplomātu viltība un kurus augstas muitas aizsargā pret ārzemju rūpnieku konkurenci.»

Krievijas ekspansijas galvenais virziens bija Āzija. «Latviešu Strādnieka» redaktors norādīja, ka pilsonības daudz atkārtotie apgalvojumi par kul-

tūras nešanu atpalikušām zemēm ir tukšas plāpas, kuras tiek izplatītas, lai attaisnotu Eiropas lielvalstu koloniālo politiku, kuras augstākais ideāls ir «svešu nāciju aplaktēšana un zemes gabalu piesavināšana».

Rakstā «Tēvzemes sargi» (1900, 6, 170.—177. lpp.) bija plašāk apcerēta militārisma problēma. F. Roziņš norādīja, ka, attīstoties kapitālismam, buržuāzijai nepieciešama arvien lielāka armija, lai iekarotu jaunas zemes, sagrābtu vai pārdalītu kolonijas, bet, pats galvenais, — apspiestu augošo proletariāta kustību. Sociāldemokrātu pienākums, uzsvēra publicists, to izskaidrot karadienestā iesaucamajiem. Jo plašāk tas tiks darīts, jo mazāk karaspēks kalpos buržuāzijas interesēm. Tādējādi «Latviešu Strādnieks» pievērsa uzmanību arī revolucionārā darba nepieciešamībai armijā.

Lielu nozīmi «Latviešu Strādnieka» redakcija piešķīra daiļliteratūras publicēšanai. Tā rakstīja:

«Ievērojot to, ka sevišķi mazāk attīstītiem strādniekiem un strādniecēm vieglāk pietams, ja strādā uz viņu jūtām nekā uz viņu prātu, mēs katrā «Latviešu Strādnieka» numurā ievietosim mazākais vienu isu stāstiņu vai pasaciņu un pāris dzejoļu, kuri noder strādnieku šķiras apziņas modināšanai un stiprināšanai.»

Šis solījums tika pildīts: parasti katrā žurnāla numurā bija iespiesti viens vai vairāki dzejoļi un īss stāstiņš vai feļetons. Daļa no «Latviešu Strādniekā» publicētajiem literārajiem darbiem kļuva lasītāju vidū ļoti populāri. Vēlāk tie atrodami tautas daiļrades materiālu pierakstījumos, piemēram, dzejolis «Streiks», «Naida dziesma», parodija «Kur tu teci» un citi.

No tulkojumiem plaši izplatīta bija F. Roziņa latviskotā «Strādnieku marseljēza», A. Birkerta tulkotais dzejolis «Gadu simteņiem mēs gaidām», Hervēga dzejolis «Pirmos gaiļos» un citi. Šajos darbos parādījās jau atklāts aicinājums uz cīņu pret carismu.

*Laiks slepkavas no troņiem triekt,
Lauzt zagļu bandas spaidu,
Tādēļ par mīlestību kliegt
Nav vietā, bet par naidu!*

«Latviešu Strādnieks» savu politisko pretinieku izsmiešanai prasmīgi izmantoja arī humoru un satīru. Tajā publicēta viena no pirmajām revolucionāru pārfrazētajām tautas dziesmām «Kur tu teci?». Tajā izzobots cara žandarms:

*Kur tu teci, kur tu teci, zilsvārci,
Bez gaismiņas rītiņā?
Teku apkārt, tekū apkārt, okšķerēju,
Meklēj' maija uzsaukumus.*

«Latviešu Strādnieks» iesāka krievu rakstnieku, īpaši lielo reālistu, darbu popularizēšanu, ievadīdams vienu no latviešu sociāldemokrātiskās preses tradīcijām daiļliteratūras propagandā. Mēnešraksts ievietoja I. Turgeņeva tēlojumu «Sliksnis», L. Tolstoja «Vēstuli feldfēbelim» un fragmentu no viņa romāna «Augšāmcelšanās».

1900. g. vasarā galvenokārt idejisku nesaskaņu dēļ Vakareiropas Latviešu sociāldemokrātu savienība sašķēlās un «Latviešu Strādnieks» ar 8. numuru beidza iznākt. F. Roziņš un viņa domubiedri izstājās no Savienības, lai stātos pie jauna preses izdevuma organizēšanas.

Jaunais politiskais, zinātniskais un literārais mēnešraksts F. Roziņa vadībā sāka iznākt Londonā, 1900. g. oktobrī. Redakcijā strādāja arī F. Vesmanis un F. Roziņa dzīvesbiedre M. Roziņa. «Sociāldemokrāta» metiens svārstījās no 1,5 līdz 5 tūkstoš eksemplāru. Tas iznāca līdz 1905. g. septembrim — kādu laiku arī Ženēvā un Bernē.

Svarīgs bija vispirms «Sociāldemokrāta» devums sociālisma teorijas propagandā. P. Stučka, F. Roziņš, P. Dauge un citi žurnāla autori savos apcerējumos atkal un atkal atsaucās uz marksisma pamatlicēju darbiem, tos citējami, komentējami un populārā valodā izskaidrodami lasītājiem. Šajā aspektā žurnāls salīdzinājumā ar «Ausekli» un «Latviešu Strādnieku» spēra lielu soli uz priekšu.

F. Roziņa raksta «Sociāldemokrātu filozofija» (1903, 21, 24.—43. lpp.) ietvaros mēnešrakstā bija publicēta K. Marksa grāmatas «Par politiskās ekonomijas kritiku» priekšvārda pamatdaļa. Sakarā ar K. Marksa nāves 20. gadadienu «Sociāldemokrāts» ievietoja plašu F. Roziņa rakstu «Kārlis Markss» (1903, 12, 1.—8. lpp.). Sīki izklāstījis domātāja dzīves gājumu, F. Roziņš uzsvēra, ka K. Markss bija XIX gadsimta

«.. vislielākais ģēnijs un visievērojamākais cīnītājs par visas cilvēces atsvabināšanu no miesīgās un garīgās verdzības važām», «varens dialektiķis», «Internacionāles (Pirmās — R. T.) dvēsele».

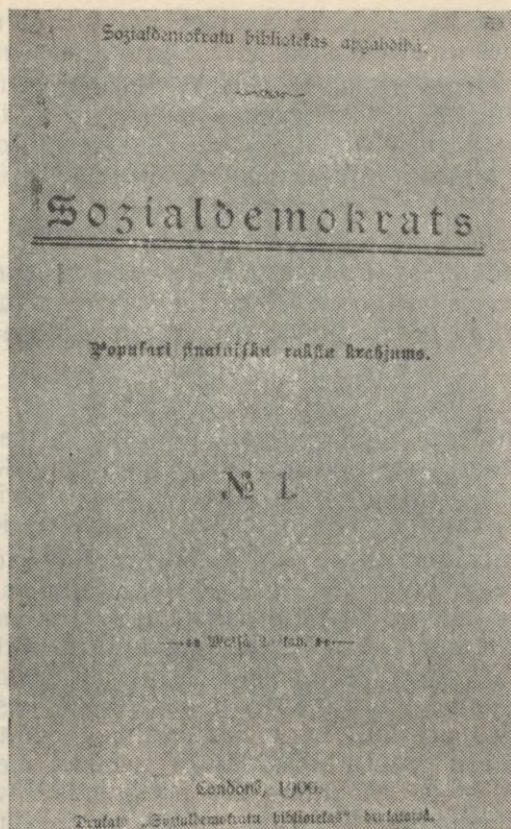
Raksta autors raksturoja arī K. Marksa svarīgākos darbus. Tādējādi lasītājs saņēma plašu un vispusīgu informāciju par sociālisma mācības pamatlicēju un viņa teorētiskajiem darbiem.

K. Marksa darbu atziņas tika propagandētas daudzos «Sociāldemokrātā» publicētajos latviešu marksistu rakstos. Viens no saturīgākajiem šajā ziņā bija F. Roziņa apcerējums «Saimniecības krīzes» (1901, 3, 1.—18. lpp.). Tajā viņš, plaši izmantojot K. Marksa, F. Engelsa un K. Kautska pētījumus, iepazīstināja lasītājus ar marksistisko krīžu teoriju. To izdarījis, F. Roziņš secināja, ka «saimniecības krīze ir mūslaiku sabiedrības sērga», ka tā ir iedzimta un «nav nekādiem līdzekļiem izārstējama».

Raksta otrajā daļā, atkal ņemot talkā K. Marksa un F. Engelsa darbus, viņš parādīja, kā proletariātam jācinās krīzes apstākļos. Tas bija jo svarīgāk tāpēc, ka pasaulē un, protams, arī Krievijā bija sākusies kārtējā ekonomiskā krīze (1900—1903). F. Roziņš vērsās pret ieskatiem — tos puda arī atsevišķi latviešu sociāldemokrāti, un tie būtībā izrietēja no Bernšteina reformistiskajiem uzskatiem —, it kā krīzes laikā proletariātam nav iespējams cīnīties pret kapitālu.

«Sociāldemokrāta» redaktors deva skaidru un nepārprotamu atbildi uz jautājumu, kādai proletariāta šķiru cīņas formai — ekonomiskai vai politiskai — dodama priekšroka. Viņš paskaidroja, ka strādnieku cīņa par augstāku algu un īsāku darba laiku nebūs sekmīga, ja proletariāts neiegūs politiskās tiesības. Cīņa par tām ir politiska cīņa, t. i., «cīņa pret valsts valdību, pret pastāvošo valsts kārtību». Politiskā cīņa ir šķiru cīņas augstākais veids, kas uzspiež savu zīmogu visiem citiem cīņas veidiem.

Liels ieguldījums marksistiskās šķiru cīņas teorijas izskaidrošanā, propagandā un aizstāvēšanā bija «Sociāldemokrātā» publicētais P. Dauges (ar pseidonīmu *Tievais*) traktāts «Šķiru cīņa un viņas vadība» (1904, 25, 5.—19. lpp.; 1905, 30, 1.—15. lpp.). Plaši izmantojot Marksa



«Sociāldemokrāta» titullapa

«Kapitālu», kā arī Kautska darbus, P. Dauge savā rakstā sīki izskaidroja šķiru rašanās cēloņus, raksturoja kapitālistiskās sabiedrības galvenās šķiras, šķiru cīņas ekonomiskos un politiskos pamatus un mērķus, kā arī kritizēja buržuāzisko un sīkburžuāzisko ideologu uzskatus šajos jautājumos. Svarīgi atzīmēt, ka P. Dauge, izmantojot Kautska darbus, izturējās pret tiem kritiski. Viņš uzsvēra, ka tam, kas grib iedziļināties Marksa filozofiskajos un ekonomiskajos uzskatos, stingri jāturas pie marksistiskās terminoloģijas.

«Marksa skolas stiprums (..) pastāv iekš tam, ka viņa stingri noteic un izšķir jēdzienus. Kas neprot ņemt vismazāko ekonomisko vārdu kristālskaidri, kā Markss viņu saprot, tas mūžam mals putru sabiedriskos jautājumos.»

Lai gan šajā traktātā neizpalika atsevišķi neprecīzi formulējumi, kopumā tas bija nozīmīgs veikums «Sociāldemokrāta» lasītāju iepazīstināšanā ar vienu no svarīgākajām sociālisma teorētiskajām problēmām. Tik pamatīgi tā latviešu marksistiskajā presē vēl nebija apskatīta.

Iepazīstinot latviešu proletariātu ar sociālisma mācību, žurnāls publicēja arī K. Marksa un F. Engelsa sekotāju un popularizētāju K. Kautska, A. Bēbeļa, P. Lafarga u. c. darbus. Tiem tāpat bija sava nozīme, apbruņojot mēnešraksta lasītājus ar revolucionāro teoriju.

«Sociāldemokrāta» slejās latviešu proletariāts pirmo reizi varēja dzimtajā valodā iepazīties ar atsevišķiem V. I. Ļeņina darbiem.

1902. g. jūlijā mēnešraksts iespieda F. Roziņa pārtulkoto Ļeņinskās «Iskras» un žurnāla «Zarja» redakcijas izstrādāto KSDSP programmas projektu. Viens no tā autoriem bija V. I. Ļeņins. F. Roziņa uzrakstītajā redakcijas piezīmē bija norādīts, ka par šo dokumentu ir no sirds jāpriecājas, jo

«..latviešu sociāldemokrātu aprindās jau sen izsacīts vēlējums pievienoties pie krievu partijas. Bet, kamēr krievu sociāldemokrātiem nebija savas partijas programmas, tikmēr par pievienošanos bija grūti runāt».

Atsevišķos žurnālā publicētajos rakstos latviešu marksisti izmantoja un citēja V. I. Ļeņina «Ko darīt?». Rakstā «Strādnieku nemieri Pēterburgā» (1901, 4, 59.—67. lpp.) bija iztīrāta daļa Krievijas boļševiku vadītāja apcerējuma «Katorgas noteikumi un katorgas spriedums».

F. Roziņš bija nodibinājis tuvas saites ar Ļeņina vadītās «Iskras» redakciju. Par to liecina jau minētā KSDSP programmas projekta un vairāku citu «Iskras» materiālu latviskojumi «Sociāldemokrātā». Žurnāls iespieda paziņojumu par Organizācijas komitejas nodibināšanu KSDSP II kongresa sagatavošanai, korespondenci par politieslodzīto demonstrāciju Rostovā pie Donas, rakstu «Biedru ievēribai», kas aicināja stingri izpildīt konspirācijas prasības, u. c. materiālus. «Iskra» bija izmantota arī, sagatavojot plašu rakstu «Strādnieku nemieri dienvidus Krievijā» (1903, 17, 28.—40. lpp.). Tā autors šos notikumus dēvēja par «lielisko strādnieku kustību dienvidus Krievijā». F. Roziņš norādīja, ka «Iskrai» ir lieli nopelni Krievijas sociāldemokrātu apvienošanā.

Kad pēc KSDSP II kongresa meņševikiem izdevās nokļūt «Iskras» vadībā, latviešu marksisti «Sociāldemokrāta» slejās uzstājās pret tanī paustajām oportunistiskajām idejām. F. Roziņš rakstā «Neba visur jau deg, kur dzirkstele sprēgā» (1905, 32, 22.—34. lpp.) atzina, ka jaunā «Iskra» reprezentē tikai krievu proletariāta ēnu, jo «pats proletariāts uz «Iskru» neklausās», ka tā uzlikusi socialistu revolucionāru brilles.

Vairākos rakstos žurnāls informēja lasītājus par lielo notikumu Krievijas strādnieku kustībā XX gs. sākumā — KSDSP II kongresu. Pirms runāt par to, jāatzīmē, ka mēnešraksts jau savos pirmajos numuros publicētajā Krievijas sociāldemokrātiskās kustības apskatā (1901, 2, 49.—54. lpp.; 3, 23.—30. lpp.) atgādināja latviešu proletariātam, ka sociāldemokrātiskā partija ir vienīgā, kura cīnās par «zemo ļaužu labklājību un pret Krievijas absolūtismu», ka pirmā sociāldemokrātiskā organizācija Krievijā nodibinājās Pēterburgā ar nosaukumu «Cīņas savienība strādnieku šķiras atbrīvošanai» un ka 1898. gadā vairāku sociāldemokrātisko organizāciju delegāti sapulcējās kādā Krievijas pilsētā kongresā un nodibināja Krievijas Sociāldemokrātisko strādnieku partiju.

1903. g. decembrī «Sociāldemokrāts» publicēja nelielu pārskatu par KSDSP II kongresu. Tajā bija minētas kongresā pārstāvētās organizācijas, delegātu skaits un īsi pastāstīts par partijas programmas, statūtu u. c. jautājumu apspriešanu, kā arī par KSDSP vadošo orgānu vēlēšanām.

«Otrā kongresa radītās centrālās iestādes jau ir konstruējušās un iesākušās savu darbu uz partijas organizāciju statūtu pamata.»



Jānis Ozols

Mēnešraksts norādīja, ka kongress pēc «Iskras» projekta izstrādājis programmu, kas vieno visus Krievijas proletāriešus

«... vienā kopējā saimnieciskā un politiskā cīņā, kuru viņi vedīs turpmāk ne vairs kā izkaisītas grupas, bet kā liela stipra partija».

Latviešu marksistu izdevums uzsvēra, ka programmas pieņemšana «mums jāuzlūko kā lielākais 20. gadsimteņa notikums Krievijas politiskā vēsturē».

«Sociāldemokrāts», kas, sākot ar 7. numuru, bija Baltijas Latviešu sociāldemokrātiskās organizācijas ārzemju izdevums, daudz darīja sociāldemokrātisko organizāciju apvienošanā un nostiprināšanā Latvijā. Drīz vien pēc savas gaitas sākuma tas rakstā «Latviešu strādnieku organizācijas lietā» (1901, 4, 3.—9. lpp.) norādīja, ka jāpārvar savrocība Krievijas sociāldemokrātiskajā kustībā un jānodibina saliedēta partija, pie tam nevis pēc Rietumeiropas sociāldemokrātisko partiju parauga, bet gan tāda kā Pēterburgas «Cīņas savienība strādnieku šķiras atbrivošanai». 1903. gada aprīlī F. Roziņš rakstā «Strādnieki, boikotējiet «Rīgas Avīzi!»» aicināja latviešu proletariātu biedroties ar citu tautību strādniekiem un veidot internacionālu organizāciju Latvijā. «Tikai tad mēs varēsim sekmīgi cīnīties pret kapitālistiem,» uzsvēra raksta autors.

Ļoti svarīgu dokumentu «Sociāldemokrāts» publicēja 1903. gada augustā — J. Jansona-Brauna un J. Ozola izstrādāto LSDSP programmas projektu. Sakarā ar LSDSP I kongresa sagatavošanu principiāla nozīme bija arī žurnāla 1904. g. jūnija burtnīcā ievietotajam P. Stučkas rakstam «Vienība vai federācija?». Tajā P. Stučka sīki izklāstīja un pamatoja savus uzskatus dibināmās LSDSP un KSDSP attiecību jautājumā. P. Stučka uzskatīja federālismu par pagaidu parādību, par soli uz ciešāku vienību. Viņš norādīja, ka

«.. federatīvā saite būs vislabākais ceļš uz jo ciešāku apvienošanu (. .). Tad tikai izaugs stipra Krievijas sociāldemokrātu partija, kurā saplūdis visu Krievijas tautu apzinīgo proletāriešu vienotā cīņa pēc sprautā mērķa».

«Sociāldemokrāta» izdevēji redakcijas piezīmē solidarizējās ar P. Stučkas uzskatiem, reizē piebilstot, ka, pēc ziņām no Latvijas, turienes sociāldemokrātu vidū ir gan «federālisti», gan «autonomisti».

Žurnāls nereti publicēja vai atreferēja Latvijas sociāldemokrātisko organizāciju lapiņas, bet 1904. gada sākumā ievietoja plašākus pārskatus par Ventspils, Talsu un Liepājas organizācijas darbību 1903. gadā. Šie materiāli bija svarīgi vairākos aspektos. Vispirms tīri informatīvā ziņā. Otrkārt, tie bija zināms impulss un pieredzes avots tām sociāldemokrātiskajām organizācijām, kuras tikko dibinājās vai sāka izvērst plašāku darbību. Un, treškārt, žurnālā publicētie dokumenti lieti noderēja, gatavojoties LSDSP I kongresam, kas notika 1904. gada jūnijā Rīgā.

Kongress apstiprināja «Sociāldemokrātu» par partijas orgānu ārzemēs. Žurnāls 1904. jūlijā publicēja īsu paziņojumu par LSDSP I kongresu, norādot, ka tagad visi apzinīgie un organizētie latviešu proletārieši «apvienoti vienā saimē un maršē zem viena karoga», un solot sniegt sīkākas ziņas par kongresu nākošajā numurā. Tas tomēr netika izdarīts. Zināms attaisnojums šādai redakcijas pozīcijai bija tas apstāklis, ka plašu pārskatu par LSDSP I kongresu iespieda «Cīņa».

Tās pirmā numura iznākšanai 1904. g. martā «Sociāldemokrāts» veltīja rakstu «Jauns ass cīņas ierocis». Tajā bija atzīmēts, ka «Sociāldemokrāts» arī turpmāk paliks mēnešraksts, kas publicēs garākus rakstus un teorētiskus apcerējumus. Taču, iznākdams ārzemēs, žurnāls nevar laikus atsaukties uz visiem notikumiem Latvijā. Tāpēc, partijas darbībai attīstoties, radās nepieciešamība izdot «Cīņu», kas «stāv tiešā sakarā ar organizācijas centru un uz vietas var pārredzēt un vadīt Baltijas proletāriešu diženo cīņu».

«Sociāldemokrāts» deva nopietnu ieguldījumu cīņā pret dažādiem oportūnisma paveidiem XX gadsimta sākumā, galvenokārt pret bernšteinismu — tā laika starptautiskā oportūnisma galveno novirzienu. Pret revizionistiem uzstājās vispirms F. Roziņš, īpaši rakstos «Vācijas sociāldemokrātu gadskārtējais kongress», «Un Bernšteins revidierē», «Vācijas sociāldemokrātu partijas kongress» u. c.

Viņš atzīmēja, ka savā laikā Bernšteinu uzskatīja par vienu no ievērojamākajiem sociāldemokrātijas teorētiķiem. Bet pirms gadiem pieciem, pēc F. Engelsa nāves, Bernšteins pagriezās kā pēc pavēles «apkārt griezties!» un sāka cīņu pret sociāldemokrātijas pamatuzskatiem, «nokāpdams no zinātniskā sociālisma ciešajiem pamatiem un ieslikdams purvā».

F. Roziņš norādīja, ka Bernšteins uzbruka Marksa un Engelsa vēsturiskajam materiālismam un virsvērtības teorijai. Pēc Bernšteina uzskatiem, atzīmēja raksta autors, šķiru pretrunas nesaasinoties tā, kā domāja Markss un Engels. No tā izriet, turpināja F. Roziņš, ka sociāldemokrātijai jābūt pēc iespējas rāmī un padevīgai, jāmēģina pēc iespējas

«.. iztapt buržujiem, jāsargās tiem uzbrukt un tos aizskart vai pat sadusmot; un tā, iekš miera un satības dzivojot, jādibina pārtikas bodes un citas kooperācijas sabiedrības, jāslēdz draudzība ar birģeliskiem demokrātiem un pats sociāldemokrātu vārds jāpārgroza tai ziņā, ka revolucionāras sociāldemokrātijas vietā jānosaucas par sociālistiski demokrātisku reformu partiju».

Bernšteins, norādīja F. Roziņš, raudzīja pierādīt, it kā Marksa un Engelsa mācību nevarot saukt par zinātnisko sociālismu. Sociālisms nevarot būt zinātnisks, bet, ja daudz, tad kritisks. «Sociāldemokrāta» redaktors kvalificēja Bernšteina uzskatus kā buržuāziskus demokrātiski liberālus prātojumus ar sociāldemokrātijas etiķeti.

Latviešu marksists pilnīgi atbalstīja A. Bēbeli, F. Mēringu un viņa domubiedrus, kas nosodīja bernšteiniešus Vācijas sociāldemokrātijā. Vienlaikus F. Roziņš prata saskatīt arī nekoncekvenci cīņā pret revizionismu, kas izpaudās Bernšteina un viņa sekotāju atstāšanā partijas rindās. Būtu bijis labāk tūlīt izdarīt radikālu operāciju, norādīja F. Roziņš. Tādējādi varētu atbrīvot Vācijas sociāldemokrātiju no oportūnisma, *«kurš kā vēzis iēdies viņas miesās»*.

P. Stučka bernšteīnismu kritizēja rakstā «Politiskā brīvība» (1904, 27, 18.—27. lpp.; 1905, 32, 1.—22. lpp.). Viņš atzīmēja, ka starp patvaldību un valsti ar plašām politiskām brīvībām vienmēr bezgala daudz starpakāpju. Taču no tā nedrīkst «taisīt bernšteīniskus slēdzienus: reiz tas ir tā, tad lēnītīnām pa trepītēm uz augšu, divus kāpšļus uz priekšu, vienu atpakaļ!». P. Stučka uzsvēra, ka *«no reformām nekas nav sagaidāms, ja nebūs revolūcijas»*. Pret revizionismu uzstājās arī P. Dauge jau minētajā rakstā «Šķiru cīņa un viņas vadība».

«Sociāldemokrāta» cīņai pret bernšteīnismu bija īpaši svarīga nozīme tāpēc, ka šajā laikā Latvijā veidojās sociāldemokrātiskā partija un brieda buržuāziski demokrātiskā revolūcija. Latviešu proletariāts, lasot žurnālu, guva pareizu priekšstatu par Bernšteīnu un viņa uzskatiem. Lai gan Latvijas sociāldemokrātiskā kustība bija samērā cieši saistīta ar Vācijas sociāldemokrātiju, Bernšteīns un viņa krievu domubiedri — ekonomisti — Latvijā panākumus neguva. Par to lielā mērā bija jāpateicas «Sociāldemokrātam».

Mēnešraksts iesaistījās arī cīņā pret «legālajiem marksistiem». Tas norādīja, ka pēdējo vadonis Strūve baidās no revolūcijas, grib iemidzināt strādnieku šķiras apziņu un panākt, lai pie varas tiktu buržuāzija. Jau apskatītajā F. Roziņa rakstā «Saimniecības krīzes» un citos materiālos žurnāls vērsās pret «ekonomistiem», kas ignorēja proletariāta politisko cīņu. «Sociāldemokrāts» izteica neapmierinātību sakarā ar ekonomistu organizācijas «Rabočaja mišļ» nodibināšanos Pēterburgā, jo tā pilnīgi noraida politisko cīņu un sludina tikai ekonomisko cīņu.

F. Roziņš žurnāla slejās kritizēja eseru ideoloģiju un viņu individuālā terora taktiku, kuru pauda arī «Sociāldemokrāta» 1903. g. janvāra numurā publicētais E. Rolova raksts «Terorisms un politiskā cīņa». Polemizējot ar E. Rolovu, F. Roziņš nākamajā numurā ievietotajā rakstā «Sociāldemokrātiskā cīņa un terors» norādīja, ka marksisti par vēstures veidotājiem un virzītājiem uzskata nevis «varoņus», bet visplašākās tautas masas.

«Klusais un vienmulīgais organizācijas darbs ir daudz, daudz svarīgāks nekā visi varoņu darbi, kopā ņemot.»

Tāpēc marksisti uzskata īpašu teroristisku «kaujas organizāciju» dibināšanu un terora sludināšanu par visai kaitīgu un apkarojamu. Terorisms var novest pie sociāldemokrātiskās kustības vājināšanās. F. Roziņš norādīja, ka sociāldemokrātu cīņas līdzekļi ir streiki, demonstrācijas, aģitācija karaspēkā, sociālistiskie raksti u. tml. Viņš uzsvēra, ka carismu var gāzt tikai apzinīga tautas sacelšanās.

«Sociāldemokrāta» redakcija daudz uzmanības veltīja nacionālā jautājuma apgaismošanai. Apskatot šo problēmu, tika ņemti vērā trīs aspekti: cīņa pret latviešu pilsonību, carisma nacionālās politikas atmaskošana un latviešu strādnieku audzināšana šķiru solidaritātes garā. Nebija neviena «Sociāldemokrāta» numura, kur netiktu runāts par šiem jautājumiem. Ilustrācijas labad minēsim tikai žurnāla pirmajā burtnīcā publicēto rakstu nosaukumus: «Starptautiskais sociālistu kongress Parīzē», «Beļģijas strādnieku partija», «Sociālisms Somijā», «Polijas sociālistu partija», «Anglijas Savienotā strādnieku partija», «Sociālisms Zviedrijā» un «Kā ungāru zemnieki cīnās par savām tiesībām». «Sociāldemokrāta» sniegtajai plašajai informācijai par II Internacionāles un tajā ietilpstošo partiju darbību bija ļoti svarīga nozīme laikā, kad Latvijā veidojās marksistiskā partija.

Žurnāls sevišķi asi vērsās pret latviešu melnsimtniekiem un viņu «Rīgas Avīzi» ar F. Veinbergu priekšgalā. «Sociāldemokrāts» šo laikrakstu dēvēja par «policijas avīzi», par «strādnieku šķiras rēķēju» un «valdības kāju laišķi», kas «pārdevusies krievu žandarmiem, uzņēmusies valdības suņa lomu».

F. Roziņš 1903. g. aprīļa numurā publicētajā rakstā «Strādnieki, boikotējiet «Rīgas Avīzi!» neatstāja ne akmeni uz akmens no veinbergistu apgalvojumiem, it kā latviešu strādnieki krasi atšķīroties no strādniekiem ārzemēs un citos Krievijas novados, ātri pārvēršoties par namīpašniekiem, veikalniekiem u. tml., tāpēc latviešu proletāriešiem esot jāsadarbojas ar latviešu pilsonību. Viņš ar faktiem un skaitļiem pierādīja, ka kapitālisms Latvijā attīstās strauji, sociālā diferenciācija ir dziļa un latviešu strādniekiem nav kaut kādu sevišķu īpašību. Tāpēc, secināja F. Roziņš, latviešu proletariātam jācīnās pret latviešu kapitālistiem tāpat kā krievu, ebreju un ikvienas citas tautas kapitālistiem.

Raksts beidzas ar vārdiem:

«Ja mums Rīgā būs spējīga strādnieku partija, kas sastāvēs no visādu tautību strādniekiem, tikai tad mēs varēsim sekmīgi cīnīties pret kapitālistiem, tikai tad varēsim uzsākt lielus streikus un panākt isāku darbdienu, lielākas algas, labāku kārtību fabrikās. Un, kad būs nodibinājusies spējīga visas Krievijas strādnieku sociāldemokrātu partija, pie kuras piederēs arī latvieši, tad arī mēs, latviešu strādnieki, cīnīsimies līdz tanī brīdī, kad strādnieku bari gāzis patvaldību, saukdami: «Nost ar patvaldību! Lai dzīvo politiskā brīvība! Lai dzīvo sociāldemokrātija!»»

Tikpat nesamierināms «Sociāldemokrāts» bija cīņā pret carisma varmācīgo politiku nacionālajā jautājumā. Žurnāls atmaskoja patvaldības koloniālo politiku Somijā, Polijā, Ukrainā u. c. Krievijas nacionālajās nomalēs, asi vērsās pret antisemitismu un ebreju grautiņiem.

Vienlaikus F. Roziņš rakstā ««Bunda» IV kongress» (1901, 4, 51.—56. lpp.) kritizēja Bunda uzskatus nacionālajā jautājumā. Viņš kategoriski iebilda pret tēzi par nāciju autonomiju neatkarīgi no teritorijas.

«Pašvaldība jeb autonomija ir tiesība dzīvot pēc pašu izdotajiem likumiem. Bet kā var likums būt neatkarīgs no teritorijas? (...) Pats pats, uz kura dibinās garās debates par nacionālo jautājumu «Bunda» programmā, ir nepareizs.»

Tādējādi latviešu marksisti jau sociāldemokrātiskās kustības rītausmā norobežojās no Bunda programmas nacionālajā jautājumā.

«Sociāldemokrāta» izdevējiem tajā pašā laikā bija svešs nacionālais nihilisms. Viņi gluži pamatoti uzsvēra, ka valstī, kur dzīvo tautas, kas runā dažādās valodās, arī sociāldemokrātiskajai propagandai jānotiek dažādās valodās.

«Neviens nevar darīt uz tautu dziļu un paliekamu iespaidu, runādams ar to svešā valodā. (...) Tāpēc katrai tautībai vajag savas aģitācijas organizācijas, savu aģitatoru un organizatoru.»

«Sociāldemokrāts», turpinot iepriekšējo latviešu marksistisko izdevumu tradīciju, publicēja samērā daudz dzejoļu — oriģinālu un tulkojumu, atsevišķus feletonus, kā arī laiku pa laikam materiālus par literāro dzīvi Latvijā. Žurnālā ievietotajos daiļdarbos gan satura, gan mākslinieciskā veidojuma ziņā saskatāma spēcīga Raiņa un Veidenbauma dzejas ietekme. Daudzi «Sociāldemokrātā» iespiestie darbi izplatījās tautā un 1905. g. revolūcijas laikā kļuva par masu dziesmām. Tādi bija dzejolis «Ar kaujas saucieniem uz lūpām» (autors J. Akuraters), «Pie ķeizara pils», «Kritušo varoņu piemiņai» un citi. Ļoti populāras strādnieku vidū kļuva arī mēnešrakstā publicētās starptautiskās strādnieku revolucionārās dziesmas «Varšavjanka», «Sarkanais karogs» un «Strādnieku maršs».

«Sociāldemokrātā» atrodami arī materiāli par «Pēterburgas Avīzēm» un jaunlatviešu kustības vadītājiem. Žurnāls asi vērsās pret A. Niedras un F. Veinberga opusiem rakstniecībā un žurnālistikā.

No krievu literatūras tulkojumiem «Sociāldemokrātā» jāatzīmē «Īsa Krievijas vēsture» (pēc M. Saltikova-Ščedrīna), raksts «Ļevs Tolstojs par krievu un japāņu karu» un vairāki feletoni.

«Sociāldemokrāts» līdz «Cīņas» iznākšanai bija pats nozīmīgākais Latvijas sociāldemokrātiskās preses izdevums. Tas ne tikai turpināja «Ausekļa» un «Latviešu Strādnieka» tradīcijas un darbu, bet vērsa to plašumā un dziļumā, daudz pamatīgāk un vispusīgāk izgaismojot sociālisma teorijas un prakses jautājumus, uzturot ciešākus sakarus ar Latvijas sociāldemokrātiskajām organizācijām un tieši veicinot Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas nodibināšanu. P. Stučkam bija pilnīga taisnība, norādot, ka «Sociāldemokrāts» un brošūru sērija «Sociāldemokrātu bibliotēka» kļuva par lielu organizatorisku spēku un par vienu no Latvijas Sociāldemokrātijas (vēlāk Komunistiskās partijas) pamatakmēņa licējiem.

Kopš 1902. g. «Sociāldemokrāta» redakcijai izdevās noorganizēt samērā plašu un labi nostādītu literatūras transportu uz Latviju. Berlīnē tajā laikā uzturējās enerģiski nelegālo sūtījumu organizatori — students A. Hazanovičs (Ābramiņš) un drēbnieks J. Freimanis (Onkulītis). Saņemtos žurnālus un brošūras tālāk nogādāja uz Tilzīti (tagadējā Čerņahovska), kur tos saņēma speciāli literatūras transporta jautājumu kārtošanai norīkoti revolucionāri — A. Buševics, T. Kalniņš (Misters) un citi.

Arī «Sociāldemokrāta» līdzstrādnieks F. Vesmanis vairākkārt brauca uz Tilzīti, Klaipeņu un Štetinu (tag. Ščecina), kur ar vācu biedru atbalstu organizēja nelegālo izdevumu ieviešanu Krievijā. Daudz šajā ziņā palīdzēja vācu sociāldemokrātijas pazīstamais literatūras transporta speciālists t. s. «sarkanais pastnieks», vēlāk Vācijas reihstāga deputāts J. Mottlers.

«Sociāldemokrāts» pārstāja iznākt 1905. g. septembrī, kad F. Roziņš un citi tā līdzstrādnieki atgriezās Latvijā.

«Cīņas» nodibināšana

Lai gan žurnāls «Sociāldemokrāts» un avīze «Iskra» bija samērā plaši izplatīti Latvijā un regulāri rakstīja par latviešu proletariāta revolucionāro cīņu, Baltijas latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku organizācijas darbam vēršoties plašumā, arvien vairāk bija izjūtama vajadzība pēc vietējā marksistiskā preses orgāna, pie tam, protams, tāda, kas iznāktu latviešu valodā.

Jau 1903. g. ziemā Rīgas sociāldemokrātu pulciņos tika dzīvi debatēts par sava laikraksta izdošanu un nolemts vākt ziedojumus avīzes fondam. Šīm vajadzībām bija iespējams izmantot BLSDSO nelegālo tipogrāfiju, kuru 1903. g. pavasarī bija iekārtojuši J. Treimanis un J. Luters (Bobis). 1904. g. sākumā BLSDSO izdevās paplašināt spiestuvi, apvienojot to ar Kurzemes sociāldemokrātu grupas pagrīdes tipogrāfiju.

LSDSP nelegālo spiestuvju pārzinis Piektā gada revolūcijas laikā J. Zirnītis (Arķivārs) «Cīņas» 100. numurā rakstīja:

«Drukātavai ierikoja plašu dzīvokli, iegādāja labu inventāru burtu likšanai, biedri fabrikā izgatavoja «Cīņai» puslapas formāta tērauda rāmi, labākus ruļļus u. c. piederumus. Nu drukātavā strādāja pastāvīgi 3 biedri. (...) Burtu bija daudz un dažādu, bet tik vienas sugas nebija, lai varētu salikt 4 «Cīņas» lapp. (...). Tā iznāca, ka katrs «Cīņas» numurs bija jādrukā 4 reizes. Kad pirmie «Cīņas» numuri tika drukāti tikai 3000 eksempl., tad šo eksemplāru skaitu varēja pie ļoti intensīva darba apmēram 3 dienās nodrukāt, — atskaitot salikšanu un ierikšanu.»

Kā dzima «Cīņas» pirmais numurs? Diemžēl vēsture par to ir atstājusi gaužām skopas ziņas. Visautoritatīvāko liecību šajā jautājumā sniedz J. Luters (Bobis), kas stāvēja kūmās pie laikraksta dzimšanas. Viņa atcerēs lasām:

«Tas, ja nemaldos, bija janvāra mēnesī 1904. gadā (...). Mēs jo nopietni gribējām ķerties pie avīzes drukāšanas. Ilgi prātojām, kā mūsu avīzi nosaukt. Līdz beigās nācām pie slēdziena saukt to par «Cīņu» ar moto — «Bez cīņas nav uzvaras». Ilgi spriedām par pirmo ievadrakstu: vai rakstīt par «Nost ar spicaušiem!» vai «Slēdzaties rindās!». Kad atkal bija noņemts dzīvoklis uz Ģertrūdes ielas (starp Aleksandra un Tērbatas ielām), tad b. Zars (J. Ozols — R. T.) manā klātbūtnē sēdās pie galda un uzrakstīja rakstiņu «Slēdzaties rindās!». Marta mēnesī 1904. g. tika izplatīts pirmais «Cīņas» numurs. Nu mums bija avīze un tipogrāfija. Nelaiķa cara žandarmi, kaklu lauздami, viņu meklēja, bet nevarēja atrast.»¹

Piebildīsim, ka tas viņiem pirmo reizi izdevās tikai 1905. g. decembrī. Tāda bija «Cīņas» pirmo veidotāju konspirācijas māka!

*Šurp strādnieki, lai pulkos stājas,
Nu lielā cīņa sāksies drīz.
Jau kaujas karogs plīvinājas,
Nu tauta sevi atpestis.*

¹ Jānis Luters-Bobis. Rakstu krāj. — R.: LVI, 1960. — 50.—52. lpp.

Visu sēmjū proletareeschi, saveenojatees!

Bej zīmas
un vīvaras!

Ци́на.

Matija 3 tap.

Latvijas Sociāldemokrātiskās Darbinieku Partijas izdevums.

№ 27.

12. Martis 1946.

3. gads.

«Cīņas» tituls

Ar šiem dedzīgajiem vārdiem gaitu sāka «Cīņa». Avīzes pirmais numurs — parastas grāmatas formātā, uz 10 lappusēm 1500 eksemplāru lielā metienā nāca klajā kā BLSDSO izdevums. Tajā ievietotajā rakstā «No redakcijas» bija norādīts, ka, strādnieku kustībai Latvijā paplašinoties, radusies vajadzība pēc vietēja sociāldemokrātiska laikraksta. Latviešu pilsoniskā prese.

«.. jau aizstāv arī tikai mūsu turīgo šķiru labumu, tā uzgavilē katrai valdības varmācībai un nepareizībai.» Turpretim «Cīņa», solīja tās izdevēji, «sargās strādnieku īstās intereses, apgaismo dzīvi no viņu stāvokļa, modinās snaudošos, iedrošinās bailīgos, sauks un pulcinās latviešu apzinīgo proletariātu uz cīņu un uzvaru!»

Konkretizējot avīzes platformu, redakcija norādīja, ka žurnāls «Sociāldemokrāts» arī turpmāk paliks BLSDSO mēnešraksts, kurā tiks ievietoti garāki raksti un apcerējumi. «Cīņa» turpretim aplūkos kārtējos dienas jautājumus, publicēs materiālus par revolucionāro kustību Latvijā un Krievijas sociāldemokrātisko partiju darbu. Redakcija aicināja lasītājus nākt tai palīgā

«.. jo tālu izplatīt mūsu izdevumu, iesūtīt ziņas un materiālus un iekustināt jautājumus, uz kādiem būtu vēlama drīza atbilde.»

«Cīņas» pirmajos divos numuros tika publicēts J. Ozola plašs raksts «Slēdzaties rindās!», kurā sīki bija aplūkoti vairāki svarīgi sociāldemokrātisko organizāciju darbības jautājumi. Apcerējumā bija uzsvērts, ka katrā uzņēmumā un Latvijas pagastā jānodibina sociāldemokrātu pulciņi, kuriem jāapvienojas stiprā partijā.

«It visur vajag rasties mūsu biedriem un piekritējiem, līdz reiz pār visu Baltiju šāks sociāldemokrātiskas cīņas vētra!»

Latviešu proletariātam jācīnās pret carismu kopā ar citu Krievijas tautu strādniekiem, un *«latviešu sociāldemokrātija šīnī cīņā nekādā ziņā nedrīkst ieņemt pēdējo vietu»*. J. Ozols paskaidroja, ka sociāldemokrātu cīņas galamērķis ir sociālistiskās iekārtas nodibināšana. Tā sasniegšanai kalpo gan nelegālā literatūra un mutiskā aģitācija, gan slepenas sapulces un atklātas uzstāšanās (streiki, demonstrācijas u. tml.). Viņš uzsvēra, — ar varmākām var sekmīgi cīnīties nevis atsevišķi cilvēki, bet «vienota, slepena, stipra organizācija». Rakstā bija detalizēti pastāstīts par konspirācijas svarīgo nozīmi un sociāldemokrātisko organizāciju struktūru, bija

akcentēta partijas disciplīnas loma. J. Ozola apcerējumam, var droši sacīt, bija programmatisks raksturs. It īpaši vēl tāpēc, ka tajā laikā Latvijas sociāldemokrātiskās organizācijas rosīgi gatavojās LSDSP I kongresam.

«Cīņas» 4. numurs, kas nāca klajā 1904. g. jūnijā, jau bija apzīmēts kā LSDSP izdevums. Tajā publicētajā LSDSP CK «Paziņojumā par kongresu» avīzes lasītāji tika īsi informēti par nule notikušo latviešu proletariāta partijas I kongresu un tā svarīgākajiem lēmumiem. Šajā dokumentā bija norādīts, ka viens no vissvarīgākajiem kongresa panākumiem, ko katrs biedrs apsveiks ar sevišķu prieku un gandarījumu, ir —

«. . . nu reiz piepildījās sen lolotā vēlēšanās: (. . .) visas pastāvošās Latvijas sociāldemokrātiskās organizācijas ir saslēgušās vienā nedalāmā un neskaldāmā Latviešu sociāldemokrātiskajā strādnieku partijā».

Savā ziņā unikāls ir 1904. g. jūlija «Cīņā» ievietotais plašais pārskats «Pirmais vispārējais Latviešu Sociāldemokrātiskās Strādnieku partijas kongress». Unikāls vispirms tāpēc, ka par sociāldemokrātisko organizāciju darbību Latvijā XX gadsimta pirmajos gados un LSDSP I kongresu arhīvu dokumentu tikpat kā nav.

Pārskatā bija apkopoti sīki dati par vietējo organizāciju darbu gadsimta sākumā, tie analizēti un vērtēti. «LSDSP,» bija uzsvērts šajā dokumentā,

«ir tagad jau spēks, kuru nevar vairs ne triekt, ne lauzt nekāda tumša vara.» LSDSP, lasām pārskatā, *«. . . klaji atzīst sevi par atsevišķu pulku visu zemju proletariāta armijā un ir dziļi pārliecināta, ka it īpaši cīņā par Krievijas patvaldības gāšanu un par brīvas valsts kārtības ieviešanu tā nestāv un nestāvēs pēdējā rindā un ka viņas dotiem triecieniem piekrītas svarīga loma kopējā atsvabināšanas cīņā».*

LSDSP I kongress apstiprināja «Cīņu» par partijas centrālo orgānu iekšzemē, bet žurnālu «Sociāldemokrāts» — par partijas orgānu ārzemēs. Žurnāla redaktoru F. Roziņu LSDSP CK 1904. g. augustā deleģēja uz Starptautisko socialistisko kongresu Amsterdamā. «Cīņā» publicētajā rakstā par šo kongresu bija norādīts, ka Amsterdamā LSDSP pirmo reizi «stājās pasaules proletariāta priekšā un atklāti ieņēma savu vietu atsvabināšanas cīņā».

Viena no centrālajām rubrikām «Cīņā» 1904. g. saucās «Vēstis iz Baltijas». Jau pirmajā numurā avīze ar prieku rakstīja:

«Ar neaptveramu varu iet uz priekšu revolucionārā kustība Baltijas provincēs un met arvien plašākus viļņus.»

Par to liecināja arī šajā rubrikā publicētās korespondences un informācijas, kas stāstīja par strauji augošo Latvijas pilsētu un lauku proletariāta kustību revolūcijas priekšvakarā. Tajās lasītāji tika informēti gan par streikiem un politiskajām demonstrācijām, gan par 1. Maija atzīmēšanu un revolucionāro lapiņu izdošanu un izplatīšanu. «Cīņa» rakstīja arī par revolucionāro kustību Latvijā dislocētajās karaspēka daļās un Rīgas Politehniskajā institūtā, vēstīja par revolucionāru arestiem un politieslodzīto likteni. Avīze regulāri stāstīja par Latvijas proletariāta ekonomisko un politisko stāvokli, par neapmierinošajiem darba apstākļiem rūpnīcās un fabrikās. Sākot ar 4. numuru, redakcija parasti šādus materiālus publicēja laikraksta pielikumā «Iz fabriku dzīves».

1904. g. pēdējos numuros «Cīņa» ievietoja pārskatus par plašajām politiskajām demonstrācijām Rīgā. Avīze ne tikai sīki aprakstīja šos notikumus, bet vienlaikus arī pamatoti secināja, ka

«. . . decembra demonstrācijas pie Rīgas fabrikām deva gaišu liecību, cik plaša un stipra tikusi revolucionārā kustība Rīgā. Vairs nav jābaidās par to, ka, uz ielu izejot, mēs paliksim neliels varonīgo pulciņš. (..) Ja tagad paceļam sociāldemokrātu sarkano karogu, tad ap to steidz bariem stāt proletārieši no visām fabrikām un darbnīcām.»

1904. g. nogales demonstrācijas, kuru pieredzi «Cīņa» darīja zināmu sa-
viem lasītājiem, bija īsts Latvijas proletariāta ģenerālmēģinājums, ejot
pretim revolūcijai.

«Vēstis no Krievijas» — tā saucās «Cīņas» rubrika, kurā redakcija
ievietoja materiālus par revolucionāro kustību citos valsts novados. Šīs
publikācijas saturs bija līdzīgs nule aplūkotās rubrikas «Vēstis no
Baltijas» materiāliem. Taču tās parasti informēja par dažādām revolucio-
nārām akcijām Pēterburgas un Maskavas mērogā vai atsevišķās gubernās
un reģionos — Somijā, Polijā, Kaukāzā u. c. Tādējādi avīze darīja svē-
tīgu darbu, iepazīstinot savus lasītājus ar citu Krievijas tautu cīņu pret
patvaldību.

Gan rubrikā «Vēstis no Krievijas», gan īpašā nodaļā «Karš» laikraksts
daudz uzmanības veltīja krievu-japāņu karam. Tas izskaidroja šā kara ne-
taisnīgo raksturu un aicināja cīņā pret carismu. «Cīņa» aizstāvēja lozungu
par savas zemes valdības sakāvi imperiālistiskajā karā un stāstīja par
Krievijas proletariāta uzstāšanos pret šo tautu slaktiņu. Pats karš, rak-
stīja avīze jau savā pirmajā numurā,

*«. . . vēl revolūciju neizcels, bet tas lieliski vājinās valsts varu un stip-
rumu; nāks redzama valdības iekšējā un ārējā nespēcība un, satriekta
no Ritāzijas kara, tā vairs ilgi nespēs pretim turēties apzinīgā, orga-
nizētā Krievijas proletariāta uzbrukumiem. Japānas karš paātrina ne-
novēršamu krīzi Krievijā un dzen cara valdību bezdibenim tuvāk.»*

Laikraksts norādīja, ka šis karš veido patvaldības iekšējā ienaidnieka
armiju. Organizētajam proletariātam šīs armijas cīnītāji jāpulcē un jāap-
vieno ar sociāldemokrātijas sarkano karogu, nepieļaujot neorganizētus
dumpjus un sagatavojot masas revolūcijai. 1904. g. oktobrī «Cīņa» publi-
cēja plašu ievadrakstu «Karš un revolūcija», kurā no jauna bija uzsvērts,
ka patvaldība nevar Krieviju atjaunot. To var izdarīt vienīgi tauta pati.

*«Un tikai revolūcija var iekustināt uz darbību snaudošos tautas spēkus.
Revolūcija (..) sagraus mežonisko krievu patvaldību un glābs tautu no
galējā posta.»*

Tādējādi avīze prasmīgi izmantoja arī krievu-japāņu karu, lai gatavotu
savus lasītājus priekšā stāvošajai divkaujai ar carismu.

«Cīņa» apgaismoja arī strādnieku kustību un sociāldemokrātisko par-
tiju darbību Rietumeiropā. Bez jau minētā raksta par II Internacionāles
Amsterdamas kongresu avīze 1904. g. publicēja pārskatu par 1. Maija
svētku atzīmēšanu Vācijā, Austrijā, Zviedrijā u. c. valstīs, kā arī 1904. g.
septembrī rakstu «Itālijas ģenerālstreiks». Šajā materiālā bija atzīmēts,
ka itāļu proletariāta akcija stāsta par «cīņu un atkal cīņu!».

1904. gadā Krievijas revolucionāro preses izdevumu pulkā stājās
«Cīņa» — pirmā marksistiskā avīze Latvijā. Ar pirmajām revolucionāra-
jām lapiņām sākot un ar «Cīņu» beidzot, Latvijas marksistiskā prese
XIX gs. beigās un XX gs. sākumā pildīja vienu galveno uzdevumu —
palīdzēt pilsētu un lauku proletariātam gatavoties pirmajai tautas revo-
lūcijai.

Latvijas sociāldemokrātiskās preses attīstības agrīnajā posmā izauga pirmie latviešu marksistiskie publicisti — P. Stučka, F. Roziņš, J. Jansons-Brauns, P. Dauge, J. Ozols u. c., kuru talants uzplauka Piektā gada revolūcijas laikā, kad viņi, reizēm arī paklupdami, izveidoja jaunu publicistu skolu Latvijā. Jau XX gadsimta pirmajos gados latviešu sociāldemokrāti uzkrāja pieredzi nelegālo spiestuvju organizēšanā, prasmi, kas lieti nodevēja 1905. gada revolūcijas laikā, kad strauji pieauga proletariāta partijas izdevumu skaits Latvijā. LSDSP Centrālā Komiteja paziņojumā «Cīņas» veicinātājiem un lasītājiem», kas bija ievietots laikraksta 1904. g. pēdējā — 9. — numurā, pateikdamās visiem izdevuma atbalstītājiem, norādīja, ka Centrālajai Komitejai ar sevišķu atzinību jāmin visu «Cīņas» tipogrāfijas darbinieku pūliņi, jo

«.. tik caur viņu pašreizdzīgo upuru pilno darbību partija iespēja te, iekšzemēs, kur no žandarmiem un spiegiem visas malas nūdz, izdot strādnieku cīņai tik nepieciešamo vietējo laikrakstu».

Šajā pašā dokumentā LSDSP CK deklarēja, ka laikraksts «Cīņa» turpinās savu brīvo, drošo gaitu arī nākamajā gadā,

«.. apgaismodams sociāldemokrātisko centienu virzienu un cīņas līdzekļus, sniegdams pareizas, nesagrozītas ziņas par revolucionārās kustības panākumiem Krievijā un Polijā, modinādams un saukdams uz cīņu latviešu darba ļaudis tuvu un tālu».

VI. 1905. GADA REVOLŪCIJAS LAIKA PERIODISKIE IZDEVUMI

GALVENĀS SABIEDRISKĀS PAMATLĪNIJAS 1905. GADA REVOLŪCIJAS LAIKĀ

Vēsturnieki skaita 1905. g. revolūcijas periodu, sākot ar 1905. gadu un beidzot ar 1907. gadu. Pēc tam seko Štolipina reakcija. Ja gribam šo revolūcijas periodu precizēt, tad revolūcijas posms īstenībā nebeidzas ar valsts apvērsumu 1907. gada 3. jūnijā, kad ministru prezidents P. Stolipins padzina otro Valsts domi un izdeva jaunu vēlēšanu likumu, ar kuru domē realizē muižniecisku un buržuāzijas dominējošo sastāvu. Šajā nodaļā iekļaujas periodiskie izdevumi, kas sāka iznākt revolūcijas laikā, neatkarīgi no tā, cik ilgi šie izdevumi pastāvēja.

1905. gada revolūcija Latvijā iet Krievijas notikumu pirmajās rindās. Revolūcija dalās divos atšķirīgos posmos — revolūcijas uzplūdus un atplūdus. Uzplūdu posms ir 1905. gads, kad strādnieki izveidoja kaujas dražības un cīņā guva panākumus. Zemnieki asi vērsās pret muižniekiem, sākās muižu dedzināšana. Šajā posmā Latvijā nodedzinātas 400 muižas. Pa visu Latviju vēlās streiku vilnis, kas pārauga ģenerālstreikā. Muižnieki bēga uz ārzemēm. Kaujas kampaņas vadīja revolucionārie sociāldemokrāti, «Cīņa» un citi partijai tuvu stāvošie revolucionārie izdevumi. Pilsoniskie preses izdevumi, kaut arī neiesaistās revolucionārā kustībā, sāk ievietot plašus rakstus par baronu briesmu darbiem, ģenerālstreikiem un citiem revolūcijas notikumiem. Rezultātā slēdz tādus izdevumus kā «Baltijas Vēstnesis» un «Balss». Preses novadā revolucionāram noskaņojumam stājas pretī tikai pats reakcionārākais izdevums — Fr. Veinberga «Rīgas Avīzes», kas apsveic soda ekspedīcijas ierašanos Latvijā.

Revolucionārais noskaņojums aizrauj arī sīkburžuāziskās masas, vairāki jaunie rakstnieki sāk iet līdzgaitā revolūcijai un publicē progresīvus darbus.

Revolūcijas nobaidīts, cars 1905. gada 17. oktobrī publicē manifestu, ar kuru apsola personības neaizskaramību, biedrošanās tiesības, preses brīvību u. c. Latviešu buržuāzija un daļa sīkburžuāzijas, neizpradzama cara viltus manevrus, priekšlaikus sajūsminājās par solītām brīvībām un, naivi ticot pirmās Valsts domes vēlēšanām, cerēja, ka Krievija realizēs demokrātiju. Ar tādu naivu ticību bija pilna visa buržuāziskā un sīkburžuāziskā prese.

Kad, pamatojoties uz manifestu, koncesiju sistēmas vietā ieviesa reģistrācijas sistēmu un pirmspiespiešanas cenzūras vietā pēciespiešanas cenzūru, tad sākās gaviļes par preses brīvību. Cits pēc cita dzima jauni izdevumi. Vēl neaptvēra, ka šī preses brīvība ir tikai fikcija un sāksies īsts preses terors.

Tomēr šie preses izdošanas pārkārtojumi pavēra iespējas kaut vai īslaicīgi parādīties tādiem izdevumiem, kuriem pirms tam koncesiju dabūt nebija iespējams. Arī revolucionārai presei radās iespējas pieteikt savus izdevumus, neraugoties uz to, ka ātri vienu pēc otra slēdza. Šo iemeslu dēļ 1905. gada revolūcijas laikā periodisko izdevumu klāsts bija ļoti bagāts, dažāds un pretrunīgs.

Jau 1905. gada beigās sākās carisma pretuzbrukums revolūcijai. Nežēlīgi trakoja muižnieku paš aizsardzības vienības, žandarmērija un soda ekspedīcijas, kā arī milzīgās dragūnu bandas. Cilvēkus šāva, kāra bez tiesas izmeklēšanas. Simtiem zemnieku māju nodedzināja. Kad Valsts dome protestu rezultātā varmācīgo bezizmeklēšanas slepkavību nomainīja ar lauku kara tiesām, tās likuma vārdā slepkavoja ne mazāk. Tūkstošiem cilvēku aizsūtīja katorgā. Sākās revolūcijas atplūdi.

1906. g. Valsts domi drīz padzina. Padzina arī otro Domi 1907. gada 3. jūnijā. Soda ekspedīcijas un reakcijas uzbrukumus revolūcijā vadīja Ministru Padomes priekšsēdētājs P. Stolipins. Zvērīgo Stolipina reakciju pārtrauca 1911. gads, kad esers Bogrovs Stolipinu nogalināja.

Terora apstākļos periodisko izdevumu gaita neapstājās, bet turpinājās un pieņēmas plašumā.

1905. gada revolūcija stimulēja un diferencēja latviešu žurnālistikas attīstību Vidzemē un Kurzemē. Pavisam cits raksturs bija žurnālistikas attīstībai Latgalē.

LATGALIEŠU PERIODIKA

Līdz 1904. gadam latviešu žurnālistika ir nogājusi tālu attīstības un formēšanās ceļu, tikai bez Latgales žurnālistikas līdzdalības, jo tāda līdz 1905. gada revolūcijai tikpat kā nepastāvēja. Vispār Latgales ekonomiskā un kultūras attīstība, salīdzinot ar Vidzemi un Kurzemi, stipri aizkavējas īpašu vēsturisku apstākļu dēļ.

Livonijas un pēc tam poļu feodālās kundzības laikā (14.—16. gs.) Latgale administratīvi bija saistīta ar Vidzemi. Polijas un Zviedrijas karam beidzoties, Altmarkas pamiera (1629. gadā) rezultātā izveidojās zviedru Vidzeme un poļu Vidzeme jeb Inflantija. (Vēlāk ieguva apzīmējumu — Latgale.) Pēc Polijas pirmās sadalīšanas (1772. g.) Latgali iekļāva Krievijā — Vitebskas guberņā, tikai 1919. gadā Latgali apvienoja ar abiem pārējiem Latvijas novadiem — Kurzemi un Vidzemi.

Latgales saimniecisko un kultūras attīstību bremsēja dažādi apstākļi, pirmkārt, jau tas, ka Latgalē dzimtbūšanas iekārtu atcēla turpat pusgadsimtu vēlāk nekā Kurzemē un Vidzemē, tikai 1861. gadā reizē ar dzimtbūšanas atcelšanu visā Krievijā. Otrkārt, Kurzemē un Vidzemē nostiprinājās luterānisms, kas noteica, ka dievkalpošanas ceremonijai jānotiek latviešu valodā, un tas veicināja lasīt un rakstīt prasības un arī pirmmācību skolu rašanos. Latgalē dominējošā konfesija palika katoļticība, un katoļu baznīcas dievkalpojumi joprojām norisa latīņu valodā.

Sevišķi sarežģītu ceļu nācās noiet drukātam vārdam. Pēc Latgales pievienošanas Vitebskas guberņai latgaliešu valodā (Augšzemes izloksnē) rakstus sāka iespiest poļu rakstu zīmēm. Sakarā ar poļu sacelšanos 1865. gadā Viļņas ģenerālgubernators aizliedza drukāt un izplatīt latgaliešu rakstus ar latīņu burtiem, jebkuru tekstu drīkstēja iespiest tikai ar krievu burtiem. Tikai 1904. gadā atcēla aizliegumu iespiest latgaliešu rakstus (Augšzemes izloksnē) latīņu burtiem. Pēc koncesijas sistēmas atcelšanas



Laikraksta «Gaisma» titullapa

1905. gada oktobrī radās iespēja izdot periodiskus izdevumus arī latgaliešu valodā. Latgales nosaukums radās 20. gs. sākumā, to radīja Latgales kultūras darbinieki, ņemot par pamatu seno hroniku vārdus — krievu hronikas forma Lotigola, poļu hronikas — Lotihola, Indriķa hronikas — Lethigallia. F. Kemps šo vārdu pirmo reizi lietoja 1900 g., izdodot pastkartes ar uzrakstu «Латгалия». Tomēr oficiālos dokumentos Krievijas valdība Latgales nosaukumu nelietoja, bet tā vietā joprojām figurēja «Inflantija».

Pirmo avīzi latgaliešu valodā noorganizēja Pēterburgā dzīvojošie Latgales studenti, to nosaucot «Gaisma».

«Gaisma»
(1905—1906)

«Gaisma» iznāca reizi nedēļā Pēterburgā. Redaktors un izdevējs Francis Kemps. 1905. gadā iznāca 2 numuri (pirmais numurs 27. novembrī), 1906. gadā — 26 numuri, pavisam 28 numuri.

Francis Kemps (1876—1952) dzimis Makašānu pagastā, Sprūževā. Beidzis ģimnāziju Pēterburgā, iestājās katoļu garīgā seminārā, no kura drīz izstājās. 1902. gadā sāka mācīties Pēterburgas civilinženieru institūtā, kuru beidza kā inženieris arhitekts. Francis Kemps bija viens no nozīmīgākiem latgaliešu žurnālistiem. Rakstījis arī stāstus un dzejoļus. Pirms «Gaismas» izdošanas F. Kemps Pēterburgā nodibināja nelegālu jaunatnes pulciņu «Gunkurs», kas 1903. gadā izdeva nelegālu hektografētu žurnālu «Zvaigzne», tam iznāca 2 numuri. 1905. gadā sāka izdot kalendāru «Daugava», kas pastāvēja 10 gadus.

Pirmo latgaliešu valodā izdoto avīzi «Gaisma» galvenokārt pierakstīja pats redaktors F. Kemps. Laikrakstā ievietoja ziņojumus par agrāro stāvokli Latgalē, pievēršot īpašu uzmanību sīkzemniekiem, apkaroja tumsonību, centās izglītēt novadniekus. Runājot par nemieriem Vidzemē un Kurzemē, F. Kemps vainoja sociālistus. Laikrakstā «Gaisma» katrā numurā zemsvitras literārs pielikums, kurā publicēti: Raiņa epigrama, Apsišu Jēkaba stāsts «Krogū» (saprotams, izloksnē), no pašu autoriem — Ilzes humoreska «Smikla nūtikumi», stāsts «Komturs Rodrigs», ko sarakstījis Konstance Kempa ar pseidonīmu *Skaidrite*, u. c.

Avīze ziņoja par monarhistiskas savienības «17. oktobra savienība» nodibināšanu (kas grib izbēgt no pipkas, tas lai stājas savienībā). Ziņās, ko Latgales avīze dēvē par ziņām no dzimtenes, rakstīts par Latgali, bet ziņas no Vidzemes un Kurzemes nosauktas par ziņām no Baltijas Latvijas.



Francis Kemps

Kaut arī Kempa laikraksts nevar lepoties ar pasvītrotu progresivitāti, tomēr Latgales baznīckungi aicināja to boikotēt un no kanceles nosodīja Kempa avīzi. Boikota rezultātā avīze vairs nevarēja iznākt. Baznīckungi jau priekšlaikus paziņoja, ka Kemps ielikts cietumā un laikraksts slēgts. Pārtraucot avīzes izdošanu, F. Kemps paziņo istos apstākļus:

*«Bet dzejwe parodis ku cytu. Tymso zemniku tauta napaspēja sa-
prast, kas daros; nusabejdama nu tom brismem, kuru pateisībā nimos
nabeja, atsaswide nu «Gaismas» un beidūs jū rūkā jemt, kai nūlūditu
litu...»*

1906. gada 15. jūnijā iznāca avīzes tā gada pēdējais — 26. numurs.

Pēc laikraksta «Gaisma» apstāšanās F. Kemps tomēr vēl nepadevās un 1908. gadā mēģināja nodibināt pirmo latgaliešu literāri sabiedrisko žurnālu. Tas saucas «Austra». Tika formulēti arī jaunā žurnāla uzdevumi: vispusīgi rakstīt par mākslu, literatūru, zinātņi un sabiedrisko dzīvi. Taču baznīckungi F. Kempu nebija izlaiduši no acīm un jau organizēšanas stadijā sāka vērsties pret žurnālu, tādēļ F. Kempam izdevās izdot tikai vienu žurnāla numuru, kuru pats arī pierakstīja. Plašie plāni tā arī palika ne-realizēti.

«Sākla»

(1906)

Latviešu katoļu avīze. Tā iznāca Pēterburgā neregulāri. Pavisam izdoti 10 numuri. Redaktors izdevējs Nikodēms Rancāns.

Nikodēms Rancāns (1870—1933) dzimis Nautrēnu Miglinikos. Beidzis katoļu garīgo semināru un akadēmiju Pēterburgā, kļuvis par vienu no katoļu vadošajiem garīdzniekiem Latvijā, iegūstot titulu «pāvesta monsinjors». Paralēli garīdznieka darbībai pievērsa vērību lauksaimniecībai («Teirumu apstrodošana» u. c.), bez tam plaši izvērta organizatorisko darbību, nodibinot vairākas skolas un citas iestādes. Nodarbojies arī ar publicistiku un literatūru. Darbības pamatlinija ortodoksāla. Nav izslēgts, ka viņš piedalījies akcijā pret F. Kempa avīzi «Gaisma».

Sākot Pēterburgā izdotās avīzes «Sākla» gaitas, N. Rancāns solās pievērsties agrārjautājumiem, taču visos 10 numuros galveno vietu aizņem reliģiski un tikumiski audzinoši raksti. Šai tematikā viņa galvenais līdzstrādnieks ir Kazimirs Skrinda. N. Rancāns ar lielu pārākuma apziņu un it kā ar ironisku smīnu vērsas pret citiem baznīckungiem, kas ir viņa pretinieki. Nekādus īpašus humora augstumus N. Rancāns nesasniedz, kaut gan viņu dēvēja par asprātīgu žurnālistu. Savā pārākuma tonī avīzē «Sākla» viņš vērsas pret otru latgaliešu laikrakstu «Auseklis», ko vada baznīckungs F. Trasuns. «Sāklas» 6. numurā ievietots tēlojums par divām māsām un brālīti (domāti «Gaisma», «Sākla» un «Auseklis»). Nabaga brālītis staigājot kājām no Vitebskas guberņas uz Pēterburgu un atpakaļ, apvainojoši ironizēts par to, ka «brālītis» ir nabags.

Savdabīgas attiecības N. Rancānam ir latgaliešu valodas jautājumā, viņš pārmet «Auseklim» par daudzu vārdu nepareizu lietošanu. Raksturīgi vēl tas, ka «Sāklā» valoda ir atšķirīga no pārējiem latgaliešu izdevumiem, tiem, kas nav pie tās pieraduši, grūti saprast. Iespējams, ka N. Rancāns valodas īpatnības izprata dziļāk. Avīzes desmit numuri Latgales avīzniecībā nozīmīgi vietu neieņēma.

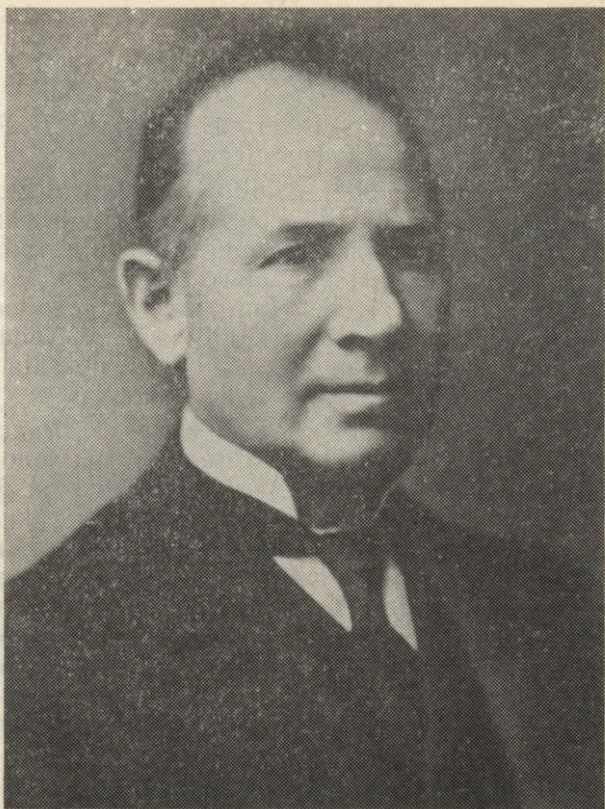
«Auseklis»

(1906—1907)

Sabiedriski politisks laikraksts. Iznāca Pēterburgā, reizi nedēļā. Izdevējs un faktiskais redaktors Francis Trasuns. Atbildīgais redaktors piešķirts brālis Ignats Trasuns.

F. Trasuns (1864—1926) dzimis Sakstagala ciemā. Pēc Jelgavas ģimnāzijas pabeidz Pēterburgas garīgo semināru un akadēmiju. Par aktīvu darbību Latgalē cariskā patvaldība viņu 1896. gadā izsūta trimdā uz Vladimīru. Pēc atgriešanās no trimdas 1900. gadā F. Trasuns sāk izdot «Katoļu Daugavas kalendāru». Atšķirībā no citiem Latgales reliģiskiem darbiniekiem F. Trasuns aicināja iet kopā ar pārējiem latviešu novadiem un uzņemt tuvākus sakarus ar Rīgas Latviešu biedrību. Paralēli garīdznieka darbam aktīvi nodarbojas ar literatūru un žurnālistiku. Pazīstams kā fabulists.

Laikraksts «Auseklis» galveno vērību pievērsa agrāriem jautājumiem gan vispār Krievijā, bet īpaši Latgalē. Redzamu vietu ieņēma F. Trasuna politiska satura raksti. Daudz uzmanības veltīts Latgales sabiedrisko darbinieku un baznīckungu savstarpējām ķildām. Asas domstarpības iznāk



Francis Trasuns

ar «Sāklas» redaktoru N. Rancānu, kurš savā avīzē apvainojoši ironizē par «Ausekli». Pret to F. Trasuns atbild:

«Atuidams «Sāklas» darbošanas pret mani par vysaugstokā mārā napiklojīgu, neparlamentarīsku un nataisnu, kur par mani ir izsludynojuse sovā 6. num. teirus malus un nu objektīvas lītas porspriešonas ir porgojuse uz gluži privotom darišanom: un nagribēdams storp latvīšim set ļaunošanu un nasaticibu — uz prikšu es atsasoku nu kotras polemīkas ar «Sāklu».

Bz. F. Trasuns.»

Jāpiezīmē, ka F. Trasuns latgaliešus dēvē par — «mēs, vitebskieši». Avīzē ir zemsvītras literārais pielikums, kurā no Baltijas latviešu rakstniekiem ievietoti K. Skalbes dzejoļi latgaliešu valodā, bez tam lielu daļu literārā pielikuma aizņem stāsts «Irēna», ko tulkojis pats F. Trasuns, neuzrādot autoru.

1907. gada 20. septembrī ziņots, ka avīze vairs neiznāks, jo:

«...mysu kasa beja tukša pošā isokumā, tukša palyka arī leidz golam.»

Avīzes 35. numurs bija pēdējais, «Ausekļa» vietā abonentiem piesūtīja Jelgavā iznākošo žurnālu «Zemkopis», kurā līdz 1908. gada jūlijam nodaļu «Ziņas no Latgales» iespieda latgaliešu valodā.



Kazimirs Skrinda

«Dryva»

(1908—1917)

Sabiedriski politisks un reliģisks laikraksts. Iznāca Pēterburgā. Pirmais latgaliešu izdevums, kas pastāvēja vairāk nekā 9 gadus. Līdz 1909. gada 1. janvārim iznāca reizi mēnesī, līdz 1910. gada 5. janvārim — divas reizes mēnesī, ar 1913. gadu — reizi nedēļā. Pirmā pasaules kara laikā — kara cenzūras atļauja, tomēr saņem arī dažus cenzūras sodus. Avīzes izdevējs un redaktors katoļu mācītājs Kazimirs Skrinda (1875—1919). Laikrakstā darbojas daudzi tā laika Latgales literāti un žurnālisti: O. Skrinda (Leidumnīks), O. Laizāns (Mateiss Olūtiņš), J. Pabērzs, F. Trasuns, S. Cunsķis, J. Kīndzuļs, A. Laurinovičs u. c.

Klerikāli nacionālistisks laikraksts. Avīzes specifiku labi raksturo tas, ka to izplata baznīckungi, šis izdevums tiek uzskatīts tikpat kā par Latgales katoļu baznīcas oficiozu. Pirmā pasaules kara laikā laikrakstam nereti monarhistisks raksturs, apkaro kreisākus novirzienus Latgales sabiedriskajā dzīvē. Padomju varas laikā 1917. gadā laikraksts neiznāk, bet ķeizarkārās Vācijas karaspēka okupācijas laikā 1918. gadā tas atjaunojas Rēzeknē ar nosaukumu — «Jaunā Dryva», kam iznāca 36 numuri. Avīzei daudz pielikumu gan reliģiska, gan saimnieciska rakstura. Kara laikā pielikumos tiek izdotas ģeogrāfijas kartes.

«Jaunas Zinias»

(1912—1914)

Nedēļas laikraksts. Izdots Pēterburgā. 1912. gadā un no 1914. gada jūnija iznāca divas reizes mēnesī. Redaktors un izdevējs V. Krops. Ar 1913. gada 18. numuru redaktors V. Rubulis, ar 1914. gada 77. numuru — P. Laizāns. Redakcijas darbā piedalījās arī pirmās latgaliešu avīzes dibinātājs un redaktors F. Kemps, tas vien jau liecina, ka avīze neies pa galēji klerikālu ceļu.

Līdz pat 1912. gadam latgaliešu žurnālistikā valda katoļu baznīcas gars. Taču daļa Latgales jaunatnes negribēja iet pa šauru dogmās ieslēgto ceļu. Lai radītu periodisko izdevumu, kas ne vien pauž brīvākas domas, bet pat ir spējīga sākt cīņu ar katoļu baznīcas klerikālismu, tam nolūkam radās šī jaunā avīze. No baznīckungu izdevumiem, īpaši no «Dryvas», atkrita progresīvākie Latgales literāti. Līdzstrādnieku skaits šai avīzei bija lielāks nekā visiem iepriekšējiem izdevumiem. Starp līdzstrādniekiem minami rakstniece un dzejniece Konstance Kempa (Rauduļa meita u. c.), Al. Trasuns, P. Laizāns, G. Mukts-Kveders, J. Pabērzs u. c.

Avīze ieguva Latgalē lielu popularitāti, un baznīckungu cīņa pret šo laikrakstu rezultātus nedeķa. Bez galēja klerikālisma apkarozošiem rakstiem avīze vērsās arī pret iedzīvotāju sadzīves tumsonību, iztīrāja agrārus jautājumus. No radikāli kreisām domām atturējās un palika liberālās buržuāzijas pozīcijās.

Kā redzams, pieminētie periodiskie izdevumi šajā laikā iznāca Pēterburgā. Tam ir vairāki iemesli. Vispirms Pēterburgā jau ilgāku laiku bija izveidojies katoļu centrs, tika organizēta «Pēterbugas latviešu muzykala bīdriba». Tehniskas iespējas organizēt un iespiest avīzi toreizējos Latgales apstākļos bija samērā grūti, sākumā nebija pat spiestuves ar latīņu burtiem. Muižnieki un valdošā sabiedrības daļa, kura orientējās uz Poliju, lika šķēršļus jebkuram nacionālās kustības pasākumam. Arī cariskā patvaldība necentās atbalstīt latgaliešu kultūras un sabiedriskus pasākumus, drīzāk gan bremzēja tos. Bez tam Pēterburgas izveidošanos par Latgales kultūras darbinieku centru vēl veicināja tas, ka no Rēzeknes uz Pēterburgu bija vieglāk nokļūt nekā uz Rīgu, jo gar Rēzekni gāja tiešais ekspresis Varšava—Pēterburga.

HUMORISTISKI SATĪRISKIE IZDEVUMI

Latviešu literatūra no laika gala saistīta ar humoru un satīru, satīriskā dzīves uztvere latviešu tautai palīdzēja izturēt nežēlības pilnos muižas klaušu ceļus. Vācu mācītāji agri izprata latviešu tautas tieksmi uz humoru un satīru, no satīras viņi baidījās un to centās aizstāt ar labvēlīgu humoru. Jau pirmajos periodiskajos izdevumos — «Latviešu Avīzēs» un «Mājas Viesī» — publicēja no vācu materiāliem aizgūtas anekdotes un dažādus joku stāstiņus. Satīra kā sabiedriska cīņas līdzeklis periodiskā presē pirmo reizi sastopama jaunlatviešu «Pēterburgas Avīžu» pielikumos «Dzirkstele» un «Zobugals». Par satīrisko žurnāla izdošanu koncesiju sistēmas laikā nebija ko domāt. Stāvoklis radikāli izmainījās pēc koncesiju sistēmas un iepriekšējās cenzūras atcelšanas. Reģistrēt izdevumu varēja bez kādiem šķēršļiem, cits jautājums, cik ilgi tas pastāvēja. 1905. un 1906. gadā sāka iznākt latviešu humoristiski satīriskie periodiskie izdevumi, pirmais no tiem ir «Vārdotājs».

«Vārdotājs»

(1906—1907)

Politisks, humoristiski satīrisks ilustrēts žurnāls. Iznāca 2 reizes mēnesī, ar 1906. gada 11. numuru — reizi nedēļā. Redaktors un izdevējs A. Kukurs.

Alfreds Kukurs (1879—1942) dzimis Limbažos, mācījies Limbažu Katrīnas skolā. 1892. g. pārceļas uz Rīgu. Strādā par izsūtāmo zēnu, fabrikas strādnieku, kolportieri. 1904. g. atver grāmatu veikalu Vecmīlgrāvī. A. Kukurs pievēršas humoristisko izdevumu izdošanai, mēģinājies arī rakstniecībā.

«Vārdotājā» daudz satīrisku tēlojumu, anekdošu un satīrisku dzejoļu par revolūcijas apstākļos laikmetīgām tēmām. Piemēram, dzejolis «Romance»:

*Vēlu, vēlu vakarā,
Gordovoju vadībā,
Pristavs ļaudis kratīt iet —
Brīvus pilsoņus ņem ciet.*
— — —

Tādā pašā garā nakts notikumus redz mēness:

*Huligāni.
Štiki, melnā sotņa.
Kauja.
Sāvienī...
Pristavi un gordovoji.
Kazāki.
Dragūņi un ofiieri.
Sāvienī — — —
Vaidi un asinis,
Tad atkal klusu...
Huligāni...*

Satīras vēršas arī pret vācu avīzi «Düna-Zeitung» un pārējām. Kā vietējie satīras «varoņi» pirmā vietā izvirzās Andrievs Niedra un Fricis Veinbergs.

Pēc «Vārdotāja» redakcijas domām, ne viss ir kārtībā arī Rīgas Latviešu biedrībā. Ironizē arī par redaktora mācītāja J. Rozēna straujo uzskatu maiņu atkarībā no apstākļiem un cenšanos piemēroties:

«Laika Zīmes

(Vērā liekami notikumi iz latviešu jaunākās vēstures)

Juris Rozēns, parādidamies uz skatuves (garīdznieka maskā: melnu talaru pār resnu vēderu un «mēnesi» uz pakauša) runā: «Tauta! Ar tevi runā baznīcas vēstnesis... Krit ceļos, pielūdz to Kungu un dod godu kungiem, tad tev būs tukšs vēders šeit laicīgi, bet ligsmība tur mūžīgi!»

Drusciņ vēlāk, t. i., 1904. gadā, «Belevue» viesnīcas piektajā stāvā, no kurienes viņš «apskata» to bēdu ieleju, runā šādi:

«. . kas iemeta smirdošu «bumbu» Veinberga kantorī? — Vaj tie bija latvieši? — Nē, latvieši, šī pazemīgā tauta, šī kailā tauta to nedarīja. Par ko latvietis būtu pircis «bumbu»? — Nē, tā ir angļu nauda!...

Visas bumbas, viss sociālisms ir par angļu naudu...» Tā paša gada beigās: «Vaj es teicu, ka latviešu sociālisms ir par angļu naudu pirktš? Vaj es teicu, ka Veinbergam taisnība? Kas redzēja, ka es ar Veinbergi bučojos un andelējos ar «vietām» māmuļā? — «Tik tiešām es šo Je... pardon! — Veinbergi nepazīstu!» 1905. gada sākumā: «Brāliši, pavasars klāt!... Nu tik rausim vajā radikālismu... Savā avizē neuzņemšu nevienu raksta galiņu, kurā nebūtu «sociāla ideja» iekšā» (...). Ap gada beigām: «Lamājos ar vāciešiem, lamājos ar mācītājiem, biju pie gubernatora... tauta, vai tu neredzi, kā es pūlos tevis dēļ?... Apžēlojies, tauta, es atdodu visu priekš tevis un no tevis neprasu neko vairāk, tik tiešām, ka nekad neesmu vairāk prasījis, ka tik to vienu upuri: paraksti uz nākamo 1906. gadu manu uvizi. Ja tu savā laikā neparakstījis «Baznīcas Vēstnesi» un «Jaunības Draugu», tad izlidzini savu pārkāpumu tagad.»

Līdzīgā kārtā tiek minēts arī V. Olavs-Plute.

Bez dažām asām politiskām satīrām vairumā literārais materiāls iztirzā sadzīves tematiku.

Līdzstrādnieku skaits «Vārdotājā» jau no paša sākuma nav sevišķi liels: Apsesdēls, Līvu Jurka, Skuju Frīdis, Vēsmiņu Kārlis u. c. Tamdēļ A. Kukuram žurnālu nākas pierakstīt galvenokārt pašam, bet tas nenāk viegli, tāpēc aizgūst materiālus no krievu izdevumiem. Vispār literārais materiāls no mākslinieciskā viedokļa nav vērtējams sevišķi augstu. Tas pats sakāms par ilustrācijām.

1907. gadā «Vārdotāja» pirmais numurs ir arī pēdējais. Iemesli, kāpēc žurnāls izbeidz savas gaitas, pateikti nākošajā A. Kukura izdotajā humoristiski satīriskajā izdevumā «Šalkas».

«Šalkas»

(1907)

Politiski, humoristiski satīrisks žurnāls, iznāca reizi nedēļā Rīgā. Redaktors un izdevējs F. Dambergs. Faktiskais redaktors un izdevējs A. Kukurs.

Žurnāla pirmajā numurā par «Vārdotāja» slēgšanu teikts, ka «Vārdotāja» redaktors A. Kukurs apvainots un tiesāts Pēterburgas tiesu palātā par materiāliem «Grūti līdzēties», «Vārdotāja Jāņu dziesmas» un «Ko Baltijas vācieši mums ir ņēmuši un ko ir devuši?».

«Par Jāņu dziesmu un «Grūti izlidzēties» Kukuru attaisnoja, bet par vāciešu «došanu un ņemšanu» piesprieda divus mēnešus cietuma un «Vārdotāju» aizslēdza uz mūžīgiem laikiem.»

«Vārdotāja» rakstā «Ko Baltijas vācieši mums ir ņēmuši un ko ir devuši?» bija teikts:

«Viņi ir mums atņēmuši:

1. Mūsu senču brīvību un zemi.
2. Cilvēcīgo pašapziņu.
3. Tikumības sajēgu un
4. Tiesību sajēgu.

Viņi ir devuši:

1. Maizes pātāgu.
2. Kauna stabu.
3. Kauna krēslu.
4. Sutinātas rīkstes un spieķus utt.»

Visumā «Šalkas» tiek veidotas pēc tiem pašiem idejiskiem un tehniskiem principiem kā «Vārdotājs». Tāpat izsmej F. Veinbergu, atzīmējot, ka viņš kā bāriņu kases aizbildnis izšķērdējis bāriņu kases naudu, saņēmis sodu — mājas arestu un tomēr grib tikt domniekos. Žurnālā ziņots, ka sakarā ar Valsts domes sanāksšanu demokratizācijas vietā tiek pastiprināti aresti. Rīgas Latviešu biedrībā joprojām dzer šampanieti un «apgalvo, ka «mazo» brāļu rūpes ir viņu galvenās rūpes».

Žurnālam «Šalkas» iznāca 9 numuri.

A. Kukurs ar tādu rezultātu neapmierināts. Nekavējoties izdod politisku, sabiedrisku, satīrisku nedēļas izdevumu «Vērotājs» (1907), bet tam paspēj iznākt tikai 2 numuri. «Vērotāja» tālākā iznākšana apturēta, un A. Kukurs sodīts par «Vērotāja» otrajā numurā ievietotiem rakstiem ar 1000 rubļiem vai 3 mēnešu aresta.

Bez tam vēl A. Kukurs izdod līdzīga rakstura izdevumus: «Pātaga» (iznāk 2 mezglī), «Velna mezglis» (divi Velna mezglī), «Lapsenes» (divi dzēlieni). Pēdējiem krājumiem manāmi spekulatīvs raksturs. Neskatoties uz to, A. Kukuram tomēr «Mezglos» izdodas piesaistīt tādas autorus kā Vēsmiņu Kārli, Apsesdēlu un pamudināt uz humoristisku dzejojumu rakstīšanu Rutku Tēvu (aktieri Arvēdu Mihelsonu), kas «Pātagas» pirmajā mezglā ievieto savu humoristisko dzejoli «Dzīves sikumi».

Lai izvairītos no tālākām nepatīkšanām, A. Kukurs emigrē uz Somiju, no turienes uz Vāciju un Rīgā atgriežas pirmā pasaules kara priekšvakarā un atkal nododas žurnālu izdošanai.

Ilustrāciju materiālam gan oriģinālam, gan aizgūtam nav lielas mākslinieciskas vērtības.

«Ņirga»

(1905—1906, neregulāri — 1914)

Humoristiski satīriski izdevumi ar variējošiem nosaukumiem. Piemēram: «Humoristiski satīriski pipari», «Ņirgas Vestlāvju pīrāgi», «Ņirga atjās pēc vajadzības» u. c. Sākas 1905. gadā un neregulāri turpinās līdz 1914. gadam. Žurnāla raksturs izdevumam ir tikai 1906. gada dažos mēnešos. Pārējie izdevumi ir atsevišķi rakstu krājumi. Izdevējs un redaktors — Kārlis Mačernieks, viņa pseidonīmi Ņirga, Vectēvs Ņirga, visvairāk lietotais pseidonīms Reķu Viesons.

Kārlis Mačernieks — aktieris, literāts. Pagājušā gadsimta 70.—90. gados Cēsīs bija tipogrāfijas īpašnieks un grāmatu izdevējs. Pēc tam dzīvoja Rīgā kā ceļojošs aktieris un kupletists. Tulkojis vai lokalizējis ap 30 lugu. Starp tām A. Kocebū, R. Gotšalla, V. Sardū darbi. Arī pats sarakstījis dažas diletantiskas ludziņas. Viņa daudzajiem humoristiskajiem izdevumiem diletantisks un spekulatīvs raksturs. Literārā materiālā tikai sadzīves anekdotes un paša dziedātās kuplējās.

«Ādolfā Alunāna Dunduri»

(Jautru rakstu sakopojums)

(1906)

Iznāk divi numuri. Redaktors un izdevējs Ādolfs Alunāns. Dabiski, ka Ādolfs Alunāns, kas daudzus gadus izdeva ļoti populāru «Zobgala kalendāru», nevarēja palikt vienaldzīgs un atturēties pielikt arī savu roku, lai

papildinātu vispārējo humoristiski satīrisko izdevumu ainu. Viņam kā teātra cilvēkam visvairāk interesēja teātra lietas. Soreiz viņa satīra ķer Apollo teātri uzvesto dekadenta Fallija lugu «Selgā» J. Dubura režijā. Pret šo lugu vērsti raksti abos žurnāla numuros. Ā. Alunāns izsmej gan pašu lugu, gan arī dažus nesolidus reklāmas paņēmienus. Grīziņkalna «Apollo» teātri, bez šaubām, dekadentiska luga varēja izpelnīties tikai izsmieklu.

Kā jelgavnieku Ā. Alunānu interesē laikraksta «Tēvija» redaktora J. Čakstes jubileja, kas arī kļuva par ironijas objektu. Bez ironiskām replikām neizpaliek Jelgavā iznākošais mācītāju laikraksts «Latviešu Avīzes».

«Dunduriem» Ā. Alunāns nepaspēja līdzstrādnieku noorganizēt un pašam žurnālu pierakstīt bija par grūtu, tāpēc šis izdevums pēc divu numuru iznākšanas apstājās.

DEKADENTI UN VIŅU IZDEVUMI

Galvenos izejas punktus dekadenti aizguva no simbolisma — literāra virziena 19. gs. beigās Vakareiropā, vēlāk arī Krievijā. Simbolisti norāda, ka viņi savos darbos cenšas pēc dziļākas pasaules izjūtas un dziļākas pasaules noskaidrošanas. Dzīves realitāte viņiem ir tikai čaula iekšējiem atziņu procesiem, bet vārds ir tikai simbols izjūtu fiksēšanai. Simbolisti noliedza mākslas jebkuras sabiedriskas funkcijas, tāpat viņi mēdza atteikties no klasiskām dzejas formām un kultivēja brīvu izteiksmi. Vienlaikus daudzi šī virziena piekritēji augsti vērtēja dzejas muzikalitāti. Atsevišķa indivīda izjūtas, atrautas no konkrētības, pakļaujas subjektīvai patvaļai.

Simbolisms uzskatāms kā viens no romantisma paveidiem. Dekadentisms pārņem no simbolisma atziņu par cilvēka garīgo procesu dominanti. Dekadenti kā īslaicīga virziena piekritēji sākumā lepojās ar savu nosaukumu, kas tulkojumā no franču valodas nozīmē — pagrimums. No visiem ierobežojumiem atbrīvotais indivīds — dekadents — iegūst tiesības nerēķināties ar sabiedriskām normām (kas ir ētisks un neētisks, kas estētisks un neestētisks), reizē ar to dažkārt vienādā vērtībā nonāk ētiski cildenais ar perverso.

Dekadences cēloņus vairums autoru mēdz saskatīt lielpilsētas dzīves pretešķībās.

Deviņdesmito gadu beigās krievu literatūras ietekmē V. Eglītis un Fallijs pirmie savā daiļradē pievērsās dekadentiskiem principiem. Sākotnējā posmā galvenās īpatnības šiem pirmajiem latviešu dekadentiem bija izteiksmes neskaidrība un subjekta pārākuma apziņa. Abi minētie autori izpelnījās ironiskas parodijas kā no R. Blaumaņa, tā no Doku Ata u. c.

Spilgta dekadentisko ideju izpausme, kaut arī īsu periodu, latviešu literatūrā bija 1906. un 1907. gadā.

Revolūcijas uzplūdu laikā daļu rakstnieku un dzejnieku aizrauj cīņas aktivitāte, un šajos emocionāli bagātajos apstākļos rodas viņu pirmie nozīmīgākie darbi, un, dabiski, ka revolucionārā jūsma caurstrāvo viņu daiļradi. Kārļa Skalbes progresīvās atziņas izpaužas pasakā «Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties» un dzejoļu krājumā «Kad ābeles zied». J. Akuraters dzejoļu krājumā «Zvaigžņu nakts» izsaka romantisku nemieru un protestu pret nebrīvību, bez tam saraksta dziesmas tekstu «Ar kaujas saucieniem uz lūpām», kas kļūst par revolucionārās strādniecības himnu. Kārlis Krūza publicē krājumu «Cīņas dziesmas», ir arī vēl citi li-

dzīgi piemēri. Reizē ar to šie rakstnieki kļūst par revolūcijas līdzgājējiem, un viņu darbi tautā palīdzēja mobilizēties sabiedriski aktīvām atziņām.

Sākoties revolūcijas otrajam posmam, kad reakcija dod prettriecienu, kas prasa milzīgus upurus, mainās revolūcijas līdzgājēju psiholoģija. Viņi bija patiesi, kad rakstīja revolucionārās dzejas, progresīvus darbus, tā bija viņu pārlicība, kuru diktēja aizraušanās ar 1905. g. revolūciju. Bet viņi nemeloja arī tad, kad atkrita no revolūcijas. Viņi jūta, ka ir maldījušies, ka reakcija nav sakaujama, ka tās ir bijušas ilūzijas — ticēt revolūcijai.

Tā kā revolūcijas principi šajā reakcijas periodā vairs nav revolūcijas līdzgājējiem rakstniekiem un dzejniekiem pieņemami, tad viņi meklē atkāpšanās ceļu no agrākās aizraušanās ar sabiedriskiem ideāliem, un tiek atrasts atkāpšanās ceļš un jaunu atziņu izvirzīšana, kas sociālās revolūcijas vietā sludina gara revolūciju. Šo gara revolūcijas teoriju viņi aizguva no krievu literatūras, kur D. Merežkovskis sāka sludināt gara revolūciju sociālās revolūcijas vietā.

Latviešu dekadentiem nav savas īpašas organizācijas, taču 1906. un 1907. g. tiek izdoti vairāki periodiskie izdevumi, kas balstījās uz dekadentiskā simbolisma principiem. Tas dod iespēju rakstnieku grupai apvienoties kopējā deklarācijā, kura publicēta žurnāla «Dzelme» 1906. g. 5. numurā:

«Vienīgi reālais, ko var saprast un aptvert cilvēka apziņa, ir viņa dvēseles iekšējie, dziļākie pārdzīvojumi, tie ir mirkļi, kad viņš kā no tālienes augstumiem pārredz un uzņem sevī plašu, neskaitāmu brīnumu pilnu pasauli. Un, ja tad tāds mākslinieks, kurš būs dziļi sajutis, ka šīs pasaules brīnišķīgie spēki ir neizsmejami, radis, — viņa darbs būs mākslas darbs. Jo dvēsele ir kā dievu laists ezers, kurā atspoguļojas visa pasaule, visu lietu sākums un beigas, dzīvība un nāve un mūžība. Viņā atspīd cilvēces sapņi un cenšanās, sāpes un izmisums, mūžīga tiekšanās pēc skaistuma un patiesības. Mākslinieks redz šai ezerā tūkstoš — tūkstoš — brīnumus un veido tos par daļiem, dievišķiem tēliem — simboliem. (..) Tā māksla kļūst par sevišķu harmonisku skaistuma izjūtu, par jaunu dievlūgšanu — reliģisku mākslas kultu. Reliģiskās ekstāzes noslēpumus modinās un apgaismo māksla. Un tā vienīgā, dziļākā un patiesā nākotnes reliģija būs skaistuma reliģija. Māksla būs kā šķīstījoša liesma, un dziļākās dzīvības stundas tiklab mākslinieks kā visa tauta izdzīvos mākslā. Viss savienosies lielā vispārējā mistērijā.

Tādi ir mūsu mākslas motīvi. Bet mēs vēl ar tiem stāvam vieni. Vēl visu mūsu sabiedrību pārvalda vispārējie uzskati, ka mākslai vajag atnest kādu tiešu labumu, mākslai vajag propagandēt vienu vai otru pasaules vai šķiru uzskatu, mākslai jābūt dogmatiski progresīvai, bet tikai šaurā šīs dienas nozīmē. Tiek uzstādītas līdz apnikumam nodrāzta dogmatiskās strāvas: «Māksla priekš dzīves» vai «Māksla priekš mākslas». Priekš mums viņa nav neviena no abām. Mēs te atklāti atbildam, ka mums māksla nevar būt sabiedrības kalpone, jo mums viņa nav līdzeklis, bet gan pats mērķis. (..) Un pirmoreiz mēs te varam izteikt savu protestu, savu brīvo vārdu. Līdz šim mūs dzina no vienas laikraksta redakcijas projām tāpēc, ka mēs esot «reakcionāri», otra avīze lamājās, ka mēs esot «revolucionāri» un samaitājot jauno paaudzi; trešā un ceturtā mūs pavisam ignorēja kā liekēžu šķiru, un vispārīgi rakstniecība tika uzskatīta par gluži nevajadzīgu lietu. Mēs atļaujam māksliniekam un sabiedrībai spriest pēc personiskiem uzskatiem par mums kā sabiedrības locekļiem, bet kā rakstnieki un dzejnieki mēs stāvam un stāvēsim uz individuālistiskiem principiem.»

So deklarāciju paraksta Ed. Čalītis, Kārlis Krūza, Zemgaliešu Biruta, J. Akuraters, J. Jaunsudrabiņš, Kārlis Štrāls, A. Baltpurviņš, Kārlis Jakobs, K. Skalbe.

Parakstītāju vārdi vien nedod pilnīgu priekšstatu par to, cik un kādi šajā laikā aizrāvušies ar dekadentiskiem principiem, to skaits ir daudz lielāks. Un ne jau visi deklarācijas parakstītāji konsekventi pieturas pie dekadentu principiem, viens otrs tikai idejiski tos pabalsta. Piemēram, Zemgaliešu Biruta, K. Skalbe.

Ar šīs deklarācijas publicēšanu (1906. g.) var uzskatīt, ka dekadentiskais virziens latviešu literatūrā ir noformējies.

Tā kā dzīves īstenību dekadenti neuzskata par mākslas pamatu, tad viss, kas nāk no «dievu ezera», ir pieņemams mākslā, pirmām kārtām viss subjektīvais, individuālistiskais, bet, tā kā tam nav robežu, tad viscēlākām jūtām līdztiesīgs arī erotisms, dēmonisms, seksuālisms utt. Realitātes skaidrība nevar atklāt cilvēka dvēseles noslēpumus, jo neskaidrāka ir izteiksme, jo tā tuvāka dvēseles noslēpumainībai.

Kā radikāli progresīva līnija dekadentu darbos ir naidīga attieksme pret mietpilsonību un pilsonības kultūras seklumu.

Pasaules rakstniecībā dekadentiskajā simbolismā netiek akcentēts reakcionārs raksturs, bet galējās izpausmēs gan konstatētas dažādu izjūtu kroplības. Latviešu literatūrā tas ir citādāk, vēsturiskie apstākļi, kādos notika dekadences attīstība, piešķir dekadentiskai literatūrai pretrunīgu raksturu.

Pirmajā revolūcijas posmā ar jauno rakstnieku un dzejnieku atziņām gāja cīņā, un, lūk, nāk revolūcijas atplūdi, un dzejnieki atiet no revolūcijas līdzgājēju pozīcijām, viņi neredz, jo negrib redzēt to, kas notiek cietumos un muižu pagrabos. Sausmas un posts staigā pa zemi, un tādā brīdī tie, kuri iekveldināja cilvēkos progresīvas idejas, uzgriez tām muguru, ieslēdzas sapņotāju torņos un sāka: mēs esam tikai par gara revolūciju.

Praktiski dekadence kā virziens izpaužas vairākos periodiskos izdevumos, kas veido šo virzienu.

«Kāvi»

(1906)

Zurnāls literatūrai un sabiedriskai dzīvei. Iznāca reizi mēnesī. Izdots un iespiests Rīgā. Izdevējs D. Zeltiņš, redaktors K. Skalbe.

Pavisam iznāca divi numuri. Idejiskā ziņā tie ir atšķirīgi. Pirmajā burtnīcā ir vēl tā revolucionārā noskaņa, kas raksturīga jauno rakstnieku saimei revolūcijas uzplūdu posmā. J. Akuratera poēmā «Pestītājs» sastopam šādas rindas:

*Šī zeme nav apsoltā zeme,
Šī zeme vergu šūpulis un kaps,
Kur klusi dzimuši no mātes klēpja
Līdz kapam mituši kā izdzīti
Un nosodīti noziedznieku važās smakt.
Viņš modisies, viņš modisies,
Kā zibens viņa vārds pār zemi ies,
Viņš nemieru tad jūsu sirdīs šaus,
Viņš visus pamatus kā vētra drupās graus.*

Ar revolucionāru patosu K. Skalbe rakstā «Krievijas revolūcija» raksturo revolucionāro situāciju 1905. gadā, norādīdams, ka ķeizara 17. ok-



Kārlis Skalbe

tobra manifestu tauta saņēmusi ar sarkaniem karogiem un revolucionārām himnām, prasīja satversmes sapulces sasaukšanu uz vienlīdzības pamatiem. K. Skalbe izsakās, ka tauta zinājusi, ka tikai viņa pati var nodrošināt sev politisku brīvību, tamdēļ tā rakstīja uz sava karoga — «demokrātisku republiku». Un valdība nenocietās un rīdīja virsū melnās sotņas. Tādā garā raksturota revolūcijas norise, raksts beidzas optimistiski — par tautas uzvaru.

Un tad vēl tiek ņemta palīgā A. Austriņa satīra «Debesis pa revolūcijas laiku Krievijā». Eņģelis Gabriēls, «kokā pakāpies», vēro, kas notiek uz zemes. Tur notiek trakas lietas. Veismanim un Bīlenšteinam vairs nav neviena domubiedra, Andrievs Niedra padzīts no skolotāju kongresa, vērojami vispārēji nemieri. Mefistofelis savukārt aizrāda Gabriēlam, lai tas dodas uz zemi, jo Dievs gribēs klerikāļu vietā nodibināt kādu jaunu partiju, kurai viņš radīs atkal jaunu propagandistu. Viņš pats uzdos to lietu lauku puisim Jāzepam izdarīt, un tad atliksies tikai kādai lauku meitai paziņot laiku, tāpat kā reiz jumpravai Marijai.

Pirmajā burtnīcā ievietots A. Bēbeļa apcerējums «Sabiedrības socializācija». Publicēti Raiņa, Ed. Treimaņa-Zvārguļa, Zemgaliešu Birutas, Kārļa Krūzas dzejoļi.

Pirmās burtnīcas saturs iekļaujas krasā revolūcijas uzplūdu noskaņā. Otrā burtnīcā manāma pārmaiņa, sabiedriskās aktivitātes patoss mainījies

uz rezignācijas pusi. Raksturīgs šai kopējai noskaņai ir Ed. Treimaņa-Zvārguļa dzejolis «Nu vētra rimst...»:

*Nu vētra rimst... nu vētra rimst...
Viss baigā sastingumā grimst...
Bet miers, kas sirdīm jāizbaud,
Tas divkārtējas briesmas draud:
Ar vētru līdzī aizgāja
Mūsu spēks un mūsu ticība — — —*

Par K. Skalbes rakstu «Krievijas revolūcija» un A. Austriņa satīru «Debesīs pa revolūcijas laiku Krievijā» «Kāvu» 1. numuru konfiscē. Žurnālu slēdz. Pret redaktoru K. Skalbi ievada prāvu. K. Skalbe emigrē uz Somiju un Sveici. 1906. g. maijā viņš nelegāli atgriežas Latvijā un intensīvi sāk piedalīties sabiedriskā darbībā. Viņš sakārto divsējumu rakstu krājumu «Ziemas naktis» un paspēj piedalīties dekadentu deklarācijas sagatavošanā, un paraksta to. «Ziemas naktis» otrajā burtnīcā K. Skalbe atklāti deklarē, ka viņš atzīst tikai gara revolūciju:

*«...mēs nebijām par kaujiniecisku, par sociālistisku, sociālu revolūciju,
mēs bijām par gara revolūciju».*

Pāreja no aktīvām sabiedriskām pozīcijām uz dekadentisma pozīcijām tomēr nepaglāba ne K. Skalbi, ne J. Akurateru, ne K. Krūzu un citus no sakaitinātās cariskās reakcijas tiesas. K. Skalbe par saviem «jaunības grēkiem» 1911. g. pēc atgriešanās Latvijā tiek notiesāts uz vienu gadu un sešiem mēnešiem cietumā.

«Pret Sauli»

(1906)

Mākslas un literatūras mēnešraksts «Pret Sauli» iznāca neregulāri, pavisam 3 burtnīcas. Pirmās burtnīcas izdevējs — sīkburžuāziskais grupējums «Latviešu sociāldemokrātu savienība», redaktors — J. Akuraters. Ar otro burtnīcu — redaktors un izdevējs J. Jaunsudrabiņš. Pirmajā numurā J. Jaunsudrabiņš vadīja mākslas nodaļu.

Žurnālā piedalījās lielākā daļa tā laika jaunās paaudzes dzejnieku un prozaiku: A. Austriņš, J. Akuraters, J. Jaunsudrabiņš, A. Baltpurviņš, K. Dišlers, V. Eglītis, K. Strāls, K. Krūza, Fr. Bārda, Apsedēls, Arnis, Zemgaliešu Biruta u. c. No tulkotiem autoriem O. Vailds, F. Niče un M. Māterlinks.

Pirmajā numurā J. Akuraters deklarē šīs grupas principus:

«Līdz ar politiskas brīvības iegūšanu atveras arī vārti priekš skaitāmajām cilvēces kultūras mantām — mākslas un literatūras. Vislielākais akmens daiļliteratūras ceļā — cenzors vairs nevarēs kaitēt viņas attīstībai un dzejnieka brīvais vārds būs latviešu tautai dzirdams pirmo reizi.»

J. Akuraters, tāpat kā daudzi tā laika rakstnieki un sabiedriski darbinieki, maldījās, noticot 1905. g. ķeizara oktobra manifestam, ar kuru pasludināja dažādas sabiedriskas brīvības, arī preses brīvību. Tā bija fikcija.



Jānis Akuraters



Jānis Jaunsudrabiņš

«Bet bez cenzora sarkanajām švīkām bija un ir vēl daudz kapraču mākslai starp mūsu literātiem, mums tāpēc nāksies pārvarēt dažu labu vērtību un nomest vēl dažu rūsainu ķēdi.»

Tās sarūsējušās ķēdes, bez šaubām, ir reālistiskā literatūras kritika.

Idejiski mākslinieciskais līmenis žurnālā ievietotiem darbiem atbilst subjektīvo pārdzīvojumu principiem, bet bez tām subjektīvā simbolisma galējībām, kas vēlāk sastopamas «Dzelmē».

No šī vispārējā līmeņa ar savu eksaltētību tomēr raušas ārā Jakobsonu Kārļa (K. Jēkabsona) Akurateram veltītais «romāns» — «Simfoniskais romāns». Daļēji arī Fr. Bārdas tēlojums «Dzintarbērni un mežainis».

Radikālākā ir literatūras kritika, ko žurnālā pārstāv K. Krūza ar recenziju par Raiņa «Vētras sēju». Šis dzejoļu krājums Raiņa daiļradē ir pats revolucionārākais un tādēļ dekadentiem nepieņemams. To K. Krūza arī skaidri pasaka:

«Tūliņ pēc «Tālo noskaņu» iznākšanas radās jautājums: Vai Rainis vēl var kā dzejnieks iet uz priekšu? (..) Diezgan gaišu atbildi uz šo jautājumu mums dod «Vētras sēja» — Rainis nava gājis uz priekšu.»

Jau toreiz šāda atziņa skanēja komiski. Pirmajos divos numuros ir monogrāfiski apcerējumi. Pirmajā par itāļu gleznotāju Dž. Segantīni, otrajā — par vācu gleznotāju F. Stuku. Apceres papildinātas ar šo mākslinieku gleznu attēliem.

Redakcijas pievēršanās tēlotājai mākslai, bez šaubām, ir J. Jaunsudrabiņa nopelns.

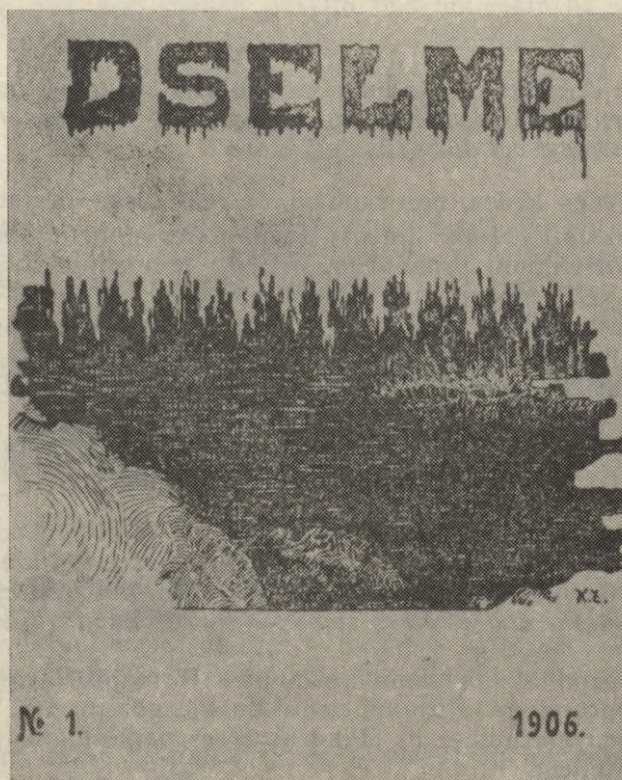
«Dzelme»
(1906—1907)

Literārisks mākslas žurnāls «Dzelme» iznāca neregulāri. Redaktors K. Štrāls. Ar 1907. g. žurnālu paraksta arī tulkojumu nodaļas vadītājs V. Dambergs. Ar 1907. g. 7. numuru faktiskais redaktors K. Jēkabsons. Līdz 7. numuram izdevējs — K. Štrāls, sākot ar šo numuru, bez izdevēja paraksta. Faktiski žurnālu izdeva līdzstrādnieku grupas kooperatīvs.

Žurnāls «Dzelme» ir plašākais dekadentu grupas izdevums. Bez rakstniekiem un dzejniekiem, kas parakstīja dekadentu manifestu, žurnālā vēl darbojās Ed. Vulfs, A. Austrīņš, Fr. Bārda, V. Dambergs, V. Eglītis, L. Laicens, Ed. Lejgaliētijs, E. Virza, A. Bračs, P. Gruzna.

Šis izdevums ir īsts «dievu laists ezers», no kura tiek smeltas daudz un dažādas dzejiskas atziņas. Pamatsastāvā individuālistiska subjektīvo pārdzīvojumu dzeja. Ja neņem vērā, ka šīs dzejas radušās tautas vissmagākās un asiņainākās dienās, tad lielākā dzejas daļā nekādu apgrēcību nav, jo šie dzejnieki ir jauni un talantīgi. Fricis Bārda un vēl viens otrs šeit iekļūst aiz nejaušības.

Citādāk tas ir prozas novadā, te bez neskaidrībām (kā A. Brača tēlojumā u. c. dažos darbos) spilgti izpaužas dekadentu iecienītais erotisms un seksuālās dzīves tēlojums. Spilgtākais šajā ziņā ir P. Gruznas stāsts



Žurnāla «Dzelme» titullapa



Kārlis Strāls

«F — seksuālā epizode», kurā notēlots kāds augstākas pakāpes estēts, kas rīko orgijas ar ķēvēm, sākumā ar poniju ķēvi, pēc tam ar ugunīgo melno čigānu atvesto ķēvi. Tēlojums beidzas ar haotisku eksploziju, kurā viss autora iecerētais skaistums iet bojā. Erotismam veltīta arī tehniski labi uzrakstītā F. Sologuba novele «Mīļais pāžs».

Dzejā šajā žurnālā erotisma kulmināciju sasniedz Ed. Virza ar saviem pirmajiem dzejoļiem «Sieviete», «Mēnešainā naktī», «No rīta».

Sajā periodā erotisms un seksuālisms ienāk latviešu literatūrā tik atkailinātā veidā, kā līdz tam nebija sastopams. Ja dekadentiem dvēsele ir «dievu laists ezers», tad viss, kas tiek sabangots šai dvēselē, viņiem ir ar māksliniecisku vērtību. Sabangot var ne tikai viņpus, bet arī duļķes, un esot jāņem vērā, ka no melnajām dūņām izdīgst un izplaukst gleznais lilijas zieds. Tajā laikā arī ārpus dekadentiskiem izdevumiem sastopama šāda veida tematika, piemēram, L. Laicena tēlojums «Fauns», kas publicēts Līvu Jurkas vadītajā žurnālā «Rikstes» (Nr. 3). Dekadenti atzīst arī dēmonismu, kur atsevišķi indivīdi savos pārdzīvojumos šausminās dēmoniskās izjūtās.

Dekadentu pozīciju dzejā cenšas motivēt K. Krūza apcerējumā «Individuālisms jaunākā latviešu dzejā». Raksts aizsākas žurnālā «Kāvi» un pēc tā slēgšanas turpinās «Dzelmē».

«Stari»

(1906—1908; 1912—1914)

«Stari» ir mēnešraksts literatūrai un mākslai ar nodaļu fotogrāfijai. Žurnāla faktiskais redaktors un izdevējs bija sava laika ievērojamais fotogrāfs M. Buclers.¹ Katrā žurnāla numurā ievietotas M. Buclera mākslas foto studijas. No 1906 g. līdz 1907. g. daiļliteratūras nodaļu vada J. Jaunsudrabiņš. Šajā laikā arī viņš stāv dekadentiskā simbolisma pozīcijās. Tieši žurnālā «Stari» sastopami daži J. Jaunsudrabiņa darbi, kuros vērojami dekadentiskā simbolisma idejiskie un poētiskie principi. Minami: tēlojums «Gulbja nāve» un pasaka «Traģēdija». Daļēji šie principi atspoguļojas viņa lugā, kas arī saucas «Traģēdija». J. Jaunsudrabiņš, vadot literāro daļu, žurnālam piesaista daudz rakstnieku: R. Blaumani, A. Brigaderi, K. Skalbi, L. Laicenu, Fr. Bārdu, A. Austriņu, Zemgaliešu Birutu u. c.

1906. g. Zemgaliešu Biruta (īstajā vārdā Konstānce Grencione) publicējas gandrīz visos tā laika periodiskos izdevumos. Viņas dzejoļi atšķiras ar izjūstu lirismu, ko dažkārt caurauž skarbas dzīves atziņas. Viņas dzeja gūst popularitāti un lasītāju simpātijas. Un pēkšņi «Staru» 6. numurā parādās A. Bērziņa sarakstītais nekrologs. Zemgaliešu Biruta mirusi traģiskā nāvē 1906. g. 2. decembrī, 26 gadu vecumā nošaujoties. Par pašnāvības cēloņiem presē nekas netiek minēts. Un līdz pat šim laikam viņas darbi nav savākti vienkopus grāmatā.

Uzsākot redaktora gaitas «Staros», J. Jaunsudrabiņš pārtulko Knuta Hamsuna romānu «Pāns», un, spriežot pēc J. Jaunsudrabiņa literārās personības attīstības līnijām, tam ir ievērojama nozīme. Romāna «Pāns» ietekmē viņš saraksta un 1907. g. publicē stāstu «Vēja ziedi»; reizē ar to viņa daiļrade virzās uz reālisma pamatiem.

«Staros» atrodama arī savdabīga literāra anekdote, kuras saturs šāds: žurnāla «Kāvi» pirmajā numurā ievietotajā A. Austriņa satīrā «Debesis pa revolūcijas laiku Krievijā» drusku pikantā veidā ironizēts par to, ka lauku puisim Jāzepam jāapciemo veselīga lauku meita. Zeltmatis recenzijā A. Austriņa satīru pieskaita pie nederīgām «usnām». «Staru» trešajā numurā K. Skalbe, kas tolaik bija «Kāvu» redaktors, Zeltmatim atbild:

«Paskaidrojums»

«Staru» otrā burtnīcā Zeltmatis bez vajadzības prāto, kas darāms atbildīgs par to, ka «Kāvu» pirmajā burtnīcā iekļuvusi tāda literāriska «usna» kā Austriņa gabals «Debesis pa revolūcijas laiku Krievijā». (. .) Esat gluži mierīgi, Zeltmata kungs! Oficiālie tiesu ierēdņi to zin daudz labāk. (. .) Man tik jāpastroto tas, ka Austriņa gabals ievietots «Kāvos» uz manu gribu un es viņam esmu par to pateicīgs. Man desmitreiz mīļākas ir šādas «usnas» nekā tās šķīstās, godīgās zālītes, kuras tagad ar tādu uzcītību tiek kultivētas un kuras padarīs mūsu literatūru par gludu mauru. Ja jūs gribat atrast piemēru, kur kāds rakstnieks «par reliģisko jumpravas Marijas kultu» (es teiktu: mānticības kultu) rakstītu tādā garā, kā Austriņš to dara, tad paskatieties Heines rakstos. Es nezīnu, kurš no redaktoriem pirmais ir iedrošinājis pieļaut «krogus puišu prastības» savā laikrakstā vaj žurnālā un vaj tas noticis brīvā, vaj nebrīvā zemē, tagad šās «prastības» guļ Heines rakstu krājumā, līdzās visbaltākiem ziediem. Un ja ar ne Heine, ne cits

¹ 1988. g. Latvijā nodibināta M. Buclera fotogrāfijas prēmija.



Mēnešraksta «Stari» titullapa

ko tamlīdzīgu nebūtu teicis, tad tagad to ir teicis Austriņš. (..)

Kas attiecas uz «visbrīvāko zemi», tad man liekas, ka viņa vēl nav dzimusi. Pēc manas pārlicības ik katrai domai ir eksistences tiesības, ja viņa pate nes sevī tik daudz spēka.

Un nu: sveikas, gludās dvēseles!»

Zeltmatis tika cienīgi sakauts.

1907. gadā redakcijā sāka strādāt arī Fr. Bārda, kurš tā paša gada novembrī kļuva par literārās daļas vadītāju. 1908. gadā notiek žurnāla reorganizācija, par līdzizdevēju un redaktoru nāk E. Ēķis, bet par faktisko redaktoru kļūst Hermanis Asars (viņš tolaik vēl stāvēja progresīvās sabiedriskās pozīcijās), kurš radikāli maina žurnāla raksturu. A. Upīts un J. Jankavs sāk žurnālā kritizēt dekadentus. No prozas darbiem redzamākā vietā Andreja Upīša romāns «Jauni avoti», dzejā Raiņa poēmas «Ave soll!» daži dziedājumi, Aspazijas dzejoļi u. c. Tas bija pagrieziena punkts, kas iepriekšējiem lasītājiem nepatika, bet citi lasītāji vēl nepaspēja jaunajā literārajā devumā orientēties, un žurnāls 1908. gadā lasītāju trūkuma dēļ apstājas.



Atis Ķeniņš

1912. gadā žurnāls «Stari» atjaunojas kā speciāls fotogrāfijas žurnāls. Trokšņainais dekadentiskā simbolisma mūžs nebija ilgs, tas neieguva sabiedrības simpātijas, un arī pašiem dekadentiem šajā virzienā sastopamā manierība nekļuva organiski tuva, tādēļ viens pēc otra rakstnieki un dzejnieki atkrita no dekadentiskā simbolisma principiem un «dievu laistā ezera» vietā meklēja savus daiļrades pamatus dzīves īstenībā.

Dekadentiskais simbolisms, tālākos radikālākos virzienos, piemēram, futūriskā, kas noveda mākslu tirā formālismā, Latvijā neatrada labvēlīgu augsni, un tādēļ tas (futūrisms) neradās. Tomēr atradās autori, kuri, nesamierinoties ar dekadentiskā simbolisma atzinumiem, sāka veidot jaunu virzienu, kas pēc būtības bija dekadentiskā simbolisma reformēšanas mēģinājums. Šo darbu veica tā saucamā «Zalkša» grupa.

«Zalktis»

(1906—1910)

Rakstu krājums mākslai un kritikai, ar 1908. g. — mēnešraksts literatūrai un mākslai. Iznāca 1 vai 2 reizes gadā, ar 1908. g. 1. numuru (jūnijā) — reizi mēnesī, ar 1909. g. reizi gadā.

Izdevējs: «Zalkša» grāmatu apgādniecība, ar 1908. g. 1. numuru

A. Ķeniņš, 1910. g. titullapā arī atzīme — P. Sauliņa grāmatu un mākslas veikala apgādībā.

Redaktori: J. Rozentāls, A. Saulietis un A. Ķeniņš. Ar 1908. g. jūniju — redaktors A. Ķeniņš.

1906. un 1907. gadā almanahu redaktori vēl īpašu platformu neizstrādā, viņi pieaicina rakstniekus, kas nav saistīti ar dekadentiem, bet kuri nenostājas izteiktās sabiedriskās pozīcijās. Izdevums kalpo mērēnām estētiskām vērtībām. Fallija iekļūšana almanahā izskaidrojama ar to, ka viņš saistīts ar A. Ķeniņa ģimnāziju, kur strādāja kā skolotājs. Starp redzamākiem autoriem A. Brigadere, Fr. Bārda (arī strādāja A. Ķeniņa skolā), V. Plūdonis (šeit publicē savu ievērojamo darbu — «Fantāzija par puķēm»), pats redaktors A. Ķeniņš un A. Saulietis. Almanahs iegūst popularitāti, un tas pamudina A. Ķeniņu almanaha vietā izdot tāda paša nosaukumā mēnešrakstu. Almanaha gaitā tā vadītāji izstrādā estētiskus principus, kuru mērķis nodibināt īpašu virzienu latviešu literatūrā — tā saucamo klasicismu. Pirmajā žurnāla numurā publicēta A. Ķeniņa sastādītā «Zalkša» grupas jeb klasicisma platforma. Šī platforma satur trīs galvenos noteikumus: pirmkārt, dekadentiskais simbolisms ar savu mētāšanos starp sentimentālismu un titānismu nav pieņemams. Otrkārt, nav pieņemams arī tas, ka mākslai jākalpo sabiedriskām idejām un jāseko dažādiem partijiskiem norādījumiem. Treškārt, — pareizais ceļš ir «zelta vidusceļš» starp abiem šiem grupējumiem. Vada zvaigzne klasicisma virzienam ir Gēte ar saviem sacerējumiem.

Žurnālā «Zalktis» autoru skaits nedaudz papildinās — ar Teodoru, L. Laicenu, K. Štrālu, E. Dārziņu (raksta par J. Vītolu). Ir jau daži pārnācēji no dekadentu grupas — kā J. Akuraters, K. Krūza, J. Jaunsudrabiņš. Žurnāls redzami atzīmē R. Blaumaņa nāvi, publicējot Fr. Bārdas dzejoli «Rūdfam Blaumanim zārkā», ievietota arī nepabeigtā R. Blaumaņa drāma «Genoveva». No cittautu literatūras nozīmīgākais darbs F. Ničes «Tā runāja Zaratustra» V. Plūdoņa tulkojumā.

Neveiksmīga ir A. Ķeniņa sastādītā grupas platforma. «Vidusceļa» gājēji nekad nav bijuši lielā cieniā, un arī A. Ķeniņa grupas platforma saņem uzbrukumus no abām pusēm — kā no reālistiskās literatūras kritikas (A. Upīts, A. Birkerts), tā no dekadentiem.

«Zalkša» grupas klasicisma principi nerealizējās pašā žurnālā un drīz vien izplēnē bez pēdām. «Zalkša» literārais devums nevienmērīgs.

PIRMĀ RAKSTNIEKU AVĪZE

1907. gadā dekadentiskā simbolisma kuģis ar pūlēm vēl turas virs ūdeņiem, joprojām turpina iznākt žurnāls «Dzelme». Tomēr šajā laikā dekadentisko simbolistu vidū jau vērojama drošāku un konkrētāku ceļu meklēšana. Viena no pazīmēm — avīzes «Rīta Blāzma» izdošana, jo laikraksts kā nekā saistīts ar konkrētu dzīvi.

«Rīta Blāzma» (1907. g.) ir dienas avīze, iznāk Rīgā. Par šīs avīzes tapšanu teātra kritiķis un žurnālists Arturs Bērziņš devis liecību rakstā «Kā latviešu bohēmisti dibināja avīzi» («Jaunākās Ziņas», 1935, 29. jūl., Nr. 168. Avīzes dibināšanas laikā A. Bērziņam bija 25 gadi.)

1907. gada vasarā dzelmieši un vēl citi tā laika jaunie rakstnieki vairākkārt pulcējušies un sprieduši, ka vajaga izdot pašiem savu avīzi. Šīs idejas dvēsele bija Ed. Vulfs (tai laikā 21 gadu vecs), bet tikai viens šķērslis — nevienam nebija naudas, nevarēja sameklēt arī mecenātu. Beidzot tomēr laimējies, brāļi Štrāli dzīvoja pie turīga Saukas saimnieka

K. Viksnas, kurš pa revolūcijas laiku atstājis mājas un pārnācis uz Rīgu. Viņš bija ar mieru finansēt avīzi, tikai trūka skaidras naudas, bet radās laimīga doma — izgatavot obligāciju uz K. Viksnas lauku mājām. Vēl papildus izdevās piesaistīt dzelzceļnieku Jāni Kalvi, kuram bija nedaudz naudas. Redakcija tā arī noformējās: redaktors un izdevējs J. Kalve, līdzizdevējs K. Viksna, faktiskais redaktors rakstnieks Eduards Cālītis.

E. Cālītis (1881—1947) dzimis Rīgā. Bērniņu pavadījis Ezeres pagastā, kur mācījās ministrijas skolā. Tālāko izglītību ieguva pašmācības ceļā, pārnākot uz Rīgu, sāka darboties rakstniecībā un žurnālistikā. Periodikā publicēti vairāki viņa stāsti.

Redakcijā vēl strādāja K. Augenbergs-Ezerietis, K. Strāls un Ed. Vulfs. Avīzes līdzstrādnieku vidū bija rakstnieki: A. Austriņš, Fr. Bārda, Ed. Virza, A. Baltpurviņš, K. Jakobsons, V. Dambergs, V. Eglītis u. c.

Laikraksta ievadā izteikti izdevuma mērķi:

«... esam spiesti paskaidrot, ka mūsu darbs būs visa daiļā un labā sekmēšana, kas būs panākams ar mūsu līdzpaņemtajiem līdzekļiem. Bet mūsu līdzekļi ir — karstākā tēvijas un dzimtenes mīlestība, mūsu līdzilvēku mīlestība un mūsu nejaušo pretinieku cienīšana.»

Kaut avīze galveno uzmanību pievērš literatūrai, tajā atrodamas arī sabiedriski politiskas ziņas un vērtējumi. Šajā sakarībā minami raksti: «Sievietes tiesības pēc Baltijas likumiem» (Nr. 8), «Par Rīgas pilsētas domes vēlēšanām» (Nr. 15), informācija par Valsts domi un par Rīgas pilsētas domi. Asi tiek kritizēts F. Grosvalds kā valsts domnieks. Pret to uzstājas laikraksts «Latvija», ar kuru «Rīta Blāzma» sākumā apmainās replikām.

Laikraksta 34. numurā no «Pēterburgas Atbalss» pārdrūkāts J. Asara raksts «Kā Baltijas muižnieki tikuši pie savām privilēģijām».

Galveno daļu avīzē aizņem raksti par kultūras un literatūras jautājumiem, publicēti stāsti un dzeļoļi. Redzamākais darbs ir G. Flobēra romāns «Salambo» Ed. Virzas tulkojumā, to gan visu nepaspēj nodrukāt. Avīzē vēl P. Verlēna, R. Dēmela, A. Belija, R. Baļmonta darbu tulkojumi. Atzīmējams plašs R. Tautmiļa-Bērziņa raksts par H. Zūdermaņa dramaturģiju un tās norietu «Hermanis Zūdermanis un latvieši». Ļoti plašs latviešu dzejnieku dzeļoļu klāsts.

Ar lielu sirsniņu atzīmēta Zemgaliešu Biruta sakarā ar viņas pašnāvību. Ievietoti vairāki viņas dzeļoļi un Ed. Virzas dzeļolis «Zemgaliešu Birutai», kas beidzas ar rindām:

*Kur nu tu, Biruta? Ak, atkal saules liesmās,
No kurien's ņemts, tur aizplūd's ir tavs kvēls,
Tik gavilē un mīl vēl nemirstīgās dziesmās
Man preti tava sirds, tavs šausmi daiļais tēls.*

Sīkajā feļetonā (Nr. 49) asi ironizēta Līgotņu Jēkaba divkosība. Nesen iznākušajā laikrakstā «Mūsu Laiki» Līgotņu Jēkabs vērsās pret dekadentiem, nosaucot tos par «buržuju suņiem» un tamlīdzīgiem elementiem. Bet, sākot strādāt avīzē «Dzimtenes Vēstnesis», viņš par rakstniekiem dekadentiem mēģina runāt milīgā garā un pielīdēja stilā.

Kas attiecas uz literārām sadursmēm, tad «Rīta Blāzmā» centrālā vietā izvirzās asa konflikts ar R. Blaumani. (Tai laikā R. Blaumanim 44 gadi.) Ed. Vulfa raksta «Apsmietais svētums» saīsināts teksts («Rīta Blāzma», Nr. 31):

«Motto: Tuvu ir šķīstišanās diena un viņa jau nāk. (Iz Sv. Rakstiem.)

Priekš kāda laiciņa parādījās vietējās vācu avīzēs uzbrukumu raksti pret rakstnieku Rūdolfu Blaumani. (..) Uzbrukumi bija vērsti pret Blaumani taisni kā pret humoristu: vāciešiem ļoti sāpīgi bija ķērušies pie sirds daudzie Blaumaņa antiģermāniskie panti. «Baltische Tageszeitung» šajā gadījumā pat piesolīja Blaumanim sukus. (..)

Un taču ne tikai vāciešu, bet arī latviešu ausis ir aizskārušas tās rupjās skaņas, kuras pēdējā laikā nāk no Blaumaņa alias Puliera kokles jeb pareizāk no tā vecā trumuļa, uz kura agrākās kokles vietā tagad sācis muzicēt Blaumanis.

Vācu laikrakstu uzbrukumi bija pa daļai nevietā un pilnīgi piekrit viņiem, no latviešu redzes stāvokļa skatoties, nevar. Tomēr, kas attiecas uz norādījumu, ka Rūd. Blaumanis kā humorists pēdējā laikā ienesis samaitājošu kūts smaku latviešu literatūrā, resp. humorā, tur man jāpiekrit un par to es gribu runāt.

Daudziem rakstniekiem galu galā pienāk tāds laiks, kad par viņu var sacīt, ka viņš «izrakstījies», kad viss tas domu, ideju un jūtu krājums, kas viņam bijis, ir izsīcis, kad viņam nav vairs nekā jauna ko teikt, bet laika garam sekot viņš nespēj. Jābistas, ka priekš Blaumaņa šis laiks ir pienācis. (..)

Es pirmā vietā nostādu Blaumani kā novelistu, otrā kā dramaturgu (tehniķi) un trešā kā dzejnieku un humoristu. Agrākie Blaumaņa humoristīgie gabali, kaut arī neuzrādīja nekādu sevišķu dziļumu un smalkjūtību un neievērojot personīgus uzbrukumus, bija tomēr baudāmi. Pa daļai to var sacīt par pērnā gada «Skaidienas» saturu. Kas turpretim attiecas uz pēdējā gada producēšanos, tad viņi ir taisni nelasāma sava tukšuma un rupjības dēļ. (..)

Blaumanis dzīvi banalizē savā humorā. Viņš visus viņas skaistumus un labumus aptašķa ar netīrumiem un sludina cinisma pielūgšanu. To viņš ir darījis savās joku lugās, to viņš dara tagad zem «Puliera» maskas. Nekas nav šausmigāks par dzīves banalizēšanu mākslā. Ir piedodami viņa ekstrēmi, ir piedodams fanātisms, viss kas, bet tikai ne banalizēšana, paseklināšana uz pēdējo.

Tagad jāprasa, — kādēļ gan Blaumanis piekopj šādu virzienu savā literāriskā darbībā? —

Atbilde skanēs: viņš grib iet līdzī to birģelisko aprindu garšai, kuras viņu lasa. Viņš vairs nav radošs gars, bet kalpotājs: viņš spēlē Joku Pētera lomu. Lai tikai atceramies zināmo parodiju uz Al. Dulbes, kura nobeidzas ar sekošiem pantiem: «Bučo — nebēdā, ko ciešu — baronesi alus plūdos; es uz savu pili iešu, slicināšos cūku s» (..)

Ir jau taisnība, ka latvieši vēl neprot inteligēnti smieties un vēl jo vairāk «tautas rakstnieks» Blaumanis, bet kaitina tā pašapziņa, tas lepnums, ar kuru šie rupjie smieklī skan.

Mūsu tendenciozā kritika («Mūsu Laikos», «Balsi» un dažos citos laikrakstos un žurnālos) mēdza uzbrukt visām jaunākajām mākslas parādībām, pat tādām, kuras pie citām tautām jau bija pilnīgu eksistenci iekarojušas.

Viņa nokrustīja visas šīs parādības ar vienu kopēju vārdu «Dekadentisms» un saprata zem šī vārda izvirtību. Jaunas mākslas reprezentantus šie kritiķi sauca par «buržuāzijas ideologiem», «par buržuāzijas suniņiem», viņi apvainoja atpakaļrāpulisā tos patiesībā revolucionārus

garus, kuri nestāv vis uz victas, bet kuri meklē, arvien meklē. Kāpēc šie kritiķi negriezās pie tiem istajiem buržuāzijas ideologiem, kuri patiesībā kalpīgi mēģina iztapt birģeļu garšai, lēkā un sit bungas, stāv uz galvas un runā nodilušus jokus, kuri par seklām asprātībām pārdod savu rakstnieka pārlicību? Vaj tā nav īsta izvirtība, vaj tā nav atpakaļrāpība, reakcionārisms? Kritiķu kungi, rau, tur ir īstais dekadentisms, izvirtība, — bruņojieties pret viņu!»

Laikā, kad izceļas šis konflikts, R. Blaumanis vairs nav laikraksta «Latvija» atbildīgais redaktors¹ un ir atkal tikai laikraksta literārās daļas un satīriskā pielikuma «Skaidiena» vadītājs.

Kādi tad fakti ir pamatā šim asajam konfliktam? Pirmais izejas punkts, bez šaubām, ir Puliera (R. Blaumaņa pseidonīms «Skaidienā») dzejolis 1906. g. 8. numurā «Mūsu izbijušam ideālam»:

*Kā taču tas pirms gariem gadiem bija
Un kā nu viss pavisam pārvērties!
Reiz tauta rozēs tev ap galvu vija
Un katra mute sacīja «paldies»!
Bet nu kā lāsts tavs vārds uz visu gulstas,
Ne vadīt vairs, tik maldināt tu spēji!
Kas tevī klausās, prāts tam šaubīgs mulstas,
Tu pārdod druvi, kurā čakli sēji.
Reiz bijī liels uz vienprātību saucējs,
Nu esi bēdīgs kūditājs un jaucējs.*

Jauno dzejnieku grupa šo dzejoli saprata tā, kā R. Blaumanis to bija domājis. Proti, te ar ironisku akcentu attēlots jauno dzejnieku ceļš no revolūcijas līdzgājējiem līdz «gara revolūcijas» sludināšanai.

Pret dekadentiem un īpaši pret K. Jakobsonu vēršas Puliera parodija «Manu domu ciba» («Skaidienā», 1907. g. 41. numurā):

*Visas manas garās peršīņas
Un Sniegbaltītes, un aizlauztie zari,
Un pumperņķeļi, un muļķību purvs,
Un pelēkais «Dzelmes» jaunais vāks,
Un mana sarkanrudā bēdīgā bārda
Arvienu man prātā stāv.*

*Un viņas sarkanrudās krāsas
Arvienu dziļāk smadzenes miekšķē,
Uz krūtīm karas kā burlaku dievam.
Un bulbiers man prātā stāv.*

*Tomēr arī neskūts var dzīvot,
Var āksts ākstīgi just sākt.
Tāds esmu es — pūtiēt man virsū,
Pūtiēt man vēltreiz!*

Tomēr šķiet, ka bez šiem saskares punktiem zināma ietekme arī Ed. Vulfa toreizējam sabiedriskam stāvoklim. A. Bērziņš savā rakstā norāda, ka Ed. Vulfs tolaik bijis pie turības, jo strādājis kā krievu, tā vācu presē. Darbs vācu presē varēja Ed. Vulfu netieši ietekmēt. Kas attiecas uz

¹ R. Blaumanis ir «Latvijas» atbildīgais redaktors no 1906. gada 8. maija līdz 1907. gada 16. jūlijam.

dekadentiem, tad Ed. Vulfs pats organizatoriski nepieder pie dekadentiskā simbolisma grupas, taču «Rīta Blāzmā» viņš (kā to liecina A. Bērziņš) ir idejiskais vadītājs un darbojas, nesāņemot honorāru.

Noraugoties no šīs dienas tālajiem apvēršņiem, redzams, ka takta robeža ir pārkāpta kā no Ed. Vulfa, tā R. Blaumaņa puses.

Pēc Ed. Vulfa raksta «Apsmietais svētums» nodrukāšanas (kā to liecina K. Štrāls apcerējumā par Ed. Vulfa dzīvi un darbiem — Ed. Vulfa Kopoti raksti, 2. sēj., 22. lpp.) redakcijā saniknots ieradies R. Blaumanis un uzstādījis ultimātu, ka visiem, kas viņa draugi, tūdaļ jāpārtrauc līdzdarbība «Rīta Blāzmā». Neviens tomēr šim aicinājumam neesot paklausījis, un konfliktam tālāka turpinājuma tā arī nav bijis.

Tomēr K. Štrālam nav taisnība, konflikts vēl nebūt nebeidzās. Šajā laikā Latviešu teātri notika Ed. Vulfa lugas «Rožainās dienas» pirmizrāde. Kā to norāda «Rīta Blāzma», izrādē piedalījās tā laika visievērojamākie aktieri. R. Blaumanim par šo izrādī savs viedoklis, ko viņš izsaka šādā anekdotē («Skaidiena», 1907. g. 43. numura):

«Rožainās dienas» Latviešu teātri

A. Par ko jūs tā krāciet. Nevar nekā saprast.

B. Nu tas tak ir traki! Pīpēt aizliegts, riekstus kost aizliegts... gulēt aizliegts — jā, sakat, ko tad lai te daru.»

Tā laikam ir īsākā un niknākā recenzija par teātra izrādī vispār, un, ar to salīdzinot, J. Asara recenzijas par R. Blaumaņa lugām ir gandrīz vai mīlīgas.

Bez daudziem literārajiem sacerējumiem laikraksta «Rīta Blāzma» tekstā avīzei vēl speciāls neliels literārais pielikums. Tajā K. Ezerieša stāsts «Noziedznieka sapnis» kļuva avīzei liktenīgs. Stāsta saturs: politisks noziedznieks ieslodzīts. Viņš zina un redz pa sava cietuma logu, ka tuvojas pasaules gals. Cietumnieks priecājas par to, ka reizē ar pasauli aizies bojā neliešu valsts ar tās valdītāju, ar melnajiem kalpiem, nepatiesiem tiesnešiem un citiem neliešiem. Cietumnieks atmostas. Tas izrādījies sapnis. Nēžēlīgā un netaisnā pasaule nemaz netaisās iet bojā. Tikai pa logu viņš redz, ka cietuma pagalmā ceļ karātavas. Viņš nostājas kameras vidū un gaida, kad viņu sauks.

Par šo stāstu ģenerālgubernators redaktoru J. Kalvi sodīja ar 500 rubļiem vai 3 mēnešiem aresta. Redaktoru apcietināja. K. Štrāls savās atmiņās rakstīja:

«Kuriozs ir šīs avīzes liktenis: gubernators viņas tālākizdošanu aizliedz tieši tai dienā, kad avīzei arī pašai no sevis būtu jāapstājas pāpīra trūkuma dēļ.»

Avīzes ienākumi nesedz izdevumus, un «Vīksnas tēvs» zaudēja savas mājas, bet redakcijas korektors, dzejnieks un tulkotājs Paegļu Mārtiņš un redakcijas kantorists ilgāku laiku strādāja bez algas. Paegļu Mārtiņš avīzes pilnīgas izputēšanas dienā gudroja, vai kā kompensāciju nevarētu paņemt kaut ko no redakcijas iekārtas, bet tur bija tikai galds un pāris krēslu. Ne tiem kādas vērtības, ne tos var aiznest. Te Paegļu Mārtiņa skats apstājās pie spožā misiņa patvāra. Viņš pasita to padusē un devās prom. Arī kantorists bija jau iecerējis patvāri, un pie durvīm izcēlās neliela sadursme. Uzvarēja Paegļu Mārtiņš un ar spožo patvāri padusē uz visiem laikiem atstāja jau vairs neeksistējošo «Rīta Blāzmas» redakciju.

«Rīta Blāzmas» pēdējais 63. numurs iznāca 1907. g. 7. decembrī.

Ed. Vulfa sadursme ar R. Blaumanu nelaimīgā kārtā notika tieši tad, kad pasliktinājās R. Blaumaņa veselības stāvoklis. Līdzekļu trūkuma dēļ līdz pat 1908. gada vasarai nebija pasākta nekāda nopietna ārstēšana, tikai 1908. gada vasarā R. Blaumanu pārveda uz Somiju un ievietoja Takahārju sanatorijā. Lai iegūtu līdzekļus, Rīgas Latviešu biedrības zālē 18. jūnijā sarīkoja R. Blaumanim veltītu vakaru. Referātu par R. Blaumaņa ievērojamo vietu latviešu literatūrā lasīja T. Zeiferts. Kā prologu Ed. Vulfs nolasīja savu dzejoli. Iespējams, ka Ed. Vulfam uzticēja ievadīt vakaru, lai izlīdzinātu iepriekšējā gada konfliktu. Kaut kas tomēr no šim nesaskaņām vēl ieskanas dzejoli:

RŪDOLFAM BLAUMANIM

*No tevis tālu es. Man miļas citas dziesmas
Un citiem dieviem dziedu slavu es,
Bet — nākam mēs no vienas dzimtenes
Un mūsu sirdis degtas vienas liesmas.*

*Kad svētā mūza tevi aicināja,
Tad krēslas palagi vēl mūsu druvas klāja.
Ar roku spēcīgu tu balstu tvēri
Un zemē smiltainā daudz zelta graudu bēri.*

*Kas darbu mīl, tas pazīst melnās dienas,
Kad rūpes, sāpes, žēlas rindā sienas,
Bet arī darba laimi pazīst tās
Un mieru burvīgo pēc dienas nebaltās.*

*Tu prati ciest, tu prati dziļi mīlēt!
Dēļ tavu gaišo domu zibeņiem,
Dēļ taviem smaidiem sāpju pilnajiem
Tev ļauts ir tautas nākamību zīlēt!*

*No tevis tālu es un tomēr tuvu.
Kas izteikt spēj, ko es no tevis guvu!
Lai šajā stundā viena vēlēšanās
Kā pateicība kvēlo krūtīs manās:*

*Kaut visiem tava mīlestība būtu
Uz darbu, dzimteni un svēto dzeju,
Tad nebūtu tik daudz mums brīžu grūtu
Un ļauno jūdāsu un varizeju.*

Sarīkojuma koncertdaļā R. Blaumaņa lugu fragmenti un dzejoli. Laikrakstā «Latvija» šīs avīzes teātra kritiķis A. Bērziņš, atreferējot koncerta daļu, kritizēja teātra vadību, ka tā lugu fragmentu lomas iedalījusi ne visai nozīmīgiem aktieriem.

Otrā dienā pēc R. Blaumanim veltītā sarīkojuma Rīgas Latviešu biedrības nams nodega.

Kad 1909. gadā Ed. Vulfs sāka vadīt «Skaidienu», viņš pieņēma pseidonīmu Puliera padēls, apliecinot to, ka viņš «Skaidienu» centīsies vadīt R. Blaumaņa, t. i., Puliera garā. Arī tas uzskatāms kā asā konflikta izlīdzinājums.

REVOLŪCIJAS LAIKA PERIODISKIE IZDEVUMI PĒTERBURGĀ

Jau sākot ar 19. gs. vidu, Pēterburgā veidojās aktīvs latviešu sabiedriski politiskais centrs. Jaunlatviešu «Pēterburgas Avīzes» un tām sekojošie «Dunduru» almanahi atklāja, kādas priekšrocības ir latviešu periodiskiem izdevumiem, ja tie iznāk Pēterburgā un nevis Latvijā. Tas atkārtoti tika pierādīts 1905. g. revolūcijas priekšvakarā, īpaši ar O. Rāviņa «Pēterburgas Avīzēm». Kaut arī žandarmērija vajāja Pēterburgā iznākošos latviešu progresīvos izdevumus, taču pārvarēt šīs grūtības bija vieglāk nekā Latvijā, kur mužnieki, luterāņu mācītāji, vācu preses izdevumi un veinberģiskie latviešu laikraksti denuncēja progresīvo periodiku un kūdīja pret to. Sevišķi spilgti tas izpaudās revolūcijas laikā. Minēto iemeslu dēļ šai laikposmā Pēterburgā iznāca vairāk periodisko izdevumu nekā Latvijā. Pēc sava rakstura Pēterburgā iznākušie latviešu izdevumi ir atšķirīgi politiskā ziņā, sabiedriski idejisko centienu un arī žanriskā ziņā.

Pirmkārt, minami sociāldemokrātu partijai tuvu stāvošie revolucionārie izdevumi kā, piemēram, «Pēterburgas Latvietis», «Rūķi» u. c., tāpat arī plaši izvērstie A. Jurjāna seriālie izdevumi.

AUGUSTA JURJĀNA UN VIŅA LĪDZGAITNIEKU IZDEVUMI PĒTERBURGĀ

Augusts Jurjāns (1875—1942) dzimis Ērgļu Rikšēnos. Mācījās Ērgļu draudzes skolā. Vēlāk, dzīvojot Pēterburgā, nodibināja grāmatu apgādu, izdodot brošūras: «Kā Baltijas muižniecība tikusi pie savām privilēģijām», «Spīdzināšanas Baltijā», «Ielu ciņas Vakareiropas revolūcijās» (konfiscēta). Buržuāziskās Latvijas laikā spiestuves «Golts un Jurjāns» līdzīpašnieks.

1906. gadā A. Jurjāns izdod avīzi «Pēterburgas Atbalss», no kā izaug virkne citu laikrakstu. Sakarā ar to, ka viens pēc otra nāk izdevumu aizliegumi un konfiskācijas, kam savukārt seko jauni pieteikumi, šajā virknē ietilpst laikraksti: «Tautas Tiesības», «Patiesība», «Nevas Viļņi», «Progress», «Pēterburgas Vēstnesis», «Brīvais Vārds», «Jaunas Domas», «Ziemeļblāzma», «Vārpas», «Ziemelis».

Pēc sava rakstura visi šie laikraksti cenšas stāvēt progresīvās sabiedriskās pozīcijās. Rakstu galvenie materiāli veltīti strādnieku politiskai cīņai un Valsts domes kritikai. Progresīva nozīme ir J. Asara līdzdalībai pirms viņa aizbraukšanas uz Somiju. A. Jurjāna izdevumos J. Asars publicē ap 200 rakstu.

Sakarā ar represijām, kas nepārtraukti vēršas pret izdevējiem un redaktoriem, notiek to maiņa. Līdz ar to izdevumi cits no cita manāmi atšķiras, ko īpaši var teikt par laikrakstu «Vārpas», kuru rediģējot, J. Jansons-Brauns pievērsa lielu uzmanību literatūrai.

«Pēterburgas Atbalss»

(1906)

Sabiedriski politisks un literārs laikraksts, iznāca divas reizes nedēļā. Redaktors un izdevējs A. Jurjāns, faktiskais redaktors — J. Asars. Redakcijā strādāja arī J. Markaus.

Laikrakstā tikpat kā nav sadzīves jautājumu iztirzājumu, galvenā uzmanība pievērsta sabiedriski aktīvām problēmām. Vairākos turpinājumos ievietots plašs raksts «Ko valsts ņem no zemniekiem un ko viņiem dod». Tāpat izvērsti apcerējums «Proletariāts un viņa gala mērķis». Laikraksts plaši informē par Krievijas SDSP apvienošanās kongresa lēmumiem un rezolūcijām. Regulāri ziņo par kara tiesas darbību Rīgā, 21. numurā teikts:

«Pa pēdējiem mēnešiem kara tiesa Rīgā ir «iztiesājusi» 18 prāvas, kurās nosodīti ar nāvi 18 cilvēki.»

Laikrakstā attēlotas prāvu nelikumības un necilvēciskie apstākļi, kādos jādzīvo cietumniekiem.

29. numurā ziņots par represijām pret skolotājiem:

«Šausmīga aina atklājas no tām ziņām, kuras līdz šim ievāktas... (. .) Nošauti pa reakcijas laiku 23 skolotāji, pakārti — 5, pērti (daudzu skolnieku klātbūtnē) 72, izglābušies no nāves un spīdzināšanas caur bēgšanu — 118, galīgi atļauti no vietām — 15, izsūtīti — 12, paši atstājuši vietas — 14, vesti uz nošaušanu, bet nenošauti — 6, mantas sadedzinātas — 16.»

Laikrakstā ievietots 31 J. Asara raksts, starp tiem: «Domas par tautas varoņiem» (Nr. 6), «Latvieši un Valsts dome» (Nr. 8), «Atkal jauns kurss pie baroniem» (Nr. 11), «Vācu muižnieki par zemes jautājumu» (Nr. 17), «Pilsoņu šķira un progress» (Nr. 29).

Laikraksta literārajā daļā sāk publicēt Sergeja Kravčinska romānu «Andrejs Kožuovs». (Romāns iz 70-tiem gadiem par krievu emigrantiem-revolucionāriem.)

«Pēterburgas Atbalss» pēdējais numurs iznāk 4. augustā. Laikrakstu slēdz, un Pēterburgas tiesu palāta redaktoram A. Jurjānam piespiež vienu gadu un 6 mēnešus cietoksni.

Pēc tam tūlīt tiek pieteikts jauns izdevums «Tautas Tiesības».

«Tautas Tiesības»

(1906)

Sabiedriski politisks un literārs laikraksts, iznāca divas reizes nedēļā. Izdevējs K. Pavlovskis (faktiski visu laiku A. Jurjāns). Redaktors K. Pavlovskis. Faktiskais redaktors J. Asars. Redakcijā turpina strādāt arī V. Markaus.

1. numura ievadrakstā teikts:

«Muti spiež cietī! — tā jāizsaucas katram, kas mūsu dienās grib modināt Krievijas tautu politisko apziņu. (. .) Šī iemesla dēļ slēgta mūsu avīze «Pēterburgas Atbalss», bet progresīvā prese nav noslāpējama, un «Pēterburgas Atbalss» vietā nāk jauna avīze «Tautas Tiesības.»

Šī laikraksta 6. numurā plašs materiāls par Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas 3. un Latvijas Sociāldemokrātijas 1. kongresu.

Ziņās no Baltijas teikts:

«Lielvārdes pagastam par to, ka nav atraduse mācītāja Zimmermaņa šāvēju, tagad jāmaksā dvēseļu gana pilna vērtība — 3000 rubļu.»

Ziņojumos no Latvijas redakcija lieto ironisku stilu pret tiem, kuri vainīgi vienā vai otrā netaisnībā. 8. numurā J. Asara publikācija «Strādnieki

un inteligence». Ievietots arī plašs ziņojums par sieviešu konferenci Vācijā.

14. numurā J. Asara raksts «Par strādnieku partijas piedalīšanos pie vēlēšanām otrajā Valsts domē». Pēdējā — 18. numurā J. Asara raksts «Kapitālisma organizēšanās Krievijā». (Arī šajā avīzē, tāpat kā iepriekšējā, pārpublicēts 31 J. Asara raksts.)

Samērā plašu vietu laikrakstā ieņem romāna «Andrejs Kožuovs» turpinājums, sniegta arī informācija par romāna autoru S. Kravčinski. Viņš, studējot franču revolūciju, nācis pie pārliecības, ka revolūcijā galvenais ir atsevišķi cilvēki. Šī pārliecība padarīja viņu par «tautībnieku» (narodņiku). Narodņiku aresti, spīdzināšana un mocīšana pamudināja viņus uz individuālo teroru. S. Kravčinskis pats nošāva žandarmērijas šefu Mezencovu un aizbēga uz Angliju, nodevās literatūrai un ticēja revolūcijas uzvarai. Populārākie darbi: «Slepenā Krievija», «Andrejs Kožuovs», «Nihilista karjera». S. Kravčinska darbi par «tautībniekiem» ir interesanti tajā ziņā, ka tie balstās uz tiešas pieredzes materiāliem.

1906. g. 6. oktobrī iznāca laikraksta «Tautas Tiesības» pēdējais — 18. numurs. Laikrakstu slēdza.

«Patiesība»

(1906—1907)

Politisks, sabiedriska un literāriska laikraksts. Iznāca divas reizes nedēļā. Izdevējs — A. Šteins, faktiskais izdevējs A. Jurjāns. Redaktors A. Šteins, faktiskais redaktors — J. Asars. Redakcijā strādāja arī V. Markaus. Pirmais numurs iznāca 1906. g. 10. oktobrī.

Vairāki raksti par Domes vēlēšanām. Pirmās Domes vēlēšanas notika tai laikā, kad:

«... reakcija nule decembrī atguvuse varu, brida pa tautas asinim, tomēr daudzi pilsoņi un zemnieki pacēla acis pār liķiem, degošām mājām un karātavām un skatījās kā uz rita blāzmu, uz vēlamo Valsts domi... Un tagad? Tagad arī jāvēl Dome, jau otrā, bez lielas ticības uz Domi, jau kā tādu.» (Nr. 16)

Revolūcijas gaitā tauta ticēja, ka cariskā birokrātija mirs briesmīgā agonijā, taču šīs cerības bijušas pārāgras. Reakcija joprojām trakoja.

Vairākos rakstos atsegta soda ekspedīcijas darbība. Sakarā ar latviešu reakcionārās buržuāzijas meklējumiem sadarboties ar vācu muižniekiem laikraksts ironizē par jaunaļiem latviešu «aizstāvjiem» un «tautas glābējiem». (Nr. 7)

Gandrīz katrā numurā ir vairāki J. Asara raksti, kopsummā 65 (visi anonīmi).¹

Par Latvijas sociāldemokrātiskās Skolotāju savienības kongresa rezolūcijas publicēšanu laikrakstu redaktoru A. Šteinu sodīja ar 1 gadu cietuma. Laikrakstu slēdza. Iznāca 31 numurs.

«Nevs Viļņi»

(1907)

Politisks, sabiedriska un literāriska laikraksts. Iznāca divas reizes nedēļā. Izdevēja Emma Kuive, ar Nr. 7 — A. Šteins. Faktiskais izdevējs

¹ Markaus V. Jāņa Asara 15 gadu nāves dienā. — Latvju Grāmata, 1923, Nr. 9/10.

A. Jurjāns. Redaktors — Emma Kuive, ar Nr. 7 — E. Levdonga. Laikraksta faktiskais redaktors V. Markaus. Redakcijā strādāja arī A. Buševics. Avīzes ievadā teikts:

«*Tu lauži mūs, naidīgā pretvara, ar tiem vārdiem mums atkal jāpaziņo lasītājiem par jaunu «preses brīvības» upuri — «Patiesības» slēgšanu. Kad mēs reiz likām laikrakstam nosaukumu «Patiesība», tad ar to nedomājām nosaukumu vien, bet, nostādamies uz šķiru cīņas principiem, izteicām šai vārdā savu programmu un mērķi. (..)*

Izlaizdami «Patiesības» vietā «Ņevas Viļņi», mēs to nesaucam par jaunu laikrakstu, bet uzskatām to vienīgi par jauna etapa punktu mūsu uzsāktā preses mocekļu ceļā...»

Daudz vietas laikrakstā aizņem jautājumi par II Valsts domes vēlēšanām. Asi kritizēts Valsts domes vēlēšanu likums, kas nosaukts par kroplu. Pret šo likuma projektu protestēja strādniecība, pieprasot sasaukt Satvermes sapulci un vispārējas demokrātiskas vēlēšanas.

Avīze atzīmē, ka

«Ar pagājušā gada 27. aug. valsts kuģi stūrē karātavu un lauku kara tiesas ministrija. Vienā pašā Tukuma prāvā 17 cilvēkiem piespriests nāves sods. Vai var būt vēl lielāks noziegums!»

Par šiem materiāliem redaktorei Emmai Kuivei Pēterburgas Tiesu palāta piesprieda 100 rubļu vai 1 mēnesi cietuma. Ar 7. numuru par izdevēju kļūst A. Šteins, par redaktori E. Levdonga.

Laikraksta 8. numurā J. Asars, kaut jau dzīvo Somijā, publicējis plašu rakstu «Par latviešu avižniecības gaitu», kur lielās līnijās pieskaras galvenajām latviešu preses attīstības gaitām 19. gs. un raksturo preses stāvokli pēdējās Valsts domes vēlēšanās, norādot uz latviešu buržuāzijas reakcionārām pozīcijām.

Vēl šajā numurā sastopams raksts «Kam vārds?». Tajā raksturots II Valsts domes sastāvs un domes cīņas uzdevumi par reakciju. Cariskās patvaldības raksturošanai netiek žēloti spēcīgi epitēti.

E. Levdonga par šī raksta ievietošanu saņem sodu 1 gadu cietoksnī.

Laikraksta 9. numurā deputāts J. Ozols uzaicina visus, kuriem kas zināms par soda ekspedīcijas nelikumībām, ziņot

«..caur vietējām sociāldemokrātiskām organizācijām vai pašam personīgi».

Avīzē publicēti 12 anonīmi J. Asara raksti.

«Ņevas Viļņos» ievietots arī sludinājums, ka sāks iznākt jauns žurnāls «Rīts», kura izdevējs un redaktors būs A. Gulbis.

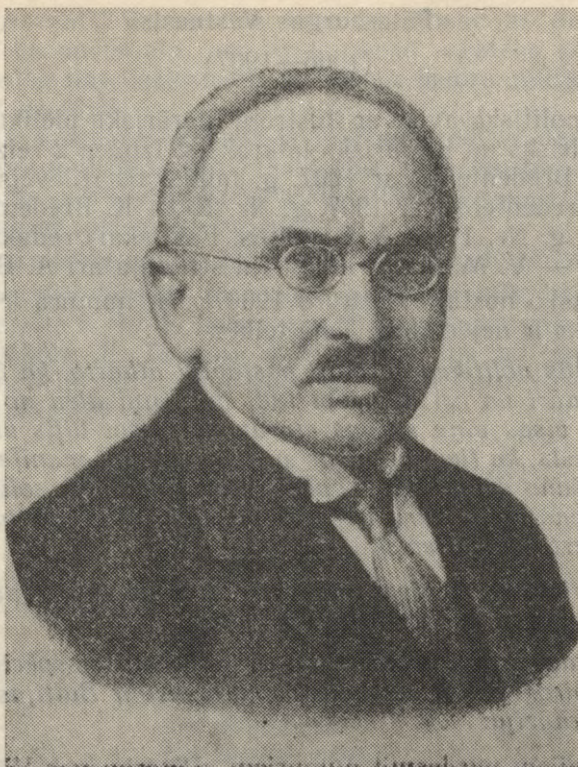
Ar 1907. g. 2. marta 9. numuru laikrakstu slēdz.

«Progress»

(1907)

Politisks, sabiedrisks un literārisks laikraksts. Iznāca 2 reizes nedēļā. Izdevējs J. Ozoliņš, ar Nr. 4 — A. Jurjāns (faktiskais izdevējs visu laiku). Redaktors — J. Ozoliņš. Faktiskais redaktors V. Markaus; redakcijā strādāja arī A. Buševics.

Pirmajā numurā ievietots raksts «No augšas», kurā ziņots par notikumiem Taurijas pili:



Ansis Buševics

«Redziet, ko mēs varam sagaidīt no augšas», tā zobojās Valsts domes deputāti 2. martā Taurijas pili, apskatīdami katastrofas vietu — Domes sēžu zāli, kurai bija iegrūvuši griesti. Desmit tūkstoši Ibsenu neizdomātu labāka simbola priekš Krievijas vecās valsts kārtības attēlošanas. Kā vienā ūdens pilienā atspoguļojas debesis, tā šini traģikomēdijā atspoguļojas visa Krievijas birokrātija ar tās dumjību, nolaidību un nejēdzību. Priekš Taurijas pils pārbūves iztērēts 1 miljons un 10 tūkst. tautas naudas, bet šis pašas tautas priekšstāvojiem gāžas griesti uz galvas.»

2. numurā ziņots, ka Valsts domes sēdē ieradies Stolipins. Sai sēdē sociāldemokrāti vienīgi nolasīja ziņojumu par patieso stāvokli Krievijā. Pārējās partijas klusēja. Uz to Stolipins atbildēja:

«Jūs sakiēt mums: rokas augšā, bet mēs (birokrāti) sakām: jūs mūs neiebaidisiet!»

12. numurā ievietota deputāta J. Ozola apsūdzības runa par soda ekspedīcijas darbību Latvijā.

Somijā J. Asara aktīvā darbība nesamazinās, redakcija bieži saņem sūtījumus. «Progresā» publicēti J. Asara raksti: «Par miera konferenci un atbrūņošanas», «Pārkārtošanās...», «Vācieši — kultūras nesēji Krievijai» u. c., pavisam 28 raksti.

Konfiscēti Nr. 9, 11 un 14. Ar 24. numuru laikraksts apturēts.

«Pēterburgas Vēstnesis»

(1906—1907)

Sabiedriski politiska avīze ar ilustrētu literārisku pielikumu, ar 1907. g. politisks, sabiedrisks un literārisks laikraksts. Iznāca 2 reizes nedēļā.

Izdevējs K. Brēdenfelds, ar 1907. g. faktiskais izdevējs — A. Jurjāns. Redaktors K. Brēdenfelds, ar 1907. g. Nr. 10 — K. Brēdenfelds un A. Būmanis, ar 1907. g. Nr. 11 — A. Būmanis. Faktiskais redaktors K. Ducmanis, ar 1907. g. — V. Markaus, redakcijā strādāja arī A. Buševics.

Avīzes politisko nostāju raksturo 1906. g. 4. numurā ievietotais raksts «Es ticu tādēļ, ka ir nejdzība». Tajā teikts:

«Tagadējās politikas vadītāji pastāvīgi atkārtoti, ka tie it nemaz neesot reakcionāri un arī negribot tādi būt; viņi dien no dienas mēģina iestāstīt, ka visas viņu ricības stūrakmens esot bijis un būšot 17. oktobra manifesti, ka tiem no visas sirds rūpot šini manifestā pasludināto brīvību izvešana dzīvē. Bet — par spīti visiem šiem solījumiem un zvērestiem ikviens solis, kuru tie sper politikā, attālina tos arvien vairāk no šā manifesta pamatiem.»

Šajā rakstā izteikto atziņu papildina ar publikāciju par Latvijas apstākļiem «Skābuma ķēnes Baltijā» (Nr. 5):

«Tā bezgalīgā, fanātiskā ticība uz represiju visspēcību, kura piemīt centrālajai birokrātijai, vēl lielākā mērā piemīt Baltijas vācu muižniecībai un buržuāzijai...»

Jau ar pirmajiem pārdesmit numuriem «Pēterburgas Vēstnesis» radījis aizdomas valdošajās aprindās. Naktī no 20. uz 21. novembri izdarīta kratīšana pie izdevēja redaktora K. Brēdenfelda, un pēc tam policija devusies uz tipogrāfiju. Neko kompromitējošu neatrada un nevienu neapcietināja. Acīmredzot tas bija pagaidām tikai brīdinājums. Tomēr tas neko daudz nelīdzēja, jo raksti, kas atmaskoja reakciju, avīzē parādījās joprojām. Latviešu buržuāziju kā šķiru kritizē raksts «Piekvēpis gaiss» (Nr. 27 un 28), parakstīts ar šifru Fr. (Roziņš?).

Šajā laikrakstā publicēti 14 anonīmi J. Asara raksti, starp tiem «Baltijas dažādo partiju gaidāmā taktika vēlēšanās», «Jauna kārtība kara tiesās» u. c.

Avīzes 31. numuru konfiscē un pēc viena numura — ar 32. — avīzi administratīvi aptur, un «Pēterburgas Vēstneša» vietā abonentiem piesūta A. Jurjāna izdoto «Patiesību». Kad «Patiesību» apturēja, piesūtīja nākošo A. Jurjāna avīzi «Ņevas Viļņi» un pēc tās apturēšanas — «Progresu». Pēc «Progresa» apturēšanas tika atjaunots «Pēterburgas Vēstnesis» — 1907. g. 3. jūnijā.

Jauniznākušajā 1. numurā ziņots par stāvokli Domē, 1. jūnija sanāksmē. Šajā sēdē Stolipins prasīja, lai sociāldemokrātu frakcija tiktu nodota tiesai un no Domes izslēgta un deputāti turpat uz vietas arestēti. Tam drīz sekoja t. s. «valsts apvērsums», kad padzina arī otro Domi.

6. jūnijā (Nr. 2) ievietots cara manifesti par otrās Valsts domes atļaušanu. Tam seko raksts «Pie otrās Valsts domes zārka» (Nr. 4) un plašs apcerējums «Otrās valsts domes zoc. dem. frakcijas apsūdzības akts» (Nr. 5). Ziņojums par policijas izdarīto kratīšanu Domes deputāta J. Ozola dzīvoklī, tur atradušies 35 domnieki un vairāk nekā 40 svešas personas. Visas svešās personas apcietinātas. Avīze ziņo, ka nolemts uzsākt iepriekšējo izmeklēšanu, jo starp aizturētiem ir vairāki kareivji, kurus apvaino

par piedalīšanos KSDSP slepenās kara organizācijas darbībā. Devītajā numurā ziņots, ka apcietināti arī 16 domnieki. «Tālākā iztiesāšana apturēta, līdz Dome to nav izšķiruse.» Ar domu biedru palīdzību J. Ozolam izdodas emigrēt uz ASV.

«Pēterburgas Vēstneša» redakcijā joprojām aktīvi darbojas J. Asars, vairākos numuros ievietots viņa raksts «Kā vācu muižnieki tikuši pie savām privilēģijām», kurā izanalizēts plašs vēsturisks materiāls. (Šis raksts Pēterburgā iznāk arī atsevišķā brošūrā.)

Avīzē daudz rakstīts par trešās Valsts domes vēlēšanām.

1907. g. atsevišķs literārs pielikums vairs neiznāk, bet tai vietā daiļliteratūras materiāls ievietots laikraksta slejās. Nozīmīgākie darbi: M. Gorkija romāns «Māte», Ļ. Tolstoja stāsts «Par ko» un Apsesdēla dzejoļi. Neiztrūkst arī neliela satīras nodaļa «Šķiltavas», kurā Krievijas apstākļus raksturo Līvu Jurkas dzejolis:

GABALIŅŠ IZ KRIEVIJAS VESTURES

Dusēja. Klusēja.

Pamodās. Žāvojās.

Gaidīja. Spaidīja.

Cerēja. Perēja.

Apsolīja — nepildīja.

Kurnot gāja ... Atsvabināja.

Appaipāja — iedrošināja.

Vēl pieprasīja —

Un pēriens bija.

Uz sapulcēm gāja,

Tad iesēdināja ...

Atkal apsolīja —

Atkal nepildīja.

Atkal valdību bāra —

Atkal sita un kāra —

Pēdīgi Dome bij mājās:

Lērums sacēlās kājās.

Uzstājās stingri un asi —

Saņēma vilka pasi ...

«Jaunas Domas»

(1907—1908)

Politisks, sabiedrisks un literārisks laikraksts. Iznāca divas reizes nedēļā.

Redaktors un izdevējs T. Zabinskis, ar 1907. g. P. Jagars. Faktiskais redaktors V. Markaus un faktiskais izdevējs A. Jurjāns. Redakcijā strādāja arī A. Buševics.

Avīzei pavisam iznāca 34 numuri.

Galvenā vieta laikrakstā jautājumiem par trešo Valsts domi. Ironizēts par atšķirībām starp šo Domi un divām pirmām:

«Un ap pašu Domi deputātus ekipāžās un automobiļos piebraucot, saņēma policijas un jātnieku patruļas, lai tos aizsargātu pret tautu, kamēr pirmās un otrās domes deputātus pieticīgi kājām soļojot uz sēžu zāli, gaidīja pate tauta.»

26. numurā paziņots spriedums iepriekšējās Domes sociāldemokrātu frakcijas locekļiem. Notiesāti uz 5 gadiem spaidu darbos 8 cilvēki, uz 4 gadiem pie spaidu darbiem 9 cilvēki, uz aizsūtīšanu nometināšanā 10 cilvēki, attaisnoti 10 cilvēki. J. Ozola vārds starp tiesātiem nav sastopams, iespējams, ka tai laikā viņš paspējis jau emigrēt uz ASV.

No Latvijas dzīves iztirzāts jautājums par latviešu valodu sakarā ar R. Vidzemnieka (Kaudzītes Reiņa) rakstu Veinberga vadītajā «Rīgas Avīzē», kur autors kritizē avīžnieku valodas kļūdas. «Jaunās Domās» raksta autors K. D. (K. Ducmanis?) ar daudziem piemēriem ilustrē, ka pat Kaudzītes Reiņa raksts «Rīgas Avīzē» čum un mudž no latviešu valodas nepareizībām.

Laikrakstā samērā plašs materiāls par Somijas landtāga vēlēšanām (arī J. Asara raksts «Somijas landtāga darbība») un vairākiem politiskiem un ekonomiskiem jautājumiem Somijā. Ar to pašu izpelnās avīzes numura konfiskāciju.

Pēdējais numurs iznāk 1908. g. 5. janvārī.

Laikraksts administratīvi aizliegts.

A. JURJĀNA IZDEVUMIEM RADNIECĪGIE IZDEVUMI PĒCREVOLŪCIJAS PERIODĀ

«Ziemeļblāzma»

(1908—1909)

Politisks, sabiedriska un literāriska laikraksts. Iznāca divas reizes nedēļā.

Redaktors un izdevējs J. Miežis-Mezevskis. Faktiskais redaktors A. Buševics. Redakcijā strādāja arī K. Dišlers.

«Ziemeļblāzma» savas gaitas sākumā paziņo lasītājiem:

«Naktī no 1. uz 2. martu tika izkratīta Meksa (agrākā Brēdenfelda un biedri) tipogrāfija. Kaut gan nekas kompromitējošs netika atrasts, tad tomēr aizieģelēja tipogrāfiju un arestēja mūsu avīzes galveno ekspeditoru A. Jurjāna kgu, kurš vēl tagad atrodas apcietinājumā. Marta 2. dienā arestēja arī tipogrāfijas īpašnieku Meksa kgu. Tipogrāfiju atvēra tikai 8. martā, kad atsvabināja arī tās īpašnieku. Šo iemeslu dēļ tad arī «Ziemeļblāzma» nevarēja iznākt...»

Laikraksts neiznāca no 2. marta līdz 11. martam.

Redakcija ziņo, ka ar 103 Valsts domes locekļu parakstiem Valsts domē iesniegts likumprojekts par nāves sodu atcelšanu. Likumprojektu parakstījuši tikai 103 domnieki, viņu vidū daži oktobristi, tāpat «centrs un visi labie ir pret to».

Protests nozīmīgs, jo nāves sodu skaits Krievijā nepārtraukti pieauga. Redakcija ziņo: laikā no 1842. g. līdz 1904. g. katru gadu caurmērā bijuši 15 nāves sodi. Bet 1906. g. jau 1642 nāves sodi, 1907. g. — 1692 nāves sodi, 1908. g. pirmos divos mēnešos — 457 nāves sodi.

Laikraksta attiecības ar trešo Valsts domi labi raksturo feļetons «Valsts domes bufetčiks»:

«Kāda starpība starp pirmām divām domēm un trešo? Pirmās divas domes nepatīkamā stāvoklī nostādīja ministrus, bet trešā dome bufetčiku.

Es brīnos, kāpēc līdz šim neviens korespondents nav intervējis domes bufetčiku.

Tas būtu daudz interesantāki, nekā garlaicīgās sarunas ar deputātiem oktobristiem, kuri galā nesaka ne bē, ne mē.

... Kad iegājām bufetē, bufetčiks, drūms kā divi Hamleti, sēdēja aiz stoikas un priekšā tam bija šņabja pudele.

— Kādas ir jūsu domas par trešo domi?

Bučetčiks mežonīgi iesmejās:

— Kas tā par domi! Viņa notur sēdes divreiz nedēļā. Sakiet, kā lai es pie tādiem apstākļiem pastāvu? Es tirgojos tikai divas reizes nedēļā! Kauns! Un to sauc par darba spējīgu domi!»

Bučetčika spriedumu, ka šī Dome nav darba spējīga, apliecina arī citi avīzes raksti.

14. numurā ievietots plašs apcerējums, atzīmējot divdesmit piekto gadu kopš Kārļa Marksa nāves.

No Rīgas pienāk sēru vēsts, ka miris Jānis Asars. 58. numurā liels sēru paziņojums, ko parakstījušas «Pēterburgas Atbalsu», «Tautas Tiesību», «Patiesības», «Ņevas Viļņu», «Progesa», «Pēterburgas Vēstneša», «Brīvā Vārda», «Jauno Domu» redakcijas.

Redakcijas ziņojumā teikts:

«Pirmdien, 18. augustā plkst. 11 naktī Aleksandra Augstumu slimnīcā Rīgā no augošas smadzeņu triekas miris Jānis Asars.»

«... sākot ar «Tautas Tiesībām», viņš palika par kārtīgu redakcijas locekli pie visām pēc tam: Pēterburgā iznākošām latviešu avīzēm, kamēr augošā slimība neizņēma no rokām spalvu. (...) Parasti paraksta rakstus ar iniciāļiem: xx vai Clio. (...) 1907. g., nebūdam Pēterburgā drošs, pārcēlās uz Somiju, nepārtraucot literāriskus sakarus. J. Asars nekad nav bijis materiāli labi apgādāts. 1907. g. rudenī viņš pārtrauc literāro darbību slimības dēļ un ievietots slimnīcā.»

Nākamajā avīzes numurā no Rīgas atnākusi otra sēru vēsts par Rūdolfu Blaumaņa nāvi. Šis ziņojums ļoti necils un maz atdalās no pārējiem avīzes rakstiem. Šāda nevērība nav ne ar ko attaisnojama un, bez šaubām, izsauca daudzus lasītājos sašutumu. Ļoti iespējams, ka tas izskaidrojams ar pirms vairākiem gadiem Rīgas presē notikušām domstarpībām starp Rūdolfu Blaumani un Jāni Asaru. Vairāk gan ticams, ka te zināma loma tam, ka R. Blaumanis pēdējos gados pirms slimības strādāja labējā laikrakstā «Latvija» un kādu laiku bija tā redaktors.

Šajā pašā numurā plašs un izvērsts ziņojums par J. Asara bērēm 21. augustā:

«Nāves ziņu iz vietējo laikrakstu sludinājumiem policejmeistars stripoja laukā, un avīzes iznāca ar lielu baltu laukumu sludinājumu daļā. Tādā veidā (21. augustā) apglabāšanas dienu nemaz nebija iespējams atklāti izsludināt. Tomēr plkst. 2 dienā ap Aleksandra Augstumu kapliču pulcējas laba tiesa pavadītāju, saņemti no ārkārtēji stipras policijas apsardzības. Kāds iekšpilsētas policists bij speciāli komandēts vaiņagu lentu cenžēšanai. (Daudzas lentas tika sagrieztas.) Vaiņagus nedrīkst ne nest, ne vest. Tie jāuzliek uz liķa ratiem. Bez tam policija nosaka, ka pie kapa ir aizliegts runāt un katrs runātājs tiks aizturēts un nodots ģenerālgubernatora rīcībā. Pie kapsētas vārtiem arestēja tos trīs «Feniksa» fabrikas strādniekus, kuri bij atveduši krāšņos milzu vaiņagus no strādniekiem. Slimnīcā precīzi noskaidrots arī rakstnieka

nāves cēlonis: «Nāves tiešais cēlonis bijuse tuberkuloze un pati miršana pamaza dzišana aiz spēku zušanas, jo pēdējā laikā nelaiķis neņēma vairs barību pretim, ne arī bij vairs mākslīgi uzturams.»»

Žandarmērijai tomēr neizdevās aplāpēt J. Asara bērū emocionālo noskaņojumu sabiedrībā.

85. numurā rakstā «Tautiskā birģelība un māksla» teikts, ka Rīgā Viktors Eglītis piesaistījies pie F. Veinberga reakcionārās «Rīgas Avīzes» un nu ņemas slavēt F. Veinbergu un F. Grosvaldu.

107. numurā ievietots ķeizara Nikolaja II manifests par Somijas saeiņas atlaišanu.

1909. gada 18. februārī iznāca pēdējais «Ziemeļblāzmas» numurs. Laikrakstu administratīvi apturēja. Pavisam iznāca 200 numuri.

«Vārpas»

(1909—1910)

Sabiedrīks un literārīks laikraksts. Iznāca divas reizes nedēļā. Izdevējs J. Miezis-Mezevskis. Redaktors J. Jansons-Brauns.

J. Jansons-Brauns šai laikā (1907—1910) dzīvoja Somijā, bet vairākkārt nelegāli ieradās Pēterburgā un darbojās publicistikā.

Pirmajā numurā redakcija paziņo, ka turpmāk «Vārpas» tiks piesūtītas «Ziemeļblāzmas» vietā.

24. numurā ievietots kritizējošs raksts par strādnieku jautājumu trešajā Valsts domē.

Blakus politīski sabiedrīskiem un ekonomīskiem jautājumiem laikrakstā daudz rakstu par literatūru, kas, bez šaubām, J. Jansonam-Braunam ir tuva problēma.

Nozīmīgākais raksts šajā nozarē ir apcerējums «Raiņa dzejas motīvi». Rakstā izsekots dzejas tematiskai un idejīskai attīstībai, kā arī motīvu dažādībai. Raksts parakstīts ar šīfru S. Autors šo pašu tēmu turpina attīstīt arī plašā rakstā «Raiņa dzejas sabiedrīskais raksturs». Ievietoti arī daži Raiņa dzejoļi. Bez paraksta publicētas J. Jansona-Brauna «Piezīmes par literatūru». Galvenā tēma — cīņa pret dekadentiem un dekadentīskās ideoloģijas recīdīviem.

Nozīmīgs arī raksts «M. Gorkijs un proletariāts». Literārājā daļā vēl ievietoti V. Bernštama «Tēlojumi iz politīsko aizstāvju dzīves», F. Šillera jubilejai veltīts apcerējums un fragments no drāmas «Laupītāji» Raiņa tulkojumā.

Vēl atzīmējams veltījums Augustam Bēbelim sakarā ar viņa 70. dzimšanas dienu.

Konfiscēti 1909. g. 2 numuri, 1910. g. — 1 numurs.

Pēdējais «Vārpu» numurs iznāk 1910. g. 27. martā. Pēc tam laikraksts administratīvi apturēts. Iznāca 148 numuri.

«Ziemelis»

(1910)

Sabiedrīks, politīks un literārīks laikraksts. Iznāca divas reizes mēnesī, kopā tikai 7 numuri.

Redaktors un izdevējs A. Bunge. Redakcijā strādāja A. Buševics.

Pavisam iznāca 7 numuri. Laikraksts «Ziemelis» ir desmitais un pēdējais izdevums plašajā periodīsko izdevumu sērijā «Augusta Jurjana un viņa līdzgaitnieku izdevumi Pēterburgā».

Laikrakstā «Ziemeļis» pirmajā vietā ir Valsts dome. Atziņa par Domi jau izteikta raksta virsrakstā «Valsts domes bankrots».

Redzama vieta rakstam «Baltijas žurnālistu un literātu kongress». Pēc skaita tas ir otrais tāda veida kongress Rīgā 26. un 27. maijā. Arī šajā kongresā delegātu skaits nav liels, tikai 52, un tie ir no latviešu, krievu, vācu un igauņu laikrakstu redakcijām. Referātu galvenās tēmas — par nacionālo tuvināšanos un žurnālistu solidaritāti. Tāpat kā pirmajā kongresā ne pie kādiem konkrētiem rezultātiem nenonāk.

«Ziemeļis» laikrakstu apskatos vairākkārt vērsas pret Rīgā iznākušo avīzi «Latvija», tai pārmet noslieci uz reakcionārismu.

Pēdējais laikraksta «Ziemeļis» numurs iznāca 1910. g. 26. jūnijā, kad tiek apcietināts redaktors un izdevējs A. Bunge.

Žurnāls «Rīts»

(1907)

1907. gada sākumā Pēterburgā iznākušos laikrakstos «Nevas Viļņi» u. c. publicēts plašs sludinājums, ka tuvākā laikā iznāks jauns žurnāls «Rīts», kurā darbosies redzamākie latviešu rakstnieki: Rainis, Aspazija, A. Austrinš, E. Birznieks-Upītis, L. Laicens, K. Skalbe, M. Liepa u. c. Šis reklamētais izdevums arī drīz sāk iznākt.

«Rīts» — zinātnes un rakstniecības žurnāls. Iznāca reizi nedēļā, sākot ar 1907. g. 19./24. numuriem — neregulāri. Redaktors un izdevējs A. Gulbis. Faktiskais redaktors J. Asars. Pirmais numurs iznāca 1907. g. 10. februārī.

Ansis Gulbis (1873—1936) dzimis Cērkstes pagastā, Smārdes muižā kalpu ģimenē. Mācījās Bigauņciema pagastskolā, pēc tam pašmācības ceļā. Kopš 1889. g. dzīvoja Rīgā un strādāja par grāmattirgotavas mācekli. 1892. g. «Baltijas Vēstnesī» publicēts A. Gulbja pirmais stāsts. No 1900. g. viņš ir Pēterburgā lielas rakstāmlietu un papīra tirdzniecības firmas aģents. Strādādams šajā nozarē, viņš sāka izveidot savu grāmatizdevniecību. Pirmā viņa izdotā grāmata ir 1903. g. J. V. Gētes dzejas Raiņa un Aspazijas atdzejojumā. 1911. g. A. Gulbja izdevniecībā Pēterburgā sāk izdot «Universālās bibliotēkas» grāmatu sēriju, kurai virsredaktors bija Rainis. Šajās nelielā formāta grāmatās publicēja vērtīgus oriģināldarbus un tulkojumus. Piemēram, Ausekļa «Izlasīti raksti», V. Plūdoņa «Mazā Anduļa pirmās bērnības atmiņas», paša A. Gulbja stāsti «Dienvidi» u. c. No tulkojumiem minami: G. Hauptmaņa «Audēji», H. Heines «Sna-belevovska kunga piedzīvojumi», H. Ibsena «Brands» u. c.

1918. g. A. Gulbis savu izdevniecību pārceļ uz Rīgu un pārveido par lielu firmu, izdodams daudz grāmatu — gan oriģināldarbus, gan tulkojumus, starp citu, turpinādams Rīgā izdot arī Pēterburgā aizsāktu «Universālās bibliotēkas» sēriju. Pats nozīmīgākais A. Gulbja izdevums (ar subsīdijas palīdzību) ir Latviešu konversācijas vārdnīca (A. Svābes redakcijā) — 21 sējums. A. Gulbis paralēli izdevniecībai darbojas arī rakstniecībā, savos romānos gan dažreiz nepārvarot diletanta līmeni. Petrogradas posmā A. Gulbis cenšas stāvēt demokrātiskās pozīcijās. A. Gulbim rodas vēlēšanās izdot žurnālu, bet, tā kā pats nav drošs, ka spēs to vadīt, tad par faktisko redaktoru uzaicina J. Asaru, kurš kopš 1907. g. dzīvo Helsinkos. Par J. Asara vadošo lomu liecina sludinājuma teksts:

«Mūsu stūra akmens bijis un būs Marksa vēsturiskais materiālisms. Tas nesīs visu pasaules uzskatu pili.»

Šāda veida pamatdarbus žurnālā saraksta pats J. Asars. Lielākoties savos darbos, ko J. Asars publicē Pēterburgas izdevumos, viņš parakstās ar šifriem *xx, Clio, Ars, -ja*. Bet «Rītā» publicētie raksti visi anonīmi. Acīmredzot J. Asars šai periodā baidījās no atšifrēšanas un represijām.

Žurnālā ievietoti vairāki Raiņa dzejoļi un luga «Ģirts Vilks». Bez Aspazijas dzejoļiem publicēts arī viņas apcerējums «Sievietes franču revolūcijā». Atceroties Jūlija Dievkociņa traģisko nāvi, publicēti viņa dzejoļi, Jūlijam Dievkociņam veltīts arī Linarda Laicena dzejolis. Publicēti E. Treimaņa, Līgotņu Jēkaba un Andreja Upīša dzejoļi un R. Blaumaņa satīra «Vecais cenzors», kas publicēta ar pseidonīmu *Matiss Kezbers*.

Samērā lielu vietu žurnālā ieņem paša redaktora un izdevēja A. Gulbja četru cēlienu traģēdija «Kropļi». Šis darbs ir nesaskaņā ar pārējo žurnāla materiālu, jo pamatos tas ir dekadentiski anarhistisks. Autors mēģina kā tiešos, tā alegoriskos tēlos ietvert revolūcijas atspoguļojumu, tikai visi spēki, kas piedalās gan par, gan pret revolūciju, ir kropļi. Kropļas ir sakropļotās masas, kropļi ir tie sabiedriskie elementi, kas piedalās savstarpējās sadursmēs. So spēku reālais raksturs ir vairāk uzminams nekā izpausts tēlos. Saprotams, ka J. Asaram nebija iespējas noraidīt šo divaino lugu, ja to sarakstījis pats redaktors un izdevējs, turklāt J. Asaram pret dekadentiskiem simbolistiem dažkārt nav tik kaujinieciskas noskaņas kā J. Jansonam-Braunam u. c. A. Gulbja luga ar savu vispārējās kropļības atspoguļojumu ir krasā pretstatā ar tām atziņām, ko teorētiskos rakstos pauž J. Asars, P. Dauge u. c.

Starp daudzajiem J. Asara rakstiem, ar kuriem viņš aizpilda ne vienu žurnāla numuru vien, minami «Ievads vēsturiskā materiālismā», «Vēsturiskais materiālisms kā kultūras filozofija», «Zinātne, māksla un kapitālisms» u. c.

Tai pašā laikā J. Asars raksta arī «Pasaules rakstniecības vēsturi». Uzrakstītais materiāls loksnes vai pusloksnes apmērā kā īpašs pielikums tiek piesūtīts žurnāla «Rīts» abonentiem. Pēc J. Asara nāves šis darbs iznāk atsevišķā brošūrā.

Žurnāla kopnumurs 36/48 iznāca 1907. g. vēlā rudenī un bija pēdējais. Žurnāls apstājās J. Asara slimības dēļ.

1906. g., pārceļoties dzīvot uz Pēterburgu, J. Asars, publicējoties turienes laikrakstos, attīsta ārkārtīgi intensīvu žurnālistisku darbību. Divu gadu laikā — 1906. un 1907. gadā — J. Asars publicē ap 200 rakstu. Pie tam daļa šo rakstu ietver samērā plašu sarežģītu problēmu vērtējošu materiālu. Atsevišķos posmos J. Asars gandrīz viens pats pieraksta visu attiecīgo periodisko izdevumu. Tāds darbs ir iespējams, dzīvojot tikai askētisku dzīvi un sevi visu nododot rakstniecībai. Šāda milzīga darba intensitāte, saprotams, nevarēja neatstāt uz J. Asara veselību kaitīgas sekas. Par J. Asara slimību K. Skalbe, kas reizē ar viņu atradās Somijā, liecina:

«J. Asars atbrauca Helsinkos 1906. g. rudenī. Palīdzēju viņam sadabūt dzīvokli, un korespondenci viņš sāka saņemt uz manas sievas Lizetes vārdu. Pēterpili J. Asaram bija nācies daudz strādāt pie tur legāli iznākošiem latviešu sociāldemokrātiskiem laikrakstiem. Redakcijā bija jāstrādā caurvējā, ar mēteļi mugurā, pie tam faktiski vienam pašam nācies pierakstīt avīzi, brižam izpildīt vēl arī burtliča pienākumus. Tur viņš bija pārpūlējies, un tagad atstāja vārga vīra iespaidu. J. Asars pats sūdzējās, ka viņam esot kāda iekšēja kaite. (...) Bet arī te viņš strādāja ārkārtīgi daudz, cauru dienu viņš pavadīja pie rakstāmgalda un izgāja no istabas tikai paēst pusdienas vai uz bibliotēku. (...) Kādā referātā par revolūciju (to viņš lasīja plašākā emi-

grantu pulciņā) piepeši kļuva redzams, ka J. Asars vairs nespēj pārvaldīt savu domu gaitu, un klausītājos cēlās nesaprašana un apjukums. Stāvokli glāba J. Jansons (J. Jansons-Brauns), kurš turpināja referātu J. Asara vietā. Viņa iekšējos spēkus galīgi salauza šausmīgās ziņas par soda ekspedīciju rīcību, bet sevišķi ziņas par koknesiešu prāvu. Pusģērbies viņš atskrēja pie manis un histēriski raudāja. Es viņu mierināju, paturēju pie sevis līdz vakaram un tad novedu uz viņa dzīvokli un novietoju gultā.»¹

J. Asara demokrātiskā nostāja sabiedrisko jautājumu risinājumos ir sveša A. Gulbja atziņām, un bez J. Asara līdzdalības tāda veida žurnāls pastāvēt nevarēja.

Ar periodisko izdevumu izdošanu A. Gulbis vairs nenodarbojas ne Pēterburgā, ne Rīgā. «Rīta» progresīvais virziens vēlāk A. Gulbim kļuva svešs.

CITI PĒTERBURGĀ IZNĀKUŠIE PERIODISKIE IZDEVUMI

1905.—1907. g.

Blakus A. Jurjāna ievadītai izdevumu sērijai Pēterburgas periodiskā redzamu vietu ieņem vēl kāda cita sērija, kas pauž demokrātiskas un dažkārt sociāldemokrātijai tuvas idejas. So sēriju ievada laikraksts «Tautas Balss».

«Tautas Balss»

(1906—1907)

Politiska avīze ar zinātnisku feļetonu, ar 1906. g. Nr. 2 — politiska avīze ar zinātnisku nodaļu un feļetonu. Iznāca 2 reizes nedēļā. Redaktors un izdevējs L. Vanags.

Pirmajā numurā, 16. decembrī, rakstā «Jauns valdības paskaidrojums» norādīts, ka daļai vēlētāju atņemtas tiesības piedalīties vēlēšanās.

3. numurā ievietots materiāls «Valdošā doma», kurā interpretēta sociāldemokrātu programma, te pasvītots, ka ir divas pieejas demokrātijas jautājumā. Viena — par Satversmes sapulces izveidošanu un demokrātiskas republikas radīšanu, otra — par konstitucionālu republiku. Šī raksta dēļ avīze konfiscēta.

1907. g. iznāca tikai divi numuri, jo avīzi administratīvi apturēja. 2. numurā ironizēts par «*Düna Zeitung*», kas raksta:

«Ja par cilvēka noslaktēšanu maksā 5 rubļi, kā fon Krāmers ziņoja Valsts padomei, vai tad nebūtu iespējams par 10 vai 20 reiz lielāku maksu uzpirkt cilvēku, kas uzrāda, kur drukā šo revolucionārās bandas rīdīšanas lapu «Cīņa».»

Avīzē reklamē humoristisko žurnālu «Zibens» un F. Roziņa «Latviešu strādnieku kalendāru» 1907. gadam.

Literārajā feļetonā kā raksturīgākie minami R. Džeroma un somu rakstnieka Aho sacerējumi.

Pēc «Tautas Balss» slēgšanas aizsāko izdevumu sēriju turpina laikraksts «Strādnieks».

¹ Dzirleja K. Jānis Asars dzīvē un darbā. — R., 1925. — 18. lpp.

«Strādnieks»

(1907)

Politiska avīze ar zinātnisku nodaļu un feļetonu. Iznāca divas reizes nedēļā. Redaktors un izdevējs P. Broda.

Iznāk tikai divi numuri, jo laikrakstu administratīvi aptur. Pirmajā numurā, kas iznāca 13. janvārī, ievadraksts «Kritušo piemiņas dienā». Moto: «Ar kaujas saucieniem uz lūpām.» Ievadrakstā atceras kritušos strādniekus 1905. g. 13. janvārī.

2. numurā ievietots plašs materiāls par latviešu sociāldemokrātisko skolotāju kongresu.

«Strādnieku» turpina nākošais šīs sērijas izdevums «Darba Vēstnesis».

«Darba Vēstnesis»

(1907)

Politiska avīze ar zinātnisku nodaļu un feļetonu. Redaktors un izdevējs J. Rundālis. Iznāca 3 numuri. Tajos raksturīgākie materiāli: «Ipašuma veida maiņa», kurā, starp citu, teikts:

«Kad atpakaļrāpulīgu partiju ideologi neko vairs nezin, ko iebilst pret progresīvajām partijām, tad viņi izspēlē savu pēdējo un pēc viņu domām — stiprāko trumpi: «Tie mu-musinātāji,» viņi saka putojošām mutēm, «un ta-tautas pavadēji, kū-kūditāji, sle-le-le-pkavas, dedzinātāji, laupītāji, razbainieki utt. utt. — grib taču atcelt un iznīcināt ipašumu!» Visbiežāk šī trumpa tiek izspēlēta pret sociāldemokrātiju, kura teicas esam plašas tautas masas interešu vienīgā aizstāve.»

2. numura ievadrakstā «Apgrēcība pret svēto garu» ir runa par zemnieku sacelšanos pret muižniekiem.

Laikraksts apturēts ar Pēterburgas Tiesu palātas 1907. g. 12. februāra lēmumu un ar 1908. g. 25. septembri slēgts. Pēterburgas Tiesu palāta redaktoram J. Rundālim piesprieda 1 gadu cietoksnī.

Izdevumu sēriju turpina «Darba Balss».

«Darba Balss»

(1907)

Šis laikraksts iznāca divas reizes nedēļā. Redaktors izdevējs P. Kalniņš. Pavisam iznāca 9 numuri.

1. numurā avīze asi vēršas pret Rīgā iznākošo laikrakstu «Latvija», norādot, ka tā seko «Rīgas Avīzes» pēdās.

Par pasta sūtījumu cenzūru Latvijā ziņo raksts «Garīgs bads» (Nr. 1):

«Muižā nodibināti «melnie kabineti», kuri izkontrolē sūtījumus, un tikai retais no tiem sasniedz adresātu (..) un tikai «Rīgas Avīzei» un «Latvijai» ceļš ir pilnīgi brīvs.»

Laikrakstu apskata autors (Nr. 2) nevar samierināties ar to, kā A. Austriņš žurnāla «Rīts» pirmajā numurā dzejolī «13. janvāra piemiņai» atceras šo dienu notikumus:

*Uz pleciem paceļ runātāju.
Kā pupas vārdi viņam birst.*

*Es eju vienaldzīgs uz māju,
Tos pieminēt, kas kaujā mirst,
Lai ļaužu acs man's neredzētu.
Tur apskatu es veco rētu.*

5. numurā no Latvijas ziņo: gubernators izdevis pavēli, ka pie kapa drīkst runāt tikai mācītājs vai kāds cits reliģiska kulta kalps. Acīmredzot, — lai nepieļautu pie kapa revolucionāras runas.

Par rakstiem «Kas sociāldemokrātiem darāms Valsts domē» (Nr. 7), «Sociāldemokrātu-mazinieku rezolūcija attiecībā uz Valsts domi» (Nr. 8) un «Pirmie soļi» (Nr. 9) laikraksts administratīvi slēgts. Pēterburgas Tiesu palāta piesprieda redaktoram P. Kalniņam pusgadu cietoksnī.

Par avīzes slēgšanu redakcijai acīmredzot bija laikus zināms, jo pēdējā — devītajā numurā ziņots:

««Darba Balss» rītu kritis preses brīvībai par upuri.»

Šai izdevumu sērijā nākošais laikraksts ir «Gaisma».

«Gaisma»

(1907)

Iznāca divas reizes nedēļā. Redaktors un izdevējs E. Altrofs.

Šajā laikrakstā, tāpat kā visos pārējos šīs sērijas izdevumos, ir publikācijas par darba apstākļiem dažādos rūpniecības uzņēmumos Latvijā.

2. numurā ziņots, ka valsts domnieks J. Ozols saņēmis no Rīgas centrālcietuma 38 politiskiem ieslodzītiem vēstuli:

«Biedri Ozol!

Izsakām savu sirsnīgo prieku par jūsu ievēlšanu valsts padomniekos un lūdzam nodot domei savus sveicenus.

Apsveicam Valsts domi kā tagad vienīgo tautas gribas likumīgo izteicēju un novēlam sekmes Krievijas atjaunošanas darbā. Domniekiem-biedriem sūtām biedru apsveikumu un no sirds novēlam sparīgi un sekmīgi cīnīties pret mirstošā karātavu un kara lauku tiesu režīma despotiju!

Biedri! Atbalstīdamies uz valsts revolucionāriem spēkiem, droši uz priekšu! Tauta jūs sapratis!»

Pēc satura līdzīga ir otra vēstule no centrālcietuma, ko parakstījuši 105 ieslodzītie.

Ar to avīzi slēdza.

Šo izdevumu sēriju noslēdz laikraksts «Darba Biedrs» ar vienu vienīgu numuru, kas iznāca 1907. g. 16. oktobrī. Acīmredzot enerģiskajai un paš-aizliedzīgajai izdevēju un redaktoru grupai iespējas turpināt izdevumu sēriju bija zudušas.

Sabiedrisko akcentu ziņā ļoti radniecīgs augstāk minēto sēriju izdevumiem ir laikraksts «Dzintara Zeme».

«Dzintara Zeme»

(1907)

Dienas avīze. Redaktors A. Zvaigzne, izdevējs K. Pētersons.

Pirmais numurs iznāca 1907. g. 14. martā.

Ar rūgtu ironiju laikrakstā raksturots sabiedriskais stāvoklis starp pirmo un otro Domi:

«.. bij gan šai laikā atsevišķi revolucionārās enerģijas izpaudumi, bet tie nesakustināja plašākus apgabalus un plašākas masas. Notika gan visus šos mēnešus pulks atentātu, dažādu uzbrukumu, daudz ekspropriāciju, bet visi šādi notikumi jau tapuši tik ikdienišķi, ka sabiedrības doma tiem nemaz nepiegrieza daudz vērības. Izpildīti gan daudz nāves spriedumi, pakārti un nošauti kādi 800 cilvēku, un kā rets izņēmums skaitītas tās dienas, kad nenokauts neviens «dumpinieks», bet sabiedrība tā apraduse ar asinīm, ka neuztraucas, netrako, nelād, tikai krāj rūgtumu un dusmas.»

Savdabīgs raksts (Nr. 2) par to, ka Tambovas gubernators ierosina stingru likumprojektu, ar ko apkarot revolucionārus:

«.. par katru zaldātu vai policistu jānošauj divi revolucionāri, par policijas činovnieku — 3, par apgabala priekšnieku — 10 vai 15, par ministri — 20!»

Pēterburgas Tiesu palāta nolēma 1. numuru iznīcināt un konfiscēt Nr. 1 un Nr. 3. Laikraksts beidza iznākt ar 3. numuru.

HUMORISTISKI SATĪRISKIE IZDEVUMI PĒTERBURGĀ

Latviešu periodisko izdevumu izdevēji Pēterburgā neiztika bez humora un satīras materiāliem. Jau plašā mērā to izvērta O. Rāviņš savu «Pēterburgas Avīžu» īpašā humoristiski satīriskā pielikumā «Purva Mala», kuru vadīja tādi autoritatīvi rakstnieki kā R. Blaumanis un E. Treimanis.

Sākot ar 1906. g., šī tradīcija paplašinās. Šajā laikā pirmais, kas izvērš humoristiski satīriskas periodikas darbību Pēterburgā, ir *Līvu Jurka* (īstajā vārdā Juris Puriņš).

LĪVU JURKAS HUMORISTISKI SATĪRISKIE IZDEVUMI

«Rīkstes»

(1906)

Politisks, satīriska, humoristiska ilustrēts rakstu krājums. Izdots Pēterburgā un Rīgā. Nosaukums «Rīkstes» tiek drīz vien mainīts, un to no maina nosaukumi: «Pēriens», «Spēriens», «Spītnieks» un atkal «Rīkstes». Brižiem apzīmējumu «rakstu krājums» aizstāj ar apzīmējumu «žurnāls». Ne nosaukumu maiņa, ne žanriskie apzīmējumi neko jaunu neienes ne izdevuma idejiskā, ne mākslinieciskā, ne noformējuma tehniskā raksturā. To nosaka tas, ka šiem visiem dažādu nosaukumu izdevumiem ir viens un tas pats redaktors un vieni un tie paši līdzstrādnieki. Izdevuma redaktors Līvu Jurka, izdevējs A. Golts Rīgā. Pēdējos numuros Līvu Jurka parakstās ar savu īsto vārdu — Juris Puriņš.

Juris Puriņš (Līvu Jurka, 1875—1956) mācījās Līves pagastskolā. Pēc tam turpināja izglītību pašmācības ceļā. Literāts. Darbojās galvenokārt humoristiski satīriskā žanrā. 1902. g. viņa pirmie satīriskie sacerējumi publicēti «Pēterburgas Avīžu» pielikumā «Purva Mala», «Zvārguļa Zobgala kalendārā» u. c. Piedalījās 1905. g. revolūcijā un 1906. g. aizbrauca uz Pēterburgu, kur turpināja rakstīt «Pēterburgas Avīzēs» un noorganizēja un rediģēja satīrisku izdevumu «Rīkstes» un tā turpinājumus. Darbojās «Svaros» un citos satīriskos izdevumos. 1907.—1913. g. J. Puriņš

dzīvoja emigrācijā Amerikā. 1913. g. atgriezās Latvijā un dzīvoja kā lauksaimnieks Neretas pagastā. Pēc Tēvijas kara dzīvoja Kurzemē, Talsu apvidū, kur arī nomira.

Līvu Jurka savos izdevumos vadās pēc tiem demokrātiskiem principiem, kurus apguvis, darbodamies «Pēterburgas Avīzēs». Sākot savas redaktora gaitas, viņš saka:

*Es svīzdams grāvjus raku,
Nu gribu atstiept muguru
Un pastaigāt pa taku.
Nē, mierīgs rakt vairs nevaru;
Visapkārt kungst un vaida,
Un simtām rokas paceltas
Lūdz palīgu un gaida.*

Šīs rindas var uzskatīt par Līvu Jurkas satīriķa programmu. Bet par iepriekšējo principiālu Oskaru Rāviņu teikts:

*Kamdēļ tu, Oskar, dusmojies,
Kad es pēc «Rīkstēm» tveru? —
Vaj varbūt baidies arī Tu,
Ka Tevi neieperu?*

Raksturīga ir Līvu Jurkas satīra

«Baltijas muižnieku lūgšana Lielā Lūdzamā dienā

Mīlais Kungs un Dievs! Uzklāsi šīs luterticīgās svītes deputācijas lūgšanu un paklāsi viņiem:

Uzturi arī uz priekšu mūs par šīs zemes kungiem, kā jau Tu to 700 gadus esi darījis un dari mūsu ienaidniekus latviešus par pameslu mūsu kājām. Uzturi kara stāvokli mūsu zemē, līdz kamēr pēdējais no mums uzdots ienaidnieks būs apšauts un aizsūtīts uz ziemeļiem, un neaizsauc zaldātus no mums. Uzturi vienīgi vācu domniekus Baltijas pilsētās un vācu mācītājus latviešu draudzēs. Iecel vienīgi mūs par valsts domniekiem un nepielaid tur latviešus un igauņus. (..) Svēti pērienu un pērājus, svēti visu vācisku būšanu; mūsu ieiešanu un iziešanu un pasargi mūs no tādām briesmām un bailēm kā pagājušajā gadā, par to mēs tev teiksim un slavēsīm mūžīgi mūžam! Āmen!»

Nav brīnums, ka pēc šādas publikācijas «Rīkšu» pirmais numurs tika konfiscēts.

Dedzīgākie Līvu Jurkas izdevuma līdzstrādnieki bija K. Ducmanis (Atskabarga), Apsesdēls, K. Kraujiņš (Rožmīlis), L. Laicens u. c.

Bez vairākiem citiem Apsesdēla darbiem žandarmērijas ievēribu izpelnījās viņa «Rīkšu» 2. numurā publicētais «Ticības loceklis»:

«Es ticu uz zinisko sociālismu, lielu šķiru interešu pretešķību, šķiras apziņu, visu zemju proletāriešu savienošanos, sociālo revolūciju un dienu pēc tās — miera valstību.»

3. numuru par Apsesdēla piezīmēm «Kas ir revolucionāri?» un «Ko šādi revolucionāri nozīmē» Pēterburgas Tiesu palāta nolēma iznīcināt.

No Atskabargas darbiem atzīmējams apcerējums «Kalpu stāvoklis Baltijā».

Bez asām politiskām satīrām Līvu Jurkas izdevumos netrūkst arī sadzīviskas tematikas satīras. Jāmin Līvu Jurkas satīra par Jakobsonu Kārli un viņa darbu kritiķi Vēsmiņu Kārli, kas Jakobsonu pasludinājis

par ģēniju. Nesaprotamā kārtā «Rīkstēs» iekļuvis Linarda Laicena tēlojums «Fauns», ko jau pats autors nosauc par riebiģu; tiešām nekā cita kā patoloģiskas riebeklības tur nav.

Politiski visasākie ir sākotnējie Līvu Jurkas izdevumi, pēdējos numuros jau pārsvars sadzīves tematikai un satīru nomaina humors.

Līvu Jurka nav vienīģais Pēterburgas avižnieku vidū, kas izmanto satīriski humoristisku žanrū. Sai sakarībā minams žurnāls «Zibens».

«Zibens»

(1906—1907)

Humoristisks, satīriskis, ilustrēts žurnāls. Iznāca neregulāri. Izdots un iespiests Pēterburgā. Redaktors un izdevējs P. Ducmanis. Faktiskais redaktors un izdevējs K. Ducmanis.

1906. g. iznāca divi numuri. Pirmais — bez datuma, otrais — decembrī. Arī 1907. g. iznāca divi numuri: pirmais numurs — janvārī, otrais — bez datuma.

K. Ducmanis (pseidonīms *Atskabarga*) ir viens no talantīģākīem tā laika žurnālistiem. Viņš ar saviem darbiem piedalās daudzos izdevumos. Bet tieši savā žurnālā «Zibenī» K. Ducmanis raksta samērā maz.

Pirmo numuru labi raksturo satīriskā ilustrācija, kurā attēlota jauna meitene tautas apģērbā uz sārta — Latvija, tai apkārt lēkā uradņiks, mācītājs, gordovojs, melnās sotņas kazaks, vācu kungs.

Satīriskajā materiālā ironizēts par Fr. Veinberģa aviģi. Parodēts Lautenbaha-Jūsmiņa dzejolis. Satīriģis atzīmē, ka K. Krūza (Vēsmiņu Kārlis), kurš pārdzīvoģis savas daiģrades progresīvo periodu, kļuvis par svārstīģu literātu. Redzamu vietu ieģnem Apsesdēla dzejojums «Birģeģu gaudas»:

*Ak, Dievs, ak, Dievs,
Kas nu par suņa laikiem!
Kur paskaties,
Slaistās ar nāves daikiem.
Kā Mārtiņos cāģi
Krit sociāģi.
Bet netiek vien galā. Nudien,
Tie laikam iz zemes atpakaģ lien.*

Satīriski humoristiskais izdevums «Zibens» nekādu lielu «zibeģošānu» nerada.

Starp Pēterburgas satīriski humoristiskāģiem izdevumiem respektablākais ir žurnāls «Svari», jo tā līdzstrādnieki ir paģi izcilāģie latvieģu mākslinieki un rakstnieki.

«Svari»

(1906—1907)

Satīriskis ilustrēts žurnāls. Iznāca Pēterburgā divas reizes mēnesī. 1906. g. iznāca 3 numuri, 1907. g. — 10 numuri. Atbildīģais redaktors-izdevējs sākumā A. Purģts (Purģcs), ar 1907. g. 7. numuru R. Tilberģs.

Daudzu humoristiski satīrisko izdevumu vidū Pēterburgā iznākuģais žurnāls «Svari» ieģnem redzamu vietu, jo satīriskas ilustrāģijas ziģnā stāv mākslinieģiski augstā līmenī. Žurnālu organizē Pēterburgā dzģvoģošo pa-

SWARI

19

PELSSYLAIS GAIDS

08

Nõ2

Boikots.

R. Tüherga sõnades



„Nicht wahr, seewin? To kilus it lab un to biskwit a... Lai tee bauer tagad leek saw prez kar win krib, mehe no tahid degodig un rewoluzionar taut neko wairs nepirks. Lai win reds, ka mehe leek win no win tige it lab war istikt.“

Zurnāla «Svari» titullapa

zīstamu latviešu mākslinieku grupa. Pārējos humoristiski satīriskos žurnālos pati vājākā līnija tieši ilustrācijas, tās bija vai nu aizgūtas, vai sliktas kvalitātes. Ar «Svariem» ir pilnīgi otrādi. Tieši grafiskais materiāls ir ne vien dominējošs mākslinieciskā ziņā, bet arī žurnāla politiskais asums izsakās galvenokārt zīmējumos. No redzamiem latviešu māksliniekiem ar aktīvu satīrisku ilustratīvu materiālu piedalās R. Tilbergs, R. Zariņš, A. Romans, A. Purīts un G. Šķilters. Satīra vēršas pret vācu muižniecību, pret reakcionāriem mācītājiem, žandarmēriju, carisma attiecībām ar Domi, pret mietpilsonību. Viscauri ieturēts stingri reālistisks stils. Bez satīriskiem zīmējumiem «Svaros» redzama vieta latviešu sabiedrisko darbinieku un rakstnieku draudzīgiem šaržiem (Rainis, Aspazija, R. Blaumanis u. c.). Literārās daļas autori tiek pieaicināti tikai kā papildspēks, un to sastāvs raibs un pretrunīgs.

Saprotams, visredzamākā vieta Raiņa dzejoļiem, kas asāki par pārējo literāro materiālu. Piemēram, dzejolis «Birokrāts un ordenis»:

*Cik vien spēji, tu zagi un rāvi,
Līdi, spiegoji, bendēji, kāvi,
Kas vien ir kauns, to tu dariji,
Nu tev ir jāslēpj šie traipekļi —
Ej, uzkārs tiem virsū — ordeni.*

Pie nozīmīgākiem autoriem vēl minami Anna Brigadere, Apsesdēls, no dekadentiskiem klejojumiem «atgriezušies» J. Akuraters, J. Jaunsudrabiņš, K. Skalbe, sastopami arī V. Egliša dzejoļi.

Sākumā «Svari» tiek numurēti pēc burtnīcām, vēlāk pēc sērijām. Žurnāls apstājās 1907. gadā.

1922. gadā buržuāziskās Latvijas laikā Alfreds Purīts (1878—1937) ir atgriezies Latvijā un sadarbībā ar R. Tilbergu un R. Zariņu atkal noorganizē žurnālu «Svari». Tas ir pilnīgi jauns žurnāls, kur tiek izmantots tikai kādreizējā Pēterburgas žurnāla nosaukums. Žurnāls ar nelieliem pārtraukumiem iznāk 20. un 30. gados. Šie «Svari» vairs nav tik aktīvā demokrātiskā pozīcijā, kādā bija Pēterburgas «Svari».

VII. REVOLŪCIJAS LAIKĀ IZDOTIE
PERIODISKIE IZDEVUMI RĪGĀ
UN CITĀS LATVIJAS PILSĒTĀS

IZDEVUMI RĪGĀ

«Jaunā Dienas Lapa»

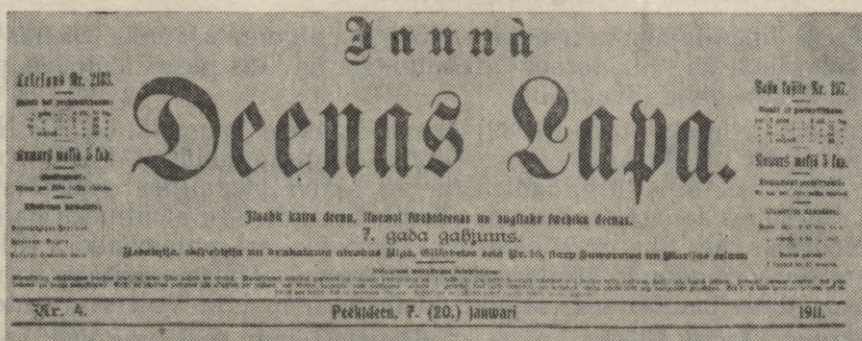
(1905—1918)

Politiska, literāriska un tautsaimnieciska avīze. Iznāca 1905. g. beigās Rīgā, katru dienu, izņemot svinamās dienas.

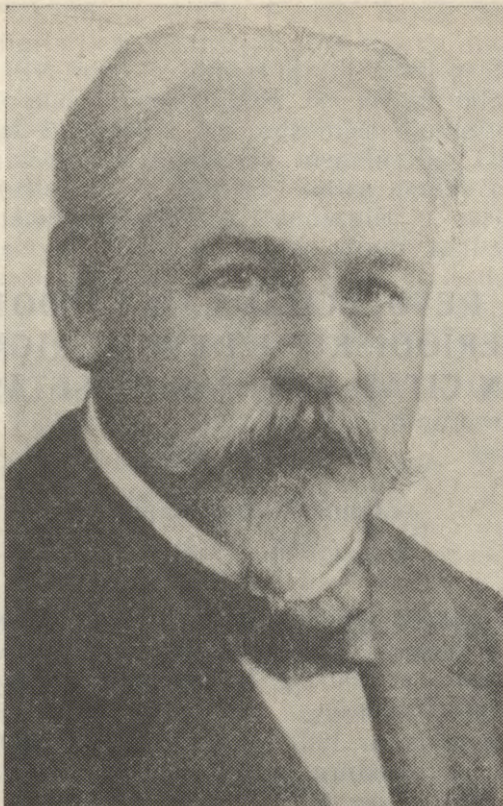
Izdevējs G. Zemgals, ar 1907. g. K. Tūters, ar 1909. g. Nr. 276 sab-ba «Diena», ar 1915. g. K. Tūters.

Redaktori: G. Zemgals, ar 1907. g. K. Tūters, ar 1909. g. Nr. 4 A. Sa-liņš, ar 1911. g. Nr. 44 redaktora vietā K. Tūters, ar 1911. g. Nr. 85 E. Pi-piņš (Vizulis), ar 1914. g. Nr. 65 K. Tūters, ar 1914. g. Nr. 77 E. Pīpiņš, ar 1914. g. Nr. 289 P. Alksnis, ar 1915. g. Nr. 1 K. Tūters, ar 1915. g. Nr. 9 A. Deglavs, ar 1916. g. Nr. 278 A. Deglavs un F. Mierkalns, ar 1917. g. Nr. 6 F. Mierkalns.

Dažkārt mēdz uzskatīt, ka «Jaunā Dienas Lapa» ir tiešs 1905. gadā slēgtās «Dienas Lapas» turpinājums. Daži autori ieskata, ka «Jaunā Die-nas Lapa», sākot savas gaitas, aiziet reneģātisku ceļu, prom no iepriekšē-jās «Dienas Lapas» idejiskām pozīcijām. Tomēr, reģistrējot «Jauno Dienas Lapu» ar jaunu izdevēju un redaktoru, ir radīta atšķirīga avīze, kas nav formulējama kā reneģātisms. Kāda bija «Dienas Lapas» programma 1905. g. beigās, kad sākās tās pēdējais darbības posms, par to lasām re-daktora J. Jansona-Brauna ievadvārdos («Dienas Lapa», Nr. 237):



«Jaunās Dienas Lapas» tituls



Gustavs Zemgals

«No vairākām pusēm (it sevišķi no vācu laikrakstiem) «Dienas Lapa» tiek daudzcināta kā sociāldemokrātu orgāns. Uz to mums jāpaskaidro, ka «Dienas Lapai» nav vēl tas gods būt par «Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas» oficiālu orgānu, jo par tādu paliek arī vēl turpmāk «Ciņa», bet to mēs solām klaji, ka «Dienas Lapa» droši un stingri aizstāvēs it visur strādnieku partijas intereses un viņas centienus pēc labākas, laimīgākas nākotnes.»

Mēreni liberālajam zvērināta advokāta palīgam «Jaunās Dienas Lapas» izdevējam un redaktoram G. Zemgalam nav tās pašas idejiskās pozīcijas kā J. Jansonam-Braunam.

Gustavs Zemgals (1871—1939) dzimis Džūkstes pagastā, beidzis Nikolaja ģimnāziju un Maskavas universitātes Juridisko fakultāti. Pēc universitātes beigšanas bijis Rīgā advokāts un aktīvi piedalījies sabiedriskajā dzīvē. Darbojies Jonatāna, Ziemeļa, Torņkalna Latviešu amatnieku palīdzības biedrībās un Skatuves biedrībā. Darbojās arī publicistikā. 1912.—1914. g. G. Zemgals ir atbildīgais redaktors A. Upīša vadītajā žurnālā «Domas». Latvijas brīvvalsts laikā kādu periodu bija Valsts prezidents.

Sākumā «Jauno Dienas Lapu» ar «Dienas Lapu» daži pavedieni saista, J. Jansons-Brauns «Jaunā Dienas Lapā» vada kara ziņu nodaļu. Bet jau 1906. g. janvārī sakarā ar LSDSP CK lēmumu J. Jansons-Brauns emigrē

uz ārzemēm. Vēl arī tīri organiski saistās «Jaunā Dienas Lapa» ar «Dienas Lapu», jo vairāki darbi, kas aizsākas «Dienas Lapā», tiek turpināti, piemēram, M. Gorkija tēlojums «Cietums» un literārajā pielikumā Kostīņa stāsts «Pārskatīšanās», plašāks sabiedriski politisks raksts «Astoņu stundu darba diena», arī telegrammu adrese joprojām paliek tā pati. Bet būtiski ir tas, ka «Jaunā Dienas Lapa» tikai neilgā sākuma periodā ievieto dažus sociāldemokrātiska rakstura rakstus. Taču drīz vien tā izveidojas par mērenu sīkburžuāzisku avīzi, kaut gan dažu rakstu dēļ to vajā cenzūra. Biežās izdevēju un redaktoru maiņas sarausta avīzes idejisko un organizatorisko līniju un rada saimnieciskas grūtības.

Līdz pat pirmajam pasaules karam trīs dominējošo dienas laikrakstu — «Jaunā Dienas Lapa», «Latvija» un «Dzimtenes Vēstnesis» — vidū «Jaunā Dienas Lapa» tomēr atšķiras ar demokrātiskām tendencēm sabiedriskās domas interpretācijā. «Latvija» ir turīgās buržuāzijas ideju paudēja, bet «Dzimtenes Vēstnesis» pārāk spekulatīvs un avantūristisks izdevums.

«Jaunās Dienas Lapas» progresīvo pozīciju jau raksturo ievadvārdi avīzes 1. numurā:

«... nav nekāda «miera virs zemes», kā pieņemts sludināt Ziemassvētkos, jo ir krievu-japāņu karš, Baltijā — kara stāvoklis un no 17. oktobra manifesta atļicies pāri tikai apdrukāts papīrs.»

Redakcija ironizē, ka «Par latviešu preses cenzūras virsinspektoru, kā ziņo «Baltijas Vēstnesis», esot iecelts «Rīgas Avīzes» redaktors F. Veinbergs.

1906. g. 6. numurā ziņots, ka Pēterburgā organizējas plaša piemiņas akcija iepriekšējā gadā 9. janvārī kritušo revolucionāru godināšanai — vienas dienas streiks un tumsas manifestācija: visiem logiem, kas iziet uz ielas, jābūt tumšiem vai nu aizklātiem.

Laikrakstā minēts par represijām, kas vērstas pret progresīvo grāmatu izdevēju J. Ozolu un viņa uzņēmumu Cēsīs: slēgta spiestuve un veikals. Tobrīd spiestuvē iespieda «Politisko ekonomiju», G. Merķeļa «Vidzemes senatni» (Kaudzītes Matīsa tulkojumā), Kautska kopoto rakstu pirmās burtnīcas u. c. J. Ozola uzņēmumu vadītājs J. Smids apcietināts. (J. Ozolu soda ekspedīcija nošāva 1906. g. februārī.)

Rakstīts arī par represijām pret presi:

«Soļi pret presi. Kā Pēterb. tel. aģ. ziņo, ka preses noziegumu dēļ par Majestātes apvainošanu, patvaldības zaimošanu un uzsmudināšanu uz nemieriem un bruņotu sacelšanos izzēģelējamas drukātavas.»

Avīze ietver arī literāru pielikumu, kura daļu aizņem populāri sabiedriski politiski raksti. Publicēti Raiņa, Antona (A. Birkerta), L. Laicena, Ligoņņu Jēkaba u. c. dzejoļi. Prozā neliela apjoma tulkojumi no krievu valodas.

Liktenīgs laikrakstam izrādījās raksts «Sociāldemokrātija un Valsts dome». Šajā rakstā motivēts, kādēļ sociāldemokrāti nepiedalās pirmajās Valsts domes vēlēšanās. Rakstā teikts:

«Strādnieku partija nevar piedalīties pie vēlēšanām: 1. tādēļ, ka brīvības rīts nav ausis caur kādu domi, bet caur tautas nemīlīgu cīņu; 2. tādēļ, ka tagad sacēlušies augsti reakcijas viļņi, pateicoties lielburžuāzijas un muižniecības ricībai un tādiem vīriem kā P. Steinbergs, Kandavas konstitucionālists Rupais, Andrievs Niedra, mācītājs Irbe,

advokāts Alberts; 3. tādēļ, ka konstitucionālie un citi atpakaļrāpuļi, domē ietikuši, raudzis nobīdīt pie malas kā nederīgus krāmus it visas taisnīgas strādnieku prasības (vispārēju balsu tiesību, baznīcas šķiršanu no valsts utt.) (..) Kamēr vien nav atcelts kara stāvoklis, nav mitējusies biedru «slaktēšana», visi revolucionāri nav atsvabināti, dota sapulču, runas un preses brīvība, sociāldemokrāti nekādu domi nevēlēs.»

Par šo rakstu Pēterburgas Tiesu palāta 1906. g. 30. janvārī nolēma laikrakstu apturēt uz nenoteiktu laiku. Pārtraukuma laikā no 1906. g. 13. februāra līdz 1907. g. 19. maijam iznāca laikraksts «Mūsu Laiki».

«Mūsu Laiki»

(1906—1907)

Iznāca katru dienu, izņemot svinamās dienas.

Izdevējs G. Zemgals. Redaktors G. Zemgals, ar 1907. g. Nr. 31, 7. febr. — E. Pipiņš. Redakcijā strādāja arī Līgotņu Jēkabs, A. Birkerts un K. Augenbergs-Ēzerietis.

Šī papildu avīze centās turpināt «Jaunās Dienas Lapas» idejiski sabiedrisko līniju. To raksturo arī 1. numura ievadvārds:

«Ka tagadējais stāvoklis Baltijā nenormāls, ka reformas ir nepieciešami vajadzīgas, par to nav strīdu. Tāpat arī nevar būt divējādas domas par to, ka reformas, kas spētu nodibināt mieru mūsu zemē un dziedēt dziļi sistās brūces, latviešiem sagaidāmas, vienīgi kopā strādājot ar krievu tautu.»

Avīzē regulāri ievietotas ziņas par Valsts domi.

«Pēterburgas Avīžu» izdevēja O. Rāviņa lietā tiek nopratināts ministrs Vite, kura liecība atsedz optimistiskos maldus, kas radās, periodisko izdevumu redaktoriem nepareizi izprotot 17. oktobra manifestu. Pratināšana notika Vites kabinetā, un Vite paskaidroja:

«.. ka viņš uzaicinājis preses priekšstāvjus un tiem izskaidrojis, ka ar 17. okt. manifestu preses brīvība patiesībā ir dota un iepriekšējā cenzūra atcelta, bet neesot teicis, ka visi preses likumi atcelti un nav vairs vērā ņemami.»

1907. g. sākumā laikrakstam «Mūsu Laiki» mainās redakcijas sastāvs. Ar 7. februāri par redaktoru kļūst E. Pipiņš (Vizulis), izdevējs joprojām paliek G. Zemgals.

Ermanis Pipiņš-Vizulis (1873—1927) — kritiķis un žurnālists, vairāku izdevumu nodibinātājs un vadītājs. Dzimis Ēdolē. Beidzis Kuldīgas skolutāju semināru. Strādājis par skolutāju. Vēlāk «Dienas Lapā» un «Austrumā» ar pseidonimu *Vizulis* ievietoti pirmie E. Pipiņa apcerējumi par literatūru. Pa lielākai daļai publicējas ar parakstu *E. Pipiņš-Vizulis*. Ātri iegūst popularitāti kā literatūras teorētiķis un kritiķis, konsekventi savos darbos aizstāvot un interpretējot reālismu. E. Pipiņš pirmais pievērta uzmanību A. Upīša talantam, ar A. Upīti vēlāk izveidojas sadarbība un draudzība. Sastādījis almanahu «Cittautu Raža», tulkojis N. Gogoļa «Mirusās dvēseles», daudz rakstījis par M. Gorkiju. 1921. g. Pipiņš-Vizulis kopā ar J. Upmani Rīgā nodibināja tipogrāfiju, kur iespēstas ne tikai daudzu rakstnieku grāmatas, bet arī žurnāls «Domas», kreisie izdevumi «Vienība», «Mūsu Vārds» u. c.

Laikrakstā «Mūsu Laiki» ziņots par kara tiesas darbību:

«No 24. augusta līdz 24. decembrim, t. i., no tā laika, kamēr ieviestas lauku kara tiesas, Baltijas latviešu daļā ir uz nāvi notiesātas: pirmā mēnesī — 59, otrā mēnesī — 102, trešā mēnesī — 113 un ceturtā mēnesī 73. Pavisam kopā 347 personas.»

Avīzē publicēts raksts: «Latviešu viltus patrioti» (Nr. 38), kas vēršas pret Rīgas Latviešu biedrības politiku un politiķiem, pret Grosvaldu, Veinbergu un laikrakstu «Latvija», kas grib dibināt jaunu partiju — Latviešu reformu partiju:

«Gadu divdesmit un vairāk šie «Māmuliņas» patrioti bij izdomājušies, ka viņi stāv tautas priekšgalā un aiz viņiem visa tauta. Tagad nu izrādījās, ka aiz šiem patriotiem stāv ne tauta, pat ne šķira, bet tik daži simti latviešu reakcionāru.»

Laikrakstā pilnā apmērā ievietota sociāldemokrātu domnieka J. Ozola runa Valsts domē. Šo politiski aso runu tai laikā publicē vairāk vai mazāk saīsinātu gandrīz visi latviešu izdevumi.

Laikraksta trīs raksti kļūst par cēloņiem tā apturēšanai. Pirmkārt, «Mūsu Laiki», tāpat kā gandrīz visa tā laika latviešu prese, pārdrūkā no vācu avīzēm ziņojumus par nemieriem Centrālcietumā politisko ieslodzīto kamerās. Nemieru cēlonis: dažus ieslodzītos no kopējas kameras draud pārvest uz karceri. Sākas logu dauzīšana un tamlīdzīgi. Atsūtītie zaldāti caur kameras logiem un durvīm atklāja uguni, ievainoti 4 politieslodzītie. Laikraksts prasa sabiedrības atbalstu politiskajiem ieslodzītiem. Otrkārt, cenzūras uzmanību pievērš ziņojums no Lejasciema, kurā teikts, ka galvenie vaininieki pie daudzajām soda ekspedīcijas slepkavībām meklējami vietējos iedzīvotājos, kuru vidū netrūkst denuncētāju un nodevēju. Mežsargam atņemtās šaušanai gandrīz nederīgās krameniņas dēļ nošauti 4 jaunekļi.

Ipatnējāks ir trešais materiāls, kas skar daiļliteratūras nozari. «Mūsu Laikiem» ir arī literārais pielikums, kurā publicēti V. Plūdoņa, E. Treimaņa, L. Laicena, E. Lejgalieša, Līgotņu Jēkaba u. c. dzejoļi. 123. pielikuma numurā aizsākās Maliešu Jāņa stāsts «Cīņā», kurā autors attēlo revolūcijas laika jaunas pagasta pašvaldības vēlēšanas. Kaut arī stāsts netiek pabeigts, tas ir viens no «politiskiem noziegumiem», kas ir par iemeslu laikraksta apturēšanai. Stāsta nobeiguma vietā literārajā pielikumā ievietots paskaidrojums:

«Turpinājumu un beigas no stāsta «Cīņā» nevaram pasniegt. Redakcija.»

Par šiem trim materiāliem avīze ne vien tiek apturēta (1907. g.), bet G. Zemgalam piespriež maksāt 300 rubļu soda naudu vai 3 mēneši cietuma.

1906. g. 28. janvārī, kā jau minēts, uz nenoteiktu laiku tika apturēta «Jaunā Dienas Lapa». Šis «nenoteiktais» laiks izbeidzās 1907. g. 21. maijā, un «Jaunā Dienas Lapa», kaut uz neilgu brīdi, atkal atjaunojās. Šajā periodā kā izdevējs un redaktors reģistrēts K. Tūters.

Sai laikā notiek otrās Valsts domes atlaišana un sociāldemokrātu frakcijas dalībnieku aresti. To samērā plaši atspoguļo «Jaunā Dienas Lapa». Tiek minēts, ka deputāts J. Ozols aizbraucis uz ASV. Nēkādas īpašas redaktora spējas K. Tūters neuzrāda. Viņš ievieto dažus rakstus pret dekadentiem. Šādu rakstu sērija jau parādījās agrāk «Mūsu Laikos» ar kriptoniņu -ov s- (J. Jankavs?). Atjaunotās «Jaunās Dienas Lapas» mūžs nav ilgs, tikai 18 dienas. 1907. g. 9. jūnijā Baltijas ģenerālgubernators pa kara

stāvokļa laiku apturēja «Jaunās Dienas Lapas» iznākšanu par V. Plūdoņa dzejoli «Pēdējais gājums». Dzejolis ar emocionālu spēku atspoguļoja traģisko situāciju, kad politiskos ieslodzītos veda no cietuma uz soda vietu. Dzejoļa pirmās rindas ievada drūmo gājienu:

*Jau pusnakts pāri; gaiši dzied;
Dzelzs vārti vaidot vaļā iet ...
Ardievu, biedri! Ardievu nu:
Es eju pēdējo gājumu ...*

Nākamais «Jaunās Dienas Lapas» aizstājējs ir laikraksts «Mūsu Dzīve».

«Mūsu Dzīve»

(1907)

Sis laikraksts iznāca katru dienu, izņemot svinamās dienas. Izdevējs un redaktors M. Dālberga, ar 1907. g. 11. numuru — K. Jansons.

Pirmajā numurā samērā sīka informācija par apcietinātiem sociāldemokrātu deputātiem. Ziņo, ka uzmanīti Somijas dzelzceļi un Somijas policistus pavada Domes šveicars, acīmredzot tas pazīst domniekus.

V. Plūdoņa dzejolim «Pēdējais gājums», kura dēļ tika apturēta «Jaunās Dienas Lapa», Rīgas sabiedrībā bija īpatnējas atskaņas. 19. jūnijā notika RLB Zinību komisijas sarīkojums ar iedzeršanu un svinīgām runām. Sēdi vadīja mācītājs Maldonis. Laikrakstā «Mūsu Dzīve» (Nr. 18) rakstnieks E. Cālis protestē, ka «Rīgas Avīze» nepareizi apgaismojusi incidentu, kas noticis šajā sarīkojumā. Mācītājam Maldonim lūdzis vārdu arī V. Plūdonis, bet viņam vārds nav dots. V. Plūdonis vairākkārt griežies pie Maldona, bet tas beidzot uzkliežis: «Ārā!» V. Plūdonis atstājis sarīkojumu, un kopā ar viņu aizgājuši visi rakstnieki, izņemot brāļus Kaudzītes. Otrā rītā Maldonis gan ieradies pie V. Plūdoņa dzīvoklī un atvainojies.

Laikrakstā «Mūsu Dzīve» ziņots arī par A. Berga izsūtīšanu no Baltijas sakarā ar viņa darbību «Baltijas Vēstnesī».

Avīzes literārajā pielikumā Līgotņu Jēkaba, Antona u. c. darbi.

«Jaunās Dienas Lapas» un tās aizstājēju, kā arī izdevēju un redaktoru biežās maiņas kavē šiem laikrakstiem izveidot noteiktu darbības gaitu. «Mūsu Dzīves» pēdējais — 25. numurs iznāk 1907. g. 12. jūlijā, pēc tam avīze administratīvi apturēta. Kā turpinājums tiek pieteikts laikraksts «Baltija» ar izdevēju un redaktoru M. Tūteri. Kaut arī redaktore M. Tūtere jau sākumā paziņo, ka nekādus politiska satura ievadrakstus laikraksts nesniegs, bet ziņos tikai valdības rīkojumus un pavēles, tomēr pēc trim numuriem arī «Baltija» administratīvi apturēta. Seko nākamais «Jaunās Dienas Lapas» aizstājējs «Rīgas Apskats».

«Rīgas Apskats»

(1907—1911)

Politiska, literāriska un zinātniska dienas avīze. Iznāca katru dienu, izņemot svinamās dienas.

Redaktors un izdevējs J. Alksnis. Faktiskais redaktors Līgotņu Jēkabs (1907. g.—1908. g. 14. apr.), T. Zeiferts (1908. g. 15. apr.—jūnijs), A. Saliņš (1908. g. jūlijs—decembris).

Redakcijas locekļi: J. Kleinberģis, A. Birkerts, E. Pīpiņš, K. Tullijs, K. Augenbergs-Ezerietis.

Faktiskais izdevējs bija akciju sabiedrība, kuras galvenie dalībnieki: J. Alksnis, P. Bisnieks, K. Tūters, J. Ansbergs, A. Skuja.

«Rīgas Apskats» cenšas turpināt «Jaunās Dienas Lapas» un tās priekšgājēju ceļu. Ievadījumā redakcija sola rūpīgi sekot Valsts domes gaitai, no kuras vēl joprojām gaida reformas. Gadu vēlāk redakcijas atziņa par iespējamām reformām ir izkaisusi un tā atzīst, ka:

«. . . Valsts dome vispār maz saista sabiedrības interesi, tas ir tapis par faktu, tam pierādījumu vairs nevajag. Un ja arī šī interese tiek plašākā mērā modināta, tad iemesls te nebūt nav «darbs spējas» rezultāti, bet kāds negaidot sacelts tracis.»

Un tāds negaidīts tracis arī rodas. Skandāls izceļas debatēs par Valsts domes aizsardzības komisijas tiesībām sēdes noturēt slepeni un pie tām pielaist tikai tos deputātus, kas ieiet komisijas sastāvā. Daudzi deputāti pret to protestēja. Melnsimtnieks V. Puriškevičs kā parasti rupji un izaicinoši, apvainojot citus domniekus. Par to V. Puriškeviču no Domes izslēdz uz desmit sēdēm. Atstājot savu vietu, Puriškevičs iekliedzies:

«Atļaujiet man izpalikt no šim desmit sēdēm, bet par to iesplaut ģimī Valsts domes loceklim Miļukovam!»

Zālē troksnis, un kliedzieni: «Ārā!»

Saistīta ar Domi ir skandalozā Viborgas prāva. Avīze informē:

«Pie tiesas kā apvainotie pavisam sauktas 169 personas. (..) Visi tiek apvainoti par to, ka viņi, gribdami tautu uzmusināt uz nepaklausību un pretošanos likumam, ar iepriekšēju norunu 1906. g. 10. jūlijā Viborgā sastādījuši un parakstījuši uzsaukumu, kurš zem virsraksta «Tautai no tautas vietniekiem» bijis nolemts izplatīšanai starp iedzīvotājiem. Uzsaukuma saturs Krievijas iedzīvotājus kūdījis, ko apsūdzētie it labi apzinājušies, uz nodokļu nemaksāšanu un rekrūšu nedošanu.»

Apsūdzētie Domes locekļi par vainīgiem neatzīstas un paskaidro, ka viņu rīcības iemesls — Domes atlaišana, kur par šiem jautājumiem bija ievadītas debates. Šī Viborgas proklamācija ir būtībā Pirmās Valsts domes aizsāktās darbības turpinājums. Domnieki nesaņēma ziņu par Domes atlaišanu no tās tribīnes, bet, izgājuši uz ielas, to izlasījuši paziņojumā uz laternu stabiem, kuriem blakus atradās ziņojums par ārkārtīgas apsardzības ieviešanu Pēterburgā. Tomēr tiesa bijušo deputātu rīcību uzskatīja par noziedzīgu un piesprieda katram uzsaukuma parakstītājam 3 mēnešus cietuma.

Nozīmīgs ir izvērsts redakcijas raksts «Latvijas skolotāju biedrība un viņas uzdevumi». Starp daudziem citiem uzdevumiem biedrība atzinusi, ka skolotājiem nepieciešams savs preses izdevums. Šī lēmuma rezultātā 1909. g. sāka iznākt nozīmīgs mēnešraksts «Izglītība».

Laikraksta «Rīgas Apskats» literārā daļa maznozīmīga. Uzmanību pievērš K. Ducmaņa kritisks apcerējums «M. Arcibaševa «Saņins» un tagadējā sadzīves krēsla». Arcibaševa romāna varonis Saņins ir antisabiedriskā persona, kuras dzīves mērķis ir bauda. «Pasaulē nav nekā garlaicīgāka par godīgu cilvēku!» — izsaucas Saņins. Revolūcijas periodā Saņins kā tips ir raksturīgs tai sabiedrības daļā, kas nīst jebkurus sabiedriskus mērķus. Tāds tips tolaik eksistēja, un tādēļ Arcibaševa romāns, kaut tam literārā vērtība nav liela un tas žonglē uz seksuālas atklātības robežas, kļūst par laikmeta bestselleru.

Laikrakstā vairākos turpinājumos atzīmēta L. Tolstoja nāve un raksturota viņa nozīme krievu un pasaules rakstniecībā. Sīki aprakstīta R. Blaumaņa apbedīšana.

1908. g. decembrī avīzē lasāms šāds paziņojums:

«Tā kā «Jaunā Dienas Lapa», kura 1907. g. aiz izdevēja neatkarīgiem iemesliem bija spiesta savu gaitu pārtraukt, atkal sākusī iznākt, tad «Rīgas Apskata» savu iznākšanu pārtrauc, un godājamie «Rīgas Apskata» abonenti, sākot ar nākošā gada 2. janvāri, dabūs piesūtītu «Jauno Dienas Lapa».»

1908. g. 29. decembrī «Jaunai Dienas Lapai» atkal ir iespējams iznākt. Pirmie trīs «Jaunās Dienas Lapas» numuri iznāk paralēli ar «Rīgas Apskatu». Lai saglabātu pieteiktās izdošanas tiesības, izdevēji paralēli «Jaunai Dienas Lapai» pa retam izdod dažus samazinātus «Rīgas Apskata» numurus. Tā 1909. g. iznāk 3 numuri, 1910. g. 1 numurs, 1911. g. 2 numuri. Šos speciālnumurus sagatavo «Jaunās Dienas Lapas» redakcija.

Pēc atjaunošanas «Jaunās Dienas Lapas» izdevējs un redaktors atkal ir K. Tūters. 1909. g. avīzes ceturto numuru kā redaktors paraksta A. Saliņš, bet K. Tūters paliek vēl aizvien izdevējs. Gada nogalē izdevējs mainās, un ar 28. novembra Nr. 276 avīzes izdevējs ir sabiedrība «Diena». (Šajā laikā sabiedrības «Diena» galvenie dalībnieki ir J. Alksnis, K. Tūters, G. Zemgals.)

1909. g. 1. numurā ievadā «Ko mums nesīs šis gads» redakcija sniedz laikmeta raksturojumu:

«Viņš mums nenesis gan neko sevišķu, pārsteidzošu. (...) Viņš būs gan tāds pats vienmuļīgs, nogurdinošs gads, kur velti meklēt pēc kāda spožāka gaismas stara, kā pagājušais gads. Pastāvēs vēl joprojām mūsu «Nostiprinājusēs» Valsts dome. (...) Neko radošu, neko tādu, kas tautas dzīvi veidotu un ievadītu pareizās sliedēs, trešā oktobristu dome gan nespēs sniegt, šī dome, kurai pat valdības likumprojekti liekas par daudz liberāli.»

1909. g. 55. numurā ziņots, ka 7. martā kara tiesa iztiesājusi Latvijas sociāldemokrātijas Rīgas komitejas lietu un vairākiem partijas biedriem piesprieda spaidu darbus no 2 līdz 8 gadiem. Acimredzot kara tiesas darbība jau bija tik ikdienišķa, ka netiek vairs pieskaitīta pie ārkārtējiem notikumiem. Šajā ikdienas gaitā īpatnēju vietu ieņem jautājums par Piektajiem Vispārējiem Dziesmu svētkiem. 1910. g. Latviešu kultūras biedrības pilnajā sapulcē apspriests jautājums par Piekto Dziesmu svētku sarīkošanu. Šos dziesmu svētkus rīkot ierosināti no dažādām instancēm, atzīmējot 200 gadus, kopš Vidzeme pievienota Krievijai. Sapulcē H. Asars norādīja, ka šī pievienošanās Krievijai nav devusi nekādus pozitīvus rezultātus, jo vara palikusi muižniekiem. Tāpēc šādu svētku sarīkošanai nav nekāda pamata.

Līdzīgas ziņas (Nr. 120) avīze sniedza no Igaunijas:

«Igaunī dūšīgi gatavojas saviem dziesmu svētkiem. Pie tam ievērojams tas, ka igauņi ar sevišķām pūlēm un ar nolūku centušies izvarīties no tam, ka viņu svētkiem varētu būt kaut kāds Igaunijas pievienošanas jubilejas un patriotpolitiskas demonstrācijas raksturs. Vietējais gubernators gan gribējis, lai svētkus sarīko septembra beigās, kad Rēvelē svinēs šo pievienošanas jubileju un atklās Pētera Lielā piemiņekli, bet svētku rīkotāji stingri no tam atteikušies un nolēmuši svētkus rīkot vai nu jau vasarā pilnīgi neatkarīgi, vai nerīkot tos nemaz.»

Par pirmo rakstu un par rakstu «Rīgas Latviešu Dziesmu svētki un strādnieki» redaktors A. Saliņš sodīts ar 200 rbļ. vai 1 mēneša arestu. Par korespondenci «No Rēveles» sodīts ar 300 rbļ. vai diviem mēnešiem aresta.

Ievērojamu notikumu aprakstu gaitā avīzē krasi izcēlās ķeizara viesošanās Rīgā. 1910. g. 5. jūlijā ķeizars un viņa ģimene ar jahtu ieradās Rīgā. Jahta noenkurojās pretī pilij. Daugavas krastā ķeizaru sagaidīja valsts varas pārstāvji, muižniecība un ierēdniecība, no pilsētas domes tikai divi pārstāvji. Ķeizara kuplā pavadoņu pulkā bija arī Stolipins. Sarežģītās viesošanās svinības ilga vairākas dienas.

Ķeizara viesošanās rezultātā visvairāk ieguva A. Dancigera drēbju krāsotava un ķīmiskā tīrītava. Tūliņ pēc ķeizara aizbraukšanas visas avīzes publicēja liela apmēra sludinājumu:

«19. augustā manai firmai ir Visaugstāki dāvāts titulis: Viņas Majestātes Ķeizarienes Aleksandras Feodorovnas galma apgādnieks.

A. Danciger.»

Kādus pakalpojumus Dancigera firma izdarīja ķeizarienei viņas tuaļu krājumos, vēsturei paliek nezināms.

Sakarā ar provokatora Jevgeņija (Jevno) Azefa atmaskošanu (1908. g.) ne vien Krievijas presē, bet visas Vakareiropas presē ir populāra provokatoru tēma. Sajā sakarībā «Jaunās Dienas Lapas» redakcija ievieto no krievu preses aizgūtu materiālu par provokatoriem Krievijā. Lielu vietu ieņem ziņojums par provokatori Ļeoniđovu, kura nodevusi daudzus revolucionārus. Interesantu materiālu avīze sniedz arī par provokatoru Meņšikovu, kas pa karjeras kāpnēm aizkļuvis līdz policijas departamenta direktora postenim, pēc tam emigrējis uz ārzemēm un sarakstījis grāmatu par sava laika provokatoriem. Par rakstu «Provokatori» «Jaunās Dienas Lapas» redaktors A. Saliņš sodīts ar 100 rbļ. vai 1 mēnesi arestā.

Sabiedriski nozīmīgu ziņojumu trūkums un sensacionālie raksti par provokatoriem liecina, ka avīze pārdzīvo zināmu krīzi. Tiek meklēti materiāli, kā apmierināt lasītāju interesi. Visu periodiskās preses pastāvēšanas laiku daiļliteratūra atzīta par spēcīgu līdzekli lasītāju pievilksanai. Šī paša iemesla dēļ arī «Jaunā Dienas Lapa» aktivizējas daiļliteratūras novadā:

«Pārdzīvojamais laikmets nav lielu ārēju notikumu un sabiedrisku pārgrozību laikmets. No politiskā redzes viedokļa skatoties, ir reakcijas laikmets. Dzīve liekas it kā aizdambēta. (. .) Cilvēka radošais gars, nespēdams izplūst politiskos centienos, piegriežas dzīves sociāli-ētiskai pusei un iekšējai izkopšanai. Šai darbā liela loma piekrit rakstniecībai un mākslai.»

Šim ievadījumam seko saraksts, kādi darbi sagatavoti literārajam pieļikumam: Andreja Upīša «Andreja vakara Odiseja», Raiņa «Zelta zirgs», D. Merežkovska «Pēteris Pirmais un Aleksejs» u. c. Literāriskus un kritiskus apcerējumus sniegs Teodors Zeiferts, Andrejs Upīts, Vizulis u. c.

Sikajā feļetonā parādīsies bez tulkojumiem arī Atskabargas (K. Dumanis), Pe-Ge (P. Gruzna) un Tāravas Anniņas (Andrejs Upīts) u. c. humoristiski sacerējumi. Pirmais pieminētais darbs «Andreja vakara Odiseja» ir Andreja Upīša romāna «Sieviete» pirmā nodaļa. Sajā laikā Andrejs Upīts jau ir nostājies uz marksistiskās literatūras ceļa un pilnīgi aizgājis no tām idejiski politiskām atziņām, kas bija raksturīgas viņa darbībā līdz 1907. gadam. Sajā laikā Andrejs Upīts arī iesaistās «Jaunās Dienas Lapas» redakcijā, bieži publicēti viņa satiriskie feļetoni, kas konsekventi vērsas pret reakcionārām parādībām visdažādākās dzīves jomās.

1910. g. publicēts to personu saraksts, kuras solās darboties «Jaunajā Dienas Lapā». Viņu vidū: H. Asars, Aspazija, K. Augenbergs-Ezerietis, A. Deglavs, K. Ducmanis, P. Gruzna, veterinārārsts A. Kirhenšteins, komponists E. Melngailis, E. Pīpiņš-Vizulis, Rainis, Teodors Zeiferts, K. Skalbe, Andrejs Upīts, J. Vainovskis u. c. Kā saka: «Solīts makā nekrīt», taču kaut kas no solītā avīzē arī parādās.

Ar 1911. g. «Jaunajā Dienas Lapā» radīta īpaša nodaļa «Literāriskas ekskursijas». Šo nodaļu ar īsiem kritiskiem vērtējumiem pieraksta gandrīz viens pats Andrejs Upīts. Viņa kritiskie vērtējumi parasti ir ļoti asi un vērš uz sevi sabiedrības uzmanību. Raksturīgs piemērs tam ir īsa recenzija par V. Damberga dzejoļu krājumu «Bareljeji», kas beidzas ar šādiem vārdiem:

«Latviešu lasītāji nav vairs sēnalām barojami. Protams, nevar prasīt, lai sīkpiļsoniskās dzīves atziņās un sajūtu šaurībā dzejnieki rakstītu dzejas (...). Jābrīnās par to garīgo stulbumu, aiz kura vēl mūsu dienās šim līdzīgi «bareljeji» nekautrējas rādīties klajā.»

1911. g. 26. janvārī Jaunajā Rīgas teātrī notiek Raiņa «Uguns un nakts» pirmizrāde, un šis notikums saviļņo latviešu sabiedrību. Te tiek nodemonstrētas vēl līdz šim nenasniegtas mākslas vērtības. 14. numurā publicēts plašs K. Ducmaņa raksts, kas iztīrā kā Raiņa tekstu, tā arī inscenējumu. Novērtējums ir ļoti augsts. Tiek slavēts arī režisors A. Mierlauks, dekorators J. Kuga, komponists N. Alunāns un aktieru veikums.

20. numurā ievietots Raiņa portrets un ievadvārdos «Uguns un nakts» teikts, ka tā ir liela svētku diena ne vien Jaunajam Rīgas teātrim, bet visai latviešu sabiedrībai.

1911. g., sākot ar 14. aprīli, par redaktoru «Jaunajā Dienas Lapā» nāk E. Pīpiņš-Vizulis. Viņa rediģēšanas laikā gadās viens no skandalozākiem Krievijas valsts notikumiem. 1911. g. 1. septembrī notika atentāts pret Ministru padomes priekšsēdētāju P. Stolipinu. Tieši P. Stolipins bija tas, kurš organizēja un vadīja revolūcijas apspiešanu un zvērisko izreķināšanos ar revolucionāriem Krievijā, bet it īpaši Latvijā. P. Stolipins visiem iespējamiem līdzekļiem atbalstīja muižniekus un turīgo zemniecību, cerēdams, ka muižniecības sadarbība ar mantīgo zemniecību izveidos spēku, kas varēs cīnīties pret revolucionāriem.

Eseri, kuri atzina un realizēja individuālo teroru, vairākkārt plānoja P. Stolipina nogalināšanu.

Pirmo reizi pret P. Stolipinu izdarīja atentātu 1906. g. 12. augustā, kad pie viņa vasarnīcā ar karieti piebrauca par oficiēriem pārgērbusies divi Rīgas Politehniskā institūta studenti. Tālāk par vasarnīcas priekštelpām viņi netika un bija spiesti tur izmest savu nesamo, kura sprādziens daļēji sagrava vasarnīcu, ievainojot vairākus cilvēkus, bet Stolipins tika cauri vienīgi ar izbailēm. Liktenīga kļuva cara viesošānās Kijevā 1911. g. augusta beigās. Cars ar ģimeni un pavadoņiem ieradās Kijevā, kur to sagaidīja tikpat grezni kā gadu iepriekš Rīgā. 1. septembra vakarā Kijevas operā notika Rimska-Korsakova operas «Pasaka par caru Saltanu» izrāde. Otrajā starpbrīdī, kad P. Stolipins, stāvot pie rampas, pagriezies pret publiku, sarunājās ar kara ministru, no pirmajām rindām piecēlās elegantā frakā tērpies jauns cilvēks un, strauji tuvojoties P. Stolipinam, izšāva no revolvera divas reizes. Saprotsams, ka šāvējam neizdevās izbēgt, viņu sagūstīja, piekāva un turpat bufetes telpā nopratināja. Izrādījās, ka šāvējs ir Dimitrijs Bogrovs — ļoti bagāta kristīta ebreja dēls. Studējis jurisprudenci, studiju laikā saistījies ar eseru kustību. Tīcis apcietināts un kļuvis par provokatoru, slepeni sācis dienēt policijā un nodevis savus biedrus.

(Tā tad Azefa variants.) Kāda iemesla dēļ D. Bogrovs riskēja, izdarot atentātu uz Stolipinu, tas nav noskaidrots. Ļoti rūpīgi nosargātā operas teātrī Bogrovs iekļuva ar samērā vienkārša trika palīdzību. Viņš paziņoja policijas priekšniekam Kuļabko, ka pie viņa ieradies kāds no eseriem, kas grib iekļūt teātra zālē un izdarīt atentātu pret caru. Bogrovs tik sīki aprakstīti šo eseru nevarot, lai to aģenti pazītu, tāpēc tā identificēšanai lai ielaižot zālē viņu. Kuļabko šim stāstam noticēja, izgādāja Bogrovam ieejas karti pirmajās rindās un pats izsniedza dienesta revolveri. Ar šo dienesta revolveri Stolipins arī tika ievainots. Pēc dažām dienām P. Stolipins nomira. Bogrovam piesprieda nāves sodu pakarot. Kad Bogrovam prasīja, kāda ir viņa pēdējā vēlēšanās, tas atbildēja, ka vēlas vienatnē sarunāties ar rabīnu. Prokurors paskaidroja, ka ar rabīnu sarunāties ir iespējams, bet ne vienatnē. Tad Bogrovs atmeta ar roku un mierīgā solī devās uz karātavām.

Pēc šo satraucošo Kijevas notikumu aprakstīšanas latviešu laikrakstu darbība atkal ieslīgst mierīgā gultnē.

Ministru padomes priekšsēdētāja P. Stolipina nogalināšana notika tieši tajā periodā, kad ķeizarkais nams un visa vadošā ierēdniecība gatavojās uz Romanovu dinastijas 300 gadu valdīšanas jubileju. Varbūt P. Stolipina nogalināšana kaut cik ietekmēja ķeizarkā manifestā ietvertu amnestijas likumdošanu. Jubilejas manifestu cars izdeva 1913. gada 21. februārī. Galvenie manifesta punkti ir šādi:

«1. Jānodibina atsevišķa komiteja lauku iedzīvotāju bērniem, kas palikuši bāriņos.»

(Jāšaubās, vai zemnieku bērni no šiem pabalstiem daudz ko redzēja, droši vien galvenokārt domāti tie bāriņi, kuru tēvi krituši cīņā pret revolūcionāriem.)

Manifests pirmā kārtā vērsās kā palīdzības akts muižniekiem — carisma stiprākajam balstam. Manifestā teikts:

«2. Cienidami mūsu valsti pirmā vietā stāvošo muižniecību, kura dibinās uz zemkopību (. . .), Mēs atzinām par vajadzīgu iet palīgā mūsu muižniecībai, dodot viņai līdzekļus savstarpējas muižniecības palīdzības kases stiprināšanai.»

Ar šo krājkases izveidošanu palīdzība muižniekiem nebeidzās, jo manifestā teikts:

«3. Līdz ar to Mēs atzinām par vajadzīgu galīgi dzēst mūsu aizdevumus, kuri izsniegti pēc 15. marta 1906. g. dažādu kārtu zemes īpašniekiem, viņu saimniecību uzturēšanai muižās, kas izpostītas bēdīgo nemieru laikā.»

Tālāk seko pabalstu izsniegšana tronim uzticīgiem valsts ierēdņiem un viņu bērniem.

«5. Pēdīgi jāatvieglina maksājumus papūtējušiem, bet uzticīgiem pavalstniekiem.»

Astotajā punktā ietverti amnestijas jautājumi:

«Pēdīgi Mēs piegriezām savu vērību arī tiem mūsu pavalstniekiem, kuri izcieš sodu pēc tiesas sprieduma vai arī administratīvā kārtā sodīti par krimināllikumu pārkāpšanu, vai arī par nepaklausību valsts varas noteiktai kārtībai, bet kuri vienā vai otrā ziņā pelna zēlastību, un tāpēc pavēlu atlaist pavisam vai arī daļai viņiem uzliktos sodus.»

Šī punkta amnestijas iespēja skar arī rakstniekus un žurnālistus. Cik lielā mērā tas attiecas uz latviešu rakstniekiem un žurnālistiem, nav īpašu pētījumu. Zināms tas, ka A. Niedra pēc šīs amnestijas tika atbrīvots no baznīcas augstākās vadības soda.

Jāšaubās, vai kāda latviešu zemnieku sēta tika apbalvota ar īpašu prēmiju, kaut gan par šādas prēmijas nodibināšanu manifestā teikts:

«No līdzekļiem, kas tiek asignēti no zemkopības virsvaldes budžeta, atvēlēt līdz 75 000 rbļ. izsniegšanai 1913. g. tiem lauku iedzīvotājiem, kam ir priekšzīmīga saimniecība, kā neatdodamus pabalstus, nosaucot tos par prēmijām Romanovu cilts 300 gadu piemiņai.»

Daļa manifesta skar arī studentus. Šai sakarībā manifestā teikts:

«. . . atsvabināt visus universitātu kursu beigušos un kas tiek eksaminēti eksaminācijas komisijās līdz 1914. g. 31. dec. no maksas par eksaminēšanu, ja tiek iesniegta apliecinība par nabadzību. (..) Attiecīgiem resoriem atļaut uzņemt atpakaļ izslēgtos studentus par piedalīšanos nemieros, ja paši nav nemieru rīkotāji.»

Seko rinda kriminālpantu, kas formulē noziegumus, un atbilstoši šiem pantiem piemēroti zināmi atvieglinājumi arī preses darbiniekiem.

Uz katorgu notiesātiem pamazināt soda laiku par vienu trešdaļu, mūža katorgu pārvērst katorgā uz 20 gadiem. Visām personām, kam piespriests nāves sods, tas pārvēršams 20 gadu katorgā.

«Ārzemēs dzīvojošos Krievijas pavalstniekus, kuri saucami pie atbildības uz soda likumu 325. un 326. p. pamata, atsvabināt no šā soda, nododot tikai viņus policijas uzraudzībā uz 2 gadiem, ja viņi atgriežas Krievijā līdz 21. febr. 1914. g.»

Šis pēdējais amnestijas pants, bez šaubām, attiecas arī uz latviešu rakstniekiem, kas uzturējās ārzemēs. Kaut arī manifests skar šauru loku, tomēr savi rezultāti tam bija.

«Jaunā Dienas Lapa» un citi latviešu legālie preses izdevumi atturas no plašākas manifesta komentēšanas.

P. Stolipina terora izbeigšanās un ķeizara manifests tomēr daļēji atviegloja tos apstākļus, kādos nācās darboties preses izdevumiem. Taču liela labuma no tā nebija, jo Pirmais pasaules karš ar visām tā sekām jau klauvēja kā pie Krievijas, tā visas pasaules durvīm.

1913. g. 144. numurā «Jaunā Dienas Lapa», pamatojoties uz ārzemju ziņām, plašāk pievēršas kādreizējam Latvijas sociāldemokrātam J. Ozolam, otrās Domes domniekam, kurš pēc tās atlaišanas nozuda un par kuru bija maz ziņu, zināms tikai, ka aizbraucis uz ASV. «Jaunā Dienas Lapa» ziņo:

«Vakareiropā izplatījušās baumas, ka Valsts domes deputāts J. Ozols bijis provokators. Šīs ziņas pasniegušas arī angļu avīzes «Sun» un «Tribune». Tomēr tūliņ ievērojami vietējie sociāldemokrāti (ASV), kuri pazīst J. Ozola darbību Krievijā un Amerikā, cēluši protestus pret nekrietnajiem apvainojumiem. J. Ozols pašlaik ar savu jauno ģimeni dzīvojam Kembridžā un beidzot ekonomijas fakultāti tu-rienes Harvarda universitātē. Viņš pats arī tūliņ nācis klajā ar paskaidrojumiem. Bostonas preses priekšstāvjiem viņš izteicies šādi: «Es visu laiku mierīgi dzīvoju Savienotajās Valstīs un esmu nesen ieguvis visas Amerikas pilsoņa tiesības un dokumentus. Telegrammā no Berlīnes teikts, ka es esot sociālists revolucionārs. Tas tikai pierāda apmelojuma muļķību, jo es vienmēr esmu bijis un arī II Valsts domē biju

sociāldemokrāts. (..) Uz Krieviju tagad skatos kā uz svešu valsti, jo esmu Amerikas pilsonis. Zināms, es interesējos par viņas apstākļiem un nedienām, tāpat kā interesējos par ikvienu nelaimīgu tautu. Bet ir pavisam ārprātīgi no tā spriest, ka es varētu kalpot Krievijas policijai.»

Bez šī ziņojuma J. Ozols Amerikas laikrakstos ievietoja plašu vēstuli, kurā informē par savu dzīvi un darbību Amerikā, no kuras redzams, ka Amerikas sabiedrībai lasījis daudz lekciju, atmaskojot Krievijas režīmu, arī par to, ka piedalījies sociāldemokrātu sanāksmēs, kas pierāda apgalvojuma nepamatotību, ka J. Ozols ir provokators.

«Jaunā Dienas Lapa» jau iepriekš bija ziņojusi, ka nopietni pievērsīsies literatūrai un publicēs nozīmīgus literārus sacerējumus. Šis solījums pilnīgāk realizējas E. Pīpiņa-Vizuļa rediģēšanas laikā. Sāk drukāt A. Deglava romānu «Rīga», no tulkojumiem — E. Zolā romānu «Dāmu paradīze» un Dž. Londona «Mārtiņš Idens», L. Andrejeva «Saša Šeguļevs» u. c. Andrejs Upīts cieši saistīts ar redakciju. Īpatnējs viņa spriedums par jaunajiem rakstniekiem:

«Latviešu rakstnieks, izbrīdis dekadentiskos purvus, mēģina pieslēties turīgai buržuāzijai (domāta, dekadentu periodam beidzoties, šo rakstnieku saistība ar turīgās buržuāzijas laikrakstu «Latvija» — A. G.) (..) bet nesaņēmis vajadzīgo pretimnākšanu, rakstniekam jāatgriežas atpakaļ pie tautas zemākajiem slāņiem.»

Vēl nebija pilnīgi norimusi kņada «Dzimtenes Vēstnesī» par šī laikraksta lomu sabiedrībā un Aspazijas pozīciju šai jautājumā (1911.—1913. g.), kad «Jaunajā Dienas Lapā» izraisījās interesantas domstarpības starp Andreju Upīti un Aspaziju par J. Jansona-Brauna literatūrkritisko darbu nozīmi.

Šo domu apmaiņu radīja Andreja Upīša raksts «J. Jansons un jaunlaiku literatūra» («Jaunajā Dienas Lapā», 1913. g. Nr. 198 un 199), kas veltīts J. Jansona-Brauna apceres «Domas par jaunlaiku literatūru» divdesmit gadu jubilejai. Andrejs Upīts rakstīja:

«Šo rindu nolūks nav cīnīties pret renegātiskiem melnsimtniekiem, bet tikai godīgi norādīt uz Jansona nenodarvojamiem nopelniem latviešu sabiedriskā kultūrā un jaunlaiku literatūrā. (..) Bet viņu vērtība nav apsverama, vispirms neuzmeklējot Jansona kritikas nolūkus. (..) Vajadzēja vispirms kritiski sadragāt tautiskās buržuāzijas ideoloģiju, kas tolaik (deviņdesmitajos gados) taisni nomāca un noslodzīja proletariāta šķiras apziņas mošanos, vajadzēja vējā izārdīt tautiski reakcionārās dzīvības autoritāti, kas tautas plašākām aprindām aizšķērsoja katru izeju uz brīvāku nākotni. (..) Jansons ir latviešu reālistiski sabiedriskās kritikas nodibinātājs un līdz beidzamam laikam arī viņas noteiktākais priekšstāvis.»

Andrejs Upīts rakstā minēto domu plaši argumentē. Uz šo rakstu «Jaunajā Dienas Lapā» 1913. g. 228. numurā Aspazija publicē pretraktu «Piezīmes pie Andr. Upīša raksta «Jansons un jaunlaiku literatūra»». Aspazija izsakās:

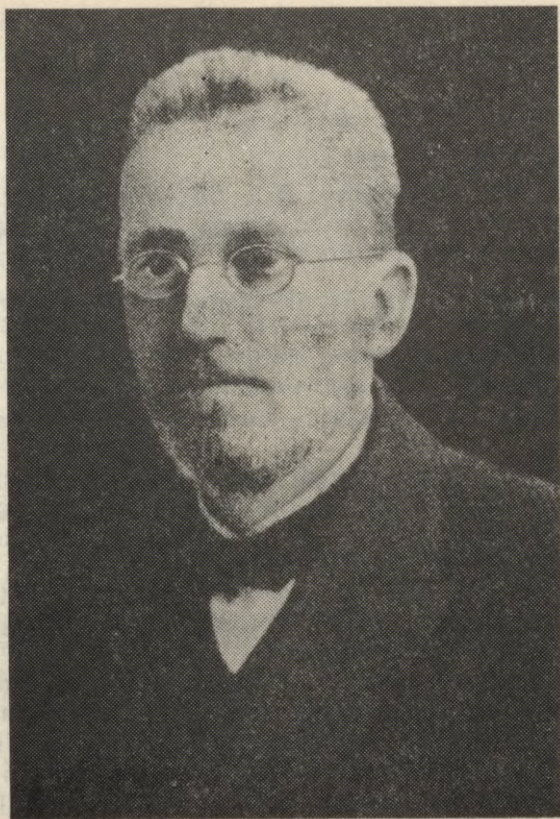
«Turēdamies joprojām pie salīdzinājumiem jeb, kā pie mums parasts, nobīdīdams citus no ceļa, lai svinīgā parādes gājienā vienam pašam dotu telpu, A. U. nonāk pie nelaiķa J. Asara. Par pēdējo A. Upīts zin tikai tik daudz laba sacīt, ka tas esot daudz strādājis, bet nekā nepanācis, jo viņa mūžs par īsu bijis, lai «izstrādātu konsekvēnti reālis-

liskās kritikas principus». Te tiešām jābrīnās par A. U. naivo iedomību, it kā konsekventa reālistiska metode būtu vienīgais nerasniedzamais ideāls, pēc kuras visiem kritiķiem jācenšas un ka ar šo konsekventi reālo metodi varētu analītiski iztirzāt darbus, kuri, meklējami sintēzi, konsekventi ir atstājuši vecā reālisma robežas. Taisni J. Asars bija tas, kas atzina, ka vecais reālisms, kura galvenā dzīvība bija bijusi tendence, savu uzdevumu izpildījis un līdz ar to pārdzivojis. Viņš bija arī tas, kas vērīgi lūkojās apkārt, kur māksla parādījās patstāvīgās un jaunās kultūras formās. Cik Jansons bij savā laikā skaļš ārdītājs, tik J. Asars bija kluss jaunu ceļu meklētājs, un, ja Andr. Upīts runā par pozitīvu kritiku, tad viņam būtu taisni Asars jāatzīst kā pozitīvas kritikas nodibinātājs un blakam vēl, ka J. A. bija izglītotākais kritiķis, kāds mums bijis. (..) Ja nu caur kādu kļūdainu likteni J. brošūra nebūtu iznākusi, ko tad? Tad nebūtu ne Zvārguļa, ne visa reālistiskā virziena.

Pie tāda slēdziena var nonākt, kad turas pie A. U. konsekventi reālās teorijas, ka kritiķis rada rakstniekus. Citi visi ir zināms, ka nevis kritiķi ir tie, kas rada rakstniekus, bet, gluži otrādi, rakstnieki — kritiķus. (..) Jansonam vispār nekāda iespaids uz literāriskiem darbiem nav bijis, viņš bija tikai politisks feļetonists. (..) Spirta kultūras straume nes mūsu strādnieku progresīvāko šķiru uz priekšu, tā zin pati domāt un spriest un smeļas savu izglītību no lielo kultūru pirmavotiem un ne no v. cas brošūras atkārtojumiem, kura savā laikā savu darbu ir darījusi un pelna vēsturisku piemiņu, bet tagad var būt tikai par važām.»

Saprotams, ka uz tik atšķirīgām domām, ko pauž Aspazija, Andrejs Upīts nevarēja neatbildēt. Un atbilde sekoja rakstā «Tikai feļetonisti» un ... «tikai demokrāte», kas nodrukāts «Jaunajā Dienas Lapā» 1913. g. 242. numurā:

«Aspazija «J. D. L.» (..) mani saukā par «steidzīgu feļetonistu». Jansons — tas viņai ir tikai «politisks feļetonists». (..) Es lietojot Aspazijai nepatīkamu «toni» pret Jansona darbotājiem. (..) Ja daudz, tad tas ir pierādījums tikai par to, cik dziļi pretīgi man ir Jansona algotie darbotāji un — cik simpātiski un cienījami tie ir Aspazijai. (..) «Kritika nespēj radīt rakstniecības virzienus», «kritika var atvērt acis, lai rakstnieki skatās, meklē un atrod» — stāv manā rakstā. Aspazija atkal simulē sliktu dzirdi vai patiešām sirgst ar to, bet runā tikai savu: latviešu reālisms nav Jansona radīts, kritiķi nerada rakstniekus, bet rakstnieki — kritiķus. Pēdējā frāze ir gan varbūt skanīga, bet jau pārāk lietota, tukša, aprīnojāmā steigā un paviršībā paķerta. Ja Aspazijai būtu kaut cik pazīstami reālistiskās rakstniecības vēstures pētījumi, tad viņa zinātu, ka ne rakstnieki rada kritiķus, un ne kritiķi rakstniekus, bet viņus visus rada dzīve — laikmetu ekonomiskā kustība, sabiedriskie strāvojumi, politiskās cīņas un no visa tā izaugušie laikmeta idejiskie impulsi, (..) ka Jansona ievērojamā brošūrā tikai reālistiskas kritikas principu un metodes nepilnīgs, steigā uzņemts skicējums, ka tagad viņš pats to izveidotu un papildinātu, par to ir runa arī manā rakstā, tas nepārprotami redzams no Jansona jaunākā laika kritikām. (..) «Es esu tikai demokrāte,» Aspazija reiz patētiski izsaucās, kad viņa mēģināja izraut no «saulainā stūriša» «Dz. V.» nospārnē. Bet strādnieciskā demokrātija, resp., «strādnieku progresīvākā šķira» uz to viņai deva nepārprotamu atbildi: Jūs esat nomaldījusies, Jūs kalpojat tautas tumsībai un verdzībai — varbūt apstākļu spiesta, — bet mēs



Kārlis Augenbergs (Ezerietis)

esam pārliecināti, ka Jūs griezīsieties atpakaļ. Veltas ir bijušas strādnieciskās demokrātijas cerības.»

Pēc šī Andreja Upīša raksta seko Aspazijas plašs raksts «Andrejs Upīts vairāk nekā «tikai feļetonists»» («Jaunajā Dienas Lapā» 1913. g. 260. numurā). Uz to savukārt Andrejs Upīts atbild ««Tikai demokrāte» tālākā gaitā», seko arī Aspazijas raksts «Atbilde uz A. Upīša neatbildēšanu». Šie pēdējie raksti strīdus kodola risinājumā neko jaunu neienes, jo no abām pusēm ieslīgst neauglīgā sofismā. Punktu visam šai strīdā pieliek Andreja Upīša raksts «Aspazijas 25 gadu rakstniecības darbības jubilejā 1913. g. 9. martā» citā izdevumā, t. i., almanahā «Vārds». Jubileja paliek jubileja, un tādās reizēs dominē pozitīvo ieguldījumu vērtējums, apējot konfliktu situāciju; tā tas arī notika toreiz.

Plašie strīdi ap Aspaziju kā «Jaunajā Dienas Lapā», kā «Dzimtenes Vēstnesī», tā citos izdevumos tomēr sabiedrībā izkristalizēja jaunas atziņas par Aspaziju. Līdz plašajām polemikām sabiedrībā valdīja uzskats, ka Raiņa un Aspazijas ideoloģiskās koncepcijas veido vienotu līniju, nu kļuva skaidrs, — Raiņa ideoloģiski sabiedriskā līnija, kas paliek negrozāma, ir atšķirīga no Aspazijas ideoloģiski sabiedriskās līnijas. Šī atšķirība tālākā gaitā, kā to rāda vēsture, nesamazinājās, bet gan paplašinājās. Neskatoties uz to, Aspazijas vieta literatūrā ir lielas mākslinieciskas personības vieta.

Parasto «Jaunās Dienas Lapas» gaitu pēkšņi pārtrauca Pirmais pasaules karš. 1914. g. 164. numurā satraucošs ziņojums:

«Eiropā sācies karš!»

Par kara sākuma norisi avīze ziņo:

«Vācija ar ultimātu pieprasa Krievijai demobilizēties. Krievija atsakās, tad plkst. 7 un 10 min. vakarā Vācijas sūtnis iesniedza ārlietu ministram Sazonovam verbālu notu, ka Vācija piesaka Krievijai karu.»

166. numurā teikts, ka Anglija piesūtījusi Vācijai ultimātu, uz Liepāju jau nāk 19 vācu kuģi.

166. numurā vēstīts, ka cars dod valdošam senātam *«visaugstāko ukazu»* par kara cenzūru. Sakarā ar to noteikts: aizliegt pa visu mobilizācijas un kara laiku runāt atklātās sapulcēs par Krievijas ārējo politiku un darbību.

Likt priekšā virspavēlniekam vai armijas komandantam vajadzības gadījumā sekmīgākas kara veikšanas nolūkā aizliegt uz noteiktu laiku viņam padotā apvidū kaut kādas sapulces un apturēt periodiskus izdevumus, kā arī pasta sūtījumus un telegrammu izsniegšanu.

Par periodiska vai vienreizēja izdevuma noteikta skaita nepiesūtīšanu kara cenzūras iestādēm pēc mobilizācijas izsludināšanas vai kara laikā vainīgo soda ar 50 līdz 500 rubļu naudas.

Ar šiem noteikumiem kara laikā radīts pilnīgs cenzūras terors. Rezultātā avīzes pārtrauc gandrīz jebkuru ziņojumu par kara gaitu, izņemot oficiālos štāba ziņojumus, kuri parasti ir neobjektīvi. Jebkuri krievu armijas zaudējumi tiek raksturoti ļoti neskaidri un ar nokavēšanos.

Kaut cik no Kurzemes bēgļu kustības var secināt par notikumiem frontē.

Avīzes raksturs manāmi mainās, kļūst virspusīgāks un neinteresantāks. Pēc E. Pipiņa-Vizuļa aiziešanas no avīzes par redaktoru nāk P. Alksnis (1914. g. 15. dec.). E. Pipiņš-Vizulis kopā ar redakcijas darbiniekiem Andreju Upīti, K. Augenbergu-Ezerieti un H. Asaru aiziet uz jaunnodibināto avīzi «Jaunais Vārds».

Laikrakstos rodas jauna tēma — gādība par kara bēgļiem.

Tiklīdz vācu armija nonāca pie Daugavas, sākās Rīgas evakuācija, par ko oficiāli tikpat kā nekas netiek ziņots. Rīgas evakuācija skar visas lielākās iestādes, gandrīz visus rūpniecības uzņēmumus kopā ar strādniekiem, vidējās un augstākās mācību iestādes kopā ar audzēkņiem. Daļa Rīgas un tās apkārtnes iedzīvotāju, tāpat kā daļa Kurzemes bēgļu, izklīst pa visu Ziemeļvidzemi, un sāk izveidoties atsevišķi kultūras centri Limbažos, Valkā u. c. Tomēr lielākais vairums aizplūst uz Krieviju. 1915. g. 185. numurā «Jaunā Dienas Lapa» raksta:

«Ar šo paziņojam, ka drukātavas evakuācijas dēļ avīzes izdošanu ar šodienu Rīgā pārtraucam un turpināsim to izdot Petrogradā.»

1915. g. 24. septembrī Pēterburgā atkal sāk iznākt «Jaunā Dienas Lapa».

Pēterburgas periodā galvenais jautājums ir bēgļu apgāde. 4. numurā ziņots, ka nodibināta Latviešu bēgļu apgādāšanas komiteja, kurā ievēlēti V. Olavs, A. Bergs, J. Čakste u. c. Šajā pašā numurā ievietots Latviešu bēgļu apgādāšanas Centrālkomitejas uzaicinājums:

«Lai sistemātiski sekotu latviešu bēgļu vilnim, ir jāuzzina, pa kādiem ceļiem un uz kādām vietām tas plūst. Tāpēc centrālkomiteja lūdz

periodiski, piem.: katru nedēļu piesūtīt viņai ziņas, cik latviešu bēgļu gājis caur zināmu vietu, no kurienes tie nākuši un uz kuriem devušies tālāk. Cik apmetušies zināmā vietā?»

Bēgļu posts ir ārkārtīgi liels, un liels ir arī bēgļu skaits. No Kurzemes vien bēgļu gaitās devās pāri par 500 000 cilvēku. Bēgļu skaitu palielināja dažu rajonu piespiedu evakuācija un šausmu stāsti par vācu briesmu darbiem. Bēgļu jautājums tika iztirzāts arī Valsts domē.

1917. g. sākumā regulāri notika Valsts domes sēdes, kur sāka izvirzīties A. Kerenskis.

«Jaunās Dienas Lapas» 48. numurā ievietots paziņojums par Nikolaja Otrā atteikšanos no troņa un arī tas, ka viņš par Krievijas monarhu ieceļ savu brāli lielkņazu Mihailu Aleksandroviču. Tomēr Mihails Romanovs paziņo, ka arī viņš atsakās no troņa. Līdz ar to Romanovu dinastija un monarhija Krievijā izbeidzas.

Tai pašā numurā uzsaukums:

«Pilsoņi! Vecā valdības vara kritusi! Viņas piekritēji paslēpušies, bet sarkanais karogs brīvi plivinās Krievijā.»

Valsts dome sastāda arī pirmo ministru kabinetu ar kņazu E. Ljovu priekšgalā.

1918. gadā no 20. februāra līdz 6. oktobrim avīze atkal saucas «Dienas Lapa», un tās redaktors uz neilgu laiku Dr. phil. P. Zālīte, pēc tam atkal izdevējs un redaktors K. Tūters.

Revolūcijas laikā «Jaunajā Dienas Lapā» un «Dienas Lapā» ziņojumi par revolūcijas gaitu ir trūcīgi un nepilnīgi. Revolūcijas apstākļos avīzei nav pa spēkam pastāvēt un tā izbeidz savas gaitas.

«Latvija»

(1906—1915)

Blakus «Jaunai Dienas Lapai» otrs lielākais latviešu laikraksts, kas sāk iznākt revolūcijas laikā, ir «Latvija».

«Latvija», sākumā Latviešu konstitucionālās demokrātiskās partijas laikraksts, ar 1906. g. 191. numuru — politiska un literāriska dienas avīze, ar 1912. g. 228. numuru — politiska un literāriska rīta avīze, ar 1913. g. — politiska un literāriska dienas avīze. Iznāca darbdiēnās, ar 1912. g. 228. numuru — katru rītu, izņemot dienas pēc svinamām dienām, ar 1913. g. — darbdiēnās.

Izdevēji: F. Alberts un V. Zamuels, ar 1906. g. 2. numuru komandit-sabiedrība «Latvija», kuras pārstāvji bija J. Lazdiņš un K. Bergs, bet ar



Laikraksta «Latvija» tituls

1906. g. novembrī J. Purgailis un J. Brigaders. Laikrakstu subsidēja akcionāri: J. Stumbergs, J. Bēms, A. Krastkalns, P. Dzenis, E. Ozoliņš, bez tam materiāls pabalsts saņemts arī no Rīgas Latviešu biedrības krājaizdevumu sabiedrības.

Redaktori: F. Alberts un V. Zāmuels, ar 1906. g. 79. numuru — R. Blau-manis, ar 1907. g. 169. numuru J. Stumbergs, ar 1908. g. 129. numuru atbildīgā redaktora vietā sabiedrības administrators J. Brigaders, ar 1909. g. 58. numuru J. Romāns, ar 1909. g. 291. numuru H. Rūsis, ar 1913. g. O. Nonācs, ar 1914. g. 269. numuru A. Smilga.

1905. g. oktobra manifesti pavēra ceļu politisko partiju dibināšanai Krievijā un arī Latvijā. Viena no tām bija konstitucionāli demokrātiskā partija, saīsinājumā — kadeti. Kadetu sociālais balsts — liberālā muižniecība, vidējā buržuāzija un buržuāziskā inteliģence. Arī Latvijā nodibinājās šāda veida partija, kuras pamats gan šaurāks — liberālā buržuāzija un buržuāziskā inteliģence, šīs partijas darbības pamatprincipi konservatīvi. No Latvijas kadetu partijas Valsts domē iegāja J. Čakste, Fr. Grosvalds u. c. Latvijas kadetu grupa 1906. g. nodibināja dienas avīzi «Latvija», un kadetu partija sākumā ir arī juridiskais avīzes izdevējs. Redaktori — F. Alberts un V. Zāmuels.

Fricis Alberts (1869—?), dzimis Aucē. Studējis Maskavas universitātē. 1919. g. ar J. Arāja vārdu bijis tieslietu ministrs A. Niedras «valdībā».

Voldemārs Zāmuels (1872—1948), dzimis Dzērbenē, zvērināts advokāts Rīgā, 1924. g. buržuāziskās Latvijas valsts dienestā.

Laikraksta «Latvija» 1. numurs iznāca kā paraugnumurs 1906. g. 3. janvārī. Regulāri avīze sāka iznākt ar 1. februāri. 1. numura ievadvārdos teikts:

«Tā kā «Latvija» būs latviešu konstitucionālās demokrātiskās partijas orgāns, tad viņas mērķis jau apzīmēts caur partijas programmu, kuru «Latvijai» nāksies paskaidrot un aizstāvēt. (...) Iestājoties par mieru un kārtību un veicinot katru pozitīvu darbu, «Latvija» nenolūkosies bezjūtīgi un vienaldzīgi tais cīņās, kas vēl plosās mūsu apkārtnē. Atzīdama konstitucionālo monarhiju par šim brīdim visderīgāko valsts formu Krievijā, «Latvija» aizstāvēs konstitūciju pret revolucionāriem, kas uz vienu rāvienu agrākās patvaldības vietā grib nodibināt sociāldemokrātisku republiku. Tāds pasākums var Krieviju novest ne vien pie pilnīgas anarhijas un lielās valsts saskaldīšanas, bet vēl ātrāk pie galīgas saimnieciskas dezorganizācijas. Tas viss varētu sacelt tādas jušanas, ka notiktu mēģinājumi Krieviju glābt caur patvaldības jaunu nodibināšanu. Tāds solis būtu tikpat kaitīgs kā revolūcija, tādēļ «Latvija» no vienas puses lūkos apmierināt revolūcijas viņus, bet no otras puses pārliecināti un stingri uzstāsies pret reakciju. Neatmaidīgi «Latvija» kalpos dabīgai vēsturīgai evolūcijai, ņemdama par pamatu 17. okt. manifestu.»

Kamēr avīzē noteicošais spēks ir šie kadeti, viņu programma avīzē tiek realizēta. Tā kā kadeti politiskā dzīvē zaudēja popularitāti, laikraksts pamazām no kadetu politiskajiem principiem atsacījās un kļuva par bezpartijisku mantiskās pilsonības preses izdevumu.

Ar otro numuru juridiski mainās izdevējs — F. Alberta un V. Zāmuela vietā nodibināta īpaša komanditsabiedrība «Latvija».

Raksturīga avīzes īpašība publicēt plašus anonīmus politiska satura rakstus, atbilstošus partijas principiem. Blakus tiem vietējās ziņas un nodaļa «Sikumi», kurā ievietotas dažādas īsas ziņas, arī no ārzemēm.

10. numurā ziņots:

«Februārī Ikšķilē karaspēks apcietināja 3 revolucionāru bandu apbruņojošos vadoņus. Turpat uz vietas lauku kara tiesa tiem piesprieda nāves sodu. Spriedumu tūliņ izpildīja.»

Šī ziņojuma stilā izpaužas avīzes pozīcijas.

10. numurā, rakstā «Ir laiks pāriet no postīšanas uz celšanu» izteikta atziņa, ka revolucionāri noziedznieki jānodod tiesā, bet mierīgiem iedzīvotājiem vajadzētu dot iespēju no jauna ķerties pie mierīga laucinieku darba.

34. numurā aizsākas plašs raksts «Mūsu zemes nemieru iespaidi», kurā ironiski nievājošā stilā ziņo par «āģitatoriem», kas āģitējot pie kalpiem un bezzemniekiem, iestāstot, ka

«. . ne tikai muižnieki, — arī visi saimnieki ir «tautas ienaidnieki», kuru valdībai nu jādara gals».

Laikraksts min nelielu sadursmi ar F. Veinbergu, jo F. Veinbergs uzbrūkot «Latvijai», ka tā saskaldot tautu. Acimredzot F. Veinbergs baidījās, ka kadeti var atņemt balsis viņa dibinātajai Tautas partijai. Redakcijas sadursme iznāk arī ar P. Zālītes avīzi «Laiks» par agrārjautājumu un banku procentiem, jo P. Zālīte no šīm lietām neko nesaprotot.

Izvērsts plašs materiāls par atentātu pret ministru Plēvi. Visu laiku laikrakstā diskutē par II Valsts domes vēlēšanām un ziņo par II Valsts domes atklāšanu. 76. numurā rakstīts par Latvijas konstitucionāli demokrātiskās partijas pilnsapulci un lepojas, ka domē ievēlēti Cakste, Ozoliņš, Grosvalds. Kopsapulces mērķis — pārorganizēt partiju atbilstoši likumiem, lai partija varētu iegūt juridiskas personas tiesības.

1906. g. 8. maijā 79. numura pirmajā lapā paziņojums:

«Sākot ar šo dienu, mūsu vietā kā atbildīgais «Latvijas» redaktors parakstīsies līdzšinējais redakcijas loceklis Rūdolfs Blaumanis. Šī redakcijas maiņa uz avīzes tendenci nedarīs nekādu iespaidu. «Latvija» joprojām paliek Latv. konst. dem. partijas orgāns un strādās partijas programmas garā. Protams, ka mēs paliksim arī turpmāk «Latvijas» līdzstrādnieki sevišķi politiskos jautājumos, izpildīdami tādā kārtā savu pienākumu partijai pretim kā vienas priekšniecības locekļi.

F. Alberts
V. Zāmuels»

R. Blaumanis saistīts ar avīzi «Latvija» no tās izdošanas dienas, jo viņš sāka vadīt literāro daļu un satīrisko nodaļu «Skaidiena». Uzņemoties atbildīgā redaktora pienākumus, R. Blaumanis neaprēķināja to, ka viņam būs jārealizē avīzes programma, t. i., kadetu programma, pie tam darba slodze divkārt palielinājās, jo viņš joprojām palika gan literārās daļas, gan «Skaidienas» vadītājs. Sabiedriski politiskas redakcijas darba pieredze R. Blaumanim bija no O. Rāviņa «Pēterburgas Avīzes» laikiem.

Kaut arī R. Blaumaņa «Latvijas» rediģēšanas laikā laikrakstā nekādas ievērojamas pārmaiņas nenotiek, tomēr atsevišķi raksti var izraisīt plašāku interesi.

Tiek kritizētas Kautska tēzes agrāros jautājumos, kaut gan redakcijā speciālistu šai nozarē nav.

Plašāks raksts «Kā veicinājama Rīgas Latviešu teātra uzplaukšana» iztirzā iespējas, kas stabilizētu teātra materiālo stāvokli un palielinātu aktieru algas. Redakcija atbalsta tēzi, ka cilvēces gods esot mākslinieku rokās, ar viņiem tas grimstot, ar viņiem tas ceļoties.



Rūdolfs Blaumanis

97. numurā rakstā «Aizkustināts lapseņu punduris» aprakstīts Baltijas vāciešu satraukums, ko izraisījis mūsu domnieku ziņojums par stāvokli Latvijā un Igaunijā.

Policija konfiscē avīzes 102. numuru. Iemesls nav zināms.

125. numurā tieslietu nodaļā ziņots:

«Brāļu Jāņa un Hermaņa Asaru lieta visā drīzumā nāks iztiesāšanā. Asari tiek apvainoti, ka piederējuši pie revolucionārās partijas komitejas, sarīkojuši ļauzu mitiņus, kuros turējuši valdībai naidīga satūra runas. (...) Viens no apsūdzētiem — Hermanis Asars — atrodas tagad centrālcietumā, kamēr Jānis Asars atrodas ārzemēs. Izmeklēšanas tiesnesis, kuram nodota Asaru lieta, turpinānot lieciniekus nopratināt.»

127. numurā atkal tiek pārspriests jautājums, kas jau «Pēterburgas Avīzēs» (jaunās) sacēla lielu troksni. Pamattēma šim pārrunām ir kādreiz V. Olava izteiktā doma: cik ilgi jūs klibosiet uz abām pusēm. Raksts vērst pret kārkļuvāciešiem.

Burtliču streika dēļ avīzes regulārā iespiešana aizkavējas uz 10 dienām, un 130. numurs iznāk tikai uz vienas lapas.

Tāpat kā pārējā prese, arī laikraksts «Latvija» izsaka sašutumu par Cesvaines doktorāta ārsta Kaupinga vācu avīzē publicēto secinājumu, ka 400 rīkšu sitieni zemniekam nav visai bīstami. R. Blaumanis arī «Skai-

dienā» publicē nosodošu satīru. Par šo «daktera» cinismu minējis arī Rainis.

Tāpat kā visas avīzes, «Latvija» plaši komentē neizdevušos atentātu pret P. Stolipinu (1906. g. 12. aug.).

Sakarā ar kadetu partijas popularitātes samazināšanos avīze atsakās no šīs partijas kā oficiāla izdevēja, par ko liecina ziņojums:

«No šīs dienas sākot, «Latvija» aiz formāliem iemesliem nesauksies vairs par latv. konst. dem. (Tautiski brīvprātīgās) partijas oficiālu orgānu. Tomēr iekšējais sakars ar partiju un tās centieniem netiek pārtraukts. «Latvija» strādās arī turpmāk tautiskā un brīvprātības garā.

*Komanditsabiedrība «Latvija».
Latviešu konst. dem. partijas priekšniecība.»*

(«Latvija», 1906, 2. okt., Nr. 191).

Rakstā «Augšāmcelšanās» avīze optimistiskā tonī pavēsta:

«Kapa akmens novēlies, un skolā var sākt lietot latviešu valodu.»

Šim optimismam tomēr vēl pārāk niecīgs pamatojums. 196. numurā rakstā «Pirmās Valsts domes locekļu liktenis» teikts:

«. . . viens Domes loceklis (Hardenšteins) tika nonāvēts, viens juka prātā (Lisenko no Jekaterinoslavas), divi piekauti, 10 slēpjas, 5 — izraidīti, pie 33 — izdarīta dzīvokļu kratišana, 24 — ieslodzīti cietumā un 182 — nodoti zem tiesas, un viņiem atņemtas dažas politiskas tiesības. (Pēc avīzes «Reč».)»

Laikrakstā izvērsta aģitācija par otrās Valsts domes vēlēšanām.

1907. g. izdevējs vairs nav komanditsabiedrība, bet gan sabiedrība «Latvija» ar galvenām personām J. Purgaili un J. Brigaderu. Sabiedrības subsidētāji bija J. Stumbergs, J. Bēms, A. Krastkalns u. c. Materiālu palīdzību laikraksts saņēma arī no Rīgas Latviešu biedrības krājaizdevu sabiedrības.

Šie pārgrozījumi liecina, ka avīze «Latvija» pārdzīvo finansiālu krīzi.

Tiek deklarēts, ka laikraksts «Latvija» vienmēr esot uzsvēris, ka tagadējās Domes kadetu rīcība ir vispareizākā, jo minētā partija Krieviju grib atjaunot bez revolūcijas.

Neilgs bija R. Blaumaņa «Latvijas» rediģēšanas laiks, tikai gads un divi mēneši, kad viņš no šī pienākuma atteicās, paliekot pie avīzes tikai kā literārās daļas un «Skaidienas» vadītājs. Par saviem atbildīgā redaktora pienākumiem R. Blaumanis kādā vēstulē skolotājam J. Grestem rakstīja:

«Ar redaktoru ir tā: pieņemu to vietu lietas, ne savā labā. Nav acimirkli vīra, ko likt priekšgalā. Esmu jau apnicis un nolādu sevi, ka to slogu esmu uzņēmies. Man iedod klibus un greizus un saka — danco nu baletu! Jā, danco nu! (..) Es nevaru un negribu politikā spēlēt lomu.»¹

R. Blaumanis turpina vadīt «Latvijas» literāro pielikumu un «Skaidienu» līdz 1908. g. jūlijam, kad slimības dēļ darbu pārtrauc un dodas ārstēties Somijā Takaharju sanatorijā.

Kā atbildīgajam redaktoram R. Blaumanim neizdevās redzami palielināt «Latvijas» nozīmību, turpretī šī laikraksta literārā daļa un īpaši humoristiski satiriskais pielikums «Skaidiena» iemantoja popularitāti.

¹ Blaumanis R. Kopoti raksti. — R., 1960, 8. sēj., 95. lpp.

Arī «Latvijā», tāpat kā daudzos citos izdevumos, daiļliteratūras materiāls tika ievietots gan avīzē īpašā zemspītras tekstā, gan arī atsevišķā literārā pielikumā. «Latvijas» literārā daļa bija samērā augstā līmenī, kas acīmredzot R. Blaumaņa nopelns. Viņam vadot literāro daļu, publicēti darbi: J. Jaunsudrabiņa stāsts «Vēja ziedi», R. Blaumaņa drāma «Ugunī» un novele «Mēmais precinieks» («Brīnumzālite»), J. Akuratera, K. Strāla, A. Brigāderes, A. Baltpurviņa stāsti, Fr. Bārdas, V. Eglīša, L. Laicena, J. Akuratera, J. Vainovska, K. Strāla, J. Poruka, Naurēnu Elzas (Elzas Stērstes), A. Brigāderes, K. Krūzas, E. Virzas, A. Austriņa, J. Jaunsudrabiņa, R. Eidemaņa dzejoļi.

No tulkojumiem redzamākie darbi: A. Strindberga «Zemsalas ļaudis», G. Mopasāna «Krēslu pinējs», K. Hamsuna, E. Po, Ļ. Tolstoja, Z. Lāgerlefas stāsti. Ar 1906. g. 56. numuru sāk publicēt plašo Č. Dikensa romānu «Stāsts par divām pilsētām», tā kā šai romānā franču revolūcijas tēma, tad paralēli romānam publicēti arī materiāli «Iz franču vēstures». Revolūcijas tēma šajā laikā ir populāra, un, domājams, R. Blaumanis, ievietojot šo Č. Dikensa romānu, ņēmis vērā sabiedrības intereses un noskaņojumu. Tas varēja uzlabot un arī uzlaboja ne visai stabilo laikraksta «Latvija» finansiālo pozīciju.

Kā satīriķis feļetonists R. Blaumanis kļuva jau pazīstams, vadot «Pēterburgas Avīžu» satīrisko pielikumu «Purva Malā». Pēc visa spriežot, viņš tādā pašā garā gribēja turpināt arī «Skaidienu» un aicināja palīgā bijušos «Purva Malas» līdzstrādniekus:

*Senākie palīgi, senākie biedri,
Draugi no Purvmalas, sveicinu jūs!
Darbā nu atkal jālej ir sviedri,
Namu palīdzēt uzcelt jums būs —*

— — —

Atkal sāk darboties Brencis un Žvingulis. To abu sarunā noprotam, ka Tukumā uz revolucionāru rēķina piesavināti 50 000 rbļ. naudas un «zagļi» aizlaidušies uz ārzemēm.

Viss «Skaidienas» 7. numurs veltīts ironijai par P. Zālīti un viņa Jelgavā iznākošo avīzi «Laiks»:

*Zālīts tecē tecēdamis,
«Laiks» palika pavēni.
Nava savu abunentu,
Kas iecēla saulītē.*

Seit ieskanas kaut kas no senām P. Zālītes «koncerna» izdevumu un R. Blaumaņa nesaskaņām gadsimteņu mijā. Bez tam zināma loma arī tam, ka P. Zālīte avīzē «Laiks» vērsās pret «Latvijū».

Feļetonā «Nepārvaramais» Pulieris atceras savu kādreizējo šefu Oskaru Rāviņu Pēterburgā, kuram cits pēc cita tiek aizliegti izdevumi, bet aizliegtā vietā tūlīt rodas atkal jauni.

«Skaidienā» joprojām ironiskā aspektā rādītas kārkļuvācietes — madam Birk un madam Eik, kuras savos dialogos iztīrā sabiedriskus un sadzīves jautājumus.

1906. un 1907. g. R. Blaumanis «Skaidienā» parodē vairāku dzejnieku dekadentiskos dzejoļus. Te netrūkst dažu izsmejošu izteicienu un formulējumu par dekadentisko un vispār jauno dzejnieku dzeju:

*Visas manas garās peršīņas
Un Sniegbaltītes un aizlauztie stari
Un pumpērniķeļi un muļķības purvs
Un pelēkais «Dzelmes» aizlauztais vāks
Un mana sarkanrudā bēdīgā bārda
Arvienu man prātā stāv.*

Tā ir ironija par žurnāla «Dzelme» 7. numurā publicēto K. Jēkabsona dzejoli un arī tā autoru.

Sakarā ar tāda veida R. Blaumaņa sacerējumiem radās liels nemiers jauno rakstnieku avīzē «Rīta Blāzma». Starp R. Blaumani un šo laikrakstu un tā galveno veidotāju Ed. Vulfu izvērtās ass konflikts. (Skat. avīzi «Rīta Blāzma».)

Pēc R. Blaumaņa aiziešanas no redaktora amata par laikraksta «Latvija» redaktoru 1907. g. 16. jūlijā ar 162. numuru nāk J. Stumbergs.

J. Stumbergs (1866—1935) — publicists un jurists. Dzimis Iecavas Lielmellupjos. Mācījies Bigauņciema draudzes skolā. Strādājis daudzos laikrakstos par līdzstrādnieku. 1894. g. iegūst privātdokāta tiesības un mūža otrā pusē strādā galvenokārt kā jurists.

Stumbergam, stājoties redaktora amatā, ziņots:

«Cien. lasītājiem par ziņu, ka, no šīs dienas sākot, «Latvijas» atbildīgais redaktors būs viņa līdzšinējais līdzstrādnieks advokāts J. Stumbergs; par feļetona, literāriskā pielikuma un «Skaidienas» vadītāju paliks kā līdz šim Rūdolfs Blaumanis. Laikraksta virziens turpināsies tautiskā un brīvprātīgā garā bez kādas sevišķas partijas centienu aizstāvēšanas.»

Ar šo paskaidrojumu «Latvija» beidz pastāvēt kā kadetu partijas oficiozs, kaut gan pamatos kadetiskie principi tiek pieturēti.

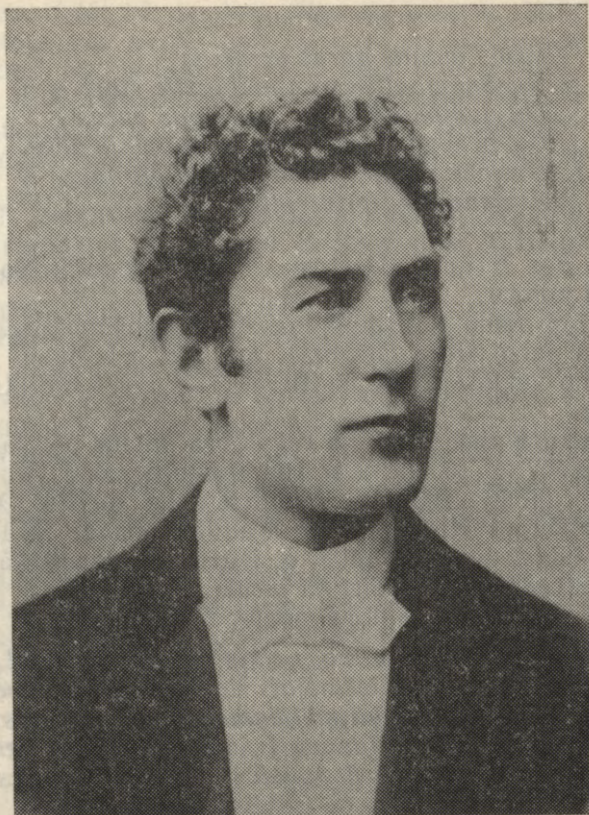
Preses apskatā redakcija pārdrūk rakstu no Jelgavas avīzes «Tēvija»:

«Kokneses, Skriveru, Lielvārdes lielās revolucionārās kustības beigās ar nāves spriedumu priekš 22 apsūdzētiem un daudzu pazudināšanu uz Sibīrijas katorgas darbiem, pamudinājušas «Rīgas Avīzi» uz šādu asu piezīmi:

«Rīgas Avīze» par galveno noziedznieku — musinātāju, kas paliek nesodīts, nosauc bijušā «Baltijas Vēstneša», tagadējās «Balss» vadītāju A. Bergu. (..) tie ir briesmīgi pārmēti, kas teit izteikti, vārdiem, kuri jau daudz satur, daudz, ļoti daudz visrūgtākās patiesības. (..) Nemieriem un briesmu darbiem tagad vajadzēja nākt, vai A. Bergs būtu vai nebūtu bijis pasaulē. Šie notikumi, raug, izauga iz tās sēklas, kuru gadiem sēja no Rīgas vācu firmas E. Plātes (īpašnieks Arnolds Plātesa kgs) izdotās avīzes caur Arnolda Plātesa kg. algotiem līdzstrādniekiem Raini (Pliēšānu), Aspaziju, Asari utt. (..) Kāda šī darbība bija — to jau pierāda tas, ka valdība beidzot bija piespiesta Arnolda Plātesa galveno avīzi «Dienas Lapu» apturēt un ka tagad šejienes vācu avīzes Raini apzīmē par «Hauptmann einer Bankräuberbande».»

Acīmredzot avīznieciskās nejdzībās tālāk vairs nav kur iet. Raksturīgi, ka «Latvija», pārdrūcējot šo rakstu, pret to neieņem nekādu pozīciju.

Nozīmīgs publicējums «Latvijā» ir 254. numurā ievietotais raksts «Prūši un poļi» par A. Vēbera grāmatu, kas iznākusi Minhenē. 1905. g. A. Vēbers pameta Latviju un savu ilggadīgo darbu latviešu sabiedriski



Jānis Brigaders

politiskajā dzīvē un aizbrauca uz Vāciju. Tur 1907. g. iznāk minētā grāmata, kurā paustas vācu šovinistiskas atziņas. Laikraksta «Latvija» nopelns ir tas, ka sniedz kompetentas ziņas par šīs grāmatas saturu un raksturu, jo pati grāmata Latvijā maz izplatījās. A. Vēbera naidīgā nostāja pret mazākām tautām skāra arī latviešu nacionālos centienus. Publicējums «Latvijā» skaidri atsedz A. Vēbera pozīciju, dzīvojot Vācijā.

A. Vēbers plašās ekskursijās izseko vācu un poļu vēsturiskām attiecībām, no tām izdarot savus principiālus secinājumus:

«...tādās valstīs, kurās pie valdošās tautības piederot iedzīvotāju vislielākā daļa, valdībai esot toties vairāk tiesības sev asimilēt (piekausēt) pārējās tautības, cik šīm pēdējām esot mazāks piekritēju skaits; jo mazāks esot kādas svešas valodas runātāju skaits, jo vairāk tiesības piederot valdošai valodai, to izslēgt no katras parādīšanās atklātā dzīvē. Vēl gan arī jāievērojot, vai mazākā tauta nestāvot uz augstāka kultūras pakāpiena par lielāko; ja lielākā esot mazāk izglītota, tad mazajai gan esot pastāvēšanas tiesība. Bet kur kultūra un tautas lielums kā Vācijā stāvot vāciešu pusē, tur nevarot būt ir ne runas par kādu ne taisnību pret poļiem, kurus gribot pārņācot.»

No šīm A. Vēbera atziņām nepārprotami secināms, ka arī latviešiem, kuri pret vācu tautu (kopā ar Vācijas vāciešiem) ir mazākumā un ar zemāku kultūru, nav tiesības uz patstāvīgu eksistenci un attīstību.

Pēc šāda veida atziņu publicēšanas, par A. Vēbera sajūtu pretrunām liecina tas, ka sakarā ar Rīgas Latviešu biedrības jubilejas sarīkojumu viņš tomēr ieradās Rīgā un piedalījās svinībās. Sabiedrības attiecības gan pret viņu bijušas vēsas. Un vēl kas. Īsi pirms nāves A. Vēbers izteica vēlēsanos, lai viņu kremē, urnu ar pelniem atved uz Latviju un gulda Latvijas zemē. Tas arī tika izdarīts.

1908. gadā vairākos «Latvijas» numuros ziņots par R. Blaumaņa sviņģu apbedīšanu Ērgļos. Publicēti daudzi piemiņas raksti.

Ar 1908. g. 20. augustu J. Stumbergs no «Latvijas» aiziet un sāk strādāt liberālā vācu avīzē «*Rigasche Neueste Nachrichten*». Īsi pirms pāriešanas jaunajā amatā viņš tiek sodīts ar 500 rbļ. naudas sodu par rakstu «Tolstoja protests pret nāves sodiem».

Pēc J. Stumberga par laikraksta redaktoru kļūst sabiedrības «Latvija» administrators J. Brigaders.

Jānis Brigaders (1856—1936), rakstnieces A. Brigaderes brālis un atbalstītājs, dzimis Tērvetes «Baļļās», mācījies Jelgavas vidusskolā. Kādu laiku bijis aktieris, darbojies grāmattirdzniecībā un banku ierēdniecībā. Kā līdzizdevējs piedalījies daudzos laikrakstos: «Vārdā», «Latvijā», «Baltijas Ziņās» u. c. Latvijas brīvvalsts laikā neilgi bijis Nacionālā teātra direktors.

Sajā laikā par literārās daļas un «Skaidienas» vadītāju kļūst Anna Brigadere, redakcijas darbā viņa bija iesaistīta jau pirms tam. 1908. g. 24. oktobrī viss literārais pielikums veltīts R. Blaumaņa piemiņai. Sajā pielikumā bez A. Austrīņa piemiņas dzejoļa R. Blaumaņa luga «Pamāte», pāris dzejoļu no atstātiem manuskriptiem. Bez tam vēl «Skaidienā» pirms 10 gadiem publicētais R. Blaumaņa dzejolis «Kad būšu miris»:

*No šejienes kad būšu projām braucis,
Lai sēro brāl's pēc manis isu brīdi,
Lai klieudz ap maniem veciem svārkiem žīdi,
Lai nobubina žēli vecais laucis.*

— — —
*Lai avīzes man novēl saldu dusu
Un lai mans ienaidnieks ar melno plutu
Man pareģo to karsto elles sutu. —
Tik kaktu dzejotāji lai cieš klusu.*

Anna Brigadere vada literāro daļu līdz 1910. gadam. Sai laikā publicē R. Blaumaņa lugu «Sestdienas vakars», nepabeigto stāstu «Aleksis» un pēdējo satīru «Atriebšanās». Laikrakstā paplašinās autoru skaits, jo vairums ar «prātīgiem dzejoļiem» pāriet «Latvijas» paspārnē. Te minami J. Akuraters, K. Krūza, K. Štrāls, J. Jaunsudrabiņš, K. Skalbe u. c. Sevišķi daudz publicējas L. Laicens gan dzejā, gan prozā.

Pēc A. Brigaderes par «Skaidienas» vadītāju nāk Ed. Vulfs, kurš, apliecinot, ka turpinās R. Blaumaņa, resp. *Puliera*, tradīcijas, pieņem pseidonīmu *Puliera padēls*.

J. Brigaders galvenā redaktora amatā nav ilgi, pēc viņa nāk J. Romāns. Šī redaktora laikā kā interesantākais ir Andrieva Niedras raksts «Veinbergs kā audzinātājs». Jau iepriekš A. Niedra lasīja vairākus priekšlasījumus, kuros centās norobežoties no F. Veinberga, jo revolūcijas periodā viņu abu darbība sabiedrības acīs sapludinājās vienā kontrrevolucionārā vienībā. Tagad A. Niedra izteicās:

«Veinberga «domubiedrs» es nekad savā mūžā neesmu bijis un nevarēju būt tādēļ, ka mūsu uzskati par daudz nevienādi visos viņu

pamatos. Ceru, ka mans raksts «Veinbergs kā audzinātājs» to pietiekoši izskaidros. Tiem, kas pēc ārējiem faktiem un liecībām meklē, gan aizrādīšu tikai uz to, ka es nekad neesmu bijis «Rīgas Avīzes» līdzstrādnieks, nekad neesmu apmeklējis nevienas «Tautas partijas» sapulces, nedz šai partijā iestājies. (...) Mūsu tuvākā pazišanās iesākās 1905. g. vēlā rudenī, kad viņš nopirka manu drukātavu un ir līdz šim aprobežojusēs vienīgi ar šīm veikaliskām attiecībām.»

Nekādi lieli panākumi A. Niedras mēģinājumiem atdalīties no F. Veinberga nebija.

Pēc īsajām J. Romāna redaktora gaitām atkal notiek redaktora maiņa. Ar 1909. g. 16. decembri par redaktoru kļūst jauns jurists Indriķis Henrihs Rūsis, kurš vada avīzi līdz 1912. g. beigām. Šajā laikā risinās divi politiski notikumi, kas aizņem laikrakstā daudz vietas. Pirmais no tiem ir cara un viņa ģimenes viesošānās Rīgā 1910. g., tas vispusīgi atspoguļots visos laikrakstos, un plašie ziņojumi cits no cita maz atšķiras. (Skat. «Jaunajā Dienas Lapā», 1910. g.) Otrs tāds pats sabiedrību satraucošs notikums ir Ministru padomes priekšsēdētāja P. Stolipina nogalināšana Kijevā 1911. g.

Bez tādiem emocionāliem politiskiem gadījumiem šai periodā rodas arī sabiedriska rakstura notikumi, kas aizņem avīzē daudz vietas. 1910. g. 8. aprīlī «Latvijā» ievietoti divi gari nekrologi, kas vēsta, ka 3. aprīlī miris Aleksandrs Vēbers (Varaidošu Sanders). Pirmo nekrologu paraksta sieva, bet otro, kas sākas ar vārdiem «mūsu neaizmirstamais goda biedrs», paraksta Rīgas Latviešu biedrības priekšniecība. Avīzes redakcija pauž sāras par kādreizējo aktīvo latviešu sabiedrisko darbinieku.

Laikrakstā atzīmēti arī Piektie dziesmu svētki, kuri notika Rīgā 1910. g. no 19. līdz 21. jūnijam. Vairākos periodiskos izdevumos minēts, ka jautājums par dziesmu svētku rīkošanu sabiedrībā izraisījis domstarpības. Oficiālās iestādes gribēja, lai ar šiem svētkiem tiktu atzīmēti 200 gadi, kopš Latvija pievienota Krievijai, un tad dziesmu svētkiem jānotiekot rudenī. Taču sabiedrības progresīvā daļa iestājās pret šo viedokli, jo šī pievienošana nesamazināja muižnieku varu un nekādas pozitīvas pārmaiņas tautas dzīvē neienes. Kā redzams no svētku norises datumiem, realizējās progresīvās sabiedrības viedoklis.

Pēc gada — 1911. g. 16. jūnijā laikraksts ziņo, ka «Zalkša» apgāds ierosina nodibināt J. Poruka prēmiju. Šis ierosinājums tika ievietots tieši J. Poruka apbedīšanas dienā. (Prēmija gan netika nodibināta.) Turpmākos numuros plašs Jāņa Poruka bērū apraksts.

1913. g. atkal notiek redaktora maiņa. H. Rūša vietā nāk O. Nonācs (profesionāls žurnālists, piedalījies daudzu laikrakstu redakcijās, Latvijas brīvvalsts laikā arī žurnālists un politisks darbinieks).

O. Nonāca darbība laikrakstā «Latvija» sākas tai laikā, kad paziņo lielo 1913. gada ķeizara manifestu sakarā ar Romānovu dinastijas 300 gadu jubileju. Tāpat kā visi tā laika politiskie dokumenti un fakti, arī šis tiek plaši atreferēts. 1913. g. 22. februārī publicēts «Visaugstākais ukazs valdošam senātam».

Drīz tālāko dzīves gaitu sajauc Pirmais pasaules karš. Arī O. Nonācam nenākas ilgi būt par redaktoru. Kaut gan viņš samērā veikli operē ar vietējām ziņām un padara avīzi interesantāku nekā iepriekšējie redaktori, taču izdevēji ar viņu nav apmierināti un 1914. g. novembrī O. Nonācu atbrīvo no redaktora pienākumiem.

Ar 1914. g. 20. novembri par redaktoru «Latvijai» nāk A. Smilga.

Arveds Smilga (1879—1947) dzimis Vecpiebalgā. Rakstnieks. Beidzis

Rīgas Politehnisko institūtu, mācījies Jēnas, Minhēnes un Berlīnes universitātēs. Dzejoļu grāmata «Aiz zaļā kalna», tēlojumi «Aizsnigušie ceļi» un «Siluetes». 1934. g. iecelts par Rīgas Radiofona direktoru.

O. Nonāca «Latvijas» rediģēšanas laikā laikrakstā ievietotas pirmās ziņas par Pasaules kara cēloņiem. 1. jūlijā (Nr. 147) publicēta ziņa par Sarajevas atentātu. 1914. g. 28. jūnijā Sarajevā serbu nacionālisti nogalināja Austroungārijas troņmantnieku Ferdinandu. Ziņojumā teikts:

«Nelaiķis erchercogs Francis Ferdinands nav gribējis braukt uz Bosniju Serbijā. (...) Raugoties uz politisko apstākļu un pārvaldības izkurtējumu, kurus nelaiķis ļoti labi pazinis, viņš katram cilvēkam teicis, ka uz Bosniju ceļot negribot...»

158. numurā ievadraksts:

«Eiropā karš? Sestdien pulkst. 6 vakarā notecēja termiņš, kurā Serbijai bija jādod atbilde uz Austroungārijas ultimātumu un kad vajadzēja izšķirties, būt vai nebūt karam. No telegrammas redzams, ka atbilde dota, pie tam tāda, kura Austroungāriju nav apmierinājuse. (...) Pēc neapmierinošas atbildes saņemšanas Austroungārijā un Serbijā izsludināta mobilizācija.»

160. numurā ziņots, ka Austroungārija 28. jūlijā, Vācijas pabalstīta, pieteikusi karu Serbijai.

21. jūlijā (164. numurā) «Latvijā» ievietots «Ķeizara Visaugstais manifestis»:

«No apstākļiem spiesti spert nepieciešamos soļus, Mēs pavēlējām armiju un floti sarīkot kara stāvokli...»

Vācija 1914. g. 1. augustā pieteica Krievijai karu. Sākās Pirmais pasaules karš. Reizē ar kara stāvokļa izsludināšanu visā Krievijā tika ieviesta kara cenzūra.

Laikrakstā iekārtota jauna rubrika «Kritušie un ievainotie», kurā ievainoto un kritušo saraksts kļūst arvien garāks un garāks.

1915. g. 88. numurā ziņots, ka Rīgā bēgļu skaits no Kurzemes arvien pieaug, bet Rīga vēl nav sagatavota bēgļu uzņemšanai.

Reizē ar kara cenzūras ieviešanu, kas dod tiesības vietējām varām sekot avīžu ziņām un neatļaut ievietot neko tādu, kas dotu priekšstatu par frontes stāvokli un armijas kustību, cenzūrai pakļauti arī pasts, telegrāfs un visi sakaru līdzekļi. Sekas ir tās, ka preses izdevumos arvien lielāki cenzūras svītrojumi un avīzēs parādās baltas slejas. Kara cenzūra pieturas pie principa — labāk vairāk aizturēt. Ši iemesla dēļ preses izdevumi kļūst garlaicīgi un neinteresanti. Jebkuras konkrētas ziņas par karu tiek svīrotas.

1915. g. 25. jūlijā (Nr. 168) laikrakstā ievietots ziņojums:

«L a s i t ā j i e m. Ārkārtējo apstākļu dēļ «Latvijas» iznākšana līdz turpmākam paziņojumam tiek pārtraukta.»

Reizē ar to laikraksts «Latvija» savas gaitas izbeidz.

Paralēli galveno redaktoru maiņām avīzē «Latvija» mainījās arī literārās daļas vadītāji. Literārā daļa joprojām noformēta gan kā zemsvītras materiāls avīzē, gan kā īpašs literārs pielikums. Pie pielikuma turpina pastāvēt «Skaidiena». Pēc A. Brigaderes par literārās daļas vadītāju nāk teātra kritiķis A. Bērziņš. Viņš vada literāro daļu līdz 1914. g. maijam. Tad līdz tā paša gada novembrim to vada līdzšinējais «Skaidienas» vadītājs Ed. Vulfs, pēc tam A. Saulietis — līdz avīzes pastāvēšanas beigām. Šai laikā avīzes zemsvītras nodaļījumā publicēti J. Jaunsudrabiņa «Aija»,

J. Akuratera «Degošā sala», no tulkojumiem B. Kellermana romāns «Jūra», Č. Dikensa romāns «Olivers Tvists» u. c.

Paralēli literārai daļai avizes slejās, kas raksturojas galvenokārt ar nopietniem prozas darbiem, joprojām turpina iznākt atsevišķs astoņu lapu pušu literārais pielikums. Tajā sastopami mazāka apmēra darbi, vispirms kārtām ļoti plaši pārstāvēta oriģināldzeja: J. Akuratera, A. Austriņa, Fr. Bārdas, A. Dāles, J. Ezeriņa, R. Eidemaņa, Fallija, J. Grīna, K. Jakobsona, K. Krūzas, A. Ķeniņa, L. Laicena, Naurēnu Elzas (E. Stērstes), L. Paegles, J. Rozes, K. Skalbes, K. Štrāla, Ed. Vulfa dzejoļi. 1909. g. starp citiem dzejoļiem ievietots Arvida Peines dzejolis «Mežā ziemu» ar pseidonīmu *Teodors Pērle*. Tas ir pirmais J. Sudrabkalna publicētais dzejolis. Īpaša vieta 1910. g. Literārā pielikumā Nr. 9 ierādīta A. Niedram. Ievietots viņa fotoattēls un dzejolis. Tajā pašā numurā «Skaidienā» slavēta A. Niedras žurnāla «Austrums» rediģēšanas laikā noorganizētā humoristiski satīriskā nodaļa «Uz sveķaina celma». «Austrums» kopš 1906. g. vairs neiznāk, un šī slavēšana paliek glaimu robežās. Diezgan neskaids satīras mērķējums ir uz Andreju Upīti, kas it kā pielīpis pie sveķainā celma. (Acīmredzot laikraksts «Latvija» gatavojās A. Niedras 40 g. jubilejai; A. Niedra dzimis 1871. g.)

Profesionāli, lietpratīgi organizētā laikraksta literārā daļa kļūst par galveno lasītāju pievilksanas spēku.

Pie katra Literārā pielikuma lappuse vai puslappuse atļauta humoristiski satīriskai nodaļai «Skaidiena», kuras saturs joprojām dažāds. Vērojams, ka «Skaidienas» redaktors Puliera padēls — Ed. Vulfs cenšas turpināt Puliera nodibinātās tradīcijas, taču ne vienmēr sekmīgi. R. Blaumanis aizsāka ironisku «Mūsu portreju galeriju», kurā sākumā viņš apdzejoja pats savu portretu. No Ed. Vulfa laika portretiem interesantākais ir «Latvijas» literārās daļas vadītāja, Puliera padēla «šefa» A. Bērziņa portrets. Par A. Bērziņu vispār samērā maz rakstīts. Un šeit Puliera padēls sniedz stipri saforsēti saržu: namīpašnieks, teātra speciālists, resns, ciena prozu, neatzīst dzeju. (Diez kāpēc Puliera padēls noslēpis to, ka A. Bērziņš ir labs Vakareiropas literatūras pazinējs un tulkotājs.) Samērā asi ironizē par A. Svābi kā rakstnieku un literatūras vērtētāju. Pie tam A. Svābe Puliera padēla skatījumā ir «kreisāks», nekā viņš īstenībā bija. Šim «kreisumam» pamatā A. Svābes stāstiņš «Kā Dobulis brauca pie pelēkā barona ciemos».

Sākot ar 1912. gadu, «Skaidienas» redaktors palielās, ka nu gan:

*Trauks «Skaidiena» mošķu un siseņu barā,
Pa tumšām alām dūšīgi čamdīdama
Un melnus, un sarkanus vēžus tramdīdama.*

Sī pašapziņa gan tālāk par lielību netiek.

1912. g. sakarā ar J. Vainovska rakstu «Es kaunos» izceļas vairākus gadus ilga polemika par «Dzimtenes Vēstnesi» un vēl citiem laikrakstiem. Šajā konfliktā tiek iesaistīta arī Aspazija, un viņai steidzas palīgā Ed. Vulfs, publicējot «Skaidienas» 1913. gada 42. numurā feļetonu «Vēstule, ko Tāravas Anniņa raksta A. Upīša lietā». Ed. Vulfs izmanto vārdu spēli par Andreju Upīti un Tāravas Anniņu, ignorējot to, ka tā ir viena un tā pati persona; izteikta arī pateicība par to, ka Andrejs Upīts, kritizēdams Aspaziju, esot atdevis to buržuāzijai. Ka Ed. Vulfs ne vienmēr izsver faktus, par kuriem ironizē, pierāda tas, ka viņš pārmet Andrejam Upītim, ka pēdējais sākot nodarboties ar veikaljiem, izdodot rakstu krājumu «Vārds» un gribot to pārvērst par žurnālu. Almanahu «Vārds» izdod izdevniecība «Dzirciemnieki», kas ir E. Birznieka-Upīša īpašums. Bet Andrejs Upīts ir

tikai almanaha sastādītājs un redaktors. Andreju Upīti inkriminē arī par to, ka viņš izveidojis savu «kori», kurā ar dažādām balsīm piedalās literatūras kritiķis, Raiņa darbu vērtētājs A. Krauja (A. Balodis), J. Lapiņš, V. Knoriņš un A. Švābe. («Skaidiena», 1914, Nr. 7.) Arī pie šī «kora formēšanas» «Skaidienas» redakcijā ir neprecizitātes. Tiešām, kopš 1909. g. Andrejs Upīts kļūst par progresīvās literatūras organizētāju vairākos izdevumos, taču šajā darbības nozarē nav gandrīz nekāda līdzdalība jeb īslai-cīga saskare ar J. Lapiņu, vēlāk pedagogu. Tas pats sakāms arī par A. Svābi un A. Krauju. Tāda veida uzbrukumi Andrejam Upītim par Ed. Vulfa pozīcijas solidumu neliecina.

Sākot ar 1914. gadu, Literārā pielikuma materiālā un tāpat arī «Skaidienā» ieskanas kara tēma.

Pēdējais Literārais pielikums iznāca 1915. g. 28. jūlijā.

Laikraksts «Latvija», kas tika organizēts kā kadetu partijas izdevums, arī tad, kad formāli atsacījās no kadetu partijas, palika turīgās pilsonības ideoloģijas veidotājs un vadītājs. Šī iemesla dēļ izdevums nepiesaistīja sevišķi plašas lasītāju masas. Lai iegūtu un noturētu popularitāti, laikraksts «Latvija» ņēma palīgā literatūru.

RĪGĀ UN CITĀS LATVIJAS PILSĒTĀS IZNĀKUŠIE MAZĀK NOZĪMĪGIE PERIODISKIE IZDEVUMI

Rīgā revolūcijas laikā noformējās divi lieli sabiedriski politiski laikraksti: «Jaunā Dienas Lapa» un «Latvija». Blakus šiem izdevumiem tajā pašā posmā lielā daudzumā un ātrumā kā Rīgā, tā perifērijā kā sēnes pēc lietus dīgst lielāki un mazāki periodiski izdevumi. Arī tiem piekrit zināma loma sabiedriskās dzīves un cilvēku psiholoģijas veidošanā.

IZDEVUMI RĪGĀ

«Dzimtene»

(1905—1906)

Politiska, juridiska un literāriska dienas avīze. Iznāca Rīgā katru dienu, izņemot svinamās dienas. Redaktors un izdevējs J. Kreicbergs, ar 1906. g. Nr. 4 redaktora un izdevēja vietā J. Janševskis (rakstnieka J. Janševska īstais vārds J. Janovskis). Avīzes formāts neliels — 46 cm.

Jānis Kreicbergs (1864—1948) mācījies Jelgavas ģimnāzijā. Studējis Maskavā tieslietas. Strādājis par advokātu un notāru Liepājā, Rīgā un Jēkabpilī. Darbojies literatūrā un publicistikā. Kā literatūras vērtētājs lieto demagoģiskus līdzekļus, vērsoties pret Aspazijas dzeju, kā arī pret J. Jansona «Domām par jaunlaiku literatūru» īpašā brošūrā — «Literatūras soģiem un nievātājiem» (1895. g. ar pseidonīmu *Brunhilde*).

Domājams, ķeizara manifests par preses brīvību ierosināja arī J. Kreicbergu izdot avīzi gan popularitātes, gan iespējamās peļņas dēļ. Šai laikrakstā samērā daudz juridisku rakstu un padomu, pievērsta uzmanība arī «sava kaktiņa, sava stūrīša zemes» problēmai. Raksturīgs ir J. Janševska apcerējums «Par sociālismu pie latviešiem». Sociālisms pie latviešiem esot savairoģies tā kā ne pie vienas citas tautas, un par iemeslu tam — agrārais jautājums, rūpniecības ātrā uzplaukšana, muižnieku privilēģijas, baznīcas patronāts. Šīs problēmas interpretētas J. Janševskim raksturīgajā naivajā izpratnē.

Dažos citos preses izdevumos pat parādās satiriskas replikas, ka J. Janševskis arī pats pieteicies par sociālistu.

Laikrakstā sniegtas ziņas par paplašināto Domes vēlēšanu likumu. 1905. g. 8. numurā publicēta ziņa «Gorkija kratišana»:

«Maksima Gorkija dzīvoklī Znamenskas ielā Pēterburgā 20. dec. plkst. 6 rītā ieradusies policija un žandarmērija un izdarījusi kratišanu, kura turpinājusies 5 stundas, tomēr nekas nav atrasts.»

Nepagāja pārāk ilgs laiks, kad M. Gorkiju apcietināja, par ko visā pasaulē sacēlās protestu vētra un caram tika piesūtīta daudzu kultūras organizāciju prasība atbrīvot M. Gorkiju.

Avīzei «Dzimtene» ir arī literārais pielikums, kurā nozīmīgākais darbs J. Jaunsudrabiņa populārais dzejolis «Gadu maiņā»:

*Celies, tēt, iesim,
Plēsīsim skalus un laimes liesim!
«Mūsu laime, dēls, sen ir izlieta:
To lēja citi, kam vara un spēks.
No mūsu degošo būdu liesmām,
No mūsu asarām laimes tie lēja;
Un izlējās zārks, melns, milzīgs zārks.*

— — —

1905. g. šai avīzei iznāca pavisam 13 numuri. 1906. g. 4. numurā J. Janševska paziņojums lasītājiem:

«Ar jauno gadu sākot J. Kreicbergs no «Dzimtenes» atkāpies un avīze pārgājusi manā vadībā. Plaši runāt par avīzes turpmāko virzienu neturu par vajadzīgu. Mēs tagad dzīvojam tādos pārejas laikos, kur bieži vien tas, par ko šodien varēja klaji runāt, rītu jau aizliegts. Preses brīvība, kas vēl nesen atpakaļ šķīta jauns ievērojams sabiedrības ieguvums, tagad jau stipri aprobežota...»

J. Janševska vadības laikā paplašinās avīzē ievietotais literārais materiāls. Sāk publicēt Z. Lāgerlefas romānu ar virsrakstu «Mācītāja Gesta Berlinga dzīve». Ne J. Kreicbergam, ne J. Janševskim jau pašos avīzes sākumos nav skaidrs, uz kādu lasītāju kontingentu jāorientējas, un rezultāts tam drīz vien sekoja. 1906. g. 31. janvārī iznāca «Dzimtenes» pēdējais 21. numurs, un lasītāju trūkuma dēļ laikraksts apstājās.

Pēc «Dzimtenes» apstāšanās abonentiem piesūta avīzi «Latvija», kas sāka iznākt Rīgā 1906. g. 3. janvārī.

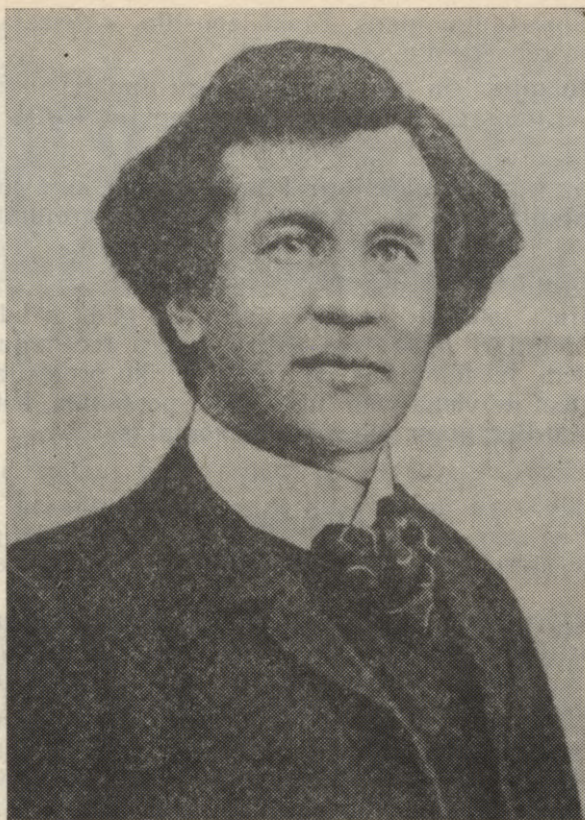
«Skatuve»

(1906—1907)

Mēnešraksts, ar 1906. g. 4. numuru — bez apakštitula, ar 1907. g. apakštituls — Teātra rakstu krājums. Iznāca Rīgā, reizi mēnesī, ar 1906. gada septembri — neregulāri, ar 1907. gadu — reizi mēnesī.

Redaktors un izdevējs — R. Tautmīlis-Bērziņš (R. Bērziņš vārdu vienmēr raksta kopā ar pseidonīmu). 1906. g. no 5. līdz 8. numuram kā apgādātājs parakstījās Ģ. Eilenbergs (Pūcišu Ģederts).

Roberts Tautmīlis-Bērziņš (1873—1915) aktieris, režisors, teātra darbinieks, dramaturgs un kritiķis. Sāka darboties 90. gadu beigās uz Rīgas mazajām skatuvēm. No 1902. līdz 1905. g. Tautmīlis-Bērziņš strādāja Jau-



Roberts Tautmilis-Bērziņš

najā Latviešu teātrī, pēc tam vadīja «Ausekļa» un «Apollo» teātrus, no 1913. g. savu trupu «Mazais teātris». Sarakstījis vairākas lugas ar niecīgu literāru vērtību: «Sievas mīlestība», «Zemes lodes īpašnieks», «Meža māte» u. c. Ievērojama nozīme Tautmilim-Bērziņam ir kā latviešu teātra vēstures materiālu krājējam, ik gadus viņš publicēja laikrakstos pārskatus ar statistiskām ziņām par iepriekšējā gada teātra izrādēm.

Zurnāls «Skatuve» ir pirmais latviešu skatuves mākslai veltīts periodisks izdevums. Tajā ievietoti fakti no latviešu skatuves dzīves, tāpat arī informācija par krievu un vācu teātru darbību. Ir teorētiski raksti par skatuvi un dramaturģiju — St. Pšibiševska «Par drāmu un teātri», kurā autors daļa agrāko un jauno dramaturģiju. Pēc viņa ieskatiem, agrākā dramaturģijā darbību nosaka ārēji faktori, bet modernā dramaturģijā tiem maza nozīme, centrā — indivīda iekšējie pārdzīvojumi. Ja zinām, ka Pšibiševskis bija dekadentiskais simbolists, tad viņa pieeja ir saprotama. Zurnālā virkne rakstu par iestudējumiem un aktieru spēli, kas apvienoti kopējā virsrakstā «Vēstis».

Mēnešrakstā publicēts, ka no Pēterburgas ziņots par notikušo Aspazijas lugas «Sidraba šķidrants» izrādi. Bijis paredzēts, ka izrādē piedalīsies redzamākie Rīgas aktieri, taču dzelzceļnieku streika dēļ viņi nevarēja Pēterburgā ierasties, bija jāiztiek pašu spēkiem.

Zurnālā ziņots, ka 1906. g. 21. janvārī nodedzināts Ziemeļblāzmas teātris ar visu teātra inventāru. Divas dienas vēlāk nodedzināts arī

«Ausekļa» biedrības tautas nams. Tāpat izpostīta «Ausekļa» teātra bibliotēka ar lugām un cenzētiem eksemplāriem.

No lugu tulkojumiem un oriģināllugu publicējumiem minamas G. Hauptmaņa «Elga», O. Vailda «Salome» un Ed. Vulfa «Rožainas dienas».

Cītīgs žurnāla līdzstrādnieks bija Pāvils Gruzna, kurš publicēja rakstus ar nopietnām atziņām un arī komiskā žanra sacerējumus. Raksta arī Ed. Vulfs u. c.

Žurnāls lasītāju trūkuma dēļ spiests apstāties.

Jau no pagājušā gadsimta deviņdesmitajiem gadiem latviešu periodiskos izdevumos regulāri publicētas teātra izrāžu recenzijas un atsevišķi raksti par teātriem. Izveidojusies jau īpaša kritiķu profesija — teātra kritiķis, un starp tiem ne viena vien interesanta personība, bet ar šiem autoriem R. Tautmilim-Bērziņam neizveidojās kontakts.

«Jūrnieks»

(1906—1915)

Laikraksts «Jūrnieks» izdots un iespiests Rīgā. Iznāca reizi nedēļā. Izdevējs Fr. Martinsons, ar 1907. g. 34. numuru A. Bandrevičs, ar 1912. g. 23. numuru — A. Grasis. Atzīmēts arī, ka «*Avīze iznāk «Rīgas Latviešu biedrības Valdemāra Jūrniecības nodaļas apgādībā».*»

Redaktori Fr. Martinsons un A. Bandrevičs, ar 1907. g. 34. numuru A. Bandrevičs, ar 1912. g. 23. numuru — A. Grasis.

Ansis Bandrevičs (1850—1935) dzimis Jaunsvirlauku Bandēnos. Mācījies Jelgavas reālskolā, pēc tam Maskavā telegrāfa kantora priekšnieks. Maskavā A. Bandrevičs satikās ar Kr. Valdemāru, kurš viņu ievadīja jūrniecības jautājumos. Sarakstījis brošūru «Notikumi latviešu atmošanās laikmetā» (1907), tajā mēģina apgaismot atsevišķus jaunlatviešu dzīves faktus. Vēl sarakstījis «Latviešu kuģniecības stāvoklis bēgļu laikmetā» un «Kr. Valdemāra domas par jūrskolu un kuģniecību».

Laikrakstā «Jūrnieks» vispusīgi iztirzāta un atspoguļota jūrsaimniecības dzīve ar raksturīgākajiem faktiem. Avīzē ievietoto materiālu valoda piemērota plašām lasītāju masām. Raksti nav pārblīvēti ar tehniskiem iztirzājumiem. Regulāri publicēti kuģniecības likumi un noteikumi, raksti par ostu organizācijām un ostu noteikumi, kā arī kuģu ārzemju braucienu saraksti.

Īpašu vietu ieņem kuģu avāriju apraksti, un tiek atklātas nepilnības avarējušu jūrnieku glābšanā, kas dažreiz sniedz traģiskas ainas. Tā, piemēram, 1906. g. 1. numurā plaši aprakstīta burinieka «Madeira» avārija pie Ventspils ostas, kur necilvēciskas nolaidības un paviršības dēļ aiziet bojā gandrīz visa apkalpe, kaut gan bijis iespējams vismaz daļu no jūrniekiem izglābt.

1908. g. 25. numurā atreferēts Baltijas zvejnieku kongress, ko rīkoja 1908. g. 15. jūlijā Rīgas Latviešu biedrības Valdemāra jūrniecības nodaļa. Kongresu atklāja biedrības prezidents Fr. Grosvalds, runāja arī Valdemāra jūrniecības nodaļas priekšnieks J. Kreicbergs. No tā vien jau secināms, ka kongresā nekādi politiski pārsteigumi nav gaidāmi. Laikrakstā galvenais vispārējs trūkums ir tas, ka netiek atsegtas rēdereju komerciālo darījumu ēnas puses, tāpat samērā maz pievērsta uzmanība vispārējiem sabiedriski politiskiem notikumiem, kas tai laikā norisa Latvijā. Kaut arī



Laikraksta «Jūrnieks» tituls

laikraksts ir ar specifisku raksturu, taču jūras saimniecības problēmas nebūt nav tik ļoti izolētas no pārējiem politiski sabiedriskiem notikumiem.

Dabiski, ka jūrsaimniecības avīze nevar apiet Kr. Valdemāru un viņa nopelnus Latvijas jūrsaimniecībā. Raksturīgs šajā ziņā ir 1908. g. 44. numurā ievietotais materiāls «Latviešiem un igauņiem jūrniecības lauks» (No Kr. Valdemāra, latviski no Fr. Brīvzemnieka):

«No Valdemāra pirmajiem darbiem īpaši minami ir 1857. g. «Über die Heranziehung der Letten und Esten zum Seewesen». Uzrakstīts šis raksts vācu valodā, ko 1904. g. labu daļu no šīs 113 lpp. lielās brošūras pārtulkojis Fr. Brīvzemnieks. (...) Jau 1905. g. Fr. Brīvzemnieka veselības stāvoklis bija diezgan vājš, un tas viņu kavēja turpināt dažu labu uzsāktu darbu. Arī Kr. Valdemāra tulkojums nav nobeigts. Šo tulkojumu līdz ar Fr. Br. sarakstītu ievadu pasniedzam lasītājiem. Tulkojumam Fr. Brīvzemnieks nav devis latviešu nosaukumu, bet mēs tulkosim Kr. V. grāmatiņas vācu uzrakstu latviski.»

Fr. Brīvzemnieks mirst 1907. g., un 39. numurā ievietots redakcijas nekrologs «Fr. Brīvzemnieka piemiņai».

Publicēti arī materiāli par jūrskolām un tajās nepieciešamām reformām.

Laikraksts nepaiekt garām tādiem faktiem, kas tolaik raksturīgi jūrmalas novadiem, tas ir, par spītālības izplatību. Ziņo, ka pirmo leprozoriju ierīko Šķēdes pagasta «Stūriņu» mājās, kurās var ārstēties 60 cilvēki. Talsu leprozorija atvērta 1896. g., un līdz 1908. g. tajā ārstējušies 130 cilvēki.

Daīlliteratūras nodaļā parasti ievietoti maz zināmu autoru dzejoļi un stāsti, kas visi saistīti ar jūrnieku dzīvi.

«Zinātne un Dzīve»

(1906—1908)

Populāri zinātnisks un literārisks žurnāls, ar 1906. g. — Populāri zinātnisku un literārisku rakstu krājums, pēc tam: Zinātne, Populāri zinātnisku rakstu krājums, Dabas zinātnes, Populāri zinātniski raksti, Zinātne un Dzīve, Populāri zinātnisks žurnāls. Iznāca Rīgā trīs reizes mēnesī, ar 1906. g. 7. numuru neregulāri.

Izdevējs R. Makstis, ar 1908. g. — R. Makstis un J. Pīpe, ar 1908. g. maiju — J. Pīpe.

Redaktors K. Jansons, ar 1906. g. 7. numuru — bez redaktora paraksta, ar 1906. g. 30. decembri — J. Vagalis. Faktiskais redaktors — R. Makstis.

Pēc K. Jansona aiziešanas 1906. g. līdz jauna redaktora apstiprināšanai izdeva rakstu krājumus ar dažādiem nosaukumiem, kuros turpināja žurnālā jau iesāktos rakstus. Krājumi numurēti pa nosaukumiem, bet iekļauti žurnāla paginācijā. Žurnāls 1906. g. decembrī turpināja savu numerāciju. Beidza iznākt 1908. g. jūnijā.

Roberts Makstis kļuva populārs ar dabas zinātniskiem rakstiem un brošūrām. Cik var secināt no viņa brošūrām un rakstiem, galvenās zināšanas iegūtas pašmācības ceļā. Viņam ir aktīva tieksme popularizēt pašam savas zināšanas, blakus nopietniem vērtējumiem sastopami vulgarizējumi.

Žurnāls deklarē savu mērķi: ar zinātnes palīdzību dzīvi padarīt labāku.

Žurnālu raksturo šādi raksti: «Pasaules izcelšanās un gals», «Monistiskais uzskats par dabu», K. Kautska «Platona un senajo kristīgo komunisms», P. Lafarga «Teika par Ādamu un Ievu».

Žurnālu un rakstu krājumu galvenokārt pieraksta pats R. Makstis. Konfiscēts 1906. g. Nr. 4 par V. Posē rakstu «Iz komunistisko ideju vēstures», K. Kautska «Agrārjautājums Krievijā» un «Francija 18. gs. beigās».

«Baltijas Lauksaimnieks»

(1907—1918)

Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrības žurnāls. Iznāca 2 reizes mēnesī. Izdots Rīgā, ar 1916. g. Priekuļos, ar 1917. g. Rīgā, ar 1918. g. — Priekuļos.

Izdevējs — Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrība, ar 1918. g. 1. jūliju — «Baltijas Lauksaimnieku» izdevēju sabiedrības vārdā J. Ansbergs.

Redaktors H. Celmiņš, ar 1913. g. novembri — P. Kreišmanis, ar 1914. g. augustu — J. Blumbergs, ar 1917. g. jūniju — J. Vārsbergs, ar 1918. g. — K. Ulmanis.

Sakarā ar kara darbību žurnāls neiznāca no 1915. g. 15. jūlija līdz 1916. g. 15. septembrim, 1917. g. no 15. marta līdz 1. maijam un no 1917. g. augusta līdz 1918. g. 15. jūnijam. Pēdējā pārtraukuma laikā izdeva rakstu krājumu «Latvijas Lauksaimnieks».

Žurnāls publicē plašas rakstu kopas par agrārtehniskiem jautājumiem, par dārzkopību un lopkopību. Lielāka vērība pievērsta praktiskiem padomiem, mazāk teorētiskiem apcerējumiem. Daudz rakstīts par lopu pārraugu biedrības dibināšanu. Daudzus gadus žurnālā izvērsta lopārstniecības nodaļa, kurā līdz pat 1913. g. ļoti aktīvi darbojas Augusts Kirhenšteins, kaut gan viņš kopš 1905. g. beigām studē ārzemēs.

Par piensaimniecību un lauksaimniecību ilgu gadu raksta Kārlis Ulmanis. Ar 1911. g. žurnālā rakstīts arī par mežkopības problēmām un tas iztīrā jautājumus par skābbarības ieviešanu un šai nozarei īpatnējo celtniecību. Kopš 1912. g. arvien biežāk ievietoti P. Dindoņa raksti par dārzkopību.

1912. g. A. Kirhenšteins savos iesūtītajos rakstos lielu vērību pievērš lopu tuberkulozes ārstēšanai, jo šajā laikā viņš strādā par asistentu C. Spenglera tuberkulozes pētīšanas institūtā Davosā.

Samērā ilgā laika periodā žurnālam «Baltijas Lauksaimnieks» ir mazāk zinātniska, bet vairāk praktiska nozīme lauksaimniecībā un lopkopībā.

Revolūcijas laikā periodisko izdevumu izdošanā piedalās arī progresīvā atturības biedrība «Auseklis», izdodot žurnālu «Auseklis».

«Auseklis»

(1907)

Mēnešraksts zinātnei, literatūrai un mākslai. Izdots un iespiests Rīgā. Redaktors skolotājs un literāts, vēlāk zobārsts F. Mierkalns (1873—1955), izdevējs — atturības biedrība «Auseklis».

Pavisam iznāca tikai 2 numuri.

Izdevums lielu uzmanību pievērsa daiļliteratūrai un nopietniem politiski sabiedriskiem rakstiem. Katrā numurā vairāki Raiņa dzejoļi, redzama vieta arī Aspazijas dzejoļiem un viņas apcerējumam «Pie vēstures uguns-kura», kurā notēlota sacelšanās pret karali Indriķi XVI, pie tam šo sacelšanos vada sievietes. Īpatnējs ir Raiņa raksts «Iz lielo cilvēku mājas dzīves» (Emigrantu dokumenti pasniegti no Raiņa.). Šajā materiālā — Marksa un Engelsa vēstules. P. Pekmaņa alegoriska pasaka «Patiesība» kļūst par galveno iemeslu izdevuma apturēšanai. Pa kara stāvokļa laiku žurnālu aizliedza izdot. Abi žurnāla numuri konfiscēti, un 1908. g. 8. decembrī Pēterburgas Tiesu palāta piesprieda redaktoram F. Mierkalnam vienu gadu cietoksnī.

«Audzinātājs»

(1907—1908)

Populāri pedagogisks laikraksts. Iznāca Rīgā, reizi mēnesī. Redaktors un izdevējs priesteris P. Apsītis. Pavisam iznāca 18 numuri. Avīzē raksti par skolu un audzināšanas jautājumiem reliģiski ētiskā garā.

«Sadzīve un Reformas»

(1907)

Sabiedriski politisks laikraksts. Iznāca neregulāri. Izdots un iespiests Rīgā. Redaktors un izdevējs A. Hofmanis.

Ar lielām cerībām A. Hofmanis uzsāk avīzi viens pats, domādams, ka nāks sludinājumi, kas nēsīs naudu, un būs rakstnieki, kas pieteiksies rakstīt, taču šīs cerības neattaisnojās. A. Hofmanis spiests visus 3 numurus pierakstīt pats. Domāšana viņam ir novecojuša pagasta skrīvera līmenī, un tādā pašā līmenī ir arī viņa raksti. Avīzes principi izteikti redaktora formulējumā:

«Dievs un cars ir krievu tautas devīze, — savs kaktiņš, savs stūritis zemes — skan latviešu devīze. Oktobris — ķerts publicistisks spekulants. Revolūcijas noliedzējs.»

Kaut arī 3. numurā ievietotajā rakstā «Kur izeja» skaidrs, loģisks gājiens grūti uztverams, cenzūra tomēr uzskatīja to par bistamu un izdevumu apturēja. Ja drusku pagaidītu, avīze pati no sevis apstātos lasītāju trūkuma dēļ.

IZDEVUMI JELGAVĀ

Revolūcijas laikā Jelgavā iznāk vairāki literāri, sabiedriski politiski laikraksti, kuru mūžs gan nav ilgs, tomēr sava loma sabiedrībā tiem ir. Viens no tādiem ir laikraksts «Spēks».

«Spēks»

(1905)

Politisks un literārisks laikraksts. Iznāca 3 reizes nedēļā. Izdots un iespiests Jelgavā. Izdevēji K. Neilands un K. Gaigals-Hiršs. Redaktors — advokāts K. Gaigals-Hiršs. Otrais redaktors — Līgotņu Jēkabs.

Konstantīns Gaigals-Hiršs (1875—1923) dzimis Vecpiebalgā. Beidzis Maskavas universitātes juridisko fakultāti. Žurnālistikā sāk darboties jau «Austrumā».

Grupa literātu, ar advokātu K. Gaigalu-Hiršu priekšgalā, sāka Jelgavā izdot šo nedēļas laikrakstu, redakcijā darbojās arī J. Kleinberģis. Ap laikrakstu «Spēks» grupējās daļa tā laika Jelgavas inteligences.

Viens no plašākiem un arī aktuālākajiem ir 2. numurā ievietotais apcerējums «Latviešu konstitucionālā demokrātiskā partija»:

«. . . latviešu konstitucionālie demokrāti, kuri patlaban pēc izkarotās pirmās cīņas mēģina nodibināt savu partiju. Kungi, kuri izstrādājuši partijas programmu un grib kā dibinātāji nostāties partijas priekšgalā, ne tikai nav ņēmuši dalību pie cīņas, bet vienmēr strādājuši pretim tautas progresīvai kustībai. Latviešiem un sevišķi ridzeniekiem mūžam paliks piemiņā Rīgas Latviešu biedrības priekšnieka Grosvalda petīcija, lai tautai nebūtu pašvaldības un vispārēju vēlēšanu tiesību, tāpēc, ka tā politiski vēl neesot nogatavojusies. Ne labāk sastāv ar Jelgavas latviešu biedrības vīriem. Stērsle š. g. marta mēnesī kategoriski atteicās parakstīt inteligences «radikālo» petīciju tāpēc, ka tā sastādīta ar valodas kļūdām, J. Čakste atklāti zobojās par petīciju, kuru sastādījuši «puikas». (. . .) Jelgavas Latviešu biedrības priekšnieks Čakste 11. nov. atklāja biedrības telpās Rīgas Latviešu konstitucionālās demokrātiskās partijas filiāli. (. . .) Cēla priekšā partijas programmu, pie tam izrādījās, ka savienoto Rīgas un Jelgavas latviešu biedrības programmā no demokrātisma un tautas patiesas pašvaldības nav ne jausmas.»

Tai pašā numurā ziņots, ka Rīgā noticis skolotāju kongress, kurā piedalījās V. Plūdonis un nolasīja savu jaunāko dzejoli «Atmoda»:

*Mēs, biedri, ausim kājas, jauns vai vecs,
Iet klajumā, kur jauna saule lec
Iekš asinīm.
Vai uzvarēt, vai galvu nolikt šei! —
Lai mūžam dārga mums šī parole,
Tā pirkta asinīm.*

— — —

Avīzei bija arī literārā daļa, kurā ievietoti Antona, Līgotņu Jēkaba, Teodora darbi.

Jau ar 8. numuru avīzes darbiniekiem ir noskaidrojies, ka 17. oktobra manifests ir tikai īslaicīga brīvības sludināšana.

Jelgavā ieradies gubernators Kņazevs un steidzīgi izsaucis pie sevis uz pili avīzes redaktoru un brīdinājis no brīvā virziena. «Spēka» redakcijas darbinieki pa naktīm neesot gulējuši savos dzīvokļos. Karaspēks un žandarmi ielenca redakciju. Galveno redaktoru K. Gaigalu-Hiršu apcietināja, pārējie redakcijas līdzstrādnieki izklīda. Avīze beidza pastāvēt, pavisam iznāca laikraksta «Spēks» 13 numuri.

1908. g. Pēterburgas Tiesu palāta piesprieda redaktoram K. Gaigalam-Hiršam 1 gadu 6 mēnešus cietoksnī.

Pēc tam kad gadsimta sākumā sāka irt un saira filozofijas doktora P. Zālītes «koncerns», viņš nebūt nedomāja ar to izbeigt savas avīžniecības gaitas. Un viņa vārdu no jauna sastop Jelgavas avīzē «Laiks».

«Laiks»

(1906)

Politiska un literāriska dienas avīze. Iznāca Jelgavā katru dienu, izņemot svinamās dienas. Izdevējs I. Brikmanis (H. Alunāna spiestuves vadītājs).

Avīzes formāts neliels — 47 cm, 4—8 lpp.

Redaktors P. Zālīte, līdzredaktors Krūmiņš.

Lai pievilktu lauku lasītājus, avīze publicē rakstus par agrāriem jautājumiem un kritizē laikrakstu «Latvija», ka tas neaizstāvēt zemnieku intereses.

Redakcija asi vēršas pret J. Čakstes izvirzīšanu Valsts domes kandidātos, kā gan tas varēšot būt tautas interešu aizstāvis, ja ir lielgruntnieks, kurš apvienojis 4 lielas iepirktas mājas un izveidojis Auču muižu, kurai ir 618 pūrvietas zemes.

Runājot par pirmās Domes deputātiem, avīze atzīmē, ka domnieki uzstājušies pret «kara kārtības» atcelšanu Latvijā, un raksta autors sašutumā izsaucas: «*Latvieši, latvieši, ko jūs esat pastrādājuši!*»

P. Zālītes neilgi pastāvošās avīzes raksturs ir ar demokrātiskām tendencēm, bet nereti redaktors ielaižas sadzīves sīkumos, kas traucē avīzei būt par nopietnu sabiedrisku izdevumu.

Laikraksta literārajā daļā galvenokārt nenozīmīgu rakstnieku darbu tulkojumi.

Var jau būt, ka avīze varētu arī pastāvēt tādā ievirzē, kā to centās veidot P. Zālīte, ja nerastos konflikts starp redaktoru un izdevējiem. Šī konflikta rezultātā avīze «Laiks» apstājas iznākšanas gadā — pēc 2 mēnešiem, 4. maijā.

Rīgas laikraksts «Balss» 9. maija numurā nodaļā «Balsis iz publikas» ievieto P. Zālītes žēlabas, kurš vaino izdevējus, ka viņu vainas dēļ laikraksts «Laiks» vairs nav varējis iznākt. P. Zālīte paziņo, ka viņš griežies pie gubernatora, lai dabūtu atļauju jaunas avīzes «Jaunais Laiks» izdošanai, un šo atļauju esot saņēmis. Iespējams, ka radās citi jauni šķēršļi P. Zālītes nodomiem, jo iecerētā avīze neiznāca. Pret P. Zālītes apsūdzību turpat laikrakstā «Balss» (111. numurā) izdevējs I. Brikmanis taisnojas un visu vainu par avīzes neiznākšanu savukārt uzveļ P. Zālītem. P. Zālīte vēlreiz publicē īsu pretrakstu, un šai personīgo lietu kārtošanai nebūtu gala, ja laikraksta «Balss» redakcija polemiku nepārtrauktu.

Jelgavas sabiedrību uz neilgu laiku ieinteresēja arī divi savstarpēji saistīti laikraksti «Jaunatne» un «Draugs».

«Jaunatne»

(1906—1907)

Politisks, zinātnisks un literārisks laikraksts. Iznāca Jelgavā, divas reizes nedēļā. Ar 1907. g. neregulāri.

Izdevēja L. Goldberga, faktiskais izdevējs Goldbergs.

Redaktors J. Kleinberģis, ar 1907. g. redaktora vietā L. Goldberga.

Jānis Kleinberģis (1874—1919) dzimis Lestenes Lejas Lentēs. Mācījās

Irlavas skolotāju seminārā, pēc tā beigšanas 1893. g. strādāja par skolotāju Kurzemē, Vidzemē un Krievijā. Apmeties uz dzīvi Jelgavā, nododas žurnālistikai un literāram darbam. Periodiskos izdevumos publicē dzejoļus, kas izpelnās sabiedrības ievēribu. Atsevišķās grāmatās J. Kleinberga dzejoļi neiznāk. Kā žurnālists viņš darbojas dažādos laikos dažādās redakcijās.

Laikrakstam «Jaunatne» noteikta ideoloģiska uzdevuma nav, tas cenšas sniegt iespējamo informāciju — galvenokārt par notikumiem Latvijā, īpaši Jelgavas sabiedriskajā dzīvē.

Asi kritizēts zemnieku kongress (1906. g.) Rīgas Latviešu biedrībā. 5. numurā sniedz informāciju par jaunās «Kurzemes Latviešu Savienības» dibināšanu, kuras vadošās personas ir valsts domnieks J. Čakste un advokāts K. Pauļuks. Redakcijas nostāja pret šo savienību ir krasi negatīva.

Par redakcijas neprasmī organizēt materiālu liecina tas, ka vairākos numuros ievietots K. Kautska grāmatas «Laulības un ģimenes celšanās» tulkojums. Tā paša iemesla dēļ avīzē ievietots plašs raksts (Nr. 21) par naturālismu jaunākajā vācu dramaturģijā.

Raksturīgi sīkāki materiāli par Jelgavas teātri un Jelgavas sabiedrības sadzīvi.

Ar 1907. g. janvāri laikraksta izdošanu pārtrauca, jo izdevēji to gribēja pārvērst par dienas laikrakstu. To atjaunoja 1907. g. 1. martā, bet jau 15. martā slēdza. (Pēdējais numurs — 53.)

Par laikraksta «Jaunatne» turpinājumu uzskatāma avīze «Draugs».

«Draugs»

(1907)

Politisks, zinātnisks un literārisks laikraksts. Iznāca Jelgavā, trīs reizes nedēļā. Redaktors un izdevējs J. Kleinberģis.

Laikraksta 1. numurs nav atrasts.

J. Kleinberģis ir tīri ciešams dzejnieks, bet politiski sabiedrisko jautājumu kārtošana viņam ir pasveša, izraisīt sabiedrības interesi viņš cenšas emocionāli dzejiskām jūtām, kur centrā izvirzās sievietes cildināšana. Par avīzes ievadītāju var uzskatīt Antona dzejoļi «Vai viņa nāks?»:

... Es sēžu ar skumjām savām.

Mirst milas sāpēs man sirds...

Mani ārsti ir sievietes jaunas,

Pa zelta lapām kas nāk

Un sarkst un smaida, un kaunās

Un mani dziedināt sāk.

Tās skūpstus kā brīnuma zāles

Uz lūpām man smaidot liek.

Bet manu ciešanu tāles

Tik plašākas, tālākas tiek.

Dažus numurus tālāk ievietots plašāks raksts «Par sievietes lomu», kurā teikts:

«Par visu jūs variet lasīt latviešu laikrakstos — tikai ne par latviešu sievieti. Vai tad tiešām sieviete un viņas liktenis ir tik mazvērtīgi, ka par viņām nav vērta pat runāt.»

Ir rakstīts arī par trešās Valsts domes vēlēšanām un par agrārjautājumiem.

1907. g. ar 6. numuru «Draugs» lasītāju trūkuma dēļ apstājas.

Pie Jelgavā iznākušajiem periodiskiem izdevumiem savdabīga vieta pieder mūzikai veltītam mēnešrakstam «Mūzikas Druva».

«Mūzikas Druva»

(1906, 1908—1909)

Muzikāli zinātnisks mēnešraksts. Izdots un iespiests Jelgavā. Izdevējs O. Kauliņš. Redaktors O. Kauliņš. Redakcijā strādāja E. Dārziņš, P. Jurjāns un O. Fogelmanis.

1906. g. iznāca 12 numuri, 1907. g. — neiznāca nemaz. 1908. g. mainās žurnāla izdevējs, to sāk izdot Rīgas Latviešu biedrības Mūzikas komisija un iznāk 12 numuri, bet 1909. g. tikai 4.

Atis Oto Kauliņš (1867—1944), diriģents un komponists, dzimis Pilsgaujienas Vecbindos. Beidzis Pēterpils konservatoriju. No 1898. g. Jelgavā diriģents un ērģelnieks.

Teorētiskā doma mūzikas jautājumos latviešu kultūras dzīvē attīstās daudz lēnāk nekā literatūras teorētiskā doma. Dziedāšanas popularizēšana, dažādu nošu un kompozīciju publikācijas praktiskām vajadzībām gan sākas turpat vai reizē ar latviešu rakstītās literatūras sākumiem. Kā pirmā šādas praktiskas dziedāšanas pamācība ir 1587. g. iznākusi «Undeutsche Psalmen» («Nevācu psalmi»). «Austrumā» un citos izdevumos populāri kļūst dziesmu nošu pielikumi. Laika gaitā iznāk virkne dziesmu krājumu ar notīm. Visiem šiem materiāliem ir praktiska nozīme — dziedāšanas izplatības veicināšana, kā arī kompozīcijas kultūras attīstībai. Daudzos periodiskos izdevumos veltīts iedalījums koncertiem un mūzikai. Taču ar mūzikas teorijas attīstību šim materiālam nav plaši aptverošas nozīmes. Gadsimta sākumā rodas pirmie mēģinājumi likt pamatus mūzikas publicistikai ar uzdevumu attīstīt mūzikas teorētisko domu, kā arī popularizēt mūziku.

Pirmās bezdelīgas šajā nozarē Straumes Jāņa izdots «Mūzikas kalendārs» (1890) un žurnāls «Dziesmu Pūrs» (1900—1903. Izd. A. Plātešs, red. O. Šepskis).

Plašāku un nopietnāku darbību šajā nozarē uzsāk Jelgavā iznākošais žurnāls «Mūzikas Druva», pieaicinot gan redakcijas darbā, gan līdzstrādniekos ievērojamus mūziķus. Žurnāls sniedz kvalificētu vērtējumu un iztirzājumu vairākās mūzikas nozarēs. Ir monogrāfiski apcerējumi par komponistiem (par Jurjānu Andreju u. c.). No mūzikas vēstures viedokļa nozīmīgs ir raksts «Piemiņa brāļiem Cimzēm» (Nr. 10). Par Jāni Cimzi un viņa nopelniem latviešu kora dziesmas attīstībā, kā arī mūzikas pedagogijā ir daudz rakstīts, un viņa vārds ir viens no populārākiem latviešu komponistu saimē, taču maz tiek minēts viņa darba līdzgaitnieks, jaunākais brālis komponists Dāvis Cimze.

Dāvis Cimze (1822—1872), pabeidzis pie brāļa semināru, Tērbatā noliek mājskolotāja eksāmenu un strādā Pēterburgā Annas trisklasīgā elementārskolā par skolotāju un «bāru tēvu». Palīdz brālim sastādīt «Dziesmu rotu», kas iznāk īsi pirms Dāvja nāves. Starp D. Cimzes aranžētām dziesmām minamas «Div' dūjiņas gaisā skrēja», «Kas tie tādi, kas dziedāja», «Maziņš biju, neredzēju», «Saulīt' tecēj' tecēdama» u. c.

Runājot par mūzikas dzīvi, redakcija asi vēršas pret nesolidām reklāmām. Rakstā «Nejauka parādība latviešu mūzikas laukā» (1908. g.

Nr. 11), kas parakstīts ar pseidonīmu *Voks populi*, minēti šādi raksturīgi piemēri:

«Kad pagājušo pavasari J. Jurjāns ar savu Ķemeru vasaras orķestri sarīkoja Rīgas Riteņbraucēju biedrības dārzā atklāšanas koncertu, latviešu laikraksti bija pilni ar vienāda satura un formas aizrādījumiem, kuru kļedzošais «reklāmisms» varēja pat sacensties ar «Cirkus» un kumēdiņu būdas sludinājumiem, kur ik katrs, kas tikai ar kādu «skunstīķi» uzstājas, ir savā arādā «vislielākais» un «slavenākais» visā pasaulē. Paklausieties tikai: «Ka viņš (t. i., J. Jurjāns) ne vien viens no labākiem latviešu orķestra vadoņiem, bet arī visā valstī (!!!), to jau Jelgavas dziedāšanas svētkos teica prof. J. Vitols. To vēlāk apliecināja arī tādas mūzikas autoritātes kā Rubiņšteins, Čaikovskis u. c.» Cik smalki! Ej, prasi nu Rubiņšteinam un Čaikovskim, vai viņi to teikuši! Mūsu nolūks nav šeit kritizēt J. Jurjāna kga spējas; mēs nebūt negribam viņam tādas noliegt, bet ka viņš ne tik vien labākais diriģents starp latviešiem, bet arī visā valstī, tam taču i bērns neticēs.»
Autors min vēl kādu piemēru:

«Pagājušā vasarā dažu laikrakstu slejas bija pilnas ar Malvīnes Vigner-Grinberg kdzes koncerta ceļojumu aprakstu, sarakstītu no viņas impresārija Zeltmata. Nezinu, kā citiem — bet man, lasot šos garos nostāstus, tā vien izliekas, it kā kad es brauktu cauri žīdu miestīņam, lūkotos bodeļu raibajās izkārtņēs un dzirdētu žīdiņa nemitīgo kļaiģāšanu: «Sanāket, sanāket pie labem dzelzem, pie labem silkem, pie labem pastalem.»»

Autors pārmet arī to, ka vairākos preses izdevumos trūkst mūzikas nodaļas speciālistu un par mūziku raksta, kam vien tas ienāk prātā.

Vairākos numuros plašs materiāls par dziedāšanu skolās. Šajā pašā sakarā minams Nikolaja Alunāna raksts «Domas par reformu vajadzību mūzikas mācībā» (1906. g. Nr. 4). Bez tam plašs iknumura pielikums ar notīm jaunākām populāru komponistu dziesmu kompozīcijām.

Atzīmējams arī žurnāla redaktora pētījums, parakstīts ar pseidonīmu Bindu Atis, «Skats mūzikas instrumentu vēsturē».

Interesants ne visai plaši izvērsta pasākums ievietot dzejoļu tekstus nodaļā «Teksti komponistiem». Paspēja gan publicēt pāris Naurēnu Elzas (E. Stērstes) un V. Damberga dzejoļus.

Kaut arī pirmais teorētiskais mūzikas žurnāls sniedz samērā interesantu nopietnu materiālu un to atbalsta Rīgas Latviešu biedrība, žurnāls tomēr pastāvēt nevar un 1909. g. lasītāju trūkuma dēļ apstājas. Acīmredzot tā laika sabiedrība vēl nebija kaut cik plašos apmēros sagatavota šādam specializētam žurnālam.

PERIODISKIE IZDEVUMI LIEPĀJĀ

Šai periodā Liepājā iznāk virkne īslaicīgu demokrātisku izdevumu, kuriem visiem viens un tas pats faktiskais redaktors J. Kovaļevskis. Šie laikraksti cits no cita atšķiras tikai ar nosaukumu.

1. «**Tagadne**» (1906) — politisks, zinātnisks un literārisks laikraksts, iznāca no 23. februāra līdz 18. aprīlim, tikai 22 numuri. Administratīvi apturēts.

2. «**Liepājas Avīze**» (1906) — politisks, zinātnisks un literārisks laikraksts. Iznāca drīz pēc «Tagadnes» apturēšanas — jau 4. maijā, paspēja

iznākt 16 numuri, jo 17. jūnijā arī «Liepājas Avīzi» administratīvi apturēja.

3. «**Biedris**» (1906) — politisks, zinātnisks un literārisks laikraksts, sāka iznākt tā paša gada 18. jūlijā un turpināja iznākšanu līdz 15. augustam, kad arī šo laikrakstu administratīvi apturēja.

4. «**Liepājas Vēstnesis**» (1906—1907) — politisks, zinātnisks un literārisks laikraksts; šī avīze parstāja iznākt 1907. gada 20. janvārī.

5. «**Jaunais Liepājas Vēstnesis**» (1907) — politisks, zinātnisks un literārisks laikraksts, iznāca no 23. janvāra līdz 31. jūlijam.

Ar to J. Kovaļevska redaktora darbības nebeidzas, šiem īslaicīgajiem laikrakstiem seko samērā plašs, liberāls laikraksts «Liepājas Atbalss», kuram jau ilgāks mūžs, gandrīz 6 gadi. Šī laikraksta iznākšanas sākumā J. Kovaļevskis vairs nav tikai faktiskais redaktors, bet ir jau atbildīgais redaktors un izdevējs.

«Liepājas Atbalss»

(1907—1915)

«Liepājas Atbalss» — politisks, zinātnisks un literārisks laikraksts, ar 1914. g. Nr. 180 laikraksta galvā arī atzīme — *Rīta izdevums*. Iznāca 3 reizes nedēļā, ar 1908. g. Nr. 140 — katru dienu, izņemot svinamās dienas.

Izdots Liepājā, izdevējs J. Kovaļevskis, ar 1908. g. Nr. 97 — izdevēji mainās, bet jau ar 1907. g. laikraksta faktiskā izdevēja bija sabiedrība «Liepājas Atbalss», kuras vadītāji J. Alksnis, T. Breikšs un E. Ekšteins, ar 1910. g. atbildīgais parstāvis — J. Kovaļevskis.

Redaktors J. Kovaļevskis, 1908. g. ar Nr. 97 redaktors J. Šmerlis, bet tai pašā gadā ar Nr. 113 atkal J. Kovaļevskis, ar 1909. g. Nr. 172 redaktora vietā A. Saule-Sleinis, ar 1909. g. Nr. 198 — J. Kovaļevskis, kurš vada avīzi līdz tās iznākšanas pēdējam numuram, tikai 1913. g. dažus mēnešus viņa vietā bija J. Role.

Žurnālists Jānis Kovaļevskis (1873—1921) dzimis Jelgavas apriņķa «Zūbās». Beidzis Jelgavas ģimnāziju, studējis Tērbatā filoloģiju. Piedalījies rakstu krājuma «Pūrs» izdošanā. Strādājis «Dienas Lapas» redakcijā, kopā ar Raini, Stučku un citiem jaunstrāvnikiem apcietināts un izsūtīts uz Krieviju trimdā, no kurienes atgriezās Latvijā 1902. gadā. Sākot ar 1905. gadu, rediģējis vairākus Liepājas laikrakstus. Bēgļu laikā dzīvoja Krievijā, kur 1921. gadā Jekaterinodarā miris (pēc citas versijas nošauts). J. Kovaļevskim latviešu žurnālistikā ir izcila vieta.

«Liepājas Atbalss» ir pirmā plašākā pilsoniskā Liepājas avīze, tā atreferē Valsts domes sēdes, kā nozīmīgam notikumam pievēršas Viskrievijas tautskolu skolotāju kongresam, risina dažādas Iekšskrievijas un vietējās dzīves sabiedriski politiskas problēmas, regulāri ziņo par kara tiesas prāvām, literārā daļā publicē romānus vai garos stāstus.

Tuvojoties Trešajai Valsts domei, krievu politiskās partijās notikusi izmaiņa, par to runāts rakstā «Kadetu nošķiršanās no kreisajiem». Pirmajā Valsts domē vairums kadetu atbalstīja kreiso partiju prasības, reakcionārās lapas kadetus pat nosauca par revolucionāriem. Tagad kadeti kreisos uzlūko par saviem pretiniekiem un apkaro. Kadetu partija pati par sevi bezspēcīga, un tā meklē atbalstu vai nu labā, vai kreisā pusē.

Ziņots, ka no Latvijas Valsts domē ievēlēts sociāldemokrātu kandidāts A. Priedkalns.

1907. g. 16. novembrī Stolipins savā uzrunā III Valsts domē izteicies:

«Tagad visiem nācis acīm redzams, ka postošā kustība, ko sacēlušas galējas kreisās partijas, pārvērtusies par atklātu razbainiecību... (. .) (Vētraina piekrišana labā pusē un centrā.) (. .) Šādai parādībai var pretī nostādīt tikai varu. Ikkatru piekāpību jeb vājību šai ziņā valdība uzlūkotu par noziegumu.»

17. novembra Valsts domē deputāts Raditševs norādīja:

«Kad krievu valdības vara ciņā ar revolūcijas ekscēsiem pazina to vienu līdzekli, lietoja tikai vienu vairogu, to pašu, ko Puriškeviča kgs nosauca par Muravjova apkakli, bet to pēcnākamie varbūt sauks par Stolipina kaklautu... (. .) Šai brīdī izceļas troksnis un Von! Von! saucieni, blāuj labie, mērenie un liela daļa oktobristu; no kreisās puses dzirdams sauciens, lai apmierinās. Priekšsēdētājs un abi viņa biedri atstāj savas vietas. Ministru priekšsēdētājs un ministri atstāj savu ložu.»

Valsts dome nolēma Raditševu izslēgt uz 15 sēdēm.

Sarežģīta problēma ir Krievijas stāvoklis pasaules tirgū, par to 1910. g. (Nr. 79) laikrakstā publicēts raksts «Krievija pasaules tirgū». Daži izteikušies, ka Krievijai jāklūst par rūpniecības valsti, lai tā nebūtu ekonomiski atkarīga no Vakareiropas. Rakstā izteikta doma, ka rūpniecība prasa lielākus ieguldījumus nekā lauksaimniecība un Krievijai un visai Baltijai vajadzētu pievērsties lopkopībai. Krievijas lielākā daļa no pašas dabas nolemta lauksaimniecībai, tāpēc tā rūpniecībā nekad nerasniegs Vakareiropas līmeni, otrkārt, nav tā izglītības un attīstības pakāpe, kāda nepieciešama plašai rūpniecības attīstībai.

«Ja Krievija tikai 10. daļu no visiem tiem līdzekļiem un pūlēm, kuri izšķiesti priekš rūpniecības mākslīgas pacelšanas, būtu izlietojuse to saimniecības nozaru sekmēšanai, kuras pašas no sevis cenšas pēc neprobežotas attīstīšanas, tad mūsu bagātā, bet tagad diemžēl pagalam nabaga Krievija izskatītos pavisam citāda.»

Rīgas komunālās sociālpolitikas biedrības priekšnesumu vakarā valsts padomes loceklis N. Krāmers nolasīja referātu «Dzeršanas briesmas Krievijā». Referents ar skaitļiem pierādīja, ka no Krievijas 160 miljoniem iedzīvotāju 92 miljoni ir dzērāju.

«Dzeršana Krievijā apdraud krievu tautu ar viņas saimniecisko, tikumisko un fizisko spēku panīkšanu. Tādēļ ciņa pret dzeršanu jāuzskata no pašas valsts puses kā valsts pienākums.»

Redakcija piebilst, kāpēc referents neredz, ko dara viņa tautas brāļi, vietējie vācu muižnieki:

«Tā ir vesela alkohola jūra, ko šie dižciltīgie «kultūrtrāgeri» pludina pār Latviju. (. .) tā kā pa tumsu zvejošana iznāk labāka, tad tādus gaismas avotus kā draudzes skolas aiznaglo ciet, bet to vietā atver 41 jaunu krogu pie jau vesela lēveņa pastāvošo.»

Ziņots, ka Pēterburgā notiekot skolnieku aresti un Iekšlietu ministrijā apspriests jautājums par skolnieku aizsargāšanu no revolucionāras propagandas.

Pēterburgas universitātē studentu nemieru dēļ dežurē kādi desmit policijas oficiēri.

Tāpat kā citos tā laika periodiskos izdevumos, arī «Liepājas Atbalsī» pārpublicējumi no centrālām krievu avīzēm, tā izdevums «Okraini Rossiji» aizrāda, ka Baltijā krievu iespaids gājis mazumā, tāpēc iesaka vācu

ieredņu vietā likt krievus un vācu kolonizēšanas vietā kolonizēt ar krieviem. Un nevajagot aizmirst, ka vācieši vienmēr gatavi krist Vācijas apkampienos.

Uz to vācu laikraksts «*Baltische Tageszeitung*» atbild: ja mums atradās ieroči revolūcijai, tie atradīsies arī tagad savas taisnības aizstāvēšanai un nostiprināšanai.

Laikrakstā garāks raksts par latviešu inteligences krīzi, izteikta doma, ka tā pēcrevolūcijas periodā šķirusies no darba aprindu mērķiem un pārdzīvo krīzi meklējumos, kam pieslieties. Latviešu rakstniecībā un mākslā idejisks apjukums.

Runāts arī par tai laikā populāro dažādu biedrību dibināšanu. Un redakcija domā, vai tik Liepājā šādu biedrību jau nav par daudz? Ir laiks iet ne tikai skaitliskā plašumā, bet katrai biedrībai savā darbībā jāatbrīvojas no virspusības un jāiet dziļumā. Kā vietējās kultūras dzīves vērā ņemams notikums uzskatāms tas, ka 1907. g. Liepājas teātri angažēti Tija Banga un Alfrēds Amtmanis-Briedītis, par ko redakcija arī ziņo.

Pāris numuros rakstīts par Andrieva Niedras nenākšanu uz Liepāju. Svētās Annas draudze vairākus gadus iztikusi bez mācītāja. Liepājnieki pārliecinājušies, ka citas tautības (vācu) mācītājam grūti veikt savu draudzes gana pienākumu, un draudze vienbalsīgi par savu mācītāju ievēlējusi Andrievu Niedru, bet viņš gluži negaidīti atteicies.

«Liepājas Atbalsī» no laikraksta «Latvija» pārpublicēts Andrieva Niedras paskaidrojums par atteikšanos. Iemesli tādi: draudzē 25 000 cilvēku, viens mācītājs savu pienākumu nevar veikt, A. Niedra pieprasījis sekretāru, bet saprotot, ka to nedabūs. Nav apmierinošs arī algas jautājums. A. Niedra raksta:

«Var jau cilvēku sūtīt arī plašā jūrā arī mazā laiviņā; bet ja viņam pie tam pat irklus nevar dot līdzī, tad lai nebrīnās, ka jau pirmais vilnis atmet laiviņu pret krastu.»

Latvijas saimnieciskā dzīvē satraucoša ir mežu izsaimniekošana, te vai noti vietējie muižnieki, tie pārdodot pat ozolus un ošus. Sevišķi plaša mežu izsaimniekošana notiek Aizputes apriņķa Apriķu pagastā, kur tiek cirsti pat pusaugu kociņi. Aicinājums iejaukties sabiedrībai un darīt galu šiem «nedarbiem».

Ir sūdzēšanās, ka pilsētām maz ienākumu, tai skaitā arī Liepājai. Kā viens no ienākumu palielināšanas līdzekļiem būs tas, ka uzliks nodokļus arī neapbūvētiem zemes gabaliem, tad to īpašnieki vai nu sāks būvēties, vai pārdos savu īpašumu tālāk citam, kurš būvēties. Tas palīdzēsot atrisināt arī dzīvokļu trūkuma jautājumu. (Pirms šī ziņojuma rakstīts, ka Liepājā jūtami trūkstot mazo dzīvokļu.)

Laikraksts regulāri publicē kara tiesas ziņas, minot arī notiesāto vecumu, tie gandrīz visi jauni cilvēki, pa lielākai daļai 30 un zem 30 gadiem. Kara tiesas prāvas vēl nav aprimušas 1909. g., ziņots, ka Rīgas kara tiesā gaidāma virkne revolūcijas prāvu: Tukuma nemiernieki — 97, gaidāma arī prāva 46 Rīgas sociāldemokrātiskās partijas biedriem, sociāldemokrātu kara organizācijas 29 biedriem, Doles un Katlakalna kaujas organizācijas 30 biedriem, pret 18 cilvēkiem apsūdzība slepenas revolucionāras drukātavas lietā u. c.

Jau 1908. gadā J. Kovaļevskis sodīts ar 300 rubļiem vai 3 mēnešiem aresta par ārzemēs («*Daily Chronicle*») publicētā Ļeva Tolstoja raksta «Es nevaru klusēt» fragmenta publicēšanu (Nr. 77). Šajā Ļ. Tolstoja rakstā teikts, ka nežēlīgie sodi nodara ļaunumu ne tikai tiesātiem un viņu ģimenēm, bet samaitā vispār tautu. Nesen Krievijā nevarēja atrast bendi,

vienu un to pašu vadāja no vietas uz vietu, bet nu vairs tā nav, kāds tirgotājs, kuram neveicies ar veikalu, uzņēmies bendes lomu par 100 rubļiem no personas (pakarot), tā uzlabojis savu finansiālo stāvokli un tālāk turpina mierīgi tirgoties. Minēti vēl citi piemēri, kuru pieminēšana nobeigta ar piebildi, ka par notiesāšanu un pakāršanu tagad runā tāpat kā par laiku:

«Tā tad viss, ko jūs darāt ar jūsu kratīšanām, spiegošanām, izlūkošanām, katorgām un karātavām — viss tas ne tikai nenoved tautu tai stāvokli, kurā jūs to gribat novest, bet, taisni otrādi, vairo rūgtumu un iznīcina katru apmierināšanās varbūtību. Bet ko darīt? Atbilde viena — izbeidziet darīt to, ko jūs tagad darāt. Ja arī nezināt, kas ir darāms, tad tikai ne tas, ko darāt pašreiz.»

Laikrakstā neizpaliek arī sīkas intrigējošas ziņas, kā, piem., tamlīdzīgas: Liepājā parādījušies neisti zelta piecruļļu gabali. Superintendants piedalījies vietējās muižnieku rīkotās medībās un nošāvis divus garaušus. Netrūkst arī noziedzumu un nelaimes gadījumu aprakstu.

1914. g. dažādos rakstos, arī publikācijā «Krievija un Vācija» (no «*Berliner Tageblatt*») skaidri redzama Krievijas un Vācijas attiecību saasināšanās, un gaisā jūtama pulvera smaka.

161. numurā ziņojumā «Austrijas-Serbijas karš» teikts, ka Pēterburgas ielas naktī bijušas pilnas ar cilvēkiem, skanējuši saucieni: «Lai dzīvo Krievija! Lai dzīvo armija! Lai dzīvo ķeizars!» Skanējusi valsts himna.

Drīz sekoja valdības oficiāls paziņojums par kara sākšanos.

Laikraksta literārajā daļā publicēti romāni vai garāki stāsti, jāpiebilst, ka tie ir pazīstamu autoru darbu tulkojumi. Te minami: E. Zolā romāns «Zvērs cilvēkā», B. Kellermana romāns «Tunelis», angļu rakstnieka V. Loka romāns «Iz drupām jauna dzīve zel», redakcija īpaši iecienījusi toreiz populāro poļu rakstnieci Anastasiju Verbicku, publicēti vairāki viņas romāni: «Uzvarētāja», «Laika gars» un «Laimes atslēga». Vēl minami A. Kuprina, E. Sinklera, G. Mopasāna stāsti.

1914. g. J. Kovaļevskis sodīts ar 500 rubļiem vai 3 mēneši aresta par rakstu «Atmodas brīdī» (Nr. 77).

Laikraksta «Liepājas Atbalss» pielikumi: «Liepājas Atbalss Feļetona pielikums», «Liepājas Atbalss Zemkopības pielikums», bija arī daži pielikumi pie atsevišķiem numuriem.

Laikraksts neiznāca 1914. g. no 28. līdz 31. jūlijam un no 2. līdz 15. augustam.

Laikraksts «Liepājas Atbalss» pārstāja iznākt 1915. g. 18. aprīlī, kad Liepājai jau tuvojās vācu armija; pilsētu ieņēma maija sākumā.

«Liepājas Atbalss» uzskatāms par lielāko un ievērojamāko tā laika perifērijas laikrakstu. Redakcijā strādāja pazīstami rakstnieki — O. Nonācs, L. Laicēns, J. Kleinberģis, A. Smilga u. c.

Avīzē «Liepājas Atbalss» publicētie materiāli parasti izteikti pieklājīgi, cenšoties iztikt bez tendencioziem asumiem un bez ironiskiem pārspīlējumiem.

Šai posmā Liepājā iznāca arī laikraksts «Sēkla».

«Sēkla»

(1905—1906)

Dienas avīze, iznāca Liepājā, neregulāri. Ar 1906. g. 12. numuru katru dienu, izņemot svinamās dienas, ar 29. numuru neregulāri.

Izdevējs K. Freivalds un biedri. Redaktors K. Freivalds, redakcijā strādāja arī R. Bērziņš.

Tipisks provinciāls izdevums, vietējo interešu apmierināšanai. Laikraksta idejiskie centieni formulēti rakstā «Sveiki Jaunā gadā» 4. numurā (1906. g. 4. janvārī):

«.. lai pārdomājam un pārbaudām paši sevi, pirms noslēdzam rēķinus ar veco gadu. Vai tik tiešām dažā labā ziņā neesam paši vainīgi pie šī tik neizdevīga gada rēķinu rezultāta? Lai pārdomājam pamatīgi, vai mēs, pēc brīvības cīņoties, neesam dažā labā ziņā ļāvušies bez pamatīgas pārdomāšanas aizrauties no ilūzijām, kuras mums priekšā tēlotas; vai tik tiešām jauki iztēlotas frāzes ir praksē izvedamas, vai šausmīgi tēlotas varmācības, uz kuru apkarošanu mūs aicināja un organizēja, tiešām sekmīgi spēsim apkarot, bez lieliem upuriem.»

Tātad redakcija aicina piesardzību visās līnijās. Pavisam «Sēklai» iznāca 40 numuri, pēdējais 1906. g. 1. aprīlī.

IZDEVUMI VENTSPILI

Ar lielāku sabiedrisku nozīmi ir cits perifērijas izdevums — «Ventspils Apskats», kas pastāv ilgus gadus un kura darbība aizsniedzas līdz pat pirmajam pasaules karam.

«Ventspils Apskats»

(1907—1914)

Sabiedriski politisks un literārisks laikraksts. Iznāca Ventspili reizi nedēļā, ar 1910. g. 30. jūniju divas reizes nedēļā.

Izdevējs T. Antmanis, ar 1913. g. — J. Antmane, 1914. g. sabiedrība «Ventspils Apskats».

Redaktors T. Antmanis, ar 1913. g. F. Jakobsons, ar 1913. g. jūniju — F. Tīss, ar 1914. g. aprīli — J. Grūbe, ar 1914. g. 6. augustu — F. Tīss, ar 1914. g. 30. augustu — J. Grūbe.

T. Antmanis ir Ventspils grāmattirgotavas īpašnieks un reliģisku grāmatu izdevējs. Aktīvs darbinieks Ventspils baptistu draudzē. Šie faktori nosaka avīzes izdevēja un redaktora sabiedriski politisko pozīciju. Viņš ir tik prātīgs, ka avīzi pārmērīgi nenoslogo ar reliģiskiem rakstiem un baptistu baznīcas ziņām, kaut arī šis materiāls viscaur sastopams. T. Antmanis piekrīt tam uzskatam, ka pie revolūcijas un tās radītā posta ir vainīgi musinātāji un dzīve jāsāk «prātīgi» un no «jauna». Tas skaidri formulēts pašā pirmajā numurā:

«Pagājušais gads bija iepriekšējo notikumu nenovēršamas sekas. Tauta, kura uz acumirkli bija atdevusi grožus nepiedzīvojušu zēnu rokās, cieta par šo neapdomību — briesmīgi cieta. (...) Nākotnes ceļš tādēļ ir — uzsākt atkal to ceļu no jauna, no tās vietas, kur tas tika pazaudēts: par visām lietām vajaga kristīgajumam atkal tapt mūsu dzīves pamatam; tam vajaga mūsu dzīvē parādīties kā goda prātam un apzinīgai pienākumu izpildīšanai. Tad arī mums kristīgajuma svētības neizpaliks — izglītība un turība būs tad visās latviešu sētās atrodama.»

Sajos «prātīgajos» vārdos ielikta avīzes programma, no šī viedokļa izgaismoti visi sadzīves un politiskie notikumi. Avīzē ietvertas samērā plašas ziņas, kas galvenokārt pārpublicētas no citiem periodiskiem izdevumiem.

3. septembra numurā, pamatojoties uz centrālajiem preses izdevumiem, ziņots, ka 1907. g. Kurzemē, Vidzemē un Igaunijā atcelts kara stāvoklis.

Nākamajā numurā paskaidrots, ka sakarā ar kara stāvokļa atcelšanu izdots likums par pastiprinātu apsardzību.

Laikrakstā ziņojums par lepras slimību un tās izplatību, izrādās, ka pa visiem Kurzemes apriņķiem saslimuši 173 cilvēki, no tiem 37 nav hospitalizēti.

Sākot ar 1909. g., «Ventspils Apskatam» ir arī savs neliels literārs pielikums. Bez tam arī avīzes tekstā laiku pa laikam materiāli ar literāru saturu. Starp tiem atzīmējami L. Vesera stāsti «Brīvības karotāji pie Sarkanās upes» un «Starp Sibīriju un Indiju». Šajos literārajos materiālos, atskaitot pielikumā ievietoto Ļ. Tolstoja notēlojumu, samērā mazvērtīgi gadījuma rakstura autoru darbi. Stāvoklis mainījās tikai pašā pēdējā avīzes iznākšanas gadā.

Dažkārt redakcija atrod arī sensacionāla rakstura sadzīves notikumus, kurus literarizē un pārvērš par lasītāju pievilksanas materiāliem. Tipisks piemērs tam 1910. g. izvērstais ziņojums «Tiesas prāva Venēcijā». Kāda poļu tautības aristokrātiska dāma izvērš plašas mīlestības intrigas ar daudzām slepkavībām.

1911. g. 29. numurā ievietots «Visaugstākais reskripts» par Ministru padomes priekšsēdētāja P. Stolipina iecelšanu lielkņaza Aleksandra Nevskas ordeņa kavalieros. Uz oriģināla dokumenta paša ķeizara personiskais paraksts: «... un jūs cienīdams Nikolajs». P. Stolipinam ilgi neizdevās lepoties ar šo ordeni, jo jau 1911. g. 7. septembrī Kijevā viņu atentātā nogalina.

Samērā plaši atzīmēti Aspazijas 45 dzīves un 25 literārās darbības gadi. Sakarā ar to publicēta virkne Aspazijas dzejoļu.

Vienmērīgo avīzes gaitu pārtrauc redaktora un izdevēja T. Antmaņa nāve. Par avīzes vadītāju kļūst viņa sieva J. Antmane, par redaktoru pieņem F. Jakobsonu. Daži vēsturnieki ieskata, ka pēc T. Antmaņa nāves avīze kļūst liberālāka, taču tās raksturs par to neliecina. Kā pierādījums ir raksts «Latviešu azovi jeb sociāldemokrātijas barveži». Rakstā minēts par plaša vērīena provokatoru Azefu cariskajā Krievijā, kurš ilgus gadus izvērta dubultu spēli, darbojās kā aktīvs esers, bet tai pašā laikā bija ohrankas aģents, kas regulāri nodeva daudzus revolucionārus. Pielīdzinot šim nelietim Latvijas sociāldemokrātus, avīze kļūst par demagoģisku informāciju popularizētāju. Turklāt šai gadījumā Azefa divkosību pieminot, laikraksta redakcija iesaistās kampaņā, ko «Dzimtenes Vēstnesis» izvērta pret J. Jansonu-Braunu.

Kaut cik progresīvāka avīze kļūst F. Tīsa un J. Grūbes rediģēšanas laikā, kad vairāki rakstnieki tanī publicē savus darbus. To skaitā A. Saulietis, A. Ķeniņš, V. Eglītis, R. Eidemanis u. c.

Sakarā ar Pirmā pasaules kara sākšanos tika izsludināts ķeizara manifesti. Ventspilī notika plašas šovinistiskas demonstrācijas ar cariskās Krievijas himnas dziedāšanu un citām tamlīdzīgām izdarībām. Šīs demonstrācijas aprakstā «Lieliska manifestācija» (1914. g. Nr. 58) ar pāris rindām pateikts, ka pa logiem lūkojušies vāciešu šķībie ģimji. Pūlī bijuši dzirdami saucieni «Nost ar Prūsiju!», «Nost ar Vāciju!». Ar to pietika, lai toreizējais, vāciešiem simpatizējošais Kurzemes gubernators laikrakstu slēgtu.

IZDEVUMI VALKĀ

«Sadzīve»

(1906—1907)

Politiska, zinātniska un sabiedriski literāriska avīze. Izdota Valkā. Redaktors un izdevējs P. Jansons. Iznāca neregulāri, pavisam 3 numuri.

Bez dažām ziņām par Valsts domi laikrakstā informācija par apkārtnes notikumiem ar sadzīves raksturu. Piemēram, rakstā «Kristus mācekļi ceļa jūtīs» ironizē par A. Niedru, kas netālā Matišu baznīcā teicis sprediķi, tad to nodrukājis un pārdevis par 5 kap. gabalā, ironizēts arī par A. Niedras darbību «Austrumā».

Avīzē ievietoti pāris Arņa dzejoļu.

Izdevējs un redaktors P. Jansons Valkā noorganizē arī žurnāli «Zilnieks», ar pretenzijām uz «mistisko pozitīvismu» un nopietnu līdzdalību sarunai par literatūru. Taču no tā nekas liels neiznāca. Atskaitot J. Kārsteņa dzejoļus un Arņa tēlojumu «Mefistofelis», pārējais literārais materiāls neizpelnās nekādu vērību. Cerības, ka jaunais izdevums plauks un attīstīsies, nepiepildās, un iznāk tikai viens žurnāla numurs.

VIII. LATVIJAS SOCIĀLDEMOKRĀTISKO ORGANIZĀCIJU PRESES IZDEVUMI

«Cīņa»

Sākoties revolūcijai, LSDSP bija divi izdevumi — «Cīņa» un «Sociāldemokrāts». «Cīņas» popularitāte strauji pieauga. Par to vislabāk runā laikraksta metiens, kas no 5 tūkstošiem eksemplāru 1905. gada janvārī izauga līdz 18 tūkstošiem eksemplāru tā paša gada novembrī. Tas bija viens no vislielākajiem nelegālo sociāldemokrātisko avīžu metieniem visā Krievijas impērijā.

Līdz 1905. g. maijam «Cīņa» iznāca caurmērā tikai reizi mēnesī, tad — divas reizes, bet kopš 1906. g. marta — jau trīs četras reizes mēnesī. 1905. g. oktobrī avīzei bija 12 tūkstoši pastāvīgu abonentu. Ne tikai LSDSP biedri, bet arī daudzi bezpartijiskie ar partijas pulciņu starpniecību bija kļuvuši ne vien par «Cīņas» lasītājiem, bet arī pasūtītājiem. Ziņas, kas ir par 35 — apmēram pusi — LSDSP Liepājas organizācijas pulciņiem, liecina, ka tajos 1905. gada pavasarī bija 580 partijas biedru. «Cīņas» abonentu šajos pulciņos turpretim bija 752 (faktiski šis skaitlis ir vēl lielāks, jo par trim pulciņiem nav ziņu). Nelegālas partijas nelegālas avīzes abonents! Turklāt ne viens, ne desmit, bet simti un tūkstoši. Vai gan var būt vēl spilgtāks uzticības apliecinājums savai avīzei? Šie skaitļi uzskatāmi pierāda, cik liela ietekme Latvijā bija LSDSP un tās preses orgānam. Ne jau gadījuma pēc laikā no 1905. g. oktobra līdz 1906. g. septembrim «Cīņu» ar revolucionāro poligrāfiķu atbalstu iespieda legālās tipogrāfijās Rīgā, bet 52.—55. numuru 1906. g. rudenī — ar krievu sociāldemokrātu palīdzību — Pēterburgā.

«Cīņas» pēdējais numurs 1905. gadā iznāca 21. novembrī. Pēc tam avīzes izdošanu uz laiku pārtrauca. Kāpēc? Dokumentos uz šo jautājumu atbilde nav rodama. Vēstures literatūrā norādīts, ka cēlonis meklējams milzīgajā pieprasījumā pēc sociāldemokrātiskās literatūras, kuru nelegālā periodika vairs nespēja apmierināt. Šim izskaidrojumam tomēr nevar pievienoties, jo LSDSP legālā avīze «Pēterburgas Latvietis», kas daļēji aizvietoja «Cīņu», iznāca tikai 4—12 tūkstošu eksemplāru lielā metienā. Tīrāža nav zināma avīzei «Dienas Lapa», kura 1905. g. rudenī atkal nostājas sociāldemokrātiskās pozīcijās. Taču arī šis laikraksts nekādā ziņā nevarēja aizstāt «Cīņu», jo tā līnija ne vienmēr bija pietiekami skaidra. Pēc «Dienas Lapas» slēgšanas 1905. g. decembrī partijai palika vairs tikai viens laikraksts — «Pēterburgas Latvietis», bet arī to drīz aizliedza. Tāpēc 1906. g. februārī LSDSP CK atsāka izdot «Cīņu». Sacītais liek domāt, ka avīzes izdošanas apturēšana 1905. g. rudenī bija pārsteidzīgs solis un ka cēlonis tam meklējams zināmās ilūzijās, kuras bija saistītas ar cara 17. oktobra manifestā solīto preses brīvību. Cik šī «preses brīvība» bija

vērta, rādīja legālo sociāldemokrātisko un pat vienkārši progresīvo izdevumu slēgšana pēc bruņotās sacelšanās apspiešanas.

Jau Latvijas sociāldemokrātijas darbības sākumā tās vadība diendienā virzīja savu periodisko izdevumu darbu — noteica Centrālās Komitejas redakcijas komisijas izveidošanas un darbības kārtību, vietējo organizāciju izdevniecības tiesības, lēma par jaunu preses orgānu laišanu klajā, svarīgāko materiālu publicēšanu utt. Par CK aktivitāti šajā laikā liecina fakts, ka no 10 sēdēm, ko tā organizēja 1906. g. augustā—oktobrī, deviņās kādā konkrētā aspektā apsprieda preses jautājumus.

LSD I kongresa ievēlētās CK pirmajā sēdē, kas notika 1906. g. 1. augustā, apstiprināja grāmatu, laikrakstu un lapiņu izdošanai redakcijas komisiju trīs cilvēku sastāvā ar kooptācijas tiesībām. Tika nolemts, ka vietējām partijas organizācijām un komitejām ir tiesības pašām izdot un rediģēt savus izdevumus, Centrālajai Komitejai paturot kontroles tiesības. Par šīm, kā arī citām CK rezolūcijām «Cīņas» lasītāji tika informēti jaunā rubrikā «Centrālās Komitejas lēmumi». CK nākamajā sēdē, kas notika 7. augustā, plaši apsprieda jautājumu «Centrālais orgāns un redakcija». Tika nolemts vienlaikus ar «Cīņu» laist klajā CK izdevumu krievu valodā «Borba», kā arī iekārtot abos laikrakstos oficiālu CK nodaļu.

«Cīņas» redakcijas locekļi bija P. Stučka, J. Ozols un K. Šulcs. P. Stučka bija avīzes galvenais redaktors. Taču 1906. g. septembra sākumā viņš izstājās no redakcijas un pēc tam arī no LSD Centrālās Komitejas. Kāpēc? Tiešais iemesls bija «Cīņas» 1906. g. 21. augusta numurā publicētais P. Stučkas raksts «Anarhisms vai partijas organizācija?», kurā viņš asi vērsās pret «ultrakreiso» anarhistisko uzskatu paudējiem LSD rindās, prasot izslēgt viņus no partijas, bet šo viedokli neatbalstīja LSD CK vairākums, kas diemžēl vēl pietiekami nenovērtēja «kreisā» oportūnisma briesmas. Taču arī P. Stučkas rīcība jāatzīst par pārsteidzīgu. To pierādīja notikumu tālākā attīstība.

Tajā pašā LSD CK 1906. g. 7. septembra sēdē, kurā P. Stučka paziņoja savu lēmumu, par «Cīņas» redakcijas locekli tika apstiprināts CK loceklis J. Tīnis. Viņš, būdams CK pārstāvis redakcijā, uzaicināja par «Cīņas» faktisko redaktoru P. Kalniņu¹.

Tas neapšaubāmi bija viens no svarīgākajiem cēloņiem avīzes evolūcijai «pa labi», ņemot vērā vēl arī to apstākli, ka K. Sulcs tāpat stāvēja tuvu meņševikiem.

Ļoti precīzi «Cīņas» vietu 1905.—1907. g. revolūcijā raksturojis P. Stučka.

«Ja mums par 1905. g. itin nekas vairāk nepalīktu kā tikai «Cīņas» numuri, mēs šo vēsturi varētu izstudēt diezgan pilnīgi. (...) «Cīņa» ir dziivs attēlojums savai Partijai ar visām viņas stiprām un vājām pusēm. Partija var lepoties ar savu orgānu ne mazāk kā «Cīņa» ar savu Partiju.»

Galvenā vieta «Cīņā» bija ierādīta pilsētu, vispirms Rīgas strādnieku revolucionārās cīņas atainojumam.

No 1904. līdz 1907. g. «Cīņa» publicēja ap 530 gan lielāku, gan mazāku rakstu, korespondenču un informāciju² par atbrivošanās kustību Latvijā. Lielākā daļa no tiem (ap 290, kas līdzinās aptuveni 54 procentiem) stāstīja par Rīgas proletariāta piedalīšanos revolūcijā. Vairāk nekā 90 ma-

¹ Kalniņš Pauls (1872—1945) — viens no latviešu meņševiku līderiem un ideologiem, 1922.—1934. g. — Latvijas Saeimas priekšsēdētājs. Miris emigrācijā.

² Neieskaitot teorētiska rakstura apcerējumus.

teriālu (aptuveni 17 procentu) apgaismoja revolucionāro cīņu citās Latvijas pilsētās.

Savukārt, ja sīkāk analizē «Cīņas» publikācijas par revolucionāro kustību tieši Rīgā, tad redzam, ka liela daļa no tām (vairāk nekā 70, gandrīz 30 procentu) stāstīja par strādnieku neapskaužamo ekonomisko un politisko stāvokli un streiku kustību. Vairāk nekā 50 materiālu (resp., ap 18 procentu) informēja lasītājus par proletariāta politiskajām akcijām — demonstrācijām, mitiņiem, sapulcēm, lapiņu izdošanu un izplatīšanu.

Raksturīgi, ka vairāk nekā 60 publikāciju (aptuveni 21 procenti) stāstīja par Rīgas sociāldemokrātisko organizāciju darbību, galvenokārt organizatoriskajā laukā. Tātad arī partijas lomas apgaismošanai revolūcijas laikā «Cīņa» ierādīja pienācīgu vietu.

Pārējie laikrakstā ievietotie materiāli, kas atspoguļoja notikumus Rīgā, informēja galvenokārt par kratišanām, arestiem, ieslodzīto stāvokli un cīņu, kā arī atmaskoja spieģus, provokatorus un nodevējus.

Sevišķi plaši «Cīņa» apgaismoja 1905. g. 12. un 13. janvāra notikumus Rīgā. Tā, pirmām kārtām, sniedz ļoti konkrētus datus par demonstrāciju sākuma punktiem, maršrutiem, dalībnieku skaitu, mitiņiem gājienu laikā, kā arī min lielākos uzņēmumus, kuru strādnieki piedalījās manifestācijā Rīgā, Liepājā, Jelgavā, Ventspilī. Otrām kārtām, avīze ne tikai sīki aprakstīja 13. janvāra demonstrācijas apšaušanu Daugavmalā, bet arī minēja nošauto LSDSP biedru — 31 cilvēks — uzvārdus un vārdus (dažiem gan vārdus nenosauc), vecumu, darbavietu vai profesiju, tādējādi saglabājot revolūcijas pirmo upuru piemiņu nākamajām paudzēm. «Cīņa» informēja savus lasītājus arī par vairāku kritušo biedru izvadīšanu pēdējā gaitā, kas notika 15. un 16. janvārī, piebilstot, ka vietas trūkuma dēļ avīzē nav iespējams pastāstīt par visām bērēm.

Ļoti svarīgi ir «Cīņā» ievietotie daudzie materiāli par Latvijas proletariāta aktīvo piedalīšanos streiku kustībā revolūcijas laikā. Avīzes slejās rodami nozīmīgi dati par politiskajiem ģenerālstreikiem, streiku norisi lielākajos Rīgas, Liepājas, Jelgavas un Ventspils uzņēmumos, strādnieku prasībām, proletāriešu solidaritāti kopējā cīņā pret carisko patvaldību un buržuāziju, amatnieku iesaistīšanos streiku kustībā u. c. jautājumiem.

Kodolīgu materiālu par 1905. g. pirmo trīs mēnešu streiku kustības norisi un rezultātiem Rīgā sniedza avīzes februāra—marta numurā ievietotais pārskats. Janvāra politisko ģenerālstreiku par izbeigtu pasludināja 20. janvārī. Tomēr ne vienā vienā fabrikā, sevišķi Pārdaugavā, tas kādu laiku vēl turpinājās. Mēneša beigās atsākās streiki Tilava drāšu, Pola mašīnu fabrikā, «Provodņikā» u. c. Janvāra streiku rezultātā Rīgas proletariāts guva atzīstamus panākumus. Daudzos uzņēmumos samazināja darba dienas ilgumu, bieži vien palielināja arī algu un samaksāja par streikotajām dienām.

Otrs streiku vilnis vēlās pāri Rīgai februāra pirmajā pusē, kad darbu pārtrauca ap 30 tūkstoši strādnieku. Apstājās mašīnas visos Sarkandaugavas un Maskavas priekšpilsētas uzņēmumos, daudzās priekšpilsētas un Pārdaugavas fabrikās. Akcijā iesaistījās arī valsts uzņēmumu — depo, dzelzceļa darbnīcu, centrālnoliktavas u. c. strādnieki. «*Tikai viens solis trūka līdz ģenerālstreikam,*» tādu pilnīgi pamatotu vērtējumu februāra streikiem izteica «Cīņa».

Martā streiku kustība aptvēra mazākus uzņēmumus, amatnieku darbnīcas un veikalus. Tur strādājošie pa lielākai daļai panāca, ka darba dienu saīsināja līdz 10 stundām, bet algas palielināja par 15—40 procentiem. Streikoja arī vairāku lielo rūpnīcu un fabriku strādnieki.

1905. gadā Latvijas proletariāts pirmo reizi 1. Maija svētkus atzīmēja ar politisko ģenerālstreiku, kuru izsludināja LSDSP Centrālā Komiteja. Pēc «Cīņas» datiem (1905. g. 15. maijā), Rīgā īpaši enerģiski cīņu sāka Pārdaugavas uzņēmumu strādnieki. Pilsētas centrālajā daļā avangardā gāja Pola mašīnu fabrikas un Feniksa vagonu fabrikas proletārieši. Lai gan Aleksandra vārtu apkārtnē bija pārpildīta ar kazaku patruļām, kā atzīmēja «Cīņa», «ar apzinīgu drosmi nostreikoja visas vietējās fabrikas (Felzers, Etna, Unions, Pirvics utt.)». Liepājā, rakstīja avīze,

«... pārtraukta bija pilnīgi visa rūpnieciskā un tirdznieciskā dzīve (...). Visi veikali un pārdošanas, monopols un traktieri tika slēgti. Uz tirgus laukumiem pirmdien (2. maijā — R. T.) netirgojās neviens pats. Negāja tramvajs, neiznāca laikraksti.»

Tikpat enerģiski ģenerālstreiks noritēja Jelgavā.

Smagajās šķiru kaujās auga un stiprinājās proletariāta solidaritāte. Par to «Cīņa» sniedz visai būtiskas ziņas (1905. g. 18. aug.). Tilava fabrikas strādnieku pilnsapulce nolēma katrā algas izmaksā ziedot streikotājiem vienas dienas algu. Pēc tam notikusī Tilava, Stara un Etnas fabriku strādnieku delegātu sanāksme atbalstīja šo priekšlikumu. 1906. g. rudenī «Cīņa» publicēja desmit «Kvītis», kurās bija minētas konkrētas summas un uzņēmumi, kuru strādnieki sniedza materiālo atbalstu, kā arī rūpnīcas un fabrikas, kas to saņēma.

1905. g. augusta vidū Latvijas proletariāts no jauna pārtrauca darbu. Atsaucoties LSDSP CK aicinājumam, tas ar ģenerālstreiku protestēja pret valdības izsludināto rezervistu mobilizāciju. Pēc «Cīņas» datiem (1905. g. 3. un 24. sept.), visorganizētāk streiks noritēja Tilava, Eikerta, Feniksa, Etnas, Pola un Spalvu fabrikā. Tiesa, Rīgā ģenerālstreiks nebija visai veiksmīgs, taču augusta beigās vēl streikvoja apmēram desmit rūpnīcas un fabrikas ar vairāk nekā 10 tūkstošiem strādnieku. Šo uzņēmumu proletārieši nestrādāja jau sesto un septīto nedēļu. Septembra sākumā septīto—devīto nedēļu streikvoja ap 7 tūkstošiem strādnieku. Tas, ka streiki tiek turpināti ar tādu sparību un izturību, uzsvēra «Cīņa», pierāda, «cik liela solidaritāte un šķiras apziņa valda strādnieku vairumā». Ģenerālstreiks sevišķi labi bija organizēts Liepājā.

Vasaras streiku laikā Rīgas strādnieki sāka uzņēmumos vēlē savus delegātus, kas aizstāvētu viņu intereses. Lielākajās rūpnīcās un fabrikās darbojās strādnieku delegātu padomes. «Cīņa» sniedz īsu, bet vērtīgu informāciju (1905. g. 3. sept.) par augusta beigās notikušo Rīgas uzņēmumu delegātu sapulci, kurā piedalījās ap 200 cilvēku. Sanāksme noritēja ļoti dzīvi — tajā debatēja par streikiem, pabalstiem to dalībniekiem, strādnieku pašvaldību rūpnīcās un fabrikās u. c. jautājumiem. Sapulce izteica uzticību LSDSP. «Proletariāta saimnieciskā cīņā,» secināja «Cīņa», «šādai delegātu sapulcei milzīga nozīme, bet liela nozīme piekritīs viņai arī politiskā ziņā.» Šim vērtējumam var tikai pievienoties.

Revolūcijas atplūdu periodā 1906. g. un arī vēl 1907. g. streiku kustība Latvijā palika visai augstā līmenī. Taču ģenerālstreiks bija tikai viens — to 1906. g. 17. jūlijā uzsāka Rīgas būvstrādnieki. Pēc «Cīņas» datiem (1906. g. 27. jūl.), tas ilga līdz 25. jūlijam un beidzās ar streikotāju uzvaru. Pats galvenais — strādnieki izcīnīja 8 stundu darba dienu.

1906. g. jūlijā un augustā Rīgā notika tramvajnieku streiks, kura dalībnieki bija ļoti neatlaidīgi, un tas beidzās ar streikotāju daļēju uzvaru. «Cīņa» rodama sīkas ziņas par šo akciju. Vasarā streiki notika arī daudzos Latvijas uzņēmumos. Laikraksts par tiem sniedz vērtīgu informāciju.

Daudzajās korespondencēs tika minēti konkrēti fakti par streikiem dažādās fabrikās, par strādnieku prasībām, streiku gaitu un rezultātiem.

Nozīmīgus datus par streikiem Latvijā 1906. g. vasarā satur «Cīņā» publicētais «Apskats par 1906./07. gada Krievijas strādnieku kustību» (1907, 30. apr.). Tā autors bija J. Daniševskis.

Daniševskis Kārlis Jūlijs (*Dns, Pakalns, Palejs*) (1884—1938) — ievērojams revolucionārās kustības dalībnieks un publicists. 1906. g. ievēlēts LSD CK, 1907. g. — KSDSP CK. Tomēr atsevišķos partijas dzīves jautājumos ieņēma svārstīgu pozīciju. Bijis «Cīņas», «Dzīves», «Tagadnes» un citu preses izdevumu redakcijas loceklis. Pilsoņu kara laikā pazīstams partijas un militārs darbinieks. 1919. g. Padomju Latvijas valdības priekšsedētāja vietnieks. 20. un 30. gados — atbildīgā padomju darbā. Staļina personības kulta upuris.

J. Daniševskis aicināja latviešu proletariātu izdarīt noteiktus secinājumus no šo gadu daudzo šķiru sadursmju pieredzes. Šīs akcijas māca, bija uzsvērts rakstā, ka nekādi patvaldības spaidi nespēj aplklusināt proletariāta tiekšanos pēc labākas dzīves, ka

«... ikkatra saimnieciska cīņa nenovēršamā kārtā pārvēršas politiskā; viņas atsedz svēto kapitāla un štika savienību; viņas iedveš pārliecību par valsts demokratizēšanas nepieciešamību; viņas pierāda visas pasaules poletariāta solidaritāti; viņas mums rāda, ka arī kapitālisti sadodas organizācijās. Viņas (...) mums saka: sadodaties organizācijās, mācieties no sava ienaidnieka aizmirst personīgās ķildas.»

«Cīņa» sniedz dažas nozīmīgas ziņas arī par to darbu, ko Latvijas sociāldemokrātiskās organizācijas veica bezdarbnieku organizēšanā 1906. gadā, kad Rīgā vien bija bez darba ap 8—10 tūkstoši strādnieku.

LSDSP Rīgas pilsētas rajonu pārstāvju sanāksme, kas notika 1906. g. jūnijā, nolēma, ka bezdarbnieku organizācijai jābūt nelegālai, bet padomei, kuru ievēlēs bezdarbnieku sapulcēs, jāuzstājas atklāti. Arī Rīgas sociāldemokrātisko organizāciju Federatīvā komiteja uzskatīja, ka nepieciešams izveidot bezpartijisku bezdarbnieku organizāciju bez administrācijas atļaujas, no 20 bezdarbniekiem ievēlot vienu delegātu padomē. Augusta beigās notika Rīgas bez darba esošo strādnieku deputātu padomes sēde, acimredzot pirmā. Tajā pieņemtais lēmums («Slēdziens»), kuru 1906. g. 7. septembrī publicēja «Cīņa», pēc būtības bija padomes statuss. Diemžēl ziņas par padomes tālāko darbību presē nav atrodamas.

Arodbiedrības Latvijā sāka dibināties 1905. g. oktobra ģenerālstreika laikā. Jau streika priekšvakarā 24. septembrī «Cīņa» publicēja rakstu «Par arodbiedrībām strādnieku biedrībām», kurā formulēja savu viedokli šajā jautājumā. Rakstā bija norādīts, ka sociāldemokrātiem nekavējoties jāķeras pie arodbiedrību organizēšanas. Arodbiedrībās jāvada sociāldemokrātijai, jo vienīgi tā spēj visas strādnieku šķiras intereses stādīt augstāk par dažādo grupu interesēm. Arodbiedrībās jāvalda sociālisma garam.

Agrārais jautājums un cīņa par tā taisnīgu atrisināšanu ieņēma nozīmīgu vietu «Cīņas» slejās. Avīze 1905. gadā plaši apgaismoja revolucionāro kustību laukos, pirmām kārtām grandiozos laukstrādnieku streikus. Pirmais plašākais laukstrādnieku streiks sākās 1905. g. martā. «Cīņa» par to informēja korespondencē «Lauku nemieri»¹. Tajā bija teikts, ka gandrīz

¹ «Cīņa», 1905. g. februārī—martā. Šajā numurā redakcija piezīmēja: «Nāk tik daudz ziņas par revolucionāro un saimniecisko kustību, ka pie labākās gribas mums nav iespējams tās ievietot «Cīņas» telpās». Acimredzot tālab arī par marta streiku bija publicēta tikai šī korespondence.

visās Ventspils, Grobiņas un Aizputes apriņķa muižās kalpi streikojuši vai streiko. Streiki diezgan plašā apjomā sākušies arī Bauskas, Dobeles un Cēsu apriņķī. Vietām kalpi panāca algu paaugstināšanu. Plašie laukstrādnieku streiki, vērtējot to nozīmi, uzsvēra laikraksts, pierādīja, ka

«... kalpi un gājēji, šie gadu simteņiem apspiestie darba rūķi, galīgi modušies no verdzības miega, apzinājušies savas cilvēciskās tiesības un stājušies neatlaidīgā cīņā».

Šo vārdu patiesību pierādīja 1. Maija svētku rosīgā atzīmēšana Latvijas laukos. Pēc «Cīņas» datiem, vien (1905. g. 15. un 31. maijā) Vidzemē 1. Maiju svinēja Raunā, Lazdonā, Grostonā, Bērzaunē un Mārcienā, bet Kurzemē — Olainē, Zaļeniekos, Kalnamuižā un Sesavā. Te visur pārtrauca lauku darbus, jo notika sapulces ar runām un revolucionārām dziesmām, svinīgi gājieni ar sarkaniem karogiem no mājas uz māju, no muižas uz muižu. Un laikraksts argumentēti secināja:

«1. Maijs uz laukiem jo vareni atkal liecināja, ka mūsu lauku proletārieši prot ar biedrotu sparū ne tikvien aizstāvēt savas saimnieciskās prasības, bet ka tie pilnīgi saprot, apzinās un klaji uzņemas vispārējo politisko cīņu par tautas atsvabināšanu.»

«Cīņa» sīki izgaismoja Latvijas laukstrādnieku plašo vasaras streiku. Pēc laikraksta ziņām, vien (1905. g. 2. aug.) Vidzemē jūlijā streikoja kalpi 15—20 muižās Madonas, Madlienas, Krapes un Jaunpils draudzē. Streika laikā notikušo demonstrāciju rezultātā, konstatēja «Cīņa», «visur slēgti monopoli, krogi, brūži; norautas un iznīcinātas ķeizara portrejas visās sabiedriskās iestādēs (pagastvaldēs, skolās utt.)».

Daudz plašāks vēriens streikam bija Kurzemē. Kā redzams no «Cīņas» (1905. g. 2. un 18. aug.), sevišķi plaši un organizēti LSDSP vadībā streiks noritēja Dobeles un Bauskas apriņķī. Cīņas gaitā tas aizvien vairāk ieguva politisku raksturu. Par to liecināja demonstrācijas, kurās aktīvi piedalījās arī zemnieki, muižnieku un policistu atbrūņošana, cara ģimeţņu, rekrūšu un rezervistu sarakstu iznīcināšana u. tml. Tā notika daudzās vietās. Streiku, kā liecina «Cīņas» materiāli, raksturoja vēl citas jaunas iezīmes. Pirmkārt, tajā nereti piedalījās lielsaimnieku kalpi, izvirzīdami konkrētas prasības saviem darba devējiem, kā arī muižu pusgraudnieki un sīkie rentnieki. Otrkārt, jau šajā laikā atsevišķās vietās sākās muižu ēku dedzināšana, kas sevišķi plašu vērienu guva rudenī. Treškārt, nereti daļa demonstrantu bija apbruņota, tātad gatava sākt bruņotu cīņu. Šarlotes muižā (Bukaišu pagastā), piemēram, demonstrantiem bija 40 šautenes, 20 revolveri, kā arī dakšas un rungas (1905. g. 18. aug.). Un, ceturtkārt, plašais laukstrādnieku streiks, kas bija svarīgs posms bruņotās sacelšanās sagatavošanā Latvijas laukos, beidzās ar streikotāju uzvaru. Gandrīz visur kalpiem paaugstināja algu, kā arī apmierināja citas viņu prasības.

Rezumējot streika rezultātus, «Cīņa» 1905. g. 18. augustā rakstīja:

«Pēdējo nedēļu notikumi bija pāreja uz atklātu revolūciju! Cītkārt mierīgie «dievzemītes» (resp., Kurzemes — R. T.) ļaudis cēlās beidzot un pa tūkstošiem kopā gāja izpildīt savu gribu! Septiņus simtus gadus valdīti, viņi nu lika drebēt saviem valdniekiem.»

Streika nobiedētie vācu muižnieki panāca, ka 6. augustā Kurzemes guberņā izsludināja karastāvokli.

«Revolucionārā tauta,» brīdināja «Cīņa», *«dos uz to savu atbildi, vienīgi kādu viņa var dot: aci pret aci, zobu pret zobu!»*

Apkopojot revolūcijas pieredzi jau tās gaitā, «Cīņa» 1906. g. 12. martā ievietoja rakstu «Kādēļ mēs vēlējam rīcības komitejas?», kur bija pirmo reizi mēģināts novērtēt šo tautas varas orgānu vietu revolūcijā. Vēršoties pret tiem, kas sāka apšaubīt komiteju lietderīgumu, laikraksts pilnīgi pareizi uzsvēra, ka tās nav izdomājuši vai ievēlējuši sociāldemokrāti, bet tauta. Rīcības komitejas, norādīja «Cīņa», pierādīja tautai bruņotās sacelšanās nepieciešamību. Tām bija jāorganizē cīņa pret muižniekiem un soda ekspedīcijām, jārūpējas par Valsts domes vēlēšanu boikotu un jācinās par Satversmes sapulces sasaukšanu. «Cīņa» rakstīja:

«Revolucionārā tauta gribēja redzēt revolūciju ne tikai kā visa vecā ārdītāju un postītāju, bet arī jaunā uzbūvētāju. Tādēļ zemnieku delegātu kongress nolēma vēlēt rīcības komitejas, tādēļ arī partija tās atbalstīja.»

«Cīņa» agrārā jautājuma teorētiskajiem aspektiem līdz 1905. gada rudenim tikai pieskārs. Ar ko tas izskaidrojams? Acīmredzot arī «Cīņas» redakcija, tāpat kā visa LSDSP, šajā laikā pietiekami nenovērtēja agrārā jautājuma, pirmām kārtām agrārās programmas, svarīgumu. Zināms atbaidošs «Cīņas» pozīcijai ir vienīgi tas apstāklis, ka 1905. gadā «Sociāldemokrātu bibliotēkā» legāli iznāca īpaša P. Stučkas brošūra «Piezīmes par agrārjautājumu», kur pietiekami sīki bija izklāstīti un pamatoti LSDSP uzskati par šo problēmu.

Uzstājoties pret eserisko Latviešu sociāldemokrātu savienību, kas puda sīkburžuāziskas idejas, «Cīņa» tikai 1905. gada 21. novembrī publicēja pirmo plašāko rakstu «Ko visu nevar solīt», kas bija veltīts tieši agrārajam jautājumam. Tajā laikraksts, atbildot uz jautājumu, ko grib sociāldemokrāti zemes jautājumā, atgādināja pazīstamo LSDSP tēzi — lauku proletariātam sociāldemokrāti prasa visu to pašu, ko pilsētu strādniekiem. Pārējās rakstā izvirzītās prasības bija visai mērenas — iznīcināt zemes renti nākotnē un stipri pazemināt tagadnē, rentes lielumu noteikt tiesā, tās saņēmējiem uzlikt nodokļus un mežus nodot vietējo pašvaldību pārziņā. Par muižnieku zemes varbūtēju konfiskāciju raksta autors pat neieminējās. Tikai 1906. gada 12. martā «Cīņa» pirmo reizi izteicās par šo problēmu, atzīmējot:

«Var ļoti būt, ka nākošais zemnieku kongress nolemj visu muižu konfiskāciju, kauču tādēļ vien, lai samaksātu skādes atlīdzību caur soda ekspedīcijām cietušiem zemniekiem.»

Diemžēl plašāk savu viedokli redakcija šajā rakstā neizklāstīja.

Revolūcijas atplūdu posmā «Cīņa» biežāk pievērsās agrārajam jautājumam. To pirmām kārtām var izskaidrot ar KSDSP jaunās agrārprogrammas izstrādāšanu un apspriešanu partijas IV kongresā, kurā pirmo reizi piedalījās arī LSDSP delegāti un otrām kārtām — ar šīs problēmas iztirzāšanu I un II Valsts domē. Šajā laikā «Cīņā» biežāk parādījās mazzinieciska satura raksti, to skaitā arī par agrāro jautājumu.

Reizē jāuzsver, ka «Cīņa» agrāro problēmu uzskatīja par vienu no vissvarīgākajiem revolūcijas jautājumiem. Tā, piemēram, rakstā «Piezīmes par agrārdebatēm» (1907. g. 4. apr.) atzīmēts, ka tieši agrārajā jautājumā meklējams «revolūcijas viļņa smaguma punkts». To atrisināt, turpināja laikraksts, var vienīgi revolucionārā ceļā. Patvaldība nevar un negrib apmierināt zemnieku prasības, jo tas nozīmētu grozīt pastāvošo kārtību un dot tautai brīvību. Tikai demokrātiskā republika var likvidēt lielgruntniecību un nodot zemi zemniekiem.

Rakstā «Tiesību pamats un revolūcija» (1906. g. 15. sept.) avīze uzsvēra, ka šķira, kas pilnīgi maksās revolūcijas rēķinu, ir muižniecība. Revolūcija nesaudzīgi dragā tās privilēģijas un apdraud pat muižniecības feodālo zemes īpašumu. Pēdējo tā nepērk, bet ņem ar varu. Baltijas zemnieku brīvlaišana, turpināja «Cīņa», laupīja tautai zemi. Tāpēc nav vajadzīgas reformas, kas dārgi pērkamas, bet revolūcija, kas vienkārši ņem.

«Un tautas revolucionārās cīņas mērķis var būt tikai galīga uzvara, bet ne izglūms, kurš nozīmē atteikšanos no savām tiesībām.»

Revolūcijas atplūdu posmā «Cīņa» jau samērā konsekventi izvirzīja un aizstāvēja muižnieku zemes konfiskācijas lozungu. Tas sakāms vispirms par J. Ozola rakstu «Zemes konfiskācija un buržuāzija» (1906. g. 4. jūn.). J. Ozols atzina, ka zemnieki grib konfiscēt muižnieku zemi, lai paši iegūtu visu peļņu, ko dod zemkopība, lai lauztu muižnieku monopolu uz zemi. Arī sociāldemokrātija, turpināja J. Ozols, stāv par muižnieku zemes konfiskāciju bez atmaksas. Izskaidrojot lasītājiem, kāpēc sociāldemokrāti ir pret jebkādu kompensāciju muižniekiem, viņš norādīja, ka izpirkšanas maksa būtu smags slogs zemniekiem, ka tā spiestu viņus vēl vairāk ekspluatēt laukstrādniekus. Nespējot nokārtot izpirkšanas maksu, zemnieki nokļūtu parādos, un galu galā viņus varētu dzīt «ar āmuru ārā».

J. Ozols vērsās pret krievu kadetiem un latviešu pilsonību, kas bija ar mieru maksāt muižniekiem par zemi. Viņš ieteica zemniekiem nepirkt un nemaksāt par zemi muižniekiem, kronim vai zemes bankai, iekams agrāro jautājumu nav izlēmusi Satversmes sapulce. «*Neļaut muižniekiem atgriezties savos perēkļos!*» aicināja «Cīņa» lauku darbaļaudis. Pēc būtības tas nozīmēja aicinājumu nekavējoties sagrābt muižnieku zemi.

Arī P. Stučka rakstā «Sociāldemokrātiskā frakcija un viņas taktika Domē» (1907. g. 30. apr.) uzsvēra, ka sociāldemokrātija var izteikties par muižnieku zemes konfiskāciju, protams, tikai bez atmaksas. Kritizējot II Valsts domes deputātu maziņu taktiku agrārā jautājuma apspriešanā Domē — iet kopā ar visu opozīciju, ieskaitot kadetus, — viņš atzīmēja, ka būtu labāk, ja sociāldemokrātu deputāti no Domes tribīnes «viens pēc otra atkārtotu to pašu teikumu, ka revolūcija zemniekiem sola muižu zemju konfiskāciju bez atmaksas nekā viņu ilgās runas, kas mēģina savienot nesavienojamo — sociāldemokrātijas zemes konfiskāciju ar kadetu zemes andeli zem vienas kopējas etiķetes».

Visu revolūcijas laiku «Cīņa» konsekventi kritizēja zemes sadalīšanas lozungu. Plašāk tās viedoklis šajā jautājumā bija argumentēts jau minētajos rakstos «Zemes konfiskācija un buržuāzija» un «Piezīmes par agrārdebatēm». Siksaīniecības, pēc minēto rakstu autoru domām, kavētu ražošanas spēku attīstību un kapitāla koncentrāciju laukos, tā neveicinātu šķiru polarizēšanos. Muižu lielsaimniecībās varētu daudz vieglāk

«..izvest 8 stundu darbdienu un minimāl algu, ērtus dzīvokļus visiem kalpiem, ierīkot kalpu bibliotēkas, nodibināt kalpu biedrības utt. Ikviens kalps nebūtu saistīts pie zemes.»

Taču sociāldemokrātija nedomā, uzsvēra «Cīņa», ka visām atsavināmajām zemēm jātiek kopēji apstrādātām.

Pēc 1905. gada 9. janvāra notikumiem par revolucionārās prakses jautājumu kļuva bruņotā sacelšanās. Tālab «Cīņa» ierādīja tai arvien lielāku vietu savās slejās. J. Jansons-Brauns rakstā «Janvāra dienas» (1905. g. janv.) norādīja, ka sākusies revolūcija, taču pašas grūtākās un karstākās cīņas vēl priekšā. Apzinīgajam proletariātam

«..tagad jāatrod jauni cīņas līdzekļi, jāizstrādā jauna cīņas taktika, jāapbruņo savi cīnītāju pulki».

Īpašu uzmanību saista ievadraksts «Kā mums jācīnās?» (1905. g. febr.—martā). Tajā bija sīki pastāstīts par dažādām proletariāta revolucionārās cīņas formām — demonstrācijām, ģenerālstrikiem, tautas sapulcēm u. c. Rakstot par bruņoto sacelšanos, «Cīņa» uzsvēra, ka

«..lielie slaktiņi Pēterburgā, Rīgā, Varšavā un citur aprādija, ka mierīgas revolūcijas sapnis izsapņots un ka tikai ar ieročiem rokā mēs varam gāzt nolādēto patvaldniecisko kārtību Krievijā».

Cīņa ir jāiznes uz ielas, jo, tikai «nostājoties aci pret aci, zobu pret zobu, kā vēsture aprāda, mēs varam gūt politiskās tiesības un jaunu valsts satversmi». Rakstā bija norādīts, ka jāgādā ieroči — tie jāpērk par savu naudu, jāatņem policistiem un citiem cara kalpiem, jāiegūst veikalos un noliktavās. Par maz ir sameklēt ieročus, mudināja «Cīņa», ar tiem jāiemācās arī apieties. Apbruņotie un apmācītie cīnītāji laikus jāapvieno kaujas vienībās. To pirmais uzdevums, sākoties bruņotajai cīņai, ir pārņemt savā rīcībā policijas iecirkņus, telegrāfu un telefonu, pārtraukt satiksmi, ieņemt arsenālus, ieroču noliktavas un veikalus, tipogrāfijas un cietumus. Sajā nolūkā vispirms «jāizzin un jāizpēti minēto iestāžu vietas un stāvokļi, jāorganizē priekš tam sevišķas komandas, kuras to izdarītu (ieņemtu minētos objektus — R. T.)». Laikraksts akcentēja barikāžu cīņu lielo nozīmi sacelšanās gaitā. No vienas puses, «ielu aizsprostojumi no dēļiem, kastēm un drātim, vaļņi no akmeņiem un zemes rada sajukumu uzbrucēju zaldātu pulkos», no otras puses, barikādes «dzemdē ikvienā cīnītājā pacilājošas jūtas un iedveš simtkārtīgu enerģiju». Iepazinis šo «Cīņas» nozīmīgo rakstu, Latvijas proletariāts guva skaidrību ne tikai par bruņotās sacelšanās politisko nozīmi, bet arī par sacelšanās sagatavošanas praktiski organizatorisko pusi. Tas, sākoties revolūcijai, bija īpaši svarīgi.

Decembra sakāve nesamulsināja «Cīņas» un citu Latvijas marksistisko izdevumu vadītājus. «Cīņa» savā pirmajā 1906. gada numurā no jauna atgriezās pie bruņotās sacelšanās jautājuma. Tā norādīja, ka «sacelšanās paliek par jo skaidri tuvā nākotnē noteiktu mērķi. Mums jākrāj priekš tam spēki». Laikraksts aicināja audzināt jaunus cīnītājus, gādāt ieročus un dibināt bruņotus pulciņus, atgādināja, ka tikai organizēta cīņa var dot rezultātus.

1906. gada maijā «Cīņa» publicēja plašu, apkopojošu rakstu «Bruņota sacelšanās». Tajā bija vispirms īsi pastāstīts par bruņotās cīņas norisi Baltijā, Kaukāzā, Sibīrijā un Maskavā. Lasītāju uzmanību piesaistīja raksta autora pārdomātie secinājumi ar attiecīgiem komentāriem: bruņota sacelšanās ir iespējama; to nevar mākslīgi «uztaisīt»; bruņotā sacelšanās plašas sīkburžuāzijas un demokrātiskās inteliģences masas iet roku rokā ar proletariātu; sadursmēs ar karaspēku liela nozīme ir barikādēm; patvaldības karaspēks cīņā ar «iekšējo ienaidnieku» ir vēl nevarīgāks nekā cīņā ar ārējo; tautas pusē pārgājušās karaspēka vienības nedrīkst izmantot cīņā pret patvaldībai uzticīgajām karaspēka daļām.

Ar bruņotu sacelšanos nesaraucjami bija saistīti partizānu kustība Latvijā 1906. gadā.

Šis jautājums ieņēma pienācīgu vietu arī «Cīņas» slejās. Vispirms minams P. Stučkas raksts «Terors vai bruņotā sacelšanās?» (1906. g. 29. apr.). Viņš tajā partizānu cīņu raksturoja kā nākamās bruņotās sacelšanās svarīgāko sastāvdaļu, kā līdzekli patvaldības spēku dezorganizēša-

nai. Teikt, ka šī cīņa ir velta spēku tērēšana, uzsvēra P. Stučka, var tikai lietas nezinātājs. Sajā cīņā *«mūsu biedri parādījās atkal un atkal par vaņņiem pilnā vārda nozīmē»*.

Rakstā *«Partizānu cīņa vai terors»* (1906. g. 7. sept.) bija norādīts, ka partizāni iznīcina pretinieku no paslēptuvēm tikmēr, kamēr nav iespējams stāties atklātā cīņā. *«Tikai partizānu cīņa līdz ar bruņoto sacelšanos — lūk, revolūcijas uzvara!»*

Nozīmīgas šīs kustības problēmas bija iztirzātas rakstā *«Praktiski mājiēni meža brāļiem»* (1906. g. 7. aug.). Partizāni, tajā bija atzīmēts, ir pārliecināti patvaldības un muižniecības ienaidnieki, cilvēki, *«kas jau brīvības cīņā bijuši pirmās ugunīs, taču ne vienmēr ar pietiekami skaidriem teorētiskiem uzskatiem»*. Partijai jāpalīdz viņiem organizēties, jācīnās pret anarhisma tendencēm partizānu kustībā. Arī pašiem mežabratļiem stingri jāsiņjā savas organizācijas biedri.

Par kustības konkrētājiem uzdevumiem avīze rakstīja, ka partizāniem jāveic aģitācijas darbs arī kareivju vidū. Pret viņiem jāizturas draudzīgi, kareivji jāiepazīstina ar cara un muižniecības īstājiem nolūkiem, ar zemnieku stāvokli u. tml. Jācenšas panākt, lai «tumšie troņa sargi» pārietu revolūcijas pusē. «Cīņa» uzsvēra, ka nesaudzīgi jācīnās pret spiegiem, vispirms pret tiem, kas visvairāk kaitējuši partijas organizācijām un mežabratļiem.

Piektā gada revolūcijas laikā, īpaši revolūcijas atplūdu periodā, nozīmīgu vietu «Cīņā» ieņēma Valsts domes jautājums. Tas izskaidrojams, pirmkārt, ar to, ka šī problēma vispār bija jauna, un, otrkārt, ar domstarpībām, kas izraisījās starp dažādu virzienu sociāldemokrātiem Valsts domes taktikas jautājumos.

Tūdaļ pēc tam, kad 1905. g. augustā cars publicēja manifestu par Valsts domes sasaukšanu, «Cīņa» rakstīja, ka uz Domi revolucionārā tauta var dot tikai vienu atbildi: aci pret aci, zobu pret zobu. Laikraksts publicēja 1905. g. septembrī Rīgā notikušās Krievijas sociāldemokrātisko organizāciju konferences lēmumu par vēlēšanu boikotu (1905. g. 11. okt.). «Cīņa», komentējot šo svarīgo dokumentu, vēlreiz norādīja, ka Buligina domes mērķis ir nostiprināt patvaldību, vēl nesaudzīgāk apkarot proletariātu. Aplam cerēt, ka šī Dome pārvērtīsies par kaut kādu «revolūcijas katedru». Tāpēc proletariātam jāboikotē vēlēšanas, jo patvaldību varēs gāzt tikai «caur bruņotu sacelšanos». Piebilstams, ka Buligina domes boikots Latvijā izdevās pilnīgi.

1906.—1907. gadā Krievijā visas sabiedrības uzmanības centrā bija I un II Valsts domes vēlēšanas un domes darbība. Siem jautājumiem bija ierādīta pienācīga vieta arī «Cīņā».

«Cīņa» rakstā ar skaidru un nepārprotamu nosaukumu *«Boikotēt domes vēlēšanas!»* (1906. g. 18. martā) vērsās pret meņševikiem, kas bija par piedalīšanos vēlēšanās. Avīze norādīja, ka revolūcija turpinās, tā nav sakauta. Tāpēc vēlēšanu komēdija jāignorē. Nedarīt to nozīmētu atzīt sevi par galīgi uzvarētiem. Dome nav parlaments, rakstīja «Cīņa», bet tautas vietnieku nama karikatūra. Ja tajā notiks kaut kas nepatīkams valdībai, tā Domi padzīs ar ieroču spēku. Šis laikraksta paredzējums vēlāk piepildījās.

«Cīņa» norādīja (1906. g. 4. jūn.), ka meņševiki atzīst I Valsts domi par Krievijas parlamentu, grib dibināt tur savu grupu un parlamentārā cīņā sasniegt labāku kārtību. Proletariāta uzdevums, uzsvēra laikraksts, ir nevis atbalstīt domi, bet gan *«turēties pie saviem jau agrāk izmēģinātiem cīņas līdzekļiem un neatkāpties no savas līdzšinējās cīņas taktikas»*.

Kad 1906. g. jūlijā cara valdība atlaida I Valsts domi, «Cīņa» ironiskā replikā «Domes bērns» rakstīja: «*Dome mirusi, bet revolūcija dzīva.*» Un turpināja: «*Valdība (..) apstiprināja to, ka domei nav varas.*» Vai, kā asprātīgi bija pateikts replikas moto: «*Brunieka Rolanda ķēvei ir visas labas īpašības, izņemot vienu — tā ir nosprāgusi.*»

Pēc I Valsts domes atlaišanas, kad jau bija iestājušies revolūcijas atplūdi un kontrevolūcijas uzbrukums pastiprinājās, bolševiki nolēma mainīt taktiku un piedalīties II Valsts domē, lai izmantotu tās tribīni revolucionārajai aģitācijai. «Cīņā» minēto taktikas maiņu pamatoja un izskaidroja P. Stučka vairākos rakstos — «Valsts dome un vēlēšanas», «Valsts dome un Satversmes sapulce», «Ceļā uz Valsts domi» (1906. g. 7. sept., 10. nov., 21. dec.). P. Stučka norādīja, ka «politikā nekas pilnīgi neatkarīgs». Ja vienā gadījumā boikots bija labs aģitācijas līdzeklis, tad citā reizē tas var novest pie politiska indiferentisma. Gan boikots, gan piedalīšanās vēlēšanās — jebkura šī taktika, to konsekventi realizējot, var būt kā pareiza, tā nepareiza. Visu nosaka konkrētā vēsturiskā situācija. «Tātad,» secināja viņš, «*ne pret vēlēšanām vispārīgi, bet tikai zināmos apstākļos!*». P. Stučka atzīmēja, ka tauta uzvarēt var tikai

«*. . . caur revolūciju ārpus domes, caur tautas sacelšanos, kuras labā var izlietot arī domi, bet nekad, ne vienīgi caur domi, jeb, kā kadeti mīl izteikties, parlamentārā ceļā.*»

Bet, tā kā pagaidām nav revolūcijas uzplūdu, vēlēšanās ir jāpiedalās. To gaitā plašas masas jārevolucionizē un jāpulcina sociāldemokrātijas vadībā. Valsts dome revolūcijas procesā pirmo vietu neieņem, bet bolševiki piedalīsies vēlēšanu cīņā ar demokrātiskas Satversmes sapulces sasaukšanas lozungu. Viņi ir pret ilūzijām, ka šo sapulci varētu sasaukt kadetiska dome. Pie Viskrievijas Satversmes sapulces novedīs ne dome, bet revolucionārās tautas uzvara un revolucionārā pagaidu valdība. Runājot par iespējamiem blokiem ar citām partijām vēlēšanās, P. Stučka kategoriski noraidīja ieteikumu bloķēties ar kadeti.

Oficiāla rubrika «Iz partijas dzīves» pirmo reizi parādījās «Cīņas» 25. numurā, kas iznāca 1906. g. 23. februārī. Faktiski tā pastāvēja gan «Sociāldemokrātā», gan «Cīņā» visu laiku. Protams, sākumā bija grūti runāt par noteiktu sistēmu šo jautājumu apgaismošanā, jo auga gan partijas organizācijas, gan partijas literāti. Jāņem vērā, ka partija darbojās dziļā pagrīdē, tādēļ tā nevarēja par daudziem organizācijas jautājumiem rakstīt presē, pat nelegālā. Tāpēc pirms 1905. gada revolūcijas un arī revolūcijas sākuma posmā ne katrā žurnāla vai avīzes numurā varēja atrast ziņas par LSDSP darbu. Stāvoklis pamazām mainījās tikai revolūcijas laikā, kad partijas tiešās darbības jautājumi ieņēma arvien stabilāku vietu tās izdevumu slejās. To veicināja arī strādnieku korespondentu — sociāldemokrātisko organizāciju biedru aktivitātes straujais pieaugums vispārējā masu revolucionārā pacēluma apstākļos.

«Cīņā» publicētos partijas dzīves materiālus var iedalīt trīs lielās grupās. Pirmkārt, tie bija oficiālie dokumenti — kongresu un CK lēmumi, pārskati, ziņojumi u. tml. Otrkārt, ievadraksti un partijas vadošo darbinieku raksti. Treškārt, vietējo partijas organizāciju korespondentu iesūtītie materiāli. Šis dalījums ir relatīvs, taču vispārējo ainu tas atspoguļo.

Par «Cīņā» iespiesto pārskatu «Pirmais vispārējais Latviešu Sociāldemokrātiskās Strādnieku partijas kongress» jau bija teikts. LSDSP II kongresa dokumenti tika izdoti atsevišķā brošūrā, un tādēļ acīmredzot pēc līdzīga pārskata ievietošanas laikrakstā nebija vajadzības. Taču tagad pat grūti izskaidrojamu apsvērumu dēļ «Cīņa» vispār neinformēja savus lasi-

tājus par notikušo kongresu un tā pieņemtajiem lēmumiem. Šādu redakcijas pozīciju par pareizu, protams, nevar atzīt.

1905. g. 8. novembrī «Cīņa» publicēja LSDSP CK lēmumu — ievērojot svarīgos notikumus Krievijas politiskajā dzīvē, sasaukt ārkārtēju LSDSP kongresu. Lēmumā bija minēti arī kongresa dienaskārtības jautājumi: komiteju ziņojumi, partijas legalizācija, partijas prese, profesionālās biedrības, Valsts domes vēlēšanas, vietējās pašvaldības jautājums u. c. Katrs jautājums bija detalizēts. Tā, piemēram, partijas prese: a) ārzemju orgāna apturēšana un iekšzemes zinātniskā orgāna izdošana; b) attiecības pret legālajām avīzēm ar sociāldemokrātisku virzienu un izturēšanās pret pārējo presi; c) «Cīņas» turpmākā izdošana un redakcijas sastāvs; d) agitācijas brošūru un grāmatu izdošana.

Tas bija darīts, lai labāk varētu realizēt LSDSP CK norādījumus, ka «dienas kārtības punkti dzīvi pārrunājami komitejās un reprezentantu sēdēs un, kur iespējams, arī biedru sapulcēs». CK aicināja arī partijas biedrus iesniegt savus papildinājumus un piezīmes par dienaskārtības jautājumiem. Partijas kongresu bija paredzēts sasaukt 1905. g. decembra vidū. Taču tas neizdevās, jo kontrrevolūcija pārgāja pretuzbrukumā.

Sakarā ar revolūcijas uzplūdiem LSDSP presē sāka apspriest partijas legalizācijas jautājumu. «Cīņa» tomēr aicināja nepārsteigties, jo patvaldība Krievijā vēl pastāvēja. 17. oktobra manifests, tā ironiski piebilda, «*nozīmē tikai tik daudz, ka Nikolajs pēdējais prot parakstīt dažādus papirus*».

Revolūcijas gaita un arī neveiksmes 1905. g. beigās aizvien vairāk lika Latvijas sociāldemokrātiskajām organizācijām domāt par ciešāku savstarpēju sadarbību, par LSDSP apvienošanos ar KSDSP, lai izveidotu vienotu teritoriālu partijas organizāciju. Tāpēc šī aktuālā, bet vienlaikus sarežģītā problēma ieņēma savu vietu arī «Cīņas» slejās.

1906. g. martā notika LSDSP Pavasara konference, kas galveno vērību veltīja partiju apvienošanās jautājumam. 9. aprīlī «Cīņa» publicēja paziņojumu par notikušo konferenci un tās pieņemto rezolūciju «Par sociāldemokrātisku partiju apvienošanos».

KSDSP IV (Apvienošanās) kongress (1906) izlēma jautājumu par nacionālo sociāldemokrātisko partiju apvienošanos ar KSDSP. «Cīņa» par kongresu publicēja 1906. g. 11. maijā īsu pārskatu, norādot, ka kongresā vairākumā bija meņševiki, kuri «uzspieda kongresam visas savas taktiskās rezolūcijas». Šajā pašā numurā bija iespiests kongresa pieņemtais «Nosacījumu projekts Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas apvienošanai ar KSDSP». Šo projektu galīgi vajadzēja apstiprināt LSDSP III kongresam.

1906. g. 21. maijā «Cīņa» publicēja šā kongresa dienaskārtības projektu, aicinot partijas biedrus apspriest to un savus ierosinājumus iesniegt avīzes redakcijai. Kongress, kas notika 1906. g. jūlijā, akceptēja «Nosacījumu projektu LSDSP apvienošanai ar KSDSP». Tūlīt pēc tam sākās LSD I kongress, kurā piedalījās visu bijušo nacionālo sociāldemokrātisko organizāciju pārstāvji.

1906. g. 14. augustā «Cīņa» ievietoja P. Stučkas uzrakstīto LSD CK manifestu «Visam Latvijas proletariātam». Tajā bija teikts:

«Bijusi Latviešu sociāldemokrātiskā strādnieku partija, vienbalsīgi nolemdama apvienošanos ar Krievijas Sociāldemokrātisko strādnieku partiju, ir gaiši pierādījusi, ka (...) viņa cienīgi nobeigusi savu vairākgadējo cenšanos pēc visa apzinīgā Krievijas proletariāta apvienošanās.»

Gatavojoties LSD V kongresam, 1906. g. decembrī «Cīņa» publicēja LSD CK lēmumu šajā jautājumā un paredzamo dienaskārtību. 1907. g. 13. janvārī avīze ievietoja P. Stučkas rakstu «Latvijas Sociāldemokrātijas II kongress», kurā viņš izteica savas domas par vairākiem kongresā apspriežamajiem jautājumiem. Raksta autors īpaši uzsvēra nepieciešamību cīnīties pret oportūnismu LSD rindās, norādot, ka viņš ir par «revolucionāro sociāldemokrātismu».

«Cīņa» ievietoja svarīgākos boļševiku partijas V kongresa (1907) un LSD II kongresa dokumentus. To skaitā bija V. I. Ļeņina sagatavotais LSD II kongresa lēmuma projekts «Par proletariāta uzdevumiem buržuāziski demokrātiskās revolūcijas tagadējā momentā» (Cīņa, 1907. g. 7. jūl.).

Laikraksts bez tam publicēja LSD CK politiskās darbības pārskatu (1907. g. 7. un 18. jūl.), kā arī A. Buševica plašu rakstu «Latvijas Sociāldemokrātijas II kongress» (1907. g. 14. un 27. jūn.). Taču minētajai publikācijai bija maziniecisks, neobjektīvs raksturs. Tāpēc J. Gavēnis «Piezīmēs pie b. B. (Buševica — R. T.) referāta par Latvijas Sociāldemokrātijas II kongresu «Cīņas» 77. num.» (Cīņa, 1907. g. 31. aug.) kritizēja A. Buševica viedokli un parādīja kongresa norisi lielinieciskā skatījumā.

«Cīņa» sistemātiski informēja par vietējo partijas organizāciju darbu. Tā vispirms regulāri publicēja Rīgas komitejas un pilsētas konferenču lēmumus, ziņojumus par konferencēm, rajonu un pulciņu sapulcēm u. tml. dokumentus. Šādu dokumentu ir vairāk nekā pussimts, un tāpēc tos iztīrīt, kaut vai īsi, nav iespējams. Viena piebilde tomēr būs vietā — šīs publikācijas rāda, ka sociāldemokrātu iespaids Rīgas strādnieku kustībā revolūcijas laikā pastāvīgi pieauga. Par to liecina vispirms fakts, ka LSDSP biedru skaits pilsētā laikā no 1904. g. jūnija līdz 1905. g. maijam, kā redzams no «Cīņas», bija pieaudzis no 1400—1500 biedriem līdz 2500 biedriem.

1906. g. «Cīņa» sāka biežāk publicēt materiālus par lauku partijas organizāciju darbību, kas par spīti nepārtrauktajām represijām pamazām atdzīvojās. Jelgavas lauku rajonā, atzīmēja laikraksts,

«... nozaudētie sakari atjaunojas, ik pa 2 nedēļām reizi tiek noturētas lauku priekšstāvju sapulces un pārspriesti dažādi taktikas un teorētiskie jautājumi. Reizi nedēļā notiek lauku propagandistu sapulces. Sanāk biedri pulciņos arī uz laukiem. Vairāk vietās noturētas konspiratīvas masu sapulces no 20, 30 un 70 biedriem. Pieprasījumi pēc literatūras un ieročiem ar katru dienu pieaug.» (1906. g. 21. maijā.)

Līdzīgas ziņas bija lasāmas avīzes citos numuros.

«Cīņa» diendienā stāstīja arī par partijas agitācijas un propagandas darbu. Tā sistemātiski informēja lasītājus par revolucionāro lapiņu izdošanu un izplatīšanu: minēja nosaukumus, izdošanas laiku, valodu, metienu, pavairošanas veidu un izplatīšanas vietas. Līdzīgas ziņas tika sniegtas par partijas preses orgānu un citas literatūras izdošanu. Sākot ar 1906. g. 1. jūliju, «Cīņa» regulāri ievietoja plašākus pārskatus par LSD tipogrāfijā iespiestajiem izdevumiem, katram norādot nosaukumu, izdevēju, valodu un metienu. No 1906. g. augusta līdz 1907. g. maijam šajā spiestuvē bija nodrukāti 196 dažāda nosaukuma izdevumi vairāk nekā 1 245 000 eksemplāru lielā metienā (1907. g. 17. maijā). Šie un citu pārskatu sniegtie dati liecina, ka LSD iespiestais vārds partijas bagātajā palīgu pulkā ieņēma vienu no pirmajām vietām.

«Cīņa», būdama vispirms politiska avīze, tomēr, sākot ar 1906. g., laiku pa laiku publicēja arī daiļdarbus, galvenokārt liriku, pie tam konspirācijas apsvērumu dēļ bez parakstiem vai šifriem. Viens no talantīgākajiem

partijas presē ievietotajiem Raiņa dzejoļiem bija «Cīņas» 1907. gada 30. aprīļa numurā iespiestais «Strādnieku maijs». Spēcīgas revolucionāras dinamikas piesātināts dzejolis pauda darba cilvēku pārliecību par savu lielo spēku:

*Lai tūkstoš reizes tie mūs veiktu,
Mēs uzvarēti neesam;
Pie jauniem ieročiem mēs steigtu:
Mēs tomēr galā uzvaram!*

— — — — —
*Jo strādniekiem nav cita ceļa,
Kā taisnību un laimi gūt:
Tie var tik mirt vai brīvi kļūt
No kapitāla zelta teļa.*

Tiri rainisku aicinājumu smelties spēkus no kritušo varoņu dižuma pauž Rīgā Centrālcietumā sarakstītais dzejolis «Par velti raudat».

*Ne raudāt jums par kritušiem būs —
Tie necelsies mūžam vairs — zināt jūs.
Ņemt šķēpu, par kritušiem atriebties jums
Lai būtu svētākais uzdevums.*

Raiņa dabas alegoriju ietekme saskatāma dzejolī «Cērt mežu»:

*Cērt mežu . . . vai tādēļ, ka agri tas šalcis?
Ka brīvības dziesmai tas atbalsi saucis?
Ka agri tas ziedoni dabai paudis,
Kam traucējis mieru, kas biežumā snaudis?*

Dzejolis beidzas ar drošu pārliecību par nākotnes uzvaru:

*Bet paies gadi, un zaļoksni stāvi
Pret debesīm galotnes lepnī slies brīvi!*

Ar pazīstamajiem vārdiem par carisko impēriju kā tautu cietumu sa-
saucās dzejoļa «Krievija — cietums» rindas:

*Krievija — cietums, cietuma valsts,
Cietums ir varenās Krievijas balsts
Un mēs, viņas pavalstnieki,
Visi esam cietumnieki.*

Avīze «Pēterburgas Latvietis»

(1905—1906)

Vēršoties plašumā Piektā gada revolūcijai, arvien lielāka kļuva vāja-
dzība pēc legālās sociāldemokrātiskās preses. To varēja sākt organizēt,
tikai pateicoties Viskrievijas oktobra politiskajam streikam, kas piespieda
caru izdot 17. oktobra manifestu, kurā bija pasludināta arī preses brīvība,
tiesa, ļoti nosacīta.

Latvijā legālās marksistiskās preses tradīciju iedibinātāja bija avīze
«Pēterburgas Latvietis». Tā kā žurnāls «Sociāldemokrāts» kopš 1905. g.
septembra vairs neiznāca un novembra otrajā pusē uz laiku tika pār-
traukta arī «Cīņas» izdošana, gada nogalē «Pēterburgas Latvietis» bija
vienīgais oficiālais LSDSP periodiskais izdevums. Tāpēc tas ieņēma nozi-



Laikraksta «Pēterburgas Latvietis» tituls

mīgu vietu gan sociāldemokrātiskās partijas, gan latviešu žurnālistikas vēsturē.

«Pēterburgas Latvieša» pirmais numurs iznāca 1905. g. 22. oktobrī Pēterburgā kā liberāla politiska un ekonomiski literāra dienas avīze grāmatizdevēja A. Gulbja apgādā. Otrais numurs nāca klajā tikai 6. decembrī, bet jau kā LSDSP laikraksts. Ar 10. decembri tas iznāca Rīgā.

«Pēterburgas Latvieti» vadīja LSDSP CK apstiprinātā redakcijas kolēģija: J. Asars, V. Dermanis, J. Ozols, F. Roziņš un K. Zvingevičs. Galveno līdzstrādnieku vidū bez tam bija P. Stučka, J. Jansons-Brauns, K. Zutis u. c. Bija apsolijuši līdzstrādāt arī Rainis un Aspazija. Avīzes metiens svārstījās no 4 līdz 12 tūkstošiem eksemplāru.

Dermanis Vilis (*Dambītis, Delta, Rāts*) (1875—1938) — skolotājs, publicists un literatūras kritiķis. Pēc Baltijas skolotāju semināra Kuldīgā beigšanas strādāja par pedagoģu Rīgā un iesaistījās revolucionārajā kustībā. Rakstīja žurnālam «Sociāldemokrāts», laikrakstiem «Cīņa», «Pēterburgas Latvietis» un citiem preses izdevumiem. 1907. g. rediģēja avīzi «Liepājas Strādnieks». Pirmās revolūcijas laikā nereti ieņēma mazinieciskas pozīcijas.

1907. g. oktobrī V. Dermani notiesāja un 1912. g. nometināja Sibīrijā. 1914. g. pavasarī viņš no trimdas izbēga un emigrēja uz ASV, kur bija arī viens no Fičburgā iznākošā žurnāla «Darba Balss» (1916—1917) redaktoriem. Žurnālu aizliedza. 1920. g. V. Dermanis atgriezās Latvijā, sadarbojās ar LKP, rosīgi piedalījās arodbiedrībās un kultūras organizācijās. 1922. g. par revolucionāru darbību tika arestēts un izraidīts uz PSRS, kur tika uzņemts Komunistiskajā partijā un mācīja vēsturi augstskolās. Staļina terora upuris.

*

Asars Jānis (1877—1908) — publicists, literatūras kritiķis un talantīgs revolucionārās kustības organizators. Jau būdams Rīgas Politehniskā institūta ķīmijas nodaļas students, sāka rakstīt atjaunotajai «Dienas Lapai», «Mājas Viesim» un «Mājas Viesa Mēnešrakstam». Pievērsās galvenokārt literatūras un mākslas, filozofijas, dabas zinātņu u. c. jautājumiem. 1905. gadā kļuva par ļoti populāru oratoru. Kā atzīmējis V. Dermanis, J. Asars bija «viens no partijas legālā laikraksta «Pēterburgas Latvietis» redaktoriem un galvenajiem līdzstrādniekiem. Asars strādāja milzum daudz, vadīdams «Pēterburgas Latvieša» lauku nodaļu, ievietodams laikrakstā daudz ievadrakstu, kuri izpauž viņa tcreizējos uzskatus par revolūciju». Revolūcijas taktikas jautājumos J. Asars nereti ieņēma svārstīgu nostāju.

Kontrrevolūcijai pārejot pretuzbrukumā, J. Asars bija spiests pārcelties uz Pēterburgu, kur 1906.—1907. g. rediģēja sociāldemokrātiskos laikrakstus «Pēterburgas Atbalsis», «Tautas Tiesības» un «Patiesība», kā arī žurnālu «Rīts». Tur viņš uzrakstīja arī «Vispārīgo pasaules rakstniecības vēsturi» un vairākas grāmatas, kurās bija asi šaustīta Baltijas vācu baronu politika. J. Asars miris Rīgā, Aleksandra Augstumu psihiatriskajā klīnikā.



Kārlis Zvingevičs

*

Zvingevičs Kārlis (1873—1913) — publicists un tulkotājs. Aktīvu sabiedriski politisku darbību uzsāka, mācīdamies Rīgas Politehniskajā institūtā 1902.—1905. g., kur darbojās progresīvajā studentu organizācijā «Zemgalija» un kā propagandists — strādnieku nelegālajos pulciņos. 1905. g. «Dienas Lapas» un «Pēterburgas Latvieša» līdzstrādnieks.

1906. g. K. Zvingevičs emigrēja uz Somiju un Zviedriju. Pēc atgriešanās arestēts. 1911. g. «Jaunās Dienas Lapas» līdzstrādnieks, A. Gulbja «Universālās bibliotēkas» zinātniskās nodaļas vadītājs, Rīgas Jaunā teātra dramaturgs.

*

Zutis Kārlis (*Nēģis, Šloss*) (1876—1943) — viens no pirmajiem latviešu sociāldemokrātiem un Rīgas sociāldemokrātiskās organizācijas vadītājiem. Organizēja līdzekļu vākšanu mēnešrakstam «Auseklis» un bija žurnāla «Sociāldemokrāts» līdzstrādnieks. Aktīvs Piektā gada revolūcijas dalībnieks.

1906. g. K. Zutis emigrēja uz ārzemēm. 1909.—1911. gadā — «Cīņas» un laikraksta «Sociāldemokrātijas Vēstnesis» redakcijas loceklis. Tas bija laiks, kad LSD vadošajos orgānos arvien lielāku ietekmi guva mazinieki, taču K. Zutis palika uzticīgs revolucionārajam marksismam, savas publikācijas parakstot ar pseidonīmu «Nelikvidators».

1920. g. K. Zutis atgriezās Latvijā, kur palīdzēja partijai legālās literatūras izdošanā: bija izdevniecības «Daile un Darbs» vadītāju vidū, piedalījās J. Jansona-Brauna kopoto rakstu sagatavošanā.

«Pēterburgas Latvieša» redakcijas programma bija deklarēta 6. decembra numurā J. Asara rakstā «Kad pusnakts pāri». Avīze, uzsvēra J. Asars, grib būt latviešu strādnieku šķiras

«. . . garīgais vadonis, kas turētu strādnieku arvien visdzīvākā sakarā ar tagadnes politiskiem un sabiedriskiem notikumiem, katru notikumu mācītu pamatīgi saprast, kā arī padziļinātu un kārtotu viņu uzskatus par ikvienu ikdienišķu dzīves parādību».

Raksta autors solīja, ka laikraksts izskaidros «vispārsaprotamā veidā sociālisma pamatmācības, apgaismos plašākos apcerējumos katru dienas jautājumu no sociālistiskā pasaules uzskata stāvokļa». Bija paredzēts iekārtot īpašas nodaļas strādnieku arodkustībai un laukstrādnieku jautājumam, sekot sabiedriskajai un kultūras dzīvei.

Redakcija skaidri un nepārprotami paziņoja, ka «Pēterburgas Latvietis» būs «opozīcijas avīze, ciņas laikraksts, ka tā vienmēr pacels savu balsi par revolūcijas tālāko attīstību, par iešanu uz priekšu un neapstāšanos, par nemieru un ne par mieru».

Sekojošā sociāldemokrātiskās preses tradīcijām, J. Asars pasvītēja, ka avīzes sekmīgs darbs būs atkarīgs ne tikai no redakcijas, bet arī no pilsētu un lauku proletariāta atbalsta, ka strādnieku partijas izdevumam jābūt visciešākā kontaktā ar saviem lasītājiem. Viņš īpaši aicināja partijas biedrus būt laikraksta līdzstrādniekiem,

«. . . iesniedzot ziņojumus, paskaidrojumus un atsaucoties par katru lietu, kas biedros modinātu citādas domas. Katru aizrādījumu laikraksta vadība, cik vien spējama, ievēros».

Sajā pašā numurā «Pēterburgas Latvietis» pirmoreiz legāli publicēja LSDSP programmu, ko bija pieņēmis partijas II kongress. Programma aicināja latviešu proletariātu kopā ar LSDS partiju, kopā ar citām sociāldemokrātiskajām partijām cīnīties par cara patvaldības gāšanu un demokrātiskās republikas nodibināšanu.

Pats par sevi saprotams, ka «Pēterburgas Latvieša» lasītāji gaidīja no sava laikraksta ne tikai vispusīgu informāciju par revolūcijas norisi, bet vispirms visas revolūcijas, kā arī tās atsevišķu parādību dziļu vērtējumu.

Šādā, teorētiskā aspektā runājot, uzmanību saista vispirms V. Dermaņa apcerējums «Revolūcija iet uz priekšu» 1905. g. 22. decembra numurā. Tajā viņš revolucionārās kustības attīstību Krievijā 20. gadsimta sākumā gluži pamatoti dala trijos posmos: pirmais — krievu-japāņu kara priekšvakarā, otrais — kara laikā un trešais — 1905. gada sākumā. Īpaši sīki analizēja pēdējo posmu. Tas sākās ar politiskajām demonstrācijām un ģenerālstreiku, kuru izsauca Pēterburgas asinspirts 9. janvārī. Revolucionārajā kustībā tapa ierauti simtiem tūkstošu, pat miljoniem strādnieku. «Revolucionārā kustība tapa par atklātu revolūciju.» Cīņas priekšgalā kā vienmēr gāja proletariāts, kuru vadīja sociāldemokrātija. Arī zemnieku kustība revolūcijas iespaidā sāka pieņemt noteiktāku, apzinīgāku virzienu.

Revolucionārās kustības uzplūdi spieda carismu vairākkārt piekāpties un beidzot izdot 17. oktobra manifestu. «Liberāli un vientiesīši gavilēja: lūk, Krievijā atausis brīvības rīts!» Turpretim sociāldemokrātija, uzsvēra V. Dermanis, brīdināja no pārāgas gavilēšanas un atgādināja, ka «brīvība nav savienojama ar patvaldību», ka tikai bruņotā sacelšanās «var dot tautai un sevišķi proletariātam īstās brīvības». Cīņa, turpināja raksta autors,

«..ies tik ilgi, kamēr tagadējā politiskā kārtība nebūs galīgi sagrauzta, un tās vietā nebūs stājusies brīva demokrātiska valsts kārtība. (..) Vārdu sakot, revolūcija iet un ies uz priekšu!»

Tās uzvara būs garantēta, pasvītvoja V. Dermanis, ja proletariāts arvien turēsies pie cīņas principiem, kuri ir

«..organizācija, solidaritāte, disciplina un šķiras apziņa».

Proletariāta hegmona loma revolūcijā bija sīki aplūkota rakstā «Krievijas proletariāts un Krievijas valsts» (1905. g. 8. dec.). Tajā bija uzsvērts, ka Krievijā nav citas apzinīgas revolucionāras jaunās kārtības radītājas varas kā vienīgi proletariāts, ka tikai proletariāts *«zin gaiši un skaidri, ko tas grib, un arī saprot visus pārējos spēkus (revolūcijā — R. T.), zin, kas ir viņa apzinīgi un neapzinīgi cīņas biedri un naidnieki».* Krievijas proletariāts ir jaunāks par saviem šķiras brāļiem Rietumeiropas zemēs, tāpēc tas gan mācījās no viņiem, gan arī centās izvairīties no tur pieļautajām kļūdām, Savukārt tagad, bija pasvītrots apcerējumā, Krievijas proletariāts māca visas pasaules strādniekiem, *«kā jālieto smagais, nāvīgais strādnieku šķiras ierocis — ģenerālstreiks».*

Raksta autors norādīja, ka Krievijas revolūcijā liela nozīme ir arī zemniecībai. Ja proletariātam izdosies izveidot savienību ar to un nodrošināt vadošo lomu šajā savienībā, tad demokrātiskās revolūcijas uzvara būs garantēta.

Arī V. Dermanis iepriekš minētajā rakstā atzīmēja, ka zemnieks prasa brīvību un zemi, t. i., muižu, valsts, baznīcas un klosteru zemju konfiskāciju, bet to zemnieks panāks tikai revolūcijas uzvaras gadījumā. Tāpēc viņi dienu no dienas *«apzinīgāk stāsies cīņā un būs proletariāta cīņas biedri. Zemnieku revolūcija ies uz priekšu!».* Tātad jau 1905. gada beigās atsevišķi LSDSP vadošie darbinieki sāka atbalstīt muižnieku zemes konfiskāciju.

Diendienā nesaudzīgi šaustot cara patvaldības arhireakcionāro politiku, kas bija galvenais revolūcijas ienaidnieks, «Pēterburgas Latvietis» neaizmirsa arī buržuāziju — gan krievu, gan latviešu un baltvācu, kura neti centās iztēlot sevi gandrīz vai par galveno revolūcijas cīnītāju.

V. Dermanis rakstā «Miers un revolūcija» (1905. g. 18. dec.) norādīja, ka pirms 17. oktobra manifesta buržuāzija

«..tā paklusām nopriecājās par strādnieku revolucionāro cīņu, kura vājināja patvaldību, darija to pieejamāku buržuāzijas prasībām. Toreiz buržuāzija, kuras vienīgā brīvības cīņa pastāvēja spožās runās, petīcijās un mielastos, biedināja patvaldību ar r e v o l ū c i j u. Bet, kad revolūcija bija panākusi ar oktobra ģenerālstreiku zināmu brīvību, buržuāzija teica: n u m u m s i r d i e z g a n! tagad tālāk vairs ne!»

Kāpēc buržuāzija nevēlējās iet tālāk? Tālab, atbildēja apcerējuma autors, ka tai bailes no revolūcijas, kura var dot proletariātam 8 stundu darba dienu un tādas tiesības, kas dos pēdējam iespēju cīnīties par savu uzvaru. Tādēļ arī liberāļiem bija niecīgs iespaids atbrīvošanas kustībā.

Pirmā revolūcija Krievijā aizskanēja tālu visā pasaulē. «Pēterburgas Latvietis» nepagāja secen tās starptautiskajam aspektam. Te īpaši minams J. Asara raksts «Revolūcija uz ilgāku laiku» (1905. g. 10. dec.), kura pamatā bija vācu sociāldemokrātijas žurnālā «Die neue Zeit» publicētais F. Mēringa apcerējums.

Runājot par revolūcijas atšķirību Rietumeiropā un Krievijā, rakstā bija

norādīts, ka Krievijā to vada nevis buržuāzija, bet proletariāts, kura apziņa iepriekšējās revolūcijās vēl nebija pietiekami attīstīta. Varonīga spara netrūka arī Bastīlijas sturmētājiem un Berlīnes barikāžu kareivjiem, taču viņu rīcībā nebija tāds varens ierocis kā politisks ģenerālstreiks, viņiem trūka pieredzes un skaidras, dziļas teorijas. Tagad Krievijas strādnieki, ar pamatotu lepnumu rakstīja latviešu sociāldemokrātu laikraksts,

«...iet priekšgalā Eiropas proletariātam. (...) Katras valsts strādnieku šķirā ir dzirksteles kritušas no revolūcijas lielā ugunsārtā.»

Tiesa, ne pilnā balsī, bet «Pēterburgas Latvietis» tomēr ierunājās par revolūcijas tālākajām perspektīvām. V. Dermanis jau aplūkotajā rakstā «Miers un revolūcija» atzīmēja, ka proletariāta interesēs ir izcīnīt revolūciju līdz demokrātiskas republikas nodibināšanai. Taču tas būs tikai ceļš uz jaunu nemieru pilnu cīņu, ceļš uz «sociālo (resp., sociālistisko — R. T.) revolūciju». Laikraksts šo domu gan tālāk nepadziļināja. Diezin vai par to tomēr var pārmest avīzes vadītājiem, jo tās isajā pastāvēšanas laikā priekšplānā neapšaubāmi atradās demokrātiskās revolūcijas uzdevumi.

1905. gada novembrī un decembra sākumā visa Latvija dega sacelšanās ugunīs. Tāpēc bruņotās cīņas jautājumi allaž bija «Pēterburgas Latvieša» uzmanības centrā. Tikko kļuvusi par partijas orgānu, avīze 2. numurā publicēja V. Dermaņa rakstu «Ģenerālstreiks Rīgā». Tajā bija ļoti atzinīgi novērtēts nule beidzies streiks, raksturojot to kā lielu soli uz priekšu Krievijas revolūcijā. Rīgas strādnieki nobeidza streiku «nesalauzti, cīņas spirti un saprot gaišāk kā jebkad, ka viņi stāv izšķirošās cīņas priekšvakarā». Taču līdz demokrātiskai republikai, uzsvēra autors, mēs ar ģenerālstreiku vien netiksim. To varēs izcīnīt tikai bruņota revolucionāra tauta kopā ar karaspēka revolucionāro daļu. Tātad ģenerālstreiks, sacīja V. Dermanis, izvirzīja divus svarīgus turpmākos uzdevumus: apbruņot proletariātu un veikt plašu aģitāciju zaldātu vidū. Apskatot decembra vispārējo streiku rakstā «Ģenerālstreika jautājums Rīgā» (1905. g. 13. dec.), V. Dermanis vēl un vēlreiz pasvitroja, ka ģenerālstreikam jābūt vienotam ar vispārēju tautas un revolucionārā karaspēka daļu sacelšanos. Un tikai tadā ceļā varēs likvidēt tagadējo kārtību un nodrošināt politisko brīvību.

«Pēterburgas Latvietis» plaši informēja savus lasītājus par bruņotās cīņas norisi Talsos, Tukumā, Lielvārdes-Rembates rajonā un citās Latvijas vietās. Talsos, pēc avīzes ziņām, 4. decembrī revolucionāri pēc neilgas apšaudīšanās ar dragūniem ieņēma kroņa ieroču noliktavu, tad policiju un miertiesu. Atbrīvoja četrus politieslodzītos un atbruņoja gorodovojus. Vairākās vietās ierīkoja dzeloņstieplu aizsprostus. Dragūni no pilsētas aizgāja. Tikai ņemot palīgā artilēriju, cara kalpiem izdevās revolucionārus piespiest padoties. Ielauzusies pilsētā, soda ekspedīcija sāka pastrādāt vislielākās negēlības: nošāva uz ielām ikkatru, kas gadījās (izņemot tos, kas atpirkās ar naudu), laupīja un dedzināja, pie tam apšaudīja pat bēgošos.

«Tukuma revolūcija» — tā saucās plašs raksts (1905. g. 7. dec.), kas attēloja bruņotās sacelšanās norisi Tukumā — vienu no spilgtākajām lappusēm Piekta gada vēsturē Latvijā. Pilsētā, pēc avīzes datiem, no apkārtnējiem pagastiem, pat no Kuldīgas apriņķa sapulcējās ap 1700 labāk vai sliktāk apbruņotu cīnītāju. Viņi konfiscēja ieročus noliktavās un veikalos, atņēma tos dragūniem un muižniekiem, kā arī atbrīvoja politieslodzītos. Cīņa ar dragūniem un zaldātiem ilga vairākas dienas. Tās gaitā ienaidnieks cieta lielus zaudējumus, krita pat apakšpulkvedis garnizona priekšnieks. Un atkal tikai ar artilērijas un lielu papildspēku palīdzību cara sulaiņiem izdevās apslāpēt sacelšanās liesmas. Cīņu gaitā ienaidnieks zaudēja 39 kritušos un 28 ievainotos. Revolucionāriem bija lielāki upuri —

pēc nepilnīgām ziņām 56 kritušie un 10 ievainotie, taču no tiem tieši kaujā bija krituši tikai 5. Pārējos, tajā skaitā 3 nedēļas vecu zīdaiņi (!), noslaktēja dragūni un vietējie vācu baroni.

Nevar bez saviļņojuma lasīt «Pēterburgas Latvieša» nākamajā — 8. decembra numurā ievietoto LSDSP Centrālās Komitejas «Atklāto vēstuli Tukuma biedriem». Tajā bija teikts, ka bruņoto cīnītāju pirmajās rindās Baltijā stāvēja Tukuma un apkaimes biedri, ka visas Krievijas proletariāts ar cienību un izbrīnu noraugās uz mazo Baltiju, kur visu tautību proletārieši plecu pie pleca cīnās par brīvību.

«Bet sacēlās kājās ne vien biedri (partijas — R. T.), bet visa pil-sēta, visa tauta. No tuvienes un tālienes, veci un jauni, lieli un mazi, no Durbes un Jaunpils, no Irlavas un Smārdes, visi, kas vien spēj iero-čus nest, devās uz Tukumu cīnīties un krist priekš brīvības.»

Tukuma kauja, bija uzsvērts vēstulē, lika nodrebēt visiem bendes kalpiem.

Drosmīgajiem cīnītājiem LSDSP CK izteica visdziļāko atzinību. «Jūs,» rakstīja CK savā vēstulē, «esat vijuši jaunu nenovīstošu vainagu ap mūsu sarkano cīņas karogu.»

Vēstule beidzās cīņas gara un optimisma pilniem vārdiem:

«Nekādi upuri nevar mūs atbaidīt! Mēs neatdusēsīsimies uz iegūtajiem lauriem. Turpināsīm cīņu.»

Jums, kritušiem, lai mūžam slava!

Mēs dzīvie ejam atriebt jūs.

Nost ar kara stāvokli!

Nost ar patvaldību!

Lai dzīvo revolūcija!

Lai dzīvo Satversmes sapulce!»

Ar «Pēterburgas Latvieša» sleju starpniecību partijas aicinājums nokļuva vistālākajos Latvijas nostūros, saukdams tautu nenolaist rokas, bet ar jaunu spēku turpināt cīņu pret ienīsto carisma jūgu.

Krievijas pirmās revolūcijas augstākais kāpums bija bruņotā sacelšanās Maskavā 1905. gada decembrī. Tās priekšvakarā visā valstī notika vispārējais politiskais streiks. Abi šie izcilie notikumi tika plaši atspoguļoti «Pēterburgas Latvieša» lappusēs.

Sākumā Rīgas strādnieku pārstāvji nolēma nepiedalīties ģenerālstreikā. V. Dermanis šajā sakarībā rakstā «Ģenerālstreika jautājums Rīgā» norādīja, ka

«...neatzīstam atteikšanos no ģenerālstreika par pareizu. Mūsu re-volucionārais proletariāta pi en ā k u m s sauc mūs stāties cīņā, kurā jau stājies Krievijas proletariāts. Mēs nedrīkstam bities no upuriem, jo bez upuriem nav notikusies neviena revolūcija.»

Viņš uzsvēra, ka streika jautājumā ir jāpieņem tādi lēmumi, kas

«...dara mūsu disciplīnai un solidaritātei godu, lēmumus, kurus at-taisno Krievijas revolūcija un revolucionārais sociāldemokrātijas gars.»

Jau nākamajā Rīgas proletariāta pārstāvju sanāksmē pieņēma šādus lēmumus, un 13. decembrī arī latviešu proletariāts sāka vispārējo streiku. Plašā V. Dermaņa rakstā «Ģenerālstreiks Rīgā» (1905. g. 16. un 17. dec.) «Pēterburgas Latvietis» apgaismoja tā norisi. Galvenie motīvi, kas runāja par labu streikam, viņš atzīmēja, bija sākusies bruņotā sacelšanās Mas-

kavā un streiki vairākās Rīgas fabrikās, kā arī strādnieku gatavība stāties cīņā. «Maskavas notikumi sauca Rīgas strādniekus izteikt savu solidaritāti,» pasvītroja raksta autors.

To dienu elpu labi raksturo V. Dermaņa raksta tālākās rindas, kurās lasām:

«Ciešā apņēmībā, ar dziļu nopietnību, labi apzinādamies, cik grūtos apstākļos tiek uzņemta cīņa, strādnieki visur stājās streikā. «Lai dzīvo ģenerālstreiks! Lai dzīvo revolūcijai!» plūda saucieni fabriku telpās. Nostājās tramvaji, mitējās braukt fūrmaņi, veikali tika slēgti; tikai pārtikas veikali drikstēja būt atvērti līdz pulksten 2 dienā — pēc Federatīvās komitejas lēmuma. Pilnīgs, svinīgs darba miers atkal pārņēma Rīgu — miers, kurā draudoši bija jūtama apspiesta revolūcijas vētra. Šo mieru tikai traucēja kazāki un dragūni, kuri ap pusdienas laiku prāvos baros vai mazākās patruļās jāja pa galvenām Iekšrīgas ielām.

Pēc pusdienas strādnieku bari plūda pa trotuāriem. Vakarā dažu biedrību telpās notikās miņi.»

Interesanta detaļa. Latviešu sabiedrības nama Romanova ielā Nr. 25 (tag. Jaunatnes teātris) zālē 13. decembrī notikušajā miņiņā, kurā piedalījās ap 1000—1200 cilvēku, runāja par 1825. gada 14. decembra sacelšanos, par dekabristiem — brīvības cīnītājiem, kuri *«taisni priekš 80 gadiem gribēja atdzemdināt no jauna veco vergu zemi Krieviju, gāžot patvaldību ar karaspēka palīdzību un nodibinot konstitūciju»*. Dekabristu piemiņai miņiņa dalībnieki, kājās stāvēdami, nodziedāja populāro Piekta gada dziesmu *«Ar kaujas saucieniem uz lūpām»*.

Rezumējot streika rezultātus (tas beidzās 16. decembrī), V. Dermanis savā rakstā atkal un atkal pasvītroja, ka ģenerālstreiks kā neapšaubāmi revolucionārs ierocis tomēr ir nepietiekams, lai proletariāts uzvarētu. Tam nepieciešama bruņota sacelšanās.

Informējot latviešu proletariātu par viņa biedru cīņu uz barikādēm Maskavā, «Pēterburgas Latvietis» ar pilnām tiesībām jau savu pirmo rakstu nosauca «Maskavas revolūcija», uzsverot, ka turienes proletariāts varonīgi cīnās un mirst par brīvību, par cilvēku tiesībām, ka Maskavas revolūcija dos jaunu smagu triecienu tagadējai kārtībai un tuvinās revolūcijas galīgo uzvaru. Bet ne tikai tas. «Maskavas revolucionāro notikumu ziņas,» pasvītroja avīze, *«ies kā revolūcijas vētra caur latviešu proletariāta rindām, un latviešu proletariāts smelsies sevim jaunus spēkus turpmākai revolucionārai cīņai»*. K. Zutis bruņoto sacelšanos Krievijas otrajā galvaspilsētā nosauca par «lieliskiem, vēsturiskiem Maskavas notikumiem» (1905. g. 22. dec.).

Bez Pēterburgas un Maskavas «Pēterburgas Latvietis» diendienā sniedza samērā bagātīgu informāciju un dažu labu reizi arī plašākus materiālus par revolucionārajiem notikumiem citos Krievijas novados. To vidū īpaši minams J. Asara apcerējums «Zemnieku kustība Gruzijā» (1905. g. 20. dec.). Tam nebija gadījuma raksturs, jo, kā zināms, arī šajā Krievijas nacionālajā nomalē revolūcija meta augstu vilni. Tālab J. Asars sāka rakstu vārdiem:

«Nav latvieši vienīgā revolucionārā tauta Krievijā. Kas pašlaik notiek Baltijas gubernās, jau vairākus gadus kamēr norisinās vienā no Kaukāzijas apgabaliem Gruzijā. (...) Un tā kā griezies savā cīņā tikuši daudz tālāk nekā mēs, tad mums jo vairāk krīt svarā zināt, kā griezies cīnās un ko viņi ir panākuši.»

Tiem sekoja plašs stāstījums par Gruzijas zemniecības cīņu pret carisma kaklakungiem un secinājums, ka tās panākumu pamatā ir «*apziņa, stipra organizācija un drošsirdība*».

Atgriežoties pie Latvijas problēmām «Pēterburgas Latvieša» slejās, vēl jāatzīmē laikraksta pievēršanās vairākiem svarīgiem arodkustības jautājumiem, kas bija kļuvuši sevišķi aktuāli sakarā ar daudzu arodbiedrību dibināšanos 1905. gadā. Visplašāk tie bija aplūkoti J. Ozola apcerējumā «Par arodnieciskām biedrībām». Tajā bija uzsvērts, ka viens no politisko brīvību iekarošanas ceļiem ir arodbiedrību nodibināšana visās pilsētās un visos arodos, pie tam tām jāizveido savu organizāciju vienots centrs. Arodbiedrībām jādarbojas roku rokā ar sociāldemokrātisko partiju, tām jāveicina šķiru cīņa un jāizkopj visu arodu strādniekos solidaritātes jūtas. Arodbiedrību galveno uzdevumu vidū raksta autors minēja proletariāta saimniecisko un tiesisko interešu aizstāvēšanu, apziņas, garīgo un tikumisko spēju attīstīšanu, streiku atbalstīšanu u. c.

Latviešu marksisti nekaitrējās polemizēt ar vispāratzītām autoritātēm, ja ne visi pēdējo uzskati viņiem likās pieņemami. Tā, piemēram, recenzējot nule Rīgā latviešu valodā izdoto A. Bēbeļa brošūru «Arodnieciskās kustības un politiskās partijas» un visumā to augstu vērtējot, «Pēterburgas Latvietis» 23. decembra numurā gluži pareizi vērsās pret tās autora uzskatu, it kā arodbiedrībām nav jānodarbojas ar politiku. «*Nav iespējams*», uzsvēra recenzijas autors,

«*..izlikt arodnieciskās biedrībās bez partiju politikas. (..) Būtu taisni neiespējami prasīt, lai tie arodniecisko biedrību strādnieki, kuri ir dziļi pārliecināti sociāldemokrāti, nevestu politisku, sociālistisku aģitāciju starp biedriem.*» Tas, protams, nenozīmē, ka politiskie uzskati var būt par šķērslī uzņemšanai vai par cēloni izslēgšanai no arodbiedrības, tie nedrīkst dot iemeslu šķelties strādniekiem un nodibināt paralēlas arodbiedrības.

Viens no nozīmīgākajiem revolūcijas spēkiem Latvijā bija lauku proletariāts. «Pēterburgas Latvietis» ne vien regulāri iespieda savu lauku korespondentu (viņu vārdi diemžēl nav zināmi vēsturei) ziņojumus, bet izvirzīja šajā jomā arī vairākas svarīgas problēmas. Viena no tādām bija iztirzāta apcerējumā «Par kalpu biedrībām» (1905. g. 18. dec.). Tajā bija atzīmēts, ka laukos pastāv vesels leģions visādu biedrību: zemkopības, pārtikas, dziedāšanas u. c. Bet visās tajās galveno lomu spēlē lauku turīgie slāņi, kuru intereses šīs biedrības aizstāv. Tāpēc kalpiem jāapvienojas savās biedrībās (resp., arodbiedrībās — R. T.), kurām jāvada kalpu ekonomiskā cīņa, jārisina algas u. c. jautājumi. Tajās nobriestu arī nākamie sociāldemokrātiskās partijas biedri. Bet pats par sevi saprotams, uzsvēra raksta autors, ka šīm biedrībām jābūt pilnīgi nošķirtām no saimnieku elementa. Tikai tad tās varēs izkopt lauku proletāriešu apziņu.

Raksts beidzās ar pavisam konkrētu un lietišķu priekšlikumu — apspriest šo biedrību organizācijas jautājumu kalpu delegātu kongresā, kas būtu sasaucams visā drīzumā un uz kuru katra pagasta kalpiem un kalponēm vajadzētu ievēlēt pa vienam delegātam. Sākusies reakcijas trakošana diemžēl neļāva realizēt šo ierosmi.

«Pēterburgas Latvietis» rakstā «Zemnieku apmānīšana ar zemi» (1906. g. 1. janv.) asi vērsās pret valdošo aprindu plāniem atrisināt agrāro jautājumu Latvijā, pārdodot kroņa zemi sīkos gabalos bezzemniekiem un sīkzemniekiem. Avīze uzsvēra, ka valdības kalpi un zemnieku brīvības kustības nīdēji nevar būt zemnieku reformu apspriedēji. Viņu spriedumi var nākt tikai par sliktu revolūcijai.

«Ja patiesi grib nokārtot zemnieku agrārās lietas, tad to var izdarīt tikai paši zemnieki vai delegāti, kuri izvēlēti no v i s i e m pilntiesīgiem zemniekiem.»

Diemžēl raksta autors, runājot par agrārā jautājuma atrisināšanu, ne vārda neminēja par zemes nacionalizāciju un konfiskāciju, bet prasīja vienīgi iznīcināt visas muižniecības privilēģijas, nodibināt demokrātisku pašvaldību u. tml. Tādu pieeju šai vissvarīgākajai revolūcijas problēmai, protams, nevar atzīt par pareizu.

Sarežģītajos revolūcijas jautājumos savu reizi pa aplamībai izdarīja gan LSDSP vadītāji, gan arī tās preses orgāns. Nemeklēsim tagad, par kādiem jautājumiem nerakstīja avīze (galu galā 16 numuros visu arī nevar pateikt), bet ir jāsaka atklāti, ka pa kādai teorētiskai kļūdai vai kļūdiņai gadījās vienā otrā «Pēterburgas Latvieša» materiālā, diemžēl arī tās vadošo publicistu V. Dermaņa, J. Asara un citu apcerējumos.

Runājot par kultūras un izglītības jautājumu apgaismošanu «Pēterburgas Latvieša» slejās, vēlreiz jāatgādina, ka avīze iznāca dienās, kad revolūcijas sārts bija iededzies visspožāk un vispirms bija jādomā par revolūcijas politiskajām un ekonomiskajām problēmām. Neraugoties uz to, redakcija tomēr laiku pa laikam informēja savus lasītājus par atsevišķiem tautas izglītības jautājumiem, publicēja pa kādam grāmatu apskatam un literāram darbam. Pēdējo vidū bija galvenokārt anonīmu autoru dzejoļi, kā arī narodņika S. Šepņaka-Kravčinska stāsta «Mājiņa uz Volgas krasta» tulkojums. Regulāri laikraksts ievietoja preses apskatus, kuros asi polemizēja ar latviešu, krievu un vācu buržuāziskās preses izdevumiem, pirmām kārtām par politiskajiem jautājumiem.

«Pēterburgas Latvietī» iegūstam interesantas ziņas par tautskolotāju biroja darbību.¹ Pēdējais nolēma visos priekšmetos izstrādāt jaunas programmas, «saskanošas ar demokrātiskās skolas prasībām un piemērotas dzīvei», taču darīt to nopietni, bez steigas. Skolotājiem, semināristiem un vidusskolu audzēkņiem birojs paredzēja organizēt zinātniskas lekcijas par literatūru, vēsturi un sociālisma jautājumiem, atzīmējot, ka tagad, «kur skolotājs raušus tiek ierauts revolucionārā cīņā, viņu visvairāk interesē sabiedriskie un politiskie jautājumi». 8—10 priekšlasījumu lielam kursam par sociālismu (lektors V. Dermanis) vajadzēja sākties 5. decembrī. Pārējo lektoru vidū bija arī Rainis un J. Asars. «Pēterburgas Latvieša» redakcija šajā sakarībā piezīmēja:

«Mēs tikai no savas puses varam ieteikt, lai skolotāji lielā skaitā apmeklētu šīs lekcijas. Tās padziļinās viņu sabiedriskos pasaules uzskatus, tās tuvinās viņus sociāldemokrātijai, kurai tie savā kongresā izteica savu piekrišanu un vēlēšanos — pabalstīt sociāldemokrātijas revolucionāro cīņu.»

21. decembrī «Pēterburgas Latvietis» publicēja rakstu «Valdības terors Baltijā», kurā stāstīja par soda ekspedīciju trakošanu Latvijas laukos. Bet lai nedomā ar tādiem līdzekļiem apspiest revolūciju, bija uzsvērts rakstā. Kamēr nebūs likvidēti revolūcijas ekonomiskie un politiskie cēloņi, tā turpināsies. Avīze aicināja darba tautu «soli pa solim gatavoties uz turpmāko, vēl smagāko un izšķirošo cīņu».

F. Roziņš savukārt rakstā «Mēs varam visādi!» (1905. g. 31. dec.) uzsvēra, ka apstākļos, kad reakcija pastiprinās, vairāk vēribas jāveltī nelegālajām cīņas formām.

¹ Biroju ievēlēja no 1905. gada 10. līdz 14. novembrim Rīgā notikušais Latvijas tautskolotāju kongress.

«Šimbrīžam jāceļ atkal godā uz laiciņu pie malas nobidītā konspiratīvās organizācijas mašinērija. Ļoti var būt, ka mums pat mūsu literatūra būs atkal jāizgatavo slepenās drukātavās. (..) Mēs varam visādi!»

«Pēterburgas Latvietis» jau no paša sākuma bija kā dadzis acīs patvaldībai un tās līdzskrējējiem. Neraugoties uz 17. oktobrī pasludināto preses brīvību, jau 6. decembrī redakcija bija spiesta publicēt korespondenci «Pēterburgas Latvieša» vajāšana», kurā tā informēja savus lasītājus, ka pirms pāris dienām policija laikrakstu atņēmusi dažiem avīžu zēniem. 10. decembrī policija kādā veikalā Aleksandra (tag. Brīvības) ielā konfiscējusi 145 avīzes numurus. Nākamajā dienā ticis rauts ārā no rokām avīžu iznēsātājiem un uz vietas saplēsts «Pēterburgas Latvieša» 5. numurs.

«Šāda rīcība ir pilnīgi patvarīga,» uzsvēra laikraksta redakcija.

«Kamēr oficiāli patvarība nebūs mums muti aizbāzusi, mēs laidīsim savu laikrakstu tautā, sludinādami sociāldemokrātijas priecās mācību un revolūciju.»

Tad patvaldība ķērās pie asākiem līdzekļiem. Konfiscēja «Pēterburgas Latvieša» 11. numuru, tad 12., 13., 14., 1906. gada 1., kā arī četrus numurus, kuri nav zināmi. 1906. gada janvārī pēc pirmā numura iznākšanas avīzi aizliedza.

Taču arī tas nenozīmēja «Pēterburgas Latvieša» beigas. Ar citiem nosaukumiem avīze turpināja iznākt gandrīz visu 1906. gadu, joprojām sēdama auglīgo revolūcijas sēklu.

LEGĀLIE SOCIĀLDEMOKRĀTISKIE LAIKRAKSTI 1906. GADĀ

1906. gada pirmajā dienā cariskā patvaldība, pamazām atžirgstot no 1905. gada triecieniem, slēdza «Pēterburgas Latvieti». Taču pagāja tikai viena nedēļa, un tikko aizliegtā izdevuma vietā stājās tā tiešais sekotājs — avīze «Darbs», kuras 11 numuri redaktora un izdevēja M. Krisona vadībā nāca klajā Rīgā no 7. līdz 21. janvārim. Kad arī to piemeklēja viņa priekšteča liktenis, no 16. līdz 30. maijam lasītāji saņēma laikraksta «Atbalss» 12 numurus, kurus, piedaloties arī K. Dēķenam, bija rediģējis un izdevis J. Apsītis. «Atbalsij» sekoja «Biedra» 8 numuri, kuri iznāca no 14. līdz 22. oktobrim redaktora un izdevēja H. Ābelītes vadībā, joprojām redakcijā strādājot K. Dēķenam. Šo sarakstu noslēdza R. Rikveiļa rediģētā un izdotā «Diena», kuras 8 numuri, tāpat kā agrāk ar K. Dēķena piedalīšanos, devās tautā no 25. oktobra līdz 2. novembrim. Tikai pēc 39 numuru iznākšanas caurmērā 4—5 tūkstoš eksemplāru lielā metienā patvaldībai beidzot izdevās uz ilgāku laiku noslāpēt partijas legālo balsi Latvijā.

Kādus ideālus pauda un aizstāvēja šie 39 numuri, kurus atšķirībā no citiem izdevumiem būtu labāk analizēt vienkopus? Pret ko cīnījās un uzstājās tie smagajā revolūcijas atplūdu gadā?

«Visa Krievijā, pat visa pasaule,» 1906. g. 20. maijā rakstīja «Atbalss», «nodreb, lasot par briesmu darbiem Baltijā. Dzislās asinis stingst, atceroties kūpošās drupu kaudzes pilsētās, simtiem sakropļotus liķus, ar kuriem bij pilni grāvji, pilni ceļi, meži, lauki, apkārti telegrāfu, telefonu stabi. Un vēl tagadiņ, ik dienas ripo cilvēku galvas zem bendes cirtieniem; vēl tagadiņ cilvēku asinis plūst cietumos, plūst policijas iecirkņos.»

Un, apliecinot šo vārdu patiesību, apskatāmie laikraksti gandrīz ik numurā stāstīja par reakcijas trakošanu dažādos Latvijas novados. Desmitiem un desmitiem korespondenču apsūdzēja cara satrapu asinskāri un nežēlību, izrēķinoties ar revolūcijas dalībniekiem. Pēdējo vidū bija arī izcīlāis latviešu mākslinieks Rūdolfis Bērziņš. «Darbs» par to vēstīja 1906. g. 10. janvārī:

«Viens no ievērojamākiem Jaunā latviešu teātra aktieriem Rūdolfis Bērziņš, kurš pēdējā laikā piedalījās Apollo teātra izrādēs un pazīstams arī kā runātājs pēdējos mītiņos, sestdienas vakaru apcietināts.»

«Vai reakcijas kontruzbrukums nozīmēja, ka revolūcija jau ir beigusies, ka patvaldība savu mērķi ir sasniegusi?» —
tā 1906. gada 22. oktobrī jautāja laikraksts «Biedris». Un pats atbildēja — apstākļi, kuri ierosināja revolūciju, turpina darboties. Tie «spēj izgaisināt šaubas un iedvest masās no jauna agrāko cīņas sparus». Lai to veicinātu, gan «Biedris», gan tā domu biedri atkal un atkal atgriezās kā pie revolūcijas teorētiskajām, tā praktiskajām problēmām.

«Diena» rakstā «Bads un revolūcija» (1906. g. 1. nov.) skaidroja saviem lasītājiem, ka revolūcija ir

«. . . valsts politiskās varas pārvietošanās no vienas šķiras otrā, (. . .) tagadējā revolūcija ir spilgta politiska cīņa, kurā atspoguļojas dažādo šķiru pretiltības un attiecības pret valsts varu»,

ka šķiru cīņa prasa daudz upuru un tai vajag organizācijas. Avīze uzsvēra, ka sociālistisko ideālu vārdā proletariāts prasa tagadnes uzlabošanu, šim nolūkam proletariātam ir arī cīņas līdzekļi — ģenerālstreiks un Valsts domes vēlēšanu boikots, kuru tas jau «vairāk reizes vicinājis cīņā pret saviem izsūcējiem un apspiedējiem».

Krievijas pirmās revolūcijas virzītājspēks un hegmons bija proletariāts, kas gāja ekonomiskās un politiskās cīņas avangardā. Šī problēma plašā skatījumā tika iztirzāta «Biedrī» ievietotajā A.¹ rakstā «Strādnieku šķiras spēks» (1906. g. 11. okt.). Tajā bija pasvītots, ka tieši proletariāts ir tā šķira, kas «visdrošāk un vistiešāk stājas pretī reakcijai». Viņa spēks ir atkarīgs no apziņas, organizācijas un disciplīnas, kas ir «apzinīgi vairojams un izkopjams». To darīt ir proletariāta partijas uzdevums.

Strādnieku pirmā praktiskā skola, uzsvēra F. Roziņš, ir arodnieciskā kustība. Tā

«. . . pierādina strādniekus pie organizācijas un disciplīnas (. . .), ved strādniekus pie kapitālisma attīstības likumu labākas saprašanas».

Strādnieku uzmanība no viņa tiešā apspiedēja novirzās uz visu kapitālistu šķiru un tās galveno organizāciju — valsti.

Sociāldemokrātiskā partija, turpināja raksta autors, vada proletariāta politisko cīņu, kura ir

«. . . visplašākais un vispārējākais (vislabākais — R. T.) šķiru cīņas veids, jo viņa negriežas pret vienu vai otru apspiedēju viena vai otra aroda vārdā un labā, bet griežas pret visiem izsūcējiem visas izsūkto šķiras vārdā un labā».

Šīs cīņas rezultātā ir jānonāk pie proletariāta varas.

Runājot par buržuāzijas vietu revolūcijā, F. Roziņš atzīmēja, ka tā nezina, no kā vairāk baidīties — no reakcijas vai revolūcijas. Tāpēc tā

¹ A. — viens no F. Roziņa pseidonīmiem.

«...būs ar mieru izlīgt ar reakciju, atstāt tai visu varu, ja vien viņa (reakcija — R. T.) apsolās lietot šo varu (...) buržuāzijas labā».

Tādējādi izcilā latviešu publicista rakstā bija pārliecinoši parādīta proletariāta loma un vieta revolūcijā, akcentēta politiskās cīņas primārā nozīme un sociāldemokrātiskās partijas loma šīs cīņas vadīšanā.

Analogas problēmas bija izvirzītas rakstā «Proletariāts, buržuāzija un Valsts dome», ko 1906. g. 30. maijā publicēja avīze «Atbalss». Tajā gluži pamatoti bija kritizēts Pļehanovs, kas proletariātā saskatīja vienīgi pabalstītāja lomu revolūcijā. Tā tas bija agrākajās revolūcijās, paskaidroja «Atbalss», kad buržuāzija vadīja revolūciju. Tagad buržuāzijas «liberālisma ziedu laiks ir galīgi pārdzīvots». Buržuāzijai ir bailes no proletariāta, tā drīzāk gatava slēgt kompromisus nekā izvest revolūciju līdz galam. Raksta autors atzīmēja, ka Pļehanova uzskati par katras buržuāzijas opozicionālās kustības atbalstīšanu ir maldīgi. Jāatbalsta tādi buržuāzijas soļi, kas «nāk par labu proletariātam un, attiecoties uz Krieviju, valsts kārtības demokrātiskai pārmaiņai». Proletariāts nevar apmierināties tikai ar buržuāzijas prasību atbalstīšanu, tam jāuzstāda savas demokrātiskās prasības un jāpiespiež buržuāzijai tās atzīt, jāvirza buržuāzija uz «kreiso pusi», jārevolucionizē tā. Tādējādi arī «Atbalss» pilnīgi aizstāvēja uzdevumu izolēt liberālo buržuāziju no revolūcijas vadības, nodrošinot proletariāta hegemonu lomu revolūcijā.

Apcerējumā «Strādnieku arodnieciskās biedrības un politika» laikraksts «Darbs» (1906. g. 12. janv.) asi vērsās pret oportunistu mēģinājumiem reducēt arodbiedrību darbību vienīgi uz ekonomisko cīņu. Rakstā pilnīgi pareizi bija pasvītots, ka «visām arodnieciskām biedrībām ir vistuvākais sakars ar politiku», ka arodbiedrības nav svabadas no politikas. Jautājums tikai, kādai jābūt to politikai. Saprotams, ka sociāldemokrātiskajai arodbiedrību politikai jāpamatojas uz šķiru cīņas principiem.

Latviešu marksistiskie legālie laikraksti 1906. gadā sistemātiski informēja savus lasītājus par proletariāta stāvokli un uzstāšanos pret kapitāla kundzību. Tajos ievietotās korespondences liecina, ka arī revolūcijas atplūdu gadā nebūt nenorima streiku kustība Latvijas pilsētās. Ilustrācijas labad tikai daži piemēri par Liepāju. «Atbalss» 1906. g. 27. maijā ziņoja, ka pēdējos streikos gāzes, korķu un sērķociņu fabrikā bijusi vērojama «iepriecinoša vienprātība. (...) Jebšu darba pārtraukums strādniekus apdraudē ar badu, tomēr visi uzstājas kā viens aizstāvēt biedrus. Uz pārestībām tiek atbildēts ar visas fabrikas vai attiecīgās nodaļas streiku.» Avīze ar prieku konstatēja, ka lozungs «visi par vienu, ikkatrs par visiem» ir pārgājis «strādnieku miesās un asinīs». 1906. gada rudenī, pēc «Biedra» ziņām, Liepājas eļļas fabrikas strādnieki streikoja 8 nedēļas, kamēr fabrikants bija spiests piekāpties. Sērķociņu fabrikas «Vulkāns» proletārieši ar streika palīdzību panāca gandrīz visu savu prasību apmierināšanu. «Un tā daudzos gadījumos,» konstatēja laikraksts, «jo strādnieku solidaritāte ir priekšzīmīga.» Lai gan pilsētā bija vērojams bezdarbs, saimnieciskā cīņa ar panākumiem turpinājās. «To dara strādnieku vienprātība,» uzsvēra «Biedris».

Kā zināms, viena no centrālajām 1905.—1907. gada revolūcijas problēmām bija agrārais jautājums. Tālab saprotams, ka tas ieņēma nozīmīgu vietu arī partijas legālo izdevumu slejās. «Atbalss» bija viens no pirmajiem LSD laikrakstiem, kas atbalstīja lozungu par visas zemes konfiskāciju, pie tam konfiskāciju bez atmaksas (1906. g. 25. un 26. maijā). Ja runa ir par zemes atņemšanu muižniecībai, rakstā «Agrārjautājums Valsts

domē jeb kas māk, tam nāk» atzīmēja avīze, tad kā lauku, tā pilsētu proletariātam

«uz stingrāko jāuzstāj, ka tas lai nenotiktu par atmaksu uz visas valsts rēķina. Konfiscēšana var būt tikai bez atmaksas, jo citādi tā nav itin nekas kā tā pati pirkšana.»

Pēc zemes konfiskācijas, rakstā «Konfiskācija vai ekspropriācija?» skaidroja laikraksts, šķiru diferenciacijas process laukos attīstītos daudz straujāk un līdz ar to straujāk attīstītos arī revolūcija.

Lai novirzītu lauku proletariātu no revolucionārās cīņas ceļa un nodrošinātu lielsaimniekus ar lētu darbaspēku, cara patvaldība 1906. gadā sāka atsevišķas kroņa muižas, pirmām kārtām Kurzemē, sadalīt sīkos gabalos un pārdot bezzemniekiem. LSD legālie laikraksti kritizēja šo pasākumu, kas sēja nepamatotas ilūzijas lauku proletariātā. Raksta «Muižu dališana» («Darbs», 1906. g. 10. janv.) autors uzsvēra, ka zemes dališanu sociāldemokrāti nevar ieteikt

«no saimnieciska, bet vēl mazāk no politiska stāvokļa. Sīkgruntnieki, amatnieki un visi tie, kam savs mazs īpašums», parasti top par ļoti konservatīviem un reakcionāriem ļaudīm.» Un turpināja: «Tādēļ taisni tagad visi atpakaļrāpuļi arī pie mums, vienalga, vai tiem pie krūtīm spidošas pogas jeb zvērīnāta advokāta «liberālās profesijas» nozīmes, vai tie zvēr uz Veinberģi vai Grosvaldu, «Tēviņu» vai «Latviju», vai tie saucas par konstitucionāliem vai konservatīviem demokrātiem, — reakcijas vārdā paceļ savas šampanieša glāzes uz «sīkgruntniecības dibināšanu.»

Mēs esam tajās domās, bija pasvītots rakstā, ka arī zemkopībā nākotne pieder lielgruntniecībai (resp., lielražošanai — R. T.) un ka kalpu intereses vislabāk aizstāvamās ar strādnieku šķiras aizsardzības likumu palīdzību (paaugstinot algas, saīsinot darba laiku, nodrošinot vecuma un bezdarba gadījumā utt.).

Runājot par kalpu stāvokli, «Darbā» 1906. g. 20. janvāra numurā bija atzīmēts, ka viņu maksimālai ekspluatācijai tiek izdomātas dažādas sistēmas, viena par otru viltīgāka. «Nav tik daudz vaska spiežamo mašīnu», konstatēja laikraksts, «cik dažādu sistēmu laukstrādnieku izsūkšanai.» Lai neļautu kalpiem aizplūst uz pilsētām, izmantotāji grib viņus vairāk vai mazāk piesaistīt zemei. To viņi cer panākt, pārdodami bezzemniekiem dzimts īpašumā vai atdodami mūža rentē mazus zemes gabaliņus.

1906. gadā visas Krievijas sabiedrības uzmanības centrā bija I un II Valsts domes vēlēšanas un domes darbība. Saprotams, ka šiem jautājumiem bija ierādīta pienācīga vieta arī LSD legālajos izdevumos. Plašā rakstā «Valsts domes vēlēšanu atskaņas» («Atbalss», 1906. g. 16. maijā) bija sīki analizēta partijas boikota taktika I Valsts domes vēlēšanās. Strādnieki atturējās piedalīties vēlēšanās, atzīmēja publikācijas autors, ne tādēļ, ka viņi neatzītu politisko cīņu, bet gan tādēļ, ka

«... tās nebija tautas vietnieku vēlēšanas, tādēļ, ka Valsts dome nav parlaments (...), tādēļ, ka viņi gaidīja jaunas kārtības nodibināšanu tikai no valsts satversmes saeimas (Satversmes sapulces — R. T.), kura sastāvētu no brīvi izvēlētiem tautas vietniekiem, kas izredzēti no visas tautas uz vispārējās, vienlīdzīgas, tiešas un aizklātas balsošanas pamata.»

Tātad boikotēja ne vēlēšanas vispār, bet tikai tādas vēlēšanas, kādas notika Krievijā, boikotēja ne parlamentu vispār, bet tikai Krievijas Valsts domi.

Pat ja partija būtu piedalījusies vēlēšanās, bija paskaidrots rakstā, nekādu spīdošu frakciju Domē tā nebūtu varējusi izveidot, jo tajā laikā par atbildi uz sociāldemokrātu aģitācijas runām varēja birt lodes un pat lielākajiem boikota pretiniekiem bija jādzīvo ārzemēs vai jāslapstās.

Jau minētajā rakstā, kā arī apcerējumā «Draugs draugam teic» (1906. g. 29. maijā) «Atbalss» uzstājās pret meņševikiem, kas atbalstīja kadetisko I Valsts domi. Laikraksts gluži pamatoti atzīmēja: KSDSP IV kongresa meņševistiskajam vairākumam iegribējās «parlamentu spēlēt», ka tas lika pārāk lielas cerības uz Domē iekļuvušajiem gadījuma rakstura sociāldemokrātiskajiem deputātiem. Laikraksts uzsvēra:

«Nekā šī necīgā (ir pēc skaita, ir pēc sastāva) frakcija Domē nevarēs padarīt, ko nevarētu daudz labāk spēlēt strādnieku šķiras cieša politiska organizācija (...) ārpus Domes.»

I Valsts domes neauglīgā darbība un tās atļaišana 1906. gada jūlijā pilnīgi apliecināja šo vārdu patiesību.

Kā zināms, II Valsts domes vēlēšanās, kas notika pilnīgos revolūcijas atplūdu apstākļos 1906. gada beigās un 1907. gada sākumā, boļševiki nolēma piedalīties. Latviešu sociāldemokrātu legālie izdevumi pilnīgi atbalstīja taktikas maiņu un plaši izskaidroja to saviem lasītājiem.

«Diena» 1906. gada 31. oktobrī publicēja LSD CK rezolūcijas par Domes vēlēšanām svarīgākos punktus — par piedalīšanos vēlēšanās un par bloka noslēgšanu ar buržuāziskajām partijām. Uzsākot vēlēšanu kampaņu, «Biedris» 1906. g. 14. oktobrī ievietoja rakstu «Pirmais solis». Tajā bija paskaidrots:

«Mēs joprojām zinām un sakām, ka mūsu Valsts dome nav parlaments (...), ka krievu kadetu ilūzijas pārvērst Domi par parlamentu neizdosies.»

Taču izjaukt tās sasaukšanu ar boikota palīdzību pašreizējos apstākļos nav iespējams, un tāpēc jāpiedalās vēlēšanās, lielas cerības uz to iznākumu gan neliekot.

Sīkāk partijas jaunā vēlēšanu taktika bija izskaidrota rakstā «Pie domes sliekšņa» («Biedris», 1906. g. 14. okt.). Komentējot LSD CK uzsaukumu ar aicinājumu gatavoties vēlēšanām, avīze uzsvēra, ka situācija ir radikāli izmainījusies un ar boikota palīdzību Domes sasaukšanu nav iespējams izjaukt. Tāpēc šoreiz vēlēšanās ir jāpiedalās. Strādnieku šķira, protams, negaida no Valsts domes nekādus brīnumus, piemēram, Krievijas «pārrunāšanu» par parlamentāru valsti. Taču Domes tribīni var izmantot kā aģitācijas un arī organizācijas līdzekli. Nepiedalīšanās vēlēšanās nekā pozitīva nedotu. Tā novestu tikai pie indiferentisma un anarhistiskām tendencēm.

«Ja reiz ir nolemts piedalīties vēlēšanu ciņā,» pasvītēja «Biedris», «tas jāizdara ar drosmi un sparū (...). Ikkura apzinīga biedra pienākums ir darīt visu, kas vien viņa spējā, lai iegūtu uzvaru. Pie Domes sliekšņa nedrīkst neuzticīgi apstāties un apkārt skatīties. Mēs zinām, kas ir Dome īstenībā, un tomēr mēs tanī ejam — bez ilūzijām, bet drošu prātu.»

LSD legālie izdevumi pievērsa lielu uzmanību ne tikai Valsts domes vēlēšanu politiskajam aspektam, bet rakstu, konsultāciju un jautājumu un atbilžu formā iepazīstināja lasītājus arī ar šā jautājuma praktisko pusi — izskaidroja, kam ir vēlēšanu tiesības pilsētās un laukos, kā tās pieteikt u. tml. Kā zināms, II Valsts domes vēlēšanās Rīgas proletariāts guva lielu

uzvaru, ievēlējams Domē sociāldemokrātu J. Ozolu. Neapšaubāmi, ka tas bija arī partijas preses nopelns.

Pretinieka uzskatu un pretinieka partiju kritika bija viens no centrālajiem jautājumiem šo izdevumu slejās. Šajā aspektā vispirms uzmanību saista «Dienā» publicētais raksts «Tautības stabuļu skaņas», kas aplūkoja nacionālo kustību Latvijā 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā. Rakstā gluži pareizi bija uzsvērts, ka nacionālā atbrīvošanās kustība bija «vispirms saimnieciskās un politiskās atsvabināšanas cīņa», ka jaunlatvieši nebija ne nacionālisti, ne šovinisti un to pirmie ideologi paliks «ierakstīti goda vietā uz vēstures lapām». Tautības ideja toreiz bija «cēla atsvabināšanas ideja». Taču jau 70. gados nacionālā kustība pārvērtās divu tautību — latviešu un vācu — buržuāzijas «sacensšanās ap peļņu un tās avotiem». Latviešu buržuāzija blakus latviešu valodai un pāri tai izvirzīja prasību pēc latviešu bankām, Rīgas saimniecības latviskas vadības utt.

«Un saimnieciskā tirgus stāvoklis (..) ir no šī laika vislabākais termometrs tautiskās cīņas karstuma mērīšanai.»

Izveidojoties latviešu proletariātam, bija atzīmēts rakstā, «latviešu tautība sašķirojās». Šo parādību pirmo reizi teorētiski aplūkoja «Dienas Lapa». Jaunā strāva ar savas kritikas ieroci «norāva to tautisko apsegu, kas mākslīgi mēģināja slēpt šos šķiras starpību bezdibeņus un kavēt sadalīšanos partijās». Viņa to darīja, uzsvēra raksta autors, «ar starptautisku devīzi, uzstādamās reizē pret tautisko šovinismu un tautisko «saskaņas reiboni»».

Arī tagad, revolūcijas laikā, turpināja laikraksts, atskan tautības stabules, kas sauc zem tautības karoga visus latviešus. Bet tā vairs nav agrāk cīņā saucēja balss pret vācietību. Latviešu buržuāzija ne vien nolaidusi ieročus pret vācietību, bet gaida tieši no tās pabalstu cīņā pret sociāldemokrātiju.

Izklāstot latviešu marksistu viedokli attiecībā uz Baltijas vāciešiem, «Atbalss» 1906. g. 20. maija numurā publicētajā rakstā «Vācietības slazds» bija paskaidrots, ka latviešu sociāldemokrāti nekad nav sludinājuši tautību naidu, nekad «mēs neesam saukuši karā pret vācietību kā pret tautību. Ja ir bijis un ir ienaidis, tad vienīgi tur un tad, kad vācietība sakrita kopā ar privilēģijām, verdzināšanām, izsūkšanu.» Asi kritizējot baltvācu apgalvojumus par viņu «kultūrtrēgeru» lomu, avīze vienlaikus uzsvēra: «Mēs vienādi griežamies pie vācu kā pie pārējo tautību proletariāta, lai modinātu viņā apzinību, lai atdarītu viņiem acis.»

Oponējot baltvācu preses insinuācijām par latviešu sociāldemokrātu plāniem nodibināt īpašu «latviešu republiku», avīze «Darbs» rakstā «Latvijas pašvaldība» (1906. g. 11. nov.) paskaidroja, ka «mēs prasām ne atdalīšanos no Krievijas, kā to mēģina iztēlot, bet pašnoteikšanos, pašvaldību», ka dažādu tautu plašāka patstāvība būs nevis separātisma cēlāja, bet «vislabākā un visciešākā apvienotāja».

Sakarā ar buržuāzisko partiju dibināšanos Krievijā revolūcijas laikā un to aktivizēšanos, izveidojot Valsts domi, LSD legālā prese daudz uzmanības veltīja šo partiju programmu, preses un darbības kritikai. Reizē tā pievērsa lasītāju vērību politisko partiju problēmai vispār. Šajā sakarā vispirms jārunā par plašu apcerējumu «Krievijas politiskās partijas. A. Kadeti». («Biedris», 1906. g. 20. okt.) Tajā pirmām kārtām bija izskaidrota politisko partiju būtība, norādot, ka partija ir

«tāda pilsoņu organizācija, kuras locekļi sprauž sev kopīgus mērķus un nolemj vienot savus spēkus priekš šo mērķu sasniegšanas un

priekš vienotas rīcības sabiedriskā un valsts dzīvē. Kopīgus mērķus, kurus sprauž viena jeb otra partija, sauc par partijas programmu un tos līdzekļus, kurus partija izlieto šo mērķu sasniegšanai, sauc par partijas taktiku.»

Rakstā bija pastāstīts arī par sociālistisko un kadetu partijas nodibināšanos Krievijā, sīki analizējot pēdējās programmu, darbību I Valsts domē un pēc tās atlaišanas. Var tikai pievienoties avīzes dotajam trāpīgajam kadetu raksturojumam:

«Kadeti, lai gan tie saucas par konstitucionāli demokrātisku partiju (arī «tautas brīvības partija»), nav demokrātiska partija (...). Principiālas starpības starp viņiem un Stolipinu drīz vairs nebūs.»

Ar šo apcerējumu sasaucās F. Roziņa raksts «Pavistu partija» («Biedris», 1906. g. 15. okt.), kas bija uzrakstīts sakarā ar Baltijas vācu konstitucionālistu partijas nodibināšanu. Viņš izmantoja šo notikumu, lai atsegtu ne vien jaunās partijas šķirisko raksturu, bet arī lai izskaidrotu strādniekiem svarīgu teorētisku jautājumu — katra partija ir noteiktas šķiras partija, tā pauž un aizstāv tieši tās šķiras intereses, nekādu ārpusšķiras nacionālo partiju nevar būt. Vācieši, tāpat kā latvieši, krievi, ebreji, poļi, leiši un igauņi, paskaidroja F. Roziņš

«. . . sadalās daudz šķirās, kuru intereses apvienot un aizstāvēt vienai partijai nav iespējams. (...) Partijai, kura grib pastāvēt, vajag cieši pieslieties vienas šķiras interesēm un ieturēt vienu politisku virzienu.»

Kaismīgas publicistikas paraugs bija laikrakstā «Darbs» ievietotais raksts «Mūsu birģelīgie demokrāti» (1906. g. 18. janv.). Tālab pagarāks citāts no tā. «Darbs» rakstīja:

«3. janvārī pa Rīgas ielām dzirdēja saucam: «Pērciet «Latviju», tikai par piecām kapeikām, pērciet drīzi!» Kaut arī cik izpostīta Latvija, 5 kapeikas tā taču vērta, un, kam bija kāds pusbrūķēts pieckapeikas gabals, tas padīņģējies vilka naudu iz kabatas un — dabūja papīra lapu ar skaņo nosaukumu «Latvija» — «Latviešu konstitucionālās-demokrātiskās partijas laikraksts». To lasīt iesāk, saprotams, ar sludinājumiem, kur dabū zināt, ka 8 Rīgas un 5 Jelgavas un dažādu mazāku miestu advokāti un apmēram tikpat daudz dažādu veikalu un māju īpašnieki nodibinājuši arī latviešu tautai šo jauno partiju, kurā par rubli gadā var mierīgi un bez bailēm iestāties par biedri katrs nevaiznots vīrietis. Es saku bez bailēm, jo iz B. V. («Baltijas Vēstneša» — R. T.) tās pašas dienas numurā mēs dabūjām zināt, ka 3 no jaunās partijas dibinātājiem bijuši aicināti lielkungu pusdienās pie Sologuba kga¹ un ka vēl vairāki no tiem pieder slavenās namnieku organizācijas rīcības komitejas skaitā, kuri īres nemaksātājiem draud ar Sibīriju un kara tiesu.»

Raksta turpinājumā tā autors, rūpīgi izanalizējis latviešu kadetu programmu, norāva viģes lapu, ar kuru savas organizācijas patieso raksturu centās noslēpt jaunās partijas vadītāji. Raksta galvenais secinājums — latviešu kadetu partijas ideāls ir buržuāziskā sabiedrība un tās nostiprināšana, «tas ir viņas gala mērķis». «Parādīt to plašām tautas masām,» bija pasvītrots raksta nobeigumā, «būs mūsu svētākais uzdevums.»

Taču latviešu marksistiskie publicisti prata ne tikai kritizēt. Viņi centās (protams, iespēju robežās) arī izglītēt savus lasītājus. Laikrakstā

¹ Baltijas ģenerālgubernators 1906. gadā.

«Darbs» šim nolūkam kalpoja īpaša rubrika «Zinātne un dzīve». Tajā 1906. gada janvārī vairākos numuros bija publicēts plašs traktāts «Ģimenes dzīves attīstība», kā arī Latvijas vēsture no 12. gs. līdz 19. gadsimta 40. gadiem populārā formā izklāstīta rakstā «Gabaliņš iz mūsu vēstures».

Ja neskaita dažus sīkos feletonus laikrakstā «Diena», literāri oriģināldarbi apskatāmos izdevumos nav publicēti. Taču jāatzīmē, ka «Darbs» ievietoja franču rakstnieka Emila Erkmana (1822—1899) un Aleksandra Satriāna (1826—1890) stāsta «Gaspars Fikss» tulkojumu, bet «Biedris» — angļu rakstnieka Viljama Morisa (1834—1896) stāsta «Nākotnes sapnis» latviskojumu. Zināma literāra vērtība bija arī «Atbalsī» publicētajam pazīstamā krievu revolucionāra Ļeva Deiča (1855—1941) tolaik ļoti populārajam un vairākās valodās tulkotajam aprakstam «16 gadus Sibīrijā».

Vispār jāatzīst, ka 1906. gadā iznākošie LSD legālie laikraksti, pirmām kārtām uzmanības centrā paturot Latvijas problēmas, vienlaikus sniedza saviem lasītājiem samērā bagātu informāciju par notikumiem ārzemēs un Krievijā. Bez kārtējām ziņām tie īpašus rakstus veltīja bezdarba problēmai Anglijā, spaidu likumam pret Vācijas sociāldemokrātiju, Babefa piemiņai un citiem jautājumiem. Latviešu sociāldemokrātu legālā prese stāstīja arī par Krievijas politiskajām partijām, apgaismoja streiku kustību pilsētās, krievu zemnieku cīņu par zemi un agrārā jautājuma revolucionāru atrisināšanu. Iepazīstinot latviešu darba cilvēkus ar viņu šķiras brāļu stāvokli un cīņu Rietumeiropā un Krievijā, LSD legālie izdevumi tādējādi veica svētīgu darbu Latvijas pilsētu un lauku proletariāta audzināšanā tautu savstarpējas izpratnes un sadarbības ideju garā.

Gandrīz gadu ilgā pieredze, ko Latvijas sociāldemokrātija bija uzkrājusi, ar lielākiem vai mazākiem pārtraukumiem izdodot legālus dienas laikrakstus, lieti noderēja tai, atsākot šo darbu, bet jau plašākā apjomā, jauno revolucionāro uzplūdu gados.

Laikraksts «Dienas Lapa»

(1905)

1905. g. oktobrī par LSDSP izdevumu kļuva arī legālais laikraksts «Dienas Lapa». Līdz tam tā bija mērena sīkburžuāziska avīze. Arī pirmie J. Jansona-Brauna raksti «Brīvība» un «Mūsu tuvākie uzdevumi», kurus «Dienas Lapa» publicēja pēc 17. oktobra manifesta — 19. un 20. oktobrī, vēl visai nekritiski vērtēja šo dokumentu. Tā, piemēram, pirmā raksta nobeigumā teikts:

«Neaizmirstamus gaviļu brīžus pārdzīvo tagad visa tauta. Svētas šalkas iet caur visu sirdīm, un visa Krievija nodīmd no varenās brīvības apziņas. Tad lai atskan vēl un vēlreiz no miljonu krūtīm: Lai dzīvo brīvā tauta brīvā Krievijā!»

Notikumu attīstība pēc 17. oktobra lika avīzes tonim, J. Jansona-Brauna rakstus ieskaitot, pakāpeniski mainīties — ar katru numuru tas vērtās arvien noteiktāks, arvien revolucionārāks. 27. oktobrī par «Dienas Lapas» redaktoru kļuva J. Jansons-Brauns. Viņa paziņojumā, kas bija ievietots šajā pašā numurā, lasām:

«Zem šīs dienas numura kā redaktora parakstu lasītājs atradis manu vārdu (...). Kas pazīs manu pagātņi un kam nebūs sveša mana tagadējā darbība, tas vairs nejautās, kāda programma būs «Dienas Lapai».»

J. Jansons-Brauns paskaidroja, ka šī avīze nav LSDSP oficiāls orgāns. Tāda joprojām ir «Cīņa». Bet «mēs solām klaji, ka «Dienas Lapa» droši un stingri aizstāvēs it visur strādnieku partijas intereses.» So redaktora solījumu «Dienas Lapa» ar atsevišķiem izņēmumiem arī godam pildīja. Avīzes galvenais publicists bija tās redaktors. Lai gan ne visi J. Jansona-Brauna raksti bija marksistiski izturēti, kopumā viņa organizatoriskā un publicistiskā darbība «Dienas Lapā» un avīze kā tāda 1905. g. rudenī vērtējama visnotaļ pozitīvi.

J. Jansons-Brauns ātri pārvarēja ilūzijas, kas bija saistītas ar 17. oktobra manifestu, un jau avīzes 22. oktobra numurā rakstīja:

«Vēl cīņa nav pabeigta, vēl tautas pilsoniskās tiesības nav iekarotas un nodrošinātas. Mums rokā ir šo reformu solījumi, bet tie ir tik mēmi burti uz papīra strēmeles un nevis dzīvē izvestas neatņemamas tiesības.»

Rakstā «Ko tālāk darīt?» viņš norādīja, ka visi apzinīgie proletārieši jāpulcē cieši zem sociāldemokrātiskās partijas karoga, turklāt partija jāveido uz plašākiem pamatiem. Ar steigu vajag dibināt strādnieku arodbiedrības. Jāpārkārtu skolu darbs un jāķeras pie agrārā jautājuma risināšanas. «Krievijas apzinīgais proletariāts,» uzsvēra publicists, «nemetīs agrāk mieru, līdz tas būs izcīnījis visas savas prasības.» Lielu vietu J. Jansona-Brauna publicistikā 1905. g. rudenī ieņēma cīņa pret baltvācu muižniekiem un kapitālistiem, pret latviešu buržuāziju un pretinieku preses izdevumiem.

Tā kā «Cīņa» 1905. g. rudenī uz laiku pārstāja iznākt, šā posma ģenerālstreiku norisi Latvijā apgaismoja galvenokārt citi revolucionārie laikraksti. «Dienas Lapā», sākot ar 19. oktobri, vairākos numuros turpinājās plaša rubrika «Ģenerālstreiks Rīgā». Vienlaikus laikraksts sīki informēja lasītājus par lielajiem tautas mītiņiem un sapulcēm, kas šajā posmā notika visā Latvijā, demonstrācijām, sadursmēm ar policiju un kazakiem. Apskatā «Brīvības cīņā dienas Pēterburgā un Maskavā» (1905. g. 26. un 27. okt.) avīze stāstīja par ģenerālstreika norisi minētajās pilsētās. Kā oktobra beigās informēja «Dienas Lapas» redakcija, laikrakstam joprojām pienāk korespondences par tautas mītiņiem, bet vietas trūkuma dēļ tās visas nevar avīzē nodrukāt. Iesūtītie materiāli liecinot, ka ģenerālstreiks noritējis sekmīgi — fabrikas un rūpnīcas nestrādājušas, veikali bijuši slēgti, bet darba cilvēki aktīvi piedalījušies mītiņos un sapulcēs, kur runas tikušas uzņemtas ar lielu sajūsmu. Kārtība visur bijusi priekšzīmīga.

Tikpat organizēti, kā liecina Latvijas sociāldemokrātiskie izdevumi, noritēja 1905. g. novembra ģenerālstreiks. Operatīvo informāciju par tā gaitu pirmām kārtām sniedza «Dienas Lapa». Savā 1905. g. 2. decembra numurā tā uzsvēra, ka novembra streiks bija draudoša demonstrācija pret proletariāta ienaidniekiem, ka strādnieki tajā parādīja dzelzs disciplīnu un stingru organizāciju.

«Dienas Lapa» sniedza plašu informāciju par arodbiedrību dibināšanu Rīgā 1905. g. rudenī. «Ar visdziļāko prieku mēs varam pavēstīt,» 31. oktobrī rakstīja avīze, «par pirmās — metālrūpnīcas strādnieku arodbiedrības nodibināšanu Rīgā.» Jaunās organizācijas pilnsapulce nolēma ar avīzes «Novaja žizņ» starpniecību nosūtīt Pēterburgas strādniekiem 500 rubļus pabalsta un tikpat lielu summu ziedot LSDSP nelegālajai tipogrāfijai (Dienas Lapa, 1905. g. 21. nov.). Tekstilrūpniecības strādnieku arodbiedrība nodeva partijas spiestuves vajadzībām 300 rubļus (Dienas Lapa, 1905. g. 17. dec.).

1905. g. rudenī revolucionāro kustību Latvijas laukos atspoguļoja galvenokārt «Pēterburgas Latvietis» un «Dienas Lapa». Abi izdevumi stāstīja par rīcības komiteju ievēlēšanu un darbību, informēja par Vidzemes un Kurzemes pagastu delegātu kongresu un rakstīja par bruņotās sacelšanās norisi dažādos Latvijas novados.

Abi laikraksti publicēja pagastu delegātu centrālbiroja uzsaukumu pagastu rīcības komitejām. Uzsaukumā bija izteikta šo revolucionārās varas orgānu darbības programma. Kā atzīmēja J. Asars rakstā «Pašvaldības iestāžu darbība uz laukiem», kuru 10. decembrī ievietoja «Pēterburgas Latvietis» un «Dienas Lapa», «var izsacīties tikai ar atzinību par rīcības komitejām, viņu nopietnību, disciplīnu, pašizliedzību un saprātību.»

Avīzes 24. novembra numuru konfiscēja J. Jansona-Brauna raksta «Kara stāvoklis Vidzemē» dēļ. Redaktoru izsauca Rīgas apgabala tiesas svarīgu lietu izmeklētājs. Pēc garākas nopratināšanas J. Jansonu-Braunu pret 500 rubļu lielu drošības naudu atbrīvoja. Taču represijas turpinājās, un 1905. g. 21. decembrī ar Baltijas ģenerālgubernatora pavēli «Dienas Lapu» slēdza.

LEGĀLIE MARKSISTISKIE ŽURNĀLI

«Nākotne»

(1906)

LSD vadība bija nodomājusi 1906. g. sākumā laist klajā arī legālu marksistisku žurnālu. Taču sakarā ar reakcijas uzbrukumumu šo ieceri izdevās realizēt tikai pavasarī: Rīgā sāka iznākt divas reizes mēnesī zinātnisks un literārs žurnāls «Nākotne», kura faktiskais redaktors bija F. Vesmanis. Redakcijas platformas rakstā bija norādīts, ka

«..uz Kārli Marksu dibināsies tie pētījumi un apcerējumi, kurus sniegs «Nākotne», (. .) uz Kārli Marksu jādibinās un jāatsaucas katram, kas, runādams par vēsturiskiem notikumiem vai rakstīdams par filozofiskiem un tautsaimnieciskiem jautājumiem, grib stāvēt uz tā augstā pakāpiena, kādu sasniegusi mūsdienu zinātne».

Šo programmu žurnāls realizēja. Tas ievietoja P. Stučkas programmatiskos darbus: pirmajos divos numuros «Piezīmes par agrārjautājumu», 3. numurā «Politiskā brīvība» (I daļa) un 4. numurā «Provinču autonomija sociāldemokrātu partiju programmā», «Piezīmēs» P. Stučka teorētiski pamatoja revolucionāru sociālu pārveidojumu nepieciešamību Latvijas laukos un visumā pareizi norādīja to galvenos virzienus. Ar šo publikāciju latviešu sociāldemokrāti saņēma nopietnu zinātniskas argumentācijas ieroci cīņai pret vācu baroniem, «Politiskā brīvība» bija arī teorētiska rakstura darbs par strādnieku šķiras partijas politisko stratēģiju un taktiku buržuāziski demokrātiskajā revolūcijā. P. Stučka tajā pamatoja un propagandēja konsekventu revolucionāru uzskatu par masu politisko streiku, bruņotu sacelšanos, carisma gāšanu un «tautas patvaldības» nodibināšanu demokrātiskas republikas formā, par agrārā jautājuma un nacionālā jautājuma risināšanu darba cilvēku interesēs. Ar «Politisko brīvību» P. Stučka izvirzījās par latviešu sociāldemokrātu ievērojamāko teorētiķi. Žurnāls ievietoja arī K. Kaucka, F. Mēringa un P. Lafarga rakstus. «Nākotnē» publicējās Rainis. Taču pēc ceturtā numura iznākšanas 1906. g. jūnijā žurnālu aizliedza.

«Karogs»

(1906)

«Nākotnes» tradīcijas turpināja analogs žurnāls «Karogs», kas redaktora un izdevēja E. Krusas vadībā sāka iznākt Rīgā divas reizes mēnesī 1906. g. augustā. Tā četru numuru galvenais nopelns ir latviešu lasītāju iepazīstināšana ar diviem ļoti nozīmīgiem marksisma pamatlicēju darbiem. Žurnāls iespieda jaunā tulkojumā F. Engelsa apcerējumu «Sociālisma attīstība no utopijas par zinātni», kuru jau 1905. g. beigās bija publicējusi «Dienas Lapa», un K. Marksa rakstu «Buržuāzija un kontrrevolūcija» (ar nosaukumu «Prūsijas revolūcijas bilance»). Pēdējā darba īpašā aktualitāte revolūcijas laikā bija akcentēta redakcijas piezīmē.

«Nodrukājam šo ievērojamo K. Marksa spriedumu par buržuāzijas izturēšanos 1848. g. revolūcijā. (...) Šis spriedums, dots dienas presē par patlaban pagājušiem notikumiem, nav zaudējis nedz spilgtuma, nedz skaidrības ziņā līdz šai dienai. Šie spriedumi ir objektīvi tik pareizi, ka vietām neviļus gribas izsaukties: tas taču nule pat rakstīts par mūsu kadetiem.» (1906. g. Nr. 4, 15. okt., 249. lpp.)

Būtiska nozīme bija «Karoga» pirmajā numurā ievietotajam J. Asara rakstam «Māksla un revolūcija». Tajā bija norādīts, ka mākslas, tāpat kā citu sabiedrisku parādību pamatu nosaka ražošanas kārtība. «Mūsu — kapitālisma laikmetā māksla it dabīgi nes kapitālisma zieģeli.» Modernā māksla, uzsvēra publicists, «gluži velti dižojas ar savu «brīvību»! Brīva māksla nemaz nevar pastāvēt tagadējā buržuāziskā sabiedrībā, kur māksla ir tirgus prece un vairums mākslinieki proletārieši. Ļeņinam bija pilnīga tiesība apgalvot («Novaja žizņ», 12), un: «Buržuāziskā rakstnieka, mākslinieka, aktrises brīvība ir tikai aizmaskota atkarība no naudas maisa. (...) No patiesas mākslas brīvības un patstāvības nevar šimbrīžam būt ne runas.»

Žurnāls publicēja J. Jansona-Brauna, L. Andrejeva u. c. rakstnieku darbus. Taču 1906. g. oktobrī to piemeklēja «Nākotnes» liktenis.

«Rūķi»

(1906)

Bibliogrāfiskā rādītāja «Latviešu periodika» sastādītāji revolucionāriem izdevumiem nepieskaita žurnālu «Rūķi», kura trīs numuri 4—6,5 tūkst. eks. lielā metienā redaktora un izdevēja E. Dzeņa vadībā iznāca 1906. g. septembrī—novembrī Pēterburgā. Izdevuma satura analīze un netieši arī tas fakts, ka visi žurnāla numuri tika confiscēti un «Rūķi» aizliegti, ļauj apgalvot pretējo. Tiesa, žurnālā neatrodam LSD vadošo publicistu darbus (to gan nevar sacīt bez piebildes, ka lielai daļai materiālu nav paraksta), taču uzmanību saista tajā ievietotais pārskats par LSDSP III kongresu un LSD I kongresu, I Valsts domes vērtējums un boļševiku taktikas maiņas attiecībā pret II Valsts domes vēlēšanām, marksistiska analīze rakstā «Mūsu taktika un Valsts dome», internacionālisma ideju propagandai veltītie materiāli «Vācu sociāldemokrātijas parteitāgs Manheimā», «Francijas strādnieku kongress», «Sociālisms Japānā» u. tml., kā arī M. Gorkija un A. Lunačarska darbi. Žurnāls publicēja soda ekspedīciju noslepkavoto revolucionāru biogrāfijas ar ģimētnēm, paredzot pēdē-

jās pēc tam izdot atsevišķā albumā un par brīvu piesūtīt «Rūķu» abonentiem.

Nebūtu pareizi noliegt faktu, ka gan «Rūķos», gan iepriekš minētajos žurnālos tika ievietots arī pa kādam marksistiski nekonekventam, pat jucekliģam rakstam, jo šo izdevumu redakcijās darbojās arī atsevišķi latviešu meņševiki. Jāņem vērā, ka tie bija legāli preses orgāni, kas nevarēja par visiem jautājumiem brīvi izteikties. Ar visu to gan «Nākotnei» un «Karogam», gan «Rūķiem» ir noteikta vieta Latvijas marksistisko izdevumu pulkā.

Laikraksts «Arājs»

(1906)

1906. g. gaitu sāka arī jauns LSDSP nelegāls izdevums — laukstrādnieku avīze «Arājs». Vidzemes un Kurzemes guberņā aptuveni trīs ceturtdaļas lauku iedzīvotāju bija bezzemnieki, strauji pieauga šķiru pretrunas, un jau XX gs. pirmajos gados sāka veidoties spēcīgas lauku sociāldemokrātiskās organizācijas — vienas no pirmajām un spēcīgākajām Krievijā. Lūk, kāpēc bija nepieciešams un Latvijas sociāldemokrātijai arī iespējams izdot īpašus laikrakstus lauku proletariāta vajadzībām — «Arāju» 1906. gadā, «Laukstrādnieku Cīņu» un «Cīņas Biedri» — 1912.—1913. gadā un «Laukstrādnieku Cīņu» — 1917. gadā. Tās bija pirmās un līdz Oktobra revolūcijai vienīgās laukstrādnieku avīzes Krievijā.

LSDSP pirmā lauku organizāciju propagandistu un organizatoru konference, kas notika 1906. g. jūnijā, nolēma: «Ja iespējams, tad izdodams atsevišķs laikraksts priekš laukiem.» Jau pēc mēneša Rīgā nelegāli iznāca «Arāja» pirmais numurs, tiesa, bez redakcijas programmas raksta. Tikai numurā dominējošais «laucinieckais» saturs un apzīmējums «laukstrādnieku avīze» liecināja, kādai auditorijai domāts «Arājs». Laikraksta turpmākie numuri to apliecināja jau nepārprotami.

«Arāja» uzmanības centrā bija agrārais jautājums. Tā atrisināšanas perspektīvas revolūcijas laikā lauku proletariātu interesēja pirmām kārtām. Laikraksts vispirms ļoti asi vērsās pret vācu baronu kundzību Latvijas laukos, prasot konfiscēt muižnieku zemi.

Tā 1906. g. 15. augusta numurā publicētajā rakstā «Vai par naudu jeb par velti?» bija atzīmēts, ka baroniem «nav vietas mūsu zemē» un ka «nekad un nekādā ziņā mēs nepiekritīsim tam, ka uz valsts (t. i., arī strādnieku un kalpu šķiras) rēķina spriestu atmaksas muižu zemju īpašniekiem.» Raksta autors paskaidroja, ka privilēģiju saņemt bez sava darba ienākumu no zemes zinātniski sauc par renti, un tā nav nekas cits kā daļa no laukstrādnieku neapmaksātā darba. Rakstā vēl un vēlreiz bija uzsvērts, ka «mēs katrā laikā un vietā esam pretim kaut kādai atmaksai lielgruntniecībai par viņas zemi.» Baronu zemi — «tikai ne par naudu, bet vienīgi par velti» — paužot tūkstošu domas, deklarēja «Arājs».

Bet kā apstrādāt konfiscēto muižnieku zemi? Par to, paskaidroja avīze nule minētajā rakstā, būs jālemj Satversmes sapulcei un turpināja:

«Mēs, sociāldemokrāti, neesam nedz priekš mākslīgās lielo zemes īpašumu skaldišanas, nedz arī priekš mākslīgas lielo muižu uzturēšanas bez dališanas.»

Raksta autors tāpat atturējās dot plašāku un precīzāku atbildi uz šo, kā zināms, tajā laikā un arī vēlāk visai sarežģīto jautājumu LSD teorētiskajā un praktiskajā darbībā.

Avīzes uzmanībai toties nepagāja secen latviešu lauku mantīgo aprindu manipulācijas agrārajā jautājumā. 1906. gada jūlijā Rīgā notika Vidzemes lielsaimnieku kongress (oficiāli to dēvēja par zemnieku vai zemkopju kongresu). Un jau 31. jūlijā «Arājs» publicēja rakstu «Sikzemnieku ideāli», kurā sīki komentēja šīs sanāksmes lēmumu (uzskatāmības labad redakcija ievietoja arī kongresa rezolūcijas).

Avīze trāpīgi raksturoja kongresu kā pusbailīgu tērzētavu, pār kuru «lidinājās Veinberga un Niedras gars», atšķirībā no lepnā 1905. gada novembra pagastu delegātu kongresa, kurš sacīja droši valdībai acīs, kas zemniekiem vajadzīgs. Lielsaimnieki pilnīgi apgāja jautājumu par kara stāvokli, patvaldības slepkavošanām un soda ekspedīcijām Latvijā.

«Sava īpašuma labad tie noklusē kara stāvokli, noklusē cietušo lāstus, bāriņu un atraitņu asaras. Tie neprasa pat atlīdzību par no soda ekspedīcijas nodedzinātām mājām un nošautiem cilvēkiem. Tie piedod patvaldībai visu, tie panes no muižniekiem visu, lai tik iegūtu par savu kādu drošu īpašumu.»

«Arājs» kategoriski uzstājās pret kongresa mēģinājumiem runāt arī Vidzemes bezzemnieku vārdā, pret apgalvojumu, ka pēdējie visi gribot zemi. «Bet vai tie (bezzemnieki — R. T.) lielākas algas un isāku darba laiku negrib?» jautāja laikraksts. «Vai galvas naudu tie grib maksāt, lai gan tiem nav īpašuma, vai zaldātos tie grib iet, lai stiprinātu kroņa varu? Uz kā rēķina isten apdrošināmi kalpi pret nelaimi, slimībām un vecumu...?» Šos jautājumus kongress pilnīgi apgāja.

Kongress gan prasīja atcelt visas muižu privilēģijas, atzīmēja «Arājs», bet, kā tās atceļamas, kas tās atceļ, kur ir tā iestāde, kas par to rūpēsies, uz šiem jautājumiem sanāksme atbildi nedeļa. «Ceriet vien!» ironiski piebilda laikraksts. «Tad jums viss taps dots!» Avīze nemitējās atgādināt, ka agrāro jautājumu varēs atrisināt, tikai uzvarot revolūcijai. To nevar izdarīt kara stāvokļa laikā.

Kā pilsētu, tā lauku proletariāta kustību 1905.—1907. gada revolūcijas laikā vadīja Latvijas sociāldemokrātiskās organizācijas. Tālab saprotams, ka «Arāja» slejās bija atspoguļota arī to darbība.

Kā jau bija sacīts, liels notikums Latvijas revolucionārajā kustībā 1906. gadā bija LSDSP apvienošanās ar Krievijas SDSP. «Arājs» šajā sakarībā 1906. g. 5. augustā publicēja īpašu paziņojumu, kas sākās ar vārdiem:

«Biedri laukstrādnieki! Kā jums visiem zināms, tad mūsu pilsētās (Rīgā, Liepājā u. c.) blakus Latviešu Sociāldemokrātiskajai Strādnieku partijai darbojās vēl arī žīdu, leišu, krievu un citu tautu sociāldemokrātiskās organizācijas. Cieši iegaumēdama mūsu avīzēs un visu proklamāciju priekšgalā rakstīto uzsaukumu «Visu zemju proletārieši, savienojaties!», Latviešu Sociāldemokrātiskā Strādnieku partija vienmēr lūkoja nodibināt iespējami ciešas saites starp visām šīm organizācijām.»

Paziņojumā bija atzīmēts, ka pēc pamatīgiem priekšdarbiem, kuri tika veikti LSDSP «Pavasara» konferencē un KSDSP IV kongresā, šie tuvināšanās centieni beidzot sasnieguši savu mērķi — vairāku nacionālo sociāldemokrātisko organizāciju vietā izveidojusies viena partija — Latvijas sociāldemokrātija, kas ir KSDSP autonoma sastāvdaļa.

«Mēs nevaram nepriecāties par jauno panākumu,» uzsvēra avīze. «Mēs visi esam vienādi, pie viena kara pulka piederīgi revolūcijas zaldāti. Jo ciešāk mēs esam apvienoti un jo lielāks mūsu pulks, jo drošāk un draudošāk atskanēs mūsu sauciens: «Uz priekšu!»»

«Arājs» regulāri informēja savus lasītājus par lauku partijas organizāciju darbību. Par spīti represijām, tā pamazām atjaunojās. No Malienas ziņoja, ka organizācija «atkal pilnīgi atdzīvojusies. Izkaisītās proklamācijas tiek kāri uzlasītas». No Kalnmuīžas informēja, ka pārtrauktie sakari atjaunojas. «Sāk kārtīgi izplatīties proklamācijas un «Cīņa».» No Tukuma rakstīja:

«Neskatoties uz soda ekspedīciju briesmīgo rīcību, nesen tika noturēta masu sapulce ar 60 dalībniekiem. Sapulce pārrunāja tagadējo stāvokli un agrārjautājumu. Aģitācija sāk iet dzīvāk uz priekšu. (..) Pieprasījumi pēc lapiņām un literatūras aug.»

Avīze publicēja lauku organizāciju propagandistu un organizatoru pirmās konferences rezolūcijas un plašu pārskatu par otro konferenci. Pēdējais liecināja, ka LSD biedru skaits visur bija pieaudzis, un 1906. gada septembrī Latvijas laukos darbojās ap 2800 organizētu sociāldemokrātu.

«Arājam» bija liela autoritāte un ciešas saites ar lasītājiem. Par to liecina vispirms tirāžas pieaugums, jau sākot ar otro numuru, no 6 līdz 10 tūkstošiem eksemplāru. Avīzi izplatīja galvenokārt laukos. LSD Jelgavas komiteja saņēma «Arāja» pirmā numura 800 eksemplārus, otrā — 100 eksemplārus. 1906. gada rudenī Malienas organizācija izplatīja tūkstoš laikraksta eksemplāru, Tukuma organizācija — 300 un Liepājas organizācija — tuvu pie 200. Liepājas apkārtnes lauku organizācijas delegātu sapulcē vairāki sanāksmes dalībnieki aizrādīja, ka satura ziņā «Arājs» «ir ļoti labs lauciniekiem».

Par laikraksta popularitāti liecina arī apmēram 40 korespondences, kuras tika publicētas avīzes piecos numuros («Arāja» pēdējais — 6. numurs nav atrasts) gandrīz no visiem Latvijas novadiem. Tās stāstīja gan par partijas organizāciju darbību un «mežabrāļu» kustību, gan vēstīja par soda ekspedīciju trakošanu un pienagloja pie kauna staba spieģus un nodevējus. Sekojot latviešu marksistiskās preses tradīcijām, «Arājs» iespēju robežās informēja Latvijas lauku proletāriešus arī par viņu šķiras brāļu cīņu citos Krievijas rajonos.

Ar 2. numuru «Arājs» iznāca reizi divās nedēļās. Tas liek domāt, ka 6. numurs nācis klajā 1906. gada 30. septembrī. Pēc tam LSD CK nolēma pārtraukt avīzes izdošanu un turpmāk lauku proletariātam domātos rakstus iespiest «Cīņā».

Tikai nedaudz vairāk kā divus mēnešus ilga «Arāja» mūžs. Taču tas devis nozīmīgu ieguldījumu Latvijas lauku proletariāta revolucionārās cīņas apgaismošanā un virzīšanā.

Kāpēc «Arājs» iznāca tik īsu laiku? Ne arhīvu dokumenti, ne LSD prese uz šo jautājumu atbildi nedod. Šķiet, ka galvenais cēlonis bija vēlēšanās koncentrēt partijas materiālos līdzekļus, kas revolūcijas atplūdu periodā nebija bagāti, kā arī literāros spēkus partijas centrālā orgāna «Cīņas» regulārai izdošanai. Tas šajos apstākļos bija pats svarīgākais uzdevums.

VIETĒJIE SOCIĀLDEMOKRĀTISKIE PRESES IZDEVUMI

Piektā gada revolūcijas laikā savus preses orgānus sāka izdot arī vietējās sociāldemokrātiskās organizācijas. Lietuviešu sociāldemokrātu Rīgas organizācija 1905. g. izdeva avīzes «Pirmyn» divus numurus.

Revolucionāro notikumu operatīvai apgaismošanai tika izdoti «Revolūcijas Biļeteni». LSDSP Rīgas komiteja, bet pēc tam Rīgas sociāldemokrātisko organizāciju Federatīvā komiteja 1905. g. iespieda šādus biļetenus —

sākumā ar pavairojamo aparātu, vēlāk tipogrāfijā — janvāra, oktobra, novembra un decembra ģenerālstreika laikā, katreiz ar jaunu numerāciju. Revolūcijas uzplūdu laikā «Biļetena» metiens sasniedza 10 tūkstošus eksemplāru. Atsevišķos periodos šo izdevumu tulkoja arī krievu valodā. Jelgavā 1905. g. iznāca divi «Revolūcijas Biļetena» numuri.

LSD Liepājas organizācijas konference, kas notika 1906. g. rudenī, nolēma izdot vietējo sociāldemokrātisko avīzi «Liepājas Strādnieks» latviešu un krievu valodā.¹ Pavisam 1907. g. janvārī—martā V. Dermaņa redakcijā iznāca 3 laikraksta numuri 2500—5000 eksemplāru lielā metienā. «Liepājas Strādnieks» ievietoja vairākus materiālus par II Valsts domes vēlēšanu kampaņu, regulāri publicēja vietējās partijas organizācijas dokumentus un korespondences no pilsētas uzņēmumiem. Vēlēdamās aktīvāk atbalstīt partijas centrālgānu «Cīņa», LSD Liepājas organizācijas konference 1907. g. februāra beigās nolēma pārtraukt sava laikraksta izdošanu.

LATVIEŠU SOCIĀLDEMOKRĀTISKIE PRESES IZDEVUMI ĀRZEMĒS

Vēl jāmin daži latviešu sociāldemokrātu preses izdevumi, kuri iznāca ārpus Latvijas, bet vairāk vai mazāk bija saistīti ar revolucionāro kustību dzimtenē.

Tā kā bija grūtības ar rakstu publicēšanu ārzemju sociāldemokrātiskajā presē par revolūciju Latvijā, 1905. g. augustā notikusī LSDSP ārzemju konference nolēma izdot partijas vārdā Rietumeiropā reizi mēnesī vienu loksni lielu žurnālu «Der Lettische Arbeiter», kā materiālu izmantojot «Cīņu» un LSDSP komiteju ziņojumus. Par ievadrakstiem vajadzēja atbildēt F. Roziņam, par materiāliem, kas apgaismo revolucionāro kustību pilsētās, — V. Dermanim un attiecīgi laukos — J. Kovaļevskim. Žurnāla pirmais numurs iznāca Berlīnē 1905. g. septembrī. Tajā bija publicēts pārskats par revolucionāro kustību Latvijā no 1903. līdz 1905. g., raksti par 1. Maija svētku atzīmēšanu u. c. materiāli, kas varēja interesēt latviešu proletariāta cīņu biedrus ārzemēs. Tā kā F. Roziņš un V. Dermanis drīz pēc tam atgriezās dzimtenē, žurnāls pārstāja iznākt.

«Strādnieks»

(1906—1919)

1906. g. 1. janvārī Bostonā sāka iznākt divas reizes mēnesī (ar 1907. g. — 1—3 reizes nedēļā) Amerikas Sociālistu partijas latviešu koporganizācijas laikraksts «Strādnieks». Tas bija viens no visplašākajiem Krievijas revolucionārās emigrācijas preses izdevumiem. Avīzei bija nozīmīga loma sociāldemokrātiskajā agitācijā un propagandā Savienotajās Valstīs un Kanādā, kā arī Rietumeiropā dzīvojošo latviešu emigrantu vidū. To ar lielu interesi lasīja arī Latvijā.

Avīze publicēja ne vien teorētiskus rakstus, bet pievērsās arī aktuālajiem Amerikas un visas pasaules politiskās dzīves jautājumiem, sniedza vispusīgu informāciju par strādnieku kustību aizokeāna lielvalstī un citās zemēs, īpaši Krievijā. «Strādnieks» ievietoja populārus apcerējumus par dabzinātniskiem jautājumiem, iepazīstināja ar labāko latviešu un cittautu

¹ Krievu valodā laikraksts neiznāca.

literatūru, publicēja pašu emigrantu daiļdarbus. Avīze atspoguļoja ārzemju latviešu sociāldemokrātisko grupu darbību. Tās metiens 1906.—1910. g. bija 600—1200 eks.

«Strādnieka» pirmais redaktors bija K. Siliņš. No 1906. g. beigām līdz 1909. g. sākumam avīzi vadīja J. Kļava. Šajā laikā «Strādnieks» ievērojami izauga un iekaroja plašu lasītāju aprindu simpātijas. No 1909. g. janvāra līdz 1913. g. novembrim laikrakstu rediģēja J. Ozols — bijušais «Cīņas» redaktors.

1913. g. novembrī, kad «Strādnieka» redaktora pienākumus uzņēmās revolucionārās kustības veterāns F. Roziņš, avīze konsekventi nostājās marksisma pozīcijās. Tā cīnījās pret oportūnismu un samiernieciskumu, parādīja pirmā pasaules kara imperiālistisko raksturu, kritizēja sociāļšovinismu, atbalstīja lozungu pārvērst imperiālistisko karu pilsoņu karā, aicināja cīnīties par jaunas, komunistiskas Internacionāles izveidošanu.

«Strādnieks» publicēja latviešu valodā ap 20 Ļeņina darbus, tai skaitā viņa LSD IV kongresā teiktās runas un galavārda atreferējumu. «Strādnieks» ir vienīgais avots, kas saglabājis šīs Ļeņina runas līdz mūsdienām.

Avīzē ievietoti daudzi ievērojamāko Krievijas, Rietumeiropas un ASV revolucionāru, kā arī latviešu sociāldemokrātu J. Bērziņa (Ziemeļa), D. Beikas, S. Berga, J. Liepiņa (J. Hanzena), J. Jansona-Brauna, F. Roziņa un citu raksti strādnieku kustības jautājumos. «Strādnieks» ir vienīgais līdz šim zināmais avots, kas saglabājis J. Bērziņa (Ziemeļa) runu Cimmervaldes starptautiskajā sociālistiskajā konferencē.

1911. gadā, kad «Strādnieks» atzīmēja savu piecu gadu jubileju, to sirsnīgi sveica «Cīņa». Apsveikumā pozitīvi tika novērtēts «Strādnieka» ieguldījums proletariāta apziņas veidošanā. «Cīņa» izteica vēlējumu, lai arī turpmāk pastāvētu ciešas saites starp abiem izdevumiem.

Pirmā pasaules kara gados, kad revolucionārajiem emigrantiem nebija iespējams izdot «Cīņu» Rietumeiropā, palīdzīgu roku šajā jautājumā sniedza «Strādnieka» tipogrāfija Bostonā. Pateicoties šim atbalstam, F. Roziņa vadībā nāca klajā «Cīņas» apvienotais 135.—138. numurs. 1917. gada maijā «Strādnieka» slejās varēja pirmo reizi lasīt latviešu valodā Ļeņina biogrāfiju.

ASV cenzūra 1918. g. «Strādnieku» aizliedza. Nākamajā gadā avīzi atjaunoja, un tā iznāca līdz 1919. g. 30. decembrim.

*

Piektā gada revolūcijas laikā Latvijas marksistiskā prese strauji izauga kvantitatīvi. Ja 1904. g. to pārstāvēja vienīgi «Cīņa» un «Sociāldemokrāts», tad revolūcijas gados iznāca ap 40 izdevumu. To pastāvēšanas laiks gan reakcijas spaidu dēļ bija visai dažāds. Lielais izdevumu skaits — ievērojams vietējo sociāldemokrātisko organizāciju panākums, kas izceļas pat uz visas Krievijas fona: valstī pavisam boļševikiem 1905.—1907. g. bija ap 150 preses izdevumu. Sava nozīme tē bija arī latviešu relatīvi augstajai kultūras pakāpei, kas nodrošināja daudziem Latvijas marksistiskajiem izdevumiem pietiekami lielu lasītāju pulku.

Tieši Latvijā 1906. g. iznāca pirmais laukstrādnieku laikraksts Krievijā. Te dzima arī pirmā kareivju avīze valstī. No aptuveni 30 šāda profila preses orgāniem, kas iznāca revolūcijas laikā, astoņi tika izdoti Latvijā. Tādējādi Latvijas sociāldemokrātiem pieder prioritāte arī jaunu laikraksta tipu izveidošanā, tādu tipu, kuri kalpoja atsevišķu lasītāju kategoriju interešu apmierināšanai.

Revolūcijas laikā pirmo reizi Latvijas marksistiskās preses vēsturē

izveidojās noteikta izdevumu sistēma, kurā katrs tās loceklis izpildīja zināmas, tikai tam piemērotas specifiskas funkcijas.

Runājot par šo sistēmu, saprotams, nedrīkst aizmirst, ka tā izveidojās un funkcionēja laikā, kad Latvijas proletariāta partija darbojās nelegāli, kad tās preses izdevumus, publicistus un pagrīdes tipogrāfiju darbiniekus pastāvīgi vajāja patvaldības soda orgāni, kas neļāva periodikas sistēmu izveidot pilnīgi un nostabilizēt to. Taču pamati bija likti un Piektā gada pieredze tika izmantota, organizējot tālāk LSD presi gan laikā starp divām buržuāziski demokrātiskajām revolūcijām, gan 1917.—1919. g.

Krievijas pirmās revolūcijas laikā Latvijas marksistiskā prese no nacionālas periodikas kļuva par daudz nacionālu: tā papildinājās ar izdevumiem ne tikai latviešu, bet arī krievu, vācu un lietuviešu valodā. Tos laida klajā kā LSD CK, tā arī vietējās partijas organizācijas. Šai tradīcijai LSD palika uzticīga arī turpmāk.

1906. g., LSDSP apvienojoties ar KSDSP, visas partijas preses pulkā iekļāvās arī Latvijas marksistiskās periodikas izdevumi. Tie kļuva par Krievijas daudz nacionālās revolucionārās preses sastāvdaļu. Tas jūtami paplašināja sakarus starp LSD un boļševiku izdevumiem. Pēdējie kļuva vairāk pazīstami latviešu lasītājiem.

1905.—1907. g. Latvijas sociāldemokrātijas presē tika vispusīgi apgaismoti visi kardinālie revolūcijas teorijas un prakses jautājumi. Atskaitot nedaudzus gadījumus, tas tika darīts marksistiskā garā. Meņševistiski raksti un materiāli neguva lasītāju lielākās daļas atbalstu, un tie nenoteica preses vispārējo virzienu, kas kopumā bija revolucionārs. To nodrošināja Latvijas proletariāta partijas CK un vietējo partijas organizāciju rūpes par savu preses orgānu kursu un ciešās saiknes ar lasītājiem.

Liela nozīme Latvijas marksistiskās preses izaugsmē Piektā gada revolūcijas laikā bija arī labi organizētajām nelegālajām tipogrāfijām, to pašizliedzīgajiem darbiniekiem — tehniķiem, kā toreiz sauca pagrīdes spiestuvju burtličus un iespiedējus, un prasmīgi organizētajai izdevumu izplatīšanai.

Sākoties revolūcijai, kad strauji augs pieprasījums pēc marksistiskās literatūras, tika iekārtota otra LSDSP tipogrāfija. Divas spiestuves bija KSDSP Rīgas komitejai un viena — kara organizācijas izdevumu vajadzībām — Federatīvajai komitejai. Savu tipogrāfiju noorganizēja arī LSDSP Liepājas komiteja un Jelgavas komiteja (pēdējā gan darbojās neilgu laiku). Tādējādi revolūcijas uzplūdu laikā sociāldemokrātiskā literatūra Latvijā iznāca septiņās vietās. Pēc LSDSP apvienošanās ar KSDSP darbs Rīgā tika koncentrēts četrās tipogrāfijās, kurās iespieda piecus nelegālos laikrakstus. Revolūcijas laikā pagrīdes spiestuvēs caurmērā strādāja 10—25 tehniķi.

«Cīņas» pirmo burtliču un iespiedēju vidū bija J. Luters (Bobis), J. Treimanis, J. Nāgels, J. Zirņītis, T. Kalniņš un citi gan zināmi, gan nezināmi pašizliedzīgi revolucionāri. LSD CK īpašā lēmumā, kas tika pieņemts 1907. g. martā, uzsvēra, ka tehniķi nav «vienkārši arodnieki — drukātavas strādnieki, bet partijas slepenas drukātavas strādnieki», un vēlreiz piekodināja viņiem cieši turēties pie «vecās, gadiem izstrādātās konspiratīvās taktikas». Šo prasību marksistiskās preses neredzāmie veidotāji allaž centās ievērot.

IX. STOLIPINA REAKCIJAS PERIODS UN PIRMĀ PASAULES KARA PRIEKŠVAKARS

SABIEDRISKI POLITISKIE APSTĀKĻI

1905. gada 17. oktobrī ar cara manifestu tika nodibināta Krievijas Valsts dome. Tā kļuva par sabiedriski politiskās dzīves uzmanības centru daudzus gadus — līdz pat 1917. gadam, kad padomju valdība Valsts domi likvidēja. No periodisko izdevumu slejām šajā laika posmā nenozūd ne Valsts domes vēlēšanas, nedz domes sēžu atreferējumi.

Latviešu sabiedrībā sevišķi liela nozīme bija II Valsts domei, kurā Latvijas sociāldemokrātu frakcijas domnieks J. Ozols izmantoja tribīni patiesu apstākļu apgaismošanai Latvijā. Sai II Valsts domei nācās piedzīvot visrupjāko cariskās reakcijas patvaļu. 1907. gadā naktī uz 3. jūniju P. Stolipins sasauca slēgtu sēdi, kurā paziņoja par 65 sociāldemokrātu frakcijas deputātu saukšanu pie tiesas atbildības un pieprasīja tūlītēju 16 sociāldemokrātu frakcijas deputātu apcietināšanu. 1907. g. 3. jūnija rītā publicēja manifestu par II Valsts domes atlaišanu un jaunu vēlēšanu likumu. Līdz ar to cara patvaldība lauza 1905. g. 17. oktobra manifestā apsolīto, ka bez Valsts domes apstiprinājuma neviens likums neiegūst spēku. Daļu sociāldemokrātu frakcijas deputātu notiesāja un izsūtīja katorgā.

II Valsts domes atlaišana 3. jūnijā tiek dēvēta par valsts apvērsumu. Sis apvērsums ir arī robežšķirtne starp diviem vēsturiskiem posmiem — 1905.—1907. g. revolūciju un sekojošo posmu, kuru mēdza dēvēt par Stolipina reakcijas periodu.

1906. gadā pēc I Valsts domes padzišanas P. Stolipins kļuva par Ministru padomes priekšsēdētāju. Jau 1905. gadā viņš vadīja revolūcijas apspiešanu.

Revolūcijas laikā latviešu prese (arniecīgiem izņēmumiem), regulāri publicēja nogalināto un sodīto revolucionāru skaitu. Pēcrevolūcijas periodā P. Stolipins, joprojām būdams Ministru padomes priekšsēdētājs, turpināja tautas apspiešanu un slepkavošanu. Kara tiesas Kurzemē un Vidzemē darbojās līdz pat 1908. gadam, kad atcēla kara stāvokli, ko nomainīja pastiprināta apsardzība, kas pastāvēja līdz 1912. gadam.

Pēc II Valsts domes padzišanas, t. i., pēc apvērsuma, izsludināja jaunas III Valsts domes vēlēšanas. Jaunais vēlēšanu likums nodrošināja Domē vairākumu muižniecībai un lielburžuāzijai, bet sašaurināja vēlēšanu tiesības strādniekiem un zemniekiem. III Valsts dome darbojās no 1907. gada līdz 1912. gadam. Pēc 1905. gada revolūcijas Latvijā pieauga bezdarbs. Strādniekiem pazemināja darba algu un pagarināja darba dienu, dažās rūpnīcās pat līdz 11 stundām. Taču proletariāts neatkāpās bez pretestības, notika strādnieku streiki. 1908. gada Pirmā Maija svētkus Rīgā strādnieki atzīmēja ar vienas dienas politisku streiku.

P. Stolipins izstrādāja jaunus agrārreformas principus, kuru mērķis bija nosargāt muižnieku zemes īpašumus un «nomierināt» zemniekus, veicinot spēcīga lauku buržuāzijas slāņa veidošanos. Liela nozīme Latvijas lauku buržuāzijas ekonomikas nostiprināšanā bija kooperācijai. 1906. gadā nodibināja Latvijas Lauksaimniecības centrālbiedrību un Latviešu Lauksaimnieku ekonomisko sabiedrību, kuras konkurences dēļ naidojās.

Stolipina reakcijas laikā pret LSD organizācijām vērsās nežēlīgas represijas, kas centās dezorganizēt un iznīcināt Latvijas strādnieku šķiras apzinīgo un organizēto priekšpulku.

Lielu satraukumu galma aprindās un kontrevolūcijas nometnē radīja atentāts pret P. Stolipinu Kijevā 1911. gadā.

1912. gadā cariskā oligarhija gatavojās uz Romanovu dinastijas 300 gadu jubileju. To ievadīja ķeizara manifesti.

Ar 1913. gadu strādnieku kustības aktivitāte pieaug un turpinās līdz Pirmajam pasaules karam.

Pirmais pasaules karš radikāli pārgrozīja Latvijas ekonomisko, sabiedrisko un kultūras dzīvi.

PRESES STĀVOKLIS UN RAKSTURS

Pēc valsts apvērsuma, sākot ar 1907. gada rudeni, iznāca dienas laikraksts «Dzimtenes Vēstnesis», kas kopā ar iepriekšējā periodā iznākušajiem lielajiem dienas laikrakstiem «Jaunā Dienas Lapa» un «Latvija» līdz pat Pirmajam pasaules karam veidoja galveno avīžniecības kodolu. Nelielām un sīkām avīzītēm gan Rīgā, gan perifērijas centros nebija iespējams radīt plašu ietekmi sabiedrībā. Bēz sabiedriskās un politiskās dzīves jautājumiem trīs minētajos vadošos laikrakstos samērā liela vieta ierādīta daiļliteratūrai, taču tie nevar izveidot noteiktas līnijas daiļliteratūras un literatūras kritikas attīstībā. Nepārtrauktas sīkas savstarpējas ķildas mazina literatūras ietekmi sabiedrībā. Kaut arī daiļliteratūra ir viens no galvenajiem abonētu pievilksanas līdzekļiem, tomēr ir periodi, kad daiļliteratūra atsevišķās avīzēs samazinās vai pat pilnīgi izzūd, tāpat laikraksti nespēj izvērst problēmas dažādās zinātnes nozarēs. Šie apstākļi stimulē literāri sabiedrisku un zinātnisku žurnālu attīstību. Raksturīga diferencēšanās žurnālu idejiski politiskā un arī žanriskā ziņā. Tādējādi blakus literāri sabiedriskiem mēnešrakstiem sāk veidoties bērnu un jaunatnes izdevumi, bet sevišķi plaši — dažādi humoristiski satīriski žurnāli un almanahi, arī saimnieciska rakstura izdevumi. Sākās periodisko izdevumu līdzstrādnieku diferencēšanās politiski sabiedrisko uzskatu ziņā. Līdz tam rakstnieki daudz nevēroja, kāda politiska platforma vienam vai otram izdevumam, pietika, ja publicēja viņu darbus. Ja notika šķelšanās un dalīšanās grupās, tad tam par pamatu parasti bija fakti atšķirīgi vērtējumi, bet pamazām arvien vairāk noteicēja kļuva rakstnieka ideoloģiskā pozīcija.

Daudziem izdevumiem īss mūžs, dažiem tikai pāris dienas.

Stolipina reakcijas periodā un Pirmā pasaules kara priekšvakarā joprojām liela nozīme revolucionārās sociāldemokrātijas nelegālajiem izdevumiem, kas ne vien organizēja strādnieku masas, bet arī sniedza informāciju par notikumiem. Taču grūtības, ar kādām nācās sastapties nelegālajai presei, arvien pieauga, tomēr nelegālā laikraksta «Cīņa» metiens sasniedza 18 tūkstošus eksemplāru.

Visā Krievijā pret patvaldību nepārtraukti turpinājās cīņa, tā netika pārtraukta visdažādākajos apstākļos.

«Dzimtenes Vēstnesis»

(1907—1917)

Politiska un literāriska avīze. Iznāca darbdienās, ar 1915. gadu — katru dienu, ar 1915. g. septembri — darbdienās, ar 1916. g. 61. numuru — katru dienu, izņemot pirmdienas.

Izdota Rīgā, sākot ar 1915. g. 6. novembri Pleskavā.

Izdevējs Reinholds Nicmanis. Kad 1906. g. 31. janvārī slēdza «Baltijas Vēstnesi», akciju sabiedrība «B. Dīriķis un biedri» kā turpinājumu izdeva laikrakstu «Balsis», kad slēdza arī «Balsi», izdevēji mēģināja noturēties ar dažādiem papildizdevumiem. Cenzūrai apnika cīnīties ar akciju sabiedrības kombinācijām, tai aizliedza izdot jebkuru izdevumu. Ar to nekas netika līdzēts, slēpjoties aiz R. Nicmaņa vārda, akciju sabiedrība «B. Dīriķis un biedri» nodibināja jaunu avīzi — «Dzimtenes Vēstnesis». Ar 1909. gadu šī akciju sabiedrība varēja atkal legalizēt izdevēja tiesības visu turpmāko avīzes pastāvēšanas laiku.

Redaktors A. Krūms, ar 1906. g. Nr. 82 — redaktora vietā izdevējs R. Nicmanis, ar 1908. g. Nr. 100 — F. Vitands, ar 1910. g. Nr. 5 — atbildīgā redaktora vietā — J. Stumbergs, ar 1910. g. Nr. 174 — Āronu Matiss; no 1909. līdz 1914. gadam laikraksta virziena faktiskais noteicējs bija A. Bergs, kuru Āronu Matiss un citi dēvēja par administratoru.

Dažādos posmos redakcijā darbojās Ligoņņu Jēkabs, teātra darbinieks un žurnālists K. Freinbergs, J. Kornets, H. Albats, K. Skalbe, T. Lejas-Krūmiņš, A. Bērziņš, Ed. Vulfs, J. Sproģis u. c.

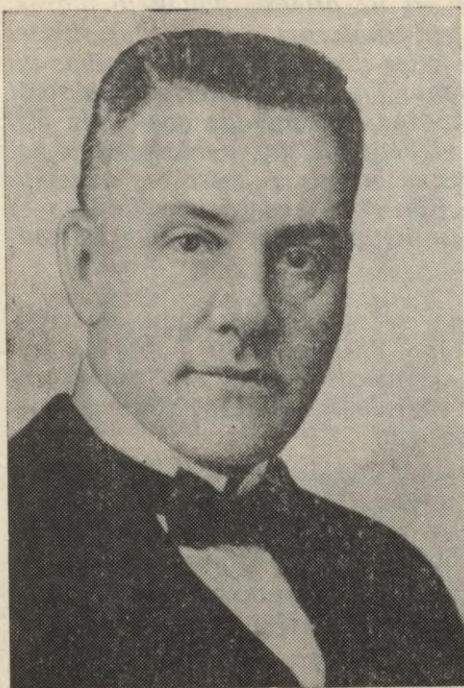
«Dzimtenes Vēstneša» saimnieciskajā organizācijā un vēlāk arī idejiskā ziņā savdabīga loma piekrita cilvēkam, kuram, kā varēja domāt, ar avižniekiem nebija liela sakara, — agronomam Jānim Biseniekam.

Jānis Bisenieks (1864—1923) dzimis Vircavas pagastā, studēja Rīgas Politehniskajā institūtā lauksaimniecību. Pēc institūta beigšanas J. Bisenieks izvērš ārkārtīgi intensīvu organizatorisku darbību, nodibina Latvijas lauksaimnieku ekonomiskās sabiedrības Lauksaimniecības vidusskolu, arī mājturības skolu Jelgavā, nodibina Latvijas lauksaimnieku ekonomisko sabiedrību un daudz citu pasākumu. Drīz pēc «Dzimtenes Vēstneša» iznākšanas J. Bisenieks ar savu pakļauto iestāžu darbinieku starpniecību sāka uzpirkt akciju sabiedrības «B. Dīriķis un biedri» akcijas un pamazām ieguva kontroles tiesības akciju sabiedrībā.

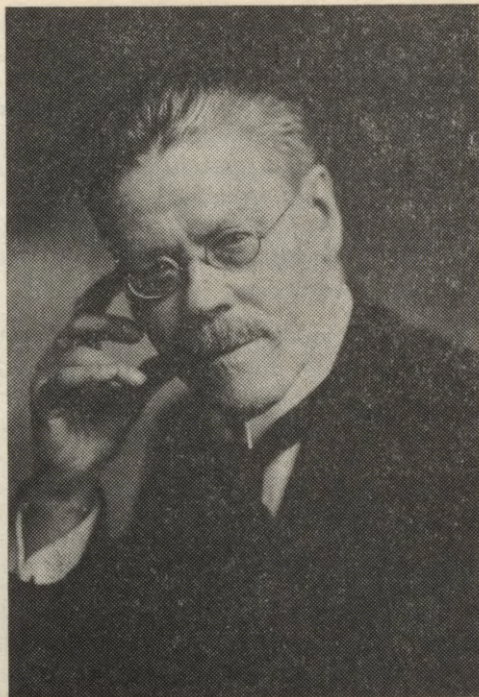
Pēc dažām tā laika liecībām starp administratoru A. Bergu un J. Bisenieku radās nesaskaņas, viens atbalstīja Lauksaimnieku centrālbiedrību, otrs — Latvijas Lauksaimnieku ekonomisko sabiedrību. Iespējams, ka šīs nesaskaņas bija iemesls tam, ka A. Bergs 1914. g. no avīzes aizgāja.



Laikraksta «Dzimtenes Vēstnesis» tituls



Arveds Bergs



Jēkabs Roze (Līgotņu Jēkabs)

«Dzimtenes Vēstneša» gaitas sākumā netiek plaši izvērsti aktīvi sabiedriski jautājumi, un avīzes raksturs vienmuļš. Vērienības trūkums, bez šaubām, saistās ar galvenā redaktora A. Krūma profesionālās iemaņas trūkumu.

Augusts Krūms (1859—1908) dzimis Limbažos, materiālu līdzekļu trūkuma dēļ guvis mērenu izglītību. 1878. g. rudenī pārnāca uz Rīgu un strādāja «Baltijas Vēstneša» ekspedīcijā, tad vairākus gadus par korektoru. Ar centību un darba mīlestību A. Krūms vērsa uz sevi akciju sabiedrības «B. Dīriķis un biedri» uzmanību. Viņa redaktora darbības laiks nav ilgs, tikai nepilnu pusgadu. A. Krūms mira ar plaušu tuberkulozi.

Tāpat kā citi laikraksti, arī «Dzimtenes Vēstnesis» regulāri raksta par III Valsts domes sēdēm. Avīze ziņo arī par konfliktu Latviešu draugu biedrībā. 1907. g. 5. decembrī Latviešu draugu biedrības pilnsapulcē izvirzīts jautājums par šīs biedrības slēgšanu, ievērojot atklātās nesaskaņas starp latviešiem un vāciešiem. Biedrībai latviešos vairs neesot nekādas ietekmes. Biedrību tomēr neslēdza, tā vēl nikuļoja daudzus gadus.

36. numurā liels reklāmas materiāls, lai vēlētāji balso par Arvedu Bergu — valsts domnieku, apvienoto demokrātisko grupu kandidātu. Tas arī saprotams, jo A. Bergs bija viens no laikraksta īpašniekiem.

Avīzes 100. numurā ar virsrakstu «Aizputes revolūcija 1905. g.» ievietots garš saraksts ar revolucionāru vārdiem, kuri notiesāti uz nāvi vai izsūtīti uz Sibīriju katorgas darbos.

1908. g. 15. septembrī (Nr. 214) ziņots, ka, sākot ar 15. septembri Kurzemē, Vidzemē un Igaunijā atcelts kara stāvoklis un tajā vietā šajos novados ieviesta pastiprināta apsardzība. Avīze interpretē apsardzības raksturu:

«Administrācijas pilnvaras tomēr arī uz priekšu paliek jo plašas, Ģenerālgubernatoram vai vietējam gubernatoram (..) pieder tiesība izdot obligatoriskus noteikumus, zīmējoties uz sabiedriskās kārtības un valsts drošības traucēšanas aizkavēšanu. Tiem arī pieder tiesība sodīt par šo obligatorisko noteikumu pārkāpšanu ar naudas sodu līdz 500 rubļiem vai arestu līdz 3 mēnešiem, aizliegt visādas publiskas vai pat privātas sapulces, slēgt visādus tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumus uz noteiktu laiku vai pa visu pastiprinātās apsardzības laiku. (..) Pieprasīt, lai iztiesā pie slēgtām durvīm lietas, kas var satraukt sabiedrību.»

Bez sabiedriski politiskiem ziņojumiem, sākot ar 1908. gadu, «Dzimtenes Vēstnesī» paplašinās literārā daļa. Jau 1907. g. avīzē publicēta kritiska atsauksme par Baltijas vāciešu rakstnieces Lotes Girģensones romānu «Piedzīvot». Recenzijā raksturots šī romāna diletantiskais līmenis un tā saturā atklātā ņirgāšanās par latviešiem.

Sākot ar 1908. g. 15. aprīli, par mākslas, literatūras un kritikas nodaļas vadītāju kļūst Līgotņū Jēkabs. «Dzimtenes Vēstnesī», tāpat kā avīzē «Latvija», plaša vieta daiļliteratūrai. Tikai «Dzimtenes Vēstnesī» daiļliteratūras izmantošana bieži saistās ar literāriem skandāliem.

Ar zināmu skandaložu pieskaņu ir arī pirmais uzbrukums Emīlam Dārziņam par aizguvumu. 104. numurā publicēts P. Jurjāna raksts «E. Dārziņa kģm — atbildes vietā»:

«Visiem vēl būs atmiņā vētra, ko Dārziņa kģs sacēla vietējā presē, attiecoties uz manu kritiku, kurā biju aizrādījis E. Dārziņa «Vientuļās priedes» pārāk tuvo radniecību ar somu komponista J. Sibeliusa «Tuonelas gulbji». Dārziņa kģs, lai gan pirmā laikā pats atzina savas «Priedes» līdzību ar «Tuonelas gulbi», tomēr vēlāk, it kā apdomājies, rādījās savu atzišanos pilnīgi aizmirsis un sāka mani apvainot par ļaunprātīgas neslavas celšanu, pie kam kā galveno trumpi lietojot Pēterburgas profesora Glazunova kģa viņam zināmā mērā par labu runājošu atsauksmi.

Pilnīgi apzinādamies, ka esmu par Dārziņa kģu rakstījis pēc savas labākās pārlicības, nevarēju ar šādu lietas virzienu apmierināties un tamdēļ griezios direkti pie paša «Gulbja» autora J. Sibeliusa kģa, norādot tam uz lietas apstākļiem un izlūdžos viņa domas šai lietā. Šinis dienās saņēmu no slavenā somu komponista sekošas rindiņas:

«Ļoti godātais kģs! Ir pārāk nepārprotams, ka Dārziņa kģs ir darinājis savu «Priedi» zem mana «Gulbja» iespaida. Mūziķi, kuri apgalvo pretējo, ir estētiski nekultivēti cilvēki. Tā kā Dārziņa kģs ir pilnīgs diletants, tad vārds «plaģiāts» būs gan drusku par skarbu. Tomēr es atrodu, ka jums pret katru apvainojumu par neslavas celšanu jāprotestē uz stingrāko. Jūsu kā kritiķa pienākums bija rakstīt taisni tā, kā jūs esat rakstījuši.

Augstcienībā Jūsu padevīgais Jean Sibelius.»»

Vēstules tulkojuma pareizību apliecina redakcija.

Viens no centīgākiem «Dzimtenes Vēstneša» sākotnējā posma līdzstrādniekiem ir Andrejs Upīts. 1907. gads Andreja Upīša daiļradē ir pēdējais krustpunkts, viņš vēl dod nodevas samērā ilgstošiem meklējumiem, bet tai pašā laikā strauji un konsekvēti atrod jaunus reālistiskas mākslas pamatus, pie kuriem turas visu mūžu. Taču 1907. gadā pēdējā pārejas posmā rakstā «Quo vadis?» Andrejs Upīts raksta:

«Mūsu tagadnes un tuvākās nākotnes mākslas uzdevumu taisni varētu saukt par individuālisma principa piepildīšanos. Viņas galvenais saturs būtu cīņa par personas, sevišķi mākslinieciskas personas atsvabināšanu. Personas atsvabināšana ir romantisma galvenais saturs. Tāpēc tagadējā laikmeta rakstniecības virzienam dots nosaukums: jaunromantisms. Pēc savas būtības tas gan ir ļoti līdzīgs tam pašam vecajam vecromantismam. Pa daļai dabiski izaudzis no sadzīves apstākļiem, pa daļai prātotāju mākslinieku mākslīgi radīts, rūguma, neskaidrības un pretrunu pilns, — sajukuša pārejas laikmeta bērns viņš aizvērpj domas un jautājumus, ko galīgi izdomās un atbildēs tikai pēcnākošais klasiskais laikmets.

Romantika iet cīņā par atsevišķas personas tiesībām. (..)

Mūsu turpmākais dzīves un rakstniecības vadošais virziens būs romantisms. Par to stāv mūsu rūguma pilnā sabiedriskā dzīve, par to stāv vispēdējā rakstnieciskā atziņa.»

Andrejs Upīts «Dzimtenes Vēstnesī» publicē lielāko daļu savu tā laika darbu. Raksturīgākie: romāna «Sieviete» otrā daļa «Naidis», pret dekadentiem vērstu satirisku tēlojumu cikls — «Homo sapiens», «Reinis un Jūla», «Mūžības sfērās». Kritiski raksti un recenzijas: «Ed. Treimaņa dzeja», J. Jaunsudrabiņa «Vēja ziedi», «Par kritiku» (sakarā ar H. Zūdermaņa cīņu pret kritiku), Tāravas Anniņas «Domu pērles un dzejas graudi iz Ozoliņa Viļā», «Skaistums», «Tirā un netirā māksla», «Aspazijas lirika» u. c. Šo ražīgo līdzdarbību pārtrauc «Dzimtenes Vēstnesī» publicētais konflikts starp T. Zeifertu un A. Upīti mēnešraksta «Izglītība» lietā. Mēnešrakstu «Izglītība» izdeva Latviešu skolotāju biedrība. 1909. g. sākumā galvenais redaktors — E. Pīpiņš-Vizulis, bet drīz vien redakcijas vadošā loma pāriet A. Upīša rokās. Arī T. Zeiferts bija saistīts ar šā žurnāla redakciju.

1910. g. 17. oktobrī T. Zeiferts Latviešu skolotāju biedrībā nolasīja referātu par žurnāla «Izglītība» pirmajām 10 burtniecām. Referāts ievietots avīzes 248. numurā. Referāta ievadījumā T. Zeiferts pozitīvi vērtē V. Plūdoņa, B. Skujenieces, K. Ieviņa, Ed. Treimaņa, Raiņa, Aspazijas dzejoļus, bet vēršas pret darbiem, kuros aktīvi sabiedriski politiska nostāja. Kā negatīvus darbus T. Zeiferts kritizē A. Gulbja un A. Kurcija dzejoļus, bet visasāk vēršas pret Antona (A. Birkerta) stāstu «Nolādētais». Stāstu viņš apzīmē par reālistisku epigonismu:

«Reālistiskais epigonisms tas ir, kam «Izglītības» vadītāji pieķērušies. Tas liek stāstam, kas zīmējas uz viņiem laikiem (revolūciju), ierādīt pirmo vietu, lai gan tam nav nekādas vērtības. Tie («Izglītības» vadītāji) tikai pārveidojušies. Vienā pusē tie pārgājuši tikai praktiskā dzīvē, šķiru cīņu un politisku partiju organizācijās; otrā pusē tie izstrādājuši arvien stingrāku teoriju un dogmatizējušies. Šī teorija ir vēsturiskais materiālisms. Uz šīs teorijas pamata nostājas «Izglītības» vadītāji. Raksti par vēsturisko materiālismu tur silti ieteikti bez kaut kādas kritikas; (..) Tie paši reālistiskā epigonisma un vēsturiskā materiālisma pamati ir arī «Izglītības» literāriskai kritikai. Se valdošā lomā stāv Upīts. (..) Bet arī reālistiski sabiedrisko kritiķu līdzekļus nevar aizmirst. Ja grib Niedru raksturot, tad viņu pielīdzina sirmai siktirgotāja madāmiņai. Ja grib Niedru salīdzināt ar Raini, tad saka: «Platai sēri dzeltenai tautiskai bārdai pretī stāv kalsnējs, nervozi saraukts inteligents sejs.» Ja grib raksturot Papārdes (M. Valters) dzejoļus, tad ņem dzejnieka promenādes spieķi, ar galā uzspraustu

platmali. Ja grib noraidīt uz visiem laikiem Zeltmati, tad viņu nosauc par dabas predistinētu diletantu utt.»

Andrejs Upīts «Dzimtenes Vēstneša» 271. numurā publicē rakstu «Latviešu skolotāju biedrība, viņas žurnāls un Teodors Zeiferts», kurā norāda, ka žurnāls «Izglītība» T. Zeifertam nav pa prātam un tāpēc viņš uzstājas pret žurnāla vadītājiem. Bez tam T. Zeiferts «Dzimtenes Vēstneša» 256. numurā uzstājas pret Latviešu skolotāju biedrību. Viņš pārmet skolotāju biedrībai, ka tā nevarot apvienot visus skolotājus, jo nestāvēt uz arodnieciskiem pamatiem. Savukārt Andrejs Upīts norāda: ja skolotāju biedrība arī stāvētu uz arodnieciskiem pamatiem, tik un tā sadalītos divās grupās. Vienā grupā būtu lielākā daļa skolotāju ar žurnālu «Izglītība» priekšgalā, otrā grupā — Zeiferts ar nelielu skolotāju pulciņu. T. Zeiferts izsakās, ka skolotāju biedrība stāv uz vēsturiskā materiālisma pamatiem, bet vēsturiskais materiālisms «... ir teorija starp citām un tikpat vienpusīga un pārvarama, kā kaut kura cita».

Paralēli šim konfliktam T. Zeiferts vairākos laikrakstos publicē paziņojumu, ka sakarā ar «Izglītības» radikālām pozīcijām viņš no līdzdalības šajā žurnālā atsakās.

T. Zeiferta secinājumi pievērta žandarmērijas uzmanību Latviešu skolotāju biedrībai. Maz ticams, ka T. Zeiferts gribēja denuncēt biedrību un žurnālu, bet kā biedrības biedrs un žurnāla «Izglītība» līdzstrādnieks izteica savas kritiskās atziņas. Konflikta rezultātā žandarmērija izdarīja kratīšanu Latviešu skolotāju biedrībā un to slēdza.

Līdz 1910. gadam Andrejs Upīts bija cītīgākais «Dzimtenes Vēstneša» literārās daļas autors, bet, risinoties skolotāju biedrības konfliktam, acīm redzamās laikraksta simpātijas T. Zeiferta pusē, un daži avīzē publicētie sociāldemokrātijai naidīgi uzbrūkošie raksti pamudināja A. Upīti dziļāk ieskatīties «Dzimtenes Vēstneša» raksturā, un viņš, aizejot no šī laikraksta, 1911. g. publicēja brošūru ««Dzimtenes Vēstnesis» un viņa loma latviešu sadzīvē».

Runājot par presi, Andrejs Upīts dod īpatnēju vērtējumu lielākām sava laika avīzēm:

«Ir sava «Latvija», «Rīgas Avīzes» meita (!), kompromisnieku kreisā, mazāk aktīva, politiski neattīstītākā, nespējīgākā un tāpēc bailīgākā spārna avīze. Ir «Jaunā Dienas Lapa», radikālās sīkpiļsonības un zemniecības un plašās demokrātiskās inteliģences laikraksts. Ir stingri noteikts strādnieku šķiras laikraksts «Jaunais Laiks». (...) Bet latviešiem vēl viena avīze, kas ļoti skaidri apzinās, uz kurieni tiecas viņas sirds; bet tā izmanīgi slēpj savu īsto dabu, aiz veikli skūtas un piemērotas maskas slēpj savu īsto seju, sargās nostāties uz stingriem šķiras pamatiem un ienesīgi izmanto daždažādīgo, neapzināto latviešu lasītāju vairumu. Tā nekā negrib modināt, nenes nekādus upurus; tai tikai viens «ideāls» — pelnīt, pēc iespējas vairāk pelnīt. Saprotais, ka nav starpības starp pilsētas lielrūpnieka, lauku pelēkā barona un vienkāršā strādnieka rubli; rublis vienmēr paliek rublis, lai nāk no kurienes nākdams. Tādēļ šī avīze, «aizstāvēdama plašāku aprindu intereses un vajadzības», zvejo linu mārķā, zvejo katrā pančkā; kur dūņaināks un neskaidrāks ūdens, tur izdevīgāka zveja. (...) Šo rindu rakstītājam nav žēl, ka ik vakaru pilni piekrauts ormaņa vezums no «Dz. V.» ekspedīcijas brauc pār pontonu tiltu uz Pārdaugavu, ka Berga bazāra židiņi ar reklāmu persām šajā avīzē dūšīgi sekmē savas rebes, ka Daugavas tirgus sievas viņu abonē tādēļ, ka tur visvairāk papīra reņģu ietišanai. Bet viņam žēl, ka šī pati reņģu pārdevēja pa reizei ieskata

arī, kas drukāts uz šī ietināmā papīra, un, kas tur drukāts, tas nevar viņu izglītot.»

Brošūrā Andrejs Upīts pievēršas arī tā laika savdabīgai personai — J. Jankavam:

«J. Jankavs «Dzimtenes Vēstnesi» uzlikās masku — J. H. (...) Viņš sīki pazina sociāldemokrātisko literatūru, ar kreiso roku vēl tagad rakstīja anarho-sindikalistiskas brošūras, kam vervēt strādniekus šaubīgās organizācijās, bet ar labo čakli pabalstīja Fr. Veinberga «lietu». Reizēm sarkans, reizēm melns, šis visos ūdeņos mazgātais kamelons «Dz. V.» ieradās smuki pelēks (...). Milzīgā rakstu virknē viņš ņēmās apstrādāt pēc kārtas visus «Dz. V.» pretiniekus: gandrīz vārdu pa vārdam atkārtodams Andrieva Niedras pazīstamās gudrības.» (A. Upīša brošūra ««Dzimtenes Vēstnesis» un viņa loma latviešu sadzīvē», skat. «Latviešu literatūras kritika», 2. sēj., 996.—1028. lpp.)

Jānis Jankavs (1886—1918) — literatūras kritiķis, revolucionārās kustības renegāts, sabiedrisku darbinieku denuncietājs. Dzimis Vestienas «Jānišos», mācījās vietējā draudzes skolā. Ap 1902. g. J. Jankavs pārnāca uz Rīgu un pievērsās literatūras kritikai. Revolūcijas sākumā J. Jankavs piedalījās revolūcijā. 1906. g. emigrēja uz Franciju. 1907. g. atgriezās Latvijā, kur viņu apcietināja un noturēja cietumā līdz 1908. g. Pēc tam J. Jankavs atkal aizbrauca uz Parīzi. Parīzē dzīvodams, kādu laiku viņš ir Fr. Veinberga «Rīgas Avīzes» korespondents. Ap 1907. g. sākās J. Jankava uzbrukumi strādnieku revolucionārai kustībai no anarhosindikālisma pozīcijām, jo vienu brīdi viņš sastāv Latvijas anarhosindikālistu grupā (sīkburžuāzisks, oportunistisks, proletariātam naidīgs strādnieku arodkustības virziens) un organizē šīs grupas izdevumus.

«Dzimtenes Vēstneša» biogrāfijā īpatnējs tas, ka konfliktu un dažādu sensāciju iesākums ir 1910. g., kad par redaktoru nāk Āronu Matīss.

Āronu Matīss (1858—1939) dzimis Bērzaunes «Brencēnos», saimnieka ģimenē. Kā eksterns ieguvis tautskolotāja tiesības, strādājis par skolotāju. Ar 1877. g. iesūtījis rakstus dažādos laikrakstos. 1888. g. sāk strādāt «Dienas Lapā», pēc tam vairāku citu preses izdevumu redakcijās. Ilggadīgs žurnālists, pēc rakstura viņš nebija ar īpašu noslieci uz konfliktiem un sensācijām, acimredzot «Dzimtenes Vēstneša» redakcijas atmosfēra viņu nostādīja dažādu sarežģījumu priekšgalā. Varbūt ar savu ilggadīgo pieredzi Āronu Matīsam izdotos ievirzīt avīzi nozīmīgāko laikrakstu limenī, ja 1911. g. neaizsāktos skandāls, kurā piedalījās gandrīz visi tā laika preses izdevumi un kas stiprā mērā iedragāja avīzes autoritāti. Viss sākās ar toreiz jaunā rakstnieka J. Vainovska 1911. g. 15. oktobrī publicēto rakstu «Es kaunos...»:

«Es kaunos, jā, es kaunos, kad mani kāds uzrunā par rakstnieku. Kā izsmieklu, kā ironiju tikai dzirdu vārdus: latviešu dzejnieks, mākslinieks! (...) Bet, lūk, kādēļ. Tādēļ, ka jau gadu no gada es dzirdu vienu un to pašu no dažiem mūsu samērā atzītiem, lai neteiktu pirmās šķiras dzejniekiem raudu dziesmu par publikas resp. mantīgo šķiru vienaldzību pret latviešu mākslu un māksliniekiem. (...) J. Akuraters, kurš «Latvijā» («Mūsu kultūras problēmas», 1910. g. Nr. 76) gaužas: «... cik daudz šo ideālistu mākslinieku smok juntu istabiņās un, badu mirdami, sapņo par jaunu Latvijas laikmetu un mākslu.» (...) Laiks esot latviešu inteliģencei, kurai Rīgā esot jau savi nami un fabrikas, «mācīties kaut ko ziedot viņas labā. (...) Tad nāk Kārlis Skalbe. (...) Neko jaunu arī Skalbe nepasaka. Tikai vēlreiz («Dzimtenes Vēstn.»



Matīss Ārons

1910. g. Nr. 98) atkārtu to pašu Akuratera sacīto: «Māksla ir siltumnīcas stāds, kura saknes jāšargā no sala... viņa ir vārigs viņa stāds...»

Tāpat J. Vainovskis pārmet arī J. Jaunsudrabiņam par viņa lugā «Tragēdija» notēloto varoni Jāni.

«Tā kā pieminētais J. Akuraters u. c. runā gandrīz vienmēr tikai daudzskaitli («mēs») par latviešu rakstniekiem un māksliniekiem, tad gluži dabiski lasītājos var rasties iespaids, ka viņi savā ziņā it kā pilnvaroti reprezentēt visu rakstnieku uzskatus. Tas tā nav. (..) vēl laba daļa jauno rakstnieku līdz ar mani protestē pret šādu atklātu dzejnieka necienīgu vaidēšanu vispārības priekšā.»

J. Vainovska raksts, kas skar tikai vienu sadzīves problēmu, izraisīja lielu troksni tā laika presē. Konflikta sazaroja tas, ka no malas iejaucās vairākas personas un paplašināja J. Vainovska aizsāktu tēmu līdz sabiedriskam skandālam. Jau nākošajā dienā pēc J. Vainovska raksta «Jaunajā Dienas Lapā» publicēts paziņojums:

«Balsis iz publikas! Ievērojot to, ka «Dzimtenes Vēstnesis» arvien vairāk sāk pieņemt bulvāra avīzes toni, ko, starp citu pierāda Nr. 238 ievietotais raksts «Es kaunos», mēs atsakāmies no tālākas līdzdarbības minētā lapā. J. Jaunsudrabiņš, K. Skalbe, J. Akuraters.»

Trīs ievērojamu rakstnieku boikots varēja kaitēt avīzes prestižam un arī abonentu skaitam, un tādēļ tiek laisti darbā jauni stiprāki līdzekļi. Rakstnieku paziņojums par to, ka viņi turpmāk vairs nesadarbosies ar «Dzimtenes Vēstnesi», un J. Vainovska raksts par rakstnieku stāvokli un rakstnieku cieņai nepiedienīgu izturēšanos tiek iztirzāti vairāku periodisko izdevumu rakstos. Redaktors Āronu Matīss izsaka pārmetumus J. Jaunsudrabiņam, K. Skalbem, J. Akurateram. Sensacionālu raksturu šiem notikumiem piešķir Aspazijas iejaukšanās šai konfliktā. Aspazija no Šveices trimdas regulāri sūtīja savus dzejoļus laikrakstiem un starp tiem arī «Dzimtenes Vēstnesim». Tieši šajā laikā dzejniece gatavo jaunu dzejoļu krājumu «Ziedu klēpis». Izlasījusi ziņu par J. Akuratera, K. Skalbes un J. Jaunsudrabiņa ricību, piesūta Āronu Matīsam personiskas dabas vēstuli ar šādu saturu:

«Cien. k.! Nupat «J. D. L.» Jaunsudrabiņš, Skalbe, Akuraters snieguši izskaidrojumu, ka «Dz. Vēstnesī» bulvāru lapas tonis un ka viņi tur nestrādāšot. Uz to jūs varat pretī izskaidrot, ka pasniegsiet drīz vairāk izvilktumu no mana (jaunākā dzejoļu) krājuma «Ziedu klēpis», kurš būs 9 loksnes biezs un kuru 2 vai 3 dienās nosūtīšu.

Aspazija.»

Kā vēlāk izrādījās, šī vēstule nebija domāta publicēšanai.

Uz Aspazijas vēstuli atsaucas Pēterburgas studenti, nosaucot sevi par studentiem-marksistiem, un «Jaunajā Dienas Lapā» 1911. g. Nr. 271 publicē paziņojumu:

«Cien. redakcija! Laipni lūdzam nodrukāt sekošo: Izlasījuši Aspazijas demonstratīvo paskaidrojumu (sk. «Dz. V.» 27. okt. num.) triju «Dz. V.» līdzstrādnieku atteikšanās lietā un neiztirzādami nemaz jautājumu, vai minētiem rakstniekiem bija morāliska tiesība uztraukties par «Dz. V.» bulvāra lapas toni, turam par savu pienākumu konstatēt sekošo:

Ar Aspazijas vārdu plašākās tautas masās līdz šim arvien saistījās patiesi demokrātiskās ilgas un centieni. Tagad Aspazija atklāti un demonstratīvi izsaka simpātijas un piekrišanu «Dz. V.» virzienam, kurš jau slavens tapis ar savām denunciacijām, provokatoriskiem jankaviem un izbijušiem veinbergistiem.

Ceram, ka strādnieku šķira nepalaidīs šo faktu neievērotu, bet zinās viņu pienācīgi novērtēt; viņa sapratīs, ka bijušās demokrātes demonstratīvais solis un viņas līdzdarbība «Dz. V.» nevar pacelt «Dz. V.» zemo morālisko un sabiedrisko līmeni, bet tikai liecina, ka Aspazija sabiedriskā atplūduma laikmetā ir noslidējusi līdz minētam līmenim.

Pēterburgas latviešu studenti-marksisti.»

(Šai laikā J. Jankavs «Dzimtenes Vēstnesī» publicē denuncējošus uzbrukumus sociāldemokrātiem: «Markss un lauksaimniecības jautājumi», «Kāda pasacīņa par latviešu agrārvēsturi» u. c.)

Pret šo studentu paziņojumu, kas tika publicēts gandrīz visos laikrakstos, vairākos rakstos vēršas pats redaktors Āronu Matīss.

Aspazijas aizstāvja lomā savā anonīmā rakstā «Aspazija, prese un strādnieki» 1911. g. «Dzimtenes Vēstnesī» (Nr. 288) uzstājas arī A. Sprinģis kopā ar saviem domu biedriem. (Šis pats raksts 1912. g. nodrukāts brošūrā ar pseidonīmu Ķibuļu Andrejs.)

A. Sprinģis — «Dzimtenes Vēstneša» korektors un žurnālists. Kā izdevējs izdod divas J. Jankava brošūras: «Kad pusnakts pāri — maskas krīt» un «Rainis un sociāldemokrātu kliķe».

Uz studentu pārmetumu Aspazija laikrakstā «Jaunais Laiks» sniedz plašu paskaidrojumu par savām attiecībām ar «Dzimtenes Vēstnesi»:

«*Studenti-marksisti vispirms itin klaji atzīstas, ka tie negrib publicu iepazīstināt ar lietu pašu, dēļ kuras nācis mans paskaidrojums «Dz. Vēstnesī». 2) Tie šā viena iemesla dēļ mani nostāda kā zemi nogrimušu personu. 3) Tie paši mani atzīst kā demokrāti un tomēr spriež par mani no s-d. stāvokļa. 4) Tie brīdina strādnieku šķiru, lai pēdējā bez lietas tuvākas pārziņāšanas, tikai aiz aklas paklausības studentu kungiem, ieņemtu pret mani naidīgu stāvokli.*

Ja šāda uzbrukuma raksturs pats par sevi vien jau kaut cik spriedumu spējīgiem lasītājiem neduras acīs, tad man negribot jājautā: vai pie marksistiem valda tāda kārtība, ka tie bez iepazīšanās ar apsūdzētās personas lietu ņem un uz vietas spriež tiesu?

(..) Vai mana māksla tapusi citāda, nekā līdz šim bijusi? Vai es tagad esmu ko rakstījusi, kur parādītos mana pagrimšana? Taču nē! (..) Ja studenti un zināmie laikraksti ņem par uzbrukuma iemeslu manu līdzdarbību «Dz. Vēst.», tad viņiem savs protests bija jāizsaka daudz agrāk, jo es jau tur strādāju kopš 2 gadiem.

Vēl savādāk izklausās, ka marksisti mani, kuru tie paši atzīst par demokrāti, tiesā no s-d. redzes viedokļa. Man uz to jāatbild, ka es ne vien esmu bijusi, bet arī vēl tagad esmu tikai demokrāte, bet arī ieskatu, ka mākslai jāpaceļas pāri jebkuras partijas robežām un jābūt neatkarīgai ne no viena laikraksta. (..)

Beidzot arī es, tāpat kā studenti, griežos pie strādnieku šķiras, prasīdama nevis aklu paklausību, bet brīvu spriedumu, un ceru, ka tā vismaz nenotiesās mani, neiepazinusies ar mana pārkāpuma kodolu, kurš ir sekošs.

«Dz. V.» parādījās no rakstnieka Vainovska raksts, kura tendence bija tā, ka mākslai nevajag pazemoties un iet pie buržuju durvīm ubagot, bet ka māksliniekiem pašiem vajaga savstarpīgi organizēties. Kā piemēru no palīdzības meklētājiem V. minējis Akurateru, Skalbi un Jaunsudrabiņu. Šādam V. rakstam es varēju tikai karsti piekrist, jo es pati nekādos apstākļos neesmu palīdzību meklējusi pie bagāto šķiras. Pret šādu V. rakstu drīz «J. D. L.» parādījās protests, parakstīts no minētiem trim rakstniekiem, kurā tie «Dz. V.» pašapzinīgā uzskata dēļ nolamāja par bulvāra lapu, kaut gan tie paši bulvāra lapā līdz tam bija līdzstrādājuši. Šāda izturēšanās man izlikās ne tikvien no cilvēciskās puses zema, bet reizē arī ieskatīju par savu pienākumu ieņemt stāvokli mākslas ekonomiskajā jautājumā un tādēļ, nostādamās uz Vainovska pusi, rakstīju «Dz. V.» redaktoram privātu vēstuli, kurā izteicu savu sašutumu par treju rakstnieku nolamājumu un, kā pozitīvu pretsparu dodama, teicu, lai aizrāda, ka pasniegšu viņā dzejoļus no sava nākošā krājuma. «Dz. V.» redaktors manu vēstuli bija drusku pārpratis un to visu nodrukājis protesta veidā. Tomēr tas pie lietas neko negroza, jo pie principiālu jautājumu izšķiršanas es kaut kurā citā laikrakstā izsacītos tāpat un visur stātos pretim, kur, pēc mana ieskata, notiek netaisnība.

Pēc šīs atzišanās lai spriež par mani tie, kuriem studenti savu spriedumu jau priekšā diktējuši. (..)

Aspazija.»

Šajā polemikā seko cits pēc cita raksti gandrīz visos laikrakstos, atkārtotot pārmetumus un lokālas atziņas, Nopietnākais raksts šai virknē ir

J. Jaunsudrabiņa brošūra «Latviešu rakstnieks» (1911.), kurā lietišķi ap-
gaismots rakstnieku stāvoklis latviešu sabiedrībā. Arī Rainis nevar paiet
garām šim laikrakstu ķildām. To liecina viņa ieraksts dienasgrāmatā
1911. g. 30. oktobrī:

*«Aizdvesties vajaga šini niecīgajā intrigu un (nesalasāmi) pasaulē,
žurnālista kultūrā. (..) Masas vadītāji arī žurnālisti, pieņēmuši grim-
stošo birģeļu garīgo pasauli, psiholoģiju.»*

Rainis izvērš arī konkrētu rīcību pret dažiem redaktoriem. Tā, piemē-
ram, 1911. g. 11. decembrī viņš raksta E. Pipiņam-Vizulim:

*«Cien kolēģi. Tā kā Jūs vienā personā redīgējat neoficiāli «Domas»
un oficiāli «J. D. L.», tad pēc Jūsu «J. D. L.» nodrukātā nepieklājīgā
uzbrukuma Aspazijai man Jūs jālūdz ieskatīt manus iesūtījumus «Do-
mām» par nenotikušiem. Sveiki.»*

Tāpat Rainis 1911. g. 11. decembrī raksta Ž. Grikmanim — avīzes
«Jaunais Laiks» redaktoram:

*«Biedri redaktor, lūdzu nedrukāt vairs tālāk izvilkumus no manas
lugas un atsūtīt man atpakaļ visus tekstus.»*

Aspaziju sarūgtināja tas, ka viņu uzskatīja par «Dzimtenes Vēstneša»
līdzstrādnieci un reizē ar to darija atbildīgu par avīzes politisko pozīciju.
Kaut gan Aspazija «Dzimtenes Vēstnesī» publicējusi tikai dzejoļus un arī
turpmāk paredzējusi iesūtīt vienīgi tos, viņa oficiāli paziņoja, ka vairāk
šai laikrakstā nestrādās, un publicēja tajā paskaidrojumu:

*«Es tagad nenodarbojos ar publicistiku, bet ar literatūru, un, ja es
no pēdējās būtu kādā laikrakstā ko iesūtījusi, tad es būtu parakstījusi
savu pilnu vārdu. Es tātad nestrādāju līdzī politiskajos laikrakstos, ne
«Dz. Vēstnesī», ne arī citā. Galvenais iemesls uz atrašanās no līdz-
dalības šimbrīžam man ir laikrakstu strids, kurš, aizņemdamas arī manu
personu, ir izvērties tādā veidā, ka, ja es kādā laikrakstā strādāju līdzī,
es tieku darīta atbildīga par visu šā laikraksta virzienu. Tādu lielu at-
bildību es nevaru uzņemt, jo, kā jau minēju, dienas politika nav
mans darba lauks un arī mans veselības stāvoklis mani no tā attur.
Bez tam es, tālumā dzīvojot, nespēju personiski kaut cik iespieties
lietās, kuras man tiek attēlotas pārāk tumši. Šimbrīžam es tātad uz-
turu savu neitralitātes stāvokli.»*

Aspazija.»

Mēdz teikt: «mazs cinītis gāž lielu vezumu» — tā tas bija arī šajā ga-
dījumā, kad no neliela J. Vainovska raksta «Es kaunos» izvērtās plaša po-
lemika. Taču tā vēl nebija pilnībā izskanējusi, kad sākās jauna.

Lai kaut cik samazinātu Pēterburgas studentu ziņojuma nozīmi, «Dzim-
tenes Vēstnesis» noorganizēja pārmetumus studentiem, ka tie neprot lat-
viešu valodu. «Kāds bērnu tēvs» «Dzimtenes Vēstnesī» (Nr. 69) 1912. g.
publicēja rakstu «Kas mūsu studentiem vispirms būtu jāiemācās». Šajā
rakstā teikts:

*«Dažu Pēterburgas studentu lielīgais, tukšais protests pret «Dzim-
tenes Vēstnesi» un šās avīzes redakcijas izziņotās studentu vēstules
viņai un kantorim ar tik kļūdaino latviešu valodu mani pamudina mūsu
studentiem uzsaukt: iemācieties papriekšu savu tēvu valodu, iepazīstie-
ties papriekšu ar savu tautu un viņas patiesām vajadzībām — tad tikai
sāciet «dzīt» augsto politiku, sāciet praktizēt «marksismu» utt.»*

«Upīša galvenie tēlošanas līdzekļi ir karikatūras un mētāšanās ar biezām krāsām, resp., dubļu pikām. Bet šādā mākslā nav nekā mefistofeliska, lai gan Upīts pats par visu vari grib izvaibstīties pēc pašapziņas un šovīģa Mefistofeļa, ar aukstu ironiju un mierīgu sava pārākuma apziņu.»

Līdzīgus, nemotivētus spriedumus viņš izsaka rakstā «Upīts par Raini un viņa dzeju»:

«Ļoti maz ko no Upīša brošūras mantos tiklab tie, kuriem Rainis pilnīgi svešs, kā arī tie, kuriem viņa darbi pazistami. Vienīgais, ko šī brošūra vēlreiz apstiprina, ir tas, ka velti no Upīša gaidīt vispusīgu iedziļināšanos apstāstāmā priekšmetā un nopietnu pārdomātu viņa izcelšanu. Viņš pats, viņa domas un apstrādājamais priekšmets reizēm pilnīgi pazūd nesakarīgā, bezgala izplūstošā un pretrunu pilnā frazeoloģijā, kura palikuse par viņa īpatnību. Upitīm tiešām daudz līdzīga ar tagadējā laika kapitālistu: tirgus iekarots, noņēmēji atrasti un nu tikai ražot — jo vairāk, jo labāk.»

Plašā, redzami naidīgā rakstā J. Jankavs kritizēja Andreja Upīša rediģēto almanahu «Vārds» (Nr. 301—303).

Tamlīdzīgu, demagoģiski formulētu, J. Jankava darbu uzskaiti varētu vēl turpināt, taču uzmanību pievērš jauns «Dzimtenes Vēstneša» skandāls, ko izraisīja un organizēja J. Jankavs. Tā ir plaši izvērstā akcija pret J. Jansonu-Braunu kā savu biedru nodevēju Jaunās strāvas sagrauves laikā. Strīdā iejaucas daudzi laikraksti un daudzas personas, arī Rainis.

1913. g. 30. martā (Nr. 73) «Dzimtenes Vēstnesi» publicēts raksts «Vecas lietas»:

«No policijas departamenta skapjiem izslidējis «žurnāls», kurā nodrukāts starp citu sekošs savā laikā (1897. g. augusta sākumā) no Policijas Departamenta direktora Svoljanska caur iekšlietu ministri Goremkinu zināmā vietā priekšā stādīts raksts.»

Šajā izrakstā no policijas žurnāla plaši izklāstīts, ko visu J. Jansons ir stāstījis par sevi un citiem jaunstrāvnikiem, kā arī par Jaunās strāvas mērķiem un uzdevumiem. Uzkrītoši ir šādi momenti: pirmkārt, no policijas departamenta materiāliem «izslidējis» žurnāls, kurā sīki aprakstīta studenta J. Jansona liecība. Otrkārt, tiek citēts ieraksts žurnālā, kaut gan J. Jansona prāvas lietā taču bija plaši protokoli, kuros konkrētā liecībā uzrakstīts tas, ko J. Jansons runājis nopratināšanā. Šie protokoli nekad nav publicēti, bet viss balstās uz policijmeistara atstāstījumu šai lietā. Nav saprotams, kāpēc policijmeistars tik rūpīgi izrakstījis materiālus no «žurnāla», ko nosūtījis savai priekšniecībai, kaut gan šīs priekšniecības rokās jau sen vajadzēja atrasties pašiem nopratināšanas protokoliem. Šie fakti rāda, ka J. Jansona-Brauna denuncēšana ir cieši saistīta ar policijmeistaru, no kura arhīviem pēkšņi «izslīd» J. Jansona-Brauna «atmaskotājiem» vajadzīgais žurnāls.

Atbildi šajā lietā dod J. Jansons-Brauns «Jaunajā Dienas Lapā» (Nr. 85):

«Nesen atpakaļ man nāca rokās «Dzimt. Vēstn.» 73. Nr., kur nodrukāts pret mani kāds uzbrukums, tik nekrietns un negodīgs, kādu pat «Rīgas Avīze» neprastu izperināt. Sagrozītā un saviltotā veidā tiek pret mani izspēlēts kāds 1897. gada prāvas «dokuments». (...) Mēs varam tikai laimes novēlēt «Dzimt. Vēstn.», ka bez saviem Jankaviem un Valteriem tas tagad par «līdzstrādnieku» ieguvis pašu Svoljanski, jo

ši kunga vārds jau pietiekoši raksturo visu uzsākto kompāniju. Un tas jaukākais vēl ir tas, ka par mani tiesu spriest taisās — «Dzimt. Vēstn.», tas pats, kura vīri savā laikā denuncēja «Dienas Lapu» un 90-to gadu darbiniekus!... Par manu pagātni un tagadni var spriest vienīgi un tikai mani darba un cīņas biedri — tie to ir darijuši, man dāvādami savu pilnīgu uzticību.»

Zināmu skaidrību ievieš P. Stučkas raksts «Jaunajā Dienas Lapā» (Nr. 91), kurā teikts:

«Turēja mūs apcietināšanā ļoti slikti pirmos apm. 2 mēnešus, kas grozījās tikai tad, kad viens no mūsu biedriem, ārsts Krumbergs to nepanesa, un baidīdamies no prātā jukšanas, beidza ar pašnāvību. Mūsu pārējo garīgais stāvoklis nebija daudz labāks, visi bijām hipernervozī (. . .), Jansonu noveda uz pratināšanu (. . .). Un kad viņš man un arī citiem (tanī pat pirmajā dienā pēc pratināšanas) caur cietuma pastu izmīsis paziņoja, kā un ko viņš liecinājis, es viņam atbildēju to pašu, ko vēlāk pēc atlaišanas no cietuma un ko saku arī tagad: es nevaru celt akmeni pret viņu.»

Par nodevību, kā to «Dz. V.» redakcijā titulē, šini gadījumā ir runāt nevar; «p r e d a t j» (nodot) un «v i d a v a t j» (izteikt par citiem kaut ko vēl nezināmu) ir divi pilnīgi dažādi jēdzieni.»

Pārrunās daļēji pret J. Jansonu-Braunu nostājas arī Rainis. Tas saprotams, ja ņemam vērā Raiņa viedokli Aspazijas un «Dzimtenes Vēstneša» lietā. Rainis piekrita tam, lai sasauktu biedru tiesu, kas vispusīgi izmeklētu apsūdzību pret J. Jansonu-Braunu. Tā kā biedru tiesa toreiz varēja notikt tikai ārzemēs, tās organizēšana kļuva neiespējama, jo straujā tempā izraisījās Pirmā pasaules kara sākuma posms.

Aspazijas iesaistīšana «Dzimtenes Vēstneša» un rakstnieku konfliktā ieguva vēl tālāku risinājumu.

Soreiz pārrunu izraisītājs nav pats J. Jansons-Brauns, bet gan viņa darbs «Domas par jaunlaiku literatūru». Sakarā ar šī J. Jansona darba divdesmito gadadienu Andrejs Upīts «Jaunajā Dienas Lapā» (1913. g.) publicē plašu rakstu «Jansons un jaunlaiku literatūra». Andrejs Upīts cildina J. Jansona-Brauna darbu un augstu vērtē viņa lomu latviešu kritikas un sabiedriskās domas attīstības gaitā. Pret šiem cildinājumiem turpat «Jaunajā Dienas Lapā» (Nr. 228) Aspazija publicē pretraktu «Piezīmes pie Andreja Upīša raksta «Jansons un jaunlaiku literatūra»». Aspazija neatzīst J. Jansonu-Braunu par ievērojamāko sava laika literatūras kritiķi. Tas liekas tīri saprotami, bet lasītājus pārsteidz kas cits, proti, Aspazija par tā laika lielāko literatūrkritiķi uzskata J. Asaru.

Domu apmaiņa starp Andreju Upīti un Aspaziju izbeidzas sakarā ar Aspazijas jubileju 1913. g., kad visus strīdus nomaina slavinājumi.

1914. g. pirmajā pusē nozīmīgākais literārais darbs ir Fr. Bārdas apcerējumi par latviešu dzejniekiem — «Mūsu jaunākā lirika».

Atsevišķi raksti liek nojaust par notikumiem, kas var satricināt ne tikai visu Krieviju, bet visu pasauli.

«Dzimtenes Vēstneša» 157. numurā ievietots ziņojums par konfliktu starp Austriju un Serbiju. 158. numurā raksts «Karš?» iesākas ar vārdiem:

«Kad šis rindiņas būs lasītāju priekšā, tad jau varbūt būs noribējuši pirmie lielgabalu šāvieni.»

Sākas Pirmais pasaules karš. Kara notikumi laika secībā izgaismoti «Dzimtenes Vēstnesī» tāpat kā visos citos laikrakstos. (Skat. nodaļas «Jaunā Dienas Lapa» un «Latvija».)

Sakarā ar Krievijas ieslēgšanos karā tiek visādā veidā veicināta nacionālā pašapziņa. Sajā kopējā akcijā neiztrūkst arī latvieši, tas viegli izskaidrojams, jo patriotiskie ziņojumi par vāciešu drīzu sakāvi atmodina atmiņā latviešu ilggadīgo cīņu ar vācu muižniekiem — latviešu zemes atņēmējiem, dzimtsiekārtas mocību realizētājiem. Kā netaisnību latvieši izjuta vācu muižnieku un vācu birokrātijas ikdienas terorū. Sajā patriotiskajā sajūsmā iekļaujas arī tikko populārā kļuvusī Ivande Kaija, publicējot uzsaukumu «Latviešu sievietes!» («Dzimtenes Vēstnesī» 169. numurā u. c. izdevumos):

«Latviešu sievietes! mūsu vīri aicināti savā vīrieša istajā goda uzdevumā — aizstāvēt tēviņu pret ienaidniekiem un aizsargāt zemi no varmācīgajiem uzbrucējiem. Ar dzīvu patriotismu mūsu vīri saņēma šo kara saucienu, un ar karstu sajūsmu mēs, sievas, pavadām savus vīrus, dēlus, tēvus ienaidnieka ugunīs. Mēs pavadām viņus ar vienu vēlējumu — līdz pēdējai asins pilītei aizstāvēt mūsu dārgo tēvzemi.»

Krievijas iedzīvotāju pirmā patriotiskā sajūsma drīz saplaka cara birokrātijas un kara vadoņu nodevības dēļ.

(Ivande Kaija darbojās sabiedriski politiskā dzīvē visdažādākos apstākļos. Īpaši enerģisks viņas sabiedriskās darbības uzplūdums vērojams 1919. g., kad formējās Latvija kā buržuāziski demokrātiska valsts. Sajā laikā viņas lielākais nopelns nozīmīga finansiāla pasākuma veikšana: viņa dibināja un sākotnēji vadīja Latvijas zelta fondu. 1921. g. Ivande Kaija kādā sapulcē runas laikā saņima, un sekojošā slimība daudzus gadus līdz pat mūža beigām (1942. g.) viņai atņēma iespēju darboties sabiedriskā dzīvē un literatūrā.)

Ar 250. numuru (30. okt.) avīzē parādās baltas vietas — kara cenzūras svītrojumi, kaut gan to mazāk nekā citos latviešu laikrakstos. Acīmredzot redakcija ir piesardzīgāka un, šķiet, tai ir labākas attiecības ar kara cenzūru.

Sajā periodā laikrakstā nozīmīgākais literārais darbs ir J. Jaunsudrabiņa romāns «Atbalss» (romāna «Aija» otrā daļa).

1915. g. 1. jūlijā avīzē publicēta ziņa «Aizvākšanās lietā»:

«Daži Kurzemes iedzīvotāji, piem., Ventpils un Kuldīgas apriņķos ir jau saņēmuši ciešas izkrāvāšanās un pārtikas līdzekļu izpostīšanas pavēles.»

Avīze ziņo, ka

«Latvijas pārbaudījums paliek arvien smagāks. Ienaidnieka vilnis aizķer atkal jaunus Kurzemes apgabalus, un viņu priekšā viss paliek par postažu. Latvietis pats nopļauj savas druvas vai izar tās un, kur vairāk nevar, samīn viņas, lai neatstātu nekā uzbrucēju varā.»

Katrā numurā lielāki vai mazāki raksti par Kurzemes bēgļiem un viņu problēmām. Latgale sagaida bēgļus un to ganāmpulkus, tādējādi par pirmo Kurzemes bēgļu patvērumu izveidojas Latgale un Ziemeļvidzeme. Tomēr lielākā daļa bēgļu aizklīda Krievijas plašumos.

Kara cenzūra aizliedza ziņot par jebkuru frontes kustību, laikraksti ievietoja tikai ziņojumus par krievu armijas atsevišķām lokālām uzvarām; tādā sakarībā kļuva zināms tas, ka 1915. g. aprīlī no latviešu zemessargu

rotām saformētais bataljons sekmīgi atsitis vācu kavalērijas uzbrukumu Jelgavai. Vēl daži citi fakti deva ierosinājumu formēt īpašas latviešu strēlnieku vienības. Pirmie latviešu karaspēka vienību dibināšanas ierosinātāji bija Rīgas Politehniskā institūta studenti, šim ierosinājumam pievienojās vairāki sabiedriski darbinieki, kas iesniedza Valsts domes domniekam J. Goldmanim priekšlikumu panākt augstākās kara instancēs atļauju dibināt īpašas latviešu strēlnieku vienības. Tā kā augstākās kara instancēs bija ienākušas ziņas par latviešu strēlnieku kaujas spējām, tad šiem ierosinājumiem bija panākumi. 1915. g. 19. jūlijā Ziemeļrietumu frontes pavēlnieks ģenerālis Ruzskis ar pavēli Nr. 322 deva rīkojumu par latviešu strēlnieku bataljonu formēšanu. Pirmos organizatoriskos darbus veica Valsts domes domnieki J. Goldmanis (strēlnieku organizācijas komitejas priekšsēdētājs) un jurists J. Zālīte.

1915. g. 28. jūlijā «Dzimtenes Vēstneša» 204. numurā publicēts ziņojums:

«Pulcējaties zem latviešu karogiem! Latvijas dēli, mums atļauts dibināt latviešu pulkus. Par pamatu šiem pulkiem tiek likti tie 2 varonīgie Daugavgrīvas bataljoni, kas 19. un 20. aprīlī atsita vācu uzbrukumu Jelgavai. Pulkus vadīs latviešu virsnieki. Latvijas pulki kalpos Latvijas atkarošanai un aizstāvēšanai, lai tā arī turpmāk zeltu kā nešķirama varenās Krievijas daļa. So pulku apgādāšanu uzņemas valdība, bet kā latviešu brīvprātīgo pulki un tautas lepnums tie stāvēs mūsu tautas īpašā aizgādībā un mīlestībā. (..)»

Pēc 700 gadiem no jauna veidojas mūsu tautas liktenis. Pēc šiem 700 ciešanu un gaidīšanas gadiem ir jāpiepildās tautas kulturālās atdzimšanas sapnī. Tagad vai nekad! Kara laukā, jums, Latvijas dēli, jārada tagad tautas liktenis un slava. (..) Brāļi, labāk cīņā doties, nekā nikt un izputēt pa svešām ceļmalām! (..) Uz priekšu ar Latvijas karogu par Latvijas nākotni! (..)»

Latviešu brīvprātīgo pieņemšanas komisija atklāj savu darbību Rīgā, Tērbatas ielā 1/3, Latviešu Izglītības Biedrības telpās. Brīvprātīgo pieņemšana notiks katru dienu, sākot ar ceturtdienu 30. jūlijā no plkst. 10—1.

Latviešu strēlnieku bataljona organizācijas komiteja.»

Pēc pāris dienām avīzē ievietots papildinājums (30. jūlijā, Nr. 206):

«Latviešu bataljonu organizācijas komiteja uzaicina latviešu jaunekļus un vīrus 17 līdz 35 g. v., kas vēlētos iestāties jaundibināmos strēlnieku bataljonus pieteikties (..). Visi, kas iestājušies latviešu strēlnieku bataljonus, skaitās aktīvā kara dienestā un bauda līdz ar piederīgiem visas ar kara dienestu saistītas tiesības un priekšrocības. (..) Bataljonus virsnieki un apakšvirsnieki būs latvieši. Kā apmācības un komandas valoda ir pielaista arī latviešu valoda.

Bataljoniem ir savi karogi un kareivjiem krūšu nozīme pēc apstiprinātiem paraugiem krievu un latviešu valodās.»

Tā aizsākās varonības pilnais latviešu strēlnieku pulku kaujas ceļš, kas cauri Nāves salai, Tīrelpurvam, Ziemas pilij, Perekopam, cauri kara ugunīm, cauri revolucionārai cīņai, cauri ciešanām un mokām iegāja tautas vēsturē un nemirstībā.

Vācu karaspēkam tuvojoties Daugavai, Rīgas evakuācija, kas jau bija sākusies agrāk, pieņēma intensīvu un dažkārt obligātu raksturu. Evakuējās dziļāk Krievijā rūpniecības uzņēmumi, lielākās tirdzniecības firmas, skolas, tipogrāfijas u. c. 1915. gadā uz Pleskavu evakuējās arī spiestuve

a/s «Dīriķis un biedri», reizē ar to arī «Dzimtenes Vēstneša» redakcija. Rīgas pēdējais laikraksts — numurs iznāk 31. oktobrī, turpmāk «Dzimtenes Vēstnesis» sāk iznākt Pleskavā.

Revolūcija Krievijā «Dzimtenes Vēstneša» aprindu ļaudīm sagādā pārsteigumu, un viņi ievieto tikai pirmos oficiālos ziņojumus. Jau konkrēts revolucionāro notikumu atspoguļojums atklājas ziņojumā:

«Pēterpilī, 1. martā, 27. februārī taisni pusnaktī galīgi nodibināja Valsts domes izpildu komiteju sekošā sastāvā: Rodzjanko, Kerenskis, Čheidze, Sulgins, Miļukovs u. c.»

Līdzīga veida ziņojumi ievietoti arī «Jaunajā Dienas Lapā» un citos laikrakstos. Tas pats par cara atteikšanos no troņa un citiem revolucionāriem notikumiem. Revolūcijas apstākļos izdevniecībā a/s «Dīriķis un biedri» rodas ideja atjaunot «Baltijas Vēstnesi» laikraksta «Dzimtenes Vēstneša» vietā. Tas arī tiek izdarīts, pēdējais «Dzimtenes Vēstneša» numurs iznāk 1917. g. 31. maijā, bet «Baltijas Vēstneša» pirmais numurs 1917. g. 6. aprīlī. Kā redzam, pārorganizēšanās grūtību dēļ gandrīz 2 mēnešus 1917. gadā paralēli iznāk kā mirstošais «Dzimtenes Vēstnesis», tā atjaunotais «Baltijas Vēstnesis». Bet tas jau notiek citos vēsturiskos apstākļos.

«Dzimtenes Vēstnesis» izbeidza savas gaitas, tā arī neizveidojot patstāvīgu idejiski politisko līniju un palika svārstīgas dienas avīzes ietvaros.

«Rīta Vēstnesis»

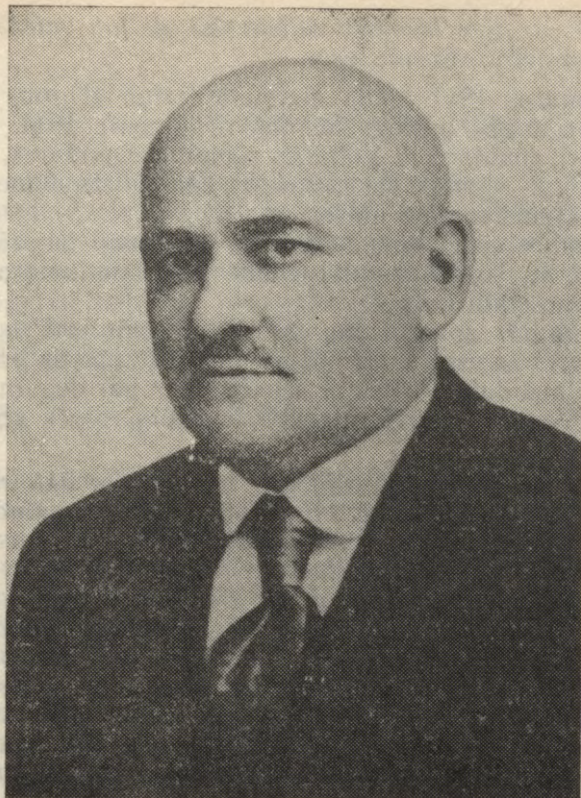
(1910—1912)

Politisks, sabiedrīks un literārs laikraksts, iznāca katru dienu. Izdots un iespiests Rīgā, izdevējs H. Blankenšteins, redaktors K. Skalbe, ar 1910. g. Nr. 19 — Antons Benjamiņš, ar 1911. g. Nr. 333 — redaktora vietā izdevējs H. Blankenšteins, ar 1911. g. Nr. 334 — J. Siliņš.

Antons Benjamiņš (1860—1939) dzimis Bilskas pagastā. Izglītojies Cimzes skolotāju seminārā, ar pašmācību ieguvis vidusskolas skolotāja tiesības, bijis skolotājs dažādās vietās. Jau kā skolotājs pievērsies žurnālistikai un publicēties laikrakstos. 1904. g. pārnāca uz Rīgu. Bija rakstu krājuma «Mājas Viesis» redaktors (1907—1908) un 1910. g. laikraksta «Rīta Vēstnesis» redaktors. 1911. g. kopā ar sievu Emīliju Benjamiņu nodibināja populāro dienas avīzi «Jaunākās Ziņas», nodibināja un vadīja ilustrēto nedēļas žurnālu «Atpūta».

1910. g. novembrī nelielas spiestuves īpašnieks H. Blankenšteins sāka izdot vislētāko latviešu avīzi «Rīta Vēstnesis», numurs maksāja tikai vienu kapeiku. Šis laikraksts ieguva nosaukumu *kapeikas avīze*. H. Blankenšteins, pēc tautības ebrejs, sāka uzņēmuma īpašnieks, neko daudz no avīzniecības nesaprata jeb saprata tikai tik daudz, ka ar avīzi var nopelnīt, ja rīkojas saprātīgi. Pie šīs saprātīgās rīcības piederēja arī tas, ka jāatrod redaktors, kas latviešu lasītāju vidū populārs, tāpēc H. Blankenšteins par redaktoru uzaicināja Kārli Skalbi. Pirmajā ievadrakstā «Tautas kapeika» apcerēta kapeikas vērtība, tautai jāiemācās katru kapeiku likt lietā sabiedrības labā. Gandrīz vai secināms, ka katrs, kas izdod kapeiku par «Rīta Vēstnesi», piedalās sabiedriskā dzīvē.

H. Blankenšteina mērķis četrās un dažkārt astoņās nelielās lappusītēs (43 cm) sakoncentrēt galvenokārt īsas ziņas par sadzīves notikumiem. K. Skalbe tomēr cenšas sniegt arī informāciju par literatūras un kultūras jautājumiem. Vairāki raksti par L. Tolstoja slimību, nāvi un bērēm, ievietotas A. Austriņa atmiņas par R. Blaumani, ziņas par T. Zeiferta 25 gadu



Antons Benjamiņš

darba jubileju, A. Austrīņa dzejolis «Oktobers» u. c. K. Skalbes redaktora darbība ir neilga, viņš vada tikai 18 numurus, pēc tam par galveno redaktoru nāk Antons Benjamiņš, bet K. Skalbe paliek kā redakcijas darbinieks. Jaunā redaktora nolūks Blankenšteina lapeli pārvērst par vislētāko pašu jaunāko ziņu avotu. Tas daļēji arī viņam izdodas, un laikraksta metiens palielinās. Kultūras un literatūras jautājumi parādās retāk, taču pilnīgi no avīzes slejām neizgaist. Rubrikā «Par ko tagad spriež un runā» uzmanību pievērš garākas pārdomas par bērnu dramaturģiju:

*«Labai bērnu lugai par visām lietām jābūt, tāpat kā jebkurai citai lugai, istam mākslas darbam. Tagad rakstnieki paraduši bērniem sniegt gandrīz vai vienīgi tendences gabalus. Vieni smērē zem mazajiem deguntiņiem kādu biezu dievbijības pomādi, citi atkal kādu politisku vai sabiedrisku krāsu. Ja lieliem sniedz šādus tendences gabalus, tad kritika un publika to sodīt nosoda, bet bērnu lugās atrod to par pilnīgi saprotamu un atļautu. (..) Tendences gabals ir diemžēl arī Raiņa ievērojamākais dzejas darbs «Zelta zirgs», kuru izrādīja jaunajā teātri. Gribēdams sniegt «pasaku» lieliem un maziem, Rainis palicis starp diviem krēsliem sēdot. Lugas šausmīgo ainu dēļ daudz bērnu tās izrādē nav ne ar valgu ievedami. Mēs tomēr ceram, ka mūsu ievērojamākais dzejnieks nākotnē sarakstīs istu bērnu lugu. Bet tad viņam jānosēžas blakus bērniem, līdzīgi bērnu mātei vai auklei, kas, stāstīdamas sa-
viem mazajiem jauku pasaku, domā tikai par bērniem. (..)*

Labākā bērnu luga latviešu valodā, kā tas jau vairākkārt aizrādīts, ir Annas Brigaderes «Sprīdītis».

Vairākos numuros 1911. gadā atzīmēta Raiņa «Uguns un nakts» izrāde, ievietots arī lugas prologs un daži fragmenti. 1911. g. ar 251. numuru sāk publicēt populāro E. Voiničas romānu «Dundurs».

1911. gadā avīze regulāri ievieto ziņas par Valsts domes sēdēm, dažu jautājumu iztirzājums samērā plašs.

Atreferēta Domes sēde, kurā ierosināts steidzami iztirzāt studentu nemieru jautājumu, bet šo steidzamību Domes vairākums noraida, jautājums tiek atlikts uz nenoteiktu laiku.

Apspriežot žūpības apkarošanu, domnieks Andrejs Priedkalns norāda (Nr. 30, 31. janv.), ka esot veltas pūles pierādīt žūpības postu tai Domei, kuras locekļu lielākā daļa pārtiek no ienākumiem par degvīnu.

Avīzē «Rīta Vēstnesis» 245. numurā ievietots raksts «Streiki un viņu nozīme»:

«Šās vasaras streiki Krievijā bij tie ievērojamākie no visiem kopš atsvabināšanas kustības laika, un tie atkal bij kā biedinājuma zīme, ka mūsu dzīvē viss nav tā, kā tam vajadzētu būt, ka mūsu tagadējā un saimnieciskā iekārta nav vesela un streika kustība ir dabiska parādība, kuru rada un izsauc pati dzīve. Bet viena mūsu sabiedrības daļa ar saviem laikrakstiem, kuri izteic šīs sabiedrības domas, savā stulbumā aiz gaiša skata trūkuma un sava labuma dēļ tura šo dabisko parādību par mākslīgi saceltu, par viena otra musinātāja darbu. (...) Streikam, lai tas būtu sarīkots tikai saimniecisku prasību pēc, ir vēl tanī ziņā nozīme, ka tas strādniekus apvieno, rada un attīsta tiem solidaritātes, vienprātības jūtas, audzina viņos šķiras apziņu, dara tos par apzinīgiem kareivjiem.»

A. Benjamiņš kā redaktors, domājams, šo rakstu ievietoja, lai pievilktu lasītājos pēc iespējas vairāk strādnieku. Jau pati avīzes cena norāda, ka tā orientējas uz lasītājiem, kuriem ienākumi trūcīgi. Nav piedomāts, ka atziņas, kas izteiktas sakarā ar streikiem, nepatiks attiecīgām valdošām instancēm. Šīs nevēribas dēļ A. Benjamiņš kā avīzes «Rīta Vēstnesis» redaktors tiek sodīts ar 300 rbļ. vai 2 mēnešiem aresta.

Arī «Rīta Vēstnesī», tāpat kā visos citos laikrakstos, ir plaši atspoguļota provokatoru tēma, sākot ar Azefu un beidzot ar Stolipina nogalinātāju Bogrovu un tā sodīšanu.

Asa nostāja (Nr. 333) pret Interimteātri. Ipaši pret šī teātra direktoru (Veinbergu?).

«Interim» burtiskā tulkojumā nozīmē — «pa to laiku». Rīgas Interimteātris ir tas pats Latviešu biedrības teātris, tikai tam Interimteātra nosaukumu piešķīra 1908. gadā, kad nodega Rīgas Latviešu biedrības nams. Kamēr neatjaunoja Rīgas Latviešu biedrības namu, pa to laiku Kronvalda bulvārī, Jaunā cirkus ēkā (aiz tagadējā Nacionālā teātra) pārcēla Rīgas Latviešu teātri un nosauca to par Interimteātri.

Par 1 kap. sagādājot lasītājam diezgan daudzpusīgu materiālu, A. Benjamiņam izdodas «Rīta Vēstneša» tirāžu manāmi palielināt, tai pašā laikā viņš iegūst pieredzi, kā, piemērojoties lasītāju gaumei, var veidot populāru avīzi. Tādēļ viņš 1911. gada nogalē aiziet no «Rīta Vēstneša» un nodibina pats savu kapeikas avīzi «Jaunākās Ziņas».

A. Benjamiņa vietā par «Rīgas Vēstneša» redaktoru kādu brīdi darbojas pats izdevējs H. Blankenšteins, un pēc tam par redaktoru nāk J. Siliņš.

1912. g. 16. janvārī lasītāju trūkuma dēļ «Rīta Vēstnesis» apstājas.

«Jaunākās Ziņas»

(1911—1919)

(Pēc pārtraukuma turpinās līdz 1940. g.)

Sabiedriski politisks laikraksts, iznāca katru dienu, ar 1917. g. Nr. 87 — sešas reizes nedēļā. Izdots un iespiests Rīgā. Izdevēja un redaktore E. Elka, ar 1912. g. Nr. 149 — pagaidu izdevēja un redaktore E. Simsonē, ar 1912. g. Nr. 194 — redaktore un izdevēja — E. Elka, ar 1913. g. Nr. 155 — pagaidu izdevēja un redaktore E. Simsonē, ar 1913. g. Nr. 188 — redaktore un izdevēja E. Elka, ar 1914. g. Nr. 70 — izdevēja un redaktora vietā E. Simsonē, ar 1914. g. Nr. 119 — izdevēja un redaktore E. Elka.

Redaktors no 1911. g. līdz 1912. g. Nr. 139 A. Benjamiņš. Izdevēja E. Elka.

«Jaunāko Ziņu» redaktoru un izdevēju mainīgais saraksts ilustrē interesantus momentus. Pirmkārt — visu pirmo periodu no 1911. līdz 1919. g. A. Benjamiņš ir faktiskais avīzes saimnieks, bet kā redaktors parakstās tikai neilgu brīdi. Visu pārējo laiku regulāri mainās E. Elka (dzimusi Simsonē, vēlāk A. Benjamiņa dzīvesbiedrē) un E. Simsonē (E. Elkas māte?). Acimredzot ir kādi veikalnieciski pamati, kādēļ A. Benjamiņš visu laiku atrodas aizkulisēs. Šāds paņēmieni A. Benjamiņa biogrāfijā nav vienīgais. Vācu ķeizarskās armijas okupācijas laikā 1917. g. A. Benjamiņš kopā ar F. Veinbergu izdod dienas laikrakstu «Rīgas Latviešu Avīze», bet oficiāli izdevējs un redaktors ir tikai F. Veinbergs.

«Jaunāko Ziņu» redakcijas sastāvā bez A. Benjamiņa un K. Skalbes dažādos laikos darbojas Ž. Gruzevskis, P. Galenieks, Pāvils Rozītis, J. Kārklīņš, P. Ašmanis, K. Ducmanis, J. Porietis u. c.

Pirmais paraugnumurs, ko ar rokas presi iespiež 7000 eks., iznāk 1911. g. 8. decembrī. Tas nav lielāks par divkāršu rakstāmpapīra loksni un maksā vienu kapeiku. «Jaunāko Ziņu» 1. numurā A. Benjamiņš ievadā «Darbu sākot» raksta:

«Jaunā latviešu kapeikas avīze «Jaunākās Ziņas», kas ar šo dienu uzsāk savu gaitu, ir gan jauna pēc sava nosaukuma, bet pēc satura tā būs latviešu publikai pazīstama, jo to izdod līdzšinējais «Rīta Vēstneša» redakcijas un drukātavas personāls. Tātad patiesībā «Jaunākās Ziņas» būs līdzšinējā «Rīta Vēstneša» turpinājums, kas tika izdots tādā pašā garā. (...) Pirmais latviešu kooperatīvais uzņēmums netiek izdots peļņas nolūkā. Ja redakcijas un drukātavas kopējam uzņēmumam rastos kāda peļņa, tad tā tiks izlietota avīzes papildināšanai un līdzstrādnieku labākai atalgošanai.»



Laikraksta «Jaunākās Ziņas» tituls



Emilija Elka (E. Benjamiņa)

Istenībā «Jaunāko Ziņu» reklamēšana par kooperatīvu uzņēmumu bija reklāmas paņēmieni, jo iespējamā peļņa sagāja paša A. Benjamiņa kabatā.

Laikrakstā ievietotās ziņas īsas un konspektīvas, ar atsevišķiem virsrakstiem, tādēļ avīzes saturs viegli pārskatāms, katram lasītājam ātri atrodams materiāls, kas viņu interesē, nav jāpēta garie apraksti, lai tiktu pie vēlamām ziņām. Tas ir viens no stimuliem, kas piesaista lasītāju. Sākuma periodā savu lasītāju A. Benjamiņš saskatīja strādniekos, kā arī citās mazturīgās aprindās, šī iemesla dēļ avīzes nostāja ir pasvitroti demokrātiska ar simpātijām strādājošiem cilvēkiem.

Bez tam «Jaunākās Ziņas» ir vismaz trīsreiz lētākas par citām avīzēm, tas izdevīgi ne vien lasītājam, bet arī izdevējam, jo no kapeikām sakrājas rubļi, arī sludinājumi palīdz savākt rubļus. Ir daži numuri, kur avīzes lielāko daļu aizpilda tirdzniecisko firmu reklāmas.

Avīzē regulāri iekārtota īpaša rubrika «Strādnieku dzīve», kurā atrodas ziņas par dažādiem notikumiem dažādās darba vietās.

Redakcijā ir manāmas rūpes par aktieru dzīves apstākļiem, tas diez-

gan spilgti izsakās rakstā «Latviešu Skatuves Darbinieku biedrība» (Nr. 12):

«Un kas tās par algām, kuru dēļ aktieri tā drebēja un locija savas muguras komisijas kungu priekšā? Labs aktieris dabūja Latv. Biedr. teātri par 8 teātra sezonas mēnešiem 30—40 rbļ algas mēnesī, kas iztaisa, ja algu aprēķina uz 12 mēnešiem, 20—27 rbļ mēnesī. (..) Pie tam šiem aktieriem bij jāgādā par dzīvokli, jāģērbjas kā kungiem un laikam arī jāēd. Priekš skatuves aktierim uz sava rēķina vajadzēja iegādāties frakas, triko uzvalkus un vēl daudzas citas lietas, kas bija minētas viņu līgumos.»

Tālāk laikraksts ziņo, ka nodibinājusies Latviešu skatuves darbinieku biedrība, kuras mērķis ir sniegt saviem biedriem morālisku, juridisku un materiālu palīdzību.

1911. g. par 16. un 17. numurā ievietoto rakstu «Patriotismam zūdot» A. Benjamiņš sodīts ar 300 rbļ. vai 2 mēnešiem cietuma. Šajā rakstā teikts:

«Pēdējā laikā pēc Japāņu kara krievu tautai zudis patriotisms. Tauta necerot uz sava stāvokļa uzlabošanu no valdības puses, bet gaidot pestīšanu no ārienes. (..) zemniekam nav nekā, kādēļ tam iet karā un upurēt dzīvību, jo tam nav tikpat kā nekā, ko aizstāvēt no ienaidniekiem.»

1912. gada 44. numurā ziņots, ka laikraksta lasītāju skaits tik lielā mērā pavairojies, ka redakcija turpmāk dos literāri zinātnisku pielikumu — divas lappuses divas reizes nedēļā.

Tajā pašā numurā redakcija dod pārskatu par laukstrādnieku stāvokli:

«Kalpa sievai jānoiet pie darba uz pirmo muižas administrācijas uzaicinājumu, un, ja viņa no tam atraujas, neuzrādīdama no ārsta apliecību, ka tā ir nopietni slima, tad par katru nokavētu dienu no viņas algas tiek aprēķināta vienas dienas maksa un bieži vien uzlikta soda nauda no 20 līdz 30 kapeikām.»

Tas pats attiecināms arī uz vīriešiem, tālāk avīzē aizrādīts, ka saimnieka kalpiem stāvoklis ir vēl sliktāks.

Negatīvs vērtējums «Jaunākām Ziņām» ir arī par izslavēto Rīgas Latviešu biedrību. Rakstā «Opozīcija Rīgas Latviešu biedrībā» minēts:

«Māmuļa tagad nav vairāk nekā cits kā saujiņa konservatīvo pīlāru un tādu «centīgu» jaunu latviešu pilsoņu, kas ar pīlāru piepalīdzību grib iekļūt kādā siltā vietīnā vai iegūt banku kredītu savu namu celšanai. (..) Un latviešu literāts gan bez sava nama ir tagad tikpat kā suns bez astes.»

Rakstā «Latviešu teātra lietā» 1913. g. (Nr. 1) redakcija pārmet bagātai latviešu pilsonībai, ka tā apmeklē pikantās ārzemju varietē izrādes, bet neapmeklē teātrus:

«Aristokrātija un naudinieki nekur un nekad nav bijuši ne mākslas, ne kādu citu ideālu nesēji. Šie ir meklējami darba ļaudis un jaunībā.»

Šī paša gada 43. numurā «Jaunākās Ziņas», pretēji citiem laikrakstiem, npublicē ķeizara dinastijas jubilejas manifestu, bet gan sniedz šī manifesta īsu atstāstījumu, galveno vērību pievēršot nodaļai par amnes-tijām.

Rakstot par teātra kritiku, redakcijas aizrāda, ka Latvijā nav neviena sagatavota cilvēka teātra kritikas jautājumos (1913. g. Nr. 129).

Divos numuros (265. un 272.) ievietotas divas īpatnējas lapas, kur foto-uzņēmumiem informācijas raksturs. Tur uzņēmumi no zvejnieku dzīves, dzelzceļa katastrofa Krievijā, amerikāņu noziedznieki cietumā, Ā. Alunāna piemineklis un vairāki apsnigušās Rīgas skati.

Joprojām turpinās «Jaunāko Ziņu» aizraušānās ar teātra dzīves atspoguļojumiem, 1913. gadā vairākos numuros ziņojumi par teātriem. Plaši izvērsti Jaunā teātra aktieru konflikti ar direkciju, kas noved līdz aktieru streikam. Mēģinājumi samierināt strīdīgās puses beidzas neveiksmīgi, par ko liecina avīzes 276. numurā ievietotais «Paziņojums atklātībai»:

«Mēs, 22 bijušie Jaunā Rīgas teātra aktieri, pēc tam, kad teātra instances caur 7. oktobri pieņēmo rezolūciju atraidīja aktieru pēdējās prasības, nolēmām stāties pie pastāvīgas teātra izrāžu rīkošanas. Biedrības Rīgā, provincē un uz laukiem, kuras vēlētos sarīkot izrādes ar bijušo Jaunā Rīgas teātra personālu, tāpat, ja tās vēlētos uzaicināt atsevišķus spēkus un lomu tēlotājus, tiek lūgtas griezties pie aktieru priekšstāvja.»

Aktieru parakstu vidū lasāmi Tijas Bangas, Lilijas Ērikas, Bertas Rūmnieces, Mirdzas Šmithenes, Lilijas Stengeles, Kristapa Koškina, Jāņa Ģērmaņa, Alekša Mierlauka u. c. vārdi. Kā redzams, viss ansamblis. Aktieru streiks ilga 5 nedēļas, un laikraksta 280. numurā ziņots par konflikta izbeigšanos bez īpašiem rezultātiem. Redakcija izsaka domu, ka streika neveiksmes cēlonis ir tas, ka skatuves māksliniekiem nav savas stipras arodbiedrības.

1913. gada beigās «Jaunākās Ziņas» regulāri ievietots reklāmas ziņojums:

«Lielā un lētā avīze «Jaunais Ceļš» iznāk katru dienu pusotras loksnes lielumā.»

Tas liecina, ka A. Benjamiņš paralēli «Jaunākām Ziņām» sāk izdot daudz lielāku un plašāku avīzi. Veikalnieka nodomi nav vienmēr ikreiz saprotami, tā arī šoreiz. Varbūt pa kapeikām savākts daudz naudas, lielāka avīze var pavērt plašākas sabiedriskas iespējas un, saprotams, atkal pavairot naudu.

Arī 1914. gadā teātra problēmas neizzūd no «Jaunāko Ziņu» slejām. Zeltmatis publicē vairākus rakstus par teātra jautājumiem. «Jaunāko Ziņu» plašo interesi par teātra dzīvi pieminot, der atcerēties, ka A. Benjamiņš savas sabiedriskās darbības sākumā gribēja kļūt par dramaturgu un uzrakstīja lugu «Miglā», kura ieguva godalgu. Sievas māsa Annija Simsonē kļuva par pazīstamu aktrisi ne vien Latvijā, bet arī Vācijā. Tātad teātra bacilis jau ģimenē. Šī perioda «Jaunākām Ziņām» daiļliteratūras izvēlē nav augstas prasības. Romānus gan tulko un publicē regulāri, bet par to kvalitāti jau liecina virsraksti: «Mīlestības reiboni», «Meičas, kuras neprecē», «Čigānu asinis» u. c. Kā izņēmumi atzīmējami tikai daži nozīmīgi darbi, piemēram, L. Tolstoja stāsts «Velns», somu rakstnieka J. Linnankovska romāns «Ugunspuķe» («Uguns sarkanais zieds»).

Paralēli kultūras dzīves atspoguļojumam «Jaunākās Ziņas» joprojām visu laiku turpinās īsi notikumu izklāsti par strādnieku dzīvi, mazāk par laukiem. Jau 1914. g. vidū pasaules notikumi rod jaunu tematiku, kas arvien vairāk ieņem noteicošāku vietu ne vien «Jaunākās Ziņās», bet visās pasaules avīzēs — tas ir Pirmais pasaules karš.

«Jaunākās Ziņas» isā un konkrētā ziņojumā pavēsti arī kara izcelšanās notikumus. Ziņojumi izkārtoti šādā secībā: jūnijā 165. numurā avīze

informē par Austrijas troņmantnieka nogalināšanu. 180. numurā raksts «Bažas Balkānos» vēsta par Austroungārijas un Serbijas nesaskaņām. Austrija sāk draudēt ar karu, arī Vācija izsakās, ka nepametīs Austriju vienu. 181. numurā ziņots: no rīta vācu karaspēks atklājis uguni pret muitas posteni Kruā, kur izsludināts kara stāvoklis. Reitera aģentūra ziņo, ka vācu karaspēks 20. jūnijā pulksten 3.30 min. pēc pusdienas ielauzies Francijā. Londonā milzīgi ļaužu pūļi gaidījuši kabineta lēmumu, jo Vācijas iebrukums neitrālajā Luksemburgā angļu vidū izsaucis lielu neapmierinātību.

Nr. 194. — «Karš sācies». Franču avīzes «Martin» apgalvojums, ka pirmie šāviņi uz serbu-austriešu robežām un serbu kuģu sagūstīšana jau nozīmē kara faktisko iestāšanos.

21. jūlijā rakstā «Krievijas-Vācijas karš» Krievijas Ārlietu ministrija uzskata par nepieciešamu dot īsu pārskatu:

«10. jūlijā š. g. Austroungārijas sūtnis Belgradē iesniedza serbu ministru prezidentam noti, kura satur sevī apvainojumu pret serbu valdību, ka pēdējā pabalstījuse lielserbu kustību, kura novedusi pie Austroungārijas troņmantnieka nogalināšanas. (...) Ķeizarskās valdība uzstāj par nepieciešamu izsludināt mobilizāciju Kijevas, Odesas, Maskavas un Kazanā apgabalos. (...) vācu valdība 18. jūlijā griezās pie Krievijas valdības ar prasību pl. 12 naktī 19. jūlijā apturēt kara soļus, piedraudējama, ka pretējā gadījumā stāsies pie vispārējas mobilizācijas. Otrā dienā 19. jūlijā vācu sūtnis nodeva ārlietu ministriem no savas valdības kara pieteikšanu.»

Līdz ar to avīzē «Jaunākās Ziņas» ievieš rubriku «Eiropas karš».

Kara stāvokļa laikā Krievijā laikraksti iznāca ar vietējās cenzūras svītrojumiem, bieži vien teksta vietā balti plankumi. Konkrēto ziņojumu nepietiekamību laikraksts «Jaunākās Ziņas» aizstāja ar daiļliteratūru — dzejojumiem un tēlojumiem. Isā laikā «Jaunākās Ziņas» ievieto dzejoļus un tēlojumus tik lielā skaitā, ka tas pārsniedz iepriekšējo publicējumu kopsummu. Galvenā tematika kļūst karš un bēgļu likteņi: A. Austriņa «Kara laikā», J. Sudrabkalna «Sēru maršs», E. Virzas «Atsvabināšana», vairāki J. Jaunsudrabiņa dzejoļi un tēlojumi.

Rodas vēl viena jauna rubrika «Kara gleznas». Te ievietoti rakstnieku darbi, kuros atainota kara dzīve.

1915. gadā joprojām galvenā tematika ir kara apstākļi un bēgļu stāvoklis. Tieši 1915. gadā sakarā ar vācu armijas iebrukumu Kurzemē notiek Kurzemes iedzīvotāju padzīšana no mājām. Armijas pavēlniecība pavēl zemniekiem nopostīt druvas un dārzus, nodedzināt mājas, lai ienaidniekam rokās nonāktu tikai postaža. Pāri Daugavai pārceļas vairāk nekā 50 000 Kurzemes bēgļu, kas izklist pa Vidzemes vidieni un ziemeļu novadiem, daļa atrod patvērumu Latgalē. Publicists G. Petrovs laikrakstā «Русское слово» publicē novērojumus Kurzemē, šo publikāciju pārdrukā «Jaunākās Ziņas» (Nr. 133):

«...kopš ilgiem laikiem par baronu muižu jēgeriem, mežsargiem, pārvaldniekiem bija vācieši — ārzemnieki. Tie visi aizvien bija Vācijas armijas rezervisti. Un tagad tos sastopam kā unteroficierus, vaktmeistarus un pat kā oficierus vācu armijā, kura uzbruka Kurzemei. Viņi visi iemācījušies runāt latviski un var ar zemniekiem sarunāties. Viņi pazīst arī visus ceļus un taciņas mežos. Vai tad kāds brīnums, viņi taču desmitiem gadu tur staigājuši! Turpretī mūsu karaspēks ienāca Kurzemē kā svešā zemē.»

Sarežģītajos kara apstākļos «Jaunāko Ziņu» izdevējiem Rīgā rodas privilēģēts stāvoklis, jo lielākās konkurējošās avīzes pārvietojas uz Krieviju, «Jaunā Dienas Lapa» 1915. g. septembrī uz Pēterburgu un «Dzimtenes Vēstnesis» oktobra beigās uz Pleskavu, bijusī kadetu avīze «Latvija» 1915. gada 25. jūlijā izbeidz pavisam savas gaitas. Sīkākie izdevumi apstājās, jo evakuē spiestuves. A. Benjamiņš ar savām «Jaunākām Ziņām» iegūst sabiedrībā īpašu popularitāti (sasniedzot metienu pāri par 90 000), jo gan par kara notikumiem, gan par drūmajām bēgļu gaitām, gan par vietējiem sadzīves notikumiem katrs cenšas iegūt kaut kādu informāciju.

26. jūlijā (Nr. 204) «Jaunākās Ziņās» publicēta vēsts, kas saviļņo visu latviešu tautu. Tā bija ziņa par latviešu strēlnieku vienību nodibināšanu.

Sākoties 1916. gadam, avīzes ievadrakstā (Nr. 1) attēlots latviešu tautas liktenis:

«Nekad vēl latvju tauta nav stāvējusi tik baigās ceļa jūtīs kā tagadējā gadu maiņā. Drūmas, tumšas nojautas par nezināmo nākotni gultas uz tautas apziņu. Kas būs? Kas nāks? Kur paliksim? Šie jautājumi moca tagad pa svešām malām izklidušas tautas pabērnus, tie moca arī mājās palikušos, kuru sētas sagrāvis kara viesulis, un arī tos, kuri vēl mierīgi dzīvo savās pajumtēs, bet ar bailēm redz negantā viesuļa tuvošanos.»

1916. gadā laikrakstā tekstam tiek atvēlētas tikai divas lappuses, pārējo vietu aizņem komerciāli sludinājumi, tomēr avīzes metiens nepātraukti pieaug.

Ziņots par pārtikas kartīšu ieviešanu Rīgā (Nr. 212).

Par noskaņojumu Rīgā šajā laikā raksta K. Skalbe (Nr. 226, 228):

«Darba troksnis ir apklusis, un istā Rīgas dzīve slid lēni kā brūnais ūdens kanālā.»

Dzīve Rīgā ir vēl samērā stabila, un avīze ziņo, ka pamazām atgriežas bēgļi, īpaši pēc tam, kad viņus no Pēterburgas sāk izraidīt. Ne visai viesmīlīgi Rīga uzņem atpakaļ bēgļu atgriešanos (9. dec., Nr. 342):

«. . . vietējās valdības iestādes, ievērojot uztura līdzekļu trūkumu, spēra šos soļus, lai ierobežotu iedzīvotāju pieplūšanu Rīgā. Tādēļ daudzām iestādēm un skolām nav atļauts atgriezties uz Rīgu. (. . .) Sakarā ar šiem rīkojumiem tagad visiem iebraucējiem atļaujās tiek atzīmēts, cik dienas viņam brīv Rīgā uzturēties.»

Avīze regulāri gariem sarakstiem ziņo par dažādiem administratīviem sodiem. Soda pat par sarunāšanos vāciski sabiedriskās vietās. Administratīvi sodīto saraksti turpinās visu avīzes pastāvēšanas laiku.

1916. gadā «Jaunākās Ziņas» beidz pastāvēt kā kapeikas avīze. Avīzes numurs jau maksā 3 un vēlāk pat 5 kapeikas.

1917. gadā turpinās kara apstākļos izveidotās avīzes raksturs, joprojām īpašas rubrikas: Eiropas karš, stāvoklis kara laukos, Rīgas ziņas, dažādas ziņas, telegrammas un, kā parasti, liela vieta ierādīta komerciāliem sludinājumiem, joprojām neizpaliek arī daiļliteratūra. Jau pirmajos numuros sastopami K. Skalbes kara laika tēlojumi, līdzīgā žanrā raksta J. Akuraters, E. Virza. Īpaši emocionāli iedarbīgs J. Akuratera tēlojums «Lauku māja Kurzemē», drūmais pamestās mājas attēlojums nobeidzas vārdiem «Zem aplauztām ābelēm sēd nāve, — palsa un visu apnikuse.» Raksturīga J. Jaunsudrabiņa 13. aprīlī ievietotā pasaka «Karogs», šā sacerējuma ideju acimredzot izraisīja Februāra revolūcijas notikumi Krie-

vijā — sastrīdas saplēstā karoga krāsas, bet saplēstās strēmeles pārvēršas lupatās.

Sakarā ar latviešu strēlnieku popularitāti latviešu sabiedrībā pieaug nacionāla pašapziņa, kas nereti izpaužas nacionālos savīņojumos. Laikrakstā aprakstītas kritušo varoņu bēres, kas pārvērtušās tautas demonstrācijā.

Avīze regulāri pārdrūkā rakstus no krievu preses, arī šādu informāciju:

«..vietējai policijas varai ir tiesības aizliegt sapulces ar debatēm tādā valodā, kura nav saprotama nevienam no vietējās varas priekšstāvjiem, jo pretējā gadījumā policijas priekšstāvim sapulcē nav iespējams izpildīt viņam uzlikto likumīgo pienākumu.»

Publicēti armijas pavēlniecības nolikumi par civiliedzīvotāju pārvietošanos (2. numurā), kur, starp citu, teikts:

«Par iebraucēju 3 stundu laikā namsaimniekam vai rentniekam jāziņo tuvākai policijai.

1915. g. un agrāk no Rīgas izbraukušām personām atgriešanās uz pastāvīgu dzīvi nav atļauta, tā ka uzturas līdzekļu piegādāšana apgrūtināta.»

Un vēl daudz un dažādi aizliegumi armijas darbības robežās. Drīz vien seko līdzīgs ziņojums:

«Personām, kas Rīgā apmetušās pēc 1914. g. 1. jūnija, nevis kara apstākļu spiestas, būs jāatstāj Rīga noteikumos minētā laikā.»

Šāda veida ziņojumi liecina par smagajiem pārtikas apstākļiem Rīgā un bezcerību to uzlabošanā.

No Pēterburgas ziņo par nesaskaņām starp Valsts domi un Ministru Padomes priekšsēdētāju kņazu Goļicinu — domnieki vienīgi kritizējot valdību. No krievu preses «Jaunākās Ziņās» pārdrūkāti šādi vārdi:

«Kā apmierinājums var būt tikai cerība, ka kņazs K. D. Goļicins, tāpat kā viņa priekšgājēji, ilgi nepaliks premjera amatā.»

«Jaunāko Ziņu» darbinieki vēl nav pilnā jaudā iestrādājušies revolūcijas (Februāra) apstākļos, kad vācu okupācijas draudi Rīgai kavē turpmāko avīzes iznākšanu. 1917. gadā pēdējais «Jaunāko Ziņu» numurs iznāca 20. augustā, avīze neiznāca līdz 1918. g. 14. novembrim un 1919. g. no 4. janv. līdz 25. maijam. Atjaunojot iznākšanu miera apstākļos, «Jaunākās Ziņas» normāli varēja turpināt savas gaitas, tās pastāvēja līdz 1940. gadam un bija populārākā avīze Latvijā.

«Jaunais Ceļš»

(1913—1916)

Laikrakstu «Jaunais Ceļš» izdod sabiedrība «Ceļš». Redaktors — J. Biskaps. (Redakcijā strādāja K. Ducmanis un A. Dobelis.)

«Jaunais Ceļš» ir pēcpusdienas laikraksts, ko A. Benjamiņš izdod līdztekus rīta izdevumam «Jaunākās Ziņas». «Jaunais Ceļš» regulāri iznāk no 1913. gada 29. novembra līdz 1914. gada 30. aprīlim. A. Benjamiņš šajā izdevumā nefigurē ne kā avīzes izdevējs, ne kā redaktors. Faktiskā izdevēja ir E. Elka, kura ir sabiedrības «Ceļš» galvenā pilnvarotā.

A. Benjamiņa nolūks ar savām avīzēm aizpildīt visu dienu un izdabāt kā rīta, tā pēcpusdienas lasītājiem.

«Jaunais Ceļš» apmēra ziņā daudz lielāka par «Jaunākām Ziņām» (57 cm un 4—10 lpp.). Daudz vietas aizņem komerciāli sludinājumi. Maksā 7 kap.

Izdevēji ieskata, ka pēc 1913. gada ķeizara manifesta visā Krievijas dzīvē iesācies jauns augšupejas ceļš, atbilstoši tam izraudzīts avīzes nosaukums. Taču laikraksta materiāls parāda, ka sabiedrības pretešķības un sadursmes nebūt nedomā mazināties. Rakstu, kuri pievērš plašāku sabiedrības uzmanību, nav daudz.

Avīze ziņo (Nr. 5) par progresīvās rakstnieku-žurnālistu biedrības «Ideja» sapulci, kuru vada A. Deglavs. Viens no sapulces dienas kārtības punktiem — biedrības žurnāla «Tagadne» izdošana. Izveidojas divi vie-dokļi: daži uzskata, ka «Tagadnei» nevajag uzņemties politiski aktīvu lomu latviešu žurnālistikā, otri aizrāda, ka žurnāls jāvada marksistiskā garā un jāatsaucas uz visām kultūras dzīves parādībām. Virsroku gūst pēdējais variants (skat. nodaļu «Tagadne»).

Laikrakstā «Jaunais Ceļš» vairākos numuros atspoguļojas latviešu va-lodas mācīšana skolu divos pirmajos mācību gados. Redzams, caur kādiem pārkrievošanas džungļiem jāizlaužas latviešu valodai skolās. Nr. 8 teikts:

«No laukiem tiek arvien vairāk ziņots par to, ka pagastu vietnieku pulki taisījuši protesta lēmumus mātes valodas aprobežošanas lietā. Tagad cēlās jautājums, kur pagastu valdes grieziesies ar šiem lēmu-miem un kādas varētu būt to sekas. Mums liekas, ka protesta rakstura spriedumu taisīšana vien ir nepietiekoša, lietai jādod daudz nopietnāks virziens. (..) Prātīgākais būtu, ja pagastu sabiedrības ievēlētu piln-varniekus, kas par šo lietu rūpētos tālāk — ministrijā, jo to uzskatu, it kā ministrija arī būtu vienādos uzskatos par Rīgas mācību apgabala valdes rīcību, nevar nopietni ņemt.»

Valodas jautājumu risinājumi turpinās 25. numurā:

«Daudzu pagastu vietnieki iesnieguši mācības apgabala kuratoram lūgumu rakstus, lai arī turpmāk atļauj pirmos divos gados tautskolās mātes valodu lietot kā palīglīdzekli, lai mācība labāk veiktos un bērnus nenotrulinātu no krievu valodas mehāniskas kalšanas. Tagad, kā dzir-dams, mācības apgabala valde minētos pagasta lūgumus piesūtot vie-tējam gubernatoram kā pretlikumīgus. Par šo jautājumu «Dzimtenes Vēstnesis», starp citu, raksta sekošo: Ar tādu soli kurators pierādījis, ka viņš var būt gan mediķis, bet vājš jurists, kas mazākais Baltijas pagastu tiesības pavisam trūcīgi pārziņ. Baltijas 1886. g. zemnieku pagasta likumu pats pirmais pants nosaka, ka pagasta vietnieku uzde-vums ir visādā ziņā rūpēties par sava pagasta un viņa iedzīvotāju lai-cīgu un garīgu labklājību. Redzēdami, ka šausirdīgs birokrātisms ar šovinistiskiem nepedagoģiskiem priekšrakstiem mūcās virsū viņu jau-nās paaudzes izglītības iestādēm, pagasta vietnieki atzina par savu pienākumu tās aizstāvēt. Neviens pagasts nav pretojies valsts valodai kā tādai, bet tikai viņas nepedagoģiskai uzbāšanai.»

Saprotams, šāda veida strīdi turpinās, un tas palielina pretrunīgas pa-vēles no instancēm.

Līdzīgā noskaņojumā, kā rakstīts par latviešu valodu skolās, ir arī 1914. gada avīzē (Nr. 4) publicētais raksts «Cīņa pret «Dievs, svētī Latviju!»»:

«Par karu ar latviešu tautas himnu jau vairākas reizes ziņots laik-rakstos. Dziesma tik ilgu gadus dziedāta, un ne Baltijai, ne Krievijai kas ļauns no tā nav cēlies, bet nu izrādās, ka šī nevainīgā dziesma

jādzied sēdus, tad viņa laikam zaudē savu «ģipti un stiprumu». Bet, ja nu dziedāšanu sēdot vispār pieņemtu, tad domājams, ka iznāktu pavēle, ka jādzied guļus!»

Šīs ironijas pastiprināšanai «Jaunais Ceļš» pārdrūkā no laikraksta «Latvija»:

««Latvija» raksta no Vecpiebalgas, ka turienes labdarības biedrībā pie dāmu komitejas sarikots vecā gada pavadišanas un jaunā gada sagaidīšanas vakars. 31. decembra vakarā priekšniecībai jau iepriekš aizrādīts no policijas, ka, ja būtu nodomāts dziedāt «Dievs, svēti Latviju», tad tā jādzied sēdot, bez piecelšanās, bet arī ne citādi, kā iepriekš nodziedot valsts himnu. Priekšniecība nav atradusi par iespējamu dot šai ziņā nekādus aizrādījumus, dziesma «Dievs, svēti Latviju» nav dziedāta, bet tai vietā nodziedājuši «Nevis slinkojot un pūstot», pie tam publika pārpildītā zālē bez kāda uzaicinājuma piecēlusēs kājās.»

Savā pastāvēšanas laikā avīzes «Jaunais Ceļš» redaktors J. Bīskaps saņēm trīs administratīvus sodus: 1913. gadā par rakstu «Arodniecisko organizāciju kulturālā darbība» (Nr. 5), kurā redakcija informē, ka pie arodbiedrībām pastāvošās kultūrbiedrības nevar kaut cik nopietni izveidoties, jo nepārtraukti tiek slēgtas, ilgākais mūžs — 5 gadi. 1914. gadā avīze publicē divas vienāda rakstura informācijas par proklamāciju izlīmēšanu. Pirmajā gadījumā proklamācijas izlīmētas Tukumā (vainīgie nav notverti), otrā gadījumā Biržos, tur kā vainīgās notvertas divas ģimnāzistes. Kļuvis zināms, ka Biržos pastāv slepena tipogrāfija. Redaktors sodīts divos pirmos gadījumos ar 100 rubļiem vai vienu mēnesi cietuma, par Biržu gadījuma publicēšanu ar 200 rbļ. vai diviem mēnešiem cietuma. Acīmredzot administrācija par noziegumu uzskata jebkuru informāciju par proklamācijām, iespējams tādēļ, ka šajos faktos saskata uzmodinājumu «noziedzīgai darbībai».

A. Benjamiņa iecerējums par plašākas avīzes izdošanu, tā iegūstot lielāku peļņu, nerealizējas. Lasītāju trūkuma dēļ avīze apstājas, un pēdējais numurs iznāk 1914. g. 30. aprīlī. Tomēr, lai saglabātu izdošanas atļauju un avīzes izdošana pēkšņi būtu iespējama, sabiedrība «Ceļš» formāli vēl 1915. un 1916. gadā izdod pa vienam numuram. Taču vajadzība turpināt regulāru laikraksta «Jaunais Ceļš» izdošanu nerodas.

«Lidums»

(1913—1919)

«Lidums» — tautsaimnieciski juridisks, sabiedriski politisks un literārisks laikraksts. Sāk iznākt Rīgā 1913. gada beigās, izdodot divus numurus, pirmo — 17., otro — 22. decembrī. 1914. gadā ar 3. janvāri iznāk regulāri, gada laikā izdoti 200 numuri. Ar 1915. g. Nr. 221 — Valkā, ar 1918. g. Nr. 230 — Rīgā. Ar 1915. gada Nr. 221 — politisks, sabiedrisks un literārisks dienas laikraksts. Ar 1917. gada Nr. 109 — Latviešu zemnieku savienības izdevums, 1918. gadā — politisks, sabiedrisks un literārisks dienas laikraksts, 1919. gada Nr. 1 — bez apakštitula, iznāca divas reizes nedēļā, ar 1914. gada Nr. 60 — katru dienu, ar 1915. gada Nr. 221 — sešas reizes nedēļā, ar 1918. gadu — katru dienu, ar 1919. gadu — katru dienu, izņemot svinamās dienas.

Izdevējs agronomis V. Skubiņš, ar 1914. g. Nr. 28 — agronomis E. Bauers, ar 1914. g. Nr. 189 — «Liduma» izdevēju sabiedrība «E. Bauers un biedri», ar 1917. g. Nr. 110 — turīgo zemnieku organizācija — «Lat-



Laikraksta «Lidums» tituls

viešu zemnieku savienība», ar 1918. g. — sabiedrība «Lidums», ar 1919. g. Nr. 1 — J. Ansbergs.

Redaktors K. Ducmanis, ar 1914. g. Nr. 35 — pagaidu redaktors O. Ozoliņš, ar 1914. g. Nr. 58 — agronoms J. Blumbergs, 1915. gadā — O. Nonačs, ar 1919. g. Nr. 1 — J. Ansbergs.

Redakcijā darbojas K. Freinbergs, J. Vainovskis, P. Rozītis, A. Austrīņš u. c.

Avīzi ievada E. Treimaņa utilitārs dzejolis «Iet lidumnieks uz lidumu»:

*Ar rīta pirmo svīdumu
Iet lidumnieks uz lidumu
No slogiem un mūžiem to brīvēt.*

— — —
*Mums darba smagums nebaida,
Mums krūtīs kvēlo atziņa:
Kas cīnās, tam brīv tik dzīvot.*

Avīzei uzsākot savas gaitas, redakcija norāda, ka laikrakstam, kas iznāk divas reizes nedēļā, ir ievērojamas priekšrocības, salīdzinot ar dienas laikrakstiem, jo

«... avīzei iespējams vispusīgi apsvērt visus notikumus.»

Sis solījums tiek pildīts tikai relatīvi.

Sākuma posmā raksti avīzē gari un izplūduši un vairums par tautsaimnieciskiem un lauksaimniecības jautājumiem, jo izdevēji saistīti ar Rīgas lauksaimnieku centrālbiedrību. Kā krass izņēmums šajā vispārējā virzienā ir 1914. g. laikraksta 1. numurā ievietotais raksts par latviešu valodas stāvokli skolās:

«Latviešu Izglītības Biedrība 9. decembrī iesnieguse tēvu valodas lietā Rīgas mācības apgabala kuratoram rakstu, kura saturs īsumā ir šāds: «Ar cirkulāru no 27. augusta (1913. g.) zem Nr. 15535 Jūsu Ekselence atcēla bijušā Rīgas mācības apgabala kuratora Ļevšica cirkulāru no 9. oktobra 1906. g. zem Nr. 8649, kurš atļāva visās Baltijas pirmmācības skolās, pie vienāda skolnieku tautības sastāva, pasniegt visus mācību priekšmetus, izņemot valsts valodu, skolnieku tēvu valodā. Saskaņā ar Jūsu Ekselences cirkulāru tagad visās Baltijas pirmmācības skolās visi priekšmeti, izņemot ticības mācību, garīgo dziedāšanu un tēvu valodu, sākot no pašas pirmās skolas apmeklēšanas die-

nas, jāpasniedz krievu valodā, pielaižot tēvu valodas lietošanu tikai ar skolas priekšniecības atļauju kā palīga līdzekli. (..) Savā vēsturiskā attīstības gaitā Baltijas pirmmācības skola ir pilnīgi pieraduse pie mācības pasniegšanas tēvu valodā. Mūsu lauku tautskola, sākot no zviedru valdīšanas laika līdz pat pagājušā gadsimteņa 90-tiem gadiem nav pazinuse citas mācību valodas, kā tikai savu tēvu valodu.»

Mācību apgabala kuratora Ščerbakova cirkulārs, kurš atcēla latviešu valodai labvēlīgo Ļeņšica cirkulāru, sacēla trauksmi arī Taurijas pilī, t. i., Valsts domē. Pret krasu pārkrievošanu uzstājās arī Valsts domes deputāti — vācieši. Tas ir saprotami, jo pārkrievošana aizvirzīs latviešu tautu no Baltijas vāciešu ietekmes un kultūras sakariem.

Nozīmīga ir Rīgas latviešu deputāta J. Goldmaņa runa Taurijas pilī, ko avīze publicē 37. numurā:

«Kā starp krieviem, tā arī starp dažādiem Baltijas cittautiešiem ir visādi virzieni — mēreni un radikālāki ļaudis; ir novērojamas domu dažādības un pat ļoti asas dažādos vietējos dzīves jautājumos. Bet šinī jautājumā — par mātes valodas tiesībām, pret uzplūdušo reakcijas vilni apvienojās un sacēlās kā cieša siena visas tautības un viņu dažādās šķiras. (..) Visas sabiedriskās iestādes un organizācijas, sākot no apgabala lielajām pilsētām Rīgas un Liepājas un beidzot ar simtiem pat vismazāko pagastu sabiedrību, kuras izkaisītas pa visnomaļākiem kaktiem, taisīja lēmumus, ka jāgriežas pie valdības ar lūgumu — neatņemt iedzīvotājiem viņu svarīgākās tiesības — viņu mātes valodu. Un kāds bija iznākums? (..) ministrija nometa kurvi visus šos lūgumus. (..) acimredzot aizmirst, ka tie nav vienkārši papīriši, bet ka tas ir degošs materiāls. (..) bet man jāapliecina tikai tas, ka kurators Ščerbakovs ar savu cirkulāru ir izdarījis istu lāča pakalpojumu Baltijas tuvināšanai valsts centram.»

Šajā pašā sēdē latviešu valodas aizstāvja lomā uzstājas arī jurists barons Meijendorfs. Taurijas pils sēde neko nepanāca.

Daži skolotāji Ščerbakova cirkulāru izpildīja, daži to neievēroja. Pirmā Pasaules kara apstākļos represijas pret latviešu valodu pamazām izplēnēja.

Savdabīgs ir studenta J. Lapiņa raksts (Nr. 5 un 6) «Reālisma nodibināšanās latviešu rakstniecībā». J. Lapiņš oponentē Andrejam Upītim, uzsverot, ka J. Jansona-Brauna galvenais nopelns ir kaujinieciskums literatūras kritikā un sociālistisko ideju ieviešana reālismā.

Ziņas par kara sākumu hronoloģiskā secībā atkārtu visu to pašu, ko citi laikraksti. Šajās ziņās ietilpst arī 29. jūlijā (Nr. 59) paziņojums par ķeizara ukāzu sakarā ar Austroungārijas kara pieteikšanu Krievijai.

Tā kā kara apstākļi rada sabiedrībā lielu interesi, «Līduma» redakcija (Nr. 60) paziņo:

«Ar 11. augustu «Līdums» pārvēršas par rīta avīzi — 7 reizes nedēļā.»

Rīgā pienāk ešeloni ar ievainotiem. Par to ziņots 163. numurā, tai pašā numurā ir ievietoti arī ievainoto saraksti.

No izdošanas sākuma līdz 1915. gada februārim atsevišķu lapu veidā reizi nedēļā iznāk literārais pielikums. Tur ievietoti A. Austriņa, A. Ersa, A. Ķeniņa, J. Vainovska, E. Virzas, L. Paegles, J. Rozes un P. Roziša dzejoļi. Prozas daļā neliela apmēra tulkojumi: J. Aho, E. Zolā, A. Fransa, E. Pō, Dž. Londona, A. Čehova noveles un stāsti. Literārā pielikumā, pēc

veciem labiem paraugiem, izveidota satīriskā nodaļa «Nātriena». Tur citīgi darbojas L. Santeklērs, Rutku Tēvs u. c.

Atsevišķs literārais pielikums tiek likvidēts 1915. gada 20. februārī (Nr. 50). Literārais materiāls ievietots avīzes slejās. Lasītāju pievilksanai ieviests jauns paņēmieni — avīzē publicēti izgriezami neliela apmēra stāsti. No izgriezumiem pēc zināma laika lasītājs pats var sašūt stāstu grāmatu. Tur publicēti somu rakstnieka J. Aho, G. Mopasāna, Ed. Vulfa u. c. darbi.

Sākot 1915. gadu, «Līduma» redakcija samērā pesimistiskos toņos raksturo laikmetu:

«... pašreiz mēs esam pilnīgi ierauti ārkārtēju pasaules notikumu gaitā, kuri, sākdamiem jau notecējušā gada 19. jūlijā, pieņēmušies un vēl arvien pieņemas tādā plašumā, ka viņu beigās vēl nemaz nav paredzamas. Pasaules karš, ar neatlaidīgu straujumu ilgdams nu jau sesto mēnesi, ir apgāzis visus iepriekšējos apgalvojumus, ka modernam karam lielvalstu starpā ir jāizbeidzas viena, otra mēneša laikā.»

Laikrakstam nākas piedalīties jau agrāk plaši izvērstā strīdā par «Dievs, svētī Latviju» (1915. g. Nr. 9). Rakstā «Nacionāla kūdišana» teikts:

«Joprojām mums no drošiem avotiem tiek aizrādīts, ka zināma puse ar citiem līdzekļiem mēģinot uzturēt administrācijas acīs fikciju, it kā latvieši patlaban lolotu kādu «Lielās Latvijas» sapni. Tiekot aizrādīts uz kaislīgo himnas «Dievs, svētī Latviju» dziedāšanu visādos patriotisku sarīkojumu gadījumos. Ja šī dziesma bieži tiekot nostādīta blakus valsts himnai, tad tā neesot nekāda sagādīšanās, bet aiz tās slēpjoties kādi tāļāki nākotnes sapņi. Ar tamlīdzīgu nepareizu apstākļu iztulkošanu tad arī atkal celta neuzticība pret šīs dziesmas lietošanu un pānākts tas, ka pret viņu atkal izlieto kādreiz izdotā cirkulāra noteikums (...). Ja dziesmai «Dievs, svētī Latviju» kāds pielāgo himnas nosaukumu un nozīmi, tad tas ir vienkārši nezinātnieks, ja ne ļaunāki. Ne himna, bet latviešu tautas lūgšana kā allaž, tā arī tagad parasti tiek lietota svinīgos gadījumos un nekādi separātiski centieni latviešiem ap viņu nesaistās.»

Kampaņa pret «Dievs, svētī Latviju» izbeidzas tikai pēc latviešu strēlnieku bataljonu nodibināšanas 1915. gada jūlija beigās.

Vācu valodas lietošanas aizliegums kara apstākļos, bez šaubām, veicināja latviešu valodas attīstību. No sarunu valodas nozuda vācu valodas ievazājumi. Šai sakarībā (Nr. 25) avīzē rakstīts «Godāsim savu tēvu valodu»:

«Tikai tad, kad līdz ar vācu izkārtnu uzrakstiem izzudis arī no mūsu sarunas un rakstu valodas visi vācu vārdi un kad vēl no otras puses būsim nodrošinājušies arī no krievu valodas iespaida, kad mēs savu tīru latviešu valodu būsim godā cēluši, varēsīm teikt, ka tagadējā vācu valodas aizliegšana ir bijusi ieguvums priekš mums latviešiem.»

Avīzē iekārtota nodaļa ««Līduma» dumas». Šajā nodaļā rakstīts par citu izdevumu publikācijām. Materiāls pasniegts ar ironisku pieskaņu.

Avīzē daudz baltu plankumu — cenzūras svitrojumu, tie radušies, publicējot frontes ziņas.

Laikrakstā ievietotam Miķeļa Valtera apcerējumam (Nr. 48) «Valsts ideja un tautību jautājums» polemisks raksturs. Autors polemizē ar «Нo-вое время» līdzstrādnieku Meņšikovu. M. Valters apcer Meņšikova domu

par krievu valsts ideju un to, kas latviešiem no šīs idejas gaidāms. Runājot par Meņšikova skaidrojumu Polijas jautājumā, M. Valters izsakās:

«Viens ir skaidri: ar tādu Krievu valsts idejas iztulkošanu var aprakt katru tautību Krievijā, jo tāda politika atradis vienmēr viltīgus iemeslus, ar kuriem attaisnot neuzticības pilnu izturēšanos pret tautībām.»

Tālāk raksta autors secina:

«.. greizi darītu latvieši, sekodami Meņšikova valsts idejai, kurā viss ož pēc neuzticības politikas. Ja somi, poļi, ukraiņi, leiši, latvieši lūkotu pielāgoties šai idejai un šīs idejas politikai, tad drīz no tiem arī nekas vairāk pāri nepaliktu.»

Savā rakstā M. Valters iedomājas tādu Krievijas valsts ideju, kas pamatojas uz atsevišķu tautību noteiktu patstāvības principu. Viņš ieilst pret monarhistisko nostāju mazākuma tautību aprobežošanā.

No avīzes uzzināms, ka Rīga arvien vairāk kļūst par piefrontes pilsētu, pat Rīgas Latviešu biedrībā izvietojas lauku lazarete (Nr. 50).

Ar karu ir saistīta arī kritiķa un publicista J. Jankava atgriešanās no Parīzes un iesaistīšanās «Dzimtenes Vēstneša» redakcijā. Šajā sakarībā «Lidumā» (Nr. 155) J. Lapiņš publicē rakstu «No sociāldemokrāta Jankava līdz J. Jankava kungam».

Jānis Lapiņš (1885—1941) — rakstnieks, pedagogs, publicists. Dzimis Veselavas Pintuļos. 1905. g. ieguva mājskolotāja tiesības Pēterburgā, dažus gadus strādāja par skolotāju vairākās skolās Latvijā. No 1909. gada līdz 1914. gadam studēja Maskavas Komercestitūta Pedagoģijas nodaļā. Šajā laikā jau kā students iesūta rakstus «Lidumā» un citos laikrakstos. No 1910. gada līdz 1913. gadam Valkā vadīja nedēļas laikrakstu «Kāvi». Revolūcijas laikā piedalījās sabiedriski politiskā darbā. Buržuāziskās Latvijas laikā bija skolas direktors dažādās skolās.

Šajā rakstā J. Lapiņš savdabīgi raksturo J. Jankava personību:

«Šajās dienās no ārzemēm pārbraucis J. Jankavs un tieši no ciema nokļuvis laikraksta redakcijā, aizstāvot konservatīvisma principus. (...) Jankavs, pirmkārt, vienmēr darbojies kā īsts skandālists, kas literatūrā taisa troksni un tā gūst ievēribu, otrkārt, viņš mūsu idejiski nabadzīgajā dzīvē katrā no savas darbības periodiem ienesis tik spilgtas, neparastas domas, kas gan reti kad ir viņa paša iedoms, ka Jankavs dažā laikā ir spējis sev nodibināt skolu — iegūt piekritējus — jankavistus. (...) Jankavs pēc savas literāriskās darbības ir emigrants, ilegāls darbinieks, kura ražojumos atspoguļojas visas šīs dzīves nenormālības, ciešanas un ideāli. Noslēgtā emigranta dzīvē Jankavs ir garīgi izaudzis, viņa gars uzsūcis visas šīs dzīves labās un sliktās īpašības, un tāpēc tagad konservatīvisma pravieša lomā Jankavs ir tikai cilvēks ar vajāta emigranta psihiku. Savā emigrācijas laikā Jankavs savā literāriskā darbībā ir tik anormāls, ka der arī kā objekts emigrantu dzīves pētīšanai. (...) Izņemot dažus fanātiskus un tos, kuru veikalam ir vajadzīgs Jankavs, viņš nekur neiegūst simpātijas. (...) Tas jau gadi 15 atpakaļ, kad kādreiz pie dzejnieka E. Treimaņa ienāca kāds jauneklis, stādījās priekšā par Jankavu un teica, ka viņš esot ienācis no laukiem ar pagastskolas izglītību, bet gribot kaut ko darīt priekš sabiedrības, gribot strādāt literatūrā, un lūdza Treimani, lai viņu pamāca, kas un kā jāraksta. Pēc neliela laiciņa gadus 16 vecais jauneklis Jankavs iemācījās puslīdz labi tulkot un ar protekcijām iekļuva

«Vārda» (Klāviņa rediģētajā) redakcijā par kādas nodaļas vadītāju. Redakcijā Jankavs sabija dažus gadus un šai laikā rūpīgi strādāja arī pie sevis, mācīdamies no kāda krievu pašmācības izdevuma. Šai laikā Jankavs iepazīstas ar J. Asaru, Raini un citiem progresīviem literātiem, kuri uz Jankavu liek lielas cerības un ievada viņu literātu un sociālistu sabiedrībā. (...) Šai laikā Jankavs iepazīstas arī ar marksismu un, kā gandrīz visi jaunekļi priekšrevolūcijas gados, tiek viņa piekritējs. Bet Jankavs neiestājas Latvijas sociāldemokrātu partijā, jo tā priekš viņa likās par daudz mērena. (...) Visinteresantākais ir tas, ka ikvienu inteliģentu, kas nestāv proletariāta dienestā (arodnieciskās kasēs, organizācijās utt.), viņš sauc par liekēdi — parazitū. (...) Jankavs visā savā mūžā nav centies saprast savu pretinieku domas, bet tās vienmēr ļaunprātīgi sagrozījis, ko dara sevišķi tagadējā darbības laikā.»

«Līduma» 203. numurā ziņots par latviešu bataljonu nodibināšanu, bet mazāk nekā «Dzimtenes Vēstnesi» un dažos citos laikrakstos. Taču vēlāk īpaši raksti par atsevišķiem strēlniekiem «Līdumā» publicēti regulāri un plašāk nekā citur. Vispār šajā laika sprīdī raksturīgi, ka laikrakstiem, lai varētu piesaistīt lasītājus, jāmeklē interesantāki materiāli. Kara ziņas, kas kara sākumā bija galvenais interešu avots, vairs neder, jo fronte ir daļēji nostiprinājusies, un pie tam kara cenzūra stipri ierobežo ziņojumus par konkrētiem notikumiem.

1915. g. 16. augustā (Nr. 219) redakcija paziņo:

«Drukātavas pārvietošanas dēļ uz Maskavu «Līduma» pēdējais numurs Rīgā iznāks rīt, 17. augustā. Līdz drukātavas iekārtošanai Maskavā «Līdums» samazinātā formā iznāks Valkā.»

Arvien sarežģītāks kļūst bēgļu jautājums, un tāpēc tiem pasvītrotā atziņa, ka iedzīvotāju piespiedu dzimtās vietas atstāšana nav bijusi lietderīga (Nr. 242):

«Valdība tagad atzinuse, cik kaitīga, pat postoša ir piespiesta izraidīšana no valsts saimnieciskā stāvokļa. Ne tikai visas pamestās saimniecības ir padotas gandrīz nenovēršamai izpostīšanai un izlaupišanai, bet izraidītie iedzīvotāji kā smags slogs gulstas uz valdības pleciem. Tagad uz katra soļa ir redzams, kādu postu nes bēgšana, visiem ir nokritušas kā zviņas no acīm.»

Redakcija atzīst, sevišķi aplam bijis tas, ka vispirmām kārtām bēgļu gaitās devusies inteliģence, bet tai bijis jāpaliek visilgāk savā vietā. Tādēļ izvirzīta doma, ka inteliģencei jāatgriežas atpakaļ vismaz neokupētos rajonos — īpaši Rīgā. Spriežot pēc faktu norises, šo mudinājumu inteliģence «nesadzird».

Trūcīgajās kara ziņās un kara tematikā arvien spilgtāku vietu ieņem latviešu strēlnieki. Par viņiem jau tiek sacerētas leģendas un visādi fantastiski nostāsti. Sevišķi tie nāk no Pēterburgas. Tā, piemēram, latviešu strēlniekiem esot melns karogs ar miroņa galvaskausu. 1915. g. 294. numurā teikts:

«Latviešu bataljoni tagadējā uraganiskās uguns kauju laikmetā ienes kaujā jaunu — inteliģenci, izveicību, prašanu apturēt nāvi nesošu mašīnu. (...) Latviešu bataljoni jau divās vietās atsītuši vācus no uzbāšanas Rīgai, un viņi ieguvuši lielu popularitāti arī pie krieviem. (...) Mēs nemaz nejūtam, ka mēs esam kas neikdienišķs, mēs nezinām, ka par mums tā runā, sacīja Bēgļu apgādāšanas Centrālkomitejā

populārākais no bataljona virsniekiem — kapteinis Briedis.¹ 16. novembrī šo virsnieku Briedi deputāts Goldmanis Pēterpili ievada Bēgļu Centrālkomitejas sēdē. (...) Goldmanis apsveica Briedi kā varoni, kura darbi pieminēti divos štāba ziņojumos, un kur rota dabūjusi 60 Jura krustu. Pats Briedis no poručika pacelts uz reizi par kapteini un apbalvots ar Jura krustu. Pats kapteinis Briedis ir vēl pavisam jauneklis, vidēja auguma, mazām ušiņām un zilām acīm. (...) Briedis ir latgalietis, kas pēdējā laikā dzīvoja Cēsu apriņķī. (...) Savējus zaldātus kapteinis Briedis sauc par zēniem. Viņi ne tikai pēc sava brašā gara ir zēni, bet patiesībā ir arī vēl gluži jaunekļi.»

Par latviešu strēlnieku popularitāti (1916. g. Nr. 61) liecina publicētais raksts «Krievu atsauksme par latviešu strēlniekiem»:

«Latviešu bataljoni, kā saka kāda krievu avīze, ir vienīgā latviešu cerība, kur latvieši uz spēli likuši it visu «būt vai nebūt». Bataljonos izteicas šis taulas vēsturiskie centieni — atsvabināties no vācu jūga. Vēsturē viņi paliks nemirstīgi nākošām paaudzēm. Latviešu bataljonus labi pazīst arī vācieši! Latviešu izlūku darbi ir tiri pasakaini un oriģināli. Ne velti vācieši viņus sauc par «Weisse Teufel» — «baltajiem velniem», «Livonijas kazakiem», «purva lidējiem». Iemīļotais latviešu izlūku papēmiens ir nakts uzbrukums vācu pozīcijām no muguras, kas sagatavots tiek vislielākā klusībā. Pa laikam kādu no šiem «purva lidējiem» pamana vācu sargi un atklāj uguni. Tas ir signāls citiem «lidējiem», kuri sāk šaut uz vācu ierakumiem. Negaidītais uzbrukums no muguras vāciešos rada apjukumu, un sekmes arvien paliek latviešu pusē. Sais uzbrukums latviešu strēlnieki pierāda savu uzņēmību un mīlestību uz savu patstāvīgu ricību! Vācieši no viņiem bistas tikpat kā no kazakiem un par strēlnieku galvām izsola prēmijas.»

«Līduma» redakcijai nodibināts kontakts ar kara hospitāli, un redakcijas līdzstrādnieki regulāri apmeklē ievainotos latviešu strēlnieku oficerus, par kuriem publicē aprakstus. Materiālu par sevi redakcijai sniedzis 5. Zemgales latviešu strēlnieku bataljona komandieris — apakšpulkvedis Jukums Vācietis. Avīzē atzīmētas varonīgā strēlnieka — apakšpulkveža Vācieša īsas biogrāfiskas ziņas un dati par viņa kara dienesta gaitām (1916. g. Nr. 50).

Jukums Vācietis dz. 1873. g. 11. novembrī «Jaunmuižnieku» mājās. Vecāki bijuši saimnieki. Mācījies Ministrijas skolā Kuldīgā. Pēc tam garas kara dienesta gaitas dažādās karaspēka daļās. Bijis brīvprātīgais Rīgas unteroficiēru bataljonā. Iestājies Viļņas junkurskolā, visus iestāšanās eksāmenus izturējis vienā dienā atļauto astoņu dienu vietā. Tā paša gada novembrī dabūjis podporučika pakāpi, tam seko dienests Kauņā. Pārcelts uz Rīgu par unteroficiēru bataljona vada oficiēri. 1906. g. iestājies ģenerālštāba Kara akadēmijā, kuru pabeidzis 1908. g. 1912. g. paaugstināts par apakšpulkvedi. Pēc akadēmijas beigšanas viņu iedalīja pie dažu divīziju un korpusu štābiem, kur izpildīja ģenerālštāba oficiēra vietu. Tagadējā kara sākumā piedalījās kaujās pret prūšiem Rīta Prūsijā un Polijas frontē. Kaujā tika ievainots un pēc izveseļošanās 6 mēnešus dienēja Viļņā, turienes kara skolā par kara taktikas skolotāju. Pēc tam 1915. g. novembrī pārnāca uz Latviešu strēlnieku bataljoniem, kur tika iecelts par

¹ Oktobra revolūcijas laikā F. Briedis pārgāja kontrrevolūcijas pusē, iestājās Savinkova pretpadomju organizācijā: «Союз защиты родины и свободы» par izlūkošanas nodaļas priekšnieku. Apcietināts 1918. g. un tā paša gada 27. augustā sodīts ar nāvi nošaujot.

5. Zemgales bataljona komandieri. Apbalvots ar ordeniem secības kārtībā līdz Annas otrās šķiras ordenim ar šķēpiem. Pie šiem biogrāfiskiem datiem sekoja redakcijas piezīme:

«Šīs īsās biogrāfiskās ziņas (...) rāda, ka mūsu 5. bataljona komandieris, būdams bez vidusskolas izglītības, bet iesākdams ar zemāko toreizējo kara skolu, ar centību un labām gara dāvanām sasniedzis augstāko kara izglītību. Viņa kā bataljona komandiera raksturošanai pasniedzam «Atgādinājumu», kādu viņš drukātu izdalījis sava bataljona strēlniekiem un pēc kura viņiem jāliek vadīties savā kareivju dzīvē.

Atgādinājums

5-tā Zemgales Latviešu Strēlnieku Bataljona strēlniekiem.

1. Uz karu ejot

Ņem līdzi tikai to, kas vajadzīgs kara dzīvē. Neaizmirsti, ka zābakiem vajag būt stipriem un veseliem.

2. Kara gaitā

Ej arvienu ciešā rindā un kārtībā. Ja zābaks grauž kāju, nevilcinies to noaut un pārtīt autu. Patronas turi pilnīgā daudzumā, nezaudē tās. Somā turi noteikto daudzumu barības; lai arī kā gribētos ēst, neizlieto to bez rotas komandiera atļaujas. Nedzer nevāritu ūdeni, neēd labi neizvārītu ēdienu. Neguli ar vēderu uz zemes, ievēro tīrību. Kad atrodiē izlūkošanā savā sarga vietā, tad izpildi savu uzdevumu no sirds un gudri. Ja ieraugi vāciešus, tad gāz viņiem virsū labi mērķētu uguni, lai viņi uzreiz dabū zināt, ar ko viņiem ir darišana.

3. Naktī

Pirmais uzdevums: izlūko, kur vācieši! Neguli par daudz cietā miegā. Esi gatavs iet ciņā uz pirmo saucienu. Zini, kur mūsu pozīcijas.

4. Nejauša sadursme ar vāciešiem

Nejaušā sadursmē ar vāciešiem gāz viņiem virsū labi mērķētu uguni; vācieši briesmīgi bīstas no mūsu lodēm. Vācieši lieto dažādas villības, neļaujies viņiem sevi piekrāpt. Esi villīgs un gudrs. Ar lodi un drošsirdību var lēti samizot vāciešus.

5. Aizsargājoties

Nekavējies izrakt stipras tranšejas un nostiprināt tās ar drātīm vai žagaru šķēršļiem. Tranšejas taisi slēgtas, lai vāciešiem nebūtu iespējams tās ieņemt un lai mums iespējams šaut uz visām pusēm, no kurienes viņi nāktu.

6. Uzbrūkot

Uzbrūkot arvien apdomīgi jāpāpjas uz priekšu un gudri jāieņem pozīcijas šaušanai. Sauj labi mērķēdams, vācieši to jutīs uzreiz. Ja ieraugi vāciešu ložmetēju vai lielgabalu, tad centies nošaut tos vāciešus, kas ap ložmetējiem un lielgabaliem rīkojas. Esi aukstasinīgs, arvien ieturi vistīngrāko kārtību. Mudžekli nevar pielaist. Uzbrūc tā, kā mācīja. Nebīsties no vācu artilērijas: viņa trokšņo kā traka, bet rada maz raižu, ja kareivji tik kārtīgi uzbrūk.

7. Izlūkošana

Izlūko arvienu, kur atrodas vācu rezerves spēki un ko viņi grib darīt. Un pie laika steidzies paziņot savam priekšniekam.

8. Kad saņem vāciešus gūstā, tad atmini, ka viņi ir nekaitīgi tikai tad, ja viņiem jau atņemti ieroči. Netici vācieša gūstekņa asarām un lūgšanām to saudzēt.

9. Ja redzi, ka zemgaliētis nomet flinti un padodas gūstā vai mēģina bēgt pie vāciešiem, tad nošauj viņu bez kādas žēlastības.

10. Cīnīsimies līdz uzvarai, un mūs sagaidīs
Slava! Slava! Slava!

Zemgales strēlnieku bataljona komandieris
podpolkavnieks Vācietis.¹

Manāmi vēlāk, rudens pusē Jukumu Vācieti apmeklē laikraksta «Līdums» korespondents. 10. septembrī laikraksts publicē aprakstu par tikšanos ar J. Vācieti. Pēc astoņu dienu ilgas kaujas J. Vācieša bataljons atrodas atpūtā. Pārrunājot kaujas apstākļus, komandieris pēkšņi atceras:

«Vai šodien nav trešais? Tad jau paliek rīt 25 gadi, kopš es iestājos kara dienestā. Taisni pirms 25 gadiem mans vecākais brālis mani šonakt pavādīja līdz Tukumam. Vai es toreiz būtu varējis domāt, ka pēc tik ilga laika atradīšos te, tādā zemes būdā, tuvu pie tās pašas vietas, kur toreiz ap šo laiku biju. (...) Runas rīt — nogurums aizmirsts. Aizmirstas astoņu dienu garas cīņas... Atmiņas met gaismu uz pagātnes teku.»

Sakarā ar legendārajiem latviešu strēlnieku varoņdarbiem presē ievietoti arī ziņojumi par latviešu karavīriem citās krievu armijas daļās. Zīmīgs šajā ziņā ir no «Dzintenes Vestneša» «Līdumā» pārdrukātais raksts «Par latviešu aviatoru Eduardu Pulpi» (Nr. 155):

«Pulpe no Rīgas aizbraucis iestājies aviācijas akadēmijā Parīzē, kur, kā pats teicis, strādājis dienu un nakti un nobeidzis kursus 2 gadus. Karam sākoties, viņš iestājies kā savvaļnieks lidotājs franču armijā. (...) Tagad Pulpe ir podporučika činā. Viņš lido uz aparāta «Nieuperi», kurš bruņots ar ložmetēju un ierīkots speciālām gaisa cīņām ar ienaidnieka aeroplāniem. Pulpe apbalvots ar «medaille aux militaires» un «croix de guerre» ar palmu. Pēdējais esot viens no lielākajiem franču ordeņiem, kuru varot iegūt par sevišķiem varoņu darbiem armijā. (...) Franču armijas pavēlē Pulpe tiek cildināts kā viens no vislabākajiem lidotājiem un ar savu prašanu un pašreizējo vienmēr attaisnos uz viņu liktas cerības.»

E. Pulpe atgriežas Krievijā un darbojas krievu aviācijā. Tai pašā rakstā redakcija piemin vēl kādu latvieti — kara lidotāju Tomsonu. Bijis jūrnieks, mācījies gaisa kuģniecību, karam sākoties, iestājies franču armijā,

«... bet pagājušo vasaru pārbraucis uz šejieni. Viņš ir praporščiks (tagad stādīts priekšā jau uz augstāko činu) un Jura krusta un Annas ordeņa kavalieris. Viņš pieskaitāms pie labākajiem lidotājiem Krievijā.»

Sakarā ar Kurzemes okupāciju Latvijas muižnieku ierosinājumā Vācijas Reihstāgā apsprieda jautājumus par okupētās Latvijas teritorijas aneksiju, t. i., pievienošanu Vācijai. Reihstāga pārrunas satrauca latviešu tautu, arī armiju un valdošās krievu aprindas. Latvieši saprata, ka ir milzīga starpība starp okupāciju un aneksiju. Okupācija galu galā reiz beigta, bet aneksijas gadījumā tādas Latvijas vairs nebūtu, būtu Vācijas novads. Šis fakts satrauca arī ārzemēs dzīvojošus latviešus.

«Līdumā» 1916. gada 158. numurā ievietots uzsaukums, kas domāts visām Eiropas valstīm:

¹ Jukums Vācietis ir viens no Staļina kulta laika upuriem.

«Protestu pret Latvijas aneksiju izlaidusi Sveices Latviešu Komiteja, kuras priekšsēdētājs ir dzejnieks Rainis, un piesūtījusi vairākām Sveices, franču, angļu, dāņu, zviedru u. c. tautu laikrakstiem. Pasniedzam šo protestu arī mūsu lasītājiem: Reihstāga sēdē 15. aprīlī š. g. Vācijas valsts kanclers izskaidroja, neviens tiešām nevarot domāt, ka Vācija jebkad labprātīgi atkal atdošot reakcionārās Krievijas varā Vācijas un viņas kara biedru atsvabinātās tautas starp Baltijas jūru un Volīnijas purviem, lai nu tās būtu poļi, leiši, baltieši vai latvieši. Vācija tiešām patlaban tura militāriski apsēstu lielu Latvijas daļu — gandrīz visu Kurzemi.

Si it kā atsvabināšanas vārdā pieteiktā Latvijas vai vienas Latvijas daļas aneksija ir atklāts tautas pašnoteikšanās tiesības aizskārums. Pret to visnoteiktākā kārtā protestē latviešu tauta, visas partijas bez izņēmuma, ne tikvien latvieši Krievijā, bet arī latvieši ārzemēs, kuros par jebkādu domu brīvības aprobežošanu nevar būt runa. Latvijas sociāldemokrātija jau 1915. gadā septembrī protestēja pret šiem aneksijas plāniem, kad tos proklamēja tik vēl vācu reakcionārā prese, un tie no vācu valsts kanclera vēl nebija oficiāli apstiprināti. (..)

Septiņsimts gadus mēs esam nesuši šīs reakcionārās muižnieku kliķes jūgu, kura neskatoties uz savu gluži mazo skaitu — 1 proc. no iedzīvotāju kopskaita — ar savu organizāciju pratusi līdz pat šim laikam noturēt sev tīri viduslaiku privilēģijas. (..)

Mēs, latvieši, prasām kā atsvabināšanu mēris atraušanos no Krievijas, bet gan brīvu nacionālu attīstību uz latviešu valodas un īpatnības pamatiem, attīstību, ——— (Cenzūras svītrojums).

Atraušana no Krievijas nozīmētu priekš Latvijas atraušanu no visas ekonomiskās dzīves iespējas, no modernā attīstībā esošas kulturālās un saimnieciskās priekšzemes Latvija tiktu nospiesta par Vācijas izmantojamu labības ražotāju apgabalu, kurš turklāt būtu padots varmācīgai vācu kolonizācijai, atņemot latviešiem zemes īpašumu.

Priekš Krievijas Latvijas atraušana nozīmētu atraušanu no jūras, tas ir, Krievijas pastāvīgās saimnieciskās dzīves nomākšanu.

Priekš Eiropas tie būtu pastāvīgi kara draudi, nākošā brīvā Krievija neļaus sevi nomāt. ——— (Cenzūras svītrojums.)

Latviešu Komiteja Sveicē.
Priekšsēdētājs J. Rainis.»

Vācijas aneksijas tieksmes pēc Kurzemes izraisa debates arī Valsts domē. Laikraksta 255. numurā atreferēta domnieka J. Goldmaņa runa, kurā norādīts, ka Kurzemes liktenis pēdējā laikā vairākkārt minēts daudz un dažādos locījumos sakarā ar iespējamiem līgumiem. J. Goldmanis krasi nostājas pret Vācijas tendencēm — pievienot Kurzemi Vācijai. Viņš atzīmē, ka Kurzemē vācieši ir tikai 5 procenti, bet, izlietojot landtāgu un dažas citas organizatoriskas iespējas, kļūst par noteicošo spēku Kurzemē. J. Goldmanis savā runā pārmet arī krievu valdībai, ka tā juridiski nav likvidējusi landtāgu un citas vācu iestādes. Kurzeme ir Krievijas priekšpostenis, un tās pamatiedzīvotāji ir latvieši. Par to cīnās latvieši kopā ar krievu karavīriem. Katras aneksijas pretenzijas ir nepamatotas.

Ja kāda tautas daļa nonākusi postā, tad vienmēr atradušies cilvēki, kas šo postu ļaunprātīgi izmanto. Tas vērojams arī tajā sabiedrības daļā, kas iet smagās un grūtās bēgļu gaitās. Par to ziņots «Līdumā» rakstā «Latviešu kraukļi» (1916. g. Nr. 60). Šie kraukļi ir izveicīgi ļaudis, kas par niecīgu maksu atpērk no bēgļiem viņu īpašumus, mežus, gruntsgabalus, kas palikuši okupētajā teritorijā. Bēgļi, kuri dzīvo trūcīgos apstākļos, un

tie, kuri vairs necerēja atgriezties savā dzimtajā pusē, bija gatavi saņemt kaut vai šo niecīgo naudas summu, lai varētu eksistēt. Spekulanti, bez šaubām, riskēja, bet šī summa, kuru viņi samaksāja bēgļiem, tik niecīga, ka risks ne pārāk liels, salīdzinot ar varbūtējo iespēju nopelnīt. Darijums noformēja tuvākos notārkantoros vai pagasta valdēs. Vēlāk izrādījās, ka viens otrs bēgļu gaitās par smieklu naudu atdevis īpašumu.

Rakstā «Latviešu politikas vadoņi» (Nr. 166) *J. Ak.* (J. Akuraters) polemizē ar Pēterburgā iznākušās turīgās latviešu pilsonības laikraksta «Baltija» līdzstrādnieku G. S., kurš diezgan nievājoši izsakās par to, ka latviešiem nemaz tā Latvija neesot vajadzīga:

«Ja neizdodas zemes trūkumu novērst, tad par Latvijas atjaunošanu diezin vai ko vajadzētu domāt, jo maz būs to, kam viņa būtu vajadzīga, sevišķi pēc tam, kad tā esam izklidināti pa malu malām. (...) Ja nemam vērā atsevišķa individa stāvokli, tad jau jāsaka, ka gluži labi tas varētu arī iekārtoties Iekškrīvijā.»

Skaidrs, ka to raksta tautieši, kas jau «iekārtojušies» Krievijā un kuri Pēterburgā un citās pilsētās ir savi uzņēmumi un veikali. J. Akuratera viedoklis par tādiem «vadoņiem» ir ass un neiecietīgs.

Sakarā ar dažādiem miera līguma projektiem latviešu sabiedrībā arvien vairāk tiek skandināts lozungs «Brīva Latvija — brīvā Krievijā». Šo problēmu no dažādiem viedokļiem iztirzā avīzes līdzstrādnieks L. L. (Līnards Laicens?) (1916. g. 9. novembrī). Piemēram, ja Krievija paliek nebrīva, vai tad arī Latvijai jāpaliek nebrīvai?

«Bet brīvā Krievija, kas tad būtu šī brīv-Krievija? Krievijas brīvības ideāls ir: atbildīga gandrīz kadetiska ministrija un kadetu partijas noteicošais centrs Valsts domē. (...) Citādi saprotamā brīvā Krievija ir pārāk tālā nākotnē un pie tam droši vien vairāk padota nejausībām nekā Latvijā.»

Latviešu strēlnieku popularitāte radīja krievu sabiedrībā lielāku interesi par latviešu literatūru. Periodiskos izdevumos ievieto latviešu stāstu tulkojumus, bet ilustrētie žurnāli atver veselas lappuses par latviešu strēlniekiem. Laikraksts «Līdums» 1916. g. 61. numurā publicē rakstu «Latviešu literatūra krievu valodā», kas informē par to, ka M. Gorkija vadībā tiek organizēts latviešu literatūras krājums krievu valodā. Parindeņus izstrādā latviešu rakstnieki, bet dzejoļus atdzejo redzami krievu dzejnieki. Par šī krājuma organizēšanu latviešu sabiedrībā rodas domstarpības, kuras atreferē «Līdums». Tikai M. Gorkija autoritāte tomēr nosaka šīs grāmatas iznākšanu. M. Gorkija vadībā šai laikā organizēti arī citi mazākuma tautību literatūras krājumi (armēņu, gruzīnu u. c.).

Pēc atsevišķā literārā pielikuma likvidēšanas 1915. gadā un literārā materiāla publicēšanas laikraksta slejās «Līduma» redakcija tomēr literatūrai pievērs uzmanību, jo tā joprojām paliek īpašs lasītāju pievilksanas līdzeklis.

Katrā numurā, sākot ar 1916. g., ir ievietots vismaz viens dzejolis. Kā autori piedalās visi tā laika redzamākie dzejnieki: J. Akuraters, A. Erss, K. Jakobsons, Ed. Vulfs, V. Damberts, A. Brančs, Fr. Bārda, V. Eglītis u. c. Pa lielākai daļai tie ir liriski dabas un mīlestības dzejoļi, tikai nedaudzi ar kara tematiku. Tas liecina, ka lielākā daļa dzejnieku ir stāvējuši tālu no frontes. Dzejoļos ar kara tematiku minams J. Sudrabkalna «Šās dienas» (Nr. 152). Tas ir saprotami, jo J. Sudrabkalns — toreiz jauns dzejnieks — atradās kaujas laukā Polijā.

*Man neaizmirsiesies šās dienas —
Kā tumšos klajumos viens viņās maldos es.
Pūš vējš un skarbu asins smaku preti nes,
Un mīļas sirds, un mīļas sirds — nekur nevienas.*

*Kā liesma dzeļ ik vēsts no dzimtenes —
Un es kā bērns pie mēmās liktens sienas:
Aiz viņas viss, kas dārgs, kas mīlas vērts un cieņas,
Aiz viņas sirdis pukst un sanot griežas pasaules.*

— — —

V. Plūdonis kara izjūtas attēlo dzejoli «Mēs zinām, kas karš»:

*Mēs zinām, kas karš.
Mēs zinām, kas šausmas, kas bads, kas sals,
Mēs zinām, kas nāve, kas žēlums bez gala,
Kas vārģojums garš;
Mēs pazīstam mokas, kas iet pār mēru,
Mēs cilvēkā redzējam kultūras zvēru.*

Strēlnieku tēmai veltīts E. Virzas dzejolis «Latviešu strēlnieks» (Nr. 255):

*Kur riets ar savu uguns dziesu
Pār asiņainiem laukiem blāv —
Tur tev ar dvēseli un miesu
Ir kaut kas mūžīgs jāaizstāv. —*

— — —

Regulāri publicēti K. Skalbes tēlojumi «No kara vasaras piezīmēm». Kritiska doma izteikta V. Egliša Maskavā lasītās lekcijas atreferējumā par dzejniekiem Fr. Bārdu, A. Austriņu, K. Štrālu, L. Laicenu, K. Jakobsonu un A. Ķeniņu (Nr. 74). 226. numurā K. Skalbes apcerējums «J. Raiņa piecdesmit gadu jubilejā». No prozas darbiem laikrakstā publicēti pārsvarā tulkojumi. Ievērojamākie no tiem ir M. Gorkija «Stepē», K. Ham-suna «Ziemassvētku vakars kalnos», A. Dodē «Kolmaras tiesneša sapnis», daudzos turpinājumos A. Servantesa «Dons Kihots» K. Štrāla tulkojumā.

Sākoties revolucionārajai situācijai, laikraksts arvien vairāk pieņem nacionālistisku raksturu. Šī iemesla dēļ 1917. gadā Latvijas strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes Izpildu komiteja laikrakstu «Lidums» aizliedza. Izdevēji to mēģināja turpināt ar citiem nosaukumiem: «Gaisma» Valkā. (Izdots un iespiests Valkā, redaktors un izdevējs — redakcijas komisija.) Valkā iznāk viens «Gaismas» numurs. Pēc tam «Gaisma» pārceļas uz Maskavu, kur iznāca 2 numuri (Latviešu zemnieku savienības laikraksts, redaktors — O. Nonācs). Vēl pēc tam avīze pārceļas uz Pēterpili un iznāk ar nosaukumu «Tauta». (Izdevējs — sabiedrība «Tauta», redaktors — O. Nonācs); Pēterpilī iznāk 3 numuri. Laikrakstā «Gaisma», kas iznāca Valkā, ievietots raksts «Latviešu pagaidu nacionālā padome». Iztirzāts padomes raksturs no pilsoniskās ideoloģijas pozīcijām. Ar agrāko nosaukumu «Lidums» laikraksts sāk iznākt 1918. g. 1. martā vācu ķeizarišķās armijas okupācijas laikā. Vācu okupācijas vara atļāva laikrakstam iznākt ar noteikumu, ka kara ziņas un svarīgākie nolikumi iespējami arī vācu valodā. Drīz vien okupācijas vara pavēlēja publicēt rakstus vācu orientācijas garā. Redakcija šos rakstus ievietoja ar piezīmi: «No attiecīgas puses mums raksta...»

1918. g. 3. decembrī «Lidums» atkal pārnāk uz Rīgu. Rīgā iznāk tikai daži numuri. 1919. g. padomju valdības laikā avīze neiznāca. Padomju

varai atkāpjoties, Rīgu okupēja fon der Golca karaspēks, un «Lidums» atjaunojas kā vācu saorganizētā Andrieva Niedras kabineta locekļa A. Ansberga izdevums. Pēc vācu okupācijas varas padzišanas un Andrieva Niedras kabineta sagrāves «Lidums» vairs neiznāca. Tas atjaunojās 1925. gadā.

«Jaunā Diena»

(1914)

«Jaunā Diena» — politisks un literārisks laikraksts. Iznāca Rīgā (sākot ar 1914. g. 22. maiju) katru dienu. Izdevējs K. Tūters. Ar jūlija beigām faktiskais izdevējs sabiedrība «Diena». Redaktors K. Tūters, ar 3. augustu (Nr. 73) — A. Steins, kas bija faktiskais redaktors jau ar pirmo numuru.

Šī avīze maksā 1 kap., no tā redzams, ka te nodoms konkurēt ar A. Benjamiņa «Jaunākām Ziņām». Nekādas sabiedriskas mērķtiecības laikrakstam nav. Acīmredzot Pasaules kara tuvošanās radīja kāpinātu sabiedrības interesi, to izdevējs gribēja izmantot peļņas iegūšanai. Par avīzes nodomiem liecina «Uzruna lasītājiem» (Nr. 1):

«Līdz ar saimniecisko attīstību plašumā un dziļumā — nokārtojas jaunas iedzīvotāju grupas ar savām īpatnējām kulturālām prasībām. (. .) Ir kulturēlas prasības, kuras visām šķirām zināmā mērā un zināmos apstākļos kopējas, bet tālākā attīstības gaitā nodalās, atsvešinājas. Un te nu rodas nopietna vajadzība pēc organizētāja un vienotāja, kāds varētu būt politisks dienas laikraksts.»

Nodomi labi, tikai laikraksta gaitā vāji realizējas.

22. jūnijā (Nr. 31) rakstā «Kara draudi» sīkāk nekā citos laikrakstos ziņots par notikumiem Sarajevā:

«Austrijas erchercoga nogalināšana Sarajevā nesen iekarotās Hercegovinas galvaspilsētā sacēlusi kājās visas nacionālistiskās aprindas un tautu savstarpējo naidu. Austrijas nacionālistu un šovinistu prese katra nāk ar draudiem pret Serbiju. Sarajevā, kur notika bumbu un revolveru atentāts, tika sarīkota serbu sišana: izpostīts simtiem serbu māju un veikalu. Tādi pat grautiņi un demonstrācijas pret serbiem tikai mazākos apmēros notika arī citās Austrijas pilsētās.»

Informēts arī par mobilizācijām Rīgā. Pirmās mobilizācijas dienas — 18. un 19. jūlijs. Laikrakstā ziņots:

« . . ārzemniekiem līdz sestdienas vakaram jāatstāj Mangaļi, Rinūži, Vecāķi un citas vietas 7 verstu cietokšņa rajonā.»

Avīzes 62. numurā publicēts raksts «Kas ir kara stāvoklis». Šāds ziņojums sabiedrībai ļoti noderīgs, jo kara stāvoklis var apdraudēt katru cilvēku, ja tas neievēro noteikumus:

«Pie kara spēka nepiederošas personas tiek sodītas pēc kara likumiem: par dumpošanu pret augstāko varu, valsts nodevību, par tādu priekšmetu ļaunprātīgu dedzināšanu, postīšanu, kuri būtu vajadzīgi armijai, kā arī par tiltu, telegrāfa, telefona un dzelzceļa postīšanu, uzbrukumiem sargu zaldātiem un pretošanos valdības iestādēm — kara laikā piespriež nāves sodu. (. .) Katrs priekšnieks var iznīcināt ēkas un visu citu, kas traucē karaspēka kustību un drošību. (. .) No parastās tiesāšanas kārtības var tikt izņemtas veselās kategorijas prāvu un

sūdzību un nodotas kara tiesām un iestādēm. Visas tautas, sabiedriskas un privātas sapulces var tikt aizliegtas. Tirdzniecības un rūpniecības iestādes jāslēdz uz pirmo pavēli. (..) Vietējiem policijas un žandarmērijas priekšstāvojiem atļauts arestēt katru aizdomīgu personu un noturēt līdz 2 nedēļām, ja izliktos, ka šīs personas izdara kādus noziegumus pret valsti vai armiju.»

Šādos apstākļos dažām personām ir izdevīgi pazust no savas dzīves vietas. Tā redakcija ziņo, ka no Rīgas jau nedēļu pirms kara pieteikuma nozudis Vācijas konsuls brīvkungs fon Vangenheims.

Laikrakstā sāka publicēt Verbickas romānu «Mīlestības jūgs» un G. Flobēra «Bovarī kundze». Literārajā daļā aktīvi darbojas L. Santeklērs, gan ar feļetoniem, gan humoristiskajiem dzejoļiem.

Vietējās ziņas vāji organizētas, un «Jaunā Diena» lasītāju interesi neizraisa. Pēc nepilniem trim mēnešiem laikraksts apstājas. 1914. gada 10. augustā iznāk pēdējais numurs, pēc tam abonentiem tiek piesūtīta «Jaunā Dienas Lapa».

RIGĀ IZNĀKUŠIE ŽURNĀLI

Koncesiju sistēmas laikā Latvijā žurnālu izdošana bija sarežģīta, jo iegūt attiecīgo koncesiju žurnāliem bija grūti un to deva ne labprāt, bet pēc 1905. g. manifesta stāvoklis mainījās un žurnālu skaits jūtami palielinājās.

Mēnešraksts «Izglītība»

(1909—1911)

Žurnāls «Izglītība» izvērtās par vienu no Latviešu skolotāju biedrības darbības nozarēm. Šīs biedrības attīstībai ir dažādi, samērā atšķirīgi posmi.

Pirmā Latviešu skolotāju biedrība bija Vidzemes guberņas Pirmmācības tautskolu un bijušo skolotāju savstarpējā palīdzības biedrība, dibināta 1898. g. Tās oficiālais mērķis sniegt palīdzību materiālās grūtībās nonākušiem skolotājiem, bet šī biedrība sarīkoja arī referātus, koncertus u. c. 1908. gadā tā pārorganizējās vispārējā profesionālā Latvijas skolotāju biedrībā.

Pēcrevolūcijas periodā skolotāju biedrībā ieplūda jauni spēki, kas centās paplašināt biedrības darbību. Lai plašāk iztīrātu skolu attīstības jautājumus un lai izmantotu daiļliteratūru kā audzināšanas līdzekli, biedrības vadītājiem rodas nodoms izdot literāri sabiedrisku mēnešrakstu. Šis nodoms realizējas 1909. gadā, nodibinot literārisku, zinātnisku un pedagoģisku mēnešrakstu «Izglītība». Redakcijas komisijā ievēl E. Pīpiņu-Vizuli, Andreju Upīti, K. Dēķenu, F. Vesmani, K. Kasparsonu, E. Rītiņu. Kandidātos palikuši A. Jesens, K. Melnalksnis un T. Žeiferts.

Par atbildīgo redaktoru kļūst E. Pīpiņš-Vizulis. Andrejs Upīts ir viens no redakcijas nodaļas vadītājiem, bet, tā kā redaktors ir aizņemts arī daudzos citos pasākumos, Andrejs Upīts izvirzās vadošā lomā.

Žurnāla apmērs — 23 cm, un katrā numurā 5—8 iespiedloksnes. Žurnālā ievietoti dzejoļi, stāsti un noveles, literatūrkritiski raksti, pedagoģiski un sabiedriski politiski apercējumi. Tā kā Andrejs Upīts šajā laikā arvien plašāk pievēršas literāri kritiskai darbībai un viņa raksti ar savu principiālo nostāju un samērā aso izteiksmi pievērš sabiedrības uzmanību, tad tieši kritiskie raksti žurnālā ieņem noteicošo vietu.



Zurnāla «Izglītība» titullapa

Samērā plaša ir dzejas nodaļa, te darbojas lielākā daļa tā laika redzamāko dzejnieku: Rainis («Cik tālu tikai», «Tautas garam», «Krietošās zvaigznes» u. c.), Aspazija («Ak, nakts nav dusa», «Sauls dēls un saules meita», «Briesmās un skaistumā» u. c.), Plūdonis, K. Skalbe, Antons (A. Birkerts), A. Kurcijs, E. Treimanis, A. Upīts, T. Zeiferts u. c. Prozu publicē Līgotņu Jēkabs, Andrejs Upīts (vairāki stāsti no «Mazām komēdijām», kaut gan «Mazo komēdiju» nosaukums šeit vēl netiek minēts), Antons, Sudrabu Edžus u. c.

Kritikas nodaļā vairākos numuros ievietots Teodora Zeiferta plašs apcerējums «Iz latviešu rakstniecības vēstures» (1909. g. Nr. 1—7), bez tam vēl 3. numurā raksts «Audzinošais elements rakstniecībā». Šajā nodaļā tomēr pirmajā vietā izvirzās Andreja Upīša samērā plašais apcerējums «Uguns un nakts» (1910. g. Nr. 1—4); (Uguns — Rainis, nakts — Andrievs Niedra un M. Valters).

Starpt vairākiem dažādu autoru sīkākiem literatūrkritiskiem rakstiem īpaši minami Andreja Upīša ironiskās kritikas apcerējumi, te minams satiriskais apcerējums «Tautiskie epi» (1910. g. Nr. 8—9). Par Lautenbahajūsmiņa epu — triloģiju «Karogs», «Eufrosine» un «Krusts» Andrejs Upīts izsakās:

«Tas ir gabals, kuru nopietni apspriest var tikai tas, kas grib palikt smieklīgs. Ja divās daļās «Eufrosine» un «Krusts» vēl ir kāds pamats apspriešanai, kaut arī ironiskai, tad pavisam dīvains ir sacerējums «Karogs».

«Stelles iesitas jau iekšā,
Saimniec, met nu audeklu!
Svarīgs darbs te tagad priekšā:
Aust būs šoreiz karogu.»

Tirais pārsteigums! Tā kā dzirdēts vien liekas ij moto, ij epa sākums. Nē, ir nu ir — doma, ritums — viss ir tik sasodīti pazīstams. Atspiežam galvu rokās. Domājam... Ā, nu ir! Reiz dzīvoja kāds visai neievērojams vācietis — F. Šillers viņam vārdā — kā dažs cits grēcīgs cilvēks, arī viņš taisīja peršas, un viņam tad laikam bij kaut kas tamlīdzīgs. Pameklēsim. Jā, tas pats jau būs... «Das Lied von der Glocke».»

Andrejs Upīts izseko visam eposam un detaliski salīdzina to ar Šillera «Zvana dziesmu», un viss saskan, kā jau plaģiātam tas pienākas.

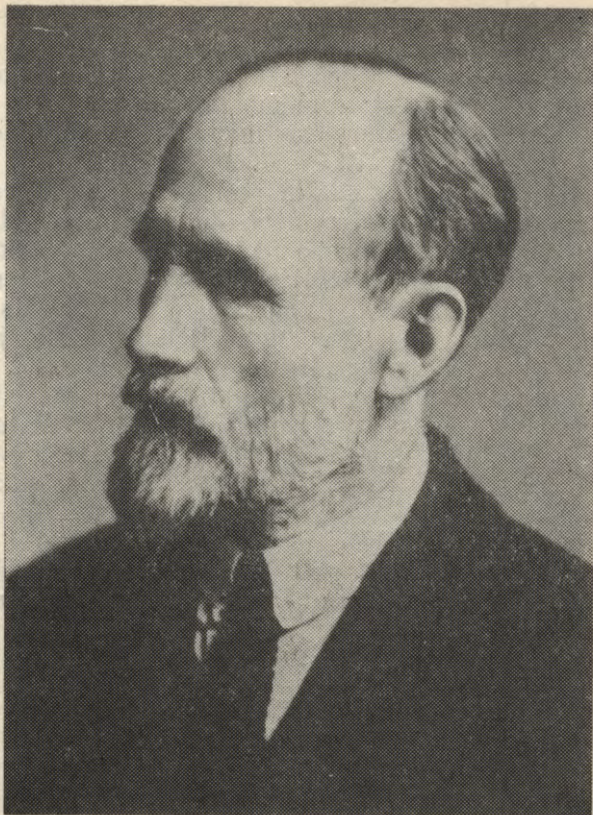
J. Lautenbahs-Jūsmiņš par saviem literārajiem sacerējumiem jau bija izpelnījies pārmetumus gan no Apsīšu Jēkaba, gan no Teodora, gan no Jansona-Brauna, bet, kā redzams, J. Lautenbahs-Jūsmiņš ar saviem sacerējumiem līdz šim nebija apturams. Andrejam Upītim paveicas pārtraukt tautiskā epigonisma straumi un pie tam pārliecināt, ka tā laika literatūrai nevar būt nekas kopējs ar pseidotautiskā romantisma recidīviem.

1910. g. 7. numurā aizsākas Zeltmata novele «Elga», kurā attēloti 1905. g. notikumi. (Šis ir viens no rūpīgāk nostrādātiem Zeltmata darbiem.) Bet pēkšņi pēc diviem turpinājumiem «Elga» «Izglītības» slejās vairs neparādās. Izrādās, ka Zeltmatis, sadusmots par Andreja Upīša rīcību, paņēmis no redakcijas manuskriptu atpakaļ. Iemesls šim incidentam diezgan divains: 6. numurā Andrejs Upīts publicē rakstu «Latviešu rakstniecība», kurā, starp citu, kritizē arī Zeltmata stāstu krājumu «Lauztās lilijas»:

«Visur tas pats teorētiskais, mākslinieciski neizjustais un neizstrādātais naturālisms ar stipru vecromantikas pieskaņu. Visreljefāki viss tas izceļas «nostāstā» «Laba partija», kas nav nostāsts, bet gan kādā tautas veselības kopšanas žurnālā noderīgs apcerējums par sifilisu un kas ar to sakarā. Tā apmēram domāta visa grāmata — to var redzēt no Zeltmata «veltījuma likteņa pabērniem». Viņam pašam šķitās lilijas esot «tapušas svešas», bet ap «tautas dzejas ziedokli» (?) stāvēt «gārīgi izsalkuši likteņa pabērni», «gribēdams viņu slāpes (!) remdināt», viņš «kā mazu atspirdzinājumu» sniedz tiem šo liliju «pušķi»; un likteņa pabērni «savā sirdī bijuši pateicīgi par to», ka viņš šis nomestās salauztās lilijas «iegādājies» (?) un «cildinājis» (?) un «iepinis savā vaiņagā». Par šī veltījuma frāžu virumu un ārkārtisko muļķiskumu nav ko runāt: tas ir godalgojams tipisks dabas predestinēta diletanta ražojums.»

Par šo Andreja Upīša atzinumu Zeltmatis ir divkārt sašutis. Pirmkārt, tādēļ, ka tik krasi nokritizēts viņa stāstu krājums un pats autors apveltīts ar epitetu — *predestinēts diletants*. Otrkārt, — 1907. g. Rakstniecības almanahā (kalendārā) Andrejs Upīts savā prozas pārskatā pozitīvi novērtējis Zeltmati, rakstīdams:

«Zeltmata skice «Kāpēc?...» pieder pie viņa krietnākajiem darbiem. Skicē ietvertais problēms gan pats par sevi nav ne ievērojams, ne interesants, bet šā darba vērtība rūpīgā izstrādātā, konsekventi smalkā tēlojumā. Šai ziņā Zeltmatis līdz ar Plūdoni mūsu rakstniecībā stāv atsevišķi un dažam labam var noderēt par paraugu.»



Kārlis Dēķens

Sai situācijai īpatnēju pieskaņu piešķir tas, ka Andrejs Upīts šīs pozitīvās domas par Zeltmati ietvēris prozas pārskatā Rakstniecības almanahā (1907. g.) un šī almanaha izdevējs un honorāra maksātājs ir Zeltmatis. No šīs neveiklās situācijas Andrejs Upīts cenšas iziet ar samērā plaši izvērstiem spriedumiem par to, kas ir diletantisms. Strīds ieilgst, bet nekādi rezultāti sasniegti netiek.

Tā kā «Izglītība» ir Skolotāju biedrības izdevums, tad, dabiski, tās programmā paredzēti arī pedagogiski apcerējumi, un tieši tie piešķir žurnālam specifisku nozīmi. Šajā nozarē starp nozīmīgākajiem rakstiem minami K. Dēķena «Zinātniskās pedagogijas principi» (1909. g. Nr. 4), K. Dumaņa «Par tiesību apziņu un tās izkopšanu» (1909. g. Nr. 1), E. Rītiņa «Dabas mācība skolā» (1909. g. Nr. 1), J. Paļēviča «Dziedāšanas un mūzikas mācība skolās» (1909. g. Nr. 8), Andreja Upīša «Mātes valodas psiholoģija» u. c.

Īpaša vieta žurnālā sabiedriski politiskiem rakstiem, kas iztirzā vēsturiskā materiālisma problēmas. Pie šiem materiāliem īpaši atzīmējams J. Jansona-Brauna raksts «Par estētikas sajūtas elementiem» (1910. g. Nr. 10). Redakcija paskaidro:

«Pasniedzam «Izglītības» lasītājiem kādu nodaļu iz autora turpmāk iznākošā darba par mākslas jautājumiem.» («Vēsturiskais materiālisms», 2. daļa.)

Par šīs grāmatas pirmo daļu Antons (A. Birkerts) publicē plašu recenziju «J. Jansons. «Vēsturiskais materiālisms»». Ar šiem diviem rakstiem žurnāla lasītājs iegūst samērā plašas atziņas par vēsturisko materiālismu un tā pamatprincipiem. Kam šī problēma interesē, tas, bez šaubām, ir pateicīgs redakcijai, bet, kam vēsturiskais materiālisms bojā nervus, tam žurnāls «Izglītība» kļūst par nepatīkamu izdevumu. Mierīgai pēcrevolūcijas dzīvei noskaņotām personām šādas marksisma ķecerības rada dusmu uzplūdumus. Tā tas, piemēram, notika ar T. Zeifertu, kurš pats aktīvi darbojās žurnālā un 1909. g. tika ievēlēts kā kandidāts redakcijas komisijā. 1910. g. 17. oktobrī T. Zeiferts Latvijas skolotāju biedrībā nolasa referātu par žurnāla «Izglītība» pirmajām 10 burtņīcām. Šis referāts biedrībā, īpaši skolotāju aprindās, rada lielu satraukumu. Referāts izraisīja arī polemiku presē. (Sk. «Dzimtenes Vēstnesis», 1910. g. Nr. 248.)

Teodors Zeiferts savā referātā kā negatīvus darbus kritizē A. Gulbja, A. Kurcija dzejoļus, bet visasāk vēršas pret Antona stāstu «Nolādētais».

Tai pašā laikā T. Zeiferts vairākos laikrakstos paziņo: sakarā ar to, ka žurnālam «Izglītība» ir pārāk radikāls raksturs, viņš atsakās no līdzdalības šajā izdevumā.

T. Zeiferta norādījumus var uzskatīt par neapdomību, taču dzīvē tie pārvērtās par politisku denūciāciju. Šīs akcijas rezultātā žandarmērija izdara Skolotāju biedrībā kratišanu un 1911. gadā to slēdza. Līdz ar to apstājās arī biedrības izdevums «Izglītība».

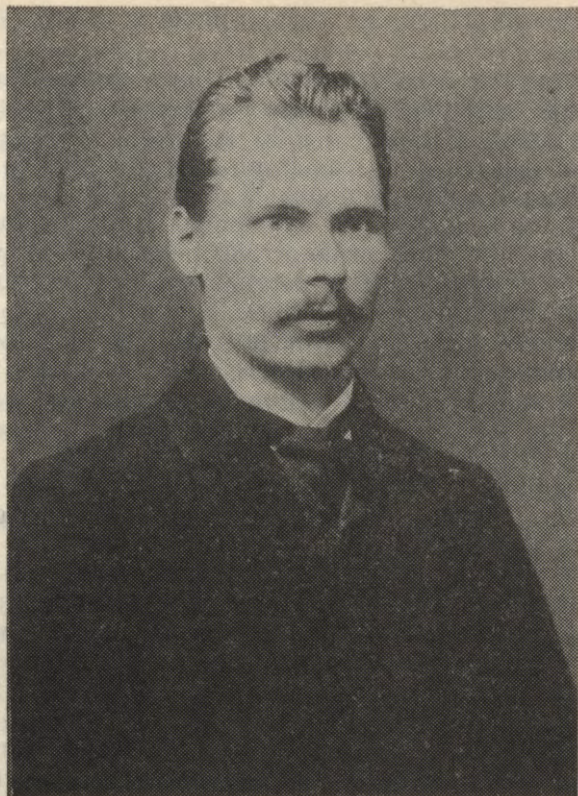
Mēnešraksts «Domas»

(1912—1915)

Žurnāls literatūrai, zinātnei un sadzīvei, ar 1914. g. — žurnāls literatūrai, zinātnei un mākslai. Izdots un iespiests Rīgā, izdevējs A. Golts, ar 1914. g. Nr. 4 — sabiedrība «Domas», kuras pilnvarotais bija G. Zemgals.



Žurnāla «Domas» titullapa



Andrejs Upīts

Redaktors G. Zemgals, ar 1914. g. Nr. 10/11 — A. Kreplins. Faktiskie redaktori visu laiku E. Pīpiņš-Vizulis un Andrejs Upīts.

Redaktors A. Kreplins (1873—?) pēc Politehniskā institūta komercnodaļas beigšanas ir 2. Rīgas savstarpējās kreditbiedrības direktors. Šī biedrība izveidojās no Latvijas amatnieku krājaizdevu sabiedrības, kas bija «Dienas Lapas» finansētāja.

Mēnešraksts «Domās» nav organizatoriski saistīts ar sociāldemokrātiskām organizācijām. Daži atsevišķi teorētiski raksti, kas balstās uz marxistiskām atziņām, galvenokārt politekonomikas jautājumos, nedod pamatu piešķirt «Domās» pie sociāldemokrātijas izdevumiem, tās raksturojamas kā demokrātisks izdevums.

Žurnāla plašāko un svarīgāko daļu aizņem daiļliteratūra un kritika. Raksturīgi, ka ik gadu daudzos turpinājumos publicēts lielāks prozas darbs — romāns vai stāsts. Vispirms šeit minami divi Andreja Upīša darbi: 1912. g. no pirmās līdz pēdējai burtnīcai ievietots A. Upīša garais stāsts «Pēdējais latvietis», kas uzsvērti ironiskā aspektā rāda galvenā varoņa Alberta Kalves, vairāku namu un lauku muižiņas īpašnieka liekulīgo nacionālismu.

Otrs lielākais Andreja Upīša prozas darbs «Domās» ir romāns «Zelts» (1914. g.). Romāna pamatideja tā, ka bez darba iegūta bagātība deģenerē cilvēku. Andreja Upīša romāns «Zelts» tā laika latviešu romānu rakstniecībā kā pēc idejas, tā pēc raksturu veidojumiem ir viens no redzamākiem.

Vairākās burtniecās (1913. g.) turpinājumos publicēts Mārtiņa Liepas stāsts «Viršajos».

Mārtiņš Liepa (1874—1953) dzimis Aijažu muižā Vidzemē. Beidzis Kuldīgas skolotāju semināru. Strādājis par skolotāju Lēdurgas draudzes un Aijažu pagastskolā. Piedalījies 1905. g. revolūcijā, vairākkārt emigrējies uz Dāniju, kur arī miris. M. Liepas pirmais stāsts «Kas vainīgs» ievietots 1899. g. «Dienas Lapā». Galvenokārt viņš ir Latvijas lauku dzīves tēlotājs, atspoguļo sabiedriskās un ekonomiskās pretešības zemniecībā. «Viršajos» redzama zemnieka grūtā dzīve. Sekmīgi veidoti raksturi, taču izteiksmi padara smagu pārlieta detalizācija. Nogurdinošās izteiksmes dēļ M. Liepas darbi nav kļuvuši populāri.

«Domās» publicēto garo prozas darbu vidū savdabīgu vietu ieņem Pāvila Gruzņas romāns «Bursaki» (1914. g.), kas ir gandrīz vai vienīgais darbs latviešu literatūrā, kurā atspoguļojas pareizticīgo garīgā semināra audzēkņu dzīve (bursaks — pareizticīgo garīgā semināra audzēknis). Romānam autobiogrāfisks raksturs.

1915. gadā publicēts Arveda Svābes romāns «Darbs», kurā attēlota muižas kalēja dēla bērnība. Šī romāna varoņa tālākās gaitas turpinās 1922. g. publicētā romānā «Vārds».

No mazākiem prozas darbiem — stāstiem un tēlojumiem žurnālā «Domas» atzīmējami: 1912. gadā — Sudrabu Edžus «Kaukšķītis» (vairākos turpinājumos), A. Svābes «Kā Dobels brauca pie pelēkā barona viesos» un «Draugi» (turpinājumos), J. Jaunsudrabiņa tēlojumi no «Baltās grāmatas» — «Lauva» un «Sviestmaize»; 1913. gadā — E. Birznieka-Upīša «Pret vakaru», K. Skalbes «Kaķīša dzirnaviņas», Aspazijas «No atzišanas koka» (turpinājumos), J. Jaunsudrabiņa «Klibais Jurks», A. Upīša «Svētdiena» u. c.; 1914. gadā — K. Skalbes «Ceriņa krūms», Sudrabu Edžus «Komūnā» (vairākos turpinājumos) u. c.; 1915. gadā — A. Upīša «Līgava», A. Brūklenāja «No tumsas tumsā» u. c.

No dramaturģiskiem sacerējumiem redzamu vietu «Domās» ieņem Raiņa lugu fragmenti: «Indulis un Ārija» — 4. cēliens, «Jāzeps un viņa brāļi» — 1. cēliena 1. aina un «Pūt, vējiņi!» fragments no 1. cēliena.

Trīsarpus gadu ilgā pastāvēšanas laikā proza veido vienu no žurnāla pamatlinijām un reizē ar to izvirza «Domas» sabiedrības uzmanības centrā, to nosaka tā plašā idejiski estētiskā amplitūda, ko veido lielā dažādība. No vienas puses, A. Upīša darbi ar savu reālistisko skaudrumu, no otras, — tādas estētiski niansētas vērtības kā K. Skalbes «Kaķīša dzirnaviņas», J. Jaunsudrabiņa «Baltās grāmatas» lappuses u. c. Šie darbi un vēl viens otrs cits veido latviešu literatūras augstākās smailes uz gadu gadiem. Žurnāla galvenais nopelns latviešu oriģinālliteratūras attīstības sekmēšanā. Tulkojumu maz.

Arī dzejas nodaļa žurnālā plaša, autoru skaits liels. Starp tiem: Rainis, Aspazija, J. Jaunsudrabiņš, J. Sudrabkalns, K. Skalbe, V. Plūdonis, J. Vainovskis, P. Blaus, B. Skujeniece, A. Kurcijs, A. Svābe, J. Kārklīšs, L. Pācgle, A. Bārda, Sudrabu Edžus, J. Grīns, E. Virza, P. Rozītis, L. Laicēns, K. Štrāls u. c.

Daži autori publicēti gandrīz vai katrā žurnāla numurā. No autoru saraksta redzams, ka žurnāls dzejnieku aprindās lielā cieņā, un gandrīz visi redzamākie tā laika dzejnieki piedalās tajā ar saviem darbiem. Tematika un dzejoļu kvalitāte ļoti dažāda, starp izciliem dzejas sasniegumiem sastopami arī gadījuma rakstura dzejoļi. Sabiedriski aktīvu dzejoļu nav daudz, tematikā pa lielākai daļai liriski pārdzīvojumi, dabas apdzejojumi, žanriskas dabas ainas. Stāvoklis nedaudz izmainās 1915. gadā, kad dzejnieku prātus un jūtas ietekmē karš.

Runājot par dzejas nodaļu, atzīmējama tā lielā vērība, kas veltīta Aspazijai. «Domās» pilnīgi izgaist saspīlētā atmosfēra, kura radās «Dzimtenes Vēstnesī» starp Andreju Upīti un Aspaziju, kas izveidojās tādēļ, ka «Dzimtenes Vēstneša» redaktors Āronu Matīss redakcijas interesēs iejauc polemikā Aspaziju (sk. «Dzimtenes Vēstnesis» 1911./1912. g.). Šī saspīlētā atmosfēra varbūt būtu turpinājusies labi ilgi, ja to nepārtrauktu Aspazijas 25 gadu darbības un 45 mūža gadu jubilejas organizēšana plašos apmēros (1913. g.). Jubileju atzīmēja visā Latvijā gan ar daudz un dažādiem sarīkojumiem, gan ar rakstiem presē. Dažkārt bija šādas un tādas attiecības daudzos sabiedriskos novados, bet nebija neviena, kas neatzītu Aspazijas talantīgo personību, un tas noteica arī jubilejas raksturu. «Domās» 1913. g. 3. numurā ievietots J. Lapiņa raksts «Aspazija» un A. Kraujas apcerējums «Aspazijas «Atriebēja» — sintētisks analīzes mēģinājums».

Dzīves novērtējuma tēma ieskanas Aspazijas dzejolī «Gājuputni»:

*Sen sapņi projām uz saules pusi;
Arī dzīve līdz aizgājuse; —
Dziesma tik palikuse!
Kā spoža balta spalviņa,
Kas gāju putnam iz spārniņa
Skrejot ir izkrituse.*

Īpašu dzejoli Aspazijai jubilejas gadījumā veltījis Rainis, un to viņš publicē «Domās»:

*Vai vēlies slavu, godu, cieņu miņu —?
— Viss ir. Vai vairāk vēlies? ļaužu milu?
Uz tevi domās jaunās acis spīd
Un vecās valgas top un tevi svētī.
Vai vēlies vairāk? — Mūsu tauta zied
Un viņas milīgākais zieds — tā tu.*

19. gs. beigās un 20. gs. sākumā visā pasaules dzejā aizsākas jauna tēma — pilsētas tēma, kas radīja īpašu strāvojumu, tā saucamo urbānismu. Urbānistiskie darbi salauž cilvēku attiecību primitīvismu, salauž lauku idilli, salauž dvēseles mieru. Pilsēta ar savām pretešķībām, ar bezgalīgām variācijām, dažādiem ārējiem krāšņumiem, spožām ugunīm ievilina cilvēku, kas alkst pilsētas trauksmes, pilsētas košuma un visa tā, kas dod baudu. Lai cik dažāda būtu pieeja, pilsēta vienmēr ir nemiera nesēja, baudu devēja, cilvēka miera un beidzot paša cilvēka samalēja. Urbānismam ir arī vēl otra seja — tā ir strādājoša cilvēka sviedrētava darba jūgā, greznuma vietā stājas fabrika izsūcēja. Ja pirmā urbānisma līnija ir krāsaini glezna, tad otra ir tumša, dūmu un sodrēju pilna. Šī otrā urbānisma tēma attīstības gaitā dažkārt spēj pārvērsties aktīvā nostājā pret posta nesēju, varmāku, un šī nostāja var pāraugt revolūcijā. Latvija no laika gala dēvēta par zemniecības novadu vai valsti, pilsētai mazāka nozīme nekā laukiem. Un tomēr pagājušā gadsimteņa beigās un šī gadsimteņa sākumā pilsēta arvien vairāk ienāk dzejoļos un arī poēmā. Latviešu literatūrā pirmais pilsētas kā baudas nesēju un cilvēku iznīcinātāju rāda V. Plūdonis savā alegoriskajā poēmā «Fantāzija par puķēm» («Zalktī» 1907. g.). Šo pašu tēmu papildina žurnāls «Domas», gan ar vairākiem dzejoļiem, gan ar A. Švābes poēmu «Pilsēta» (1913. g. Nr. 4). A. Švābe savā poēmā atšķirībā no plūdoniskajām alegorijām vairāk konkretizē cilvēkus un viņu attiecības, bet arī A. Švābem pilsēta pamatos izteikta alegoriskā skaistā sievietē, kas vilina ar dažādām baudām un greznību. Šī

greznība un šī krāšņā sievietē, nesot sevī pretešķības, nedod mierinājumu. A. Švābe apelē pie Pērkonā, pie Potrimpa un citām senatnes atribūtikām, tomēr visas ir bezspēcīgas pilsētas varenības priekšā. Taču kaut kur pašas pilsētas dziļumos un tālos apvāršņos ik brīdi nodārd dunoņa — revolūcija — visa šī liekulīgā krāšņuma izpostītāja.

«Domās» ievietota vēl viena urbāniskā poēma — J. Kārklīņa «Rīga» (1914. g. Nr. 6). J. Kārklīšs izvirzījis šaurāku uzdevumu, viņš nenodarbojas ar alegoriju uzvārdiem dziļumiem, bet ļoti konkrēti apraksta Rīgas ģeogrāfiju ar tās vēsturiskām vietām un celtnēm, tomēr šajā deskriptīvajā tēlojumā cenšas ieaust dziļāku vēsturisku jēgu un pilsētas lomu latviešu tautas dzīvē. Arī šī poēma beidzas ar simboliskiem draudiem Rīgas tā laika pretrunām.

Urbāniski elementi vēl sastopami arī A. Švābes dzejoļos, kuri vēlāk iekļaujas 1920. g. iznākušajā grāmatā «Bulvāri».

Arveds Švābe (1888—1959) dzimis Lielstraupes muižā kā vagara dēls. Mācījās A. Liepiņa tirdzniecības skolā Valmierā. Bija skolotājs Lēdurgā un Rūjienā. 1911.—1916. g. studēja dabaszinības, vēsturi un tieslietas A. Saņavska Tautas universitātē Maskavā. Šajā laikā sākās A. Švābes literārā darbība, kas cieši saistīta ar žurnālu «Domas», kur publicēti gandrīz visi tā laika A. Švābes darbi gan prozā, gan dzejā, gan kritikā, izņemot pirmos dzejoļus, kas publicēti laikrakstā «Kāvi» (Valkā). Pirmā pasaules kara sākumā A. Švābes daiļradē viscaur progresīvi centieni, dažkārt tieksme attēlot inteligenta lomu revolūcijā. Vairākos darbos A. Švābe izrāda simpātijas revolūcijai, taču, nebūdamas marksists, viņš dažkārt nonāk vulgarizējumos (īpaši brošūrā «Rainis vai Plūdonis» 1912. g.). Ciešās saistības dēļ ar «Domām» daži autori min A. Švābi kā Andreja Upīša pulciņa dalībnieku. Taču šim uzskatam nav pamatojuma, tāpēc ka Upītim nekāda pulciņa nebija; otrkārt, A. Švābes ideoloģiskie un estētiskie principi nesaskan ar A. Upīša atziņām. Revolūcijas laikā dzīvojot Tālajos Austrumos, A. Švābe saistās ar vietējiem latviešu grupējumiem un turienes latviešu strēlnieku nacionālām vienībām, ar kurām reizē 1920. g. atgriezās Latvijā. Te A. Švābe pabeidz izglītību un sāk strādāt universitātē, sākumā juridiskajā, vēlāk vēstures fakultātē, iegūst profesora grādu. Parāli darbam augstskolā A. Švābe kā galvenais redaktors rediģē «Latviešu konversācijas vārdnīcu». 1944. g. viņš emigrē uz Zviedriju, kur arī miris.

Žurnāla rakstu klāstā ietvertas kā literatūrkritiskas atziņas, tā apcerējumi par estētikas jautājumiem un sabiedriski politiskām problēmām. Publicēti daži zinātniski tehniski raksti.

Sākot ar 1908. gadu, Andrejs Upīts arvien redzamāk izvēršas kā literatūras kritiķis. Viņa stilu un idejisko mērķtiecību raksturo apcerējums «Māksla un diletanti» («Domas», 1912. g. Nr. 1). Šī raksta pamattēzes: pirmkārt, — cīņa pret diletantismu un reakcionārām parādībām literatūrā un sabiedrībā; otrkārt, — veicināt literatūru, kas pauž progresīvas idejas un kas izteicas profesionāli labā mākslinieciskā meistarībā.

Lai veicinātu žurnālā minētos principus, Andrejs Upīts pats daudz raksta par literatūras un literatūrkritikas jautājumiem. Starp rakstiem ar principiālāku nozīmi minami: ««Tālo noskaņu» pirmie desmit gadi» (1913. gada 5. numurā). Dzejnieka daiļradē individuālas un sabiedriskas attiecības Andrejs Upīts raksturo:

«Individuālais moments ir sabiedriskas dvēseles dzīves nepieciešama sastāvdaļa. Caur savām sāpēm visu pasaules ļaunumu nīst, caur vienu, paša sirdij miļu visus iemīlot — tas sabiedriskā dzejnieka liktenis.»

Šī tēze arī pamatā Raiņa grāmatas raksturošanai. 1914. gadā: «Zilās puķes meklētāji» (iztirzāti Ata Ķeniņa, Kārļa Skalbes un Annas Brigaderes dzejoļu krājumi), «Starp divām pasaulēm» par Birznieka-Upīša grāmatu «Pret vakaru», «Barbari un Roma» (1914. g. Nr. 6). Šim Andreja Upīša traktātam interesanta kompozicionāla uzbūve. Ievadā aprakstot Romas kultūras bojā eju barbaru iebrukumos, autors attaisno apcerējuma virsrakstu. Pēc šī ievadījuma seko paralēle, ka, līdzīgi barbaru iebrukumam Romā, daži pilsonības ideologi proletariāta ciņu pielīdzina barbaru iebrukumam, un autors jautā:

«Vaj ir jele kāds pamats tagadējai pilsonībai iedomāties sevi par Romas vienīgo mantinieci un bailoties? Vaj tagadējā strādnieciskā demokrātija ir pielīdzināma toreizējo ģermānisko barbaru pulkiem?»

Balstoties uz šīm tēzēm, Andrejs Upīts izveido sava raksta galveno daļu, proti, iztirzā zviedru rakstnieka Osiana-Nilsona (Osiannilsons, 1875—?) romānu «Barbaru mežs» (Andreja Upīša formulējumā «Barbaru mežs — tēlojums iz šķiru ciņām»). Asā ironiskā tonī A. Upīts raksturo romāna personāžu un to savstarpējās attiecības. Kopējo spriedumu raksta autors par romānu «Barbaru mežs» formulē šādi:

«Osiana-Nilsona romāns ir nopietns un ievērojams dokuments. Viņā tiek gaiši un pārlicinoši redzams, cik komplicēti un vārigi ir demokrātiska inteliģenta sakari ar apzinīgo proletariātu. Proletariāts tagadējā stāvoklī nevar iztikt bez inteliģences, kura tomēr ar viņu vairāk idejiski un mazāk organiski saistīta. (...) Plaši pazīstamajam demokrātiskās inteliģences renegātismam ir savi dziļi pamatoti psiholoģiski cēloņi. Ja aizšķiram neglītiem, tišiem zaimiem un nekulturēlām lamām pārpildītās lappuses, tad Osiana-Nilsona romānu varam saukt par interesantu psiholoģiski-socioloģisku dokumentu.»

Plašais Andreja Upīša apcerējums beidzas ar vārdiem, kas satur izvirzītās problēmas pamatātrinājumu:

«Nē — patiesai zinātnei un mākslai nav lielāka drauga kā proletariāts. Verdzības un izvirtības Roma — tai iemesls baidīties no barbaru iebrukuma.»

Pēcrevolūcijas periodā un Pirmā pasaules kara priekšvakarā Andreja Upīša apcerējumam ir nozīme tā laika sabiedrisko pretrunu risinājumos. Par dzejnieka pozīciju sabiedriski politiskajā dzīvē Andrejs Upīts raksta apcerējumā «Dzejnieks un politika»:

«Neauglīgi un nevajadzīgi ir mēģinājumi dzejniekus pievērst praktiskai ikdienas politikai. Praktika no tā iegūs maz, bet dzeja zaudēs daudz. (...) Dzejnieki lai paliek savā dabas nodalitā darba laukā. Bet ar to nav sacīts, ka viss, ko viņi tur dara, ir labi darīts, ka viņi tur var būt bez sabiedriskas un politiskas sirdsapziņas. Dzejniekam jābūt istam, patiesam pret sevi pašu. (...) Bet pate dzeja par sevi jau ir liels un svarīgs sabiedriska darbs. Ļaujiet, lai dzejnieks savā veidā un ar saviem līdzekļiem piedalās demokrātijas politikā!»

Kā zināms no Andreja Upīša biogrāfijas, viņš pretēji šē teiktajam, vēlāk ne tikai ar vārdiem vien, bet pats tieši pievērsās arī praktiskai ikdienas politikai.

Sakarā ar latviešu sociāldemokrātijas partijas desmit gadiem (1904.—1914.) Andrejs Upīts publicē rakstu «Tauta, laikmets un māksla», kurā savā skatījumā iztirzā sabiedrības pretešķības un tās attiecības ar mākslu.

Ar krasiem formulējumiem pievērš sabiedrības uzmanību raksts «Karstos pelnos» (1914. g. Nr. 12), kurā iztīrāti trīs darbi: V. Egliša romāns «Skolotāja Kalēja piedzīvojumi», J. Lapiņa stāsts «Šķīstišanās ugunīs» un L. Laicena stāsts «Vitolds Vitums». A. Upīts izsakās:

«Vispirms lasīsim Viktora Egliša romānu: «Skolotāja Kalēja piedzīvojumi» (Dzimt. Vēstn., 1914. g. 95—116 Nr.). Viktora Egliša figūru latviešu rakstniecībā pamanot, gan negribot paliek jautra sirds, un nopietna doma negrib nākt prātā.»

Kā pierādījumu šim uzskatam Andrejs Upīts apraksta, kā romānā attēloti sociāldemokrāti:

«Melna bārda viņiem, viņi smēķē, aiz nagiem viņiem ir melns. Nemaz vārdā nav vajadzīgs saukt šīs sugas eksemplāru: melnais — un pietiek. Un ja vēl kādas pazīmes vajadzīgas, tad tur jau vēl ir neizbēgamais krievu kreklis ar auklu, ūdens zābaki, resnā, zariņā boze un proklamāciju višķi.»

Neizpaliek arī pārmetumi erotikā:

«Vienkārša tīrības sajūta neļauj atstāstīt, kā Egliša Kalējs turciski izdzīvojas ar septiņām ģimnāzistēm, savām skolniecēm, paved tās un samaitā. Tas, protams, nepieciešami un veselīgi viņa ipatnības uzasināšanai. Bet kad šo goda viru nolādāmie sociālisti reiz piespiež pie proklamāciju drukāšanas, viņš pēc tam sajūtas kā sievietē, kurai laupīta nevainība.»

Līdzīgi uzrakstīta atsauksme par J. Lapiņa stāstu «Šķīstišanas ugunīs» («Jaunā Dienas Lapā», 1914. g. 148.—207. Nr.):

«Uzbūvē neveikls, visā apstrādājumā tipiski diletantisks arī pārsprīžamais Lapiņa stāsts. (...) Ticams viņa varonis tikai tad, kad viņš lūrē pa kameras logu, kur vecās grants bedrēs saules brāļi ar «prostītutēm» nāk mīlēties. Protams, viņš ir smalkāks, viņš nelūrē tik ciniski kā citi biedri, bet par to atkal viņa seksuālā fantāzija rāda citādas, kaut arī tuvu radniecīgas ainas un nelaiž vaļā no tām.»

Andrejam Upītim nopietni iebildumi ir arī pret L. Laicena stāstu «Vitolds Vitums» («Dzimt. Vēstn.», 1914. g. 245.—252. Nr.). Šajā literārajā sacerējumā galvenais varonis ir gājis revolūcijai līdzī revolūcijas uzplūdu laikā, bet pēc tam no visa tā atteicies, nonākot renegāta pozīcijās:

«Strādnieku nama zāle viņam, Linardam Laicenam¹ resp. Vitoldam Vitumam «bij tikpat nepatīkama, cik nepatīkama varēja būt kroga lielā puse viesnīcās izlutinātajam ceļotājam. (...) Tur ir daudz visādu bez gala nemākulīgi krāsotu un veidotu sociālisma emblēmu un simbolu... Varbūt tam visam bij nozīmēt to, ka strādnieku šķiras mākslas vēl nav... Mūzika bij tik briesmīga, ka bij jābēg, bet vajadzēja dziedāt līdz. Te bij strādnieki, bet maz bij cilvēku. (...) Vitums jūta, ka viņš tai pasaulei pilnīgi svešs; novērot viņš to varēja un piekrist strādnieku centieniem arī, bet dzīvot tanī — nē. (...) Tā ir pilnīgi skaidra un ticama lieta, ka viņš nevar dzīvot tur, kur daudz strādnieku un maz cilvēku, t. i., renegātu, un tāpēc viņam mudīgi jāliek ķekas vaļā. Uz kurieni? Nu, protams, uz turieni, kurp laižas visi citi izmukušie renegāti! Pie meitām!»

¹ Diezgan dīvaini tas, ka tāds erudīts rakstnieks kā Andrejs Upīts identificē autoru ar viņa stāsta varoni.

Pret šo Andreja Upīša kritisko apcerējumu, kā satura, tā stila ziņā, 1915. g. 2. numurā iebilst ar īpašu rakstu pieci «Domu» līdzstrādnieki — R. Liepiņš, V. Bastjānis, T. Līventalis, P. Dauge, I. Rītiņš. Viņi iebilst, ka Andrejs Upīts nesolīdi nokritizējis L. Laicena stāsta varoni. Iebildumi arī pret J. Lapiņa stāsta novērtējumu:

«Saņemot kopā visu sacīto, (...) mēs apakšā parakstījušies «Domu» līdzstrādnieki izsakām savu visstingrāko protestu pret Upīša rakstu stilu un formu un lūdzam «Domu» redakciju turpmāk stingri raudzīties ne tikai uz ievietoamo rakstu saturu, bet arī uz izteiksmes formu.»

Andrejs Upīts šos iebildumus noraida, pie tam samērā asā formā. Viņš atbildē protestē pret tādiem pārmetumiem, ka viņš, kritizējot attiecīgos stāstos pieļautās seksuālās ainas, pielieto necenzējamus izteicienus krāsāk, nekā autori to parāda. Andrejs Upīts, noraidot kritiskās piezīmes, sniedz vairākus konkrētus piemērus, kas apliecina recenzēto autoru tekstu. Kopējā secinājumā saka:

«Ar protestiem un «visstingrākiem protestiem» man mute nava aizbāžama. Ne pieci, ne desmit protestanti mani nepiespiedīs iemilēt un glaudīt renegātus un kas ar viņiem sakarā. Vairāk man Lapiņam un viņa daugiem nebūs ko teikt.»

Kaut arī Andrejs Upīts piecu «Domu» līdzstrādnieku kritiku asi noraidīja, tomēr savus secinājumus izdarīja, un turpmāk viņa kritikas gaitās tik krasi izaicinoši formulējumi vairs neparādās.

Bez Andreja Upīša publikācijām par literatūras problēmām «Domās» publicēti vairāki tolaik nozīmīgi un dažkārt strīdīgi raksti: K. Landera (vēsturnieks un žurnālists, 1875—1937) «Tautas gara mantas kā vēstures avoti», P. Roberta (Roberts Pelše) «Antiņš vai Spidola», kritisks un estētisks apcerējums, un šo apcerējumu kritizē A. Krauja rakstā «Arī Antiņš», V. Dermaņa «Modernais proletariāts un māksla». Pēdējā rakstā, noliedzot Ipolita Tēna pamatprincipus, ka mākslas darba saturu nosaka klimats, rase un sabiedriskā apkārtnē, V. Dermanis izvirza domu, lai mākslinieks kļūtu par proletariāta līdzcinitāju, viņam jāizkopj un organiski jāizjūt zinātniski sociālistiskais pasaules uzskats.

Paralēli «Domām» Andrejs Upīts 1912. gadā sastāda un rediģē almanahu «Vārds». Pēc almanaha pirmā sējuma iznākšanas presē sāk parādīties atsauksmes par šo izdevumu. Arī «Domu» redakcijai Jansons (Jansons-Brauns) piesūta plašu vērtējumu par šo almanahu, un «Domu» 1913. g. 2. numurā tiek ievietotas Jansona kritiskas piezīmes «Kāds vārds par «Vārdu»». Jansons raksta:

«Tik prāvu literārisku pasākumu, kāds ir «Vārds», uzņemt un ar neatslābstošu spēku novadīt līdz beigām — to var tikai tāds darba spirts un darba spējīgs rakstnieks, kāds mums ir Andrejs Upīts. (...) Bet, ja šis izdevums nāk noteiktas programmas vārdā, tad tas prasa arī noteiktu, nesaudzīgu kritiku. Tā ir nepieciešama sevišķi tāpēc, ka «proletāriskas mākslas» vārdā pie mums pēdējos gados ticis grēkots bez gala un zem «marksistiskas» kritikas flagas tautā raidītas vislielākās aplamības un paviršības.»

Ja nu Jansons solās būt nesaudzīgs, tad tāds viņš arī ir. Par prozas daļu viņam gandrīz nav ko teikt, jo tur ievietotie īsprozas darbi tiek nodēvēti kopējā vārdā par laikrakstu «sestdienas feļtoniem».

Pielaidīgāks Jansons ir, runājot par dzeju, te Raiņa un Aspazijas vārdi jau izsakoties paši par sevi, un arī vēl kādos citu autoru pantiņos kaut kas

ieskanoties. Kritiķis pārmet sastādītājam Andrejam Upītim par dažu dzesas darbu ievietošanu almanahā, jo īpaši nikni izsakās par J. Zemiša dramatisko etiādi «Ceļā», ko uzskata par «caur cauri diletantisku darbu».

Vislielākā uzmanība veltīta kritikai, kas arī sastāda almanaha galveno daļu. Pirmais pārmetumus izpelnās Antons (A. Birkerts) par rakstu «No tautiskā romantisma līdz vēsturiskajam materiālismam». Aizrādīts, ka Antons nav vēsturnieks, bet ir tikai arhivārs. Pilnīgi iznīcinošu spriedumu izpelnās P. Roberts par apcerējumu «Šķiru elementi mākslā». (Jansona atzinumus par šo darbu sk. nodaļā «Vārds».) Nekāda slavas dziesma nav veltīta arī A. Kraujam, sevišķi ironiski Jansons izsakās par to, ka Krauja tiek proklamēts kā Raiņa «kongeniāls» kritiķis. Par vērtīgāko Jansons uzskata Andreja Upīša rakstu «Latviešu rakstniecība», saprotams, ar piezīmēm, piem.:

«Vēlams būtu arī, lai Andr. Upīts ar mūsu literāriskiem pretiniekiem izrēķinātos mazliet aukstasinīgāki, — polemikas karstumā viens otrs cirtiens dažreiz neķer tik dziļi un asi, kā pienāktos.»

Rakstu nobeidzot, Jansons saka:

«Savu kritisko pārspriedumu beidzot, atkārotošu tikai vēlreiz, ka, nelūkojot uz dažādiem trūkumiem, «Vārds» tomēr ir un paliek vērtīgs darbs.»

A. Krauja vairākos «Domu» numuros publicējis garus turpinājumu rakstus par Raiņa un Aspazijas daiļradi. A. Kraujas apcerējumiem raksturīga banāla skaistvārdība, svešvārdība, gara runāšana, kurā izgaist jebkura nopietna atziņa.

(Krauja Antons (Antons Balodis, 1880—?) strādājis par skolotāju, no 1906. līdz 1911. gadam dzīvojis emigrācijā Sveicē un Francijā, no 1911. līdz 1920. gadam Bakū franču valodas skolotājs. Buržuāziskās Latvijas laikā strādājis Ārlietu ministrijas dienestā.)

Arveds Svābe ir viens no ražīgākiem «Domu» līdzstrādniekiem dzejā un prozā, bet bez tam vēl devis teorētiskus apcerējumus: «Latvju dainas kā materiāls socioloģiskai estētikai», «Stils un juteklība». Šajā pēdējā rakstā autors cenšas iedziļināties rakstnieka daiļrades procesā, viņu interesē rakstnieka ārējo fizioloģisko jutekļu sakarība ar daiļradi, pirmā vietā — redzes atmiņa, kurai jāsaistās ar sirdsatmiņu. Fantāzija jākontrolē ar redzes tēliem, bez šīs kontroles var izveidoties aklā fantāzija. Vēl jāmin V. Knoriņa raksts «Jaunā pilsētas dzeja». Šī pilsētas dzeja tolaik latviešu literatūrā tikai ceļa sākumā. V. Knoriņš kā galvenos aizsācējus pilsētas dzejā min A. Svābi un J. Kārkliņu. Pēc piemēriem nav tālu jāmeklē, turpat «Domās» jau ir A. Svābes poēma «Pilsēta» un J. Kārkliņa poēma «Rīga». V. Knoriņš saskata pilsētas dzejā zināmu izteiksmes līdzekļu maiņu, salīdzinot ar agrāko latviešu dzeju, subjekta (es) vietā nāk objekts (trešā persona), muzikalitātes vietā lielāka nozīmība krāsām un tēliem. Gleznieciskā impresionisma principi vislabāk redzami Svābes dzejā. Pēc V. Knoriņa domām, jaunais virziens vēl kā neuzrūdzis vīns un tam priekšā pašveidošanās darbs.

Par cittautu literatūru rakstījis A. Dauge — «Iz studijas par Gēti», J. Bērziņš «Jaunākie talanti franču rakstniecībā» (1913. g. Nr. 3). Rakstu J. Bērziņš veltījis franču rakstniekam Žilam Renāram (1864—1910). Šis Vakareiropā pazīstamais franču rakstnieks latviešu lasītājam tikpat kā nav zināms, J. Bērziņa nodoms šo autoru popularizēt. Acīmredzot ar J. Bērziņa ieteikumu 1913. gada 4. numurā sāk publicēt Ž. Renāra komēdijas «Sarkangalvītis» fragmentu. J. Bērziņš ar savu rakstu visvairāk interesē lasītāju par šo autoru kā bērnu rakstnieku. Uzzinām, ka

Ž. Renārs sarakstījis par dažādiem dzīvniekiem grāmatu, ko nosaucis «Dabas stāsti». Pāris šīs grāmatas piemēru lasītājos izraisa interesi. Piemēram, stāstiņš paradokss:

Jāņtārpiņš.

Kas gan noticis? Jau pulkstens deviņi, bet viņam vēl deg uguns logā.

Stāstiņš par Krupi ir manāmi garāks kā iepriekšējais, autors pastāsta, kā viņš draudzējas ar Krupi, un stāstiņu nobeidz tā:

«Mans nabaga draugs,» es viņam teicu. «Es tev negribēju neko ļaunu darīt. Bet, mans Dievs! Cik tu esi neglīts!»

Viņš atvēra savu bezzobaino bērna muti, no kuras nāca silta elpa, un man atbildēja ar vieglu angļu akcentu:

«Bet tu pats?»»

J. Bērziņš, runājot par Ž. Renāra stilu, raksturo to kā svaigu un interesantu; lūk, daži piemēri: Mazā Berta šķin zirņus, kad viņai pārmet, kāpēc izbārstot tos pa zemi, viņa atbild:

«Tā nav mana vaina. Līdz ko es atveru viņiem istabiņu, tie aiz prieka iesāk lēkāt.»

Vēl cits piemērs:

«Kamēr pļāpājām, nakts kā kaķene ielīduse iekšā, un mūsu balsis kā bailīgas peles turas savās klusajās slēptuvēs.»

Nav zināmi iemesli, kādēļ J. Bērziņš pārtrauca šī interesantā franču rakstnieka popularizēšanu, jācer, ka šī darba turpinātājs atradīsies.

Sabiedriski politisko problēmu iztīrījumi «Domās» raksturojas ar tematisku dažādību un daudzpusību. Atzīmējami: Antona «Markss un dzejnieki». (Markss nebūt nav bijis tikai sauss zinātnieks, jaunībā viņš rakstījis dzejoļus.) «Markss piešķīra īpašu vērtību plašai, pareizai domu izteiksmi,» saka Lībknehts, «Ģēti, Lesingu, Šekspīru, Danti, Servantesu viņš ieskatīja kā augstākos paraugus — viņš tos lasīja katru dienu», M. Skujenieka «Ieceļošana un izceļošana Latvijā» (vairākos turpinājumos), K. Zvingeviča «Sindikālisms». Šī raksta autors iepazīstina lasītājus ar sindikālisma principiem un tā attīstību. Šī jēdziena būtība un sindikālisma kustības idejiski organizatoriskā rakstura noskaidrošana Latvijā tolaik ļoti nozīmīga, jo revolūcijas laikā un pēcrevolūcijas gados veidojas anarhosindikālistiska grupa, kuras galvenais idejiskais vadītājs bija J. Jankavs. Viņš noorganizēja arī dažus anarhosindikālistiskus izdevumus, piemēram, almanahu «Darbs» (1907) u. c. Tomēr sindikālismam Latvijā nozīmīgu panākumu nebija.

Zvingevičs Kārlis (1873—1913), dzimis Lietuvā, bijis skolotājs. Kā eksterns nolīcis pie Šauļu ģimnāzijas abituriju un iestājies Rīgas Politehniskā institūta Tirdzniecības nodaļā. Apgūst marksismu un darbojas studentu biedrībā «Zemgalija». Pēc institūta beigšanas dažus mēnešus strādā «Dienas Lapas» redakcijā, drīz pāriet uz Pēterburgu un kādu laiku rediģē sociāldemokrātijas legālo izdevumu «Pēterburgas Latvietis», par to viņam piespriež gadu cietoksnī. Pēc soda izciešanas atgriežas Rīgā. Miris 1913. gada 2. janvārī Rīgā, apglabāts Lietuvā, dzimtajā novadā.

«Domās» (1913. g. 2. numurā) «Kronikas» nodaļā ievietots nekrologs K. Zvingevičam.

Tiesību novadā atzīmējami divi K. Ducmaņa raksti «Baltijas provin-

ciāltiesības Krievijas valdīšanas laikā» un «Goda aizskāršana presē», vēl pie šāda veida rakstiem minams J. Daniševska «Sociālā likumdošana Krievijā 1913. g.».

Filozofijas nozarē redzamākais raksts P. Dauges «Filozofija un dzīve», kurā, interpretējot vairāku filozofu nozīmi sabiedrības apziņas veidošanā, plašu uzmanību velta Jozefa Dīcgena (1828—1880) sociālai filozofijai.

Vairākos rakstos autori propagandē marksismu un iztirzā sociāldemokrātiskās partijas problēmas: «Kapitālisma attīstības pēdējā pakāpe» (autora iniciāļi *L. Dns*), J. Ziemeļnieka «Sociālisms un reliģija», J. Ciņa «Kapitālistiskā koloniju politika un imperiālisms», V. Dermaņa «Nacionālais jautājums un sociāldemokrātija», Antona «Latviešu proletariāts», «Latviešu strādnieku partijas 10 gadi» u. c. «Domās» 1913. gadā atceres raksts «Kārlis Markss» (parakstīts *-lai-*), veltīts trīsdesmitai gadadienai kopš Kārļa Marksa nāves.

Visiem preses izdevumiem 1913. gada februārī jāatzīmē cara Romanovu dzimtas 300 valdīšanas gadus, tas jādara arī žurnālam «Domas». Šī notikuma atzīmēšanai publicēts raksts «Pirms 300 gadiem» (parakstīts *Ls*). Atšķirībā no daudziem citiem izdevumiem, kas cara jubilejas gadījumā izplūst sajūsmā, «Domās» ievietotais apcerējums ir manāmi atšķirīgs un nobeidzas vārdiem:

«Un gadu simteņi nāca un gāja. Un tikai pēc 300 gadiem tauta iedrošinājās prasīt sev tiesību līdzī runāt politiskā dzīvē.» (Tas, protams, attiecas uz Valsts domi.)

Saurākās specialitātēs visredzamāko vietu ieņem J. Plāķa raksti par valodniecību: «J. A. Dubura «Latviešu fonētikas ābece»», «Skaņošanas metode un jaunā ortogrāfija», «Tautas valoda un rakstu valoda» u. c. Pret dažiem J. Plāķa uzskatiem iebilsts publikācijā «Piezīme pie J. Plāķa raksta «Skaņošanas metode un jaunā ortogrāfija»» (parakstīts ar pseidonīmu *Vecais*), diskusijas kodola jautājums par jauno un veco ortogrāfiju. J. Plāķa domas, ka ābece rakstāma jaunā ortogrāfijā, bet *Vecais* saka:

«Ābecei jāturas ikreiz pie pašreiz valdošās pareizrakstības.»

Vēl šaurākā specifikā K. Liepiņa apcerējums «Radijs» (turpinājumos) un arī Zalkša «Algebra un tirdzniecība».

Tāpat kā daudzus citos žurnālos, arī «Domās» bez izņēmuma visos numuros ir īpaša nodaļa, kas saucas «Kronika». Šīs nodaļas publikācijām visdažādākais raksturs, tur ir gan latviešu un cittautu literatūras kritika, arī par citām mākslas nozarēm, par literāriem notikumiem, par sadzīvi, tur ir raksti par filozofiju, arī par skolu un pedagogiju utt. Visam šim plašajam materiālam tomēr ir viena kopēja pazīme — tie ir vairāk vai mazāk saistīti ar tuvākiem notikumiem. Visplašākais šajā nodaļā ar literatūru saistītais materiāls, te savukārt lielāko vietu ieņem nesen iznākušo grāmatu vērtējumi vai vismaz informācija par jauniznākušām grāmatām. Žurnāla «Domas» redakcija cenšas pēc iespējas neizlaist nepieminētu nevienu grāmatu, šis pienākums nereti noved arī pie tā, ka viena otra recenzija ir ļoti vispārēja ar niecīgu sabiedrisku nozīmi. Atzīmējamas šādas redzamākās recenzijas:

««Pasaka». Andr. Vitalka piezīmējumi un karikatūras» (Vitalks — A. Saulietis), recenzē V. Knoriņš. Vitalka-Saulieša pasaka pamatos ir pamflets pret šķiriskiem mākslas principiem un tīrās, neatkarīgās mākslas glorificēšana. Vitalks neskopojas ar trekniem izteicieniem pret izvēlētiem pretiniekiem. V. Knoriņš asi vērsas pret tāda veida literatūru, kuru kultivē A. Saulietis savā pasakā. Recenzents saka:

«Nav pacietības, nedz arī vajadzības izrakstīt visu to rupjo gānīšanos par katru progresīvāku pasākumu, par katru autora pretinieku, par visas strādnieku šķiras nolamāšanu un strādnieku dziesmu nosaukšanu par «cūkkūts» un «mēslaines» dziesmām.»

«Dramatiskas pabiras» — asā recenzijā kritizētas vairākas ludziņas, kas domātas tautas skatuvēm: Skuju Frīda «Nelaime nelaimes galā», J. Grīna «Glābts gods», E. Vulfa «Pielūdžēji» u. c. Recenzents A. U. (Andrejs Upīts). Jau recenzijas virsraksts nepārprotami raksturo recenzenta domas šiem darbiņiem.

Andrejs Upīts recenzē arī Apsesdēla krājumu «Smagas domas». Šie Apsesdēla dzejoļi radušies, dzejniekam izciešot sodu par revolucionāru darbību, ķēdēs saslēgtam katorgas cietumā. Andrejs Upīts (A. U.) saka:

«Pēc seklu, banālu lirisku sējumu kaudzēm atkal reiz istu dzeju atrodam Apsesdēla grāmatā. (..) No rīta kā nejauki kuceni ņerkstot važas viņu modina. Visu dienu jāklusās viņu džinkstošā dziesmā par zaudēto kauju. Bet naktī tās kā salauztas un nogurušas, pie kājām nogulušas, vaid un vaid... Dziļa neticība un rūgta ironija viņam pret visu, kam agrāk pieķēries, ko daudzi vēl tagad cilda. Nākotne — ? Bet šīs dienas sāpju laidā jau ir austas šaubas par nākotni.»

Recenziju beidzot, A. U. raksta:

«Mēs nevaram iet to anarķistiskas pašnoliegšanas un pašiznīcināšanās ceļu, ko stigo Apsesdēla dzeja. Bet varam estētiski pārdzīvot un dziļi līdzjust satriekta revolucionāra latviešu inteliģenta traģisko dvēseles katastrofu.»

K. Skalbes pēcrevolūcijas dzeja sakopota krājumā «Sapņi un teikas». No sabiedrības sabangotiem ūdeņiem dzejnieks iegājis aplklusinātos meklējuma ceļos, par ko liecina K. Skalbes jaunā grāmata. Recenzents, parakstīties ar iniciāļiem J. L., par šo grāmatu saka:

«Kā laiks ir pārvērties! Tikai 10 gadus atpakaļ jauneklis Skalbe gāja «radīt cilvēkus pēc sava ģimja», solīja izliet sirds asinis, lai modinātu tautu, un satīras pātagām kapāja tos, kas tautu guldina uz sapņu spilventiņiem... Zuduši lielie sabiedriskās iekārtas pārveidošanas ideāli, jauna cilvēka radišanas kāre. Tagad garās sapņu eglēs sēd sērīgs mākslinieks, kuram nav kurp iet, kurš vēro tikai savas dailes ziemeļblāzmu, kas mainās ik mirkli, auzdama un pār viņu klādama mirdzošu sapņu audu, caur kuru skatoties Skalbe vairs neizšķir pasaules reālisma. (..) bet jau otrā grāmatīņas pusē, sevišķi teikās, Skalbe nāk ar tādu kristalizētu stilu, analīzes un sintēzes apvienojumu, ar tādu iluzijisku fantāziju un tādu dzejisku spēku, un pat tad, kad mēs viņam negribētu sekot viņa sapņotāju pasaulē, viņš mūs aizrauj, taisni apbur, un mēs nevaram mierīgi novērot viņa dailes, bet ar acīm to rītin norijam. Pēc ilgām pūlēm Skalbes stils ticis apbrīnojami vienkāršs, viegls, niansēts, pat virtuozs.»

Līdzīgas domas izsaka V. Kn. (V. Knoriņš?), recenzējot K. Skalbes «Ziemas pasakas» (1914. g. Nr. 4), tikai pasvītota doma, ka Skalbes «Ziemas pasaku» varoņi ir pazemīgas dvēseles, kas nepretojas ļaunumam. Un nobeidzot:

«Skalbes mākslinieka vara ļoti liela. «Ziemas pasakas» spēj ievest inteliģenta-estēta dvēseles labirintos, spēj darīt iespaidu ar savu savādi kluso mistiku un likt aizmirsties.»

Pret recenzenta spriedumu par nepretošanos ļaunumam jāiebilst, jo Skalbes varoņu dvēseles biklums pacelts tādā cildenumā un skaidribā, kas pārvēršas par spēku, kurš stāv pāri ļaunumam un reizē ar to ir trieciens ļaunumam.

«Vēji un aizvēji». Linarda Laicena stāsti. (1906. g. — 1912. g.). L. Laicēns aktīvi piedalījās 1905. gada revolūcijā, pēcrevolūcijas periodā viņš pārdzīvo vērtību pārvērtēšanas procesu un jaunu ceļu meklējumus. Šajā laikā ne visi viņa darbi bagāti radošiem meklējumiem, tie ir dažāda rakstura. Krājumā «Vēji un aizvēji» sakopotie seši stāsti rakstīti pasīva dzīves vērotāja manierē. Daži literatūras vērtētāji šajā L. Laicēna vērtību pārvērtēšanas periodā saskata renegātismu. Izejot no tāda ieskata, šī perioda L. Laicēna proza dažkārt netiek analizējoši novērtēta. Pa šo ceļu iet arī V. Kn. (V. Knoriņš?), recenzējot stāstu grāmatu «Vēji un aizvēji» (1913. g. Nr. 3). Šajā laikā L. Laicēns strādā Valkā laikraksta «Kāvi» redakcijā. Kādu laiku ir pat šīs avīzes faktiskais redaktors. Arī šis apstāklis ietekmējis V. Kn. rakstīto recenziju un samazinājis tās objektivitāti. Par to liecina recenzijas nobeiguma vārdi:

«Tik tiešām, ka Laicēnam nav nekā ko teikt, viņš nekā nedomā, nekā nemeklē. Drīzumā Laicēns sola jaunus dzejoļu un stāstu krājumus, bet man gribētos teikt viņam: kungs Laicēn, apžēlojaties par mums un sākat stāstu un dzejoļu vietā labāki rakstīt korespondences saviem «Kāviem».»

Ar īpašu objektivitāti neizceļas Andreja Upīša (A. U.) recenzija par «Viktora Eglīša «Hippokrena». Jambi un lirika in modo classico.» Andrejam Upītim pret Viktoru Eglīti jau no laika gala ir savs gatavs negatīvs spriedums, un Viktors Eglītis ar saviem darbiem ir daudz pūlējies, lai tāds rastos. Rezultātā no visa tā Andrejam Upītim ir zudusi iespēja blakus Viktoru Eglīša manierībai saskatīt vienu otru patiesi dzejisku rindu. Tā tas arī šajā gadījumā.

Ne jau vienmēr Andrejs Upīts aizraujas ar agrāk nostiprinātiem spriedumiem par kādu rakstnieku. Lielākā Andreja Upīša recenziju daļā ir vērojama nopietna darbu analīze, kur tiek norādīti darba sasniegumi un arī atklāts viens otrs trūkums. Pie tādām pieskaitāma recenzija par Leona Paegles drāmu «Dievi un cilvēki». Recenzents pārmet latviešu rakstniekiem, ka tie bēgot no dzīves īstenības un meklējot glābiņu vēstures, teiku un savas fantāzijas vientulībā. A. Upīts saka:

«Rainis raksta drāmas par Jāzepu un viņa brāļiem, Aspazija par Boasu un Rutu, Leons Paegle par Ramzesu Otro un viņa troņmantiņnieku. Liekas, bez ebreju un eģiptiešu teikām latviešu rakstniecība vairs nemaz nevar iztikt.»

Recenzijā parādot kā pozitīvo, tā negatīvo, Andrejs Upīts nobeidz ar lugas kopvērtējumu:

«Tomēr luga nav bez literāriskas vērtības. Leons Paegle ir diezgan apdāvināts liriķis, vairākas vietas viņa drāmā skan ar pārliecinošu, pat ar sajūsmīnošu spēku.»

Līdzīgā garā rakstīta Andreja Upīša atsauksme par Jūlija Pētersona satīrām («Jūlija Pētersona jaunākās satīras: 1) «Redaktors Podiņš, 2) «Nelaimīgais automobilis»»):

«Pētersonam ir ievērojama dramatiski tehniska veiksmē... Viņa lugās ir dzīvi, raksturīgi cilvēki, asprātīgs dialogs, veikli kombinēta,

*psiholoģiski pamatota darbība, pievilcīgi sarežģījumi un atjautīgi at-
risinājumi. Un, galvenais, tur ir simpātiska demokrātiska tendence...*

1914. gada 7. burtnīcā «Kronikas» nodaļā aizsākas Andreja Upīša ironisko recenziju cikls «Ar ušņu duramo», ko viņš turpina vairākus gadus. Jau pirms tam Andrejs Upīts savās recenzijās šād un tad iztirzā mākslinieciski nevērtīgus literārus darbus kopējā ironiskā recenzijā. Tagad šis recenziju žanrs iegūst īpašu apzīmējumu. Raksturīgi tas, ka šajā recenziju kopā apskatītie darbi ir acīmredzami literāri mazvērtīgi. Vai tādiem sīkumiem maz vērts pievērst uzmanību? Soreiz «ušņu duramo» grupā Andrejs Upīts «iznicina» Alberta Rutka «Apšu lapiņas», Arvīda Siliņa «Sirds un ziedi» u. c. Zem «ušņu duramā» asmens nokļuvis arī cienījamā rakstnieka Apsesdēla tulkojums — Bairaona «Debasis un zeme». A. Upīts raksta:

«Tā te ir tāds izteiksmes samistrojums un sapinķējums, tāda nepiedzīvota valodas kropļošana, ka bez runas ticējum, tas viss domāts lasītāju muļķošanai un smidzināšanai. (. .):

*«Tik piti guva slenķes māks,
bet eņģļu pulks būs viņas gaujs...»
«Lai paliek dzījošiem to gauja...»
«Būs ģers un dams kā tēvs tam bija.»*

1915. gada 1. numura Kronikas daļā uzmanību piesaista K. Dz. (K. Dzīlleja) recenzija par J. Jaunsudrabiņa «Balto grāmatu». Jaunsudrabiņa «Baltās grāmatas» tēlojumi jau pāris gadus publicēti dažādos periodiskos izdevumos un guvuši sabiedrības interesi, recenzentam šī atzinība pagājusi secen, un viņš «Domās» izklāsta stipri subjektīvus ieskatus:

«Un labi būtu Jaunsudrabiņš darījis, ja viņš nebūtu gribējis rakstīt taisni simts tēlojumu, bet varbūt tik pusi, pat vēl mazāk. (. .) Ja «Baltā grāmata» ir bērņibai veltīta, tad viņas trūkums ir tas, ka autors caur sava pieauguša cilvēka brillēm lūkojies pagātnē un tikai protokolējis. Citādi tas arī nevarēja būt, kad autors visā radišanas gaitā nav augstā iejūsmības vilnī šūpojies. Atliek tikai viens — tvert momentu un protokolēt. Un, lai pārlicīgu sausumu izbēgtu, autors visur mēģinājis izcelt humoristisku elementu. Bet ar to bērņības psihiskie dziļumi tiek apēnoti. Visām spējākām psihiskām vainām autors aiziet gandrīz vai garām un tēlo tikai ārējas parādības. Zināms, viena—otra vietīņa ir ļoti spilgta. Bet galvenās vērtības tur tomēr nav.»

Tādā pašā noraidošā skatījumā vērtēti arī «Baltās grāmatas» zīmējumi.

Kas attiecas uz «Baltās grāmatas» literāro saturu, tad nevar neuztvert, cik liela dažādība autora uztverē ir vienkāršā lauku sētā, cik dažādi cilvēki, kas tur dzīvo, un cik dažādi tie, kas tur ienāk un aiziet. Par protokolēšanu un atsevišķu momentu tveršanu te nevar būt runa, «Baltā grāmata» sniedz plašu un emocionālu dzīves klāstu, pie tam sīkie notikumi tā laika lauku sētā kļūst nozīmīgi, jo daudzpusīgi atsaucas tā bērņa sirdī, kurš dzīvo šajā sētā. Ja K. Dz. to nav pratis uztvert, tad te nav vaina meklējama «Baltā grāmatā». Šīsdiēnas bērņi un jaunatne dzīvo citādos apstākļos, un «Baltās grāmatas» pasaule uz viņiem var iedarboties tikai tad, ja viņi kā lasītāji spējīgi pārcelties šajā citā pasaulē. Tas nemaz nav viegli, jo «Baltās grāmatas» stiprā pusē nav spilgti notikumi, bet no šodienas tālu aizgājušas īstenības ainas.

Šis tikko pieminētās recenzijas ir neliela daļa no grāmatu recenzijām, kas atrodamas žurnāla «Kronikas» daļā, kur netiek palaista garām

neviens no tā laika iznākušām grāmatām, tiek recenzēti arī tie kopoti raksti, kas šajā laikā iznāk: A. Brigaderes, R. Blaumaņa, A. Niedras, Poruku Jāņa u. c. Grāmatu recenzijas ir īpatnējs ieguldījums žurnāla vispārējā kritikas klāstā un reizē ar to kopējā latviešu literatūras kritikas attīstībā, tā laika kritika visā kopumā liecina par samērā augstām prasībām literatūrai.

Žurnāla «Domas» lielais recenziju skaits liecina par uzplaukumu latviešu grāmatniecībā. Recenzē arī tulkoto literatūru.

«Kronikas» nodaļā ietverti daži raksti par teātriem un lugu izrādēm. Starp pēdējām raksturīgā vietā izvirzās Andreja Upīša recenzija par Raiņa «Pūt, vējiņi!» inscenējumu Jaunajā teātrī. Andrejs Upīts raksta:

«Tomēr jāsaka patiesība: «Pūt, vējiņi!» ir visnedramatiskākā no visām Raiņa lugām. Viņš ir skaisti pārdzejojis veco tautas dziesmu — pasaku, bet dziesmas liriku un pasakas epiku nav sakausējis vienkopus — nav pavedienu savēris tik grodu, ka tas lai neturami saistās traģiskā mezglā, kas nav atraisāms, bet tikai pārcertams.»

«Kronikas» nodaļā skarti arī dažādi sabiedriska rakstura jautājumi. Sniegta statistiska ziņa par Krievijas laikrakstu konfiskācijām:

«Preses virsvalde nupat izdevuse to periodisko izdevumu sarakstu, kuru konfiskāciju tiesas iestādes apstiprinājušas. No 1905. g. 24. nov. līdz 1911. g. 1. okt. notikušas pavisam 1055 konfiskācijas. Taču krievu laikraksti pareizi aizrāda, ka patiesībā konfiscēts daudz vairāk, jo preses virsvaldes sarakstā nav minētas konfiskācijas, kas notikušas uz preses inspektora pavēli, bet ko tiesas vēlāk nav apstiprinājušas, tāpat izlaistas arī apstiprinātās, bet vēlāk uz augstāko instanču lēmumu atceltas.»

1913. g. atzīmēts T. Zeiferta referāts RLB vasaras sapulcē par populāru tematu «Vai ir iespējama kopēja latviešu kultūra?». T. Zeiferts nonāk pie secinājuma, ka nav iespējama šķiru kultūra un it īpaši šķiru māksla.

Runājot par skolu stāvokli, žurnāls «Domas» atzīmē:

«Mātes valodas izdzišana no tautskolas tiek ieviesta konsekventi. Tas notiek tiklab pilsētu kā lauku pirmmācības skolās. Tagad jau pilnīgi noskaidrojies, ka vietējā skolu priekšniecība nostājusies uz rusifikācijas ceļa. Par to liecina arī laukskolotājiem piesūtītie paziņojumi, ka D. Ļovšina 1906. g. cirkulārs atcelts.»

D. Ļovšins bija Rīgas mācību apgabala kurators, 1906. g. viņš ar apkārtrakstu atļāva Latvijas pirmmācības skolās divās pirmajās klasēs mācības noturēt latviešu valodā. Mainoties kuratoram, šo Ļovšina cirkulāru atcēla, un visās klasēs mācības notika krievu valodā. Daudzi skolotāji turpināja pieturēties pie D. Ļovšina apkārtraksta un jaunus norādījumus neievēroja.

1914. gada 8. numurā ielīmēts īpašs paziņojums «Domu» lasītājiem:

«Kara dēļ šī «Domu» burtnīca iznāca vēlāk. Aiz tā paša iemesla nav nodrukāti daži raksti, kuriem vajadzēja nākt šīn burtnīcā, bet kurus no mūsu ārzemju līdzstrādniekiem nevarēja saņemt. Nepienāca arī no ārzemēm mākslas pielikums. Vaj «Domu» nākošās burtnīcas varēs iznākt kārtīgi, nevar noteikt. Bet, normāliem apstākļiem iestājoties, nokavēto lasītāji saņems pilnīgi.»

Normāli apstākļi «Domu» izdošanai nokārtojas tiktāl, ka 1915. gadā atjaunojās ilustrētie pielikumi un «Domas» regulāri varēja iznākt līdz

1915. gada maijam. Sakarā ar kara apstākļiem «Domās» regulāri publicēti raksti ar kara tematiku un stāvokļa novērtējumiem: J. Daniševska «Pasaules karš», T. Līvītāla «Latviešu inteligences uzdevumi sakarā ar pārdzīvojamo momentu», K. Graša «Ko var nest tagadējais karš?» u. c.

1915. gada maijā kara apstākļi sarežģījās, un «Domu» 6. numuru vairs nevarēja iespiest. No pilnīgi sagatavotā 6. numura ir saglabāties viss teksta novilkums, kas liecina, ka karš pārtrauca «Domu» iznākšanu tādā laikā, kad žurnāla redakcija vēl varēja darboties pilnā jaudā. Ar «Domu» iznākšanas pārtraukšanu latviešu lasītājs zaudēja pašu daudzpusīgāko žurnālu, kurā estētikā, sabiedriskās un politiskās disciplinās teorētiski nopietni vērtējumi, kaut arī dažkārt strīdīgi. «Domām» piekrit arī nozīmīga vieta vēsturiskā materiālisma popularizēšanā. Literārā daļā autoru darbi ir daudzpusīgā estētiskā un idejiskā nostādījumā, Andreja Upīša līdzdalību šajā nozarē nosaka viņa paša publicētie darbi, taču teorētiskos spriedumos, literatūras un sabiedriskās dzīves kritikā Andreja Upīša doma un viņam radniecīgi domājoši autori nosaka «Domu» pamatvirzienu. Žurnāla «Domas» radošā perspektīva bija sološa latviešu kultūras tālākai attīstībai, taču Pirmais pasaules karš daudz ko sagrava un ienesa savas korektīvas.

1924. gadā tiek izdots žurnāls «Domas», kas iekļaujas tā laika sociāldemokrātiskās partijas kultūras pasākumos, un tas pastāv līdz 1934. gadam, kad tiek likvidēts. Par redaktoru vienmēr ir kāds no sociāldemokrātiskās partijas darbiniekiem. Ne kā redaktoru, bet tikai kā literārās un kritikas daļas vadītāju pieņēma Andreju Upīti. Žurnāla pēdējos pastāvēšanas gados Andreja Upīša pienākumus redakcijā kopīgi pārņēma Aleksandrs Čaks un Jānis Plaudis, jo Andrejs Upīts no «Domu» redakcijas aizgāja. 1924. gada «Domas» kā pēc savas organizatoriskās struktūras, tā pēc idejiskām līnijām nav uzskatāmas kā 1912. gada «Domu» turpinājums. Šajā gadījumā izmantots tikai kādreiz populāra izdevuma nosaukums.

Almanahs «Vārds»

(1912—1913)

Andreja Upīša sastādītais almanahs «Vārds» ir literāriski kritisku rakstu krājums.

Latviešu žurnālistikas pārskatā ir nepieciešams ietilpināt redzamākos almanahus, pie tādiem pieskaitāms arī «Vārds», kuru bija paredzēts izdot katra gada beigās.

Rakstu krājumu «Vārds» izdeva izdevniecība «Dzirciemnieki». Šo izdevniecību 1907. g. nodibināja E. Birznieks-Upītis kopā ar savu novadnieku Jēkabu Inībergu. E. Birznieks-Upītis šajā laikā dzīvoja Bakū, strādāja sākumā par skolotāju, vēlāk naftas rūpniecībā, kas uz koncesiju pamata nodota angļu uzņēmējiem. Rakstnieks materiāli bija labi situēts, katru vasaru viņam piešķīra divus mēnešus atvaļinājuma, tas deva iespēju padzīvot Latvijā un arī apceļot Vakareiropu.

Izdevniecības nosaukums aizgūts no Dzirciema pagasta, kura teritorijā atradās E. Birznieka-Upīša tēva mājas «Birznieki». Jēkabam Inībergam (dzejnieks Bangaitis, kura daži dzejoļi publicēti «Austrumā» u. c.) bija uzticēta galvenokārt tehniskā vadība. Līdz 1914. g. «Dzirciemnieki» izdod 59 nozīmīgas grāmatas. Rainim, Aspazijai, J. Jansonam-Braunam u. c. izdevniecība maksāja mēnešalgu 30—50 rubļu. Dažiem rakstniekiem izsniedza avansu darbu veikšanai. E. Birznieks-Upītis ieguldīja izdevniecībā 30 000 zelta rubļu.

Izdevniecība «Dzirciemnieki» vienojās ar Andreju Upīti par literārā almanaha noorganizēšanu. Andrejs Upīts izvērta plašu korespondenci, uzāicinot par līdzstrādniekiem demokrātiskos latviešu rakstniekus. Viņš uzskatīja par pienākumu:

«Izskauš attīstības nespējīgo, amatniecisko diletantismu, apdāvinātos iesācējus pabalstīt jaunās, sociāli vērtīgās mākslas ceļā, vērtīgu rakstniecības darbu paraugiem tautas vairākumu pieradināt pie savas mākslas, sistemātiskiem, teorētiskiem apcerējumiem, noskaidrot sociālās mākslas principus — tādi nolūki «Vārdam». (...) Ja vispār marksistiskā estētika ir vismazāk izveidotā vēsturiskā materiālisma atzāre, tad it sevišķi latviešu rakstniecības kritikai šē daudz darba. «Vārdam» šē, bez šaubām, būs viņa darba lielākā daļa. Marksistiskās estētikas principu noskaidrošana nav izdarāma vienā vai pāra rakstīnos. Tur vajadzīgas sistemātiskas rakstu sērijas. Tamdēļ pirmajā sējumā pārsvarā vēsturiski ievada apcerējumi.» («Vārds», 1913. g., 440. lpp.)

Mēģinot realizēt deklarētos principus, «Vārda» pirmajā sējumā galvenā vērība pievērsta literatūras kritikai un literāri sabiedriskiem problēmu rakstiem. Pirmā sējuma apmēri ir 442 lappuses, no tām kritikai un teorētiskiem rakstiem vairāk nekā 350 lpp. Nozīmīgākie «Vārda» autori darbojas arī «Domās», jo Andrejs Upīts «Vārdu» vada paralēli žurnālam «Domas». Galvenie «Domu» un «Vārda» līdzstrādnieki ar saviem darbiem veicina un popularizē marksistiskās estētikas principus. (J. Jansons-Brauns, Antons Birkerts, V. Dermanis, V. Knoriņš, J. Bērziņš-Ziemelis, pats Andrejs Upīts.) Pirmajā sējumā kritikas nodaļā minami šādi plašāki apcerējumi: Antona (A. Birkerts) «No tautiskā romantisma līdz vēsturiskajam materiālismam, P. Roberta (R. Pelše) «Šķiru elementi mākslā», V. Knoriņa «Māksla un dialektika», A. Kraujas «Jānis Jaunsudrabiņš», Andreja Upīša «Latviešu rakstniecība» (turpinājums otrā sējumā).

Otrajā sējumā, kurš iznāk 1913. g. un ir stipri mazāka apjoma, atzīmējami problēmraksti: Antona «Strādnieks latviešu rakstniecībā», V. Knoriņa «Saturs un forma», Andreja Upīša «Renegāti un viņu laiks», J. Jansona-Brauna «Vai gaidāma mums proletāriska māksla?», J. Landava «Mākslas nozīme audzināšanā», K. Dēķena «Bērnu un jaunības literatūra», J. Bērziņa «Pie cittautu kultūras avotiem».

J. Bērziņa raksts izvirzās redzamā vietā ar to, ka samērā plašiem pārskatveidīgiem materiāliem cenšas raksturot latviešu kultūras stāvokli, pirmajā vietā izvirzot literatūru. Salīdzinot latviešu kultūru ar cittautu izciliem sasniegumiem, pēc autora domām, latviešu kultūras līmenis ir zems un atrodas tikai augšanas stadijā. Vienīgais ceļš, lai sasniegtu izcilākus rezultātus, jāsmēļ no citu kultūras tautu bagātībām.

Pret J. Bērziņa pesimistiskiem spriedumiem iebilst M. Skujenieks rakstā «Latviešu un cittautu kultūras avoti» žurnāla «Domas» 1914. gada 4. numurā. M. Skujenieka rakstā pasvītota īpatnēja doma, ka blakus kādas tautas izciliem kultūras sasniegumiem jāņem vērā vispārējais tautas līmenis, ja pie kultūras darbinieku radītām vērtībām atrod ceļu plašas tautas masas, tad šis faktors ir nozīmīgs kultūras aprītē. Raksta autors pierāda, ka latviešu tauta šajā ziņā stāv pāri dažai labai kultūras tautai.

Raksturīgi, ka «Domās» un «Vārdā» ievietotie problēmu raksti savstarpēji tiek vērtēti un kritizēti, tādējādi uzrādot principiālas kļūdas un neprecizitātes. Dažbrīd šie vērtējumi pieņem samērā asas formas.

«Vārda» 1. burtnīcā publicēts P. Roberta (Roberta Pelšes) plašs apcerējums «Šķiru elementi mākslā», te autors lielās līnijās izseko mākslas

ceļu no sensenās pagātnes līdz mūsu dienām. Jau šī mākslas ceļa raksturojumā dominē shematiska pieeja, shematisks laikmetu grupējums, tālāk, runājot par attiecīga laikmeta mākslu, P. Roberts vispirms noskaidro, kāds šķirisks raksturs ir katrā viņa formulētā shēmā. Pie šīs šķiras tad nu pieder attiecīgā laikmeta mākslinieks, kas savukārt nosaka arī mākslas darba šķirisko raksturu. Lai saprastu attiecīgā laikmeta mākslu, pēc P. Roberta domām, jāizprot mākslinieka šķiriskā piederība, reizē ar to jebkurš mākslas darbs tiek šķiriski aprobežots. Tādējādi, piemēram, senās grieķu skulptūras ir šķiriski aprobežotas vergu sabiedrības šķiriskajā raksturā. Tas pats notiek viduslaikos, tas pats 19. gs., tādēļ «Mērnieku laiki» ir pelēko baronu epopeja.

Šīs P. Roberta atziņas asi kritizē J. Jansons-Brauns 1913. g. «Domu» 2. burtņīcā rakstā «Kāds vārds par «Vārdu»». J. Jansons-Brauns raksta:

«Apbruņojies ar «vēsturiskā materiālisma metodi», kura pēc viņa vārdiem — tam — nesaprotamu dara saprotamu, neredzamo — redzamu, P. Roberts uz dažām lappusēm sagrauj drupu drupās seno ēģiptiešu, sengrieķu, viduslaiku renesanses mākslu, Šekspira drāmas, vācu klasisko dzeju, krievu slaveno rakstniecību... P. Roberts gāž ar savu pašdarināto «vēsturiskā materiālisma» rungu — un nekas vairs nepaliek pāri. Dantes «Dievišķā komēdija» — «Tumšo viduslaiku reliģisko māņu darinājums». Gotiskā arhitektūra un Ķelnes katedrāle — ko tur skatīties un apbrīnot, ja durvju un logu velves daždažādu svēto statuju pilnas. (...) Cik apbrīnojami ātri P. Roberts tiek galā ar visu savu līdzšinējo cilvēces mākslu: «Metisim īsu skatu,» — viņš saka, — un pāri paliek tikai pelnu čupiņa. (...) Lai man atļauts piezīmēt, ka šai P. Roberta kritikai nav nekas kopējs ne ar marksismu, ne ar mākslu.»

Sajos J. Jansona skarbajos vārdos ieklausījās ne vien P. Roberts, bet tie «Domu» un «Vārda» autori, kuri centās balstīties uz vēsturisko materiālismu, un tas jau laikus novērsa ne vienu vien vulgarizējumu. Otrs šāda paša rakstura piemērs ir J. B. (J. Bērziņa-Ziemeļa) recenzija («Vārds», 1913. g. 345. lpp.) par A. Švābes brošūru «Rainis vaj Plūdonis?» (Divi sveicieni saulei. Cēsis, 1912. g.).

Arveds Švābe, sākot ar 1910. g., izvērš intensīvu literāru darbu, publicējoties gan dzejā, gan prozā. Viņa šī sākotnējā literārā darbība saistīta ar Andreja Upiša vadītiem izdevumiem — «Domām» un «Vārdu», kur publicēti gandrīz vai visi šī perioda A. Švābes darbi. Dažos dzejoļos un prozas darbos viņš cenšas nostāties šķiriskās pozīcijās, nebūdamas marksists, viņš dažkārt pārsteidzīgi risina sociālas problēmas un nonāk vulgarizējumos. Tāda kļūme vērojama arī A. Švābes pieminētajā brošūrā. Bez literatūras virzienu un citiem vulgarizējumiem, runājot par šķiru estētiku, A. Švābe nonāk pat līdz tādiem secinājumiem:

«..buržujs miesas tuklumā redz skaistumu, bet proletariāts riebumu.»

Cildinot Raiņa poēmu «Ave, sol!», A. Švābe saskata tajā visaugstāko kolektīvisma filozofiju, kur izzūd starpība starp neapzinīgo «pūli» un apzinīgo inteligentu — barvedi. Un beidzot secinājums:

«Tāds ir Raiņa darbs — vēsturiskā materiālisma metos šķērēts, kolektīvisma filozofijas audiem austs.»

Izsakot V. Plūdoņa poēmai «Uz saulaino tāli» pārmetumus no estētiskā viedokļa, tad aizrādot par skaļām patētiskām frāzēm un minot citus iebildumus, A. Švābe tomēr atzīst, ka poēmas stils virtuozs un gleznām

bagāts. Bet par galveno tēlu, jaunā simbolu — Jauno Gulbi, A. Švābes spriedums bargs — tas ir nedzīvs kā šaha figūra. Un tad vēl tādas domas, ka dienvīdi putniem esot tas pats kas politiskam noziedzniekam trimda, un V. Plūdonis «*trimdas braucieni pārvērtis par lidojumu pretim labākai nākotnei*». (!) A. Svābe apgalvo:

«Plūdonis savā pussymbolistiskā, prsreālistiskā poēmā ir notēlojis nevis tautas neseno kustību, bet gan pilsoniskā inteliģenta — dekadenta demonstratīvo aiziešanu no mietpilsonības gaļas podiem un nomešanos uz dzīvi olimpiskā salonā.»

Un tad, protams, pēc tādiem spriedumiem A. Švābem var būt tikai viens secinājums — izvēlēties vai nu Raiņa kolektīvisma Sauli, vai Plūdoņa individuālisma Gulbi.

A. Švābes norādījumam izvēlēties Raini vai Plūdoni almanahā «Vārds» atbild J. Bērziņš-Ziemeļis:

«Niecīga brošūra, kuru vēl mazvērtīgāku padara autora nemaldīgi patētiskais tonis. Tai varētu pilnīgi paiet garām, ja Svābe neuzstātos proletariāta un marksisma vārdā. Pēc manām domām — viņš to dara bez jebkādas tiesības. Viņš acimredzot nezina, kā apzinīgais proletariāts izturas pret mākslu un mākslas darbiem, kā marksisms stāda un atrisina attiecīgus teorētiskus jautājumus. Proletariāts nekad neparakstīsies zem tādiem paviršiem spriedumiem, kā, piem., sekošie: «Romantisms... sabiedriski izbankrotējušu, vakardienas ļaužu māksla. — Rakstnieki — reālisti neatzīst sajūsmināšanos, bet uzskata romānu rakstīšanu par profesiju.» — «Tik tiešām, ka simbolisms ir nākotnes ideālus izteicoša māksla» u. t. j. pr. Švābes pamatideja, kuras dēļ sarakstīta visa brošūra, slēpjas beigu slēdzienā: «Bet mūsu mākslā, viens otram pretim, stāv divi lieli simboli: kolektīvisma saule un individuālisma Gulbis, un starp tiem ir tikai viena izvēle.» Sv. maldās domādams, ka šie «simboli» tik nesavienojami stāv viens otram pretim, kā viņa šema to prasa. Zināms individuālisms nesaraujami saistās ar kolektīvismu. To Sv. varēja skaidri parādīt jau Raiņa piemērs. To viņam vajadzēja saprast vēl labāk, ja viņš pazīst vislielākos kolektīvisma māksliniekus: Verharnu, Menjē, Gorkiju. Un tad: velti pūlās Sv. mūs piespiest, lai mēs izvēlamies starp diviem simboliem. To mēs nevaram darīt: mēs domājam, ka arī individuālisms viņa visabsolūtākā veidā (Ibsens, Ničše) mums sniedz tādas vērtības, no kurām mēs atsacīties negribam. Mums miļa ne vien «kolektīvisma saule», bet arī «individuālisma Gulbis». Mēs arī nebūt nesviežam mēslainē «klasicisma lilijas», ne «zilo romantikas puķi», ne «kupli lapoto reālisma stādu», ne symbolisma «raibo zirņa ziedu»: mēs cienām visu istu un patiesu mākslu. Starp citu — mēs «izvēlamies» sev ne vien Raini, bet arī Plūdoni, arī Aspaziju, arī Skalbi...»

J. Bērziņa-Ziemeļa recenzija iekļaujas plašajā recenziju klāstā, ko sastopam «Vārda» abos numuros. Recenzijām ierādītā vieta almanahā pārsniedz to lappušu skaitu, ko ieņem problēmu raksti. Recenzētas gandrīz visas tā laika daiļliteratūras grāmatas.

Par lielākiem darbiem ievietotas vairāku autoru recenzijas. Piemēram, par Raiņa lugām, par A. Brigaderes «Princesi Gundegu un karali Brusubārdi» un Andreja Upīša «Balss un atbalss».

Milzīgo grāmatu klāstu recenzē galvenokārt tie paši autori, kuri publicē literatūrteorētiskus rakstus. Saprota, visvairāk recenziju pieder paša Andreja Upīša spalvai, tam skaita ziņā seko V. Knoriņš, A. Birkerts,

J. Bērziņš-Ziemelis, J. Jansons, P. Roberts, M. Liepa, A. Krauja un A. Svābe. Pie šī recenziju klāsta vēl pievienojami daži darbi, kas iekļaujas nodaļā «Kritika»; te vispirmā kārtā minami pārspridumi par kritiskiem rakstiem. Piemēram, Andrejs Upīts recenzējot daļēji pozitīvi vērtē Antona apcerējumus «J. Rainis», A. Svābes recenziju par H. Buduļa grāmatu «Poruku Jānis savas garīgās dzīves krēslainās dienās», Andrejs Upīts iztirzā arī Līgotņu Jēkaba kritiku ciklu «Kas jauns mūsu stāstu rakstniecībā», A. Niedras apcerējumu «Dzimtenes Vēstnesī» «No «Sarkanām puķēm» līdz «Ziedu klēpim»». Šajā nodaļā ietilpst arī vairāku autoru vērtējumi par žurnāliem «Domas», «Druva» u. c.

Literatūrteorētiski raksti un ļoti plašais recenziju klāsts, kāds latviešu publicistikā līdz tam nebija sastopams, cenšas pildīt solījumu, ko Andrejs Upīts kā «Vārda» redaktors un sastādītājs apsolījis — likt pamatus literatūras kritikai, balstoties uz progresīvām atziņām, arī uz vēsturisko materiālismu. Reizē ar to šī nodaļa padara daudzveidīgākas tā laika atziņas par literatūru. Recenziju un kritikas nodaļas aptver gandrīz visas grāmatas, kas tai laikā iznākušas, tāpēc «Vārdam» ir arī vērā ņemama loma literāro darbu popularizēšanā. Rakstu krājuma «Vārds» kritiskie spriedumi radina lasītāju diskutējoši veidot savus estētiskos vērtējumus.

Kā redzējām, Roberta Pelšes un A. Svābes darbos sastopamo vulgarizējumu kritikai savukārt ir nozīme kritiskās domas attīstībā, jo neapšaubāmi atkal un atkal literatūras vēstures gaitā vulgarizējumi nāks un ies, taču pret tiem nevērsties principiālā nostājā nozīmē pieļaut rakstniecības piesārņošanu ar paviršiem un nepareiziem spriedumiem.

Literatūras kritikas procesam, kas ietverts «Vārdā», ir sava nozīme arī Andreja Upīša personības attīstībā, tieši «Domās» un «Vārdā» literatūras vērtējumos Andrejs Upīts ievirzās vadošā lomā.

Pievēršot galveno uzmanību kritiskai domai, «Vārdā» daudz mazāka vieta tieši pašiem daiļdarbiem.

Dzejas nodaļā nozīmīgākie: Raiņa, Aspazijas, J. Sudrabkalna, Apsesdēla, J. Jaunsudrabiņa, Līgotņu Jēkaba, Kārļa Ieviņa, L. Paegles dzejoļi. Īpaša vieta dzejas nodaļā piekrit A. Brūklenāja dzejoļu ciklam «Dzelzs un tērauda valsti». Te galvenā tēma — pilsētas strādnieku dzīve. Zīmīgs ir dzejolis «Agri gaitā» (savam bērnam):

*Agri gaitā projām eju es,
Vēlu mājā nāku blāzmas rietā.
Smagas rūpes gurda seja nes
Saules mirdzuma un smieklu vietā.*

*Citiem bērniem teikas stāsta strauts ...
Manu mazo lauku cirulīti,
Klau, caur tumsu nežēligi sauc
Tavi tuvie darbadienas rīti.*

Šis dzejoļu cikls, kaut arī nesasniedz mākslas augstumus, galvenokārt zīmīgs ar to, ka ilustrē īpašu līniju urbānistiskajā dzejā, proti: fabrikas strādnieku smago dzīvi pilsētā.

Abos rakstu krājumos vismazākā ir daiļprozas nodaļa, te nelieli tēlojumi un stāstiņi, pāris J. Jaunsudrabiņa darbi no «Baltās grāmatas», Ezerieša «Kad viņa mostas» un «Uz krustceļiem», Andreja Upīša divi darbi «Vieglā maizē» un «Kārkli» u. c. Dramaturģiju reprezentē Raiņa lugas «Pūt, vējiņi!» fragments un iesācēja J. Zemiša nevarīgs darbs — dramatiska etīde «Ceļā» (etīde iz drukātavu strādnieku dzīves).

Gan esošas, gan neesošas pirmā sējuma kļūmes par krājumu «Vārds» J. Jankavs «Dzimtenes Vēstneša» 1912. g. 301., 302. un 303. numurā apcer plašā rakstā «Kādas literāriskas kļiķes darbi». J. Jankava plašais, klaji naidīgais apcerējums izteikts viņam raksturīgā asā sarkastiski ironiskā formā.

Izdevēja un redaktora nodomu turpināt «Vārdu» arī tālākos gados pārtrauca Pirmais pasaules karš.

Mēnešraksts «Druva»

(1912—1915)

Daiļrakstniecības, zinības un mākslas mēnešraksts, izdod Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļa, kuras pilnvarotais Ludis Bērziņš.

Redaktors F. Adamovičs, ar 1912. g. Nr. 9 — atbildīgā redaktora vietā F. Grosvalds, ar 1912. g. Nr. 11 — L. Bērziņš, ar 1913. g. Nr. 3 — T. Zeiferts.

Žurnāls apstājas 1914. g. augustā. Lai nobeigtu iesāktos rakstus, pēc 9 mēnešu pārtraukuma 1915. g. maijā izdeva kopnumuru 9—12.

Fricis Adamovičs (1863—1933) — rakstnieks un pedagogs, dzimis Dundagas Rīzemēs, izglitojies Baltijas skolotāju seminārā un Pēterburgas skolotāju institūtā. Skolotājs dažādās skolās. No 1920. g. skolotājs Rīgā, paralēli darbojas kā tulkotājs un publicists. Tulkojis Krilova fabulas, Šekspīra lugas: «Jūlijs Cēzars», «Makbets», «Rihards III» u. c. Oriģināldarbs — «Dinsberģis trimdā».

Pēc F. Adamoviča aiziešanas (1912. g. ar 9. numuru) citu atbildīgo redaktoru uzreiz atrast neizdodas, tādēļ šos pienākumus dažus mēnešus jāpilda Rīgas Latviešu biedrības amatpersonām. Pāris numurus redaktoru aizstāj pats Rīgas Latviešu biedrības ilggadīgais priekšnieks Fridrihs Grosvalds, viņu nomaina Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas pilnvarotais Ludis Bērziņš, un tikai ar 1913. g. 3. numuru redaktora amatā nostabilizējas T. Zeiferts.

Derīgu grāmatu nodaļa Rīgas Latviešu biedrībā sākumā bija Zinību komisijas apakšnodaļa, pēc tam darbojas kā patstāvīga izdevniecība. Lidz 1914. gadam nodaļa izdevusi 253 grāmatas, bez tam žurnālu «Druva» un aizsākusi izdot Konversācijas vārdnīcu.

Kopš 1905. gada, kad apstājās žurnāli «Vērotājs» un «Austrums» (1906. g.), labā spārna sabiedrības daļai nebija sava literāri sabiedriska mēnešraksta. Žurnāli «Izglītība» un «Domas» bija dažkārt kreisāk noskaņoti, lai tie patiktu visām lasītāju aprindām. Rīgas Latviešu biedrība nolēma šo trūkumu novērst, un Zinību komisijas un Derīgu grāmatu nodaļas paspārnē izveidojas jauns literāri sabiedriska mēnešraksts «Druva». Rīgas Latviešu biedrībai šai laikā demokrātiskās aprindās nav diez cik laba slava, jo tās sabiedriskā pamatnostāja parasti konservatīva un viens no galveniem līderiem F. Veinbergs.

Sākot žurnāla «Druva» gaitas 1912. gadā, pirmajam redaktoram F. Adamovičam laikam negadās atrast oriģinālliteratūrā pieņemamu romānu, kas ietu cauri visam gadam, tai vietā publicēts S. Mihaelisa romāns «1812. Mūžīgais miegs» (par Napoleonu), bez tam tulkti arī mazāka apjoma darbi: H. Banga «Šķiršanās», R. Barbaras «Tikai ne skopuļoties», nozīmīgākie: A. Strindberga «Zvērs», E. Verharna dzejolis «Baņķieris» E. Virzas tulkojumā.

Pirmajā gadā redzamākie oriģināldarbi: A. Brigaderes pasaku luga «Princese Gundega un karalis Brusubārda», L. Paegles neliela apjoma



Mēnešraksta «Druva» tituls

dramaturģisks sacerējums «Svētku bērns» (1910. g. Andrejs Upīts žurnālā «Izglītība» noraidīja L. Paegles darbus kā nemākslinieciskus, vēlāk gan šos uzskatus mainīja, bet sākotnējais noraidījums mudināja L. Paegli meklēt cilas publicēšanas iespējas), J. Jaunsudrabiņa tēlojumi no «Baltās grāmatas», K. Skalbes «Pasaka par vērdu», Ed. Vulfa stāsti «Tonijas pārnākšana» un «Dziedātāja» u. c. 1912. g. ievietota liroepika: V. Plūdoņa balāde «Tīreļa noslēpums», J. Akuratera poēma «Saules valgos», F. Bārdas dzejojumi «Sēras», «Cīņa ar eņģeli», «Dziesmas mani sapņiem» u. c.

Lirisko dzeju pārstāv J. Akuraters, F. Bārda, K. Skalbe, A. Austrīņš, V. Dambergs, J. Janševskis, J. Jaunsudrabiņš, K. Krūza, L. Laicēns, A. Brigadere, P. Rozītis u. c. Daži no šiem autoriem ar saviem darbiem piedalās arī idejiski atšķirīgā žurnālā «Domas».

Kritiskie un sabiedriskie politiskie raksti «Druvas» pirmajā gadā veido saistošāko darbības līniju. Tur minami raksti: Teodora «Raksturiskie vaibsti Blaumaņa sejā» un «Poruka dzeja», A. Bērziņa «Annas Brigaderes «Princese Gundega un karalis Brusubārda»», A. Dubura «Raiņa «Indulis un Arija»», J. Endzelīna «Par seno kuršu tautību un valodu», K. Kārklīņa «Krievu literatūra 19. gs. otrā pusē», R. Klaustiņa «Latvis kultūras un reliģijas mijkrēslī», K. Kundziņa «Aleksandrs Vēbers».

Daļa literatūrkritisko rakstu ievietoti nodaļā «Kronika». Te manāmi izceļas Friča Bārdas šķautņainās, asprātīgi rakstītās recenzijas. Nesaudzīgs F. Bārda ir pret tiem rakstniekiem, kuru idejiskie un estētiskie pamatprincipi nesaskan ar viņa idejiskiem un estētiskiem pamatprincipiem. Andrejs Upīts un F. Bārda ir divas pilnīgi pretējas pasaules. Andrejs Upīts — marksists un konsekvents reālists, konkrēta tēlojuma piekritējs, F. Bārda — ideālists, estētizēts romantiķis, dvēseles apdziedātājs. Sādas atziņas, bez šaubām, nevar atrast kopēju valodu, un ja nu vēl nāk klāt tīri personiskas simpātijas vai antipātijas... Tālab saprotams asais tonis F. Bārdas recenzijā par Andreja Upīša dzejoļu krājumu «Mazās drāmas» (1912. g. Nr. 1):

«Ar «Mazām drāmām» Upīts grib lirikā laurus gūt. Dažs labs, kas kādu no Upīša garajiem stāstiem būs aizvēris līdz galam neizlasītu nepanesami rupjā toņa dēļ, vaj aiz tā paša iemesla sašutumā nolīcis pie malas laikraksta lapu ar viņa recenziju vaj polemisku artiķeli, — ar dibinātu neuzticību ņems rokā «Mazās drāmas». Tomēr kā par brīnumu izrādās, ka šoreiz šāda neuzticība nevietā. (...) netrūkst jau arī

saldākas «romantikas», kuru autors gan par tādu neatzīmē: «Un atkal še viena sēžu Un dziļumā noraugos: Vaj manu zudušo laimi Vilnis malā izskalos?» (33). Jeb vēl: «Zem veca ozola sēžu Nakts tumsā lūkojos, — Kā senās dienās pēc tevis, Pēc tevis ilgojos, Es zinu, mans meitenīts atnāks Pie krūts man pieglaudisies» u. t. t. (30). Baltas kurpītes un zilas bantītes jāpapūlas pašam piedomāt. (..) Arī šī salkanība ir zīme, ka autoram trūkst estētiska līdzsvara. (..) No daža dzejoļa tomēr liekas runājot īsts un dziļš pārdzīvojums... (..) Baudāmi ir panti 51., 67., 69., 71. un 80. lpp.»

F. Bārda citātu veidā efektīgi atklāj A. Upīša grāmatas vājās vietas, bet tiem dzejoļiem, kuros saskata dzejnieku, tikai nosauc lappuses. Lappušu numerācija pati par sevi neko nerunā, tādēļ pozitīvais paliek lasītājam neatklāts.

Tajā pašā žurnāla numurā ne mazāku ironijas devu F. Bārdas vērtējumā saņem jaunā dzejnieka J. Grīna pirmais dzejoļu krājums «Pirmdiena». Te arī ar pirmajām rindām jau redzama recenzenta attieksme pret autoru:

«J. Grīns ir jauns dzejnieks. Daži viņa panti jau laikam kaut kur lasīti — kādā dienas laikrakstā. Bet Grīns pieder pie tiem, kuriem ļoti patīk savu vārdu redzēt uz atsevišķa krājuma vāka.»

Nobeidzot īso recenziju, F. Bārda saka:

«Atskaitot piecus, sešus gludākus dzejolišus, par grāmatas pārējo daļu jāsaka, ka tā nav dzeja, bet dzejisku nedarbu krājums. Cerēsim, ka līdz «otr dienai» Jānis Grīns par šādām lietām būs jau nopietnāki pārdomājis.»

V. Plūdoņa poēma «Uz saulaino tāli» (1912) tūlīt pēc iznākšanas radīja plašu sabiedrības interesi un atsaukmi. Skolās deklamēja poēmas fragmentus, un daudzos izdevumos publicēja recenzijas, kuras pēc rakstura ļoti dažādas, kaut arī poēmas māksliniecisko vērtību pilnīgi neviens nenoliedz. Atšķirība ir galvenokārt Jaunā Gulbja kā simbola idejiskā traktējumā un vērtējumā. Jaunais Gulbis kļuva sabiedrības daļā par trauksmes pilnu revolucionārās idejas neseju tēlu, pie tam ietverot arī revolucionārās cīņas traģēdiju un atsevišķu cīnītāju bojā eju. Katrā ziņā poēma bija literārs notikums, un paudzēm atstātais pretrunīgais recenziju materiāls ir savdabīgs un interesants.

Fricis Bārda ar saviem idejiskiem un estētiskiem principiem vienmēr ir stāvējis tālu no revolucionārām atziņām un idejām. Viņa recenzijā («Uz saulaino tāli», 1912. g. 7. numurā, parakstīts ar šifru *Fr. B.*) samērā izvērstā analizē tiek uzrādītas poēmas vājākās vietas un pretrunas detaļās. F. Bārda, sākot darba analīzi, saka:

«.. dzejniekam ir iespējams katru simbolu dažādi modulēt — piedodot viņam plašāku vaj šaurāku nozīmi. Plūdonis šoreiz izšķīries par pēdējo. Ar savu jaunāko poēmu viņš noteikti nostājas šķīras — t. i., zemākās šķīras, proletariāta, dzejniekos.»

Recenzents nenoliedz, ka poēmā ir dažas skaistas vietas, bet reizēm trūkst stila vienotības, ko rada reālās dzīves tēlojuma iejaukšanās. F. Bārda pasvītro:

«Izpalikt varēja zināmajā lēģerī novazātās frāzes, piem.: «Biedri! Biedri! Baltajā gaismā list asins sviedri! Biedri!» u. t. t.»

Poēmā «Uz saulaino tāli» saskatījis daudz un dažādus trūkumus, F. Bārda noslēgumā piebilst:

«Kas, beigās, attiecas uz viskonsekventāki izvesto simbolu — Jauno Gulbi — tad, kaut gan nepārprotami skaidri redzams autora nolūks piešķirt viņam dedzīga zemāko šķiru pravieša lomu, tomēr «isti apzinīgajiem» viņš laikam tomēr nebūs pa gaumei — kā pārāk «romantisks». Jo nava jau nekāds noslēpums, ka to reālajos, pārāk reālajos centienos galveno lomu spēlē ne «romantiskā» saulainā tāle, bet gan omulīgā tuviene ar visu, kas skaitāms, sverams, mērojams. — Vispār tomēr jāsaprot, ka, neraugoties uz dažiem iebildumiem, ko varētu vienā, otrā vietā celt, ar savām daudzām skaistām un īsti dzejiskām vietām plašākās lasītāju aprindās un ar krasi izskanošo šķiras tendenci zemākajās šķirās jaunā poēma bez šaubām iegūs daudz lasītāju.»

Pavisam cits tonis ir recenzijā, kas tāpat parakstīta ar šifru *Fr. B.* (F. Bārda). Recenzijā par Aspazijas dzejoļu krājumu «Ziedu klēpis» (1912. g. Nr. 2) no pamatos ļoti pozitīvā dzejas vērtējuma izriet atsevišķi spriedumi, recenzents uzsver, ka atšķirīgo Aspazijas dzejai piešķir reljefs un izkopts detaļu pielietojums. Ar detaļām F. Bārda saprot emocionālus, tēlainus atzarojumus. Principā šis spriedums pareizs, taču mehāniskais termins «detals» virza prom no emocionālās tēlainības. Slavējošam spriedumam par dzeju kopumā F. Bārda pievieno savus iebildumus pret dzejnieces ievadu grāmatai. Pēc recenzenta domām, ievadvārdi nozīmīgi tikai tad, ja tie ir prelūdijas tālāk sekojošām melodijām. Recenzents domā, ka ir vietā aizrādīt:

«.. nepatīkami ir, ja šādā brīdī mākslinieks pēkšņi gar kāda priekškara stūri pabāž galvu un iemet dadzi bārdā kādam savam vecam pretiniekam.»

Tomēr Aspazijas ievadvārdos recenzents atrod arī pēc viņa domām ko nozīmīgu:

«Kā svarīgākais visā šajā priekšvārdā jāatzīmē kāda dzejnieces atzišanās, kurā viņa atsakās būt par «šķiras dzejnieci», par kādu pēdējos gados daudzkārt to ir proklamējuši zināmā lēģera publicisti. Zīmējošs uz tagadējo šķiru ciņu, dzejniece atzīst par savu uzdevumu «sniegt ziedus tikpat uzvarētājam, kā uzvarētām.»

Ne no viena viedokļa šī prozaiskā ievada ievietošana dzejoļu krājumā nav attaisnojama, jo šis ievads ne visai solīdi sasaucas ar «Dzimtenes Vēstnesī» 1911. un 1912. gadā notikušo rakstnieku trokšņaino konfliktu, kurā bija iesaistīta arī Aspazija. (Sk. «Dzimtenes Vēstnesi» 1911. un 1912. g.)

Parakstoties ar šādu pašu šifru *Fr. B.*, žurnāla 3. numurā ievietota F. Bārdas recenzija par J. Akuratera grāmatu «Sirds varā». Jau iesākot recenziju, autors dažās rindās pasaka to, ko sīkāk cenšas izskaidrot pārējā tekstā:

«Tā ir klusa, sirsnīga, dziļi patiesa un īsta dzeja, ko Akuraters šai nelielajā krājumā sniedz. Te nav nekā ārīga, kliedzoša, eksaltēta; nekur dzišanās pēc lēta efekta, nekur nesaskaņas starp formu un saturu...»

Visa recenzija ir slavas dziesma, kaut «Sirds varā» nemaz nav Akuratera labākā grāmata.

F. Bārda savā neilgajā mūžā uzrakstījis nedaudz kritisku rakstu, kas gandrīz vienmēr raksturīgi ar ļoti subjektīviem spriedumiem, bet šī subjektivitāte īpatnēji savdabīga.

1912. gada 10. numurā «Kronikas» nodaļā T. (T. Zeiferta) recenzija par Andreja Upīša brošūru «Rainis un viņa dzeja». (1910. g. žurnālā «Izglītība» konflikts uz visiem laikiem saasināja attiecības starp T. Zeifertu un Andreju Upīti. Šī konflikta atskaņas vērojamas arī T. Zeiferta recenzijā.) T. Zeiferts par šo brošūru izsakās:

*«To izlasījis, arī neviens nepaliks tukšā. Vispirms ir interesanti pār-
laist aci pār Raiņa dzīvi, par kuru līdz pašam pēdējam laikam bija ļoti
maz zināms. Īsi šie uzzīmējumi par dzīvi, bet pārskatu par to dabū.
Tad norādījumi uz Raiņa dzejas formu var vietām tomēr zināmā mērā
asināt skatu uz Raiņa īpatnējo stilu. Bet ar visu to var šī skice jēdzie-
nus par Raiņa dzeju un par dzeju vispār vairāk sajaukt nekā noskaid-
rot.»*

Visvairāk T. Zeifertu uztrauc tas, ka Andrejs Upīts uzskata Raini par šķiras dzejnieku. Šajā sakarībā T. Zeiferts raksta:

*«Ja Rainis savā dzejā viscaur konsekventi sludinātu zināmas šķiras
ideālus, tad viņš nebūtu nekāds dzejnieks. Bet viņš ir dzejnieks, tāpēc
viņš nevar būt šķiras dzejnieks.»*

Tieši «Kronikas» nodaļas recenzijās redzama aktīva Rīgas Latviešu biedrības sabiedrisko ideālu izpaušanās.

Jau pirmajā gada gājumā aizsākās īpaša materiālu grupa ar nosaukumu «Literatūra un dzīve». Sai nodalījumā gan nevar saskatīt ne literatūru, ne ko jēdzīgu par dzīvi, te ievietoti no citiem izdevumiem aizgūti publicistiski sīkumi. Tāds pats raksturs arī nodaļai «Zinātne un Tehnika» («Metāls kā ēdamu trauku materiāls», «Mākslīgu mākslu iegūšana», «Vēja spēka izlietošana» u. c.). Abas šīs rubrikas liecina par redakcijas grūtībām nopietnu materiālu sagādē.

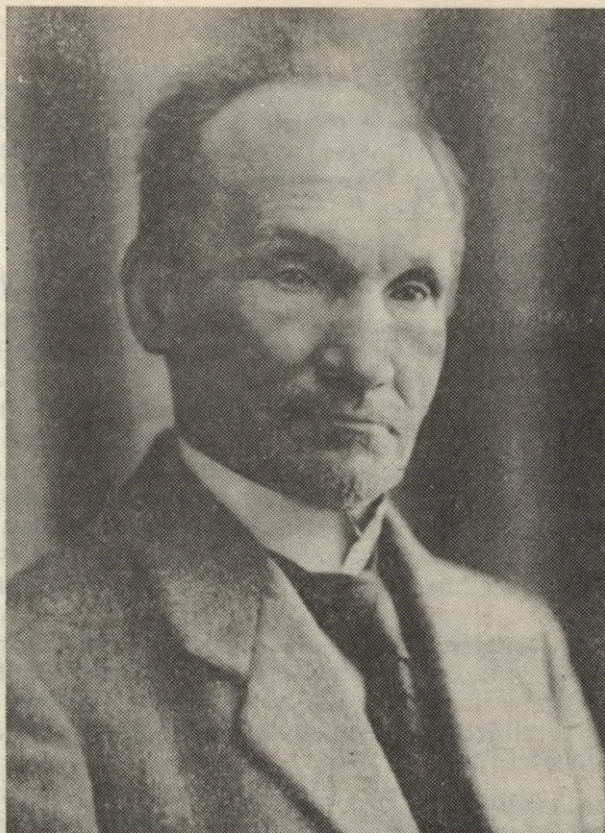
Bez recenzijām par mūziku žurnāla īpašā pielikumā pa retam sastopamas latviešu komponistu dziesmu notis, ievietotas arī dažas gleznu reprodukcijas (Purvītis, Rozentāls u. c.).

Ar 1913. gadu, kad par «Druvas» redaktoru tiek iecelts T. Zeiferts, kas šai posteņi paliek līdz izdevuma iznākšanas beigām, varētu gaidīt, ka žurnālā kaut kas izmainīsies un tas kļūs daudzpusīgāks un interesantāks. Taču būtiskas izmaiņas nenotiek, žurnāls tiek virzīts pa to pašu aizsākto ceļu, ar tām pašām nodaļu ievirzēm. T. Zeiferts literatūrā darbojas jau ilgi un vienmēr ar piesardzību un pieturēšanos pie konservatīviem principiem. Viņš var arī saniknoties, bet tas nekad nenotiek, aizstāvot kādas jaunas, progresīvas idejas. Pēdējos gados T. Zeiferts nikni noskaņots pret vēsturiskā materiālisma problēmām un to iekļūšanu literatūrā, šis viņa īpašības traucē izvērst daudzpusīgu redaktora darbu.

Tāpat kā iepriekšējā gadagājumā, arī šajā gadā nav oriģinālromāna, tā vietā T. Lejas-Krūmiņa tulkojumā F. Moešlina zviedru zemnieku romāns «Amerikas Jānis». Garākais oriģinālprozas darbs L. Paegles stāsts «Purva tvaiki» (4 turpinājumos).

Latviešu rakstnieku īsāki stāsti un tēlojumi: vairāki J. Jaunsudrabiņa «Baltās grāmatas» tēlojumi, R. Blaumaņa «Nepabeigts stāsts», K. Skalbes «Mūžīgais students un viņa pasaka», Tīrzmalietes «Kas vainīgs», J. Kārsteņa «No laipas», J. Vainovska «Ziedošs sapnis», A. Baltpurviņa «Veco Glūdu burvības» (turpinājumos) u. c.

No tulkojumiem ievietoti M. Dautendeja trīs stāsti, G. Hauptmaņa



Teodors Zeiferts

«Apustulis», H. Manna «Tonietta», Dž. Bokačo «Dekameronā» devītā novele u. c. Salīdzinot ar žurnāla pirmo gadu, tulkoto autoru izvēle manāmi uzlabojusies.

Sajā gada gājumā liroepikas žanrā atzīmējams A. Saulieša dzejojums «Klusā nedēļa» (Bērnu dienu bildes), F. Bārdas «Sūnu māmulīņa» un J. Akuratera poēma «Ziedošais laiks».

Ar liriskajiem dzejoļiem reprezentējas dzejnieki: Aspazija, F. Bārda, K. Skalbe, J. Akuraters, J. Jaunsudrabiņš, A. Brigadere, V. Plūdonis, J. Sudrabkalns, L. Laicēns, L. Paegle, P. Rozītis, V. Eglītis, P. Blaus, R. Eidemanis, J. Grīns, J. Vainovskis, K. Jakobsons, A. Ķeniņš, K. Strāls, E. Vulfs, Klitija u. c. (Klitija, īstā vārdā Alvīne Skuja (1892—1931), pēc 1905. gada revolūcijas ražīgi publicējusies «Domās», «Druvā», «Taurētājā». Sajā laikā viņas dzejoļi subjektīva romantisma plāksnē. Oktobra revolūcijas laikā iestājās LSD partijā. Latvijā vairākkārt apcietināta un 1922. gadā izraidīta uz Padomju Savienību, kur publicējusies toreizējos latviešu izdevumos. Mirusi ar tuberkulozi Himku sanatorijā.)

V. Plūdonis arī «Druvā» publicē vairāku vācu autoru dzejoļu atdzejojumus, jo gatavo vācu dzejas antoloģiju.

Sakarā ar Romanovu dzimtas 300 gadu valdīšanas jubileju žurnālā (1913. g. 2. numurā) ievietots plašs apcerējums (parakstīts ar iniciāļiem U. J.) «Juku laikmets Krievijā un Romanovu dinastijas izcelšanās». Romanovu dinastijai veltītais cildinājums beidzas ar vārdiem:

«Jaunā cara dinastija nostiprinājās uz troņa, un ar šo dinastiju saistījās arī Krievijas spēks.»

1913. gadā visa tā laika prese atzīmē Aspazijas 25 darba gadu jubileju, tai skaitā samērā atturīgi arī žurnāls «Druva». Publicēts R. Klausīņa pārskats «Aspazija», kurā autors cenšas parādīt dzejnieces personību saistībā ar daiļradi. Īpatnēji Aspazijas jubileju atzīmē pats redaktors T. Zeiferts (T.) ievietojot Aspazijas dzejoli «Dzelmes karalis» (Nr. 3), to komentējot:

«. . kā vienu no viņas visraksturīgākajiem un visdaiļākajiem.»

(Tomēr ne visi tam piekritīs.) Jau no Jaunās strāvas laikiem Rainim ir vēsas attiecības ar Rīgas Latviešu biedrību, un iespējams, ka tas ietekmējis arī Aspazijas jubilejas atzīmēšanu.

Blakus daudziem citiem materiāliem tiek ievietoti populārzinātiski raksti literatūrkritikas novadā, literatūras vēsturē, vēsturē, arī valodniecībā, bez tam vēl raksti par filozofiju, eksaktām zinātnēm u. c.

Vislielāko rakstu skaitu publicē pats redaktors T. Zeiferts (Teodors): «Fricis Adamovičs» (monogrāfisks apcerējums sakarā ar rakstnieka piedesmito dzimšanas dienu (Nr. 2)), «Pētera Blaua dzeja» (Nr. 4), «Atskats uz latviešu kalendārniecību» (Nr. 10), «Vai ir iespējama kopēja latviešu kultūra» (Nr. 8).

Rakstā «Vai ir iespējama kopēja latviešu kultūra» T. Zeiferts formulē tos spēkus, kas, pēc viņa domām, traucē vienotas tautas kultūras rašanos, tur ir šķiru pretešķību tendences, tur ir kultūras atšķirības starp atsevišķiem slāņiem un tamlīdzīgi. T. Zeiferts ir optimists un domā, ka ir iespējama kopēja tautas kultūra:

«. . kultūra vieno; arī šķiru starpības nevar būt par nepārvaramu šķērslī kopējai latviešu kultūrai.»

Šis raksts kā referāts nolasīts RLB Zinību komisijas sēdē 1913. g. 18. jūnijā.

6. žurnāla numurā ievietota Pāvila Roziša eseja «Sāpju estētika» par K. Skalbes dzeju, pāris numurus tālāk otrs viņa apcerējums «Sāpju nemiers» par J. Akuratera dzeju. Vēl publicēts J. Grīna raksts «Krievu žurnālu beletristika», arī franču autora Alfonsa Rū (*Rour*) informācija par jaunāko franču literatūru «Jaunas tendences literatūrā». Latviešu folkloras nozarē īpatnēju materiālu sniedz P. Šmits rakstā «Ļaunu ļaužu valodiņas» (Nr. 10). No vairākiem tautu dziesmu piemēriem redzams, ka latviešu tautā, tāpat kā jebkurā citā tautā, sastopamas arī negatīvas atziņas par saviem līdzcilvēkiem, tas ir, «nonāk ļaužu valodās».

*Vai, Dieviņi, es nevaru
Panest ļaužu valodiņas!
Laidišos upītē,
Lai līdzēja vilnis nest.*

Rakstu nobeidzot, autors secina:

«Beidzot nevarēsīm gan laikam arī liegt, ka latviešiem varbūt piemīt cik necik iedzimts nesaticības gars. (..) Tādas zīmes dabūjam redzēt arī vēl mūsu dienās. Ka divi latvieši sastrīdās, tad citi lūko tik viņus vēl vairāk sakūdit.»

Cik bieži vēl mūsu laikrakstos dabūjam lasīt visādus maziskus strīdu rakstus. Tātad galīgi arī vēl mūsu dienās nav pie mums izbeigušās šis senā «ļaunu ļaužu valodiņas».

Par simbolismu dainās raksta R. Klaustiņš apcerējumā «Cīrulītis dzērājpuiša lomā». Valodniecības nozarē atzīmējams K. Milēnbaha raksts «Kāds vārds par latviešu valodas izrunu», minams arī L. Bērziņa apcerējums «Tagadnes prasība un audzināšanas uzdevumi», kā arī P. Dāles raksts «Par dvēseles neapzinīgām parādībām», vairākos turpinājumos J. Seska intuitīvās filozofijas iztirzājums apcerējumā «Anrī Bergsona idejas».

Publicēti raksti dažādās zinātņu nozarēs: vairākos žurnāla numuros turpinājumos ievietots akadēmiķa P. Valdena 1911. gadā Mendelejeva kongresā nolasītā referāta «Par vielas pastāvības likumu» tulkojums, atzīmējami arī raksti: F. Adamoviča «Arheoloģiskie pētījumi Palestīnā», J. Lejnika «Baktērijas un lipīgas slimības» (turpinājumos) u. c.

«Kronikas» nodaļā recenzētas nesen iznākušas grāmatas, starp tām Jaunsudrabiņa dzejoļu krājums «Dziesminieks», V. Plūdoņa «Atraitnes dēls», L. Laicena stāstu krājums «Vēji un aizvēji», A. Ersa dzejoļu krājums «Dzīvības maize», A. Deglava «Rīga» u. c. Par visievērojamāko grāmatu. V. Plūdoņa «Atraitnes dēlu» T. (Teodors?) parakstīta recenzija tikai ļoti vispārēji raksturo šī darba nozīmi, pie tam teksts ļoti konspektīvs. Turpretī ar R. Kl. (R. Klaustiņš?) parakstītā recenzija par A. Deglava «Rīgu» izvēsta gari, taču neko tādu nepasaka, kas lasītājam jau nebūtu zināms no citiem publicējumiem. Te vairāk gan goda parādīšana. Īpatnēju vietu «Kronikas» daļā ieņem V. Damberga recenzija par Raiņa dzejoļu grāmatu «Gals un sākums». V. Dambergam kā subjektīvam parādību uztvērējam, bez šaubām, ir atšķirīga pieeja nekā citiem Raiņa dzejas cienītājiem, taču viņš ar lielu pietāti saskata šajā dzejoļu grāmatā īpatnējus pārdzīvojumu veidojumus. Pēc V. Damberga vērtējuma šī ir Raiņa visindividuālistiskākā un subjektīvākā dzejoļu grāmata, kur Rainis no sabiedriskiem motīviem pāriet uz savu iekšējo procesu atklājumiem. Patīkami lasīt, ka V. Dambergs no nopietniem dzejas kritērijiem mēģina saskatīt Raiņa dzejoļu nozīmību. Var tikai piekrist viņa kopējam vērtējumam:

«Šī Raiņa grāmata ir ne tikai viens no labākajiem darbiem paša autora jau parādījušos darbu starpā, bet arī latviešu literatūrā.»

Ar V. Dambergu tomēr var strīdēties, jo viņš neatzīst, ka Raiņa iekšējo procesu pārdzīvojumi saistīti ar sabiedrisko aktivitāti.

Recenzijas rakstījis arī Zeltmatis (Zlt.), piemēram, par J. Pētersona viencēlienu «Ilgas» u. c. Par teātriem nelielas atsauksmes publicējis A. Duburs, vairākos turpinājumos ievietots J. Endzelīna raksts «Programa izlokšņu aprakstiem», vēl valodniecības jautājumi risināti nodaļā «Valodniecība un vēsture». Atzīmētas arī piemiņas un jubilejas. Starp piemiņu rakstiem minama atzīme par Pavasaru Jāņa (Veismaņa) nāvi. Dzejnieks Pavasaru Jānis miris 1913. gada 22. martā, pēc ilgākas nervu slimības.

Dažos numuros ir nodaļa «Zinātne un tehnika», kurā iztirzāti sīkākī jautājumi, piemēram, «Zemūdens kamanas», «Mākslīgs koks», «Nobela prēmija ķīmijā» utt.

Tematiskajā nodaļā ar virsrakstu «Literatūra un dzīve», kas aizsākas jau iepriekšējā gadā, isi rakstiņi gan par politiskās un sabiedriskās dzīves jautājumiem, gan par dažādām mākslas nozarēm. Atskaitot dažus jautājumus par literatūru, šīs nodaļas materiāls neatbilst literāri sabiedriska mēnešraksta raksturam, bet vairāk piemērots avīžu sīkumu nodaļai jeb kalendāru literārām lappusēm. Aizskartās tēmas var interesēt dažas lasītāju aprindas, un acīmredzot viss šis, galvenokārt aizgūtais materiāls, ir domāts lasītāju pievilksanai. Neviena no aizskartām tēmām nav pietiekoši iztirzāta, un tādēļ materiālam nav ne nopietnas publicistikas, ne zinātnes

rakstura. Minamas šādas tematiskas grupas: dažādi jautājumi par bērniem, sieviešu problēmas («Sievietes—amacones agrāk un tagad», «Sufražistes», «Par cīņu pret bērnu (jaunavu) prostitūciju», «Sieviete un karš» utt.), neiztrūkst arī sabiedriski politiskā tematika.

Sajā nodaļā vēl tematiska rakstu grupa par teātri un kino. Kā īpatnējs materiāls atzīmējams 12. numura raksts «Nobela prēmija par literatūru». Rakstā sniegtas ziņas par zviedru ķīmiķi un rūpnieku Alfredu Nobelu, kurš 1896. gadā ar testamentu novēlējis, ka viņa kapitāla procenti ik gadus piešķirami zinātnes un literatūras veicināšanas labā. Prēmijas piešķiramas ievērojamākiem darbiniekiem: 1) fizikas, 2) ķīmijas, 3) medicīnas un fizioloģijas, 4) literatūras (kam augsta ideāla tendence) un 5) miera idejas veicināšanas laukā. Turklāt norādīts, ka godalgas piespriežamas, neievērojot kandidātu tautību un ticību. Par pirmajām četrām godalgām lemj zviedru zinību akadēmija, par piekto — norvēģu stortingis. Pirmo reizi godalgas izdalīja 1901. gadā. Rakstā minēts, ka līdz 1913. gadam literatūrā piešķirtas 13 prēmijas un nosaukti arī laureāti. Dažkārt par laureātu izvēli zviedru akadēmijai jādzird pārmetumi. 1913. gadā Nobela prēmija 78 000 rubļu literatūrā piešķirta indiešu dzejniekam Tagorem. Rakstā sniegta Tagores biogrāfija, jo redakcija uzskata, ka:

«Par šo vīru mūsu tā sauktā kultūras pasaule nezin tikpat kā nienieka. Tagad, kur zviedru akadēmijas lēmums Tagorem piegriezis vispārēju ievēribu, jādomā, dabūsim iepazīties ar viņa rakstiem arī eiropiešu valodās; vāci jau pašulaik laiž klajā pirmos Tagores sacerējumus.»

1914. gadā žurnāls «Druva» patur iepriekšējo organizatorisko uzbūvi, tikai vērojama rūpīgāka darbu atlase un rūpīgāks piestrādājums principiālos atzinumos. Paplašināta literārā daļa prozā. Vispirms vienlaicīgi tiek publicēti divi romāni, kas iet mēnešu turpinājumos, aizsākta jauna kārtība, kas vēlāk latviešu žurnālistikā izveidojas par tradīciju, tas ir, blakus oriģinālromānam ievietot lielāku tulkotu darbu. No oriģināldarbiem publicēts R. Klaustiņa romāns «Pa tumšām tekām» (sākot ar 5. numuru). Autors romānā attēlo latviešu zemnieku un muižas dzīvi 17. gadsimtā, kad sakarā ar ārējā labības tirgus izveidošanos pieaug zemnieku izmantošana. Dzīves norise notiek Rīgas apkārtnē, blakus dzimtilvēku dzīvei autors skar arī toreiz raksturīgo zemnieku bēgšanu. R. Klaustiņa romāns ir viens no tiem nedaudziem literāriem materiāliem, kas apgaismo klaušu laiku pēdējo gadsimtu.

Otrais ir franču valodā rakstoša beļģu rakstnieka Kamija (*Kamille*) Lemonjē (1844—1913) romāns «Sādžas kaktis». Šajā romānā attēlota beļģu zemnieku dzīve. Literatūras vēsturē K. Lemonjē pazīstams arī kā publicists un kritiķis. Latviešu lasītājiem viņa vārds maz zināms.

Žurnālā redzamākie oriģinālstāsti: A. Saulieša «Neaizberama aka», vairāki tēlojumi no J. Jaunsudrabiņa «Baltās grāmatas», R. Blaumaņa «Jeta», R. Egles tēlojums «Dzejnieks un ceriņzieds», V. Eglīša «Slāpes pēc dvēseles» (vairākos turpinājumos).

No tulkotās prozas vēl atzīmējama Gabriela d'Anuncio novele «Episkopo un biedri» (vairākos turpinājumos).

Žurnālā publicētā oriģināldramaturģija: nepabeigtā R. Blaumaņa drāma «Dzīvais ūdens» (vairākos turpinājumos), A. Brigaderes «Mazā māja» (viens cēliens), Jūlija Vecozola drāma vienā cēlienā «Divkauja».

Oriģināldzejā savus darbus publicē galvenokārt tie paši dzejnieki, kas bija sastopami iepriekšējos gados: K. Skalbe, J. Akuraters, V. Plūdonis,

P. Rozītis, E. Vulfs, J. Jaunsudrabiņš, L. Laicens, V. Dambergs, V. Eglītis, E. Virza u. c.

Dzeju tulkojumos īpatnēju vietu ieņem R. Tagores dzejoļi no «Augsto dziesmu» grāmatas *L. Kr.* (Lejas-Krūmiņa?) atdzejojumā. Pagājušā gada žurnālā «Druva» bija ievietots raksts par Nobela prēmiju un atzīmēts, ka 1913. gada laureāts ir R. Tagore, un minēts arī tas, ka latviešu literatūrā šis rakstnieks nav pazīstams. Redakcija rīkojusies operatīvi, un jau 1914. gada 2. numurā publicēti daži atdzejojumi. Citu atdzejoto autoru klāstā: M. Ļermontovs, T. Ševčenko, V. Brjusovs, K. Baļmonts, F. Sologubs, E. Verharns, no lietuviešu dzejnieka K. Donelaiša poēmas «Gadalaiki» fragments «Ziemas rūpes» J. Jaunsudrabiņa tulkojumā.

Arī 1914. gadā problēmu raksti skar dažādas nozares. Par literatūras problēmām visvairāk raksta pats redaktors T. Zeiferts: «Vadošā doma Saulieša darbos» (1), «Leišu dzejnieks Krišjānis Donelaitis», «Literatūras fonda godalgotie 1913. gadā iznākušie darbi». Literatūras fonds nodibinājās kā Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas apakšnodaļa un piešķir līdzekļus literatūras attīstīšanas veicināšanai, un laiku pa laikam godalgoja iznākušās grāmatas. 1913. gadā Literatūras fonds godalgoja Kārļa Skalbes «Ziemas pasakas», Ata Ķeniņa «Potrimpa zemē», A. Saulieša «Jēkabs Saltups», V. Plūdoņa «Dzīves simfonijas». Teodors Zeiferts rakstā «Literatūras fonda godalgotie 1913. gadā iznākušie darbi» raksturo katru godalgoto grāmatu. Vēl T. Zeiferts publicē rakstu «Par ievērojamu cilvēku un notikumu piemiņu». Pēc autora domām, bez tautas atmiņas par savu pagātņi nav iespējama kultūras attīstība:

«Katra paaudze ir atbildīga par to mantojumu, ko tā saņēmusē no savas priekšgājējas.»

T. Zeiferts rakstījis arī par Jura Alunāna «Dziesmiņām».

Ar literatūru saistīti vēl raksti: Līgotņu Jēkaba «Tarass Ševčenko un viņa dzeja», R. Kļaušņa «Juris Alunāns kultūras ideju strāvās», samērā plašā rakstā R. Egle iztirzā vācu jaunāko liriku «Modernā vācu lirika» (vairākos turpinājumos), E. Virzas «Emils Verharns». P. Rozītis rakstā «Baltais miers» raksturo Jāņa Jaunsudrabiņa daiļradi, nonākot pie secinājuma, ka rakstnieka stiprākā daiļrades puse ir proza. RLB Zinību komisijā vasaras sapulcē nolasītais referāts «Vecā Stendera 200 gadu piemiņai», tai pašā numurā ievietots J. Endzelīna raksts «Vecā Stendera latviešu gramatika un vārdnīca». Sakarā ar Vecā Stendera jubileju T. (Teodors?) komentē Brokesa dzejojuma «Laicīgs prieks iekš Dieva» Vecā Stendera atdzejojumu ar nosaukumu «Gaisa jaukums». Bez tam žurnāls «Druva» ievieto vairāku latviešu rakstnieku un kultūras darbinieku atsauksmes par Veco Stenderu.

Vēl jāpiemin P. Dāles raksts «Poruks kā domātājs», R. Tautmiļa-Bērziņa «Henriks Ibsens uz latviešu skatuves», Zeltmata apcerējums par Raiņa lugu «Pūt, vējiņ!».

Turpinās literāri sabiedriski raksti: K. Kundziņa, jun., «Domas par dzīves mērķi XIX gadu simtenī», M. Valtera «Jauns posms mūsu nacionālā attīstībā», K. Kundziņa «Aleksandrs Vēbers». Plaši izvērtajā rakstā «Aleksandrs Vēbers» autors cenšas aptvert raksturīgas Vēbera īpašības, taču ne Vēbera rakstura pretešķības, ne viņa darbības idejisko mērķtiecību neatklāj. V. Bilkina rakstā «Vaj latviešiem vajadzīgas kurlmēmo skolas?» autors izsaka asus pārmetumus, ka vēl līdz šim laikam nav latviešu kurlmēmo skolas, kur bērnu varētu apmācīt dzimtajā valodā. Samērā plašs J. Kalniņa raksts «Jānis Cimze», M. Valters savā rakstā «Nacionālisms un marksisms» kritizējoši iztirzā M. Skujenieka grāmatu «Nacionālais

jautājums Latvijā». Ar pretenzijām uz sabiedrisku jautājumu iztirzājumu minams J. Seska raksts «Sievietes psiholoģija».

Pie zinātniskiem apcerējumiem minami: K. Milenbaha valodniecisks pētījums «Par plato un šauro e», J. Krodznieka «Svešvārdi valodā un viņu nozīme sadzīvē», students Landavu Ziedonis publicē trīs rakstus par astronomiju, nozarē par mākslu atzīmējams J. Jaunsudrabiņa apcerējums «Mūsu māksla».

Turpinās agrāk aizsāktā nodaļa «Literatūra un dzīve», kurā ieturēti tie paši iepriekšējie žanriskie principi, publicēti nelieli raksti par sabiedriskiem, politiskiem un zinātnes jautājumiem, kas pa lielākai daļai aizgūti no citiem izdevumiem. Stilistiski un idejiski tie ir pazeminātā līmenī. Vismazāk šai nodaļā runāts par literatūru. Tikai pa retam gadās interesants materiāls, te atzīmējama «Druvas» polemika ar žurnālu «Skola un Māja», kurā Nr. 5/6 ievietots raksts «Grāmatu plauktā», tajā norādīts, kādi Derīgo grāmatu nodaļas izdevumi uzskatāmi par kaitīgiem. Kā kaitīgas minētas grāmatas: «Stāsti iz romnieku vēstures», «Grieķu un romiešu varoņu teikas» un pa daļai «Mūsu tautas pasakas», sevišķi pasaku III daļa. «Skola un Māja» pārmet tautas pasakām pēršanas skatus un dažādas ķildas, romiešu teikās saskata nežēlību. Raksta autors, kurš parakstās *Ls*, ar stipriem teicieniem neskopojas: «pelavas», «ārkārtīga tumsonība», «jāsauc psihiatrs ārsts uz Pauluči ielu» utt. Spriežot pēc nīknās terminoloģijas, ar kādu uzbrukts Derīgo grāmatu nodaļas izdevumiem, secināms, ka raksta autors vairāk vadījies no nepatikas pret Rīgas Latviešu biedrību un tās izdevniecību nekā no Derīgo grāmatu nodaļas izdevumu rakstura. Šos pārmetumus mēģina atspēkot Teodors Zeiferts (parakstās *T.*), rakstā «Skola un Māja» par nodaļas izdevumiem norādīdams, ka autors savus pārmetumus pamato ar faktu ārējo norisi, ignorējot teiku un pasaku idejiskos mērķus.

1914. gadā nodaļa «Zinātne un tehnika» stipri samazinājusies. Raksti «Miegs un ārprāts» un «Aizvēsturiskā milzu haizivs» ar apšaubāmu ticamību.

«Kronikas» nodaļas galvenais materiāls joprojām recenzijas par iznākušajām grāmatām. Recenzijām vispārējs raksturs. Kā savdabīgākā atzīmējama recenzija ar šifru *P. Rt.* par K. Skalbes «Ziemas pasakām». Pēc visu pasaku novērtēšanas recenzents secina:

«Protams, viņš tautas pasakas savā mākslinieka dvēselē ir pārradijis, filozofiski padziļinājis un padarījis mākslinieciski vērtīgākas. Rainis un Skalbe ir mūsu tautas gara visdziļākie izteicēji. Rainis savās lugās, Skalbe savās pasakās un dzejās. (...) Tie visīpatnējākie, visnacionālākie no mūsu rakstniekiem. Bet viņu nacionālisms nav šaurs, viņam vispārcilvēciska noskaņa.»

«Kronikā» vēl ir īsas ziņas par teātri un mākslas jautājumiem.

«Druvas» tālākās gaitas traucēja kara apstākļi, jo pēdējie žurnāla numuri nevarēja normāli iznākt. Sakarā ar to publicēts paziņojums:

«Lielais pasaules karš, kas apturēja dažu labu pasākumu, nepagāja secen arī Derīgu Grāmatu Nodaļai. Līdz ar kara iestāšanos Nodaļai bija jāpārtrauc sava darbība telpu trūkuma un citu apstākļu dēļ un līdz ar to arī «Druvas» izdošana, līdz kamēr apstākļi grozīsies. Diemžēl līdz šim vēl apstākļi nav grozījušies uz labo pusi. Nodaļa tomēr stājas pie šīs «Druvas» burtnīcas sastādīšanas, lai nobeigtu agrākās burtnīcās iesāktos darbus un tā noapaļotu 1914. gada sējumu. Ievērojot ārkārtīgi grūtos laikus, Nodaļa cer, ka cien. «Druvas» abonenti at-

vainos Nodaļu, ka par 1914. gadu nesaņēmuši tik daudz burtnīcu kā iepriekšējos gados. Paziņodama, ka ar šo «Druvas» burtnīcu nobeidz 1914. gadu un ka kara dēļ «Druva» 1915. gadā vairs neiznāks, Nodaļa izsaka visiem pateicību, kas šādā vai tādā ziņā veicinājuši šo Nodaļas pasākumu.

Derīgu Grāmatu Nodaļa..»

«Druvas» kopnumurs 9.—12. kā pēdējā «Druvas» burtnīca iznāca 1915. gadā.

Zurnāla «Druva» prozas devums, atskaitot A. Saulieša stāstu «Neaizberama aka», K. Skalbes «Pasaku par vērdiņu» un J. Jaunsudrabiņa «Baltās grāmatas» tēlojumus, nepārsniedz viduvējību. Trīs gadu laikā tikai viens turpinājumu oriģinālromāns — R. Klaustiņa «Pa tumšām tekām», kura vērtība ir galvenokārt etnogrāfiskos un seno laiku sadzīves tēlojumos.

Dzejnieku skaits, kuri piedalās žurnālā, liels, bet dzejas materiāls samērā šaurs, jo viens otrs reprezentējas tikai ar dažiem dzejoļiem. Dzeja vislabāk pārstāvēta žurnāla pirmajā gadā, gan ar vairākiem liroepiskiem darbiem, gan liriskiem dzejoļiem. Turpmākos gados dzeja aizņem mazāku vietu.

Dramaturģijā minams viens nozīmīgs darbs — A. Brigaderes «Princese Gundega un karalis Brusubārda».

Tādas izcilas personības kā Rainis un Andrejs Upīts «Druvas» darbībā nepiedalās, jo viņiem savdabīgas attiecības ar Rīgas Latviešu biedrību, arī Aspazija pēc savas jubilejas šai žurnālā nepublicējas.

T. Zeiferts centās vadīt žurnālu valdošām aprindām un Dievam vēlamā virzienā.

«Jaunības Tekas»

(1910—1915)

Literāriski zinātnisks mēnešraksts jaunībai. Iznāca Rīgā, reizi mēnesī.

Latviešu žurnālistikā jaunatnei un bērniem domāto izdevumu līdz «Jaunības Tekām» tikpat kā nav, neliels izņēmums ir mācītāja J. Rozēna 1901. gadā izdots žurnāls «Jaunības Draugs», kurš ar 1905. gadu pārgāja baptistu draudzes rokās un kļuva par reliģisku izdevumu. Straujā žurnālistikas attīstība, kad dažādām nozarēm sāka iznākt savi periodiski izdevumi, tādos apstākļos bija skaidrāk nomanāms jaunatnes un bērnu periodikas trūkums. Tāda veida izdevumu varēja noorganizēt tikai labs jaunatnes un bērnu pazinējs un turklāt latviešu un cittautu kultūras zinātājs. Tāds cilvēks izrādījās Andrejs Jesens.

Andrejs Jesens (1873—1958) — bērnu un jaunatnes literatūras izdevējs, tulkotājs, populārzinātnisku rakstu autors. Dzimis Birzgaļu Rutkos, saimnieka dēls. 1885. g. mācījās Mazinga privātskolā Bauskā, turpat pilsetas skolā darbojās skolēnu latviešu valodas un literatūras pulciņš, kurā bez A. Jesena piedalījās arī Vilis Lejenieks, vēlākais rakstnieks Plūdonis. 1890. gadā A. Jesens pabeidza skolu. Šajā laikā viņam nomira tēvs, un māte gribēja mājas sadalīt abiem dēliem, bet Andrejs no savām tiesībām atteicās un palika pie brāļa strādāt par kalpu. Šajā laikā viņš jau sāk pievērsties literatūrai, pārtulko A. Koļčova dzejoļus, kurus reizē ar tautas dziesmām un lietuviešu dainām iesūta žurnālam «Austrums», kur tie nodrukāti. Ar F. Adamoviča ieteikumu A. Jesens iestājas Kuldīgas skolotāju seminārā, kur viņu atbalstīja skolotājs E. Līcītis. Kuldīgas semināra skolotāja Līčiša vārds minēts ne viena vien latviešu kultūras darbinieka biogrā-



Mēnešraksta «Jaunības Tekas» titullapa

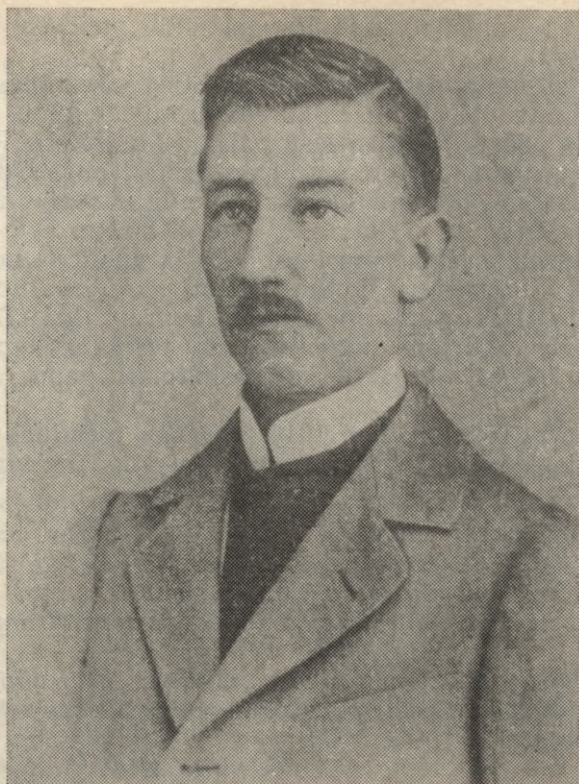
fijā. (Tā, piemēram, E. Birznieks, izvēloties rakstnieka pseidonīmu, pieliek savam vārdam vēl klāt Upītis, tā pasakot, ka viņš čaklumā un godprātībā vēlas «tecēt paralēli» Licītim.)

Pēc Kuldīgas semināra beigšanas A. Jesens strādā par skolotāju Olainē, kur skolas vadītājs T. Zeiferts, tad Rīgas Jāņa baznīcas skolā, te skolu vada Apsīšu Jēkabs.

Paralēli skolotāja darbam A. Jesens sastāda jaunatnes literatūras krājumus (Jaunības bibliotēka), bez tam pats saraksta «Kultūras vēsturi», kas iznāca 1906. g. Periodikā publicēja virkni populārzinātnisku rakstu. Šajā laikā pastiprinās galvenās pamatlinijas A. Jesena turpmākai darbībai — daiļliteratūras un populārzinātniskās literatūras iesaistīšana jaunatnes audzināšanā.

A. Jesenam radās pārliecība, ka šis iecerētais uzdevums labāk realizējams, atsevišķiem literāru darbu krājumiem piesaistot palīgā žurnālu, bet naudas nebija. Mēģinājumi ieinteresēt kādu izdevēju tādā, ne īpaši peļņu sološā pasākumā bija nesekmīgi. A. Jesens nolēma žurnālu izdot uz kredīta, risks liels, varēja iekrist parādos visam mūžam, bet ar vekseļu palīdzību nauda dabūta, žurnāla nosaukums izdomāts, un ar 1910. gadu iznāca «Jaunības Tekas». Pirmo numuru iespieda 1909. gada beigās un izsūtīja skolām, bibliotēkām u. c. Sākumā žurnālu laida klajā 5000 eksemplāros, kas tajos laikos skaitījās liels metiens, taču izrādījās, ka tas ir par maz, jaunais izdevums jau ar 1. numuru ieguva popularitāti. Tam pamatos divi faktori, pirmkārt, — sabiedrībā bija nobriedusi vajadzība pēc jaunatnes žurnāla, un, otrkārt, lietpratīgi organizētais daudzveidīgais materiāls pārliecinoši iekaroja lasītājus. Jaunā paaudze ieinteresējās par žurnālu, bez tam to atbalstīja skolotāji un vecāki, pamatoti saskatot šajā izdevumā sev palīgu bērnu un jaunatnes audzināšanā.

Pirmā gada saturs vēl ar meklējošu raksturu, bet otrā gadā jau pil-



Andrejs Jesens

nīgi izkristalizējas satura pamatlīnijas: daiļliteratūra un populārzinātniski apcerējumi.

Daiļliteratūrā oriģināldarbi un tulkojumi. Tulkojumiem redaktors izvēlas pasaules literatūrā izcilus garākus darbus, kas turpinās vairākus mēnešus. Šo darbu virkni aizsāk M. Tvena «Toma Soijera piedzīvojumi», tam seko «Princis un nabaga zēns», Henrietes Bičeres-Stovas «Krusttēva Toma būda», zviedru rakstnieka Gustava Geijerstama «Mani puikas», Dž. Rīlandera «Metsalas zēni». Oriģinālliteratūrā galvenokārt pārstāvēta dzeja, mazāka vieta prozai. «Jaunības Tekām» uzticīgs autors no sākuma līdz galam ir V. Plūdonis, gandrīz katrā žurnāla numurā pa kādam viņa dzejolim. Publicēti tādi V. Plūdoņa izcili darbi: «Salgales Mada loms», «Zaķišu pirtiņa», «Rūķīši un mežavēcis» u. c. Iespējams, ka šis ilggadīgās A. Jesena un V. Plūdoņa sadarbības pamatā ir kopējās skolas gaitas Bauskā. «Jaunības Tekās» publicē dzejoļus Rainis, Aspazija, A. Saulietis, Andrejs Upīts, J. Jaunsudrabiņš, E. Vulfs, Antons (reprezentējas ar žurnāla ievaddzejoli «Visskaistākais ceļš») u. c.

Oriģinālprozā redzamā vietā izvirzās Andrejs Upīts ar pirmajā žurnāla burtnīcā publicēto stāstu «Jaunā dzērve». Sis A. Upīša stāsts savā laikā bija iecienīts, ieinteresējot gan ar tēlainu dabas aprakstu, gan ar jaunās dzērves tēlu, kurā saskatāma līdzība ar cilvēku likteņiem, gan ar to, ka jaunās dzērves traģēdija un bojā eja izraisa lasītāja līdzpārdzīvojumu. Prozā vēl minami: Aspazijas «No atzīšanas koka», E. Bīrznieka-Upīša «Druviņi», vairāki J. Jaunsudrabiņa tēlojumi, K. Skalbes «Pasaka par

zelta ābeli» u. c. Atzīmējot Jāņa Poruka nāvi, publicēts arī viņa stāsts «Ubagi gada tirgū».

Paralēli tulkotiem daudzurpinājumu stāstiem «Jaunības Tekās» vēl samērā daudz cittautu literatūras īsāku stāstu un tēlojumu, arī te nopietna izvēle. Skaitliski visvairāk austriešu rakstnieka Pētera Rozegera bērības atmiņu stāsti, tiem seko norvēģu rakstnieka Hansa Onruda (*Aanrud*) «Sidsele Garsvārcīte», «Mazais Olle» un «Pelle ir sveiks un vesels», Mamina-Sibirjaka «Dzīve pie Saltās upes» un «Akmeņu akā» u. c.

Gan hronikas materiālos, gan teksta slejās publicēti nelieli raksti par rakstniekiem un literatūru: Līgotņu Jēkaba «Laubes Indriķis dzīvē un mākslā», Teodora «Kas ir rakstniecība», J. Sudrabkalna «Doku Ata piemiņai», A. Saulieša «Zilizāna liktenis» (no priekšlasījuma par Poruka dzeju), Līgotņu Jēkaba «Aspazijas divdesmitpiecu gadu rakstniecības jubileja» u. c.

Sakarā ar Ļeva Tolstoja nāvi 1910. gadā īss piemiņas raksts un publicēts Ļ. Tolstoja stāsts «Saimnieks un kalps», kā arī viņa «Bērna lūgšana»:

«No Dieva visiem cilvēkiem uzdots viens darbs, tas, ka tiem būs vienam otru mīlēt. So darbu vajaga iemācīties. Bet lai to iemācītos, tad vajag, pirmkārt: nedomāt ļaunu ne par vienu, kas viņš arī nebūtu, otrkārt: nerunāt ne par vienu ļaunu, treškārt: nedarīt otram to, ko pats sev negrib.

«Kas iemācīsies to, tas mīlēs visus cilvēkus, kādi viņi arī nebūtu, un iepazīsies ar lielāko prieku pasaulē — mīlestības prieku. Visiem spēkiem mācīšos to.

15. jūlijā 1909. gadā. Ļevs Tolstojs.»

A. Jesens, veidojot žurnālu jaunatnei, tai pašā laikā neaizmirst arī jaunākā vecuma bērņus, kuriem latviešu publicistikā tolaik nav gandrīz nekāda materiāla. Ja latviešu rakstnieku darbos, gan izlasēs, gan periodikā, var atrast pa darbam vidējā skolas vecuma bērņam, tad pirmsskolas un jaunākam skolas vecumam lasāmvielas maz, tādēļ liela nozīme «Jaunības Tekās» iekārtotai nodaļai «Mazajiem lasītājiem». Šajā nodaļā ir tautas pasakas, tautasdziesmas, arī rakstnieku pasakas: K. Andersena «Nesmukais pīlēns» un «Princese uz zirņa», L. Andrejeva «Dūšīgais vilks», Vītalka (A. Saulieša) «Pasaciņa par gaigalputnu». Mazo lasītāju nodaļā simpātiskas mākslinieka Zeberīņa un Kronenberga atjautīgās vinjetes. No «Jaunības Teku» mazo lasītāju nodaļas laika gaitā izauga žurnāls mazajiem lasītājiem «Mazās Jaunības Tekas» (1924), un 1930. g. iznāk pašiem mazākajiem domātais žurnāls «Mazo Tecīņas».

Paralēli daiļliteratūrai un apcerējumiem par rakstniekiem un literatūru otra žurnāla «Jaunības Tekas» pamatlinija ir populārzinātniski raksti. Šis žanrs redaktoram un izdevējam A. Jesenam ļoti tuvs, jo pats daudz raksta šai nozarē. Populārzinātnisko rakstu tematika ir plaša, tā skar pazīstamākās zinātnes nozares — dabas zinības, vēsturi, ķīmiju, fiziku, ir raksti arī par tehniku. Ievērojamu apcerējumu daļu sarakstījis pats A. Jesens, parakstoties ar dažādiem pseidonīmiem: Birzgalietis, Kamardietis, Rutks, Rūķis. A. Jesena nozīmīgākie raksti: «Kā cilvēki iemācījās rakstīt», «Gaisa kuģniecības attīstība» (turpinājumos), «Komētas un krītošas zvaigznes», «Kā dzīvnieki cīnās ar ziemu», «Amundsena ceļojums uz Dienvidpolu», «Kas ir pērles un kā viņas dabū» u. c. Populārzinātnisko rakstu virknē bez A. Jesena rakstiem publicēti arī citu autoru darbi, piemēram, K. Landera «Akmens un bronzas laikmeti», prof. R. Vipera «Priekšvēsturiskais laikmets senā Eiropā» u. c.

Ipaša vieta žurnālā nodaļai «Brīnumi bez brīnumiem». Seit interesanti aprakstīti dažādi eksperimenti, uzdoti uzdevumi, papildināti ar zīmējumiem, pastāstīts arī par «dabas miklām», piemēram, «Kā vulkāni celušies».

Izdevējs A. Jesens ar savu žurnālu saturu daudz laba darījis jaunatnes un bērnu estētiskā un ētiskā audzināšanā, kā arī zināšanu papildināšanā. Ne velti daudzas paaudzes A. Jesena izdevumus piemin ar vislabākiem vārdiem.

Pirmais pasaules karš 1915. gadā pārtrauca «Jaunības Teku» iznākšanu, žurnāls varēja atjaunot savas gaitas tikai 1920. gadā, bet jau citos apstākļos. Šajā «Jaunības Teku» periodā ļoti aktīvi izvērsās tā līnija, kas aizsākās jau žurnāla sākotnējā posmā, tas ir, redzamu latviešu rakstnieku iesaistīšana bērnu un jaunatnes literatūrā. E. Birznieks-Upītis tieši «Jaunības Teku» ietekmē pievērsās gandrīz vai tikai bērnu un jaunatnes literatūrai. Par pastāvīgiem autoriem kļuva Rainis, Aspazija, Andrejs Upītis, J. Jaunsudrabiņš, V. Plūdons u. c. «Jaunības Tekas» beidz iznākt 1930. gadā, «Mazās Jaunības Tekas» — 1934. gadā, bet «Mazo Tecinām» īss mūžs, iznāca tikai 6 grāmatiņas.

«Skatuve un Dzīve»

(1913—1915)

Latviešu skatuves biedrības žurnāls. Iznāca Rīgā, neregulāri.

Izdevējs — Latviešu skatuves biedrība (Jaunais Rīgas teātris), kuras pilnvarotais bija M. Ozoliņš.

Redaktors K. Freinbergs.

Kārlis Freinbergs (1888—1967) dzimis Engurē kalēja ģimenē. Beidzis Tukuma pilsētas skolu, pēc tam sagatavojies skolotāja darbam pie Cēsu pilsētas skolas. Publicēties sācis 1902. gadā «Jaunības Draugā», «Apskatā» un «Pēterburgas Avīzēs». Strādāja par skolotāju Engures jūrskolā, tad Emburgā. Par piedalīšanos 1905. gada revolūcijā K. Freinbergs izsūtīts uz Smoļensku. 1912. g. viņš kļuva par Rīgas Jaunā teātra dramaturgu (literārās daļas vadītāju), rakstīja teātra kritikas. Rediģēja žurnālu «Skatuve un Dzīve». Studēja A. Šaņavska Tautas universitātē Maskavā. Darbojās Maskavas latviešu teātrī. K. Freinbergs vadīja žurnālus «Taurētājs», «Skatuve un Dzīve», «Teātra Vēstnesis», «Līra». 1919. g. bija dramaturgs Padomju Latvijas strādnieku teātrī Rīgā. No 1919. līdz 1934. gadam — Nacionālā teātra dramaturgs. 1938. g. beidza LVU filoloģijas un filozofijas fakultāti. 1940.—1941. g. strādāja par LPSR Mākslas lietu pārvaldes teātra daļas priekšnieku. Rakstnieku Savienības biedrs. No 1945. gada līdz 1950. gadam — Valsts literatūras muzeja direktors. Būdams «Jaunā teātra» literārās daļas vadītājs, redaktors K. Freinbergs žurnāla «Skatuve un Dzīve» konkrēto teātra materiālu saista ar Jauno teātri. Sarakstījis lugu «Tumsā un salā», kā arī stāstus.

Žurnāls «Skatuve un Dzīve» uzsāk savas gaitas 1913. g. 1. numurā ievietots Raiņa dzejolis, veltīts žurnālam:

*Bet jums ir jāzin: drāma otrā dzīve,
Par mūžu spilgtāk īsa, skaistāk cēla,
Spēj vienā elpā tvert, ko dzīvo mūžu.*

Žurnālā regulāri publicē dažādu autoru lugu fragmentus, galvenokārt izvēloties tos autorus, kuru lugas iestudē Rīgas Jaunais teātris: Raiņa «Pūt,

vējiņi!» un «Jāzeps un viņa brāļi», Aspazijas «Boass un Rute», L. Andrejeva «Kaina zīme» un «Profesors Storicins», A. Vildgausa viencēliens «Pie izmeklēšanas tiesneša», E. Verharna «Filips II», R. Valtera «Tornī», H. Ibsena «Brands» u. c.

K. Freinbergs kā Jaunā Rīgas teātra literārās daļas vadītājs par visām lugām, ko iestudēja šis teātris, nolasīja ansamblim ievirzes referātu, kurā interpretēja lugu no idejiskā un mākslinieciskā viedokļa. Aktieru sadalei K. Freinbergs savos referātos nepievērsās, acīmredzot tas bija režisora pienākums. Vairāki šādi ievirzes referāti, pa lielākai daļai saīsināti, publicēti žurnālā «Skatuve un Dzīve». Nozīmīgākie K. Freinberga publicējumi: «Privāts uzņēmums» par V. Čerešņeva lugu, kurā atainota sliktas skolas negatīvā ietekme jaunatnes audzināšanā, «Kalnu Ejvins un viņa sieva» par islandiešu rakstnieka Sigurjonsona drāmu, kuras tēma ņemta no tautas sāgām, vēsturisko tēmu pārnesot laikmetīgā traktējumā (izvilkums no priekšlasījuma Rīgas Jaunajā Teātrī 1913. g. 13. augustā), ««Pūt, vējiņi!» pamatnoskaņā» (īragments no uzrunas lugas pirmajā mēģinājumā Rīgas Jaunajā Teātrī), «Uguns un nakts» (daļa no agrāk iznākušās brošūras), «Tornī» par R. Valtera drāmu u. c.

Žurnāla otrais un trešais numurs veltīti Aspazijas 25 gadu darbības jubilejai.

Par lugām raksta vairāki autori. V. Knoriņš, sākot rakstu «Indulis un Ārija», saka:

«Sodienas dzīve traģēdijai par pelēku, šodienas varoņi par sikiem, viņu ciņas nav vēl pietiekoši izveidojušās. (..) Tamdēļ tālās pagātnes ciņas un varoņi ir traģēdijas istā viela.»

A. Krauja «Varoņu raksturs Aspazijas drāmās» u. c. Minams J. Lapiņa «Blaumanis un «Indrāni»», šajā apcerējumā autoram savdabīgs Blaumaņa vērtējums:

«Blaumanis ar savu zemniecisko labsirdību iet visu vainu attaisnošanas ceļu un tāpēc pilsonībai stāvēja tuvāk, kā skarbai demokrātijai. (..) Bet Blaumanis nenāk nekad ar jaunām idejām un viņš nav filozofs. Viņš ir tikai mākslinieks, kas ar visu sirdi dzīvo līdz saviem varoņiem.»

J. Lapiņš rakstījis arī par Raiņa «Pūt, vējiņi!». Publicēts plašāks F. Mierkalna apcerējums «Henrika Ibsena «Brands»» un vēl citi dažādu autoru īsāki raksti par lugām.

Raiņa lugas «Uguns un nakts» inscenējums Rīgas Jaunajā teātrī bija liels pārbaudījums visam teātra kolektīvam, bet uzveduma panākumi ievirzīja Jaunā teātra darbību jaunā kvalitātē, teātra ansamblis jau varēja izvirzīt lielākus un nopietnākus mērķus, tas bija arī pārbaudījums latviešu skatuves mākslai. Lugai «Uguns un nakts» ceļš uz skatuvi bija samērā ilgs un sarežģīts, to atcerēties nozīmē atcerēties veselu posmu teātra vēsturē. Šo lugas ceļu apraksta Hermanis Asars rakstā ««Uguns un nakts» vēsture», kurā minēti nozīmīgākie fakti:

«J. A. Duburs 1908. gadā kā Jaunā teātra pirmais direktors, šī teātra pirmā gadā pikti noteica, ka «Uguns un nakts» neesot nemaz uz mūsu tagadējām skatuvēm izradāma. Un Rīgas Latviešu biedrības Mūzikas komisijas izolītā operu tekstū sacensībā «Uguns un nakts» ir izbrāķēta kā nederīga. (..) Vispirms «Uguns un nakts» parādījās drukā 1905. gada «Mājas Viesa Mēnešrakstā», gan tikai daži skati. (..) kad



Kārlis Freinbergs

«Uguns un nakts» iznāca pirmo reizi grāmatā, 1908. gada sākumā, kritika diezgan vēsi to apsprieda, un neviens ne domāt nedomāja, kāda slava nākotnē šo darbu gaida. «Pēterburgas Tautas Kalendari 1909. gadam» J. Jansons pat rakstīja šādi: «Raiņa «Uguns un nakts» — nelūkojot uz dažām ģeniālām gleznām — tomēr neapmierinās draugus un cienītājus: pārāk dziļi un traģiski mēs pārdzīvojam tagadni, lai varētu vēl kavēties pie teiksmainās senatnes ēnām...»

Kad sezonas beigās J. A. Duburs atstājās no teātra, nosūtīja «Uguni un nakti» preses virsvaldes dramatiskai cenzūrai cenzēt un drīz vien par laimi varēju pārsteigt teātra direkciju un Repertuāra komisiju ar «Uguns un nakts» eksemplāru, uz kura stāvēja preses virsvaldes stempele «Izrādēm atļauts». (...) Lugas ģenerālmēģinājumu noskatīties ielūdza visus aizdevējus, māksliniekus, rakstniekus, kritiķus, bet policija tos nepielaida. Jo «Rīgas Avīze» un pēc viņas vācu prese jau iepriekš denuncēja «Uguni un nakti» kā dumpīgu gabalu. Tamdēļ arī teātra vadītāji bija stipri uztraukti, ka neaizliedz pavisam to izrādīt, bet tas būtu nozīmējis teātra bankrotu. Jo inscenējumā bija ieguldīti visi līdzekļi un vēl sataisīti ievērojami parādi. Bet nelaieme nenotika. Uz pašu pirmizrādi 26. janvārī sūtītais vācu reakcionārās «Rigasche Zeitung» kritiķis rakstīja, ka par tik dumpīgu izkliegtā luga tāda nemaz neesot, un arī «Rīgas Avīze» nu sāk rakstīt, ka luga esot tāda pat nevainīga kā «Staburaga meitiņa». Ar to bija glābts Jaunais teātris.»

Zurnāls «Skatuve un Dzīve» citu Rīgas teātru darbību «apiet» ar draudzīgu klusēšanu, neielaižoties ne strīdos, ne konfliktos, tikai A. Upīts rakstā «Nedramatiskā drāma» asi kriliski vērtē tālaika teātra repertuāru. Andrejs Upīts savu rakstu «Nedramatiskā drāma» iesāk:

«Latvieši ir jau pārlaiduši tautiskās siksnošanas un arīdzan dekadentiskās ērmošanās laikus. Un nupat atkal ir uznācis dramatiskās siksnošanas laiks. Šā laika zīmīgākais produkts ir nedramatiskā drāma».

Šo aso vispārinošo kritiku Andrejs Upīts ilustrē tikai ar diviem nenozīmīgiem piemēriem: Ed. Vulfa «Tapiņa atgriešanās» un V. Bgs (V. Bergmaņa) «Aklie».

Zurnālā ievietoti divi atmiņu raksti par ievērojamām skatuves personībām. Ādolfu Alunāna māsa L. Skujeniece publicē rakstu «Atmiņas par Ādolfu Alunānu» (1913. g. Nr. 6). Māsa gan saka, ka no tā laika, ko pavadījusi ar brāli kopā vecāku mājās, maz ko atceras, tādēļ stāstījums vairāk par apkārtni, kādā Alunāns audzis, un tās vides cilvēkiem. Kaut arī sniegtās ziņas samērā trūcīgas, bet arī tām ir nozīme Ādolfu Alunāna personības izziņā.

Otram atmiņu rakstam plašāka nozīme, tās ir rakstnieka Augusta Deglava atmiņas par Rodi-Ebelingu. Bez tiešas liecības par Rodi-Ebelingu no šī raksta uzzinām arī savdabīgus faktus par pašu Augustu Deglavu: viņš ienācis Rīgā (1887. gadā) kā jauns censonis, lai kļūtu par aktieri, bet šim censonim jāpelna maize, strādājot kokzāģētavā, un tikai no darba brīvie vakari atliek mākslai. A. Deglavs kļūst par koristu un statistu Rīgas Latviešu teātri. (Šajā laikā jau teātra vadītājs ir vācu režisors un aktieris Hermanis Rode-Ebelings (1846—1906). Kā samērā redzamu vācu aktieri viņu no Vācijas ataicināja uz Rīgu par Vācu teātra aktieri un režisoru. Recenzēdams Rode-Ebelings vācu presē bija asi kritizējis savu kolēģu darbu, kas sakarā ar tā laika skatuves mākslinieku biedrības noteikumiem bija liels pārkāpums, Rode-Ebelings tika diskvalificēts un atbrīvots uz dažiem gadiem no Rīgas Vācu teātra. Tajā laikā no Latviešu Teātra bija aizgājis Ādolfs Alunāns, viņa vietā par galveno režisoru pieņēma Rodi-Ebelingu, un viņš vairs Vācu teātri atpakaļ neatgriezās, strādāja Latviešu Teātri no 1885. gada līdz 1893. gadam.) Ipatnējo Ebelinga laiku kādreizējais korists un statists Augusts Deglavs apraksta atmiņās «Iz Rode-Ebelinga laikiem» (1914. g. Nr. 1). Tā ir liecība, ko stāsta aculiecinieks, kas «uz savas ādas» izbaudījis diktatoriskas režisora darba manieres. Uzzinām arī Rode-Ebelinga ārējo portretu:

«Viņš bija neliels vīriņš, kupliem melniem matiem, platiem kamiešiem... Seja viņam bija pašaura, garu smailu smakri uz priekšu, stingriem vaibstiem un gudrām dedzīgām acīm. (...) savu augumu bija mākslīgi palielinājis ar ārkārtīgi augstiem papēžiem».

Raksturojot Rodes-Ebelinga režisora darbu, A. Deglavs pasvītro divus momentus, pirmkārt, ļoti stingru disciplīnu mēģinājumu laikā un prasmi aizrādīt trūkumus aktieru darbībā un runā. Rode-Ebelings nemaz neprata latviski, bet mēģinājuma gaitai sīki sekoja savā vācu eksemplārā, jo sākumā iestudēja lugas, kurām teksts vācu valodā. Ar laiku viņš, pamācījies latviešu valodu, piedalījās izrādēs kā aktieris, izpelnoties publikas atsaucību. A. Deglavs mēģinājuma gaitu raksturo šādi:

«Akurāti uz mata tas mēdza ierasties uz mēģinājumiem. Pie galdiņa skatuves malā nosēdies, apskatīja savu pulksteni. Ja tomēr bija nokavējies kādas minūtes, kas gadījās diezgan reti, tad sauca tūdaļ».

pēc inspicenta, lai viņam pieraksta ceturkšņa stundu soda grāmatā. Gan skābu prātu, jo sodu tas labprāt nemilēja maksāt. Bet toties tas bija acīgs, lai arī neviens cits, kas nokavējies, neizietu bez pelnītā soda. (..) Viņš labprāt runāja daudzskaitli un viena kļūdas pielīdzināja it kā visiem. (..) Ebelinga darbības spējas un nodošanās lietai bija apbrīnojama. No pašas galvenās lietas līdz pašam pēdējam sīkumam tas turēja visu savās rokās. (..) Viņa tonis pret saviem padotajiem apakšniekiem atgādināja vācu baronu izturēšanos pret saviem dzimtscilvēkiem.»

Salīdzinot Rodes-Ebelinga laiku ar Ādolfa Alunāna laiku, A. Deglavs saka:

«Var sacīt, ja Ādolfs Alunāns latviešu publiku ir smīdinājis, tad Ebelings to ir raudinājis.»

Un A. Deglava kopsavilkums:

«Bez tās tehnikas, ko Ebelings latviešu aktieriem devis, tiem vēl labu laiku būtu bijis jātaustās pa tumsu un jāmidās uz vietas.»

Ar Rodes-Ebelinga vārdu saistās arī pirmie aizsākumi latviešu operai — viņa dziesmu spēlēs. Raksturojot latviešu operas tapšanas grūtības, P. Gruzna (*Pe- Ge-*) 1913. gada 4. žurnāla numurā rakstu «Operu izrādes» iesāk:

«Pie mums ar tām izmēģinājās Jaunais Teātris, piekopa arī māmuļas teātris — un aplusa. Tad runāja un rakstīja par patstāvīgu no drāmas nodalītu operu. (..) arī pašu latviešu operai pienācis laiks uzrasties. Citādi mūsu kultūra nepilnīga.»

(Tomēr līdz patiesiem latviešu operas sākumiem vajadzēja pāriet vairākiem gadiem.) P. Gruzna, runājot par tā laika dziedātājiem, saka, ka latviešu operā ir kora dziedātāju un dziedāšanas skolotāju līmenis. Un visā šajā beztalantu, pustalantu un gandrīz talantu virknē ir tikai viens vienīgs izņēmums, kurš reiz aizies plašā pasaulē. Šis izņēmums ir Adolfs Kaktiņš.

Žurnālā publicēti daži raksti par kino, taču pieeja kino jautājumiem nav sevišķi draudzīga, autori kino vērtē kā zemāku mākslu.

Par dažiem teātra jautājumiem P. Gruzna (*Pe- Ge-*) izsaka ironiskas piezīmes vairākos rakstos. Rakstā «Rakstnieks, artists, kritiķis un publika» (1913. g. Nr. 1) autors uzskata, ka šīs četras grupas ir savstarpēji naidīgas, interesantākā atziņa par lugu autoru:

«Rakstniekam jāspekulē uz publiku, šis baudītājas jeb zināmas publikas grupas garšu, un no tā atkarājas viņa, kā rakstnieka, eksistence, cik izdevīgi vaj neizdevīgi viņam ir izdevies uztvert šai garšai piemērotu «baudu». No kritiķa viņam nav ko baidīties, jo tas pats kalpībā — zināmai grupai jeb svaidās kā vēja rādītājs. Vēl rakstniekam jāspekulē uz teātra direkciju un galvenais — cenzūras labvēlību.»

P. Gruzna, rakstu nobeidzot, izsaka cerību, ka reiz

«..vārdam nebūs nozīmes, bet darbam, kuru darīt šie četri naidnieki — apvienojušies.»

Tā paša gada 5. žurnāla numurā P. Gruzna rakstā «Nav vērts» sniedz īpatnēju bilanci:

«..telpas 30 rbļ., braukšana bez atļaujas 15 rbļ., vakariņas rīkotājiem 25 rbļ., frizieram 5 rbļ., skatuves strādniekam 3 rbļ., autoram

3—6 rbf. *Skaidra lieta, ka ne frizieram, ne skatuves strādniekam perspektīva kļūt par dramatisku rakstnieku neizliekas smaidoša un valdzinoša. (. . .) Autora tiesību aizstāvēšana jāuzņemas organizētam institūtam. Pēc Krievijas vai ārzemju biroju paraugiem, kuriem priekšstāvji lielos un mazos centros.»*

Žurnāls «Skatuve un Dzīve» regulāri nelielos rakstos pievēršas aktieru mākslas profesijas jautājumiem un teātra īpatnībām: E. Linda rakstā «Aktiera īpatnības» aktierus iedala trīs grupās:

«1) tādos, kas jūt, uzņem un attēlo iespaidus tieši; 2) tādos, kam par starpnieku un palīgu šini ziņā nāk prāts, un 3) tiros tehniķos. Protams, ir arī starppformas. Trešā grupā ir pa lielākai daļai cilvēki bez fantāzijas, ar asa novērotāja un pakaļdarinātāja dāvanām. Tie ir vairāk mākslas amatnieki — ne mākslinieki.»

Pēc autora domām, pirmā grupa ir vienpusīgāka, tomēr šai vienpusībā var sasniegt arī izcilus rezultātus. Šī tipa aktieri sniedz vienmēr sevi neatkarīgi no lomas. Otrai grupai ir daudzpusīgāka individualitāte, viņi dzīves novērojumus uzkrāj sevī kā fondu, no kura vajadzības brīdī instinktīvi pasmeļas. Trešā grupa ir krūmi, tie ir vajadzīgi, bet nekad neizaug lieli.

Vera Komisarževska (1864—1910), siavēna krievu aktrise:

«. . . iedzīvoties lomā un iejusties — just viņu tā, it kā kad tas viss būtu noticis ar jums personīgi, aizmirstot, ka tur tēlotais ir cits un svešs. Un tikai tad, kad jau līdz dibenam esi iegājis šinīs ciešanās, priekos, haosā vaj mierā — tikai tad atminaties, ka tas neesat jūs, bet cits, ar citu psiholoģiju, filozofiju u. t. t. Bet tad jau viss būs uz pareizā istā un vienīgā ceļā.»

Vēl par aktiera profesionālo meistarību raksta B. Šovs, par «jaunās drāmas» specifiku, kurā ienāks «jauns galvenais varonis» —prāts, izsakās Leonīds Andrejevs u. c.

Žurnālā ir pastāvīga nodaļa «Praktika», kurā sniegti praktiski padomi, galvenām kārtām pašdarbniekiem: pirmais padoms — «Ar ko jākaro diletantu skatuvēm?» Kā lielākās briesmas raksta autors uzskata nesaticību aktieru vidū, vēl bieži jākaro ar biedrību valdi un pat ar publiku. (Doti padomi, kā konfliktus likvidēt, raksta autors domā, pats galvenais — kādu vadītāju izvēlas.) Turpmākos numuros seko: «Laucinieku teātra izrādes», «Kā mācīties lomu?», «Lauku teātra repertuāra uzlabošana» u. c.

Bez sīkām praktiskām ziņām žurnāls sniedz nopietnus rakstus par teātra dekorāciju mākslu, minams Jūlija Madernieka raksts «Mūsu teātra dekoratīvā ietērpa», O. Maurus Fontana «Jauni ceļi dekoratīvā mākslā», J. Jaunsudrabiņa «Stikla kalns» par A. Cimermaņa dekorācijām Raiņa «Zelta zirgam».

Katrā žurnāla numurā ir «Kronikas» nodaļa, kurā publicētas atsauksmes par teātra izrādēm un lugām, bez tam ziņas par tuvāko dienu notikumiem. Pirmajā numurā saistībā ar Aspazijas jubileju ziņots, ka Latviešu Skatuves biedrība nodibinājusi Aspazijas vārdā nosauktu godalgu 200 rubļu apmērā, ko paredzēts piešķirt labākām latviešu oriģināllugām.

Tālākos numuros ziņots par vietējo iestāžu patvaļu pret dažu lugu izrādēm. Tukuma apriņķa priekšniecība neļauj izrādīt Čerešņeva skolu dzīves drāmu «Privāts uzņēmums» (kas jau izrādīta Jaunajā Teātrī), jo nesaskanot ar vietējiem apstākļiem. Tāda pat «nesaskaņa» bija nesen atasta arī Jaunpilī, kur gribēja izrādīt Heijermansa «Septīto bausli».

Par J. Akuratera lugas «Kaupo» izrādi Jaunajā Rīgas Teātrī «Kroni-

kas» nodaļā ievietotas dažādu laikrakstu vairākas, spriedumos atšķirīgas recenzijas. Vispozitīvākais vērtējums «Dzimtenes Vēstnesī», kur izrādi recenzēja A. Duburs, bet arī viņam ir kritiskas piezīmes:

«Vācu reprezentanti traģēdijā dzejniekam nav izdevušies nenozīmīgi. Tēlotāji, gribēdami raksturus padarīt spilgtākus, paliek nevajadzīgi trokšņaini un tukši patētiski, caur ko tēlojums stipri cieš.»

«Latvijā» A. Bērziņš:

«Akuratera nodoms ir lielas traģēdijas cienīgs: tur atrodas bagāts psiholoģisks materiāls, bet to diemžēl nav izdevies saņemt ar traģisku cēlumu un plašumu.»

«Jaunajā Dienas Lapā» recenzents ar šifru A. raksta:

«Akuratera traģēdija ir tikuse uz skatuves, bet tikpat laikam arī noies... Akuraters varēja rakstīt mīlestības un greizsirdības traģēdiju, kādu to Šekspīrs ir devis ar savu «Otello». Bet Akuraters savā «Kaupo» ir kā dramatiķis jau pārāk vājš.»

1913. g. 8. numurā publicēts maz pazīstams materiāls par latviešu teātriem Amerikas Savienotajās Valstīs. Sakarā ar 1905. g. revolūcijas notikumiem pieaug latviešu emigrantu skaits ASV, tas ietekmēja un aktivizēja arī senākos iebraucējus latviešus, kas jau tur dzīvoja ilgāku laiku. Tā kā latvieši ir lieli teātra entuziasti, tad dabiski, ka latviešu vidū veidojās viena no aktivākajām kultūras darbības nozarēm — pašdarbības teātris.

Žurnālā sniegtas statistiskas ziņas par ASV teātru darbību, organizējot izrādes:

«Pēdējā 1912./1913. gada sezonā lielākās pilsētās ir sarīkotas vairāk kā 70 izrādes, kurās uzvestas šādas lugas: Bostonā uz Rokburijas skatuves — P. Bergstroma — Linghorsa un biedri, Emīla Rozenova — Tie kam ēnā dzīvot (Ogļraktuvēs), Ernsta Prečanga — Jaunā vara, R. Blaumaņa — Indrāni u. c. Uz Strādnieku Biedr. skatuves (Bostonā) — N. Angarina — Taiga, R. Blaumaņa — Ļaunais gars, H. Heijermansa — Septītais bauslis, Linduļa — Dižūdrū Māle, Filadelfijā — M. Gorkija — Ienaidnieki, Lud. Toma — Morāle, Zūdermaņa — Gods, Hauptmaņa — Pirms saules lēkta, E. Prečanga — Sētmājeles ļaudis, Ņujorkā — R. Blaumaņa — Pazudušais dēls, A. Alunāna — Mūsu senči, E. Rozenova — Tie, kam ēnā dzīvot, H. Heijermansa — Septītais bauslis, Riharda Fosa — Vainīgs, A. Alunāns — Kas tie tādi, kas dziedāja?, Čikāgā — N. Gogoļa — Revidents, L. Toma — Morāle, H. Heijermansa — Cerība uz svētību. Tā ieguvusi visplašāko piekrišanu.

Bez augšā minētām pilsētām tā izrādīta arī Klīvlendā un Sanfranciskā. J. Raiņa vakari sarīkoti Ņujorkā un Klīvlendā. Arī vairāki referāti teātra jautājumos lasīti aktieru grupu sapulcēs.

Saprotams, ka nevar runāt par «Amerikas latviešu teātri» vārda pilnā nozīmē. Aktieri visi ir diletanti. Zāli ar piemērotu skatuvi vai nu nav pavisam iespējams atrast, jeb tā ir tik dārga, ka draud ar iekritumu. Latviešu skaits lielākajās rūpniecības pilsētās: Bostonā, Filadelfijā un Čikāgā sniedzas tikai no 3—4 tūkstoši. (..) Tikai Ņujorkas latvieši skatuves ziņā ir nostādīti labākos apstākļos un tādēļ bieži mēdz lepoties ar lielākām lugām. Ņujorka vispār starp «cittautiešiem» ir arī «Amerikas latviešu mākslas centrs». (..) Nabadzīgā skatuve bieži piespiež ķerties pie dekorāciju zīmēšanas. Un jāatzīst, ka dekorācijas «Indrāniem» uz Roksburijas skatuves bij atzīstams darbs, kas starp diletantiem parādās ārkārtēji reti.»

Šis ziņas žurnālā publicējis autors, parakstoties ar iniciāļiem «P. Br.». Sis materiāls vēl reizi apliecina tautas teicienu: «Kur satiekas trīs latvieši, tad tūlīt sāk organizēt teātra izrādi.»

1912./13. g. izrāžu statistiskās ziņas var noderēt arī kā aktivitātes rosinātājs Amerikā dzīvojošiem latviešiem, kuri aizraujas ar teātra mākslu, kaut gan skaitliskā ziņā šodien Amerikā tāda aktivitāte varbūt nav, toties mākslinieciski Amerikas latviešu aktieri sasniedz samērā augstus rezultātus, par ko liecina Latvijā notikušās vairākas veiksmīgas Sanfrancisko Mazā teātra viesizrādes talantīgā aktiera un režisora Siliņa vadībā. Tas pats sakāms par citām grupām. Piezīme: varbūt, ka šodienas latviešu teātra entuziastiem Amerikā iespējams sameklēt papildmateriālus par šo aktīvo (1912./13. g.) latviešu teātra sezonu Amerikā, tam būtu liela nozīme teātra vēstures papildinājumos.

1914. g. 1. numurā ievietota satraucoša ziņa.

«R. Tautmilis-Bērziņš, kurš pazīstams kā mazāko teātru vadītājs, aktieris un teātra kroniķis, saslimis ar gara slimību un ievietots Rīgā psihiatriskā slimnīcā. Viņš atrodas grūtos materiālos apstākļos, kādēļ tam sniedzama palīdzīga roka.»

Drūmi tas, ka cilvēkam, kurš kā pirmais atdevis visu savu dzīvi teātrim un teātra publicistikai, izdodot un rediģējot pirmo teātra žurnālu «Teātrs» (1908. g.), tagad jāgaida no sabiedrības žēlastība. Un vai sagaidīs? Ilgi jau arī nebija jāgaida. R. Tautmilis-Bērziņš nomira 1915. g. 4. aprīlī.

Žurnāls nevar paiet garām arī tiem vēsturiskiem notikumiem, ko izraisa kara apstākļi un kas ietekmē teātru darbību. Sajā sakarībā K. Freinbergs rakstā «Teātrs kara laikā» ziņo, ka esot nodomāts Jaunajā Rīgas teātrī ierīkot kara slimnīcu.

«Tas būtu liels «belziens» latviešu mākslai, un daudz aktieri nonāktu bezizejas stāvoklī. Cita lieta, ja teātrim dotu telpas Rīgas Vācu teātri, kas tagad stāv tukšs.»

Smagie kara apstākļi atnesa drūmas dienas ne vien Rīgas Latviešu teātrim, bet arī žurnālam «Skatuve un Dzīve», kuram ar grūtībām izdodas novilkt samazinātas žurnāla burtnīcas līdz 5. numuram 1915. gadā. Ar to izbeidza savas gaitas tanī laikposmā plašākais skatuves mākslai un dramaturģijai veltītais žurnāls «Skatuve un Dzīve». Žurnāls pēc apmēriem nebija liels un arī biežuma ziņā nepārsniedza divas iespiedloksnes, tomēr lietpratīgā K. Freinberga vadībā spēja dot daudzpusīgu materiālu, kaut arī vienkāršotu, tomēr tolaik popularizēja teātra kultūru.

Attiecībā uz izrādēm un lugām žurnāls aptvēra sašaurinātus apstākļus, jo orientējās tikai uz Jauno teātri, neskarot citus Rīgas un citus Latvijas perifērijas teātrus.

Kā redakcijas nopelns jāatzīmē fotomateriālu publicējumi, kas lielā skaitā ievietoti žurnālā, tiem ir nozīme ne vien teātra vēsturē, bet iekļaujas arī vispārējā latviešu kultūras vēsturē.

«Atpūta»

(1911—1912)

Ilustrēts literārisks un zinātnisks žurnāls. Iznāca Rīgā divas reizes mēnesī.

Izdevējs H. Blankenšteins, ar 1912. g. — J. Siliņš, redaktors A. Benjamiņš, ar 1912. g. Ā. Kūlbergs.

1911. gadā H. Blankenšteins sadarbibā ar A. Benjamiņu sāka izdot žurnālu «Atpūta». Jau avīzē «Rīta Vēstnesis» (1910—1912) A. Benjamiņš sadarbojas ar H. Blankenšteinu, šoreiz abu avīžnieku nodoms bija izveidot jauna tipa periodisku izdevumu — ilustrētu žurnālu. Ilustrēta žurnāla tipam raksturīgs tas, ka vismaz daļa ilustrētā materiāla patstāvīgi veic informācijas funkciju par notikumiem un to norisi. Fotogrāfijas periodiskos izdevumos pazīstamas jau sen, taču tās ir vai nu atsevišķi personu portreti, vai īpašu situāciju uzņēmumi. A. Benjamiņam tikai daļēji izdevās realizēt savu nodomu, jo žurnāls «Atpūta» gan bagātīgi piesātināts ar ilustrācijām, tomēr maz ir to attēlu, kuriem ir patstāvīgas informācijas funkcijas, tādēļ A. Benjamiņu vēl nevar uzskatīt kā ilustrētā žurnāla nodibinātāju latviešu žurnālistikā, bet gan kā aizsācēju.

Bagātīgajā attēlu devā atzīmējami sekojoši: A. Mierlauks Kangara lomā Raiņa «Ugunī un naktī», B. Skujeniece Laimdotas lomā, Jaunais Rīgas Latviešu biedrības nams (1911. g. Nr. 1.), jaunievlētais Jaunā Rīgas teātra direktors T. Amtmanis (Nr. 2.), latviešu dzejnieku pāris Rainis un Aspazija, Tija Banga — Spīdolas lomā, trešā numurā E. Veidenbauma fotogrāfisks attēls, ar šo numuru atvērta jauna fotomateriālu kopa — rakstnieku attēli: Rūdolfs Blaumanis, E. Treimanis-Zvārgulis, J. Poruks u. c.

5. numurā vairākos attēlos J. Poruka bēres, nākamā uzņēmumā — Ligo svētki foto uzņēmumos.

10. numurā — ievainotā Stolipina pārvešana uz slimnīcu.

Vairākos numuros ievērojamāko mākslinieku gleznu reprodukcijas. Samērā plašs ārzemju notikumu attēlojums: Anglijas karaļu pāra kronēšana Anglijā (Nr. 4), ģenerālstreiks Anglijā (Nr. 8), Ķīnas revolūcija un Itālijas-Turcijas karš (Nr. 13.).

Žurnāla literārā daļa tālu atpaliek no fotomateriāla. Nodaļā «Sis un tas» aprakstīta mīlestības atklāšana pie dažādām tautām (Nr. 1), Rubrikā «Zinātne un dzīve» — «Bīstamie gadi sievietes dzīvē» (Nr. 2.) aprakstītas arī strādnieku dzīves ainas. Daiļliteratūras novadā apcerējums par J. Poruku un vairāki J. Poruka dzejoļi. J. Kuprina stāsts «Tukšās vassarnīcas» (Nr. 3.), apcerējums par H. Zūdermani un viņa stāstu «Rudens» (Nr. 5.), O. Balzaka stāsts «Mīlestība zem maskas» (Nr. 9.), R. Tautmiļa-Bērziņa dramolets vienā cēlienā «Lauku ziedos» (Nr. 11.), Juhana Aho stāsts «Nes savu krustu» (Nr. 12.).

Ar 1913. gada janvāri mainās kā izdevējs, tā redaktors, aiziet gan H. Blankenšteins, gan A. Benjamiņš. Viņu vietā nāk J. Siliņš — izdevējs un Ā. Kūlbergs — redaktors. Šiem abiem uzņēmējiem ilustrēta žurnāla veidošanā ir vēl mazāka pieredze nekā iepriekšējiem, un tādēļ žurnāls «Atpūta» pēc trim numuriem 1912. gadā beidz iznākt. Pēdējie «Atpūtas» numuri ne ar ko neatšķiras no iepriekšējiem.

Žurnālam «Atpūta» vēl ir tāda nozīme, ka tas kļuva par ierosinājumu kopš 20. gadu sākuma vēlāk ilgi iznākošajam ilustrētajam žurnālam «Atpūta». Bet tas jau ir pavisam citos apstākļos, no kā izriet žurnāla citāds raksturs un nozīme.

«Tagadne»

(1913—1914)

Nedēļas žurnāls sabiedrībai, literatūrai un mākslai, ar 1913. gada Nr. 1. dec. — žurnāls sadzīvei, literatūrai un mākslai. Iznāca Rīgā reizi nedēļā, ar 1913. gada decembri — divas reizes mēnesī.

Redaktors un izdevējs — E. Elka, ar 1913. gada 8. jūniju, Nr. 19 — E. Simsons, ar 1913. gada 13. jūliju, Nr. 24 — E. Elka, ar 1913. gada decembri, Nr. 1 — K. Augenbergs. Faktiskais redaktors 1913. gada janvārī bija dzejnieks P. Blaus. Ar 1914. gada martu žurnālu faktiski vadīja redkolēģija: J. Daniševskis, V. Knoriņš un A. Rozenbergs. Ar 1913. gada Nr. 1. decembri faktiskais izdevējs žurnālistu un literātu biedrība «Ideja», kuras priekšnieks bija redaktors un izdevējs K. Augenbergs.

Ipatnēja ir šī žurnāla redakcijas izveidošana un arī tālākās redakcijas gaitas. Raksturīgi, ka no sākuma līdz 20. jūlijam redaktore izdevēja ir E. Elka, pēc tam izdevuma pārtraukums līdz decembrim. Jāņem vērā, ka šajā laikā E. Elka ir Antona Benjamiņa sieva, bet kāpēc neparakstās kā Benjamiņa? Nav domājams, ka A. Benjamiņam ar sievas uzņēmumu nebūtu nekāda sakara, drīzāk šeit tāds variants, ka visu šo «kori» dirigē Antons Benjamiņš ar savām organizatoriskām spējām un naudas līdzekļiem. A. Benjamiņam patik daudzos pasākumos un gadījumos palikt aizkulisēm.

«Tagadne» — sabiedriski politisks žurnāls, kas stāv manāmi pa kreisi no līdzšinējiem A. Benjamiņa preses pasākumiem, jūtama tendence piesaistīt savam izdevumam demokrātiskās sabiedrības kreisāko daļu.

Žurnālu sākot, ievadvārdos redakcija deklarē:

«Tagadne» domāta demokrātiskajam tautas vairākumam. Šai tautas daļā slāpes pēc izglītības un mākslas ir vēl lielākas kā sabiedrības «virsdalā».

Veicināt sabiedrisko izglītību un attīstīt daiļuma sajūtu to starpā, kuri vaiga sviedros gūst kapeiku pēc kapeikas, — tāds ir «Tagadnes» galvenais mērķis.»

Šie ievadvārdi, šķiet, pieder faktiskajam redaktoram P. Blauam.

Sava vieta šajos solītajos uzdevumos ir daiļliteratūrai. Turpinājumos no numura uz numuru ceļo krievu rakstnieka J. Čirikova romāns «Trimdā». (Jevgeņijs Čirikovs dzimis 1864. gadā Kazaņā, miris 1932. gadā Prāgā.) No īsakiem prozas darbiem nedaudz latviešu rakstnieku un arī nedaudz tulkotu stāstu. Dzejoļu klāsts plašāks, te Raiņa, Aspazijas, V. Plūdoņa, K. Skalbes, P. Blaua, J. Sudrabkalna, Sudrabu Edžus, A. Brūklenāja, J. Vainovska, J. Kārkliņa dzejoļi.

Politiski sabiedrisko rakstu virknē redzamā vietā vairākos turpinājumos plaši apcerējumi ar parakstu *J. Dns* (J. Daniševskis?): «Strādnieku jaunie apdrošināšanas likumi» (1913. gads Nr. 1) un «Buržuāzijas un proletariāta organizācijas Latvijā» (1913. gads Nr. 12). Tāpat turpinājumos arī prospektā apsolītais raksts «Dzīves dārdzība» u. c.

Diezgan plaša un daudzveidīga «Kronikas» nodaļa, tajā raksti par literatūru un mākslu, sabiedriski politiska un arī populārzinātniska tematika. Pirmajā numurā ar iniciāļiem *S. G.* publicēts raksts «Strādnieks literatūrā». Autors saka:

«Literatūrā izbeidzas šausmu un pesimisma periods, kurš izteicās Arcibaševa, Sologuba un Andrejeva darbos. Sabiedrībā mostas spīrgts gars, persona saplūst ar kolektīvu, un literatūrā kā šī spīrgtā gara izteicējs rodas cilvēks iz tautas.»

Tālāk autors norāda, ka Maksims Gorkijs saņem daudz vēstuļu ar strādnieku literāru darbu mēģinājumiem, tiem nav literāras nozīmes, taču ir signāli, ka no strādnieku vides var nākt nozīmīgi rakstnieki, kā piemērus raksta autors min Ivanu Smeļovu («Cilvēks no restorāna»), dzejnieku Kļujevu — vienkāršu zemnieku u. c. Pēc autora domām, rakstnieks inteli-

ģents, strādnieku notēlojot savā skatījumā, rada vai nu karikatūru, vai pārāk idealizētu strādnieku. Autors vēl min, ka latviešu literatūrā no sevis izdomātu strādnieku radījis Andrejs Upīts lugā «Balss un atbalss». Šo tēmu plašāk izvērs šis pats autors (Š. Gr.) žurnāla 6. numurā rakstā «Proletariāts un daiļliteratūra». Interesanti tas, ka autors pieļauj arī iebildumus iepriekšējā rakstā izteiktajām domām, norādot uz krievu kritiķa P. Juškeviča izteiktajiem uzskatiem:

«Apgalvojums, ka inteligents nav spējīgs just par strādnieku, ka tikai strādnieks var iedzīvoties proletariāta dvēselē, runā pretim literatūras vēstures faktiem, kā arī tam, ko mēs zinām par māksliniecisko radišanu.»

Šī problēma, bez šaubām, paliek diskusijas stāvoklī.

3. numurā atzīmēts, ka 1912. gada 20. (pēc vecā stila) decembrī pagājuši 50 gadi kopš Rūdolfā Blaumaņa dzimšanas un četri gadi pēc nāves. Nākamajā numurā sakarā ar Aspazijas jubileju atreferēts, ka Rīgas Jauņajā teātrī A. Deglavs stāstījis savas atmiņas par dzejnieci.

8. numurā ar plašu rakstu atzīmēta Fjodora Sologuba 50 gadu jubileja. Raksta nobeigumā īss kopsavilkums izteiktām atziņām:

«Sologuba stils, forma, it īpaši dzejā, ir smalks un spēcīgs. Formas dēļ laba daļa viņa dzejoļu ir baudāma, pat neatzīstot viņu saturu, kurš veselīga demokrātiska cilvēka garam ir īstas nāves zāles.»

20. numurā iesākas garāka recenzija par J. Jankava brošūru «Kad pusnakts pāri, maskas krit», parakstīta ar šifru Š. Grs. Kā J. Jankavs pats aizrāda, šī brošūra ir nodaļa no viņa kāda npublicēta darba. Pusnakts ir pāri, un maskas nokrīt sociāldemokrātiem. Brošūras saturā, kas vērsas pret sociāldemokrātiem, nav nācis klāt nekas jauns pie agrākiem J. Jankava argumentiem. Brošūrā daudz vietas aizņem Jansona-Brauna «atmaskošanas lieta». Recenzents pakavējās pie dažādām pārvērtībām J. Jankava politiski sabiedriskā nostājā un saka:

«Vienā gadā Jankavs ārdā nost pilsoniskos uzskatus, otrā — sociāldemokrātiskos, bet trešā, ceturtā un piektā — reakcionārā nacionālisma vārdā grauj kopā i sociālismu, i sindikālismu, pilsonisko demokrātismu — un liberālismu. Visu atsauc un liedz, par ko vēl vakar aģitēja, un nožēlo cilvēkus, kuri tam klausījuši. Mums žēl to cilvēku, kuri Jankava uzskatiem klausā arī tagad, jo nevar tak zināt, vaj reakcionarisms un vecnacionalisms ir Jankava pasaules uzskatu klaidonības pēdējais punkts.»

«Kronikas» daļā ievietoti vairāki raksti par strādnieku dzīvi: «Protesta streiki», «Krievijas strādnieku organizāciju kulturālā darbība», «Kapitālisti un vīriešu darbs» u. c. Pa retam kāds rakstiņš par mākslu un teātri, daži intriģējoši populārzinātniski raksti: «Bezdrāts telegrāfs», «Jauni ieguvumi praktiskajā ķīmijā», «Dzīvnieku magnetisms» u. c.

Satīras nodaļas tematikā gan politiska rakstura sacerējumi, minot personas īstos vārdos (piemēram: 1. numurā Atskabargas (K. Ducmanis) «Iz mākslinieku — humoristu frakcijas», par baronu Felkerzamu u. c.), gan arī sadzīviska tematika. Šie dažādo autoru: Šanteklera, Rutku Tēva, Ramizara, P. R-miza-, Pelēkā Akmens u. c. prozā un dzejā rakstītie darbi ar humorista stila spožumu un izdomu īpaši lepoties nevar.

Žurnāls «Tagadne» izveidoja savu seju kā demokrātisks izdevums, varēja domāt, ka tā ilgstoša eksistence ir nodrošināta, bet 1913. gada jūlijā

ar 25. numuru žurnāls pārstāja iznākt. Redakcija nekādus paskaidrojumus lasītājiem nedeva.

Vairākus mēnešus sabiedrībā par žurnālu «Tagadne» nekas nebija zināms, tikai 1913. gada decembrī no jauna parādījās žurnāls «Tagadne», datēts ar Nr. 1. Žurnāla ievadvārdos teikts:

«..redakcijai vispirms jāpaskaidro, ka atjaunotai «Tagadnei» nav un nebūs nekā kopīga ar agrāko. Kā izdevēji, tā arī redakcija un līdzstrādnieku sastāvs ir pavisam citi. (..) Jaunā «Tagadne» sāk iznākt laikmetā, kad strādnieku šķiras dzīvē gaiši redzama atkal jauna atmoda. So atmodu veicināt būs arī «Tagadnes» uzdevums. (..) Jo strādnieku šķiras atsvabināšana ir viņas pašas darbs. (..) Nākotnes iekārta, par kuru cīnās strādnieku šķira, būs dibināta uz cilvēcības un brālības pamatiem, un tamdēļ arī nākotnes cilvēkam ir jābūt citam. (..) Šādu jaunu cilvēku audzināšana ir arī strādnieku kulturālās kustības uzdevums. Palīgā tur nāks arī māksla, vispirmā kārtā daiļrakstniecība.»

Jaunā žurnāla juridiskā un ideoloģiskā izveide ir visai sarežģīta, tiesību izdot izdevumu «Tagadne» ieguva latviešu pirmā rakstnieku un žurnālistu biedrība «Ideja», ko nodibināja 1912. gadā Rīgā. Pirmās valdes priekšsēdētājs K. Augenbergs (rakstnieks Ezerietis), viņa biedri — Jūlijs Druva un Arveds Švābe, sekretārs Roberts Kroders. Pamazām biedru sastāvs palielinājās. Biedrība nolēma, ka žurnāls «Tagadne» jāvada marksistiskā garā un jāatsaucas uz visām kultūras dzīves parādībām. Ar balsu vairākumu pieņēma otro viedokli. Jau toreiz tas izskanēja divaini: Ezerietis — marksistiska žurnāla vadītājs.

Kārlis Augenbergs — rakstnieks Ezerietis (1869—1923) dzimis Ērgļu Kalnaaugulēnos. Mācījies Ērgļu ministrijas skolā, pēc tam vairākos pagastos strādājis par rakstveža palīgu, vēlāk par rakstvedi. No 1905. gada darbojās Rīgā laikrakstu redakcijās («Mūsu Laikos», «Rīta Blāzmā», «Jaunajā Dienas Lapā» u. c.). Pirmais stāsts publicēts «Dienas Lapā», pēc tam daudzos izdevumos stāsti un romāni. 1919.—1921. g. strādājis «Latvijas Sarga» redakcijā, 1921.—1922. g. miertiesnesis Jaunpiebalgā.

Žurnālu «Tagadne» ar dzejoļiem apsveica J. Rainis, Aspazija un Andrejs Upīts. J. Raiņa dzejoļi teikts:

*Tad esat brīvi darba tautas druva,
Kas nācāt talkā darīt viņas darbus:
Ir plaša druva — plašākas vairs nava.
Ir lieli darbi — lielāku vairs nava.
Jo šaurums nepazīstams pamatšķirai,
Kas visam dzīvam ir kā zeme — pamats.*

Aspazijas veltījums žurnālam:

*Vai tu turp iesi, kur ne raud, ne sēro,
Ne turp, kur diena gausi soļus mēro,
Bet turp, kur asas liesmas pretī zvēro?
Vai tu turp iesi?*

— — —

Biedrības «Ideja» biedriem, bez šaubām, ilgākā laikā ir sakrājušies «portfelī» uzrakstītie vai aizsāktie dzejoļi. Tādēļ sākuma posmā žurnālam «Tagadne» dzejoļu pietiek atliku likām. Bet ne ilgam laikam. Sākuma posmā ar dzejoļiem piedalās A. Švābe, J. Kārklīņš, Andrejs Upīts, A. Brūklenājs u. c.

8. numurā ievietots no katorgas cietuma atsūtītais Arņa dzejolis «Ziemeļzeme»:

*Neatrast man sniega laukos
Sapņu zemes zelta vārtus — —
Un es sastingušiem pirkstiem
Rakstu sniegā baigus vārdus.*

*Rakstu lielo patiesību: —
Vienmēr pļausi to, ko sēji — —
Nirgādamies uzrakstīto
Aizber sniegiem saltie vēji.*
— — —

3. žurnāla numurā dažas Raiņa epigrammas. Viena no tām:

*Kas ir tautas prāts?
Ideja.
Kas ir tautas dvēsele?
Sajūsma.*

Pāris numurus tālāk laikmetam raksturīgs J. Sudrabkalna dzejolis «Latvija»:

*Birztala zaļā, kur ir tavs prieks! — — —
Mūžības velvēs virst laiki kā sniegs:
Vārgā tu mana, dzīvi vai nesajustu,
Brāļi, kad rokas tev palīdzēt sniegs?
Dzīve nav nakts, dzīve nav ciešanu labirints:
Ilgas pret sauli tev celsies kā dziedoša ciruļu ģints,
Kritušie varoņi tevi uz ceļa svētīs,
Gars kā ērglis sarkanus spārnus plētīs,
Pasaules saimes uzvaras gaitā sagrūs likteņa klints.*

Stāstu un tēlojumu rindā kā redzamākie minami: A. Švābes «Frau Putniņ» (stāsts par jaunu sievieti Elzu, kas nokļūst mietpilsoniskos apstākļos un pati pārvēršas mietpilsonē), P. Gruzņas «Mājup» (stāsts no bijušajām revolūcijas dienām), 5. numurā — Andreja Upīša stāsta «Strādnieka līgava» fragments. Tai pat numurā viens no pirmajiem R. Sēļa darbiem — tēlojums «Nosala . . .» — par meiteni, kas iet bojā bezdarba apstākļos.

Sabiedriski politisko rakstu nodaļā Raiņa vārdi par žurnāla «Tagadne» uzdevumiem (Nr. 1.):

«Veicināt tautas kultūru un nemitīgu progresu tās šķiras garā un labā, kura mūs visus apņēm un tura, kura ir demokrātija vārda īstā ziņā. Viņa vismazāk var noslēgties šaurumā; viņai jāiet arī savos gara laukos, mākslā un literatūrā un jāizstrādā jaunais pasaules uzskats, — te Jums darbs, te uz Jums cerība. Šis ir noskaidrošanas laiks. Demokrātijai ir jāuzvar, ne demagoģijai . . .»

M. Skujenieka raksts (Nr. 2.) «Pašvaldība, demokrātija un valoda», tai pat numurā plašāks apcerējums bez autora paraksta «Strādnieki un izglītība».

Problemātisks A. Švābes raksts «Dzejnieks kā sociālists» (Nr. 3.). Šī raksta centrālā doma īsi formulēta ir sekojoša:

«Dzejnieks slikts sociālists, — saka kādā vietā S. Ļubļinskis. Šim spriedumam savā ziņā var piekrist. Kāpēc? — tāpēc, ka dzejnieka un organizēta biedra dvēseles īpašības ir pretstatī, kas grūti vienā

personā savienojami. (..) *Ari strādnieciskās kultūras virzītājiem nav jāaizmirst, ka politiskā iekārta ir tikai līdzeklis svarīgākiem mērķiem: jaunam cilvēkam un jaunai kultūrai, kurai jābūt sintēzei (savienojumam) no nepraktiskās, ekscentriskās sirds tieksmēm un pārāk praktiskām centralizējoša prāta prasībām. Šī kultūras līdzsvara nodibināšanā sliktam sociālistam dzejniekam pieder gala vārds.*» (Redakcijas piezīme: Autora domām gan pilnīgi piekrist nevaram, bet rakstu ievietojam kā interesanta jautājuma ierosinājumu.)

Nodaļā «Tekošā dzīve» ievietots V. Knoriņa apcerējums par Raiņa lugu «Pūt, vējiņi!», kas ir vienīgā Raiņa luga, par kuru presē izteikti dažādi atšķirīgi vērtējumi, dažādas varoņu interpretācijas. Sajā ziņā vispretrunīgākais tēls Raiņa lugā ir Uldis. Neņemot vērā laika kategorijas relativitāti dramaturģijā un sakāpinot Ulda rakstura īpašības, F. Bārda savā recenzijā par «Pūt, vējiņi!» nonāk pie iznīcinošiem spriedumiem par lugu vispār. Šādas tādas piezīmes par Ulda pretrunīgo raksturu ir gandrīz katram recenzentam. No šī viedokļa īpatnēja ir V. Knoriņa recenzija, viņš meklē savdabīgu lugas kompozīcijas interpretāciju un arī tos ceļus, kā izlīdzināt Ulda pretrunīgo raksturu. Vispārējos spriedumos par lugu V. Knoriņš raksta:

«Ja senatnes attēlošana citos Raiņa darbos ir tikai līdzeklis, tad te tā vismaz vietumis tapusi par pašmērķi. (..) Tā ir dramatisks poēma, «tautas dziesma» ar pieciem pantīņiem, kura vairāk der lasīšanai nekā izrādēm, kura bieži vien atgādina operas libreto.»

V. Knoriņš savos spriedumos mēģina attaisnot dažkārt grūti attaisnojamo Ulda pretrunīgo rīcību:

«... simpātiskāks kļūst Uldis, kad mēs viņu uzskatām kā simbolu. Citādi jau nav iespējams arī «Pūt, vējiņi!» pilnīgi saprast.»

Taču Ulda rīcība lugā ir tik konkrēta, ka nepaceļas pāri tiešai interpretācijai un šī iemesla dēļ ne lugas skatītājs, ne lasītājs līdz simbolam netiek novadīts. V. Knoriņa mēģinājums Uldi interpretēt kā simbolu paliek literārā sprieduma robežās.

Nodalījumā «Kronika» (Nr. 3) publicēta ziņa, ka žurnālā «Sovremennij Mir» L. Kleinbolts plašāki runā par tādu jaunu parādību literatūrā kā fabrikas strādnieku dzeja. Autors norāda,

«... ka tā gan nav izkopta un noskaņota kā jaunlaiku dzejas lielmeistaru darbi, bet arī no diletantu darbiem atšķiras ar pārdzīvojumu dziļumu un patiesīgumu.»

Atzīmējot K. Skalbes literārās darbības 15 gadus (Nr. 4), V. Knoriņš publicē kritisku apcerējumu par grāmatām «Saules puķes» un «Ziemas pasakas». Saprotams, kopējais vērtējums pozitīvs.

1914. gada 22. aprīlī (pēc vecā stila) (Nr. 5) visa numura saturs veltīts Starptautiskajai sieviešu dienai. Starp daudzajiem rakstiem redzamā vietā J. Dns (J. Daniševskis?) raksts «Strādnieces starptautiskā diena». Autors runā par to, ka sievietes iepludināšana fabrikas strādnieku rindās pavairo šīs rindas un palielinās strādnieku bezdarbnieku skaits. Rezultātā sieviete kļūst it kā par konkurējošu spēku vīriešu-strādnieku armijā, taču tai pat laikā nostiprinās un izveidojas solidaritāte starp strādnieku-vīrieti un strādnieci-sievieti kā vienotu spēku. Autors raksta:

«Strādnieces kļūst apzinīgas un nostājas strādnieku armijā kā līdztiesīgas un drosmes apdvestas pilsones. Viņa beidz būt strādnieka

konkurence. Viņa kļūst par viņa darba un centienu biedreni. Tā ir strādnieces starptautiskās dienas lielākā nozīme un lielākais nopelns.»

Tāda nostādne cariskās Krievijas patvaldības instancēm, bez šaubām, bija nepatīkama. Un šī nepatika izpaudās tādējādi, ka redaktoru K. Augenbergu (rakstnieku Ezerieti) sodīja ar 100 rubļiem naudas sodu vai mēnesi cietuma. Tajā pašā numurā atzīmējami raksti: «Sieviešu kustība», «Sieviešu kustība Francijā», «Sieviešu kustība Vācijā», «Latviešu sieviešu organizācijas» un A. Deglava raksts «Pirmās latviešu emancipētās sievietes».

7. numurā ievietota atzīme par žurnālu «Rīts» (1914. g.), izsakoties, ka šis žurnāls diletantiski apkaro vēsturisko materiālismu.

Nākošā numurā atzīmējama P. Roberta (R. Pelše) korespondence no Parīzes «Par proletarisko kultūru». Šajā pat numurā raksturīga kāda strādnieka — A. Bledava iebildumi pret tiem principiem, kurus popularizēja A. Svābe rakstā «Dzejnieks kā sociālists»:

«Tātad šķiras dzejnieks (un tāds ir katrs dzejnieks) savas šķiras robežās būs netikvien izteiktā izpaudējs, bet arī praktisks cīnītājs, kas aizstāvēs savas un savas šķiras tiesības, un ar savu straujāko iejūsmas spēku, uz tādu pašu darbu, uz idejisko aizraušanos rosinās arī citus savas šķira piederīgos.»

1914. gada martā, lai aktivizētu žurnālu, izveido redkolēģiju: J. Daniševski, V. Knoriņu un A. Rozenbergu, un šī trijotne būtībā bija faktiskais redaktors. Pēc redakcijas sastāva iespējams secināt, ka tālākā žurnāla gaita paredzēta arvien vairāk «pa kreisi», jo visas redkolēģijā minētās personas bija marksisti. Vai nu tā ieganstā dēļ radās nesaskaņas žurnāla tālākās gaitās, vai arī redaktoram uzliktais sods jeb kādu citu iemeslu dēļ žurnāls 1914. gada aprīlī izbeidza savas gaitas.

«Spogulis»

(1913—1914)

Ilustrēts nedēļas žurnāls. Izdots un iespiests Rīgā. Redaktors-izdevējs A. Skariņš.

Izdevēju A. Skariņu, bez šaubām, ierosināja H. Blankenšteina un A. Benjamiņa izdotais ilustrētais žurnāls «Atpūta». Tāda izdevuma pamatā fotogrāfiju attēli, un tāpēc žurnāla iespiešanas tehnika dārgāka nekā parastais salikums. Varbūt tieši šī iemesla dēļ arī «Atpūta» (1911—1912) nevarēja ilgi pastāvēt. A. Skariņš bija optimists, domājot, ka viņam šis veikals ies labāk, bet arī A. Skariņa uzņēmums ilgi pastāvēt nevarēja, kaut gan sāka enerģiski, fotomateriāls interesants, samērā plašs, sniedza diezgan daudzpusīgu informāciju.

Latviešu kultūras dzīves raksturīgākie fotoattēli: aktrise Annija Simsonē (angažēta Ņujorkas vācu teātri), Rīgas Latviešu teātra direktors F. Podnieks, P. Jurjāns — Latviešu Operas diriģents, A. Duburs — Latviešu Operas režisors, R. Blaumanis (sakarā ar viņa nāves dienu), jaunatklātais E. Dārziņa kapa piemineklis Mārtiņa kapsētā, jaunais Zemkopības nams Priekulmuižā u. c. Ārzemju materiālos interesantākie attēli: P. Rozegers, G. Hauptmans, F. Šaļapins (viesojoties Londonā operas izrādē «Boriss Godunovs»), V. Vilsons — Amerikas prezidents ar kundzi pastaigā, franču lidotājs Žanuārs Rīgā, Augusts Bēbels, prof. Dr. Vasermans, B. Kellermans, Moriss Māterlinks u. c.

Literārā daļa trūcīga, interesantākais materiāls, kas pārdrūkats no krievu izdevumiem, ir Maksima Gorkija attieksme pret F. Dostojevskā darbiem. Maskavas Dailes teātris uzveda Dostojevskā «Brāļi Karamazovi» dramatisējumu, panākumu ierosināts Nemirovičs-Dančenko uzņēma reperetuārā arī Dostojevskā «Velnus». Pret to atklātā vēstulē vērsās Maksims Gorkijs, izteikdams pārliecību, ka Dostojevskā darbi vispār atstājot ļoti sliktu, samaitājošu iespaidu uz sabiedrību. Sabiedrību vajagot ārstēt — nevis vest uz ārprāta un izvirtības ceļa. Gorkijs pat secina, ka Dostojevskā darbu izrāžu iespaidā pašnāvību skaits esot pavairojies (Nr. 13).

Tai pašā numurā R. Tautmīlis-Bērziņš teoretizē apcerējumā «Gerharts Hauptmanis un latviešu skatuve». Literārajā daļā ar dzejoļiem reprezentējas: L. Laicens, V. Eglītis, J. Grīns, A. Austrinš u. c. Nelieli prozas darbi: P. Rozīša tēlojums «Tas bija sen», R. Egles «Viltniece» u. c. Tulkojumi: F. Molnāra skečs «Pie zobārsta», K. Hamsuna «Mana saderinātā», P. Altenberga «Slimība» u. c.

Žurnāls «Spogulis», tāpat kā «Atpūta», tomēr vēl nenodibina latviešu žurnālistikā ilustrētā žurnāla tipu. Arī lasītāji nepievērs tāda veida žurnālam īpašu interesi, turklāt ir kara apstākļi, un tādēļ žurnāls «Spogulis» lasītāju trūkuma dēļ 1914. gada decembrī ar 21. numuru izbeidz savas gaitas.

«Dadzis»

(1912)

Ilustrēts satīrisks rakstu krājums (žurnāls) dzīvei un mākslai, ar Nr. 1/4, 8. jūniju — Satīrisks žurnāls dzīvei un mākslai. Iznāca 2 reizes mēnesī.

Izdots un iespiests Rīgā.

Redaktors J. Pētersons.

Izdevējs — sabiedrība «Laboremus», kuras priekšnieks bija K. Olševskis.

28 cm; 8—20 lpp.

1912. gadā, kad iznāca žurnāls «Dadzis», J. Pētersons jau bija savu vārdu nostiprinājis kā komēdiju autors.

Jūlijs Pētersons (1880—1945) dzimis Blomu Cūkgalvas krogā, krodznieka ģimenē. Mācījies Smiltenes draudzes skolā, Millera reālskolā Cēsis. Strādājis vairākās aptiekās, 1906.—1909. g. klausījies lekcijas Maskavas universitātē Farmācijas nodaļā. Būdams aptiekas pārvaldnieks Majoros, pievērsās teātrim.

Vadījis žurnālus «Dadzis» un «Lietuvēns». 1919.—1929. g. tipogrāfijas īpašnieks Rīgā, no 1932. gada strādājis tiesu resorā.

Kā rakstnieks J. Pētersons pievērsies galvenokārt dramaturģijai, īpaši komēdijai. Nozīmīgākās lugas: «Seklā pelēkā ikdienība», «Sastingušās dvēseles», «Cēlie mērķi», «Redaktors Podiņš», «Sieviete ar sešiem prātiem» u. c. J. Pētersons rakstījis arī stāstus, humoreskas un darbojies kā tulkotājs. Jūlijs Pētersons ir viens no Staļina kulta laikā represētajiem.

Pēc 1905. gada Oktobra manifesta jaunievestā reģistrācijas sistēma pavēra iespējas izdot satīriski humoristiskus žurnālus. Revolūcijas laikā un pirmajos pēcrevolūcijas gados šāda tipa izdevumu skaits sakuploja samērā liels un tie iznāca gan Latvijā, gan Pēterburgā. Nozīmīgākais bija Pēterburgā iznākušais žurnāls «Svari» (1906—1907) ar R. Tilberga, R. Zariņa, G. Šķiltera un citu redzamu mākslinieku līdzdalību, literārā daļā līdzdarbojās Rainis, popularitāti ieguva arī turpat iznākušie Livu Jurkas



Jūlijs Pētersons

un Rīgā izdotie A. Kūkura izdevumi. Šajos humoristiski satīriskajos izdevumos asāka rakstura politiskā satīra, reizē ar to sadzīves tēma atbīdīta otrā plānā.

Pēc Stolipina nāves un īpaši ar 1912. gadu cara patvaldība, gatavojoties Romanovu dzimtas jubilejai, kļuva mērenāka politiskās represijās. Tādos apstākļos sāka iznākt žurnāls «Dadzis». Zem žurnāla nosaukuma gan ir apzīmējums «satīrisks izdevums», taču tas līdz satīras asumam nonāk ne visai bieži, aktīvs politisks raksturs izpaužas reti. Var teikt, ka, salīdzinot ar agrākiem humoristiski satīriskiem izdevumiem, «Dadzim» mierīgāks raksturs.

Ievada vietā pirmā numurā P. Gruzna pasaka «Dadži», kurai ir izdevuma programmas raksturs. Bagātnieka dārzā ap strūklaku saauguši dadži, kādā dienā bagātnieka meitai pēc peldes kājā ieduras dadzis. Saceļas tracis, dadži tiek aizvākti sētmalē un izplatās pa visu pasauli, dzeļot visiem ļaunumiem — slinkumam, dzeršanai utt. Un nebija vairs pasaulē ne iedomības slimie, ne flegmas nomāktie, ne ar citām kaitēm sirgstošie, jo dadži «dzēla, kur tik piekļuva». Kā redzams, pasakas dotā programma paliel sadzīves negāciju apkarošanā.

Kopumā «Dadža» sabiedriskā pozīcija ir demokrātiska, tematika dažāda un liels autoru skaits.

Žurnālā regulāri publicējas P. Gruzna, kura vārds tolaik sastopams turpat vai visos periodiskos izdevumos. Viņš raksta par visu ko, mēģinot uzšķilt ironisku dzirksti. «Dadža» sestā numurā viņš sāk publicēt īpatnēju

noveli, kas turpinājumos iet līdz gada beigām un kas mūsu humoristiskajā literatūrā ir ūnikums. Noveles sižets hiperbolisks, īpatnība izpaužas tai ziņā, ka samērā plašā sacerējumā visi vārdi sākas ar vienu burtu «p». «Romāna» nosaukums «Pičs Pantags», ieskatam dažas rindas:

«Pantags, pildīts patikamas pašsajūtas, pasmaidīja, pēkšņi pieliecās, pieplaka pie Paulīnes, pieklājību, pat pasauli piemirsis.»

Latviešu un citu tautu folklorā anekdotes, kur visi vārdi sākas ar vienu burtu, nav retums, taču, cik zināms, latviešu literatūrā P. Gruzņas šāda veida sacerējums garumā sasniedzis rekordu. Darbs ieguldīts liels, bet efekts mērens, jo saistošu literāru sacerējumu ar šādu triku radīt nevar — viena burta medības līdz minimumam nobremzē darbību un izteiksmi. P. Gruzņa gan ar tiešu parakstu, gan šifru *Pe-Ge-*, bez jau minētās ievadpasakas un «Piča Pantaga» žurnālā regulāri publicē humoreskas ar sadzīves un tuvākā apkārtnē novērotu sabiedrisko norišu tematiku. Var minēt humoresku «Vasara», kurā kāds ģimnāzists sadomā rakstīt domrakstu nevis «pēc grāmatām» un tā, lai «izpatiktu», bet kā viņš pats domā, un rezultātā zem domraksta direktora atzīmē: *«Jāliek priekšā pedagoģiskai padomei, lai autoru izslēdz no ģimnāzijas.»* Sabiedriska rakstura tēma risināta satīrā «Zaļumballe pie zinātņu cibiņas un mākslas klaipa māmuļas pagalmos», tajā ironizēts par Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas vasaras sapulci, kurā jākonstatē:

«..zinības komisijas sapulcēs no zinātnes ne vēsts. (..) Zinātne bez zinības, un zinība bez zinātnes.»

Daudzās «Dadzī» publicētās P. Gruzņas humoreskas liecina, ka autors uzņēmies pārāk lielu slodzi, kas traucē sniegt viņa talantam iespējamo kvalitāti.

Pie žurnāla regulāriem daudzrakstītājiem atzīmējams arī autors, kas publicējas ar parakstu *Diletants*. Šis autors labi pārzina teātri un tā intriģas, rakstot viņš sauc personas īstos vārdos un nevar teikt, ka izceļas ar smalkjūtību. Rodas jautājums, kas ir šis daudzrakstītājs un «teātra lietu speciālists», vai tam jāpaliek publicistikas noslēpumam? Un tomēr, šķiet, ka var izvirzīt visai drošu hipotēzi par *Diletanta* personību. Tam nolūkam jāieskatās paralēli divos materiālos, pirmais — «Dadzī» publicētā humoreska «Teātra hronika», kurā runāts par jaunas biedrības dibināšanu, tā sastādītos «no teātra darbiniekiem, māksliniekiem un citiem līdzīgiem». Sautos šī biedrība: «Latviešu Muļķu Biedrība», un izdotu savu žurnālu «Gudrais Muļķis», tādas biedrības vajadzība esot neapstrīdama. Otrs materiāls, kas ņemams vērā *Diletanta* personības noskaidrošanā, ir 1912. gadā izdotais nelielais, plānais žurnāliņš «Gudrais Muļķis».

Izziņa: «Gudrais Muļķis» 1912. g. Latviešu muļķu (humoristisks un satīrisks) orgāns. Iznāca neregulāri. Izdots Rīgā, redaktors Pipendekels (V. Bergmanis).

Daļa «Gudrā Muļķa» nedaudzo rakstiņu bez paraksta, domājams, pašā Pipendekela sacerēti. Tematika, kā jau solīts: par teātri un citām mākslas nozarēm. Viss rakstītais nesaudzīgā ironijā un pašironijā, īpaši asa, pat netaktiski rupja ironija par diviem muļķu biedrības goda biedriem, par Skriveru Andreju (var pazīt Andreju Upīti) un Rumpmuižas Augustu (var pazīt Augustu Deglavu). Pēc stila un visa sacītā «Gudrā Muļķa» redaktors Pipendekels un «Dadža» autors *Diletants* droši vien ir viena un tā pati persona, kuras īstais vārds tādā gadījumā ir Vilis Bergmanis, tolaik jauns aktieris: (Pēc Tēvijas kara vairākus gadus Drāmas teātra direktors.)

Diletanta sacerējumi: «Mākslas veicināšana», «Teātra kronika» (3. numurā), kurā Jaunajam teātrim veltītas arī šādas rindas:

«... *Un nu tu, miļlais Jaunais teātri!*
Tevi sapnī vien redzēt jau nozīmē atmosties par varoni.

Lāčplēsis, Holoferns, Indulis, Mintauts!...
Neviena Lazdiņa, Bērziņa, Rozentāla, Jansona, Pļavnieka vaj kāda mūsu pašu «nieka»...

Protams, kas tad nāks «niekos» skatīties, kad sasniedzami ir varoņi.»

Ar virsrakstu «Teātra kronika» publikācijas vairākos numuros, *Dile-tants* raksta arī «Mākslas kroniku».

Žurnālā reizēm ironizēts par citiem tā laika periodiskiem izdevumiem («Druva», «Domas», «Dzintenes Vēstnesis» u. c.).

Vairākkārtējas pazīstamu autoru publikācijas prozā un dzejā: Rutku Tēva, L. Santeklera, Sukubura (J. Vainovskis), Skuju Frīda. Bez tam vēl atzīmējams J. Jaunsudrabiņa «Puika pirti» no cikla «Baltā grāmata». Bez šiem vairāk vai mazāk pazīstamiem autoriem «Dadzī» publicēts milzīgs daudzums ar pseidonīmiem noslēpušos rakstītāju: *Rideo, Slipernieks, Agri-kōla, Homo, Flegma, Tacitus, Strādnieks, Kalnmalietis* u. c. Nelaieme tā, ka vairāku autoru darbi stila ziņā stipri vienveidīgi.

No tulkojumiem minama O. Hartlebena satīriskā komēdija «Audzināšana laulībai» redaktora Jūlija Pētersona tulkojumā un vairākas Roberta Valtera fabulas.

Žurnālu ilustrē fotoportreti un humoristiski zīmējumi.

1912. gada 24. novembrī ar 15. numuru žurnāls pēkšņi pārtrauc iznākt, darbību izbeidz arī izdevēju sabiedrība «Laboremus».

Žurnāls «Dadzis» daudzo iepriekšējo humoristiski satīrisko žurnālu vidū ieņem savu vietu tieši ar sadzīves humora veicināšanu. Pēc «Dadža» apstāšanās Jūlijs Pētersons turpina redaktora darbu citā humoristiski satīriskā žurnālā «Lietuvēns».

«Lietuvēns»

(1913—1915, 1917)

Žurnāls satīrai. 1914. gada Nr. 14 — «Lietuvēns Karā». Iznāca divas reizes mēnesī, ar 1914. g. Nr. 14. — reizi nedēļā, ar 1917. g. — neregulāri. Izdots Rīgā.

Redaktors J. Pētersons, izdevējs A. Golts.

Gadu pirms «Lietuvēna» iznākšanas apstājas Jūlija Pētersona vadītais satīriskais žurnāls «Dadzis», un Jūlijs Pētersons uzsāka rediģēt jaunu žurnālu «Lietuvēns», kurš vairāk vai mazāk turpināja iepriekšējā žurnāla tradīcijas. Ievadvārdos redakcija paskaidro, ka ar «lietuvēnu» jāsaprot ļaunumi un negācijas pašā cilvēkā un sabiedrībā, tieši to solās apkarot žurnāls.

Katru numuru ievada kādas sabiedriskas norises vērtējums, parasti ietverts satīriskos tēlos. Otrā numura ievadījums «Dubļu laikmets» vēršas pret savstarpējiem nesolīdiem apkarojumiem:

«Kad latviešiem nebūtu dubļu piku, tad laikam viņi viens otru apstrādātu ar kramu un radzes gabaliem. Cīņa būtu asāka, bet toties nopietnāka un isāka. Bez izkaušanās savā starpā, un katrā ziņā — nieku dēļ, — mēs nevaram. (...) Pat «jaunie laiki» atnesuši mums vēl maz intelektuālā līdzsvara un jūtu disciplīnas. Nekur citās valodās netiek

tik daudz laikrakstu slejas apdrukātas ar šiem pašiem dubļiem, kā piemums. (...) Kur liels, kopējs mērķis, tur jānozūd, jānīvelējas individuāliem untumiem.»

Tālāk seko pārmetums vārdiskam karam starp Andreju Upīti un Aspaziju. (Sk. «Dzimtenes Vēstnesi» 1912./13. g. un «Jauno Dienas Lapu».)

1914. g. 7. jūnija numura ievadvārdos skarta «augstāka» tēma — par valsts domniekiem un viņu darbības novērtējumu. Aizejot vasaras «suņu dienās», katrs saņem liecību ar atzīmēm: Goldmanim visur četri un pieci, par uzvešanos «troika», Zālitim par uzvešanos pieci, bet Puraškēvičs, kā saņēmis liecību, tā visas atzīmes izkodinājis ar sērskābi, un tai vietā ierakstījis piecniekus ar plusiem utt. Un dzīve ies tālāk:

«...Daži atkal tikai runās un runās... Daži ars, ecēs, pļaus, kuls, vētis, sviedros svīdis, ar miļo sauliti celsies. Ar viņu pie miera dosies.»

Ražīgākais tā laika satīriķis un humorists P. Gruzna (*Pe-Ge-*) rakstā «Futūrisms dzejā» pievērsies, pēc autora domām, negatīvai parādībai krievu dzejā — futūrismam:

«Dekadentu spīguļi nevarēja ļaut sevi aprakties, un futūristos acūmirkli iestājās V. Brjusovs, F. Sologubs un kompānija. 1911. gadā Igors Severjāņins uzvilka «futūrisma» karogu.»

P. Gruzna informē, ka futūristi sadalījās «Ego-futūristos» (Pēterburga) un «kubistu-futūristos» (Maskava), un tiem pirmais kara sauciens «Nāve mākslai», «bezkaunība, šarlatānisms top sensacionēls».

Kā piemēru P. Gruzna min vēlākā imāzinista Seršeņeviča dzejoļa fragmentu:

*Un tūdaļ viram to pa telefonu teicu,
Ar nazi griežu es it svaigu klusumu
Un debess atsviež savu korseti
Un rāda plikas mākoņkrūtis.*

Šīs citētās Seršeņeviča rindas diez kā nepārliecina par P. Gruznas atziņu patiesīgumu. Problēmas, kas saistītas ar futūrismu, tiek minētas daudzos tā laika latviešu izdevumos, jo futūrisms nāk modē visā pasaulē. Latviešu literatūrā futūrisms neattīstījās, tādēļ visiem šiem apcerējumiem ir informācijas raksturs ļoti vispārējā formā. Tālāk par šāda veida informāciju netiek arī P. Gruzna.

Žurnālā «Lietuvēns» ir vairākas apakšnodaļas ar īpašiem virsrakstiem un asprātīgām viņjetēm: «Lietuvēna ķetnās», «Uz pirts lāvas», «Ar slotas kātu» u. c.

Šajās rubrikās ievietotas humoreskas, īsas satīriskas atziņas, satīriski un humoristiski dzejoļi. Tematika ļoti dažāda un raiba. Autors, kurš parakstās ar pseidonīmu «Demos», runā par Dziedāšanas biedrību un tās pilāriem, kuri veicinot dzeršanu un kāršu spēlēšanu:

«Vienīgie izrikojumi, kurus biedriba vēl sariko, ir — zaļumsvētki ar visām bēdīgām parādībām.»

Vairākkārt satīra vēršas pret krogiem un dzeršanu. P. Gruzna par šo tautas postu saka:

«Tur aprakti tēvu tēvu darba un pūliņu augļi, manta, veselība, spodrais gars un dzelzu spēks.»

Slīpernieka satīrā «Preses spēks» kāds «es» lasa savu raksturojumu presē: «citīgs rusifikators», «kazarmas disciplinators», «izglītības apspie-

dējs», «ģimnastikas kaprālis» u. tml. Sākumā viņš uztraucas, tad nomierinās, jo saprot, ka no tā var nākt labumi. Pēc viena tāda uzbrukuma sekoja paaugstinājums, pēc otra uzbrukuma — otrās šķiras «Anna». Atnāk pie šīs personas bijušais skolas biedrs un bēdājas, ka viņam nelaimējas, jo avīzē par viņu rakstīs: «... esot apzinīgs pedagogs», un vēl: «... manā skolā nemanot nekā no rusifikācijas.» Savu stāstījumu skolas biedrs nobeidz ar vārdiem «man nelaimējas».

Rakstā «Pie vētējamās mašīnas», kurā apkopotas dažādas replikas, vienā no tām ironizēts, kādas zināšanas par Andreja Upīša daiļradi ir Berlīnes studentei Austrai Krauzei (vēlākai rakstniecei A. Krauzei-Ozoliņai):

«Andrejs Upīts ir tas, kas «bezzobaini» diskreditē sieviešu kustību un apkaro katras sievietes garīgās tieksmes. Viņš saprot un atzīst sievieti tikai kā kailu seksuālbūtni.»

(Ar šādu izteikumu A. Krauze parāda, ka viņa nezina A. Upīša daiļradi un ieskatu par sievieti.)

«Vētējamā mašīna» citu raibumu vidū sniedz arī ziņu, ka «Dzimtenes Vēstneša» cena kritusies no 5 uz 3 kapeikām, varbūt to drīz došot par brīvu vai makulatūras cenā.

Šāda veida īsa informācija rakstā «Pienegu pūkas»:

«Economisti nopirkuši māju blakus Solomonska cirkum un turp pārceļot «Dz. Vēstnesi». Tā tikai ir priekšspēle. Te galvenais: iekarot arī pašu cirku. Jo kur tad lai demonstrē literāriskos klaunus? Tiešām, Stēstes Andrejam taisnība, ka tas Bisenieks ir ģeniāls. Protams, ne kā klauns — bet tā — vienkārši ģeniāls.»

(Bisenieks veiksmīgs dažādu pasākumu organizators, iekļāvis savā teikšanā arī «Dzimtenes Vēstnesi».)

Žurnālā «Lietuvēns» nedaudz plašāka mākslas un sabiedriskās dzīves amplitūda nekā «Dadzī». Autoru skaits mazāks kā «Dadzī», bet žurnāla kvalitāte no tā necieš. Biežāk publicētie autori: P. Gruzna, Santeklers, Līvu Jurka, Rutku Tēvs, Fr. Mekons «Greizais Mēnesis», Slīpernieks, Pārērkšķis.

Kā labsirdīga humora piemērs minams pārsprīdums:

«Bērnu dzimstība un ... stārķu mirstība

Jauna tikumiski ziniska teorija. Veltīta stingri tikumīgiem audzinātājiem un vecākiem, ar īsu paraugu stundas konspektu beigās.

Meklenburgā izdarītie statistiskie pētījumi pierādījuši, ka stārķu dzimstība mazināsies par 66% ... pats no sevis rodas arī izskaidrojums bērnu dzimstības iešanai mazumā — — —

Avižu ziņa

*Sen jau iet bažīgas runas par to,
Kā savienot dabas zinisko ...
Ar mistisko un reliģisko ...
Un tikumisko ...
Ar tradicionēlo ...
Un to ... ko vienkārši melo ...*

Aiz kaunības ...
 Šķistības ...
 Vairs tas nav mednis kokā,
 Nu visi gali ir rokā.
 Visu reliģisko ... tikumisko ...
 Un dabas zinisko ...
 Un tradicionēlo ...
 Un to ... ko melo ...
 Visu tagad var ķītēt ar «zinisko»
 — Ķīti — statistisko ...
 — Brālīti atnesa stārķis ...
 — Māsiņu atnesa stārķis
 — Kādēļ nenes vairs?
 — Nav stārķu vairs ...
 — Bet vakar vēl skrēja ...
 — Maz viņu ... daudz darba ... nepaspēja.
 Auto.»

Aktīvi uzsāktā žurnāla «Lietuvēns» darbība pēkšņi tika pārtraukta, no 1914. gada 20. jūlija saimniecisku vai kādu citu iemeslu dēļ līdz tā paša gada 20. oktobrim žurnāls neiznāca. «Lietuvēns» atjauno darbību jau kara apstākļos. Par satīras galveniem mērķiem kļūst korupcija, patriotiska liekulība, kara apstākļu izmantošana savtīgos nolūkos. Žurnāls atsāk savas gaitas ar drūmām rindām:

«Apkārt vārās nabadzība, augošs posts. Bet mēs runājam un runājam. Spriežam, lielamies un tiesājam. Paši sevi. Un kā te vajadzētu klusu ciest! Par godu tiem, kas mūsu vietā mirst.»

Žurnālā ievieto karavīru fotouzņēmumus.

Kara apstākļos cariskā patvaldība aizliedza sabiedriskās vietās lietot vācu valodu, sakarā ar to bēdājas barons:

«Tas tokš ir vēn nedzirdēt lēt, ka to vāc vallod nebūs brūķēt.»

Kazdangas barons Manteifels gan nezaudē dūšu, viņam uzkalts medālis, kuram vienā pusē attēlota Kazdangas pils, bet otrā — ķeizariskās Vācijas ērglis. Šīs medaļas abu pušu attēli ievietoti žurnālā.

Autors ar pseidonīmu *Kains* publicē «Ziemassvētku dāvanu» sarakstu. Viņš kā barankas savēris šņorē dāvanas, kas «pašam nav vajadzīgas»:

«Zirgus, kuri izbrāķēti pie revīzijas. Arī Saulieša romānus un drāmas. (..) Gaudeāmus igitur! Ar visām korporācijām. Laba lieta. (..) Blēdīga padarišana ar to teātra pabalstīšanu. Jo bez teātra cilvēks nevar iztikt, tāpat kā bez maizes — un muļķības. (..)»

1914. gada augustā pēkšņas mobilizācijas pavēles pārvērta cilvēku dzīvi, sākumā mobilizētos latviešus iedalīja krievu karavīru pulkos. Ne visi dzīvoja līdz tautas postam, radās tādi, kuri ērti iekārtojās aizmugures dzīvē, netrūka tādu, kas uz kara rēķina iedzīvojās mantā. Šīs kara pretešķības atspoguļo autors *Jodoforms* rakstā «Latvieši karā»:

«Citi aizgāja un lej savas asinis par dārgo tēviņu. Un citi tepat tautas labā lej — tinti. (..) Un papīra granātas šķīst uz visām pusēm un kapara gabali un grīveņiki birst. (..) Nepagurt, tautieši. Jauki karot tēvijā!»

Pirmā pasaules kara cilvēces postu žurnālam «Lietuvēns» neizdodas ilgi graizīt ar savām satīras šķērēm, jo no 1915. gada maija līdz 1917. gada maijam žurnāls kara dēļ nevar iznākt. 1917. gadā revolūcijas apstākļos žurnāls mēģina atjaunot iznākšanu, taču iznāk tikai divi numuri, viens jūnijā, otrs augustā. Ar to satīriskais žurnāls «Lietuvēns» izbeidz pastāvēt.

Abi Jūlija Pētersona vadītie žurnāli «Dadzis» un «Lietuvēns» latviešu satīrisko izdevumu vidū ieņem redzamu vietu. Atzīmējams vēl tas, ka «Lietuvēnā» ar asprātīgām karikatūrām latviešu grafikā ienāk jauns, talantīgs mākslinieks Indriķis Zeberīņš.

«Gailis»

(1912—1913)

Humoristisks, satīrisks rakstu krājums (žurnāls). Ar 1912. gada Nr. 1 (7. apr.) nosaukums «Gailis ar Lielo Seksti», ar 1912. gada Nr. 1 (28. apr.) — «Sarkanais Gailis», ar 1912. gada Nr. 1 (5. maiju) — «Gailis». Humoristisks, satīrisks un bilžots žurnāls. Iznāca 2—4 reizes mēnesī.

Izdots Rīgā.

Bez redaktora paraksta ar 1912. gada Nr. 1 (5. maiju) A. Veinbergs, ar 1912. gada Nr. 13 — A. Mihelsons.

Izdevējs J. Kukurs, ar 1912. gada 5. maiju, Nr. 1 — E. Kukura, faktiskais izdevējs J. Kukurs.

Jānis Alfreds Kukurs — vairāku periodisku izdevumu izdevējs iesāka izdevēja gaitas 1906. gadā ar satīriski humoristiskiem izdevumiem «Vārdotājs», «Salkas» un «Vērotājs», 1912. g. turpina aizsākto ceļu ar izdevumu «Gailis». (1914. gadā A. Kukurs ar žurnālu «Varavīksne» latviešu žurnālistikā nodibināja un izveidoja ilustrēta žurnāla tipu.)

Pirmie J. Kukura satīriskie izdevumi iznāca revolūcijas apstākļos, kad jebkurš satīras dzēliens par dažādām kratišanām utt. jau piedeva žurnālam aktīvu sabiedrisku raksturu, bet miera apstākļos jāieskatās sadzīvē un mākslas dzīves aizkulisēs. Pa reizei vielu satīrai dod vietējie vācieši un krievu cariskā birokrātija. Žurnālu darbā neizdodas iesaistīt talantīgus rakstniekus, tādēļ šī perioda humoristiski satīriskiem izdevumiem nākas pārvarēt abonētu trūkuma briesmas.

«Gailim» gadās arī kāds trāpīgs izsmieklis. Ar pseidonīmu *Melnais Domino* publicēta humoreska «Kas var galvot». Pēterburgā kāds ierēdnis, lasot par kādreizējiem revolūcijas notikumiem, konstatē, ka toreiz visvairāk dumpojušies latvieši un igauņi, bet, kas tie latvieši un igauņi, priekšnieks nezina, sauc palīgu, bet arī tas nezina. Beidzot izgudro — tās būšot profesijas, un tad rodas jautājums: kādas profesijas ir tepat uz vietas? Ir fūrmaņi, skursteņslauķi, tad vēl pavāri. Lai būtu drošs, ka tie arī nesāk dumpoties, liek tos sasaukt kopā un stingri noteikt, lai katrs dabū galvotāju un iemaksā «zalogu» vai arī — «taisās prom uz Sibīriju». Un priekšnieks apmierināts var rakstīt ziņojumu citam vēl lielākam priekšniekam.

Arī vietējie vācieši dabū savu izsmieklu:

«Vācieši nekautrējas nest uz vēlēšanām nāves kandidātus un slimniekus ar gultām.»

So tekstu ilustrē J. Zeberīņa karikatūra.

Uz konkurējošā žurnāla «Dadža» kritisku piezīmi «Gailis» atbildot ironizē, ka, abonējot «Dadži», to var dabūt par 5 kapeikām, bet pērkot tas maksā 10 kapeikas, tam seko satīriskas rindas:

*Kungi, «Dadži» sapērciet,
«Gailis», zināt, neder liet —
Tas ir banāls, tas ir tukšs;
«Dadžis» piebāzts tā kā klukšķ.*

— — —

Jā, konkurence paliek konkurence!

«Izvilcumā iz «pilnīgākas» svešvārdu grāmatas» autors ar pseidonīmu *Lemesis* mēģina izsmiet gan pašmāju nebušanas, gan paskatīties pāri savai sētai:

*«Domnieks. Cilvēks, kam liels miegs.
Huligāns. Cilvēks ar neaprobežotām tiesībām.
Jaunlaiku satīra. Ieteicamas miega zāles. (..)
Kultūru ievest. Vietējos iedzīvotājus vergos pārvērst. (..)
Puraškēvičs. Lidz šim vienīgais, kurš rekordu taisījis lamu vārdu atrašanā. (..)
Reforma. Drapes pret uzbudinājumiem un nemieriem, lietojamas āriģi, uz papīra uzpilinot.» (..).»*

Žurnālā netrūkst arī ironijas par pašmāju kultūru. Latviešu kultūras darbinieks brauc uz Vāciju pētīt vācu kultūru un vilcienā satiek vācieti, kurš bijis Latvijā un pētījis latviešu kultūru. Vācietis cenšas pierādīt, ka latviešiem nekādas nacionālās kultūras nav. Latvietis beidzot saka, vai jums ir vīrieši, kas staigā brunčos? Nav, bet mums ir. Vācietis ieplēš acis. Mums ir Ziemciešu Marija un Tāravas Anniņa. (Ziemciešu Marija, istajā vārdā Mārtiņš Ziraks (1852—1929), aktieris un lugu tulkotājs. Tāravas Anniņa — Andrejs Upīts.) To uzzinājis, vācietis solās savu studiju materiālu papildināt ar slēdzienu, ka tomēr «latviešiem ir sava tautiska moderna orgīnāla kultūra». (Humoreskas autora pseidonīms *Klurģu-Purģis*.)

Starp garākiem rakstiem gadās arī pa aizgūtai anekdotei:

*«Anniņa: Tante, vai tu jau esi kādu vīrieti nošāvuse?
Tante: Kas? Es kādu vīrieti nošāvuse? Bērns, kā tu tikai tā vari jautāt?
Anniņa: Jā, mamma jau arvienu saka, ka tante ejot uz vīriešu medībām.»*

Ar satīriskiem un humoristiskiem dzejoļiem žurnālā piedalās «Šanteklērs, Rutku Tēvs, Skuju Frīdis, J. Labers (vēlāk Valkiriāns) u. c. Šie autori šajā laikā sastopami daudzos izdevumos, arī «Dadžī» un «Lietuvēnā».

Lai paaugstinātu žurnāla literārā materiāla kvalitāti, redakcija Rutku Tēva tulkojumā publicē Marka Tvena stāstiņu «Stāsts par Jauno mazo zēnu», tomēr redakcijas centieni nevainagojās ar vēlamiem panākumiem, un izdevēja E. Kukura atzīst:

«God. «Gaiļa» lasītājiem!

Tā kā «Gaili» nebija iespējams nostādīt uz pienācīgiem augstumiem tā satura, kā arī ilustrāciju ziņā, tad izdevniecība atrod par derīgu tā tātāku izdošanu līdz turpmākam apturēt. Godāti «G» abonenti, var izvēlēties no šini «G» numurā izsludinātām grāmatām par pienācīgu vērtību.»

Minētās grāmatas — paša J. Kukura izdevumi.

«Gaiļa» pēdējais numurs iznāca 1913. gada 22. jūnijā.

«Rota»

(1909—1915)

Rokdarbu un mājsaimniecības žurnāls, ar 1909. gada aprīli, Nr. 2 — Rokdarbu, mājsaimniecības, zinātnes un literatūras ilustrēts mēneša žurnāls, ar 1909. gada jūliju, Nr. 4 — Ilustrēts ģimēniskais žurnāls, ar 1912. gada Nr. 6 — Literārisks, dramatisks, saimniecības un mājturības žurnāls, ar 1913. gada Nr. 3 — Žurnāls dzīvei un mākslai, ar 1914. gadu — Humoristisks žurnāls. Iznāca neregulāri.

Izdots un iespiests Rīgā.

Redaktors un izdevējs J. Krūmiņš.

21—24 cm; 8—56 lpp.

Ar 1910. gadu izdevējs žurnāla abonentiem piesūtīja bez maksas savu otru izdevumu «Precību Vēstnesis», kuru 1913. gada jūlijā pievienoja «Rotai».

Pielikumi 1911.—1914. gada žurnāla abonentiem par atsevišķu piekasmu piesūtītas pastkartes ar rakstnieku ģimētnēm vai gleznu reprodukcijām.

Žurnālistikas vēsturē vairākkārt sastopami fakti, kad mainās viena vai otra izdevuma idejiskais virziens vai arī saturs, tas pa lielāku daļu notiek, mainoties vai nu izdevējam, vai redaktoram, bet tāda kūleņošana kā žurnālam «Rota» ir vienreizēja. Izdevējs un redaktors J. Krūmiņš svaidās no vienas mērķniecības pilnīgi pretējā, kā domājams, tikai ar vienu nolūku — lai varētu pastāvēt un nopelnīt naudu. Pirmā žurnāla ievadvārdos redakcija sola:

««Rota» sniegs visjaunāko par rokdarbiem, mājsaimniecību, vārīšanas, augļu ietaisīšanas un dažādu konservu pagatavošanas mākslu.»

Sola arī pievērsties daiļliteratūrai (iz sieviešu pasaules), kritikai un būs arī kronikas nodaļa.

Pirmajā un otrajā burtnīcā plaša vieta rokdarbiem — «Filē darbs» (tikliņi). Dažādi saimnieciski padomi. Žurnālā publicēts raksts ««Baltijas Sieviešu Savienības» statūti». Savienība reģistrēta 1908. gadā, tās mērķis:

«...Veicināt tikumiskā un materiālā stāvokļa uzlabošanu, pacelt garīgo un tikumisko līmeni un apmierināt kulturālās un sabiedriskās prasības starp sievietēm.»

Sākot ar 2. numuru, kā papildinājums nāk daiļliteratūra, daži diletantiski oriģināldzejoļi un pāris tulkoti stāsti, arī ievērojamu cilvēku izteicieni par sievietēm, piemēram, Pisareva:

«Virietis apspiež sievieti un to apmelo. Virietis dzīve groza straujāk, bet sievieti viņa nospiež stiprāk.»

Sākot ar 4. numuru, jau kā ilustrētā ģimēniskā žurnālā, parādās arī zināmu rakstnieku darbi: Leona Paegles, Paegļu Mārtiņa, Skuju Frīda dzejoļi, prozā Diženajo Bernharda pārdomas «Dzīves attiecības», Valta Dāvida tulkojumā P. Altenberga miniatūras, ebreju rakstnieka Leona Pereca «Uz spārnēm» (poēma). Atzīmējams garš K. Kautska raksts «Baptisti».

Ar 1910. gadu «ģimēniskais žurnāls» sāk pārveidoties, gada laikā iznāk tikai divi numuri, un tos abus aizņem J. Gardīna drāma «Sātans». 1911. gadā turpinās aizsāktā tradīcija — visu žurnāla numuru aizpildīt ar ko vienu, vai nu viena autora darbiem, vai vienu tematiku. 1. numurā Ļ. Tolstoja darbi par morāles tēmām («Par tuvāku nosodišanu», «Pasaulīgais

launums» u. c.), 2. numurā slavenību domu gaudi izkārtoti pa dienām, kā dienas grāmatā (Ļ. Tolstoja, Gētes, Marka Aurēlija). Pēc tam vairāki numuri atkal par morāles tēmām, arī ar reliģisku piekrāsu: «Smēķēšanas psiholoģija un estētika», «Laiks atjēgties» (par spirta dzērieniem un tabakas kaitīgumu), «Pārmērības» — «Pārēšanās grēks», «Dzimuma kāre» u. c. Pāris numuros ludziņas, tad Marka Tvena stāsts «Ādama un Ievas dienas grāmata». Sākot ar 1912. gada 6. numuru, atkal dažādi raibumi: Par dejām, par Franciju un francūžiem, tad Ļ. Tolstoja stāsts «Par ko jeb Polietes mīlestība», komēdija «Satikšanās guļamistabā» u. c.

Ar 1914. gadu žurnāls turpina pārveidošanos — un nu jaunā galējībā — kļūst par humoristisku žurnālu. Galvenais saturs — savāktas anekdotes šādā līmenī:

«— Ar jums, jaunkundze, es esmu gatavs braukt līdz pasaules galam!

— Par nožēlošanu es dzīvoju šepat Šreinbušā.»

Viens numurs veltīts sufražistēm. 49 punkti par to, ko sufražistes vēlas, un 15 baušļi.

1. bauslis: «Tev būs karot ar visas pasaules vīriešiem, iekams tu paliec uzvarētāja.»

Pēdējais (15.) bauslis:

«Tev būs dienu un nakti turēt prātā, ka tu esi pasaules valdniece, zemes sāls, dzīves gaišums.»

Neiztrūkst arī «Sufražistu himna».

Sākoties Pirmajam pasaules karam, humora kvalitāte neuzlabojas, nāk klāt tikai specifiskā kara tematika: «Prūšu cūka» (dažādos stāvokļos), «Prūši ellē pie velna», «Vilhelma II Melnā grāmata, viņa amatī un darbi» u. c.

Žurnāls «Rota» 1915. gada sākumā izbeidz savas gaitas.

«Rīts»

(1914)

Žurnāls literatūrai un politikai, ar 20. septembri, Nr. 6 — Pasaules karš. Ilustrēts nedēļas žurnāls. Iznāca neregulāri.

Izdots Rīgā.

Redaktors A. Siliņš, ar 9. aprīli, Nr. 4 — K. Bērziņš. Faktiskais redaktors Skuju Frīdis.

Izdevējs J. Sniedze.

Žurnāls neiznāca no 10. aprīļa līdz 5. septembrim sakarā ar redaktora A. Siliņa apcietināšanu. Septembrī atjaunots kā speciāls kara žurnāls.

Sodi. Redaktors A. Siliņš administratīvi sodīts ar 500 rubļiem vai 3 mēnešu arestu par rakstu «Strādnieks kā dzejnieks» (Nr. 3).

Konfiscēts Nr. 1 par savlaicīgu ilustrāciju neparādīšanu un obligātā eksemplāra neiesūtīšanu cenzūras valdei; ar Rīgas miertiesas 15. aprīļa lēmumu numurs iznīcināts.

Nelielais žurnāliņš «Rīts» raksturīgs ar krasām politiskām nosliecēm, ir viens no nedaudzajiem izdevumiem mūsu periodikas vēsturē, kurš popularizē marksisma likvidatoru idejas un, no otras puses, pauž simpātijas strādniekiem. Šis pretrunas ir pārāk sarežģītas, lai Skuju Frīdis, kurš līdz

tam pazīstams kā ļoti viduvējs dzejnieks, varētu būt par faktisko redaktoru šim žurnālam, drīzāk domājams, aiz viņa vārda slēpjoties, darbojas citas personas.

Skuju Frīdis (Milenbergs Gotfrīds, 1887. g. — ?) dzimis Alūksnes Sprogās lauksaimnieku ģimenē, bijis skolotājs, kara ierēdnis, žurnālists, rediģējis laikrakstu «Vienots Spēks» un žurnālu «Aizsargs», trīsdesmitajos gados īsu laiku bijis iekšlietu ministrs. Rakstījis visos žanros, nesasniedzot vērā ņemamu māksliniecisku līmeni.

Žurnāla 3. numurā ievietots raksts «Strādnieks kā dzejnieks», parakstīts ar šifru P. V. Šajā rakstā attēlota internacionāles autora Eižena Potjē (1816—1887) dzīve un darbība:

«.. mums, latviešiem, ir vesela rinda «strādnieku dziesmu», kuras iet no mutes mutē, kā tautas dziesmas. Viņu autorus nezina un arī neprasa pēc tiem. (...) Piemēram, plaši pazīstamo strādnieku dziesmu «Latvija, mosties» esot uzrakstījis F. Roziņš, cilvēks, kurš nekad nav bijis pazīstams kā dzejnieks. (...) Eižens Potjē dzimis Parīzē, 4. oktobrī, 1816. gadā. Četrpadsmit gadu vecs viņš sarakstījis savu pirmo dziesmu «Lai sveicināta brīvība». (...) Kad 1871. gadā tika nodibināta Lielā Franču Komūna, Potjē tajā ievēlēja par locekli. No 3600 balsīm viņam tika nodotas 3552. (...) Drīz vien Komūnu izārdīja. Komunāri bija spiesti nolikt savus mandātus. Laimīgākie emigrēja. Arī Potjē bija to vidū. Viņš brauca uz Angliju un Ameriku. Par piemiņu Komūnai (1871. g.) taisni otrā dienā pēc lielām maija sadursmēm Potjē sarakstīja dziesmu «Internacionāli». Tajā viņš attēloja visas tās idejas, kuras sevi nesa Komūna. Un tā — kaut arī pašas Komūnas vairs nebija — viņas paceltā balss neapklusā. (...) Emigrācijā, 1876. gadā, Potjē sarakstīja poēmu «Amerikas strādnieki pie Francijas strādniekiem». (...)

Tikai pēc 10 gadu ilgas emigranta dzīves Potjē varēja atgriezties dzimtenē — Francijā. No jauna viņš iestājās strādnieku partijā un gribēja būt tās aktīvs biedrs.

1884. gadā iznāca viņa pirmais kopotu dziesmu krājums, bet 1887. gadā otrais, ar nosaukumu «Revolūcijas dziesmas». Pārējie, pa laikrakstiem un citiem periodiskiem izdevumiem izkaisītie darbi, parādījās atsevišķos izdevumos tikai pēc viņa nāves. Mūža pēdējos gadus pavadīja Parīzē — lielā trūkumā. (...) Jā, lai dzīvo viņa dziesmas, sakām arī mēs.»

Kā redzams, rakstā nekā musinoša nav, taču pietika tikai pieminēt revolucionāro himnu «Internacionāli», lai raksts būtu sodāms un apkarojams.

Pavisam citāds ir raksts ar parakstu K. U. «Par tā saucamiem «ortodokšiem» un «likvidatoriem» jeb Svētīgi ir tie miegainie, jo tie drīz iesnaudīsies» (Nr. 4). Raksta autors ir tipisks likvidators, kas uzbrūkošā un dažbrīd ironiskā tonī vēršas pret revolucionāriem marksistiem, pret Ļeņinu un boļševikiem. Kā jau tas likvidatoriem parasts, viņi pēcrevolūcijas apstākļos aicina atteikties no revolucionārām pagrīdes organizācijām un revolucionārās cīņas un ierosina visiem kopīgi darboties carisma atļautās legālās organizatoriskās formās. Šai platformai ir acīmredzams anti-marksisistisks raksturs. Raksta autors interpretē savu pozīciju:

««Likvidatoriskā» strāva bija tā, kas pirmā sauca Krievijas organizēto proletariātu iet šo attīstības gaitu. Ar svilpieniem un lamas vārdu krusu mūsu lielnieki saņēma šīs strāvas pirmās parādības.

Bet dzīve ir skola. Un sevišķi dārga skola tā ir mūsu «ortodoksāliem» lieliniekiem. Vienmēr viņu skaļās frāzes par «likvidatorismu» nāk smieklīgā pretrunā ar viņu pašu ikdienas praktiku. Tā tas bija, kad viņi gribēja boikotēt Valsts domi, tā tas bija ar strādnieku apdrošināšanu, un tā tas ir ar mūsu legālo biedrību darbību. (..) Šos cilvēkus nav ko nosodīt, — viņi jānožēlo. Par tādiem viņus izveido nenormālais organizācijas režīms. (..) Beidzamā laikā šiem traģiskiem «kumēdiņiem» pievienojas likvidatoru ķeršana, tiesāšana un sodīšana. (..) Ilgi vēl lielinieki strādniekiem rādīs savus kumēdiņus, un ilgi vēl būs arī tādi, kas šais «virvju dancotājos» skatīsies, bet agri vai vēl dzīves praktika ar laika slotu viņus nomēzis no vēstures skatuves. Nekad un nekur «likvidatori» nav nolieguši strādnieku politisko organizāciju. Viņi grib likvidēt tikai to daļu, kas jau sen nokaltusi, kuru jau sen likvidējusi dzīve pati. (..) Strādniecības garīgā pasaule ir daudz plašāka palikuse. Nevar viņu vairs apmierināt ar biedru pienākumu, deklamēšanu un dažādām brošūru zinībām. Kā izslāpis tuksneša ceļinieks viņa grib dzert no visiem kultūras avotiem. (..) Nost ar sektantismu! Nost ar personību kultu! Nost jezuītus, kas mūsu principus atzīst tikai vārdos, bet īstenībā strādā tiem pretim (Bēbels un Libknehts). (..) nekāda vienība starp šiem dažādiem marksisma virzieniem nav iespējama, ilgi viņi vēl ar savām literāriskām bajonetēm bruks virsū visiem tiem, kas centīsies atsegt viņu īsto seju un rādīs viņu loģisko isredzību un nespējību. (..) Lai dažādi revolucionārā miera marksisma dančmeistari lamā jūs par likvidatoriem, revizionistiem, strādnieku šķiras nodevējiem, — vienīgi uz to viņi ir spējīgi. Tomēr cerēsim, ka šī lielinieciskā reakcija ilgi neturpināsies.»

Saprotams, ka par šāda veida rakstu valdības aprindas žurnālu nesodīja.

Vēl atzīmējams A. Švābes raksts «Dzīves patiesība un mākslas patiesība». Šis Švābes raksts, domājams, te nokļuvis tāpēc, ka žurnāls reklamējās kā progresīvs, kurš atspoguļos arī strādniecības problēmas, droši vien šī paša iemesla dēļ Andrejs Upīts, žurnālam iznākot, iesniedzis stāstu «Dūmos», kas publicēts vairākos turpinājumos. Žurnālā ievietoti arī dzejoļi (Brūklenāja, A. Švābes, J. Sudrabkalna, Skuju Frīda).

10. aprīlī «Rīts» izbeidz pastāvēt kā literārs žurnāls, tā iznākšanai atjaunojoties septembrī, tas ir karu atspoguļojošs izdevums, kas ar nīcīgiem uzņēmumiem sastāv no fotouzņēmumiem par kara tematiku. 1914. gada novembrī iznāk pēdējais (vienpadsmitais) žurnāla «Rīts» numurs.

«Skola un Māja»

(1914)

Pedagoģisks un zinātnisks žurnāls. Iznāca Rīgā, reizi mēnesī. Redaktors K. Dēķens (skolotājs, daudzu pedagoģisku rakstu autors, pseidonīms *Vecais*). Izdevējs — Skolu muzeju biedrība. Kara apstākļu dēļ žurnāls apstājās 1914. g. jūlijā, iesākto rakstu nobeigšanai 1915. g. sākumā izdeva vēl Nr. 7/12.

Uzsākot žurnāla gaitas, redakcija sola, ka galvenā tematika būs par jaunatnes audzināšanu, jo mājā tā sākas un skolā turpinās, bet nevar noliegt audzināšanā arī apkārtējās sabiedrības un dabas ietekmi, tādēļ žurnālā iesaistīs visu, kas apkārt bērnam.

Žurnāla tematiskā iekārtojumā 6 nodaļas: Apcerējumi, Apskats, Grā-

matu apskats, Māksla (šai nodaļā gan tikai viens raksts — «Jaunais Rīgas latviešu teātris»), Sīkumi, Atbildes uz jautājumiem. Plašākas un nozīmīgākas abas pirmās nodaļas.

Žurnālam nozīmīgu materiālu dod 1. Viskrievijas skolu darbinieku kongress, kura sasaukšanu uzņēmās Pēterburgas izglītības biedrība. Kongress notika Pēterburgā no 1913. g. 23. decembra līdz 1914. g. 3. janvārim. Organizēšanas komitejas priekšnieks senators Mamontovs. Izrādījās, ka paredzēto 4000 dalībnieku skaits krietni vien tika pārsniegts, tomēr atbraukušos neatraidīja, jo sadalīšanās pa sekcijām radīja iespēju pulcēties lielākam delegātu skaitam. Kongresā piedalījušās ap 7000 personu. Kongresa atklāšana notika 23. decembrī tautas nama milzīgajā operas zālē. Kongresa darbs norisinājās pa sekcijām un komisijām.

Žurnāls galvenokārt pievēršas cittautu komisijas darbam, kur svarīgākais jautājums — mātes valoda tautskolās. Pirmā numura «Apskata» nodaļā rakstā «Ceļa jūtis» aizsākas mātes valodas tēma:

«Ir pēdējais laiks, kad mūsu tautskolai jātiek izrautai no avantūristu rokām, kas grasās to pārvērst par mēmu ieroci saviem politiskiem un personīgiem nolūkiem. (...) Sabiedrībai jāprasa pēc tādas tautas izglītības lietas noregulēšanas, kas atņemtu iespēju cirkulāru iestādēm eksperimentēt ar tik svarīgu sabiedrības iestādījumu, kāda ir mūsu tautskola. (...) kategoriski jāpastāv uz to, ka mātes valoda ir tautskolu mācību pamats un ka visi mācības priekšmeti jāmaca mātes valodā.»

Otrajā numurā K. Mežnieka (K. Melnalkšņa) apcerējumā minēts, ka pēdējā laikā sabiedrības aktīvāko daļu nodarbina viens jautājums — skolas stāvoklis, jo mātes valodas izdzišana un skolas birokratizācija draud saraut pēdējās saites, kas saista tautu pie viņas skolas. Tālāk teikts:

«Tikko pārdzīvotais 1913. gads sakrīt ar tādu momentu mūsu valsts dzīvē: pēc 1905. gada notikumiem liekas atkal pietiekoši nostiprināti «pamati», un pārkrievotāji var no jauna sākt drošāk rīkoties pie valsts nomaļu tautiņu pārkrievošanas un, no vietējās sabiedrības Kaina zimi saņemot, tikt patriota slavā un taisīt karjeru.»

Pārkrievošanas problēmas risināšanai galvenā loma piekrita cittautu komisijai, kura darbojās 8 dienas. Piedalījās trīs līdz četri simti dalībnieku, apmēram 20 tautības: ukraiņi (mazkrievi), latvieši (50 cilvēku), igauņi, lietuvieši, gruzīni, armēņi, tatāri, burjati u. c. Visvairāk referātu nolasīja ukraiņu (mazkrievu) pārstāvji. Pirmā vieta ierādīta ukraiņiem (mazkrieviem), par viņiem žurnālā teikts:

«Šis cittautas priekšstāvji reprezentē savi 30 miljoni lielu tautu ar vēsturisku pagātņi. (...) pēdējiem (mazkrieviem) vēsture lēmuse nākt atkarībā no saviem stiprākajiem ciltsbrāļiem, kas cenšas noliegt šo savu vājāko brāļu tiesības uz patstāvīgu kultūras dzīvi.»

Pēc mazkrievu (ukraiņu) uzstāšanās viņi cittautu komisijā nokļuvi vadošā lomā. Kā galvenie atzīmējami pirmie trīs ukraiņu referāti: 1) par skolēnu apkārtni un tautas izglītību; 2) par pārkrievošanu Ukrainā; 3) par mātes valodas nozīmi audzināšanā.

Galvenā doma — mājas dzīve un apkārtnē nepadodas skolotājiem pārkrievošanai, kuri to, kas bērnam mīļš no bērnu dienām, nonicina, tā mākslīgi radot plaisu starp skolu un māju, starp ģimeni un bērnu, un, tā kā ģimene ir tautas pamats, tad visa tauta tiek upurēta krievu valodas iekalšanai. Un runa arī par skolotāju, kuram «pateicībā par iegūto izglītību» jānokauj pašam sava un savas tautas dvēsele, tāpēc vairāki skolotāji par

spīti visādiem cirkulāriem mācot bērņus mātes valodā. Referents Callijs izteicies — kauna pilnā dzimtbūšanas laika gara tumsība nevar sacensties ar to gara tumsību, kādu ienes pārkrievošana. Uzspiesta verdzība demoralizē ne vien paverdzināto, bet arī pašu kungu. Nevar būt runa par audzināšanu, kur mātes valoda tiek vajāta.

Pārējie atbalstīja ukraiņu izteikumus, arī latvieši. Rezolūcijā pieņēma, ka Ukrainā mācību valodai jābūt ukraiņu, bet krievu valoda atstājama kā mācību priekšmets. (Tai laikā Ukrainā lasīt un rakstīt pratēji bija tikai 9%.)

Cittautu komisijas darba gaitā svarīga vieta mātes valodai arī latviešu tautskolās. Valodas jautājums latviešu tautskolās paasinājās ar Dr. Ščerbakova stāšanos amatā 1913. g. aprīlī. Tā paša gada 27. augustā nāca klajā cirkulārs 15534, ar kuru mātes valodu no tautskolas atkal izmeta. Uz Ziemassvētkiem cirkulāra prasību jau uzskatīja par nelokāmu, cirkulāru atbalstīja Vidzemes tautskolu direktors Ruckis. Galvenie motīvi šādi: 1) Ļešina cirkulārs, kurš pieļāva divos pirmos mācību gados visus priekšmetus mācīt latviešu valodā, nesaietoties ar likumu; 2) direktora kungs savos inspekcijas ceļojumos esot pārliecinājies, ka mācību pasniegšana valsts (krievu) valodā neradot nekādas grūtības un visnomaļākās skolās bez kādām neērtībām varot mācīt bērņus krievu valodā; 3) līdzšinējā kārtība (pirmos divos gados mācīt latviešu valodā) novedot pie «nacionālām ķildām» un politizēšanas.

Šādus apgalvojumus apstrīdēja prese, arī vietējie vācu un krievu laikraksti.

Zurnālā atzīmēts, ka Latviešu Izglītības biedrība, arī Skolu muzeju biedrība sūtījusi savus delegātus uz kongresu uzstāties pret pārkrievošānu un iesniegusi motivētu rakstu kuratoram. Sai rakstā, starp citu, atgādināts, ka latviešu lauku skola, sākot no zviedru laikiem līdz pagājušā gadsimta deviņdesmitiem gadiem kā mācību valodu pazinusi tikai mātes valodu.

Cittautu komisijā K. Melnalksnis ((Melnalksnis Krišs, 1879—1930) — pedagogs un publicists, pseidonīms K. Mežnieks un šifrs K. M., publicējis «Jaunības Tekās», «Domās», «Izglītībā» u. c.) savā referātā norāda, ka latviešu tautskola no sākta gala bijusi strīdus priekšmets — sākumā par aizbildņiem uzmetās vācu muižniecība un luterāņu garīdzniecība, vēlāk krievu birokrātija. Skolas strauji attīstījās līdz 1886. gada 28. februārim, kad Visaugstākais ukazs skolas nodeva Tautas apgaismošanas ministrijas pārziņā. Pēc ukaza pilnīgi pie malas nobīdīja vietējos pašpārvaldes orgāņus. Jaunā skolu pārvalde atrada par «noderīgāku» ievest vietējās skolās krievu valodu par mācības valodu. Talāk referātā teikts:

«Tāds solis draudēja atņemt muižniecībai un mācītājiem viņu līdzšinējo iespaidu skolu lietās, kādēļ viņi uzsāka cīņu pret «jauno kursu». Sai cīņā uzvarēja, protams, valdības priekšstāvji...»

Uz aizrādījumu, ka mātes valodas izstumšana no skolas atstās sliktu iespaidu uz audzināšanu, kurators Lavrovskis atbildēja — ja arī veselām paaudzēm būšot bojā jāiet, valdība no sava nodoma neatkāpšoties. Sākās pārkrievošāna, vietējā muižniecība no savas puses slēdza 150 muižas skolas un 32 draudzes skolas.

Ipašu vērību rusifikatori pievērsa bibliotēkām. Latviešu grāmatu bibliotēkā nedrīkstēja būt vairāk par trešo daļu. Referents ziņoja, ka viņš kā skolotājs zina — šādos apstākļos tautas izglītība slīd uz leju.

Referātu nolasīja arī Latviešu Izglītības biedrības priekšstāvis advokāts K. Hiršs. Runājot par skolotāju un skolas problēmām, viņš izteicās:

«Nav šaubu, ka valdošai tautai jāatzīst tās kultūras bagātības, ko radījušas atsevišķas tautības, un jādod tām iespēja attīstīties uz viņu pagātnes pamatiem.»

Cittautu komisija, noklausījusies ukraiņu, latviešu, igauņu, Sibīrijas tautu, Kaukāza tautu pārstāvju referātus, pieņēma rezolūciju, kurā pavisam 10 punkti. Raksturīgākā tēze: audzināšanas principu ievērošana ievērojama, tikai nododot skolu pārziņu un vadību vietējās pašpārvaldes orgāniem, kas dibinās uz demokrātiskiem pamatiem.

Ievest mācību pasniegšanu skolnieku mātes valodā.

Apgādāt katras tautības skolas ar skolotājiem un mācību pārziņiem, kas pilnīgi pārvalda iedzīvotāju valodu un labi zina viņu tautas vēsturi, literatūru un sadzīves dažādības.

Cittautu komisijas darbība izraisīja gan lamas, gan izbailes dažiem preses un skolu vispārējās administrācijas orgāniem. Kongresa priekšsēdētājs senators Mamontovs rezolūciju nolāsīja sagrozītā un apcirtā veidā.

Interpelācija par skolu jautājumu nonāca arī Valsts domē 1914. g. 7. maijā. Plašākās runas bija Kurzemes zemnieku deputātam Goldmanim un baronam Meijendorfam. Par pieprasījumu referēja labējais oktobrists Viktorovs, viņš atzina:

«Tā vietā, lai iedzīvotājus vēl ciešāk saistītu pie Krievijas, viņos tiek radīts iņnums un naids.»

Komisija interpelāciju pieņēma vienbalsīgi.

Sākumā dažs labs skolu administrators nesaprata, kā izturēties pret kongresa dalībniekiem, jo kongress tika sasaukts ar ministru ziņu. Pēc tam kad administratīvas personas lika manīt, ka kongresa sasaukšana bijusi liela kļūda, sākās represijas. No visām malām nākušas vēstis, ka ievāc ziņas par kongresa dalībniekiem, un tam sekoja «vainīgo» atļaišana vai pārceļšana.

Žurnālā «Skola un Māja» atsevišķu tematisku rakstu grupā īpatnēja vieta bija V. Knoriņa pedagogiski literāriskai skicei «Literatūra un audzināšana». Raksta autors uzskata, ka literatūra ir ierocis audzinātāja rokā, bet viņš prasa audzināšanas un literatūras līdzvērtību un vienību. Pēc V. Knoriņa domām, literatūras ētiskais un sabiedriskais ideāls spēj atstāt dziļas pēdas. Literāriskās audzināšanas uzdevums atsvabināt jauno literārisko saprātu no personiskuma. Tas nozīmē, ka bez subjektīvā pārdzīvojuma, ko rada literārais sacerējums, lasītājam ir jāizprot un vismaz daļēji jāizprot tas organizatoriskais izveides process, citiem vārdiem, darba tehnika, kādiem literāriem paņēmieniem darbs radīts un kādiem līdzekļiem izsaukta viena vai otra emocija. Uztverot šo literārā darba divpusīgo raksturu, lasītājs ir ievirzīts literatūras dziļākā izpratnē. Ipaša atziņa V. Knoriņam par bērniības atmiņu literatūru. Tās ir pieauguša cilvēka atmiņas, pa lielākai daļai liriski uzrakstītas, un pats bērns ne vienmēr tur ir atmiņu objekts. Sīkus liriskus pārdzīvojumus, ja tikai uz tiem balstās atmiņu zīmējums, bērns nespēj uztvert.

Šīs V. Knoriņa atziņas palīdz izskaidrot to, ka dažkārt mākslinieciski uzrakstītas bērniības atmiņas bērni maz lasa. Jānošķir bērnu literatūra no jaunības literatūras, jauneklis nav jāgrūž atpakaļ bērniībā, bet jātuvina pieaugušiem.

Atbilstoši žurnāla profilam tajā daudz rakstu par audzināšanas problēmām un no dažādiem aspektiem iztirzāti pedagogijas pamatprincipi, gan vēsturiskā atskatā, gan laikmetīgā skatījumā. Tekstā norādīts, ka par

audzināšanas viduspunktu jāņem laikmetīgā, nevis seno tautu dzīve. Neviens no vecām audzināšanas sistēmām nav pieņemama, bet vecās audzināšanas sistēmās ir bijusi vienība, kuras mūsdienās trūkst. Liekot pamatā attīstības ideju, jāpanāk audzināšanas vienība un harmonija, pie tam galvenā nozīme pedagogijā piekrīt audzēkņa personības attīstībai.

«Viss grozās, viss attīstās, viss iet uz priekšu. Valdība, kura neievēro šo likumu, ir spiesta noiet no skatuves, kā tas bija ar Persijas šahu, turku sultānu. (..) Tauta ar nobremzētu attīstības gaitu paliek iepakaļ un agri vai vēl noiet no vēstures skatuves.»

Pats redaktors žurnālā publicējis dažāda satura rakstus, gan ar īsto vārdu, gan arī ar pseidonīmu *Vecais*. Pēc redaktora domām, ābeci jāsakmācīt septiņu gadu vecumā. Rakstā «Pirmās audzināšanas prasības un īstenība» redaktors norāda, ka bieži īstenība runā preti audzināšanai, te jāņem vērā iedzimtība, vecāku alkoholisms, materiālo apstākļu ietekme. Ja mātei jāstrādā iztikas dēļ, tad galvenais bērna audzinātājs ir iela.

Žurnālā uzsvērtā doma, ka tautskolās netiek pievērsta vajadzīgā uzmanība zīmēšanai, tieši zīmēšana attīsta bērna fantāziju, viņa īpatnējo uztveri, ja bērns uzzīmējis ko pieaugušiem nesaprotamu un saka, ka tā ir lelle, nav jāsmejas, bērns taču ir radījis...

«Skola un Māja» samērā lielu uzmanību pievērš bērnu literatūrai, nodaļā «Grāmatu apskats» regulāri tiek ziņots par jauniznākušām grāmatām. Tolaik apbrīnojama kārtā iznākušas daudzas bērnu grāmatas, piemēram, Plātesa firma īsā laikā devusi 12 bilžu grāmatas, P. Bērziņa apgādībā dažās dienās iznākušas 8 bilžu ābece.

Latviešu Izglītības biedrības un Latviešu Mākslas veicināšanas biedrības izdevumā iznākusi grāmata, kurai līdzīgas nav bijis (vēl līdz šai dienai), tā ir «Misiņbārdis un stiprais kalps». Grāmatas apmēri vien ir līdz tam nepieredzēti, platumā gandrīz vai pusmetrs. Nelielo tekstu rediģējusi Anna Brigadere. Katras lappuses vienu pusi aizņem Tilberga krāsaina ilustrācija, kas ir tikpat kā glezna, tomēr pierādījās, ka bērnu tās diez kā nespēja aizraut.

Bērnu un jaunatnes literatūras apskati ieturēti samērā mērenā, parasti pamācošā tonī, izņēmums ir jaunatnei domāto Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu apgāda izdevumi. Raksta autors ļoti asi vēršas pret divām Derīgu grāmatu nodaļas izdevumu grupām. Vispirmā kārtā uzbrukums vērsts pret Fr. Brīvzemnieka sakārtotām tautas pasakām, pēc recenzenta domām, sakārtojumā ir vairākas labas pasakas, bet atrodamas arī tādas, kuras nedrīkst atrasties jaunatnes literatūrā. Pārmests, ka Fr. Brīvzemnieks tautas pasakas tur par tādu dārgumu, ko bez kādas atlases var dot jaunībai «*sirds un prāta izdaiļošanai*». Recenzents izsakās, ka:

«. . . tautai, kamēr tā atradās uz zemas tikumiskas pakāpes, varēja būt tādi jēdzieni par tikumību un daili, ka tie jāaprok un uz kapa tiem jāuzveļ smags akmens.»

Par E. Brencēna ilustrācijām raksta autors saka:

«Kaut ko nejēdzīgāku par šiem zīmējumiem neviens cilvēka prāts nevar iedomāties: no katra stūra lien ārā pa briesmonim, kas gatavs sagrabt atplestos nagos tricošu kūlēju rijā vai veciti pirti.»

Par bērnu grāmatu ilustrācijām žurnāla redakcijai vienmēr nemainīgs viedoklis — tām jābūt tikai skaistām un labi saprotamām.

Tālāk:

«Ja Nodaļas darbiniekiem nav gribas pašiem sevi izkopt, nodziļināties bērnu un jaunatnes psiholoģijā un pēc tam tikai ķerties pie jaunības literatūras apgādāšanas, tad lai viņi liekas uz ausi ar pārliecību, ka «kas guļ, tas negrēko».»

Problēma, kas izteikta recenzijā, apskatāma no diviem viedokļiem, pirmkārt, — īpaši lauku bērni, kā tas vērojams daudzos atmiņu tēlojumos, jau pirms lasītprasanas no pieaugušo stāstiem dzirdējuši par raganām un velniem. Otrkārt, latviešu pasakās velns un ragana ir parasti tēli, un bērni, kaut arī drusku šausminādamies, tomēr šajos pasaku tēlos iemācās saskatīt ļaunumu. Strīdīgāks jautājums par sadzīviskām pasakām, kuras min recenzents, taču šeit vēl ir cits aspekts; viena otra recenzijas frāze liecina, ka autoram ir īpašs «niknums» pret Derīgo grāmatu nodaļu vispār. Tas arī saprotami, jo Rīgas Latviešu biedrība, no vienas puses, un K. Dēķens ar savu žurnālu, no otras puses, atrodas divās sabiedriski naidīgās frontēs. Bez tam jautājums par šausmu pasakām ir strīdus objekts no seniem laikiem līdz pat šai dienai.

Vēl lielāki iebildumi nekā pret tautas pasaku sakopojumu un, šķiet, arī pamatotāki, ir pret Derīgu grāmatu nodaļas izdoto krājumu «Stāsti iz romiešu vēstures» un pret grieķu un romiešu varoņu teikām. Daļā no šīm teikām ir interesanti materiāli, bet turpat blakus visbriesmīgākie šausmu stāsti. Raksta autors domā, ka Derīgo grāmatu nodaļa ar grieķu un romiešu teikām padusē var nostāties lubenieku priekšgalā. Minēti daži teksta piemēri, viens no tiem:

«Reiz dieviem Sipolos-pili atnākušiem uz mielastu, Tantals nokāva savu dēlu Pelopu, sadalīja gabalos, izcepa un cēla dieviem par gardu cepeti priekšā.»

Vēl kādas rindas:

«Afrodīte apdvesa viņai galvu ar neizsakāmu maigumu un piepildīja sirdi ar kaislām pavedējas ilgām un nemierīgu patikšanas kāri.»

Tālāk autors saka:

«...ar visbriesmīgākiem kriminālnoziedzumiem un pornogrāfiskiem skatiem jaunības psiholoģija tiek uz visnežēlīgāko kropļota, un šo noziegumu pastrādā Derīgu gr. nodaļa.»

Ar šīm asām kritiskām piezīmēm recenzents neapmierinās, viņš atļaujas vēl šādu repliku:

«...tagad jāsauc psihiatrs ārsts uz Pauluči ielu.»

(Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļa.) Ar šādu repliku «Skolas un Mājas» redakcija pārkāpj sabiedriskās normas, un arī tādi paņēmieni nevar pozitīvi kalpot jaunatnes audzināšanai.

Sakarā ar šo recenziju izraisījās neliela polemika ar Rīgas Latviešu biedrības žurnāla «Druva» redaktoru T. Zeifertu, kurš mēģināja atspēkot «Skolas un Mājas» pārmetumus. Diez cik prasmīgi tas viņam neizdevās.

Pēc mēnešraksta «Izglītība» slēgšanas žurnāls «Skola un Māja» bija vienīgais specializētais žurnāls pedagoģijas un skolu organizācijas jautājumos. Žurnāla veiksmīgo darbu pārtrauca Pirmā pasaules kara apstākļi, un tas jau 1914. g. jūnijā bija spiests apstāties. Daži papildnumuri iznāca 1915. gadā, lai ekspedīcija varētu norēķināties ar abonentiem.

«Piensaimniecības un Lopkopības Žurnāls»

(1912—1914)

Mēnešraksts lopkopībai, piensaimniecībai un kooperācijai, izdots un iespiests Rīgā.

Redaktors un izdevējs Andrejs Frīdbergs.

Pirmā pasaules kara priekšvakarā agronomi un ekonomisti nāca pie pārliecības, ka graudkopība nav izdevīgākais lauksaimniecības veids. Dānija un citas lauksaimnieciski attīstītas zemes pierādīja, ka visienesīgākais lauksaimniecības veids ir lopkopība, īpaši piena ražošana un pārstrādāšana. Tika dibinātas dažādas organizācijas, kas palīdzētu zemnieku saimniecībām organizēt ienesīgu lopu ganāmpulku. Izdeva grāmatas un organizēja periodiskus izdevumus, mācoties no Dānijas un citām Vakareiropas zemēm. «Piensaimniecības un Lopkopības Žurnāls» īpašu vērību pievērsa govju sugas izslases jautājumiem. Centrā izvirzījās jautājums par piena daudzuma izslaukumu no vienas govs un par tauku procentu vienas govs izslaukumā. Žurnālā samērā plaši izklāstīts, ka dāņu saimniecības sākumā galveno uzmanību pievērsušas lopu eksterjeram, jo izstādēs pieņēma lopus, kam atbilda ārējais izskats. Tomēr arī dāņi nāca pie pārliecības, ka galvenais ir govslopu ienesīgums — tas ir piena daudzums un tauku procenti. Drīz vien izrādījās, ka plašākām tirgus vajadzībām lopkopībā svarīgākais ir piena tauku procenti, kas garantē lielāku sviesta daudzumu, ar ko var iegūt plašu tirgu. Izrādījās, ka barības uzlabošana niecīgi ietekmē tauku procenta palielināšanu pienā, bet gan ir govis ar lielāku tauku procentu, un šis īpašības tiek pārmantotas no paaudzes uz paaudzi. Tāpēc svarīgākā problēma ir izveidot ganāmpulku ar augstāku tauku procentu pienā un pavairot šādu lopu skaitu. Apgaismojot ganāmpulka izveidošanas problēmu, žurnāls raksturo to, ka arī Latvijā sācies jauns laikmets lopkopībā un piena pārstrādāšanā. Rodas jauna profesija — «lopu pārraugi». Saimniecības apvienoju grupām, un šī grupa algo lopu pārraugu, kas ir speciālists piena sastāva noteikšanā un kura rīcībā ir kaste ar vajadzīgiem piederumiem, ko vadā no saimniecības uz saimniecību. Pats svarīgākais tas, ka piena pārraugi īpaši žurnālā pēc piena pārbaužu ieraksta katras govs piena sastāvu. Tas dod iespēju no ganāmpulka atlasīt eksemplārus, kuri pavairojami.

Atsevišķas saimniecību grupas sāk apvienoties koppiensaimniecībās, kas rūpējas arī par piena produktu — galvenokārt sviesta, ievadīšanu tirgū. Pirmā Baltijas koppiensaimniecība dzima Spārē, 1909. gadā.

Nākamā gadā žurnāls pievēršas arī citām lopkopības nozarēm: cūkkopībai, aitkopībai. Daudz rakstīts par putnkopību, pēdējā numurā pat aizsākas zivkopības tēma.

1914. g. 9. numurā tirgus ziņās teikts:

«Sakari ar Iekškrievijas pilsētām apgrūtinājoši. Cenas Maskavā un Petrogradā par mūsu sviestu nav neko augstākas kā Rīgā, jo tirgus pārpludināts ar lētu Sibīrijas sviestu. (!) Sibīrijas sviests Kurganā maksā 8—9 rbļ. pudā.»

Sākot ar 1913. gada pirmo numuru, žurnāla formāts lielāks un iespiests latīņu burtiem. Redakcija paziņo:

«Redakcija, vēlēdamās nākt pretim arī tiem latviešiem, kuri dzīvo Latgalē, kā arī būdama pārliecībā, ka latīņu burtiem latviešu rakstniecībā dodama priekšroka priekš gotu jeb vācu burtiem, izlaida šo pirmo numuru 1913. g. parauga dēļ, ar latīņu burtiem.»

Turpmāk visu izdošanas laiku žurnāls tiek iespiests latīņu burtiem.

1914. gada septembra numurā redakcija paziņo, ka sakarā ar kara apstākļiem žurnāla iznākšana tiek pārtraukta.

A. Fridbergs 1925. gadā atjauno «Piensaimniecības un Lopkopības Žurnāla» izdošanu un turpina tā rediģēšanu.

«Patērētājs»

(1913—1914)

Populāri zinātnisks kooperatīvs žurnāls, iznāca reizi mēnesī. Izdots un iespiests Rīgā, izdevējs M. Ērgelnieks, ar 1914. g. — J. Prūsis. Faktiski žurnālu izdeva patērētāju biedrības «Darbs», «Pamats», «Klints» un «Produkts».

Daļa sabiedrības, kas organizējās ap žurnālu «Patērētājs», saistīta ar dažādām strādnieku organizācijām, tādēļ šis žurnāls tiek dēvēts par «kreiso».

Ievadrakstā «Darbu sākot» izteikta doma, ka kooperācijas ideju veicināšanai vajadzīgs populārs žurnāls, kas apgaismotu kooperatīvo kustību, stāstot ne tikvien par to, kas noliek dzimtenē, bet ziņojot arī par šo kustību Krievijā un Vakareiropā. Solīts paust tās idejas un centienus, ko par saviem atzinusi strādnieku šķira.

Atzīmējot 30 gadus kopš K. Marksa miršanas dienas, minēti īsi K. Marksa izteikumi par kooperāciju:

«Strādnieku politiskā ekonomija ir spidoši uzvarējusi privātipašniecisko politisko ekonomiju. Mēs šē domājam kooperatīvo kustību. So grandiozo sociālo mēģinājumu vērtība ir ārkārtīgi augsta.»

Ar 1910. gadu dzīves dārdzības jautājums nenoiet no pasaules skatuves (Itālijā, Spānijā, Beļģijā, Francijā, Vācijā, Krievijā, Polijā u. c.). Pagaidām sauciens «Nost dzīves dārdzību», bet nav saukļa pret iedzīvotāju «sagīftēšanu». Sākusies preču viltošana, piemēram, sviests tiek sajaukts ar ūdeni, vati, miltiem, dažādiem taukiem utt. Parādās sviesta surogāti — augu sviests, margarīns.

«Parizē patērē gadā ap 400 milj. litrus piena. Lidz ar šo pienu tiek pārdots pie tā piejaukts nevārīts ūdens par 5 200 000 frankiem.»

Vērojama liela ārstniecības līdzekļu dārdzība, 10 g dzelzs pulvera aptieķniekam maksā 5 kapeikas, bet to pārdod par 125 kapeikām, grams aspirīna maksā 2 kapeikas, bet to pārdod par 10 kap. utt.

Tuvojas rūpniecības krīze, no tā cieš visas strādnieku organizācijas. Algas ceļas daudz lēnāk nekā preču cenas, ja algas cēlušās par 25%, tad dzīves dārdzība tai pašā laikā augusi par 50—75%, pat 100%.

Šos ļaunumus kapitālistiskā ražošanas sistēmā nevar novērst, bet no žurnāla rakstiem secināms, ka tos var mazināt patērētāju biedrības.

Žurnāls informē — tas ir maldīgs uzskats, ja kāds domā, ka kooperatīvu kustība ir jauna. Franču strādnieki pēc 1831. g. revolūcijas pievērsās ražošanas kooperatīviem. Tai laikā Francija vēl bija sīkrūpnieciska valsts un franču strādnieki ar kooperatīvu palīdzību gribēja cīnīties pret lietrūpniecību, bet ražošanas kooperatīvi nespēja konkurēt ar lietrūpniecību un no ražošanas kooperatīviem sāka pāriet uz patērētāju kooperatīvām sabiedrībām, bet arī šīs sabiedrības lāgā neattīstījās. Strauja kooperatīvo biedrību skaita pieaugšana sākās no 1906. g. līdz 1912. g. Viens no

iemesliem — dzīves dārdzība, un tikai lieli, spēcīgi kooperatīvi spējīgi cīnīties ar šo dārdzību.

Patērētāju biedrību savienības vajadzīgas kopējai preču pirksanai, un tās realizēšanai no katras biedrības jāizvēl pa delegātam. Kopējas sadarbības programmas izstrādāšanai vajadzīgi kongresi. Krievijā pirmais kooperatīvu kongress notika Maskavā 1908. gadā. Pirmais kooperāciju likums izdots Anglijā 1862. gadā. Sai likumā teikts, ka biedri atbild par biedrības parādiem tikai ar savām pajām, līdz tam atbildēja ar visu savu mantu.

Žurnāls neiznāca 1913. gadā no septembra līdz novembrim un 1914. gada janvārī un februārī. 1914. gada martā iznāca pēdējais dubultnumurs (1/2).

«Kooperators»

(1913—1915)

Rīgas Kooperatoru biedrības rakstu krājums, ar 1913. g. novembri kooperatīvs mēnešraksts. Rīgas Kooperatoru biedrības izdevums.

Sākumā bez redaktora paraksta, ar 1913. g. Nr. 1 redaktors A. Frīdenbergs. Izdevējs Rīgas Kooperatoru biedrība.

Kooperācija kā sabiedriska faktors, salīdzinot ar citām sabiedriskām kustībām, vēl nebija sevišķi plaši izplatīta, tomēr vienā laikā Rīgā tiek izdoti divi kooperācijai veltīti izdevumi, žurnāls «Patērētājs» un konkurējošais izdevums «Kooperators». Kooperatīvu problēmu ziņā šie žurnāli maz atšķiras, tikai «Patērētājs» orientējas uz strādniekiem, turpretī izdevums «Kooperators» balstās uz pilsoniskiem slāņiem. Šī iemesla dēļ abi žurnāli nereti nevajadzīgi «rīvējas».

Andrejs Frīdenbergs bija veikls žurnālists un, vadot «Kooperatoru», lielāko daļu teksta sarakstīja pats, un, lai raksturotu kooperācijas nozīmi, viņš savos rakstos nereti emocionāli aizraujas. Žurnālu ievada cildeni vārdi:

«Mēs esam nākuši pie atziņas, ka materiāla labklājība ir tikai līdzeklis uz augstākiem mērķiem, kas dod dzīvei nozīmi un saturu. Kad saimniecisko dzīvi neapgaro cēlākas tieksmes, tad bagātība novedīs mūs zemā baudu pasaulē, kur lielle cilvēces mērķi top par tukšu skaņu.»

Andrejs Frīdenbergs (1875—1942?) dzimis Nurmuižas Pūnās, studējis Tērbatā tieslietas, pēc tam bijis Rīgā advokāts. Darbojies žurnālistikā, rakstot par kooperāciju un atturību. Divdesmito gadu sākumā īsu laiku bijis Rīgas pilsētas galva.

Abi kooperācijas žurnāli veltīti nelieliem kooperācijas uzņēmumiem, kuru uzdevums atbalstīt plašākā sabiedrībā ražošanu un tirdzniecību, nedzenoties pēc lielas peļņas. Kooperācijai jākalpo patērētāju interesēm, tā vajadzīga sīkražotājiem un zemniekiem (galvenokārt sīkzemniekiem). Tāpēc saprotams, ka A. Frīdenbergs rakstā «Vislielākais latviešu «kooperatīvs»» asi uzbrūk Lauksaimnieku Ekonomiskai sabiedrībai, izsakoties, ka tai nav nekā kopēja ar kooperāciju. Visiem biedriem vienlīdzīgas tiesības, katram biedram viena balss, bet tikai tādiem biedriem, kuriem nav mazāk par piecām simtsrubļu pajām. Grūti atšķirt, kas «Ekonomiskās» un kas vadītāja Bisenieka privātveikals. Jelgavā Biseniekam pašam sava mašīnu tirgotava blakus «Ekonomiskajam» veikalam, visu īsto kooperatīvu statūtos aizliegts vadītājiem tirgoties ar tām pašām precēm kā kooperatīvam.

Attiecībā uz otru lielo sabiedrību «Konzums» A. Frīdenbergs ir iecietīgs.

A. Frīdenbergs norāda arī, kādas neveiksmes ir kooperatīviem: nav preču iepirkšanas centrāles, slikti nostādīta veikala dēļ iet bojā vairāki kooperatīvi, bieži saviem uzdevumiem neatbilst kredītoorganizācija un visbeidzot — pārāk daudz dažādās kooperāciju nozarēs saplūduši «vēdera kalpi».

Zurnālā ziņots arī par kooperatīviem ārzemēs. Devītajā starptautiskajā kooperatīvajā kongresā Glazgovā (1913. g., 12.—13. aug.) rezolūcija tēikts:

«Kongress vēl reiz pastrīpo, ka miers un vienprātība tautu starpā ir svarīgi noteikumi priekš kooperācijas attīstības.»

Minēts arī, ka tālāka nākotne pieder tai maiņas formai, kur notiek maiņa starp dažādu zemju patērētāju biedrību savienībām.

Sakarā ar Pirmā pasaules kara sākšanos 1914. g. žurnāla 8.—9. numurā ziņots par paniku, sākusies vasarnieku bēgšana no jūrmalas. Peļņas kāriģie tirgotāji, izmantojot situāciju, visiem produktiem pacēluši cenas, dažs miesnieks paaugstinājis gaļas maksu par 20—25%. Patērētāju kooperāciju uzdevums cīnīties pret dzīves dārdzību, bet kamēr kooperatīviem bija vecie preču krājumi, tie cenas nepacēla, kad pašiem bija jāpērk par lielāku naudu, arī tiem cenas sadārdzinājās, tomēr ne līdz tādiem apmēriem kā privāttirgotājiem. Patērētāju biedrību veikalu par maz, lai privāttirgotāji sevišķi ar tiem rēķinātos, Rīgā 20 veikalu, bet vajadzētu būt 200. Biedrībām ne tikai jākaro ar dārdzību, bet tās nedrīkst pieļaut saimnieciskās dzīves apstāšanos un tām jāveic arī sabiedriskais pienākums — jāģādā par rezervīstu ģimenēm.

Zurnāls «Kooperators» dažus mēnešus kara apstākļos mēģina pārvarēt grūtības, tomēr 1915. g. maijā izbeidz savas gaitas.

PERIFĒRIJĀ IZNĀKOSIE LAIKRAKSTI PĒC VALSTS APVĒRSUMA (1907. GADĀ) UN PIRMĀ PASAULES KARA PRIEKŠVAKARĀ

Revolūcijā radītie pārgrozījumi politiskā un sabiedriskā dzīvē, kā Valsts domes nodibināšanas, arī tās regulāra atļaišana un jaunas vēlēšanas, pilsētu un citu pašvaldības iestāžu vēlēšanas, uzplaukums ekonomiskā sfērā aktivizēja sabiedrisko dzīvi un reizē ar to stimulēja nacionālo pašapziņu. Sabiedriskā pamošanās radīja interesi ne tikai valsts mērogā, bet arī par tuvākās sabiedrības dzīvi. Kā sēnes pēc lietus dīģa viena biedrība pēc otras, gan profesionāli, gan pašdarbības teātri kļūst par sabiedriskās dzīves neatņemamu sastāvdaļu. Visa šī aktivitāte dažādos zemes nostūros saistīta ar prasību pēc vietējās informācijas, tāpēc blakus lieliem centra laikrakstiem gandrīz vai katra pilsētiņa cenšas radīt savu avīzi ar saviem līdzstrādniekiem. Perifērijas avīzēm blakus informācijas funkcijai piekrīt arī sabiedrības audzināšanas un izģlītošanas loma.

Visas šīs avīzes skar arī vispārvalstiskas tēmas, te pirmā vietā izvirzās Valsts dome un tās darbība. Šī informācija un arī vairākas citas tēmas aizģūtas no lieliem laikrakstiem. Dīvainā kārtā dzejai, kurai piekrita liela loma priekšrevolūcijas un revolūcijas laikā, tās vieta samazinās, un dažkārt, ilgi šķīrstot komplektus, nevar atrast nevienu vērā ņemamu dzejas rindu, toties prozas darbi, īpaši tie, kas turpinās vairākos numuros un

bagāli ar dēkām, sastopami regulāri, taču tie ir tulkojumi un ne vienmēr kvalitatīvi. Visām perifērijas avīzēm ir apmēram vienāds tematiskais iedalījums: no ikumi Iekškrīvijā, Baltijā, ārzemēs un pašu mājās. Dažkārt ziņas ir ļoti īsas, pat pāris teikumi. Visas avīzes vairāk vai mazāk raksta par toreiz aktuālo nacionālo jautājumu, liela vieta agrārjautājumiem, laukstrādnieku migrācijai, kalpu un saimnieku attiecībām, no sabiedriskiem ļaunumiem pirmā vietā izvirzās dzeršanas posts. Sniegtie fakti liecina, ka alkohola briesmas patiešām pieņēmušas grandiozus apmērus gan vistuvākā apkārtnē, gan visā plašā Krievijas valstī.

Pamatos lielākai daļai perifērijas laikrakstu demokrātisks raksturs, dažkārt lielākā vai mazākā mērā izteiktas noslieces gan pa labi, gan pa kreisi. Žurnālistiskā stila ziņā pārāk lielas atšķirības nav, jo daļai līdzstrādnieku nepietiekams profesionālais līmenis. Izņēmumi kā vienmēr sastopami arī šajā ziņā, varam atrast avīzes ar taktisku, pieklājīgu stilu, piem., «Kāvi» u. c., bet sastopamas arī tādas, kurās nav daudz domāts par vārdu izvēli un taktiskām normām. Ja pilsētiņas dzīvē nekas īpaši nenotiek, tad avīzei nākas pārdzīvot grūtus brīžus, un dažkārt tāds gadījums, kad ģimnāziste slidojot krit un salauž roku, tiek sniegts kā sensācija.

Neskatoties uz vienu otru trūkumu, perifērijas laikraksti tomēr kļūst par vietējās dzīves kultūras centru.

IZDEVUMI VALKĀ

«Kāvi»

(1910—1913)

Sabiedriski politisks laikraksts. Iznāca reizi nedēļā, ar 1911. g. Nr. 5 — divas reizes nedēļā, ar 1911. g. Nr. 63 — reizi nedēļā. Izdots Valkā, redaktors J. Lapiņš, ar 1912. g. Nr. 28 — D. Eidemanis. Ar 1912. g. jūliju faktiskais redaktors L. Laicens.

Izdevējs J. Rauska.

«Kāviem» daži pielikumi, tie faktiski paplašina numurus ar kārtējo laikraksta saturu.

Sākot savas gaitas, «Kāvu» redakcija solās noskaidrot Vidzemes vajadzības un sekot jaunākām dzīves parādībām, vai nu apkarojot, vai atbalstot tās.

Pirmais «Kāvu» redaktors un nodibinātājs ir Jānis Lapiņš (1885—1941). Tajā laikā, kad J. Lapiņš stājās «Kāvu» redaktora amatā, viņš jau ir pazīstams kā publicists un literatūras kritiķis, kas stāv demokrātiskās pozīcijās, taču vēlāk viņš stipri nosliecās pa labi.

Rakstā «Lai mīcāmies un strādājam» aplūkotas laikmeta īpatnības, un reizē ar tām izvirzās arī avīzes primārie uzdevumi. Vispārējais avīzes tonis izvairīgs no vulgāras izteiksmes, redakcija cenšas risināt sabiedrību audzinošas problēmas. Tā kā Valka ir pārāk maza pilsētiņa, tad tās dzīves norises nevar dot pietiekošu materiālu avīzei, tādēļ viens no galveniem tematiem ir lauku dzīves problēmas. Rakstā «Izceļošana un lauksaimnieciskais progress» kā lauksaimniecības galvenā tēma izvirzīts jautājums par laukstrādnieku pārvietošanas un tehnikas ieviešanu lauku darbos. Krievu muižniekiem nebija vajadzība iegādāties mašīnas, jo tiem netrūka lētā darbaspēka, bet Baltijā sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados notika lūzums, kad no naturālās saimniecības pārgāja uz renti. Pēc revolū-

cijas Latvijā daļa kalpu pārcēlās uz pilsētām, sākās laukstrādnieku trūkums, tai pašā laikā zemnieki pārgāja uz ienesīgāku zemkopības nozari — lopkopību. Baltijas muižniecībai lētais darba spēks ir bijis zelta avots, tādēļ tā visiem spēkiem gādājusi, lai zemnieki neaizplūstu uz citurieni. Raksta nobeigumā teikts, ka lauksaimniekam jāiet pretī kapitalizācijai, kur iet jaunais lauksaimnieka tips.

Ir arī aģitējošs raksts par lauksaimniecības mašīnu koplietošanu, ar piemēriem runāts par Baltijas lauksaimnieku pieredzi.

Avizē ziņojumi, ka Valkā pārdod alkoholu neatļautā laikā, pret to protestē Igaunņu Sātības biedrība. Baroniem ienākuma avots bija krogi, un šie ienākumi pēdējā laikā auguši. Valsts domes deputāts Priedkalns apstiprina, ka Latvijā ik uz 4 verstēm viens krogs. Baltijā slēdza 60% dzertuves, bet baroni panāca 10 miljonu (citos periodiskos izd. minēti 6 milj.) rubļu samaksu par slēgtām dzertuvēm; var piezīmēt, ka Iekškrēvijā par slēgtiem krogiem neko nemaksāja.

Laukos pieaug prasība pēc kultūras, visspilgtākais piemērs — teātru attīstība uz laukiem. Lauku teātrim tikai 25 gadi, sākumā uz to skatījās kā uz smidinātāju un cirku. Pirms gadiem astoņiem teātra vietā priekšroku deva trim, četrām alus pudelēm. Pēdējā laikā lauku teātri cenšas uzvest lugas ar idejisku saturu, pieaudzis izrāžu un arī apmeklētāju skaits. Tomēr šķiet, ka lauku teātris kā pārāk diletantisks drīz vairs nespēs apmierināt skatītāju prasības un lauku centros būs jādibina teātri ar vismaz dažiem profesionāliem aktieriem.

Ir arī citāda rakstura fakti, tā Latviešu biedrības rīkote piektie Vispārjie dziesmu svētki devuši 8800 rubļu zaudējumu.

Nodaļā «Baltija» ziņots, ka žurnālistu un literātu biedrība «Ideja» 1912. g. 11. novembra sanāksmē pieņēmusi lēmumu:

«.. nepielaist savos izdevumos par līdzstrādniekiem žurnālistus un literātus, kas darbojas arī strādnieku šķiras centieniem naidīgos izdevumos.»

Bet, redakcija jautā, kā būtu, ja atņemtu «Domām» Skalbi, Akurateri, Jaunsudrabiņu, Plūdoni u. c., kuri piedalās arī «Druvā» un «Dzimtenes Vēstnesī».

«Arī Aspazija ir bijusi divdabe; vienīgi Rainis tam līdz šim laimīgi izbēdzis.»

«Idejas» viendabji pādroši met kauliņus par rakstnieku mākslinieciskajām pārlicībām. Šis biedrības «Ideja» lēmums varbūt tomēr ierosināja dažu rakstnieku pārdomāt, kāda idejiska rakstura izdevumos parādīsies viņu darbi.

Valkas sabiedrību raksturo kāda īpatnība: nelielas pilsētiņas teritorijā nākas sadzīvot divām galvenām tautībām — latviešiem un igauņiem. Parasti šī kopā dzīvošana norit sadraudzīgi, taču ir arī sabiedriskas parādības ar pretēju raksturu, notiek cīņa varas dēļ vietējās pašvaldībās, avizē minēts, ka Valkā arvien vairāk vietas ieņem igauņi. Tiek mudinātas abas tautības labāk iepazīt vienai otras kultūru un iet plecu pie pleca kulturālā darbā, jo mazām tautībām jāturas kopā. No sabiedrības nacionālās nesaskaņas pāriet uz skolu:

«Valkas skolās starp igauņiem un latviešiem pastāv diezgan jūtams antagonisms. (..) Tā nesen kādā vietējā skolā igauņu skolnieki negāja uz kāda skolotāja latvieša stundām.»

1911. gadā rakstā «Grāmatu tirgotāju un apgādātāju sindikāts» sacīts, ka tik humānu grāmatu tirgotāju, kāds bija J. Ozols Cēsīs, bija maz. Kad grāmatu tirgotāji uzstājās pret lubeniecisko literatūru un tajā ieskaitīja arī Niedras proklamācijas, tad šo brošūru autors aizstāvēja savus darbus, bet žandarmērija šajā aizstāvībā saskatīja pārmērumus J. Ozolam. Šis gadījums beidzās traģiski.

1906. g. soda ekspedīcija bez tiesas nošāva J. Ozolu, bet pēc agrāk ierosinātiem apsūdzības materiāliem «Ozola lieta» nonāca kara tiesā, kur viņam piesprieda divus mēnešus cietuma, taču Ozols jau bija nošauts. Par J. Ozola nodarījumu, ko kara tiesa atzina parniecīgu, un viņa netaisnīgo nogalināšanu Valsts domes deputāts Priedkalns ziņoja savā runā Domē.

Rakstot par notikumiem Iekškrīvijā, minēts, ka Iekšlietu ministrijā tiek izstrādāts jauns plāns nomaļu sakausēšanā ar valsti, laikraksts paredz, ka:

«...tas beigsies ar vietējo iedzīvotāju tiesību aprobežošanu.»

Plaši atzīmētas Ļ. Tolstoja un J. Poruka bēres.

Neskatoties uz to, ka pirmais atbildīgais redaktors J. Lapiņš pats bija literāts, avīzē literatūrai veltīta maza uzmanība, literāros darbus sāk publicēt, tikai sākot ar 1911. gadu. Minami L. Laicena dzejoļi un proza, arī tulkojumi. (Ar 1912. g. faktiskais redaktors Linards Laicens.) No tulkotās prozas autoriem atzīmējami Čirikovs, Hamsuns, K. Tetmaiers un H. Raudseps.

Lasītājus 1913. gada 21. numurā pārsteidza paziņojums:

«Cienījamiem lasītājiem.

Ar šo numuru «Kāvu» turpmākā izdošana tiks pārtraukta, kā liekas, uz visiem laikiem, jo avīzes izdošana prasa naudas upurus, kurus mūsu mazpilsētas un apkārtnes šaurajos apstākļos ienākumi nespēj segt...»

IZDEVUMI LIMBAŽOS

Limbažos, tāpat kā vairākās citās Latvijas pilsētās, periodisko izdevumu izdošana aizsākās ar reklāmu lapu trīs valodās (latviešu, vācu un krievu), un tā saucās «Limbažu Ziņas», «Лемзальские известия», «Lemsalsche Nachrichten», iznāca 1908.—1909. g. reizi nedēļā. Redaktors un izdevējs K. Paucīts, kuram piederēja grāmatu veikals un neliela spiestuve, kas apkalpoja Limbažu draudzi ar reliģisku dziesmu lapiņām un cita veida izdevumiem draudzes vajadzībām. 1909. g. augustā «Limbažu Ziņu» vietā iznāk reliģisks nedēļas laikraksts «Vienības Vēstnesis» (1909—1914) ar reliģiska rakstura pielikumu «Bērnu Draugs» (1911—1914). «Vienības Vēstnesis» apstājās līdzekļu trūkuma dēļ.

Limbažos, tirgus laukuma malā, netālu no Paucīša grāmatveikala atradās P. Stumpa grāmatveikals, un, tāpat kā Paucītim, arī Stumpam piederēja neliela spiestuve. P. Stumpa grāmatveikals izvērtās par nozīmīgu Limbažu kultūras centru, jo regulāri pieveda no Rīgas visas tā laika nozīmīgākās grāmatas. P. Stumpa spiestuve pelnījās galvenokārt ar dažādu veidlapu un biļešu iespiešanu, taču dažkārt šajā spiestuvē iespieda nozīmīgus literārus darbus, piem., Ipolīta Tēna «Lekcijas par mākslu» u. c.

1910. gadā P. Stumps sāka izdot samērā demokrātisku laikrakstu «Auseklis».

«Auseklis»

(1910—1917)

Sabiedriski politisks laikraksts, iznāca reizi nedēļā, ar 1914. g. Nr. 43 četras reizes nedēļā, ar 1914. g. Nr. 58 divas reizes nedēļā. Izdod Limbažos, redaktors un izdevējs P. Stumps.

Tolaik Limbažiem raksturīgi, ka nākas eksistēt atrautībā no citiem Latvijas kultūras centriem, nemaz nerunājot par Rīgu. Lai limbažnieks nokļūtu Rīgā, viņam bija jāveic 20 kilometru tālais ceļš līdz Ozolu stacijai un tad ar šaursliežu «bānīti» līdz Valmierai, tur jāpārsēžas vilcienā un tad varēja nokļūt Rīgā. Otrs ceļš, vairāk nekā 20 km līdz Pernigelai (Liepupei), kur sasniedzama mazā kuģīša piestātne. Mazais kuģītis agri no rīta izbrauca no Ainažiem un vēlu vakarā piestāja pie Daugavas krasta iepretī Rīgas pilij.

Tā Limbažu iedzīvotājs bija zināmā mērā atrauts no Rīgas un gribot negribot ieslēgts šaurā provinces lokā. Šo pašu sarežģīto satiksmes ceļu starp Rīgu un Limbažiem bija jāveic arī pastam, tāpēc pasts un centrālās avīzes Limbažos nonāca pāris reizes nedēļā. Saprotams, ka tādos apstākļos organizēt pat nedēļas laikrakstu ir apgrūtināši.

Avīzes «Auseklis» paraugnumurā jau tūliņ sastopam sūrošanos par tiem apstākļiem, kādos nāksies veidot avīzi:

«Mums par maz inteligēnces darba veikšanai. Mums daudz mierīgu ģimenes tēvu, kuri grib iet zelta vidus ceļu, ar vecajiem viņiem nav pa ceļam — viņu pārliecība stāv uz cita zinātniska pamata, jaunos pabalstīt neuzdrikstas. (...) baidoties no vietnieku pulka, vietējo baronu vai «dižpilsoņu» varas, traģiska šāda no visām pusēm ielenkta lauku inteligēnta dzīve.»

Jau pirmajā numurā rakstā «Par pašizglītību» minēts, ka arī laukstrādnieki sāk lasīt avīzes un grāmatas, bet izteikts pārmetums, ka inteligēnce norobežojas no fiziska darba strādniekiem. Šāda norobežošanās raksturīga visās mazpilsētās.

Laikraksta nostāju sabiedriskos jautājumos raksturo pirmā gada sākumā (Nr. 36) humora un satīras nodaļā ievietotais dzejojums:

NEVIENĀDI IDEĀLI

Muižnieka ideāls:

*Augsta rente,
Vins, skuķi un pīpe,
Uz katra stūra
Krogī no mūra.*

Krodznieka ideāls:

*Lēta rente,
Dzērāju daudz;
Mazāk ļaužu,
Kas tumsu žņaudz.*

Zemnieka ideāls:

*Darba spēks lēts,
Kam kungs vēl svēts.
Un stalti meļņi,
Tādi, kas rēc.*

*Dārga maize,
Lai nauda plūst,
Lai no ražas
Apcirkņi lūst.*

Kalpa ideāls:

*Lēta maize
Un laba alga,
Lai nava jāmeklē
Karamā valga.*

Purvabridējs

Limbažu «Auseklis», tāpat kā Valkas «Kāvi», paplašina materiālu gan ar lauku ekonomikas jautājumiem, gan sadzīves tēmām. «Ausekļa» redakcijas demokrātiskiem darbiniekiem derdzas tas stāvoklis, kāds vērojams laukstrādnieku vervēšanā, par šo tēmu īpašs raksts «Vergu laiki atgriežas». Šī publikācija pamatojas uz «Jaunās Dienas Lapas» ziņojumu par Latgalē savervētiem laukstrādniekiem:

«. . . apstellētais skaits strādnieku ir saderēts. Strādnieki pienāks Jelgavā šādās dienās: 1. partija — 3. aprīlī — puīši; 2. partija — 17. apr. — puīši un meitas; 3. partija 19. apr. (..) Strādnieku vilcieni pienāks Jelgavā pusastoņos no rīta, un strādnieki būs tai pašā dienā saņemami.»

Šo ziņojumu «Auseklis» komentē šādi:

«Paziņojuma stils liek domāt, ka šie būs darīšana (..) ar kādu jaunu lopu sugu, kas patlaban Baltijā tiek ieviesta. No paziņojuma gluži labi noprotams, ka strādnieki paštautiešu uzņēmēju acīs nav nekas cits kā darba lopi, kas apstellējami (kā ārzemju sugu govīs vai zirgi), pa «partijām» vedami, «saņemami» un «dabūjami» kā katra dzīva vai nedzīva prece. . . .»

Tālāk par laukstrādnieku trūkumu teikts, ka tie bēg prom no laukiem tāpēc, ka negrib sevi nostādīt «puscilvēka» lomā, kam pietiek, ja dabū pašēst un jumtu virs galvas, domāt viņi nedrīkst. Pēc raksta autora atziņām, masveidīga latgaliešu strādnieku ievēšana ir pat sliktāka par vācu kolonistu ievēšanu muižās, jo vācieši saviem tautiešiem nemaksā mazāk kā vietējiem strādniekiem.

Laikrakstā izteikts brīdinājums pagastu pašvaldībām un citām zemnieku organizācijām, slēdzot līgumus ar muižām, nenonākt apmānīto lomā. Rakstā «Ar vienu roku dod, ar otru ņem» (1914. g. Nr. 25) teikts, ka, nodibinoties pagastu pašvaldībām, Baltijas muižnieki dāvināja zemes gabalus pagasta ēku būvei, bet vēlāk izrādījās, ka dāvinājums ir valdziņš pagasta piesiešanai, lai tas neiedomājas rīkoties pret muižnieka prātu. Zemnieki no laimes aizmirsa parūpēties par dāvinājuma dokumentārisku nodrošinājumu, paļāvās uz barona bruņniecisko goda prātu, bet, cik šis goda prāts sver, jau redzams: daudzos pagastos dāvinātie zemes gabali atņemti, un pagastam ēkas jāplēš nost. Skultē daži Labdarības biedrības biedri projektē biedrības nama būvei dabūt zemi no barona. Nekādā ziņā nedrīkst būvēt uz barona zemes biedrības namu, kas tad atradīsies kroga tuvumā un būs aukliņa, ar ko krogam pievilkt vairāk dzērāju. Raksta autors brīdina, ka tādus dāvinājumus nedrīkst pieņemt, kaut arī tie būtu dokumentāriski nodrošināti. Par šo rakstu redaktors sodīts ar 50 rubļiem vai trim dienām aresta.

Apcerējumā «Latviešu buržuāzija vācu arklā» (1913. g. Nr. 27) tiek prognozēta Latvijas sabiedrības tālāka attīstība, pārņemts tām latviešu ģimenēm, kuras savus bērnus sūta vācu skolās un grib pārvācot.

«Gandrīz nekur tik lielā mērā neparādās latviešu buržuāzijas politiskā tuvredzība kā pie mums Limbažos, tā nespēj saprast, ka pēc 20, 30 gadiem politiskais stāvoklis būs pilnīgi mainījies, tad valdošā šķira Latvijā būs latviešu buržuāzija, to rāda laika zīmes. (..) bet noteicošā loma šā gadsimta vidū būs lauku buržuāzijai, kuras ekonomiskie spēki pēdējā laikā auguši pasakainā ātrumā. Līdz ar ekonomisko attīstību modīsies šīs šķiras politiskā apziņa un tā diktēs citām šķirām savu gribu. (..) Par politiski akliem saucami tie latviešu buržuāzijas spēki,

kas savu nākotni neparedz un cenšas audzināt «vāciskus» bērņus. (..) Laiks arī mūsu mietpilsoņiem izjūgties no vācu arkla, noņemt no sa-
viem veikaliem un iestādēm vācu uzrakstus, mācīties latviešu valodu.
(..) Uz politiskās skatuves kāpj jauns kungs — latviešu «pelēkais
barons», tas diktēs jaunu dziesmu. Tā vairs nebūs dzimtas aristokrāti-
jas, tā būs kapitāla aristokrātijas dziesma. Un arī šī dziesma nebūs
mūžīga, arī tā driz tiks nodziedāta. Kad buržuāzija būs izpildījusi savu
vēsturisko uzdevumu, uz skatuves kāps pamatšķira — proletariāts.»

Raksts parakstīts ar iniciāļiem E-ns.

Pievērsta uzmanība arī vietējai mākslinieciskai pašdarbībai, tā rakstā
«Vidzemes jūrmalas Zvejniecības biedrība» stāstīts par nebūšanām, kas
saistītas ar «Mērnieku laiku» uzvedumu Duntē pagasta namā. Vietējie
«privileģētie» inteligēnti dažādu iemeslu dēļ atteikušies spēlēt un daži
ievīngrinājušies spēlētāji dezertējuši beidzamā nedēļā. Aizstājēji ne visi
spējuši apgūt lomas, tomēr izrāde noritējusi apmierinoši, kas liecinot, ka
zvejnieku jaunatne modusies spirtākai garīgai dzīvei. Raksta autors aiz-
rāda, ka Zvejniecības biedrības vadība atrodas progresīvu vīru rokās, bet
tiem nenāksies viegli darīt savu darbu. Par šo rakstu redaktors sodīts ar
100 rubļiem vai 1 mēnesi aresta. Šķiet, šā raksta nepatīkamais teikums ir
šāds:

*«Katrs progresīvs pasākums jau ir grūts un vēl sevišķi mūsu ap-
vidū, kur sabiedrisko dzīvi stipri bremzē sektantisms, māņticība un la-
kejisms baronu priekšā.»*

Šai pašā numurā tāpat sodīts arī ziņojums «No Straupes» par intrigām
doktorāta būvniecībā.

Avīze šausminās par lielo pašnāvību skaitu visā valstī, tās jau tiekot
uzskatītas kā ikdienišķa parādība. Raksta autors domā, ka te zināma vai-
nas daļa visādām klačām un plāpām:

*«Slepkavas — plāpu tašas droši un bezbēdīgi staigā apkārt, sēda-
mas ap sevi miesīgu un garīgu nāvi.»*

Satraucošs notikums vietējās ziņās ir 1912. g., naktī no 13. uz 14. maiju,
Limbažu patērētāju biedrības degšana, kas sagādājusi kopsummā 8000,
varbūt pat līdz 10 000 rbļ. zaudējumus.

Visai īpatnēji aprakstītas 1913. g. 21. februāra svinības. Romanovu di-
nastijas 300 gadu jubilejas gadījumā izdoto visaugstāko ukazu noklausī-
ties salasījies daudz cilvēku, daži uzrāpušies pat uz jumtiem, bet, raksturo-
jot šo pasākumu, sacīti tādi vārdi:

*«Tomēr publikas lielākā daļā nekādas sajūsmas nebij, tā bij sanā-
kusi tikai aiz vienkāršas ziņkārības, un, kad orķestris spēlēja valsts
himnu, tikai rets kāds to dziedāja līdz.»*

Atkārtoti sašutuma izpaudumi par vietējo parku — tas netiek kopts un
pavisam ne laistīts, ne mēslots. Arī publika bieži aplauž parka koku zarus,
īpaši ceriņus. Parkā netraucēti uzdarbojas huligāni, aizskarot rupjām pie-
zīmēm dāmas, pat piekaujot cilvēkus. Bieži vien pāri celiņiem izvilkta
auklas vai stieples, paši huligāni krūmos noslēpušies uzjautrinās, skato-
ties, kā klūp parka apmeklētāji.

1914. g. Nr. 6 par ziņojumu «No Ķirbišiem» redaktors sodīts ar 100
rubļiem vai mēnesi aresta. Ziņojumā teikts, ka nekur neejot tik jautri kā
«Kaltūzī», tur sarkangalvīti alus glāzēs sakrusto ar sinalko un pasniedz
kā vīnu. Spēks tam liels, ap pusnakti sākas spēku stunda, krēsli un beņķi

sāk dancot, kamēr ar salauztām kājām paliek guļam uz grīdas. Viesi iedomājas esam āži un sāk izbadīt logu rūtis, bet daiļais dzimums salec uz galda.

Visādu sīku, maznozīmīgu ziņu par vietējiem notikumiem daudz.

Iekšķrievijas ziņās rakstīts par streikiem, arī par dažādiem krimināl-atgadījumiem. Plašāks raksts «Alkoholisms Krievijā», tajā minēts, ka visvairāk dzer strādnieki un zemnieki. Alkoholisma izskaidrošanā kā galvenie iemesli uzskatīti gara tumsība un ar to saistītā savu interešu neapzināšanās. Maskavā notikušajā pretalkohola kongresā ieteikts skolās ievest pretalkohola mācību.

1914. gada 28. numurā ziņots, ka 20. jūlijā Stienē tiks sarīkoti pirmie vispārējie Limbažu apkārtnes bērnu svētki, kuros būs zinātniska programma un dzīvi piedalīsies inteliģence. Nolūks sniegt bērniem kaut īsu saulainu brīdi. Redakcija lūdz, lai saimnieki atlaiž arī ganiņus uz šiem svētkiem.

Visas apkārtējās skolas gatavoja bērnu svētkiem dažādus pārsteigumus. Pirmie bērnu svētki! Prieks lielu lielais, bet sarūgtinājums nāca briesmīgs — bērnu svētki bija jāatceļ, jo sākās Pirmais pasaules karš, pa mājām iznēsāja mobilizācijas pavēles. Daudziem bērniem, kuri prieka pilni gatavojās saviem svētkiem, tēvus un brāļus aizrāva kara putenis.

Avīzei «Auseklis» dažkārt iznāca arī nelieli literārie pielikumi. Literārā materiālā Raiņa, Brūklenāja, Melnā Alkšņa, no tulkojumiem O. Vailda, Dž. Londona, G. Mopasāna, M. Gorkija, norvēģu rakstnieka A. Kīlanda u. c. darbi. Ievietotas arī dažas recenzijas par grāmatām.

Laikraksts «Auseklis» no 1915. līdz 1917. gadam iznāca neregulāri un 1917. g. 15. janvārī ar 3. numuru apstājās pavisam.

IZDEVUMI VALMIERĀ

«Zeme»

(1910—1919)

Baltijas Lauksaimnieku biedrības laikraksts (žurnāls). Līdz 1915. g. Nr. 1 uz vāka apakštituls — Baltijas Lauksaimnieku biedrības laikraksts par lauk- un piensaimniecību. Iznāca divas reizes mēnesī, ar 1917. g. neregulāri.



Laikraksta «Zeme» tituls



Kārlis Ulmanis

Izdots Valmierā. Redaktors H. Enzeliņš (valodnieka J. Endzelīna brālis), ar 1914. g. — K. Ulmanis, ar 1916. g. Nr. 2 — H. Enzeliņš, 1919. g. Nr. 1 — bez redaktora paraksta.

Izdevējs — Baltijas Lauksaimnieku biedrība.

1908. g. 5. augustā nodibinājās Baltijas Lauksaimnieku biedrība, kuras valdes sēdeklis atradās Valmierā. Sākot ar 1909. gadu, šī biedrība apvienoja līdz tam Valmierā un apkārtnē pastāvējušās lauksaimniecības biedrības, pārņemot arī to īpašumus. Biedrības rosīgās darbības rezultātā nodibinājās vairākas lauksaimnieciska rakstura biedrības un sabiedrības un Matīšu koppienotava. Biedrība izdeva arī grāmatas: Kārļa Ulmaņa «Ienesīga piensaimniecība» un «Ienesīga cūkkopība», Hermana Enzeliņa «Daži aizrādījumi par māksl. mēslu ienesīgu lietošanu» u. c. Baltijas Lauksaimnieku biedrības priekšsēdētājs H. Enzeliņš.

Hermanis Enzeliņš (1867—1953) dzimis Kauguru Mičkēnos, pēc Valmieras apriņķa skolas beigšanas saimniekoja tēva mājās. 1898. g. piedalījās Kauguru lauksaimniecības biedrības dibināšanā, no šīs biedrības vēlāk izauga Baltijas Lauksaimnieku biedrība, kurā H. Enzeliņš bija valdes priekšsēdētājs. Bija «Valmieras Lauksaimnieku» (vēlāk «Lauksaimnieka») vadītājs un izdevējs, «Zemes» redaktors, rakstījis periodikā par lauksaimniecību un kopdarbību, 1922. g. ierosināja 1. zemnieku dienu Valmierā, pēc tam to rīkoja visā Latvijā.

Baltijas Lauksaimnieku biedrībai radās nodoms izdot arodniecisku laikrakstu, izsniegt to apmēram 1000 biedriem par velti un pamazām iekarot

arī citus lasītājus. Laikraksta mērķis vienot biedrus ap biedrību un izplatīt arodnieciskas zināšanas.

Laikrakstā «Zeme» publicētie raksti ir lietišķi un labi saprotami, īpaši atzīmējams, ka tie piemēroti attiecīgam gadalaikam.

Plaša tematika: par zemes mēslošanu un dažādiem mēģinājumiem, par tik vajadzīgu tematu kā pļavu un purvu uzlabošana, par lopkopību. Rakstīti arī par mežkopību, par putnkopību, kurai netiek veltīta vajadzīgā uzmanība, nav aizmirsta arī dārzkopība un zivkopība. Popularizēta citu zemju pieredze (Dānija, Vācija, ASV).

Katrā numurā nodaļa «Piens, sviests, siers». Šajā nodaļā, ar pāris izņēmumiem, visus rakstus rakstījis Kārlis Ulmanis, ievērojams agronoms, politisks darbinieks, vēlākais Latvijas valsts prezidents. Žurnāla iznākšanas pirmajos gados Kārlis Ulmanis dzīvoja Ziemeļamerikā (pavadīja tur 6 gadus, sākot ar 1907. gadu, Amerikā nobeidza Nebraskas universitātes lauksaimniecības nodaļu), kur iepazinās ar turienes lauksaimniecības zināšanām, praksi un pieredzi. No Amerikas K. Ulmanis sūtīja rakstus jaunajam izdevumam «Zeme» un bija visbiežāk tur publicētais autors. Minami raksti: «Sviesta taisīšana ziemā», «Laba sviesta izgatavošana kopmoderniecībā», «Siernieka ikdienējie atzīmējumi», «Tīra piena iegūšana» u. c. Rakstā «Piensaimniecības nozīme jaunā apgaismojumā» K. Ulmanis izsaka, ka jāieved tāda augu seka, lai varētu pavairojot lopu skaitu div- un trīskārtīgi, tas veicinātu racionālu uzturvielu riņķojumu — no zemes lopiem un atpakaļ no lopiem zemei. Pilnīgi bez minerālmēsliem iztikt nevarētu, tomēr lopkopības attīstība panāktu, ka labi mēsloātā zemē no mazākas platības iegūtu lielāku graudaugu ražu, tā rastos iespēja pirkt lopu spēkbarību. Baltijas zemkopjiem jāpievērš uzmanība piensaimniecības attīstībai zemes auglības uzturēšanā.

K. Ulmanis rakstījis ne tikai nodaļā «Piens, sviests, siers», ar viņa tiešu parakstu vai iniciāļiem K. U. parakstīts lielākais vairums rakstu, pat ievadraksti, piem., 20. numurā «Piena lopu pārraudzības biedrības un mūsu saimnieki». Nodaļā «Kopdarbība» K. Ulmanis rakstā «Kādas kopmoderniecības attīstība un panākumi 12 gados» iepazīstina lasītājus ar vācu avīzes «*Milch-Zeitung*» apcerējumu par kopmoderniecības pozitīvo nozīmi. Rakstot par cūkkopību, K. Ulmanis pievērš uzmanību ne tikai tieši šai lopkopības nozarei, bet runā arī par to, kādam jābūt pašam cūkkopim. Vispirms tam uz cūkkopību jāskatās kā uz veikalniecisku pasākumu, bet, ja šim zemniekam nebūs vispārējas intereses un mīlestības uz lopkopību, tad nekādu panākumu nebūs, un labāk lai šāds zemnieks izdomā citu nodarbošanos.

«Zemē» visai bieži sastopami tolaik veterinārārsta Augusta Kirhenšteina (vēlāk profesors, LPSR Augstākās Padomes prezidija priekšsēdētājs) raksti, kas atbilstoši veterinārārsta profesijai: «Veselīgas cūku kūtis un veselīgas cūkas», «Tuberkulozes izplatīšanās pie dažādām lopu sugām pēc kādas kautuves ziņām», «Slimības kā piena lopu ražības traucētājas», «Čūsku un bišu kodumi» u. c. Daudz rakstījis arī redaktors H. Enzeliņš.

«Zemē» ziņots par biedrību dzīvi un sniegtas tirgus ziņas.

Ir nodaļa «Lasi un ievēro», kur doti īsi padomi, piemēram:

«Termometrs ir nepieciešami vajadzīgs rīks piensaimniecībā. Vienkāršajam termometram pienākas liela pateicība par Dānijas piensaimniecības uzplaukšanu.

Netīrs piens ieskābst ļoti īsā laikā. No šāda piena nav iespējams izgatavot labu sviestu, un sevišķi skādīgs viņš ir sierniekiem.

Ja centrifūgā laiž aukstu pienu, tad par daudz piena tauku paliek vājpienā.

Mēslu lēkšķes uz govs sāniem un ciskām ir piena netirumu neizsmeļams avots.

Viena vienīga netira piena kannā var samaitāt sieru no 99 kannām tira piena.»

Tāpat kā citos šī laika periodiskos izdevumos, arī «Zemē» neiztrūkst pārdomas par laukstrādnieku jautājumu, tam veltīts visai plašs raksts «Laukstrādnieku jautājums». Rakstā izteiktas bažas, ka nedrīkst turēt rokas klēpī un gaidīt, kas iznāks, jānoskaidro laukstrādnieku trūkuma cēloņi. Kā galvenos iemeslus laukstrādnieku trūcumā saskata to aizceļošanu uz Sibīriju, Brazīliju u. c., bet jo sevišķi uz Rīgu. Kaut arī pilsētā strādnieks nebūt nav pasargāts no grūtībām, tomēr pēc nostrādātām stundām tas ir pats sev kungs, nav mūžīgais vergs. Tā laukstrādnieks bēg uz pilsētu ne tās vilināts, bet bēg no zemes, un ne bez pamata, te nevar aizmirst laukstrādnieka dzīvokli, uzturu, arī saimnieka izturēšanos. Raksta autors paredz, ka notiks vēl lielāka aizplūšana uz pilsētu, jo vēl nav jūtama rūpnieciska krīze. Ar darba spēka trūkumu cīņas ierocis ir lauksaimniecības mašīnas. Kalpiem jānodod cilvēciski dzīves apstākļi, lai tos pieturētu, jātur gada kalpi, galvenokārt pārnieki, jāmazina tās lauku darba īpatnības, kas laukstrādnieku padara par vergu. Ievestie strādnieki strādā sliktāk, pilnībā cīnīties ar laukstrādnieku aizplūšanu saimniekiem nav iespējams, bet par šo draudošo parādību jāspriež, jādomā, ko darīt.

Zurnāls nozīmīgs ar to, ka publicētais materiāls balstās uz zinātniskiem pamatiem un ir lauksaimniecībā praktiski pielietojams. Vislielākā nozīme K. Ulmaņa rakstiem, jo tie sniegti ar profesionālu entuziasmu un mudina uz praktisku darbību.

IZDEVUMI CĒSIS

«Cēsu Ziņas»

(1910—1913)

Sabiedriski politisks nedēļas laikraksts. Izdots Cēsīs. Redaktors J. Rūķis, ar 1911. g. Nr. 8 — A. Bērziņš, ar 1912. g. Nr. 46 — J. Zariņš.

Izdevēji A. Bērziņš un J. Zariņš, ar 1912. g. Nr. 46 — J. Zariņš.

Perifērijas izdevumu darbiniekiem ir dažādas rūpes, vieni, kā, piemēram, limbažnieki, sūrojas par to, ka viņiem grūti atbrīvoties no provinciālas domāšanas, jo pārāk atrauti no centra, pasts strādā gausi, citi, kā, piemēram, cēsnieki, sūrojas, ka viņi savai avīzei nevar piesaistīt plašus lasītāju kadrus, jo caur Cēsīm kā ievērojamu dzelzceļa mezglu regulāri pienāk ziņas no dažādiem centriem un arī turies avīzes. Kas tad ies lasīt mazu provinces avīzīti, ja dabūjams centra laikraksts. Tā kā šī sūrošanās ir pretrunīga, tad galvenā vaina droši vien meklējama pašos avīzes darbiniekos. «Cēsu Ziņas» attīstās ar grūtībām, sākumā ir tikai paplašināta reklāmu lapa, kas pamazām iegūst avīzes raksturu. Abi galvenie laikraksta darbinieki A. Bērziņš un J. Zariņš periodiski mainās gan kā redaktori, gan kā izdevēji. Populārākais no viņiem A. Bērziņš, kuram, kaut ne visai ievērojams, tomēr ir literatūras darbinieka vārds.

Arturs Voldemārs Bērziņš (1876—1914) darbojies literatūrā, publicējis dzejoļu krājumu «Dzimtenes kalnos un dzimtenes lejās» (1898), periodikā

publicēti prozas darbi, stāsti un feletoni (feletonus parakstījis ar pseidonīmu *Miles Virs*).

«Cēsu Ziņās» teksti pa lielākai daļai īsi, pat dažas rindas. Izmantojot vietējās sadzīves gadījumus un negadījumus un pārņemtu informāciju no citām avīzēm, gan plašāka materiāla trūkuma dēļ, gan veiklu žurnālistu trūkuma dēļ «Cēsu Ziņām» neizdodas pacelties līdz vērā ņemama profesionāla periodiska izdevuma līmenim. Laikraksts nav ticis cauri arī bez soda. 1910. g. 19. numurs konfiscēts un redaktoram J. Rūķim piespriesta viena diena aresta par rakstu «Ķeizara svētki Rīgā».

Literārā daļā Diženajo Bernharda, Melnā Alkšņa, Paērķšņa (M. Rožkalna) sacerējumi, H. Zūdermaņa lugas «Dzimtene» tulkojums.

1913. g. 28. novembrī laikraksts apstājas, bet cēsinieki negrib padoties, un jau pēc nedēļas iznāk avīze «Cēsu Apskats».

«Cēsu Apskats»

(1913—1915)

Politisks, sabiedrisks un literārisks laikraksts, iznāca reizi nedēļā, Cēsis. Redaktors un izdevējs J. Rupais. Līdz 1914. g. 1. martam faktiskais redaktors M. Rožkalns-Paērķšis.

M. Rožkalns-Paērķšis (1870—1919) literāts, «Viesuļu» kalendāra, «Cēsu Apskata» redaktors, sastādījis humora un satīras krājumu «Vēja bultas», rakstījis feletonus.

Redaktoram M. Rožkalnam laikrakstu izdodas nedaudz uzlabot, bet pilnīgi «no sēkļa» nost netiek, galvenais materiāls tāpat īsas pārpublicētas ziņas.

Jaunā Cēsu avīze, uzsākot savas gaitas, solās būt demokrātiska un nekalpot nevienai šķirai un partijai, bet gan kulturāliem uzdevumiem un graizīt nebūšanas.

Nebūšanas cenšas graizīt, piemēram, rakstā «Mūsu kooperatīvi un viņu biedri», ziņots, ka sapulcēs daļa biedru ir paklausīgs avju bars, otra daļa stundām kuļ tukšus salmus.

No Ādažiem raksta: Duntē krogs — par postu tuvākai apkārtnē, tur notiekošā dzeršana nereti beidzas ar kaušanu.

Savdabīgs stāvoklis izveidojies Rīgas pastā, par ko informē ziņojums «Pārkrievošanas politika Rīgas pasta un telegrāfa apgabālā». Pasta priekšnieks Jevangulovs nosūtījis uzaicinājumu dažām Krievijas guberņām, aicinot turienes iedzīvotājus braukt uz Rīgu strādāt par pastniekiem. Rezultātā Rīgas pasta kantorī manāms krievu pieplūdums, ieradies vesels artelis no Mogiļevas, bet neviens neprot ne latviešu, ne vācu valodu, pat krievu valodā lasīšana un rakstīšana ejot vāji, tāpēc notiek kļūdas.

Laikmetam raksturīga kultūras prasība ir izveidot skatuves savienības. Visās malās rodas dažādas biedrības un gandrīz visās rīko teātru izrādes, par kurām laukos un mazpilsētās liela interese, taču vienai atsevišķai biedrībai nav pa spēkam labi organizēt tik sarežģītu sabiedriskās dzīves nozari kā teātri. Šīs grūtības var novērst, izveidojot skatuves sabiedrību, kurā vairākas biedrības kopīgi organizētu izrādes.

1914. g. lielākais vēsturiskais notikums 20. jūlijā Ziemas pilī ķeizara ziņojums pēc dievkalpojuma:

«Mierīgi un ar cienību mūsu Lielā māmuļa Krievija saņēma ziņu par kara pieteikumu Mums. (...) Es šai vietā svinīgi apsolu, ka nenošlēgšu miera, līdz kamēr pēdējais ienaidnieku kareivis neatstās mūsu zemes.»

Bet, kā zināms, šis solījums palika tikai kā solījums.

Avīzei «Cēsu Apskats» vairāki pielikumi:

«Cēsu Apskata» Literāriskais pielikums (1913—1914) iznāca reizi nedēļā.

«Cēsu Apskata» Skrejlapīņa (1914). No Pēterburgas Telegrāfa aģentūras pienākušās ziņas. Iznāca neregulāri.

«Cēsu Apskata» Zemkopības pielikums (1913—1914). Iznāca reizi mēnesī.

Ar daudzajiem pielikumiem izdevēji centās vismaz daļēji novērst tos trūkumus, kas bija tiešajā avīzes materiālā.

Literārā daļā Jākobsonu Kārļa luga «Pilsētnieki», Rutku Tēva, Paērķška (M. Rožukalna), tulkojumos A. Strindberga, A. Kuprina u. c. darbi.

«Cēsu Apskats» turpina iznākt kara apstākļos līdz 1915. g. 2. oktobrim, kad avīzes iznākšana tiek pārtraukta.

IZDEVUMI MADONĀ

«Maliēnas Dzīve»

(1911—1912)

Sabiedrīks, politisks un literārīks nedēļas laikraksts. Ar 1912. g. nosaukums — «Maliēnas Dzīve».

Iespiests Valkā, izdots Madonā.

Redaktors A. Zariņš, ar 1911. g. Nr. 9 — J. Zariņš, ar 1912. g. Nr. 6 — A. Ābeltiņš.

Izdevējs A. Zariņš. Faktiskais izdevējs sabiedrība «Stars».

Šī mazā avīze «Maliēnas Dzīve» atšķiras no visiem tā laika perifērijas periodiskiem izdevumiem ar pāris raksturīgiem momentiem, pirmkārt, šis izdevums ir vienīgā šajā laikā iznākusī lauku avīze vārda tiešā nozīmē. Iznāk uz laukiem un raksta galvenokārt par laukiem. Otrkārt, kaut arī šī avīze organizatoriski nav saistīta ar Latvijas revolucionārās sociāldemokrātijas organizācijām, tomēr pēc sava idejiskā virziena ir tuva revolucionārās sociāldemokrātijas centieniem. No šī viedokļa avīzei konflikti ar administrāciju.

1. numura ievadā redakcija paziņo sava izdevuma mērķi:

«Mūsu galvenais uzdevums būs sekmēt lauku pamatšķiras apziņas izkopšanu un viņas pašdarbības attīstību.»

Drīz vien «Vispārējās Ziņās» redakcija vēstī, ka avīzes redaktors sodīts ar 150 rubļiem vai maksātspējas gadījumā ar 1 mēnesi aresta par to, ka 1. numurā esot vairāki raksti, kuri musinot uz šķiru naidu. Rakstā par Stolipina darbību esot atrodamas atsauksmes, kuras mudinot naidu pret valdību. Soda nauda samaksāta.

1912. gada pirmais numurs ievadīts ar Raiņa dzejoli «Tā nepaliks»:

*Tā nevar palikt — un nepaliks,
Par velti cerāt, ka straume siks,
Ka ūdeņi pārskries un aprimsies,
Un atkal viss pa vecam ies.*

Tam seko ievads «Jaunā gadā»:

«.. gadu maiņā gribam un varam saviem mīļajiem darba biedriem — lasītājiem un laukstrādniekiem — it kā uz kalna pakāpušies

saukt no vienas dzimtenes meža malas līdz otrai: tik cīnieties, biedri! Sniedzieties rokas un spiežat elkoņus pret loku un negaudiet, ja vienu, otru zaļu stāvu pretvara lauzīs.

— — —
*Mesti ir kauliņi;
Brāžat uz priekšu, viesuļi!»*

Par šo ievadrakstu redaktors Zariņš sodīts ar 300 rubļiem vai 2 mēnešiem aresta.

Literārā daļā Raiņa, Ed. Treimaņa un Aspazijas dzejoļi, tulkots E. Cirkova garāks stāsts «Kapitulācija», kas publicēts turpinājumos.

Nelielai avīzei ar nelieliem ienākumiem uzliktie sodi bija iznīcinoši, un rezultātā 1914. g. 14. martā redakcija publicē ziņojumu «Gaitu beidzot»:

«Tagad nelabvēlīgu finančiēlu apstākļu spiesti nolikt spalvu un teikt ardievas saviem miļiem līdzstrādniekiem un lasītājiem, gribam atskatīties uz nostaigāto ceļu. (...) «Mal. Dzīve» no sākta gala par mērķi sprauda — lauku proletariāta un viņam radniecīgas inteliģences interešu izkopšanu, viņu saimnieciskā un garīgā stāvokļa pacelšanu.»

Paspēja iznākt tikai 24 numuri.

IZDEVUMI RŪJENĀ

«Rūjenes Vēstnesis»

(1913—1915)

Lauksaimniecisks, literārisks un politisks laikraksts.

Rūjienas Zemkopības biedrības izdevums. Iznāca neregulāri.

Izdots Rūjienā, izdevējs Rūjienas Zemkopības biedrība.

Redaktors P. Martinsons.

Rūjienas Zemkopības biedrība 1910. gada maijā izdeva žurnālu «Darbs», bet tas jau nākamā gada martā beidza iznākt. Līdz 1913. g. aprīlim Rūjienai un tās Zemkopības biedrībai nācās iztikt bez sava periodiska izdevuma. Jaunais Zemkopības biedrības izdevums «Rūjenes Vēstnesis» paziņoja, ka žurnāla «Darbs» apstāšanās nav saistīta ar lasītāju trūkumu, šis norādījums ir ticams, jo periodiskiem izdevumiem tolaik bija visvisādi iznākšanas traucējumi, un it īpaši mazpilsētiņās, kāda bija Rūjiena. Jaunais izdevums «Rūjenes Vēstnesis» uzskata par mērķi stimulēt tautas pašapziņu.

Jādomā par to, lai uzlabotu sadzīves apstākļus, kuri avīzē raksturoti trūkumiem pilni. Rūjienā grib nodibināties labiercības biedrība, kas gādātu par pilsētas tīrību, apgaismošanu u. c. Sevišķi uzsvērts, ka visā apkārtnē nav slimnīcas. Šie uzdevumi ietverti biedrības statūtos, bet statūti netiek apstiprināti.

«Visur sajūtama briesmīga vienaldzība un pašapmierināšanās ar «labs nāk ar gaidīšanu, silts ar sildīšanu.»»

Pienācis laiks pašiem vairāk rūpēties.

Pilsētiņas iedzīvotājos pieaug satraukums par gaļas, sviesta un citu produktu dārdzību, turklāt paredzams, ka cenas vēl augs. Iedzīvotāji domā, ka cenas mākslīgi uzskrūvētas un te varētu līdzēt valdība, ja noņemtu «taksi», bet nekas netiek darīts.

Pēc redakcijas domām, provinces attīstība gājusi uz priekšu, pateicoties dažādām biedrībām, bet pēdējā laikā tieši biedrību darbībā vērojami jauni, sabiedrības attīstību kavējoši šķēršļi. Vieni un tie paši cilvēki, kuri sabiedrībā vairāk izvirzījušies, iekļuvuši vairākās biedrībās par priekšniekiem, skolotāji pārāk noslogoti. Trūkst sabiedrisku darbinieku, tie jāaicina no ārpusē un jāmēģina savā vidū izaudzināt aktīvus darbiniekus.

Rūjienā, tāpat kā citās provinces pilsētiņās, sasāpējis ir teātra jautājums. Neorganizēts joprojām repertuārs un sarežģījumi aktieru izvēlē. Izglītības biedrībai nav līdzekļu teātra izrāžu organizēšanai, ja būtu nauda, varētu algot režisoru.

«*Palieciēt dzimtenē*» — ar šādiem vārdiem redakcija vēršas pie saviem lasītājiem, un iemesls tam ir — latviešu izceļošana pieņēmusi bīstamus apmērus. Izlikti sludinājumi par zemes pārdošanu Iekškrīvijā, pēdējā laikā valdība atbalsta izceļotājus uz neapdzīvotiem Sibīrijas apgabaliem. Raksts nobeidzas ar aicinājumu palikt Baltijā.

Ziņas, kuras neattiecas tieši uz Rūjienu un tās apkārtni, ir īsi pārdrūkājumi no citām avīzēm. Vairums rakstu par lauksaimniecības praktiskiem uzdevumiem. Literārā daļa maznozīmīga.

Kara cenzūras svītrojumi 1914. un 1915. g., laikraksts apstājas 1915. gada martā.

IZDEVUMI KULDĪGĀ

Kuldīga ir vecākā pilsēta Kurzemē un viena no pirmajām Latvijā. Pilsētiņas agrīno attīstību veicināja šī rajona Ventas kuģojamais posms, kuram izeja uz jūru pie Ventspils. Dzelzceļu laikmetā Kuldīgas aktīvā nozīme mazinājās, jo tai nebija dzelzceļu satiksmes ar citām pilsētām, pamazām tā kļuva par mierīgu, noslēgtu provinces pilsētiņu. Kaut gan Kuldīga ir vecākā Kurzemes pilsēta, taču kuldīdznieku pirmā avīze «Kuldīgas Vēstnesis» sāk iznākt vēl, tikai 1909. g.

«Kuldīgas Vēstnesis»

(1909—1913)

Politiski literārisks nedēļas laikraksts. Izdots Kuldīgā, izdevējs N. Jevlampjevs.

Redaktors advokāts J. Stesels, ar 1909. g. Nr. 48 — A. Gruzītis, ar 1911. g. — N. Jevlampjevs.

No 1909. g. ziņojumiem avīzes slejās redzams, ka Kuldīga šai laikā ir holeras apdraudēta. Pilsētā un tās apkārtņē veselības aizsardzības un apmierinošas ārstniecības trūkums. Laikraksts sniedz Kurzemes guberņas sanitārās komisijas informāciju, kā izsargāties no holeras. Pilsēta sadalīta rajonos, katram komisijas biedram jāraugās uz sanitāro noteikumu ievērošanu savā rajonā. Pie dzērienu pārdotavu durvīm izlikti trauki ar novārītu ūdeni.

Pavisam bēdīgi Kuldīgā ar pirmmācības skolām, pilsētnieku bērniem jāiet uz tuvējām lauku skolām, Kalnmuižas pagasta skolu ik gadus apmeklē 50 līdz 70 pilsētnieku. Pilsētas pārvalde nekustina ne pirkstu, sabiedrība un biedrības vienaldzīgi noskatās. Te jāizsaucas līdz ar Ibsenu: «Kad mēs, miroņi, reiz uzmodīsimies!»

Avīzē liela vieta (vairākos turpinājumos) rakstam «Saldus revolūcija». Minēti visi apsūdzētie un apsūdzības saturs, 1910. g. 6. oktobrī Viļņas kara tiesa pasludināja spriedumu: 83 attaisnoti, 43 notiesāti spaidu darbos, 19 arestantu rotās, 73 notiesāti ar ieslodzījumiem cietumā.

Ziņots, ka 1910. g. 11. novembrī Pēterburgā notikusi studentu demonstrācija. Demonstranti pacēluši baltu karogu ar uzrakstu: «Nost ar nāves sodu!»

Avīzē vairākos rakstos doti praktiski padomi lauksaimniekiem, īsi dažādas tematikas pārpublicējumi no citām avīzēm. Reizi nedēļā (1909—1910) iznāca «Kuldīgas Vēstneša» literāriskais pielikums, tajā publicēts populārā franču prozaiķa un dramaturga Oktāva Mirbo romāns «Pārērkšu ceļu» u. c.

Laikraksts «Kuldīgas Vēstnesis» faktiski apstājas 1910. g. 3. decembrī, jo turpmākos trīs gados iznāk tikai pa vienam numuram gadā, lai saglabātu koncesiju.

Jau 1910. g. 10. decembrī «Kuldīgas Vēstneša» vietā iznāk laikraksts «Kurzemnieks».

«Kurzemnieks»

(1910—1913)

Politisks, sabiedrisks un literāriskais nedēļas laikraksts. Iznāca reizi nedēļā, Kuldīgā, izdevējs N. Jevlampjevs.

Redaktors A. Gruzītis, ar 1912. g. — pagaidu redaktors N. Jevlampjevs, ar 1912. g. Nr. 5 — Krišs Bergs (faktiskais redaktors Kārlis Bergs, visjaunākais latviešu redaktors, miris 23 gadus vecs 1913. g.), ar 1913. g. Nr. 8 — pagaidu redaktors N. Jevlampjevs, ar 1913. g. Nr. 35 — I. Rasmānis. No 1913. g. aprīļa faktiskais redaktors P. Malenieks.

Sākot savas gaitas, «Kurzemnieks» paziņo lasītājiem, ka stājas «Kuldīgas Vēstneša» vietā un strādās tādā pašā garā kā viņa priekštecis. Jaunā avīze iet pa iebraukto ceļu ar nelieliem uzlabojumiem, un tādēļ abas avīzes «Kuldīgas Vēstnesis» un «Kurzemnieks» ir tipiskas provinču preses diviņu māsas, un nav jābrīnās, ka trūkst lasītāju. Starp dažādiem pārdrukājumiem un vietējās dzīves aprakstiem nozīmīgāki ir raksti par lauksaimniecību, bet tie visi pārpublicējumi no Valmieras laikraksta «Zeme».

Lasītājus nespēja piesaistīt arī iknedēļas Literāriskais pielikums (1910—1913), un laikraksts 1913. g. 13. decembrī pārstāj iznākt lasītāju trūkuma dēļ.

Turpmāk ziņas par Kuldīgu publicēja Ventspils laikrakstos «Ventspils Apskats» un «Jaunā Avīze».

IZDEVUMI VENTSPILĪ

Pirmais Ventspils periodiskais izdevums ir pilsētas reklāmlapa «Ventspils Lapa» (1898—1914), kas iznāca latviešu, krievu un vācu valodā. Pirmais plašākais Ventspils izdevums laikraksts «Ventspils Apskats» sāka iznākt 1907. g. Bez šī periodiskā izdevuma Ventspilī Pirmā pasaules kara priekšvakarā iznāca vairāki dažāda rakstura izdevumi.

«Ventas Straume»

(1911—1914)

Politisks, sabiedrisks un literāriskais laikraksts, ar 1914. g. Nr. 1 — bez apakštitula. Iznāca divas reizes nedēļā, ar 1914. g. Nr. 2—3 reizes nedēļā.

Izdots Ventspilī, izdevējs E. Sulcs. Ar 1911. g. beigām faktiskais izdevējs — sabiedrība «Venta».

Redaktors E. Šulcs, ar 1912. g. — J. Dreimanis.

Redakcija, sākot avīzes gaitas, izsakās, ka «Ventas Straume» ir mierīga un lēna un uz savas muguras tā nenes lielus kuģus, bet mazus kuģiņus, laivas un plostus, savu spēku tā tur noslēptu rāmajos ūdeņos. Sie rāmie ūdeņi nav stāvoši, kaut arī lēna, tā tomēr ir straume, un «Ventas Straume» savu progresa ceļu neies trakodama, bet rāmi, noteikti un mierīgi. Sola arī rikstes, ar ko šaustīs pašmājnieku un citu nebūšanas, vēl solās korekti apspriest pretējus uzskatus.

Ventspīli izraisījis strīds: kam pieder Ventspils, latviešiem vai vāciešiem. Vietējā vācu avīze «*Windausche Zeitung*» raksta:

«Ka Ventspils būtu latviešu pilsēta, to mēs dzirdam pirmo reizi. Zināms, kad ievēro ķēķšas, kalpones, ormaņus un jaunpilsētas mazos namniekus, tad radikālākām lapām ir taisnība. Bet kādas pilsētas īpatnību nosakot, parasti mēdz ievērot citādus faktorus. Kad mēs salīdzināšanas dēļ ņemsim tirgoņus un citus kulturēlus elementus, tad gan ikvienam būs jāpiekrit, ka Ventspils ir drīzāki vācu nekā latviešu pilsēta.»

Raksta autors šos vācu laikraksta izteikumus komentē tādējādi, ka Ventspils tādā gadījumā ir nevis vācu, bet ebreju pilsēta, jo Ventspils tirdzniecība šimbrīžam atrodas ebreju rokās. Un, pēc redakcijas domām, kam pieder pilsēta, nenosaka naudas maka biežums.

«*Windausche Zeitung*» lielākā trumpa tuvējās vēlēšanās cīņā pret latviešiem ir tieši šī materiālā atkarība, Redakcijas viedoklis — ir vienalga, kas uzvarēs vēlēšanās, jo tā ir par visu tautību vienlīdzību, bet, ja viena tauta grib iedzīvoties uz otras rēķina, to noliedzama, tad par to nevar nerunāt.

«Ventas Straume» asiem vārdiem ziņo par tautskolas bēdīgo stāvokli — guļamistabas bez ventilācijas, bērni guļ kā siļķes mucā, nav lielas grūtības sameklēt pat tādas skolas, kur bērni guļ uz lāvām. Nav uzskates līdzekļu, bērniem pārāk garš darba laiks (6 stundas). Skolās nav sanitārās uzraudzības, bērni skolās iemanto diloņa dīgļus.

Vēl, runājot par skolām, minēts, ka tautskolu inspektori piesūtījuši skolām pieprasījumu dibināt «Rotaļnieku» (Krievijā radīta militāra rakstura bērnu organizācija) pulkus. Pagasta valdes tam devušas noraidošu atbildi.

Drīzumā skolās tikšot atjaunota pastiprināta skolu virskomisiju darbība, lai iedzītu skolās valdībai vēlamu garu.

Laikraksts vērsas pret laukstrādniekiem, kuri iet uz pilsētu. Pēc redakcijas domām, tiem jāpaliek uz vietas un tur jāmēģina uzlabot savus dzīves apstākļus. Pilsētās saplūdušie laukstrādnieki vājina proletariātu, tie pavairo bezdarbnieku skaitu, līdz ar to pazemina algas, tādējādi izdarot pakalpojumu kapitālistiem.

Avīzē neizpaliek sikas informācijas drumstalas par ārzemju un Iekš-krievijas notikumiem, protams, sava vieta arī noziegumu un negadījumu aprakstiem. 1911. g. decembrī redaktors E. Šulcs sodīts ar 3 mēnešiem aresta par ievadrakstu «Miers virs zemes».

«Ventas Straumes» Literāriskais un satīriskais pielikums iznāca 1911. g., pavisam tikai 7 numuri.

1911. g. beigās E. Šulcs izdošanas atļauju iznomāja sabiedrībai «Venta», kura «Ventas Straumi» izdeva tik ilgi, kamēr saņēma atļauju savas avīzes («Jaunā Avīze») izdošanai. Lai saglabātu arī «Ventas Straumes» koncesiju, sabiedrība 1912. un 1913. g. izdeva pa vienam numuram. 1914. g. oktobrī iznāca 6 numuri, un tad «Ventas Straume» beidza iznākt.

«Jaunā Avīze»

(1912—1915)

Politisks, sabiedrisks un literārisks laikraksts. Iznāca divas reizes nedēļā, ar 1914. g. — 3 reizes nedēļā.

Izdots Ventspilī, izdevējs — sabiedrība «Venta».

Redaktors I. Lakšēvics, ar 1912. g. Nr. 101 — J. Bankavs, ar 1914. g. Nr. 69 — K. Riekstiņš. Faktiskais redaktors E. Šulcs. 1915. g. aprīlī par otro redaktoru apstiprināts V. Jankops.

Laikraksts neiznāca 1914. g. no 11. oktobra līdz 23. oktobrim sakarā ar redaktora apcietināšanu. Šī pārtraukuma laikā abonentiem piesūtīja «Ventas Straumi».

1912. g. konfiscēts Nr. 87 par rakstu «Pēc uzvaras» un 1913. g. Nr. 25 par rakstu «No Rubenes». 1914. un 1915. g. daudzos numuros cenzūras svitrojumi.

Laikraksts «Jaunā Avīze», sākot iznākt, informē lasītājus, ka Rīgas un citi laikraksti nevar pilnībā apmierināt Ventspils lasītāju, jo vajadzīgas arī vietējās ziņas, bet nav atradies turīgs vīrs, kurš būtu ar mieru riskēt, izdotot avīzi, tāpēc daži darbinieki gādāja par izdevēju sabiedrības «Venta» nodibināšanos. «Ventas Straumes» vietā tika piesūtīta «Jaunā Avīze», redakcija solās savu izdevumu vadīt «Ventas Straumes» garā, tātd mierīgi un piesardzīgi, bet diez kā tas neizdodas, jo avīzei daudz sodu.

«Jaunā Avīzē» materiāla publicēšanas veids visumā tāds pats kā priekšgājējai «Ventas Straumei», tāpat slejās ļoti daudz virsrakstu, zem kuriem īsi, tematiski dažādi pārpublicējumi un nereti pavisam maznozīmīgas vietējās ziņas. Daudz ziņojumu par dažādām sapulcēm, kuras tiek nosauktas par ārkārtējām, tātd notiek ārpus paredzētām kārtējām, tas norāda, ka biedrību dzīvē dažādas pretišķības. Gadu nobeidzot, avīze neizmirst atgādināt, cik tā ir progresīva.

Sabiedriski politiskā dzīvē tolaik joprojām populārs laukstrādnieku jautājums. Redakciju satrauc laukstrādnieku «garie ziemas vakari», tajos laiks tiek pavadīts dzeršanā, pīpēšanā, kāršu spēlē un publiskā meitu knaibīšanā un, kas trakākais, tas viss jānoskatās bērniem. Ir bažas par to, ka, tā pavadot brīvo laiku, strādnieks izvirst un ar tādu pagrimušu radījumu saimniekam vieglāk tikt galā, tātd strādnieks ar savu rīcību vērsas pats pret sevi.

Ir runa arī par visos periodiskos izdevumos pārspriesto laukstrādnieku bēgšanu uz pilsētu, kā iemeslu min zemo darba algu, dzīves apstākļus un nenormēto darba laiku (16—18 stundas), par ko maksā ap 120 rubļu gadā pie brīvas «putriņas». Minēti ārzemju piemēri, Dānijā laukstrādniekiem maksā ap 250 rubļu gadā, un tiem normēts darba laiks — 10 stundas. Tas Dānijā esot panākts, izdarot spiedienu no apakšas, un to mudina darīt arī pašmājās.

Rakstīts arī par bezdarbu un uzskaitīti tā cēloņi, rakstu nobeidzot, izteikta doma, ka bezdarbs var izbeigties tikai ar zināmu ražošanas kārtības pārveidošanu.

Sabiedrības uzmanības centrā abi Ventspils teātri — «Ventspils Jaunais teātris» un «Ventspils Skatuves biedrības teātris». Neviena no tiem neizpeln redakcijas uzslavas. Tā par Ventspils Jaunā teātra Gogoļa lugas «Precības» izrādi teikts: izrādi traucēja teksta nezināšana, aktieri, pat publikai dzirdot, cits citam diktēja tekstu. Traucēja arī tas, ka aktieri pēc katra cēliena nāca klanīties, vai to nevarētu izdarīt vienreiz — lugas beigās? Bet pats bēdīgākais — no šī teātra aiziet profesionālie mākslinieki,

režisori K. Koškins un E. Lauberts, viņus angažējis Rīgas Jaunais teātris, bet raksta autors mierina, ka ar to Ventspils teātris neizbeigsies.

Ventspils Skatuves biedrības teātra izrādītā Hauptmaņa lugā «Elga» spēle bijusi nesaskanīga, katrs aktieris braucis savās kamanās, tā spēlējot, ansamblī nevar izveidot.

Iss ziņojums, ka pie elevatora, ap fabrikām un citās pilsētas vietās izkaisītas skrejlapas, kurās rakstīts par karu un nāves sodiem.

1912.—1915. g. iznāca «Jaunās Avizes» Literāriskais un satīriskais pielikums», vairākiem numuriem pievienots «Pielikums pie «Jaunās Avīzes»», kas faktiski tikai paplašina laikraksta kārtējo saturu.

Literatūrai un par literatūru veltīts vairāk vietas nekā priekšgājējā «Ventas Straumē». Publicēti Šalkoņa dzejoļi, tulkoti Sillera, Strindberga, Ļ. Tolstoja, Čehova u. c. darbi.

Nodaļā «Māksla un kritika» J. Bankava recenzija «Saulietis savos stāstos», ievietota arī recenzija par P. Roberta (Roberta Pelšes) lugu «Lāsts». Visumā pozitīvā recenzija nobeidzas vārdiem:

«Pateicoties arī tam, ka šī drāma uzvedama arī uz mazākām skatuvenēm un ka pozitīvie tipi gaišāki raksturoti par negatīvajiem, bet nevis otrādi, kā Andrejam Upītim «Balsī un atbalsī», — Roberta «Lāstam» paredzama liela nākotne vispāri, bet sevišķi uz lauku skatuves.»

Dzīve pierādīja, ka «lielās nākotnes» paredzēšana Roberta «Lāstam» uztverama ar ironiju.

Autors, kurš parakstās «Plebejs», runājot par latviešu avižniecību, cenšas noskaidrot «Dzimtenes Vēstneša» divkosīgo raksturu, ko vienkāršais lasītājs tā nemaz tik viegli nevarot atšifrēt, ko vienā dienā ceļot debesīs, to otrā saminot dubļos. Šie akrobātiskie lēcieni abonentu pievilināšanai. Un tad raksta autors saka — Andrejs Upīts brošūrā «Dzimtenes Vēstnesis» nelaipo, viņam vienalga, ko par viņu runā šie avižniecības akrobāti,

«. . . pie viņu durvīm viņš neklaudzinās un maizes nelūgsies. (..) Upīts ar ļoti daudziem faktiem nomazgā «šmiņķi» no šī «vispusīgi tautiskā» laikraksta ģimja, un tad nāk redzamas ne vien šī laikraksta, bet arī viņa akcionāru neglītās rebinieku fizionomijas.»

Raksta autors visiem iesaka izlasīt A. Upīša brošūru.

1914. g. laikraksta «Jaunā Avīze» 83. numurs kara apstākļu dēļ iznāca samazinātā formātā ar nosaukumu ««Jaunās Avīzes» Telegrammas», bet 115. numurs neiznāca. 1915. gada aprīlī ar 45. numuru avīze izbeidza iznākšanu.

«Bitīte»

(1913—1915)

Bērnu un jaunības žurnāls, ar 1913. g. Nr. 3/4 — bērnu un jaunības laikraksts. Iznāca 4 reizes mēnesī, ar 1914. g. Nr. 5/6 — ik pa divām nedēļām dubultburtnicās, 1914. g. beigās — reizi mēnesī.

Izdots Ventspilī, redaktors un izdevējs T. Grīnbergs.

Luterāņu baznīcas mācītājs Teodors Grīnbergs interesējās arī par žurnālistiku, saprotams, ar reliģisku raksturu. No 1905. līdz 1915. gadam viņš izdeva un rediģēja garīgu nedēļas laikrakstu (žurnālu) «Evangēliuma Gaisma» (izdeva Jelgavā). Pārgājis dzīvot Ventspilī, T. Grīnbergs izdeva reliģisku, moralizējošu avīzīti bērniem «Bitīte». Tas nav pirmais gadījums, kad mācītājs sagādā periodisku izdevumu bērniem, jau 1901. g.

bērniem domā:u mēnešrakstu «Jaunības Draugs» rediģēja mācītājs J. Rozens. Šajā izdevumā bērni varēja atrast sev piemērotu interesantu lasāmvielu. Kaut gan «Bitīte» sāka iznākt 12 gadus vēlāk nekā J. Rozena izdevums, tomēr tā tik dziļi ierakta arhaiskos putekļos, ka bija grūti pievilkt lasītājus. Acīmredzot mācītājs T. Grinbergs domāja, ka bērni viņu sapratis tad, ja materiālu sniegs — jo primitīvāk, jo labāk. «Bitītes» iznākšana nokavējās ja ne par simts, tad vismaz par piecdesmit gadiem. Vienīgais glābiņš — humors un viena otra pasaka, gadās arī kāds lasāms pantiņš:

*Meitenei būs adīt
Un kaķītim medīt,
Meitene grib medīt
Un kaķītis adīt.*

*Tā neviens nedar, kas pienākas,
bet abi dara, kas patīkas.*

Starp moralizējošiem stāstiņiem un publicistiku pa retam kāda anekdote:

«Kādreiz uz kāda Amerikas kuģa kapteinis apvaicājās pie kāda pasažiera, vai viņš nevēlas glāzīti konjaka.

— Nē, pateicos jums, es nekad nedzeru ne degvīnu, ne rumu, ne konjaku, ne pat nestiprākos vīnus.

— Bet, apžēlojaties, ko tad jūs dzeriet?

— Tikai ūdeni.

— Ko tad jūs dzeriet ēzdami, piemēram, brokastu?

— Ūdeni.

— Ko tad jūs, beidzot, dzeriet, kad esat slimš?

— Bet es taču nekad neesmu slimš.»

Latviešu bērniem domātā periodika nopietni aizsākās tikai ar «Jaunības Tekām».

Ventspilī vēl priekš kara periodā iznākuši šādi maznozīmīgi izdevumi:

«**Darbs**» (1908—1909) — tikai 7 numuri.

«**Ventspils Izglītības, Audzināšanas un Saimniecības Vēstnesis**» (1909—1912) — iznāca latviešu un krievu valodā, reizi gadā, pavisam 4 numuri.

«**Gaisma**» (1911—1912) — politisks, sabiedriska un literārisks laikraksts, iznāca neregulāri, pavisam 42 numuri.

IZDEVUMI LIEPĀJĀ

Liepāja priekš kara periodā bija visai Krievijai nozīmīga neaizsalstoša osta, kas regulāri uzturēja tvaikoņu satiksmi ar Ņujorku un citām lielām pilsētām. Šāds stāvoklis noteica arī to, ka pilsētā daudz valsts un pašvaldības iestāžu, dažādu pakāpju mācību iestāžu, bija teātri un citas sabiedriskas iestādes. Dabiski, ka pilsētā ar tik aktīvu sabiedrisko un ekonomisko nozīmību nevarēja iztikt bez saviem periodiskiem izdevumiem. Latviešiem no laika gala patīcis dibināt biedrības un avīzes, arī Liepāja samērā agri tika pie saviem periodiskiem izdevumiem, tās pirmā avīze «Liepājas Pastnieks» sāka iznākt 1877. gadā un pastāvēja līdz 1882. gadam. Šai pirmai avīzei ar ne visai garu mūžu, sekoja virkne citu dažāda rakstura izdevumu, pa lielākai daļai ismūžīgu. Pirmā pasaules kara priekšvakarā Liepājā izveidojās divas vadošas avīzes — «Liepājas At-

balss» un «Dzīve». Jau no paša sākuma šīm abām avīzēm savi lasītāji, jo katrai no tām, kaut arī ne ļoti atšķirīga, tomēr sava pieeja dzīvei, katrā centās aizstāvēt savu lasītāju intereses. Laikraksts «Dzīve» puda radikālākās sabiedrības daļas, dažkārt pat sociāldemokrātiskas atziņas. Tas saprotami, jo redakcijās darbojās A. Melnalksnis (Melnais Alksnis), M. Skujenieks, J. Daniševskis, K. Landers, A. Šteins (dzejnieks Pelēkais Akmens), V. Bastjāns, P. Lejiņš, K. Ducmanis. Šīm abām avīzēm zināmas atšķirības idejiskā virzībā — «Liepājas Atbalss» pilsoniska avīze, kuras idejiskā virzība reizēm nosliecās «pa labi». Šī iemesla dēļ radikālākā avīze «Dzīve» savu konkurenti dažkārt atļāvās nosaukt par «māmuļniecisku» — «Dzīve» vispār neizvairījās no «stipriem epitetiem».

«Dzīve»

(1908—1914)

Politiska, literāriska un sabiedriska avīze, ar 1911. g. Nr. 1 — politiska, literāriska un sabiedriska dienas avīze. Iznāca 3 reizes nedēļā, ar 1911. g. Nr. 1 — katru dienu, izņemot svinamās dienas.

Izdota Liepājā. Izdevējs — sabiedrība «Dzīve».

Redaktors G. Savelis, sākot ar 1910. gadu, redaktori ik pa laikam mainās. Periodiem faktiskie redaktori A. Šteins (žurnālists un dzejnieks P. Akmens, Pelēkais Akmens) un K. Landers.

1913. g. konfiscēts 70. numurs par ziņojumu «Krievija pērk bruņu kuģus».

Sākot savas gaitas, laikraksts «Dzīve» solās:

«Patiesība mūsu ceļš un mērķis; avots, no kura smelsim spēkus un atspirdzinājumu, — pati dzīve...»

Laikraksts «Dzīve» regulāri pievēršas Valsts domes darbībai. Uzmanība veltīta nekārtībām valsts budžeta pieņemšanā: pirmo Domes atlaida, kad tā vēl nepaspēja budžetu iesniegt, otro atlaida, kad paveikta puse darba un gala rezultātu vēl arvien nevar noteikt, jo budžetam jāiet caur Valsts padomi.

1908. g. 3. jūnijā Valsts domes sēdē daži deputāti izteikuši bažas, ka skolas un universitātes samaitātas ar revolucionārām idejām. Puraškevičs izteicies:

«... nevarot pieļaut nekādu personības un privātas iniciatīvas paplašināšanos, jo esot ziņas, ka revolūcija iespiedusies dziļumos, skola esot revolucionāru iekarota.»

Valsts domē, apspriežot Juzovkas katastrofu, kur Rikovas ogļraktuvēs bojā gājuši 400 strādnieku, vērojama vienaldzība:

«Bet mūsu Domes vairākums steidzās... aizbraukt uz savām varnīcām, un priekšlikuma steidzoša caurskatīšana un kopā ar to visa komisija tika laipni atraidīti.»

1911. gadā par Domes darbību teikts, ka tā kļūst arvien gausāka un nolaidīgāka jaunu likumu caurskatīšanā.

«Domes likumdošanas galīga apstāšanās, tirgus lamāšanās un skandālu pieaugšana — tās ir iezīmes, pēc kurām katrā laikā vēsturnieks varēs atrast arhīvos Krievijas atjaunošanas darbos bez vēsts pazudušo Valsts domi.»

1912. g. (Nr. 3) laikraksts sniedz ziņas par valsts budžeta slepeniem izdevumiem, kuri jāsargā kā noslēpumu, piemēram: kara ministrija izdevusi slepeniem mērķiem 1 447 000 rubļu, finansu ministrija 216 000, ārlietu ministrija 592 000, iekšlietu ministrija 101 000 rubļu. Ja kara un iekšlietu ministrijai būtu ko slēpt, nebūtu brīnums, bet kādi noslēpumi var būt tautas apgaismošanas ministrijai? Skolu ministrijas budžetā atzīmēti 4 450 000 rubļu slepeniem izdevumiem (liekas, šie slepenie izdevumi drīzāk atkarīgi no iekšlietu ministrijas). Radikāls līdzeklis patvarību un nelikumību novēršanai būtu iepriekšējās valsts kontroles ieviešana, bet raksta autors saka — pašreizējā valsts iekārtā uz to nav ko cerēt, atliek apmierināties vienīgi ar slepeno summu publicēšanu.

Līdz 1912. gadam joprojām aktīvi darbojas kara tiesas, par prāvām regulāri rakstīts laikrakstā. Tā 1908. g. «Tiesu kronikā» ziņots, ka notikusi prāva, kur pie atbildības saukta 31 persona, daži aizbēguši, palikuši tikai 25. Starp apsūdzētiem 10 gadi spaidudarbos piespriesti rakstniekam Augustam Apsītim (Apsesdēlam) un Ernestam Runcim (Arnim). 14 apsūdzētos tiesa pierādījumu trūkuma dēļ attaisnoja, to vidū dzejnieku Kārli Krūzu.

Rakstīts arī par Liepājas vācu un latviešu attiecībām. Revolūcijas laikā visu Baltijas guberņu vācieši nodibināja vācu biedrību «*Deutscher Verein*», un tās mērķis — vācu kultūras stiprināšana. Šīs biedrības dibināja daudzas vācu skolas. Raksta autors min, ka Liepājas «fereinā» daudz latviešu, ka vācu kungi ejot «roku rokā ar latviešu Labrenci». Vācieši gan noliedzot, ka «fereina» skolās mācās latviešu bērni, bet raksta autors apgalvo, ka šinīs skolās mācās 40% cittautiešu, starp tiem arī latvieši.

Ziņots, ka muižniecības landtāga sanāksme notiek aiz slēgtām durvīm, un likums nosaka, ka landtāgā notikušo nedrīkst izpaust un pat augstākiem ierēdņiem noliedz sēdēs piedalīties.

Daudz rakstīts par Krievijas bada cietējiem. Neraža un bads vairākās guberņās, un pie tam valdība dažās vietās, piem., Saratovas guberņai piesūtījusi ziņojumu:

«.. neraža, kura manāma guberņas dažās vietās, nekādā ziņā nevar būt par iemeslu zemniekiem viņu nodevu pienākumu neizpildīšanā.»

Nekas netiek darīts par nākošā gada sēklu. Kaut kāda palīdzība notiek, bet viss neorganizēti un ar nokavēšanos.

Avīzēs parādījies jauns cirkulārs par nekrievu nepielaišanu valsts amatos. Redakcijas domas, ka latviešiem par to nav ko bažīties, jo lielos amatus vienmēr ieņēmuši vācieši un krievi, pie tam šie lielie amati esot trulu elementu kultivēšana un

«.. ja tos apcērp, tad «tautai» kā tādai no tam nerodas ne mazākie ļaunumi.»

1911. g. A. Bērziņš sodīts ar 200 rbļ. vai 2 mēnešiem aresta par ievadrakstu «Rotaļnieki» (Nr. 90). Laikrakstā pārstāstīts par Krievijā radītu īpašu audzināšanas veidu, ko sauc «rotaļnieki». Tā ir jauniešu militāra audzināšanas forma. Rotaļnieku organizācija ir piesūkusies ar kazarmas garu, militārā kārtība pretēji pedagogijas principiem dibinās uz personības nomākšanu, pieradina bērnu visu darīt pēc komandas, notrulina patstāvīgas domāšanas spējas. Bērni tiek audzināti «labējā» virziena garā, pie tam šīs rotaļas kaitīgas veselībai, jo to organizētāji nerēķinās ar bērnu izturību. Tās nav rotaļas, bet īsta karavīru dzīve ar visām tās sekām, un par to jādomā.

1912. gads «Dzīvei» ir administratīvo sodu gads, P. Lejiņš sodīts vairākkārt. Pirmoreiz viņš sodīts ar 300 rbļ. vai 3 mēnešiem aresta par ievadrakstu «Liepājas skolotāji» (Nr. 183). Šajā rakstā minēts: viens no revidentiem izteicies, ka samērā kulturālā Liepājā esot brīnum nekulturāli skolotāji. Tālāk skaidrots, ka Liepājas skolotāju smaguma centrs, ap ko tie koncentrē savus miesas un gara spēkus, esot dzīšanās pēc sava kaktiņa un sava rublīša. Dzīšanās pēc materiāla labuma nebūtu tas ļaunākais, bet paņēmiens, kā to dara, labākā gadījumā smieklīgi, ļaunākā — zemi. Kad bija runa par Liepājas skolotāju pievienošanos kādai Rīgas skolotāju grupai, kuras mērķis visu skolotāju materiālā un garīgā limeņa celšana, tad atradās tikai viens piekritējs.

«No četrdesmit toreizējiem skolotājiem viens: tas tiešām nav daudz! (..) Liepājas skolotāju zemais attīstības līmenis, viņu šaurais redzes aploks ir par iemeslu daudzām nevēlamām parādībām mūsu skolās. Skolotāji raugās no sava rubliskā redzes viedokļa un aizmirst skolu kā savu galveno darba lauku, kur nav jānosēž tikai noteikts stundu skaits, atpūšoties no smieklīgām «kungu gaitām», svižošanas un kāršu spēles.»

Ir pat sacīts, ka daži skolotāji uzstāda rekordu bērnu gara kropļošanā. Un raksta beigās aicinājums vecākiem sekot savu bērnu audzināšanai skolā.

Otrreiz P. Lejiņš sodīts ar 500 rbļ. vai 3 mēnešiem aresta par rakstu «Arodnieciskas kustības pieaugšana Vācijā» (Nr. 287). Šajā ziņojumā teikts, ka arodnieciskā kustība Vācijā attīstās plašumā, arodbiedrības stipras ne tikai ar lielo biedru skaitu, bet arī ar bagātajām kasēm, kas dod iespēju izturēt uzņēmēju uzbrukumus. Galvenais izdevumu patērētājs ir streikotāji, un ziņojumā teikts:

«Šī Vācijas pieredze mums noder kā ceļa zvaigzne.»

Trešais sods — 500 rbļ. vai 3 mēneši aresta par rakstu «Valsts saimniecība tagad un desmit gadus atpakaļ» (Nr. 291—292). Rakstā konstatēts, ka, salīdzinot ar Eiropas lielvalstīm, Krievijas budžets vissmagāk gulstas uz iedzīvotāju kamiešiem. Krievijā katrs iedzīvotājs valsts budžetam ziedo 31,75%, Francijā 11,80%, Anglijā 13,20%, Vācijā 20,40%. Pirms desmit gadiem Krievijā valsts budžets prasīja no katra iedzīvotāja 13,55 rbļ., tagad 19,75 rbļ. Zemes raža galvenokārt pieaug nomalēs, iekšienē regulāri atkarojas neražas. Nav uzlabojies ne zemnieku, ne strādnieku stāvoklis. Viens no galveniem ienākuma avotiem — šnabis, ja vienā dienā dzērāji sāktu streikot, valdība būtu uz sēkļa.

Arī produktu patēriņš Krievijai, salīdzinot ar citām valstīm, zems, piem., cukurs Krievijā uz iedzīvotāju 14,57 mārciņas, bet Savienotās Valstīs 91,35, Šveicē 59,45. Priekšā rēgojas milzīgi izdevumi kara un jūras ministrijām, tikai kādi 20% budžeta nāk tautai par labu. Ministri gan mainījušies, bet budžets palicis tas pats.

Ceturtais sods — 300 rubļi vai 2 mēneši aresta par publikāciju «Ministru maiņa». 13. decembrī iekšlietu ministrs Makarovs iecelts par Valsts padomes locekli, publicēts ukazs par Maklakova iecelšanu iekšlietu ministra amatā. Jaunais ministrs esot izteicies: «*Es esmu pārliecināts melnsimtnieks.*» Maklakovs kā gubernators viļņmēr turējies pie asas pretukraiņu politikas, vajājis ukraiņu avīzes, aizliedzis vākt naudu Sevčenko piemineklim. Maklakovs precējies ar Ļeva Tolstoja meitas meitu un bieži viesojas Jasnajā Poļanā. Uzskati ar rakstnieku šķīrušies, un viņi nolēmuši par politiku nerunāt.

Piektais sods — 300 rbļ. vai 2 mēneši aresta par ziņojumu «Vēl par ministru maiņu».

Neizpaliek arī pašvaldības jautājums Baltijā. Ir izteikti projekti par reformām, bet projekti ir tikai projekti, ar katru dienu rodas jaunas vajadzības, un tās vislabāk var izteikt vietējās pašvaldības iestādes, bet to vai nu nav, vai tās ir nosaucamas par muižniecības kārtu iestādēm.

Izteikts arī sašutums par dzīvokļu jautājumu. Visā pasaulē notiek kāda kustība dzīvokļu jautājuma risināšanā, tikai Krievijā, kur dzīvokļi tik bēdīgā stāvoklī, nav nekas manāms.

Laikraksta «Dzīve» redakcija strīdās ar otru lielo Liepājas avīzi «Liepājas Atbalss» (sk. «Liepājas Atbalss»). Esot zināms, ka «Liepājas Atbalss» nepatīk «Dzīve» un tā pūlas «Dzīvei» uztiept savus izgudrojumus, un tad tos kritizē. «Dzīve» pārmet «Liepājas Atbalss», ka tā neredzot atšķirību starp māmuļniekiem un pilsonību. «Dzīves» redakcijas uzskats:

«Tas godīgiem pilsoņiem ir apvainojums, ja tos sabāž vienā maisā ar māmuļniekiem.»

«Atbalss» pārmetot, ka «Dzīve» grauj veco un tā vietā neko jaunu nedod. Te «Dzīve» atrunājas, ka tā vecā gāšanu neuzskata par noziegumu, otrādi, uzskata, ka bez vecā gāšanas jaunais nav uzceļams. «Dzīves» redakcija apgalvo, ka «Liepājas Atbalss» ir Fr. Veinberga un «Latvijas» audžu meita.

Un tad jautājums, vai «Atbalss» izdevies attaisnot tos vārdus, kas izrakstīti no «Dzīves» slejām: «*māmuļnieku tumšie darbi*», «*sapuvis miers*», «*melnā enerģija*? Tā saprotams, ka «Dzīve» tos neuzskata par lamu vārdiem, bet gan māmuļniekiem atbilstošiem epitētiem (lamu vārdi vien jau ir ...). «Dzīves» redakcija atļaujas sacīt:

«Liepājas Atbalss ir daudz nopelnu kultūras dzīves attīstības un pozitīva darba traucēšanā.»

Laikrakstā samērā daudz vietas literatūrai un par literatūru. Ievietoti Raiņa un Aspazijas dzejoļi, Melnā Alkšņa (A. Melnalkšņa) stāsti par mazpilsētu («Murdā»), bet latviešu autori tikai epizodiski, galvenā vieta ierādīta tulkojumiem; publicēti: beļģu rakstnieka Ž. Ekonta romāns «Iz bijušo cilvēku dzīves», Bernarda Šova romāns «Neprātīgā laulība», V. Igo romāns «Dievmātes baznīca Parīzē», A. Dodē romāns «Nabaga bērni», A. Kuprina, A. Strindberga, L. Andrejeva, M. Gorkija, K. Lemonjē u. c. stāsti.

Laikrakstā dota vieta arī recenzijām. K. Ducmaņa apcerējumā «Garīgais bankrots» iztīrāti vairāki A. Upīša darbi, lielāka vēriba stāstam «Pilsoņi». Recenzents saka:

«So Upīša stāstu var uzskatīt par sociālu stāstu, tēlojot pilsoņus, rakstnieks nav žēlojis krāsas, bet (...) uz visu latviešu pilsonību nevar attiecināt to bargo spriedumu, kādu nodod A. Upīts savā stāstā un to viņš pat arī nebūs domājis darīt; viņā, šinī latv. pilsonībā, ir vēl arī daudz demokrātisku elementu (pilsētā un uz laukiem) ar zināmu iekšēju saturu, un šai demokrātiskai daļai vēl stāv priekšā nākotne. Pie Upīša pilsoņiem nevar sameklēt personu, pie kā atpūtināt acis.»

Nodaļā «Literatūra un dzīve» vairākos turpinājumos iztīrāta Līgotņu Jēkaba «Latviešu literatūras vēsture». Viņam pārmet nevajadzīgu sīkumainību biogrāfijās un personības raksturojumu viltojumus. Piemēram, recenzents par Teodora vērtējumu saka:

«Bet līdz ar to viņš (Līgotņu Jēkabs) izdara viltojumu, nostādīdams Teodoru par tāda tipa garu, kas viņš nav. Kas pēc dabas trusis, tam taču nevar piedzejot lauvas darbus.»

Raksta autors parakstās ar šifru *Eos*.

Ar parakstu *Cantabile* publicēts raksts «Viena arkla vilcēji». Te asi kritizēts žurnāls «Izglītība», bet galvenais vērsts pret Andreju Upīti. Pārmets, ka savu laiku pārdzīvojušais Teodors neprot novērtēt žurnālu «Izglītība», jo pretēji viņa apgalvojumam literārā daļa esot vāja. Upīts tiek nokristīts par pašdarināto marksistu, viņam pārņemta kādreizējā sadarbība ar A. Niedru. A. Upīts nopietni neapkarojot arī dekadentus, vienam otram rakstniekam pieķeroties, dažus aizstāvēt. Recenzents uzskata, ka kritikas novadā izveidojies triumvirāts: A. Upīts, Līgotņu Jēkabs un Antons, «Izglītībā» esot noteicošais šā triumvirāta gars. A. Upītim tiek piedēvēts arī «salonu dumpinieka» gods. Šai rakstā uzbrukums A. Upītim balstās uz asām nekorektām frāzēm bez lietišķa pierādījuma.

Jau 1913. g. tiek runāts par to, ka rūpniecības uzplaukšanu apdraud kara draudi, ir dzīves dārdzība, jau jūtams krīzes tuvums.

1914. g. maijā avīzē rakstīts — kara bungas, ko Vācija rībinājusi pret Krieviju, aplusušas, bet jau 19. jūlijā rakstā «Eiropas karš?» redzama kara ieskaņa.

No 1912. līdz 1914. g. iznāca «Dzīves» literāriski zinātniskais pielikums.

1914. gada 19. jūlijā «Dzīve» izbeidza iznākt, turpmāk tās vietā iznāca «Jaunā Dzīve».

«Jaunā Dzīve»

(1914—1915)

Sabiedriski politisks laikraksts, iznāca katru dienu, izņemot svinamās dienas.

Izdots Liepājā, izdevējs E. Kuršinskis.

Redaktors F. Broziņš.

1915. g. 1. numurā «Jaunā Dzīvē» ievietots «Visaugstākais ukazs par 1. šķiras zemes sargu mobilizēšanu».

Visaugstākais ukazs valdošajam senātam:

«Atzīdami par vajadzīgu sastādīt dažas valsts zemes sargu nodalīdas un papildināt rezerves bataljonus, pavēlam bez tiem, kas jau iesaukti ar Mūsu ukaziem no 21. jūlija, 17. oktobra un 7. novembra 1914. g., vēl iesaukt pirmās šķiras zemes sargus. Iesaucamo skaitu, vecumu un aprīņus, kuros tie iesaucami, Mēs esam norādījuši kara ministrim. Viņam arī jānosaka iesaukšanas laiks.

Valdošais senāts nekavēsies priekš tā izpildīšanas dot vajadzīgos rīkojumus.

Carskoje Selo, 24. dec. 1914. g.

Nikolajs.

*Apstiprinājis kara ministrs ģenerāldžutants
Suhomļinovs.»*

Šī avīze daudz mazāka formāta nekā iepriekšējā, 2—3 lapa, publicētais materiāls galvenām kārtām saistīts ar karu.

1915. g. 2. numurā no laikraksta «День» pārpublicēti «Vācu 10 kara baušļi».

Kāds Dr. Kārlis Volfs sastādījis «10 kara baušļus», kurus nodrukājuši bezmaz visi vācu laikraksti:

«1. Šis, mana tauta, ir karš, kurš tevī izrāva iz mierīgas un pieticīgas dzīves, bet reizē ar to arī snaudiena, pārpilnības un bezdarbības.

2. Lai tev nav citu domu, kā tikai par karu. Šī kara sekas manīs līdz trešam un ceturtaam augumam, ja karš mums būs jāpaspēl. Bet viņš var atnest labumu līdz desmitam augumam, ja mēs uzvaram un rodam jaunu pasauli pēc mūsu valsts parauga.

3. Nemini nelietīgi kara briesmīgo vārdu, ne rupjā jokā, ne muļķīgā izsmieklā jeb citādā kaut kādā necienīgā veidā.

4. Lai tava dvēsele atmin nākošo mieru, lai šī ticība uz mieru apgaismo tevī, kamēr tu kalpo tagadnei un iznīcīni briesmīgo pretspēku. Nākotne būs svētki priekš tavas tautas, prieka un satīcības mājoklis priekš tevīm un tavējiem, priekš visiem godīgiem līdzpilsoņiem un pat priekš svešzemnieka, kurš dzīvo tavā namā.

5. Godā savu tēvu un māti, aizsargājot savu dzimteni, kuras smiltis atdusas viņu kauli.

6. Tev jānokauj — tās dzīves vārdā, kura rasies iz iznīcināšanas.

7. Neatvēli zagti to, kas pieder tavai tautai.

8. Neaizskar vācu sievietes: viņas upurē ļoti daudz un klusi un nekurnoši panes savu likteni.

9. Nepielaid nepareizas liecības došanu pret savu tautu.

10. Tavam garam nebūs aizrauties ne no tavu kaimiņu ierašām, ne no viņu netikumiem, ne no viņu valodas un drēbēm, nedz no kā cita, kas tikai priekš svešzemniekiem radīts. Bet lai arī nākotnē vācu gars aplido pasauli, lai viņš arvienu ir spēcīgs zinībās un progresā, savākdami savas tautas apcirķņos citu tautu labākās vērtības.»

1915. g. 31. janvārī laikraksts «Jaunā Dzīve» apstājās līdzekļu trūkuma dēļ.

«Liepājas Dienas Avīze»

(1912—1915)

Sabiedriski politisks laikraksts. Iznāca katru dienu, izņemot svinamās dienas.

Redaktors un izdevējs A. Apinis, faktiskais redaktors A. Šteins (1912.—1913. g. marts), K. Saule-Sleinis (1913. g. apr.—1915. g.).

Laikraksta faktiskie izdevēji sabiedrība, kuras galvenie dalībnieki K. Saule-Sleinis, A. Apinis, A. Šteins u. c.

Laikraksts neiznāca 1914. g. no 28. līdz 31. jūlijam un 1915. g. no 18. līdz 25. martam. 1914. un 1915. g. daudzos numuros cenzūras svitrojumi.

1913.—1914. g. iznāca «Liepājas Dienas Avīzes» Zemkopības pielikums.

«Liepājas Dienas Avīze» plaši atzīmē tā laika svarīgu notikumu — Viskrievijas tautskolu skolotāju kongresu, kurā pieņemta rezolūcija attiecībā uz latviešu un igauņu skolu.

«1. Mātes valoda vispār skolās un arī latviešu un igauņu skolās ir viena no vissoarīgākām pareizas attīstības garantijām.

2. Krievijas valsts ekonomiskās un kultūras intereses būs labāki nodrošinātas, ja visām tautībām būs pareizi nostādītas skolas.

3. Skolu lietas nostādīšanā dotā brīdī kaitē ne vien latviešu un igauņu interesēm, pazeminot to kultūras līmeni, bet arī kaitē Krievijai.

4. Mātes valodas izspiešana no skolas novedusi pie vājāko taisnīgas kārtības digļu iznīcināšanas.

5. Kuratora Ščerbakova rīcība uzbudina iedzīvotāju prātus un dod tikai jaunu Krievijas dzīvības interesēm.

Komisijā atzina par vajadzīgu iemiesot dzīvē šīs tēzes un visdrīzākā laikā grozīt Baltijas skolu politiku.»

Rakstā «Par latviešu dienu Viskrievijas tautskolotāju kongresā» pedagogs Smirnovs pastāsta par savu pieredzi 5 gadu laikā Baltijas latviešu vidū un izsaka izbrīnu par to, ka pēc soda ekspedīcijām latvieši nav pazaudējuši savu simpātiju pret Krieviju. Runātājs pasvītvoja, ka no separātisma nav ko baidīties, jo uz skolotāju kongresu saplūduši skolotāji no visām valsts malienām. Komisija citu referentu tēzēm pievienoja Smirnova priekšlikumu, lai Baltijas augstākās mācību iestādēs tiktu ievesti mācību katedri priekš latviešu un igauņu lietām.

Ārzemju un vietējās ziņās sīki rakstiņi, pat pāris teikumu, piemēram:

«Briesmīgs aukstums uznācis Ņujorkā. Nosaluši 18 cilvēki. Satiksme uz ielām ļoti apgrūtināta.»

1914. g. 4. numurā raksts «Latviešu skatuves mākslinieki ārzemēs»: Ādolfs Kaktiņš Nirnbergā guvis lielus panākumus. No vairākiem teātriem nākuši angažementu piedāvājumi, bet Kaktiņš uz nākošo sezonu paliek Nirnbergā par pirmās šķiras partiju izpildītāju.

Spidoša karjera latviešu aktrisei Marijai Leiko Leipcigas teātrī, pēc veiksmīgām viesizrādēm viņa angažēta Berlīnes galma teātrī.

«Liepājas Dienas Avīze» atpalcē no vadošajiem Liepājas laikrakstiem materiālu plašuma ziņā un arī tā realizēšanas formā, reizē ar to šim laikrakstam provinciāls raksturs.

«Liepājas Dienas Avīze» pārstāja iznākt 1915. gada pirmajā pusē.

IZDEVUMI JELGAVĀ

Pirmais Jelgavas periodiskais izdevums almanahs «Latviska Gada Grāmata» iznāca 1797.—1798. g., pirmais laikraksts Jelgavā un vispār pirmais latviešu laikraksts «Latviešu Avīzes» 1822.—1915. g., tikai pēc vairākiem gadu desmitiem tam sekoja nākošais nozīmīgs Jelgavas laikraksts «Tēvija» (1886.—1914. g.). Pirmā pasaules kara priekšvakarā Jelgavā iznāca 5 ievērojamākas avīzes: «Latviešu Avīzes», «Tēvija», «Jaunās Latviešu Avīzes», «Sadzīve» un «Mūsu Domas».

«Sadzīve»

(1908—1915)

Laikraksts par sabiedrību, politiku un literatūru, ar 1910. g. Nr. 127 — sabiedrīks, politisks un literārisks laikraksts. Iznāca 3 reizes nedēļā.

Izdots Jelgavā, izdevēji A. Gemūts un R. Grīslis, ar 1909. g. Nr. 72 — sabiedrība «Sadzīve», ar 1914. g. Nr. 77 — A. Stegmanis (faktiskais izdevējs sabiedrība, kuras dalībnieki bija no Jelgavas kredītbiedrības un pilsētas domnieku aprindām).

Redaktors P. Juraševskis, ar 1910. g. Nr. 14 — J. Kleinberģis (faktiskais redaktors jau ar 1909. g. jūniju), arī turpmāk redaktori mainās, kādu laiku (1911. g. Nr. 80—1914. g. Nr. 77) — Ģ. Eilenbergs (Pūcišu Ģederts).

Laikraksts neiznāca no 1911. g. 2. jūlija līdz 29. augustam, tādēļ ka redaktors J. Kleinberģis apcietināts, «Sadzīves» vietā izdeva avīzi «Tagadne».

1913. g. konfiscēts 3. numurs, iemesli nezināmi.

Pirmais «Sadzīves» redaktors Pēteris Juraševskis (1872—1945) dzimis Sesavas Pilnzābakos. Studējis Pēterpilī tieslietas. Bijis Krievijas II Valsts domes deputāts. 1924. g. bija iekšlietu ministrs Latvijā, 1925. g. tieslietu ministrs, 1928. g. — Latvijas valsts ministru prezidents. Žurnālistikā darbojies epizodiski.

Literāts Ģederts Eilenbergs (Pūcišu Ģederts, 1846—1919) dzimis Kroņa Vircavas Pūcišos, mācījies Jelgavas ģimnāzijā, studējis Leipcigā un Jēnā medicīnu. Bijis grāmattirgotājs, izdevējs, redaktors, darbojies dažādās biedrībās.

«Sadzīve», būdama mierīgs, mēreni liberāls laikraksts, tomēr neiztika bez asumiem un arī nopelnīja sodus. Redaktors J. Kleinberģis sodīts divreiz: 1910. g. ar 500 rubļiem vai 3 mēnešiem aresta par rakstu «Kēžu locēkli» un 1911. g. ar diviem mēnešiem aresta par rakstu «Salmu Krievija». Šai pašā gadā ar 3 mēnešiem aresta par vairākiem rakstiem sodīts pagaidu redaktors K. Milgrāvis. Sākot redaktora gaitas 1911. g., Pūcišu Ģederts solās:

«Kildas nemeklēsim ne ar citiem laikrakstiem, ne ar ļaužu šķirām, ne arī ar citām tautībām,»

(1911. g. Nr. 80), bet jau nākošā laikraksta numurā ievietots antiklerikāls raksts «Vidzemes mācītāju sinodes prelūdijs» (Nr. 81), par kuru Pūcišu Ģederts administratīvi sodīts ar 500 rubļiem vai 3 mēnešiem aresta.

Administratīvi sodi tolaik visai izplatīti, «Sadzīve» 1914. g. ziņojumā «Preses spaidi pagājušā gadā» vēstī, ka Krievijas impērijā 1913. gadā dažādiem laikrakstiem administratīvā kārtā uzlikti 340 sodi par 129 775 rubļiem.

Tāpat kā citi tā laika laikraksti, «Sadzīve» informēja par Valsts domes darbību, publicēti arī dažādi materiāli par notikumiem ārzemēs, Iekšskrievijā un vietējo dzīvi, arī populārzinātniski raksti (piem., par medicīnu). Nav aizmirstas ziņas par tiesas prāvām un noziegumiem.

Laikrakstā daudz vietas ierādīts izglītības jautājumiem un skolām. 1911. g. publicēts raksts «Kultūrtrēģeri» un mūsu tautskola». Šai rakstā skolotājs Namītis vēršas kā pret pārvācošanu, tā pret pārkrievošanu. Drošības labad redakcijai pie šī raksta piebilde, ka rakstā fakti minēti ar «uzviju», bet, ņemot vērā tautskolas lielo «svaru», raksts pieņemts, cerot, ka citi pedagogi šai jautājumā neliegs savu padomu.

Redakcija sašutusi par skolēnu uzturu kopmitnēs, dažās skolās ir tikai vārīts ūdens, kur bērni paši maisa kafiju ar saskābušu pienu, ko piedzert pie maizes ar biežpienu, dažviet pat jāgrauž sausa maize. Laikrakstā mudinājums ievest bērnu kopēdināšanu, vecākiem jāsaved produkti un jādabū cilvēks, kas varētu gatavot siltu ēdienu.

Iss ziņojums «Skolnieki un kinematogrāfs». Tautas apgaismošanas ministrija piesūtījusi visiem mācību apgabala kuratoriem priekšrakstu, kurā uzdots uzmanīt, lai mācības iestāžu audzēkņi neapmeklētu kino pēc astoņiem vakarā un netiktu ielaisti izrādēs, kuras varētu atstāt samaitājošu iespaidu.

Ir ziņas par Viskrievijas skolotāju kongresa upuriem (sk. nodaļu par žurnālu «Skola un Māja»). No tās pašas Pēterpils, kur notika skolotāju kongress, nāca slepenas pavēles ievākt ziņas par tiem skolotājiem, kuri piedalījušies kongresā. Šī ziņu vākšana bija «iekšējo ienaidnieku» atrašana un sekas tam zināmas — attiecīgo skolotāju atlaišana. Neticami, bet soda skolotāju par to, ka viņš piedalījies valsts rīkotā kongresā. Minēti vairāki piemēri par skolotāju atlaišanu Krievijā, Rīgas mācību apgabalā atlaisti trīs skolotāji. Orlas gubernā inspektors uzdevis atlaist visus sko-

lotājus, kuri piedalījušies kongresā. Sīkāki spaidi — delegātu uzraudzīšana, neatļaušana lasīt priekšlasījumus par kongresa darbību. Skolu ministrija cīnījās pret skolotājiem ar policijas un cirkulāru palīdzību.

Laikrakstā sniegtas ziņas par dažādām biedrībām, negatīvi vērtētas «zaļumballes». Aizrādīts, ka biedrību labā slava atkarīga no tā, cik gludi risinās to iekšējā darbība, nesaskaņas un jukas traucē biedrību darbību un mazina ļaužu uzticību biedrībām. Runāts arī par nekrietnu aģitāciju un balsu zvejošanu. Aicinājums nedot balsis par tiem, kuri balsis «ubago».

Runāts arī par kalpu un saimnieku attiecībām, pie līgšanas vajadzīgs kontrakts, lai abas puses zina, ko tās paraksta, un tad izpalikšot tiesāšanās, kā tas dažkārt notiekot. Raksta autors naivi spriež:

«Nebūs tad strīdu, nebūs tiesu izdevumu, nebūs muļķīga šķiru naida.»

Ir jautājums: «Kamdēļ strādnieki dzer?» Un raksta autors atbild, ka strādnieks šņabja glāzē slicina savas bēdas. Tam seko spriedums, ka līdz ar algas paaugstināšanu, darba dienas saīsināšanu, izglītības palielināšanu alkoholisms samazināsies. Raksta autors izsaka arī tādu domu:

«Iznicināt alkoholismu pavisam tagad nav iespējams, jo tas kapitālisma produkts un tādēļ var iznīkt tikai reizē ar to.»

No Iecavas ziņots, ka Iecavas vidū kā divas dvīņu māsas stāv baznīca un baznīckrogs, kas cēlušās no vienas mātes — no Baltijas vācu muižniecības. Tā, kurai brūži pielej klāt arvien jaunas asinis, otrai atņem pielūdzējus. Turklāt visur pilns ar riteņkrodzniekiem, un dzer izslāpusi un nomocīta tauta, nodzer naudu, nodzer prātu un cilvēka apziņu.

1914. g. (Nr. 77) vēsta par jauniem streiku uzplūdiem. Valdībā bažas, kā šo kustību apturēt. Cīņā pret streikiem ieviesta ārkārtēja apsardzība Maskavā, Pēterburgā un abās šajās guberņās.

Literārā daļā «viegla satūra» nezināmu autoru darbi un arī ievērojamu rakstnieku — Ļ. Tolstoja, A. Kuprina, A. Čehova u. c. darbu tulkojumi. Ir humora pielikums, tajā dažkārt publicētas anekdotes, piemēram:

«Cietuma priekšnieks (uz arestantu): Jūs varat dabūt arī jūsu aromdam piemērotu nodarbošanos. Kas ir jūsu amats?»

Arestants: Zaglis.»

No 1911. g. līdz 1914. g. vairākiem numuriem pievienotas lapas «Pielikums pie «Sadzīves» Nr. . . .», tie ir numura paplašinājumi ar parasto laikraksta saturu.

No 1909. g. līdz 1915. g. iznāca pielikums «Sadzīves Feļetons».

Laikraksts visumā vienmuļš un provinciāls, publicētā materiālā cenšas ieturēt mērenu toni un izvairīties no eksciesiem. Redakcija savu izdevumu pašapzinīgi vērtē kā demokrātisku, šai vērtējumā ir daļēja patiesība.

Avize «Sadzīve» pārstāja iznākt kara apstākļu dēļ 1915. g. jūlijā.

«Jaunās Latviešu Avīzes»

(1909—1915)

Sabiedriski politisks laikraksts, iznāca 2 reizes nedēļā, Jelgavā. Izdevējs J. Veismanis (Pavasaru Jānis), ar 1912. g. Nr. 102 — P. Strautzelis un J. Veismanis, ar 1913. g. Nr. 25 — P. Strautzelis.

Redaktors J. Veismanis, ar 1912. g. Nr. 40 atbildīgais redaktors P. Strautzelis, ar 1914. g. Nr. 66 — P. Strautzelis un R. Dēliņš. No 1912. g. līdz 1913. g. decembrim laikraksta faktiskais redaktors bija R. Viksna.

1915. g. martā un aprīlī laikraksts iznāca neregulāri.

Jānis Veismanis (pseud. Pavasaru Jānis, arī Dzilna) preses darbinieka gaitu sākumā jau bija iekarojis visai lielu lasītāju pulku ar dzejoļu krājumu «Ziedoņa sapņi» (1893). Viņš bija arī daļēji veiksmīgs Heines tulkotājs, šajā sakarībā no Milenbaha ieguva pārspilētu epitetu «*Heine bez Heines kļūdām*», par ko Pavasaru Jānim nācās daudz ciest no Jansona-Brauna un citiem kritiķiem. Paralēli teologa darbam J. Veismanis pievērsās žurnālistikai un 1897. g., noslēdzot līgumu ar Latviešu Draugu biedrību, pārņēma savā vadībā pirmo latviešu avīzi «Latviešu Avīzes», kas, saistītas ar Latviešu Draugu biedrību, bija iestigušas krasā klerikālā aprobežotībā. J. Veismanim kā rakstniekam šī pozīcija bija par šauru, paralēli šai avīzei viņš «Latviešu Avīžu» literāro pielikumu pārvērtā mēnešrakstā «Vērotājs» (1903—1905). Šis žurnāls latviešu žurnālu vidū ieņēma redzamu vietu gan ar tehnisko apdari un sevišķi ar to, ka plašu vietu ierādīja latviešu literatūrai, publicēja R. Blaumaņa, A. Upīša, V. Plūdoņa, Sudrabu Edžus, J. Poruka, E. Birznieka-Upīša u. c. darbus.

Strādājot «Latviešu Avīzēs», J. Veismanis nonāca konfliktā ar izdevējiem, jo organizēja latviešu līdzstrādniekus, kas izdevējiem nebija pa prātam, un J. Veismanim līgumu vairs nepagarināja.

Pēc aiziešanas no «Latviešu Avīzēm» J. Veismanis 1909. g. sāka izdot laikrakstu «Jaunās Latviešu Avīzes». Jaunais laikraksts centās sniegt cilvēka garīgai dzīvei pacēlumu nopietnā reliģiski ētiskā kāpinājumā. Avīze nekļuva populāra.

«Jaunām Latviešu Avīzēm» iznāca vairāki pielikumi: ««Jauno Latviešu Avīžu» Literārisks pielikums» (1909—1915), «Zemkopība un Saimniecība» (1909—1914), «Baznīca un Skola» (1909—1914). Bez regulārajiem pielikumiem bija arī gadījuma pielikumi, un no 1909. g. līdz 1914. g. abonentiem piesūtīja bezmaksas pielikumu — «Jauno Latviešu Avīžu» izdoto kalendāru.

Laikraksts «Jaunas Latviešu Avīzes» apstājās kara apstākļu dēļ 1915. g. jūnijā, abonentiem piesūtīja «Lidumu».

«Mūsu Domas»

(1911—1913)

Politiska, sabiedriska un literāriska avīze, iznāca reizi nedēļā, ar 1912. g. — 3 reizes nedēļā.

Izdota Jelgavā, izdevējs F. Evardsons, ar 1912. g. Nr. 15 — sabiedrība «Domas».

Redaktors F. Evardsons, ar 1912. g. Nr. 96 — R. Grīslis, ar 1913. g. Nr. 33 — Augusts Činters. Faktiskais redaktors — Jūlijs Druva un J. Kleinberģis.

Jūlijs Druva (1882—1950) dzimis Džūkstes Apšupē. Bijis skolotājs dažādās vietās, no 1902. g. sācis darboties presē (pseudonimi — Mežmaļu Atis un J. Lielupietis). J. Druva sakopojis prezidenta K. Ulmaņa rakstus un runas, Latvijas brīvvalsts pēdējos gados bija Rakstu un Mākslas kameras priekšsēdētājs.

Sākot laikraksta «Mūsu Domas» iznākšanu, redakcija ievadvārdos izsaka savu viedokli:

«Ar saimniecisko dzīvi saistās idejiskā un sabiedriskā. Saimnieciskās grupas nošķirojas un viņu attiecības noskaidrojas. To gan nomāc patreizējie apstākļi. (...) progresīva, plašāko grupu domu izpaudēja laikraksta nepieciešamība vietējā pelēkā dzīvē pasiāviģi bijusi ļoti liela.»

Lasītāju ieintrigēšanai redakcija piebilst, ka laikraksta kaprači sākuši strādāt jau pirms tā iznākšanas.

Laikrakstam «Mūsu Domas» nenoliedzamas demokrātiskas tendences, bet, runājot par vietējo dzīvi, kritizējot kādu nebūšanu vai citus laikrakstus, šī demokrātija nereti izpaužas visai netaktiski, bez kādas stostišanās pretiniekiem tiek piešķirti «māmuļnieku» un tamlīdzīgi epiteti vai apgalvots, ka tie metas Fr. Veinberga apkampienos.

Laikrakstā konservatīvām ārzemju ziņām izmantoti pārpublicējumi no citiem periodiskiem izdevumiem, nereti citu laikrakstu materiāli izmantoti, runājot par Iekšskrieviju.

Rakstā par Krievijas rūpniecību galvenā doma, ka Krievijas rūpnieki ir pret reformām.

«Kas par to, ja ekstensīva saimniekošana un nacionālais rūpniecības virziens paralizē rūpniecības tālāko attīstību: tagad peļņa ir laba un, galvenais, droša. Pēc mums kaut vaj ūdens plūdi.»

Vietējās dzīves uzmanības centrā biedrības un skolas, bezdarbs, dzīves dārdzība.

Laikrakstā izteikti mudinājumi, ka dzīves dārdzību Jelgavā varētu mazināt, dibinot pārtikas vielu patērētāju biedrības, kuras atvērtu kooperatīvas pārtikas produktu pārdošanas un — ja tās tirgotu lētāk, — tas iespaidotu arī pārējos tirgotājus.

Bezdarbs sevišķi jūtams Kuldīgā ziemā, kad aizsalst Venta, jo plostošana tur galvenais peļņas avots.

Redakcijai pienākušas ziņas, ka dažas biedrības vārdos cīnās pret dzeršanu, bet to sarīkojumi beidzas ar «iemešanu».

Nav žēlotas tumšas krāsas, lasītājus informējot par Jelgavas Latviešu biedrību. Tajā skaitoties 311 biedri, bet daudzi tikai skaitās, viņi samaksā vienīgi biedru naudu. Ja pilnsapulcē ierodas 70 biedri, tad tas jau ir kupli.

«Vispārējais jēdziens par Jelgavas Latviešu biedrību rodas pats no sevis — tā ir mūžīgā paguruma reprezentante. Pagurusi un izkurtusi ir visa mūsu tautiskā lielpilsonība, un biedrības dzīvē šis īpašības parādās tikai vairāk konkrētā veidā.» (1912. g. Nr. 26).

Satraucošas ziņas no Penkules pagasta, kur divas skolas un abas tā nolaistas, ka sienās tādas spraugas un caurumi, pa kuriem vējš sit telpās lietu un sniegu. Jāceļ jaunās skolas, bet par to pagasta tēvi pačapstina par grūtiem laikiem un priekš sirds atveldzēšanas iemet pa «kamparam», lai tālāk turpinātu šīs pasaules grūto gaitu «ar uztūkušiem vēderiem un sarkaniem degungaliem».

Telpu trūkums arī Vecmuižā, ja neuzcels savu biedrības namu, tad garīgā dzīve ne tikai pamirs, bet nomirs pavisam.

Redakcija iestājas par skolotāju materiālo nodrošināšanu. Lauku korespondenti žēlojas, ka skolotāji bieži vien pievērš lielāku uzmanību skolas zemei nekā saviem tiešajiem pienākumiem skolā. Skolotājus dažkārt sauc par kāpostu stādītājiem, sivēnu audzētājiem utt. Sākumā skolotāji lasa un

uztraucas, vēlāk atmet ar roku — es citādi nevaru. Un tiešām, lielais skolotāju vairums citādi nevar, jo pārāk zemās algas viņus spiež domāt par blakus ienākumiem. Pirmais nosacījums par tautskolotāju algu iznāca 1869. g., tas noteica, ka skolotāja alga nedrīkst būt zemāka par trīskārtīgu pagasta vecākā algu, bet pagasta vecākā alga dažādās vietās dažāda, tā šis noteikums kārtību neiedibināja. Šāds nosacījums palika spēkā līdz 1871. g., kad noteica viszemāko tautskolotāja algu. Senāko skolotāju — kurpnieku, skroderu u. c. vietā nāca zemkopis, biškopis, dārzkopis u. c. Galvenā tautskolotāju blakus nodarbošanās ir zemkopība, tas izaudzis no vēsturiskiem apstākļiem. Jaunais skolotājs sāk strādāt kā ideālists, bet, kad «iebrauc laulības ostā», palielinās izdevumi un viņš pievēršas lauksaimniecībai, pats pārvēršoties par savu ideālu drupām. Šādā skolotāja pārvērtībā vainojami apstākļi, kādos viņam jādzīvo, lai to novērstu, skolotājs tagadnē jānodrošina ar pietiekošu algu un nākotnē ar pensiju.

No Liepājas pienākusi vēstule par pašvaldības vēlēšanām, pilsētas galvas biedram (T. Breikšam) notek likumīgais amata laiks. Iesākas «apakšzemes» cīņa, kurā

«Amati, vietas, nauda! Tie ir tie īstie un saprotamākie lozungi.»

Pienākusi otra vēstule no Liepājas — ievēlējuši to pašu bijušo T. Breikšu. Un kāpēc? Izteikta pārliecība, ka ir ļaužu grupa, kurai pagātne tuva un saprotama, bet nākotnē šī grupa nekā neredz. T. Breikšs savācis tādu domi,

«. . . kuras instinkts, kamēr saimnieks baro, smilksti un apsargā viņu.»
Vēstulē pieminēta arī avīze «Liepājas Atbalss», kas tiek nosaukta par «lapu», kura sākumā mēģināja būt demokrātiska, bet ar laiku pārvērtusies par «literārisku stedeli visiem nakts cilvēkiem».

Par «Dzimtenes Vēstnesi» laikrakstam «Mūsu Domas» tādi secinājumi:

«Masku ballei reiz jābeidzas, maska jānoņem, un tad karstie cienītāji riebumā bēgs no ilgi slavētās nejaukās sejas.»

Ik pa laikam laikraksta slejās kāda negatīva publikācija par otru Jelgavas laikrakstu «Sadzīve» (teikts, ka «Sadzīvei» un «Rīgas Avīzei» ir vienādi uzskati u. c.) un par Ģ Eilenberģi (Pūcišu Ģedertu). Šī «ecēšanās» nonāk pat līdz preses prāvai, Pūcišu Ģederts iesūdz «Mūsu Domu» redaktoru tiesā, un tam piespriež 9 dienas aresta.

Literārā daļā A. Upīša, Mākoņa, Kleinberģa dzejoļi, Melnā Alkšņa skices no cikla «Etapā», satīras un humora nodaļā publicēti P. Gruzņas (Pe-Ge-) un Kuri-Beri darbi. No tulkotās literatūras minams zviedru rakstnieka (dzejnieka un prozaiķa) K. Osian-Nilsona (*Ossiannilsson*) romāns «Mūža mežs», M. Gorkija, A. Kuprina, Dž. Londona stāsti un miniatūras.

1912. g. redaktors F. Edvardsons administratīvi sodīts ar 100 rubļiem vai 1 mēnesi aresta par vairākiem rakstiem, to skaitā arī «Augšāmcelšanās», kā domājams, par šādām rindām:

«Mēs turpretim zinām, ka savās sastrādātajās rokās mēs nesam savu nākotni, ka tikai mēs paši varam izliet tautas augšāmcelšanās zvānu.»

1913. g. februārī laikrakstā «Mūsu Domas» apgalvots, ka no augstākām diplomātiskām iestādēm nāk ziņas, no kurām saprotams, — nekāds karš Krievijai nav gaidāms.

1912.—1913. g. reizi nedēļā iznāca «Mūsu Domu» pielikums.

Laikraksts «Mūsu Domas» pārstāja iznākt 1913. g. aprīlī. Apstāšanās iemesli vairāki — redaktora A. Ģintera konflikts ar spiestuves īpašnieku, turklāt vēl līdzekļu un lasītāju trūkums.

Priekš kara periodā Jelgavā iznāca vēl pāris īslaicīgi, nenozīmīgi laikraksti.

«Draugs»

(1907)

Politisks, zinātnisks un literārisks laikraksts. Iznāca 3 reizes nedēļā. Izdots Jelgavā, izdevējs un redaktors J. Kleinberģis. Šim laikrakstam paspēja iznākt tikai 6 numuri.

«Tagadne»

(1911)

Sabiedrisks, literārisks un politisks laikraksts. Iznāca 3 reizes nedēļā. Izdots Jelgavā. Redaktors un izdevējs M. Dobelnieks.

Laikrakstam iznāca 13 numuri, laikā no 30. jūlija līdz 27. augustam. «Tagadne» iznāca laikraksta «Sadzīve» vietā pa to laiku, kamēr «Sadzīves» redaktors atradās apcietinājumā. Redaktora sodam beidzoties, atkal turpināja iznākt «Sadzīve».

«Sludinājumu Lapa»

(1907—1913)

«Sludinājumu Lapa», «Листок объявлений», «Annoncenblatt» — reklāmas izdevums, iznāca 3 reizes nedēļā.

Izdota Jelgavā, izdevējs G. Landsbergs, ar 1912. g. — faktiskais izdevējs Grāmatrūpniecības ekonomiskā sabiedrība.

«Sludinājumu Lapas» teksts latviešu, krievu un vācu valodā.

LSD IZDEVUMI

«Cīņa»

Pēc 1907. g. 3. jūnija valsts apvērsuma kontrrevolūcija uzbruka visā frontē. Sevišķi nikni carisms vajāja proletariāta revolucionāro partiju un tās presi. Revolūciju, kuru līdz tam nolādēja melnsimtnieciskā periodika, šīnī laikā sāka pulgot arī buržuāziskie un sīkburžuāziskie izdevumi. Vienīgi bolševiku prese iestājās par jaunu revolūciju, pret reakciju. «Cīņa» 1907. g. 31. augusta numurā rakstīja:

«Neskatoties uz lieliem zaudējumiem un uz šausmīgām, ilgām ciešanām, revolūcija neapturami un nelokāmi ies savu gaitu. Nevar būt ne runas par revolūcijas izbeigšanos, kamēr nav iznīcināti cēloņi, kas viņu radīja.»

Lai gan plosījās kontrrevolūcijas terors, Latvijas marksistiskā prese turpināja dzīvot. Pēc LSD II kongresa (1907) CK informēja «Cīņas» lasītājus, ka tās pirmais «rūpests bija nokārtot partijas dažādos periodiskos izdevumus».

1907. gada rudenī notikušajā CK sēdē plaši apsprieda «Cīņas» jautājumu un noteica avīzes turpmākās darbības virzienus. Analizējot laikraksta saturu, CK uzsvēra, ka centrālorgānam «jādibinās uz stingri zinātniskiem sociālisma pamatiem». Vispirms jāpublicē

«. . . biedru dziļāko apziņu izkopēji propagandas raksti; tad pietiekošā mērā arī aģitācijas raksti un tāpat lai tiktu piegriezta vēriba visām cilām sāimnieciskās un politiskās cīņas parādībām i iekšzemēs, i ārzemēs».

Tika arī konkrēti spriests par materiālu izvietojanu avīzē.

«Pirms svarīgākos propagandas, tad aģitācijas un beidzot dažādus sīkākus rakstiņus. Pie tam, protams, rubricēt un ievietot tos pēc legālo laikrakstu parauga nebūtu iespējams, nedz arī ieteicams. Mūsu ilegālie un tehniskie apstākļi to lāgā nepieļauj.»

Jau 1905.—1907. g. revolūcijas beigu posmā, izpildot LSD CK lēmumu, tika sagatavota rezerves poligrāfiskā iekārta un apmācīti rezerves tehniķi. Tā kā CK darbojās enerģiski, arī nelegālo tipogrāfiju darbinieki strādāja pašizliedzīgi. «Cīņa», lai gan «iekrita» trīs spiestuves, reakcijas perioda sākumā iznāca bez lieliem pārtraukumiem. 1908. g. septembrī policijai izdevās uziet ceturto tipogrāfiju, kur pašreiz tika iespiests avīzes jubilejas — 100. numurs. 1910. g. jūlijā «Cīņa» rakstīja:

«Redakcijas komisija bija visādi pūlējusies, lai jubilejas numura saturs būtu jo bagāts. Pa apsveikšanas rakstiņiem bija atsūtījuši arī Vakareiropas sociāldemokrātisko partiju veterāni. Tehniķi bija beiguši izgatavot 100. numura pielikumu un strādāja patlaban pie laikraksta galvenās lapas, kad tiem uzbruka policija. Rokrakstus un daļu stereotipu paguva mūsu biedri vēl iznīcināt, cits viss krita policijas rokās pēdējai par «lietišķu pierādījumu», ka šeit darišanas ar pastāvošās kārtības gāzējiem.»

«Cīņas» pēdējās lielākās spiestuves mūžs bija galā. Inventāra palika vairs tikai nelielas tipogrāfijas iekārtošanai. Tā arī tika ierikota, un 1909. g. februārī avīze savu gaitu turpināja.

«Sociāldemokrātijas Vēstnesis», par kuru stāstīsim nedaudz vēlāk, 1909. g. septembrī rakstīja:

«Velti gavilēja provokatori un policijas suņi. 100. numurs neiznāca, bet iznāca 101. Iznāca CK biļetenis. Iznāca 102., 103. utt. un šā gada aprīlī iznāca jau 106. «Cīņas» numurs. (. . .) Pēdējā «Cīņas» tipogrāfijas prāvā atkal nāca kara tiesas priekšā 12 no mūsu krietnākiem, pašizliedzīgākiem biedriem. Ilgus, briesmīgus katorgas gadus, miesu un garu nokaujošu trimdu Sibīrijā saņēma tie par savu grūto darbu Latvijas Sociāldemokrātijas preses labā. Bet nedz katorgas, nedz Sibīrijas, nedz pat nāves sodiem atbaidīt strādnieku šķiras cīnītājus.»

Reakcijas gados par «Cīņas» izdošanu notiesāja 36 latviešu revolucionārus: 10 — katorgā, kopā uz 63 gadiem, 17 — noņemšanā Sibīrijā un 9 — ar ieslodzīšanu cietoksnī. Katorgā notiesāto vidū bija nelegālo tipogrāfiju organizētāji un vadītāji J. Nāgels, J. Zirnītis, T. Ozola un citi. Ne-

žēlīga policijas terora apstākļos «Cīņa» varēja iznākt Latvijā vienīgi tāpēc, ka tās veidotāji bija bezgala uzticīgi savai avīzei, ka latviešu proletariāts diendienā materiāli atbalstīja partijas centrālorgānu, gan vākdams ziedojumus, gan nereti nododams preses vajadzībām savu legālo organizāciju līdzekļus. Un arī abonēdams!

LSD Liepājas organizācijas izplatītajā anketā partijas rajonos un pulciņos 1908. g. vasarā viens no jautājumiem skanēja: «Cik abonē «Cīņu»? Ko redzam atbildēs? Abonentu skaits salīdzinājumā ar 1905. g. bija krietni vien samazinājies (plosījās taču kontrevolūcija!), tomēr avīze nebija pievārēta, kā to domājis esam sasnieguši cara kalpi. Lazarevas rajonā, kur darbojās 29 LSD biedri, bija 28 «Cīņas» abonenti. Amatnieku rajonā viscītīgāk laikrakstu lasīja namdari. Viņu pulciņi «Grauzējs» un «Pūķis», kuros sastāvēja 16 šās profesijas pārstāvju, pasūtīja 18 «Cīņas» eksemplārus. No 147 LSD Liepājas organizācijas biedriem šajā laikā, pēc nepilnīgām ziņās (par trim pulciņiem trūkst datu), 124 biedri abonēja partijas centrālorgānu. Visčaklākie «Cīņas» lasītāji bija lielo uzņēmumu strādnieki.

1909. g. vasarā Liepājas organizācija izplatīja ap 200 «Cīņas» eksemplāru. Rīgā un Jelgavā — attiecīgi 2500 un 250 eksemplāru. Kādā LSD lauku organizāciju konferencē tika atzīmēts, ka arī laukos «loti pieprasa «Cīņu»». 1909. g. martā notikusi Malienas organizācijas konference, labi izprotot partijas centrālorgāna nozīmi, pieņēma īpašu lēmumu «Par «Cīņu»». Tajā (Cīņa, 1909. g. 25. apr.) bija teikts:

«Rajonu biedriem tiek atgādināts CK uzaicinājums biežāk iesūtīt «Cīņai» plašākus aprakstus un ziņojumus no vietām, pārskatus par organizācijas darbību un dzīvi, viņas iesaisti uz apkārtni, kā arī apkārtnes iesaisti uz organizāciju, par plašākām sabiedriskām parādībām, notikumiem utt.»

No 1908. g. oktobra, kad «Cīņas» izdošana bija pārtraukta, Rīgā nelegāli iznāca līdz 6 tūkstoši eksemplāru lielā metiēnā LSD CK «Biļetens», pavisam pieci numuri. Pirmais numurs sākās ar raksturīgiem vārdiem: «Mūs vēlējās pagalam esam, bet mēs dzīvojam!» Turpat tālāk bija teikts, ka visdrīzākajā laikā iznāks «Cīņa». «Biļetenam» bija vēl jo lielāka nozīme tāpēc, ka šajā laikā notika LSD III kongress. «Biļetens» publicēja tā dokumentus 1908. g. novembrī un decembrī. Tas ievietoja arī LSD vietējo organizāciju konferenču materiālus, informāciju par boļševiku partijas CK un LSD CK darbību.

LSD III kongress, apspriežot propagandas un aģitācijas jautājumu, īpašu uzmanību veltīja «Cīņai». Pieņemtajā lēmumā bija teikts: ««Cīņā» ievietot arī aģitācijas rakstus, plašāk apskatīt Krievijas un citu zemju strādnieku kustības, apgaismot tagadējās politiskās un saimnieciskās dzīves dienas jautājumus un censties pēc iespējas rakstīt populārā valodā.» Kongress uzdeva arī Centrālajai Komitejai veltīt lielāku uzmanību rakstiskajai propagandai. Šo jautājumu apsprieda vairākās CK sēdēs, kurās tika nolemts koncentrēt visus spēkus «Cīņas» un citas literatūras izdošanai.

1909. g. vēl iznāca septiņi «Cīņas» numuri Rīgā, bet pēc tam sakarā ar nepārtrauktajām represijām LSD CK nolēma pārcelt avīzes izdošanu uz ārzemēm. Sākās «Cīņas» gaita emigrācijā. Tā nebija vieglāka kā dzimtenē — kā vienmēr vajadzēja kauties ar naudas badu, trūka pieredzējušu līdzstrādnieku un grūti bija uzturēt sakarus ar Latviju. Bet «Cīņa» bija vajadzīga, un tā iznāca. Par avīzes redaktoru LSD CK apstiprināja J. Jansonu-Braunu — prasmīgu organizatoru un talantīgu publicistu, bet

cilvēku ar ne vienmēr pietiekami konsekventiem marksistiskiem uzskatiem, kas, protams, nenāca par labu «Cīņai».

Briselē, kur kā «Cīņas» oficiālais izdevējs parakstījās Starptautiskā sociālistiskā biroja sekretārs beļģu sociālists K. Hismanss, vispirms 1910. g. jūlijā tika no jauna izdots avīzes 100. numurs, kas redzami atšķīrās no Latvijā sagatavotā jubilejas numura. Atšķīrās apjoma — 24 lappuses — un noformējuma, bet, pats galvenais, — satura ziņā, kas bija daudz bagātāks un vispusīgāks.

Pirmo lappusi — tā bija divās krāsās — rotāja krāšņa vinjete, kuras ietvaros lasāms pamatšķiras lielā dzejnieka Raiņa veltījums «Cīņai» — dzejolis «Sarkanais simts», kas sākās ar aicinājumu:

*Ej, cīņas liesmu kop!
Ej, pirmais, ej, tu sarkans simts,
Aiz tevis tūkstošiem tā brīves dzimts
Lai top!*

Viens no centrālajiem materiāliem avīzes svētku izdevumā bija V. I. Ļeņina raksts ««Cīņas» jubilejas numuram»¹. Tā autors dziļi analizēja cēloņus, kas bija pamatā Piektā gada plašajam vērienam Latvijā un latviešu sociāldemokrātu lielajiem panākumiem, vērtēja svarīgākos revolucionāros notikumus Latvijā, kā arī izteica savu viedokli par latviešu proletariāta marksistiskās partijas darbību 1905.—1907. gadā un reakcijas periodā.

Avīzes pirmo simts numuru vēsturiskā nozīme bija aplūkota P. Stučkas «Atmiņu lapiņā jubilejas dienā», redakcijas rakstā «Bez cīņas nav uzvaras!», J. Jansona-Brauna apcerē «Slēdzaties rindā!», «Cīņas» pirmā redaktora J. Ozola rakstā «Idejiskā vadība» u. c. publikācijās. Kā unikāls vēstures avots vērtējams J. Zirniša (Arķivāra) Rīgas centrālcietumā tapušais raksts «Īsa «Cīņas» tehnikas vēsture». Tas ir rūpīgs, detalizēts pārskats par avīzes nelegālajām tipogrāfijām un to pašai izliedzīgajiem darbiniekiem. Šo vērtīgo publikāciju papildināja sīkas ziņas par LSD Rīgas spiestuvju tehniķu prāvās notiesātajiem biedriem.

«Cīņu» tās pirmajā lielajā jubilejā sumināja brālīgās proletariāta partijas, to vadītāji un preses orgāni. KSDSP centrālorgāna avīzes «Socialdemokrat» redakcijas apsveikumā bija teikts:

«Revolūcija saistījusi Latvijas strādniekus ar visas Krievijas strādnieku šķiru. Latvijas Sociāldemokrātija kā šo strādnieku apzinīgs priekšpulksts nostiprināja šīs revolucionārās saites caur savu apvienošanu ar Krievijas Sociāldemokrātisko strādnieku partiju. Un šī apvienošanās ir revolūcijas panākums, kuru nevarēja iznīcināt un arī neiznīcinās kontrrevolūcija. Šī apvienošanās pievedusi Krievijas Sociāldemokrātiskai strādnieku partijai jaunu stingri noslēgušos sociālisma cīnītāju pulku, uz kuru kā uz partijas disciplīnas un organizācijas paraugu mūsu partija ir lepna.»

LSD centrālorgānu svētku reizē sveica Vācijas Sociāldemokrātiskās partijas CK, Polijas un Lietuvas Sociāldemokrātijas Galvenā valde, Bunds, A. Bēbelis un R. Luksemburga, K. Hismanss un K. Kautskis, L. Martovs un P. Akselrods. «Cīņas» jubileja, nemaz nepārspilējot, kļuva par notikumu ne tikai Latvijā Sociāldemokrātijas dzīvē, bet arī starptautiskās strādnieku kustības dzīvē.

¹ Tā oriģināls nav atrasts. Krievu valodā raksts publicēts tulkojumā no «Cīņas».

Bostonā iznākošais laikraksts «Strādnieks» publicēja «Cīņas» svētku numura apskatu. Revolucionārie emigranti, labi saprazdami grūtības «Cīņas» izdošanā, cik vien tas bija iespējams, atbalstīja avīzi materiāli. Ziedoņumi tika vākti gan Eiropā, gan Savienotajās Valstīs. Ievērojama palīdzība — vairāk nekā 3700 franku — tika saņemta no Vācijas Sociāldemokrātiskās partijas. Arī nākošajā gadā vācu proletariāts sniedza lielu materiālu atbalstu.

1910. gada 26. augustā «Strādnieks» rakstīja:

«Latviešu proletariātam «Cīņa» ir daudz palīdzējusi būt tādas nedalītas atzinības cienīgam. (...) Caur «Cīņas» pabalstīšanu mēs pabalstām mūsu tuvāko biedru pašreizējai brīvības cīņai Krievijā.»

Izmantojot ilggadīgo nelegālās literatūras transporta pieredzi, «Cīņu» nogādāja dzimtenē galvenokārt ar revolucionāro jūrnieku palīdzību. Tā 1910. g. oktobrī no Anglijas ostas Glazgovas tika izvesti 1200 «Cīņas» eksemplāru. Nākošā gada pavasarī Latvijas strādniekus sasniedza liels jauns sūtījums, kurā bija 500 l. Maijam veltītā avīzes numura eksemplāru. 1911. g. janvārī uz Latviju jau bija nosūtīts 5500 «Cīņas» 100. un 108.—110. numura.

Prieka un lepnuma jūtas savīļņoja lasītājus, saņemot savu «Cīņu». Kāds matrozis, atsūtīdams avīzes redakcijai trīs rubļus no savas pieticīgās algas, rakstīja:

«Neizsakāms prieks pārņēma, ieraugot «Cīņu», ka «Cīņa» nav mirusi, bet iet atkal savu gaitu uz priekšu. (...) Biezo kazarmju sienu disciplina gribēja ar varu no manis visu izraut un iznīcināt, bet, pateicoties tam, ka ar «Cīņu» vairāk gadus kopā esmu dzīvojis, tā nevarēja arī mani nomākt «Cīņas» vareno garu.»

Reakcijas apstākļos darbu jūtami kavēja meņševiki likvidatori, kas uzmanības degpunktā izvirzīja vienīgi legālās organizācijas, un otkovisti, kuri ieteica atsaukt sociāldemokrātu deputātus no Valsts domes un visu smaguma centru pārvietoja uz pagrīdes partijas organizācijām. Tāpēc cīņa ar oportūnismu ieņēma lielu vietu LSD preses slejās.

Tāpat kā iepriekš partijas prese reakcijas periodā regulāri publicēja LSD vadošos dokumentus — konferenču (iespēju robežās arī vietējo organizāciju) atreferējumus un rezolūcijas, CK lēmumus, vēstules un sēžu pārskatus u. tml. materiālus. Bet nāca klāt arī jauna svarīga iezīme — sakarā ar LSDSP un KSDSP apvienošanas redakcijas ievērojami pavairoja visas partijas svarīgāko dokumentu publicēšanu.

1907. g. 12. augustā «Cīņa» ievietoja KSDSP V kongresa delegāta R. Pelšes rakstu «Kaut kas par Londonas kongresu». Tajā bija uzsvērts, ka kongresā pārliecinošu uzvaru izcīnījuši boļševiki. Meņševiki gribēja uzspiest kongresam savu gribu «gan atklātā, gan maskotā veidā», bet tas viņiem neizdevās. «Lielnieciskajam virzienam kongresā bija lieliska morāliska, kā arī faktiskā uzvara.»

1907. g. 7. un 20. augustā «Cīņa» publicēja A. Buševica sagatavoto pārskatu par KSDSP III konferences darbu un atreferēja partijas IV konferences norisi, bet 30. novembra numurā ievietoja svarīgāko konferences lēmumu — «Par sociāldemokrātu frakcijas taktiku Valsts domē». 1908. g. decembrī notika KSDSP V konference, kas noteica boļševiku revolucionāro kursu un organizatorisko politiku reakcijas periodā. «Cīņa» ievietoja visas šīs īpaši svarīgās konferences rezolūcijas.

J. Daniševskis, kas KSDSP V kongresā tika ievēlēts partijas CK sastāvā, publicēja «Cīņā» vairākus rakstus, kuros informēja avīzes lasītājus par boļševiku partijas vadības un organizāciju darbību. «Cīņa» ievietoja arī KSDSP CK vēstules par Valsts domes jautājumiem un citus CK dokumentus.

Šīm publikācijām nebija tikai tīri informatīva vai lietišķa nozīme. Tās palīdzēja arvien ciešāk iesaistīt Latvijas darbaļaudis, pirmām kārtām sociāldemokrātiskās partijas biedrus, visu Krievijas tautu kopējā cīņā pret carismu.

Tas pats sakāms par starptautiskajai strādnieku un sociāldemokrātiskajai kustībai veltītajiem materiāliem. Tos regulāri publicēja visi lielākie LSD preses izdevumi. Rakstā «Kārļa Marksa piemiņai», kuru «Cīņa» ievietoja 1908. g. 1. maijā sakarā ar viņa nāves 25. gadadienu, bija uzsvērts, ka Markss nebija zinātnieks vien, bet arī cīnītājs un, apvienodams šīs abas īpašības vienā personā, viņš prata atrast vispareizāko un mērķiem vispiemērotāko cīņas taktiku. Rakstā bija norādīts, ka pasaules proletariāta starptautiskās saites ir kļuvušas stiprākas nekā jebkad. Ja Rietumeiropas strādnieki gūst panākumus savā cīņā, tad par to jāpateicas arī Krievijas proletariātam. Tāpat katra proletariāta vai demokrātijas lielāka uzvara ārzemēs nevar neatstāt iespaidu uz Krieviju.

Šie motīvi tika akcentēti arī J. Jansona-Brauna rakstā «Starptautiskais sociālistiskais kongress Štutgartē» (Cīņa, 1907. g. 18. sept.) un ievadrakstā «Sarkanā Internacionāle Kopenhāgenā» (Cīņa, 1910. g. 20. okt.). Minētajā ievadrakstā bija atzīmēts, ka internacionālā proletariāta pārstāvji bija ieradušies uz šo kongresu, lai kopīgiem spēkiem turpinātu

«..to lielisko solidaritātes darbu, uz kuru priekš apmēram pusgadsimtena kā aicinājums atskanēja Kārļa Marksa kaldinātais lozungs: «Visu zemju proletārieši, savienojieties!»»

«Cīņā» bija sīki pastāstīts par II Internacionāles abu kongresu darbu, kā arī 1910. g. 2. oktobrī publicēts LSD 1907.—1909. g. darbības pārskats Kopenhāgenas kongresam, kurš saturēja arī ziņas par partijas presi. «Cīņa» sistemātiski informēja lasītājus par brālīgo partiju kongresiem, starptautisko un atsevišķu valstu strādnieku un arodkustību. Pateicoties preseī, Latvijas proletariāts allaž bija lietas kursā par savu ārzemju domu biedru cīņu.

Drīz pēc KSDSP V konferences — 1909. g. 25. februārī «Cīņa» publicēja ievadrakstu «Tagadējais moments un organizācijas biedru uzdevumi», kurā pilnīgā saskaņā ar konferences lēmumiem tika akcentēts uzdevums atjaunot un nostiprināt partijas nelegālās organizācijas.

«Sociāldemokrātiskie pulciņi ir tās laboratorijas, kurās veidojas strādnieku protests, ir tie centri, ap kuriem cīņas brīdī vienosies strādnieku masas. Pulciņos var tikt izkopta pašapziņa; viņos nāk pie slēdzieniem par ricību arodnieciskās, izglītības un citās strādnieku biedrībās.»

Avīze norādīja, ka tikai ap partiju var sekmīgi saliedēties citi proletariāta darbības virzieni.

«Vajag atjaunot un nostiprināt ilegālās, lai jo labāk varētu izmantot legālās organizācijas,» uzsvēra «Cīņa».

Arī J. Jansons-Brauns publikācijā ar raksturīgu nosaukumu «Sīkie darbi» (1910. g. 2. nov.), nebūt neuzstājoties pret legālo iespēju izmantošanu, vienlaikus uzsvēra, ka šīs iespējas jāuzskata «kā līdzeklis mūsu

cīņā, bet nevis mērķis», tās jāizmanto strādnieku organizēšanā. Katram, kam rūp proletariāta atbrīvošanas cīņa, kam dārga tautas revolucionārā pagātne un nākotne, jāsteidz nostiprināt nelegālo organizāciju. «Mums jānocietina mūsu nelegālie centri,» rakstīja «Cīņas» redaktors.

Pretējus uzskatus vispildgāk pauda K. Eliasa raksts ar pretenciozu nosaukumu «Kā krievu biedri «apvienojās» jeb pasaka par balto gailīti» (Cīņa, 1910. g. 2. okt.). Tā autors, izklāstījis meņševiku uzskatus un solidarizēdamies ar tiem, rakstīja: «Briesmas no likvidatorisma neiztaisa ne desmito daļu no tā, kas par tām tiek izkliegtas.» K. Eliass apgalvoja, ka kampaņa pret likvidatoriem ir boļševiku inscenēta, ka antilikvidatoriskajiem rakstiem KSDSP centrālorgānā «teorētiskas argumentācijas nekādas», visur «parastā frakcionārā frazeoloģija» utt.

Latviešu oportunistu uzstāšanās nevarēja palikt un nepalika bez atbildes. «Cīņas» 1910. g. 2. novembra numurā rakstā «Kautrīgie likvidatori» K. Zutis ar konkrētu piemēru palīdzību parādīja, ka likvidatorisms nenoliedzami pastāv un tāpēc pret to uzstājās visa partija, uzstājās partijas centrālorgāns. Latvijas sociāldemokrātijai šī parādība pagaidām vēl nav sevišķi bīstama, taču K. Eliasa piemērs liecina, ka jābūt gataviem cīnīties pret to.

Viens no polemikas objektiem reakcijas periodā bija partijas legālās un nelegālās darbības problēma.

«Cīņa» allaž paturēja savas uzmanības centrā legālo iespēju izmantošanu revolucionārajā darbā. Vispirms III Valsts domes vēlēšanās, kuras notika 1907. g. rudenī. Avīze šo svarīgo politisko kampaņu ievadīja ar P. Stučkas rakstu «Trešās Domes vēlēšanas» (1907. g. 27. jūn.), kurā bija pamatota nepieciešamība proletariātam piedalīties vēlēšanās. P. Stučka norādīja, ka reakcijas apstākļos nav iespējams izjaukt Domes sanākšanu. Tāpēc boikots būtu tikai «bezpēcīga mājās palikšana, pasīva atturēšanās no jebkādas darbības vēlēšanās». Sociāldemokrātijai, paskaidroja raksta autors, jāizmanto jebkura masu kustība savas agitācijas labā, jāpārvērš vēlēšanas par masu protestu. Pat neliels sociāldemokrātisko deputātu skaits būs labs ierocis cīņā pret buržuāzijas izlīgšanas politiku Domē.

Atsevišķās LSD organizācijās tomēr bija vērojamas zināmas boikota tendences. To galīgā pārvarēšanā zināma loma bija divu V. I. Ļeņina darbu publikācijām latviešu valodā. 1907. g. 5. augustā J. Daniševskis izklāstīja «Cīņā» V. I. Ļeņina raksta «Pret boikotu» svarīgākās tēzes un uzsvēra, ka Ļeņina domas aizstāv «visi labākie lielinieku spēki». Nākamajā — 12. augusta numurā avīze iespieda KSDSP III konferences materiālus. Konference izteicās par partijas piedalīšanos III Valsts domes vēlēšanās. «Cīņa» atstāstīja V. I. Ļeņina referātu konferencē un atzīmēja, ka delegāti pieņēmuši rezolūciju, ko iesnieguši boļševiki ar Ļeņinu priekšgalā. Jāpiemēta, ka partijas vadītāja runas oriģināls nav saglabājies un tulkojumi krievu valodā izmantoti šīs uzstāšanās atreferējums «Cīņā».

Pāri visam LSD centrālorgānā 1907. g. 25. jūlija numura pielikumam bija iespiests lozungs:

«Viskrievijas Sociāldemokrātiskā Strādnieku partija nolēmusi piedalīties pie 3. domes vēlēšanām

Biedri, izlietojiet savas vēlēšanu tiesības!»

Nākamajā numurā avīze publicēja šim jautājumam veltītu V. Dermaņa rakstu, kurā bija parādīta antidemokrātiskā vēlēšanu likuma būtība un LSD biedru uzdevumi vēlēšanu kampaņā. Realizējot partijas konferences lēmumu, uzsvēra «Cīņa», vēlēšanām jāklūst par

«...mūsu politiskās darbības degpunktu. Visam partijas aparātam jāstājas vēlēšanu cīņā, katram partijas biedram jāziedo tai savi spēki».

V. Dermanis sīki stāstīja par vēlēšanu sarakstu sastādīšanas kārtību, agitācijas darba organizēšanu. «Cīņa» publicēja arī II Valsts domes deputāta J. Ozola pārskatu par sociāldemokrātu frakcijas darbu, kuru viņš sniedza Rīgas strādnieku nelegālajās sapulcēs.

LSD organizāciju un «Cīņas» veiktais darbs nepalika bez sekmēm — Rīgas proletariāts Domē ievēlēja sociāldemokrātu A. Priedkalnu. Par viņa un visas sociāldemokrātu frakcijas darbu LSD prese regulāri informēja lasītājus. Tā nepagurusi atmaskoja Domes reakcionāro raksturu, kritizēja valdības un buržuāzisko partiju likumprojektus, atbalstīja sociāldemokrātisko deputātu ierosinājumus un uzstāšanās.

Visai smags un sarežģīts periods LSD un tās preses vēsturē bija 1911.—1914. g., kad Krievijā sākās jauni revolucionārās kustības uzplūdi, bet latviešu meņševikiem likvidatoriem izdevās zināmu laiku nostiprināties LSD CK un Ārzemju komitejas vadībā. Meņševistiskā LSD CK šajā laikā iesaistīja «Cīņas» redakcijā K. Eliasu, F. Menderu¹ un citus oportunistus. Šis fakts, kā arī avīzes redaktora J. Jansona-Brauna samiernieciskā pozīcija atstāja negatīvu iespaidu uz «Cīņas» virzienu. Ja neskaita atsevišķus rakstus un materiālus, tas kopumā kļuva meņševistisks. Sava nozīme bija arī tam, ka ne LSD VI (1910. g. decembrī), ne VII (1912. g. jūnijā) konference neapsrieda nevienu jautājumu, kas skartu partijas preses darbu.

J. Jansons-Brauns šajā laikā stipri svārstījās, tomēr palika tuvāk boļševikiem nekā meņševikiem. Savos rakstos «Cīņā» viņš, polemizēdams ar meņševiku Martovu un Latvijas meņševikiem likvidatoriem, aizstāvēja boļševistiskus uzskatus par revolūcijas perspektīvām Krievijā un buržuāziski demokrātiskās revolūcijas virzītājiem spēkiem. J. Jansons-Brauns cīnījās pret pārmērīgu aizraušanos ar legālu darbu un noteikti aizstāvēja nelegālo partiju pret meņševiku likvidatoru mēģinājumiem mazināt tās nozīmi vai arī to likvidēt. Bet tajā pašā laikā viņš, visvairāk baidīdamies no šķelšanās, centās nogludināt pretrunas un samierināt pretējos viedokļus. J. Jansons-Brauns pārmeta gan boļševikiem, gan likvidatoriem nepiekāpību un uzskatīja, ka ir iespējama vienība ar likvidatoriem. Patiesībā J. Jansona-Brauna samiernieciskums palīdzēja meņševikiem likvidatoriem slēpt savu oportūnismu.

Lai gan J. Jansona-Brauna uzskati nebija konsekventi, 1911. g. uzņemoties «Cīņas» vadību, viņš tomēr izteica domu par boļševika J. Bērziņa (Ziemeļa)² iesaistīšanu avīzes redakcijā. Par to liecina J. Bērziņa (Zie-

¹ Menders Fricis (Veiss, Zolovs) (1885—1971) — advokāts, talantīgs publicists, viens no latviešu meņševiku līderiem. Pirmā pasaules kara gados meņševiks internacionālists. 1917. gadā neilgu laiku avīzes «Brīvais Strēlnieks» redaktors. Kādu laiku bija Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas priekšsēdētājs Latvijas Republikā. Miris Rīgā.

² Jānis Bērziņš (Ziemeļis, P. Vinters, Pavlovs u. c.) dzimis 1881. g. Cēsu apriņķa Vējavas pagastā. Pēc Vecpiebalgas draudzes skolas un Valkas skolotāju semināra absolūcijas strādāja par skolotāju un iesaistījās revolucionārajā kustībā. 1903. g. J. Bērziņu arestēja un 1904. g. izsūtīja trimdā uz Oleņecas guberņu. No trimdas viņš izbēga, atgriezās Latvijā un aktīvi piedalījās Piektā gada revolūcijā.

1908. g. emigrēja uz Rietumeiropu, kur rediģēja LSD ārzemju grupu biroja «Biļetenu», rakstīja latviešu un krievu sociāldemokrātiskajiem preses izdevumiem un 1914. g. kļuva par «Cīņas» redakcijas locekli. 1916.—1917. g. bija Bostonā iznākošā laikraksta «Strādnieks» otrais redaktors. J. Bērziņš (Ziemeļis) rakstīja galvenokārt par partijas vēs-

meļa) 1911. g. 23. novembra vēstule J. Jansonam-Braunam. Tajā lasām:

«Pret jūsu proponēto «treju vīru kompāniju» (ar mani kā trešo) man nekas nebūtu ko iebilst. Tikai, ja tas plāns izietu cauri pie mājniekiem (LSD Centrālajā Komitejā — R. T.), uz Briseli pārbraukt man nebūs iespēja m.s. (..) Bet es jau varētu arī šē dzīvot, caurlasīt šaubīgākos artiķeļus. (..) Nu par to vēl nav ko runāt, jo cerības laikam vājas.»

Šīs cerības tā arī nepiepildījās, jo CK oportunistiskie vadītāji nebūt nedomāja pielaist savu idejisko pretinieku «Cīņas» vadībā.

Minētajā vēstulē J. Bērziņš (Ziemelis) ļoti asi vērtēja «Cīņas» jauno kursu.

«Pēdējo numuru saņēmuši, mēs taisni pārbijāmies: no sākuma līdz galam (atskaitot dažas slejiņas, kuras piederēja Šl.¹) šis numurs, var sacīt, «pārtulkots» no maziņu centrālorģāniem!»

Runa bija par «Cīņas» 1911. g. 12. oktobra numuru. Lielākā daļa rakstu tajā piederēja K. Ēlīasa, F. Mendera un F. Cielēna² spalvai. Aplūkojot gatavošanos IV Valsts domes vēlēšanām, saimnieciskās cīņas organizēšanu un citus svarīgus jautājumus, viņi propagandēja meņševistiskos uzskatus. Šajā un citos «Cīņas» numuros publicētajos rakstos oportunisti, vārdos izsakoties, ka aizstāv partiju, faktiski cīnījās pret to.

To ātri uztvēra un saprata «Cīņas» lasītāji, kuru lielākā daļa atbalstīja boļševiku viedokli, un protestēja pret šādām publikācijām. LSD lauku organizāciju konference 1911. g. decembrī secināja, ka «Cīņa» nepauž «biedru vairākuma domas, pielaidusi pārāk lielā mērā polemiku, nav ieturējusi pietiekoši populāru valodu un nav piegriezusi pienācīgu vērību agitācijas rakstiem». Līdzīgās domās bija šajā pašā laikā notikusi Rīgas organizācijas konference. Ar avīzes jauno virzienu nebija mierā arī LSD Vidienas, Ventspils un Jelgavas organizāciju biedri.

Un tomēr mēs nevaram vienkārši izsvītrot no revolucionārās «Cīņas» vēstures periodu, kad tās sleju lielāko daļu aizpildīja oportunistu raksti. Nevaram tāpēc, ka «Cīņas» redakcija bija spiesta LSD centrālorģānā nodrukāt arī dažus revolucionāro marksistu rakstus, obligāti ievietojamos LSD un tās vietējo organizāciju konferenču protokolus un lēmumus, kā arī informāciju par revolucionāro kustību Latvijā. Jārūnā ir par vairāk nekā desmit revolucionāro marksistu rakstu publicēšanu (iespējams, ka šis skaitlis ir pat lielāks, jo daļai publikāciju nav parakstu). Avīzes vadītājiem bija jāreķinās ar lasītāju lielām daļas domām un LSD vietējo organizāciju viedokli. Pareizi rīkojās P. Stučka, J. Bērziņš (Ziemelis),

tures, stratēģijas un taktikas jautājumiem. Lielu vietu viņa publicistikā ieņēma arī literatūras problēmas.

Partijas VI kongresā (1917) ievēlēts par KSDS(b)P CK locekli, Viskrievijas II Padomju kongresā — par VCIK locekli. 1919. g. — Padomju Latvijas izglītības komisārs. Vēlāk J. Bērziņš strādāja diplomātiskā darbā. No 1932. g. — PSRS Centrālās arhīvu pārvaldes priekšnieks. 1938. g. kļuva par upuri Staļina kulta teroram.

¹ Šl. — K. Zutis (Šloss).

² Cielēns Felikss (Cinis) (1888—1964) — publicists, viens no latviešu meņševiku vadītājiem. Saeimas deputāts un ārlietu ministrs (1926—1928) Latvijas Republikā. Miris emigrācijā.

J. Hermanis (Als)¹ un citi latviešu boļševiku publicisti, kas arī šajā posmā neatteicās izmantot «Cīņas» tribīni savu uzskatu paušanai. Latvijas proletariāts no tā tikai ieguva. J. Bērziņš (Ziemeļis) šajā sakarā 1912. g. 17. novembrī rakstīja J. Jansonam-Braunam:

«Es jau vairākkārt esmu gribējis demonstrēt savu «aiziešanu» no «C.» līdzstrādnieku skaita, bet — tam taču būtu mazs iespaids: tantes un krustdēli (LSD meņševistiskā CK — R. T.) tik nopriecātos, ka par vienu konkurentu mazāk.»

«Cīņas» 1912. g. 1. februāra numurā bija ievietots P. Stučkas raksts «Uz ceturto Valsts domi», kurā bija pamatota nepieciešamība piedalīties Domes vēlēšanās. Publikācijas autors ro jauna atgādināja, ka no šīs iestādes «mēs it nekā negaidām». Dome ne pēc sava sastāva, ne tiesībām nevar nekā dot plašām tautas masām. Taču tās tribīne ir jāizlieto, lai pāri valdības un kadetu galvām runātu ar tautu. Masu organizēšanai, to apziņas līmeņa celšanai jāizmanto arī pašas vēlēšanas, pirmajā vietā arvien paturot revolūcijas intereses.

«Un cik arī mūsu «likvidatori» nepūlētos pierādīt, ka pie mums «revolūcija ir galīgi izbeigta», nākošām vēlēšanām ir jāpie-rāda, ka tā ir tikai pārtraukta, bet ne izbeigta.»

P. Stučka norādīja, ka jācenšas izveidot Domē, cik iespējams, stipru sociāldemokrātisku frakciju. Jāvēl «labākie no tiem, kādi mums ir legālā pasaulē».

Šo jautājumu viņš sīkāk iztīrēja 1912. g. 20. septembra numurā publicētajā rakstā «Ko gaidīt no vēlēšanām uz ceturto Valsts domi?». Vēl reizi trāpīgi nosaucis Domi par «parlamenta surogātu», P. Stučka atgriezās pie III Valsts domes sociāldemokrātu frakcijas darbības vērtējuma. Viņš norādīja, ka pēc revolucionāro deputātu pamatotas kritikas KSDSP V konferencē 1908. g. decembrī «frakcija ir gājusi uz kreiso pusi», tā, kur vien varējusi, «aģitējusi par konsekventu demokrātismu un visur atklājusi liberāļu — kadetu pretrevolucionāro raksturu». P. Stučka uzsvēra, ka sociāldemokrātu frakcijai arī turpmāk ir jābūt padotai partijas vadībai un CK direktīvām. Pretēja pozīcija būtu nelegālas partijas noliegšana. Viņš aicināja atbalstīt frakciju, sūtot tai vairāk materiālus, pieprasījumus, atgādinājumus u. tml. Tas strādnieku deputātus, kuriem jābūt «skaidriem un noteiktiem sociāldemokrātiem», saistīs ciešāk ar masām.

J. Bērziņš (Ziemeļis) «parlamenta surogāta» kritikai šajā pašā «Cīņas» numurā veltīja rakstu «Strādnieku jautājums trešajā Valsts domē». Detalizēti aplūkojis pieņemtos likumus, viņš secināja, ka Dome nav realizējusi

¹ Jānis Hermanis (Auseklis, Als) dzimis 1884. g. Rīgā, kur divdesmit gadu vecumā kļuva par sociāldemokrātiskās partijas biedru. Pēc Piekta gada revolūcijas sakāves viņš gandrīz divus gadus pavadīja cietumā, bet 1909. g. vasarā emigrēja uz Vāciju. Tur J. Hermanis rosīgi darbojās vienā no vecākajām LSD grupām «Ārzemju zēni», kā arī sāka publicēties LSD ārzemju grupu biroja «Biļetenā» un «Cīņā», aizstāvot boļševistiskas pozīcijas. LSD IV kongresā viņu ievēlēja par CK locekļa kandidātu un uzticēja arī «Cīņas» redakcijas locekļa pienākumus.

Pēc Februāra revolūcijas J. Hermanis strādāja LSD CK laikraksta «Sociāldemokrāts» redakcijā Maskavā, bet vēlāk veica atbildīgu partijas un padomju darbu Tambovā un Krimā. 1921.—1923. g. viņš bija Padomju Krievijas telegrāfa aģentūras (ROSTA) pārstāvis Latvijā, bet vēlāk kādu laiku strādāja par PSRS Tautas Komisāru Padomes Preses nodaļas vadītāja vietnieku. J. Hermanis vienmēr atrada laiku līdzdalībai latviešu komūnistiskajā presē. 1938. gadā viņš krita par upuri Staļina kulta laika teroram.

nevienu «*jel daudz maz pieklājīgu strādnieku reformu*», ka vienīgi sociāldemokrātiskā frakcija bijusi «*ista un droša strādnieku šķiras priekšstāve*».

Isti vietā bija IV Valsts domes vēlēšanu kampaņas laikā 1912. g. 8. jūnija numurā publicētais J. Bērziņa (Ziemeļa) raksts «*Lai dzīvo demokrātiska republika!*». Izskaidrojot jēdzienu «demokrātiska republika», viņš vienlaikus kritizēja buržuāziskās demokrātijas ierobežoto raksturu un norādīja, ka neviena Rietumu republika «*nav demokrātiska vārda istajā nozīmē*». Atgādinājis KSDSP programmas prasības šajā laukā, publikācijas autors uzsvēra, ka sociāldemokrātu ideāls ir tāda ista un pilnīga tautvaldība, kāda bija nodibinājusies «*neizmirstamajās Parīzes Komūnas dienās*».

J. Bērziņš (Ziemeļis) vēl un vēlreiz akcentēja domu, ka revolūcija Krievijā nav beigusies, jo nav «*izpildīts un ieviests dzīvē neviens no svarīgākajiem politiskiem un ekonomiskiem prasījumiem*». Tāpēc «*mēs stāvam jaunu revolūcijas uzplūdu sākumā*». Tikai revolucionārā ceļā var gāzt patvaldību un nodibināt demokrātisku republiku.

J. Hermanis publikācijās «*Taktiskie virzieni proletariāta partijā*» (Cīņa, 1911. g. 7. dec.) un «*Mūsu attiecības apvienošanās jautājumā*» (Cīņa, 1913. g. 5. sept.), kā jau liecina to virsraksti, aplūkoja aktuālus partijas iekšējās dzīves jautājumus. Otrajā rakstā, kas bija veltīts gaidāmajam LSD IV kongresam, tā autors norādīja, ka likvidatori nav nekā mācījušies no pēdējo gadu revolucionārās kustības uzplūdiem. Viņi joprojām izsakās pret partijas nelegālo uzbūves veidu, noķengā nelegālo organizāciju, uzskata simpātijas pret pagrīdi par «*nožēlojamu faktu*» un ieteic dibināt atklātu sociāldemokrātisku partiju. J. Hermanis aicināja kongresu norobežoties no likvidatoriem un izteikties par vienību ar KSDSP nelegālajām organizācijām un to vadītāju — Centrālo Komiteju, atsaucot LSD CK pārstāvi no Trocka organizētā antipartijiskā «*Augusta bloka*».

1913. g. 16. martā «*Cīņa*» publicēja LSD CK lēmumu par LSD IV kongresa sasaukšanu un kongresa darba kārtību, redakcijas piezīmē aicinot biedrus plaši pārrunāt apspriežamos jautājumus. Raksturīgi, ka avīze pati šo kampaņu sāka, 1913. g. 5. septembrī publicējot F. Mendera rakstu «*Sociāldemokrātijā un atklātas organizācijas*», kurā, tāpat kā visu laiku, tika slavīnāts legālais darbs. Tiesa, šajā numurā bija ievietots arī kongresam veltīts J. Hermaņa raksts «*Mūsu attiecības apvienošanās jautājumā*», kurš jau tika iztirzāts, taču to papildināja redakcijas piezīme, kas raksturoja tā autora pozīciju kā «*vienpusīgi frakcionāru*». Speciāli sakarā ar kongresu vēl tika publicēts vienīgi K. Eliasa raksts «*Par mūsu partijas politiskiem uzdevumiem*», kas nesekmīgi pūlējās «*apgāzt*» V. I. Ļeņina izstrādāto «*Platformas projektu Latvijas Sociāldemokrātijas IV kongresam*».

LSD IV kongress, kas notika 1914. g. sākumā, pielika punktu meņševistiskās virsotnes kundzībai Latvijas sociāldemokrātijā. Par «*Cīņas*» redakcijas locekļiem CK apstiprināja J. Bērziņu (Ziemeļi) un J. Hermani, bet no vecā sastāva vairs tikai J. Jansonu-Braunu. Līdz ar to oportunistu īslaicīgā saimniekošana partijas centrālorgānā bija beigusies. «*Cīņa*» no jauna stājās Latvijas boļševistisko izdevumu pulkā.

Avīzes 1914. g. 18. aprīļa (1. maija) numurs, lai gan tas bija veltīts proletariāta starptautiskās solidaritātes svētkiem, isi informēja lasītājus arī par LSD IV kongresu. Tajā bija atzīmēts, ka LSD nelegālie pulciņi apvieno vairāk nekā 3 tūkstošus biedru, bet aiz tiem stāv divtik liels legālās organizācijas apvienoto strādnieku skaits, stāv viss Latvijas proletariāts.

«Tikai 3000 — bet uz šo pāris tūkstošu biedru lēmumu un pēc viņu organizācijas paroles apstājas visa Rīgas rūpnieciskā dzīve, streiko

60 un 80 tūkstoš strādnieku, Rīgas ielas pildās ar neapturamām demonstrantu masām.»

Stipra un vienota, uzsvēra laikraksts, LSD pēc sava IV kongresa turpina ciņu.

«Cīņas» 1914. g. 20. jūnija numurā, kurā dominēja LSD 10. gadadienas tēma, vadoties pēc IV kongresa lēmumiem, bija īpaši uzsvērts, ka Latvijas proletariātam visiem spēkiem jācenšas nostiprināt savu partiju, ka jānoraida visas maldīgās un kaitīgās tendences, kas noliedz

«... mūsu partijas nelegālo formu, jeb samazināja pašu partijas nozīmi. Caur masu organizēšanu nelegālā partijā, caur revolucionāru politisku un saimniecisku ciņu, caur visu legālo iespējamību izmantošanu mēs visātrāk tuvojamiem neizbēgamai uzvarai.»

LSD IV kongresa lēmumā «Par nelegālo presi» bija uzsvērts, ka lieliem politiskiem notikumiem bagātā laikmetā partija ne uz brīdi nevar palikt bez sava vadoša orgāna, bet, tā kā Latvijā tā izdošana nav nodrošināta, jo saistīta ar lieliem materiāliem zaudējumiem un cilvēku upuriem, «Cīņa» pagaidām jāizdod ārzemēs.

Avīzē jāievieto galvenokārt tādi materiāli, kurus nevar publicēt legālajos izdevumos, pie tam īpaša vēriba jāveltī aģitācijas rakstiem un partijas iekšējās dzīves apskatiem. «Cīņa» jāizdod pēc iespējas mazākiem numuriem, lai tos varētu operatīvāk sagatavot un vieglāk iesūtīt Latvijā.

Sākoties Pirmajam pasaules karam, lielas grūtības pārdzīvoja arī «Cīņas» izdevēji. Vācu iebrukums Beļģijā piespieda avīzes redakciju un LSD Ārzemju komiteju pārcelties uz Londonu, kur, kā liecina laikraksta numerācija, ticis izdots «Cīņas» 134. numurs, kas nav atrasts. Daži apstākļi tomēr liek apšaubīt šā numura iznākšanu. Ārzemju komitejas darbības pārskatā par laiku no 1914. g. 15. augusta līdz 1915. g. 31. decembrim, kuru uzrakstījis J. Bērziņš (Ziemeļis) — viens no «Cīņas» redaktoriem —, norādīts, ka pēc LSD 10. gadadienai veltītā avīzes izdevuma vajadzējis iznākt LSD IV kongresam domātam numuram. Starptautiskajai situācijai saasinoties, vēl steigts sagatavot īpašu pretkara numuru. Taču šie darbi palikuši pusceļā, jo jau augusta sākumā tipogrāfija Briselē tikusi slēgta. Pēc sakaru atjaunošanas ar Latviju Ārzemju komiteja nolēmusi atsākt avīzes izdošanu un tā pirmā burtnīca žurnāla veidā esot sagatavota. Par to kā Londonā izdoto avīzes 134. numuru pārskatā nav teikts ne vārds. Par to nav runāts arī J. Bērziņa (Ziemeļa) vēstulēs J. Jansonam-Braunam. Daudzas no tām, ja ne visas, ir saglabājušās. Tāpat 134. numurs nav atrasts nevienā kratīšanā Latvijā.

Ja tā, tad kāpēc «Cīņas» kārtējais numurs iznāca kā 135.—138., bet nevis 134.—138. numurs? Tā kā tas tika izdots pēc ilgāka pārtraukuma un pavisam citā vietā — Bostonā, var pieņemt, ka tā ir vienkārši kļūda, kas, ievērojot sarežģītos LSD preses orgānu izdošanas apstākļus, šād tad gadījās.

Laist klajā «Cīņas» apvienoto numuru 1915. g. 11. jūlija vēstulē J. Jansonam-Braunam ierosināja J. Bērziņš (Ziemeļis).

«Ko Tu domā par viena «Cīņas» numura izdošanu (..) Nodrukāt šo numuru varētu Amerikā — atliek tik viņu sarakstīt. (..) Varbūt «Strādnieka» tipogrāfijas apstākļi nepaļautu izdot «Cīņai» daudz maz līdzīgā formātā, tad varētu varbūt izlaist brošūras veidā (2—3 loksnes «Strādnieka» kalendāra formātā). (..) Ja Tu piekriti šim plānam — tad sāc rūpēties par manuskriptiem.»

J. Bērziņš (Ziemelis) izteica arī savus apsvērumus par numura saturu, pats solot rakstīt par jaunākajām strāvām II Internacionālē un īsi par kādu teorētisku jautājumu. Viņš aicināja J. Jansonu-Braunu korespondēt arī LSD izdevumiem Latvijā un informēja viņu par saviem plāniem šajā laukā. Taču kara apstākļu dēļ tikai nedaudzi ārzemju autoru raksti sasniedza Latviju.

Arī «Cīņas» atjaunošana nebija viegls darbs. J. Bērziņš (Ziemelis) vairākās vēstulēs J. Jansonam-Braunam atkal un atkal atgriezās pie šī jautājuma. Pēc 1915. g. rudenī Cimmervaldē notikušās starptautiskās sociālistu konferences viņš 14. novembrī rakstīja:

«Nu «Cīņas» numurs jāsteidz uz visātrāko! Vai ne? Es varu tūlīt ķerties pie rakstīšanas. Laikam plāni nav jāgroza. Savā rakstā par Internacionāles atjaunošanu es pieminēju konferenci un apskatišu viņas nozīmi.»

F. Roziņš, kas šajā laikā rediģēja «Strādnieku», 1916. g. 23. februārī informēja J. Bērziņu (Ziemeli), ka avīzes tipogrāfijai radušās grūtības ar «Cīņas» izdošanu, bet «es darišu visu, ko spēšu, lai pasteidzinātu «Cīņas» nodrukāšanu». Avīzes 135.—138. numurs, kā liecina sludinājums «Strādniekā», iznāca ne agrāk kā 1916. g. augustā. Datēts tas bija ar 1915. g. decembri — acīmredzot vai nu konspiratīvu apsvērumu dēļ, vai arī tāpēc, ka šajā laikā numura sagatavošana bija pabeigta.

Kā J. Bērziņš (Ziemelis) 1916. g. 7. septembrī informēja «Strādnieka» lasītājus, vairāki viņa un citu autoru raksti, kurus bija aizturējusi Anglijas kara cenzūra, «Cīņā» nebija ievietoti. Tomēr šī 96 lappušu lielā avīzes numura — vislielākā avīzes garajā vēsturē — saturs bija bagāts. Tā kā «Cīņai» trūka regulāru sakaru ar Latviju, tad tajā nebija operatīvās informācijas, bet dominēja propagandas raksti un pārskati.

Numuru ievadīja Cimmervaldes konferences manifesti, kuru labi papildināja J. Bērziņa (Ziemeļa) plašā raksta «Internacionāles krīze» pirmā daļa. Parādījis II Internacionāles līderu izlīgumu ar savu zemju buržuāziju, tā autors par bankrotējošo oportūnismu secināja:

«Viņš mirst, un mēs tam pakaļ neraudāsim. Viņš mirst un izbrīvē ceļu jaunajam, dzimstošajam sociālismam — tam proletāriskajam, internacionāli revolucionārajam sociālismam, kurš vedīs strādnieku šķiru pretim uzvarai.»

J. Jansona-Brauna sagatavotajā pārskatā «Latvijas Sociāldemokrātija kara laikā» bija sīki analizēta partijas darbība 1914.—1915. g., apskatīti LSD preses izdevumi un revolucionārās lapiņas, parādīts pretspārs, ko latviešu boļševiki deva nedaudzajiem kara atbalstītājiem LSD rindās — meņševikiem aizsardzībniekiem, izslēgdama tos no partijas. Rakstā pirmo reizi LSD presē kara laikā bija precīzi formulēts lozungs par imperiālistiskā kara pārvēršanu pilsoņu karā.

Apvienoto numuru noslēdza J. Jansona-Brauna raksts «Uz ežiņu galvu liku...», kur problēma bija precizēta apakšvirsrakstā — «Apcerējums par latviešu pilsonības «patriotismu»». Publicists atzīmēja, ka buržuāzija izmantoja karu, lai nostiprinātu savas pozīcijas un ar latviešu tautas «lojalitāti» iegūtu sev «šādus vai tādus labumus no «Augstās Valdības»». Tā tūlīt saprata, ka ar karu viņa «var celties varā un godā». Un tādēļ: «Bože, carja hrāņil!...» Ja ar urjavām un valsts himnu vien, ironizēja J. Jansons-Brauns, varētu ko karā izdarīt, tad latviešu birģeļi jau sen būtu uzvarējuši Vāciju. Tā dēvētais patriotisms, viņš norādīja, izpaudās arī cīņā pret Latvijas sociāldemokrātiju gan tieši denuncējot to, gan izplatot melus par

viņas darbību. Latviešu buržuāzijai šķita, ka nu reiz pienācis īstais brīdis, lai izdeldētu strādnieku partiju no zemes virsas. Taču kungi rūgti alojās. Latvijas sociāldemokrātija *«netika un nevar tikt iznīcināta»*. Publicists atzīmēja, ka tā nostādīja pretim latviešu buržuāzijas lojalitātei latviešu proletariāta neloyalitāti — nesamierināmu revolucionāro cīņu.

J. Jansons-Brauns savā rakstā pirmais deva principiālu vērtējumu latviešu buržuāzijas organizētajiem strēlnieku bataljoniem. Viņš secināja, ka to izveidošana ir noziegums pret tautu tāpēc, ka tā nav tautas brīvības lieta, par ko strēlnieki iet nāvē. Viņi

«.. uzpurējas par velti cariskās varmācības labā, tie lej savas asinis, lai ar viņu nobendētām dzīvībām tautiskā pilsonība varētu apliecināt savu verdzisko lojālismu».

Spilgtais J. Jansona-Brauna apcerējums bija pats nozīmīgākais materiāls, kas par šo jautājumu kara laikā parādījās LSD presē. Ne velti to 1916. g. publicēja arī «Strādnieks», 1917. g. — Rīgas Strādnieku deputātu padomes «Ziņotājs» un 1928. g. — «Latvju strēlnieku vēstures» izdevēji.

«Sociāldemokrātijas Vēstnesis»

(1909—1910)

Kad 1909. gadā radās aizvien lielākas grūtības «Cīņas» izdošanā Latvijā, LSD Ārzemju komiteja, kas atradās Briselē, stājās pie sava izdevuma organizēšanas, paredzot daļu metiena sūtīt uz dzimteni. Materiāli pirmajam numuram bija sagatavoti jau 1909. g. aprīlī, taču līdzekļu trūkuma dēļ tā izdošana aizkavējās. Tad palīdzību sniedza KSDSP Boļševistiskais centrs, kura vadītājs bija V. I. Ļeņins, un 1909. g. augustā Briselē varēja nākt klajā «Sociāldemokrātijas Vēstnesis». Otrā numura izdošanai tika saņemts 200 franku liels pabalsts. Taču materiālās grūtības bija joprojām lielas, tāpēc LSD Ārzemju komitejas darbinieki, kuru vidū bija K. Zutis, nolēma griezties tieši pie Ļeņina, kas 1909. g. oktobrī ieradās Briselē, lai piedalītos Starptautiskā sociālistiskā biroja sesijā. V. I. Ļeņins apsolīja arī turpmāk sniegt finansiālu atbalstu «Sociāldemokrātijas Vēstneša» izdošanā. Pāris nedēļas pēc šīs sarunas atkal tika saņemts 200 franku «Sociāldemokrātijas Vēstneša» izdošanai. Piektā numura vajadzībām tika atsūtīts 100 franku.

Tipogrāfiju, kurā vēlāk iespieda «Cīņu» un Ārzemju grupu biroja «Biļetenu», avīzes izdošanai iekārtoja un vadīja E. Karlsons (Ogriētis). «Sociāldemokrātijas Vēstneša» organizēšanā daudz paveica K. Zutis.

Avīzes pirmā numura ievadrakstā LSD Ārzemju komiteja norādīja, ka jaunais izdevums būs teorētisks orgāns, kas apskatīs aktuālās partijas programmas problēmas, kā arī taktikas jautājumus no teorētiskā viedokļa. Ar tā palīdzību Ārzemju komiteja grib nodibināt ciešākus sakarus starp ārzemju pulciņiem un Latvijas sociāldemokrātiju. Revolucionārie latviešu emigranti vēlas palīdzēt saviem biedriem dzimtenē, atbalstot ārzemju orgāna izdošanu un tā iesūtīšanu Latvijā.

Ievadrakstā bija skaidri deklarēts, ka revolūcija Krievijā ir apstājusies tikai uz laiku. Cīņa pret pastāvošo kārtību jāturpina līdz tās galīgai iznīcināšanai un demokrātiskas republikas nodibināšanai. Līdz galam to vedīs vienīgi proletariāts un revolucionārā zemniecība. Šī kauja jāvada nelegālajai partijai, kurai jācinās ne tikai pret carismu un buržuāziju, bet arī pret oportunistiem savās rindās — likvidatoriem un otzovistiem.

Boļševiku avīze «Proletarij» («Proletārietis») 1909. g. 3. oktobrī publicēja rakstu «Latviešu revolucionāro sociāldemokrātu orgāns», kurā bija sīki atreferēts un atzinīgi vērtēts «Sociāldemokrātijas Vēstneša» pirmais numurs. «Proletarij» redakcijas piezīmē bija norādīts, ka «jaunās avīzes vispārīgā līnija ir partijas vairākuma līnija, revolucionārās sociāldemokrātijas līnija». Tādās pašās domās bija avīze «Social-demokrat», boļševiku partijas centrālā avīze: «Orgānu izdod partijas vairākuma garā.»

J. Bērziņš (Ziemeļis) rakstīja, ka pirmais iespaids par mēnešrakstu ir labs: vispirms tas ir teicami iespiests, bet, pats galvenais, — tajā

«..redzama cenšanās būt principiāli boļševistiskam orgānam. Visiepriecinošāko iespaidu atstāj uzbrukumi (lai arī ne sevišķi drosmīgi), no vienas puses, «labējā spārna» legālistiskajām (kā arī izlīdzēju) tendencēm utt., bet, no otras puses, — uzstāšanās pret otzovismu.»

1909. g. 10. decembrī K. Zutis informēja «Proletarij» redakciju par «Sociāldemokrātijas Vēstneša» 4. numura saturu un norādīja, ka viņš savā rakstā, polemizējot ar šajā pašā numurā publicēto F. Mendera rakstu «Piezīmes pie organizācijas jautājuma», balstījies uz V. I. Ļeņina uzskatiem un argumentiem, kurus viņš izklāstījis, tiekoties ar latviešu sociāldemokrātu pārstāvjiem Briselē. K. Zutis atzīmēja, ka Latvijas strādnieki ir ļoti apmierināti ar jauno preses orgānu.

Viņam bija taisnība — LSD vietējās organizācijas lūdza sūtīt «Sociāldemokrātijas Vēstnesi» lielā skaitā. Rīgas komiteja, kas saņēma 300—400 eksemplāru, pieprasīja 2 tūkstošus eksemplāru. Liepājas komiteja 30 eksemplāru vietā lūdza sūtīt 100 eksemplāru, piemetinādama, ka

«..biedri ar dzīvu interesi ķeras pie laikraksta lasīšanas un (..) izsakās pilnīgi atzinīgi par šī orgāna saturu, kā arī vispār par šāda ārzemju s.-d. orgāna izdošanu».

Pēc nepilnīgām ziņām, uz Latviju tika nosūtīti šā izdevuma pirmā numura 200 eksemplāri, 2. un 3. — 800, 4. — 900, 5. — 2000, 6. — 2300 un 7. — 1000 eksemplāri. Šo numuru kopējais metiens bija 16 tūkstoši eksemplāru. Rīgas centrālcietumā ieslodzītie revolucionāri informēja redakciju, ka 99 procenti no viņiem simpatizēja «Sociāldemokrātijas Vēstneša» virzienam un tā revolucionārajam sparam.

Ārzemju komitejas izdevums, kura metiens bija 5—6 tūkstoši eks., aplūkoja Krievijas buržuāziski demokrātiskās revolūcijas rezultātus un mācības, rakstīja par revolūcijas attīstības perspektīvām un partijas taktiku reakcijas periodā. Īpašu uzmanību tas veltīja cīņai pret likvidatorismu un otzovismu, kas sāka pacelt galvu arī Latvijas Sociāldemokrātijā. «Sociāldemokrātijas Vēstnesis» regulāri publicēja partijas dokumentus — speciālā pielikumā KSDSP CK 1910. g. janvāra plēnuma materiālus (1910. g. febr.), LSD IV konferences (1909. g. jūnijā) lēmumus (1909. g. aug.), LSD vietējo organizāciju konferenču materiālus u. c. Tas sniedza plašu informāciju par II Internacionāles un tajā ietilpstošo partiju darbību, kā arī īpašā pielikumā publicēja pārskatus par latviešu sociāldemokrātu pulciņu darbu Rietumeiropā.

Visnotaļ pozitīvi vērtējot «Sociāldemokrātijas Vēstneša» darbu kopumā, vienlaikus tomēr jāatzīmē, ka redakcijas sastāva dēļ — tās locekļi bija boļševiks K. Zutis, meņševiks K. Eliass, kas strauji virzījās pa labi, un meņševiks V. Skare — izdevumā parādījās arī atsevišķi meņševiku

likvidatoru raksti. Tiem pretsparu savās publikācijās izteica P. Stučka, J. Bērziņš (Ziemeļis) un K. Zutis.

«Sociāldemokrātijas Vēstneša» 7. numurā, kas iznāca 1910. g. martā—aprīlī, bija ievietots paziņojums, ka sakarā ar «Cīņas» izdošanu ārzemēs LSD Ārzemju komitejas orgāns vairs neiznāks. Tas aicināja LSD biedrus atbalstīt partijas centrālorģānu ar *«jo citīgu abonēšanu un izplatišanu (. . .), ar nelegālā strādnieku laikraksta plašu iegādāšanu Latvijā»*.

LSD Ārzemju grupu biroja «Biļetens»

(1912—1916)

Tā kā publicēšanas iespējas «Cīņā» tomēr bija ierobežotas, latviešu boļševiki aizvien noteiktāk sāka domāt par sava patstāvīga preses orgāna izdošanu. 1912. g. vasarā Rietumeiropā pretstatā likvidatoriskajai LSD Ārzemju komitejai nodibinājās Ārzemju grupu birojs — boļševistisks centrs ārzemēs. J. Bērziņš (Ziemeļis), kas bija viens no biroja organizētājiem un vadītājiem, ieteica izdot arī ārzemju grupu «Biļetenu». Pēc viņa domām, tam vajadzēja būt politiskam orgānam, kas katrā numurā publicētu teorētisku ievadrakstu, kā arī materiālus par partijas dzīvi. «Biļetenu», protams, vajadzēja iesūtīt Latvijā. Ārzemju grupu birojs uzdeva avīzes izdošanu organizēt J. Bērziņam (Ziemeļim). Viņš arī bija šā izdevuma redaktors. «Biļetenu», viņš rakstīja 1912. g. 12. novembrī J. Jansoņam-Braunam, *«taisām isti kaujiniecisku»*. Vēstules adresāts ne tikai simpatizēja šim darbam — viņš arī palīdzēja sagatavot jauno izdevumu.

LSD Ārzemju grupu biroja «Biļetena» pirmais numurs iznāca 1912. g. 22. novembrī Briselē. Tā ievadrakstā «Mūsu pozīcija» bija deklarēts:

«Mēs stingri turamies uz revolucionārās sociāldemokrātijas stāvokļa un to gribam viscaur droši un noteikti aizstāvēt. (. . .) Mēs taktikas jautājumos aizstāvam to līniju, par kuru pie krievu biedriem cīnās «Sociāldemokrāts» un «Rabočaja gazeta»»

Avīzes programmas dokumentā tika akcentēts, ka boļševisms ir tas virziens, ar kuru

«..mums saskan taktiskie un organizatoriskie principi».

«Biļetens» uzsvēra, ka «mēs visās cīņās esam nesaraujami saistīti ar Krievijas proletariātu un viņa cīņām». Tāpēc revolucionārajiem sociāldemokrātiem savukārt jā rūpējas par KSDSP nostiprināšanu. LSD oportunistiskais virziens, norādīja laikraksts, turpretim līdž šim pabalstījis

«..tos soļus, kas sperti no likvidatoru puses, bet apkarojis tos mēģinājumus, ko izdarījuši partijas atjaunošanas nolūkā (KSDSP Prāgas konferencē — R. T.) krievu revolucionārie sociāldemokrāti (lieliniekiļeņinieši). (. . .) Mūsu politiskās simpātijas pieder šiem lielinieku mēģinājumiem.»

Ievadrakstā bija atzīmēts, ka revolūcija Krievijā vēl nav beigusies. Pēc reakcijas perioda jānāk jaunam cīņu laikmetam, kas jau tuvojas. Patvaldību var gāzt tikai revolucionārā ceļā, un tieši proletariātam būs vadošā loma visās nākošās revolūcijas kaujās. Tāpēc proletariātam jākrāj spēki un jāstiprina savas cīņas organizācijas, vispirms nelegālā sociāldemokrātiskā partija.

Sis jautājums vienlaikus ar regulāru informāciju par LSD organizāciju un ārzemju grupu darbu ieņēma centrālo vietu «Biļetena» slejās. Minētajai problēmai vispirms bija veltītas J. Bērziņa (Ziemeļa) «Piezīmes par taktiku» (1912. g. 9. nov.; 1913. g. 26. apr.). Tajās autors pirmām kārtām aplūkoja oportūnisma rašanās cēloņus Latvijas sociāldemokrātijā. Viņš norādīja, ka kontrrevolūcijas terora rezultātā jūtami mainīties partijas sastāvs. Pieredzējušo biedru vietā stājušies jauni darbinieki, kuru teorētiskie uzskati diemžēl «nereti pavirši un kuri arī nav ilgākā cīņas praktikā skoloti un norūdīti». Daudziem prātus sagrozījušas daudzīnātās «legālās iespējas». Maz domāts arī par sociāldemokrātiskās propagandas un agitācijas plašāku izvēršanu — teorētisku pulciņu dibināšanu, stingri marksistisku legālu preses orgānu izdošanu, sociāldemokrātiskās literatūras apgādāšanu un izplatīšanu utt. «Cīņa» šiem jautājumiem veltī maz uzmanības. Tai, ironizēja J. Bērziņš (Ziemeļis),

«.taču jāpārdrūk visi nebeidzami krievu likvidatoru literāriskie dokumenti, jāsniedz oļektim gari prātojumi par legālo iespējamību jaukumiem u. c. tamlīdzīgiem jautājumiem».

Runājot par partijas vienību, J. Bērziņš (Ziemeļis) uzsvēra, ka boļševīki rikojās pareizi, organizējot 1912. g. Prāgas konferenci. Tas bija pirmais drošais mēģinājums atjaunot partiju «no apakšas». Ne pēc sava sastāva, ne pieņemtajiem lēmumiem partijas konferences vārdu nepelnī likvidatoru 1912. g. augusta konference. Tās organizēšana, atzina J. Bērziņš (Ziemeļis), bija «visai nožēlojama un nepartijiska», tās sastāvs — «visai bēdīgs», tās virziens — «visai oportūnistisks».

J. Bērziņš (Ziemeļis) norādīja, ka pareizs ir boļševiku lozungs — strādnieku kustības vienībai jānāk no apakšas. Kā to saprast, jautāja raksta autors, un pats atbildēja:

«Runa iet nevis par nez kādu tur «virzienu» vai zināmu «iestāžu» un «orgānu» apvienošanu, bet vienīgi par sociāldemokrātu (bez virzienu un frakciju izšķirības) apvienošanu vispirms vietējās (protams, nelegālās) partijas organizācijās, un tālāk par atsevišķu izkaisītu vietējo organizāciju apvienošanu gan apgabalū organizācijās, gan Viskrievijas partijā.»

«Piezīmēs par taktiku» tomēr J. Bērziņš (Ziemeļis) nepamatoti pārmeta boļševīkiem, ka viņi neievērojot KSDSP IV kongresa rezolūciju par apvienošanu ar nacionālajām sociāldemokrātiskajām organizācijām, ka Prāgas konferences lēmumi šajā ziņā esot pretrunā ar Stokholmas kongresa dokumentiem. J. Bērziņš (Ziemeļis) uzskatīja, ka nacionālo sociāldemokrātisko organizāciju, to skaitā LSD, centrālajām komitejām esot tiesības sūtīt KSDSP Centrālajā Komitejā savus visas partijas kongresa vai konferencē nevēlētus pārstāvjus.

Vēl jāpiebilst, ka «Biļetena» ievadrakstā un atsevišķās citās publikācijās, J. Bērziņa (Ziemeļa) rakstus ieskaitot, pamatoti pārmetot LSD Centrālajai Komitejai nepiedalīšanos KSDSP Prāgas konferencē, nebija galam novērtēta šīs konferences izcilā nozīme cīņā pret oportūnismu un partijas organizatoriskajā nostiprināšanā, tika izvirzīta doma, ka nākotnē saucama jauna «plaši un pamatīgi organizēta Viskrievijas konference». Ar to arī izskaidrojams fakts, ka «Biļetens» npublicēja plašākus materiālus par Prāgas konferenci vai rakstus, kuros konkrēti propagandētu tās lēmumus, pēc būtības aprobežojoties ar LSD organizāciju dokumentiem, kas atbalstīja konferences darbību.

«Biļetens» atsedza likvidatorisma būtību, kas bija ļoti svarīgi, un asi vērsās pret oportunistu konferenci un tajā nodibināto tā dēvēto «Augusta bloku», pret meņševistiskās LSD CK lomu tās izveidošanā. «Biļetena» pirmajā numurā ievietotajā J. Hermaņa rakstā «Iz Krievijas strādnieku kustības» bija norādīts, ka likvidatori atsakās no revolūcijas un propagandē Krievijas «konstitucionālo atjaunošanu», neatzīst revolucionārās cīņas principus, bet iesaka pilnīgi stāvēt uz legalisma pamatiem, noliedz nelegālo sociāldemokrātisko partiju un aicina dibināt atklātu partiju. Tāpēc revolucionāro sociāldemokrātu pozīcija pret likvidatorismu var būt tikai stingra un enerģiska cīņa. Tā ir cīņa ne tikai par partijas pastāvēšanu, bet arī cīņa par revolucionāru programmu un taktiku. Raksta nobeigumā J. Hermanis izteica pārliecību, ka jaunie revolūcijas uzplūdi būs tie, kas revolucionāro Latvijas sociāldemokrātiju nesaraujami saistīs ar antilikvidatorisko un revolucionāri marksistisko virzienu Krievijas sociāldemokrātijā. Līdzīgi jautājumi tika aplūkoti arī J. Hermaņa rakstā «Partijas organizāciju jeb likvidatoru konference?» (1912. g. 9. nov.), J. Bērziņa (Ziemeļa) rakstā ««Biļetena» pozīcija un viņas kritika «Cīņā»» (1913. g. 22. jūn., 2. okt.), kuru, starp citu, «Cīņas» oportunistiskā redakcija atteicās iespiest, u. c. publikācijās.

Lielākā daļa LSD biedru ļoti atsaucīgi uzņēma «Biļetenu», kas faktiski bija partijas bolševistiskās daļas orgāns. Par to liecina daudzi vietējo organizāciju dokumenti; Rīgas organizācijas IV (Aleksandra vārtu) rajona 1913. g. maija konferences lēmumā bija teikts:

«Sen jau bija vajadzība pēc šāda orgāna, kas turētu augstu revolucionārās sociāldemokrātijas cīņas karogu, un, cik no pirmiem «Biļetena» numuriem ir redzams, tad viņš centīsies to darīt.»

Ventspils partijas organizācija un LSD Vidienas organizācijas konference pieņēma apsveikuma rezolūciju «Biļetenam» un LSD Madlienas—Gaismas organizācijas bolševistiskajai avīzei «Cīņas Biedris». Vidienas organizācijas pārstāvis savukārt ziņoja lauku organizāciju 1913. g. septembra konferencē, ka biedri lasa vienīgi «Biļetenu» un «Cīņas Biedri».

LSD CK visādi kavēja «Biļetena» izplatīšanu Latvijā. Tas izraisīja asus konfliktus. 1913. g. martā notikušajā Vidienas organizācijas konferencē Vidienas komiteja ziņoja, ka biedri pieprasa krievu bolševiku literatūru un «Biļetenu», kuru CK nepiegādā. Klātesošais CK pārstāvis paskaidroja delgātiem, ka CK nolēmusi neievest «Biļetenu» agrāk, kamēr «Cīņā» neparādīsies pretraksts pret dažām «Biļetena» publikācijām, un arī tikai 100 eksemplāru informācijas nolūkos. CK neiešot par savu naudu piegādāt sev naidīgu literatūru...

Konference nolēma vēlreiz griezties pie CK ar pieprasījumu piegādāt «Biļetenu», atteikšanās gadījumā atļaujot Vidienas komitejai meklēt citus ceļus šā izdevuma dabūšanai. Kad konference atteicās izpildīt CK pārstāvja prasību nepieņemt šādu rezolūciju, pārstāvis devās projām, paziņodams, ka aptur (!) organizācijas darbību līdz jautājuma izšķiršanai Centrālajā Komitejā. Taču konference nolēma darbu turpināt.

Jelgavas organizācijas konference, kas notika 1913. g. aprīlī, nāca pie secinājuma, ka

«Centrālā Komiteja piesavinājusies sev neesošas tiesības, nepiegādāda lielā mērogā virzienu literatūru, kas spiež biedrus meklēt citus ceļus dēļ šīs literatūras saņemšanas. Līdz ar to atzīst, lai Centrālā Komiteja piesūta pieprasītā skaitā «Biļetenu.»»

Līdzīgu lēmumu pieņēma Madlienas—Gaismas organizācijas konference, uzdodot savas organizācijas komitejai vēlreiz griezties pie CK, lai tā piegādātu 300 eksemplāros «Cīņu» un «Biļetenu», 50 eksemplāros avīzi «Social-demokrat», kā arī tipogrāfijas piederumus. No Rīgas kāds biedrs rakstīja «Biļetena» redakcijai:

«Biedru pieplūdums ir liels, un organizācija iet plašumā, tomēr ne dziļumā. Biedri, pieliekat visus spēkus, lai mēs dabonam «Biļetenu», «Социалдемократ» un «Рабочая газета», «Biļetenu» 500 eks., krievu literatūru 150—200 eks.»

Ārzemju grupu biroja «Biļetens» jau sava pirmā numura ievadrakstā norādīja, ka «saskaņā ar tiem biedriem dzimtenē, kas nemierā ar līdzšinējo valdošo virzienu un viņa ienestām jukām partijas dzīvē, mēs atzīstam par nepieciešamu LSD kongresa sasaukšanu». Tas prasīja, lai CK garantē kongresā «pareizu un pilnīgu priekšstāvību, plašu un aptverošu dienas kārtību, pēc iespējas drošus ārējos apstākļus».

1913. g. 7. novembrī «Biļetens» publicēja V. I. Ļeņina sagatavoto «Platformas projektu Latvijas Sociāldemokrātijas IV kongresam». Sajā pašā numurā ar papildinājumiem bija iespiests arī V. I. Ļeņina izstrādātais rezolūcijas projekts par LSD attiecībām ar KSDSP. Tādējādi tieši ar preses starpniecību revolucionārie latviešu sociāldemokrāti saņēma darbības plānu, ejot pretim savam IV kongresam. Abi šie Ļeņina darbi bija pirm-publicējumi.

Viss «Biļetena» 7. novembra numurs bija veltīts pirmskongresa materiāliem. Vienlaikus ar jau minētajiem dokumentiem tajā tika publicēts rezolūcijas projekts «Tagadējais moments un partijas uzdevumi», redakcijas raksts «Ko mēs gaidām no kongresa?» un vairāki raksti, kuros tika iztirzāti svarīgākie kongresā apspriežamie jautājumi.

Informējot par LSD un KSDSP attiecību gaidāmo apspriešanu kongresā, «Biļetens» redakcijas rakstā norādīja: ir jāatzīst beidzot — Latvijas sociāldemokrātijai nav ko meklēt frakcionārajā Organizācijas komitejā. Ir jānodibina sakari ar KSDSP Centrālo Komiteju, «ar kuru mums saskan taktiskie un organizatoriskie principi». Latviešu boļševiku izdevums rakstīja atklāti: «Būdami pārliecināti par savu uzskatu pareizību, mēs tos aizstāvēsim ar pilnu enerģiju. Mēs arī domājam, ka mums piekritīs kongress: līdzšinējās pārrunas par kongresa platformu rāda, ka vietējās organizācijās tiklab Rīgā, kā uz laukiem mums nav pretinieku mūsu uzskatiem uz tagadējo politisko un ekonomisko stāvokli un uz sociāldemokrātijas tuvākiem uzdevumiem.»

J. Hermanis rakstā «Tagadējais moments un partijas uzdevumi», atsaucoties arī uz KSDSP Prāgas konferences dokumentiem, apskatījis jaunus revolucionāros uzplūdus Krievijā, atgādināja lasītājiem, ka buržuāziski demokrātiskās revolūcijas uzdevumi vēl arvien nav atrisināti. Tāpēc proletariāta galvenais uzdevums joprojām ir un paliek gāzt revolūcijas ceļā patvaldības režīmu. Kongresam ir jānoraida, uzsvēra J. Hermanis, tādi kaitīgi likvidatoru puslīberāli lozungi kā Valsts domes atbrīvošana no reakcijas iespaida, petīciju kampaņa, cīņa par partijas atklātu eksistenci u. tml. Proletariāta kustība jāvada ne sašaurinātu atsevišķu prasību, bet revolūcijas lozungu garā, organizējot plašus masu streikus un demonstrācijas, sarīkojot mitiņus un izplatot proklamācijas.

Rakstā «Par organizācijas jautājumu» bija norādīts, ka kongresam jādod pretspars meņševiku centieniem likvidēt nelegālo partiju. Nav vis jāspriež, kā partiju pārbūvēt, bet kā viņu

«. . . izbūvēt, nostiprināt, apvienot, kā viņu padarīt plašu un spēcīgu, neatkāpjoties no mūsu līdzšinējiem organizācijas pamatprincipiem».

Minētās publikācijas autors uzsvēra, ka arī turpmāk par LSD biedriem uzskatāmi tikai tādi cilvēki, kas

«. . . iet kādā no nelegālajiem pulciņiem, atzist partijas programmu un maksā biedru naudas».

Stipra nelegāla partija un plaša darbība masās — tāds ir revolucionāro sociāldemokrātu lozungs. Nelegālas partijas nostiprināšana ir LSD IV kongresa svarīgākais uzdevums.

Pamatoti atzīmējot, ka nevar būt nekādas pozitīvas darbības, kad masas un CK ar centrālorgānu iet atšķirīgus ceļus, rakstā tomēr bija izvirzīta kļūdaina doma, ka «Cīņas» redakcija jāvēl kongresā. «Biļetena» redakcijas piezīmē bija aizrādīts, ka šāda prakse nozīmētu pāriet uz divu centru sistēmu partijā, kas ir principiāli nepareizi un ko boļševiki ir vairākkārt nosodījuši. «Cīņas» redakcijas vēlēšanu tiesības jāatstāj Centrālajai Komitejai. Lai nodrošinātu revolucionārā virziena stingrību centrālorgānā, vispirms tas jāiedibina Centrālajā Komitejā.

Par aktuālām LSD preses problēmām runāja J. Bērziņš (Ziemeļis) rakstā «Par aģitāciju un propagandu». Viņš pamatoti norādīja, ka «Cīņas» virziens jāaskaņo ar partijas vairākuma virzienu. Avīzes izdošanu nevar pārcelt uz Latviju vai pārvērst izdevumu par teorētisku orgānu, kā to liek priekšā daži biedri. «Cīņa» var regulāri iznākt tikai ārzemēs, kur tās eksistence nav apdraudēta. Avīze jāpadara par spēcīgu aģitācijas ieroci, pirmām kārtām publicējot tajā rakstus par tādiem jautājumiem, kurus nevar izgaismot legālajā presē. Latvijas sociāldemokrātijai ļoti vajadzīgs ir teorētisks žurnāls, kam jāiznāk nelielā formātā un jāapgaismo aktuālie sociālisma jautājumi.

Publikācijā bija izteikta cerība, ka LSD IV kongress vispirms stingri nosodīs likvidatoru mēģinājumus noliegt vai samazināt

«. . . stingri sociālistiskas aģitācijas un teorētiskas propagandas nozīmi, un ka viņš tālāk apzīmēs partijas aģitācijas un propagandas saturu un pilnā saskaņā ar tiem uzskatiem, kuri izsacīti mūsu platformā».

«Platformas projekts Latvijas Sociāldemokrātijas IV kongresam», ap kuru centrējās viss pirmskongresa «Biļetena» saturs, bija labākais novēlējums, kādu ar latviešu boļševiku izdevumu palīdzību saņēma kongresa delegāti, dodoties uz Briseli.

«Biļetens» 1914. g. janvāra—februāra numurā publicēja svarīgākās LSD IV kongresa rezolūcijas un plašu analītisku J. Bērziņa (Ziemeļis) rakstu «Ceturtais kongress (Ārzemju biedru delegāta ziņojums vēlētajiem)». Tajā bija izskaidrota kongresa nozīme un sīki analizēti pieņemtie dokumenti. J. Bērziņš (Ziemeļis) rezumēja:

«Pārrunāti visi svarīgākie jautājumi, kas pēdējo 5 gadu laikā radušies mūsu strādnieku kustībā vispār un mūsu partijā sevišķi. Pieņemti lēmumi, kas nosprauž Latvijas sociāldemokrātijas taktisko līniju, kas nosaka viņas stāvokli Krievijas sociāldemokrātijas apvienošanās jautājumā, kas noskaidro un pareizās slīdēs ievada mūsu ikdienišķo praktisko darbu.»

1916. g. jūlijā Londonā iznāca «Biļetena» 52 lappušu lielais 13.—15. numurs — šā izdevuma pēdējais numurs. Tajā bija ievietota LSD Ārzemju

komitejas rezolūcija «Pasaules karš un starptautiskās sociāldemokrātijas taktika», kurā bija dots kara vērtējums, ziņojums par Kintāles starptautisko sociālistu konferenci, pārskats par Ārzemju grupu biroja darbību 1915. un 1916. g. sākumā un citi dokumenti un materiāli. H. Vintiņš rakstā «Uz jaunu cīņu» pilnīgi pareizi saskatīja II Internacionāles sabrukuma cēloņus oportūnismā. Viņš norādīja, ka proletariāta pasivitāte šajā laikā izskaidrojama ar to, ka strādnieku kustības līderi nodarbojušies ar

«. . . likumdošanu, ar likumizvešanu, ar sīku reformismu un uzlabojumu iznīcināšanu. Dzišanās pēc legālo iespējamību absolūtās izmantošanas, pēc partijas ārējā spožuma, biedru daudzuma, bagātām kasēm, krāšņiem namiem utt. kļuvusi par pašmērķi.»

Avīze «Cīņas Biedris»

(1913)

Tāpat kā Ārzemju grupu biroja «Biļetenā», partijas iekšējās dzīves jautājumi ieņēma galveno vietu arī LSD Madlienas—Gaismas organizācijas izdevumā «Cīņas Biedris», kura apvienotais 1.—2. numurs iznāca 1913. g. janvārī—februārī. To 2 tūkstoš eks. lielā metienā iespieda nelegālā tipogrāfijā, ko Kauņas guberņā, netālu no Latvijas robežām, bija iekārtojuši šīs organizācijas profesionālie revolucionāri E. Frēlihs un P. Vītoliņš. Sākot ar 4. numuru, izdevuma nosaukumu papildināja apakštituls «Laukstrādnieku avīze». Kā liecina «Cīņas Biedra» saturs, avīzes uzmanības centrā tomēr bija LSD darbības un revolucionārās kustības vispārējie jautājumi. Te jāņem vērā, ka, pirmkārt, 1913. g. «Cīņas Biedris» bija vienīgais LSD nelegālās preses orgāns, kas iznāca dzimtenē, un, otrkārt, būtībā tas bija visu Latvijas boļševīku izdevums. Laikraksta izdošanas smagums tomēr gūlās uz Madlienas—Gaismas organizācijas pleciem, pie tam LSD CK bremzēja boļševistiskās avīzes darbu, atsakoties piegādāt tipogrāfijas piederumus.

Agrāro jautājumu «Cīņas Biedris» galvenokārt atspoguļoja, sistemātiski publicējot samērā plašus lauku partijas organizāciju konferenču pārskatus. Šis apstāklis un fakts, ka avīzi izdeva lauku organizācija, dod pilnīgu pamatu pieskaitīt arī «Cīņas Biedri» tiem LSD izdevumiem, kas pirmām kārtām (bet ne vienīgi) apmierināja kalpu un laukstrādnieku intereses. Laikrakstu izplatīja visos Latvijas novados, galvenokārt laukos. 1913. g. rudenī Madlienas—Gaismas organizācija saņēma tā 300 eksemplāru, Malienas — 100, Jelgavas — 100, Liepājas — 200, Ventspils — 200 un Vidienas — 200 eksemplāru. «Cīņas Biedri» lasīja arī LSD Rīgas organizācijas biedri. Izdevuma popularitāte strauji auga, par to liecina metiena palielināšanās no 1500 līdz 2000 eksemplāriem.

Ievadrakstā «Gaitu sākot», kas pēc būtības bija «Biļetena» pirmā numura programmas raksta atkārtojums, «Cīņas Biedra» redakcija norādīja, ka avīze aizstāvēs to līniju, par kuru pie krievu biedriem cīnās «Socialdemokrat» un «Rabočaja Gazeta» un kuru no latviešu sociāldemokrātiem preses orgāniem ietur «Biļetens», citiem vārdiem runājot, aizstāvēs boļševīku līniju.

Šajā sakarā vispirms minams raksts «Par vienību KSD Strādnieku partijā» (1913. g. martā). Oponējot latviešu sīkburžuāziskās preses un oportūnistu apgalvojumiem, it kā frakciju cīņas pamatā esot personīgas intrigas, «Cīņas Biedris» norādīja, ka patiesībā nesaskaņu cēlonis meklējams lielās gan teorētiska, gan praktiska rakstura domstarpībās, vērtējot

pašreizējo politisko stāvokli Krievijā un sociāldemokrātiskās partijas uzdevumus. Partiju «reformēt» grib revolūcijas līdzskrējēji, kuri, sākoties reakcijai, atstāja organizāciju un pievērsās vienīgi legālam darbam. Viņiem šķiet, ka partija vairs nav vajadzīga un tās vietā liekamas legālas biedrības.

Publikācijā bija atzinīgi novērtēts boļševiku darbs KSDSP Prāgas konferences sasaukšanā, bija nosodīta LSD CK atteikšanās piedalīties konferencē, norādot, ka tā «nekādu vienību ar krievu partijiskiem elementiem negribēja», bet ar skaidri redzamas šķelšanas mērķiem piedalījās likvidatoru konferencē, kuras «bēdīgie panākumi» redzami katram. Avīze ar prieku paziņoja, ka par spīti likvidatoru konferencei un propagandai partija sekmīgi nostiprinās.

Rakstā «Kāds bija likvidatoru konferences sastāvs?» (1913. g. janv.—febr.) norādīts, ka lielākā daļa KSDSP organizāciju atteikušās piedalīties šajā pasākumā. Lai gan daudzas vietējās organizācijas protestēja, konferencē ņēma dalību likvidatoriskā LSD CK. «Cīņas Biedris» gluži pareizi secināja, ka konferencē nav panākta nekāda cita vienība kā vienīgi likvidatoru «vienība».

Vairākās publikācijās «Cīņas Biedris» iepazīstināja lasītājus ar partijas darbību un politisko stāvokli Krievijā — pieaugošo strādnieku kustību, buržuāzijas kontrrevolucionāro darbību un cariskās patvaldības politiku, vienlaikus izskaidrojot proletariātam veicamos uzdevumus.

Laikraksts informēja LSD biedrus par 1913. g. septembrī notikušo KSDSP CK Poroņinas apspriedi, piebilstot, ka

«...arvien klusāk paliek likvidatoru lēģeri. Arvien lielāki strādnieku pulki stājas zem revolucionāro sociāldemokrātu sarkanā karoga un arvien draudošāk atskan viņu cīņas lozungi: demokrātiska republika, 8 stundu darba diena un muižnieku zemes konfiskācija.»

«Cīņas Biedris» publicēja KSDSP CK aicinājumu 1914. g. 9. janvārī rīkot vienas dienas streiku, mītiņus un demonstrācijas.

«Cīņas Biedris» bija pirmais preses izdevums, kas 1913. g. augustā ar virsrakstu «Mūsu platforma 4. LSD kongresam» publicēja «Platformas projektu Latvijas Sociāldemokrātijas IV kongresam». Tiesa, dokuments nebija iespiests pilnīgi — trūka pirmās iedaļas priekšpēdējā rindkopa un pēdējā iedaļa «Nacionālais jautājums». Tā bija zināma piekāpšanās oportūnismam.

No tieši lauku tematikai veltītajām publikācijām atzīmējams raksts «Lauku pašvaldes» (1913. g. nov.—dec.). «Cīņas Biedris» aicināja lauku proletariāta pārstāvjus pašvaldības iestādēs uzstāties patstāvīgi, saimnieku priekšlikumiem pretim nostādot apzinīgo laukstrādnieku prasības. Tas izvirzīja vietniekiem trīs konkrētus uzdevumus — cinieties par pagasta nodokļu taisnīgu sadali, skolu stāvokļa uzlabošanu un nespējnieku apgādes nokārtošanu, pie tam šos uzdevumus izvirzīja ne vispār, bet ļoti lieišķi pastāstīja, kas katrā šajā laukā būtu darāms.

«Cīņas Biedra» gaitas izbeidzās ar 7.—8. numura iznākšanu 1913. g. novembrī—decembrī. Kāpēc? Mūsu rīcībā diemžēl nav materiālu, kas ļautu precīzi atbildēt uz šo jautājumu. Taču viens no svarīgākajiem cēloņiem acīmredzot bija līdzekļu trūkums. Stāvoklis kļuva sevišķi kritisks 1913. g. rudenī — kā liecina avīzes kases pārskati, redakcijas parāds novembrī bija vairāk nekā 180 rubļu, bet decembrī jau ap 200 rubļu. Avīzei ir «jākaujas ar parādiem», bija konstatēts «Cīņas Biedra» pēdējā numurā.

ņemot talkā šo pašu valodu. Par «Arodnieka» virzīšanos pa kreisi netieši liecina arī represiju pieaugums pret šo izdevumu. Pirmajos iznākšanas gados to vispār nebija, bet jau 1912. g. žurnālu sodīja trīs reizes — kopā ar 700 rbļ. lielu naudas sodu, 1913. g. — septiņas reizes ar 2000 rbļ. un līdz 1914. g. aprīlim — trīs reizes ar 800 rbļ. 1913. g. tika konfiscēti četri «Arodnieka» numuri un 1914. gada pirmajos četros mēnešos — viens numurs.

Vērtējot «Arodnieka» saturu, parasti mēdz norādīt, ka žurnāls regulāri publicēja materiālus par Latvijas, Krievijas un ārzemju strādnieku un arodniecisko kustību, proletariāta dzīves un darba apstākļiem, streiku cīņu; ievietoja rakstus par K. Marksu, A. Bēbeli, darbaļaužu svētkiem — 1. Maiju, Starptautisko sieviešu dienu u. tml.; pārdrūkāja avīzes «Pravda» publikācijas utt. Tas ir pareizi un tomēr nepilnīgi. Ļoti būtiska ir otra iezīme, proti — «Arodnieks» (tāpat kā vēlāk Latvijas proletariāta legālā avīze) pastāvīgi publicēja strādnieku korespondences. To skaits nemiēģi pieauga.

«*Arodnieks*» bija strādnieku nodibināts arodniecisks žurnāls,» 1914. g. 7. jūnijā rakstīja tā pēctecis žurnāls «Jaunais Arodnieks».

«*Arodnieka*» līdzstrādnieki un praktiskie vadītāji bija vienīgi strādnieki. Strādniekiem tuvu stāvošā inteliģence tik izpalīdzēja vienā otrā reizē un gadījumā.»

1910. g. katrā žurnāla numurā caurmērā tika publicētas 4 vai 5 korespondences (arodbiedrību sapulču un valžu sēžu atreferējumus neskaitot), 1911. g. — 7 korespondences, 1912. g. — 8 korespondences, 1913. g. — 12 korespondences un 1914. g. — 9. Korespondenču skaita pieaugums 1913. g. izskaidrojams ar apdrošināšanas kampaņu. Tās gaitā strādnieki, pamatojoties uz IV Valsts domes apstiprinātu likumu, ievēlēja savus slimokasu pilnvarotus. Par kampaņas norisi strādnieki regulāri informēja «Arodnieku». Galvenokārt žurnālam rakstīja Rīgas strādnieki, bet bija korespondences arī no Liepājas, Jelgavas un Ventspils strādnieku korespondenču absolūtais vairākums stāstīja par darba apstākļiem uzņēmumos un streiku kustību. Tā ar katru gadu straujāk pieauga attiecīgi palielinot šīs tematikas īpatsvaru «Arodnieka» slejās.

Strādnieki ne tikai rakstīja savam žurnālam, bet arī atbalstīja to ar ziedojumiem. Finansiālu palīdzību «Arodniekam» regulāri sniedza arodbiedrības un citas proletariāta legālās organizācijas, bet pēc izslēgšanas tās nereti nodeva visu savu līdzekļu pārpalikumu strādnieku presē. 1910.—1911. g. vairāk nekā 20 procentu «Arodnieka» izdevumu sedza strādnieku ziedojumi.

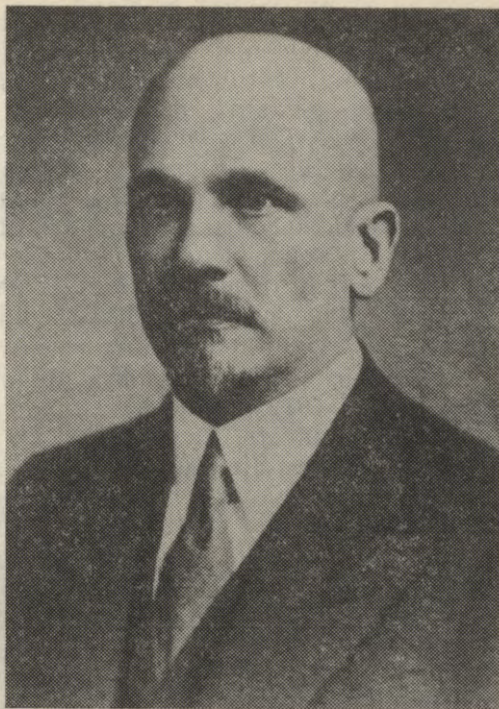
Pēc 1914. g. 26. aprīļa numura iznākšanas «Arodnieks», kura saturs pēc LSD IV kongresa kļuva aizvien revolucionārāks, ar Pēterburgas Tiesu palātas lēmumu tika slēgts. Taču jau 7. jūnijā tas turpināja savu gaitu ar nosaukumu «Jaunais Arodnieks».

«Arodnieka» uzmanībai nepagāja secen neviens nozīmīgs streiks, nemaz nerunājot par vispārējiem streikiem. Tas rakstīja gan par streiku cēloņiem un norisi, gan rezultātiem un turpmākajiem uzdevumiem. Nereti tika publicētas arī strādnieku prasības, kuras varēja noderēt par paraugu citu uzņēmumu streikotājiem. «Arodnieks» ievietoja arī plašākus analītiska rakstura pusgada un gada pārskatus par streiku kustību Latvijā un visas Krievijas mērogā, kā arī regulāri informēja latviešu proletariātu par darba cīņu ar kapitālu ārzemēs.

1911. g. ekonomisko streiku vilni Rīgā ievadīja streiks Feniksa vagonu rūpnīcā. «Arodnieks» šim notikumam veltīja 1. Maija numura ievadrakstu



Krišjānis Straujāns



Andrejs Petrevics

«Streiks «Feniksā»», akcentējot organizētības lielo lomu streiku cīņā. Žurnāls informēja lasītājus par otru nozīmīgu streiku 1911. g. pavasarī, kas notika Liepājas tirdzniecības ostā, kur dokeri, lai gan bija izsludināts lokauts, guva uzvaru. Tā paša gada vasarā un rudenī «Arodnieks» regulāri publicēja materiālus par vispārējiem galdnieku, krāsotāju, mūrnieku u. c. profesiju darbinieku streikiem Rīgā, kā arī streikiem uzņēmumos.

Rīgas proletariāta 1911. g. streiku cīņas rezultāti tika apkopoti un vērtēti K. Zvaigznes¹ rakstos «Atskats uz strādnieku kustību Rīgā» un «Skats gasdarbnieku pagājušā gada dzīvē» (1911. g. 10. sept.; 1912. g. 20. nov.). Viņš bija atzīmējis, ka jau 1910. gadā vienā otrā vietā izcēlās lielāskāzākas sadursmes starp uzņēmējiem un strādniekiem. Nākamajā gadā tās kļuva jau biežākas.

Žurnāla 1912. g. 1. septembra numurā publicētajā K. Zvaigznes sagatavotajā pārskatā «Streiku kustība Rīgā 1912. g. pirmajā pusē» bija konstatēts, ka šajā laikā pilsētā notikuši 80 politiskie streiki, kuros piedalījies ap 63 tūkstoši strādnieku. 14 no tiem bija vienas dienas protesta streiki sakarā ar strādnieku apšaušanu pie Ļenas.

¹ Krišjānis Zvaigzne, dzimis 1894. g. kalpa ģimenē Bauskas apriņķa Svitenes pagastā, 1911. g. kļuva par LSD biedru. Viņš bija rosīgs arodbiedrību darbinieks Rīgā un daudz rakstīja strādnieku preses izdevumiem. 1915. g. K. Zvaigzni apcietināja un notiesāja uz nometināšanu Sibīrijā.

1917.—1919. g. viņš atkal strādāja arodbiedrību darbā Rīgā, kā arī publicējās presē. Pēc padomju varas krišanas kādu laiku bija avīzes «Pskovskij nabat» («Pleskavas trauksme») redaktors. Ilgus gadus strādāja PSRS ārējās tirdzniecības iestādēs Berlīnē un Londonā. Staļina personības kulta terora upuris.

Ļoti iespaidīgs bija 1. Maija politiskais streiks. Rīgā vien šajā dienā streikoja ap 50 tūkstoši strādnieku, daudzās vietās tika uzvilkti sarkanais karogs, izplatītas revolucionārās lapiņas un sarīkotas vairākas demonstrācijas, kurās piedalījās ap 10 tūkstoši cilvēku. «*Sen,*» secināja «*Arodnieks,*» «*varbūt tikai 1905. g. politiskā streiku kustība bija tik plaša kā šogad.*»

Jau minētais «*Arodnieka*» pārskats sniedza sikas ziņas arī par ekonomiskajiem streikiem, kuri bija notikuši 72 uzņēmumos, piedaloties vairāk nekā 12 000 strādniekiem. Ap 4,5 tūkstoši no tiem bija metālisti. Divām trešdaļām streiku piemita uzbrūkošs raksturs. Streiku ilgums: no pusotras stundas līdz 6 mēnešiem. Gandrīz katrā darba konfliktā iejaucās policija, bet par «*musināšanu uz streiku*» administratīvā kārtā 88 strādnieki tika sodīti — ar vienu nedēļu līdz 3 mēnešiem arestā.

«*Arodnieka*» 20. septembra numurā ievietotajā pārskatā «*Streiku kustība Baltijā 1912. g. pirmos astoņos mēnešos,*» kura autors bija K. Zvaigzne, tika atzīmēts, ka proletariāta cīņas straujā augšana lielajos rūpniecības centros atstājusi iespaidu arī uz mazāko pilsētu un lauku strādniekiem. Liepājā šajā laikā bija streikojuši vairāk nekā 2,2 tūkstoši strādnieku, pie tam visiem streikiem bija uzbrūkošs raksturs. Tie beidzās ar proletariāta uzvaru vai sliktākā gadījumā — ar kompromisu. Streikoja arī Grebnera fabrikas strādnieki Jelgavā, aldari Bauskā, būvstrādnieki Valkā, kurpnieki Valmierā un citur, pavisam vairāk nekā desmit vietās, kā arī laukstrādnieki piecās muižās.

1912. g. 10. decembrī «*Arodnieks*» informēja lasītājus, ka Rīgā ap 50 uzņēmumos notikuši protesta streiki pret Balkānu karu, pret revolucionāru spīdzināšanu Krievijas cietumos un nāvessodiem Sevastopoles matrožiem, kā arī pret strādnieku biedrību vajāšanu. Politiskajos streikos piedalījās vairāk nekā 32 tūkstoši strādnieku.

«*Arodnieks*» apkopojošā rakstā «*Pagājušais gads*» secināja, ka tas Latvijas proletariātam pagājis neatlaidīgā cīņā.

«Visu šo gadu strādnieki stāvēja sargu vietās un uz katru parādību sabiedriskā, saimnieciskā un politiskā dzīvē jo dzīvi atsaucās.»

1913. g. revolucionārās kustības uzplūdi valstī kāpa vēl augstāk. 1. Maija svinēšana, izsakoties «*Arodnieka*» vārdiem,

«... bija sevišķi plaša. Ne tikai vien rūpniecības un tirdzniecības centros, bet arī uz laukiem šī ievērojamā diena, kā vien kur bija iespējams, ir atzīmēta.»

Pēc žurnāla datiem, kuri ievērojami atšķīrās no fabriku inspekcijas tiši samazinātām ziņām, Rīgā inspekcijas uzskaitē pakļautajos 54 uzņēmumos streikoja 37,5 tūkstoši strādnieku. Kopā ar mazajās darbnīcās strādājošajiem un būvstrādniekiem streikotāju skaits bija ap 48 tūkstoši.

«*Arodnieks*» rakstā «*Pirmais Maijs*» (1913. g. 10. maijā) atzīmēja, ka «*ar retu solidaritāti šo dienu nosvinēja Krievijas proletariāts,*» pastāstīja lasītājiem par plašajiem streikiem un demonstrācijām, kas šajā sakarā notika Pēterburgā, Maskavā, Bakū u. c. lielākajās pilsētās.

1913. g. vasarā strādnieku prese atkal stāstīja par politiskajiem solidaritātes streikiem un demonstrācijām, kuras šoreiz notika sakarā ar Baltijas jūras kara flotes matrožu tiesāšanu. «*Arodnieks*» 10. jūlija numurā konkretizēja šos datus pa nozarēm: protesta streikos bija piedalījušies 18 620 metālisti, 13 050 ķīmiskās rūpniecības strādnieki, 3000 tekstilnieki, 1580 kokstrādnieki un 9300 būvstrādnieki, amatnieki u. tml., pavisam 45 550 cilvēki. Pēc žurnāla ziņām, solidaritātes streikā 1913. gada novem-

brī sakarā ar Pēterburgas Obuhova rūpnīcas strādnieku tiesāšanu piedalījās 16 tūkstoši Rīgas proletāriešu.

Strādnieku prese regulāri informēja lasītājus arī par ekonomiskajiem streikiem, kuru skaits 1913. g. turpināja augt un kuriem lielākoties bija uzbrūkošs un rezultatīvs raksturs. Pirmām kārtām tas sakāms par ilgstošiem apavstrādnieku, maiznieku, krāsotāju, dokeru, telefonu sabiedrības strādnieku un cauruļu licēju vispārējiem streikiem Rīgā.

Tas pats atzīmējams par darba un kapitāla cīņu 1914. g., kad tā kļuva vēl plašāka. Strādnieku legālā prese daudz rakstīja par jaunu streiku un demonstrāciju vilni, kas sākās 1914. g. martā sakarā ar strādnieču masveidīgu saindēšanos Rīgas gumijas rūpnīcā «Provodņik» un Pēterburgas fabrikā «Treugolņik». «Arodnieks» 29. marta numura ievadrakstā «Pēdējie notikumi» informēja:

«Fabrikas patvaldnieciskais režīms parādījis savas sistēmas augli — masu saģiftēšanu. (...) Ar noziedzīgu vienaldzību uzņēmēji pārkāpa sanitāros noteikumus, darba laika un obligatoriskiem nosacījumiem nepiegrieza ne mazāko vērību. Strādnieku prese, arodnieciskās biedrības un pašu strādnieku uzstāšanās pret redzamām, tuvojošām briesmām tika visādi traucēta.»

Revolucionārās kustības jauno uzplūdu gados «Arodnieks» aktīvi iesaistījās lielā un svarīgā politiskā kampaņā — apdrošināšanas orgānu vēlēšanās. Liels palīgs Latvijas proletariātam šajā laikā bija žurnāls «Voprosi strahovaņija», kas sāka iznākt Pēterburgā 1913. g. Žurnāla materiālu tulkojumi samērā regulāri parādījās arī latviešu proletariāta presē, it īpaši «Arodniekā». 1913. g. 20. novembrī «Arodnieks» informēja lasītājus, ka oktobra beigās sācis iznākt žurnāls «Voprosi strahovaņija» («Apdrošināšanas jautājumi»), un piebilda: «*Katram, kas interesējas par strādnieku apdrošināšanu, uz to siltāko ieteicam.*»

1912. g. jūnijā III Valsts dome revolucionārās kustības ietekmē beidzot pieņēma ierobežotu likumu par strādnieku apdrošināšanu. Šajā sakarā kampaņu sāka «Arodnieks», 20. jūlijā atklājot jaunu rubriku «Strādnieku apdrošināšana», kurā bija dots īss, kritisks jaunā likuma vērtējums. 1. augusta numurā žurnāls izteicās jau plašāk. Tas jautāja: «Ko var gaidīt no slimokasēm?» un atbildēja: «Pagaidām maz ko.» «Arodnieks» pārliecinoši atmaskoja likuma šķiriski ierobežoto raksturu, reizē norādīdams, ka tomēr šo dokumentu vajadzēs izmantot, tāpēc strādniekiem jāiepazīstas ar likumu un jau laikus jāpārdomā, kādi biedri būtu ievēlami par slimokasu pilnvarotajiem un kasu valdēs.

«Arodnieks» šā dokumenta kritiskai analīzei veltīja plašu K. Zvaigznes rakstu «23. jūnija 1912. g. strādnieku apdrošināšanas likumi», kas tika publicēts divos numuros — 10. un 20. decembrī īpašā pielikumā. Apceres sagatavošanai bija izmantoti «Pravdas» un meņševiku avīzes «Luč» («Stars») materiāli, kā arī likumam veltītas brošūras. Sīki, pantu pēc panta izanalizējis likumu, K. Zvaigzne pamatoti secināja:

«Jaunais likums mums vairāk neko nevar dot, izņemot kailo apdrošināšanas principu, uz kura viņš dibināts. Šis princips ļoti daudzus gadījumos (...) aizklāts, aizmaskots ar nolūku uzturēt pār strādniekiem policejisko atbildību un aizsargāt uzņēmēju intereses.»

Vienlaikus K. Zvaigzne norādīja, ka strādniekiem jādara viss iespējamais, lai pēc iespējas pilnīgāk izmantotu likumu savā labā, jāgādā par to, lai IV Valsts domes sociāldemokrātu frakcija iesniegtu Domei jaunu apdrošināšanas likumprojektu.

«Arodnieka» 1913. g. 10. februāra numurā publicētajā rakstā «Kas strādniekiem jādara pie apdrošināšanas likuma ieviešanas?» jau tika runāts pavisam konkrēti: jāprasa administrācijai, lai atļauj pirms slimokasu pilnvaroto vēlēšanām organizēt kopsapulci, kurā varētu 1) iepazīties ar apdrošināšanas likumu, 2) apspriest apdrošināšanas padomes izstrādātos fabrikas administrācijas priekšā liktos slimokasu statūtu projektus un vienoties par tiem pārgrozījumiem statūtos, kurus uzdot izvēlētiem pilnvarotiem aizstāvēt, 3) apspriesties par pilnvarnieku kandidātiem.

Sākoties apdrošināšanas orgānu vēlēšanu sapulcēm 1913. g. vasarā, «Arodnieks» sistemātiski informēja lasītājus par to norisi, aicinot sūtīt šajos orgānos apzinīgākos strādniekus, nevis uzņēmēju ieliktņus; tas asi uzstājās pret fabrikantu un varas iestāžu mēģinājumiem ierobežot tā jauniecīgās strādnieku tiesības apdrošināšanas laukā. Apdrošināšanas kampaņa noslēdzās ar LSD uzvaru.

«Arodnieks» tika slēgts ar Pēterburgas Tiesu palātas lēmumu. Tā pēdējais numurs iznāca 1914. g. 26. aprīlī.

«Jaunajam Arodniekam», ar kādu nosaukumu «Arodnieks» tika atjaunots 1914. g. jūnijā, izdevās noturēties līdz 1915. g. martam, laižot klajā šajā laikā 26 numurus, katru 3700—3800 eksemplāru lielā metienā. Sā izdevuma faktiskais redaktors bija R. Endrups. Žurnālā, kuram rakstīja P. Stučka, J. Daniševskis, K. Zvaigzne un citi pazīstami LSD publicisti salīdzinājumā ar «Arodnieku» bija plašāka sabiedriski politiskā daļa. Te ievietotajos rakstos par spīti daudzajiem cenzūras svītrojumiem tika propagandēts LSD viedoklis attiecībā pret karu.

«Jaunā Arodnieka» darbības precīzu vērtējumu devis J. Jansons-Brauns «Cīņās» 1915. g. decembra numurā:

«To dibināja mūsu organizētie biedri, lai arī legālās preses laukā rastos cik necik pretsvars lipīgam, demoralizējošam šovinismam, kādu dien no dienas kara laikā uz visām pusēm kaisīja birģeliskā prese. (..) Cik vien varēdams «Jaunais Arodnieks» centās izpildīt savu uzdevumu: bez rakstiem un ziņām par arodniecisko kustību iekš- un ārzemēs, par dzīves dārdzību un bezdarbu, par dažādiem ekonomiskiem un sabiedriskiem jautājumiem, mūsu legālais strādnieku orgāns savās slejās arī iesprausi tīri politiskus tematus. Visgarām «Jaunais Arodnieks» stāv uz tās pašas revolucionāri internacionālās pozīcijas, kādu ieņēmusi mūsu partija pret karu.»

Avīze «Laika Balss» un tās pēcteči

(1911—1914)

Lai gan «Arodnieks» laiku pa laikam publicēja arī sabiedriski politiskus rakstus, kopumā tam bija profesionāls raksturs. Arī iznāca tas tikai dažas reizes mēnesī. Tāpēc, sākoties jauniem revolucionārās kustības uzplūdiem, nobrieda nepieciešamība izdot legālu strādnieku laikrakstu. Rīgas komitejas ziņojumā LSD VI konferencē 1910. g. decembrī tika atzīmēts, ka viens no oportūnisma parādīšanās cēloņiem ir arī tas, ka trūkst legāla politiska laikraksta ar noteiktu sociāldemokrātisku virzienu, kas no marksisma viedokļa aplūkotu dažādus dienas jautājumus. J. Jansons-Brauns rakstā «Par mūsu tuvākiem uzdevumiem» (Cīņa, 1911. g. 19. martā) norādīja — bez arodnieciskā orgāna

«... mums tagadējā momentā sava politiskā prese ir vajadzīga vairāk nekā jebkad: jānoskaidro strādnieku masām viņu tuvākie un tālākie



Avīzes «Laika Balss» tituls

uzdevumi, jāanalizē Krievijas saimnieciskās un politiskās dzīves parādības, jākritizē valdības rīcība un jāapgaismo Valsts domes darbība, jāiepazīstina ar starptautiskā proletariāta cīņu panākumiem un jārāda nākotnes izredzes».

Latvijas proletariāta legālā sabiedriskā un literārā avīze «Laika Balss» sāka iznākt 1911. g. 1. martā Rīgā — sākumā divas reizes, bet pēc mēneša jau trīs reizes nedēļā 2—4 tūkstoši eksemplāru lielā metienā. Viens no šā pasākuma iniciatoriem un avīzes dibinātājiem, kā arī faktiskajiem redaktoriem bija profesionālais revolucionārs K. Pētersons (otrs redaktors — J. Celms). Viņš 1912. g. 28. martā Rainim rakstīja:

«L. B.» iznākšanas laikā vadīju un pārzināju avīzes tehnisko pusi, pēc iespējas piepalīdzēdams arī redakcijai. Pēc tam kad vienu redakcijas locekli izraidīja no Baltijas, otru arestēja un, beidzot, Celms personīgu apstākļu dēļ nevarēja ilgāk pie avīzes palikt, un neskatoties uz ārkārtīgi grūtiem materiāliem apstākļiem — tomēr kā nekā izdevās avīzes izdošanu turpināt. Bet kā?! Visu laiku, kamēr sāka «Jaunais Laiks» («Laika Balss» pēctecis — R. T.) iznākt, visi redakcijas un daļa kantora darbu bija jāveic gandrīz man vienam pašam. Cik laika atņēmu un nervus bojā administrācijas spaidi, to aprakstīt nav iespējams.»

Avīzes izdevējs — A. Henzelis, bet faktiskais izdevējs — Rīgas strādnieku grupa, kas izveidoja sabiedrību «Laiks», kuru atbalstīja LSD.

Latvijas strādnieku avīzi vajāja nepārtraukti: konfiscēja atsevišķus numurus un uzlika naudas sodus, arestēja redaktorus un aizliedza tipogrāfijām iespiest, apturēja laikrakstu vai aizliedza pavisam. «Laika Balss» trīs gadu laikā slēdza deviņas reizes, bet tā arvien atkal iznāca ar jaunu nosaukumu — «Jaunais Laiks», «Laika Atbalss», «Dzīves Atbalss», «Dzīves Spēks», «Jaunā Balss», «Strādnieku Balss» un «Strādnieku Atbalss». Vienīgi karam sākoties 1914. g. augustā, to pēc kārtējās slēgšanas neizdevās vairs atjaunot.

1914. g. 22. aprīlī (5. maijā) «Pravdas» iznākšanas otrajā gadadienā Latvijas strādnieki kopā ar visas Krievijas proletariātu plaši atzīmēja strādnieku preses dienu. «Jaunās Balss» svētkiem veltītajā numurā visa pirmā lappuse bija pilna ar patvaldības slēgto latviešu revolucionāro laikrakstu nosaukumiem. Lappusei bija virsraksts «Nocirstās galvas...». No 1906. līdz 1914. g. patvaldība bija aizliegusi 27 izdevumus — nocirtusi 27 galvas... «Jaunā Balss» rakstīja:

«Lai cērt tikai galvas. Proletariāts līdzīgs senajam pasakainajam pūķim, proletariāts nav pārvarams. Nav noliedzama arī viņa prese. No-cirsto galvou vietā izaugs 70 reizes septiņas galvas.»

Pēc dažiem mēnešiem «Strādnieka Balss» publicēja tabulu, kura lako-niski, bet precīzi raksturoja strādnieku laikraksta totālo vajāšanu 1914. g. pirmajā pusgadā.

Latviešu strādnieku legālo avīžu vajāšana
1914. gada pirmajā pusgadā

Avīzes nosaukums	Cik nr. izdoti	Kon-fiscēto nr. skaits	Procen-tos	So-dīto skaits	Pro-centos	Sods rubļos	Sods mēne-šos	Cik re-daktoru parak-stījuši	Sodīto un kon-fiscēto nr. kop-skaits	Pro-centos
Dzīves Balss	13	2	15,4	4	30,8	1300	10	2	6	46
Dzīves Atbalss	29	8	27,6	11	37,9	2900	24	4	19	65,5
Dzīves Spēks	11	5	45,5	5	45,5	1100	8	1	10	91
Jaunā Balss	54	17	31,3	25	46,3	5000	43	9	42	77,6
Kopā:	107	32	29,9	45	42	10300	85	16	77	74

Var tikai apbrīnot LSD biedru un revolucionāro strādnieku neatlaidību un neizsīkstošo enerģiju, kurai pateicoties nemitīgu represiju apstākļos tomēr varēja kopumā regulāri iznākt Latvijas proletariāta legālā avīze. Cik pašreizējā strādnieki atbalstīja savu presi, liecina tā dēvēto redak-toru atsēdētāju («zicredatoru») institūts. Atsēdētāji — parasti LSD biedri — bija ar mieru oficiāli parakstīt avīzi faktiskā redaktora vietā, lai izdevuma sodīšanas gadījumā ietu cietumā, tādējādi nodrošinot laikraksta tālāku iznākšanu. Pavisam «Laika Balsi» un tā turpinājumus parakstīja 39 redaktori. Lai varētu iznākt «Dzīves Balss» pirmie 25 numuri, seši tās redaktori — K. Eglītis, A. Sproģe, V. Ekvalds, A. Kleinbergs, J. Krēsliņš un M. Krauze bija spiesti pa visiem kopā sabūt 13 mēnešus cietumā. Mār-tiņš Priedītis, kurš slimoja ar tuberkulozi, kas bija jau pēdējā stadijā, dzī-ves palikušo laiku atdeva strādnieku preseī, uzņemdamies «Jaunās Balss» redaktora pienākumus. Viņš rakstīja:

«Visu mūžu esmu bijis strādnieku šķiras apzinīgs strādnieks, arī dzīves pēdējās, vēl atlikušās dienas ziedoju savas šķiras laimes tuvi-nāšanai.» (Dzīves Spēks, 1914. g. 7. maijā.)

M. Priedīša bērēs piedalījās ap 5 tūkstoši Rīgas strādnieku. 1914. g. ap-rīli, kad atzīmēja preses dienu, 11 bijušie legālo strādnieku avīžu redaktori vēl atradās cietumā.

Jau 1911. g., kad iznāca «Laika Balss» pirmais pēctecis avīze «Jaunais Laiks» — sākumā trīs, bet pēc tam tikai divas reizes nedēļā, lasītāji iero-sināja pārvērst to par dienas avīzi. «Laika Atbalss», kas turpināja «Jaunā Laika» darbu, taču līdzekļu trūkuma dēļ spēja iznākt tikai reizi nedēļā, šajā sakarā publicēja V. Dermaņa rakstu «Būt vai nebūt strādnieku pre-sei» (1912. g. 27. okt.). V. Dermanis norādīja, ka tikai dienas laikraksts

«. . . spētu strādniekiem pietiekoši apgaismot sabiedriskos jautājumus, sniegt plašākus zinātniskus apcerējumus, literatūras kritikas utt. mar-ksisma garā, vārdu sakot, būtu īsts politisks un kulturāls vadonis lat-viešu proletariātam.»

Ideja par savas dienas avīzes izdošanu kļuva Latvijas proletariātā arvien populārāka. «Dzīves Balss», kas 1913. g. sākumā nomainīja «Laika Atbalsi», jaunā rubrikā «Strādnieku dzīve» regulāri ievietoja strādnieku sapulču lēmumus par dienas laikraksta nepieciešamību un kvitēja tā fondam iemaksātās summas. 1913. g. 22. jūnija numura ievadrakstā «Mums nepieciešama sava dienas avīze!» bija uzsvērts, ka katra strādnieka pienākums

«... jo dzīvi ķerties klāt pie kopējas lietas un vākt līdzekļus priekš sava dienas laikraksta nodibināšanas».

1913. g. 13. decembrī «Dzīves Balss» jau varēja informēt lasītājus — ar 1914. g. 1. janvāri tā iznāksot kā dienas avīze. Tās fondam Latvijas proletariāts bija savācis ievērojamu summu — 1840 rbļ. 30 kap., vienlaikus ziedojot «Dzīves Balsij» 1774 rbļ. 90 kap. Kopā ņemot, šī summa nebija daudz mazāka par «Pravdas» vajadzībām no 1912. g. 1. janvāra līdz 5. maijam iemaksātajiem līdzekļiem — 4288 rbļ. 84 kap. Tas bija panākums, ar kuru latviešu proletariāts pamatoti varēja lepoties. Vēl jo vairāk tāpēc, ka tas ne tikai ziedoja līdzekļus savai avīzei, bet vienlaikus atbalstīja materiāli arī «Pravdu» un lietuviešu sociāldemokrātu laikrakstu «Vilnis», kas iznāca Rīgā.

P. Stučka rakstā «Strādnieku šķiras avīzei», kuru 1914. g. 31. janvārī publicēja «Dienas Atbalss», formulēja proletariāta dienas laikraksta svarīgākos uzdevumus. Viņš atzīmēja, ka

«... sajūsmība un izturība, ar kādu patlaban krievu strādnieks nepieredzētos spaidos pats apgādā un pats aizstāv savu dienas presi, ir labākais galvojums par to, ka šī brīvā prese vairs nevar nozust no skatuves».

Bet nepietiek, ka pastāv strādnieku prese, tai jāklūst par proletariāta šķiras presi. Bez visplašāko strādnieku masu atbalsta tā ir bezspēcīga. Proletariāta preseī ir sveša buržuāzisko avīžu dzīšanās pēc sensācijām, sveša tautiska pašapmierinātība un uzpūtība. Tai jāpublicē nopietni darbi, bet pats galvenais, — lai strādnieku presē notiktu

«... visu šo jautājumu iztīrāšana un noskaidrošana, kas līdz šim norisinājās šauros (partijas — R. T.) pulciņos».

P. Stučka norādīja, ka nav jābaidās atklāti runāt arī par domstarpībām,

«... nav jādreb par vienību (Latvijas Sociāldemokrātijas — R. T.), ja domu izmaiņa pieņem asāku formu».

Lai gan cenzūras spaidu dēļ izteikta aplinkus, viņa doma bija skaidra — Latvijas proletariāta dienas avīzei vajadzēja būt konsekventi marksistiskam izdevumam.

Latvijas proletariāta legālais laikraksts, izsakoties «Jaunās Balss» vārdiem, bija nevis avīze strādniekiem, bet strādnieku avīze. Tās «Vēstulniekā», kas devās pie lasītājiem jau pirmajā numurā, redakcija aicināja savus korespondentus īpašu uzmanību veltīt «vietējā apgabala, fabrikas utt. dzīves raksturīgākām parādībām». Drīz vien laikrakstā parādījās rubrika «Darba dzīve», kura no šī laika kļuva tradicionālā strādnieku korespondenču publicēšanas vieta. Lasītāju iesūtītos materiālus iespieda arī rubrikā «Baltija» (galvenokārt no laukiem), «Rīga» (vēlāk «Rīgas kronika») un «Biedrību dzīve». Strādnieku korespondences stāstīja galvenokārt par garo darbalaiķu, zemajām algām, sliktajiem darba apstākļiem fabrikās un rūpnīcās un streiku cīņu. Ja iesākumā rubrikā «Darba dzīve»

parasti bija publicēti tikai daži materiāli, tad, turpinot augt Latvijas proletariāta revolucionārajai kustībai, vēlāk šī aile nereti aizņēma pilnu avīzes lappusi. Tāpēc to sadalīja divās apakšrubrikās: A. — Rīga un B. — Baltija. Vēršoties plašumā streiku cīņai, 1914. g. dienas avīzes redakcija izveidoja īpašu rubriku «Darba konflikti». Lai varētu iespiest vairāk strādnieku korespondenču, Latvijas proletariāta avīzes redakcija jau gandrīz no paša sākuma atsevišķus numurus izdeva nevis četru, bet sešu lapu apjomā.

1913. g. 7. septembrī «Dzīves Balss» redakcija ievietoja pārskatu par avīzes pirmajiem 25 numuriem. Pārskatā bija sniegtas sīkas ziņas arī par rubrikā «Darba dzīve» publicētajām strādnieku korespondencēm. Salīdzināšanai — «Laika Balss» pirmie 25 numuri. Uzskatāmi redzams, cik ļoti divu gadu laikā bija pieaugusi strādnieku korespondentu aktivitāte kopumā un pa rūpniecības nozarēm (profesijām).

Nr. p. k.	Nozare (profesija)	Korespondenču skaits	
		«Laika Balsī»	«Dzīves Balsī»
1.	Mašīnbūves un metālapstrādāšanas rūpniecība	9	75
2.	Ķīmiskā rūpniecība	6	36
3.	Kokapstrādāšanas rūpniecība	8	29
4.	Tekstilrūpniecība	4	8
5.	Būvstrādnieki	4	9
6.	Apavnieki	4	6
7.	Komiji	2	—
8.	Pārtikas rūpniecība	1	10
9.	Tramvajnieki	1	1
10.	Miesnieki	1	5
11.	Kalpones	1	5
12.	Drebnieki	—	8
13.	Ostas strādnieki	—	8
14.	Poligrāfiķi	—	7
15.	Dažādi	—	3
K o p ā		41	210

Komentējot «Dzīves Balsī» publicētos datus, redakcija atzīmēja:

«Ziņojumi ienāca tik lielā daudzumā, ka uz to ievietošanu bija jāgaida mēnešiem ilgi. (..) Arī tagad redakcijā atrodas ap 70 (! — R. T.) dažādi ziņojumi.»

Sis apstāklis bija viens no svarīgākajiem faktoriem, kas noteica strādnieku dienas avīzes nepieciešamību. Arī šim izdevumam autoru netrūka. Par to liecina rindas «Dzīves Atbalss» 1914. g. 20. februāra numura «Vēstulniekā»: «Pie labākās gribas nespējam telpu trūkuma dēļ ievietot visas piesūtītās korespondences.» Tāpēc redakcija aicināja izvairīties no tukšām frāzēm, rakstīt «īsāk un lietišķāk». Tā nereti brīdināja autorus par cenzūras briesmām.

«Nevaram lietot pašu «kaitīgo apstākļu» dēļ»; «izlietot nevaram; pārāk ass; draud trīs mēneši»; «vajadzēja isināt ziņojumu policejisko apstākļu dēļ» u. tml.

Jānorāda, ka nekādu honorāru par savām korespondencēm strādnieki ne-
saņēma. Viņi rakstīja sava i presei.

Drīz vien pēc «Laika Balss» iznākšanas tās atsevišķām publikācijām
varēja lasīt piebildi: «No mūsu Parīzes korespondenta», «No mūsu Berlī-
nes korespondenta», «No mūsu Filadelfijas korespondenta» u. tml. Nevie-
nam latviešu buržuāziskajam laikrakstam nebija tāds ārzemju līdzstrād-
nieku pulks. Par Francijas proletariāta cīņu un sociālistiskās partijas dar-
bību latviešu strādnieku avīzei regulāri rakstīja J. Bērziņš (Ziemeļis) un
R. Pelše, par vācu strādnieku un sociāldemokrātisko kustību — J. Hermanis,
par ASV proletariāta un partijas dzīvi — J. Liepiņš (R. Hanzens).
Savi korespondenti — revolucionārie latviešu emigranti — laikrakstam
bija arī Anglijā, Beļģijā, Austrijā u. c. valstīs. Tas ļāva redakcijai atteikties
no krievu un Rietumu buržuāzisko avīžu un telegrāfa aģentūru nereti
tendenciozo materiālu izmantošanas, parādot starptautiskās strādnieku un
sociāldemokrātiskās kustības procesu, un reljefāk iezīmēt Latvijas proleta-
riāta vietu tajā. Latviešu strādnieku legālajā presē nebija ne vēsts no
provinciālisma. Tās slejās varēja lasīt par II Internacionāles darbību un
brālīgo partiju kongresiem, revolūcijām Ķīnā un Meksikā, Starptautisko
sieviešu dienu, kuras atzīmēšana nule bija sākusies, un jau par tradīciju
kļuvušo 1. Maiju.

Visvairāk materiālu, protams, tika publicēts par Krievijas citu novadu
strādnieku cīņu pret carisma jūgu. Te var minēt interesantu piemēru. 1911.
gadā Līgo svētku laikā Helsingforsā (tag. Helsinkī) ieradās vairāku simtu
cilvēku liela Rīgas strādnieku grupa, kurai bija sirsnīga tikšanās ar somu
strādniekiem. «Vēstulē no Helsingforsas» (Laika Balss, 1911. g. 30. jūn.,
2. jūl.) bija sīki pastāstīts par šā pasākuma norisi un atzīmēts, ka šī vie-
sošanās ir tikai maza epizode, bet reizē visai iepriecinoša parādība, kura
liecina: patvaldības sētā nacionālā naida sēkla nav laidusi nekādas sak-
nes, «dzīvas un nenomāktas ir arī Krievijas apzinīgās strādniecības soli-
daritātes jūtas». Vēstulē bija sniegta informācija par Somijas strādnieku
kustību un sociāldemokrātiskās partijas lomu tajā, kā arī ietverts Rīgas
strādnieku apsveikums somu strādniekiem, kuru bija publicējis kaimiņ-
zemes proletariāta partijas centrālorģāns «*Työmies*» («Strādnieks»).

Vēl jānorāda raksturīga legālās latviešu strādnieku avīzes īpatnība:
šis izdevums bija pirmais Latvijas marksistiskās preses orgāns, kas ierā-
dīja tik lielu vietu savās slejās kultūras dzīvei. Runājot par šo jautājumu,
jāņem vērā divi apstākļi. Pirmkārt, to atļāva darīt laikraksta periodiskums
un apjoms. Otrkārt, literāru darbu publicēšana bija sena latviešu preses
tradīcija, kuru vajadzēja izmantot, iepazīstinot lasītājus ar revolucionāro
rakstnieku daiļradi. Avīzes autoru vidū bija Rainis, A. Upīts, jaunie prole-
tāriskie dzejnieki P. Sviris, A. Brūklenājs, K. Dīriķis, kritiķi R. Pelše,
V. Dermanis, V. Knoriņš u. c. Tika publicēti arī cittautu rakstnieku un
dzejnieku — I. Franko, V. Koroļenko, E. Verharna u. c. darbi. Kultūras
jautājumu izgaismošanai kalpoja rubrikas «Māksla», «Kritika un biblio-
grāfija» un «Grāmatu galds», bet 1911. un 1912. g. arī iknedēļas literārais
pielikums.

Strādnieku legālajā avīzē tika publicēti daudzi Raiņa dzejoļi un frag-
menti no lugas «Indulis un Ārija», recenzijas par pamatšķiras lielā
dzejnieka grāmatām «Vēja nestas lapas» un «Tie, kas neaizmirst», viņa
lugu «Uguns un nakts» un «Pūt, vējiņi!» izrādēm Rīgas Jaunajā teātrī.
Laikraksts iespieda A. Upīša drāmu «Balss un atbalss», recenzēja šo un
citus viņa darbus. A. Upīts arī pats aktīvi darbojās literatūras kritikas
laukā, savos laikrakstā iespējamos darbos izsakot vērā liekamas teorētis-
kas marksistiskas atziņas par kultūras jautājumiem vispār. Recenzējot

A. Svābes stāstu «Kā Dobuls brauca pie pelēkā barona viesos», viņš uzsvēra, ka jaunā māksla, kas

«..izaugs uz pilsoniskās mākslas trūdiem (..), izlietos arī savas priekšteces ieguvumus, bet tikai pārkausētus savā ipatnējā ugunī, savas šķiras filtrā kristalizētus. Gluži tāpat kā visa proletāriskā kultūra nebūs veco piedēklis un turpinājums, bet visa pārveidotāja un atdzīvītāja».

Legālā strādnieku avīze, tāpat kā visi LSD izdevumi, bieži polemizēja ar latviešu buržuāzisko presi. Gan ar, runājot A. Upīša vārdiem, Veinberga melnā tautiskuma «Rīgas Avīzi», gan pelēko «Latviju», gan kādreiz drusku tumšāku, dažreiz gaišāku «Dzimtenes Vēstnesi».

A. Upīts divsejainā Jānusa patieso izskatu spīdoši parādīja brošūrā ««Dzimtenes Vēstnesis» un viņa loma latviešu sadzīvē» un rakstā «Ideālā sajūsmība ... jeb: — rublis un dvēsele», bet J. Jansons-Brauns to ar viņam raksturīgo pamfletista meistarību veica publikācijā «Sniega un netīrumu vieta pilsētas centrā jeb «Dzimtenes Vēstnesis»» (Jaunais Laiks, 1912. g. 10. un 14. martā). Šī avīze, viņš atzīmēja, maskējoties ar kalpošanu «visai tautai», «visām ļaužu šķirām», patiesībā ir tautiski māmuļniecisks izdevums. Darba un kapitāla konfliktu gadījumos tā atklāti nostājās mantīgo namīpašnieku un krājkasu direktoru pusē. Ja Rīgas tramvajs sabrauks kādu suni, ironizēja J. Jansons-Brauns, tad «Dzimtenes Vēstnesis» izrādīs vissiltāko līdzjūtību, bet, ja par sava likteņa atvieglošanu cinīsies tūkstoši un atkal tūkstoši strādnieku, tad avīze ziņos tikai «tās pašas «Rīgas Avīzes» receptes». Uz šo izdevumu, kas aprej sociāldemokrātisko partiju, nevar raudzīties vienaldzīgi, uzsvēra raksta autors. «Dzimtenes Vēstnesim» nav vietas strādnieku dzīvokļos.

Legālā strādnieku avīze nereti polemizēja, dažkārt visai asi, ar sīkburžuāzisko «Jauno Dienas Lapu», kuru tā raksturoja kā «vistipiskāko svārstekli», kas, tāpat kā citi līdzīgi izdevumi,

«..cenzdamies izpatikt vienā un tanī pašā laikā i kungam, i kalpam, (..) vienmēr parādās kā greizie spoguļi, kuri ne ikreizes izsaka kungu domas, bet arī ne kalpu» (Jaunais Laiks, 1911, 19. okt.).

Vienlaikus jāpiezīmē, ka tās tribīni reizi pa reizei izmantoja arī LSD publicisti J. Bērziņš (Ziemeļis), J. Daniševskis, V. Dermanis, R. Pelše u. c., jo, kā norādīja LSD IV kongress,

«..svārstoties starp tautisko buržuāziju un proletariātu, mūsu tā saucamie «demokrāti» (kuri grupējas ap «Jauno Dienas Lapu») tomēr stājas opozīcijā pret valdošo reakciju».

Šo kongresa nostādni ņemot vērā, nevar atzīt par pamatotiem apvainojumus, kuri bija izteikti avīzes «Jaunā Laika» redakcijas rakstā «Tiem, kas nomaldījušies» (1912. g. 28. janv.) LSD literātiem, kas publicējās «Jaunajā Dienas Lapā». Taisnība ir J. Bērziņam (Ziemeļim), kurš šajā sakarā 1912. g. 12. februārī rakstīja J. Jansonam-Braunam:

«Pret «J. D. L.» pozīciju vajadzīgs vest pamatīgu principālu polemiku, tas nu nenoliedzami, tas pat nepieciešami.» Taču «nav zināms neviens lēmums ne Vakareiropas, ne krievu sociāldemokrātu praksē, kas tik kategoriski un neierobežoti noliegtu kuru katru piedalīšanos «buržuāziskā presē, kā to prasa «J. L.» teorētiski (..) Nekādā ziņā šo svarīgo jautājumu nedrīkst atrisināt tik vienkārši.»

LSD publicistu piedalīšanos «Jaunajā Dienas Lapā» attaisnoja vēl viens motīvs, proti — šīs avīzes samērā lielais lasītāju skaits, pie tam arī strādnieku un inteliģences vidū. Tātad latviešu boļševikiem nebija sektantiska rakstura noslieču, viņi izmantoja visas iespējas propagandēt marksistisko pasaules uzskatu un partijas viedokli masās.

Latviešu strādnieku avīze rosīgi piedalījās IV Valsts domes vēlēšanu kampaņā. «Jaunais Laiks» šo darbu ievadīja ar rakstu «Jau gatavojas...» (1912. g. 25. janv.), kurā bija norādīts — arī sociāldemokrātiem nekavējoties jāiesaistās vēlēšanu kampaņā, jā rūpējas, lai strādniekus uzņemtu vēlēšanu sarakstos, laikus būtu sagatavoti vajadzīgie dokumenti u. tml.

1912. g. 4. februārī avīze publicēja plašu ievadrakstu «Vēlēšanu kampaņija», kuram pēc būtības bija LSD platformas raksturs. Tajā bija norādīts, ka proletariāta partija šajās vēlēšanās

«.. stāda savas principiālās prasības visā viņu pilnīgumā un pirmām kārtām cenšas pēc tagadējās iekārtas radikālās un demokrātiskās pārgrozības». Tā prasa «varas spēcīgu tautas priekšstāvniecību, neaprobežotu savā suverenitātē»;

vispārējās, vienlīdzīgas, tiešas un aizklātas vēlēšanu tiesības abu dzimumu pilsoņiem; 8 stundu darba dienu; strādnieku apdrošināšanu uz valsts rēķina; neierobežotu biedrošanās, sapulču, streiku, runas un preses brīvību; muižnieku, kroņa un citas zemes atsavināšanu un nodošanu tautas rokās. Šīs un pārējās redakcijas formulētās prasības, atskaitot neskaidri izteikto demokrātiskās republikas lozungu, kam par iemeslu varēja būt arī cenzūras apsvērumi, pilnīgi atbilda visas partijas vēlēšanu platformai.

Vēlēšanu kampaņas sekmīgu norisi sākumā kavēja tas apstāklis, ka no 1912. g. aprīļa sākuma līdz augusta vidum bija slēgta latviešu strādnieku legālā avīze. «Laika Atbalss», kas sāka iznākt 18. augustā, jau ar pirmo numuru aktīvi iesaistījās vēlēšanu sagatavošanā. Pāri avīzes pirmajai lapusei skanēja lozungs: «Rīgas vēlētaji! Pasteidzaties nodrošināt savas vēlēšanu tiesības!» P. Stučka šajā pašā numurā publicētajā rakstā «Ko vēlēt?» uzstājās pret latviešu buržuāzijas aicinājumu balsot par deputātu kandidātiem latviešiem neatkarīgi no viņu šķiriskās piederības un norādīja, ka strādniekiem jābalso par strādnieku kandidātiem.

Ievadrakstā «Valsts domes vēlētajū ievēribai Vidzemē un Kurzemē» (1912. g. 5. sept.) bija izskaidrots, kā vēlēšanas notiks šajās guberņās. Avīze norādīja, ka III Valsts domē vienīgais noteiktais demokrāts no Latvijas bijis A. Priedkalns, kas arī tur aizstāvējis šā novada iedzīvotāju plašākās daļas intereses. Arī IV Valsts domes vēlēšanās LSD viņu izvirzīja par deputātu kandidātu Rīgā. Lielā mērā pateicoties «Laika Balsij» un «Jaunajam Laikam», kuri publicēja A. Priedkalna atmaskojošās runas II Valsts domē un atreferēja deputāta pārskatus Rīgas strādnieku sapulcēs, viņa vārds Latvijas proletariātam bija ļabi pazīstams. A. Priedkalns arī pats rakstīja latviešu un krievu strādnieku izdevumiem.

Vēlēšanu priekšvakarā — 1912. g. 17. oktobrī — «Laika Atbalss» no jauna aicināja Rīgas strādniekus:

«Rīt izšķirošā cīņa. Rīt jums jāpierāda, ka pat pie visiem nelabvēlīgiem apstākļiem jums nevar atņemt jūsu priekšstāvja sociāldemokrāta A. Priedkalna sēdekli, tik grūti, tik daudz upuriem izcīnītu Valsts domē.»

Avīze vēlreiz konkrēti izskaidroja balsošanas kārtību un aicināja griezties tieši tās kantori, ja vēl būtu kas nesaprotams.

Pirmajā balsošanā vislielāko balsu skaitu dabūja A. Priedkalns, tomēr ne absolūto balsu vairākumu. Tāpēc notika atkārtotas vēlēšanas, sakarā ar kurām 22. oktobrī iznāca «Laika Atbalss» ekstrālapa. Iespiesta bez redaktora un izdevēja paraksta, tā tika konfiscēta.

Atkārtotajās vēlēšanās visas muizniecības un buržuāzijas partijas apvienojās, tādēļ IV Valsts domē no Rīgas ievēlēja kadetu partijas kandidātu. «Bet vai Priedkalna neievēlēšana ir sakāve?» jautāja «Laika Atbalss». Nē, tā nebija sakāve, jo tie paši cilvēki nodeva no jauna savas balsis par viņu.

«Tas nozīmē, ka strādnieku šķiras priekšstāvja vietu IV Valsts domē sargājis nesatricināms, nesagraujams mūris. Nevienu ķieģeli iz šī mūra nav spējusi izraut pretnieka armija.»

Lai gan latviešu strādnieku avīze regulāri informēja lasītājus par IV Valsts domes un vispirms tās sociāldemokrātu frakcijas darbību un tai nebija nekādu ilūziju par šo kvaziparlamentu, tieši Domes jautājumā izpaudās visbūtiskākā oportunistiska rakstura kļūda laikraksta darbā.

Sociāldemokrātu frakcijā bija 6 boļševiki un 7 meņševiki. Lai gan boļševiku deputāti pārstāvēja 4/5 Krievijas strādnieku intereses, oportunistiski izmantot savu vairākumu, lai uzspiestu frakcijai savu meņševistisko taktiku. Tāpēc 1913. g. rudenī boļševiku deputāti paziņoja, ka viņi konstituējas par patstāvīgu frakciju.

«Dzīves Balss» redakcija nostājās meņševiku deputātu pusē. Tā publicēja vairākus asus rakstus, kuros bez jebkāda pamata centās vainu par divu frakciju izveidošanos uzvelt boļševiku deputātiem. Avīze aizrunājās pat līdz prasībai atsaukt revolucionāros deputātus no Domes, apvainoja viņus «brāļu kara» organizēšanā, frakcijas ārdīšanā, Krievijas proletariāta skaldīšanā utt.

Tajā pašā laikā redakcija atteicās ievietot P. Stučkas rakstu «Valsts domes s.-d. frakcijas lietā» un viņa «Atklāto vēstuli «Dzīves Balss» redakcijai», kur to autors aizstāvēja boļševiku deputātus, norādot, ka avīze apgaismo šķelšanos frakcijā vienpusīgi, un prasīja atklāti paskaidrot, kāpēc viņam laupīta iespēja publicēties strādnieku laikrakstā. Līdzīgi redakcija izrīkojās ar strādnieku vēstulēm, kurās bija atbalstīts «sešnieks».

Tad latviešu boļševiki ar «Pravdas» starpniecību griezās pie Latvijas proletariāta:

«Latviešu apzinīgie strādnieki nevar un nedrīkst samierināties ar to, ka pretēji viņu gribai likvidatoriskā virsotne (LSD CK — R. T.), izmantojot presi, uzstātos latviešu marksistu vārdā (...). Viens no vis-svarīgākajiem latviešu marksistu kārtējiem uzdevumiem ir panākt, lai latviešu strādnieku prese pārstātu kalpot likvidatoru mērķiem.»

Vēstules autori aicināja Latvijas strādniekus sūtīt savas rezolūcijas «Pravdai». Un uz Pēterburgu sāka plūst atbalsta apliecinājumi boļševiku deputātiem.

Rakstā «Latviešu strādnieki par šķelšanos s.-d. frakcijā», kas 1914. g. 30. martā bija publicēts laikrakstā «Putj pravdi», V. I. Ļeņins asi kritizēja «Dzīves Balss» kļūdaino pozīciju:

«Latviešu avīzē, ko toreiz vadīja likvidatori, bija iespiesti raksti pret «sešnieku», kuri nedz ar skandalozo toni, nedz ar likvidatorisko saturu nepalika iepakaļ krievu likvidatoru Pēterburgas avīzes rakstiem.»

Paužot Latvijas proletariāta domu, legālās strādnieku avīzes kļūdas kritizēja arī «Biļetens» un «Cīņas Biedris», par tām bija runa LSD vietējo organizāciju dokumentos. Vidienas organizācijas konference 1913. g. jūlijā asi pārmeta legālajai presei, ka tā nestāv uz stingriem revolucionāriem pamatiem. Arī Ventspils organizācijas 1913. g. septembra konference izteica neapmierinātību ar «Dzīves Balss» līniju un apsolīja atbalstu tikai tad, ja avīze vienmēr būs konsekventi revolucionāra visos programmas un taktikas jautājumos. Līdzīgus uzskatus izteica arī vairākas strādnieku grupas un ātsevišķi lasītāji.

«Dzīves Balss» redakcija tomēr neņēma vērā šīs domas. Vienlaikus ar likvidatoriskajām publikācijām par Valsts domes sociāldemokrātu frakcijas lietu tā 1913. g. vasarā ievietoja meņševika R. Lindiņa rakstu «Vārdi un darbi», kas izraisīja avīzes slejās ilgāku diskusiju. P. Stučka, polemizējot ar «Vārdu un darbu» autoru, kā arī ar F. Cielēnu un P. Pekmani, vairākos rakstos pārliecinoši parādīja, cik nemarksistisks ir oportunistu viedoklis, kas noniecināja revolucionārās teorijas nozīmi strādnieku kustībā vispār vai, labākajā gadījumā, apgalvoja, ka tā nepieciešama tikai kustības «feldfēbeliem, unteroficiēriem, oficiēriem un ģenerāļiem», resp., vadītājiem. P. Stučka rakstā ar trāpīgu nosaukumu «Caur atziņu pie apziņas» (Dzīves Balss, 1913. g. 5. okt.) norādīja, ka tikai ar marksisma teorijas palīdzību proletariāts var nonākt pie šķiras apziņas. Tāpēc nav jāaizraujas ar «sīkajiem darbiem», bet vairāk jādomā par marksistiskās literatūras izdošanu latviešu valodā, jāuzstājas pret vienaldzību revolucionārās teorijas propagandā.

Diskusija noslēdzās ar redakcijas rakstu (Dzīves Atbalss, 1914. g. 21. febr.), kurā avīze, tās virzienam pēc LSD IV kongresa pakāpeniski mainoties, nostājās P. Stučkas pusē. Domājot Krievijā pastāvošo kārtību, «Dzīves Atbalss» rakstīja:

«Likvidēt strādniekiem vajag kaut ko citu — ne to, ko ieteic likvidatori. Mēs (...) gaisināsim sīko darbiņu kultu, neļausim nostiprināties (...) likvidatorismam. No tā mūs glābs teorija un praktiskais darbs.»

Atbildē R. Lindiņam, kas vēl nelikās mierā, redakcija rakstīja: «Jūsu vēstuli neievietosim. Tā atkārtoto, ko sacijāt. (...) Bet likvidatorismu strādnieku laikrakstā nelaidisim.» (Jaunā Balss, 1914. g. 17. martā). Rakstā «Likvidatori praktiskajā darbā» (Dzīves Atbalss, 1914. g. 4. martā) bija norādīts, ka likvidatori ir vislielākie proletariāta ienaidnieki un strādniekiem noteikti jāuzstājas pret šiem ārdītājiem. Avīze aizstāvēja nelegālās partijas nepieciešamību.

Šāds avīzes viedoklis guva plašu lasītāju masu atzinību. Ventspils strādnieku grupa rakstīja redakcijai:

«Kaut strādnieku dienas laikraksts «Dzīves Atbalss» ne soli neatkāptos no ieņemtās pozīcijas, bet turpinātu jau iesāktu gaitu lepnī un droši par Krievijas proletariāta neapcirptiem lozungiem un nesašaurinātām prasībām.»

Krievu-Baltijas vagonu fabrikas strādnieki izteica vēlēšanos, lai avīze ietu «to noteikto marksistisko ceļu, kā «Putj Pravdi» un dotu stingru pretsparu katram oportunistam». Grupa politieslodzīto atzīmēja, ka proletariāta intereses «nesašaurinātā veidā» izsaka «Putj Pravdi», «Jaunā Balss» un «Vilnis». Kopš 1914. g. marta latviešu strādnieku avīzes redakcija regulāri publicēja ziņas par Latvijas proletariāta ziedojumiem šim strādnieku avīzēm un lasītāju laba vēlējumus. Mainoties latviešu strādnieku laikraksta

pozīcijai, pieauga tā popularitāte un līdz ar to metiens, kas 1914. g. sasniedza 10 tūkstošus eksemplāru.

«Jaunās Balss» 1914. g. 22. aprīļa numurā bija lasāms šāds sludinājums:

Baltijas Kultūras biedrība
sarīko 22. apr., otrdien, 1/29 vakarā
Mazā Altonavas ielā 6

preses vakaru

ar sekojošām lekcijām

A. Rozenbergs — Jaunais preses likumprojekts

J. Daniševskis — Uzpirktā prese

A. Petrēvics — Preses darbinieki un viņu izglītība

V. Knoriņš — Prese un sensācija

Ieeja 20 kap. Apmeklēt laipni lūdz

Valde

Diemžēl nav saglabājušās ziņas par šā sarīkojuma norisi, bet zināms, ka tas bija **pirmais** preses dienai veltītais vakars Latvijā. Tāpat kā viss «Jaunās Balss» 22. aprīļa (5. maija) numurs. Tajā bija sīki pastāstīts kā par latviešu, tā krievu strādnieku preses ērkšķainajām takām politiskās nebrīves apstākļos.

Latviešu strādnieku avīzes jaunā ievirze, kas, protams, veidojās pakāpeniski, nevarēja palikt nepamanīta. «Pravda» par to publicēja paziņojumu, kurā bija atzīmēts, ka «Dzīves Atbalss» un «Jaunā Balss», kas to nomainīja, radikāli grozījusi pozīciju un vairs neatrodas likvidatoru rokās. Latviešu boļševiki pamatoti tad rakstīja, ka Latvijas proletariāta avīze pieder «Pravdas» virziena izdevumiem.

LSD IX konference, kas notika 1914. g. jūlijā, rezolūcijā «Par legālās preses darbību» konstatēja, ka legālā strādnieku avīze pēdējā laikā «*top arvien noteiktāka, par ko arī izsakām tai nedalāmu atzinību*». Konference vienlaikus prasīja, lai legālā prese vēl stingrāk nostājas revolucionārā marksisma pozīcijās, lai avīzes slejās nebūtu vietas likvidatorismam un tā strādātu LSD tiešā vadībā.

Savu iespēju robežās latviešu strādnieku avīze iepazīstināja lasītājus ar LSD IV kongresa darbu. 1914. g. 18. martā «Jaunā Balss» ziņoja, ka Rīgā izplatīta LSD CK proklamācija «Visiem Latvijas Sociāldemokrātijas biedriem», kurā stāstīts par notikušo partijas kongresu. Izmantojot rubriku «Laikrakstu apskats», kurā runa bija par «Jauno Dienas Lapu», tika atstāstīts kongresa lēmums («latviešu marksistu 1914. g. lēmums») par partijas biedru piedalīšanos buržuāziskajā presē. Uz «Latvijas organizēto marksistu pēdējo saeimu» atsaucoties, avīze aplūkoja Rīgas strādnieku kooperatīvu darbu un vairākus citus jautājumus.

Kongresa lēmumu propagandai daļēji kalpoja arī LSD 10. gadadienas atzīmēšana avīzes slejās. «Strādnieka Balss» atreferēja šim notikumam veltītā «Ciņas» numura saturu un pārdrūkāja no šā numura rakstu «Kā izauga Latvijas Sociāldemokrātijā» (1914. g. 11., 17. jūl.), stāstīja par partijas gadskārtai veltīto žurnāla «Darbs» burtnīcu un ievietoja korespondenci par Berlīnē notikušo atceres vakaru, kurā bija piedalījies arī K. Libknehts (1914. g. 11. jūl.).

«Strādnieka Balss» 1914. g. 8. jūlija numurā bija publicēts Raiņa dzelols «Jubilejas dienā». Latvijas proletariāts tajā lasīja:

*Kad desmit gadu slavu svini,
Priekšā stāvošās ciņas mini:
Topi vairāka ne vien barā,
Topi stiprāka ne vien sparā,
Topi lielāka, cēlāka garā!
Liela — tu uzvarā pasauli gūsi,
Cēla — tu pasaules dvēsele kļūsi.*

Līdz 1914. g. 29. jūlijam (no 22. jūlija uz pusi mazākā formātā) 5—9,5 tūkstoš eks. lielā metienā turpināja iznākt «Strādnieka Balss». Tās pēdējais numurs jau nāca klajā ar svītrojumiem, ko bija izdarījusi no jauna ieviestā iepriekšējā cenzūra. Augusta sākumā vēl iznāca divi «Strādnieka Atbalss» numuri, kuriem sakarā ar karu sekoja proletariāta legālās avīzes galīgs aizliegums. 1915. g. vasarā vēl bija atsevišķi mēģinājumi atjaunot legālās strādnieku avīzes un arodkustības žurnāla izdošanu, bet tie bija neveiksmīgi.

Žurnāls «Darbs»

(1914—1915)

«Darbs» sāka iznākt 1914. g. aprīlī Rīgā; tā tika realizēts LSD IV kongresa lēmums par legāla teorētiska žurnāla izdošanas nepieciešamību. Žurnāla organizēšanas priekšdarbi sākās jau 1913. g. rudenī, kad P. Stučku, kas šajā laikā dzīvoja Pēterburgā, apmeklēja Rīgas bolševiku pārstāvji un informēja viņu par nodomu laist klajā teorētisku preses orgānu. Žurnāla izdošanu Rīgā vadīja R. Endrups, kas sūtīja manuskriptus rediģēšanai P. Stučkam.

Žurnāla programmas rakstā bija norādīts, ka izdevums vispirms publicēs marksisma pirmavotus — Marksa un Engelsa darbus, kuru aktualitāte, kritizējot kapitālistisko iekārtu, turpina pieaugt un kuru kritiķi ir pierādījuši savu bezspēcību. «Darbs» pirmajā numurā ievietoja piecas zinātniskā sociālisma pamatlicēju vēstules, kā arī V. Adlera rakstu «Marksa un Engelsa vēstules», kurā bija stāstīts par šo 1913. g. vācu valodā iznākušo grāmatu. F. Roziņa tulkojumā un ar viņa piezīmēm žurnāls publicēja fragmentu no K. Marksa «Kapitāla» trešā sējuma. Ar šīm publikācijām cieši sasaucās J. Bērziņa (Ziemeļa) raksts par Augustu Bēbeli.

«Darba» pirmajā numurā bija publicēts P. Stučkas plašs teorētisks raksts «Tautisko centienu nākotne un nākotnes tautiskie centieni», kurā, kritizēja austriešu sociāldemokrāta O. Bauera un M. Skujenieka koncepcijas. P. Stučka atzīmēja, ka marksisti nebūt nenoliedz nāciju pastāvēšanas faktu un nacionālā jautājuma nozīmīgumu, taču viņi šo problēmu aplūko no proletariāta viedokļa, no šķiru ciņas pozīcijām, nacionālo pakārtojot šķiriskajam. Viņš, vērtējot oportunistisko kulturāli nacionālās autonomijas programmu, norādīja, ka tā virza uz principā nepieņemamu proletariāta vienību ar «savu» buržuāziju, tā var vienīgi aptumšot apziņu. Marksisti iestājas par «visstingrāko internacionālismu, pret jebkuru un katru nacionālismu!».

LSD 10. gadadienai bija veltīta gandrīz visa žurnāla «Darbs» trešā burtnīca. Centrālo vietu tajā ieņēma P. Stučkas piezīmes par Jauno strāvu un programmas jautājumiem partijas darbības sākuma posmā. Tās labi

papildināja J. Jansona-Brauna apjomīgais vēsturiskais apskats «Pirmie soļi», J. Daniševska atmiņas par Kurzemes sociāldemokrātu grupas darbību un citi materiāli. Tie, tāpat kā jau iepriekš minētās publikācijas, vēlāk kļuva par pirmo pamatu LSD vēstures pētīšanai. Pats par sevi saprotams, ka šiem rakstiem bija liela propagandas nozīme tieši jubilejas dienās.

No 1914. g. jūlija līdz 1915. g. martam «Darbs» neiznāca, jo apcietināja tā redaktoru K. Kūlu. 1915. g. aprīlī izdevās laist klajā vēl vienu žurnāla burtnīcu, kas skaitījās «Jaunā Arodnieka» pēctecis un kurā bija daudz cenzūras svītrojumu. Izdevumā bija ievietoti P. Stučkas, J. Hermaņa u. c. autoru raksti, kā arī informācija par strādnieku stāvokli Rīgā un proletariāta legālo organizāciju darbu. Ar šo numuru žurnāla gaitas beidzās.

Laikraksts «Vilnis»

(1913—1914)

Ievērojot Rīgas proletariāta daudz nacionālo sastāvu, LSD pilsētas komiteja nodibināja Krievu kultūras centru un Lietuviešu kultūras centru, kas vadīja propagandas un aģitācijas darbu šo tautību strādnieku vidū viņu dzimtajā valodā. Lietuviešu kultūras centrs kopā ar Lietuvas Sociāldemokrātiskās partijas pārstāvjiem 1913. g. 9. novembrī sāka izdot Rīgā 3 tūkstošu eksemplāru lielā metienā legālu strādnieku avīzi «Vilnis»; tā idejiskais vadītājs un arī viens no autoriem bija V. Kapsuks. Aktīvi laikraksta līdzstrādnieki bija J. Janonis, V. Rekašs, K. Slaits, M. Poderis un citi lietuviešu boļševiki.

«Vilnim» rakstīja un to materiāli atbalstīja Rīgas, Viļņas, Šauļu, Pēterburgas u. c. pilsētu lietuviešu strādnieki. Avīze stingri stāvēja internacionālisma pozīcijās. 1914. g. 12. aprīlī laikraksts publicēja V. I. Ļeņina izstrādāto «Likumprojektu par nāciju tiesību vienlīdzību», kas bija pirmais viņa darbu tulkojums lietuviešu valodā. Šis raksts bija tulkots no avīzes «Putj Pravdi».

«Pravdas» otrās gadadienas priekšvakarā tās redakcija saņēma «Viļņa» apsveikumu, kurā bija teikts:

«Pieņemiet arī mūs, lietuviešu strādnieku avīzi «Vilnis», to strādnieku marksistisko avīžu pulkā, kas nolēmušas svinēt dienu, kurā pirms diviem gadiem pirmo reizi atskanēja «Pravdas» skaļā balss.»

Lai gan «Vilnis» pieļāva atsevišķas samiernieciska rakstura kļūdas, kopumā tas bija boļševistisks izdevums. Tāpēc arī varas iestādes «Vilni» pastāvīgi vajāja. No 23 tā numuriem 10 tika sodīti vai konfiscēti, kamēr 1914. g. augustā laikrakstu slēdza pavisam.

*

Krievijas buržuāziski demokrātisko revolūciju starplaikā LSD prese sastapās ar trim ļoti negatīviem faktoriem, kas jūtami kavēja tās darbu un tālāko attīstību — reakcijas pretuzbrukumu, ideoloģisko fronti ieskaitot, pēc Piektā gada revolūcijas sakāves, oportunistu iekļūšanu LSD un «Cīņas» vadībā 1911.—1913. g., un Pirmo pasaules karu ar visām no tā izrietošajām sekām, īpaši legālās preses laukā.

Kā LSD prese pārvarēja šīs grūtības, un kādas jaunas iezīmes radās tās darbā?

Vispirms jāuzsver, ka, izmantojot iepriekšējo pieredzi «Cīņas» izdošanā sarežģītos pagrides apstākļos un LSD organizāciju saglabāšanu reakcijas periodā, izdevās ne tikai nosargāt partijas centrālorgānu, bet arī divus gadus to vēl izdot Latvijā. Kad «Cīņa» 1908. g. beigās—1909. g. sākumā dažus mēnešus neiznāca, tās vietā tūlīt tika noorganizēts LSD CK «Biļetens».

Tāpat kā pēc Jaunās strāvas sagrāves, tikai daudz plašākos apmēros, ar krievu boļševiku un Rietumeiropas sociālistu palīdzību 1909.—1917. g. attīstījās LSD izdevumi ārzemēs. To vidū jāmin pirmām kārtām «Sociāldemokrātijas Vēstnesis», boļševistiskais LSD Ārzemju grupu biroja «Biļetens» un, atskaitot 1911.—1913. g., «Cīņa», kura pēc LSD IV kongresa no jauna stājās latviešu revolucionāro sociāldemokrātu izdevumu pulkā.

Kongresa sagatavošanā liela nozīme bija avīzei «Cīņas Biedris», kas 1913. g. bija vienīgais boļševistiskais izdevums Latvijā.

1909.—1914. g. pirmo reizi vēsturē Latvijā izdevās izveidot plašu legālo izdevumu sistēmu, kurā ietilpa ne tikai strādnieku avīzes latviešu un lietuviešu valodā, bet arī pirmais arodkustības žurnāls «Arodnieks» un pēc ilgāka pārtraukuma teorētisks žurnāls «Darbs». Lai gan LSD oportūnistiskā vadība traucēja «Laika Balss» un tās pēcteču, kā arī arodkustības žurnāla nostāšanos konsekvētās marksistiskās pozīcijās, šo izdevumu lielā nozīme revolucionārā procesa virzīšanā Latvijā nav apšaubāma. LSD IV kongresa lēmumu un citu pozitīvu faktoru iespaidā kā latviešu strādnieku legālā avīze, kura, pateicoties Latvijas proletariāta lielajam atbalstam, bija jau kļuvusi par dienas laikrakstu, tā «Arodnieks» 1914. g. sākumā atbrivojās no oportūnisma ietekmes.

Sākoties Pirmajam pasaules karam, LSD neilgu laiku izdevās saglabāt legālos izdevumus, taču, labi saprazdama, ka represijas turpinās pieaugt, partijas vadība jau 1914. g. rudenī sāka izdot nelegāli avīzi «Biedris» un «Ziņotājs». Šāda tipa izdevuma LSD agrāk nebija, bet tā nepieciešamību bija noteicis jau LSD IV kongress. CK informācijas orgāns savu mērķi attaisnoja, un tā pieredze tika izmantota 1918. g., kad vācu okupācijas laikā atkal iznāca tāda paša veida laikraksts «Ziņotājs».

Divu revolūciju starplaikā turpināja pieaugt Latvijas proletariāta atbalsts savai preseī. Ipaši tas sakāms par 1911.—1914. g., kad tieši ar strādnieku līdzekļu palīdzību izdevās izveidot un uzturēt legālu avīzi.

1907.—1917. g. izauga jauna talantīga LSD publicistu paaudze. J. Bērziņam (Ziemelim), R. Peļšem un J. Daniševskim, kuri partijas presē sāka darboties jau Piekta gada revolūcijas laikā, bet plašāk kļuva pazīstami pēc revolūcijas, pievienojās V. Knoriņš¹, K. Pečaks, J. Bērziņš (Andersons), J. Šilfs (Jaunzems), J. Krūmiņš (Pilāts), J. Hermanis (Auseklis), K. Zvaigzne u. c. partijas literāti un preses organizatori. Pirmā pasaules

¹ Knoriņš Vilhelms (arī Vilis) (1890—1938) — Krievijas un starptautiskās revolucionārās kustības darbinieks, literatūras kritiķis, vēsturnieks un publicists. Pēc Valmieras skolotāju institūta beigšanas strādāja par skolotāju Straupē un Rīgā, vienlaikus publicējot literatūrkritiskus, publicistiskus un teorētiskus rakstus revolucionārajā un demokrātiskajā presē, tādējādi aktīvi sekmējams latviešu marksistiskās literatūras kritikas veidošanos.

Pēc sociālistiskās revolūcijas uzvaras V. Knoriņš strādāja vadošā partijas darbā. 20. gadu otrajā pusē viņš bija partijas CK aģitācijas un propagandas nodaļas vadītājs un Baltkrievijas K(b)P CK sekretārs, pēc tam Kominternes Viduseiropas zemju sekretariāta vadītājs. Laikraksta «Pravda» (1932—1935) un žurnāla «Boļševik» redkolēģijas loceklis (1934—1937). Staļina personības kulta terora upuris.

kara laikā revolucionārās sociāldemokrātijas pozīcijās atkal nostājās Latvijas marksistiskās preses veterāns J. Jansons-Brauns.

Carisma gāšana un buržuāziski demokrātiskās revolūcijas uzvara Krievijā 1917. g. februārī radikāli mainīja situāciju arī preses jomā — tika slēgti monarhistiskie laikraksti, likvidēta cariskā cenzūra, legāli varēja iznākt līdz tam vajāti un aizliegti izdevumi. Jaunos apstākļus prasmīgi izmantoja boļševiki. Lai gan trūka materiālo līdzekļu, poligrāfiskās bāzes un pieredzējušu žurnālistu, viņi nekavējoties stājās pie savu izdevumu organizēšanas.

LSD CK, kas tūdaļ pēc Februāra revolūcijas darbojās Maskavā un arī sastapās ar lielām grūtībām, jau 6. martā laida klajā savu laikrakstu «Sociāldemokrāts». Tā bija otrā boļševiku avīze Krievijā, kas iznāca pēc patvaldības likvidēšanas. «Sociāldemokrāts», kuru vadīja J. Daniševskis, K. Pečaks, R. Bauze un citi pazīstami publicisti, jau pirmajā numurā paziņoja, ka laikraksts iznāks *«noteiktā internacionālās sociāldemokrātijas garā»*.

7. martā revolūcijas sirdī Petrogradā ierindā atkal stājās «Cīņa», kuru sākumā rediģēja P. Stučka un izdeva KSDS(b)P Petrogradas organizācijas latviešu rajons «Prometejs». Revolūcijai padziļinoties, radās iespēja izdot «Cīņu» atkal Latvijā. 1917. g. 13. maijā laikraksts no jauna iznāca Rīgā kā LSD centrālais orgāns.

ARVIDA GRIGUĻA PĒDĒJĀS PIEBILDES

Katrai grāmatai, lai cik bieza tā būtu, ir savas pēdējās lappuses un arī pati pēdējā lappuse. Šīs pēdējās lappuses gribu aizpildīt ar savām piezīmēm un piebildēm. Ir noiets ilgs un tāls ceļš, neskaitot visā mūžā apgūto, vairāk nekā četri gadi ir pavadīti tieši pie šī manuskripta. Darbu zināmā mērā atvieglināja tas, ka daļa apskatāmo izdevumu atrodas manā personīgā bibliotēkā, turklāt daudz no šī materiāla krustām šķērsām izlasīts jau, sākot no bērnības. Dažiem izdevumiem, piemēram, «Jaunības Teikām» un «Domām» vajadzēja tikai pieminēt nosaukumu, lai tie kā dzīvi nostātos manā priekšā un sāktu ar mani sarunāties. Un tomēr bez labu kolēģu un draugu palīdzības šis darbs nebūtu paveicams. Vispirmā kārtā jāmin žurnālistikas katedras vadītājs profesors Rihards Treijs. Pēc katedras izkārtotā plāna man daudzus gadus bija iespējams lasīt studentiem žurnālistikas vēstures lekcijas un arvien vairāk iedziļināties šajā disciplīnā. Tieši šajā darbā atklājās žurnālistikas vēstures interesantais un plašais diapazons. Periodisko izdevumu bagātīgais piesātinājums ar tautas dzīves materiālu un emocionalitāti var stāties blakus visaizraujošākam romānam.

Pēdējo gadu pasliktinātās redzes dēļ radās sarežģījumi jau Misiņa bibliotēkā: darba procesā bija nepieciešams cilvēks, kurš skaļi lasītu un vajadzīgo pierakstītu ar tikpat skaļu mašīnu, tas traucētu pārējos lasītājus. Ar bibliotēkas vadītājas Mildas Laukgales laipnu pretimnākšanu man ierādīja stūrīti arhiva telpās, kur plauktos līdz pat griestiem ir tikai sējumi un sējumi un kur klusi darbojās divas čaklas grāmatu glabātājas Ilga Jurēvica un Maija Krekle. Mans līdzņemtais palīgs vispirms skaļi lasīja, tad pierakstīja manas atziņas, kas radās turpat bibliotēkā, un izrakstīja norādītos citātus. Darba vidusposmā kādu laiku šos bibliotēkas palīgdarbus darīja pensionāre Ira Kirša, visu pārējo laiku līdz pat darba beigām šos pienākumus veica Mirdza Kļava. No bibliotēkā iegūtā materiāla uz vietas izveidojās manuskripta modelis jeb darba eksemplārs, ar to beidzās pirmais darba cēliens.

Pēc tam dzīvokļa visklusākā istabā sākās šī modeļa analīze un tika veidoti galīgie formulējumi. Šajā procesā piedalījās tikai Grigulis un Kļava. Ja kāds domā, ka tas notika klusi un mierīgi, viņš ļoti maldās, te par katru domu, dažreiz par kādu vārdu notika cīņa «uz dzīvību un nāvi». Šīs cīņas rezultātā radās tik raibas lappuses, ka Kļava pati dažreiz vairs nevarēja salasīt, bet pārrakstot Skaidrite Sirsonē ar visu tika galā.

Dažādu periodisko izdevumu valoda ir atšķirīga, un katrā izdevumā krustojas daudzu cilvēku balsis, klusākas un skaļākas, katra citādā intonācijā. To visu atstāstīt ir neiespējami, bet centos panākt, lai paralēli analīzes materiāliem runā paši izdevumi savā valodā. Strādājot ar šādu metodi, kura dažam varbūt liekas atvieglināta, ir tāda grūtība — labi jāpārziņa materiāls, lai izvēlētos citēt raksturīgāko un nozīmīgāko, bet tas ne vienmēr izdodas.

Žurnālistikas vēsture ir tautas dzīves daudzpusīga lieciniece.

LITERATŪRA

BIBLIOGRĀFISKIE UN BIOBIBLIOGRĀFISKIE MATERIĀLI

Latviešu periodika. 1. sēj. 1768—1919. — 2. papild. izd. — R.: Zinātne, 1977. — 556 lpp.

Latvju preses 100 gadi. — R.: Latv. preses 100 g. jubilejas izstādes komisija, 1922. — 140 lpp.

GRĀMATAS

Apcerējumi par sabiedriskās un filozofiskās domas attīstību Latvijā (līdz 20. gs. sākumam). — R.: Zinātne, 1976. — 295 lpp.

Apcerējumi par sabiedriskās un filozofiskās domas attīstību Latvijā (1900—1920). — R.: Zinātne, 1977. — 319 lpp.

Ar «Cīņu» cīņā: Rakstu krāj. — R.: Avots, 1985. — 158 lpp.

Ārons M. Fridrihs Veinbergs sava mūža darbā un savās idejās. — R.: Rīgas latviešu b-ba, 1932. — 304 lpp.

Āronu Matīss. Manas dzīves atmiņu grāmata. — R.: A. Gulbja grāmatu apgādniecība, 1938. — 283 lpp.

«Baltijas Vēstneša» divdesmitpiecu gadu jubilejai par piemiņu. — R.: «Baltijas Vēstneša» administrācija, 1893. — 164 lpp.

Bilmanis A. Latviešu avižniecība. — R., 1932. — 32 lpp.

Bukšs M. Latgaļu literatūras vēsture. — B. v.: P/s Latgaļu izdevniecība, 1957. — 782 lpp.

«Cīņa»: Piecdesmitai gadadienai kopš pirmā numura iznākšanas. — R.: LVI, 1954. — 232 lpp.

«Cīņas» slavenās gaitas: Sakarā ar 70. gadadienu kopš laikraksta pirmā numura iznākšanas. — R.: Liesma, 1974. — 247 lpp.

Čakars O., Grigulis A., Losberga M. Latviešu literatūras vēsture. — R.: Zvaigzne, 1987. — 446 lpp.

Grosberg O. Die Presse Lettlands. — R.: Balt. Verl., 1927. — 120 S.

Feodālā Rīga. — R.: Zinātne, 1978. — 535 lpp.

Fridrihs Veinbergs: 1844—1914. — R., 1914. — 99 lpp.

Goba A. Pirmās «Pēterburgas Avīzes» un viņu nozīme tautas atmodas gaitā. — R.: Olava fonda sab-ba, 1929. — 145 lpp.

Johansons Andrejs. Latviešu literatūra. Stokholma: Trīs zvaigznes, 1953—1954. — 320 lpp.

Johansons Andrejs. Latvijas kultūras vēsture 1710—1800. — B. v.: Daugava, 1975. — 647 lpp.

Krollis O. Latvijas prese un viņas darbinieki. — R.: Latv. kultūras veicināšanas b-ba, 1931. — 118 lpp.

Kultūrvēsturiski materiāli: rokstu krāj. latgaļu drukas aizlīguma (1865—1904) atceļšonas 50 gadu atcerei. — B. v.: Latgaļu izdevniecība, 1955. — 424 lpp.

Latgaļu drukas aizlīguma atceļšonas 40 gadu atcerei: Rokstu krāj. — Daugavpili: VI. Lōča izdevniecība, 1944. — 558 lpp.

Latviešu literatūras kritika. Rakstu kopojums // Sakārtojuši A. Grigulis un V. Austrums. 1.—3. sēj. R.: LVI, 1956—1958.

Latviešu literatūras vēsture, 1.—6. sēj. R.: Literatūra, 1935—1937.

Latviešu literatūras vēsture, 1.—6. sēj. R.: Latv. PSR ZA izd.-bā, 1956—1963.

Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi, 1. d. 1904—1940. — R.: LVI, 1958. — 642 lpp.

Latvijas PSR vēsture: No vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām, 1. sēj. — R.: Zinātne, 1986. — 400 lpp.

Latvijas vēstures avoti, 1. sēj.: Dokumenti par «Pēterburgas Avīzēm». — R.: Latv. vēst., inst., 1937. — 300 lpp.

[Laube I.] Mūsu laika raksti: Kāds vārds par «Latviešu Avīzēm», «Mājas Viesi» un «Baltijas Vēstnesi». — R.: Stālbergs, 1872. — 29 lpp.

Par piemiņu: Rakstu krājums, salasīts iz «Baltijas Vēstneša» pirmiem gada gājumiem (1869—1874). — R.: druk. pie Bušiem, 1875. — 415 lpp.

Peile E. «Dienas Lapas» loma grāmatu izdošanā. — R.: Zinātne, 1970. — 68 lpp.

«Pēterburgas Avīžu» piemiņa: Raksti, salasīti «Pēterburgas Avīzēs» no Rīgas Latviešu b-bas Zinību komit., 1. burtn. — Jelgava: drukāts Zislaka druk., 1887. — 183 lpp.

Prande Alberts. Latvju rakstniecība portrejās. — R.: Leta, 1926. — 516 lpp.

Rīga. 1860—1917. — R.: Zinātne, 1978. — 494 lpp.

Roze L. Latviešu valoda pirms simts gadiem: «Pēterburgas Avīžu» sabiedriski politiskā leksika. — R.: LVI, 1962. — 92 lpp.

Stepiņš L. Pirmais latviešu literārais žurnāls «Pagalms». — R.: Zinātne, 1970. — 60 lpp.

Svābe Arveds. Latvijas vēsture: 1800—1914. — Upsala: Daugava, 1958. — 752 lpp.

Treijs R. Latviešu žurnālistika un tās izpēte Latvijā. — R.: LU. — 23 lpp.

Treijs R. Pamatšķiras brīvais vārds: Latvijas marksistiskā prese 1898—1917. — R.: Avots, 1981. — 283 lpp.

Upits A. «Dzimtenes Vēstnesis» un viņa loma latviešu sadzīvē. — Grām.: Upits A. Kopoti raksti. 16. sēj. — R., 1951. — 603.—648. lpp.

Zeiferts T. Dr. philos. P. Zālīts mūsu avīžniecībā. — R., 1901. — 66 lpp.

Zeiferts Teodors. Latviešu rakstniecības vēsture, 1.—2. d. 2. pap. izd. — R.: Gulbis, 1927—1930.

Zeile P. Estētiskā doma Latvijā (līdz 1940. gadam). — R.: Liesma, 1976. — 507 lpp.

RAKSTI

Andersons E. Liberālisma kustības ietekme «Pēterburgas Avīzēs». — Ceļa Zīmes, 1964, 34. — 61.—67. lpp.

Bērziņš L. Jēkabs Velme un viņa «Austrums». — Vārds, 1938, 8, 305.—310. lpp.; 9, 361.—367. lpp.

Bilmanis A. Latviešu avīžniecība. — Grām.: Latvieši. II. Rakstu krāj. — R., 1932, 345.—374. lpp.

Būmanis A. «Pēterburgas Avīzēm» 100 gadu. — Karogs, 1962, 7. — 147.—150. lpp.

Butulis I., Mikainis Z. Jauna sabiedriskā spēka karogs Latvijā: Sakarā ar laikr. «Dienas Lapa» simtgadi. — Pad. Latv. Komunisti, 1986, 9, 46.—52. lpp.

Ducmanis Kārlis. Pēterburgas posms latviešu avīžniecībā (No 1901. līdz 1909. g.). — Latvis, 1922, 15, 16, 18, 20, 23, 25, 27. jūl.

Duhanovs M. Šis grūtais laimīgais liktenis: (Paiet 120 gadi kopš «Pēterburgas Avīzes» iznākšanas). — Horizonts, 1982, 21. — 25.—28. lpp.

Dunsdorfs E. Svarīga simtgade. — Daugavas Vanagu Mēnešraksts. — 1977, maijs—jūn., 3 (173), 9.—15. lpp.

Ermanis P. «Druva»: Daiļrakstniecības, mākslas un zinātnes mēnešraksts // Rīgas

- Latviešu b-bas Derīgo grāmatu nodaļas 50 gadi kultūras darbā, 1886.—1936, — R., 1936. — 138.—148. lpp.
- Goba A.* «Sēta, daba, pasaule» kā «Pēterburgas Avīžu» priekštece. — Vārds, 1938, 1 — 80.—85. lpp.
- Grigulis A.* Dekadenti un viņu izdevumi: No Latv. žurnālistikas vēstures materiāliem. — Karogs, 1989, 7, 158.—163. lpp.
- Grigulis A.* Pirmais latviešu literāri sabiedriskais mēnešraksts: No topošās latv. žurnālistikas vēst. — Karogs, 1988, 7, 157.—163. lpp.
- Grigulis A., Treijs R.* Periodiskā prese. — Grām.: Latvijas padomju enciklopēdija, 5. sēj. 2. grām. — R.: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1984, 588.—595. lpp.
- Karpovics E.* Rakstu krājuma «Sēta, Daba, Pasaule» simts gadi. — Karogs, 1960, 11, 121.—129. lpp.
- Karulis K.* «Austrumam» simt gadu. — Karogs, 1985, 11, 149.—151. lpp.
- Karulis K.* «Baltijas Vēstneša» mantojums latviešu kultūrā. 1869—1969. — Karogs, 1969, 3, 151.—153. lpp.
- Karulis K.* «Latviešu Ārstes» divsimt gadu. 1768—1968. — Karogs, 1968, 12, 134.—137. lpp.
- Karulis K.* «Latviešu Ārste» mūsu kultūras vēsturē. — Varavīksne, 2. — 1968, 291.—305. lpp.
- Kurmīšs A.* Nacionālās atmodas laikraksts «Pēterburgas Avīzes». // Akadēmiskā dzīve: 5. rakstu krāj., II sēj. — Indianopole [ASV], 1962, 5.—18. lpp.
- Laižāns P., Zeile P.* Pa latgališu literatūras un preses takām. — Rakstu krāj.: Aiz ezera balti bērzi. — R., 1958, 189.—246. lpp.
- Ligoņņi Jēkabs.* Āronu Matīss kā redaktors (veltīts Preses biedrības godabiedra piemiņai). — Vārds, 1939, 5, 307.—317. lpp.
- Peile E.* Humors un satīra «Dienas Lapā». — Karogs, 1973, 6, 143.—146. lpp.
- Prese. — Grām.: Latvju enciklopēdija, 3. sēj. — Stokholma.: Trīs zvaigznes, 1953, 1997.—2009. lpp.
- Rainis J.* No latviešu sociāldemokrātiskās preses bērnības. // Grām.: Rainis. Kopoti raksti. 18. sēj. — R.: Zinātne, 1983, 461.—464. lpp.
- Riekstiņš I.* Jauni materiāli par latviešu periodiku un kritiku (1900.—1907.). — Latv. PSR ZA Vēstis, 1965, 4, 47.—54. lpp.
- Sillers E.* «Pēterburgas Avīzes» rakstu izlase, I. d. — R.: Latv. Skolotāju sav-ba, 1928. — 111 lpp.
- Taube M.* Rīgas pirmie laikraksti kā kultūrvēstures avots (XVII un XVIII gs.). — Grām.: Grāmatas un to krātuves. — R.: Zinātne, 1966, 65.—129. lpp.
- Treijs R.* «Auseklis» — pirmais latviešu sociāldemokrātiskais mēnešraksts. — Daugavpils ped. inst. rakstu krāj., 1972, 22, 53.—67. lpp.
- Treijs R.* Pirmā legālā latviešu sociāldemokrātu avīze. — Karogs, 1972, 5, 142.—148. lpp.
- Treijs R.* Revolūcijas balss: LSD legālā prese 1906. g. — Karogs, 1976, 1, 115.—121. lpp.
- Zanders O.* No latviešu periodikas vēstures: [Sakarā ar žurnālista un mācītāja K. F. Vatsona 200. dzimš. dienu.] (1777—1826). — Karogs, 1977, 8, 164.—166. lpp.
- Zanders O.* «Viņš tad ir īstais latviešu žurnālistikas tēvs»: (Sakarā ar literāta J. Velmes 120. dzimš. dienu. 1855—1928). — Karogs, 1975, 11, 174.—175. lpp.
- Zeiferts Teodors.* Latviešu dienas preses sākumi: Piecdesmit gadu piemiņai. — Latvju Grāmata, 1927, 4/5, 268.—272. lpp.
- Zurnāli. — Grām.: Latvju enciklopēdija, 3. sēj. — Stokholma.: Trīs zvaigznes, 1953, 2836.—2840. lpp.
- Минаев В.* Первая русская газета в Прибалтике: («Российское еженедельное издание в Риге»), — Даугава, 1978. — № 1. — С. 121—123.
- Симонов В.* К истории возникновения первой печатной периодической газеты в Риге. — LPSR ZA Vēstis, 1984, 9, 118.—130. lpp.

PERSONU RĀDĪTĀJS

- Ābelīte H. 291
 Ābeltiņš A. 437
 Ābrants A. 73
 Adamovičs F. 374, 380, 381, 385
 Ādlers V. 496
 Aho J. 213, 339, 340, 397
 Akots 118
 Akselrods P. 460
 Akuraters J. 69, 114, 128, 148, 167, 184, 186, 188, 189, 195, 219, 242, 245, 248, 315—318, 324, 347, 375, 377, 379, 380, 382, 394, 395, 427
 Albāts H. 310
 Alberts F. 223, 237—239
 Aleksandrs III 76
 Alksnis J. 107, 226—228, 261
 Alksnis P. 220, 236
 Altenbergs P. 404, 413
 Altrois E. 215
 Alunāns Ā. 41, 51, 66, 69, 73, 105, 112, 183, 184, 332, 392, 395
 Alunāns H. 257
 Alunāns J. 5, 32—34, 38, 39, 43—46, 48, 51, 52, 79, 383
 Alunāns N. 230, 260
 Alunāns P. 66, 119
 Amtmanis T. 397
 Amtmanis-Briedītis A. 263
 Amundsens 388
 Andersens H. 79, 388
 Andersons Z. 479
 Andrejevs L. 148, 233, 301, 388, 390, 394, 398, 448
 Angarins N. 395
 Ansbergs J. 139, 140, 227, 254, 338
 Antmane J. 265, 266
 Antmanis T. 265, 266
 Antons sk. Birkerts A.
 Apinis A. 450
 Apsedēls 69, 182, 183, 188, 207, 217—219, 365, 367, 373, 446
 Apsīšu Jēkabs 79, 84, 86, 102, 130, 352
 Apsītis J. 291
 Arcibaševs M. 227, 398
 Arnis E. 188, 267, 401, 446
 Ārons M. 6, 7, 70, 71, 88, 89, 94, 96, 310, 315, 317, 357
 Asars H. 144, 193, 228, 230, 236, 240, 321, 390
 Asars J. 112—114, 116, 196, 199, 201, 202, 204—213, 233, 234, 240, 243, 282, 284, 285, 288, 290, 300, 301, 323, 342
 Aspazija 69, 89, 94, 95, 100, 101, 104, 106—108, 110, 116, 117, 140, 142, 146, 193, 211, 212, 219, 230, 233—235, 243, 248, 249, 251, 266, 282, 313, 317—319, 323, 351, 356, 357, 361, 366, 369, 372, 373, 377—380, 387, 389, 390, 394, 397—400, 408, 427, 448
 Ašmanis P. 329
 Augenbergs K. sk. Ezerietis
 Auseklis 6, 43, 52, 53, 55, 58, 59, 79, 211
 Austrīņš A. 63, 114, 130, 146, 148, 187, 188, 190—193, 196, 211, 214, 242, 245, 248, 326, 327, 333, 338, 339, 348, 375, 404
 Azefs J. 229, 266, 328

 Balodis A. sk. Krauja A.
 Baltpurviņš A. 186, 188, 196, 242, 378
 Balzaks O. de 397
 Balmons K. 196, 383
 Bandrevičs A. 252
 Banga T. 115, 263, 332, 397
 Bangaitis sk. Inīņbergs J.
 Bangs H. 374
 Bankavs J. 442, 443
 Barbara R. 374
 Bārda A. 356
 Bārda F. 188—190, 192, 193, 196, 242, 248, 323, 347, 348, 375—379, 402
 Barons K. 5, 34, 42, 43, 46, 50, 51, 75, 80, 81
 Bastjānis V. 361, 445
 Bauers K. 337
 Bauers O. 496
 Baumanis J. 40
 Baumanis K. 53, 71
 Baumbahs J. 14
 Bauze R. 499
 Bēbelis A. 101, 161, 165, 187, 210, 289, 403, 416, 460, 480, 496
 Beika D. 306
 Bekēris V. 115
 Belijs A. 196
 Bēms J. 238, 248
 Benjamiņa E. 326, 329, 335, 398
 Benjamiņš A. 114, 326, 327, 329—332, 335, 337, 349, 397, 398, 403
 Beranže Z. P. 154
 Bērents J. T. 40
 Bergmanis F. 96—98
 Bergmanis V. 392, 406
 Bergs A. 67, 71, 226, 236, 243, 310
 Bergs J. 120
 Bergs K. 61, 237, 440

- Bergstroms P. 395
 Bergis S. 306
 Bernšteins E. 154, 164, 165
 Berris K. 135
 Bērziņš A. 192, 196, 198—200, 247, 248, 310, 375, 395, 435, 446
 Bērziņš J. 107, 362, 363
 Bērziņš K. 414
 Bērziņš L. 116, 130, 374, 381
 Bērziņš P. 420
 Bērziņš R. 265, 292
 Bērziņš (Andersons) J. 498
 Bērziņš (Ziemelis) J. 306, 370—373, 464—469, 471—473, 476, 479, 489—490, 494—496, 498
 Bētiņš J. 40
 Bičere-Stova H. 387
 Biezbārdis K. 6, 39, 42, 43, 48, 49, 57, 75
 Bilenšteins A. 22, 26, 187
 Bilkins V. 383
 Birkerts A. 117, 159, 195, 223, 224, 226, 227, 258, 313, 351, 354, 362—364, 370, 372, 373, 387, 449
 Birznieks-Upītis E. 88, 116, 124, 130, 131, 211, 248, 356, 359, 369, 386, 387, 389, 454
 Bisenieks J. 26, 120, 124, 310, 409, 424
 Biskaps J. 335, 337
 Bisnieks P. 95, 107, 108, 227
 Blankenšteins H. 326, 327, 397, 403
 Blaumanis R. 66, 69, 85, 89, 102—104, 110—114, 116, 124, 128, 130, 132, 138, 139, 146—148, 154, 192, 196—200, 209, 212, 216, 219, 228, 238—243, 245, 248, 326, 368, 375, 378, 390, 395, 397, 399, 403, 454
 Blaus K. 146
 Blaus P. 79, 89, 128, 356, 379, 380, 398
 Bledavs A. 403
 Blumbergs J. 254, 338
 Bogrovs D. 230, 231, 328
 Bokačo Dž. 379
 Bračs A. 190, 347
 Braše G. 22, 23, 25, 31, 37—39, 43
 Braunšveigs H. 29, 30, 129
 Brēdenfelds K. 107, 206
 Breikšs T. 261, 456
 Brenčens E. 420
 Brets-Hārts F. 79
 Briedis F. 343
 Brigadere A. 88, 94, 124, 128, 130, 147, 192, 196, 219, 241, 242, 245, 247, 328, 359, 368, 372, 374, 375, 379, 385, 420
 Brigaders J. 238, 245
 Brikmanis I. 257
 Brīzemnieks F. 39—41, 43, 58, 81, 116, 117, 127, 253, 420
 Brjusovs V. 383, 408
 Broda P. 214
 Brokess B. 383
 Broziņš P. 449
 Brūklenājs A. 356, 373, 398, 400, 416, 432, 489
 Brunhilde sk. Kreicbergs J.
 Buclers M. 192
 Budulis H. 373
 Bullis J. 118, 119
 Būmanis A. 206
 Bundža D. 100, 108, 150—154
 Bunge A. 210, 211
 Buševics A. 167, 204, 206—208, 210, 280, 461
 Buševics Z. 479
 Bušs K. 18
 Bušs M. 18
 Bušs R. 117
 Cālītis E. 130, 186, 196, 226
 Caunītis J. 34—39, 43, 52, 57
 Celmiņš H. 254
 Celms J. 485
 Cielēns F. 465, 493
 Cimmermanis A. 394
 Cimze D. 136, 259
 Cimze J. 34, 259, 383
 Cinis J. 364
 Cunskis S. 179
 Čaikovskis P. 260
 Čaks A. 369
 Čakste J. 119, 127, 184, 236, 238, 257, 258
 Čallijs 418
 Čehovs A. 89, 130, 147, 339, 443, 453
 Čelakovskis F. L. 44
 Čerešņevs V. 390
 Čirikovs J. 398, 428, 438
 Dālberga M. 226
 Dāle A. 248, 381, 383
 Dambergs F. 182
 Dambergs V. 190, 196, 230, 260, 347, 375, 381, 383
 Dancigers A. 229
 Daniševskis J. 272, 364, 369, 398, 402, 403, 445, 462, 479, 484, 490, 494, 496, 498, 499
 Dante Aligjēri 363, 371
 Dārziņš E. 196, 259, 312, 319, 403
 Dauge A. 107, 362
 Dauge J. 38
 Dauge P. 101, 150, 160, 161, 165, 172, 212, 361, 364
 Daugulis A. 48
 Dautendejs M. 378
 Dāvids V. 413
 Dēbners A. 18
 Dēbners T. 26
 Degļavs A. 106, 110, 220, 230, 233, 336, 381, 392, 393, 399, 403, 406
 Deičmanis I. 88, 89, 123, 124
 Deičs Ļ. 298
 Dēķens K. 291, 350, 353, 370, 416, 421
 Dēliņš R. 453
 Dēmels R. 196
 Dermanis V. 282, 284—288, 290, 305, 361, 364, 370, 463, 464, 472, 486, 489, 490
 Dicgens J. 364
 Dievkociņš J. 116, 130, 212
 Dikenss C. 242, 248
 Dindonis P. 254
 Dinsbergs (Dinsbergis) E. 19, 20, 31, 49, 117, 374
 Dirīķis B. 6, 21, 39, 57—61, 66, 67, 125, 310
 Dirīķis K. sk. Šalkonis

- Dišlers K. 124, 130, 131, 188, 208
 Divāls V. 75
 Diženajo Bernhards 94, 413, 436
 Dobelis A. 335
 Dobelnicks M. 457
 Dodē A. 89, 348, 448
 Doku Atis 85, 88, 110, 147, 184, 388
 Donelaitis K. 383
 Dostojevskis F. 404
 Draviņš-Dravnieks J. 87—88, 120
 Dreimanis J. 441
 Druva J. 400, 454
 Duburs A. sk. Duburs J.
 Duburs J. 69, 184, 364, 375, 381, 390, 391, 395, 403
 Ducmanis K. 140, 144, 206, 208, 217, 218, 227, 230, 329, 335, 337, 353, 363, 399, 445, 448
 Ducmanis P. 218
 Dzenis E. 301
 Dzenis P. 238
 Džilēja K. 213, 367
 Džeroms R. 213
- Egle R. 382, 383, 404
 Eglītis K. 486
 Eglītis V. 88, 110, 116, 147, 184, 186, 190, 196, 210, 219, 242, 266, 347, 348, 360, 366, 379, 382, 383, 404
 Eidemanis D. 426
 Eidemanis R. 242, 248, 266, 379
 Eilenbergs G. sk. Pūcišu Ģederts
 Ekšteins E. 261
 Ekonts Z. 448
 Ekvālds V. 486
 Ēkis E. 193
 Eliass K. 463—465, 467, 471
 Elka E. sk. Benjamiņa E.
 Endrupis R. 484, 496
 Endzelins J. 22, 130, 321, 375, 381, 383, 433
 Engelss F. 101, 149, 160, 161, 164, 165, 301, 496
 Enzeliņš H. 134, 433, 434
 Ērgelnieks M. 423
 Erkmans E. 298
 Ērmanis J. 107
 Ērmanis P. 6
 Ērmanis V. 107
 Erss Ā. 339, 347, 381
 Esenbergis J. 80, 85, 130
 Evardsons F. 454, 456
 Ezerietis 146, 196, 199, 224, 227, 230, 236, 321, 373, 398, 400, 403
 Ezeriņš J. 248
 Ezers J. 135
- Fallijs 69, 184, 196, 248
 Fīrhufs G. 24, 25
 Flobērs G. 196, 350
 Fogelmanis O. 259
 Foss R. 395
 Franko I. 489
 Franss A. 339
 Freijs J. 130
 Frēlihs E. 477
 Freimanis A. 69
 Freimanis J. 167
 Freinbergs K. 310, 338, 389, 390, 396
- Freivalds K. 265
 Frīdbergs A. 422, 423
 Frīdemanis J. 46, 48
 Frīdenbergs A. 424, 425
- Galenieks P. 329
 Gapons 62
 Gardins J. 413
 Gavēnis J. 280
 Geijerstams G. 387
 Gemūts A. 451
 Ģēte J. V. 49, 108, 110, 130, 211, 363, 414
 Ģirgensone L. 312
 Ģliks E. 9, 10
 Goba A. 6, 51
 Gogolis N. 130, 224, 395, 442
 Goldberga L. 257
 Goldbergs 257
 Goldmanis J. 325, 339, 343, 346, 408, 419
 Golts A. 216, 354, 407
 Ķoljicins K. D. 335
 Ķončarovs I. 85
 Ķorkijs M. 102, 131, 142, 207, 210, 223, 224, 250, 301, 347, 348, 372, 395, 404, 432, 448, 456
 Ķotšalls R. 183
 Grasis A. 252
 Grasis K. 369
 Greste J. 341
 Ķrigulis A. 3, 4, 7, 148
 Ķrikmanis Z. 319
 Ķrinbergs T. 443, 444
 Ķrins J. 248, 356, 365, 376, 379, 380, 404
 Ķrīslis R. 451, 454
 Ķrosvalds F. 196, 210, 225, 238, 239, 252, 284, 374
 Ķrots (mācītājs) 49
 Ķrūbe J. 265, 266
 Ķrunsbērgis 140
 Ķruzevskis Z. 329
 Ķruzītis A. 439
 Ķruzna P. 190, 229, 230, 252, 321, 356, 393, 401, 404, 405, 408, 409, 456
 Ķulbis A. 204, 211—213, 282, 283, 313, 354
 Ķūtmanis P. 52, 54, 55, 79
- Ķermanis J. 332
 Ķinters A. 454, 456
- Hamerlings R. 110
 Hamsuns K. 130, 242, 348, 404, 428
 Hanzens J. sk. Liepiņš J.
 Hartlēbens O. 407
 Hartungs 30
 Hauptmanis G. 101, 114, 148, 211, 252, 378, 395, 403, 404, 443
- Hazanovičs A. 167
 Hēgelis G. 151
 Heijermanss H. 395
 Heimburga V. 88
 Heine H. 43, 85, 144, 154, 211, 454
 Heismans K. 460
 Hekers V. F. 18, 27
 Henzelis A. 485

- Herders J. G. 5
 Hermanis J. 466, 467, 474, 475, 489, 496, 498
 Hervēgs G. 154
 Hiršs K. 144, 418
 Hismans K. sk. Heismans K.
 Hofmanis J. 20
 Holtejs K. 75
 Hupēls A. 11
 Hvoļsons 140

 Ibsens H. 142, 211, 372, 383, 390
 Ieviņš K. 313, 373
 Ignatjevs 76
 Igo V. 448
 Inīņbergs J. 369
 Irbe K. 223

 Jagars P. 207
 Jagodovskis A. 146
 Jakobsons F. 265, 266
 Jakobsons K. sk. Jēkabsons K.
 Jākobsons M. 80, 131
 Jakulis J. 117
 Jankavs J. 193, 225, 315, 317, 321, 322, 341, 342, 363, 374
 Jankops V. 442
 Janonis V. 497
 Jansons J. sk. Jansons-Brauns J.
 Jansons K. 226, 254
 Jansons P. 267
 Jansons-Brauns J. 87, 100, 101—103, 106, 108, 115, 163, 172, 201, 210, 212, 213, 220, 222, 233, 249, 266, 275, 282, 283, 298—301, 306, 321, 322, 323, 339, 353, 354, 361, 362, 369, 370, 371, 373, 391, 399, 454, 459, 462, 464—470, 484, 490, 496, 498
 Janševskis J. 26, 85, 116, 130, 135, 249, 250, 375
 Jaunsudrabiņš J. 26, 116, 186, 188, 189, 192, 196, 219, 242, 245, 247, 250, 313, 316—319, 324, 333, 334, 356, 367, 370, 373, 375, 378, 379, 381—385, 387, 389, 394, 407, 427
 Jaunzemju Jānis sk. Apsīšu Jēkabs
 Jēkabsons J. 115
 Jēkabsons K. 146, 186, 189, 190, 196, 198, 217, 243, 248, 347, 348, 379, 437
 Jesens A. 350, 385—389
 Jevlampjevs N. 439
 Jirgens R. 107
 Johansons A. 21
 Juraševskis P. 451, 452
 Jurevica I. 500
 Jurgis J. 155
 Jurjāns A. 52, 201—204, 206—208, 210, 213
 Jurjāns J. 260
 Jurjāns P. 259, 312, 403
 Juškēvičs P. 399

 Kaija I. 324
 Kaktiņš Ā. 393, 451
 Kalniniēks sk. Kaudzīte M.
 Kalniniēku Fricis sk. Bergmanis F.
 Kalniņš G. 88, 89, 123, 124
 Kalniņš J. 145, 383

 Kalniņš J. sk. Mākonis
 Kalniņš K. 61
 Kalniņš P. 107, 214, 215, 269
 Kalniņš T. 167, 307
 Kalve J. 196, 198
 Kapsuks V. 497
 Kārklīņš J. 329, 356, 358, 362, 398, 400
 Kārklīņš K. 375
 Karlsons E. 470
 Kārstenis J. 267, 378
 Kasparsons K. 104, 105, 107, 350
 Kaudzīte M. 30, 58, 59, 71, 76, 84—86, 89, 90, 102, 116, 130, 223, 226
 Kaudzīte R. 66, 71, 76, 89, 90, 102, 208, 226
 Kauliņš J. 107
 Kauliņš O. 259
 Kautskis K. 151, 161, 223, 239, 254, 258, 300, 413, 460
 Kažoks D. 52
 Kēlers J. 19
 Kellermans B. 248, 264, 403
 Kempa K. 175, 180
 Kempis F. 175—178, 180, 320, 321
 Kerenskis A. 237, 326
 Kīlānds A. 432
 Kindzuļš J. 179, 321
 Kiplings R. 130
 Kirhenšteins A. 134, 230, 254, 434
 Kirša I. 500
 Klaustiņš R. 130, 375, 380—383, 385
 Klāviņš J. 80, 122—124
 Klāviņš K. 80
 Kleinbergs A. 486
 Kleinbergs (Kleinbergis) J. 91, 227, 257, 258, 264, 451, 452, 454, 456, 457
 Kleinbolts L. 402
 Klitija 379
 Kļava J. 306
 Kļava M. 500
 Knoriņš V. 249, 321, 362, 364—366, 370, 372, 390, 398, 402, 403, 419, 489, 494, 498
 Kocebū A. 183
 Kolcovs A. 385
 Komisarževska V. 394
 Konstantīns Nikolajevičs 45
 Kornets J. 310
 Koroļenko V. 489
 Kosa J. 91
 Kovaļevskis J. 117, 260, 261, 263, 305
 Koškins K. 332, 443
 Krāmērs N. 262
 Krastkalns A. 238, 241
 Krauja A. 249, 361, 362, 370, 373, 390
 Kraujiņš K. 217
 Krauklis J. 117
 Krauze M. 486
 Krauze-Ozoliņa A. 409
 Kravčinskis S. 202, 203
 Kreicbergs J. 103, 124, 127, 249, 250, 252
 Kreišmanis P. 254
 Krekle M. 500
 Kreplins A. 355
 Krēsliņš J. 107, 486
 Krilovs I. 85, 374
 Krišons M. 291
 Krodērs R. 400

- Krodznieks J. 81, 384
 Kronenbergs A. 388
 Kronvalds A. 6, 30, 39—43, 45, 52, 58, 80, 135
 Krops V. 180
 Krumbergs A. 107, 323
 Krumbergs (Krumberģis) P. 38
 Krūmiņš J. 128, 257, 413
 Krūmiņš (Pilāts) J. 498
 Krūms A. 310, 311
 Krusa E. 301
 Krūza K. 89, 114, 131, 147, 182—184, 186—189, 191, 196, 217, 218, 242, 245, 248, 375, 446
 Kuga J. 230
 Kuīve E. 203, 204
 Kukura E. 411, 412
 Kukurs A. sk. Kukurs J. A.
 Kukurs J. A. 181—183, 404, 411, 412
 Kūla K. 496
 Kūlbergs A. 497
 Kuļabko 231
 Kundziņš J. 150, 154
 Kundziņš K. 375, 383
 Kupfers T. 25
 Kuprins A. 264, 397, 437, 448, 453, 456
 Kurcijs A. 313, 351, 354, 356
 Kuri-Bēri sk. Valdmanis A.
 Kuršinskis E. 449
 Kuzņecovs A. 146

 Ķeniņš A. 91, 116, 127, 130, 146, 147, 196, 248, 266, 339, 348, 359, 379, 383

 Labers J. 412
 Lācis J. 155
 Lafargs P. 151, 161, 254, 300
 Lāgerlefa Z. 242, 250
 Laicēns L. 130, 131, 146, 148, 190—192, 211, 212, 217, 218, 223, 225, 242, 345, 248, 264, 347, 348, 356, 360, 361, 366, 375, 379, 381, 383, 404, 426, 428
 Laizāns O. 179
 Laizāns P. 180
 Lakšēvics I. 442
 Landavs J. 370
 Landavs Z. 384
 Landers K. 146, 361, 388, 445
 Landsbergs G. 457
 Lange J. 11
 Lapas Mārtiņš 73
 Lapiņš J. 249, 339, 341, 357, 360, 361, 390, 426, 428
 Lasmanis F. 124
 Laube H. 41, 42, 80, 388
 Lauberts E. 443
 Laubes Indriķis sk. Laube H.
 Laukgale M. 500
 Laurinovičs A. 179
 Lautenbahs-Jūsmiņš J. 58, 77, 78, 80, 85—87, 130, 218, 351, 352
 Lavrovskis 418
 Lazdiņš J. 237
 Leiko M. 451
 Leitāns A. 20, 21, 28, 31, 32, 38, 39, 41, 42, 80
 Lejas-Krūmiņš T. 123, 310, 378, 383

 Lejgalietis E. 190, 225
 Lejiņš J. 150
 Lejiņš P. 133, 445, 447
 Lejniņš J. 381
 Lemonjē K. 382, 448
 Lēnavs N. 85
 Lepevičs K. 120
 Lerhis-Puškaitis A. 85, 88, 116, 130
 Lesings G. E. 110, 363
 Levdonska E. 204
 Libknehts K. 363, 416, 495
 Licitis E. 385, 386
 Liepa M. 211, 356, 373
 Liepiņš A. 358
 Liepiņš J. 306, 489
 Liepiņš K. 364
 Liepiņš R. 361
 Ligoņņu Jēkabs 26, 89, 110, 117, 128, 196, 212, 223, 224—226, 310, 312, 351, 373, 383, 388, 448, 449
 Lilija Ērika 332
 Linda E. 394
 Linankovskis J. 332
 Lindiņš R. 479, 493
 Lindulis 395
 Līvens 50, 57, 144
 Līventāls A. 19, 28
 Līventāls T. 361, 369
 Livu Jurka 148, 182, 191, 207, 216—218, 404, 409
 Londons Dž. 233, 339, 432, 456
 Luksemburga R. 460
 Lunačarskis A. 301
 Luters (Bobis) J. 168, 307

 Ļeņins V. I. 148—150, 161, 168, 223, 280, 301, 306, 463, 467, 470, 475, 492—495, 497
 Ļeoniņdova 229
 Ļermontovs M. 110, 383
 Ļešvins D. 368
 Ļubļinskis S. 401
 Ļovovs E. 237

 Mačevskis F. 14
 Madernieks J. 183, 394
 Mākonis 89, 116, 456
 Makstis R. 253, 254
 Mālberģis F. 77, 116
 Maldonis V. 127, 226
 Malenieks P. 440
 Maliešu Jānis 225
 Mamins-Sibirjaks D. 388
 Mamontovs 419
 Manaseins N. 76
 Manberts V. 22
 Manns H. 379
 Manteifels G. 144
 Markaus J. 201
 Markaus V. 202—204
 Marks Aurēlijs 414
 Markss K. 101, 149, 151, 154, 160, 161, 209, 211, 300, 301, 321, 363, 364, 423, 462, 480, 496
 Martinsons F. 252
 Martinsons P. 438
 Martovs L. 460, 464
 Māterlinks M. 130, 131, 188, 403

- Māteru Juris 71, 75, 95, 120
 Maurus Fontans O. 394
 Meijendorfs A. 419
 Mēkons F. 409
 Melnais Alksnis sk. Melnalksnis A.
 Melnalksnis A. 144, 417, 418, 432, 436,
 445, 448, 456
 Melnalksnis K. 350
 Melngailis E. 230
 Menčikovs A. 75
 Mendeļejevs D. 381
 Menders F. 464, 465, 467, 471
 Menjē 372
 Meņšikovs 229, 340, 341
 Merežkovskis D. 185, 229
 Mēringis F. 165, 285, 300
 Merķelis G. H. 5, 58, 130, 223
 Mierkalns F. 220, 390
 Mierlauks A. 230, 332, 397
 Mieziš-Mezevskis J. 208, 210
 Mihaeliss S. 374
 Mihails Aleksandrovičs 137, 237
 Mihelsons A. sk. Rutku Tēvs
 Milēnbahs K. 22, 88, 110, 128, 381, 384,
 454
 Miļgrāvis K. 452
 Mirbo O. 440
 Misiņš J. 6
 Moešlins F. 378
 Molnārs F. 404
 Mopasāns G. de 89, 130, 147, 242, 264,
 340, 432
 Moriss V. 298
 Motellers J. 167
 Mukts-Kveders G. 180

 Nāgels J. 307, 458
 Napoleons Bonaparts 374
 Naurēnu Elza sk. Stēste E.
 Neikens J. 23—25, 35, 130, 320
 Neilands K. 144
 Neimanis B. 133
 Neredzīgais Indriķis 19
 Nicmanis R. 310
 Niče F. 130, 188, 196, 372
 Niedra A. 88—95, 124, 131, 137—141,
 146—148, 167, 181, 187, 223, 232, 245,
 246, 248, 263, 267, 313, 315, 351, 368,
 373
 Nikolajs II 210, 237
 Nimanis V. 117
 Nobels A. 382
 Nonācs O. 238, 246, 247, 264, 338, 348

 Ņemirovičs-Dančenko 404

 Olavs V. 67—71, 127, 131, 137—139, 182,
 236, 240
 Olševskis K. 404
 Onruds H. 388
 Osians-Nilsons K. 359, 456
 Ozola T. 458
 Ozoliņš E. 238, 239
 Ozoliņš J. 204
 Ozoliņš M. 115, 389, 479
 Ozoliņš O. 338
 Ozoliņš P. 63, 399

 Ozols J. 89—90, 116, 130, 142, 163, 168—
 170, 172, 204—208, 215, 223, 224, 232,
 233, 269, 275, 282, 289, 296, 306, 308,
 428, 460, 464

 Pabērzs J. 179, 180
 Paegle L. 248, 339, 356, 366, 373—375,
 378, 379, 413
 Paegļu Mārtiņš 199, 413
 Palevičs J. 147, 148, 353
 Pantēnijs V. sk. Panteniuss V.
 Panteniuss T. H. 79
 Panteniuss V. 14, 19, 20
 Paņins 135
 Paparde A. sk. Valters M.
 Pārstrauts Jānis 86
 Pasītis Ģ. 108, 110
 Paucītis K. 428
 Pauļuks K. 258
 Pavasaru Jānis sk. Veismanis J.
 Pavlovskis K. 202
 Pečaks K. 498, 499
 Peine A. sk. Sudrabkalns J.
 Pekmanis P. 479, 493
 Peļše R. 321, 361, 362, 370, 371, 373,
 403, 443, 461, 489, 490, 498
 Percs L. 413
 Pērsietis 88, 128
 Pētersons J. 366, 381, 404, 407, 411
 Pētersons K. 215, 485
 Petrevics A. 479, 494
 Petrovs G. 333
 Pipe J. 253
 Pipiņš-Vizulis E. 116, 130, 220, 224, 227,
 229, 230, 233, 236, 313, 319, 350, 355
 Plāķis J. 364
 Plātešs A. 42, 108, 110, 111, 114, 243
 Plātešs E. 18, 31, 41, 42, 80, 243
 Plaudis J. 369
 Pliekšāns J. sk. Rainis
 Plūdonis V. 88, 94, 110, 117, 128, 130, 196,
 211, 225, 226, 313, 348, 351, 352, 356,
 358, 371, 372, 375, 376, 379, 381—383,
 385, 387, 389, 398, 427, 454
 Plute V. sk. Olavs V.
 Pļehanovs G. 154, 293
 Po E. A. 242, 339
 Poderis M. 497
 Podnieks F. 403
 Podnieks M. 117
 Porietis J. 329
 Poruks J. 69, 88, 89, 91, 94, 110, 111, 127,
 128, 131, 242, 246, 368, 373, 375, 383,
 397, 428, 454
 Pose V. 254
 Potjē E. 415
 Prečangs E. 395
 Priedītis M. 486
 Priedkalns A. 261, 328, 427, 464, 479, 491,
 492
 Prūsis J. 423
 Pšibiševskis S. 131, 251
 Pūcišu Ģederts 73, 77, 95, 250, 451, 452,
 456
 Pulpe E. 345
 Pumpurs A. 43, 58, 127
 Purapuķe J. 80, 116
 Purgailis J. 238, 241

- Puriņš J. sk. Līvu Jurka
 Puriņš K. 154
 Puriņš N. 26, 61, 80, 135
 Puriņu Klāvs sk. Puriņš N.
 Puriškevičs V. 227, 261, 408
 Purītis A. 218, 219
 Purvītis V. 378
 Puškins A. 85, 89, 110
 Rabe V. 94
 Rainis 50, 56, 61, 85, 89, 90, 96, 98—101,
 104—108, 110, 127, 142, 144, 167, 175,
 187, 189, 193, 210—212, 219, 223, 229,
 230, 235, 243, 261, 281, 282, 290, 313,
 317, 319, 322, 323, 327, 328, 341, 346,
 348, 351, 356—359, 361, 362, 366, 368,
 369, 371—373, 375, 378, 381, 383—385,
 389—391, 395, 397, 398, 400, 401, 402,
 404, 427, 432, 437, 438, 448, 460, 489
 Pamizars P. sk. Ozoliņš P.
 Rancāns N. 177, 178
 Rasmanis I. 440
 Raudseps H. 428
 Raufmanis A. 150
 Rauska J. 426
 Rāviņa J. 144, 145
 Rāviņa O. 143—146
 Rāviņš O. 137, 139, 140, 142—148, 216,
 217, 224, 239
 Reijers G. 18
 Reinberģis M. 38
 Rekašs V. 497
 Renārs Z. 362, 363
 Riekstiņš K. 442
 Rihters J. 19
 Rikveilis R. 291
 Rilanders Dž. 387
 Rimskis-Korsakovs N. 230
 Rītiņš E. 350, 353
 Rītiņš I. 361
 Roberts P. sk. Pelše R.
 Rode G. 20
 Rode-Ebelings H. 392, 393
 Role J. 261
 Rolovs E. 165
 Romanovi 231, 232, 379, 404
 Romans A. 219
 Romāns J. 238, 245, 246
 Roze J. 248, 339
 Rozegers P. 85, 130, 388, 403
 Rozenbergs A. 398, 403, 494
 Rozenovs E. 395
 Rozēns J. 127—130, 132—134, 181, 385,
 444
 Rozentāls J. 196, 378
 Roziņa M. 160
 Roziņš F. 100, 101, 106, 108, 125, 150,
 155—160, 162—167, 170, 172, 206, 213,
 282, 290, 292, 297, 305, 306, 321, 415,
 469, 496
 Roziņš P. 107
 Rozītis P. 329, 338, 339, 356, 375, 379,
 380, 383, 404
 Rožukalns M. 436, 437
 Rū A. 380
 Rubinšteins A. 260
 Rubulis V. 180
 Ruckis 418
 Ruģēns J. 28, 38
 Rūķis J. 435, 436
 Rūmniece B. 332
 Rundālis J. 214
 Rupais J. 223, 436
 Rupjais J. 320
 Rūsis H. 238, 246
 Ruso Z. Z. 56
 Rutks A. 367
 Rutku Tēvs 183, 340, 399, 407, 409, 411,
 412, 437
 Saliņš A. 220, 226, 228, 229
 Saltikovs-Sčedrins M. 167
 Sanders J. 86, 128, 129
 Sardū V. 183
 Saule-Sleinis A. 261
 Saule-Sleinis K. 450
 Saulietis A. 88, 89, 94, 116, 128, 130, 146,
 196, 247, 266, 364, 379, 382, 383, 385,
 387, 388, 410, 443
 Saveļis G. 445
 Savinkovs P. 343
 Segantini Dž. 189
 Sēlis R. 401
 Servantess M. 348, 363
 Sesks J. 381, 384
 Severjaņins I. 408
 Sibeliuss J. 312
 Siguldietis sk. Kasparsons K.
 Sigurjonsons J. 390
 Siliņš A. 367, 414
 Siliņš J. 326, 328, 397
 Siliņš K. 150, 154, 155, 306
 Siliņš U. 396
 Simsons A. 332, 403
 Simsons E. 329, 398
 Sinklērs E. 264
 Sirsons S. 500
 Skalbe K. 69, 89, 92, 93, 146—148, 178, 184,
 186—188, 192, 211, 212, 219, 230, 245,
 248, 310, 315—318, 326, 327, 329, 334,
 348, 351, 356, 359, 365, 366, 375, 378,
 379, 380, 382—385, 387, 398, 402, 427
 Skara K. 117
 Skare V. 471
 Skariņš A. 403
 Skrinda K. 177, 179
 Skrinda O. 179
 Skubiņš V. 337
 Skuja A. 227
 Skujeniece B. 313, 356, 397
 Skujeniece L. 392
 Skujeniēks M. 363, 370, 383, 401, 445, 496
 Skuju Frīdis 182, 365, 407, 412—414
 Smilga A. 238, 246, 264
 Sniedze J. 414
 Sokrāts 75
 Sologubs F. 70, 145, 146, 191, 383, 398, 408
 Sprinģis A. 317
 Sproģe A. 486
 Sproģis J. 310
 Stefenhāgens J. 12, 17, 18, 20
 Stegmanis A. 451
 Steiks J. 79, 85
 Steinbergs P. 223
 Stenders A. (Jaunais Stenders) 14, 57, 74
 Stenders G. F. (Vecais Stenders) 10, 13,
 14, 18, 20, 130, 383

- Stepņaks-Kravčinskis S. 290
 Stērste E. 116, 128, 130, 242, 248, 260
 Stērstu Andrejs 76, 95, 409
 Stesels J. 439
 Stobe M. 12—14
 Stolipins P. 173, 174, 205, 206, 230—232,
 241, 246, 261, 266, 308, 309, 320, 397, 405
 Straujāns V. 479
 Straume J. 79, 259
 Strautzelis P. 453
 Strazds J. 140
 Strindbergs A. 242, 374, 437, 443, 448
 Strūve P. 165
 Stučka P. 50, 55, 96—98, 100, 101, 105—
 108, 150, 160, 163—165, 167, 172, 261,
 269, 274—280, 300, 323, 460, 463, 465,
 466, 472, 484, 487, 491—493, 495, 496,
 499
 Stuks F. 189
 Stumbergs J. 238, 241, 243, 245, 310
 Stumps P. 428, 429
 Sudrabkalns J. 248, 333, 356, 373, 379, 388,
 401, 416
 Sudrabu Edžus 66, 85, 110, 128, 130, 351,
 356, 398, 454
 Sumburu Atis sk. Sanders J.
 Sviris P. 489

 Šablovskis J. 140
 Salkonis 321, 443, 489
 Šaļapins F. 403
 Santeklērs L. 340, 350, 399, 407, 409, 412
 Saņavskis A. 358, 389
 Šatriāns A. 298
 Ščerbakovs 418
 Šēfers E. 135
 Sekspīrs V. 363, 371, 374, 395
 Šēnbergs (Šēnbergis) K. 19, 35, 36, 73
 Sepskis O. 136, 259
 Seršeņevičs V. 408
 Sevčenko T. 383, 447
 Silis (Jaunzems) J. 498
 Sillers F. 56, 210, 352, 443
 Šķilters G. 219, 404
 Slaits K. 497
 Smeļovs I. 398
 Smids J. 223
 Smithena M. 332
 Smits P. 380
 Sovs B. 394, 448
 Spenglers C. 254
 Stālbergs K. 75, 79
 Steins A. 140, 203, 204, 349, 445, 450
 Stengele L. 332
 Strāls A. 195
 Strāls K. 71, 116, 186, 190, 195, 196, 198,
 242, 245, 248, 348, 356, 379
 Sulcs E. 440—442
 Sulcs K. 269
 Sulcs R. 20—24, 36—39
 Švābe A. 211, 248, 249, 321, 356—358, 362,
 371, 373, 400, 401, 403, 416, 490

 Tagore R. 382, 383
 Tāravas Anna sk. Upīts A.
 Tautmilis-Bērziņš R. 69, 196, 250—252, 383,
 396, 397, 404
 Teihmanis V. 479

 Tēns I. 428
 Tentelis A. 6
 Teodors sk. Zeiferts T.
 Tetmaiers K. 428
 Tilbergs R. 218, 219, 404, 420
 Tilo A. 52
 Tinis J. 269
 Tīrzmaliete 69, 135, 146, 378
 Tiss F. 265, 266
 Tolstojs L. 85, 131, 142, 147, 148, 159, 167,
 207, 228, 242, 245, 263, 266, 326, 332,
 413, 414, 428, 443, 447, 453
 Tomā L. 395
 Toms R. 40, 57, 58, 71, 74, 75, 120
 Trasuns A. 180
 Trasuns F. 177—179
 Trasuns I. 177
 Treijs H. 28, 29
 Treijs R. 3, 4, 7, 500
 Treimanis J. 168, 307
 Treimanis-Zvārgulis E. 88—90, 110, 117,
 128, 135, 137, 139, 146—148, 187, 188,
 212, 216, 225, 313, 338, 341, 351, 397, 438
 Tullijs K. 227
 Turgeņevs I. 85, 96
 Tūtere M. 226
 Tūters K. 220, 225, 227, 228, 237, 349
 Tvēns M. 387, 412, 414

 Ukstiņš K. 117
 Ulmanis K. 134, 254, 433—435, 454
 Unus sk. Kasparsons K.
 Upīts A. 6, 69, 87—89, 91, 92, 124, 128,
 130, 147, 148, 193, 195, 222, 224, 229,
 230, 233—236, 248, 249, 312—315, 321—
 323, 350—353, 355—362, 365—376, 378,
 385, 387, 389, 392, 399—401, 406, 408,
 409, 412, 443, 448, 449, 454, 456, 489, 490
 Upmanis J. 224

 Vācietis J. 334—345
 Vagalis J. 254
 Vaidis O. 188, 252, 432
 Vainovskis J. 230, 242, 315, 316, 318, 319,
 338, 339, 356, 378, 379, 398, 407
 Valdemārs K. 5, 6, 34, 39, 42, 43, 45, 46,
 48, 51, 52, 56, 58, 66, 67, 75, 252, 253
 Valdēns P. 381
 Valdmanis A. 456
 Valters J. 139, 140, 320
 Valters M. 88, 158, 313, 322, 340, 341, 351,
 383
 Valters R. 390, 407
 Vanags L. 213
 Varaidošu Sanders sk. Vēbers A.
 Vārsbergs J. 254
 Vasermans 403
 Vatsons K. F. 17, 18
 Vēbers A. 61, 66, 67, 98, 106, 243, 244, 246,
 375, 383
 Vecozols J. 382
 Veidenbaums E. 72, 101, 107, 118, 167, 397
 Veiharts T. 135
 Veinbergs A. 411
 Veinbergs F. 6, 60, 124—127, 131, 145, 148,
 166, 167, 181, 183, 210, 218, 223, 224,
 239, 245, 246, 294, 315, 329, 374, 448, 455
 Veirihis K. 35

- Veismanis J. 26, 127, 128, 381, 453, 454
 Velme J. 81—95
 Vensku Edvarts 58, 79
 Verbicka A. 147, 264, 350
 Verharns E. 372, 374, 383, 390, 489
 Verlēns P. 196
 Verners E. 88
 Vesers L. 266
 Vesmanis F. 160, 167, 300, 350
 Vēsmiņu Kārlis sk. Krūza K.
 Vidiņš J. 98, 100
 Vidzemnieks R. sk. Kaudzīte R.
 Vīgnere-Grinberga M. 260
 Vijups A. 140
 Viksna K. 197, 199
 Viksna R. 453
 Vilde P. 11, 12
 Vildgauss A. 390
 Vilsons V. 403
 Vipers R. 388
 Virza E. 190, 191, 196, 242, 333, 334, 348,
 356, 374, 383
 Vitands F. 71, 310
 Vitinghois-Sēls K. 139
 Vītoliņš P. 477
 Vītols J. 196, 260
 Vizulis sk. Pipiņš-Vizulis E.
 Volfs K. 449
 Voiniča E. 328
 Vulfs E. 133, 190, 195, 196, 198, 199, 200,
 243, 245, 247—249, 252, 310, 340, 347,
 365, 375, 379, 383, 392

 Zabinskis T. 207
 Zālīte J. 323
 Zālīte P. 6, 7, 88, 108—112, 114, 115, 125,
 127, 128, 145, 147, 148, 237, 239, 242, 257
 Zālītis A. 140
 Zālītis J. 320, 408

 Zalktis sk. Zalts K.
 Zalts K. 364
 Zamuels V. 237, 238
 Zariņš A. 437, 438
 Zariņš J. 435, 437
 Zariņš R. 219, 404
 Zeberiņš I. 388, 411
 Zeiboltu Jēkabs 85, 110
 Zeibots E. 110
 Zeiferts T. 6, 85, 87, 89, 90, 110, 111, 116,
 200, 226, 229, 230, 313, 314, 326, 350,
 351, 352, 354, 368, 374, 375, 378, 380,
 383—386, 388, 421, 448, 449
 Zeltiņš-Golts D. 71, 186
 Zeltmatis 69, 110, 192, 193, 260, 332, 352,
 353, 381, 383
 Zemgaliešu Biruta 116, 131, 186—188, 192,
 196
 Zemgals G. 220, 222, 224, 225, 228, 354,
 355
 Zemītis J. 362, 373
 Ziemeļnieks J. 364
 Zīle I. 40
 Ziraks M. 412
 Zirnītis J. 168, 307, 458, 460
 Zislaks E. 77, 80, 87
 Zolā E. 233, 264, 339
 Zūdermanis H. 105, 106, 196, 313, 395, 397,
 436
 Zutis K. 282, 283, 288, 463, 465, 470—472
 Zvaigzne A. 215
 Zvaigzne K. 479, 481, 483, 484, 498
 Zvaigznīte J. 36, 43—46, 50
 Zvanpūtis 101
 Zvārguļu Edvards sk. Treimanis-Zvārgulis E.
 Zvingēvičs K. 282, 283, 363

 Zanuārs 403

PERIODISKO IZDEVUMU RĀDĪTĀJS

- «Adolfa Alunāna Dunduri» 183—184
 «Amerikāņietis» 155
 «Amerikas Latviešu Avīze» 155
 «Apskats» 130—133, 389
 «Arājs» 120, 302—304
 «Arodnieks» 479—484, 495, 497
 «Atbalss» 52, 291, 293, 298
 «Atpūta» 326, 396—397, 403, 404
 «Auseklis» 121, 150—154, 157, 160, 167,
 177—178, 254, 283, 428—432
 «Austra» 176
 «Austrums» 42, 81—95, 112, 124, 131, 136,
 141, 224, 248, 259, 367, 369, 374, 385
 «Avots» 130

 «Balss» 25, 61, 65, 66—71, 85, 96, 111,
 121, 173, 257, 310
 «Baltija» 226
 «Baltijas Biškopsis» 135
 «Baltijas Lauksaimnieks» 254
 «Baltijas Vēstnesis» 5, 25, 30, 39, 42, 58—
 66, 67, 68, 71, 72, 75, 77, 106, 110, 111,
 125, 127, 131, 145, 173, 211, 223, 226,
 243, 326
 «Baltijas Zemkopis» 25, 42, 71, 73—75, 95

 «Baltijas Ziņas» 245
 «Baznīcas Vēstnesis» 121, 129, 182
 «Bērnu Pastnieks» 30, 129
 «Biedris» 117, 261, 291—293, 295, 298, 498
 «Bitīte» 443—444
 «Brīvais Strēlnieks» 464, 499
 «Brīvais Vārds» 201, 209

 «Ceļa Biedris» 23
 «Cēsu Apskats» 436—437
 «Cēsu Ziņas» 435—436
 «Cīņa» 6, 7, 122, 164, 167—172, 173, 213,
 222, 268—281, 282, 298, 304, 305, 306,
 457—470, 473—476, 484, 495, 497, 499
 «Cīņas Biedris» 302, 474, 477—478, 493,
 497
 «Cittautu Raža» 224

 «Dadzis» 404—407, 409, 411, 412
 «Darba Balss» 214
 «Darba Vēstnesis» 214
 «Darbs» 25, 75, 291—298, 363, 438, 444,
 495—497
 «Diena» 291, 292, 295, 298
 «Dienas Apskats» 133—134

- «Dienas Atbalss» 487
 «Dienas Lapa» 6, 21, 61, 70, 81, 87, 88, 95—108, 110—112, 115, 118, 122, 125, 147, 149, 150, 154, 158, 220, 222—224, 237, 243, 261, 268, 282, 283, 298—300, 301, 323, 355, 356, 363, 400
 «Domas» 222, 224, 354—369, 371, 373—375, 379, 406, 418, 427, 500
 «Draugs» 258—259, 457
 «Draugs un Biedris» 29—30, 129
 «Druva» 373—385, 406, 421, 427
 «Dryva» 179—180, 321
 «Dunduri» 52—56, 79, 85, 201
 «Dzelme» 185, 189, 190—191, 196
 «Dziesmu Pūrs» 135—136, 259
 «Dzimtene» 249—250
 «Dzimtenes Vēstnesis» 6, 26, 70, 71, 94, 115, 223, 233, 235, 266, 309, 310—326, 334, 342, 345, 357, 374, 377, 395, 407, 409, 427, 443, 456, 490
 «Dzintara Zeme» 215
 «Dzīve» 445—449
 «Dzīves Atbalss» 485, 488, 493, 494
 «Dzīves Balss» 486—488, 492, 493
 «Dzīves Spēks» 485, 486

 «Gailis» 411—412
 «Gaisma» 175—176, 177, 215, 348, 444
 «Galvas Pilsētas Avīze» 143—145, 148

 «Izglītība» 313, 314, 350—354, 374, 418, 420, 449

 «Jaunā Avīze» 441—443
 «Jaunā Balss» 485, 487, 493—495
 «Jaunā Diena» 349—350
 «Jaunā Dienas Lapa» 127, 220, 222—237, 246, 248, 283, 309, 314, 316—319, 322, 323, 326, 334, 395, 400, 430, 490, 491, 495
 «Jaunā Dzīve» 449—450
 «Jaunā Raža» 89, 115—116
 «Jaunais Arodnieks» 484, 496
 «Jaunais Ceļš» 332, 335—337
 «Jaunais Laiks» 257, 318, 319, 485, 486, 489—491
 «Jaunais Liepājas Vēstnesis» 117, 261
 «Jaunais Vārds» 236
 «Jaunākās Ziņas» 195, 326, 328—336, 349
 «Jaunas Domas» 201, 207—209
 «Jaunās Latviešu Avīzes» 26, 451, 453—454
 «Jaunas Zinias» 180
 «Jaunāte» 257—258
 «Jaunības Draugs» 129, 130, 182, 389
 «Jaunības Tekas» 385—389, 418, 444, 500
 «Jaunā Dryva» 179
 «Jūrnīks» 252—253

 «Karogs» 301, 302
 «Kāvi» 186—188, 192, 341, 358, 366, 426—427
 «Kooperators» 424—425
 «Kuldīgas Vēstnesis» 439—440
 «Kurzemnieks» 440

 «Laika Atbalss» 485, 487, 491, 492
 «Laika Balss» 484—486, 488—491, 497
 «Laiks» 145, 257

 «Latviešu Ārste» 5, 6, 11—12, 77
 «Latviešu Avīzes» 5, 6, 17—26, 28, 30—32, 39, 40, 49, 50, 52, 59, 61, 124, 180, 184, 451, 454
 «Latviešu Strādnieks» 150, 155—160, 167
 «Latvietis» 117
 «Latvija» 196, 209, 223, 224, 237—249, 250, 263, 294, 309, 312, 314, 334, 337, 395, 448, 490
 «Latvijas Sargs» 400
 «Latviska Gada Grāmata» 12—15, 451
 «Laukstrādnieku Cīņa» 302, 499
 «Lidums» 337—349, 454
 «Liepājas Atbalss» 117, 261—264, 444, 448, 456
 «Liepājas Avīze» 117, 260—261
 «Liepājas Dienas Avīze» 450—451
 «Liepājas Pastnieks» 117, 444
 «Liepājas Strādnieks» 155, 282, 305
 «Liepājas Vēstnesis» 117, 261
 «Lietuvēns» 407—411
 «Limbažu Ziņas» 428
 «Līra» 389
 «LSD Ārzemju Komisijas Biļetens» 472—477

 «Mājas Viesa Mēnešraksts» 6, 108, 110, 112, 114, 115, 282, 390
 «Mājas Viesis» 5, 6, 19, 21, 23, 24, 30—42, 44, 49, 52, 59, 80, 88, 106, 108, 112, 114, 115, 180, 282, 326
 «Maliņas Dzīve» 437—438
 «Mazās Jaunības Tekas» 388, 389
 «Mazo Tecinas» 388, 389
 «Mēnešraksts» 117
 «Modes Vēstnesis» 135
 «Mūsu Domas» 451, 454—457
 «Mūsu Dzīve» 226
 «Mūsu Laiki» 196, 224—226, 400
 «Mūsu Vārds» 224
 «Mūzikas Druva» 259

 «Nākotne» 300, 302

 «Nevas Viļņi» 201, 203—204, 206, 209, 211
 «Ņirga» 183

 «Pagalms» 77—80, 82
 «Pasaule un Daba» 75
 «Patērētājs» 423—424
 «Patiesība» 201, 203, 204, 206, 209, 282
 «Pēterburgas Atbalss» 201—202, 209, 282
 «Pēterburgas Avīzes» 5, 6, 23, 24, 39, 45—52, 56, 58, 67, 82, 131, 132, 136, 167, 180, 201, 216, 217, 224, 239, 389
 «Pēterburgas Avīzes (Jaunās)» 136—148
 «Pēterburgas Avižu Cīņa» 145, 148
 «Pēterburgas Lapa» 145, 148
 «Pēterburgas Latvietis» 201, 268, 281—291, 300, 363
 «Pēterburgas Vēstnesis» 201, 206—207, 209
 «Piensaimniecības un Lopkopības Zurnāls» 422—423
 «Plēsums» 71
 «Pret Sauli» 188—189
 «Progress» 201, 204—206, 209
 «Proletariāta Cīņa» 499
 «Proletāriets» 154—155
 «Pūrs» 107, 155, 261

- «Rīgas Apskats» 226—228
 «Rīgas Avīze» 6, 94, 124—127, 131, 163, 166, 173, 208, 210, 214, 223, 226, 243, 246, 314, 315, 322, 391, 456, 490
 «Rīgas Lapa» 6, 59—61, 71, 125
 «Rīgas Latviešu Avīze» 329
 «Rīkstes» 191, 216—218
 «Rīta Blāzma» 196—199, 243, 400
 «Rīta Vēstnesis» 326—328, 329, 397
 «Rīts» 204, 211—214, 282, 403, 414—416
 «Rota» 42, 77, 80—82, 96, 123, 413—414
 «Rūjenes Vēstnesis» 438—439
 «Rūķi» 201, 301—302
- «Sadzīve» 267, 451—453, 456, 457
 «Sākla» 177
 «Savietis» 71
 «Sēkla» 264—265
 «Sēta, Daba, Pasaule» 42, 44—45
 «Skatuve» 250—252
 «Skatuve un Dzīve» 389—396
 «Skola un Māja» 384, 416—421
 «Sludinājumu Lapa» 457
 «Sociāldemokrātijas Vēstnesis» 283, 458, 470—472
 «Sociāldemokrāts» 125, 127, 150, 155, 160—168, 268, 281, 282, 283, 306, 499
 «Spēks» 144
 «Spogulis» 403—404
 «Stari» 192—194
 «Strādnieks» 213, 214, 464, 470, 479
 «Strādnieks» (Bostonā) 305—306, 461, 468, 469
 «Strādnieku Atbalss» 485
 «Strādnieku Balss» 485, 486, 495
 «Svari» 218—219, 404
- «Salkas» 182—183, 411
- «Tagadne» 117, 260, 336, 397—403, 457
 «Tas Latviešu Laužu Draugs» 27—29, 31
 «Taurētājs» 379
 «Tauta» 348
 «Tautas Balss» 213
 «Tautas Tiesības» 201—203, 209, 282
 «Teātra Vēstnesis» 389
 «Teātris» 396
 «Tēvija» 52, 117—119, 184, 243, 294, 451
 «Tiesu Vēstnesis» 25, 42, 73, 74, 87
- «Valmieras Lauksaimnieks» («Lauksaimnieks») 134—135
 «Varavīksne» 411
 «Vārdotājs» 180—183, 411
 «Vārds» 6, 122—124, 235, 245, 248, 361, 362, 369—374
 «Vārpa» 42
 «Vārpas» 201, 210
 «Ventas Straume» 440—443
- «Ventspils Apskats» 265—266, 440
 «Ventspils Izglītības, Audzināšanas un Saimniecības Vēstnesis» 444
 «Vērotājs» 127—128, 374, 411, 454
 «Vēstnesis» 71
 «Vidzemes Latviešu Avīzes» 27
 «Vienība» 224
 «Vienības Vēstnesis» 428
 «Vienots Spēks» 415
- «Zalktis» 194—195
 «Zeme» 432—435
 «Zemkopis» 120—121, 178
 «Zibens» 213, 218
 «Ziemeļis» 201, 210—211
 «Ziemeļblāzma» 201, 208—210
 «Zinātne un Dzīve» 253—254
 «Ziņotājs» 418
- «Pirmyn» (lietuv.) 304
 «Vilnis» (lietuv.) 487, 494, 496—499
 «Työmies» (somu) 489
 «Baltische Tageszeitung» 263
 «Berliner Tageblatt» 264
 «Der lettische Arbeiter» 305
 «Düna-Zeitung» 181, 213
 «Inland» 25, 38, 43
 «Magazine» 21
 «Milch-Zeitung» 434
 «Rigaer Blätter» 29
 «Rigaer Tageblatt» 132
 «Rigasche Neueste Nachrichten» 245
 «Rigasche Rundschau» 140
 «Rigasche Zeitung» 50, 391
 «Rigische Novellen» 5
 «Rigische Zeitung» 61
 «Windausche Zeitung» 441
 «Большевик» 498
 «Вопросы страхования» 483
 «День» 449
 «Заря» 162
 «Звезда» 487
 «Искра» 162, 168
 «Лучь» 483
 «Новое время» 340
 «Окопная правда» 499
 «Окраины России» 262
 «Правда» 480, 483, 485—487, 492, 494, 497, 498
 «Прибалтийское эхо» 146
 «Пролетарий» 471
 «Путь правды» 493, 494, 497
 «Рабочая газета» 475, 477
 «Русское слово» 333
 «Современный мир» 402
 «Социалдемократ» 460, 475, 477

Sastādīja Skaidrite Sirsone

SATURS

Priekšvārds. <i>A. Grigulis, R. Treijs</i>	3
Ievads. <i>R. Treijs</i>	5
I. Latviešu žurnālistikas izveidošanās un attīstība feodālisma periodā.	
<i>A. Grigulis</i>	8
Feodālisma izveidošanās un tā sekas	8
Skola	9
Laicīgā literatūra	10
Žurnālistika	11
«Latviešu Ārste»	11
«Latviska Gada Grāmata»	12
II. Feodālisma atlieku sairšanas un kapitālisma formēšanās laikmeta periodiskie izdevumi. <i>A. Grigulis</i>	16
Dzimtbūšanas iekārtas sairšana Kurzemē un Vidzemē	16
«Latviešu Avīzes». Pirmais posms	17
Latviešu draugu biedrība	21
Jura Neikena konflikts ar «Latviešu Avīzēm»	23
«Latviešu Avīžu» reorganizācija un beigu posms	26
«Latviešu Avīzēm» radniecīgi izdevumi	26
«Vidzemes Latviešu Avīzes»	27
«Tas Latviešu Laužu Draugs»	27
«Draugs un Biedris»	29
Ceļā uz merkantilo žurnālistiku	30
«Mājas Viesis». Pirmais posms	30
Jaunlatvieši un viņu izdevumi	42
«Sēta, Daba, Pasaule»	44
«Pēterburgas Avīzes»	45
«Pēterburgas Avīžu» tradīciju turpinājums «Dunduru» almanahos septiņdesmitajos gados	52
III. Latviešu žurnālistika 19. gs. otrajā pusē. <i>A. Grigulis</i>	57
«Baltijas Vēstnesis»	58
«Rīgas Lapa»	60
Laikraksts «Balss»	66
Māteru Jura izdevumi	71
Riharda Tomsona izdevumi	74
«Pasaule un Daba»	75
IV. 19. gadsimta astoņdesmito un deviņdesmito gadu žurnālistika.	
<i>A. Grigulis</i>	76
Sabiedriskās dzīves raksturojums	76
Pirmie literāri sabiedriskie žurnāli	77

«Pagalms»	77
«Rota»	80
«Austrums»	81
«Austrums» Andrieva Niedras īpašumā un vadībā	90
«Dienas Lapa»	95
Trīs izdevumi vienā sajūgā	108
Daži raksturīgi izdevumi 19. gs. beigās	115
«Jaunā Raža»	115
«Liepājas Pastnieks»	117
«Latvietis»	117
«Tēvija»	117
Periodisko izdevumu diferenciācijas procesa īpatnības	119
«Arājs»	120
«Zemkopis»	120

V. Periodiskie izdevumi gadsimtu mijā un 1905. g. revolūcijas priekš-

vakarā. A. Grigulis	122
Sabiedriski politiskie izdevumi	122
«Vārds»	122
«Rīgas Avīze»	124
«Vērotājs»	127
J. Rozēna periodiskie izdevumi	128
Saimnieciska rakstura un specializēti izdevumi	134
«Valmieras Lauksaimnieks» («Lauksaimnieks»)	134
«Baltijas Biškopis»	135
«Modes Vēstnesis»	135
«Dziesmu Pūrs»	135
Pēterburgā iznākušie latviešu periodiskie izdevumi	136
«Pēterburgas Avīzes» (Jaunās)	136
«Pēterburgas Avīžu» un to papildizdevumu literārie pielikumi	146
Latviešu strādnieku preses sākotne. R. Treijs	149
Žurnāls «Auseklis»	150
Citi latviešu preses izdevumi Bostonā	154
Žurnāls «Latviešu Strādnieks»	155
Žurnāls «Sociāldemokrāts»	160
«Cīņas» nodibināšana	168

VI. 1905. gada revolūcijas laika periodiskie izdevumi. A. Grigulis

Galvenās sabiedriskās pamatlīnijas 1905. gada revolūcijas laikā	173
Latgaliešu periodika	174
«Gaisma»	175
«Sākla»	177
«Auseklis»	177
«Dryva»	179
«Jaunas Zinias»	180
Humoristiski satīriskie izdevumi	180
«Vārdotājs»	181
«Šalkas»	182
«Nirga»	183
Ādolfa Alunāna «Dunduri»	183
Dekadenti un viņu izdevumi	184
«Kāvi»	186
«Pret Sauli»	188

«Dzelme»	190
«Stari»	192
«Zalktis»	194
Pirmā rakstnieku avīze	195
Revolūcijas laika periodiskie izdevumi Pēterburgā	201
Augusta Jurjāna un viņa līdzgaitnieku izdevumi Pēterburgā	201
«Pēterburgas Atbalss»	201
«Tautas tiesības»	202
«Patiesība»	203
«Ļevas Viļņi»	203
«Progress»	204
«Pēterburgas Vēstnesis»	206
«Jaunas Domas»	207
A. Jurjāna izdevumiem radniecīgi izdevumi pēcrevolūcijas periodā	208
«Ziemeļblāzma»	208
«Vārpas»	210
«Ziemeļis»	210
Žurnāls «Rīts»	211
Citi Pēterburgā iznākušie periodiskie izdevumi 1905.—1907. g.	213
«Tautas Balss»	213
«Strādnieks»	214
«Darba Vēstnesis»	214
«Darba Balss»	214
«Gaisma»	215
«Dzintara Zeme»	215
Humoristiski satīriskie izdevumi Pēterburgā	216
Līvu Jurkas humoristiski satīriskie izdevumi	216
«Rikstes»	216
«Zibens»	218
«Svari»	218
VII. Revolūcijas laikā izdotie periodiskie izdevumi Rīgā un citās Latvijas pilsētās. A. Grigulis	221
Izdevumi Rīgā	221
«Jaunā Dienas Lapa»	221
«Mūsu Laiki»	224
«Mūsu Dzīve»	226
«Rīgas Apskats»	226
«Latvija»	237
Rīgā un citās Latvijas pilsētās iznākušie mazāk nozīmīgie periodiskie izdevumi	249
Izdevumi Rīgā	249
«Dzimtene»	249
«Skatuve»	250
«Jūrnieks»	252
«Zinātne un Dzīve»	253
«Baltijas Lauksaimnieks»	254
«Auseklis»	255
«Audzinātājs»	255
«Sadzīve un Reformas»	255
Izdevumi Jelgavā	255
«Spēks»	256
«Laiks»	257
«Jaunatne»	257

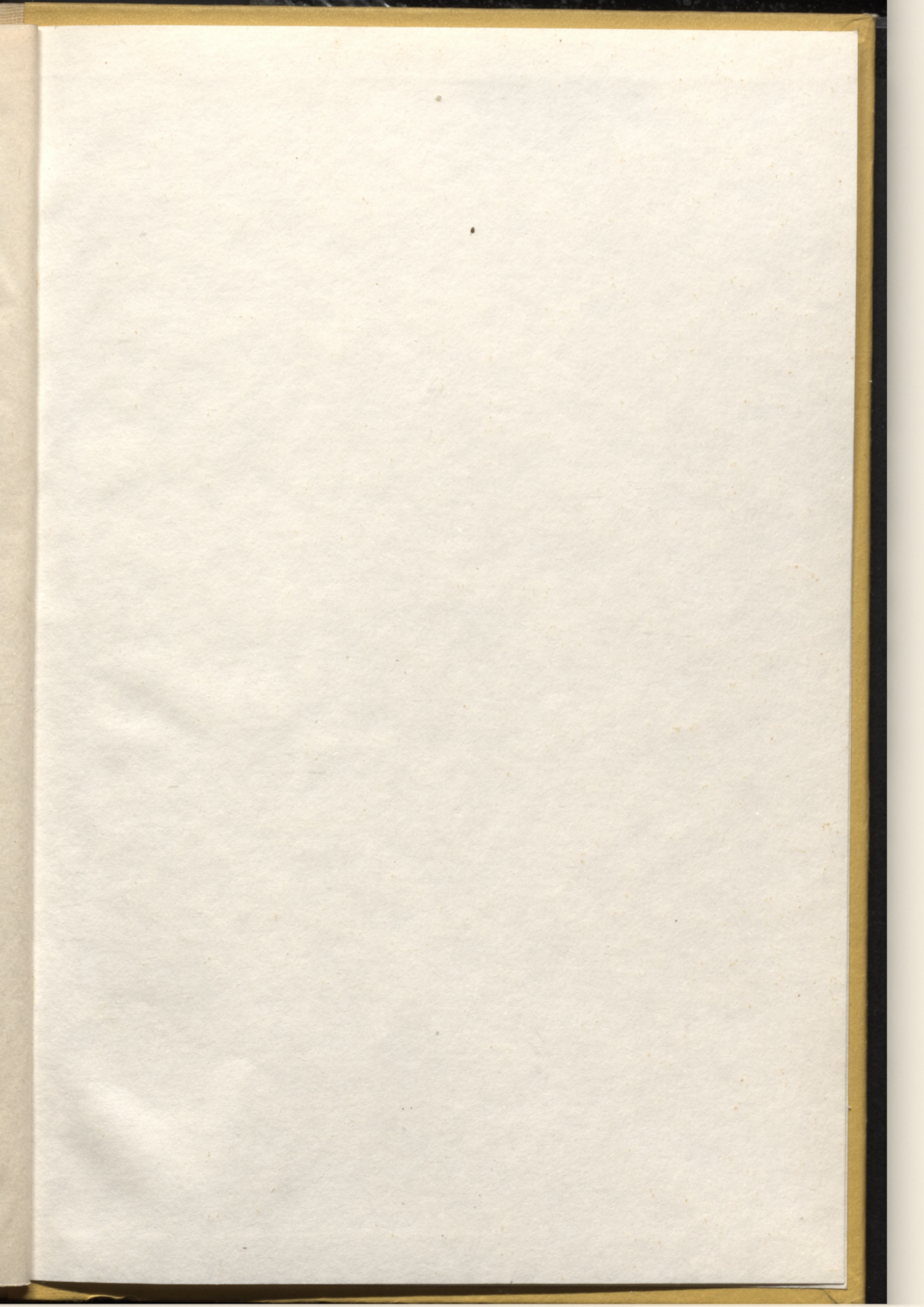
«Draugs»	258
«Mūzikas Druva»	259
Periodiskie izdevumi Liepājā	260
«Liepājas Atbalss»	261
«Sēkla»	264
Izdevumi Ventspilī	265
«Ventspils Apskats»	265
Izdevumi Valkā	267
«Sadzīve»	267
VIII. Latvijas sociāldemokrātisko organizāciju preses izdevumi. R. Treijs	268
«Cīņa»	268
Avīze «Pēterburgas Latvietis»	268
Legālie sociāldemokrātiskie laikraksti 1906. gadā	291
Laikraksts «Dienas Lapa»	298
Legālie marksistiskie žurnāli	300
«Nākotne»	300
«Karogs»	301
«Rūķi»	301
Laikraksts «Arājs»	302
Vietējie sociāldemokrātiskie preses izdevumi	304
Latviešu sociāldemokrātiskie preses izdevumi ārzemēs	305
«Strādnieks»	305
IX. Stolipina reakcijas periods un Pirmā pasaules kara priekšvakars.	
A. Grigulis	308
Sabiedriski politiskie apstākļi	308
Preses stāvoklis un raksturs	309
«Dzimtenes Vēstnesis»	310
«Rīta Vēstnesis»	326
«Jaunākās Ziņas»	329
«Jaunais Ceļš»	335
«Līdums»	337
«Jaunā Diena»	349
Rīgā iznākušie žurnāli	350
Mēnešraksts «Izglītība»	350
Mēnešraksts «Domas»	354
Almanahs «Vārds»	369
Mēnešraksts «Druva»	374
«Jaunības Tekas»	385
«Skatuve un Dzīve»	389
«Atpūta»	396
«Tagadne»	397
«Spogulis»	403
«Dadzis»	404
«Lietuvēns»	407
«Gailis»	411
«Rota»	413
«Rīts»	414
«Skola un Māja»	416
«Piensaimniecības un Lopkopības Žurnāls»	422
«Patērētājs»	423
«Kooperātors»	424

Perifērijā iznākošie laikraksti pēc valsts apvērsuma (1907. gadā) un	
Pirmā pasaules kara priekšvakarā	425
Izdevumi Valkā	426
«Kāvi»	426
Izdevumi Limbažos	428
«Auseklis»	429
Izdevumi Valmierā	432
«Zeme»	432
Izdevumi Cēsis	435
«Cēsu Ziņas»	435
«Cēsu Apskats»	436
Izdevumi Madonā	437
«Madlienas Dzīve»	437
Izdevumi Rūjienā	438
«Rūjenes Vēstnesis»	438
Izdevumi Kuldīgā	439
«Kuldīgas Vēstnesis»	439
«Kurzemnieks»	440
Izdevumi Ventspilī	440
«Ventas Straume»	440
«Jaunā Avīze»	442
«Bitīte»	443
Izdevumi Liepājā	444
«Dzīve»	445
«Jaunā Dzīve»	449
«Liepājas Dienas Avīze»	450
Izdevumi Jelgavā	451
«Sadzīve»	451
«Jaunās Latviešu Avīzes»	453
«Mūsu Domas»	454
«Draugs»	457
«Tagadne»	457
«Sludinājumu Lapa»	457
LSD izdevumi. <i>R. Treijs</i>	457
«Cīņa»	457
«Sociāldemokrātijas Vēstnesis»	470
LSD Ārzemju grupu biroja «Bijetens»	472
Avīze «Cīņas Biedris»	477
LSD vietējie izdevumi	479
LSD legālie izdevumi	479
Žurnāls «Arodnieks»	479
Avīze «Laika Balss» un tās pēcteči	484
Žurnāls «Darbs»	495
Laikraksts «Vilnis»	496
Arvīda Griguļa pēdējās piebildes	499

Arvids Grigulis, Rihards Treijs
LATVIESU ŽURNĀLISTIKAS VESTURE

Māksl. redaktors A. Krēsliņš
Tehn. redaktore L. Vasilevska
Korektore Z. Senkova
Vāku zīm. M. Aļševska

Valsts izdevniecība «Zvaigzne», 226013, Rīgā,
K. Valdemāra ielā 105. Reģistr. Nr. 000304186.
Izdevn. Nr. 8161/L-336. 41,93 uzsk. iespiedl., 45,88
izdevn. l. Metiens 700 eks. Iespiests valsts uzņēmumā
«Tipogrāfija «Rota»», 226011, Rīgā, Blau-
maņa ielā 38/40. Pasūt. Nr. 89.



LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA



0304078357

L 10,
1-

Kentucky